Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 153 (12543) | 1984 чылдың июль 3, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

«...ЭШ-ӨӨРҮМДЕ»

«Ак-Туруг» совхозтуң чылгычызы Дукар Назытыевич Таспак чайлаанче — Адыр-Бажында Белдир-Шыгынче көже берген. Мал ажылынга ол кончуг аныяанда кирген, ам чээрби ийи чыл чеде берген. Ол үениң дургузунда төрээн чериниң улуг-биче делгемнеринге, машина-техника бар-даа болза, аът-биле узун орукту эрткен. Совхозтуң боттуң хууда-даа ажыл-херектерин ол боттаң аъттыг бүдүрер.

Дагда кыштаандан эртенги шакта совхоз төвүнче, контораже, даргаларның ажылче үнер шагын бодап, каш-даа катап ол челзип кирген. Арынны шаң-тумаи шонуур, соок агаар хөрекке долар. Эзерге орушкаш, кашпагай аъттың дыңнаг тудуп, боданырга — эки-ле болган. Ажыл-херекти бүдүрериниң аргалары, байдалы илерей келир. Бригадирге-даа, кедээ ажыл-агыйның кайы-бир тускай эртемнинге-даа, директорга-даа салыр айтырыгны, оларның бээр ужурлуг харыызын баш удур бодаар.

Бо удаада бистиң машинавыс-биле чылгычы аалынга барып деңге келген. Малдарын бөлүп, чаңгыс черге [illegible] болган. Малчын болуру дээрге чүгле хой кадарары, чылгы манаары, аал өдээнде ажылдар кылыры эвес дээрзин чылгычы-биле чугаалажып ора база катап демдеглеп ордувус. Аалда ажылдар ажырбас. Оларны боттуң күжү-биле кылып ап болур. Ол ышкаш мал чемнерин белеткээри, оон-биле холбашкан ажылдар, шак-үе, чарыгдал база-ла малчынга бергедээшкин болдурбас. Ол дээрге чыл санында кылыр, ажыл-иш болгай.

Чеже-даа кызарга, холга келбес, чаңгыс кижиге алдырбас айтырыглар тургустунуп келир. Ынчан эш-өөр, хоочун улус, ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистери-биле сүмележир, аътка ора каалтар чоруктар тыптып келир.

ЧАЙЛАГДАН РЕПОРТАЖ

— Шаандан бээр төрүүр хой, ирт база хураган өстүрүп келдим. Чылгычылааш, дөрт чыл четтим,— деп, ол бисче чугаалады. — Бо ажылда бергелер бар болуп турар. Чер-черде кокай база көвүдээн. Малдың чаш төлүн оларга чиндиртпес дээш бир бергедежир. Чылгычыларга, оларның өг-бүлелеринге эң харыысалгалыг үе — мал төрүлдези. Чаш кулуннарны ажаап-караактаары, часкы сырыңгыдан [illegible] кадаалары, арганнарган малды азыраары.

Чылгычы Совет Тываның 40 чылынга уткуштур багай эвес күш-ажылчы көргүзүглерлиг болган, төрүүр чүс беге онаашты 76 кулунну ажаап өстүрген. Мал бажы өзүп турар. Чыл санында элээн хой аъттарны күрүнеге садып, хойжуларга үлей хуваап турза-даа, Дукар Таспактың коданында кулуннарны санаваска, 217 мал бар. Чылгы чайлагга келген соонда, үр-даа болбайн, улам күш кирип, семирип турар.

Бөрүлерден, сырыңгы-сооктан, малдың аарыгларындан аңгыда база бир багай чүүл чылгычы, инек кадарчызы, хойжу улуска бергедээшкин таваржып турар. Ол болза малды оорлаар чорук. Аңаа удур демиселди чылгычы күштелдирип турар.

— Бурунгу чылын, күзүн чүве, дөрт малды оор алган. Читкен аъттарны дилээринге хой үени үндүрген бис. Оорларны тып, тударынга Сүт-Хөл, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр кавызының кижилери улуг дузаны каткан. Күрүне малын оорлааннар шииттирген. Оорлар кала-даа баш суттар чер тыппас байдалды тургузар болза, оорлаар чорук чидер ужурлуг — деп, ол чугаалады.

Чылгычының чымыжы Дукар Назытыевичиниң кандыг-даа берге, бөгүн шиитпирлээр, даартаже соңгаарлатпас ужурлуг айтырыгларже киирип келир. Ынчалза-даа ырак байдалдан чогумчалыг кылдыр ол үнүп, суурдан ырак дагларда, чайлагларда амыдырап-чурттап, совхозтуң чылгызын өстүрүп турар.

— Күш-ажылдың көргүзүглериниң багай эвес болуп турары чүдел?— деп, чылгычыдан сонуургадывыс.

— Кады ажылдап турар эш-өөрүмде — деп, ол чугаалады.— Мээң дузалакчы чылгычым — Ниимай Ыйызыл-оол, ол хоочун малчын.

Чылгычы сутта кежээ, хүн ажып турда, четкен бис. Ооң өөнүң иштинде чай кадында картошка доорап, шүн кылыпкан. Малчыннар черле ындыг, келген чонну аъш-чем-биле хүндүлээр. Бис ишкен чемивиске «беш» салбас аргавыс чок болган. Суурдан байдалда эвес-даа болза, ырак чайлагга алды айның төнчүзүнде амданныг картофель-ногаалыг орар аал Дукар Таспак суг болган.

А. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Дукар Таспак.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Мал чеминиң белеткели — шалыпчы фронт

КЕЗИЛДЕ ЭГЕЛЭЭН

Ниитиниң малынга быжыг чем-сугну белеткээринге бичии-даа халас үени эрттирбес болгаш бар аргаларны ажыглаарын Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы болгаш мал ажылының тускай эртемниглери шиитпирлээн. Совхозтуң төп салбырында Дыртыына Ооржактың бот-орулга-чарылгалыг мал чеми белеткээр звенозу Оораш-Хавак деп черде 60 га люцернаның бирги кезилдезин июнь төнчүзүнден эгелээн. Сугаттыг шөлде тарымал сигенниң үнүжү чаагай болган. 7 кижи составтыг ол звено баштайгы хүннерде 20 тонна чаагай сигенни пресстээш, Шык-Бажы сүт-бараан фермазында сараатап эгелээн. «Беларусь» трактор-биле сиген көвериңге Г. Ооржак, Н. Доңгак шудургу ажылдап турарлар.

Пресс-подборщикте Ч. Доңгак кескен сигенни шалыпкын бооцалдап турар. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин Ооржак Дыртыыаның звенозу ажыр күүседиринге бүзүрелдиг. Ол-ла шөлден олар ийиги кезилдени август эгезинде чорудар. Мал чеми белеткээриниң баштайгы беш хонуунда ол звено социалистиг чарышка тиилекчи деп санаткан.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

• • •

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазында коммунист Х. Дадар-оолдуң витаминниг сиген далганы белеткээр звенозунуң ажылгыжи мактанчыг. Улуг оператор Василий Сат, трактор-биле ногаан масса сөөртүкчүзү Ыдый-оол Монгуш, КСБ-100 комбайнының башкарыкчызы Дадар-оол Сат олар дениг ажылдап эгелээн.

Июньнуң 27-ге чедир ук звено 20 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн. Витаминниг сиген далганының савалакчылары Кашпык-кыс Куулар, Зоя Куулар АВМ агрегаттың бүдүрген продукциязын бичии-даа саадал чок-ка савалап турар. Агрегатче каттан ногаан межени шуушкаа үзүлбестээн.

Хоочун оператор Х. Дадар-оол агрегатты түрүшкүн чок башкарып турар. Сиген далганының белеткелчилериниң звенозу Совет Тываның юбилейлиг чылынга алган социалистиг хүлээлгезин 150 хуу чедирер сорулганы салган.

К. МОНГУШ.

• • •

Бо хүннерде мал чеминиң белеткелчилери — «Революцияның чалбыыжы» совхозта бир кол күш. Ол — сүт хой утланыышкынныг улуг ажыл-агый. Ынчангаш совхозтуң бир кол продукциязы сүт болуп турар. Эртген чылын ол ийи кол адырга: сүт бүдүреринге болгаш хой ажылынга барааның продукцияның өртек-үезин ниитизи-биле 62,1 хуу болган. Сөөлгү чылдарда инектериң продуктулуу элээн бедип, кыштың үеде мал чеми үзүктелбейн келген. Ажыл-агый бо чылын мал чеминиң чижек единицазын 96354 центнерин курлавырлап алыры планда көрдүнген. Мал чеми культураларының структуразында сигенден аңгыда, люцерна, тарымал тооруук, житняк ышкаш белоктуг, эки шимарлыг мал чеми культуралар улуг черни ээлээн.

Балгазынның коктуг-шыктыг шынааларында мал чеминиң белеткели эм изиг турук. Хоочун коммунист В. К. Поповтуң удуртканы мал чеми белеткээр механизастаттынган звенода ажыл хайныышкыныг, моторлар даажы эртенгиниң чээп шактан кежээ орайга чедир үзүктелбес. Механизаторлар баштайгы үш хүнде Марачевка Ажыында ийи чүс гектар сиген шөлүнүң чамдык черлеринге бирги кезилдени чоруткан. Сараатаан сигенни механизаторлар фермаларже улай сөөртүр. Дараазында хүннерде механизастаттынган звено Сурки деп черде 146 гектар люцернаның бирги кезилдезинче кирген, ону удур пресстээш база шыгжамырже сөөртүр.

— Чоокку хүннерде ниитизи-биле 414 гектар люцернаның бирги кезилдезин чорудуп, ону пресстээш, фермаже сөөртүр. Ажыл-агыйга мал чеминиң четчир курлавырын тургузар сорулга-биле механизаторлар аразында чарыштыг ажылдап турар — деп, бригадир В. К. Попов чугаалаар болду.

Кедээ ажыл-агыйның ажыттаалдыг чүс гектар черинге онаашкыр совхоз 1981 чылда 30,5 центнер, оон дараазында чылда 33,8 центнер, эгзээн чылын 31 центнер сүттү бүдүрген. Мал чеми белеткээр звенонуң аңаа киирген улуу улуг. Механизаторлар хой чылдыг сигеннерни, өске-даа мал чеми культураларыг чыл бүрүде чүгле кезип, ажаап алыр эвес, харын ону боттары өстүрүп турар. Звено кежигүннери ооң тарымалын чайгы ажаалдазын чорутукан. Культураларның дүжүткүр болуру оларның ажылының түңнелдеринге кол хамаарылгалыг. Чазын мал чеми культураларга азоттуг, калийлиг, фосфорлуг чемишчидилгелерни чаштырган. А хой чылдыг культура—люцернаны суггаттыг черге өстүрүп, ооң бирги, ийиги кезилдезин алыры-биле чазын 311 тонна ажыг минералдыг чемишчидилгени чаштырган. Силостаар тарымал тооруукка болгаш чаңгыс чылдыг сигеннерге нитроаммофосту чаштырган. Бирги кезилдеден соонда, минералдыг чемишчидилгелерни база чаштырар.

Механизастаттынган звенонуң кежигүннери гектардан-на хой мал чемин өстүрүп, ажаап алырынга сонуургалдыг. Олар коллективтиг кээрзи ээгээр ажылдап эгелээн, ам ийи чыл четкен. Звенода күш-ажылдың ооң алыс түңнелдерин барымдаалап тодар. Бо чорук механизаторларның харысалгазын база бедиткен.

Ында күш-ажылды организастаарынга, механизаторларны кижизидеринге ында тургустунган түр партбөлүк болгаш улусчу контролёрлар дээштиг салдарлыг.

Бо хүннерде звенода сиген кезер беш машиназы, ийи дырбаашты бижиглеан. Алышкылар — Лопуй, Комбу, Хүлбус-оол Дагба-оолдар — звенонуң мурнакчылары. Олар звено кежигүннеринге үлегерлиглер. Балгазын школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының кежигүннери — ам оңгу класска өөренир А. Зубарев, И. Лебедев, Е. Носков олар механизаторларга идепкейлиг дузалажып, ногаан шыктарда хөглүг ажылдап турарлар.

Звенода күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг. Совет Тываның 40 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш чарышты калбартывышаан, олар бо чылын 1000 гектар кок-тарааны, 414 гектар люцерналы, 1557 гектар чаңгыс чылдыг сигеннерни ажаап алыр, силостуң болгаш сенажтың арбын курлавырын тургузар. Октябрьда сааң ажаап алгаштан соонда, фермаларже мал чеминиң сөөртүлгезин чорудуп, ажыл-иштиң бүдүн чыл иштинде соксатпастар.

В. МААДЫР.
Таңды району.

Кыргылда пунктуларында

МАССАЛЫГ ЭГЕЛЭЭН

«Ак-Туруг» совхоз кыргылдага эки белеткенген. Ажыл-агый күрүнеге 48 тонна дүк дужаар ужурлуг. Ону күүседирде 18600 баш улуг хойну болгаш 6500 хире хураганы чогуур үезинде кыргыыр апаар.

Совхозта ийи кыргылда пунктузу бар. Ниитизи-биле 102 электриниг хачыны тургусткан. Пунктуларның иштин дезинфекциялаан, чугайлаан. Кыргыкчыларга тарылганы чоруткан. Белеткел ажылдарын кылырынга механизаторлар Чинчит Кара-оол, Дембирел Сүге, Владимир Чамыян, ажылчыннар Маадыр-оол Монгуш, Светлана Мартан, Александра Кенден олар идепкейлиг киришкен.

Төп болгаш Кызыл-Даг салбырларында хой кыргылдазы массалыг эгелээн. Чоокта чаа төп салбырда Дадар-оол Монгуш эргелекчилээн пунктуга чордум. Кижи бүрүзү ажылче шымныккан. Өшкү-Саар Монгуш урууп Чойганмаа-биле демнешкен тур. Ол ававзындан-даа шалыпкын ажылдааш, бир хойну кыргыпты. Дараазында Раиса Дамба өскелерден дудак чок ажылдаан тур. Кыргылдада пенсионер Шаравии Монгуш электриниг хачы-биле хой кыргып, аныяктарга арга-сүмезин берип турарын кердүм. Ол мындыг сезоннуг ажылдардан чыда калбастарның бирээзи.

Хоочун малчын Болаттай Монгуш, саанчылар Татьяна Монгуш, Даңгыт-оол Хенче олар мурнакчы кыргыкчыларның одуруунда. Суурда албан черлериниң, организацияларның ажылдакчылары мында демниг күжүн киирип турар. Чижээлээрге, Клавдия Ховалыгның удурткан «Хүнчүгеш» ясли-садтың ажылчыннары график ёзугаар үргүлчү кээр. Сөөлгү хүннерде Светлана Очур-оол, Сандый Билчит, Зоя Дугур, Саяна Дамбуу, Светлана Сундак оларның ажылдап турары эки.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем району.

Бо чазын агаар-бойдустуң байдалы район девискээринге соок, хат-шуурганныг берге болган. Ынчангаш совхоз хой кыргылдазын орайтап эгелээн. Совхоз бо чылын 16913 баш хойну кыргыыр болгаш күрүнеге 31 тонна 900 кг дүктү дужаар планныг.

Совхозта хой кыргыыр төп пунктунуң септелгези багай эвес кылдынган болгаш ында 24 хачылыг агрегатты тургускан, кадарчыларның хой кыргыыр графиги бижээш аскан. Кыргылда пунктузунда 40 ажыг кижи ажылдап турар. График ёзугаар июнь 16-да Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, район Совединиң депутады Өзер-оол Мөңгениң 335 баш хоюн кыргаан, бир башка онаашкыр 1 кг 800 грамм дүктү ол алган. Кыргыкчылардан Чысыңмаа Араптаң, Нина Мургу, Света Чүлдүм-оол хүнде 40 кг ажыг дүктү кыргып, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Кылдынган ажылдарның түңнелин 5 хонуктап үндүргеш, тиилекчилерге шаңналдарны тывыс турар.

ТЕМПИЗИ ООЖУМ

Ынчалза-даа хой кыргылдазы оожум темпилиг болуп турар. Электриниг хачы-биле кыргыыр кыргыкчылар ажылга орай келгилээр. Даштыг-Тейниң хойжу бригадазы 5518 баш хоюн Шуйнуң Адыр-Кара-Суг деп чайлагга 12 электри хачызы-биле кыргыыры планнаттынган. Ол тайгага хой кыргыыр пунктуну, хой кажаазын тудары-биле манзылар, шифер, кадыг кара саазынны ында чедирип алган-даа болза, чүгле хой кажаазык кылгаш, сарай болгаш дүк шыгжаар складты кылбаан. Аңаа ажылдаар бызанчыларны чорутса-даа, ол ажылдар саадап турар. Ында хой чуур черни, хой кажаазының септелгезин база септеп кылыр өйү келген.

Ынчангаш ол чайлагда хой кыргыыр пунктунуң түдүүн ында ажылдаар дээш чеде берген тудугжулар дүрген, шалыпкын кылыры негеттиниш турар. Июнь 24—25 хүннерде төп хой кыргыыр пунктуга келген ийи кодан хой кыргыттынмаан. Кадарчы Лаа Ириттиң 313 баш хоюн кыргыкчылар ийи хүн кыргаап доосткан. Ол чорук кыргылда пунктузунга кыргыкчылар каш-ла кижи келгени-биле тайылбырлаттынар.

Совхозта хой кыргылдазының темпизи бо хире суларгай турда, хойну чеже хонук иштинде кыргып болуру? Бо талазы-биле совхозтуң дирекциязы хой кыргылдазының ажылынче кижизиигейин дагай күштелдирип, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыырадыры күзенчиг.

Х. КАРА-ООЛ.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

АКШ-тың администрациязы боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга, ол айтырыгны шиитпирлээриниң ажыл-херекчи ёзу-биле, тодаргай чугаалажыышкыннарга сонуургал чок деп чүвени чаңгыс эвес удаа бадыткап келген. Космос делгемин милитаризастаарын болдурбазының айтырыгларының талазы-биле Совет чазактың Медеглелинге ооң чөптүг эвес харыызы ону база катап айтып турар.

Вашингтонга далаш-биле парлаан медеглелде чугаалажыр чүүлдерни өске айтырыглар-биле өженээр солуушаан, айтырыгларны чиге көөрүнден былдаарын оралдажып турар. Космос чепсээ-биле чергелештир Европада ортумак ыракшылдың чепсектеринге болгаш стратегтиг чепсектерге хамаарышкан айтырыгларны база чугаалажыр деп баш удур негелдени салып турар.

Ынчалза-даа бодунуң чаа ракеталарын Европада турузуп турар Вашингтон ядролуг чепсектер талазы-биле чугаалажыышкыннарны кара өжегээр үскени эки билдингир болгай. Чогум ынчангаш АКШ-тың администрациязы ол айтырыгларны чугаалажыышкыннарның аргазы-биле көөрүнүң оруун ажыдарынче чаңгыс-даа базымны кылбаан болгаш кылырын күзевейн-даа турар. Ам кээп ындыг баш мунгаштальшышкынны хевээр арттырбышаан, космосту милитаризастаарын болдурбазының дугайында чугаалажыышкыннарга база шаптыктаарын күзеп турар-дыр.

Космос чепсээн бодун каңчаар көрүп турарыл дээрге, ону Совет Эвилелиниң саналдааным ёзугаар хоруурун күзевейн турар. Ол ышкаш ол дугайында шыңгыы чугаалажыышкыннардан ойталап, айтырыгны ниити байдал-биле, кандыг-ла бир «аргаларны» өөренип көөрү-биле кызытаарлаттынарын сүмелеп турар. Өске сөс-биле чугаалаарга, космосту агрессия кылыр чер, кижи төрелгетенге кыжанышкынның чери болдурарынче угланган программаларны боттандырып чорударының оруун ажыдарынче чүткүп турар-дыр.

Совет чазактың Медеглелинге американ администрациязының харыызы долузу-биле таарымча чок, космосту массалыг узуткаашкынның чепсээниң турар чери кылдыр хуулдурарынче ооң тодаргай-ла чүткүп турарын медеглээн СЭТА-га даараан. Совет Эвилели бүгү чурттарга болгаш улустарга амыдыралчы ужур-дузалыг айтырыгның талазы-биле чугаалажыышкынынга баш удур негелделер салыр болгаш ооң-биле ону шиитпирлээринге шаптыктаар дээн оралдажыышкыннарны шиитпирлии-биле буруу шаап турар.

Космосту милитаризастаарын баш удур болдурбас сорулгалыг чугаалажыышкыннарны өжеэр деп Совет чазактың саналы күштүг боор артар. АКШ-тың администрациязы ындыг саналы улам-на шыңгыызы-биле, улам-на харыысалгалыг көөр боор дээрзинге ол идегеп турар.

Улуг-Хемниң концерт коллективиниң киржикчизи Людмила Цеханың бедик көдүрлүүшкүннүг онзагай күүселдезин фестивальдың хүннеринде хөй-хөй көрүкчүлер таалал-биле хүлээп алганнар. Ол — ыраажыларның республика конкурузунуң лауреады. Ыраажы Людмила Цеха (оң талакы чурукта) «Мээң черим» деп ырыны ырлап тур.

Тес-Хем районнуң концерт программазында чүгле чараш танцылар эвес, харын эки ыр күүселделери база бар. Эки ыр кижиниң соруун киирер, сагыш-сеткилди хайныктырар болгай. Дыка хөй бот-тывынгыр артистер уран чүүл-биле кезээде-ле кады чоруп, фестивальдарга чаңгыс удаа эвес киржип турарын кижи эскерер. Тес-Хем районнуң ыраажылар бөлүү (солагай талазындан) Даш-оол Бойгар, Юрий Демек, Алла Демек болгаш Тамара Баазан-оол олар «Калдак-Хамар» деп ырны фестивальга күүседип турганы Үделгеде Евгений Донуй.

О. ОХЕМЧИКТИН, М. КАЛЧАННЫН фотолары.

Кәдээ тудугларда

АРГА-КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Бистиң районнуң күш-ажылчы коллективтери партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы, ылангыя декабрь (1983 ч.), февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш беш чылдың эрткен үезинде багай эвес ажылдап келген. Амыдырал хандырылгазының, коммунал ажыл-агыйның, садыгның, эмнелгениң чоңга көргүзер ачы-дуазазы экижээн, планныг онаалдалар доктаамал күүсеттинип келген. Чуртталга, коммунал тудугларын, социал-культура болгаш амыдырал херекгелиниң объектилериниң тудугларын ажыглалга киирер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның бо чылдың мээзинде тургустунган. Мугур-Аксында бот-оруңга-чарылгалыг участогу районнуң совхозтарынга бүдүрүлге тудугларын, чуртталга бажыңнарын тудуп турар. Бо үениң дургузунда участок малчыннарга, ажылчыннарга, специалистерге ийи болгаш чаңгыс квартиралыг 16 чуртталга бажыңнарын, 2700 баш хойга 9 кажааны, районнуң мал азыраарынга удур станцияның тудуун ажыглалга киирген. Участоктуң тудуг баазазы, ниити тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли чылдан чылче өзүп келген. Оон аңгыда совхозтар боттарының күжү-биле база эвээш эвес тудугларны ажыглалга киирип, септелге ажылдарын хөйнү кылып келген.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң районда участогу эрткен үш чылда ийи квартиралыг 15 бажыңны ажыглалга киирген. Оон аңгыда участок район эмнелгезиниң уруглар эмнээр салбырының бажыңын, партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ийи каът административтиг бажыңын тудуп доозуп, ажыглалга киирген.

Республиканың чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының шугуму-биле районнуң харылзаа белдириниң бажыңы, амыдырал хандырылга комбинадының немелде тудуу, районнуң одаар чүүл хандырылга конторазының чаа тудуу, хереглекчилер ниитилелиниң бүдүрүлге баазаларының төлчүткен одалга системазының тудуу ажыглалда киргилээн. Чаңгыс септелге чутаалаарга, ырак-узак оруктарын аргыжылгазы чамдык байдалдардан бергедей бергилээр бистиң районда бо беш чылдың эрткен үш чылдарында тудуг ажылдары ааэн бедик темпилиг чоруп, чуртталга болгаш бүдүрүлге тудуглары ажыглалга киирген.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында чүүлдерни болгаш түңнелдерни удуртулга болдургаш, республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының «Совет Тываның 40 чылынга — малынчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышты калбартыр дугайында эгелээшкиниин деткиишкаан, районнуң тудугжулары бо чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедир база ажыр күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир, ажылдың шынарын экижидер дээш тодаргай сорулгаларны салган ажылдап турар. Септелге-тудуг участогу (начальниги К. Б. Донгак) чаа тудугларны ажыглалга киирериниң беш айларның планын 108 хуу, чаагайжыдылга талазы-биле планын дыка ажыр күүсеткен. Участоктуң коллективи Мугур-Аксында бир чуртталга бажыңын, аптеканың чаа тудуун, ол ышкаш найысылал Кызылдың культуразының болгаш дыштаныышкының Н. Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионнуң административтиг бажыңының кол тудуг ажылдарын доозкан. Бо коллективтиң тудугжуларының хөй кезии ол организациязында оон тургустунганындан бээр азы [?] ажыг чыл доктаамал ажылдап турар. Ажылчыннарның билиг-мергежили бедик, кылган ажылдарының шынары эки деп үнелеп турар.

Бо чылын план күүселдезин үзер, херекти чедир кылбас чорук дээш мегелде кажангызындан артык болуруп СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаалаан. Ол мегелдеге дүүштүр районнуң партия комитеди, улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитеди дээштиг хемчеглерни ап, план күүселдезиниң түңнелин неделя санында үндүрүп, көргүзүг экраның дамчыштыр чоңга таныштырып турар. Хемчеглер алдынып турзажок, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның бот-оруңга-чарылгалыг тудуг участогу бо чылдың беш айларының планнарын ажыглалга кирер объектилер-даа, шиңгээдир акша-даа көргүзүглери-биле күүсетпейн барганы хуннуң партийжи мегелдеэнинге канчап-даа дүүшпес. Тургустунга-ла 4 дугаар чыл боол турар бо тудугжу коллективте ажылды организастааны, күш-ажылдың сагылга-чурумү эки, бо коллективте коммунист, Каргы кодээ Совединиң депутады Д. Б.-О. Хомушку бижилиг удуртуп кызып турар, а «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның тудуг материалдары-биле база ону сөөртүр транспорт-биле четпес хандырыштурарының түңнелинде, бригадалар хөй туруушкуннарга таваржып, планнарын чамдык айларда күүсетпейн турар. Каттыжыышкынның харысаалгалыг ажылдакчыларындан чаңгыс-даа кижи бо үш чыл беш айлар иштинде кааш көрбээн, байдалды билбезин-биле практиктиг дузазы четпес.

Районда кодээ тудугларның байдалын чугаалап турда, бир мыңдыг чүүлге кончуг ыскадыр-биле, шүгүмчүлекчи ёзу-биле доктаап көрейн. Бисте тудугну экижидерниң дүргедедириниң бир курлавыры, аргазы тус черниң тууйбузун бүдүрерин боттандырары болур. Республиканың Чурт үлетпүр министерствозу 1979 чылда тууйбу бүдүрер улуг күштүг пресстиң нарын, аар өртектиг дериг-херекселдерин сөөртүп экеп, тургузуп эгелээш, ара каггаан. Ол дериг-херекселдер ажык дээр адаанда үрелип турар. Эрткен чылын бөдүүн, бистиң байдалывыска таарымчалыг «Колхозник» деп прессти экеп салгаш, база-ла төнчүзүнге чедирип ажыглалга киирбээн. Ону кылырының, доозарының, ажыглалга киирериниң графиги, чарыгдалының смета-төлевилел документилери-даа чок. Ону кажан доозуп, ажыглалга киирип дужаарын республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозундан тодаргай харыы бээрин бо чүүлдү ажыглап айтырыксап турар бис.

Районнуң тудуг организацияларының ажылында чамдык четпестер бар-даа болза, ону хүн бүрү эдип турган Совет Тываның 40 чыл оюнуң чылында база ниити беш чылдың планныг даалгаларын чүгле күүседир эвес, ажыр күүседириниң аргалары бар, оларны ажыглап ажылдаары чугула.

К. ДИЛАК,
Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.

Владимир Александрович Семёновтуң күш-ажыл стажы ам 22 чыл четкен. Оон хөй кезиин ол механизаторлап келген. Амгы үеде ол № 14 механизация эргелелинге бульдозер башкарыкчызы. Эдилээн техниказынга камныг, даанган хүлээлгезин чогуур үезинде болгаш эки шынарлыг кылдыр кылып чаңчыккан ажылчын эргелелде мурнакчыларның одуруунда. Хүн үлүүн ол доктаамал 120—130 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: бульдозер башкарыкчызы В. Семёнов.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

СОРУУ КҮШТҮГ САРЛЫКЧЫ

Мөңгүн-Тайга — кара-кара баштыг ак хойларының, селбегер-селбегер сарлыктарның, чылгы малдың оран. Оон бизеңнерниң баштарлыг кадыр-берт тайгаларының белдеринде, оргулааштарында аңаа дадыгып быжыккан малчыннар чурттап, ажылдап турарлар. Оларның аразында кодан-кодан сарлыктарны, хөй малды өстүргеш, дээди шаңналдарга четкеннер-даа бар. Чижээ, Ленин орденниң эдилекчизи Михаил Кошкендиң эки үлегерин эдергеш, мактал-шаңналдыг ажылдап чоруурлар хөвүдээн.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң чамдык сарлыкчылары малга таарымчалыг, эвек оът-сигенниг Барлык-Бажының чалым-хаяларлыг черлеринге кыштаар. Ажыл-агыйның мурнакчы сарлыкчыларының бирээзи Хорбин Донгаковна Бегзи сарлыктарын база-ла аңаа кыштадыр.

Хорбин 13 харлыында-ла малчын ада-иезинге дузалажып, мал ажылынга өөренген. Оон ада-иези Донгак Сүрүнович биле Долума Амаротовна Бегзилер Тоолайлыгның кадыр-кашпал одарларынга хой, өшкү кадарып, оон чоорту сарлык малдаарынче шилчээн турган. Эрес кыс мал ажылынга мергежип, ону өстүрериниң хыын тыва берген. Назы-хары чедип, өгленип-бажыналганган 1961 чылдан бээр өөнүң ээзи Чүдүр Оолчан биле сарлык хүлээп алгаш, каш чыл улаштыр бедик көргүзүглерлиг ажылдап, чонунга мактадып эгелей бергенде, өөнүң ээзи чок апарган. Сес уруглуг ие малындан чарылбаан. Оон ажылынга ада-иези дуза чедирип, канчаар ажылдаарының дугайында арга-сүмезин кадып, бир демниг ажылдап чоруурлар.

Сарлык хүлээп алган баштайгы чылында Хорбин Донгаковнаның көргүзүү эки болуп, 100 баш сарлыкка онаштыр 85 бызааны алган. Даразында чылын көргүзүү база ол хире болган. Черле ынчаш чыл санында 100 баш сарлыкка онаштыр 85-тен өру бызааларны ап, мурнакчы малчыннарның одуруунга төлептиг-биле кирген.

Сарлык кадаары тереэжен кижиге белен эвес. Ынчалза-даа Хорбин Донгаковна ол ажылга бердингениин, быжыг туруштуун көргүзүп, кандыг-даа күштүг хат-шуурганнытда малы-биле тудуш чоруп, оларны эки одарлыг черлерже кадарып чорааш, бергелерни ажып эрткен. Оон кыштаа Каргы-Бажында. Улуг хат-шуурган кээрге, сарлыктар оон ыңкаар, ыжык черлерже маннажып кирер. Эрткен кыжын шуурган соонда, тайгада сарлыының одарлаар черинге чеде бээрге, олары чок болган. Чоок кавызында ыжык черлерже кежиилдир чортарга-даа сураг болган. Кыштың хүн чүттүрүүнге нырин бар чораан. Ишкээрлээн-дир болар деп бодааш, Элдиг-Хем-Аксынга [?] чүктен башкы шөлбэн у[?] келгенде чеде бээрге, ко[?]н сарлыы ында чораан. Дээрде сылдыстар кызыл чайт кылдыр чивеңейнип турда, аалынга чедип келген. Эртенинде сарлыын тайгада одарынче углай сүрүпкен. Хорбин Донгаковнаның ажылдап келген үелеринде ындыг берге таварылгалар каш-даа удаа таварышкан. Ниитиниң малы дээш Хорбин Донгаковна шыдамыккай, эрес-кежээ чоруун көргүзүп чоруур. Ынчангаш чаңгыс чер чурттугларының, совхозунуң, районунуң аңаа чоргаарланыры, идегээри-даа, оон шаңнал-макталга чедип турарының ужуру-даа ында.

Чамдык кижилер сарлыкты өстүрүп, кадарары белен дижир. Ынчалза-даа ону доктаамал көрүп, хайгаарава болза, чидирип-даа, оорга-даа алзып болур. Ынчангаш Хорбин Донгаковна малын үргүлчү хайгааралга тургузуп, одар-белчириин таарымчалыг шилип ап, улуг сагыыш човаашкын-биле ажылдап чоруур.

Ол он бирги беш чылдың үшкү чылында чүс сарлыкка онаштыр сезен алды бызааны өстүрүп доруктурган, совхозунга чемпионнаан. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилел комитеттери бедик көргүзүглери, ажыл-ишке кызымаа, амыдырал-чуртталгага төлептиг чоруу, урут-дарыын эки кижизидип, өөредип, мал ажылынга аныяктарны өөредип, оларга ажыктыг арга-сүмезин берип турары дээш ону 1983 чылда 100 рубль-биле шаңнаан.

Хорбин Донгаковна хүлээнген ажылынга бүгү сеткил-сагыжындан бердинген. Кажан малы оолдап турда, амыр-дыштың бодавас. Сагыш човаангыр, кашпагай, тудунгур ажылдаар кижи. Оолдаашкын үезинде бызаалаар чеде берген сарлыктарын кодаңга чадагай кажаага хондуруп, ылангыя бир дугаар төрүүр сарлыктарже онза кичээнгейни салып турар. А кандыг-бир сарлык оглунга чагдавас, ону эмзирбес болза, ол бүгү-ле аргаларны ажыглап тургаш, чагыштырып эмзирип алыр. Ол сарлык саарынга база мергежилдиг. 1973 чылда Хорбин Донгаковна сарлыын саап тургаш, 70 ажыт килограмм саржагны совхозунга дужааган.

Сарлык малды өстүрери ажыл-агыйларга ажыктыг — аңаа сиген-ширбиил-даа белеткевес, кажаа-хораа-даа тутпас. Ынчангаш эң чиик үнелиг продукцияны оон алыр. Оон сүдүнүң үскүрү инектиинден барык ийи катап хөй, а август-сентябрь айларда сүдүнүң үскүрү оон-даа бедиир. Ынчангаш бо ажыктыг малды өстүрериниче Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик дээш өске-даа районнарның ажыл-агыйлары чугула кичээнгейни салыры чугула. Ол ышкаш даглыг черлерде совхозтар сарлыктар садып алгаш, ону өстүрүп сайзырадыр ажылдың шенелдезин чоруткса эки. Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң чоруткан шенелделери таарымчалыг болуп турар болгай.

Хорбин Донгаковна сарлыын чайын Каргы-Бажының артында Хындыктыг-Хөлге чайладыр. Бо дээрге сериин, оът-сигенниг, чурумалдыг чайлаг. Сарлыкты иштик черге чайладыр болза, семирип хамаан чок арып баксыраар. Мурнакчы сарлыкчы чайлаанга барганда оолурган орбас. Малын чаа-чаа черлерже кадарып, суггарар. Оларны чайын шак ынчаар сагып човангыр ёзу-биле одарлатпаска, эки семирип шыдавас, бичии-ле изиирге, белдүнүп-кеш туруп алыр мал дээрин Хорбин Донгаковна эки билир.

Кара-Ыяш — оон кузээ. Ол сарлык малды семиртиринге аажок таарымчалыг чер. Дуржулгалыг сарлыкчы аңаа малын туулдур семиртип алгаш, октябрь айда-ла Барлык-Бажында кыштаанче көжүптер.

Коммунист Хорбин Бегзи — сес урунуң иези. Улуг уруу районда бухгалтер, оглу Кызылда чолаачылар ку[?] [?] Мөңгүн-Тайгазынга барып ажылдаар, беш кижи — Мугур-Аксында ортумак школаның өөреникчилери, хөймери — уруглар садында турар. Хөй уруглардыг ие Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачызында урут-дарыын өөредип, кижизидипшаан, мергежээн ынак ажылында макталдыг ажылдап чоруур. Хорбин Донгаковна 1981 чылда республиканың сарлыкчыларының аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп шылгараан, чемпион болган. Аңаа партия Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дипломун тывыскан. Ол аңаа улам сорук кирип, чалгынналган. Чоокта чаа болуп эрткен республиканың дагдыныкчылар слёдунга ол база киришкен болгаш аңаа «Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы» хүндүлүг атты тывыскан.

Ам мурнакчы сарлыкчыда төрүүр 118 сарлык бар. Чаш бызаалары онча-менди доругуп турар. Оолдаашкын удавас доостур. Бо чылын Хорбин Донгаковна чүс сарлыкка онаштыр 90 бызаа алыр социалистиг хүлээлгезин бүрүн күүседири — төрээн Тывазының Совет Эвилелинге каттышканындан бээр 40 чыл болур оюнга оон күш-ажылчы белээ ол.

К. ХЕРТЕК.

ТУДУГ ИНДУСТРИЯЗЫ:
технология болгаш дерип-чепсеглээшкин

Капитал тудугну шапкынчыдары, ону улус ажыл-агыйының улуг индустриалдыг адыры болдурары дээрге-ле, чүгле экономиканы хөгжүдериңге эвес, чонуң чаагай чоруун экижидеринче угланган хемчеглер болур. Чоокта чаа СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Министрлер Чөвүлели «Капитал тудугну организастаар, эргелеп башкарар болгаш планнаар ажылды экижидер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ында хандырыкчының харысалгазын бедидери чугула дээрзин айтып турар.

Тууйбу—бистиң республикада эң кол тудуг материалы. Бо чугуда тудуг «хлеви» «Тыва тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкынының үш заводтары бүдүрүп турар. Тудугнуң база бир кол хандырыкчылары болганда, оларның продукциязының хемчээлинден, шынарындан капитал тудугнуң хөгжүлдези хамаарылгалыг.

Бистиң корреспондентивис А. Ховалыг «Тыва тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкынының кол инженери Василий Степанович Шадринцевтен интервью алган.

— Тудуг индустриязының депшилгелиг технологтуг чуруумну быжыглааанындан, бүдүрүлгениң техниктиг эде дериниинден болгаш ажылды механизастаанындан хамааржыры билдингир. «Тыва тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкынының заводтарында бо талазы-биле кандыг ажыл кылдынып турарыл?

— Кызылдың тууйбу заводун эде дерииин келир чылын эгелээр. Амдызында техниктиг документацияны белеткеп турар. Заводка нет-тала ажылдап кылыр ийи станокту, автоčудурукчуну, бульдозерни немей берген. Ында чиг-этти болгаш белен продукцияны киирилээр лабораторияны туткан. Мрамор кылыглар кылыр шугумну белеткеп турар. Келир чылын Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводунуң эптээр болгаш кургадыр салбырдарын эде дерип чепсеглээр. Ниитизи-биле борта 600 муң рубльдиң ажылдары кылдынар.

Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарының заводунда вонукта 45 муң тууйбу шезер автоматтыг дериг-херекселди салган. Бо дээрге эрги турган бүдүрүлге күүдерниге бодаарга, ийи катап хөй сан болур. «Сибтехмонтажтын» КМК-зы бирги технологтуг шугумну чарты кылып турар. Септелге ажылдары августа доостур. Шугумну ажыглалга киирген соонда, чылда 5 миллион тууйбуну немей бүдүрер арга бисте тургустунар. Заводтуң тууйбу өрттедир печказының капитал септелгезин доозар четкен. Бо печканы септеп доосканы соонда, чылда 5—6 миллион чедир тууйбуну немей өрттедир.

— Чыл эгезинде дериг-херекселдерниң эдилелинде болгаш ажыглалында четпестер турган болгай. Ол эдип алдынган бе?

— Беш удур септелге кылырының графигин эде тургускан. Бо ажылды механиктер хайгааралга алган. Механикиер туруушкуну азаасан. Завод бүрүзүнде септелге бригадалары бар.

Артык кевектер-биле шиндырылганы экижиткен. Механизмнерниң эдилели хуусаазынга четпээн болза, чылдагаанын тодарадып турар. Оон түңнелинде дериг-херекселдерниң болгаш механизмнерниң ажыглал хуусаазы узаан, септелге эразы кызырылган.

Туруушкуннарның бир чылдагааны — ажылчыннар чедишпези. Эвлеглер четчелеттингээн, кадрларның мергежили ам-даа куду деңнелде болуп артышаан. Элегес-Аксының заводунда профтехучилищениң кежээки салбырын ажыткан. Ниитизи-биле 398 кижи мергежилин бедиткен.

Элегес-Аксының заводу чыл эгезинден эгелеп гипс плиталары бүдүрүп эгелээн. Оон-биле тудугларның ниитики талазын кастап кылыр. Чаа продукция бүдүрерин [?] хоор-тараазын чүүлдер турган. Бирги немелде партияларга брак-даа таваржып турган.

Ындыг-даа болза технологтуг чурумну шыңгыы сагыыры, инженер-техниктиг ажылдакчыларның профессионал деңнелин бедидери бистен негеттинип турар. Элегес-Аксының заводунга февраль, май айларда технологтуг чурумну хажытканындан үр үеде продукция бүдүрттүнмээн. Түңнелинде беш айларда тудуг организацияларынга 960 муң тууйбуну чедир бербээн бис.

— Оон иштинде үрей кылдынганы база бар. Тудуг лабораториязының ажылдакчылары тууйбунуң шынарынга хамаарышкан конудалдыг. Шынарны экижидерин канчап чедип ап болурул?

— Шынарны экижидер дизе, бүдүрүлгениң эде дерип чепсеглээри, технологияның чартыры, кадрларның харысалгазын бедидери чугула. Чогум Элегес-Аксының заводунуң тууйбузу быжыг, даштыкы хевири харын бүдүргей сайдаш холузактыг. Чаа шугумну ажыглалга киирген соонда, бо четпестер чайлаттынар ужурлуг.

Кызылдың тууйбу заводу шынарны экижиткен. Бүдүрүлге 75, 100 марканың тууйбуларын кылып турар. Колдуу хол-биле кылыр ажылдарны эки шынарлыг кылыры белен эвес. Заводтуң продукциязынга хамаарышкан сагындырыглар чамдык таварылгада туруп келир. Чаартылышкын соонда шынар чоокку ийи чылдарда экижир дээрзи чугаажок. Продукцияның шынары — социалистиг чарыш түңнээрде кол көргүзүг болур турар. Бүдүрүлге күчүлери тууйбу хереглелинге дүүштүр ам-даа тургустунмаан. Тууйбу херек дээрге, санын көвүдедир дээш, чамдыкта шынарынче шоолуг сагыш салбайн баар чорукта бар.

— Үш завод — тудуг организацияларының хандырыкчылары. Тууйбу хандырылгазында үзүктелиишкиннерден канчап чайлап болурул? Кол болгаш дузалал тудукчулар-биле харылзааны канчап тургузуп турар силер?

— Бистиң хереглекчилеривистиң саны — 38. Оларның иштинден «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестериниң хереглели эң улуг. Беш айларда 9 миллион 362 муң тууйбуну чүдүрүп чоруткан. Бо талазы-биле план 89 хуу болган. Кызылдың тууйбу заводундан өскелери тууйбуну чедир бербээн. Моон чайлаары дээрге бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары болур. Борта завод удуртукчуларының, инженер - техниктиг ажылдакчыларының ролюн улгаттырар болза эки.

Тууйбуну хереглекчилерге бээрин план ёзугаар боттандырып турар бис. Тудуг организациялары-биле харылзааны ам-даа экижидери чугула болуп турар.

Саратовтуң электротехниктиг заводу экономиктиг шенелде ёзугаар ажылдап. Ооң, бо чылдың беш айларында пландан ажыр 74 муң рубльдиң барааныг продукциязын кылып үндүрген. Хереглекчилерниң чагыы 100 хуу күүсеттинген. Оон түңнелинде материалдыг шаңнал-мактал фондузунга ажыглаар 14 муң рубльди планга немештир салыр арганы берген.

ЧУРУКТА: заводта эртем-техниктиг ниитилел ажылдап турар. Ол чаа техниканы ажыглаарынга идиг кылып турар. Солагай таладан оң талазынче — ЭТН-ниң кежигүннери инженер-технолог Т. Власенко, заводтуң кол технологу эртем-техниктиг ниитилелдиң даргазы В. Кривошеев, инженер-технолог А. Денисова болгаш чаа техника бюроазының начальниги Ю. Мальшин.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроника-зы.

ЧАЙЛАГЛААН

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хемде өшкү бригадазының кадарчылары Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартып, шээр малдың чайлаглаашкынын бедик деңнелге эттирер дээш бүгү күжүн мөөрнээннер. Төрүүр 100 баш өшкүге онаштыр 127 анайны менди доруктурган хоочун малчын, коммунист Василий Доржу социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Амгы үеде совхозтуң мурнакчы ажылчызы Демир-Сут бажында чайлаанда көже берген. Чедишкиннерге сорук кирген кадарчы бо чайын бодунуң кужу-биле 15 тонна сигенни, 3 тонна будук-бүрүнү кезип белеткээр сорулгалыг. Ону күүседир дээш Василий Доржу бүгү арга-мергежилин харамнанмайн, шээр малдың чайгы семиртилгезинче онза кичээнгейни угландырган.

Улуг-Хем район.

Т. НУРСАТ.

АЖЫЛГЫР ӨГ-БҮЛЕ

Хүрен-оол Моңгуш трактористеп ажылдаары-биле Бии-Хем районда «Хадын» совхозка 1975 чылда көжүп келген. Ол дораан-на күзелдии-биле ажылдап кирипкен болгаш эгезинден тура-ла хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турган. Х. Моңгуштуң ындыг кызымаан болгаш техниказынга камныын көргеш, совхозтуң дирекциязы удаваанда аңаа К-701 деп чаа тракторну берген. Ол ам-даа оозу-биле ажылдаанывааан. Дуржулгалыг тракторист эвээш эвес хемчээлдиг ыяш-чаар материалдарны чыл бүрүде кампия ап турар.

Ол ам мурнакчыларның одуруундан душпейн турар. Беш хонуктарның түңнелиниң биле ийи удаа шаңнаткан. Оон ажылдап турар бригадазы бо хүннерде чайгы чер андарылгазын чорудуп турар. Хоочун механизатор бо чылдарның дургузунда элээн хөй аныяктарны кады ажылдап тургаш тракторист кылдыр өөреткен. Дагдыныкчының өөреникчилери Сергей Наксыл, Владимир Смолин, Кызыл-оол Доржу, оглу Мирон олар ам К-701 трактор-биле кандыг-даа ажылды күүседип турар апарганнар.

Өөнүң ээзи Өлзеймаа Никсыловна көжүп келгеш чылындан тура совхозта саанчылап ажылдап турар. Электриктиг саалдага ажылдап чорбаанындан ажылдап эгелээшкиниң бир дугаар чылында аңаа бергелер таваржып турган. Ол саанчы эш-өөрүнүң сүмезин, арга-дуржулгазын кичээнгейлиг шиңгээдип ап, чүткүлдүг ажылдап келгени-биле сөөлгү үеде хоочуннардан дудак чок ажылдап турар апарган. Эрткен чылдың түңнелдери-биле ол харын-даа республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген. Өлзеймаа Моңгуш бо чылдың бирги кварталында алган социалистиг хүлээлгезин база ажыр күүсеткен.

С. ДАҢГАА.

БАЛЫК — ХЕМНЕРНИҢ, СУГЛАРНЫҢ БАЙЛАА

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Часкы үүргеже чажар үеде балык камгалалын күштелдирер дугайында» доктаалын ёзугаар май, июнь айларда балык тударын, дыка хөй хемнерге, хөлдерге моторлуг хемелиг чорууруп хораан турган.

Доктаалды күүседири-биле балык камгалалының органнары хөй-ниитиниң болгаш милиция ажылдакчыларының дузазы-биле балык камгалалының ийи айын эрттирген. Бо үеде балыктаарының чурумун үрээрин удур рейдилерни, организацияларга болгаш тус-тус кижилерге балык камгалалынга хамаарыштыр беседаларны эрттирген.

Ынчалзажок балык тударын, сугларга моторлуг хемелиг, катерлиг чоруурун хоруурун херекке албас бодунуң эрге-ажыын бодаар төтчеглекчи чорукка сундулуг ындыг кижилер барын рейдилер илереткен. Чижээ, Кызыл хоорайның чурттакчылары В. Егоров, Л. Петухов олар Улуг-Хемге балыктап турган, туттурган. Олардан алды четкини хураан, торган. Тоора-Хем суурнуң чурттакчызы В. Коробейников Бии-Хемге моторлуг хемелиг чораан, 10 рубльге торгаткан. Ырбан суурнуң чурттакчылары В. Логадюк, Е. Гусельников Хам-Сыраның камгалалдыг хөөлбектеринге хемелиг, четкилевлиг чораан туттурган. Четкилерни хавырган, 25-25 рубльге торгаан. Бо чижектиг дааңзыны уламчылап болур ийик. Ниитизи-биле 121 хажыдыышкын болган. 1920 рубльге торгаалды онааган.

Балык эвээжээн деп чугааны ам бо-ла дыңнаар апарган бис. Оон чылдагааны чүгле төтчеглекчилерде эвес деп сагындырар бодап турар бис. Балык курлавырларынга улуг карашканы балыктыг суглардан суггарылга системалары туткан черлерде ажыл-агыйлар чедирип турар. «Суггарылга системалары чайгы суггатка белеткеттинген, суггарыкчылар тускай белеткелди эрткен...» дээн чижектиг медээлерни солуннардан номчуп болур. Ынчалзажок буга баштары балык үнмес кылдыр белеткеттинген дугайында сөс-даа чок болур. Тараа, сиген шөлдерин суггарып, дүжүтү өстүрери эки херек, ынчалзажок дүжүт алыр дээш сугнуң байлааның дугайын сагыш салбас болза, буруу херек. Балык камгалалының чурумунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын ёзугаар буга баштарын хана караа 4Х4 мм-ден улгатпас сывырыпдак четки салдынмаанда, ындыг суггарылга системаларын ажыглаары хоруглуг. Ынчалзажок бо негелдени суг ап турар бүдүрүлгелер болгаш совхозтар чедир күүсетпейн турар. Амгы үеде республикада ниитизи-биле 60 буга баштарын балык камгалалының инспекциязы хынаалдаа алган. Буга баштарында четки салбаан ажыл-агыйлар ындыг бичии карактыг четкиниң чогунга сылдап турар.

Балык камгалалы чок буга баштарын дамчыштыр чыл бүрүде хөй-хөй байлаңнар, ылангыя кадыргының, мыйыттың, белдиң байлаңнары шөлдерже үнгеш, түңнелинде барып өлүп турар.

Буга баштарынга камгалал четкилер тургуспас ажыл-агыйлары балык камгалалының инспекциязы торгаап-даа келген. Балык камгалалының чурумунуң 12-ги чүүлүн доктаамал хажыдып келгени дээш эрткен чылын Каа-Хемниң «Ленинчи орук» совхозунга 4500 рубльдиң каражазын төлээр торгаалды онааган. Бо чылын буга баштарын хынаарга, дыка хөй черде четкилер чок болган.

Балык болгаш суг камгалалынга арыглал тудуглары шын эвес ажыглааныдан ногарал база бар. Кыва-чаар материалдарны, хоралыг бүдүмелдерниг, арыглаттынмаан сугну хемнерже, суг хөөлбектеринче аксыр чорук ам-даа бар. Хем кыдында суурларның чурттакчылары хирлиг сугну хемче аксыры база таарымча чок.

Республиканың партия, совет, ажыл-агый органнары, бойдус камгалалының ниитилели балык курлавырларын өстүрер, көвүдедир талазы-биле чогуур хемчеглерин ап келген. Бии-Хем, Каа-Хемге балык тывызын, Хам-Сыра, Тоора-Хем хемнерге аңаа-ла балыктаарын хораан. Хемнер эриктерин дургаар санитарлыг болгаш суг камгалалдыг зоналарны доктаадып тургускан.

Н. БЕСКРОВНЫХ,
республикада балык камгалал инспекциязының инспектору.

Н. ШАЦКИХ,
улуг ихтиолог.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Фаина Апанасьевна **Бажина** — республика эмнелгезиниң уруглар**ның** сүт кухнязының эргелекчизи.

Валентина Александровна **Бутенко** — республиканың уруглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Владимир Сергеевич **Гладилин** — Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

Александра Васильевна **Гуссар** — республиканың уруглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Галина Константиновна **Драгина** — республиканың уруглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Александр Филиппович **Зубов** — Тыва респотребсоюзтуң капитал тудуг эргелелиниң начальниги.

Мария Филатовна **Папова** — хоорайның автовокзалының начальниги.

Лилия Ильинична **Петрова** — күрстрах инспекциязының штаттан дашкаар агентизи.

Надежда Семёновна **Петрова** — республиканың уруглар эмнелгезиниң педиатрия салбырының эргелекчизи.

Екатерина Анисимовна **Попова** — шериг кезээниң ажылчыны.

Николай Георгиевич **Потехин** — ДОСААФ-тың техниктиг каттышкан школазының начальниги.

Дарый Лопсанчаповна **Саая** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында ХБАБ кылдыныың улуг инспектору.

Лидия Кирилловна **Ширшина** — республиканың уруглар эмнелгезиниң улуг сестразы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Римма Георгиевна **Белянкова** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге кылдыныың инспектору.

Владимир Герасимович **Бутонаев** — «Новосибирскдорстрой» трестиң № 833 тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Ольга Серафимовна **Кудряшова** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге кылдыныың техажылчызы.

Александра Михайловна **Петрухина** — «Новосибирскдорстрой» трестиң № 844 тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Елена Павловна **Полянская** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Валентина Иннокентьевна **Себрова** — «Новосибирскдорстрой» трестиң № 833 тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Анна Ивановна **Хорошкевич** — Өөк ортумак школазының башкызы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Антонида Васильевна **Зубарева** — «Россия» совхозтуң техажылчыны.

Нина Васильевна **Иванова** — Дуржуулга станциязының ажылчыны.

Саая Байырович **Кашпык** — «Тыва сенттелге-тудуг» трестиң Бай-Хаакта бот-орулга-чарылгалыг бригадазының бызанчылар бригадири.

Галина Федотовна **Корюкова** — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң ажылчыны.

Евдокия Нифоновна **Макарова** — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

Каадар Барзановна **Монгуш** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Пайлаңмаа Серен-ооловна **Ооржак** — Дуржуулга станциязының ажылчыны.

Екатерина Георгиевна **Саламатова** — Балгазын ортумак школазының директору.

Татьяна Викторовна **Скоропкина** — садыгчы.

Василий Павлович **Соболев** — Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Иван Терентьевич **Стульев** — «Революцияның чалбыышкыны» совхозтуң малчыны.

Ешимма Гамбуловна **Цыденова** — «Тыва совхоз тудуг» каттышкылыгының № 7 механколоннзаның ажылчыны.

Мария Фёдоровна **Шипелюк** — райкүүскомунуң ИХК-да таңныыл чериниң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. ВОНДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың июнь 22.

Бөгүн—Белоруссияны хостаанының 40 чылы

БОБРУЙСКИГЕ ЧЫЛЧА ШАВЫЫШКЫН

Белоруссияны хостаарынга 65-ки армияның дайынчылары улуг үлүгүн киирген. Ооң шериглериниң «Багратион» шаап халдаашкынынга киржилгезиниң дугайын армия командылакчызы чораан, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, армия генералы П. И. БАТОВ СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

Командылал чериниң планын ёзугаар Белоруссияның бирги фронтузунуң составынга турган 65-ки армия Бобруйск-Осипович угланыышкынынга шаап халдаашкынны чорудар ужурлуг турган. Дайынчы чорудулгалар эгелээриниң ырак мурнунда-ла бүгү чүүлдериниң планын шериг чөвүлелинге шылгап бодап турган, ажылдап кылган. Шавар халдаашкынны хенертен чорударын хандырар төлээде, бистиң шериглеривис барык-ла болаш эртем шыдавас деп дайзынның бодап турганы Полесьениң малгаштыг, тулаалыг болгаш чиндиңнээштиг черлерин таварты углаашкыннарга армияның шуургедекчи бөлүглеелериң ажыглаарын шилтээн. Ынчангаш ону эртеринге ажыглаары-биле ындыг черлериниң кырынга шып чадары-биле ыяш бүдүнтарындан, үнүштер сыындан тускай херекселдерни, борбак чудуктарны ножуп белеткээн. Танкыларны эрттирип кежиреры-биле малгаш, тулааларның кырынга дүн бүрүзүнде-ле он-он, чүс-чүс метр борбак чудуктарны көвүрүглей чаткан.

Июньнуң баштайгы хүннеринде армияның командылал пунктузунуң чоогунда суурга эртен эрте даң баштынга Дээди Кол командылалдың төлээзи Г. К. Жуков биле фронтуның командылакчызы К. К. Рокоссовский чедип келгенин сагып тур мен. Дайынчы улуг күштер эртип шыдавас деп гитлерчилерниң санап турганы малгаштыг, тулаалыг участоктар-биле оларга кол согуушкунну таварыштырар деп турарывыстың дугайын илеткедим, танкылар ол участокту канчаар эртерин көөрүн оларга саналдадым.

Ынчангаш «малгаш, тулаалыг танкодромга» келдивис. Ындыг черлериң кырынга көвүрүглей чаткан борбак чудуктарның кыры-биле танкыларның бүдүн чартык шак дургузунда чедиишкиниг эртеенин Жуков биле Рокоссовский көзүнгейлиг хайгаарап көргеннер. Бистиң планывысты олар чүүлдүгзүнүп, деткээннер. Фашистерни танкыларның ындыг чуура шавыышкыны оларның тейинин кырынга хенертен чаңнык чыжырт дээш-биле дөмей болган.

Шавар халдаашкынның баштайгы минуталардан-на чедиишкинниг калбарып эгелээн. Тулчуушкуннуң баштайгы хүнүнүң төнчүзүнде — июнь 24-те бистиң армиявыс дайзынның күштүг камгалал бижыглалдарының одуругларынче чаза таварып кире берген.

Шериг каттыжышкыннары болгаш кезектери июнь 26, 27 хүннериниң дургузунда гитлерчилерге удур аар, берге тулчуушкуннарны чоруткан болгаш Причь районунга оларны бузээлээш кай дээрбек оожум тырлып кел чораан, а ооң соонда дидим болгаш шиитпирлиг хөделиишкиннериниң түңнелинде хоорайже чаза таварып кирген. удаваанда ону ээлеп алган. 105-ки корпустуң кезектери тулчуушкунну чедиишкиниг чорудуп, бурунгаарлавышаан, аткаарлап дескен дайзыннарны истеп сүрерин үргүлчүлеп турган болгаш июнь 28-тиң бирги чартыында-ла Бобруйск дээш тулчуп кирипкен.

Ол-ла үеде 18-ки корпустуң каттыжышкыннары ооң соңгу-барыын чүгүнге шавар халдаашкынны калбарты берген. Июнь 27-де олар Бобруйск-Слуцкиниң Глушь районунче дайзынның оруун үзе кирген, а капитан Рубашкиниң командылаашы шууредекчи отряды Бобруйск — Минск база Могилев — Слуцк оруктарын харылзаштырып турар чугула демир-орук белдирн — Осиповичиже шавар халдаашкынныг-биле чаза таварып кирген. Бистиң шериглеривистиң хенертен кылган халдаашкынынга шыдашпайн хоорайга турган дайзынның гарнизону девидеп, бачыдап, кайы хамаан чок дезипкен. Ол-ла хүн июнь 27-де Гвардейжи бирги танк корпузу Бобруйсктиң соңгу талазы-биле ооп эрткен, дайзынның 80 муң ажыг солдаттары болгаш офицерлери кирип турган Бобруйск бөлүглелиниң аткаарлап дезип үнер оруун үзе кирипкен.

Бистиң армиявыстың шериглери ол үеде биске дузалажып келген 48-ки база 3-кү армияларның мурнакчы каттыжышкыннары болгаш кезектери-биле кады дайзынны бүзээлээрин дооскаш, хоорайны долгандыр ооң дээрбээн улам-на чыыра тудуп эгелээн. 105-ки корпустуң болгаш Донтуң танк кезектери июнь 28-те Бобруйскиже турган дайзыннарны чылча шаап узуткаарын боттандырып кирипкен. Бузээлелден чаза таварып үнер дээш фашистерниң хөй удаа оралдажыышкыннары чедиишкин чок боор доозулган. Июнь 29-та бистиң шериглеривис хоорайны бүрүнү-биле хостаан.

Бистиң армиявыстың шериглери Бобруйск дээш база ооң чоогунга болгулаан тулчуушкуннарга дайзынның 17 муң солдаттарын болгаш офицерлерин узуткап чок кылган, аъш-чем болгаш дайынчы техника сээртнен 12 демир-орук составтарын, 400 ажыг үгер-бооларны, 500 хире автомашиналарны, 60 танкыларны тудуп алган. Чүгле чаңгыс хүн — июнь 29-та дайзынның 10 муң ажыг солдаттары болгаш офицерлери туттурган.

Белоруссияны хостаары дээш тулчуушкуннарга бистиң шериглеривис дидим маадырлыг чоруктуң массалыг үлегер-чижээн көргүскен. Чүгле оларның чамдыктарының дугайын маңаа айтып көрейн.

Бобруйск чоогунга тулчуушкуннарга улуг лейтенант К. Ромашовтуң үгер-боо батареязы эрес-маадырлыг чоруун илереткилээн. 1500 хире гитлерчилер хоорайдан үнгеш, аргаже кирерин оралдашкаш, Осиповичиде горизонтга каттыжып алырын кордап турган. Дайзынның чоокшулап кел чорууруң дугайын үгер-боочуларга партизаннар дыңнаткан. Совет дайынчылар үгер-бооларын кончуг чажыды-биле тургузуп алгаш, дайзынның чоокшулап кээрин манап турганнар. Гитлерчилерниң колонналары аргадан үнгеш, оттуг тулчуушкун туружунче чоокшулап кээрге, Ромашов: «Боолап эгелээр!» деп командылаан.

Дайзынга дүвүреңчиг, бачыдангыг болган. Олар тулчуушкун шолунге өлүрткен болгаш балыглаткан хөй-хөй кижилерин каапкаш, аргаже кире берген. Оларга удур чүгле чаңгыс батарея тулчуп турар деп чүвени билип кааш, дайзын миномёттарны болгаш пулемёттарны ажыглааш, база катап атакалап эгелээн. Бистиң үгер-боочуларывыс аңаа девидеп, бачымдаваан. Олар автоматтарын, гранаталарны ажыглап турган. Дайзынның атакаларын өйтүр шаап кылдаан. Ол үеде үгер-боочулар-га дузалажып, эңе дайынчылар база чедип келген. 200 ажыг кижилерин аңаа узуткадып чок кылдырган гитлерчилер дужуп берген.

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында «Фашистиг эжелекчилерни ашкан тиилелгеге совет партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар дыка улуг үлүгүн киирген» деп демдеглээн. Белоруссияга болгулаан шавар халдаашкын операцияларның онзагай девиде чуу дизе, оларны партизаннар-биле кады сырый дем каттыжыышкыныг чоруткаанында дээрзин онзалап демдеглекседим. Бистиң армиявыстың шериглери В. И. Козловтуң болгаш И. П. Кешарының партизан каттыжышкыннары-биле кады дайзынга удур тулчуушкуннарны хөй удаа чоруткан. Улустуң өжээн өгерекчилери дайзынның дугайында информацияларны биске доктаамал берип, ооң тылынга чала тевиишкиннерни, үрегдээшкиннерни чорудуп келген. Ынчангаш шериг кезектери дайынчы сорулгаларны күүседиринге таарымчалыг байдалды берип турган. Дайзынның тылынга бистиң армиявыстың каттышкан отряды ур үеде кадашан, тулчуп турган. Олар партизаннарның чоруткан рейдылеринге киржип, дайзынның гарнизоннарынче база дузалал пунктуларынче халдаашкыннарны чорудуп, чаза тевиишкиннерни кылып турганнар.

Белоруссияның черин эжелекчилерден хостаарын доозарга, бистиң 65-ки армиявыстың хүрээлээшкинге каш-каш муң партизаннар немежип кирген. Ол дээрге эрес-дидим, коргуш чок дайынчылар-дыр. Оларның хой-ады дайзынны ашкан тиилелгеге чедир уун оруктуу армия-биле кады маадырлыы-биле эрткеннер.

(СЭТА).

1944 чылда Белоруссияга болган улуг тулчуушкуннарга Белоруссияның 3-кү фронтузунуң составынга кирип турган 31-ги армияның дайынчылары база кирипкен.

31-ги армияның хоочуннары чоокта чаа Минск хоорайга ужурашканнар. Дайын үезинде бузулган турган хоорайның катап тургустунганын, улам-на сайзыраанын олар магадап, дайынның чаңныыг ышкаш чылдарын сактып, дайынны болдурбас дугайында амгы үениң эң чугула сорулгазын демдеглээннер.

ЧУРУКТА: 1944 чылдың июль 3-те Минск хоорайже танкыны мурнай кирген танкыжының чанынга 31-ги армияның хоочуннары чыылган.

В. МЕЖЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ ЧАЙЛАДЫР

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Франция Республиканың президентизи-биле июнь 21—22-де Москвага болган чугаалажыышкыннарының түңнелдерин делегейниң хөй-ниитизи бүгү чурттарның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын барымдаалаан, ёзулуг чугаалажыышкыннарны эгелээринче чугула базым кылдыр бедик-биле үнелеп көрүп турар. ЭДЧ кежигүнү чурттарның Москвага болган дээди деннелдиг экономиктиг чөвүлел хуралының киржикчилери чер кырынга тайбыңны камгалаар болгаш ядролуг айыыл-халапты болдурбас сорулга-биле ындыг чугаалажыышкынны кыдырынче кыйгырган. Совет-француз чугаалажыышкыннарның чедиишкиниг болганын ол кыйгырыгта тодарган харыы кылдыр бүгү делегейде үнелеп көрүп турар. Францияның «Юманите диманш» солунунуң бижип турары-биле алырга, «Москва биле Парижтиң аразынга бедик дециелте ёзулуг ажыл-херекчи болгаш принципиалдыг чугаалажыышкын делегейге улуг ужур-дузалыг, чүге дээрге, Совет Эвилели биле Францияның аразынга ужуражыышкыннар болгаш оларның бот-боттарын билчир чорук дүшкүүрлүг байдалдың улам шыңгыыраарын болдурбазын күзеп турар бүгү кижи төрелгетениниң күзел-чүткүлүнге дүгжүп турар».

Совет Эвилели биле Францияның аразында бот-боттарынга таарышпас чүүлдер ам-даа хөй боор турары билдингир. Ол чүгле ниитилел-экономиктиг болгаш идеологтуг үзел-бодалдар талазы-биле эвес боор турар. Эвээш эвес ужур-дузалыг делегей айтырыгларының даа талазы-биле чорулдээлер. делегей байдалының баксыраанының чылдагааннарын көөрүнге аңгы-аңгы турушитар илереттинип турар. Ынчалза-даа Москвага чугаалажыышкынның кол түңнели ону тодаратпайн турар. Ынчангаш аңаа болган совет-француз чугаалажыышкыннар болгаш ССРЭ биле Францияның аразында харылзааларының ниити байдалы үргүлчүлелдиг үеже углуу тодаргай боор турар. Ийи чурттуң аразында харылзааларның тээгүзү делегей херектериниң талазы-биле таарымчалыг байдалдыг боор келгенин даштыы чурттарда демдеглеп турар. Аңаа холбаштыр боо-чепсекти эндере бүдүрүп, тургузарын космос делгеминче шимчидерин болдурбазын эң чугула ужур-дузалыг чүүл кылдыр Совет Эвилелиниң болгаш Францияның көрүп турарын бүгү делегейде сеткил ханышкызы-биле үнелеп көрүп турар. Ол ийи күрүне бо талазы-биле ногуур чугаалажыышкыннарны кылыры-биле харылзааны оралдадыышкын чокка эгелээр ужурлуг.

Ооң-биле чергелештир ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазы-биле кол сорулга ышкаш, ындыг айтырыгның чаңгыс черде тыптап турун бергенин чамдык чүүлдерде демдеглеп турар. Барыын Европаның чамдык чурттарынга чаа американ ракета-ядролуг чепсекти тургусканы айыыл чок чорукту оларга улам кошкатканы болгаш дайзынын өскүп үнүп болур аргазын улгаттырганы билдингир. Францияның ындыг чурттарга хамаарышпайн турары база билдингир, ынчалза-даа ол дааш харысалгазының чамдык кезиин база чүктеп турар. Чүге дээрге, чаа американ ракета-ядролуг чепсекти Европага сайгара тургузарын Франция мурнунда-ла деткип келген болгаш ам-даа идепкейлиг деткип турар.

Социалистиг күрүнелер ындыг онза айыылдыг чүткүлдү шиитпирлээрниң кара чаңгыс шын аргазын сүмелеп турар. Олар боттарының Москвага хүлээп алган Декларациязында ортумак ыраашылдың американ ядролуг ракеталарын Барыын Европага тургузарын соксадырык шыңгыызы-биле нигээн болгаш бир эвес тургузуп каан ракеталарны үндүрериниң хемчеглерин алыр болза, аңаа холбаштыр алдынган хемчеглерни күш чок болдурарының бадыманарын кылырын медеглээннер. Ол чорук Европаның ортумак ыраашылдыг болгаш тактиктиг-даа ядролуг чепсектерден хостаарының талазы-биле чогуур дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээрниң үндезинин салыр аргазы боор.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанда байдал сөөлгү үеде нарын болгаш айыылдыг болбушаан турар. Бейруттуу ийи аңгылаан шугумну дургаар, хоорайның мурнуу кезээнге болгаш Сук Эль-Гарб дээр даглыг черге бөгүн-не хевирниң боо-чепсээн ажыглавышаан, удур-дедир аткылажыышкыннар болгулаан. Шериг чөвүлели ээлчеглиг хурал кылгаш, чуртка айыыл чок чорукту хандырарының планында айыткан чүүлдерин чугаалажып көрген.

Израиль Ливанда байдалды чогумчалыг болдурарының планын херек кырында күүседиринге болгаш чурттуң национал чөпшээрежилгени чедип алырынга бүгү аргалар-биле шаптыктаарын оралдажып турар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирактың дайынчы вертолёттары Тигр хемден чөөн талада оперативтиг зонага чораан ийи иран шериг катерлерин экипажтары-биле катай узуткаан. Ол ышкаш Басра хоорай районунга болгаш фронтунуң өске-даа секторларынга дайзынга чидиригни база таварыштырган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иран үгер-боолар ирак шериглерниң Хадж-Омран районунда турушитарын боолаашкыннарга таварыштырып турарын ИРНА (Иран) агентизи дыңнаткан. Ирак шериглер чидирикте таваржып турар. Иранның үгер-боолары иран Абадан болгаш Хорремшир хоорайларже адыышкыннар кылган.

ДЭЭДИ ЧАДАЖЕ

Орус дылга чаа болуп турар «Эрдэнэт» деп моол сесту бөгүн хөй-хөй муң совет кижилер билир апарган. Ол — Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң акы-дуңма чурттарының Моолда тудуп бергени 200 ажыг бүдүрүлгелериниң бирээзи-дир. Оларның чүс ажыын Совет Эвилели тудуп тургускан. Болгарияның техниктиг дузазы-биле МАР-да хөй кежигилдэн тон дааравр фабриканы, эът комбинадын, ГДР — полиграфия комбинадын, хевис фабриказын, кедээ аныл-агый бүдүрүлгелерин, Польша — ыяш чазаар комбинатты, электри станцияларын, туйбу, бетон заводтарын, Румыния — пөс-таавының, мебельдиң заводтарын, Чехословакия — хөм идик үлетпүрүн, эммелге комплекизин тударынга дузалаан.

Социалистиг тургузуушкуннуң үезинде тывылган ындыг чаа тудутлар моол улустуң социал-экономиктиг амыдыралынга шыңар талазы-биле көскү чаартылганы болдурган. Амгы үеде ССРЭ-ниң дузазы-биле тудкан бүрдүрүлге черлери республиканың үлетпүр продукциязының чартык кезин хирезин ооң иштинде электри энергиязының 97 хуузун, молибден болгаш частың чүс хуузун, кидис идиктиң, комбикормнарның чүс хуузун кылып үндүрүп, хөмүр-даштың 85 хуузун казып турар.

Моолду аграр-үлетпүрлүг социалистиг күрүне деп адап турар. Ол — бүгү-ниити үнүш-бижиктиг, амгы үениң сайзыраңгай хоорайларлыг болгаш культура төптерлиг чурт апарган. Ол социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дуңма ог-бүлезиниң ачызында ынчаар чаартылган.

Акы-дуңма чурттарда

Үжен беш чылдың мурнунда акы-дуңма чурттар боттарының хөгжүлдезин сырый каттыштырарының, кады ажылдажылганың дугуруштунган стратегиязын тургузарының оруунче кирген. Болгария биле Румыния капитализмден экономиканың нуду деңнелин салган алган. Ынчангаш ЭДЧ оларга дээштиг дузаламчының хемчеглерин алган. Ам ол чурттар дем каттыштырылгазының экономика талазы-биле бедик хөгжүлделиг күрүнелери апарган. Болгария, Румыния амгы үеде Вьетнам, Куба, Моол дээн ышкаш, ындыг чурттарга ЭДЧ-ниң дуза чедиреринге идепкейлиг салыышкынын киирип турар. Чижээ, ниити күштү үндүргениниң түңнелинде. Моолдуң бодунуң үлетпүр баазазы тургустунган, ажылдап турар кижиге онааштыр национал орулга 1950 чылдан 1980 чылга чедир ийиден ажыг катап улгаткан.

(СЭТА).

АМЕРИК-КЫДАТ ДУГУРЖУЛГА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле кады ажылдажылга дугайында американ-кыдат дугуржулганы күштүг болдурун бадыладыры-биле конгресске киирерин АКШ-тың администрациязының соңгаарлаткан чоруу американ парлалганың хөй саныг тайылбырларын болдуруп турар. Президент Рейган бо чылдың апрель 30-де Кыдатка барып чораан үеде, ол дугуржулганы чарганы билдингир болгай.

Сураглыг бөлүктерниң, оларның аразында конгресс кежигүннериниң талазындан шүгүмчүлел ындыг соңгаарладыышкынының кол чылдагааны болган деп, парлалга бижип турар. Ядролуг чепсекти бүдүрерниң технологиязын үшкү чурттарга дамчытпазының магадылалы дугуржулгада чок деп, конгрессменнер сагып турар. Дугуржулганың билжимелин амга чедир парзаваан. Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында 1968 чылда ат салдынган делегей керээзинге Кыдат каттышпаан.

Ядролуг чепсекти Пакистанның чогаадырынга кыдат специалистер киржип турар дугайында АКШ-тың администрациязында «разведка медээлери» бар деп, чамдык американ тайылбырлакчылар бижип турар. Шериг технологиязын өске чурттарга дамчыдып бээрин хорул турар хоойлуларны күүседир талазы-биле АКШ-та «сатыш ховаашкыннарны» кыдат тала оожуттурар дээрзинге идегеди Ак баышкыныың төлээлекчизи илерегейлээн. «Ажыы чок чаа айтырыгларны тургусканы-биле холбаштыр» сеткил хомудаашкынын Кыдаттың Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи илергейлээн.

АКШ-та бойдустуң үлетпүр артынчылары-биле калбак хемчээлдиг үрелиишкин, хирлевип турары миллион-миллион кижилерниң кадыынга болгаш амы-тынынга айыылды таварыштырып турар.

Чуртта 12 муң чедир санаттының турар хоралыг бок төгер черлер хөй хевирлиг аарыгларның тыптыр чылдагааны боор турар. Американ үлетпүр ээлери эрге-чагырыгларының хыналда кылбазын болган деткимчезин ажыглап алгаш, чыл санында-ла 20 миллион тонна хире хоралыг артынчыларны «төп» турар. Ол дээрге, оң ээзиш кылдыр санааны ол-дур. Бойдус камгалаарының агентилел чери монополияларның аайындан эртер арга чок болганындан, бок төгер черлерин арыглаарының дээштиг хемчеглерин албайн турар.

ЧУРУКТА: Нью-Гемпшир штатта хоралыг хөй бок төгер черлерниң бирээзи.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Ф. КАСТРОНУҢ ЧУГААЗЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро АКШ-тың президентизинге кандидат кылдыр демократтыг партиядан депшиттирерин оралдажып турар хөй-ниити болгаш политиктиг ажылдакчы Дж. Джексон-биле чугаалажыышкынның доозулганының соонда болган парлалга конференциязынга чуве чугаалааш, АКШ биле Латин Американың аразында харылзааларны интервенцияларга, шериг-биле холгаарлаашкынга, тергиидээшкиниге болгаш кандыг-даа хевирниң малчүгделинге үндезилеттинген болурун үргүлчүлээри окта таарышпазын айыткан. Төп Американың айтырыглары эрткен чүс чылдан бээр тургустунуп келген. АКШ-тың өлче интервенциялары Кубаның хамаарышпас апаарынындаа ыракта мурнунда боор турган.

Ол диштин социал болгаш политиктиг айтырыглары эрткен чүс чылдан бээр тургустунуп келген болгаш олар АКШ биле Латин Американың аразында дең эргелиг эвес харылзааларының үрүкүүндан тургустунуп келген.

АКШ биле Латин Американың аразында харылзааларының өске үндезинни база бар дээрзинге бүгү кижилер чөпшээрежир боор деп бодаар мен, ынчангаш ындыг харылзааларның үндезини бирги ээлчегде өске чурттарның национал суверенитедин хүндүлээри болгаш иштики херектеринге холгаарлавазы болур ужурлуг. Бистер шуптувус — АКШ, Латин Американың болгаш Кариб далай девискээриниң чурттары делегейниң чаңгыс талазында турар бис. Ынчангаш тайбыңны чедип алырының аргазын тывазындан аңгыда кандыг-даа арук чок. АКШ Латин Америка-биле харылзааны тергиидээшкинниң күш көргүзериниң, айтырыгларны шериг күжү-биле шиитпирлээриниң политиказынга үндезилеп чорутпас ужурлуг шуут билдингир-дир деп, Ф. Кастро түңнелинде чугаалаан.

ФЕСТИВАЛЬЧЫ ЫРЫВЫСТЫ БЕДИКТЕРЖЕ УЖУДААЛЫ

...УЛУС ЧОНГА АЯН ТУДААЛ

Субботаның дүъш соонда Тандыы, Тес-Хем, Тожу, Улуг-Хем районнарның бот-тывынгыр артистери Ногаан театрның сценазындан уран талантызын бараалгадып, улус чонга аян тутканнар. Тараалаң Тандының уран чүүл коллективинде чүү эң онзагай болганыл?

Найыралдың, интернационалчы чоруктуң, тайбың камгалалының аян-хөөнү ында чаңгыланып турар. Уран номчулга номерлериниң утка-шынары хаажы. Ылаңгыя хөйнүң ырлары «Төрээн чурт», «Наадым», «Тайбың камгалалынга» тода, чиге, эки күүсеттинген. Тандыжыларның концерт программазында танцылар бар, хеп-сыны чараш-даа болза, күүседикчилер саны элээш, оңу ынчаар чугаалаарының барымдаазы чүдел дизе, мооң мурнундагы чылдарда көрүлделерге безин хөй санныг танцычыларны Таңды экксп турган болгай.

Концерт программазының жанр талазы-биле байлакшыдар аянбиле сыгыт-хөөмей аймаанга кошкак күүселделер кире бээр таварылгалар чүгле мында эвес, өске-даа коллективтерде бар болуп турар. Кижи бодаарга, бо жанрга чедиишкинниг болур дизе, талантылыг кижилерни дилеп тывар, аныяктарны өөредири чугула-дыр. Чөөн-Хемчик, Өвүр, Сүт-Хөл ышкаш чамдык районнарда школачылар ортузунда бо жанрже сагыш салып, салгалды өстүрүп турарын канчап мактавас боор.

«45 чылдан чагаа», «Рязань мадонназы» деп ыр күүселделери эки болгулаан.

«Октябрьдан төрүттүнген» деп ыры-танцы композициязы-биле тес-хемчилерниң концерти эгелээн. Оттуг чылдарның хей-аъды казыргы дег таңцылардан илереп кээр. Аас-кежиктиг чаа амыдырал тургустунган. «Очалаңдан ведилерин орус арат айтып берген». Шынап-ла ындыг. Тыва улустуң «Интернационал» деп ырызын бөлүк ыраажылар эки-ле ырладылар. Шагда Калдак-Хамар артын барык-ла кызыл хол-биле араттар казып аштааш кылган болгай. Ам республика найысылалы Кызыл биле Тес-Хемни асфальтылыг оруг барык тудуштурар чоокшулаан. Аас-кежик, чаа амыдырал дугайын илереткен «Калдак-Хамар» деп ырны бот-тывынгыр композитор Каң-оол Баазан-оол эгелеп чоруур автор Чинмит Өөлеттиң сөзүнге бижип каан. Ук күүселдени зал чылыы-биле хүлээп алган.

Тыва хореографияда шагдан бээр-ле туруп келген «Эвдек шыңгыраашкан» эгелээш, бурят бал танцызы-даа, татар, тыва көрүштүг, чараш танцылар бо коллективте хөй. Ук танцылар республика конкурузунга лауреат болгулаанын билир бис. Орланмай Доңгак ышкаш бодунуң херээнге бердинген, анаа ынак, кезээде-ле аныяктар-биле кады ажылдап чоруур энтузиаст кижилерни кым-даа мактаар, ол хүн кайы хире чараш танцыларны көрүкчү магадап кообеди дээр.

А. Уржанайның пантомима көргүзүү база солун болган. Хереэженнерниң база эр улустуң ыры ансамбльдериниң ырлааны эки. Ниитизи-биле: «тес-хемчилер, эр-хейлер!» деп мактап болур.

Ийиги хүнүү Тожу болгаш Улуг-Хем районнарның концерттери дооскан. Тожу районнуң коллективинде сагышка артып каар көрүштүг номерлерни чок деп болбас. Бот-тывынгыр уран чүүл-биле хөй чылдарда кады чоруп келген Н. Соколованың «Тыва кызын» ырлааны көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара туткан. Аныяк сыгытчы Орлан Кужугеттиң күүселдези, Валерий Самбукайның ырлааны эки. Школачы Марина Колдуң күүсеткени «Ховаган» деп танцыжыгаш чаптанчыг, чараш. Бо районнуң хөйнүң ыры номерлери дыңнакчыларны сонуургаткан.

Өткүт чараш ырлар, уран номчулгалар, чараш танцылар улуг-хемчилерниң концерт программазын байлакшыдып турар. Бо коллективте республика көрүлделериниң лауреаттары база бар болгулаан. Ырлажылар конкурузунга тергиидээн Любовь Цеханың сеткил хандыр ырын көрүкчүлер база катап улуг сонуургал-биле хүлээп алганнар. Хөөмей талазы-биле бирги республика фестивалының лауреады Лазо Монгуштуң аян тудуушкуну чыылган чонның бедик үнелээшкинин чедип алган. Бир янзы онзагай кылдыр көстүр башкир танцы база-ла мактанчыг. Чогаадыкчы маргылдаага тергиинерниң тергиинери шылгарап үнери чугаажок.

Июль 1-де Эрзин районнуң болгаш Кызыл хоорайның бот-тывынгыр артистериниң концерти-биле фестиваль доозулган. Үш хүн иштинде улам чылаан фестивальдың доозукчулары олар болганы ол. Эң-не сөөлүнде концерт үндүрери, оңу маңаары дүвүренчиг болгаш берге. Ынчалза-даа эрзинчилер болгаш кызылчылар ол шылгалданы шыдамык эртип, боттарының концерт программазын чедимишкинниг күүсеткеннер. Ук коллективтериниң сцена каасталгазы-даа, идиккеви-даа мурнуку коллективтерден багай эвес, боттарының биле онзагай. Концерттериниң программалары база солун. Ылаңгыя эрзинчилерни мацаа мактавас арга чок.

Эрзин районнуң бот-тывынгыр артистери Р. Кенденбильдиң, К.-Э. Кудажының «Дөртен дөрт чыл» деп хөйнүң ырыбиле концертин ажыткан. Оңу көрүкчүлер демниг адыш часкаашкыннары-биле үдээн. Ук коллективтиң ниити ыр бөлүүнуң удуртукчузу Валентина Эренчин ол чедиишкиннерге эвээш эвес улуун киирген дээрзи чугаажок. Улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри база улуг үнелелди алган. Оон удуртукчузу Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бригат Дупчур. Оон ангыда танцы бөлүүнүң күүсеткени моллае, моол улустуң танцыларын көрүкчүлер сонуургаан. Ол — балетмейстерлер Раиса Чындыгыр, Зинаида Төмүр оларның кызымаккай ажылының түңнели-дир.

Кызыл хоорайның бот-тывынгыр артистериниң концерт программазы база багай эвес. Ында хоорайның аңгы-аңгы организацияларының өөредилге черлериниң төлээлери кирижип турар. Оларның программазында ниити ыр, ыры, танцы ансамбльдериниң күүселделерин чон магадаан.

Б. ДИРЧИН.
С. БАЛЧЫР.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Довуракның Культура ордузунуң танцычылары «Асбестиг кыс» деп танцыны ойнап турары. Эрзинниң танцы коллективи торгут танцыны күүседип тур. Тожудан келген бот-тывынгыр артист Орлан Кужугет күүселде үезинде. Улуг-Хемниң бот-тывынгыр артистери «Дайынчы салгал» деп ырны ырлап турлар.

В. КАРА-САЛ, М. КАЛЧАН, О. ОХЕМЧИК оларның фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

3. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.15 — С. Михалков.— «Шаагайтаашкын». Фильм-шии. 11.05 — Чалыыларның чогаадылгалары. 11.40 — Телемедээлер.
14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг телефильмнер. 15.20— Орёл хоорайның үш баянистери ойнаар. 15.45 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 16.40 — «Бүгүдеге стадион». 17.10 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.40 — Документалдыг чаа телефильм. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Дүн ортузунда шак турупкан». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг чаа телефильм. 22.10 — Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм: «Кызыгаарның дүнхүннери». 8.50 — «Узун оруг». Уран-чечен фильм. 10.10 — Мультфильм. 10.50 — В. А. Жуковский. Шүлүктери болгаш балладалары. 11.40 — Уругларга — фильм: «Эң-не эрте эртен». 2-ги серия. 12.45 — Шыдыраа школазы. 13.15 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.45 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Минскиниң трактор заводунуң слесары Е. И. Клименко-биле школачыларның ужуражылгазы. 14.25 — «Эккин, цирк». Фильм-концерт. 15.20 — Музейлерде болгаш делегейге залдарында. Калуганың чурулга музейи. 15.40 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН
18.20 — «Шыяанзм». «Каңгывай-Мерген». Маадырлыг чорук дугайында тоолдуң уламчызы. 18.35 — «Зум-Зум». Ойнаарактар телефильми. 18.50 —«Азия тову». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — Мөңгүн-Тайга районнуң бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти.
МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Аарткыыш» деп уран-чечен телефильм. 22.45 — 23.35 —Музыкалыг дамчыдылга.

4. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 20.05 — «Шак дүн ортузунда турупкан». Уран-чечен фильм. 11.45 — Телемедээлер.
14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Киноочерк. 14.50 — Ю. Олеша. «Чаңгыс-даа хүн тудуг соксаваан». 15.45 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 16.40 — Бистиң корреспондентилериниң чугаалары. 17.10— Концерт залында — школачылар. 17.40 — Делегей болгаш аныяктар. 18.15 — Чурук бүрүзүнде-ле — хүн. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.40— Минск хоорайны фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 40 чылынга турасгаткан музыкалыг дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35—«Илла: хайгаараар чер». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 22.30— «Тывыш». Хамааты ужар чүүлдүң ховар дээн самолёттарын катап тургузарының дугайында дамчыдылга. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35—Неделяның спорту.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем тайылбырлыг фильм. 8.35 — «Аарткыыш». Уран-чечен телефильм. 9.45— «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа улуг». 10.25 — Фильм-концерт. 10.55 — Ынак шүлүктер. С. Маршак. 11.25— Волгахем дугайында документалдыг телефильм. 11.55 — Уругларга — фильм. «Эң-не эрте эртен». 3-кү серия. 13.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.30 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.00 — Концерт. 14.20 — «Прометейниң салгакчылары». 15.20 — Документалдыг телефильм. 15.40 — Телемедээлер.
18.00 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН
18.20 — Барыын-Хемчик районнуң бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. 19.00 — Делегей байдалының тайылбыры». 19.10 — «Азия товуу». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.
МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. 20.45 — Документалдыг фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — 23.05 — «Оканың оглу». Музыкалыг телефильм.

5. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Билдингирдаа болза, бүзүреңчиг эвес». 10.25 — И. Брамс. Концерт. 11.15 — «Узбекистанның фарфору». Документалдыг телефильм. 11.35—Телемедээлер.
14.15 — Телемедээлер. 14.35 «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа улуг» — 15.45 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 16.40 — «Кадыда — найыралдыг өг-бүле». 17.00 — Шыдыраа школазы. 17.30 — Документалдыг телефильмнер. 18.30 — Мультфильмнер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 20.10 — «Бригадирлер». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Илла: хайгаараар чер» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.35 — Фильм-концерт. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00—00.50 — Футбол — «Шахтёр» — «Днепр».
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Вута». Документалдыг телефильм. 9.10 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.40 — Мультфильм. 10.45 — «Дагаа солдаларын кузуу санаар» деп уран-чечен телефильм. 12.00 — Кемеровонуң телестудиязының программазы. 13.00 — Испан дыл. 13.30 — «Ужелээ бурун чок». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.00— Документалдыг телефильм. 15.30 — Телемедээлер.
18.00 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН
18.20 — Телефильм. 18.55— «Азия тову». 19.25 — «Спорт». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Үрер-хөгжүм концерти. 21.00 — «Үе». 21.30 — Л. Филатов — «Хектиг шак». Теле-шии. 22.35 — 23.10 — Чаа документалдыг телефильм.

6. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары». 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.10— «Демиселдиң ырлары: идегелдер, тулчуушкуннар, тиилелгелер». 10.50 — Уругларга — фильм: «Зебраны оорлай берген». 12.00 — Телемедээлер.
14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Сезен чылдарның коммунистери». 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 16.40 — «Венесуэланың этюдтары». 17.20 — «Эртемденнер — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизинге». 17.30 — Фильм-концерт. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — М. Равель. Концерт. 20.00 — Камера делегейни көрүп, тырттырып тур. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Илла: хайгаараар чер». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.30 — Музыкалыг дамчыдылга.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер—9.00 — «Уруглар дээрге, уруглар-ла болгай». Уран-чечен телефильм. 10.10 —Мультфильм. 10.30—Авам школазы. 11.00—Концерт. 11.45 — Англи дыл. 12.15 — Уругларга — фильм — «Принц и нищий». 13.35 — А. Н. Островский — «Бесприданница». 14.35— ГДР-ден уругларга дамчыдылга.
18.00 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН
18.20 — «Маэстро». Телефильм. 18.35 — Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тову». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН
20. — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 21.00 — «Үе». 21.35 —Концерт. 22.25 — 23.00 — Стол теннизинге чурттар аразының маргылдаазы.

7. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.25 — Концерт. 9.50 — «Спортлотонуң» 27-ги тиражы. 10.00 — Улам хөй эки барааннар дээш. 10.30 — Чурулга уран чүүлү. 11.10 — Чүнү номчуурул. 11.55— К. Вебер. «Оберон» операга киириилде. 12.05 — «Билир сен бе, эш...» 13.05 — Бөгүн кооперацияның делегей хүнү. 13.35 — Кооперацияның делегей хүнүнге турасгаткан музыкалыг дамчыдылга. 14.20 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен фильм — «Ыяш иштинде от». 15.35 — «Эш ыры». Вүгү-эвилелдиң телеконкурузу. 16.30 — Документалдыг телефильм. 16.55 — «Композитор С. Туликов». 17.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.15 — «Бирги Пётр». Уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 23.10 — 23.20 — Телемедээлер.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. 8.30 — Музыкалыг дамчыдылга. 9.00 — Уругларга фильм — «Сахаттың чайы». 10.05 — Украин телестудияның программазы. 11.40 — Э. Ростан — «Сираню де Бержерак». Теле-шии. 14.30 — «Музыка киоскузу». 15.00 — «Кинопанорама». 16.30 — Концерт. 17.00 — «Документалдыг экран». 18.00 — Концерт. 19.00 — Делегей байдалының допчулалы. 19.35 — Документалдыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чеже кыстар!». 23.05 — 23.55 — Теннис маргылдаазы.

8. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — ССРЭ-ниң улустуң музыка чогаалдары. 9.10 — Документалдыг телефильмнер. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 — «Кедээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 14.45— Бөгүн— Балыкчының хүнү. 15.15 — Балыкчының хүнүнге турасгаткан музыкалыг дамчыдылга. 16.00 —«Аян-чорукчулар клуву». 17.00 — «Хөй-ниитиниң бодалының индирги». 18.00 — Мультфильм. 18.20 — Концерт. 18.50 — «Делегей панорамазы». 19.25 — Документалдыг телефильм. 19.55 — Делегейниң эң эки фигуристериниң көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — Концерт. 22.50 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.00 — 00.50 — Футбол. «Днепр» — «Шахтёр».
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Г. Троепольский. «Ак Бим Кара Кулак». 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Концерт. 10.35 — Документалдыг фильм. 11.00 — «Хүлгаазынныг [illegible]». Уругларга чаа телефильм.
11.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 12.30 — Социалистиг чурттарның аразынга тенниске маргылдаа. 13.00 — «9-ку студия». 14.00 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 14.45 — Киргизияның аялгалары. 15.15 — «Атлантыг и кариатиды» Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 16.45—Концерт. 18.00 — Бистиң корреспондентилериниң чугаалары. 18.30— Теннис. 19.15 — Ырыдан танцыже. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Документалдыг фильм. 20.30 — Музейлер болгаш делгелде залдары. 21.00 — «Үе». 23.05—«Купп чок уран-чечен [illegible]».

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр. Чамдык черлерге кыска, сугтур чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени сеКундада 9—14 метр, уелеп 18—23 метр чедер.

Дүне 15—20 градус, хүндүс 23—28 градус чылыыр. Кызылга биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, диңмирээшкин үезинде хат 18—23 метр чедир күштелир. Дүне 18—20 градус, хүндүс 24—26 градус.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң Чырыдылганын министерствозу дараазында педагогика институттарынга конкурстан дашкаар хүлээп алыышкынны чарлап турар:

1. **Красноярскиде күрүнениң педагогика институдунуң** биология-география, төөгү, күш-культура кижизидилгезиниң, эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы, филология факультеттеринге;

2. **Абаканның күрүнениң педагогика институдунуң** даштыкы дылдар (немец болгаш англи дылдар салбырлары,) биология-химия факультеттеринге:

Кирерниң шылгалдалары 1984 чылдың июль 10-дан 20-ге чедир республиканың башкылар билиин бедидер институдунга болур.

Ол институттарга өөренип кирерин күзээннер Чырыдылганың министерствозунуң кадрлар килдизинге келир.

Өөренип кирерде дараазында документилерниң болур:

1. Ортумак билиг дугайында аттестат (боду).
2. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
3. № 286 эмчи шынзылгазы.
4. Өөренип азы ажылдап турган черинден характеристика.
5. 3х4 см. 6 фото-чурук.

Күш-культура факультединге кирер кижилер үстүнде адаттынган документилерден аңгыда спортменниң классификация (3-кү разрядтан куду эвес) билеттиг, III чергениң ГТО-зунуң шынзылгазын көргүзер.

Өөренирин күзээн кижилер 1984 чылдың июль 9-та Кызыл хоорайның Авиация кудумчузунда № 1 «а» бажыңга келген турар.

[illegible] редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «С тобой меня радует мир» 10.00 Танцор Диско» (2 серии) 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бронтозавр» 10.00, 13.40, «Цыганское счастье» 11.50, 15.30, «Приступить к ликвидации» 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «На горе стоит гора» 13.30, «На вес золота» 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Последний побег» 15.00, «Прости меня, Алеша!» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Единица с обманом» 16.00, «Танцор «Диско» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Экипаж машины боевой» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«Шын» солун редакциязынга корректор дарый негеттинип турар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2001.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТК—01504.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 155 (12545) | 1984 чылдың июль 5, четверг | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ ДЖ. ХАУ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко Великобританияның даштыкы херектер болгаш дем каттыштырылгазының херектериниң талазы-биле министри Дж. Хауну июль 3-те хүлээп алган. Ол Совет Эвилелинде аян-чорук кылып келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

Делегейниң чамдык чугула айтырыгларын болгаш совет-британ харылзааларның айтырыгларын ажыл херекчи ёзу-биле чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң даштыкы политика талазы-биле угланыышкыны дайын кыжанышкынын узуткаарынче, тайбыңны быжыглаарынче, күрүнелер аразынга идегежилиг болгаш кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы быжыглап, калбартырынче угланыышкынныг бооп келген болгаш ындыг болур-даа деп, К. У. Черненко онзалап демдеглээн.

Совет Эвилели, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң шериг бөлүглелиниишкининиң күзеп турары ышкаш делегейде шериг-стратегтиг дең чорукту ынчаар үрээрин болдурбас. Бистер боттарывыстың Варшава Керээзиниң талазы-биле эвилелчилеривис-биле кады камгалал талазы-биле харыы хемчеглерин алыр ужурга таваржып, ол дугайын чарлаан бис. Бир эвес АКШ болгаш НАТО-нуң, оон соон эдерген чурттары америк ракеталарны тургузарын соксадыр болгаш тургузуп каан ракеталарны Европадан үндүрериниң хемчеглерин алыр болза, ук харыы хемчеглер эргежок чугула эвес апаар ийик. Оон-биле кады Совет Эвилели бодунуң харыы хемчеглерин күш чок болдурарының талазы-биле базымнарны база кылыр ийик. Бо бүгү ортумак ыраккыылдың-даа, стратегтиг-даа ядролуг чепсектер талазы-биле чугаалажыышкыннарга орукту ажыдар арганы бээр.

К. У. Черненко делегей байдалын экижидериниң талазы-биле, боо-чепсекти эндере будүрерин кызыгаарлаар болгаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң кылганы тодаргай саналдарның комплекизинче кичээнгейни угландырган. Космос делегейин милитаризастаарын бадыр болдурбазын хандырар ужурлуг айтырыгларның комплекизиниң талазы-биле чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чокка эгелээр дугайында Совет Эвилелиниң саналының ужур-дузазын онзалап айыткан.

Бо бүгү айтырыгларга Барыын чүктүң харыылаары арткан. Оларның талазы-биле дугуржулганы чедип алыр болза, делегейниң бүгү байдалынга эки салдарын чедирер ийик.

Совет-англи харылзааларның сонгаар чокка хөгжүүрүн Совет Эвилелиниң күзеп турарын К. У. Черненко демдеглээн. Ынчалза-даа ол ийи таладан хамаарыжыр апаар. Кайы-даа талага ажыктыг, дең эргелиг чорукка, иштики херектеринге холгаарлашпазынга үндезилээн ийи чурттуң улустарының Европага болгаш бүгү делегейде тайбыңның эрге-ажыктарынга дүүштүр Англия-биле ийи талалыг харылзааларны калбартырынга, мурнундагызы ышкаш, база-ла белен бис.

Дж. Хау бодунуң талазындан чугаалашкан айтырыгларны британ чазактың канчаар көрүп турарын чугаалаан. Ол Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидеринге, политиктиг чугааны үргүлчүлээринге Англияның сонуургалдыының дугайын медеглээн.

Беседага совет таладан — СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң Великобританияда элчини В. И. Попов; англи таладан Великобританияның ССРЭ-де элчини И. Сазерленд, даштыкы херектер министриниң доктаамал оралакчызының оралакчызы М. Дженкинс, даштыкы херектер министриниң улуг дузалакчызы Л. Эпплярд олар киришкеннер.

(СЭТА).

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

ЧАЙЛАГДА

Фоторепортаж

«Ак-Туруг» совхозтуң хойжузу Чычаан-оол Монгушович Кенен — район Совединиң депутаты. 1955 чылдан бээр мал ажылынга ол доктаамал ажылдап турар. Эгезинде сес чыл дургузунда инек кадарып келген. Оон соонда хойжулап кирген. Хоочун малчын чыл санында планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин үргүлчү ажыр күүседип турар.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш малчынның ажылдап турары кызымак. Хой семиртилгезин эки чорудары-биле ийи неделя дургузунда боттанып, хоюн тайгаладыр. Мал чемнери белеткээр талазы-биле кылыр ажылдары база эвээш эвес. Бодунуң күжү-биле 15 тонна сигенни белеткээр.

Ол бедик хүлээлгезин күүседип, ниитиниң малынга ногаан, эки шынарлыг сигенни кезеринге белеткенип турар. Ол бодунуң дузалакчылары-биле сиген кезер шөлдү ындыгааштан көрүп, ону арыглап-[illegible] турар. Дуржулгалыг малчын — аныяктарның дагдыныкчызы. Ол чылдың-на, ылаңгыя чайгы үеде школачыларны дагдыныи ап, оларны хойжунуң берге-даа болза, хүндүлүг ажыл-ижинге ижиктирип, чаңчыктырып турар.

— Чайгы үеде, чайлагга, хойларны ыяк семиртип, одарладырга, кышты хүрмендиг ажар, хураганнары безин шыырак болур — деп, ол чугаалап турар. Чогум-на ынчангаш малчын чайгы одарладыышкынны харыысалгалыг көрүп, одар-белчиирниң оът-сигенин таарыштыр ажыглап турар.

Хойжунуң дузалакчы кадарчызы Апай-оол Монгушович Кунгааның оглу, Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчизи Сай-Даш чайгы дыштанылгазында малчыннарга дузалажып, хой кадаржып турар. Баштайгы хүннерде ол авазы-биле хой кадарып турган. Ам чааскаан кодан хойну кадарып, кызымаан көргүзе берген.

ЧУРУКТАРДА: хойжу Ч. М. Кенен; Сай-Даш Кунгаа, оон кадарган хою.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧАА ТУДУГДА

Аныяк техниктер станциязының тудуун Культураның болгаш дыштаныышкынның Н. Гастелло аттыг паркка чорудуп эгелээн.

Станцияның үш аңгы кезектен тургустунган бажыын чудук ыяштардан кылып турар.

Станцияның тудуун Совет Тываның 40 чылынга уткуштур доозуп, ажыглалга кийрер дээш, ында «Кызыл тудуг» эргелелинден Н. А. Панышкин, № 48 тудуг эргелелинден М. В. Горбачевскийниң бригадалары шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

СЕЗОН АРАЗЫНДА

«Хемчик» аңныыр-тывыыш ажыл-агыйының дуржулгалыг аңчызы Д. Т. Хайрулин өлүк белеткелиниң планын доктаамал ажыр күүседип келген. Оон бригадазының аңчылары аңныыр сезоннар аразында тудуглар тудуп турар. «Хендергей» совхозка чаа кыштаг тударын аңчылар хүлээнген. Амгы үеде Дыттыг-Чарыкта чурттаглга бажыңын чунар-бажыңны, 300 хой кирер кажааның даштыкы серизин, хураганнар дорууктурар өрээлчигештерни кылып дооскан.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

ШЕФТЭЭШКИН-БИЛЕ

Тес-Хем районнуң саң килдизиниң, ажаалга касс[illegible], курстрахование чериниң база банк салбырының а[illegible]кчылары мал чеми белеткээринге кир[illegible] өткен дыштаныр хүннерде шефтээшкинни организастааш, 14 [illegible] ажылдап үнген.

Арта-арыг оймактарында эпчок черлерде чайгаар үнген сигенни хол кадыыры-биле 10 тоннаны кезип белеткээш, ону машинага чудур-[illegible]. «Чодураа» совхозтуң [illegible] витамин[illegible] сиген далганы белеткээр [illegible] черге дужааган. Хол кадыы[illegible]-биле сиген кезеринге С. С[illegible]ан-оол, Е. Лапзыы, бөлериге 3. Чатар-оол, Э. Бичииьжик болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг ажылдааннар.

Хол кадыыры-биле кезип болгу дег черлерниң сигенин ажаап алырынче ажылдакчыларны дыштаныр хүннерде организастап, мал чеми белеткээринге моон соңгаар-даа киржир.

И. САРЫГ-ООЛ.

Самагалдай суур.

Күрүнеге эки шынарлыг, хөй дукту дужаар дээш

КЫРГЫЛДА ШАПКЫНЧААН

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында хой кыргылдазы шапкынчаан. Мал семиртир «Тыва» совхоз бо чылын 7600 баш иртти кыргааш, күрүнеге дужаар. Электрилиг хачы-биле хой кыргыыр чаа пунктунуң ында ажыглалга кирген.

13 коданның чедизин кыргып дооскан. Кыргыкчыларның социалистиг чарыжын түннеп турар. Электрилиг хачы-биле хой кыргыыр Алексей Чара-Керген, Хүлер-оол Доржу олар хүнде 40—45 хойну кыргааш, тиилекчи болган. Азы хүнде олар 120-140 кг дукту дужаап турар. Кыргыттынган коданнардан Уртун-Назын Ховалыгның кадарганы үш чүс ажыг ирт бурузундан ортумаа-биле 2700 грамм дукту алган.

Кыргылданы кыска хуусаада доозар дээш хол хачызы-биле кыргыыр арганы база ажыглап турар. Хол хачызы-биле Сенди Монгуш хүнде 33 хойну кыргып, 82 кг. чедир дукту дужаап турар. Хачылар эдиикчизи Ома Монгуш электрилиг хачыларның үзүк чок ажылын хандырып келген.

«Искра» совхоз 12 муң ажыг хойну кыргып доозуп турар. Күрүнеге 17,5 тонна дукту садар планныг. Чартык чылда хойжулар Байыр-оол Петров, Чозар-оол Монгуш, Маадыр Иргит хойданна 2000-2300 грамм дукту алган.

Ында кыргыкчылар Тамара Монгуш, Раиса Ховалыг, Авай Куулар хүнде 50-60 кг дукту кыргып турар. «Искра» совхоз бо хүннерге чедир 8 тонна дукту күрүнеге саткан.

К. МОНГУШ,

«Шынның» корр.

ОРГАНИЗАСТЫГ

«Торгалыг» совхоз бо чылын күрүнеге 60 тонна дукту дужаар планын бурун күүседир соруглга-биле кыргылданы организастыг чорудуп турар. Совхозтуң 2 кыргылда пунктуларында электрилиг 52 хачы болгаш хол хачылары бар. Кыргылдаа шупту 125 ажыг кижи киржип турар.

Кыргыкчылар аразында социалистиг чарышты организастаан, оон түңнелин ийи хонгаш-ла үндүрүп турар. Пунктуларда «пландан ажыр хөй дукту бержалиңар» деп лозуннарны аскылаан.

Ыланчыя Чаа-Суур салбырының кыргылда пунктузу кыргылдага эки белеткенген. Салбыр күрүнеге 24 тонна дук дужаар планныг. Ында электрилиг 24 хачы база хол хачылары-биле 55 кижи кыргылдаже дечниг кирген. Кыргылданың чорупт турарының дугайында агитхуудустарны неделя санында үндүрүп турар.

Н. ДАМДЫН.

«Торгалыг» совхоз.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЯРДЫМЛЫ (Азербайджан ССР). (СЭТА). Ярдымлы районнуң ырак-узак чурттакчылыг черлериниң бажыңнарында ак-көк экраннар чырып эгелээн. Күчүлүг улаштыр дамчыдыкчы дамчыдылгаларны тода хүлээп алырын хандырып турар. Ам Азербайджанның чурттакчыларының 98 хуузу төп болгаш республика телевидениезиниң программазын көрүп турар.

РЯЗАНЬ. (СЭТА). Анаа школачыларның Бүгү-россия уран чогаал байырлалы бооп эрткен. Ол «Россия, мээң төрээн черим!» — деп, дене-биле эртмен болгаш РСФСР-ниң бүгү-ле автономнуг республикаларындан, крайларындан, областарындан уран чогаалдың үш чүс алдан аныяк-чалыы сонуургакчыларын чыылдырган.

Сергей Есениниң төрээн чери — Константиново суур аалчыларны эптиг-ээлдек уткаан. Хадыңнар, рябиналар болгаш клённар аразында шүлүкчүнүң тураскаалының чаныынга Россияның алдарлыг оглунга тураскааткан ыдыктыг чаңгыдапын турган.

МОСКВА (СЭТА). Москвада «Музей болгаш амгы үе» деп темалыг эртемпрактиктиг конференция ажыттынган. Ону ССРЭ-ниң [illegible]циязының төп музейи Революция[illegible] чыл болганынга ниң алд[illegible]ыттирип турар. Холбаштыр эр[illegible] киржикчи. Конференцияның [illegible]лери — бистиң чурттуң музейлериниң ажылдакчылары социалистиг чурттарның революция төөгүзүнүн музейлериниң төлээлекчилери — идеологтуг албан черлериниң системазынга музейлерниң ээлээр черин, ажылчыннарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның ролюн чугаалажып көрүп турар.

КРАСНОДАР. (СЭТА). Кубаньда тараа ажаап алыышкыны түлүктээн. Мурнуу болгаш Төп районнарның механизаторлары хол тараа культуралы — кызыл-тасты кестирин база бастырып эгелей бергеннер. Краснодар крайда күзүү чаштырып тарыыр тараа шөлү чеди чүс муң гектар ажып турар. Баштайгы түңнелдерден алырга, эки дүжүт үнген.

Усть-Лабинск, Тимашевское, Канево болгаш өске-даа тараалаг районнарда бир муң ийи чүс ажаап алыышкынның транспорт комплекстери болгаш отрядтары кызыл-тасты ажаап алырынче кирипкен. Тараны аңгылап-даа, дорт-даа ажаап ап, дүн-даа, хүндүс-даа шывейш, ээлчег-биле ажылдап турар. Тараазын ажаап алган шөлдерни дораан-на арыглааш, катап тарылгага болгаш күзүн тарыыр культураларны чаштырарынга белеткеп турар.

Ажаап алыр бедик шынарлыг тарааның тозан хуузун күрүне шыгжамырынга урар.

МАРЫ. (СЭТА). Туркменияда азот чемишчиндилгелериниң заводунуң чылда-ла 765 муң тонна аммиак селитразын кылып үндүрер баштайгы ээлчээ ажылдап эгелээн. Ол завод чемишчиндилге кылыр чиг-эттиг черниң мырыңай чоогунда — Туркменистанның мурнуу чүгүнде бойдус газы-биле байлак девискээрде тургустунган. Ол бүдүрүлгени черин кожазында Марының ГРЭС-и хандырып турар.

Баштайгы ээлчег ажылдап эгелезе-даа, тудугжулар болгаш эптекчилер оон чорувааан. Олар бо чылдың төнчүзүнге чедир заводтуң ийиги ээлчээн база дужаар дээш ажылдап турар.

КАЛУГА. (СЭТА). Областың чурт шинчилелиниң музейинде ажыттынган делгелгеде ук черниң чурттакчыларының амыдыралында кайгамчыктыг чаартылгаларны, соруктуг күш-ажылын тодаргай көргүзүп турар. Делгелге Калуга областың тургустунганындан бээр бо хүннерде демдеглеп турары 40 чылынга тураскааттынган.

БЕЛГОРОД. (СЭТА). Ивнянское районнуң Куйбышев аттыг колхозунуң төп суурну — Новенькое Белгород областың кодэ чурттакчылыг черлерин тудуп тургузарының үлегери болу берген. Оон өске колхозтар болгаш совхозтарның төптериниң амгы үеде кол пландар ёзугаар эде кылып турар. Чүгле бо чылын ол областың суурларынга эрткен чылдыындан ыраккы хөй — 230 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирер.

ТОРЬКИЙ. (СЭТА). Пролетарийниң улуг чогаалчызының бичии чаш чылдарының эртени Горький хоорайда бажыңы аалчыларны шаанда турганы-ла хевээр байдалы-биле уткуп-хүлээп ап эгелээн. Ында септелге ажылдары доозулган: бажыңны улам быжыглаан, орээлдерниң иштин катап тургускан. Ол бажыңны Алексей Максимовичиниң бодунуң бижээни болгаш кожаларының сактыышкынына рын ёзугаар бир дугаарында 30 чылдарда септеп кылган турган.

ЧИТА. (СЭТА). Тудугжулар Забайкальеде эң улуг дээн эмчелге комплекизин эмчилерге хүлээдип берген. Олар оон сеөлгү дөрткү ээлчээн — бир муң орунуг клиниканы тудааны доозуп-каннар. Ында лазерлиг херекселдер, барокамера-биле хандыртынган кыжымал бүүрек салбыры, кезып эмнээр он беш өрээл база бар. Бир муң ажыг эмчилер ажылдаар ол Читаның кадыкшыл төвүнде дүрген дуза чедирер вертолёттар хондурар тускай шөл база бар.

ПСКОВ. (СЭТА). «Псков черниң чурукчулары — Тайбың фондузунга» — эртеарунгу орус хоорайда июль үнте ажыттынган делгелге-ни ынчаар адаан. Профессионал болгаш бот-тывынгыр чурукчулар, сиилбикчилер болгаш скульпторлар боттарының чүс ужен ажыг ажылдарын ол делгелгеде кийрген. Ында делгээн чогаалдарны шупту садар болгаш оон кирген акшаны Тайбың фондузунче шилчидер.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАТКАШ...

Хой ажылының түңнел көргүзүү — эки шынарлыг, хөй дукту алыры кыргылданы организастап эрттирериниң деннелиинден, ветеринарлыг болгаш организас-зоотехниктиг хемчеглерни ап чорутканының хемчээлинден, ол чугула чорудулганың шынарын шыгыы контрольдаанындан, кырган дукту шын класстаанындан, учёттап, эки тырыырындан болгаш чогуур өйүнде дужааганындан хамааржыр.

Республикада июнь төнчүзүнге чедир 264 муң хой кыргыттынган, оон 460 тонна дук алдынган болгаш бир баш хойга онаажтыр ортумаа-биле 1,7 кг дукту ап турар. Амгы үеде ниитизи-биле чүс ажыг пунктуда кыргылда чорупт, оларда 3 муң ажыг кыргыкчы, 106 дук класстакчызы ажылдап турар.

Бо чылын совхозтарның-даа, районнарның-даа кыргылдага белеткели ниитизи-биле багай эвес. Ажыл-агыйлар электрилиг хачы бистон, прессер, шиңгаттар-биле чедир хандыртынган. Дук тырыыр пес материалдар республиканың белеткедер кооперацияларында четчири-биле бар. Ону совхозтарның дук планынга дүүштүр санап каан бир тонна дукту 32 метр материалга прессээр, азы 60 кг дукту тырыырынга 3 метр 20 см материалдар чарыыр ужурлуг. Материалды оон улгаттыр чарыырга артык чарыгдал боопт өйнеп каан материал чедишпейн бээр. Ынчангаш бо совхозтарның зоо-ветспециалистери кыргылда пунктузунуң эргелекчилери, үтчизи шын учётка ап, дук пресстекчилерин сургары чугула. Бо чылын ийи специалист Ставрополь хоорайга бир ай хуусаалыг курсту дооскун алгаш келгеш бар, ам боттарының өөренип алганы арга-дуржулгазын кыргыкчыларга дамчыдып берип, тайылбыр ажылдарын чорудуп турар.

Час берге болуп, чылыг эвес, хат-шуурганныг болганы-биле бөдүүн, чартык бөдүүн дуктуг хойларның дүгү чедир хозалбаан, чуңгакталбаан болгаш кыргылда эрткен чылдыынга бодаарга орайтап эгелээн. Ынчалза-даа Эрзин, Өвүр, Тес-Хем районнар бо чугула кампанияга эки белеткенгеш, ону кыска хуусаада чорудуп, ам бо хүннерде кыргылдазы адакталдыра берген. Хой нуң дүрген кыргыыр арга-зын ыяк шиңгээдип алган мурнакчы кыргыкчылар республиканың совхозтарында хөй. Оларның чиижээнге «ҮТКА 25 чылы» совхозтан В. К. Чүсүмаа, Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязындан И. А. Жидков болгаш Т. Н. Кокунина, Тока аттыг совхозтан С. Б. Оюн болгаш Б. А. Оюн дээш оон-даа өскелерни киирип болур. Бо кыргыкчылар электрилиг хачы-биле хүнде-ле 45—50 чедир хойну кыргып турарлар.

Хойдан ап турар дук амдаа чогуур деңнелге четпес, эвээш. Оон чылдагааны хойларның чайгы семиртилгезин чамдык зооветспециалистер, малчыннар чедир чорутпайн турарында. Хөй малчыннар кадарган хойларын изиг оъттуг, сериин тайгаларга семиртип алырынче далашпас, харын изиг чайын безин оът-сигени курээп калган оруктун кыдыы элезинниг ховуларга чайладып, маажым олурар бол гай. Ол ышкаш ажыл-агыйларның үдуртукчулары кыргылдага белеткел хуусаазында, шынарлыг организаставайн турар болган хой кыргылдазынче чогуур кичээнгей угландырбайн турарында. Бии-Хем район ниитизи-биле кыргылдаже кажа-ла хонук бурунгаар кирип, бо хүннерге чедир чүгле 4000 ажыг хой кыргып алган.

Совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери, хойжу бригадаларының бригадирлери кыргылда пунктуларын белеткээрин болгаш кыргылданың технологиязын акижидерин амдаа чедир кылбайн турар. Оон уламындан чамдык совхозтарның кыргылда пунктулары чаартынмаан, крылашазы дежик, ишти тар, дук сугар складтары чок болгулаар. Шак ындыг пунктуларны «Кызыгаар», «Морен» совхозтардан көрүп болур.

Эки шынарлыг, хөй дукту кыргыыр дээш кыргыкчылар ортузунга социалистиг чарышты 5—7 хонуктап үндүрүп, моральдыг болгаш материалдыг деткимче кылыры оларның ажыл-ижинге база бир идиг дээрзи билдингир. Ол хемчегни черлерде ап турары багай эвес.

Республиканың совхозтарының мурнунда ам Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш хой кыргылдазының ажылында четпестерни дарый чайладыры негеттинип турар болгаш эки шынарлыг дукту Төрээн чуртка бээр дээш, республиканың бүгү малчыннары, кыргылдада эвилелдээн ажылчыннар бедик кедурлүүшкүннүг ажылдаар ужурлуг.

Ч. ХЕРТЕК,

Кодээ ажыл-агый министерствозунуң хой ажылының талазы-биле килдизиниң начальниги.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Этези № 154. «Шында»).

Галина Шулууевна Куулар — Сагды ортумак школазының башкызы.

Татьяна Дамдыновна Саая — «Ак-Чыраа» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Иргитовна Сат — СЭКП райкомунуң техажылчыны.

Алдын-кыс Седип-ооловна Седен-оол — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Роза Ловаконовна Дамдын — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Миннимаа Биче-ооловна Монгуш — Солчур суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Елизавета Делгеровна Ооржак — Сагды суурда өг-бүле ээзи.

Долзатмаа Таан-ооловна Сат — Хандагайты суурда № 1 ясли-садтың ажылчызы.

Тамара Доржуевна Сат — Торгалыгның участок эмнелгезиниң ажылчызы.

Мария Монгушевна Седен-оол — Торгалыг суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Елизавета Степановна Тумат — районнуң склад эргелекчизи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Николаевна Чамзырын — «Өөк» совхозтуң саанчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Хараш Михайловна Конгар — «Өөк» совхозтуң саанчызы.

Сара Доржуевна Ондар — «Хадын» совхозтуң ажылчызы.

(Уламчылыр).

ТАЙБЫҢ КОСМОСДЭЭШ

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарны тускай томуйладыр делегацияларның деңнелинге эгелээр болгаш чугаалажыышкыннар эгелээр хүнден сонгаар космос чепсектериниң шенээрин база нептередип тургузарын соксадыр дугайында АКШ-тың чазаанга Совет чазактың саналын делегейниң хөй-ниитизи тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге кайгамчык улуг дузалыг инициатива кылдыр санап турар. Космоска агрессияның тепкижин кижи төрелгетенге кызаныышкынның одаа болдурар дээн программазын боттандырар дээш Американың Каттышкан Штаттары ёзулуг чугаалажыышкыннардан ойталап турарын делегей парлалгазы бижип, Совет чазактың медеглелин база бо айтырыг талазы-биле СЭТА-ның медеглелин калбаа-биле тайылбырлап турар.

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас талазы-биле эң-не дүрген хемчеглерни ап чорударының эргежок чугулазынче Совет Эвилелиниң кичээнгейин шиитпирлиг-биле угландырып, космостуң боо-чепсектерин әдере будүрерин доп-дораан соксадырын саналдап турар-дыр деп, Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. Тайбың космосту кижи төрелгетенге хандырып бээр дээш болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылырын ССРЭ саналдап турар. Бо чугула айтырыгга хамаарыштыр Вашингтон сарыыл чок турушту ээлеп турар. АКШ-тың айыылдыг ындыг политиказы космос делгемин дайын чорудулгаларынга ажыглаарынче угланган.

Боо-чепсекти әдере будүрерин космос делгеминче нептеретпес дугайында чугаалажыышкыннарны эгелээр дээн Совет Эвилелиниң эң чугула болгаш тодаргай саналынга чогуур харыыны бээринден Вашингтон херек кырында ойталап, далаш-биле медеглел кылган деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну демдеглээн. ССРЭ-ниң чазааның чаа саналынга чогумчалыг харыыны бээриниң орнунга, Вашингтон янзы-бүрү негелделер кылып, херек кырында чугаалажыышкыннар кылырындан ойталап турар. Космосту милитаризастаарынче АКШ-тың чүткүп турары илден-дир.

«Хоозун шуугаазыннар эвес, а тодаргай, чогумчалыг чугаалажыышкыннар херек» деп эгелиг тайылбырны Болгарияның «Народна армия» солуну парлаан. Тайбың космосту амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга хандырып бээр талазы-биле Совет чазактың медеглели, тодаргай саналдарын солун бедик-биле үнелээн. АКШ-тың чазаа таарымча чок харыызын далаш-биле берген. Космос делгемин дайын чорудулгаларынга, ыңгыя ракета-ядролуг дайынга ажыглаар дээн АКШ-тың Рейган баштаан амгы администрациязының айыылдыг планын, нара сагыштыг бодалдарын СЭТА-ның медеглелинде сойгалап илереткен деп, солун бижээн.

Совет чазактың саналынга АКШ-тың Рейган баштаан чазаа ойталаашкынныг харыыны далаш-биле берген соонда СЭТА медеглел кылган. СЭТА-ның ол медеглелин Американың Каттышкан Штаттарында калбаа-биле тайылбырлап турар. Космоска боо-чепсекти әдере тургузарын болдурбас талазы-биле чугаалажыышкыннарны ядролуг боо-чепсектиң айтырыглары-биле холбаштырар дээн америк администрацияның харыызы совет саналдан АКШ-тың херек кырында ойталааны херечилеп турар-дыр деп, СЭТА-ның медеглелинде санап көргенин Эн-би-си дээн америк телекомпания демдеглээн. Вашингтонну ындыг харыызы АКШ моон соңгаар-даа космос чепсээн әдере будүрер, космос делгемерин милитаризастаар дээн планындан ойталавааны кылдыр Москва санаан-дыр деп, телекомпанияның тайылбырында айыткан. Космос боо-чепсектериниң талазы-биле чугаалажыышкыннар болгаш ядролуг боо-чепсектерин кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннар — ол дээрге, ийи аңгы чугаалажыышкыннар дээрзин Совет Эвилели база катап сагындырган.

Боо-чепсектерниң космос системаларынга хамаарыштыр чугаалажыышкыннарны кылырынга баш бурунгаар негелделер салыр дээн оралдажыышкыннарны Совет Эвилели шиитпирлиг-биле хүлээвээн-дир деп, «Вашингтон пост» солуну бижээн. Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң болгаш стратегтиг боо-чепсектериниң талазы-биле чугаалажыышкыннарны Вашингтон өжегерзи үскен деп, Совет Эвилели санап турар. Солунуң бодалын ёзугаар алырга, Совет Эвилели-биле харылзаалар Рейганның администрациязынга тулуушкунун айтырыгларны кедурүп турар. Боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарны кылыр меен деп, президент Рейган чугаалап-ла турар. Ынчалзажок президент шыны-биле чугаалап турар бе дээрзинге хамаарыштыр айтырыг тургустунуп турар деп солун бижээн. «Амгы америк администрация кадыг политиканың талалакчылары-биле доллунган болгаш дугуржулгалыг политиканы чорудары чугула эвес кылдыр олар санап турарлар» деп, солун айыткан.

Космосту милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарны бо чылдың сентябрьда эгелээр дугайында бодунуң саналын Совет Эвилели ам-даа күштүг кылдыр санап турар-дыр деп, «Нью-Йорк таймс» солуну бижээн. Ооң-биле чергелештир, Вашингтоннуң берген харыызы чогумчалыг эвес деп, ССРЭ санап турар. Чогум-на космос айтырыын чугаалажыырындан ойталаар дээн оралдажыышкын Вашингтонда далаш-биле парлаан медеглелде илереп деп, Москва санап турар. АКШ-тың күрдепартаментиниң бедик албан-дужаалдыг төлээлекчизи мынча деп медеглээн: «Боо-чепсектерни контрольдаар айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың туруштары бот-боттарындан дыка ырак болуп турар, амгы медеглелдериниң солчуушкуну аңгылалчак ол байдалды чүгле илереткен».

(СЭТА).

МЕҢГИ БӨРТТҮГ, БЕДИК СЫННЫГ

Кызылдан ужуп үнген самолёт чоорту бедивишаан, доора хемнер, калбак ээмнер ажыр ушкаш, хенертен чавызап эгелээрн билек, ак-кок хөл чаттыла бээр. Ооң кыры-биле чавызаан олчаан самолёт барып хонуптар. Самолёттуң хонар чери сарыг дыттыг Хүнгүртү ол. Самолёттуң бедиин көргүзер прибор далай деңнелинден 1300 метр бедикти айтып турар.

Чамдыкта, ыяңгыя чайгы үеде, арга-ыяш хайгааралының ийикпе, азы экспедиция улузун сөөрткен самолёттар аңаа хонмайн эрттир ушкаш, Кундус биле Чекпе хемнерни эртиир. Ынчан самолёт кырында кижилерге кайгамчык чараш бойдус чурумалдары көстүп кээр.

— Меңги бөрттүг, бедик сынныг
Мээң чурттум бо-ла болгай!

Ол чогум-на ындыг. Ындыг онза черниң чурттакчылары Совет эрге-чагырганың чылдарында «көрбээнин көрүп, көдүрбээнин көдүрүп» чоруур апарганынга сеткилиниң ханызындан чоргаарланып, Совет чазакка болгаш Коммунистиг партияга боттарының чолдуг салымы дээш өөрүп чоруурлар.

Чеден харлыг Седен ирей ырлыг, хөгжүмнүг, дириг чуруктуг улуг аптара көрүп ора, сеткил-сагыжының хайныганындан ийн дискээн часкагылап, шын-на сеткилинден каттырып олурар болду.

— Чоп кончуг каттырып ор сен, ирей? — деп айтырарымга:

— Ынчанмайн, оглум, көрбээнимни көрүп ор мен — дей-дир.

Ооң мурнунда, хүндүс, чаа ужуп кээп хонган самолёт чанынче бар чыдарымга, Седен ирей чаасаан дөрдөрбелчин метр хемчээлдиг кылдыр чонуп каан улуг ак сай дажын чаңгыс холдап көдүрүп алган каттырып кел чор. Уткуштур кылаштай бергеш:

— Бо кандыг кончуг күштүг апарганың ол. Ындыг улуг чүвени салаалар бажынга көдүрүп алган силер — дээримге:

— Ол-дур, оглум, көдүрбээнимни көдүрүп чор мен. Бо болза, ортумак школага чедирер ужурлуг пенопласт деп чүве дээр чорду — дидир.

Седен ирейниң билбес чүвези чок: эрги-даа шагның, чаа-даа шагның дугайында дедиеп хөөрээн орар. Шынал-ла, шаг-шаанда кырганнарның дүжүнге безин кирбейн чораан самолёт амгы үеде тус черниң чурттакчыларының Кызыл — Хүнгүртү аразынга хүн бүрү аргыжарда идегелдиг хөлгези болу берген. Улуг самолётка олурупкаш, согуналдыр ужудуп чорупкан оолду, кысты үдээн эжи: «Ужархемээ олурупкаш чоруй бардың, улуг тынып, аржыыл чайып үдеп калдым» деп ырлап чыдып каар болгай.

Ол-даа ындыг. Ниитизи-биле хөгжүлде дыка бедээн. Ону караам-биле көрүп, кулаам-биле дыңнап келдим. Маңаа амдыызында чүгле культура хөгжүлдезин көрүп көрзэлиңер. Тыва бижик тывылганда, Тере-Хөл кожуунунуң эң улуг сумузу Балыктыгга ону чаа-ла айтып, кижилер бижик-биле аразында чагаалажып, адын салыптар болу берген үе. Сумуда мээң ачам Эртине биле Бижирилдиден өске эрги моол бижикти безин эки билир кижилер чок турган. Бүдүн кожуунунуң арат чоннары ликпункт биле чайлаг школазынга бижик-ужүкке өөренген. Балыктыгның мээң үе-чергем улуг кижилери ликпункт башкылары Седенбал, Хүрештигбей. Чочаң оларны ам-даа утпааннар. Чүге дээрге, олар чоннуң сеткилин чырыдып, караан ажыдып берген буянныглар.

Амгы Тере-Хөлдүң азы Кызыл районнуң Шынаа кедээ Совединиң девискээринде бижик билбес, тыва дыл билбес кижилер чок. Харын кыдыындан кыра орустаарлар болгай. Хүнгүртүде ортумак школаның өөреникчилериниң саны 564 четкен, үш школада тус черниң чурттакчыларындан 22 кижи башкылап турар. Дээди болгаш тускай ортумак эртемниглер. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Кувискаал Күнзүнович Куулар ол-ла школага үжен ажыг чыл дургузунда тыва дыл болгаш литература башкылап турар. Ол школаның доозукчуларындан он кижи — эмчи, сес кижи — кедээ ажыл-агыйның дээди болгаш тускай ортумак эртемин чедип алгаш, төрээн черинде ажылдап турарлар. А Вячеслав Донгак Кызыл — Хүнгүртү аразынга ужудуп, доосканы школазын, өскен-төрээн булуңун дээр бединиинден харап, тус черниң чонунуң херегледин агаар-биле сөөртүп чедирип турар.

Сөөлгү чылдарда школа доозукчуларындан 11 кижи чурттуң янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринде өөренип турарлар. Оларның аразында Улан-Удэниң культура институдунда Виктор Чигжит өөренип турар. Школага өөренип тургаш-ла, дуңмалары-биле кады бажыңынга хөгжүм ансамблин тургузуп алган, хостуг кежээлерде ойнаан турар. Чигжиттерниң бажыңындан хөгжүм үнү ам-даа үзүлбес болгай.

Сөөлгү чылдарда суурга музыка школазы ажыттынганы Хүнгүртү суурнуң хүн бүрүдеги хөгжүлдезинге улуг болуушкун болган. Ында 70 ажыг школачы музыка болгаш хореография талазы-биле билиглерни ап турар. Баян салбырының баштайгы доозукчуларының бирээзи Вячеслав Сагаачы төрээн школазында ыры башкылай берген. Ооң ачазы Андрей Сагаачы бодунуң үезинде Төре-Хөлге улус чырыдыышкын ажылынга идепкейлиг киржип чораан кижи. Суур чурттакчыларында 46 янзы-бүрү марканың мотоцикли, хөй-ле радиоприемниктер болгаш магнитофоннар, бензин-биле ажылдаар 137 хирээ, УД-2 хевириниң 23 бичии сайгылгаан станциязы бар. Музыка школазының хериминиң иштинде шагбагар антенна бар. Ону дамчыштыр суурнуң чону телевизорну көрүп турар апарган. Ам суурда ниитизи-биле 173 өреге телевизорлуг апарганы тайга ортузунда ырак суурнуң культура хөгжүлдезин, чаа амыдыралды херечилеп турары ол.

Кедээ культура бажыңының «Тере-Хөлдүң чалгыглары» агитбригада артистериниң концертин кедээде малчыннарның өөнге-даа бола көрүп болур. Хоюг үннүг ыраажылар Дармажапты, Пөштейни, Кара-оолду көрүкчүлер онза адаарган-биле дыңнаарлар болгай. Кино механиктери Марат биле Долзатмаа деп бедик мергежилдиг кижилер база бар. Кино, танцы, агитквартира концерттери — солун чүүлдер ле хөй. Хүнгүртү суурнуң хүндүлүг кижилериниң бирээзи ында ном саңының ажылдакчызы Долума Сергеевна Очур болур. Бодунуң ажылынга мергежилдиг-даа кончуг, хөй-ниитиниң херээ дээнде идепкейлиг аажок боорга, улуг, биче кижилер ону хүндүлээрлер. Кедээ Совет девискээринде 13 Маадыр-ие барын база демдеглеп каалы.

Бо бедик хөгжүлде чүгле совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алдынган. А мал, чер, өлүк-тывыыш талазы-биле ажылдар оранчок хөгжээн. Тудуг-суур ажылы база-ла хүн бүрү сайзырап турар. Тере-хөлчүлер Совет Тываның 40 чыл оюнга белек кылдыр кижи эмнелгезиниң чаа бажыңының тудуун дооскаш дужаар деп хүлээнгеннер.

Шаанда чадырларга чурттап, балыктаашкын болгаш аңнаашкын-биле амыдырал азы байларга хөделдеп чораан араттар ам тодуг-догаа, каас-шиник, арат чонуң аразындан ылгалып үнген уран-шевер тудугжуларның тутканы чаа бажыңнарда кажаңгызындан-даа артык байшыдалдыг чурттап чоруурлар.

Мөңгүн баштыг, вогаан кандаазынныг Хаан-Тайгалар, аар-бээр илдеринде аңы-меңи долган Чаңгыс-Тайга, чеди баштыг Сеңгилең сыны Тере-Хөлдүң девискээрин долгандыр кажаалап алган чурумалдыг чараш көстүп турар. Оран-чурт бодунуң элбек байлаан төрээн чонунга харам чокка берип турар.

Чоннуң культуразының шапкын хөгжүлдези-биле чергелештир ооң чамдык материалдыг баазазы хөгжүлдезиниң хожудап турарын демдеглээри артык эвес. Чүнүнда мурнунда хөйнү хөлзедип турар айтырыг — школа тудуу. Өөреникчилер саны чыл келген тудум өзүп турар, амгы үениң негелдезинге дүүштүр кабинет системазын ажыглаары бергедеп турар. Амгы школаның бажыңнары 1940 чылдарда-ла туттунган, бичии. Ооң аңгыда ында амгы үеде кедээ Культура бажыңының бир өрээлинде сыңмарлажып турар библиотека тускай бажыңныг, номчулга залдыг болуру база элээди уругларның спорт школазын ажыдары күзенчиг. Суурда электри чырывайн турары школаның өөредилгезинге улуг шаптыкты таварыштырып турар. Тываның өске черлеринде Улуг энергия шугумнуг-даа, боттарында электри станциялыг-даа суурларның чурттакчылары соодукту, доозун сордурукчузу, хеп чуур машина дээш өске-даа электрилиг приборларны, электри хөгжүм херекселдерин шагда-ла ажыглап турар болгай.

Сөөлгү үелерде садыг хандырылгазы мурнундагы чылдардан 40 хуу кудулаан деп кедээ Советке чугаалажып турарлар болду. Керосин сатпас, малчын өглер-даа, суурда бажыңнар-даа солярка ыштадырып, чырыткы кылып ап турарлар. Солярканы совхозтуң трактористеринден дилээр ужурга таварыжып турар.

Суурнуң дизель электри станциязы бар-даа болза, солярка чогундан ажылдавас. Совхоз бодунуң транспорту-биле солярка сөөртүп четтикпейн турар. Ынчап кээрге, суурнуң ужу-бажында хуу улустуң электри станциялары ажылдап эгелээр. Тере-Хөлдүң садыгларынга чонга садары-биле чыл санында 2 тонна бензин нарядын берип турар, а херек кырында чаңгыс-даа катап чонга бензин саткан таварылга чок. Үстүнде санап айыткан хуу станциялар, мотоциклдер, бензин-биле ажылдаар хирээлер чүнүң-биле ажылдап турар деп бодаар силер?

— Бензин-биле.

— Бензин садар эвес.

— Өшкү эмгеп алак-таагы ышкаш, хуу улустуң канистралар дээр демир-саваларды совхозтуң автомашиналарының «эмиинден» астына берген-не болгай.

Бо чорук ажыл-агыйга-даа, чонга-даа таарымча чок. Ынчангаш совхозтуң электростанциязын үзүктел чокка ажылдадырының эргежок чугулазы ында. «Тере-Хөл» совхозта чоннуң амыдырал-чуртталга байдалының айтырыын улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскому үргүлчүнүң контролюнга алыры чугула боол турар.

Г. САНЧАА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ВУР. Фотографияда — Секешфехервар хоорайда чиик эндаргылер комбинадының белен продукциязы-дыр. Чоокта чаа ында алюминий чартык фабрикаттарның чаа будурулгезин ажылдадып эгелээн.

Дой-довураты болгаш алюминийни болбаазырадып кылып үндүрер талазы-биле совет-венгр дугуржулга амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Чыл санында-ла чартык миллион тонна ажыг хемчээлдиг венгр дой-довуранты мөңгүнмелчек металл кылдыр совет будурулге черлеринден кылып үндүрүп турар. Социалистиг дээн каттыжыышкынның чурттарының экономиктиг таарыштырылгазын калбартып, хөгжүдери специализастаашкынның болгаш кооперастаашкынның, хөй талалыг болгаш ийи-даа талалыг кады ажылдажылганың аргазы-биле чорун турар.

МТИ — СЭТА-ның фотоэу.

И. ГАНДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА) Пенджаб штатка экстремистиг идегеттерниң чазакка удур сулчээзин АКШ-тың, Канаданың болгаш Великобританияның девискээрлеринде ол чурттарның эрге-чагыргаларының деткимчези-биле хөделип турар сепаратистерниң төптери удурлуп база акша-хөреңги-биле хандырып турган. Индияның премьер-министри И. Ганди швед «Дагенс нюхетер» солуңга берген интервьюзунга ол дугайын чугаалаан. Ол чурттарның чазактары оларның үүлгедиишкиннерин буруу шаап, соксадыр ужурлуун ол демдеглээн.

МИНИСТРЛЕР КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Ында Вьетнам Социалистиг Республиканың, Лаос Улус Демократтыг Республиканың болгаш Камбучия Улус Республиканың даштыкы херектер министрлериниң ээлчеглиг конференциязы боол турар. Аңаа ол девискээрниң байдалы болгаш Индий-Кыдат чурттарының база АСЕАН күрүнелериниң аразынга чугаалажыышкыннарны кылыр арганы улам таарымчалыг болдурарының тодаргай хемчеглерин чугаалажып көрүп турар.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫГА КЫЙГЫРЫГ

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Компартиязының Чиңгине секретары Гордон Макленнан Великобританияның бүгү ажылчын аңгызын болгаш профэвилел шимчээшкининиң дагжылдарының профэвилелчи эргелери дээш демиселин деткииринче, ажыл чок чорукка удур чурттуң депшилгелиг күштерин мөөңнээринче кыйгырган.

М. Тэтчерниң чазаа күрүне аппарадының бүгү күжүн дагжылдарже удур салганын британ коммунистерниң удуртукчузу Лондонга болган митингиге чугаалаан.

ШЫҢГЫЫ НЕГЕЛДЕ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Итали генерал Нино Пасти Европаның девискээринден ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын үндүреринче кыйгырган. Ол дани журналистерге бергени «Ланд ог фольк» солунда парлаттынган интервьюзунга Барыын Европаның чамдык чурттарынга «Першинг-2»-лерни болгаш чалгыннырг ракеталарны тургусканы чорук делегей байдалын дыка баксыратканын айыткан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Депшилге-социалистиг партияның удуртулгазының шиитпиринге дүүштүр ДСП-ниң чепсектиг отрядтарының аар чепсээн Ливанның майысылалының барыын кезээнден үндүрери үргүлчүлеп турар. «Амаль» деп шимчээшкинниң удуртулгазы бодунуң аар чепсээн ливан майысылалдың ийи секторга чарган аңгылаашкын шугумундан чайладырын база эгелей берген.

Бейрутка айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле национал чаңгыс эп чазааның ажылдап кылган «планын» бо неделяда күүседип эгелээр деп турар.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Кипрниң пассажир суднозун израиль шериг судноларыы чоокта чаа ажык далайга тудуп алган. Кипр судноның тос пассажирлерин хостаарын Кипрниң чазаа негеп турбуже, оларны Израиль дүрүм чок ёзу-биле хевээр хоругдап турар. Тель-Авивтиң ол хөделиишкиннери делегей эргезиниң чогуур нормаларын-чиксерин каржызы-биле ураанн-дир деп, «Хараври» солун бижээн.

Парлалга херечилеп тур

ХОРАЛАКЧЫ ҮННЕР

«Эспрессо» (Италия) болгаш «Ньюсуик» (АКШ) деп неделя санында үнер солуннарның материалдарындан белеткээн, «Хосталга» болгаш «Хостуг Европа» радиостанцияларның хоралакчы ажыл-чорудулгазының дугайында чүүлдү ПМА номчукчулар кичээнгейинге сүмелеп турар.

Рейган Ак бажыңга келген соонда, империализмниң социалистиг чурттарга удур «психологтуг дайыны» улам хөрлээлээн. Ындыг «дайын чорудулгазынга» кол чепсек болза, бнеэде дег, «Американың үнү», Би-Би-Си, «Немец чалгыг» болгаш «Хосталга» база «Хостуг Европа» радиостанциялары (РХ база РХЕ) болуп турар.

Сөөлгү ийиңгизинге ниити стратегияда онзагай хүлээлгени даандырган: дамчыдылгаларын адрестээн социалистиг чурттарның иштики херектерниче холгаарлаашкын кылыр.

Ол ийи радиостанцияны ТРЭ тургускан болгаш үр үеде акшаландырып келген, амгы үеде оларга АКШ-тың конгрези акша үндүрүп берип турар, а башкарылганы делегей радиодамчыдылгазының чөвүлели боттандырып турар.

«Хостуг Европа» радиостанция ГФР-ниң девискээринден 1950 чылдың июль 4-те эң баштайгы дамчыдылгазын кылган. Ынчан ол хонукта будун-чартык шак дамчыдып турган, амгы үеде чөөн-европа чурттарының бүгү дылдарынга 80 шак иштинде дамчыдылганы кылып турар апарган. «Хосталга» бодунуң дамчыдылгаларын 1953 чылдың март 1-де эгелээн. Амгы үеде ССРЭ-ниң улустарының 17 дылынга программазының хемчээли неделяда 300 шак болуп турар. Радиостанцияларның техниктиг баазазы шыырак: чүгле Барыын Европада безин ниити күчүзү чеди муң киловатт 46 дамчыдыкчы бар.

РХ-ни болгаш РХЕ-ни тударынга кедергей хөй хөреңгини үндүрүп турар: 1981 чылда — 90 миллион доллар, ооң соонда чылын — барык-ла чүс миллион доллар. Ындыг акшаландырыышкын моон соңгаар-даа улам өзер дээрзи билдинир.

1977 чылда ол радиостанцияларны ниити удуртулгага чагыртып каттыштырган. Ам оларны шаандагы сенатор, калчаалыг антикоммунист Джеймс Бакли удуртуп турар. Совет-америк харылзааларга чавырлыышкын чорудулгазын үзер дээш, ол эвээш эвес күштү үндүрген, ынчангаш Рейганның администрациязы аңаа ийи чыл бурунгаар Каттышкан Штаттарының даштыкыже дамчыдылга кылып турар аажок улуг албаның башкарар даалга бергенинде кижи кайгаар чүве чок.

Эртенниң-не он шак чартык турда, РХЕ-ниң национал редакцияларының удуртукчулары радиостанция директорунуң оралакчызы Роберт Харчингтиң кабинединге чыглып кээрлер. Ооң сорулгазы — «пропаганданың кол политиктиг угланыышкыннарын тодарадыры». Сөөлгү үеде РХЕ-ниң ажылынга кол чүүл Польша талазы-биле айтырыглар апарган. Польша редакцияның штадында 35 редактор, даштыкыда беш доктаамал корреспондент бар, элээн каш он штаттан дашкаар ажылдакчылар база ында ажылдап турар. РХЕ эмиграцияда янзы-бүрү поляктар-биле сырый харылзааны тудуп, оларга микрофонну үргүлчү берип турар.

«Польша чазак РХЕ-ни дүшкүүрлүг чорукту кедеретгениниң эң кол буруулуттарының бирээзи деп санап турар. Ону чүү деп коор силер?» — деп, Баклиден айтырарга, ол мынча деп харыылаан: «Ол дээрге бистиң ажылывыстың дээштиг болуп турарының херечизи-дир». Шынап-ла, РХЕ чазакка удур чажыт организацияларны Польшага тургузарынче кыйгырып турган. Даштыкыда ажылдап кылган удурланыышкынның ниитилел шимчээшкинин дээр программа ниитилел-политиктиг доктаамал дүшкүүрлүг байдалды тургузарынче, а эчизинде барып амгы тургузуттуң дүжүреринче угланган турган.

РХ-ның болгаш РХЕ-ниң программаларының кол-ла утказы — ажык антикоммунизм болгаш антисоветизм. Олар, Баклиниң чугаалааны-биле алырга, «бүгү (социалистиг. — **Ред.**) системаны эде тургузарының боттуг аргаларын бээр эптиг байдалдарны» дилеп турар. Совет Эвилелиниче дамчыдылга кылып турар «Хосталга» радиостанцияның ажылындан ооң ожаовиешкек будужу тода көстүп турар.

РХ-ниң чаа директору, барыын үзелдиг американ журналист Джордж Бейли совет амыдыралче халдаашкыннар кылырынга база суглук чок националисчи пропаганда чорударынга радиостанцияның ажылдакчыларынга бүрүн эргелерни берген. Орус редакция янзы-бүрү ырбакчы бөлүктерниң аразында киржир, чулчуржур чери апарган, оларны каттыштырып турар дыл кара чаңгыс чүүл болза мурнундагы төрээн чуртун коор хөңнү чок чорук болуп турар.

Дамчыдылгаларның шынары дыка чавыс, ол дугайын РХ-ның киндистериниң удуртукчуларының бирээзи Леонард Фонс безин миннип турар. «Антисемит программалар эфирже үнүп, арыннарны чок кылырының дугайын грузиннеп дамчыдып турар. Ол амытаннар чүү адам чүүлдер чулчуруп турар, а кайы-бир ажылдакчыны чүге хүлээп алганын ТРЭ-ден айтырарын биске хоруп каан» — деп, ол хомудап орар. Ажылга хөделилеп алырының айтырыгларын ТРЭ биеэги хевээр холда тудуп турар: радиостанцияның американ персоналының 60 хуузу разведка эргелелиниң болгаш шериг разведказының штаттыг ажылдакчылары азы агентилери болуп турар болгаш олар — кол киндистериниң болгаш секторларының удуртукчулары.

Оларның удуртулгазы-биле эмигранттардан кедергей хынамчалыг шилип алган ажылдакчылар социалистиг чурттар дугайында янзы-бүрү медээлерни шилип ап, бөлүктеп, ниитилештирип турар. РХ-ниң болгаш РХЕ-ниң архивтеринде 52 дылда 96 муң томнар, Чөөн Европада үндүрүп турар барык-ла бүгү солуннар, кескү ажылдакчылар, шыгж-аңгы айтырыглар дугайында медээлер бар. Ол архивтерни социалистиг чурттар талазы-биле ажылдап турар бөлүүн журналистер болгаш специалистер ажыглап турар. Ук архив материалдарынга үндезилээш, тускай пропагандисчи номнарны үндүрүп турар.

(ПМА).

АРГА-АРЫГ КАМГАЛАЛЫНГА

Тыва республиканың бойдузу чүтле каас-чараш, онзагай-биле эвес, а харын үнүш болгаш дириг амытан аймааның байлаа-биле алдаржып турар. Тываның арга-арыглары бодунуң продуктулуунуң талазы-биле, Барыын база Чөөн Сибирьниң дыка хөй черлери ышкаш, хөлчок байлак. Бистиң республиканың байлак курлавырларынга эм үнүштер, эртемге үнелиг хөвээр үнүштер, каттар, мөөгү, тооруук болгаш өске-даа чүүлдер хамааржыр.

Арга-арыглар улус ажыл-агыйынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг, олар ыяштың чиг эт баазазы, сугнуң, бөдүстүң камгаланчызы, олар атмосфераны арыглап, кислородту катап тургузуп турар. Кижиниң амыдыралынга арга-арыгның, ооң үнүжүнүң болгаш дириг амытаннарының ажык-дузазын бадыткап турар фактыларны хөйнү киирип болур. Тываның арга-арыгларында үнелиг кештиг аң-мең, дириг амытаннар, куштар, а ооң суг хөөлбектеринде хөй янзы балыктар, суг куштары өзүп турар. Ол бүгү Тываның бойдус-байлаан, арга-арыын онзагай болдуруп келген, ынчангаш хөй-хөй кижилерни бодунче хаара тудуп турар.

Ынчалзажок шинчилелдерниң болгаш хайгааралдарның хөй чылда алдынган түңнелдеринден Тываның каас бойдузу үргүлчү ынчаар туруп шыдавас чадавас деп чугаалап болур. Ону үрегдээр, кайы-хамаан чок ажыглаар чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорударының ужуру-даа ол. Ылангыя арга-арыг өрттери кончуг улуг когаралды чедирип турар. Арга-арыгта өрттер ындаар кирип, чедип турар харысалга чок кижилерниң хараазы-биле болур болган. А кижи бойдуска хумагалыг, ону камгалап, кадагалап билир ужурлуг.

Өрт дээрге бодунуң хоразын арга-арыгта илдени-биле чедирер ындыг халаптыр, а оон аңгыда арга-арыгларның кижиге билдирбес кончуг хоралыг дайзыннары база бар. Хоралыг курттар дыттыг, пөштүг база хадылыг аргаларга когарал чедирип болур. Ындыг курттарның улус ажыл-агыйынга чедирип турар хоразы он-он, чүс-чүс муң рубль түңнүг. Ынчангаш хоралыг курттарның тыптып келген черлерин чогуур үезинде илередири, ол курттарга удур демиселди чорудары өрт-биле демисел дег ужур-дузалыг. Эң улуг когаралды арга-арыгта сибирь шелкопряды, азы торгунуң сибирь ховаганы чедирип турар. Ол ыяштың ногаан бүрүлерин шуут курут кылдыр чип кааптар, ооң нептерээни улуг-улуг девискээрлерниң ыяжы кадып, кургап каар. Ол девискээрлерниң биологтуг турум чоруу үрелир, кадып, кургап калган аргадан аң-мең, куш дезип чоруптар, кургаг ыяштарга өрт айыылы улуг апаар.

1944 чылга чедир арга-арыг камгалалының ажылдары Тывага барык чорбайн турган. Совет Эвилелиниң составынга Тываның киргениниң соонда арга-арыгларга хоралыг курттарга удур демисел амгы хүннерге чедир сайзырап келген. Тываның арга-арыгларын хоралыг курттардан камгалаар талазы-биле инициативаны республиканың партия, совет органнары көдүрүп келген. 1950 чылдың эгезинде СЭКП обкомунуң бирги секретары турган С. К. Тока ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Барыын-Сибирь филиалынга торгу ховаганынга удур демисел чорударынга дуза чедирер дугайында диле кииргеп.

Ол үеде Адар-Төштүң, Чадааның чоок кавызынын арга-арыглары торгу ховаганынга алыскан, кадып, кургап турган. Ынчан ол арга-арыгларны курттардан камгалаарынга хоран химикаттарны ажыглаары таарымча чок деп санаан. Бир гектар черге 40—60 килограмм химикат херек. Ынчаарга торгу ховаганы нептерээн черлерге ону чаштырарынга чедирип экеп алырынга дыка улуг чарыгдал негеттинер турган. Ол хоран химикаттар сугларга, оларларга ону дамчыштыр дириг амытаннарга хоралыг апаарын база барымдаалап көрген.

Бо одуругларның автору арга-арыг-биологтуг экспедицияларның составынга 1954 чылдан бээр ажылдап, Тываның арга-арыгларын курттан камгалаарының талазы-биле элээн ажылдарны бо хүннерге чедир кылып келген. Эртем болгаш практиктиг ужур-дузалыг түңнелдер алдынган, чамдык эртем ажылдап кылыышкыннары делегей ужур-дузалыг кылдыр үнелеткен.

Арга-арыгларны хоралыг курттардан камгалаарының микробиологтуг аргазы ажылдап кылдынган. Ол арганың кол утказы болза, хоралыг курттар боттары база тускай аарыгларлыг болуп турарында. Тускай микроорганизмнер хоралыг курттарның аарыгларын тараттынаан, оларның өзүп, көвүдээрин болдурбазынга улуг салдарын чедирер. Микроб болур ол микроорганизмнерниң онзагай талазы чүл дээрге олар чүтле ындыг хоралыг курттарга аарыг тарадыр, а долгандыр турар үнүш, дириг амытаннарга хора чок боот турарыдыр. Ол микроорганизмнерниң хөй чылдарда нептерен, хоралыг курттарны аартыр аргазын кымыскаяктар, чамдык сээктер, саргылар база деткип турар. Микроорганизмнерниң тывылдырар аарыглары ховаганнарга чамдыкта шуут улуг халдавыр апаар болгаш хоралыг курттарны 100 хуу чедир узуткаар.

Үндезин шинчилел ажылдарның түңнелинде Тываның бодундан тывылган микробтарның дузазы-биле «тувегин» деп адаан препаратты тургускан. Ол хоралыг курттарга удур кончуг ажыктыг хоралаачы болган.

Ону чаштырган арга-арыгларга торгу ховаганы 10 хонганда 98—99 хуу чедир узуткаттынган болуп турар. Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды, Тожу, Каа-Хем районнарга ниитизи-биле 120 муң гектар черге торгу ховаганынга алыскан арга-арыглар тувериниң дузазы-биле камгалаттынган. Тувериң ол девискээринге хөй чылдарда нептерен, торгу ховаганының катап тыптып, өзеринге шаптыктап турар. Туверинии чаштырган чылында ховаганның чүургалары дириг артып-даа каар болза, өзүп келгеш дөмей-ле тувериниң тарадыр аарыгларынга таваржыр. Туверинии чаштырарының, ажыглаарының тускай хонук-хуусаалары база бар. Ховаганның чүургазы частырының 7—8 хонук бурунгаар чаштырарга ол эң улуг хора чедирер, 98 хуу чедир өлүп хораар.

Республиканың арга-арыгларынга туверинии шенеп, ажыглаарынга Арга-ыяш министерствозунуң ажылдакчылары улуг дузазын көргускен.

А. ГУКАСЯН,
биология эртемнериниң доктору, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, Красноярскиниң Сукачёв аттыг арга-арыг болгаш ыяш талазы-биле шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи.

АЧЫ-САЛДАРЫН ЧЕДИРБИШААН

Тываның Композиторлар эвилелин тургустунга-ла улуг үр болбаан-даа болза, чогаадылга талазы-биле элээн ажылдар кылдынганын чоокта эрткен дөртку пленумга демдеглээн. Ук пленумнуң ажылынга киржип, ат-сураглыг композиторлар чурттуң аңгы-аңгы хоорайларындан келгилээн. Оларның бирээзи Леонид Израйлевич. Профессор Леонид Иосифович дөртен чылдарының студентызының — театр училищезиниң музыка башкыларының бирээзи. Совет Тыва дөртен харлаарын уткуп турар бо хүннерде арткен чылдар дугайын сактыры база солун.

Тываның композиторларының ийи салгалының чогаалдарын дирижёрлар В. Тока биле Б. Нуховтуң удурткан симфония оркестри ойнап күүсеткен. Пленумга киржип, черле ынчаш Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан музыка байырлалынга келген аалчы композиторлар В. Каленин, Э. Ханюк, Ш. Чалаев, В. Газарян, М. Корженевич сеткил-сагыштыг тааланчыг аялга-биле хөөрээди бээр тыва музыка дугайын сайгарып, композиторларның чогаадыкчы өзүлдезин демдеглээннер.

Тываның композиторлары симфония, сюита, квартет дээш өске-даа жанрларга боттарының чогаадыкчы аргаларын шенеп, кижи бүрүзү бир-ле онзагай талазы-биле ылгалып турарын олар демдеглеп турдулар. Алексей Чыргал-оолдуң музыказы амыдыралчы ханызы-биле, сеткилге чоогу-биле, лириктиг аян-биле онзаланып турары айыттынган. Композитор Ростислав Кенденбильдиң квартет жанрының мастери деп демдеглээн. Үстүнде композиторларның өөреникчизи болур Дамба Хүреш-оол ийиги салгалга хамааржыр. ооң чогаалдары онзагай чүүлдерни илередип турар, ол чаа ениерин болгаш аянарын дилеп тып турар.

Аныяк композитор Борис Нуховтуң музыказы национал характерни илередип турар. Ниитизи-биле бистиң композиторларывыска чүү чугула болуп турарыл дээрге, чогаадылгаже улам хандылаар, социал шимчээшкинни көргүзүп турар, амгы үениң амыдыралын алган чогаалдарны бижииринче сагыш салза чугула деп аалчы композиторлар-даа, өске-даа эштер санаан. Тыва музыка Москвага-даа, Белоруссияга-даа, Дагестанга-даа билдинтир болур ужурлуг.

Тыва профессионал музыканың үндезилекчилериниң бирээзи Леонид Иосифовичиниң түңнел сөстери солун. Ол өске музыкантылар — композитор А. Аксёнов, дирижёр Р. Миронович, хормейстер С. Булатов-биле кады А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, А. Лаптан, В. Монгальбин оларны музыканың эге билиглеринге өөредип турган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринде Сергей Пюрбюнуң сөзүнге «Тулчуушкунче» деп ырының музыказын ол бижээн. Ук ырны театр училищезиниң ниити ыры бөлүү күүседип эгелээн. Фашист дайзыннар-биле демиселче кыйгырып турар бо ырга чон ынак. Тыва эки турачылар дайынның аар-берге чылдарында дайзын-биле демисежип, ындыктыг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткеннер. Дайын шөлүнге маадырлыы-биле мөчээн оолдар, кыстарның аттарын Украинаның чону уттпас болгаш оларга алдар болдуруп, кудумчуларны-даа адагылааннар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Леонид Израйлевич актёр мергежилиниң баштайгы башкызы, театр училищезиниң уран чүүл удуртукчузу Иван Яковлевич Исполнев-биле кады солун концерттерни хөй удаа тургузуп турганнар. Концерттер программазында бир онзагай чүүл — солун монтажтарны ынчан оларның тургузуп турганы болур. Ол бүгүнүң музыка талазы-биле каасталгазын Леонид Иосифович кылыр турган. Ооң музыказы ында бүгү-ле чүүлдерге таарыжып турар, сеткилге чоок. Театр училищезиниң сургуулдарының интернационалчы коллективи шак ындыг солун концерттер-биле республиканың районнарын кезип чоруп каар. Каа-Хем, Таңды, Эрзин, Бай-Тайга районнарның чону оларны өөрүшкү-биле хүлээп ап турганын ам сактыр-дыр мен. Дайын үезиниң ук чылдарында чонга оюн-концерт көргүзүп чоруп тура, көргүзүглер соонда ужуражылгаларны артер, фронтуга бээр белээн араттар чугаалап, дамчыладыптаа турар болган. Ыраккы Мөңгүн-Тайганың-даа, Тожунуң-даа чону артистерни чылыг уткуп, оюн-концерт дээш өөрүп четтиргенин илередир чүве...

Тываның композиторлар организациязы тургустунгаш улуг үр болбаан-даа болза, оларда өзүлде бар. Харын тыва музыканың сайзыралынга оларның киирер улуг үлүү моон соңгаар-даа улам улгадыр дээрзи чоокта болуп эрткен пленумга-даа, чон-биле ужуражыышкыннар үезинде-даа демдеглеттинген. Совет Тываның 40 чылын уткуп тура, республиканың музыка хөгжүлдезинге улуг-хуузун киирип чоруур Леонид Иосифович Израйлевич ышкаш кижилерниң дугайын чугаалавайн барбас бис. Бурятияга-даа, Ростовка-даа тура, ол Тыва-биле харылзаазын кезээде үспейн чоруур. «Тывада музыка чаңынга» киржип чорааш, ол Тываның чону-биле база катап ужуражып, сеткил-хөөнүн чугаалашкан.

М. РАМАЗАНОВА.

Сындыс шенар ээриң Шынта чергаар сеңгүүстээн. Артыш чыды тааланчыг, Ажыы деңдур чаттылар.

Чаагай, сеңбер кудуруун Чада салып сагнайтиан Диңчигештиң чаптанчыын көр. Диңчигештиң эрезин көр.

ЧАЛГЫННЫГ ӨҢНҮКТЕРИВИС

Магалыг чай черни эң киирипкен. Ховуларда, аяңнарда, дагларда, тайга-таңдыларда янзы-бүрү чечектер үнүп келгеннер. Чүзүн-бүрүн өңнүг аңгы-аңгы куштарның тааланчыг хөгжүм аялгазы дүн-хүн дивес куттулуп кээр. Сагыш-сеткилге өөрүнчүг, магаданчыг кыннып келгеп.

Чон шагдан тура-ла куштарны магадап, оларның эрес, кашпагайын, шалыпкын-шимченгирин аас чогаалынга мактап чораан. Чижээ, «Чагы бажын чаңдыр хоммас, чараш ала саасканны», «Эзим, арга ыраажызы эткир үннүг бора-хекти», «Тулаа шыктың эртинези, дурулааны хөюсланар»...

Бо одуругларда куштарны камгалаарын угааткан. Куштар бистиң чалгынныг өңнүктеривис болурундан аңгыда, арга-арыгның, ховуларның, хемнер-далайларның арыглакчылары — санитарлар-дыр.

Каш чижек. Бичежек боттуг мухоловка азы сээктээрбей чай дургузунда 20000 чедир насекомнарны тудуп чиир. Довук ышкаш боттуг, чарашсымаар королёк деп кушкаш бүдүн чай дургузунда 10 муң насекомнар узуткаар. Узбекистанга чай дургузунда 10 муң кара-баарзыктар 100 тонна ажыг шартылааларны узуткап, кээп ажыл-агыйга кескү дузаны көргүзүп турарлар.

Тываның девискээринде бора-хирилээлерден эгелээш тогдукка чедир он-он аңгы хевирниң куштары бар. Ынчангаш кижилер эң ылангыя май, июнь айлар үезинде куштарның амыдырал-чурттаалгазынга шаптыктавайн, оларның уя туткан черлерин хайгаарап, боттарының частып келген оолдарын камгалаар ужурлуг. Ооң-биле кады улуг айыыл — өрттү болдурбас дээш демисежир, бо талазы-биле суртаал ажылын чер-черге чорудар ужурлуг бис.

Т. НУРСАТ.

ХЫНАЛДА ЧОК БОЛЗА...

Шеми девискээриниң камгалалдыг чери 1978 чылда тургустунган. Оон аңнаарын, каттаарын хоруп каан. Ол дугайын көргүзүп турар демдектерни, тайылбырларны калбак ыяштарга бижээш, оруг белдирлеринде аскылаан. Баштайгы чылдарда аңаа ажыл багай эвес чоруп турган. Чоорту аңаа егерь кижи көзүлбээн. Районнуң кол охотоведи Н. Ятин чылдың ужу-бажында көстүп келгилээр.

Удаваанда аңаа өске кижилер кээп, аңнап чоруп турар апарган. Лесниктер аңнарны камгалаар хүлээлгелиг-даа болза, оор «аңчыларны» торгаар эргези чок.

Үш чыл мурнунда лесник М. Монгуш-биле аң өлүрген төтчеглекчини туткаш, «Хемчик» аңнып-тывыш ажыл-агыйының кол охотоведи турган К. Ооржакка дыңнадып, актыны тургускан бис. Ол төтчеглекчини торгаавайн барган. Бистиң деткивейн барган соонда, төтчеглекчилер-биле демисел чорудар тура-хөөнүвүс читкен.

Шеминиң камгалалдыг черинде Чадааның ыяш ажыл-агыйының үш лесниги — Хөндергейде Д. Доржу, Шемиде — В. Монгуш, Дагыр-Шеми, Доора-Хем, Аныяк Чыргакыда мен бодум ажылдап турар бис. Бо девискээрлерде егерь кижилерни чок деп болбас. Оларның ажылы сөөлгү үеде суларааан. Ынчангаш бо камгалалдыг черде дүктүг аңнарның өзүлдези шоолуг эвес. Харын ол ынчаар бору көвүдээн. Олар улуг-даа, биче-даа аңнарны тудуп чип турар. Төтчеглекчилер база аңнарны өлүрүп, хорадып турар.

Бөрүлер малчыннарга база улуг когаралды чедирип турар. Дагыр-Шеминиң Курраг-Кара-Сугга «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу Б. Ондарның кадарган хураганнарын 4 бөрү хунаап, чара сывырып алгаш, 84 баштыг тудуп каан. Бир эвес бөрүлерни аглап, капкалап, боолап турган болза, ындыг когарал турбас ийик.

Камгалалдыг черлерни кадрлар-биле четчелээр, оларның ажылынга контроль-хыналданы тургузар талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры республиканың Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинден негеттинип турар.

Ч. МОНГУШ.

ХАЙГААРАЛДЫ КҮШТЕЛДИРЕР БИС

Кандыг-даа ыяш үнелиг. Ол улус ажыл-агыйынга, чоннуң хереглелинге аажок ужур-дузалыг. Бир кубометр ыяштан 170 килограмм кылымал дүктү, 1500 метр вискоза торгуну, 400 ажеш уктарны, 600 трикотаж костюмну, 100 килограмм чигирни ап болур.

Бо чижектер кижи бүрүзүн кичээндирип, ыяштың ажык-дузазын кая-даа чорааш бодап кээрин утаадып турар. Арга-ыяшты камгалаар, ону өстүрер, талазы-биле Улуг-Хем районнуң ыяш ажыл-агыйы чамдык хемчеглерни ап турар. Ында үш салбыр бар. Ооң бирээзи Ак-Туруг суурда. Салбырның лесниктери боттарының участоктарын үргүлчү хайгаарап турар.

Чаа-Хөл хемниң эриктериниден ыяш кезери хоруглуг. Чаа Чаа-Хөл, Кызыл-Даг, Ак-Туруг суурларның чурттакчылары билет садып алгаш, Кожай деп черде тускай аңгылаан дилиндектен кезип ап болур. Ындыг чөпшээрел турда-ла, ыяшты кара туразы-биле душкан-на черинден кезип алыр хамаатылар бар. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозтуң чолаачы Дартан-оол Демур-оол ынчаар гараж тудуп алгаш, 900 рубльге торгаткан. Ол-ла совхозта тракторист Седен Натпит 3 дыт ужуруп, сөөртүп алгаш, 480 рубльге. «Ак-Туруг» совхозтуң директору Чараш-оол Чигжит эрткен кыжын чөпшээрел чок 17 шивини ажылчыннарга кестиртипкеш, 2100 рубльге торгаткан.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

АМГЫ ТАЙБЫҢ ХҮННЕРДЕ-ДАА

Шериг-патриоттуг темага тураскааттынган фильмнер бистиң уран чүүлүвүсте чугула черни ээлеп турарын билир болгай бис. «Мосфильм» киностудиязының чогаадып кылганы «Дүвүрээзинниг ужуражыышкын» деп фильм республиканың экраннарында үнүп эгелээн. Уран-чечен чаа кино база оларның бирээзинге хамааржыр. Ол болза амгы тайбың хүннерде бистиң Төрээн чуртувустуң далай кызыгаарлары камгалап турар кызыгаарчыларның, аныяк ужудукчуларның эрес-дидим чоруктарынга, оларның өөредилгезинге, амыдыралынга тураскааттынган.

Капитан Жильцовтуң (артист Евгений Киндинов) командылааны дөрт кижи составтыг экипажы — аныяк ужудукчу офицерлерниң, оларның аразында улуг лейтенант Кокоревтиң (артист Александр Галибин) база ооң өөрүнүң коргуш чок эрес-дидим чоруктарының, оларның бот-боттарының аразында харылзаазының. Кокорев биле Жильцовка ол чер чурттуг аныяк кыс Светличнаяның (артист Ирина Дымченко) ээлдек чымчак хамаарылгазының дугайы кинода кол черде.

...Ындыг таварылгалар үезинде кызыгаарда турар колхозтуң даргазының дилээн ёзугаар ында шериг мезазының командылалының даалгазы-биле вертолеттуң ужудукчулары тускай даалганы күүседип чоруптар. Арга-ыяштыг, малгаш-тулаалыг черлерге субботник үезинде бөлүк өөрүнден аскаш, читкен кысты — Светличнаяны дилээр даалганы олар алган. А ол кыс читкенден бээр элээн каш хонук эрткен, ынчалзажок аъттыг, чадаг-даа дилээшкиннер кандыг-даа түңнел бербээн. Адактың соолунде барып дуржулгалыг болгаш мергежилдиг вертолётчиктер кижи чедип шыдавас хире берге черге, арга иштинге будун кадырып алгаш чыткан кысты тыпкаш, улуг бергелерге таварышып чорааш экелгеннер.

Өске бир таварылгада, Далайга чораан балыкчылар чоруур угланыышкынын чидирген, а оларның бирээзи сугга душкеш, бергедээн турган. Колхоз баштаар черниниң дилээ-биле оларга дуза көргүзери-биле ол-ла дайынчы экипажтың ужудукчуларын чорудар. Мааңа база вертолётчиктерниң билдилиг мергежилиниң база дайынчы дадыгыышкынының ачызында далайга бергедээн ол кижилерге чогуур өйүнде дуза көргускен.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

Бистиң кызыгаарчыларывыс боттарының берге, нарын албан хүлээлгелерин дүне-даа, хүндүс-даа дивейн бедик харысаалга-биле, эрес-шудургу күүседип турарының чижектерин кинода дес-дараалаштыр көргускен. Кызыгаарда балыкчы колхозтуң редизи Курляндин (артист Александр Белявский) дээрзи даштыкы разведканың аспаанга кирип, ооң шивишкини-биле холбашкаш, чажыды-биле хөделип турар. Шивишкинниң чоорту ооң чурттап турган черинге чажыды-биле чедип кээри, кызыгаар үрекчилери-биле болчажып, ужуражыр деп турары кызыгаарчыларның командылал черинге билдине бээр. Оларга удур нарын, шыңгыы демиселдиң дугайын кинода тодаргай көргускен.

Бистиң чурттуң далай сугларының кызыгаарының девискээринче билдинмес катерниң шургуп кирип келгени билдине бээр. Ол чогум кайы дөрбелчиндел деп чүвени ылап тодарадыры-биле генералдың даалгазын ёзугаар капитан Жильцовтуң вертолёт экипажы каш-ла минута эрткенде агаарже көдүрлүп үнүпкен. Үр эвес үжүткаш, олар дайзынның кызыгаар үрекчизи чораан дөрбелчинни дораан-на илередип, тыпкан.

С. САЛЧАК-ООЛ.

ТВ

ИЮЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Билдилигирлег болза, бузуренчиг эвес». 10.25 — И. Брамс. Концерт. 11.15 — «Узбекистанның фарфору». Документалдыг телефильм. 11.35—Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 «Он алды хар чедир болгаш оон-даа улуг» — 15.45 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 16.40 — «Кадыда — кайырадыг ог-бүле». 17.00 — Шыдыраа школазы. 17.30 — Документалдыг телефильмнер. 18.30 — Мультфильмнер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 20.10 — «Бригадирлер». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Илла: хайгаараар чер» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.35 — Фильм-концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.50 — Футбол — «Шахтёр» — «Днепр».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Буга». Документалдыг телефильм. 9.10 — «Горнистер, харылашар!». 9.40 — Мультфильм. 10.45 — «Дагаа оолдарын кузун санаар» деп уран-чечен телефильм. 12.00 — Кемеровонуң телестудиязының программазы. 13.00 — Испаныл. 13.30 — «Үжелээ бүрүү чок». Бижямел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.00— Документалдыг телефильм. 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.55—«Азия тову». 19.25 — «Спорт». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удукар, чаштар!». 20.20 — Үрер-хөгжүм концерти. 21.00 — «Үе». 21.30 — Л. Филатов — «Хектиг шак». Теле-шии. 22.35 — 23.10 — Чаа документалдыг телефильм.

КИНО

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Серафим Полубес и другие жители земли»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Василиса Прекрасная»** 10.00, 13.30. **«В моей смерти прошу винить Клаву К.»** 11.40, 15.10. **«Танцор «Диско»** 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«На графских развалинах»** 13.30. **«Гонорар за предательство»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Экипаж машины боевой»** 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Прощальная песня любви»** 19.30 шакта.

«ЧАЙГЫ»: кинотеатр: **«Прости меня, Алеша!»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 10—15 градус, чамдык черлерге 2—7 градус. Хүндүс 22—27 градус.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультеди, мергежили «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы».

Тудуг факультеди, мергежили «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Өөредилгениң кежээки хевири, мергежилдери «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Өөредилгениң бот-өөредилге хевири, мергежилдери «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Билдиришкиннерни хүлээп алырының болгаш кирериниң шылгалдаларының хуусаалары:

Хүндүскү салбырга билдиришкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедер, кирр санаары августуң 21-ден 25-ке чедир.

Кежээки салбырга билдиришкиннерни августуң 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң шылгалдалары сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Бот-өөредилге салбырынга билдиришкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң шылгалдалары сентябрь 1-ден 10-ге чедер.

Институтка өөренип кирерлер физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг) шылгалдалар дужаар.

Хүлээп алыышкын дугайында билдиришкинни шилип алган факультеттиң болгаш мергежилиниң айытпышаан, институттуң ректорунуң адынга киирер болгаш аңаа ажылдап турган черинден бүдүрүлге удуртукчузунуң, партия организациязының болгаш профэвилел комитединиң даргазының, бир эвес ниити билиг школазын дооскаңнар болза — школаның директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салып, шыпчыткан характеристика-сүмезин, (курлавырже халажып үнген дайынчыларга командылал черинден характеристика албан эвес) ортумак тускай өөредилге черин дооскаңнар — дипломну (демдектерни үште бижээн), ортумак билиг дугайында документ (боду-биле); алды фото-чурук (бөрт чок, 3x4 см. хемчээлдиг); куш-ажыл дептеринден үште бижилге: эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

Паспортту, шериг билдиин боду көргүзер.

Июль 2-де Совет Армиядан курлавырже халажып үнген дайынчыларынга халас белеткел курузу ажылдап эгелээр.

Өөредилге үезинде общежитие-биле хандырар (халас).

Үстүнде адаттынган бүгү документилерни киирген соонда белеткел курузунга кирр санаар. Курстуң дыңнакчылары өөредилгени филиалга ажыл-биле капсырлаштырып болур.

Билдиришкинни документилер-биле кады чорудар адреси: **667000 Кызыл хоорай, Тыва АССР, Рабочая кудумчу, 4. хүлээп алырының комиссиязы.**

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2002.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01509.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 156 (12546) | 1984 чылдың июль 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Таңды районда Тока аттыг совхозтуң дүрген кыргыыр арга-биле кыргыкчызы, 1983 чылда ажыл-агыйның кыргыкчыларының аразынга тиилекчи болган Мария Ак-кысовна Оюнга тураскаадып көдүрдү. Ол кыргылда эгелээниниң баштайгы беш хонуунда 125 баш хой кыргыыр тургаш, 198 баш хойну кырган.

Кыргылданы кыска хуусаада доозарының болгаш шынарлыг дүктү алырының херээнге идепкейлиг киржип турар мурнакчы кыргыкчыга деңнежиңер!

КАМНАП АЛГАН

«Тувкоммунэнерго» коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Участоктар аразында калбарган чарышка июнь айның соолгу неделязында найысылалдың барыын энергорайону (начальниги В. Н. Круглов), Шагаан-Арыгның салбыры (директору В. Н. Пустинцев) тиилекчи болган.

Юбилейге тураскааткан шалыпчы неделяга мурнакчылар А. В. Скурихин, Л. Н. Ситков, Н. К. Невзгодин, В. К. Немашев олар шылгараан.

Күш-ажылды организастаарын экижидип, энергияның бот-үнезин чиигедип тургаш, коллектив 590 муң киловатт-шак электри, 2300 гигокалорий чылыг энергиязын камнап алган. Амгы үеде кышкы сезонга белеткел ажылдары чоруп турар.

Бистиң корр.

КЫШКА БЕЛЕТКЭЭН

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының Ирбитей өшкү бригадазының малчыны Эдер-оол Түлүш Ак-Кара-Сугнуң Чанагашта чайлаглап чеде берген. Ол бо чылын төрүүр 100 өшкүден 104 анайны камгалап алган, бир баш өшкүден 820 грамм дүктү кыргып алган. Чайлаглап көжер мурнунда кыштааның девискээрин аштап, одалгага херегләэр көржеңин бөлүп чыггаш, үүрмек септелгени кылгаш, аңай адаанга урар 9 тонна өдекти бөлген. Ол Тээли-Белдиринде сиген кезер шөлүн чыл бүрүде суггарып, богун аштааш, оон он тонна ажыг сигенни кескеш, сарааттап алыр чаңчылдыг.

Эдер-оол Кертик-ооловичиниң хөй чылда үре-түңнелдиг ажылын үнелеп көргеш, «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» хөрек демдээн тывыскан. Малчын өг-бүле чүгле боттарының онаашкан ажылынга кызымак эвес, уругларының өөредилге - кижизидилгезинче сагыш салып турар. Оларның уругларының улуу Сарыг-Хөл бригадазында 135 баш сарлык малдап турар. Оон артканнары Торгалыг ортумак школазында эки өөренип турар. Оларны чайгы дыштанылга үезинде ада-иези мал ажылынга өөредип турар.

Н. ДАМДЫН.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

АЖЫР КҮҮСЕДИП ТУРАР

Совет Тываның 40 чылының байырлалы чоокшулаан тудум, чер-черде социалистиг чарыш улам калбарып, чарышты организастаарын бедик деңнелге тургузары, оон түңнелдерин негелдеге дүүштүр үндүрери чугула черни ээлеп, чарыштың кижизидикчи ужур-дузазынче кичээнгейни угландырып турар.

Таңды районнуң Балгазында ыяш ажыл-агыйының коллективи Тываның юбилейинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин чедишкинниг күүседип, районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка киришкеш, чыл эгезинден тура доктаамал бирги черни ап келген.

Чартык чылдың түңнели-биле ол ажыл-агый 422 муң рубльге продукция бүдүрер планын херек кырында 439 муң рубльге бүдүрген. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 1,9 хуу болган.

Байырлалга алдар кылдыр боттарының хууда алган социалистиг хүлээлгелерин ыяш сөөртүлгезинде ажылдап турар чолаачылар Василий Черепанов, Георгий Лапарев, трактористер Фёдор Бочкарев, Николай Махнев, Семён Бочкарев, Дий Огнёв олар ажыр күүсеткеш, өөрүнге мактадып, акша шаңналды алганнар. Коллектив хуралынга олар моон-даа соңгаар кызымак ажылдап, байырлалды төлептиг уткуурун аазаннар. Эрткен неделяның түңнели-биле коллективтиң күш-ажылчы алдар тугун хоочун бызаңчы Данмаа Оюннуң чедишкиннеринге алдаржыдып көдүрген.

Балгазынның ыяш ажыл-агый коллективи боттарының ол чамдык чедишкиннерин улам быжыглап моон соңгаар-даа темпини кошкатпайн ажылдаарынга бүзүрелдиглер.

Б. МОНГУШ.

Кызылдың тудугжулары бо хүннерде кырганнар интернат-бажыңының тудуун кылып доозарынче күштү мөөңнээн. Ында дашчылар, плита салыкчылары, бызаңчылар, мраморщиктер, шеверлекчилер хамаарышкан ажылдарын шалыпкын кылып турарлар.

БО ЧУРУКТАРДА: Кызыл тудуг эргелелиниң мрамор салыкчыларындан мрамор кезер станокта ажылчын Виктор Худоногов, ооң чанында үш кижи бригадир Олег Патрушев, Чүлдүм Эрес-оол, Михаил Сандак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СӨЗҮН БАДЫТКААН

Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң малчыннары социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Малчыннар Аяк-Хээ Данзын-оолович Ондар, Хеймерек Бадыевна Куулар мал ажылын хөгжүдеринге бедик көргүзүглүг чедишкиннерни чыл бүрүде чедип ап, социалистиг чарыштың тиилекчилериниң эдуруунда чоруп турарлар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.), февраль (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге соруг кирген хойжу өг-бүле Тываның юбилейин ажыл-херээ-биле төлептиг уткуурун илергейләэн. Ол-ла совхозтуң база бир мурнакчы хойжузу Шагдыр Денгур-оолович Кууларның өг-бүлезин чарышка кыйгырган.

Сураглыг малчын өг-бүле сөзүн ээлеп, бедик күш-ажылчы чедишкинни бо чылын чедип ап турар. Олар төрүүр 300 баш хоюндан 415 хураганны алган, малдаан коданы чоокку хүннерде кыргылдага кирер.

— Төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураган алыр хүлээлгем ажыр күүсеттим. Бир хойдан-на 2500 грамм дүк алыр дээн сөзүм база күүсеттинер. Коданымны кыргыткаш, Хөр-Тайганың чайлагларынче одарлалып үндүрер мен. Мал чеми белеткелинге киришкеш, 15 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткээр мен — деп, А. Ондар чедишкинин бадыткап чугаалады.

М. СЕВЕН.

ОРУКЧУЛАРДА ЧАРЫШ

Тыва автоорук эргелели алды айларда керээлиг ажылдар планын күүседипкен. Социалистиг хүлээлгелерде кердүнгенин өзугаар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 1 хуу өстүрерин, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу чиигедирин коллектив чедип алган.

Күш-ажылчы ээлчегте каш удаа уласчыр А. А. Бунинниң удурткан № 2 орук-тудуг эргелели тиилекчи болуп келген. Бо эргелелде В. М. Алгуховтуң, С. С. Имажаптың бригадалары, М. М. Байырның звенозу эки көргүзүглерлиг болган. Эргелелдиң тудугжулары Самагалдай — О. Шынаа аразында оруктуң 9 километрин, Эрзин — Кызыл оруунуң септелгезин эки шынарлыг кылып доосканнар. Олар Самагалдайда чурттал-га бажыңын база ажыглал-га киирген.

Шупту керээлиг организациялар планын чедишкиниг боттандырган. Көвүрүг тудуунуң эргелели (начальниги В. А. Гавриленко) планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Орук-септелге-тудуг эргелели кылыр ажылдарның хемчээлин 105,7 хуу чедирген. Эргелелдиң барык шупту участоктары июнь айда кужениишкинниг ажылдаан.

А. БАГЫР.

Профэвилел амыдыралы

БЫЖЫГ САГЫЛГА-ЧУРУМ-БИЛЕ

«Тере-Хөл» совхозта парткомунуң удуртулгазы-биле ында профэвилел комитеди социалистиг чарышты бүгү участоктарга организастаар, ооң дээштиниң бедидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп келген. Ажыл-агыйда ам 360 ажыг кижи ажылдап турар. Олар социалистиг чарышта хаара туттунган.

Амгы үеде кол сорулгавыс — Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышче совхозтуң ажыл-ишчилерин мобилизастаары, он бирги беш чылдың дөрткү чылында хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни күүседири болур.

Күш-ажылчы коллективтерге сагылга-чурумну быжыглап, кодээ ажыл-агыйның специалистериниң ажыл-ишчилериниң харысалгазын бедидип тургаш совхоз бо юбилейлиг чылда багай эвес түңнелдерни чедип ап турар.

Совхоз бирги кварталда чедип алган чедишкиннерин быжыглавышаан, он бирги беш чылдың дөрткү чылының бирги чартыын эки түңнелдер-биле доозуп, чартык чылда күрүнеге эът, сүт садар планнарын күүсеткен. Дүк планын күүседири-биле хойнуң массалыг кыргылдазын доозуп турар. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле көргүзүүвүс экижээн. Совхоз төрүүр чүс хойдан-на 85 хураганны бо чылын камгалап алган.

Совхозтуң ажыл-агыйының түс-түс адырларында социалистиг чарышты Карғының, Балыктыгның хойжу бригадаларынга, Сарыг-Хөл СБФ-зинге ивы бригадазынга ай санында түңнээр. Ниити түңнелдерни квартал санында үндүрер. Чарыштың тиилекчилериниң саны өскен. Чижээ, бо чылдың баштайгы кварталында малчыннардан болгаш ажылчыннардан 51 кижи социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп үнгеш, совхозтуң дирекциязының парткомунуң, профэвилел болгаш комсомол комитеттериниң ортектиг белектери-биле шаңнаткан. Оларның иштинде 42 малчын бар. Саанчылар М. Балган, У. Артына, С. Шимит, М. Шагдыр, инек, сарлык кадарчылары И. Артына, Б. Кенден, М. Идам, А. Аңнай, Н. Сандывай болгаш өскелер-даа алган хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткеннер.

Ол ышкаш мурнакчы хойжу А. Иргит чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ол төрүүр чүс башка онаашкан 1982 чылда 92, эрткен чылын 96, бо чылын 100 хураганны менди камгалап алган. Дүржулгалыг хойжулар Маадыр Намгай 95, Константин Сүрүңгүр 97, Сергей Сармыгыр 91 хураганны төрүүр чүс хойга онаашкан бо чылын камгалап алган. Мурнакчыларны шаңнап-мактаарынга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни ажыглап турар бис.

Амгы үеде бир чугула кампания — чайлаглаашкын-биле чергелештир хой кыргылдазын совхозтуң Каргы Балыктыг бригадалары чорудукан. Кыргыкчыларның социалистиг чарыжының негелделеринге ажылдап кылгаш, көскү черлерде аскан. Кыргыкчыларның чарыжын беш балдыг система-биле чеди хонуктап түңнээн. Ооң мурнакчыларынга акша шаңналдарын тывыскан. Кыргылданың ниити түңнелинде тиилекчилерге акша шаңналдарын тыпсыры көрдүнген.

Ажыл-агыйда малдың баш санын өстүрер талазы-биле социалистиг хүлээлге эрткен беш айларда чүгүн аайы-биле күүсеттинген. Чоокку хүннерде чартык чылдың түңнелдерин үндүрүп, чарыштың мурнакчыларын база тодарадыр бис.

Социалистиг чарыштың мурнакчыларының кызымаккай күш-ажылының түңнелинде совхоз бо чылдың бирги кварталында чедишкинниг ажылдааш, СЭКП Кызыл райкомунуң, райкүүскомчуң, профэвилел болгаш комсомол райкомнарының шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ф. БЕГЗИ,
«Тере-Хөл» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко сураглыг ажылчыннарга, партия болгаш күрүне ажылдакчыларынга Совет Эвилелиниң бедик шаңналдарын июль 4-те Кремльге тывыскан.

Ивановонуң камвол-шекпен комбинадының ажылчыны В. Н. Голубева болгаш Москва-Сортировочная депонуң электровоз машинизи В. Ф. Соколов олар Ленин орденнери болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының ийиги «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальдары-биле шаңнатканнар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Б. Е. Щербина, ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы А. М. Школьников, СЭКП Вологда обкомунуң бирги секретары А. С. Дрыгин, СЭКП ТК-ның Кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизиниң эргелекчизи В. А. Карлов оларны Ленин орденнери болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальдары-биле шаңнаан.

К. У. Черненко шаңналдарны тыпсырда чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистер бөгүн мында, Кремльде, бистиң чуртувуста болгаш партияда сураглыг эштерниң бир бөлүүнге чүректиң ханызындан байыр чедирип турар-дыр бис. Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын оларга тыпсырының өөрүшкүлүг даалгазы меңээ онаажып турар-дыр.

Бөгүн ол шаңналдарны тыпсыр кижилерниң аразында — бистиң ажылчын ангывыстың кайгамчыктыг төлээлекчилери, партияның болгаш күрүнениң көскү алдарлыг ажылдакчылары бар боор турар.

Силерниң амыдыралыңарга уттундурбас кылдыр артар бо хүн силерге өөрүшкүхүндүткелдиң состерин чугаалаарын күзеп тур мен, эргим эштер. Күрүне шаңналдарын, шаңналдар боорда дээди шаңналдарны тыпсыры — совет кижиге кандаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун. Ол дээрге социалистиг Төрээн чурттуң мурнунга ооң ачы-хавыязын үнелеп көөрүнүң эң бедик чадазы болур. Ындыг шаңналды алган кижилерни чон төлептиг-биле үнелеп көөр.

Ындыг шаңналды алыр таварылга бүрүзү — кижилерниң канчаар-даа аажок улуг, кызымаккай ажылының, чаартыкчы чоруунуң болгаш хууда эрес-маадырлыг чоруунуң, бүгү күжүн ажыл-ишке бердингенинин демдээ боор турар. Чүгле социалистиг ниитилел үезинде ындыг ажыл-ишти ол хире улуу-биле хүндүлеп, алдаржыдып болур. Ол шаңналдар күш-ажылдың кижилериниң ниитилели кандыг болурун илередип турар.

Ооң-биле кады Төрээн чурттуң шаңналдары хөй чүүлдерни хүлээндирип турар. Ол шаңналдар чурттуң бедик үнелелин болгаш идегелин шынзыктырарын, бедик ат-алдарны оксунмазын, оларны улустуң чаагай чоруу дээш чаа-чаа алдарлыг ажыл-херектер-биле үргүлчү быжыглаарын база даандырып турар. Силер боттарыңарга шаңналдарны чогумна ындыг бодалдар-биле хүлээп алырыңарга бүзүреп тур мен, эштер.

Ивановонуң В. И. Ленин аттыг камвол комбинадының пос-таавычызы Валентина Николаевна Голубеваның ады бүгү чуртта билдингир. Ол — СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, Российская Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Профтехучилищени дооскаш, быжыг ажылчын коллективке кижизиттинген Валентина Николаевна — бодунуң ажыл-херээниң ёзулуг мастери.

Ол хөй чылдар дургузунда күш-ажылчы шылгараңгай чедишкиннерлиг болган. Валентина Николаевна Голубева хөй станоктарлыг пос-таавычыларның чаңчылдарын хөгжүтпүшаан, профессионалдыг бедик мергежилдиң, бүдүрүлге техниказын болгаш технологиязын чогаадыкчы ажыглаарының күсели-биле адырның ажылдакчыларының аразында күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Он бирги беш чылдың эгезинден бээр ол хуузунда 19 чылдарның даалгаларын күүседипкен! Ооң күш-ажылчы маадырлыг чоруун Ленин орден-биле «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медаль-биле демдеглээн.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, электровозтуң машинизи Виктор Фадеевич Соколов — чурта сураглыг мурнакчы чаартыкчы, хөй чүък сөөртүр аар поездилерни башкарарының эгелекчизи.

Москва-Сортировочная депонуң ийи орденниг, алдаржаан күш-ажылчы коллективиниң кижизиткени коммунист В. Ф. Соколов он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткен.

Поездилерниң сөөртүр чүъктериниң деңзизин көвүдедириниң болгаш поездилерниң ууладырының кусели-биле чүък сөөртүлгезин дүргедедир дугайында эгелээшкинни ол бодунуң коллективи-биле, найысылал магистралының бүгү ажылчыннары-биле, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары-биле кады кылган. Ол эгелээшкин амгы үеде бүгү чуртта калбарган.

Ленин орден болгаш «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медаль — Виктор Фадеевич Соколовтуң маадырлыг күш-ажылының бедик болгаш төлептиг үнелээшкини-дир.

Бистиң бөгүн мактап, демдеглеп турарывыс совет ажылчын ангының алдарлыг төлээлекчилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруу бедик соруг кирикшкини болгаш ёзулуг чогаадыкчы кыптыгышкыны — ол дээрге кайгамчык чаагай үлегер-чижек дээрзин онзалап чугаалаар бодай-дыр мен.

Он бирги беш чылдың төнчүзүнге чедир ам бүдүн чартык чыл арткан. Бо арткан үениң дургузунда амдаа хөй чүүлдерни кылыр, чамдык черлерге күжениишкиннерни улгаттырар ужурлуг бис. Бо талазы-биле беш чылдың маадырларының, бүдүрүлгениң алдарлыг мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының үлегери бодунуң үнелеп четтикмес ролюн ойнаар ужурлуг.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш Борис Евдокимович Щербинаның нефть болгаш газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин тударынга улуг ачы-хавыязын Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты аңаа тыпсыры-биле демдеглээн.

Чурттуң, хамыктың мурнунда Барыын Сибирьниң нефть, газ комплексин шиңгээдип алырынга ол хөй күжүн болгаш күш-ажылын берип, партияның Тюмень обкомунуң бирги секретарынга, а ооң соолунде эң улуг тудуг министерствозунуң удуртукчузу болуп ажылдап турган. Сибирьниң газынга Барыын Европаже орукту ажыткан Уренгой-Помары-Ужгородтуң газ дамчыдар хоолайы ооң удуртулгазы-биле дериттинген.

Алексей Михайлович Школьниковка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Партияның болгаш күрүнениң ажыл-чорудулгазын ол 40 чыл дургузунда кылып келген. Эш А. М. Школьников соолгу 10 чыл дургузунда ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин удуртуп турар. Партияжи директиваларның болгаш совет хоойлуларның күүселдезинге контрольду күштелдирерин бодунга дүүшкен энергия-биле ол чедип ап турар.

Улусчу контроль — ол дээрге чеспестер-биле, бистиң бурунгаар хөгжүлдевиске мооңдактыг бүгү чүүлдер-биле демиселге идегелдиг чепсек-тир. Участок бүрүзүнге сагылга-чурумну, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаарынга улусчу контрольдуң күжүн ам-даа эки ажыглаар херек. Бо байырланчыг хүнде Алексей Михайловичтиге бистиң күзээливис ол-дур.

Дайынчының, партия, совет болгаш ажыл-агый удурукчузунуң узун болгаш алдарлыг ол оруун эрткен эш Анатолий Семенович Дрыгинге Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының Алдын сылдызын бөгүн тыпсыр бис. СЭКП Вологда обкомун Алексей Семенович чээрби үш чыл дургузунда удуртуп турар.

Областың үлетпүрүнде болгаш кодээ ажыл-агыйында улуг бүдүрүлге күчүзү тургустунган. Сорулга чүделдизе, ол күчүнү улам долу болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарында, экономиканың бүгү адырларынга өзүлдениң шапкын факторларынче шиитпирлиг эргилдени кылырында болуп турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыялары дээш Владимир Алексеевич Карловка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Ол — 40 ажыг чыл дургузунда партия ажылында. СЭКП ТК-ның Кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизин ол амгы үеде удуртуп-шаан, кызымаккай ажылдап, чурттуң агроүлетпүр комплексин хөгжүдеринге, Аъш-чем программазын боттандырарынга хөй күжүн, энергиязын берип турар.

Бедик шаңналдар-биле холбаштыр сагыш-сеткилдиң ханызындан силерге байыр чедирип тур мен, эргим эштер. Чаагай кадыкшылды, аас-кежикти болгаш чогаадыкчы чаа-чаа чедишкиннерни күзеп тур мен.

• • •

Шаңнатканнар оларның күш-ажылын бедик-биле үнелеп көргени дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазанка, эш К. У. Черненкоге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн. Партия ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бүгү күжүн, билиин болгаш дүржулгазын бербишаан, социалистиг Төрээн чуртка моон соңгаар-даа шынчызы-биле бараан болуру, СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелди күш-ажылга чаа-чаа чедишкиннер-биле демдеглээрин олар бүзүреткеннер.

Константин Устинович Черненконуң чугаалары бистиң чуртувустуң коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының чогаадыкчы энергиязын мобилизастаарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг дээрзин Төрээн чурттуң бедик шаңналынга төлептиг болганнар боттарының чугаалары онзалап демдеглээн. К. У. Черненконуң чугааларында айыткан чүүлдер болгаш түңнелдер сайзыраңгай социализмниң болбаазырангайжыдар талазы-биле ээлчеглиг болгаш перспективтиг сорулгаларның тодаргай билиишкини-биле совет кижилерин чепсеглеп турар.

Шаңнал тывысканының ёзулалынга чугааларны улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизи К. М. Боголюбов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Т. Н. Ментешашвили, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. В. Прибытков шаңнал тыпсып турда турганнар.

(СЭТА).

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Тес-Хемниң ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» девизтиг социалистиг чарышка көдүрлүүшкүннүг киржип турар. Чылдың бирги чартыында район ниити-биле күрүнеге эът дужаарының планын 107 хуу, сүтү 115 хуу, дүктү 112 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Кызылгаар» болгаш «О. Шынаа» совхозтар чоруп турар. «Кызылгаарның» ажыл-ишчилери чартык чылда күрүнеге эът, сүт, дүк дужаарының планын 110—120 хуу күүсеткен. Ол ышкаш КМК-ның аңныыр-тывыыш ажыл-агыйының коллективтери база эки ажылдааннар.

Малдың чаш төлүн ончаменди камгалап алыр талазы-биле «О. Шынаа» совхоз багай эвес көргүзүгну бо чылын чедип алган. № 1 хойжу бригада (бригадири Лаа Биче-оол) ортумаа-биле төрүүр 100 хойдан-на 96 хураганны, № 2 хойжу бригада (бригадири Уштулан Даржай-оол) 100 баштан 90 чаш хураганны камгалап ап доруктурган.

«О. Шынааның» мурнакчы хойжулары Василий Аракчаа чүстен 110 хураганны, Күр-оол Чооду биле Санаа Чинмит чүстен 109 хураганны алганнар.

«Чодураа» совхозтуң Хаяал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи бирги чартык чыл планын 121 хуу күүсеткен болгаш малдың баш санын өстүрерин база эки хандырган.

Совхозтуң мурнакчы саанчылары Оюмаа Баткар, Клара Увангур, Клара Оюн олар боттарының социалистиг хүлээлгезин эки күүседип, кызымак ажылдап келгеннер.

С. ХЕРТЕК.

Совет Тываның 40 чылынга

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга уткуштур чарлаан социалистиг чарыш улам калбарып турар. Бо чарышта күш-ажылчы коллектив бүрүзү киржип, Совет Тываның юбилейин төлептиг уткуп алырын кол сорулгазы кылдыр салган. Тываның ажылчы чоннарының чарыжында Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң киржилгези эки. Бо чылдың бирги чартык чылының түңнелин ажыл-агый үндүрген. Ооң дугайында материалдарны бо арында парладывыс.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛАВЫШААН

«Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинге Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюнга турасхаатакан социалистиг чарыштың чартык чылда түңнелдерин үндүреринге чыылган.

Байырлалдарны күш-ажылчы чедиишкиннер-биле деңнелээр херек деп В. И. Лениниң чагыгларын ажыл-херектери-биле бадыткап, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң ажылчылары юбилейлиг чылдың эрткен 6 айларында СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.), февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, тодаргай ажылдарны кылып, мал продуктуларын бүдүрер болгаш сайгарар, малдың баш санын өстүрер талазы-биле эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, ыракта эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Совхозтуң механизаторлары, чолаачылары техниканы бүдүрүкчүлүг болгаш камныг ажыглаарының талазы-биле база-ла эки көргүзүглерни чедип ап, 1984 чылдың часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга чорутканнар. Ооң херечизи Баян-Колдуң, Чинге-Дагның, Чеди-Паштың хову-шөлдеринде чаагай үнүп чыдар ногаа, тараа болгаш мал чеминиң культуралары болур.

Совхозтуң экономиказын быжыглаар талазы-биле чамдык боттуг ажылдарны кылып чоруткан. Совхозтуң чер болгаш мал ажылында 4 коллектив 1984 чылдан эгелеп бот-орулга-чарылганың планнаашкынынче шилчип, бригаданың коллективтиг керээзи-биле ажылдап турарлар.

Ажыл-агыйның адырларын эргелеп башкарарының дептиилгелиг бо аргаларын совхозтуң мал чеми белеткээр тускайлаттынган бригадазы (бригадири Б. Б. Монгуш), Чинге-Дагның тараа культураларын өстүрер механизастаттынган отряды (бригадири В. О. Көкербен), «Шенелиг» сүт-бараан фермазы (бригадири В. Ч. Саая) билдилиг организастап, эки шынарлыг продукцияны бүдүреринге эзеш чарыгдалды үндүрер болгаш кывар-чаар материалдар, артык кезектер, мал чемнери дээш ынаваш өртек-үнелиг чүүлдерниң чарыгдалдарын экономнаарының айтырыгларын шиитпирлээринге эки киржилгелиг болуп турар.

Экономика айтырыглары бүдүрүлгениң болгаш ажылдың технологиязының сагылга-чурумундан болгаш ооң дециплиниден дорт хамаарылгалыг дээрзи бүгүдеге билдингир. Ажыл шагы үскен, прогулдаан, арагалаан ажылчыннарның үчэдун хүн бүрүде чорудуп, сагылга-чурум үрекчилери-биле демиселди «Шенелиг» сүт-бараан фермазының, «Аржаан» хымыс фермазының, мал чеми белеткээр бригадазының коллективтери дээштиг чорудуп, ажылчыннарның сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле чамдык ажылдарны кылганнар.

Совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Чартык чылдың түңнелдерин ёзугаар совхозтуң малчыннары продукция бүдүрериниң, ону күрүнеге садарының болгаш малдың баш санын өстүрериниң, төрүүр малдан чаш төлдү алырының, малдың баш санын камгалаарының талазы-биле эрткен чылдың бо деңнелинге домейлээрге ыракта эки көргүзүглерни чедип алганнар. Тодаргайлаарга, чартык чылда эът бүдүрериниң планы 104 хуу, ону күрүнеге садарының планы — 103.8 хуу күүсеттинген. Сүт бүдүрериниң планы — 254.5 хуу, ону күрүнеге садарының планын — 252.8 хуу боттандырган. Күрүнеге дужааган сүдүвүстүң 64 хуузу бирги сорттуу, сүттүң баланнызы — 88.7 хуу болган.

Бо чылдың бирги чартык чылдының эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, совхоз эът бүдүрерин 129.9 центнерге көвүдеткен, күрүнеге садарын 128 центнерге өстүрген, күрүнеге сүт дужаарын — 52 центнерге көвүдеткен болуп турар. Ол-ла үениң дургузунда малдың өлүп хораар чоруу бистиң совхозта бүгү чүзүн талазы-биле кызырылган. Төрүүр малдан чаш төл алырының чыл планы совхозта чедиишкиниг күүсеттинген. Бызаа алырының планы 125 хуу күүсеттинген, эрткен чылга деңнээрге ол өзүлделиг болган. Төрүүр чүс хойдан-на 89.6 хураганны, төрүүр белерден 145 кулунну камгалап алганнар.

Мал ажылын хөгжүдеринге совхозтуң мурнакчы инжилериниң улуг-хуузу улуг. Саанчы Ноңчатмаа Салчак быжыглаан инек бүрүзүнден чартык чылда 782 кг сүттү саггаш, саанчылар арызынга чарышка чемпионнаан. Саанчылар Ашй Монгуш, Мижит-оол Көк-Үрүг быжыглаан инек бүрүзүнден тус-тузунда 780, 762 кг сүттү саап, сүт саар планнарын 162-142 хуу күүсеткеннер.

Мурнакчы бызаа ажаакчызы Мария Монгуш бызаа бүрүзүнден хонукта 482 грамм немелде деңзини чедип алган. Мижит-оол Салчак төрүүр чүс хойдан-на 94 хураганны камгалап алган. Мурнакчы хойжу Олег Монгуш төрүүр чүс хойдан-на 108.9 хураганны камгалап доруктурган, совхозтуң малчыннар арызында чарыжынга чемпионнаан. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Болат-оол Салчак 100 хойданна 92.4 хураганны камгалап алгаш, эки көргүзүглерлиг болган.

1984 чылдың эрткен 6 айларында совхозтуң тудугжулары эрестиг ажылдап, мал кажааларынга болгаш малчыннарга оран-сава тударынга 236 муң рубльди шиңгээдип ап, чыл планын 155.5 хуу күүсеткен. Саар 200 инектиң механизастаттынган кажаазының тудуу дооступ турар. Аңаа көрдүнген 66 муң рубльдиң 60 муңу шиңгээдип алдынган. Бызаа кажаазының тудуу шалыпкын чоруп турар. Малчыннар чурттаар 2 бажыңныг 500 хой кирер кажааның тудуун дооскан.

Совхоз төрүүр хаванны Арыг-Үзүүнден садып алгаш, тускайлаан хаван фермазын тургускан. Ол хаваннарны чылда 2 катап төрүдүп, чылда 15—18 хаван оолдарын алыры көрдүнүп турар.

Совхозтуң мал ажыл-агыйын хөгжүдеринге механизаторларның болгаш чолаачыларның киириштирген улуг-хуузун айтыр херек. Чинге-Дагның тараа культураларын өстүрүп, чер ажылын болбаазырадып турар бригаданың механизаторлары часкы хову ажылдарын болгаш чаңгыс чер андарылгазын кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга эрттирген. Олар бо чылын 2060 гектар черге кол культура — кызыл-тастың болгаш суланың чаштырылгазын чоруткан.

Бистиң ажылывыста чамдык чедип алдынган чедиишкиннер-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар ажылдар көвей. Малчыннар ортузунда зооветеринарлыг өөредилге чорбастаан. Совхозтуң малчыннарының арызында норма-чижектен артык мал тудуп турар кижилер бар. Сагылга-чурумну улам быжыглаар түрбүже ийи-чаңгыс кижилер шынчы, ак сеткилдиг, быжыг сагылга-чурумнуг ажылдап турар кижилерниң хөлегезинге чаштынып алгаш, ажыл шагында арагалаар, прогулдаар чоруктар ам-даа уламчылап турар.

Эрткен чартык чылда чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглап, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидип тургаш, ажылда бир четпестерни эдип ап, совхоз бүдүрүлгезинде көрдүнген он айларның планнарын онаалдаларын Совет Тываның 40 чылынга чедиишкиниг боттандырар дээш шудургу болгаш кызымак ажылдаары — «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилериниң сорулгазы болур.

С. СЕДЕН-ООЛ,
совхозтуң директору.

ЧУРУКТА: бирги чартык чылдың тиилекчилери.

ЧЫЛДАР ЭРТКЕН ТУДУМ...

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг ажыл-херек-биле уткуп алыр деп турар үеде кайы-бир совхозтуң, бүдүрүлгениң, коллективтиң дугайын сактып келген санывыста-ла ооң эрткен оруун, хөгжүлдезин догааштыр бодап көөр бис. Ылаңгыя тывалар. Тывага чурттап турган орус кижилер 1944 чылдың октябрь 11-ни утпастар. Ол төөгүлүг хүннү бөгүн бо-ла сактып, чугаалажы берген оралар.

Ынчан Суг-Бажының, Көк-Тейниң, Ондумнуң араттары орус тараачыннар-биле эп-найыралдыг, кожа-хелбээ чурттап, чамдык араттар казанак тударын, картофель тарыырын, хлеб быжырарын олардан өөренип алганнар. Каа-Хем районнуң девискээринге суурларга орус эвес, харын-даа украин, белорус тараачыннар чурттап турганнар. Суг-Бажының турум чурттакчылары — орустар. тывалар, хакастар баштайгы коллективтиг ажыл-агыйлар — МЧАЗ-дең эгелээш, колхоз болгуже чедир бот-боттарынга дузалажып, найыралдың доңун улам быжыктырып, чаа амыдыралдың эгезин салырынга бүрүн киришкеннер. 1948 чылда «Совет Тыва» колхозка 38 өреге, күш-ажыл кылып шыдаар 88 колхозчу чаңгыс өг-бүле болуп каттышкан.

Сөөлүнде барып Ондумга, Көк-Тейге, Суг-Бажынга турган үш колхозту чаңгыс улуг ажыл-агый кылдыр каттыштырарының айтырыы база тургустунган. Колхозтуң материал-техниктиг баазазы барык чок болганындан мал, чер ажылын чорударынга, тудуг-суурну сайзырадырынга таваржып келген бергедээшкиннер үстүнде айтырыгны дарый шиитпирлээрин негеп келген. Чамдык кижилер аңаа удурланып турда-ла, чаа амыдыралды улам хөгжүдүп, сайзырадырын күзээн кижилер хөй болганындан үш колхозту каттыштырган, ооң төвүн Суг-Бажынга тургузар кылдыр шиитпирлээн. Каттышкан колхозту «Совет Тыва» деп адаан. Баштаар черниң даргазынга Х. Нурсатты, оралакчызынга Е. Черноусовту соңгуп алганнар. Бежен чылдарның эгезинде Суг-Бажынга чаа колхоз, бодунуң амгы сайзыралының баштайгы базымнарын ынчаар эгелээн. Ынчан ол колхоз 158 өрегелиг, күш-ажыл кылып шыдаар 592 кижилиг турган. Ооң ниитилештирген өнчүзүнге 258 мыйыстыг бода мал, 1307 хой, өшкү, 308 чылгы, 14 теве санаттынып кирген.

Чаа колхозтуң сайзыралынга орус кижилер улуг үлүүн кииргеннер. Ынчаарда бүгү хову ажылдарын колхоз даргазының оралакчызы коммунист Е. Черноусов билдилиг башкарып, удуртуп турган. Ногаа бригадазын Р. Скопин башкарып, арбуз, дыня олуртур 12 гектар шөлдү аът андазынныга-биле чардырган. 17 гектарга картофель олурткан. Ногаа аймааның дүжүдү күзүн эки болган. Татьяна Камова (Саъ), Степанида Сычкина ону Кызыл хоорайга тергелиг аъттарлыг барып садыглааш, колхоз кассазынга эвээш эвес орулганы кииргеннер. Чеди-Паштың, Чинге-Дагның кур черлерин баштай андарышкан эстон националдыг Кузьма Миллер совхозтуң удуртукчуларының бирээзинге санадып, төөгүте артар.

Чылдар эрткен тудум-на чаа амыдырал улам шапкынчаан. Суур төвүнге чурттаар бажыңнары немешкен. Самдар өглер чоорту читсе-читсе, көзүлбейн барган. Амгы Суг-Бажын ооң баштайгы үелерде турганы-биле канчап деңнээр боор! Сан дорт, делгем кудумчулар суурну аян-шинчи киирипкен. Ында эмнелге, школа, магазиннер, культура одаа бар. Чаңгыс сөс-биле чуттаарга, кижиниң амыдырап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдар тургустунган. Ажылчыннарның билиг-мергежили бедээн, культуразының деңнели өскен.

Суг-Бажының чурттакчылары чаа амыдыралдың чаартыкчылары болурун ада-өгбелеринден дозеп салгап алганнар. Олар төрээн суурунуң хөгжүлдезинге идепкейлиг киржип, СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга үлүүн киирип. Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуп алыр дээш ажылдап турарлар.

Совхозтуң ажылчыннары эки ажылдап турарындан аңгыда, эки дыштанып билирин көрген бис. Дыштаныр хүннерде совхозта культуразының болгаш дыштанылганың С. К. Тока аттыг паркы черле куруглавас. Ногаан театрга концерт-даа болу бээр. «Совет Тываның 40 чылы» стадионга спортчу маргылдаалар үргүлчү болур. Эрткен дыштаныр хүннерде аңаа бирги чартык чылдың социалистиг чарыжыг түңнээн. Совхозтуң механизаторлары, саанчылары, хойжулары, тудугжулары болгаш өске-даа ажылчыннары аңаа чыглып келген нер.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур совхозта калбарган чарыштың тиилекчилери хөй болган. Суур чанында ногаан шыктыг паркка сигенчилер бригадири Быстай-оол Монгуштуң, хойжу Олег Монгуштуң, мал семиртилгезинде Иван Дандарның, саанчы Ноңчатмаа Салчактың, чылгычы Дүктүг-оол Сувактың, сакманчы Деге-Кара Саяаның, механизатор Кадарчы-оол Койгунуң болгаш өскелерниң-даа аттары чаңгыланып турган. Оларны чарыштың чемпионнарынга санаан. Шаңнатканнарның саны хөй болган. Ниитизи-биле 72 кижи шаңналга, өртектиг белекке төлептиг болган. Быстай-оол Монгушка удурткан бригада совхозтуң шилчиир кызыл тугун чаалап алган. «Шенелиг» сүт-бараан фермазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атка четкен. Чамдык коллективтер Хову-Аксы, Ак-Довурак, Шушенское чедип, оларның төөгүлүг черлери-биле таныжарлар. Совхозтуң үш ажылчыны найысылал Москвада ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көргеш кээрлер. Бөлүк аныяктарга «Беш чылдың аныяк гвардейжизи» деп хөрек демдектерин. ВЛКСМ Тыва обкомунуң хүндүлел бижиктерин тывыскан. Ол ышкаш 22 ажылчын коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп шынзылганы холга алганнар. Социалистиг чарышка эң идепкейлиг киришкен 6 кижи чемпион аттарны чаалап албышаан, хеп чуур 3, дааранып 3 машиналар-биле шаңнатканнар.

Ак сеткилдиг болгаш эки ажылдаан кижилер шаңнадып, мактадып турда, арагачылар, прогулщиктер астыгып кагбаан. Ындыг кижилерниң аттарын чыскаал бижээн даңзыны ийи черде аскан. Чоннуң шоодуу, шүгүмчүлели оларга өөредиг, сагындырыг болур. Шаг барып шалыпчыларга деңнежи бээр чадавастар он.

Партийжи информациялар

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

КЫЗЫЛ. Найысылалдың бүдүрүлгелеринге, албан организацияларынга, өөредилге черлеринге партия, комсомол, экономиктиг өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринге эрткен өөредилге чылында он чеди муң ажыл кижи өөренген. Чээрби алды политшкола, марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң алдан чеди, эртемниг коммунизмниң чеден алды школазы ажылдап турган. Хоорайның партия организациязының коммунистериниң 96,8 хуузу партия өөредилгезиниң янзы-бүрү хевирлеринге өөренген.

• • •

Автобүдүрүлгениң № 1 АТБ-ниң, «Тыва коммунэнергогонуң», сүт комбинадының, геология-шинчилел экспедициязының, Кадык камгалал министерствозунуң, республика эмнелгезиниң партия организациялары партия болгаш экономиктиг өөредилгениң идей-теоретиктиг деңнелин бедидеринче, материалдарны коллективтерниң мурнунда салдынган ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээринче угландырып келген.

Пропагандистерниң составы элээн экижээн, оларның дыка хөйү хууда чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап, кичээлдерни эрттирериниң дээштиг арга-методтарын, көргүзүг материалдарын, техниктиг херекселдерни ажыглап турар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

• • •

ТУРАН. Бии-Хем районга партия, комсомол, экономиктиг өөредилгеге дөрт муң ажыг кижи өөренип турган, ооң иштинде 598 коммунист бар. Өөредилге чылында ниитизи-биле 119 пропагандист ажылдап турган. Пропагандистер З. Ф. Бессонова, Г. П. Дорофеева, К. О. Багыт-оол болгаш өскелер-даа кичээлдерниң материалдарын бодунуң коллективтериниң мурнунда салган сорулгалары-биле сырый холбаштырып келген. «Кызыл тараачып», «Саян» совхозтарда партия организациялары өөредилгениң шынарын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып, партия хуралдарынга чугаалашкан.

В. НИКОЛАЕВ.

ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ

Республиканың ыяш ажыл-агыйлары эрткен 6 айларда 2702 муң рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарган, 2773 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген, азы ол талазы-биле планныг онаалда чедиишкиниг күүсеттинген. Ол үениң дургузунда ажыл-агыйларывыс 11 муң кубометр дилиг материалдарын, 28,1 муң кубометр тудут ыяжын болгаш культура-амыдырал бараанарын 130 муң рубльге кылып бүдүрген. Бирги чартык чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ортумаа-биле 107,8 хуу күүсеттинген.

Совет Тываның юбилейинге уткуштур социалистиг чарышка бүгү районнарның ыяш ажыл-агыйлары идепкейлиг киржип турарлар. Чарыштың мурнуку одуруунда Каа-Хемниң, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйлары чоруп турар. Үлетпүр продукциязын бүдүрерин болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидерин районнарының ыяш ажыл-агыйлары шуптузу чедиишкиниг күүсеткеннер.

В. ПШЕННИКОВ.

КАМНАЛГАЛЫГ ЧОЛААЧЫ

Хүлээнген ажылынга бердинген, ак сеткилдиг ишчи — Жданов аттыг совхозтуң чолаачызы Валерий Маспык-оол майның планныг даалгазын 104 хуу күүсеткен болгаш 50 килограмм кывар-чаар чүүлдү камнап алган.

Бо хүннерде ол сүт сөөртүр машинаны башкарып, сүттү саржаг заводунга үрелдирбейн сөөртүп чедирериниге кызымак чорууп көргүзүп турар. Мурнакчы чолаачы июньда база-ла 50 килограмм кывар-чаар материалды камнап алган.

Т. НУРСАТ.
Улуг-Хем район.

ХЫМЫС ФЕРМАЗЫНЫҢ КИЖИЛЕРИ

Хымыс — эм суксун. Ооң ажык-дузазын билбес кижи чок. «Тиилелге» биле «Совет Тыва» совхозтар ону бүдүрүп эгелей берген эгелекчилер. Ылаңгыя хымысты бүдүрер, ону кадыкшылга эми кылдыр ажыглаарын «Совет Тыва» совхоз эрткен чылдан бээр практикалап турар.

Совхозтуң хымыс бүдүрер фермазы эрткен чылын бежен бе саап чайлаан. Оларның үжен хирези хөй сүт бээр турган. Белерни сентябрь эгезинге чедир сагган. Ферма ажылчыннары 10 тонна бе хымызын бүдүргеннер. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп мурнакчы коллективтерниң эгелекчи саналдарын деткип, ол чарышка идепкейлиг киржир сорулга-биле бо чылын саар белерниң санын немээн. Оларның саны ам 100 адарган. Оларның кажааларын улгаттырарын планнап турар.

Хымыс фермазында үш чылгычы, үш саанчы бар. Оларны Мокушпан Шомбалаевич Салчак удуртуп турар. Чылгычылар эмдик белерин өөреткеш, саарынга чаңчыктырып турар. Олар ам бежен ажыг бени өөредип алган. Белерин хүнде үш катап саар. Оларның бирээзинден-не 1,5 литр сүттү саап ап турар. Хымысты боттары кылгаш, Чедер курортче, Кызыл хоорайның эмнелге черлеринче, столоваяларже чорудуп турар.

Мокушпан Шомбалаевич моон мурнунда чылдаарда торезн совхозунга чолаачылап турган. Аңаа ол 17 чыл ажылдаан. 1980 чылдан бээр чылгычы апарган. Чолаачылап-даа турган, ажылды ак сеткилдиг, кызымак күүседип келген. Эш-өөрү-биле эп-найыралдыг, эвилең-ээлдек чаңы-биле хүндүткелдиг.

Чылгы кадарар, ону ажаар талазы-биле Дүктүг-оол Байырович Суван өске эштеринден ылгалдыг. Ол бо ажылга ажылдааш үр болган. Арга-дуржулгазы-даа улуг, ажылды билири-даа аажок. Чылгычыларның эң-не аныя — Петр Куулар. Ол бо фермага эрткен чылдан бээр ажылдай берген. Чылгычылааш чаа-ла бир чыл чедип чоруур-даа болза, ажылдың чажыттарын дуржулгалыг эштеринден ол билип ап чоруур.

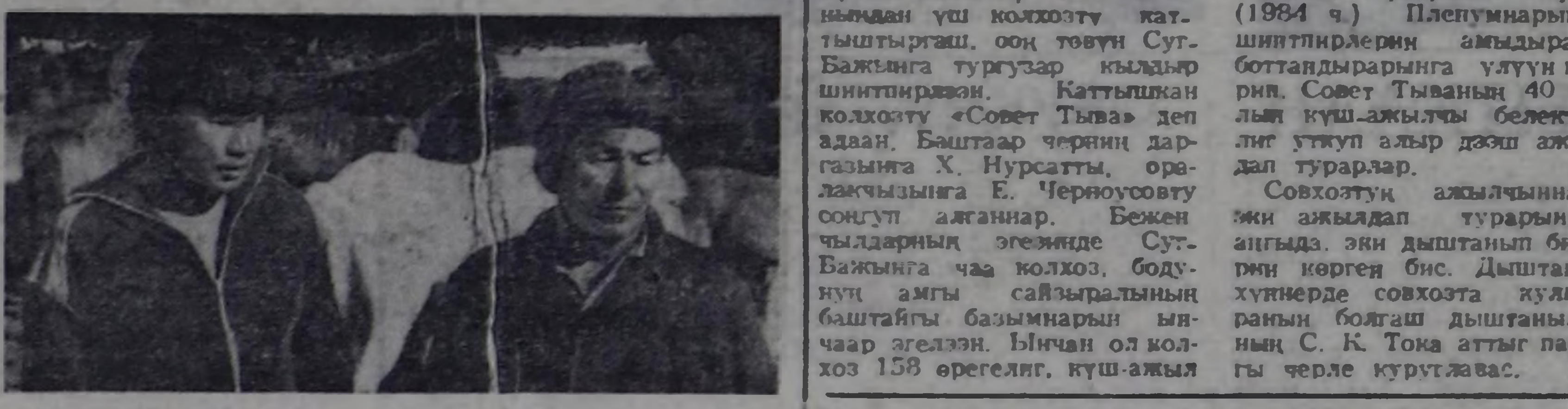

ЧУРУКТА: М. Салчак биле Н. Куулар.

Совет Тываның 40 чылын олар төлептиг күш-ажыл-биле уткуп алырын күзээнгеш, октябрь эгезинге чедир 15 тонна хымысты бүдүрерин азааннар. Олар ону күүседип болурунуң бүгү аргазы бар.

Ам оларга база бир кол ажыл — малга сиген белеткеп алыры эгелээр. Чылгы мал кышкы үеде хөй сиген хереглевес-даа бол, ооң курлавырларын тургузуп алырын чылгычылар артык эвес ажыл кылдыр санап турарлар. Ынчангаш олар 40—50 тонна хире сигенни кезип, фермазынга эккеп алырын шиитпирлээннер. Бо ажылды кылырынга совхоз техника-биле дузалаар, чылгычыларның белеткеп алганы сиген-шириижиин сөөртүп бээр.

Бо хүннерде чылгычылар бе бүрүзүнден-не хөй сүттү саап алыр, ооң шынарлыг хымысты бүдүрер сорулгалыг ажылдап турар.

ЧҮРЕК-ДӨРГҮН

«Совет Тыва» совхозтан ырак эвесте аржаанның ады мынча дээр.

Ам ол аржаан шынап-ла кадыкшылга профилакторийи апарган.

Чоннуң кадыкшылы — чурттуң байлаа деп чугааның амыдыралда боттанып турарының бир бижии чижээн Чүрек-Дөргүнде бөгүнгү өскерилгедеи көргү болур. Совхозтуң дирекциязы ында кодаа Совет болгаш хөй-нитти организациялар совхоз ажылчыннарының кадыын экижидеринге хамаарыштыр боттуг хемчеглерни алган. Моон мурнунда ээн чыткан аржаан ам шаа-биле чаартынган. Ында дөрт майгынны, бир өгнү тип каан. Ооң бирээзинге-ле беш кижи чурттаар. Чем белеткээр, чемненир серилиг черлерни тускайлап кылган. Таңцылаар шөлдү кылгаш, шалалап каан. Аржаанның үнүп чыдар черинден ону ижер, шаптаныр черинге чедир дыйлагар чада шөйлү берген. Үстүнде адааныы чүүлдерни кылып кааныныы чараш, аян-шинчилии ончуг. Аржаанның дашты арыг-силиг. Озалааш черде арыглаыыр бажыннар база бар.

Мзадыр-оол Ооп-оолович таңныылдавышаан, мотористей турар кижи болду. Кежээлерде аңаа сайгылгаан чырыы чайынннай бээр.

Бо аржаанга совхозтуң ажылчыннарының дыштанырын чурумчуткан. Олар боттарының бригадаларының, звеноларының аайы-биле аржааннаар. Аңаа бир кээрде 25 кижи кээр. Баштай ажылчыннар совхозтуң бодунга эмчи шинчилгезин эртер. Аржаанга олар база-ла эмчи хайгааралынга турар. Он хонук дыштанган соонда, оларны өске бөлүк солуп алыр. Шак ынчаар сезон дургузунда 150 хире кижи совхозтуң күсели-биле дыштаныр, кадыын экижидип ап турар.

Чүрек-Дөргүн аржаанынга ижин-баар, ревматизм, чүрек аарыглыг кижилер кол-дуунда кээп турар.

Ажыл-агый дыштаныкчыларны майгыннар, орунар, аъш-чем-биле бүрүн хандырып турар. Аржаанчыларга аъш-чемни совхоз поварлары эки шынарлыг кылдыр белеткеп берип турар. Кижи дугайында, ооң кадыының дугайында партия болгаш чазактың аас сагыш салышкынының амыдыралда боттанышкынының «Совет Тыва» совхозтуң чижээ көргүзүп турар-дыр.

СПОРТ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГА

Совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилел комитеттери кедээ Совет күүскому ажылчыннарның кадыкшылын экижидер дээш чүгле Чүрек-Дөргүн аржаанын эки дерип каары, хымыс фермазын тургузуп алыры-биле кызыгаарлаттынмаан. Эми кадыкшыл — эки дыштанылгадан хамааржыр дээрзин олар билгеннер. Кижи бүрүзү ажыктыг дыштанып, селгүүстеп, ойнап-хөглеп алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, суур чанында ногаан шыктыг алаактарны билдилиг ажыглааннар. Ында бөдүүн стадионну, ногаан театрны, волейбол, баскетбол шөлдерин кылган. Спортчу шөлчүгештер чанында, ногаан театрда көрүкчүлер орар сандайларны кылган. Ажылчыннарның эргезинде спорт херекселдери бүрүнү-биле четчир.

Байырлалдар болгаш дыштанылга хүннеринде чоок-кавы суурлардан аалчылар аңаа четкилеп кээр. А чамдыкта совхозтуң бодунуң командалары арызында маргыжып, ойнай бээрлер. Олар чүгле волейболдуң безин 4 эки дээн командазын тургузуп ап шыдаарлар. А спортка чаа-ла хандыкшып чорууурларның командаларын четчелээр болза, ооң-даа ковудей бээр.

Ажыл-агыйның агитбригадазы совхозтуң ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазын экижидер ажылга улуг киржилгелиг. Агитбригада хойжу турлагларның, мал фермаларының, хову бригадаларының доктаамал аалчызы. Оларның концерт программазын районнуң чамдык ажыл-агыйларының ишчилери база көргеннер. Кедээ артистер үе-үе аайы-биле программазын чаартып, мурнакчыларны алгап, мактап, чалгаапайларны чаа шүгүмчүлеп, кочулап чоруурлар.

Күш-ажылчы чартык чылдың түңнеп турда, совхозтуң спортчулары, бот-тывынгыр артистери аңгы-аңгы маргылдааларны концертти аалчыларга бараалгатканнар.

Чыылганнар аът чарыжын, волейбол маргылдаазын, мөге хүрежин сонуургап көргеннер. Совхозтуң № 1 оолдар командазы волейболга бирги черин залээн. Урутлар командалары шаңналдыг черлерден кудулаваан.

Он километрге болган аът чарыжынга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Болат-оол Салчактың үш аъды улаштыр келгеш, өскелерин ашкан. «Тиилелге» совхозтуң аъд мунукчузу дөрт дугаарында келген.

«Совет Тываның 40 чылы» стадионга 64 мегениң хүрежи солун болган. Аңаа Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларындан «Шамбалыг», «Тиилелге» совхозтардан, Чөөн-Хемчик районудан мегелер киришкен. Чараш аргалар ажыглап тургаш, «Шамбалыг» совхозтуң мегези В. Мартый-оол шүүлген. Каа-Хемде Бүрен-Хем суурдан келген С. Кумажик үжүүрлешкен.

Аът чарыжының, хүрештиң, волейбол маргылдаазының тиилекчилерин совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел комитеди шаңнаан.

«Совет Тыва» совхозтуң дугайында бөгүнгү солунда материалдарны «Шынның» корреспондентилери Ш. Доржу, В. Кара-Сал белеткээннер.

ЧҮГЕ ҮНМЕЙН БААРЫЛ?

Аңгы-аңгы темаларга бижээн чагаалар «Шынга» кээп турар. Бо чылдың ийиги кварталында редакцияның почтазынга 1505 чагаа келген. Оон 1150-ин солуннуң арнынга чырыткан.

Кандыг-бир хүнге уткуштур чоруткан чагаалар редакцияга озалдап келиринин бир чижээн маңаа киирип көрээлиңер. Июнь 17— Медицина ажылдакчызының хүнү. Понедельникте — июнь он сесте Баян-Колдан бижикчи **О. Сымчаан-оолдуң** «Өөрүп четтирдим» деп чагаазы редакцияның почтазынга келген. Бир эвес ой-шаанда келген болза, Медицина ажылдакчыларының хүнүнге ук чүүлдү үндүрүп болур арга турган.

Хову-Аксы суурдан бижикчи **Ш. Ооржак** амы-хуузада амыдыралга болган «сактыышкын» деп чүүлүн редакцияже чоруткан. Үр чыл чурттааш, хөй оолдар база кыстарны өстүргеш, чарлы берген өг-бүле дугайын ол бижип турар. Өг-бүлениң бир кежигүнүн агарткаш, өскезин бижикчи буруудадып турар. Бодап-даа көөрге, нарын айтырыг. Ам ол дугайын солунга сактыры, эрги «бадыгны катап чазары», чарылганнарның улгадып келгени ажы-төлүнге, оларның боттарынга-даа берге болгу дег. «Бо сактыышкынны бижээн ужурум, өске кижилер ындыг байдалга таварышпазын, өөренип, билип алзын, бот-боттарын хүндүлежип чорзуннар дээш бижидим. Хүннээшкин, хоптаашкын дээн ышкаш багай чаңчылдардан чайлап чорууңар!». Автор чалыы салгалга экиин күзеп, үстүнде киирген ниинс одуругларда чагыг-сүмезин киирген.

«Бистиң совхозтуң малчыннары» деп медээ Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтан келген. «Совхозтуң малчыннары Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур сорулганы салып, кызымак ажылдап турар. Делег-оол Ооржак, Андрей Күнчүн, Уян-Базыр-оол болгаш өске-даа малчыннар хоюн эки чайлагладып турар» деп, автор бижээш, малчыннарның садыг хандырылгазында четпестерни шүгүмчүлээн. Ынчалза-даа ол бодунуң фамилиязын, адын, адазының адын долу биживейн барган.

Далашкаш азы, херекке албайн барганындан адрезин, фамилиязын, адын, адазының адын тода биживейн барган чагаалар бар болуп турар. Оон уламындан парлаттынмайн баар.

Чамдык авторлар солунга чүнү чырыдарын эки тодарадып, тема шилип албайн баар. Аңаа хамаарыштыр дараазында темаларны адап болур. Партияның айыткан улус ажыл-агыйының, социал-политиканың болгаш кижизидилгениң кол сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-чорудулгазы; партия эге организацияларының органызакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылы; корум-чурум, сагылга-чурум, ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг инициативазы.

Планныг даалгаларны чедиишкининиг болгаш ажыр күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир болгаш шынарын экижидер, кээргелиг хүлээлгелерни сагыыр дээш социалистиг чарыштың чоруп турары; курлавырларның, материалдарның, чиг-эттиң болгаш энергияның бүгү хевирлерин камнаар, бот-орулга-чарылгазы, бригада кергээзин болгаш күш-ажылды организастаарының депшилгелиг өске-даа хевирлерин нептередип турары.

Амыдыралдың совет хеври, коммунистиг моральдың норма-чижектери. Харысалга чок чоруктуң, албан-дужаалын соора ажыглаарының, нитиниң өнчү-хөреңгизин оорлаарының, хулиганнаар чоруктарның фактыларынга эптеш чок болурунуң айтырыглары.

Үстүнде темаларның кайы-бирээзин шилип ап, аңаа хамаарышкан айтырыгларны ханы өөренип, оларны түс черниң чижектеринге көргүзер болза, бижиттинген медээлер, репортаждар, корреспонденциялар ханы ужурлуг болуп, номчукчуларның кичээнгейин хаара туда бээри чигзиниг чок.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас дугайында чугаалажыышкыннарны эгелээр дугайында Американың Каттышкан Штаттарының чазаанга саналдаан Совет чазактың медеглели делегей парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар.

«ССРЭ-ниң тайбың чаа саналы — чепсегленииишкинни дужүрер дугайында тодаргай болгаш чогумчалыг чугаалажыышкыннарны кылырынче угланган ССРЭ-ниң могаг-шылаг чок күженишкиннериниң ээлчеглиг илергейлээшкини-дир» деп, Чехословакияның **«Руде право»** солуну бижээн. Ындыг чугаалажыышкыннарның сорулгазы — боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн соксадыры, ядролуг чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн өске черлерже ыланзыя космосче нептерей бээрин болдурбазы болур. Космосту милитаризастаарын болдурбазы — делегейниң нитти айтырыы, бистиң бүгү өртемчейивистиң эң чидиг айтырыы-дыр деп, солун онзалап демдеглээн. Тайбың чаа инициативаны Совет Эвилели көдүрбүшаан, делегейде түс-түс миллион кижилерниң күзел-соруун илергейлээнин ССРЭ-ниң чазааның медеглелин делегейде бедик-биле үнелээшкинни тодаргай херечилеп турар.

Совет чазактың чаа медеглелин Вьетнамның **«Нян зан»** солуну «ССРЭ-ниң тайбынга ынак принциптиг даштыкы политиказының чайынналчак бадыткаашкыны-дыр» деп адаан. Социализм болгаш тайбың — чарылбас тудуш дээрзин төөгүнүң кандыг-даа нүгүлдекчилери чажырып шыдавастар. А Каттышкан Штаттарның Рейган баштаан амгы администрациязы боо-чепсекти улам-на эндере бүдүрүп, шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурунче чүткүп, космосту милитаризастаарынга белеткенип турар. Ол дугайын америк администрацияның айыылдыг планнары болгаш дайынзырак хөделиишкиннери херечилеп турар деп, солун айыткан.

Космос чепсектерин хоруур дугайында чугаалажыышкыннарны ССРЭ хөй чылдар дургузунда үргүлчү саналдап келгенин АКШ-тың **«Вашингтон пост»** солуну сагындырып бижээн. Амгы совет саналга харыы кылдыр Вашингтон далаш-биле кажарлааш кылган-дыр деп, солун демдеглээн.

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет саналга таарымча чок харыыны Рейганның администрациязының бергенинге холбаштыр А. А. Громыконуң айытканын Англияның **«Гардиан»** солуну дыңнаткан. Великобританияның даштыкы херектер болгаш дем каттыжылга херектериниң талазы-биле министри Дж. Хауэ биле чугаалажыышкыннарының үезинде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко америк администрацияның далаш-биле кылган медеглелиниң алыс утказын тодаргай илереткен-дир деп, солун бижээн. Космос талазы-биле чугаалажыышкыннарны Европада ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң болгаш стратегтиг чепсектерниң талазы-биле чугаалажыышкыннарга каттыштырар дээн Вашингтонуң баш бурунгаар негелдези космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында чугаалажыышкыннардан АКШ-тың ойталааны болуп турар. Ынчаарга Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң болгаш стратегтиг боо-чепсектерниң талазы-биле чугаалажыышкыннарны АКШ-тың Рейган баштаан администрациязының өжегерезн үскени бүгүдеге билдингир болгай.

Барыын Германияның **«Генераль-Анцайгер»** солунунуң бижээнин ёзугаар алырга, баш бурунгаар веделерин американнарның кылганы космос айтырыын чугаалажып көөрүндей ойталаар дээн оларның орааладжыышкыны болуп турар. Ынчалзажок чугаалажыышкыннарны АКШ-биле кылырынга, космосту милитаризастаарын болдурбас талазы-биле дугуржуп алырынга ССРЭ амгы ажык хевээр арттырып турар деп, Японияның **«Майнити»** солуну демдеглээн. Тайбың космосту бүгү кижи төрелгетенге хандырып бээр талазы-биле ССРЭ-ниң саналы чогуур үезинде болган деп, Японияның **«Нихон кэйдзай»** дээр база бир солуну бижээн. Ындыг чугаалажыышкыннарны кылыры дээш Барыын-даа, Чөөн-даа чүктерде туржуп, күзеп турар. Ол ышкаш ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарны кылырын АКШ-тың хөй-нитизи база негеп, боо-чепсектерни эндере бүдүрериче угланган Рейганның администрациязының угланыышкынын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп турар деп, солун айыткан.

(СЭТА).

Аштаңгы болгаш түреңги чорук Американың Каттышкан Штаттарында улам-на нептереп турар. АКШ-та бай кижилер улам-на байып, ядыылар — улам-на хоозурап турар. Албанның туска медээлерин ёзугаар алырга безин, АКШ-та амгы үеде чедиги америк кижи бүрүзү ядыы, ийи миллион ажыг кижиниң чурттаар бажыңнары чок, капиталистиг делегейниң эң-не бай ол чуртунуң 40 миллион чурттакчылары аштап, түрегдеп чоруур.

Оларның иштинден хөй кижилер аштан өлбес дээш диленип турар.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркта муң кухнязы дээр диленир черде аштаан кижилер даң бажында ээлчег манажып эгелээр.

В. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ШПИОН САМОЛЁТТАР

ЛОНДОН. (СЭТА). АКШ-тың разведка салбырын Гондурастан үндүрүп чоруткан дугайында туска медеглелдер турзажок, Төп Американың чурттарынга удур шпионнуу ужудуушкуннарны Американың Каттышкан Штаттарының Төп разведка эргелели ам-даа үргүлчүлеп, ол сорулгаларга шпион самолёттарны калбаа-биле ажыглап турар.

Англияның «Гардиан» солунунуң бижээнин ёзугаар алырга, Гондурастың девискээринде америк чажыт шпион организациязы хөделип, Төп Американың чурттарынга, бирги ээлчегде Никарагуага удур шпионнуу ужудуушкуннарны кылып, чажыт медээлерни чыып турар. Ук медээлерни АКШ-тың Панамада шериг баазазынче дамчыдып берип келген.

Өртке удур албанның кижилери

БАШ УДУР САГЫНДЫРЫП...

Алтай крайдан Хову-Аксынче көжүп келген чолаачы Николай Хамидуллин ажыл сураглап турган. Комбинатка баарга, чолаачылар четчир, садыг, амыдырал хандырылга черлериниң машиналары ээлиг. Өске черже көжериниң кырынга келген.

— Ажыл-агый-даа дугуржуп албайн, оран дүвүнче бисти чүге эккелдиң? — деп кадайы хыйланган. Николай чүве ыыттаваан. «Тываның кайы-даа суурунда чолаачыларны күзелдиг-биле хүлээп алыр. Ылангыя Хову-Аксы тергиин чараш суур боор» дишкен чугаа дыңнааш, көжеринче өг-бүлезин албадапкан кижи чүнү чугаалаар боор.

Шагаан-Арыг хоорайның дугайында база дыңнаан болгай. Олче көжер бодаан. Машина сураглаган база тывылбас. Бир кижи суурнуң өртке удур кезээнде хостуг машиналар барын чугаалаан. Николай Хамидуллин аңаа барган.

Кезектиң ынчангы начальниги турган Сергей Андреевич Макаров келген аалчының дилээн кичээнгейлиг дыңнаан.

— Машиналар бар, ынчалза-даа...— дээш, салаалары столга соктагылаан...

— Өрт өжүрер эрги машина бар, ээзи чок туруп берди. Шериг чоруй барган оол-дур ийин. Ону башкарып ажылдаар силер бе? Таарышпас хире болза көжүрүп чедирип-ле каай бис.

Николай Хамидуллин аңаа чөпшээрешкен. Ол дүъш соонда бажыңынга кузов-даа чок, кырында хоолайлар кожуп каан кызыл машина мунуп алгаш чедип келген. Кадайы ону көргеш, пат кайгаан.

— Аңаа канчап чүък чүдүрер чүвел, Коля, чаңгыс аптараңны безин салыр чер чок ышкажыл!

— Кайнаар-даа көшпес бис. Мындыг машина башкарып ажылдаарым ол-дур — деп каан. Кадайы «Бодуң-на била» дээнзиг эктин кыскан.

Ол 1968 чылдың күзү турган. Өрт өжүрер машинаны хүлээп ап тура, Николай Хамидуллин аңаа доктаамал ажылдай бээр мен деп черле бодаваан. Ол Алтай крайга, колхоз, совхозтарга тараа сөөртүп турган. Үлетпүр бүдүрүлге черлеринге-даа ажылдаан. Чолаачы кижиниң ёзулуг үнезин, ооң ажык-дузазы бүдүрүлгениң бодунга көскү деп ол билип турган. Ажыы-биле чугаалаарга, өртке удур кезекти шоолуг-да херекке албаан. Улус ажыл-агыйының чүъгүн сөөртүрү, пассажир аргыштырары — чолаачының сорулгазы ол деп санаан.

Баштайгы үеле-даа өрт өжүрүкчүзүнүң ажылы Хамидуллиниң сеткилинге таарышпаан. Бир хонук дургузунда өрт үнерин «манап» орар. Оон ээлчег төнерге чана бээр. Чамдыкта инспекторлар олуртуп алгаш чоруптар, олар турлаглар кезип, тайылбыр ажылы кылыр. Ону дыңнаары-биле келген кижилерниң арын-шырайында сонуургал-даа чок, дыңнап эрттирип каарын бодаар. Шынап-ла, чаа чүнү чугаалаар боор, өрт болдурбазының дүрүмнерин айыткан лозуң, плакат хойу-биле үнүп турар, ажылдакчылар чүгле ону делгереңгей кылдыр тайылбырлаар.

Николай Хамидуллин бирле дежурныйлап турда, өрт үнген медээ келген. Кезектиң дайынчылары каш-ла секунда дургузунда машинага келген. Хамидуллин нитти хөлзээшкинге чагыртып, рульдан так туттунгаш, турган черинден маң-биле үнүпкен.

Суур кыдыында бичежек бажың хып эгелээн болган. Ону өртке удур албанның дайынчылары шалыпкын өжүрүп турза-даа, чамдык чүүлдер элээн хып калган.

Даартазында «беш минута» болган. Ээлчегиниң удуртукчузу ол халаптың дугайында кысказы-биле илеткээн. Ол өрттүң болу берген чылдагааны — суугудан хорлээлээн от болган. Ээлери буруулуг. Ынчалза-даа кезектиң начальниги ол участокту харыылап олурар инспекторга шыңгыы хемчег хүлээткен. Бир эвес ол профилактика ажылын аңаа күштелдирген болза, ындыг халап аңаа болбас ийик, хамаатының эт-севи бүдүн-бүрүн турар ийик...

Николай Хамидуллин өртке удур албанның ажык-дузазын ол хуралга оралап билген. Ооң ажыы — улус ажыл-агыйының чүъгүн сөөртүрүнден дудавазы илдең. Харын-даа кижилерниң амы-тыны-биле холбашкан чугула үүле-херек болган.

Оон бээр 16 чыл эрткен. Николай Захарович Хамидуллин бо үениң дургузунда кайнаар-даа көшпээн, өске ажыл-даа солуваан. Өртке удур албанда ажылдавышаан. Хөй-хөй аныяктарны ол берге болгаш хүндүлүг хүлээлгеге өөреткен.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: Н. З. Хамидуллин.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТААРЗЫНМАС ХӨӨННЕР

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияга албанның туска аян-чоруун кылып чедип келген Грецияның премьер-министри Андреас Папандреу-биле ЧССР-ниң чазааның даргазы Любомир Штроугалдың чугаалажыышкыннары Прагага болган.

Делегей байдалының чидиглелгени-биле холбаштыр сеткил дүвүрээшкинниң ийи талалар илергейлээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче угланган базымнарны Чехословакияның болгаш Грецияның кылырын чугаалажыышкыннар үезинде бадыткаан.

Политика, экономика болгаш культура талазы-биле ийи чурттарның аразынга кады ажылдажылганың байдалын чугаалажыышкыннар үезинде ийи талалар бедик-биле үнелээн.

КЫЖАНЫГ

МЕХИКО. (СЭТА). «Сандиножу чазакка хамаарыштыр каржы туруушту ээлээр дугайында» АКШ-тың президентизи Рейган америк шериг командылалынга дужаал берген. Никарагуа улусту коргудар сорулга-биле Төп Америкага шериг өөредилгелерин улам-на калбартырын Рейган дужааган. Национал айыыл чок чорук талазы-биле № 124 директивага америк президент ат салган. Ол дугайын Мексиканың «Эксельсиор» солуну бижээн.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иран-ирак фронтуда дайын чорудулгаларының дугайында ээлчеглиг дыңнадыын Иракның кол шериг командылалы дамчыткан. Иракның шериг вертолёттары соолгу хүннерде дайзынның Басра районунда туруштарынга, штабтарынга, складтарынга болгаш шериг моонналгеп черлеринге согуушкуннарны таварыштырганын дыңнадыгда айыткан.

Иракның артиллериязы дайын чорудулгаларының соңгу, мурнуу, төп секторларында дайзынның шериг объектилерин боодаан болгаш ооң дириг күжүнге база техниказынга улуг когаралдарны чедирген.

НИКОСИЯ (СЭТА). Иранның шериглери фронтунуң янзы-бүрү участоктарынга ирак шериглерниң туруштарынче халдаашкыннарны кылгаш, дайзынның дириг күжүнге база техниказынга улуг когаралды таварыштырганын Иранның ИРНА информация агентствозу дыңнаткан.

Эжелеткен Газа секторун болгаш Иордан хемниң барыын талакы девискээрин бодунуң «мөңге» чери кылдыр арабтардан шуут хунаап алырын Израильдиң чагырыкчы бөлүктериниң планнап турарын «Аш-Шарк аль-Аусат» солун бижээн. Эжелекчи ол дерзии үүлгедиглерге белеткел кидин түлүк чоруп, арабтарның черин хавырып турар. Хавырткан араб девискээрлерде шериг житкен суурларны тудуп эгелээн.

Эль-Халилге израильдерниң тургусканы суур хевирлиг (чурукта) 16 кварталдарны Наблус, Тулькарм болгаш Дженин хоорайларга тургузарын Израильдиң «Гуш эмуним» дээр дерзии сионисчи организациязы планнап турар. Ол организация ук кварталдарже бодунуң 100 муң кежигүннерин база талалакчыларын көжүрерин планнаан. Эжелекчи бо планнарны чогаадыр база боттандырар талазы-биле израиль эжелекчилерге Американың Каттышкан Штаттарында сионисчи бөлүктер хөй акша-хөреңги дузалакчызын берип турар.

БАШКИР АССР. Белая хем чалым-хаялар аразында, эзимнерде, көктүг-шыктыг шынааларда бойдустуң чурумалдыг чараш черлерин дамчып агып чыдар. Ооң эриктерин дургаар хөй санныг турисчи баазалар, республиканың нефть, химия үлетпүрүнүң, машина тудуунуң ажылдакчыларының дыштаныгла черлери тургустунган.

ЧУРУКТА: «Барып, балыктаалы, ачай!» (Субхангуловтарның өг-бүлези — Рафаил Касымович — «Салаватнефтеоргсинтез» каттыжышкынының слесары, ооң кадайы Альфира Загитьяновна — оператор, оларның оолдары Алик болгаш Фарит).

В. ВОНОГТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

...оставынга Тываның эки тура-биле киргенин... нга уткуштур чарлаан социалистиг чарыш ...урар. Бо чарышта күш-ажылчы коллектив ... Совет Тываның юбилейин төлептиг уткуп ...лгазы кылдыр салган. Тываның ажылчы ...ыжында Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» ...илгези эки. Бо чылдың бирги чартык чылы... кыл-агый үндүрген. Ооң дугайында матери... ...да парладывыс.

...ИШКИННЕРНИ ...БЫЖЫГЛАВЫШААН

...түрген, күрүнеге сүт дужаарын — 52 центнерге көвүдеттен болуп турар. Ол-ла үениң дургузунда малдың өлүп хораар чоруу бистиң совхозта бүгү чүүн талазы-биле кызырылган. Төрүүр малдан чаш төл алырының чыл планы совхозта чедиишкинниг күүседиттинген. Бызаа алырының планы 125 хуу күүседиттинген, эрткен чылга деннээрге ол өзүлделиг болган. Төрүүр чүс хойдан-на 89,6 хураганны, төрүүр белерден 145 кулунну камгалап алганнар.

...жылдың 500 хой кирер кажаанын тудуун дооскан.

Совхоз төрүүр хаванны Арыг-Үзүүнден садып алгаш, тускайлаан хаван фермазын тургускан. Ол хаваннарны чылда 2 катап төрүдүп, чылда 15—18 хаван оолдарын алыры көрдүнүп турар.

Совхозтуң мал ажыл-агыйын херекселдеринге механизаторларның болгаш чолаачыларның киириштирген үлүг-хуузун айтыр херек. Чингеде тараа культураларын бол-...

ЧУРУКТА: бирги чартык чылдың тиилекчилери.

ЧЫЛДАР ЭРТКЕН ТУДУМ...

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг ажыл-херек-биле уткуп алыр деп турар үеде кайы-бир совхозтуң бүдүрүлгезиниң, коллективтиң дугайын сактып келген санывыста-ла ооң эрткен ...

...кылып шыдаар 592 кижилиг турган. Ооң ниитилештирген өнчүзүнге 258 шыйыстыг бода мал, 1307 хой, өшкү, 308 чылгы, 14 теве санаттынып кирген.

Чаа колхозтуң сайзыра-...

...таан театрга концерт-даа болу бээр. «Совет Тываның 40 чылы» стадионга спортчу маргылдаалар үргүлчү болур. Эрткен дыштаныр хүннерде аңаа бирги чартык чылдың социалистиг чары...

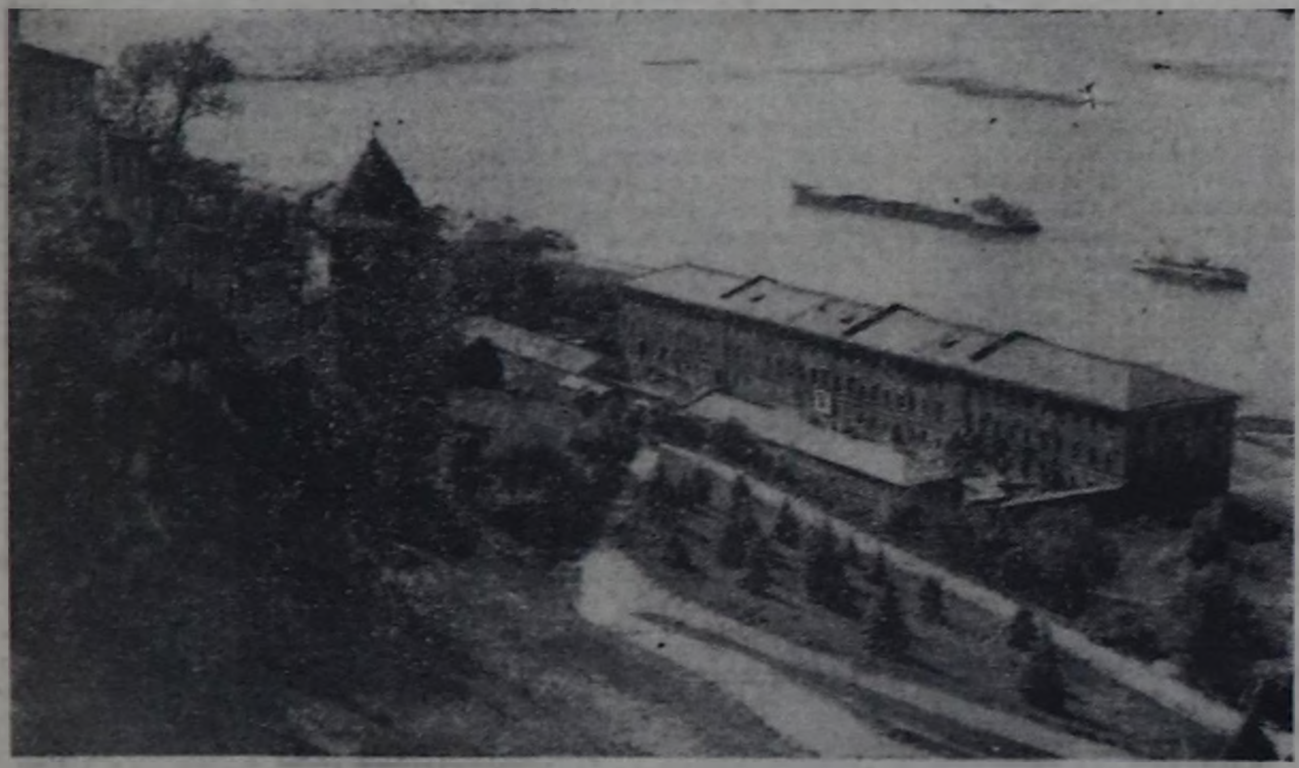

Хемнер, далайлар дамчыштыр турисчи походтарга чорууру — чайгы дыштаныглганың сурагжаан болгаш сонуургаачыг хевирлериниң бирээзи. Бистиң чуртувустуң 1 миллион 700 муң ажыг аян-чорукчулары хемнер база далайлар оруу-биле турисчи походтарга баар. Оларның иштинден хөй кижилер Волга хемге турисчи походтарга киржир.

ЧУРУКТА: Горький хоорайдан көөрге. Волганың хевири мындыг.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Журналистиң блокнодундан

МОСКВА, ЁЗУЛУГ КИЖИГЕ...

1945 чылдың эгезинде, бичии болгар суур Ичерадан Совет Эвилелинче чагаа ужудуп чорупкан. Ооң адрезинде үш-ле сөс бар: «Москва, Ёзулуг кижиге». Ол черниң почта ажылдакчылары кайгап кааннар: «Бо чагааны кайнаар чорударыл, кымга тыпсып бээрил, ындыг кижини кайыын тывары?» Чагааның келген адрезин көрүп кааш, ам-на оожургай бергеннер: Мария Няголова дээрге, оларга аажок билдингир кижи болгай. Сливенск округта улустуң ырыларын күүседир талазы-биле ол сурагжый берген.

— Чагаамның харыызын аажок-ла манап турдум — деп, Мария Няголова сактып чугаалаар. — Эки чылыг сөстүг чагаа бижидим деп бодап-даа турдум, а ол кижини дилеп турлар боор, Алексей Маресьевке ам дыка-ла хөй чагаалар чедирер боорлар. Ол ужудукчунуң менээ харыы бээр хостуг үези турар ирги бе...

Москвага ол чагаа-даа четкен. Ёзулуг кижини тып алган. Ийи ама саазынны долдур бижээн чагаазында ол болгар тараачын кижи бодунуң амыдыралын, өөрүшкүзүн, ажыл-херектерин бижээн болган. «Ой, ужудукчу, алдарлыг ужудукчу» деп ынак ырының дугайын ында база бижээн. Ичера суурнуң херээженнери ол ырыны аажок бедик көдүрлүүшкүн-биле ырлаарлар. Ийи неделя эрткенде — чагааның харыызы келген.

«Мария Няголовага Россиядан чагаа келген! Москвадан келген! Ол ужудукчудан келген!... Ол чаа чүүл суурну дыргын тарай берген. Ичеражылар ооң бажыңынче шуужуп-ла турганнар. А Россиядан чагаа келири оларга чаңчыл апарган. Эрткен чүс чылда-ла осман дарлалдың чылдарында-ла ол суурнуң оолдары ыраккы орус черлерже чоруп эгелээн. Дөрт оол орус шеригге эки турачылар кылдыр бижиткеш, Болгарияның хосталгазы дээш демисежири-биле ооң составынга чедип келгеннер. 1877-1878 чылдарда болган хосталгалыг орус-түрк дайынның соонда олар боттарының дайынчы орус эштеринден чагаа ап турар апарганнар... Бо-дур: «Хүндүлүг Мария Няголова!» Силерниң чагааңарны алдым, ол дээш чүректиң ханызындан Силерге өөрүп четтирдим... деп сөстүг чагааны ол алган.

Кайгамчыктыг маадырлыг чорукту кылган кижи Болгарияның даглыг суурундан келген ол чагаа аңаа үвелиг болганын, ооң боду ышкаш акы-дуңмалары — маадыр ужудукчулар дугайында ырлажып турарынга өөрүп чоруурун ында бижээн...

Мария Няголова биле Алексей Маресьев ийи чагаалажыышкынын уламчылап турар. Мария бодунуң дугайын, ырылар-биле байлак бодунуң чуртунуң кайгамчык төөгүзүнүң дугайын, өске чер чурттугларның дарлалының чылдарында Болгарияның оолдарының маадырлыг чоруктарының дугайын чагааларынга бижип турган. Москваже чагаалар ужугуп, Москвадан ужудуп кээп-ле турар.

Удавас дөртен чыл болур. Мария Няголова шагда-ла ырган-ава апарган. Ол ам-даа ырларга ынак хевээр. Ол ам-даа почтаже бастырбышаан.

— Мээң ажы-төлүм бо-ла чагаалар-биле кады өзүп келдилер — деп, Мария чугаалаар. — Мээң оглум Няголовларның сөстерин колдуунда-ла шээжилеп алган, ужудукчулар дугайында ырыны ол бичезинде-ле доктаадып алган. Улустуң ырыларын база эки ырлап билир!

Ол бодунуң салым-чолун ыры-биле холбаар боор деп даазы бодаан. Ынчалза-даа ооң салым-чолу техника-биле холбашкан. Алексей Маресьев бодунуң чагааларында техника дугайын, каң чалгыннарлыг, ужудуп чоруур кижилер дугайын база-ла хөйнү бижээн болгай.

Совет ужудукчунуң маадырлыг чоруун ооң уруу база хей-аът киирген. Ужудукчуларның курузунга киргеш, ону доозуп тура, бүгү экзаменнерни шупту курсантылардан дээре дужааргаш, самолётту «көнчүг эки» демдекке олурткаңын авазынга чугаалаан.

Амыдырал бодунуң агымы-биле бурунгаарлап орар. Амгы ээлчегде — уругларының уруглары. Кырган-ава Мария оларның чүректеринге база-ла чаагай сеткил-биле чүглээн. Кандыг-даа үеде — эки-даа, багай-даа, дүшкүрлүг-даа, оожум-даа хүннерде Ёзулуг кижи болур ужурлуг дээрзин ол чагып чоруур.

Елена БАНОВА,
болгар журналист.
(София—пресс—ПМА).

Эмчиниң сүмези

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Бистиң чуртувуста сөөлгү чылдарда кеш туберкулёзу-биле демисел эки үре-түңнелди берген. Аарыгны бөш бурунгаар тодараткаш, шынарлыг эмнер-биле чыттырып база даштыыртан эмнээриниң чаа аргаларын ажыглан. Чонуң культуразының болгаш материалдыг аргаларының өскениниң ачызында, кеш туберкулёзундан аарыыр чорук кызырылган.

Амгы үеде кеш туберкулёзу — ниити туберкулёз аарыының база бир хевири. Ол ниити байдалы кошкааган организмге, туберкулёстуң микробактериязының хевири-биле тыптыр. Кеш туберкулёзу мага-ботче хан дамчыштыр тараар. Ооң уламындан бестерге биче эвес салдарны чедирер.

Бо талазы-биле тоолайларга дараазында дуржулганы чорутан. Тоолайларга туберкулёз микробактериязын сыккырткан. Ол микробактериялар өкпеже, бестерже, кешче тараан. Кештиң чаг адаанда ханы каъттарында борбак бес хевирлиг чүүлдер тыптып кээр. Ол бүгү кеш кырынга үнгүлеп, олар чоорту улгаткаш, тода көстүп эгелээр. Кеш ынчан кызыл-көк, хүрен-кызыл, өңнүг аппарып, чоорту чугалааш тештигилеп, ханныг ириң тектүр болу бээр. Моон уламындан кеш өлүтленип, оюлганнап турар апаар.

Кеш туберкулёзтуг улустуң өске бир кезээнге ыяпла туберкулёз турар. Ындыг болганда диспансеризация үезинде улуг, биче кижилерниң кеш, аас, думчук ниитин, тынып оруун кичээнгейлиг көөру чугула. Аарыгны бөш бурунгаар тодарадып эмнээрге, дүрген эмнеттинер дээрзин утпаңар. Профилактиктиг шинчилелдерден чыда калбазы чугула.

В. ДОРЖУКАЙ,
фтизиодерматолог.
Кызыл хоорай.

Кино

ЧААГАЙ СЕТКИЛ

Берге байдалга таварышкан кижилерге бодунуң буянныг сеткилин, кижизиг чаагай чоруу-биле чогуур өйүнде холун сунуп дузалажыры бистиң совет амыдыралывыстың бир онзагай хевири-даа ындыг. «Мени өршээп көр, Алёша» деп кинода чогум-на ооң дугайын көргүзүп турар.

Кинонуң кол маадыры Алеша (артист Игорь Марычев) чаа-ла он сес харлаан аныяк оол. Ол хиреде ооң моральдыг мөзү-шынарының бүрүштүү, сеткилиниң чаагайы черле онзагай байдалдыг. Бир катап эжи-биле институтче кирериниң экзаменнинге белеткечип ора, ажыл соонда, орайтай бергенде, чаңып бар чорааш, кудумчу кыйыында шык кырынга чыткан аныяк уругну ол эскерип каар. Ол дээрге шуут-ла божуур четкен херээжен болган. «Мени божудулга бажыңынга чедирип көр» деп Алёшадан дилээрге, ону ол аңаа дыка берге-деп чорааш чедирген. Ооң адын Инна (артист Ольга Кочеткова) дээр.

Ынакшылды, өг-бүле тударын кайы хамаан чок чиик көөр, а удавааңда оон чүү-даа бүтпейн баарга, сагыш-сеткили үндарап, муңгагдап, муңгашталып эгелээр. Ындыг чижектер чамдык аныяк кижилерге база тургулаар. Инна чогум-на ындыг байдалга таварышканнарның бирээзи. Божуур чедип келгенде, ону төөп көөр кижи-даа чок апарган. Ынчангаш «ам черле моон соңгаар чурттап чораан херээм чүү боор» деп муңгагдааш, кудумчуга чыткаңы кажан ол божудулга бажыңынга келгенде билдине бээр. Эмчилер ооң амы-тынын камгалап каар, ол оол божуп алыр.

Берге байдалга таварыжып божаан иеге кандыг-даа хамаарылга чок болза-даа Алёша божудулга бажыңынга хонган. Чаш оол-даа, ооң иези-даа камгалаттынган. Эртенинде Алёша аңаа-ла сагыш амыр чоруй барып болур турган. Ынчалзажок ооң соонда байдал оон-даа нарыыдай бээрин ол бодаваан.

Иннаның чаа божаан оглунуң чогум адазы өөдежок, кара сагыштыг Анатолий (артист Федор Сухов) аваш-кыларны хүлээп алырындан шуут ойталаан. А ол бодуда, ооң адазы-даа чүгле ботпарының хууда тамчыктыг амыдыралын бодаар, кижизиг мөзүзүн ышкынган кижилер-дир дээрзин кинодан тодаргай көөр бис. Иннаның бодунуң арагачы адазы эмчиде чыдар, а соңгу иези ону чаш оглу-биле бажыңынче киирбес. Аныяк кыс бодунга ындыг нарын байдал тургустунуп кээрин билип чораан болгаш Иннаның бодунуң хууда амыдыралынга кедергей муңгагдаан ужуру-даа ында. Ол бүгүнүң ужурундан оглун ол божудулга бажыңынга арттырып каапкаш чоруптар бодаан.

Ынчалзажок оглун ап алырын Иннага сүмелээш, Алёша аңаа бүгү-ле аргалар-биле дузалажып турар. Чаш оолдуң чогум адазы Анатолий черле арын-нүүрлүг болур ужурлуг, кадайы-биле оглун хүлээп көөр кылдыр албадаптар боор мен деп бодаан Алёшаның бодалдары оларның ужуражышкынынга түңнел чок боор доозулган. Сагыш-сеткили кудурап сандарап баткан Инна ооң соонда ону камгалап, хумагалап чораан Алёшага чаш оглун каапкаш, хенертен чиде бээр.

Ам канчаарыл? Чүнү кылза экил? Айтырыг Алёшага улам нарыыдап, шыңгыырап кээр. Чаагай сеткилдиг аныяк эр чаш төлдү черге-даа кагбаан, чогуур органнарга-даа дужаараан. Ооң соонда берге, янзы-бүрү ужуралдарга Алёша таварышкылаза-даа, ооң сеткилиниң буянныын, сагыш човаңгырын кинода дес-дараалаштыр көргүзүп турар.

Өөдежок доң баарлыг Анатолийге база ооң адазынга болгаш Иннаның соңгу иезинге бодаарга, Алёшаның адазын, ооң кыс дуңмазын база божудулга бажыңының эмчилерин, сестраларын ёзулуг эриг баарлыг, кижизиг кижилер дээрзин кинода болуушкуннар чугаалап турар. Инна хууда амыдыралынга таварышкан дорамчыладыышкынның болгаш аар-берге хомудалдың элээн каш хүннерин чурттап эрткен соонда, ие кижиниң чаш төлүнге чүрээниң ынакшылы кайын шыдаттынар ийик. Оглун тып, ону алыр дээш чедип келир болгаш «Мени өршээп көр, Алёша» деп оларның бажыңынга келгенде ооң баштайгы сөстери ындыг болган.

Чаа божаан аныяк иени ол хире аар-бергеге муңгагдалга чедирген, ооң чаш төлүн дош дег, кара сагыш-биле көрген, ооң адазы Анатолийге болгаш өске-даа чамдык кижилерге административтиг-даа хемчеглерни, хөй-ниитиниң буруу шавыышкынын-даа чүге көргүспээнил деп чүвени көрүкчүлер эскерип турар. Кижи бодаарга, фильмниң чогааткан тургузукчулары ону черле таарыштыр киирип болур турган хире.

Ынчалзажок амыдыралдың делгем оруунче кирип эгелеп чоруур аныяк кижилерни, ылаңгыя кыстарга ынакшыл, өг-бүле тударда, халымак, далаш чоруу кайы хире аар-берге уржуктарга чедирип болурул деп чүвени оларга кичээндирип турар бо кино мөзү-шынар кижизидилгезиниң чугула темазын көдүрүп турар.

С. САЛЧАК-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу дараазында педагогика институттарынга конкурстан дашкаар хүлээп алыышкынны чарлап турар:

1. **Красноярскиде күрүнениң педагогика институдунуң** биология-география, төөгү, күш-культура кижизидилгезиниң, эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы, филология факультеттеринге;

2. **Абаканның күрүнениң педагогика институдунуң** даштыкы дылдар (немец болгаш англи дылдар салбырлары,) биология-химия факультеттеринге.

Кирериниң шылгалдалары 1984 чылдың июль 10-дан 20-ге чедир республиканың башкылар билиин бедидер институдунга болур.

Ол институттарга өөренип кирерин күзээннер Чырыдыышкын министерствозунуң кадрлар килдизинге келир.

Өөренип кирерде дараазында документилерниг болур:

1. Ортумак билиг дугайында аттестат (боду).

2. Күш-ажыл дептеризиниң хоолгазы.

3. № 286 эмчи шынзылгазы.

4. Өөренип азы ажылдап турган черинден характеристика.

5. 3х4 см. 6 фото-чурук.

Күш-культура факультединге кирер кижилер үстүнде адаттынган документилерден аңгыда спортчунуң классификациязы (3-кү разрядтан куду эвес) билединин, III чергениң ГТО-зунуң шынзылгазын көргүзер.

Өөренирин күзээн кижилер 1984 чылдың июль 9-та Кызыл хоорайның Авиация кудумчузу № 1 «а» бажыңга келген турар.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ

Кызылда филиалы хүндүскү белеткел курузунга дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар. Физикага, математикага, орус дылга болгаш литературага кичээлдер июль айның дургузунда неделяда 6 катап, эртенгиниң 9 шактан эгелээр. Курска кирерде директорнуң адынга билдиришкин болгаш өөредилге дээш төлевир квитанциязы херек. Өөредилге дээш төлээр 20 рубльдн почта дамчыштыр 14107 дугаарлыг төлевир санынче шилчидер. Хоорайдан өске чер чурттугларга общежитие бээр.

«Тыва тудуг» трестиң салбырларынга доктаамал ажылдаарынга дашчылар, бызаңчы-бетонщиктер, дуңзаалакчылар, бызаңчылар, штукатуржулар, малярлар, суугу салыкчылары негеттинип турар.

Тудугнуң бүгү тускай мергежилдеринге өөредири-биле сургуулдарны «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады хүлээп ап турар. Курстарга кирерин күзээннер ажылдавышаан, өөренир.

Өөрениринин хуусаазы 3 ай, өөредилгезиниң үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр.

Бот кижилерге чаагайжыдыр кылдынган ниити чурттталга черин бээр, өг-бүлелиг улустарга 6—7 ай дургузунда чаагайжыдыр кылдынган ниити чурттталга черинден өрээлдерин бээр. Ажылдаарын күзээннер паспортун, шериг биледин азы келдиришкин херечилелин, күш-ажыл дептерин эккээр.

«Тыва тудуг» трестиң адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчу, бажың № 76, телефон № 2-32-33.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ

Совет Армияның хүрээлениинден халашкан кижилерге Кызылдың пединститудунга өөренип кирерииге белеткел курузун организастап турар. Аңаа белеткенгеш, өөренир мергежилдер:

математика болгаш физика;

национал школага орус дыл болгаш литература;

эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы;

биология болгаш химия.

Дыңнакчыларны стипендия-биле хандырар.

Кичээлдерниң эгелээри — июль 15-те.

Шылгалдаларның эгелээри — августуң 1.

Өөренирин күзээн кижилер институтка кирерииге чугула документилерни алгаш келир.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Ногаан театрга

7-де 16.00. Чытаның филармония артистериниң концерти.

7—8-те 19.00. Танцы шөлүнге дыштаныгла кежээлери.

Парктың спорт шөлдеринге

7—8-те 10.00. Волейболга республика бирги чери дээш маргылдаа.

7—8-те 10.00—12.30 Аттракционнар, теннис, бильярд салдары, шыдырва өрээли ажылдап турар.

ТВ

ИЮЛЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Делегейниң улустарының урал чогаадыгалары». 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.10 — «Демиселдиң ырылары: илегелдер, тулчуушкуннар, тиилелгелер». 10.50 — Уругларга — фильм: «Зебраны ооплай берген». 12.00 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 16.40 — «Вевесүзланың этюдтары». 17.20 — «Эртемденнер — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизинге». 17.30 — Фильм-концерт. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — М. Равель. Концерт. 20.00 — Камера делегейни көрүп, тырттырып тур. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Илла: хайгаараар чер». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.30 — Музыкалыг дамчыдыыга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер—9.00 — «Уруглар дээрге, уруглар-ла болгай». Уран-чечен телефильм. 10.10 — Мультфильм. 10.30 — Авам школазы. 11.00—Концерт. 11.45 — Англи дыл. 12.15 — Уругларга — фильм — «Принц и нищий». 13.35 — А. Н. Островский — «Бесприданница». 14.35— ГДР-ден уругларга дамчыдыыга. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Маэстро». Телефильм. 18.35 — Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тону». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 21.00—«Үе» 21.35— Концерт. 22.25 — 23.00 — Стол теннизинге чурттар аразының маргылдаазы.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык районнарга биче чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 13—18 градус, чамдык черлерге 5—10 градус, Хүндүс 23—28 градус.

Кызылга бүргеп, аязыр, дымырааш чаъстаар, барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 16—18 градус, хүндүс 26—28 градус.

КИНО

ИЮЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Живая радуга»** 9.30, **«Серафим Полубес и другие жители земли»** 11.10, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Василиса прекрасная»** 10.00, 13.30, **«В моей смерти прошу винить Клаву К.»**, 11.40, 15.10, **«Танцор «Диско»** 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Киносборник»** 10.00, **«Арабские приключения»** 13.30, **«Приступить к ликвидации»** 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Без злого умысла»** 15.00, 18.40, 20.30, **«На вес золота»** 16.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Прости меня, Алёша!»** 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: **«Танцор «Диско»** 14.00, 16.40, 19.10 шактарда.

Россия Федерациязының эки тура өрт организацияларының тургустунганындан бээр 60 чылы июль 11-де болур. Аңаа холбаштыр Тыва АССР-ниң НХМ-ниң өртке удур камгалал килдизи, Бүгү-российаның эки тура өрт ниитилели хоорайның чурттакчыларынга өрт айыылынга удур дүрүмнер дугайында консультациялары организастап, өрт техниказының делгелгезин кылып турар. Эгелээри июль 7-де 14.00 шакта. «Енисей» Культура бажыңының чанынга болур. Көрүкчүлерни чалап турар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2003.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01515.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 157 (12547) | 1984 чылдың июль 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуның, ол ышкаш чурттуң даштыкы политиказының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

ТК-ның Политбюрозу Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуу-биле холбашкан чамдык айтырыглар талазы-биле эш Г. А. Алиевтиң дыңнадыын чугаалажып көрген. Ниитизи-биле оруктуң тудуунуң шапкын ёзу-биле чоруп турарын демдеглээн. Кадыг-берге агаар-бойдустуң байдалында улуг хейжээлдиг ажылды кылып чоруткан, дыка хөй көвүрүглерни, тоннельдерни болгаш өске-даа тудугларны кылган. Бо бүгү — ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның, түс черниң партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының салган сорулгаларны күүседир дээш үндүрген күжүнүң, дыка хөй республикаларның, крайларның болгаш областарның шеф дузаламчызының түңнели боор турар. Демир-оруктуң кол шугуму Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга чедир салып доозарынче болгаш магистральдың бүгү дургузунга поездилер шимчээшкинин доктааткан хуусаазындан бир чыл мурнай ажыдарынче угланган тудугнуң хөй-хөй коллективтериниң инициативазын СЭКП ТК-ның чүүлдүгзүнүп көргени тудугжуларның болгаш ажылдакчыларның күш-ажылчы идепкейиниң чаа көдүрлүүшкүнүн болдурган.

Ооң-биле кады чамдык четпестерже болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кичээнгейни угландырган. Чижээ, тудугнуң комплекстиг болур чоруун чамдык черлерде хандырбайн турар. Локомотив болгаш вагон ажыл-агыйларының тудугларын кылыры, оруктарның, чурттаар черлериниң, уруглар албан черлериниң, эмнелгелериниң, поликлиниканың, садыг бүдүрүлгелериниң, ниитиниң чемненилгезиниң, инженерлиг хандырылгазы хожудап турар.

Байкал-Амур магистралының ажыглалга кирер тудугларын хуусаазында доозарын хандырарының хемчеглерин алырын, тудугга техниканы, дериглерни, конструкцияларны болгаш материалдарны үзүктелиишкин чокка чорудуп бээрин чедип алырын, чурттаар бажыңнарын болгаш культура-амыдыралдың тудугларын кылырының планнарын шыңгыы сагыырын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чогуур министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга дааскан. БАМ-ның девискээринде бойдус курлавырларын ажыглалга киирериниң темпизин шапкынчыдарының, аңаа бүдүрүлгениң чаа-чаа адырларын хөгжүдериниң, автомобиль оруктарының четкилерин калбартып, оон байдалын экижидериниң, оруктуң чогумчалыг ажылдаарын хандырар дузалал ажыл-агыйын тургузарының эргежок чугулазын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу «ССРЭ-ниң алдарлыг парашютист-шенекчизи» деп хүндүлүг атты доктаадыр дугайында саналды деткээн. Парашюттарның шенээриниң болгаш ажыглаарының талазы-биле онза ачы-хавылазы болгаш хөй чылдарда ажылдааны дээш ооң-биле шаңнаар.

Эштер К. У. Черненконуң болгаш А. А. Громыконуң Великобританияның даштыкы херектер болгаш дем каттыштырылгазының херектериниң талазы-биле министри Дж. Хау-биле беседаларының түңнелдерин көргеш, чүүлдүг деп санаан. Аңаа холбаштыр бир эвес англи тала база-ла ындыг турушту ээлээр болза, хөй-хөй айтырыглар талазы-биле совет-англи харылзааларны идепкейлиг калбартырынга бистиң чуртувустуң белениин онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң бодап турары-биле алыргандыг харылзаалар делегейниң дүшкүүрлүг чоруун экижидериниң, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге эвээш эвес ажыктыг чүүлдерни бээр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көргеш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

Төрээн чуртка эки шынарлыг хөй дукту бээр дээш

КЫРГЫЛДА ПУНКТУЗУНДА

Кааңнап туруп-туруп, чаъстап каапкан сөөлгү каш хонукта Аксы-Барлык суурнуң адаанда Хоорзуннуң оъду четчип, ногаарарып келген. Автобус суурнуң адаккы бажыңнары-биле деңнежип келгенде, дужувуста ак крышалыг калбак сарайның кырында кызыл тук салгынга кииискип турары көзүлдү. Салбырның кыргылда пунктузу ол.

Кыргыкчылар дүштеп эгелээн болду. Тудуп алган хоюн чедир кыргып четтикпээн ажылчыннарның хачызы ам-даа дагжавышаан. Сарай-биле тудуш шаараш кажаада кодан хойнуң хөй кезиин кыргып доозупкан. Кыргылда пунктузунуң эргелекчизи Алексей Саая кажаада хой аралап чоруп турда ужураштывыс.

— Бо чылын бистиң салбырывыс ниитизи-биле 8946 баш хойну кыргыыр, 16 тонна дукту күрүнеге дужаар ужурлуг. Ол дээрге бир башка онаштыр алырга 1,7 кг дук болдур-дур. Кыргылданы эгелээш, элээн каш хона бердивис. Амдызында алды коданны кыргып доозуптувус. Бир башка онаштыр алырга 1,7 кг чедип тур. Кыргылданы эрткен коданнардан Чудурук Ооржактың кадарган иртииниң дугу эки болган. Бо коданда 730 баш ирттиң бирээзинден-не 2 кг ажыг дукту алган бис — деп, ол чугаалады.

Хой кыргылдазынга белеткел ажылдары чоруп турда, районнуң улусчу контроль комитединиң рейд бригадазы бо пунктуда чедир кылдынмаан ажылдар ам-даа хөй деп шүгүмчүлээн: электриниг хачыларны эң харыысалга чогуудан бичии оолдар тоймаглап каапкан, хачылар бизээр херекселдер чедишпес, хой кыргыыр сериниң септелгезин чедир кылбаан турган. Салбырның удуртулгазы болгаш Советтиң күүскому бо шүгүмчүлелдерден чогуур түңнелдерни үндүрген. Пунктуда электриниг 24 хачыны белеткээн, септекчилерни, электриниг болгаш хол хачыларының бизекчилерин мында доктаамал быжыглаан. Кыргылдага кирер коданнарны кажан кыргыырының, салбырның удуртур ажылдакчыларының, тускай эртемниглериниң пунктуга дежурныйлаарының графигин тургускан, ажылчыннар ортузунда социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган.

Репортаж

Кыргылда эгелээриниң мурнунда «Барлык» совхозтуң улуг зоотехниги, Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги Эрес-оол Куулар кыргыкчыларның семинар-хуралын эрттирген. Ол кыргылданы чорударының эң-не чогумчалыг хуусааларын, ооң эң-не дешпилгелиг аргаларын, ажыл төлевилээн дээш өске-даа чүүлдерни ажылчыннарга тайылбырлап берген.

— Социалистиг чарыштың түңнелин беш хонганда үндүрүп турар бис. Баштайгы хүннерден эгелээш-ле, Ыдынай Ооржак, Каң Тактаң, Анна Хомушку, Валентина Саая олар чарышка мурнап турар. Тиилекчилерге совхозтуң профэвилел комитединиң салбыр баштаар чериниң мурнундан акша шаңналын, өртектиг бараалгаларны тыпсып турар, — деп, кыргылда пунктузунуң эргелекчизи чугаалады.

Ында ажылчыннарның эң-не улуг назылыгларының бирээзи — Ыдынай Ооржак-ка хой кыргып турда ужураштывыс. Хачы хепек хыылаан соонда, ооң холун алганы сарыг иртиниң балдырында чушкуузунда сөөлгү ыйбаныг дуктер арлып чайтай берди.

— Электриниг хачы-биле хүнде-ле 50 хойну кыргып, 80 кг чедир дукту дужаап тур мен. Шоолуг чаъсталваан болгаш амдызында хой дугу шоолуг хозалбаандыр, моон соңгаар дуктуң шынары экижий бээр боор. Агаар-бойдус-ла шаптыктавас болза, амдызында кижи саны арай чедишпес дээрден башка, кыргылданы организастааны багай эвес тир. Ылаңгыя электриниг хачыларга кижи күжү херек — деп, Ыдынай Ооржак чугаалады. Ол боду салбырның Культура бажыңында таңныылдап турар. Хүндүс, хостуг үезинде кыргылдада ажылдап турары бо.

Социалистиг чарыштың сөөлгү беш хонуунда Анна Хомушку, кыргыкчыларның район конкурстарынга каш удаа тиилээн Тас-оол Хомушку электриниг хачы-биле хүнде ортумаа-биле 60 чедир хойну кыргып, 100 ажыг кг дукту, Каң Тактаң, Валентина Саая, Чечекмаа Саая 35 хире хойну кыргып, ортумаа-биле 75 кг чедир дукту дужааргаш, тиилекчи болганнар.

Кыргыкчыларның чемненилгезин пунктунуң бодунда организастаан. Ол чорук ажылчыннарның өглеринче чанып, артык үе шак чидирерин болдурбайн турар. Аксы-Барлык ортумак школазының повары Татьяна Иргитти мында быжырлаан. Ооң белеткеп турар чеминиң шынары кончуг эки.

Хойну кыргаан соонда, дукту маңаа удур, чуп, класстап, сазалааш, «Барлык» совхозтуң төвүнче салааары-биле чудуруп чорудуп турар.

Салбырның ажылчыннары хой кыргылдазын июль онга чедир бүрүн доозарын планнаан. Кыргыкчылар күрүнеге эки шынарлыг хой дукту бээр сорулгалыг ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
«Шынның» корр.

СЭКП Төп Комитединде

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ УЛАМ ЫҢАЙ ЭКИЖИДЕР БОЛГАШ АНЫЯКТАРНЫҢ КОММУНИСТИГ КИЖИЗИДИЛГЕЗИНГЕ ООҢ РОЛЮН БЕДИДЕР ДУГАЙЫНДА

Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитеди чугаалажып көрген. Партияның идегелдиг курлавырының, аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезинге, коммунизмниң идеалдарының тиилелгези дээш демиселге ооң идепкейлиг дузалакчызының ролюн Ленинчи комсомол төлептиг-биле күүседип турарын доктаалда демдеглээн. Бодунуң хүрээлелинге 42 миллион оолдарны болгаш кыстарны ВЛКСМ каттыштырбышаан, совет ниитилелдиң политиктиг системазынга чугула черни ээлеп, экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге, социалистиг демократияны улам ыңай калбартырынга, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга идепкейлиг киржип турар.

Хоочуя салгалдарының херээн комсомолчулар, аныяктар алдарлыы-биле үргүлчүлеп, чуртка эң чугула сорулгаларны шиитпирлээр дээш партияның кыйгырыын ёзугаар сорук кириишкиниг ажылдап турар. Миллион-миллион оолдар болгаш кыстар боттарының хүн бүрүде чымыштыг ажылы-биле комсомолчу эдарның төөгүзүнге чаа-чаа арыннарны киир бижип турар. Байкал-Амур магистралын, Уренгой-Помары-Ужгородтуң газ дамчыдылгазын тударынга, Россияның Кара хөрзүннүг эвес черин чаартырынга, кур черлерни, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң, Ыраккы Соңгу чүктүң байлактарын шиңгээдип алырынга, Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырарынга комсомолдуң үлүү улуг.

Аныяктар шимчээшкининге партийжи удуртулга социалистиг ниитилелге салгакчыларның революсчу чоруунуң үргүлчүлелиниң эң чугула магадылалы, комсомолдуң идейлиг, дайынчы чоруунуң болгаш ногаадыкчы идепкейлииниң үндезини дээрзин Ленинниң чагыгларынга шынчы СЭКП барымдаалап көрүп турар. Ол принципти амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып турар. XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилээш, комсомолга партийжи удуртулганың утка-шынары байлакшып, хевирлери болгаш методтары сайзыраңгайжып турар. Комсомол организацияларында ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр аныяктарга партийжи салдар күштелип турар.

Партия органнары чамдыкта комсомол организацияларындан негелделиг ээрээн хөлүн эрттир кызыгаарлаашкын болгаш азыраашкын кылыр дээр хөөнүр-биле бо-ла солуй бээр болгаш чамдык таварылгаларда харын оларның ажыл-херектеринче сагыш салбайн баар чоруктар бар. Дыка хөй партия комитеттери комсомол активи-биле ажылды кошкаткан, комсомол-биле, аныяктар-биле ажылдың эки дуржулгазын четпес ниитилештир түннеп, сула ажыглап турар.

Өзүп орар салгакчыларны кижизидерин улам экижидери партияның, күрүнениң болгаш бүгү улустуң эң чугула херээ болуруун СЭКП Төп Комитеди онзалап демдеглээн. Алыс утказы-биле алырга, ол дээрге бистиң Төрээн чуртувустуң келир үезин идегелдиг хандырарының айтырыы дээрзин барымдаалап көөр херек.

Комсомолдуң III съездизинге В. И. Ленинниң чугаазында коммунизмге өөренир деп аныяктарга берген төөгүлүг чагыгның ужур-дузазы амгы байдалдарда улам улгадып турар. Партия организацияларының хүлээлгези — аныяк оолдар болгаш кыстарны улуг Ленинниң ажыл-амыдыралының үлегер-чижээ-биле, партияның болгаш улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдары-биле коммунизмге өөредири, аныяктарга долузу-биле бүзүрээри, ооң-биле кады олардан негелдени шыңгыыралыры, оларның социализмниң төөгүлүг салым-чолу дээш харыысалгазын бедидери болур.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соонда болган Пленумнарының, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарынга, комсомол организацияларының секретарьларының Бүгү-армия чөвүлел хуралынга чугааларында комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирериниң, аныяктарны кижизидеринге ооң ролюн бедидериниң айтырыгларының талазы-биле айтышкыннарын ыяап-ла күүседирин чедип алырын эвилелдежикен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, окружкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, партия эге организацияларынга сүмелээн. Партияның сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдары деп тодарадып адап турары хөй талалыг чиик эвес ажылче долу күш-биле киржирин, аныяк кижилерни коммунизмниң херээнге кызыгаар чокка бердинериниң ёзузунга, совет ниитилелдиң төлептиг хамаатылары кылдыр кижизидерин комсомолдуң, аныяктарның кол сорулгазы кылдыр санаар.

Аныяк кижилерни марксистиг-ленинчи мировоззрениеге, аңгы талазы-биле медерелдиг чорукка, буржуаз идеологияга, социал шынныг чоруктуң идеязынга чөрүшкек бүгү чүүлдерге эптеш чок болурунга кызымаккай кижизидип хевирлээр. Аныяктарны амгы үениң эртем билиглерин шиңгээдип алыр дээш кызар чорукка чаңчыктырар, оларны тургузуглуг ажыл-шиике, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң үндезин сорулгаларын шиитпирлээринге, күрүнениң база ниитилелдиң эргелеп башкарарынга идепкейлиг хаара тудар. Аныяктарның кижизидилгезиниң, өөредилгезиниң болгаш чырыдылгазының бүгү херээ оларның коммунистиг моральга кижизидилгези болган турарын чедип алыр.

Комсомолга партийжи удуртулга планныг ёзугаар, системалыг байдалдыг боор. Аныяктар эвилелиниң бүгү звеноларының идепкейлиг, тодаргай салдыгган сорулгалыг ажылдаарын хандырар ужурлуг деп СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээн. Аныяктар ортузунда боор турар социалистиг болгаш идеологтуг болуушкуннарны үргүлчү, ханызы-биле көөрү, оларны доктаамал анализтээри, ажылдың кол-кол угланыышкыннарын, эң дээштиг хевирлерин комсомол организацияларының стилин алырынга дузалаары чугула боор турар.

Бүзүредилгени болгаш эш хуунуң кичээнгейин күштелдирер, ажыктыг эгелээшкиннерни деткиир. «Сургаалда-биле эвес, а ажыл-биле өөредир болгаш өрү тыртар» (Ленин) херек. Бо бүгүнү аныяктар организациязынга партийжи удуртулганың стилинге чугула негелде деп санаар.

Комсомол организацияларының амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының айтырыгларын доктаамал чугаалажыры, аныяктарның социал айтырыгларын шиитпирлээринге оларга дузалаары чугула. Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга комсомол бодунуң бүрүн эргелерин ажыглаарын хандырар байдалдарны тургузар. Өөредилгениң, күш-ажылдың, амыдырал хандырылганың болгаш аныяктарның дыштанылгазының чугула бүгү айтырыглары ыяап-ла комсомолдуң шууут дорт киржилгези-биле шиитпирлеттинер ужурлуг. Комсомолчуларны болгаш аныяктарны партия хуралдарынче чалаар турарын практикалаар. Партия комитеттериниң болгаш бюроларының составынга комсомол организацияларының секретарьларын, аныяктарның ёзулуг баштыңнарын соңгуурун чугула деп санаар. Комсомолга кижизиттинген эң тергиинерин бирги ээлчегде ажылчыннарны болгаш колхозчуларны партияга киирип алыр. ВЛКСМ кежигүннерин партияже саналдаарын дээш комсомол организацияларының харыысалгазын бедидер.

Аныяктар эвилелиниң ажыл-чорудулгазынга партийжи өзектиң ролюн бедидер дугайында сагыш салыр. Коммунистиг комсомолга ажылы дээрге — партийжи харыысалгалыг даалга болур болгаш ону алдарлыы-биле күүседир херек дээрзин утпас херек. Аныяк коммунист бүрүзү кылымак күш-ажылдың, идейлиг турушунуң, хууда төлептиг аажы-чаңының үлегер-чижээн көргүзер хүлээлгелиг.

Совет, профэвилел ажыл-агый органнарының, хөй-нииити организацияларының аныяктар-биле ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглерин партия комитеттери алыр, оларның ажыл-ижин дүүштүрүп башкарарын күштелдирер ужурлуг. Партийжи удуртукчуларның аныяктар-биле доктаамал харылзаазының, өзүп орар салгалдың коммунистиг кижизидилгезинге коммунистерниң удуртукчу бүгү кадрларның идепкейлиг киржилгезиниң дугайында партияның негелделериниң практикага чайгылыш чок боттанырын чедип алыр. Аныяктарның ажылдап, өөренип, дыштанып турар черлеринге олар доктаамал баар, оларның сеткил ойген айтырыгларын ажыт-чажыт-чогу-биле чугаалажыр, оларга тодаргай харыыларны бээр хүлээлгелиглер.

Ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуң планнарын боттандырарынга комсомол организацияларының салыышкынын ВЛКСМ ТК, комсомолдуң республика, край болгаш область комитеттери улгаттырар хүлээлгелиглер. Чурттуң хөгжүлдезиниң перспективаларын тодарадып тура, партия амгы аныяктарның уран-шевер холдарынга, чоргааданчы чоруунга, күш-ажылчы идепкейинге дыка ынанып турар дээрзин аныяк кижи бүрүзү медерелп билген турарын чедип алыр. Аныяктарны социалистиг чарышче чүткүлдүг хаара тудар, комсомолчу-аныяктар коллективтериниң шимчээшкинин хөгжүдер, ээдилерге кижизидеринге, оларның эталдарын болгаш ролюн бедидер. Ниитилел бүдүрүлгезиниң эртем-техниктиг дешпилгезиниң, комплекстиг автоматчыдылганың кол-кол угланыышкыннарынче, электрониканың, атомнуг энергетиканың хөгжүлдезинче, материалдарның техниканың болгаш технологияның чаа хевирлерин тургузарынче болгаш шиңгээдип алырынче, ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларын шиңгээдип алырынче аныяктарның күженишкиннерин угландырар.

Комсомол организацияларының улуг хемчээлдиг чүүлдерин кылып тура, кезиинде бирээ ажыл-херектиң түңнели оон хамааржыр «чүрмеңэ» ышкаш сагындырар, хүн бүрүнүң тодаргай чүүлдеринче кичээнгейни кошкадып болбас ужурлуг.

Аныяк ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш специалистерниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, профессионал мергежилиин бедидеринге база дыштанылгазын эки организастаарынга партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, ажыл-агый удуртукчулары доктаамал сагыш салыр ужурлуг. Дагдыныышкын херээн улам сайзырадыр аныяктарны күш-ажылга ынак кылдыр, салдынчак болур, ажыл-агыйжы эвес, арагалаар болгаш чалгаа чоруктарга эптеш чок болурунга кижизидер. Чүгле ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле кады меңерелдиг болгаш сагылга-чурумнуг күш-ажылга ёзулуг коммунистер өзер деп В. И. Ленин айыткан болгай.

Комсомолчу шалыпчы тудугларга, аңаа күш-ажылчы коллективтерин тургузарынга хамаарыштыр ёзу барымдаалаар бюрократсыг чорукту ВЛКСМ ТК министерстволар болгаш ведомстволар шиитпирлииг-биле чайладыр ужурлуг. Комсомолчу аныяктарның тудуг бүрүзү оолдар, кыстарга хамааты мөзү-будуштуң, күш-ажылчы болгаш политиктиг дадыгышкынның, ылап-ла шалыпчы күш-ажылдың школазы болган турарын хандырар. Студент тудугжу отрядтарының ажылын экижидер хемчеглерни алыр.

Партия болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгаларының бирээзи аныяктарның идей-политиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгези болур деп СЭКП ТК санап турарын доктаалда чугаалап турар. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң айтышкыннарын удуртулга болдурбушаан, аныяктарның аңгы-аңгы бөлүктериниң онзагай талаларын өөренип, оларның билииниң деңнелин, болгандыр турар чүүлдер дугайын билип ап турарын, соңуурган хандыкшыыр чүүлдерин өөренип көөр, аныяк кижиниң кижи болуу хевирлеттинериниң бүгү талаларын кичээнгейге алыр, аныяктар-биле ажылды калбак фронт-биле чорудар ужурлуг. Комсомолдуң кижизидилге талазы-биле күженишкиннериниң дээштиин бедидер, ону ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң тодаргай сорулгаларын шиитпирлээри-биле хаан холбаштырар. Массалыг пропагандазын болгаш агитациязын, политиктиг чырыдыышкынны, контрпропаганда ажылын хөй талалыг хевирлерин өзүп орар салгалдың амгы үениң ниитилел хөгжүлдезиниң дурум-дүрүмүн бүзүрээр чүүлдерин ханызы-биле билириниң, совет патриотизмниң база пролетарский интернационализмниң ёзузунга хевирлеп кижизидеринче угландырар. Оолдар болгаш кыстарны акы-дуңма социалистиг чурттарның улустары-биле найыралдың болгаш чаңгыс эптиң, капиталистиг болгаш хөгжүп орар күрүнелерниң ажылчы чонунуң хосталга дээш демиселинге-биле чаңгыс эптиң ёзузунга кижизидер. Ада-чурттуң алдарлыг төөгүзүнге, Күрүне Сүлдезинге, Совет Эвилелиниң Гимнинге болгаш чурттуң Күрүне Тугунга хүндүткелдиг, социалистиг идеалдарның шынныг чорукунга турушту бүзүрелдиг аныяктарга хензиг бичезинден эгелеп кижизидери чугула. Аныяктарның эстетиг кижизидилгезин күштелдирер, социалистиг ёзулал-чаңчылдарны амыдыралга нептередир.

Сайзыраңгай социализм үезиниң аныяк кижизи идея-аажы-чаң талазы-биле бедик шынарларлыг, чүнүң-даа мурнунда, коммунистиг бүзүрелдиг, социал талазы-биле идепкейлиг, күш-ажылга ынак болгаш бот-чурумнуг, ниитилел херек дээш харыысалгалыг, культурлуг база ог-бүлезинге, коллективке, ниитилелге хамаарыштыр чаагай сеткилдиг, хоойлуну хүндүлеп билир, таваржып келир бергелерни ажып эртеринге шыдамыккай болур ужурлуг.

Аныяктарның хостуг үезин организастаарының экижидеринче ВЛКСМ ТК, совет, профэвилел, болгаш ажыл-агый органнары, хөй-нииити организациялары улуг кичээнгейни салыры чугула. Эртем-техниканың болгаш уран-чечен чогаадылганың, күш-культураның болгаш спорттуң, аныяктар туризминиң калбак хөгжүлдезиниң талазы-биле, аныяктарның чурттап турар черинин агы-биле, ылаңгыя общежитиелерге, ажылды экижидериниң талазы-биле хемчеглерни системалыг ажылдап кылыр болгаш боттандырар. Оолдар болгаш кыстар хостуг үезинде хоозун хөглээшкиннерге алзыпайн, харын оларның хостуг шагы идейлиг байдалдыг, күш-ажылчы сайзыралдыг, культура, эстетика талазы-биле ханы билиглиг болурунга, ада-чурт болгаш делегей культуразының тергиин чедиишкиннерин билип алырынга чарыгдаттынары чугула. Бот-тускайлаң каттыжышкыннар дээр чылдак-биле чүдерни херекке албас, мөзү-шынар чок. Бараан чүктүг ёзузун согур бардандыг өттүнер чоруктар аныяктарның ортузунга сиңнеп бээрин болдур-

(Төнчүзү 2-ги арында).

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы кыргыкчылар Чечекмаа Саая, Ыдынай Ооржак.

В. МОНГУШТУҢ фотолары.

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ УЛАМ ЫҢАЙ ЭКИЖИДЕР БОЛГАШ АНЫЯКТАРНЫҢ КОММУНИСТИГ КИЖИЗИДИЛГЕЗИНГЕ ООҢ РОЛЮН БЕДИДЕР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

бас херек. Комсомол ажылдакчылары анныктарның дыштанылгазының коллективтиг аймаглеринге дорт киржир, оолдарының болгаш кыстарының дыштанылгазының өзүлүт органнзакчылары болур ужурлуг. Комсомол организациязы бүрүзүнүң, комсомолчу бүрүзүнүң хүлээлгези — хөй-ниитилиг корум-чурумун быжыглаар дээш идепкейлиг демиселдерин, элдеглиг кампанияны азы походту чорлаары-биле кызыгаарлаттынмайн, ол херекти шынзытпылдыг шиитпирлээри болур.

ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Күрккинозу, ССРЭ-ниң ном үндүрер күрккомитеди, ССРЭ-ниң Күртелерадиозу, чогаадыкчы эвилелдер ВЛКСМ ТК-биле сырый демнежип алгаш, совет кижиниң уран-бодал, идейлиг мөзү-шынар кужун хандыр болгаш тодаргай көргүскен, ниитилелдиң чаагай чоруунга күш-ажылды, Төрээн чуртунга херээ дээш маадырлыг чорукту мактаан литератураның болгаш уран чүүлдүн бедик уран-чечен чогаалдарын тургузарын чедип алыр ужурлуг. Ол херекке культураның мастерлерин, аныяк чогаадыкчы интеллигенцияның талантылыг төлээлекчилерин калбаа-биле кииришт ирер. Бичии уругларга болгаш ээзди аныяктарга ажыктыг киноларга болгаш телефильмнерге, музыка болгаш литература чогаалдарынга онзагай негелдени салыры чугула. Идей чок болгаш буржар шаарланчак чоруктарның литератураг а болгаш уран чүүлге сиңнигип кирериниң бүгү оруктарын дуглаар, буржуаз «массалыг культуразының» салдарынга идегелдиг моондакты тургузар херек.

Төп болгаш чер-чер солуннарының база журналдарының, радионуң болгаш телевидениениң редакциялары, СЭТА, ПМА аныяктар тематиказын байлакшыдар, парлаар материалдарның болгаш дамчыдылгаларының идейлиг утка-шынарын, профессионалдыг деңнелин бедидер ужурлуг. Комсомолга партийжи удуртулганың практиказы, аныяктар-биле ажылды улам догу чурлар, комсомол удуртукчузунуң мөзү-шынарын тодаргай көргүзер херек. Комсомол парлалгазының ажыл-чорудулгазының экижидер талазы-биле хемчеглерин ВЛКСМ ТК, партия комитеттери ап чорудар ужурлуг.

Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин күштелдирерин, социалистиг Ада-чуртун камгалаар талазы-биле хүндүлүг хүлээлгезин күүседир дээш бедик харыысалгалыг чоруктуң өзүлүт аныяктарны кижизидерин партия болгаш комсомол комитеттеринге, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң политорганнарынга, партия болгаш комсомол организацияларынга, ДОСААФ-ка сүмелээн. Төрээн чуртунга ынак болурунга, ооң дайзыннарын көөр хөөн чок чорукка, политиктиг, аңгы талазы-биле бедик серемчилелге, маадырлыг чорукту кылыптынга доктаамал белен болурунга аныяктарны улам-на эки кижизидери эргежок чугула. Кедергениниң назылыг аныяктар-биле ажылга оларның морально-политиктиг шериг-техниктиг, күш-шимдал белеткелинче улуг кичээнгейни угландырар херек. «Шериг херээн ылапты өөренир!» деп ленинчи чагыг армия комсомолунуң бүгү ажылының өзээ болган турар ужурлуг. Ада-чуртун Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткелди шериг-патриоттуг ажылга калбаа-биле ажыглаары чугула.

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң амыдыралынга, марксизм-ленинчи теорияны, партияның политиказын хандыр өөренириңге сонуургалдыг болурунга, шилип алган тускай эртемни шиңгээдип алырынга, Төрээн чурттуң эрге-ажыы негээн черге ажылдаарынга белен болурунга студент болгаш өөреникчи бүрүзүн кижизидеринге комсомол организацияларының ролю улам ыңай бедиктелип айтырыгларын кичээнгейниң төвүнге доктаамал тургузарын партия комитеттеринге, ВЛКСМ ТК-га, чер-чериниң комсомол организацияларынга СЭКП ТК даскан. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, школа реформазын боттандырары-биле холбашкан ажылды ооң бүгү угланыышкыннарынга хамаарыштыр шиитпирлиг болгаш чайгылыш чок чорудар. Өөредилге-кижизидилгелиг чорудуганың, өөреникчилерниң күш-ажылчы, профессионалдыг белеткелиниң шынарын бедидер талазы-биле педагогика коллективтериниң идегелдиг дузалакчызы комсомол болур ужурлуг. Өөреникчилерниң комсомол организацияларының ажылынга инициативаны болгаш бот-тускайлаң чорукту, чогаадыкчы эгелерни бүгү талалыг хөгжүдеринче онза кичээнгейни угландырар херек. Школаларга, профтехучилищелерге, пионерлер дружиналарынга бүдүрүлгелерниң комсомол организацияларының шефтээрин күштелдирер.

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязынга удуртулганы экижидер. Отряд бүрүзүнге пионерниң сонуун, идейлиг, сонуургаачыг ажылын чедип алыры, амыдыралдың шын туружуун быжыг үнделиннеринге пионерлерни болгаш октябряттарны кижизидери эргежок чугула. Пионерия-биле ажылдың айтырыгларын партия организацияларынга чүтаалажып көөр.

Ол-бүлеге, ортумак болгаш дээди школага, күш-ажылчы коллективке, пионер болгаш комсомол организацияларынга өөредилгениң болгаш кижизидилгениң бүгү байдалы коллективчи болгаш идейлиг чорук сиңниикен, азырадыкчы хөөнге, эт-сеп сүрер, чүве тоовас чоруктарга, бистиң моральывыска, күш-ажылчы амыдыралывыска дүүшпес бүгү-ле чүүлдерге эптеш чок болуру сиңниикен. Бүгү талалыг кижизиттиген кижиниң тевирлээринге идепкейлиг дузалаан турар ужурлуг. Уругларының кижизидилгезин дээш ада-иелерден негелдени партия болгаш профэвилел организациялары күштелдирер ужурлуг.

Коммунистиг тургузуушкунга ВЛКСМ-ниң ролюнуң өскени комсомолду улам ыңай органнзас-политиктиг быжыглаары, ооң бүгү звеноларының, ылангыя комсомол эге организацияларының дайынчы шинээн болгаш бот-тускайлаң бүдүжүн күштелдирерин негеп турар деп СЭКП ТК демдеглээн. Комсомол ажылы хөй-ниитичи утка-шынар-биле, бистиң чурттуң бүгү амыдыралы-биле долдунган, оолдар болгаш кыстар чаа-чаа чүүлдерже, чогаадыкчы дилээшкиннерже, ажыктыг ажыл-херектерже хаара туттунган болур ужурлуг.

Комсомол ажылының стилин, хевирлерин болгаш методтарын экижидерин комсомол комитеттери кол сорулга деп санаар ужурлуг. Эш К. У. Черненконуң бо ажылдың кол утказы бир талазында, — ВЛКСМ-ниң хуралдарынга органнзастыг чорукту, корум-чурумну, сагылга-чурумну бедидери, а өске талазында — комсомолчуларның эгелээшкиннерин болгаш идепкейин хөгжүдери чугула дээш айтырыгларын доктаамал удуртулга болдурар. Комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазынга өзу барымдаалаар, көөртеттиер, бараанын көөрге чаагай чарап ажылы ээзэн кампаниялар кылырын үндезини-биле чайладыр. Комсомол ажылдакчылары үениң хөй кезиин аныяктар-биле эрттирер, чүгле массалыг хемчеглерге аныяктар-биле ужуражыр эвес, оларның хүн бүрү амыдыралынга киржир, аныяктарның амыдыралынче хандыр кирер, оолдарның болгаш кыстарның аразынга ажылдаарның массалыг болгаш түс-түс хевирлерин билдилиг ажыглаар хүлээлгелиглер. Эге организацияларының болгаш комсомол бөлүктериниң шуут боттарынга ажылга кужениишкиннерин мооңнаар, комсомол хуралдарының ролюн бедидер. Комсомолчу бүрүзү бодунуң хөй-ниити даалгазын ак сеткилдиг кылырын, бодунуң организациязының ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржирин чедип алыр. ВЛКСМ кежигүннериниң учёдун чурумчудар. Комсомолчунуң аттарын бедидер, аныяк ленинчилерниң эвилелинге хамааржып турары дээш чоргаар болгаш ээ-харыысалгалыг болурунга кижизидер. ВЛКСМ-ге ажылчын, кодээ, шериг болгаш өөреникчи аныяктарның төлептиг төлээлекчилерин түс-түс көрүп тургаш хүлээп алырын хандырар, комсомолдуң хүрээлеңин өстүрерин далаштырар чорукту болдурбас. Комсомолга хүлээп алыышкын аныяк кижиниң амыдыралынга төөгүлүг, утпас хүн болур ужурлуг.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары болгаш обкомнары, ВЛКСМ ТК, комсомол комитеттери комсомол кадрларынче кол кичээнгейни салыр, оңу комсомолдуң ажыл-чорудулгазының кол звенозу кылдыр көөр. Бо талазы-биле бүгү-ле чүүлдер —идея талазы-биле бузурелдиг болгаш мөзү-шынарга арыг чорук, органнзакчы мергежил болгаш аныяктарның онзаланчак негелде-херегцелдеринге дыңнангыр болуру, профессионалдыг бышкан чорук болгаш аныяктарның эрес-омак чоруу— канчаардаа аажок улуг ужур-дузалыг боор турар. Хуу эргежыын хараар болгаш чүүдаа чүвеге тоомча чок чоруктарның кандыг-даа хевирлерин, ажыл-херекти пүгүмчүлекчи өзү-биле көрбес, кандыг-даа хевирниң эрге-дужаал ажыглаар таварылгаларны шиитпирлиг-биле буруу шавары эргежок чугула.

Кадрларны шилиирде болгаш таарыштыр тургузарда коллективтиг, бедик принципалдыг болгаш негелделиг болурун хандырар. Күш-ажылчы коллективтиң школазын эрткен, аныяктар ортузунуң ат-алдарлыг ажылчыннарның, колхозчуларның, аныяк специалистерниң аразындан ажыл-ишчи комсомолчуларны комсомол органнарынче идепкейлиг сүмелээр. Херээжен аныяктарны комсомолдуң удуртукчу ажылынга калбаа-биле хаара тудар. Боттарын эки көргүскен комсомол активчилерин партия, совет болгаш ажыл-агый ажылдарынче дидим депшидер.

Хамыктың мурнунда комсомолдуң хооркомнарын болгаш райкомнарын, ылангыя кодээ черлерге быжыглаарын барымдаалаар, комсомол органнарының аппаратының тургузуун сайзыранганжыдар талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудар. Комсомол кадрларының политиктиг билииниң чугула ужур-дузазын барымдаалаар, оларны партияның дээди өөредилге черлеринге болгаш ВЛКСМ ТК-ның чанында Комсомолдуң дээди школазынга белеткээрин көвүдедири эргежок чугула деп санап турар.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң чугула айтырыгларын эртемге үндезилеп ажылдаар кылырын экижидерин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга, НЭА-га болгаш СЭКП ТК-ның чанында МЛИ-ге, ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязынга, ВЛКСМ ТК-ның чанында КДШ-га даскан. Ол ажылга ниитилел тургузуунуң эртемденнерин, партия болгаш комсомол ажылдакчыларын калбаа-биле хаара тудар.

Чаа ниитилелди тургузарын төлептиг-биле уламчылаар, чурттуң салым-хуузу дээш социализмниң болгаш тайбыңның салым-хуузу дээш төөгүлүг харыысалганы бедик-биле үнелеп көөр, улуг салгалдарның дуржулгазын чүгле шиңгээдип алыр эвес, харын база ону боттарының чедиишкиннери-биле улам байлакшыдар аныяктарны партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, күш-ажылчы коллективтер моон-даа соңгаар өстүрүп, кижизидер дээрзинге бүзүрелди СЭКП Төп Комитеди илергейлээн.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРАР

Бистиң Алдан-Маадыр кодээ Совединиң девискээринде ийи эмнелге пунктузу бар. Ында тускай эртемниг эмчилер ажылдап турар. Ак-Даш салбырында болгаш совхоз төвүнде эмчилер чурттакчы чонунуң кадыкын камгалаар сорулга-биле профилактиктиг база тайылбыр ажылын алаа-график ёзугаар чорудуп. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур районда эмнелге пунктуларының болгаш кадык камгалал черлериниң аразында социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турарлар.

Чонунуң кадыын камгалаарынга бараан болуп турар бис. Кайы-даа салбырларда эмнелге пунктуларының ажылдакчылары ылангыя хоочураан аарыглыг кижилерни тускай данзыда ап, оларның кадыын экижидер дуза чедирер талазы-биле ажылдарны чорудуп келген.

Манчүректе, Кожээ Алдыы Үстүү-Сайырларда, Оргу-Шөлде ырак-узак малчыннарга график ёзугаар чедип, оларның кыштагларының санитарлыг байдалын хынап, ол талазы-биле сөөлгү үеде чамдык эки чүүлдерни чедип алган бис.

Хойжуларның чурттаар бажың-балгадын, оларның кадыкшылын хынаар, мал-маганны дамчып тыптып болур чамдык халдавырлыг аарыгларны баш удур болдурбас дээш лекция, беседаны чорудуп келген. Кодээ чонунуң кадыын камгалаар ажыл харыысалгалыг, берге болгаш солун-даа.

Т. ООРЖАК,
Сурда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи.

Июль 7 — Делегейниң кооперация хүнү

КӨДЭЭНИҢ ИШЧИЛЕРИНГЕ

Бо чылдың июль 7-де бүгү делегейниң кооператорлары, демократтыг болгаш депшилгелиг хөй-ниитизи Делегейниң кооперация хүнүн 62 дугаар демдеглээр. Ол байырлалды совет кооператорлар күш-ажылчы болгаш чогаадыкчы көдүрлүүшкүнүн байдалынга уткуп турарлар.

Чедип алдынган чедиишкиннерге даянмышаан, бистиң чуртувустуң ажыл-ишчилери Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш шиитпирлиг бурунгаарлаан чорук орар. Бо беш чылдың эрткен үш чылында бистиң чурттуң экономиказы улам быжыккан, чоннуң материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедээн, Совет күрүнениң камгалал күчү-ш быжыккан.

Ол чедиишкиннер дээрге СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының амыдыралга чайгылыш чок боттанып турарының, ажылчын аңгының, колхозчу тараачынның болгаш улусчу интеллигенцияның шудургу күш-ажылының түңнели болур. Бо чедиишкиннерге Совет Эвилелиниң хереглекчилер кооперациязының кежигүннериниң болгаш ажылдакчыларының салыышкыны эвээш эвес.

Тыва АССР-ниң хереглекчилер кооперациязы чылдан чылче бурунгаар базымнарны кылып турар. Ооң ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш шудургу ажылдап турар. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери республиканың кооператорларының чаа күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган. Олар хүн бүрү чедип ап турар чедиишкиннерин улам немевишаан, чаа-чаа базымнарны кылырынга шиитпирлиглер.

Республиканың бүгү ажылчы чоннарының байырлалы— Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыш калбарган. Ооң мурнуку одуруунда Каа-Хем, Кызыл, Таңды райполарының, «УТБА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының, Кызылдың садыг баазазының коллективтери чорупп орар. Ындыг мурнакчы ажылдыг кооператорларның ачызында бо чылдың баштайгы чартыында түрмектеп садар бараан саарылгазының планын 100,6 хуу күүсеткен, пландан ажыр 400,5 муң рубльдиң бараанын чонга саткан бис.

Он бирги беш чылдың эрткен үш чылында күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш хереглекчилер кооперациязының 17 ажылдакчызы «Совет хереглекчилер кооперациязының тергиини» деп херек демдээ-биле, 15 кижи — Роспотребсоюзтуң хүндүлел бижиктери-биле 103 кижи, Тыва респотребсоюзтуң хүндүлел бижиктери-биле шаннатказ. Кооператорларның аразында коммунистиг күш-ажылдың 86 шалыпчызы чонга бараан болуп турар. Тыва респотребсоюзтуң системазында хереглекчилерниң 20 ниитилели, аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ийи кооперациязы, боттары ажыл-агыйлыг он бүдүрүлге, 395 магазин, ниитиниң чемненилгезиниң 88 бүдүрүлгези, ооң иштинде 35 столовая, 28 хлебопекарня планныг онаалдаларны күүседир, көдээниң ишчилеринге төлептиг бараан болур дээш ажылдап турар.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының соонда хереглекчилер кооперациязы дыка-ла өзүп, сайзыраан. Ону бадыткаары-биле чаңгыс чижектен көргүзейн. 1945 чылда бараан саарылгазы 50,5 миллион рубль турган болза, 1983 чылда 128 миллион рубль четкен.

Хереглекчилер кооперациязының ажылында бо чылдарда дыка улуг өскерилгелер болган. Көдээниң кооперацияның садыы хоорайныындан биче-даа ылгалбас. Садыглаашкынның чаа аргаларын болгаш методтарын көдээде база ажыглап турар. Бараанарының ассортиментизин элбек, садып алыкчыларны хандырарының культуразы бедик, көдээниң ишчилериниң негелде-херегцелин бирги ээлчегде өөренип көрүп турар бис.

Көдээде садыг четкилериниң материалдыг-техниктиг баазазын быжыглаары-биле Респотребсоюз эвээш эвес ажылдарны кылып чорудуп турар. 1981—1983 чылдарда 71 бүдүрүлгелиг комплекстиг чаартылгаларны кылып чоруткан. Ооң түңнелинде 590 дөрбелчин метр шөлдүг садыг шөлү немей хадынган. Сөөлгү ийи чылда бараан шыгжаар 5 склад, 950 дөрбелчин метр шөлдүг 5 магазин ажыглалга кирген. Бир муң чурттакчыга 161 дөрбелчин метр садыг шөлү онаажыр. Хереглекчилер кооперациязының бүгү магазиннериниң 15 хуузу бараанны садып алыкчы боду шилип алыр арга-биле ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның февраль база апрель (1984 ч.) Пленумнарының салган сорулгаларын күүседири-биле Тываның кооператорлары чоннуң садыг хандырылгазының культуразын бедидери, чонга таарымчалыг магазиннерни тургузары-биле черге дешкен хемчеглерни ап чорудуп турар. Ол ышкаш ниитиниң чемненилгези хажыызынга артпаан. Оларның ажылын улам экижидери-биле база бүгү талалыг ажылдар кылдынып турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Он бирги беш чылда садыгны хөгжүдер болгаш чоннуң садыг хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы бистиң мурнувуска хөй-ле чүүлдерни хүлээндирип турар. Ону боттандырары-биле садыглаашкынның культуразын чер бүрүзүнге экижидер, мурнакчыларның арга-дуржулгазын улам нептередир сорулгалыг бис. Ынчангаш, ол бүгүнү чедиишкинниг шиитпирлеп тура, Совет Тываның 40 чылын боттарывыс-даа төлептиг уткуур, ындыг сорулгалыг күш-ажылчы коллективтерге-даа төлептиг бараан болур бис.

П. ХОДЫРЕВ,
Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

ХООЧУН ЭЖИМ ДУГАЙЫНДА

Кооперация-биле холбашкан байырлал азы кандыг-бир төөгүлүг хүн келирге-ле, Николай Владимирович Юневичниң дугайында бодап келир мен. Ол чүгле садыг шугумунуң хоочун ажылдакчызы эвес, аажок мөзүлүг, эш-өөрзүрек, кижизиг эш чүве.

Николай Владимирович Тывага 1925 чылда, 22 харлыг аныяк оол турган келген. Баштай Н. Юневич өске ажылга турган. Ол-ла чылдарда Тывага коржаа шугуму ажыттынып, аңаа специалистер негеттине бергенде, Совет бурунне садыынга турган кижиниң ажылдары-биле олче чоруткан.

Ооң бээр Николай Владимировичиниң ажыл-амыдыралы Тыва-биле, Тываның кооперация садыы-биле сырый холбашкан. Бодуун ишчи Н. Ю. Юневич чиик ажыл сүрбейн, ол үеде чаа бүт кырынга туруп орган адырны хөгжүдеринге дыка улуг салыышкынын киирген дээрзин бо байырлал хүнүнде демдеглээри күзенчиг-дир.

Кожууннарга коржаа шугуму ажыттынып турда, ону органнзастаар дуржулгалыг кижилер херек апарган. Николай Владимировичиниң оларның бирээзинге чорудар дижип, намның Төп хоразазынга дугурушкан. Ол чажам дивээн. Барыын-Хемчикче чорупкан чүве. Ынчан машина-техника бар эвес, оруктуң улуг кезиин аъттыг эрткен.

Чаа черге чаа чүүлдү органнзастаары черле нарын болгай. Ужук-бижик, орус дыл билбес араттар коржаакын ажык-дузазын-даа херекке албас, аңаа дуза-даа көргүзерин чугулалап санавас, колда школа, кожуун дээн ышкаш ээзэн билдиниг берген адырларынче сагыш салыр мындыг болган. Н. Юневич ооң сезимнээн. Ол тыва дылды өөренип, шиңгээдип алырындан аңгыда түс чериниң чурттакчы чонунуң аажы-чаңын база өөренип турган. Салдынган сорулгазын күүсеткен.

Шак ынчаар коржаа шугумун тургузарынга улуг салыышкынны ол Барыын-Хемчик кожууннунга киирген. Чөөн-Хемчикке ажылдаары-биле чорударга, ол база чөпшээрешкен. Өөренген чери Барыын-Хемчиктен үнүп чоруур, өөренген өөрүнден чарлыры берге-даа болза, аңаа херээ күштүг болганындан ол аъттанышкан.

Ооң-биле таныжканывыстан бээр бо чылын таптыг-ла 50 чыл болур. Ынчан Чадаанага кады ажылдап турган бис. Барыын-Хемчик кожуунга ажылдап каапкан болгаш, ооң дуржулгазы улуг болганындан бистиң шуптувусту баштап турган. Бис ооң чүгле кооперация ажылын органнзастаарынга өөренип турган эвес, ооң амыдыралчы арга-дуржулгазын база шиңгээдип ап келген бис. Ооң чон-биле ажылдап билири, кижилерни хүндүлээр ажыы, бергелерге торулбазы, бодунга болгаш өскелерге негелделии-биле биске улуг үлегер болуп турган.

Кооперацияның хоочун ажылдакчызы Н. В. Юневич 1976 чылда пенсияже үнген. Сөөлгү чылдарда ол Респотребсоюзтуң улуг товароведи турган. Ону үк эвилелдиң ажылдакчылары хүндүлүг дыштанылгаже чылыг-биле үдээн. Респотребсоюз даргазының оралакчызы Н. М. Макарова (ам пенсияда) ону үдеп тура, «Мээң садыг ажылының талазы-биле башкым» деп состерин сеткилиниң хаңызындан чугаалап турган. Ол ышкаш Кызылдың үлетпүр бараанар садыының «Саян» универмагының директору А. Н. Корягина кооперация шугумунга ажылдап келгени 23 чылының дургузунда Николай Владимировичиниң чагыг-сөзүн дыңнап ажылдап келген.

Найысылалдың хөй санныг хоочуннарының аразында назы-хары алаан догуй бергени-даа болза, сергек-омак хевээр, эрткен-дүшкен кижилер-биле ээлдек мендилежир, хүлүмзүрүг арнын долган кижини бо-ла көрүп болур, ол дээрге үстүнде чугаалаанывыс Николай Владимирович Юневич-дир.

И. ЛОПСАН,
кооперацияның хоочуну.

ДЕМНИГДЕ

Магазинни бараанны садып алыкчы боду шилип алыр кылдыр тургускан болгаш, маңаа келген кижилер херегләэ бараанын шилип алгаш, садыгжыга саааткаш чорупп турарлар. Садыгжының шалыпкынындан улус ээлчегте үр-даа турбас болдулар. Бо бүгүнү көрүп тура, садыгжының садып алыкчыларга эптиг-ээлдээн, оларга дыңналгарын доораан эскердим. Чамдык садып алыкчыларның садыгжызын «Тома»... дижирин дыңнааш, Тамара Маады бодур дээрзин билдим. Бичии суурга Аржаанга ындыг болгай чаңгыс чер чурттуглар бот-боттарын таныжар биле.

Ээлчегте турган кижилерни кончуг дүргэн эрттирипкеш, Тамара Ивановна бараан савалап, деңзилээр Оксана Сендажыга-даа дузалажы каап тар чай кадында хлеб-даа хүлээп аптар болду. Ажылынга кончуг демниг кыстар-ла болгай дээн состерни Бии-Хемниң «Өөк» совхозта ажылчын кооперациязынга дыңнаван бис.

Совхоз төвүнде бо магазин — мурнакчы коллектив. Аныяк коммунист Ольга Чассыг-ооловна Чанзан удурткан комсомолчу-аныяктарның бригадазы ол адын төлептиг ажыл-иши-биле бадыткап келгеннер. Ажылчын кооперациязынга социалистиг чарыш түңнели үндүрген хуралдарга мурнакчылар аразынга аъш-чем магазиниң адавайн барбас.

Бригаданың аныяктары бо чылгы ажылын Тываның 40 чылынга тураскаадып турарлар. Кооператорларның Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдаларын эки көргүзүглерлиг күүсеткеннер.

Планны алган соонда, ону долу күүседири албан дээрзин олар кончуг эки билирлер. Көрдүнген планныг онаалдазын күүсетпишаан,

олар чаңгыс чер чурттугларының бараанга негелде-херегцелдерин өөренип көрүп, оларны бар арга-мурлавырларны ажыглап турган, хандырарын бодап. Кызымак ажылдап турарлар. Ооң ыңай демнигде ажыл-иш бүдүнүр болгай. Бригаданың кыстары ажылга чаңгыс киржи дег. Магазинниң эргелекчизи О. Ч. Чанзан — дагдыныкчы. Каш ажылдап турары коммунист эжин Тамара Маады мергежил талазы-биле башкызы кылдыр санап чоруур. Ынчан Ольга Чассыг-ооловна дежурный магазинге ажылдап турда. Тамара аңаа өөреникчи садыгжылап кирген. О. Ч. Чанзанның арга-сүмези-биле садыгжының мергежилинге ол өөренип алган. Ам олар кады бо магазинниңде ажылдап турарлар. Комсомолчу Оксана Сендажы угбаларының идегелдиг дузалакчызы, савалааш, делгирлерде делгээн бараанар ооң холун дамчып эртер. Оксана алызында барып, база садыгжы болуруң кузээр. Ирина Күскежиктиң сеткил-сагыжы магазинниң арыг-шевери дээш белен оожурагаас. Бригаданың кежигүннери хүлээнген херээ ак сеткилдиг күүседип чанчыккан, ажылынга харыысалгалыг.

О. Ч. Чанзанның удурткан бо бригада кожазы дежурный магазинниң садыгжылары-биле аразында социалистиг чарыштыг. Күш-ажылчы маргылдаага мурнаар дээр болза, ажылга чарыштыг эштерин бүгү тала-биле мурнаар, ажар апаар. Ынчангаш олар эки көргүзүглерлиг болур дээш кызымак ажылдап турарлар.

В. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: садыгжы Т. Маады; савалакчы О. Сендажының пекарнядан келген хлебти делгирде салып турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЭНЕРГИЯ: АЖЫГЛАЛЫ БОЛГАШ КАМНАЛГАЗЫ

«Тувакоммунэнерго» бүдүрүлгези эрткен чылын чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгеге ажыглаанындан 2476 гигокалорий чылыг, 883 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алган. Бо дээрге эки көргүзүг-дүр. Энергия хереглели улуг болгаш ону камнаар чөптүг чарыгдаар ажыл экижидилгени негеп турары билдиниг. Коллектив бо чылын камналга айтырыынче эвээш эвес кичээнгейни угландырган.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш бедик социалистиг хүлээлгелер алдынган. Камналга айтырыы ында кол черни ээлеп турар. Энергетика ажыл-агыйының кышка белеткелин баш удур чорудуп эгелээн бис. Сезонда үзүктелиишкинни, озал-ондакты болдурбайн чидириглерни эвээжедип турган, бо чылдың 6 айларында 590 муң киловатт-шак электри, 2300 гигокалорий чылыг энергиязын бүдүрүлгеге камнап алган.

Эрткен күскү-кышкы сезоннуң планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен бис. 1983 чылдың сентябрьдан бо чылдың майга чедир чылыг энергиязын сайгарар планы 109,3, электри энергиязының — 100,1 хуу күүсеттинген. Бо үе дургузунда чаңгыс-даа озал-ондак бистиң ажылдакчыларывыстың буруузу-биле болбаан. Котельнаяларның чылыг болгаш электри четкилериниң дизельдиг электростанцияларның ажылында үзүктелиишкиннер эвээжээн.

Кыш бетинде дериг-херекселдер септелгезин чорудары чугула болуп турар. Амгы үеде Кызыл хоорайда болгаш Сарыг-Септе чылыг хандырылгазын төпчүдер талазы-биле ажылдар чорудуп турар. Найысылалдың Интернациональная кудумчузунда чылыг четкилерин ажыглалга кирген соонда дөрт котельная хагдынган, хоорайның чылыг четкилеринге он бир хереглекчини немей кошкан. Эрткен чыл дургузунда ниитизи-биле 16 котельнаяларны хагган. Республикада бус-биле ажылдаар бир дугаар электри котельнаязын ажыглалга кирген соонда, тонте бир хоолай хагдынган.

Энергия-биле хереглекчиниң үзүктел чок хандырар сорулга-биле он киловольт күштүг кабельди «Южная» подстанциязындан төп станцияже кошкан. Бо чергелиг ажылдар Туранда чорудуп турар. Электри четкилериниң түрмек септелгези Кызыл-Мажалыкта адакталып турар. Ында алды киловольтуг шугумнарны 10 киловольтуг шугумнар-биле солаан. Чаа Шагаан-Арыгда котельная тудуу доозулбаан. Сүг чылыдар котёлдар чок болганындан чоннуу электри энергиязы-биле хандырарынга шаптараазыннар тургузуп турар.

Мугур-Аксында дизельдиг электри станциязының генераторун чаартып солаан. Амгы үеде Тоора-Хемче одаар үүл сөөртүлгези уламчылап турар. Хоорайның 4 дугаар микрорайонунда болгаш № 14 кварталда төп чылыдылга пунктуларын эде дерип турар. Септелге ажылдары Туран, Чадаана, Чаа-Шагаан-Арыг, Кызыл хоорайларда чорудуп турар.

Трансформатор подстанцияларының белеткели чорудуп турар. Эрги чагылары чаартып, сывырындактарны дыңнызы шөйүп турар. Кышка белеткел ажылдарынга М. Н. Рамазановтуң бригадазы эки ажылдаан.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге бүгү участоктар идепкейлиг киржип турар. № 2 чылыдылга энергорайонунуң (начальниги А. Н. Бреславцев), ында септелге бөлүүнүң (улуг мастер О. М. Селин) коллективтери эки ажылдыг. Неделя санында түңнеп турар чарышка бүдүрүлгениң мурнакчылары А. В. Скурихин, Л. Н. Ситков, Н. К. Невзгодин, В. К. Нелашев, П. В. Шевченко, Н. А. Анашкин болгаш өскелер-даа шылгараш турар.

Чылыг, чырык энергиязы-биле чурттакчы чонну, үлетпүр бүдүрүлгелерин хандырарын экижидер дээш «Тувакоммунэнергонуң» коллективи моон-даа соңгаар күжениишкинниг ажылдаар. Энергия камналгазы чүгле ону бүдүрүп турар организацияларның херээ эвес, ону ажыглап турар кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

В. МЕЛЬНИЧЕНКО,
«Тувакоммунэнергонуң» кол инженери.

ПМА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

НАЙЫРАЛ, КӨӨР ХӨӨН ЧОК ЧОРУК БОЛГАШ ПОЛИТИКА

«Олимпийжи алдынны чаалап ап шыдавас боор бис деп бодааш, орустар коргуп турар». «Совет атлеттер Лос-Анджелеске болур спортчу демиселге психология талазы-биле белен эвес». «1980 чылда Олимпиадага киришпээнинистиң өжээнин орустар негеп турлар».

Ындыг эгелер бо черниң солуннарының арыннарын долган. Национал олимпий комитединиң Олимпиадага киржиринден ойталаанының дугайында ёзулуг чылдагааннарын үстүкү черлерниң айтырышкынын ёзугаар пропаганда аппарады шуут-ла соора тайылбырлааш туруп кан.

Кижиниң бот-эргезинге кыжаныг. Олче бүгү-ле чүүлдерни угландырган. Тайбың болгаш эп-найыралчы чоруктуң идеалдарын бүгүнү-биле баскан. Оон дугайын америк кижи кайын-даа билип ап шыдавас. Элдептиг чүве чүл дээрге, ол бүгүнүң дугайын боду хууда шиитпирлээр Америка ындыг чугааларны хынап көөрүнге далашпайн турар.

Пенсильвания университеттериниң бирээзиниң профессору Джон Илло мээң (ПМА-га) чоокта чаа чүүл чорудуп бергеш, оон эгезин «Найырал, көөр хөөн чок чорук болгаш политика» деп адаан болду. Чамдык чүүлдерни кыска-ла-биле силерге дамчыдарга мындыг:

«1984 чылда Лос-Анджелеске болур Олимпийжи маргылдааларга совет таланың киржиринден ойталаанының дугайында шиитпирни оон спортчуларының айыыл чок чоруун камгалааны болур дээрзин хөй-хөй тайылбырланчылар хажыдып турар. Ынчалза-даа бистиң университетке совет спортчуларның оонун көргеш, ол ылап-ла шын-дыр дээрзинге бүзүредим.

Совет спортчулар хүреш болгаш аар атлетикага маргылдааларга киржип турдулар. Университеттиң болгаш түс чечиниң солуннары чамдык көрүкчүлерниң өжээнешкек сагыш-сеткилдиин ылангыя «орустарга согуг бээр» талазы-биле оларның чугаазын дамчыдып турганнар. Чамдык студентилер бешин мыяча деп чугаалап турдулар: «Бир-ле эки хүнде силерни өлүрүп каар бис».

Чурттуң эрлери улус өскээртен келген аалчыларын ындыг көөр хөөн чок чорук-биле уткуп ап турганын кажан-даа номчуп, дыңнап көрбээн мен, ылангыя америк спортчуларга. Шак ындыг найыралчы эвес байдал совет төлээлекчилерге билдингир апарганы ол-дур. Ынчангаш Американың девискээринге болур маргылдааларга ССРЭ-ниң киржиринден ойталаанын чөптүг деп санавас бе?

Бистиң Шиппенсберг коорайывыс болгаш Шиппенсберг университедивис америк культура болгаш политика талазы-биле ындыг-ла кончуг билдингир эвес чер болгай. Американың өске-даа 43 штаттары-биле бир дөмей. Пенсильвания штады 1980 чылда Рейганга бадылаашкынын берген. Пенсильванияның чурттакчылары ол-ла универсамнардан садыглап, Американың бүгү чурттакчылары ышкаш, ол-ла теледамчыдылгаларны көрүп турарлар. Шажын чүдүлгелиглер дыштаныр хүннерде регбиге маргылдааларны солуп, боттарының үүлгедиглерин теледамчыдылгаларга кылып турза-даа, ол бүгү болдунуп турар. Порнография-биле садыглап турар бистиң ном садыгларывыс аажок оруулгалыг болуп турар. Пенсильванияның он дөрт университеттериниң бирээзи — бистиң университедивис америк 2 муң колледжилерден ылгал чок, аңаа ниипил алырында кол ылгал база чок.

Бистиң университедивиске совет спортчуларга хамаарыштыр удурланышкак чүве тыптып келген болза, ол — АКШ-тың өске-даа черлеринде оон тыптып келгени-биле тайылбырлаттынар.

Удурланышкак чорук — политиканың үндезини. 1917 чылдан эгелээш, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында безин АКШ-тың чазааның чамдык кижилеринде Совет Эвилелинге болгаш коммунизмге удурланмаан ындыг үези чок турган деп болур. Ынчалза-даа ол өжээннешкек чоруктуң чадазы база өскерлип турган. Чамдыкта ол улгадып, чамдыкта — бичелеп турган. Президент Рейганның эрге-чагыргага келгениниң соонда дүшкүүрлүг чорук улам улгаткан.

Бөгүнгү хөй-хөй америкчиларның өжээннээшкек бодалдары дыка улгаткан, чүге дээрге, чазак кайнаар угланышкын бере-дир, чоннуң хөй нуруузунуң шимчээшкини ынаар угланыр болгай. Олар чазактың политиказынга удурланып турар болза-даа, ол бүгү хевээр артпышаан.

Бот-боттарынга хүндүлел-биле чугаалажыры — кижилерниң төрүттүнген чаңчылы болгай. Ол бүгүнү бо бичии америк сүүрдан безин көрүп болур. Ында кижилер кудумчуларга ужурашкаш, амыр-мендизин айтыржып, агаар-бойдустуң байдалының дугайын чугаалажы бээрлер. Совет спортчуларга, совет улуска оларның көөр хөөн чок кылдыр ынчаар төрүттүнген байдалы чок.

Улустарның быжыг кайыралын кара туразында үрээр ындыг чорукту моон соңгаар ол чазак болдурбас боор дээрзинге идегээр апаар. Ол дөөш шыңгыы харысалганы хүлээр апаар болгай».

Джон Илло-биле телефон дамчыштыр чугаалаштым. Оон статьязында бижиттинген чүүлдерге дециээр болза, ол боду аңаа шоолут-ла бүзүрел чок-тур дээрзин оон билип алдым.

Владимир СИМОНОВ,
(ПМА-ның корр).

СЭТА: «УЛУГ ЧАСТЫЫШКЫНГА» ХАМААРЫШТЫР ЭРТЕМ ТАЙЫЛБЫРЫ

Өртемчейниң тывылганы-биле болгаш ооң чоорту хөгжүлдези-биле холбашкан үндезин айтырыгларны билип алырынга чугула базымны совет эртем кылып шыдаан. «Прогноз-9» дээр космостуң автоматтыг станциязында тургустунган аажок күштүг радиотелескоптуң дузазы-биле, «улуг частыышкын» дээр гипотеза ёзугаар өртемчейниң улгадып эгелээн үезинден бээр туруп келген артыкчы херелдениишкин дээр херелдениишкинни чедиишкиниг шинчилеп эгелээн.

Космостуң ханызындан алдынган медээлерниң баштайгы сериязының сайгарылгазын кылып эгелеп турар ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Космос шинчилээр институдунга чеде берген СЭТА-ның корреспондентизинге каттыштыр салып үндүрүпкен магниттиг ленталар дискаларын көргүскеннер. Өртемчейниң аңгы-аңгы областарындан алдынган радиочуруктарны «Прогноз-9» дөрт хонгаш-ла бир катап чурттуң чер кырында хемчээр пунктуларының антенналарының кырынче «салып бадырып» турар. Институттуң саналта төвүнге ол радиочуруктарны «номчуп», кончуг оваарымчалыг түңнелдерни кылып турар. Ынчаарга ол түңнелдерниң эң колун — делегей эртеминде дөмейлежир чүвези чок радиотелескоп тергиин эки ажылдап турар дээрзин — кым-даа дадагалзавайн хүлээп көрүп турар.

— «Прогноз-9» деп автоматтыг станцияны салып үндүргениниң дугайында СЭТА-ның дыңнадыкчызын солуннар парлап үндүргенде, ол дыңнадыг чүгле эртемденнерниң эвес, космология айтырыынга ыракта хамаарышпас кижилерниң кичээнгейин хаара туткан турган, — деп демдеглевишаан, шак ол чок дээн радиотелескопту чогаадып тургусканнарның бирээзи, Институттуң лаборатория эргелекчизи И. Струковка чугаа эреп чеде бердим. — Салып үндүрүүшкүнүнүң алыс сорулгазы — өртемчейниң эге баштайгы частыышкынының болган үезинден бээр туруп келген радиохөделиишкинин шинчилээри — аажок улуг сонуургалды болдурган дээрзи бистерге номчукчуларның чагааларындан билдинип турар. Амгы үеде делегейниң эң улуг эртемденнериниң чөпшээрежип турары «улуг частыышкынның» гипотезазынга дыка хөй кижилер, ол дугайын шын эвес билип чоруур кижилер безин, тоомча чок артпайн турарлар...

— Ында кижи кайгаар чүве чок, чүге дээрге өртемчей деп чүл дээрзин кижилер чүвени бодал билир апаргандан соңгаар-ла оларны дүвүредип келген боор. Чүгле амгы байдалды билип алырынга эвес, харын база бистиң планетавыстың, сылдыстарның, галактиканың келир үезиниң кандыг болурун билип алыры-биле миллиард-миллиард чылдарның мурнунда чүү болганын бистер билип алыксап турар бис. Чүгле бойдус эртемниң талазы-биле эвес, харын өртемчейни [illegible] билиринге база ужур-дузалыг шак ол мөңге айтырыгларга харыылаарын кижи төрелгетенниң эң эки угаанныг кижилери түс-түс чылдарның дургузунда оралдажып келгеннер.

Ынчаарга түгле бистиң үевистиң эртем-техниктиг революциязының чедиишкиннериниң ачызында космологияның эң нарын айтырыгларын шиитпирлээриниң шын аргалары тывылган. Өртемчейниң улгадып турары, өскээр чугаалаарга, ооң бүдүмелдериниң дыгыш чорууннуң бичиилеп кошкап турары амгы үеде илереттинген. Ийиги түңнел — улгадыышкынның эгезинде өртемчейниң бүдүмели аажок изиг болгаш кончуг дыгыш турган дээр дугайы. Бо бүгү болза улганыышкынның эң эгезинде. «улуг частыышкынның» уламы-биле болган болуушкуннарны чуруттундур дениеп бодаар үндезин болуп турар. Өртемчейниң «төрүттүнгени» деп сөстү бала алчыды херелгээн сөс кылдыр хүлээп көөр херек. Чугаа болза чүгле өртемчейниң амгы байдалының тыптып келгениниң — улгадыышкынының эгезиниң — дугайында болуп турар. Бир эвес калбарты чугаалаар чүве болза, кандыг-даа байдалга туруп турган болза, өртемчей мөңгеде туруп келген.

— Бо айтырыглар-биле «Прогноз-9»-түң албаның канчаар холбаштырарыл?

— Өртемчейниң улгадыышкынын амдызында бистерге билдинмес, материяның кончуг дыгыш үезинде тыртыжыышкын шөлүнге тыптып келген квантылыг эффектилер (физиктиг болуушкуннар) болдурган дээр дугайында бодал бар. «Улуг частыышкынның» моделин ёзугаар санап көөрге, ол болуушкун 15 миллиард чыл бурунгаар, кажан амгы өртемчейниң бүгү бүдүмелдери болгаш херелдениишкини кончуг бичии хемчээлдиг болгаш аажок бедик температуралыг турган үеде болган болуп турар. Частыышкын соонда, казыыр 43 чадалыг 10 секунда дургузунда амгы үеде хайгааратынып турар болгаш миллион-миллион галактикаларны хаара тудуп турар бүгү бүдүмелдер 0.001 сантиметр (!) радиустуг, 31 чадалыг 10 градус температуралыг борбаанай турган.

Өртемчей улгадып тура, янзы-бүрү үе-чадаларны эрткен деп санаттынып турар. Электри магниттиг херелдениишкин эге баштай бүдүмел-биле аажок харылзашкак турганындан өртемчей туманналчак байдалдыг турган. Кажан ооң назыны 300 муң чыл чедип турда, температуразы 4 муң градуска чедир кудулаан келген. Оон-биле чергелештир электроннар протоннар-биле каттышкаш, водородтуң атомун тургусканнар. Водородтуң атому ам бүгү өртемчейниң бүдүмелдериниң 90 хуузу болуп турар. А 700 муң чыл болганда, электри магниттиг херелдениишкиниң бүдүмел-биле харылзашкаа үзүктелген: бүдүмелден адырылгаш, ол боду тускайлаң улгадып чоруп берген. Бистиң бо үевиске чедир радио чалгыглары кылдыр билдинип турар шак ол херелдениишкин артыкчы херелдениишкин азы эрте-бурунгу херелдениишкин деп адаттырып турар.

Ону 1965 чылда америк радиоастрономнар А. Пензиас биле Р. Уилсон олар тыпканнар. Ол ажыдыышкынның «улуг частыышкын» теориязының эң бүзүреңчиг херечизи кылдыр ол дораан-на хүлээп алган. Ооң бир чыл мурнунда совет астрофизиктер А. Дорошкевич биле И. Новиковтуң эге баштайгы херелдениишкин чалгыгларының узунунуң сантиметр хемчээлиниң иштинден тыпты берип болур дээр дугайын бижээн ажылы парлаттынган.

Космостуң микрочалгыглыг эге херелдениишкининиң ажыткан чорук магадаашкынны болдурган шенелде аргазы-биле 15 миллиард чыл соңгаар «хая көрнүр», өртемчейниң үндезин характеристиказын дөрт хемчээп эгелээр арга эртемденнерде бар болу берген. Ынчаарга шинчилекчилер улуг бертелерге таваржып турарлар. Херектиг ужурну чудей дээрге, артынчы херелдениишкинни черниң атмосферазы, ылангыя суг бузунун молекулалары синирип алгаш, катап херелдендирип турарында. Өртемчейниң эрте-бурунгу эрткен үезин чүгле космос аппараттарының кырындан ажыктыы-биле шинчилеп болур дээрзин 70 чылдарның эгезинде-ле тодаргай берген. Техника талазы-биле нарын, аң-не эскеричел хүлээп алыр аппаратты чогаадып тургузары-биле холбашкан сорулганы чүгле бо хүннерде шиитпирлеп болур апарган.

— «Прогноз-9»-та тургустунган радиотелескоп дыка онзагай-дыр, ооң дугайында элээн хойну дыңнаары күзенчиг...

— Бо шенелдеде элээн хөй онзагай чүүлдер бар дээрзин демдеглексеп тур мен. «Прогноз-9» болза 1000 болгаш апогейлыг 700 000 километр хемчээлдиг дыка шөйбелдир орбитаже бир-ле дугаар салып үндүрген аппарат болуп турар. Хүнүң болгаш Черниң талазындан чылыгның дазыки болгаш радиошаптыктаашкыннар ол-ме эвээш болзун дээш ону ынчаар салып үндүрген. Ай хире үе иштинде станция ол орбитаны бир дескинер. Оон аңгыда ол бодунуң Хүнче угланган оззон ийи минута иштинде долганыр.

Шенелдениң сорулгазы — артынчы херелдениишкинниң радиога дээштиг температуразының дээрниң бүгү угланыышкыннарында хуваалтынганын илередири. 8 миллиметр чалгыгда ажылдап турар, ийи антенналыг радиотелескоп ол сорулганы боттандырып турар. Антенналарның бирээзи — рупорлуг (рупор — кыйгыржыр херексел) — станцияның дескинип турар оззэн дургаар угланган болгаш Хүнге удур үгдан кээп турар херелдениишкинни хүлээп ап турар. Өскези — рупор-параболиктиг — станция-биле кады дескинип турар болгаш станцияның дескинип турар оззэнге перпендикулярлай дээп турар херелдениишкинни хүлээп ап турар. Ол антенналар хемчээкчи приемник-биле ээлчештир улаттынып турарлар. Улаттынышкын адырлып турар өйде антенналарның хүлээп ап турган херелдениишкиннериниң температуразының карышкаанга деңн сигнал тыптып келир. Ындыг арга-биле өртемчейниң 5 градус булуңнуг облазының радиочуруу секунда санында кылдынып турар. Станция дескинип турар чүве болганда, дээрниң дөрбен бүрүзүнүң муң-муң чуруктарын бистер ээлчештир ап турар бис. Оон-биле чергелештир станцияның оззэ ой-ойде элээн каш градус эргилип турар. Ындыг болганда бүгү дээр делгемниң радиога дээштиг температуразының чуруу чартык чыл дургузунда ап болур бис.

Бир эвес бистер ол сорулганы Чер кырындан, чүгле дээрге, бедик ужар самолеттарның дузазы-биле боттандырар деп оралдашкан болзувусса, бистерге 250 чыл херегледттинер ийик! Кол-ла чүве чүл дээрге, радиотелескоптуң амгы үеде рекорд эскериичелиг чедип алганывыс болур. Градустуң он муңчук неээ-биле аразы хемчээттинер дээр делгемниң ийи точказының аразының радиога дээштиг температуразының ылгалын радиотелескоп хемчээп шыдап турар. Ховар дээн полупроводниктиг генераторлуг кончуг эскериичел күштелдирикчиниң ажыглаанындан ындыг арга чедип алдынган. Радиотелескоптуң бүгү-ле кол-кол бедирлери адачурттуң полупроводниктиг элементилеринден кылдынган болгаш шынарының талазы-биле олар даштыкы ындыг белдирлерден артык болуп турар. Чугула чүве чүл дээрге бистиң чогаадып кылып алган радиотелескопуустуң эскериичел чоруунуң талазы-биле чедип алган деңнелдивис — ооң эң ындыы кызыгаары эвес. Ай безин ооң эскериичелин элээн бедидип болур аргалыг бис. Ынчаарга ол болза чаа шенелделерниң алыс сорулгазы болур апаары чугаажок.

А. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КОСМОСКА ЧЕПСЕКТИ ТУРГУСПАС

Бөгү кижи төрелгетенге тайбың космосту хандырар талазы-биле Совет чазактың медеглелин делегейниң хөй-нниитизи калбак-биле тайылбырлап, бедик-биле үнелеп турар. Космосту милитаризастаарын болдурбас хемчеглер дугайында чугаалажыышкыннарны кылыры-биле АКШ-тың чазаанга санал киирген Совет чазактың медеглелин делегейде тайбыңга ынак бүгү кижилер эң чугула ужур-дузалыг базым кылдыр санап турар. Совет саналга Вашингтонуң таарымча чок харыызын даштыкы чурттарның демнилгелиг парлалгазы демдеглеп, боо-чепсекти эндере бүдүрерин үргүлчүлээр космосту милитаризастаар дээн Американың Каттышкан Штаттарының айыылдыг планнарын шыңгыы шүгүмчүлеп, буруу шаап турар. Совет чазактың чугула саналын делегейниң политиктиг хөй ажылдакчылары деткээн.

АКШ-тың президентизиниң албан дужаалынга болуурунуң кандидатуразын демшидер дээн АКШ-тың оралакчы президентизи турган **У. Мондейл** ССРЭ-ниң чазааның саналын деткээнин Си-би-эс деп америк телекомпания дыңнаткан. Совет санал чүүлдүг болгаш ук саналды Американың Каттышкан Штаттары хүлээп алыр ужурлуг деп, ол медеглээн. Колдуунда Совет саналга хамаарыштыр парлалга конференцияларын Ак бажыңга болгаш АКШ-тың күрүне департаментизинге болган. АКШ-тың чазааның таарымча чок туружун Американың Каттышкан Штаттарында база даштыкыда шүгүмчүлеп турары-биле холбаштыр америк чазактың дүвүрээшкинин массалыг информацияның америк чепсектери демдеглеп турар. ССРЭ биле чугаалажыышкыннарны кылырынга АКШ «белен» дээр хөөнү АКШ-тың албан-дужаалдыг кижилери илергейлеп, делегейниң болгаш АКШ-тың хөй-ниитизиниң сеткил дүвүрээшкинин оожуктурарын оралдажып турар. Ындыг турбуже, космоска боо-чепсекти тургузарын болдурбас дугайында айтырыгны стратегтиг боо-чепсектерниң болгаш ортумак ыраккшылдыг ядролуг чепсектерниң айтырыы-биле холбаштырарын АКШ-тың ам-даа оралдажып турарын Ак бажыңның төлээлекчизи чугаалаан. Космоска хамаарышкан айтырыгны өске айтырыглар-биле холбаштырар дээн АКШ-тың чазааның оралдажыышкыны чугаалажыышкыннар кылырынга кол моондак болган.

Өске чугаалажыышкыннарның чорудуун база катап эгелээринге баш бурунгаар негелделерни америк администрация мооң мурнунда кылбайн келгенин парлалга конференциязынга киришкен журналистерниң бирээзи демдеглээн. А космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында чугаалажыышкыннарны кылырынга баш бурунгаар негелделерни АКШ-тың чазааның өжегерээн кылганы билдингир болуп турар. Космос делгемин милитаризастаарынга удур угланган совет саналга хамаарыштыр журналистерниң хөй санныг айтырыгларынга Ак бажыңның төлээлекчизи харыылавышаан, Вашингтонуң мооң мурнундагы медеглелдерин дагын-ла чугаалаан. Совет-америк харылзааларга хамаарыштыр АКШ-тың президентизи болгаш оон дузалакчылары сөөлгү үеде хөй шуугаазыннарны кылып турар апарганын журналистерниң бирээзи демдеглээн. Ындыг хоорун шуугаазыннар соңгулда мурнунуң кампаниязы-биле холбаалыг болуп турар.

Совет саналдың чугулазын **«Вашингтон пост»** солун демдеглевишаан, үи саналга Вашингтон далаш-биле соора харыы бергенин айыткан. Чугаалажыышкыннарга бурунгаар базым кылырының улуг перспективаларын көзүлбейн турар деп, Ак бажыңның бедик албан-дужаалдыг төлээлекчизи медеглээн. Кандыг-даа дугуржулганың чугулазынга АКШ-тың президентизи Рейганның администрациязы чигзинип турар деп, **«Нью-Йорк таймс»** солун бижээн. Спутниктерге удур америк чепсектиң шенелделерин чорударынга моондак болгу дег саналдарны АКШ-тың чазааның хүлээвези билдингир-дир деп, солун айыткан.

Спутниктерге удур системаларны хоруур дугайында дугуржулганы чедип алырдаа болза, ындыг дугуржулга АКШ-тың эрге-ажыктарынга дүүшпес ийик деп, Пентагонуң хардаачылары санал турарын **Си-би-эс** америк телекомпанияның корреспондентизи демдеглээн.

(СЭТА).

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак шериглер фронтунун аңгы-аңгы черлеринге элээн хөй тулчуушкуннарны кылганын Ирактың кол шериг командылалының медеглелинде чугаалап турар. Басрадан чөөн талаже районга ирак шериг кезектери дайзынның элээн каш удур шаап халдаашкыннарын ойтур шапкаш, ооң дириг күжүнге болгаш техниказынга чидиригни таварыштырган. Шериг кезектери дайзынның турушталарын болгаш оңгуларын узуткаан. Топ бол-чөөн талаже районга ирак үгер-боолар шериглерниң мөөңнелген черлеринче, штабтарже, оруктарже болгаш ираннарның өске-даа дайынчы турушталарынче согуушкуннарны кылган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информация агентилелиниң тулчуушкуннар бооп турар районнардан дыңнатканы ёзугаар алырга, сөөлгү хүннерде иран үгер-боолар фронтунуң соңгу-чөөн участогунда дайзынның турушталарын согуушкуннарга таварыштырган. Янзы-бүрү от точкалары, командылал болгаш хайгаарал черлери узуткаттынган. 60 ажыг ирак шериглер өлген болгаш балыглаган.

КОМИССИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МЕХИКО. (СЭТА). Сальвадорнуң тура халышкан улузунуң калбак шаап-халдаашкыны чурттуң үш төп департаментилеринде харыуг-да чоруттунмушаан, оларның улам улгадып турар күжүн болгаш дайынчы белеткелин тодаргайы-биле бадыткап турарын Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) болгаш Сальвадорнуң Революсчу-Демократтыг фронтузунуң (РДФ) Политик-дипломаттыг комиссиязының медеглелинде демдеглээн. Тура халыкчыларның «Венсеремо» радиостанциязының дамчыткан ол документинде тура халыкчылар каш-ла шак үргүлчүлээн тулчуушкуннар үезинде Пентагонуң инструкторларының өөредип каапкан америк ёзу-чурумнуң 500 ажыг солдаттары болгаш офицерлери чыскаалдан үнген. Тулчуушкуннар үезинде патриоттар камгалалдың күчүлүг системазын буза шаап эрткен, миномёттар батареязын узуткаан, боо-чепсек складын буза тевиксен, дыка хөй санныг боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы хунаап алган.

Ол улуг тулчуушкун НХФ-ның отрядтарының шыңгыы сорулгаларны күүседип шыдаарын болгаш АКШ-тың талазындан дуза-даа, шаажылакчыларның аштырышкынга таваржып турарын көргүскени медеглелде айыткан. Тура халыышкынчыларның чедиишкиннериниң үндезини чоннуң талазындан оларны калбак-биле деткип турарында.

НХФ-ның отрядтарының дайынчы идепкейи, оларның хөделиишкиннерин бир деңниг чорудуп билири, патриоттарның меңнгежиишкининиң тайбың арга-биле шиитпирлээр дугайында саналы — буржуаз пропаганданың чулчуруп турары ышкаш, коошкак чоруктуң демдээ эвезин комиссия демдеглээн.

НХФ-РДФ-ның удуртулгазы кайы-даа үеде база кандыг-даа баш удур негелде чокка чугаалажыышкыннарны эгелээр дугайында оларның саналы күштүг бооп артпышааның база катап бадыткаан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Июль дөрттүң эртенинде-ле ливан найысылал — «Улуг Бейрутка» болгаш 100 дөрбелчин километр хире оон чоок-кавы шөлге айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле чазактың планын боттандырып эгелээн.

Ливан армиязының шериг албаннылары Бейруттуң чурттар аразының аэропортунуң болгаш далай портунуң районунда турушталарын ээлепкен. Ол порттар план ёзугаар пятницада ажылдап эгелээр ужурлуг. Хоорайның барыын болгаш чөөн секторларга чарган кызыгаар шугумун дургаар болгаш хоорайның мурнуу чүгүнде шериг кезектерин таарыштыр тургузары кандыг-даа шаптык чокка бооп турар. Кудумчуларга кайгаарылдар кылып, эң берге черлерге таңныылдарны тургузар эргени шериглерге берген. Хамаатыларның шериг идик-хевин кедерин болгаш боо-чепсектиг чоруурун тускай хораан.

Барыын Бейрутта хөделип турар бүгү-ле политиктиг партияларның болгаш организацияларның чепсектиг кезектериниң төлээлекчилериниң хуралы пайысылалга болган. Олар айыыл чок чорукту хандырарының планын деткип турарын чаңгыс үн-биле медеглээн.

Израиль агрессорлар чуртка национал эптежиишкинниң чоруп турарынга шаптыктарын оралдашпышаан. Бекаа оргулаазында дүшкүүрлүг чорукту улам күштелдирип турар. Ук черниң солуннарының бижип турары-биле алырга, тайбынны хайгаарап, тудараның араб чурттар аразының күштеринде сирия шериглер-биле эжелекчилерниң удур-дедир турар черлеринче израиль командылал немелде күштү октаан. Рафид дээр чурттакчылыг черден ырак эвесте «Хок» дээр ракета комплекстерин тургускан. База ол черже аар үгер-боолорның болгаш танкылардың киржилгези-биле өнчүк-чөңгээлиг манёврларны кылып турар.

Францияның ажылчы чоннары каң эзилдирер үлетпүрүү эде организастаарының планын хүлээп албайн турар. Чүге дээрге, ол план каң эзилдирер үлетпүрүү херек кырында кызырарын болдурар.

Нантерада демир шуткуур кудар заводтуң дирекциязының ону хаар деп шиитпирлээнинге удурланыышкынны илередири-биле ажылчыннар ол бүдүрүлгеге черин ээлеп алганнар. Завод девискээринден ажылчыннарны күш-биле үндүр сывырар дээш бүдүрүлге ээлериниң кылган оралдажыышкыннары бүтпейн турар. Ажылчыннар сырый каттыжыышкынын болгаш быжыг турушту көргүзүп, боттарының профэвилелдериниң удуртукчуларынга баштаткаш, дирекция черинден чугаалажыышкыннар кылырынга чөпшээрежиишкинни чедип алган.

«Южаните» солундан алган чурукта: бүдүрүлгениң девискээринде ажылчыннарның митинг кылып турары.

Терроржу үүлгедиишкиннер

ДАМАСК. (СЭТА). Израиль шериглер эжелелде араб девискээрлериниң тайбың чурттакчыларынга удур террорну күштелдирип турар. Ында дыңналып турары-биле алырга, Иордан хемниң барыын эриинде Бейт-Лахм хоорайдан ырак эвес черге эжелекчилер дескей палестиннерниң Духейша лагериниден араб студентилерниң олуруп алган чорааны автобусту доктааткан. Израиль солдаттар үш шак иштинде пассажирлерни дорамчылап, ужеп-чиидип, оларны эң-не куду көрүп, аксы-дылын айтырып, баңсаап турганнар. Студентилер удурланырын оралдажырга, шаажылакчылар от ажыткан. Беш кижи аар балыглаан.

Духейша дээр палестин лагериниң чурттакчылары эжелекчилерниң ол чаа үүлгедиишкининиң дугайын билип кааш, удурланыышкынн илередириниң чыскаалын кылып үнгеннер. Израиль эрге-чагырыглар оон киржикчилерин кадыг дошкуну-биле кара туразында дажылап, кеземчелээн. Боо-чепсек чок палестиннерге удур ок-боону ажыглаан, карак чажы төгүдүрер граната-ларны октаан. Духейша лагерьге эжелекчилер массалыг тудуп хоругдаашкыннарны кылып, комендант шагын тургускан.

Израиль террор Сирияда эжелеп алганы Голан бедиктеринде араб чурттакчыларга удур база күштелип турар. Палестинаның ВАФА информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, Мадждаль Шамс деп чурттакчылыг черниң чонунуң чыскаалын тарадыр сывырар дээш эжелекчи эрге-чагыргалар полицияның хөй күжүн, шериг кезектерин ажыглаан. Олар ок-боону, карак чажы төгүдүрер граната-ларны, доктаарларны ажыглаан. Оон түңнелинде аар балыглаганнар бар.

БАЙДАЛ ЭКИЖЭЭН

ЛА-ПАС. (СЭТА). Боливияда байдал чоорту тогумчалыг кылдыр өскээп келчыдар. Эрткен субботада түреечилерниң холдарынга туттуруп турган президент Э. Силес Суасо бодунуң албан-хүлээлгезин күүседип эгелээн. Айыыл чок чер органнары күрүне баштыңның оор ёзу-биле тыткан болуу хүн киржикчилерин байы сааш турар.

Туттурганнарның аразында — элээн хөй шериг болгаш политиктиг ажылдакчылар, оларның аразында мурнунда министр турган үш кижи база бар. Сүлчээчилерниң хөй кезии национализчи демократтыг хөделиишкиниң болгаш Боливияның социалистиг фалангазының барыын үзелдиг партияларынга хамааржып турар. Иштики херектер министри Ф. Альварес Платаның дыңнатканы-биле алырга, сүлчээчилер Э. Силес Суасону өлүрер деп турганнар. Президентиниң чугаалааны-биле алырга, тудуп апарганының соонда ол идегеттер ону дорамчылап, баңсаап, эттеп-соп турганнар. Олар ооң чуларгайынга хол боозун хөй удаа үстүрүп, боолап өлүрери-биле кыжанып турганнар. Ону он шак иштинде хүлүп кааш, ол-ла ышк, соок, караңгы орааге чыттырган.

Боливия улус, республиканың демократтыг бүгү күштери амгы болуушкуннардан түңнелде кылыр болгаш демократияны камгалаарының хемчеглерин алыр ужурлуг деп, Боливияның Коммунистиг партиязының органы — «Унидад» солун бодунуң чүүлүнде бижээн. Ажылчын аңгыдың бурунгаар депшилгелиг бүгү күштериниң кол сорулгазы иштики болгаш даштыкы [illegible] үүлгедиишкиннерин ойтур шаары болур.

ТЫВЫЗЫКТАР

1. Дирт-дирт
диртилээ,
Диригде-ле
диртилээ,
Серт-серт
сертилээ,
Сеңде. менде
сертилээ.

2. Караңнаан — чивеңнээн,
Кажаазында
кылаңнаан.
Чивеңнээн — караңнаан,
Шивээзинде
дырбаңнаан.

3. Мээң оолдарым беш,
Бежелдирзи атташ,
Бежелдиризиниң
Мергежили аңгы.

4. Чээрби алышкының
ады домей,
Чээрбилдирзи чаңгыс-
чаңгыс карактыг.

ИНЕК БИЛЕ СЫЫН

Тоолчургу чугаа

Инек мал, Сыын аң чарлып чоруп турар шаанда бир черге ийи боду таваржып келген. Сыын мыйчап айтырып-дыр:

— Сен чалан чарлыы-биле чүү болдуң? — деп-тир.

— Чалан чарлыы-биле доора карактың азыраан малының бирээзи болдум — диди-дир.

Инек тургаш:

— Чалан чарлыы-биле сен чүү болдуң, Сыын? — деп-тир ээеспээ.

Сыын тургаш:

— Мен-даа Саян сынындан ыравас сыын деп аң болдум — деп харыылап-тыр оо.

Инек биле Сыын боттарын удур-дедир айтыржып тургаш, ийи аңгы кылаштажып чоруй барганнар-дыр оо!

О. ДАРЫМА.

АЛЫШКЫЛАР

Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы К. Кудажы Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур «Алышкылар» деп документалдыг тоожуну бижип дооскан. Ооң маадырлары — Тыва улусчу революцияның, Совет Тываның улус ажыл-агыйынга, культуразынга чаартылгаларның идепкейлиг киржикчилери. Ук чогаал аңгы-аңгы чечен чугаалардан тургустунган. Оларның бирээзин мында парлададывыс.

ДУНГАР-ООЛ

Чаа Тывада чаа амыдырал чыл бүрүде чаа чүүлдерни тургуп, чаа кижилерни чаа ажылдарже кыйгырып турган. Үжен чылдарның эгезинден Тыва Арат Республиканың кол-кол кожууннарының Кызыл хоорай-биле аразынга телефон харылзаазы тургустуна берген.

Ийи-Тал сумузунуң Барыктың кыстарының аразында Дажыма уруу Норжуңмаа, Байыр уруу Чактар-Сүрүң суглар нийысылалга кээп, «узун кулактар» апарганнар — телефонистер болу бергеннер. Оларның дугайында чоң ортузунга ана тоол-домак чоруй турган. Норжуңмаа биле Чактар-Сүрүң Кызылда олурар хирезинде бүгү Тываның чер болганда кижилерниң чугаазын дыңнап орар, «узун кулактар» харын мырыңай «чер кулактыг» апарганнар-дыр деп чугаа таржан турган. Мен ынчан шору апарган мен, хой кадарып албас дээрден башка анай-хураган бажынга ой. Ынчан кижи даңгаар эр апарган оолдар өттүнер боор чүве болгай, оларның кожамыктарын бола химирени берген чоргулаар. Кызылда «чер кулактыг» кижилер тыпты берген деп чугаа тарай бээрге, таныыр үгбалар дыңнап каар, кижини кочулай бээр дээш, анай-хураган кадарып чоразы үйбалай кожамыктар хамыреймес, чүгле «Топ-ле сургуул», «Онза хурал», «Солун чаагай Совет чурту» дээн ышкаш хувискаалчы ырлар ырлаар апарган мен. Оларны харын «узун кулактыг» үгбаларым эки дыңназын, мени мактазын дээш катап-катап, улам-улам дыңзыг бадырып чораан мен.

Тывага телефон харылзаазын Улуг-Арбак деп кижи эгелээн чүве-дир. Кызылга-даа көөрге, кожууннарга-даа баарга, адагаш бажында Улуг-Арбак олурар. Аныяктар ынчан «Чагы бажы чандыр хонмас, чараш ала саасканны» деп улустуң ырын мыйчаар өскертип алган.

> Чагы бажы чандыр
> хонмас
> Чараш Арбак акывысты.
> Урук бажы чандыр хонмас
> Улуг-Арбак акывысты.

Улуг-Арбак чүгле чаасчаан адагаш бажы үнүп турган деп бодаар силер, ындыг эвес, ооң эш-өөрү, өөреникчилери база көвей турган.

Дөртен чылдарда, Алачурттуң Улуг дайынының кадыг-берге үезинде, Тываның суурлар, суурлар аразынга телефон харылзаазын тудуп эгелээн. Чагыларны бүгү чоң терге, шанакка сөөртүп, тускай сургуулдуг кижилер — Улуг-Арбактың өөреникчилери оларны черге кадааш, демир удазыннарны шөйүп турганнар.

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур тулушкан маадырлыг Кызыл Шеригге дузаламчы херээн күштелдирер дээш Тываның арат чону ол үеде хайныышкынныг ажылдарны чорудуп турган. Найысылал, кожууннар, сумулар аразынга саат чок харылзаа негеттинип келген.

Чогуур үези чедип кээрге, амыдыралдың арнынга ам Соңам ашактың оолдарының оолдары көстүп келген.

Эң баштай Дунгар-оол — Ховалыг Хелиң-оолдуң оглу бут кырынга тура берген. Адазы ынчан бээшке тутпушаан.

Дунгар-оол Шагаан-Арыгның харылзаа белдиринге чедип келген. Ону, Сагаан-Толагайга адазын ышкаш, кандыг-даа чанчып хүлээп албаан, ол черниң даргазы, Улуг-Арбактың сурукчузу Моңгуш Энчек-Кулак ишкилчилеп көрген. Ынчанмайн канчаар, адагаштар кадаары, чагы бажынче үнери, оларның аразынга демир удазын шөери Хайыраканның тудугларын кырлаарынга четпес боордан, оон эвес болдур ийин. Ынчанташ харылзаа ажылынга окпан-чикпен эрлер алыр херек. Шинчилевес арга чок.

Чолдаксымаар мага-боттуг, чүгүртүлецнээш орлан караксарлыг аныяк оол Энчек-Кулак даргага аажок таарышкан.

— Телефон монтёру кылдыр өөредип алзывысса, чөпшээрежир сен бе? — деп, дарга айтырган.

— Менээ кандыг-даа ажыл дөмей — деп, Дунгар-оол харыылаан.

Ол чугаа болгандан бээр 40 чыл ашкан. Ол хүнну Максим Хелиң-оолович Дунгар-оол ам-даа утпаан — 1948 чылдың майның 17-ниң хүнү.

Тываның харылзаа ажыл-агыйының хоочуну Моңгуш Энчек-Кулактың ат-сураа ынчан-на бүгү Тывага тараан турган. Ол Чөөн-Хемчик чурттуг кижи. «Алло, алло-ла дээр, аксы-бөксу-даа катпас. Кызыл-Кызыл-ла дээр, кымны кый деп чыдар чүвези» дээш чонга тоолдадып-даа чорду. Ам солуннардан Энчек-Кулак деп фамилиялар база номчугулаар-дыр мен, олар черле хоочун ажылдакчыларның салгакчылары турган боор.

Орлан-шоваа адазы дег ажыл-ишчи Максим Дунгар-оол доорааны-на бодунуң херээнге мергежип берген. Энчек-Кулак дарганың удуртулгазы-биле эң-не баштай Улуг-Хемниң улуг суурлары Чаа-Хөлге, Торгалыгга, Баян-Колга телефон харылзааларын тургускан. Ооң соонда — Арыг-Үзүү, Чааты, Эйлиг-Хем, Хайыракан, Ийи-Тал, Хендерге биле Шагаан-Арыг аразынга мырыңай рация-биле харылзажыр турган.

Тываның харылзаа ажылының эң хоочуннарының бирээзи Максим Хелиң-оолович Дунгар-оол ам хүндүлүг дыштанылгада — пенсияда. Ынчалза-даа ол ынак ажылын кагбаан. Улуг-Хем райоонунуң Арыг-Бажы суурунуң харылзаа белдиринде ажылдавышаан. Чоокта чаа оон өг-бүлезинге кирип, аяк шайын четтирип хөөрешкен мен. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганының таварыштыр болгаш «Күш-ажылдың хоочуну» медальдарын, социалистиг чарыштың тиилекчизи, беш чылдарның мурнакчызы деп дептерин болгаш хөй саңныг мактал бижиктерин менээ көргүстү. База бир эң солун чүве болза — ооң күш-ажыл дептеринде чүгле дыц чаңгыс демдеглел бар — Максим Хелиң-оолович Дунгар-оол бүгү назынында өске черге ажылдаваан. Кайгамчыктыг туруштуг кижи!

Максим Хелиң-ооловичиниң амыдыралының дугайында бижиктелди моон-биле доозуп каап болур. Ынчалза-даа ооң дөртен ажыг чылдар дургузунда харылзаага монтёрлап келген үезинде аңаа кандыг ужуралдар таварышпаан дээр, оларның оода кезиин-чамдыын мында чугаалавайн баар арга чок.

Бир катап Кызыл биле Барыын кожууннар аразынга телефон харылзаазы чиде берген. Тодарадып көөрге, Ийи-Тал сумузунуң девискээринде болган. Үрелиишкинниң эдери-биле Максим Дунгар-оол чорупкан. Ол ынча харылзаа черинге тускай машина-чыгаан турган эвес, «бадылап» чорааш, аныяк монтёр Ийи-Тал сумузунга хап келген. Суму даргазы Кыргыс Хойтпак-оол бодунуң бора аъдын дужуп берген. Ону шат-ла билир кижи мен, ужур чок мал-ла болгай, хат-салгынбиле дөмей, хажагай, эмдик хевээр, аъттанырга бөөлдениир, далашпас болза, кижини болган чок-ла ээр соонга олуртур. Эң-не бак аажызы — өске кижи чагдатпас. Суму даргазы Хойтпак-оол биле суму секретары Дартай-оол бора аъттты кастыктап тургаш, Дунгар-оолду кырынга олуртупканнар. Телефон хер-херекселдер суккан ыяш хааржаан чуктээн монтёрнуң соонга кымыл доозун турум калган. Ынчан ыяиг хүн турган чүве-дир. Шак-даа четпээнде пүжүр бора кырында кижи чок, курут ээриниң терепчилерин далбайтып алган суурга эстеп кирип келген.

Кызыл-Эник Кудажы.
(Уламчылыг).

ИЮЛЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.25 — Концерт. 9.50 — «Спортлотонуң» 27-ги тиражы. 10.00 — Улам хөй эки бараанныар дээш. 10.30 — Чурулга уран чүүлү. 11.10 — Чүнү номчуурул. 11.55 — К. Вебер. «Оберон» операга кирилде. 12.05 — «Билир сен бе, эш...» 13.05 — Бөгүн кооперацияның делегей хүнү. 13.35 — Кооперацияның делегей хүнүнге турас-каатткан музыкалыг дамчыдылга. 14.20 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 — Уруглярга кыска хемчээлдиг уран-чечен фильм — «Ыяш иштинде от». 15.35 — «Эш ыры». Бүгү-эвилеңниң телеконкуруу. 16.30 — Документалдыг телефильм. 16.55 — «Композитор С. Туликов». 17.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.15 — «Бирги Пётр». Уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 23.10 — 23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксалынза. 8.30 — Музыкалыг дамчыдылга. 9.00 — Уругларга фильм — «Сахаттың чайы». 10.05 — Украин телестудиязының программазы. 11.40 — Э. Ростан — «Сирано де Бержерак». Теле-шии. 14.30 — «Музыка киноскупу». 15.00 — «Кинопанорама». 16.30 — Концерт. 17.00 — «Документалдыг экран». 18.00 — Концерт. 19.00 — Делегей байдалының дончулалы. 19.35 — Документалдыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Че-ве, кыстар!» 23.05 — 23.55 — Теннис маргылдаазы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

БАРЫКСАНЧЫГ, КИРИКСЕНЧИГ

«Ак-Туруг» совхозтуң хой ажылынче эрткен чылын бир өг-бүле кирген. Өгнүң херээжен ээзи Галина Антоновна Лопсан тускай ортумак эртемниг. Мурнунда бодунуң эртемниң аайы-биле суурга ажылдап турган. Өгнүң эр ээзи Сергей Кир-оолович Лопсан малчын өг-бүлеге өскен. Өглениң-даа алгаш, чаңчыккан аайы-биле дузалакчы кадарчылап келген.

— Моон мурнунда, Сергейниң авазы суггга келгеш, малчын амыдыралды көрүп, ону сонуургап турдум — деп, Г. Лопсан биске чугаалады.

Мал ажылынче кирген өг-бүле күш-ажылчы көргүзүглериниң талазы-биле бисти сонуургады бербээн. Күш-ажыл амыдыралдың кол кезии болуп турары шын харын. Ынчалза-даа чурттап хөй талаларлыг, даг дег бедик, далай дег терең. Амыдыралга сонуургал, чүткүл, чогаадыкчы хамаарылга кижиниң адын чонга коскү болдуруптар. Галина Антоновнаның база-ла бир ылгалдыг талазы бар. Ону совхозтуң ажыл-ишчилери эскерип каан. Чайның дөрт эөлчээнде кожүп-даа чорааш, амыдырал хандырылга төнтерин деп ырак кыштагда бажыңын, чайлагда өөн каас-шевергин кылдыр тудуп болурунуң үлегер-чижээн ол көргүзүп турар. Өг-бүле аныяк, уругларының эң улуу школаже өөренип киргенден бээр үр болбаан. Арткан ийизи — чаш. Ынчалза-даа оларның авазы кылыр ужурлуг бүгү ажылдарга күш чедиригип турар. Өг иштин делгем, шевергин, ында ниити байдал бодуун болгаш аянныг, аар ортектиг дериг-херекселдер чок, аалдың херээжен ээзи хөй эт-биле өгнү үцмер-ээринге ынак эвес байдалдыг. Эт-херексел бүрүзүн бодамчалыы-биле шилип тургаш эзгелээни каракка коску. Чаңгыс-даа артык, чаңгыс-даа дудуу чүүл чок: доңулап каан шалааларының дескизи аажок, ооң тиглери безин барык билдиртпес, чыышкын орнунда — келген аалчылар орар диван, дөр талазының ханазының баарында — аптаралар. Серваантының бедии ханадан артып турар боорга, ооң буттарын ап кааткан.

Чоокта чаа совхозтуң хөннинтя амыдыралының бир болуушкуну болган. Ону суурнуң чурттакчылары, совхозтуң малчыннары ам-даа сактырлар. Ол дээрге совхозтуң херээженнериниң чыыжы-дыр. Бурт дээр довурак чок Кара-Суг деп чайлагга, Сергей Лопсанның хойжу коданынга бо чыышты эрттиргени таварылга эвес. Херээжен чонга, ылаңгыя аныяк өг-бүле ээлеринге ол ажыктыг болган.

Оюн-тоглааны, тыва хүрешти база чыышка эрттирген. «Галина, Сергей сугларның өөнте барыксанчыг, кириксенчиг-дир» — деп, чыыштың киржикчилери бажырлажып чанган.

ЧУРУКТАРДА: Г. А. база С. К. Лопсаннарның өг-бүлези; оларның чайлагда ак өө.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Байкалдан демдеглелдер

МӨҢГЕ ХАДЫЛАР

Та чеже кижиниң каң-кадыын эгидип берген орап чүве деп Байкалдың изиг суг аржааныңга эмнеткен кижилер декти мурнай моңу чугаалаар. Шынап-ла, ынчаар бодаастын арганы чок. Сөөк-даяа ыстанышлап чоруур, уйгу-дыш чок апарган кижилер маңаа кирип, чойтен, пөш, хады еразынга арыг агаар тынып алырга, хоочу-хорал болу-ла тайлып каар.

Байкалдың Горячинскиде изиг суг аржаанының музейи бар. Дыштаныр келген кижилер аңаа кирбейн барып шыдавас. Изиг суг аржааны канчап, кажан тывылганын оон билип ап болур. Ынчалза-даа ук аржаанга Сибирьже шөлүттүрген декабристер эмнедип турганы чүүден солун. Херээн үзе баскан революсчуларның Иркутск губернаторунче бижээн дилег өргүуделмнин. төрелдеринче эмнедип турар дугайында чагааларының хоолгалары база бар.

Сибирьниң рудаларынга сөөк-даяан куйнадыр ажылдап каапкан, эктн-мойнун дойгу-кинчи үзе баскан, соруу сыймас кижилер маңаа кээп турда, амгы дег чүвең кайда боорул аай. Ийс, харын Горячинскиде ам ийи кызыт бажыңнарныг палаталар тургузупкан. Харн углда беш чүс ажыг кижи эмнедип турар. Ынчалза-даа эржзан боду кеже бербээн: ооң унунда мөңге ыяштар эртген-барган амыдыралдың чажыттарын хойлап алган турар.

Хады, чойганныг арганың кыйыында чоога. Ында дамырак суг шалырткайнып бадып чыдар. Ооң эрин кыжын безин көк сигенниг чыткан. Чооганың эриктеринде мөңге хадылар мырыңай Байкалче кир чыскаалыпкан. Аржааның кажаалааш, улуг демир хоолайда тудуштурун каан бажыңның дужунда куспак четпес хадылар дээрже дүндүүштелдир бедий берген. Оларның чиш-чиге баарында суг бажынга улус кирип турган. Бажа-ла хоолайдан эмискиж дамчиштыр хап чыдар аржааның ижкеш, хадылар аразында сандайга олуруп алыр сен. Декабристер шаанда маңаа изиг аржаанны каксып алгаш, шак маңаа бо хадылар дөзүнге дыштанып олурганы чугаажок. Дөө чүс чылдың ортан үези шак ынчаар көрааңга кестүп келир. А шак бо хадыларның чамдыктары ыңгыс шеттер турган боор ийин оо.

Мөңге хадыларның дазылдары чержи корайтыр үнүп келген. Оларга сандайланып олуруп алгаш, өрү көөрге, хадыларның будуктары салгынга шиңледир чайгангылаар. Тааланчыы келергей. Хосталга дээш демисежип чораан оолдар аал-оранындан салым-хүүнүң аайы-биле чарлып, окпоо адааның кададынга турүп, маңаа база чорааннар. Шак дөө будуктар салгынга шиңнээрге, аваланың өлей ырын сактып, таалап удуп органнар боор.

Төөгүнүн арнынга адын арттырып каан, орус не төрээн оолдарны аарай! Силерниң эзн-эдиңерге дүшкен эрин-шаажыны бо мөңге хадылар ам-даа утпаан. Шаажыга үе дивээн маадырлыг оолдарга ужурашкан аас-кежиктиг мөңге хадыларны аарай!

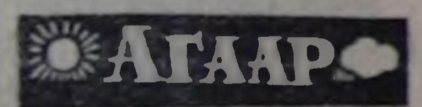

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың кужу секундада 5—10 метр. Дүне 13—18, чамдык черлерге 8—13 градус. Хүндүс 23—28 градус, чамдык черлерге 15—20 градус.

Тыва... чагбас. Хаттың дүргези секундада 5—10 метр. Дүне 15—17, хүндүс 26—28 градус.

ИЮЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Актриса и трансильванды» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Не хочу быть взрослым» 9.30, 13.10, «В моей смерти прошу винить Клаву К...» 11.20, 15.10, «Танцор диско» 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабские приключения» 13.30, «Приступить к ликвидации» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пропавшая песня любви» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Танцор диско» 14.00, 16.40, 19.10 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Ноган театрга

7-де 16.00. Читаның филармония артистериниң концерти.

7—8-те 19.00. Танцы шөлүнге дыштаныкга кежээлери.

Парктың спорт шөлдеринге

7—8-те 10.00. Волейболга республика бирги чери дээш маргылдаа.

7—8-те 10.00—12.30 Аттракционнар, теннис, бильярд заалдары, шыдыраа өрээли ажылдап турар.

СОНУУРГАП ТУРГАН

Биске ваааан кызт-кызт бажыңдан квартира алыр дээш он-он кижилер-биле кады ажыл шагындан хостуг үеде аңаа барып, тудугнуң аалсаан ажылдарын кылчып, тудугжуларга дезуи кылдыр дузалажып-даа турдувус.

Удавааида бажың даа бүткен. Ол чылдың декабрының сөөлгү хүннеринде чаа бажыңывысче чаа чылдың будүүзүнде — 1961 чылда көжүп эгеледивис. Чаа бажыңның аалчылары чүгле хадунма, чоок кижилер эвес, хоорай чурттакчылары таныыр, таныывас эш-өөр-даа уялбастаан. Келген, кирген кижи-ле бажыңны эжиинден эгелээш, өрээлдерин көөр, суг кранын болгаар, магадаар турдулар.

Бир-ле хүн чаңгыс чер чурттуум пенсионер, Далар үгбай биистииге келди. Мурнунда ээп турган кижилер дег бүгү өрээлдерни кичээнгейлиг көрүп тура:

— Магалыг-ла бажыңныг-дыр силер, уруглар. Аваң кужур бичии-ле чоруурун кай. (Авам ооң мурнунда чыл бурунгаар чок апарган турган). Бажыңнар, тудуглар кылып чораан болду, хирээ тудар кижи бо кайгамчык бажыңны көөрү кай — деп, сеткили хомудап чугаалап олурган.

Ол үгбайның сөстерин, хоорай чурттакчыларының бистиң бажыңывысты сонуургап, экскурсиялап турганын амдыгаа дээр утпас-тыр мен. Бо дээрге мырыңай-ла чооктагы, чээрби чылдар чаа ажыл чорууп үеде болуушкуну сактып бижидим. А бистиң хоорайывыс бо арызында таныттынмас кылдыр өскен. Кызылчылар ам дөрт эвес, беш, алды, төс каът бүгү таласы-биле таарымчалыг, изиг, соок суглуг чурттаалга бажыңнарлыг апарганнар.

Кайда, чүү бажыңыл ол деп номчукчу сонуургаар боор. Бо дээрге — хоорайның Ленин кудумчузунуң бажыңда, дыштаныылганың болгаш культураның Гастелло аттыг паркынче кирер эжик-биле дужааштыр турар 96 квартиралыг бажың ол.

С. ТАС-ООЛ.

АВТОБУС МАНААН КЫРГАН

Горячинск — Байкалдың эриинде эң-не биче суурларның бирээзи. Узун дургаар бир хажыызынче үнген ийи, үш-ле кудумчулуг. Ук суур бүгү чуртка изиг суглуг аржааны-биле сураглаан. А ынчаарга ында бир улуг эвес, борбак бажыңчыгашты кижи уттуптар арга чок.

Курортче кирер хаалганың мырынай чиш-чиге мурнунда бажыңчыгаш. Бажының дүгү көгерип калган кадай кижи үнүп келгеш, суурга келген автобусче үр-ле кайгап туруулаар.

Кадай кижиң бажыңынче кире бээрге, аңаа чоокшулап чеде бердим. Бажыңның эжиинде алдыналчак ужуктерлиг самбыра азып каан. Бо бажыңдан Игуменов алышкылар 1941 чылда фронтуже чоруткан дээш беш алышкының аттарын чыскаай бижээн. Оларның чаңгызы-даа торазы черинге ээ келбээн деп сөстерни номчупкаш, харлыга бердим.

Сибирь тараачыннарының бичии борбак бажыңчыгажы. Аңаа Игуменовтар чурттап чорааннар. Беш алышкының ыыт-шимээни, ыглааны ында сиңип калган ышкаш. Алышкыларның улуглары дайын эгелээн хүнүнүң даартазында фронтуже аъттанышканнар. А бичиилери акылары чоруткан соолунде бир чыл болганда база онтуг боону холга ап, оттуг чааның киржикчилери болу бергеннер.

Кедергей-ле харааданчыг. Беш алышкының оода чаңгызы безин бертих-бежел болуп алгаш чанып кээп шыдаваан.

Көңгүс чаш оолдар... Та кандыг черде кара бажын каггаан эрлер Үре-садызын безин арттырыптар назы казылап четтикпээн чаштар. Оларны өстүрүп каан адазы база кызыл-дустаан. Чүгле чаңгыс кырган кадайның (оолдарының угбазы, дуңмазы) дашты ыт хөг дээрге безин чүрээ опаш кыннар. Акыларының дуңмаларының бирээзи кажан-на чедип келир ирги деп манап олурар кырган.

Э. ДОНГАК.

Россия Федерациязының эки тура өрт организацияларының тургустунганындан бээр 60 чылы июль 11-де болур. Аңаа холбаштыр Тыва АССР-ниң НХМ-ниң өртке удур камгалал кызыдизи. Бүгү-российлыг эки тура өрт хинтилели хоорайның чурттакчыларынга өрт айыылынга удур дүрүмнер дугайында консультацияларны организастап, өрт техниказының делгелгезин кылып турар. Эгелээри июль 7-де 14.00 шакта. «Енисей» Культура бажыңының чанынга болур.

Көрүкчүлерни чалап турар.

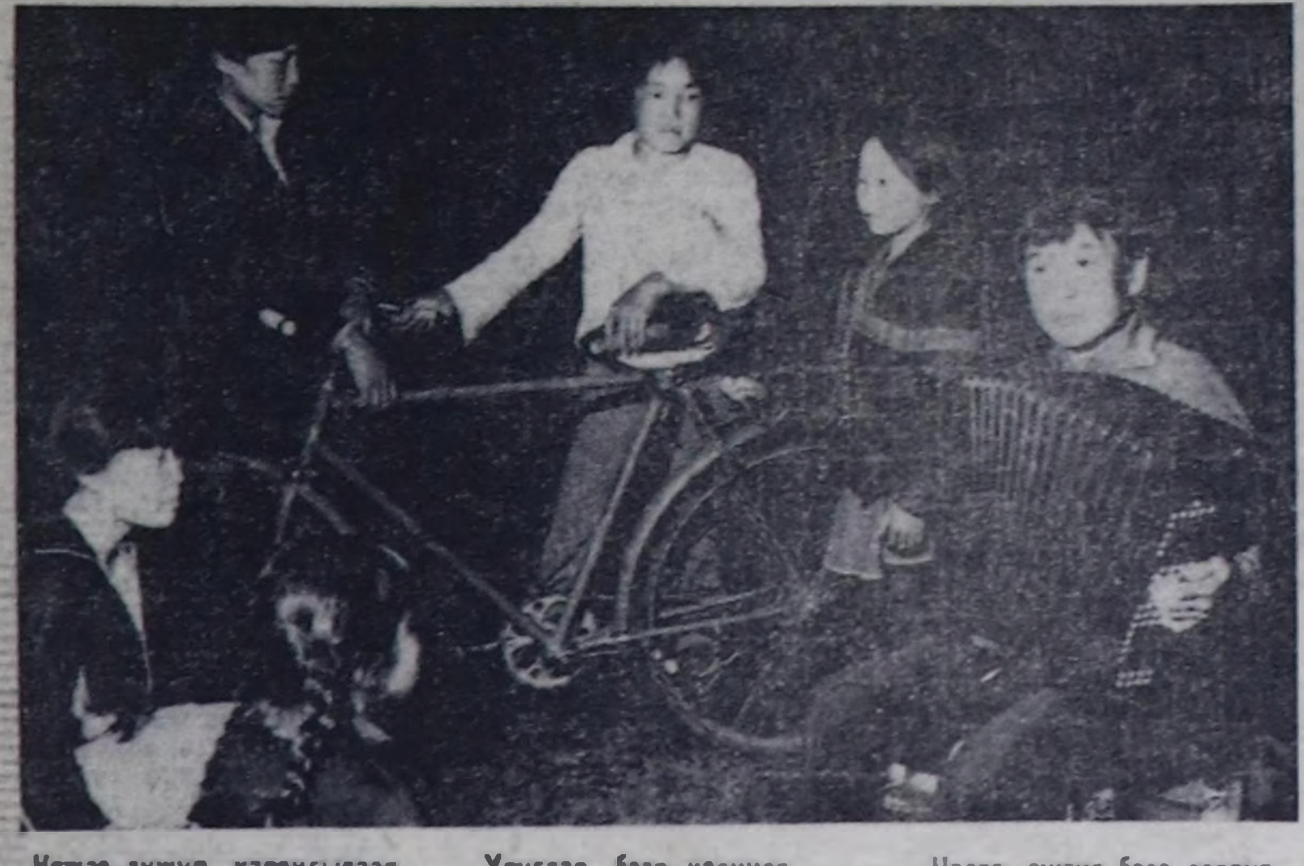

Кежээ дүжүп, караңгылаар.
Хентиң үнүн байн салуур.
Аяганың чалгыглары
Алаа өөнүм ыйгы салыр:

Уруглар, бээр келиңер.
Уран ырдан дыңнаңар.
Чайлаг аалдар уругларлы
Чадаг-тергелиг, аъттыг.

Чадаг, эштиг база өөрлүг
Чаңгыс черге чыглып
келир.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2004.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01518.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (12548) | 1984 чылдың июль 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

БҮДҮН ЧАРТЫК АЙ БУРУНГААР

«Каа-Хем» болгаш Чадаана хөмүр-даш разрезтериниң коллективтери Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка ажылчын бүрүзүнүң бүрүн киржилгелиг болурун чедип ап тургаш, планны күүседиринге графикте айыткан хуусаазындан бүдүн чартык ай мурнай бергеннер. Ам оларның күш-ажылчы календары август айның ийиги декадазын көргүзүп турар. Ажылдың шак ындыг шапкын темпизи планда көрдүнгенинден ажыр эрткен чартык чылда 60 муң тонна хөмүр-дашты чүдүрүп чорударынга идиглиг болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле бо мурнакчы бүдүрүлгелерниң бүгү коллективтеринде күженишкиниг ажыл чоруп турар. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп чарышка киржилгезин кошкатпайн тургаш, хөмүр-даш тывыкчылары ай санының бүдүрүлге планнарын ажыр күүседип турарлар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде экскаватор-машинистери Нехорошков, Гурин, чер өрүмнекчизи Прокопенко, БелАЗ чолаачылары Кудачин, Белопольский, Чадаананың хөмүр-даш разрезинде машинист Куршаков, чолаачы Никитин, бульдозерист Хомушку болгаш өскелер-даа бүдүрүлгениң мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, ийи удаа шаңнатканнар.

Бо чылдың эгезинден бээр республиканың хөмүр-дашчылары 500 муң тонна оданы продукцияны бергеннер. Ол пландан эртен ажып турар. База бир чүве. Бо беш чылдың эгезинден бээр Тываның хөмүр-даш тывыкчылары пландан ажыр 320 муң тонна продукцияны бүдүргеннер.

Н. ВАНЬКОВ.

ЫРАКТА МУРНААН

Тыва АССР-ниң бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң автобаазазының коллективи Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка киржип, күженишкиниг ажылдап турар.

Баазаның чолаачылары, септекчилери болгаш техниктиг өске-даа ажылдакчылары бо чылдың ийиги кварталында бедик көргүзүглерлиг ажылдаан.

Автобааза коллективи почта сөөртүрүнүң өртектиг километр эртериниң планы бир миллион 26 муң турда, ону 1 миллион 27 муң кылдыр күүсеткен. Тураның, Шагаан-Арыгның харылзаа салбырларынга почта чедирер чолаачылар бригадалары эки ажылдап, солун-сеткүүлдерни, посылкаларны, чагаа-бижиктерни чогуур өйүнде аппарып, планын ажыр күүседип турар.

Бригадалар аразында чоруп турар чарышка Сергей Наумовтуң удурткан бот-орулга-чарылгалыг комсомолчу-аныяктар бригадазы эки көргүзүглерлиг болган.

Ук коллектив бо чылдың ноябрь айының үлүүн күүседип эгелей берген. Оон чолаачылары Кызыл хоорайның почта салбырларынга болгаш киосктеринге почтаны саадал чокка чедирип берип турар.

Ол ышкаш Олег Кузьминниң, Иван Богдановтуң удурткан бригадалары бо чылдың сентябрь айының үлүүнде ажылдап турар.

Автобаазаның чолаачыларындан Василий Филиппов, Леонид Сидоров, Анай-оол Күжүгет олар 1985 чылдың октябрь, ноябрь айларының үлүүн күүседип эгелей бергеннер. Беш чылдың шалыпчыларының аттарын оон хөйнү адап болур.

К. ХЕРТЕК.

ЧУУЛДАЗЫН ДООСКАН

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбыры кыргылданы дооскан. Салбыр күрүнеге 14,3 тонна дүктү дужаагаш, ол талазы-биле планын ажыр күүсеткен.

Кыргылданы организастыг чорударынга аңаа баш бурунгаар эки белеткенгени дузалаан. Кыргылда пунктузунга 52 хол хачызы, электриниг 7 хачы-биле ажылдап турган.

Кыргыкчылар ортузунга чарышты чедимчелиг организастап, оларның ажылын түңнеп турган. Кыргыкчылар Мара Монгуш, Хажыттаа Сарыглар, Хандываа Монгуш олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, кызымак ажылдааннар.

Кыргылданы дооскан түңнелинде мурнакчы 22 кыргыкчыга акша шаңналын тывыскан. Салбырның мурнакчы хойжулары Хүлүк Сат, Болат Монгуш, Саая Оржак олар хойдан-на 2,6—2,7 килограмм дүктү алганнар.

Хойнуң чуулдазын кыргылда-биле чергелештир дооскан. Хойжулар серииң чайлагларда малын семиртип кадарып турар.

С. ДИИЗЕНМАА.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ КИРИПКЕН

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) база апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткеп алыр дээш, ол чугула кампанияже кирипкен. Совхоз мал ажылдыг, ынчангаш мал чемнериниң белеткели эң-не кол ажыл болуп турар. Бо чылын 2500 тонна сигенни, 1500 тонна чаңгыс чылдыг үнүштерни белеткеп алыры планнаттынган. Совхозтуң сигенчилери мал чеминиң белеткелинче июль 3-тен эгелеп массалыы-биле кирген. Ам сиген шөлдеринде тос «Беларусь», беш ДТ-75 трактор ажылдап турар. Мал чеми белеткээр бо механизастаттынган бригадада арга-дуржулгалыг 26 кижини бижыглаан. Олар сигенни 25 сиген кезер машиналыг кестирип турар. Кезип белеткээн сигенни дораан-на тырып боодалдааш, малчыннар турлагларынче сөөртүп чорудуп турар.

Ам бо хүннерде Ак-Чыраа болгаш Сарыг-Хөл шынааларында ажыл хайнывышкынныг. Баштайгы хүннерде мал чеминиң белеткелчилери 150 гектар черниң сигенин кестиргеш, тырып боодалдап, сарааттаан. Шынааларда баштайгы сарааттар көстүп келгилээн.

Бо чугула кампанияга киржип турар кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга совхозтуң дирекциязы онза кичээнгейни салган. Сигенчилер турлаанда ийи өрээл делгем бажыңны, столоваяны, складты белеткээн. Сигенчилерге амданныг чемни повар чогуур үезинде белеткеп берип турар. Сигенчилерниң ортузунда ажылдың бедик шынары база ажыл нормазын хүн бүрү ажыр күүседир дээш социалистиг чарыш калбарган. Чарыштың негелдезин баш удур белеткеп кылган. Мурнакчыларны шаңнап-мактаары, хүнде ажыл нормазы, ажыл төлевири бүгүдеге билдингир. Кижилерниң хүн санында канчаар ажылдааның түңнеп, көскү кылдыр бижээш алып турар. Чарышты дээштиг организастааш, ажылдың шынарын туда хынап турар чорук мал чеми белеткээриниң темпизин дүргедедиринге идигни берип турар. Совхозтуң сиген шөлдеринде сигенниң үнүжү кандаашкынныг болза-даа, Успа-Хөл шынаазында сигенниң үнүжү эки. Ынчангаш ажыл-агый ниитиниң малынга четчир мал чемин белеткеп алырының аргазы бар.

Н. ДАМДЫН.

ПЛАННЫ 200 ХУУ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында Таңгыт-оол Саттың бот-орулга-чарылгалыг звенозу Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелиг ажылдап турар. Бо чылын 225 тонна сигенни кезип белеткээр планын звено 200 хуу күүседирин хүлээнген болгаш сөзүн ээлээринге бүзүрелдиг ажылдап турар.

Таңгыт-оол Саттың 7 кижи составтыг бот-орулга-чарылгалыг звенозу ам бо хүннерде Кызыл-Чыраада люцерназы кезип эгелээн. Гектардан-на 25 центнерни алырын планнап турган болза, херек кырында 1 гадаңна 47 центнерни кезип ап турар.

Кызыл-Чыраада тараан люцерназы звено кежигүннери суггарып, ажаап өстүргеш, шөлдүң бирги кезилдезин чорудуп турары ол. Ийиги дүжүттү олар августа алырын планнаан.

Звенода 3 тракторну бижыглаан. Звено кежигүннери шупту бир демниг, эки ажылдап турар. Омак Монгуш, Чигир-оол Кара-Сал, Маадыр Сат, Сады Кара-Сал олар хүн нормазын ажыр күүседип турар.

К. МОНГУШ.

Каяа-даа быжыг сагылга-чурум дээш

КАДРЛАР ЧЕТЧЕЛЭЭРИН ДҮРГЕДЕДИР

«Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң коллективи моон мурнунда чылдарда планныг онаалдаларын күүседип, деңдески ажылдыг деп санадып турган. Бо чылын оон дугаайында ынчаар чугаалаар болза шын эвес апаар. Завод чыл эгезинден бээр 1330 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер планын 96,4 хуу күүсеткен. Ийиги кварталда 690 муң рубльдиң продукциязын сайгарар турган болза, ону чүгле 89 хуу боттандырган. Республиканың тудугжуларынга 342 кубометр демир-бетон кылыгларны чедир бербээн.

Бо сан-чурагайлар заводта ажылдың темпизиниң кошкай бергенин тодаргай көргүзүп, ажылда эвээш эвес четпестер барын бадыткап турар. Ажылда хожудаашкыннар аңаа-ла келбээн болганда, оларга чүү шаптык болуп турарын чамдык харысалгалыг эштерниң харыыларынга үндезилээш бижип болур.

Завод республиканың аңгы-аңгы булуңнарынче гидротехниктиг болгаш үлетпүр-хамааты тудуг кылыгларын, демир-бетонну, арматураны болгаш өске-даа тудуг материалдарын чорудуп турар. Оон кол продукциязы ол. Бо технологтуг чорудулгалар аразында харылзаалыг болганда, ол бүдүрүлгеге хамааржыр цех бүрүзүнүң кайы бирээзи деңдески ажылдавайн баарга-ла план күүселдезинге шаптыкты көргүзүп, дужамылын халдады бээр. Чыл эгезинде, январь айда, котельная үрелиишкинге бо-ла таваржы бээр апарган. Ол ажылдавас-ка-ла дерилгелер анаа туруп алыр. Ынчангаш ол хүннерден бээр бүдүрүлге чоорту «аскап» эгелээн. Демир-бетон кылыглар бүдүрери эвээжээн.

Шак ындыг байдал чамдык ажылчыннарның сеткил-сагыжынга таарышпаан. Олар, ылаңгыя заводка үр чылдарда ажылдаан дуржулгалыг ажылчыннар, бижээш, ажылдан үнүп алгаш чоруй барганнар. Ынчангаш хептээр цех ажылчыннары үргүлчү-ле эвээш составтыг ажылдаар ужурга таваржып турар. Чижээ, аңаа ийи ээлчегте катай 24 кижи доктаамал ажылдаар ужурлуг турда, ортумаа-биле 16—18 кижи бар болуп келген. Бүдүрүлгеге ажылчын кадрларның чедишпези дээрге-ле күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турарының чижээ-дир. Аңаа бадыткал кылдыр дараазында фактыны киирейн. Эрткен айларда заводка 38 кижи прогул кылган. Сөөлгү үеде сагылга-чурум үрекчилериниң саны кызырылбаан. Ындыг кижилер колдуунда-ла чаа келген ажылчыннар боор турар. Оларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, заводта хөй-ниити организацияларын дээштиг хемчеглерни ап турза-даа, эки түңнел чок. Ажыл шагы үзер, арагалаар кижилер-биле беседалажып, оларны сайгарып турарын профилактика комиссиязының даргазы А. Г. Шпагина чугаалаан. Эрткен айларда оларның чоруткан ажылдары эвээш эвес. Үш кижиниң херээн эш хуу судунга көрген, 21 арагачының сагылга-чурумун сайгарган. Комиссиялар болгаш бүдүрүлге хуралдарынга чугаалашкаш, 8 кижиниң шөлээлээр хуусаазын кызырган, 6 кижиниң төлевирлиг немелде шөлээзиниң 3 хүнүн чок кылган, 3 кижини КЗОТ-туң 33 дугаар чүүлү-биле ажылындан үндүрген. 48 кижиге шаңнал акша тывыспас дээн. Алдынган хемчеглер шыырак-даа болза, ажылчыннар доктаамал солчуп турар болгаш оон дээштии, өөредигни чок болуп турар. Ылаңгыя хептээр цехте кадрлар айтырыы ам-даа шиитпирлеттинмээн. Оон чылдагааннарын, план күүселдезиниң ында багайын, күш-ажылдың сагылга-чурумун чүге экижитпейн турарын айтырар дээш цех начальниги Н. С. Фильченкога ужураштым. Ынчалза-даа Надежда Семёновна оон мурнунда солуунга шүгүмчүлеткенинге сыдап алгаш, мээң айтырыгларым чаңгызынга-даа харыы бербээн. Шуут ойталап каапкан. Ону удурткучу кижиниң сагылга-чурумунуң кошкаан, оон харысалга чогун көргүскен факт кылдыр үнелээр апаар. Шынында, хоюдуг-бетон белдири, арматура ышкаш цехтерге деңнээрге, бо цехте күш-ажылдың сагылга-чуруму куду. Ажылчыннарның ажылдан үнер кижер чоруу соксаваан. Ында ам чаа ажылчыннар хөй. Аңаа дуржулгалыг кижилер негеттинип турар.

Ажылчыннарның ажылга шыдырынмайн турарының чылдагааны ажылдаар черлерде таарымчалыг байдалдар чогу, ажыл төлевириниң кудузу, чурттаар бажыңнар чедишпези болуп турар деп кол инженер тайылбырлаан. Оон ыңай шалың эвээш дээш мастерлер, цех начальниктери үр ажылдавайн халажы бээри — удуртулганы цех бүрүзүнге чаңгыс аай чорударынга шаптыктыг болуп турар. Цехке удуртулга чокта ону ажылдан оспансыраар, арагага хандыкшыыр кижилер ажыглап турар.

Бо заводтан ырак эвесте, Трудовая кудумчузунда, магазин бар. Оон бир талазында арага садып турар. Арага аймаан доктааттынган шактарда садарын чөпшээреп каан турда-ла, ук магазинниң ажылдакчылары ону сатывайн эртежик-ле бүдүү сада бээр. Ажылчыннар чайхос кадында арага садып ижип алгаш, ажыл шагында-ла аскы чыттыг, халаң ээнрик базып тургулаар. Хүндүс арага садарын хоруур дугайында айтырыгны заводтуң удуртукчулары чежедаа тургускан. Бо айтырыгны Кызыл хоорай Совединиң күүскому дарый шиитпирлээр үези келген.

Завод-биле кээрэ чарып алган хоорай организацияларының чагыгларны киирип кагза-даа, бүдүрүлгениң бодун металл, электроводтар, цемент-биле хандырбайн турар. Заводтуң бүдүрүлге планында ону киирип каан болганда. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу, аңгы заводу, хоорайның бот-орулга-чарылгалыг участогу ышкаш коллективтер ону күүсетпейн турарын четпес ажыл кылдыр шүгүмчүлээр херек.

Заводтуң директору, кол инженери болгаш өске-даа удуртукчулары — аныяк кижилер, улуг бүдүрүлгени удуртуп эгелээш, үр болбаан специалистер болур. Кол инженер Б. И. Очур аңаа ажылдаа-ла чыл безин четпээн. Удуртур ажылга дуржулгазы эвээш дээш оларның кайызындан-даа харысалганы чайлатпас бис. Эрге-дужаалды адилеп, удуртулганы холга туткан соонда, ону партийжи даалга кылдыр көрүп, чогаадыкчы болгаш принципиалдыг туруш-биле ажылдаар апаар. Ону ылгаар билбейн турар кижилер олар эвес болгай. Ынчангаш ажылда четпестерни адап алыр дээш ажылдар чамдык айтырыгларны шиитпирлеп турарлар.

Ш. ДОРЖУ.

КУР-ЧЕР

ЭГЕ ЛЭЭШКИННИ ДЕТКИВИШААН

Совет Тываның 40 чыл оюнга чедир хуусаа эвээжээн. Байырлалга чедир чарлаттынган шалыпчы күш-ажылчы ээлчег чоруп турар. Он бирги беш чылдың дөрткү чылының чарышы доозулган. Бүгү республикадаазы-биле бир дөмей, Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чайны бедик кодурлүүшкүннүг ажыл-херектер-биле эгелеп, ылаңгыя тарааның болгаш өске-даа үнүштерниң чайгы ажаалдазын чурум ёзугаар чорударынче, кыргылданы дүрген болгаш шынарлыг чорудуп, малды семиртирин чедип алыр болгаш малдан алыр продукцияны көвүдедир дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Совет Тываның юбилейлиг күш-ажылчы белектер-биле уткуур талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң эгелээшкинин деткивишаан, ажыл-агый социалистиг чарышты улам шапкынчыткан. Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар планын 113,2 хуу, эътти — 147,1 хуу, дүктү — 2,9 катап ажыр күүседип алган. Совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары чартык чылдың түңнелдери-биле илереттинген болгаш оларны социалистиг чарыштың түңнелдерин ёзугаар шаңнап-мактаар.

Совхозта социалистиг чарыш — шимчедикчи күш. Эки шынарлыг ажыл дээш шаңнал-мактаалдарны кадарчыларга, саанчыларга, механизаторларга, тус-тус адырларда специалистерге төлеп берип турар. Мурнакчыларның саны чыл келген тудум көвүдеп орар. Оон чажыды хөй-хөй кижилерниң социалистиг чарышка идепкейлиг болгаш массалыг киржип турарында. Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге совхоз бүгү таланың деткимчезин көргүзүп келген. Оларны курорттарже, дыштанылга бажыңнарынче база чорудуп турар.

Социалистиг чарышты организастаарынга профэвилел комитединден аңгыда, партком, дирекция, кодээ Совет күүскому, ВЛКСМ комитеди идепкейлиг болуп келген. Чер ажылының зона системазын шиңгээдиринче онзагай сагыш салдынган. Совхоз директору бодунуң бедик мергежилдиг агроном болгаш бо адырда бүгү кадрларны-даа таарыштыр тургускан, оларның өөредилгезин-даа доктаамал чыткан. Ындыг кызымак ажылдың түңнели караңка көскү, совхоз эртенги чылдың тарааны бүдүрген болгаш күрүнеге дужааган.

Совхоз эртен чылын Бүгү-эвилел социалистиг чарыштың тиилекчизи болгаш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы таварылга эвес.

1983 чылда кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидер, тарааны бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болгаш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң профэвилелдериниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун база тывыскан.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Анай-оол Ооржакович Мортуй-оол Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур хойжулар аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

Бо чылын оон коданында 400 ажыг хой бар. Оларны Чедер хөлдүң чоогунда чанлагладып турар. Малчынның ажыл-ижинге өгнүң херээжен ээзи, хой уругларлыг не Тамара Севековна болгаш оларның уруглары улуг дузаны чедирип турарлар.

Комсомолчу Аяң Мортуй-оол Кур-Чер ортумак школазының 8-ки клазын эки дооскаш, бо хүннерде хой кадарарынга бодунуң үлүүн киирип, ада-иезинге дузалажып турар.

ЧУРУКТАРДА: комсомолчу Аяң Мортуй-оол; одарда хойлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Космос делгемин милитаризастаарын баш удур болдурбас талазы-биле чугаалажышкыннар эгелээрин Каттышкан Штаттарның чалаанга ССРЭ-ниң чазаа июль 29-та албан-ёзузу-биле саналдааны билдингир болгай. Чугаа эң-не чугула айтырыгны шиитпирлээринин — боо-чепсекти эндере бүдүрерин чаа чадаже неп тереэрин болдурбазының дугайында боор турар. Ону соңгаарладывышкын чокка чылбазы дээрге — ядролуг халаптың айыылын улгаттырары, космоску кижи төрелгетенге өлүмнүг кыжанышкынның үндезинин болдурары-дыр. Ындыг болуушкуннарның идегелдиг, шуут болдурбазы-биле Совет Эвилели космостуң согуушкуннуг чепсектерин космоска тургустунар спутникке удур болгаш ракетага удур системалар-биле кады, а ол ышкаш космоста чүүлдерни узуткаар сорулгалыг чер кырынга, агаарга азы далайга тургустунар кандыг-даа чепсектерниң бүдүн бөлүүн хоруурунуң болгаш узуткаарының дугайында дугуржуп алырын саналдап турар.

Ынчалза-даа АКШ-тың администрациязы ССРЭ-ниң ындыг тодаргай саналынга харыы кылдыр шын эвес туруушту ээлеп, баш удур негелделерни салырының оруунче кирип, стратегтиг болгаш ядролуг европейжи чепсектерниң айтырыгларын чугаалажыры-биле космос талазы-биле чугаалажышкыннарны холуштур көрүп турар.

Ядролуг чепсеглелдиишкиниң талазы-биле чугаалажышкыннарны үзүп, бодунуң Барыын Европада тургузуп турар чаа ракеталарын Совет Эвилелинче болгаш оон эвилелчилеринче шыгаавышаан, америк администрациязы ядролуг чепсеглелдиишкинниң кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыын шиитпирлээринге бодунуң күзел чогун көргүзүп турар-дыр. Байдал ындыг боор турда, ядролуг чепсеглелдиишкиннерни кызыгаарлаарының айтырыгларын чугаалажыры Совет Эвилелинге сүмелээр чорук эң болдуун логикага болгаш сагыылдыг болбайн турар-дыр. Ядролуг чепсектерниң айтырыгларын космосту милитаризастаарын болдурбазының айтырыы-биле холбаштырып турган америк администрация космос талазы-биле чугаалажышкыннардан ойталаарынче чүткүп турар.

Чугаалажыышкыннарның ажыттынар үезинден эгелээш, космостан согуушкуннуг чепсектерни шенээринге болгаш сайгара тургузарынга ийи таланың хоруушкунун тургузары ышкаш Совет Эвилелиниң саналының ындыг чугаа кезээнден АКШ-тың администрациязының ойталап турары база тодаргай боор турар.

Вашингтонда амгы удуртукчуларының ындыг туружун Невада чугаалажыышкыннар кылыры-биле чадап бээринге белеткениини дугайында медеглелдер-биле тажыраарын оралдажып турар. Ынчаарга аңаа америк талазындан чугаалажыышкыннар чогум чүнүң дугайын чугаалаары ындыг-ла чугула эвес дижип турар. Чок, ол чугула. Ынчангаш ийи таланың делегацияларының ужуражыышкыннарының мурнунда-ла чугаалажыышкыннарның айтырыының дугайында дугуржуушкун чедип алдынган турар ужурлуг.

Космос делгемин милитаризастаарын баш удур болдурбазының дугайында тускай чугаалажыышкыннарны эгелээр дугайында Каттышкан Штаттарның чалаанга кылган бодунуң саналын Совет чазактың бадыткап турарын медеглээрин СЭТА-га дааскан. Ол кандыг-даа эвес, чогум-на ындыг чугаалажыышкыннарны кылырынче АКШ-тың чалап кылырын сөөп турар болганы соң чогуур харыызы манап турар.

Кур-Чер — чаартынган суур

Тываның тараалаң черлериниң бирээзи болур Чедерниң, Онгачаның шагда ээн чыткан ховулары ам элбек дүжүттүң ораны кылдыр чаартынган. Республикада улуг ажыл-агыйларның бирээзи — «Тиилелге» совхоз ында турар. Совхоз төвү Кур-Чер суурнуң сайзыралы, культура амыдыралының дугайын моон адаанда материалдардан номчуур силер.

БОТТАРЫНЫҢ ХОЛДАРЫ-БИЛЕ

Кур-Чер суурнуң аян-шынчыын ылаңгыя сөөлгү чылдарда онзагай чаартынып, сайзырап орар апарган. Асфальттыг улуг оруук республика найысылалы-биле суурну тудуштурган. Суур варенка көзүлдүрде өсүп, чаа тудуглар чыл келген тудум немешпишаан. Амгы үеде даш бажыңнары нийи каът школа, уруглар сады, ноңээ Культура бажыны, совхоз конторазы төпте онзаланып көстүп турар. Чүгле эрткен чылын бежин ында даштан кылган база ылш бажыңнарны хөйну ажыглалда киирген. Совхозтуң специалистери оларның арызында башкылар, хөй уруглардыг өг-бүлелер чаа бажыңнарны алгылаан.

Механизаторларның чаа бажыңнын ажыглалда киирген таарымчалыг. Кышкы үеде механизастаан хову-трактор бригадазының ажылчыннары аңаа билиг бедидип өөренир. Хостуг үе-шактарда хураалдарны, оюннарны ында эрттирип турар.

Чурттакчыларның медицина хандырылгазын экижидери-биле эмнелгениң аарыг улус чыдар корпузун ажыглалда киирген. Амбулатория, физиокабинет, терапевтиң, уруглар эмчизиниң, диш эмчизиниң, херээженнер кабинеттери ында бар. Лаборатория база ажыттынган. 35 орунныг чыттырып эмнээр салбыр база ажылдап турар. Дээди болгаш ортумак эртемниг эмчи кадрлар-биле эмнелге хандыртынган, шынап-ла хоорайдаазындан барыы дудаа чок.

Амыдырал хандырылгазының комплекстиг хүлээп алыр пунктузу, бичии уруглар суг кухнязы суурда ажыттынган. Чаа чунар-бажыңны туткан. Суур чоогунда механизастаттынган хөй кыргылыр агрегат, пилорама, картофель шыгжаар чер база туттунган. Тудуг-суурнуң шак мындыг чаа объектилери ажылчыннарының амыдырал байдалын экижидеринге таарымчалыг.

Кижилерниң амыдырал деңнелин бедип, шыдалдыг чаагай чурттап турар апарганын кур-черкилер чугаалажыр. Оон бадыткалы кылдыр дараазында саннарны киирип болур. Совхоз чурттакчыларында тозан ажыг чиик машина, 400 ыракта ажыг телевизор, үш чүс чартык хире соодукчулар бар.

Эки чурттаар дизе, эки ажылдаар деп чугаалап турары дег, шынап-ла кижилерниң амыдырал деңнелиниң бедип турары оларның боттарының күш-ажылы-биле чедип алдынган. Чижек кылдыр күш-ажылдың ат-сураглыг чамдык кижилерин маңаа адап көрээли. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, совхоз директору Вадим Оюн совхоз директорлаа-та беш чыл чоокшулап орар. Бо аразында оон организакчы, ажылдыг чаа аргалар-биле башкарып турарындан бурунгаар базымнар кылдынган. Совхозтуң бежен ажыг специалистери — шуптузу аныяктар, билиг-мергежилдиг, ажылынга бердинген кижилер.

Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи Доржу Дандар, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнерниң эдилекчизи Ондар Баян-Доо, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчилери Бады-Хөө болгаш Люндуп Кызыл-оолдар, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизаторлары Михаил Монгуш база Монгуш Хүреш-оол ышкаш дагдыныкчылар аныяк-өскенге көскү үлегер-чижек болу бергеннер.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Кур-Чер кодээ Совединиң күскомунуң даргазы П. О. Хертек-биле ужуражып чугаалашкан, ажыл-херектер дугайын сонуургаан бис. Ол аразында чүүлдерни онзалап демдеглээн. Советтерниң ажыл-чорудулгазы, ылангыя СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кижиниң чаагай чорууну улам өөжүдер сорулгаже угланган турар. Экономика айтырыы база кол черде болбушаан.

Совхозтуң болгаш суурнуң ажыл-агый болгаш хөй-ниити амыдыралынга депутаттар идепкейлиг киржип турар. Ажыл-чем программазын боттандырарынче кичээнгей салдынган. Мал-маганы өстүрүп, бажың чанынын участоктарын ажыглаан турар болу берген. Суурда 2,5 муң кижи, беш чүс ажыг өреге бар. Чурттакчыларның 90 хуузу картофельди олурткан, чартык хире хуузу огородтуг.

Кодээ Совет өске хөй-ниити организациялары-биле чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын чорударынче сагыш салган. Культура албан черлери херээженнер чөвүлели-биле кады улуг ажылды агитквартиралар дамчыштыр чорудуп келген. Эки тура улусчу дружина, административтиг комиссия, профилактика чөвүлели план ёзугаар ажылдап турар.

Сонгукчуларның чагыглары күүселдиринче сагыш салып турар. Ниитизи-биле киирген он беш чагыгның он бири күүсеттинген. Хамаатыларның кирип турар билдириишкиннер болгаш чагаа-бижиктер-биле ажылды таарыштыр тургускан. Эрткен чылын киирген 37 бижиктиң шуптузун сайгарган, харыыны берген. Бо чылдагы 12 чагаа бижиктиң чүгле бирээзинге харыы бердинмээн. Чаагайжыдылга, тудуг-суур ажылдарынче депутаттар онза кичээнгей салып келген.

ДЕМНЕЖИП АЛГАШ

Бо суурнуң культура амыдыралы солун. Кижилерниң хостуг үе-шагын чоп организастап, солун кылдыр эрттирерин чугулалаа көрүп турар. Ону чедип алырын чүгле клуб, библиотека-биле кызыгаарлаваан. Бо ажылды совхозта хөй-ниити организациялары парткомунуң удуртулгазы-биле боттандырып чорудуп турар. Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын организастап чорударынга агитквартиралар улуг рольдуг болуп турар. Херээженнер чөвүлели удурткан актив идепкейлиг чорууп көргүзүп келген.

Кодээ Культура бажыны (директору М. М. Чигден, уран чүүл удуртукчузу В. Д. Ондар) суур чурттакчыларының, ол ышкаш совхозтуң бүгү малчыннарының, тараажыларының (36 кезек черде) культура хандырылгазын организастаан. Эрткен чылдан бээр бүгү-ле ажылдарны Совет Тываның 40 чылынга тураскаадып, тускай план ёзугаар боттандырып келген. Культура бажыңында хөй-нүң ыры, танцы, шии, «Хозяюшка» клуб, чурук тырттырар, шыдыраа дээш өске-даа бөлгүмнер ажылдап турар. Улусчу чогаадылга фестивалынга кур-черлилер эки кирипшкен. Культура бажыңының бот-тывынгыр артистериниң тоолчулаакчылары, танцычылар болгаш ырлажылар, уран номчукчулар конкурстарынга кирипшкеннер. Юбилейге тураскааткан район фестивалынга бо коллектив база көскү черни ээлээн.

Культура бажыны эрткен чылдың түңнели-биле районга эки ажылдыг культура бажыңнарының бирээзи болган. Ындыг болур-даа ужурлуг, чүге дээрге ажыл-ишчи, кежээ соруктуг кижилер хостуг үе-шагын чоп организастап, эки дыштанырынга сонуургалдыг болгай. Клуб чөвүлели-биле кады херээженнер чөвүлели Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан 15 агитквартира аайы-биле 15 аңгы темалыг кежээни, спортчу оюннарлыг кежээлерни чорудукан. Ылангыя «Тайбың — бистиң күжүвүс», «Эзирниң деңнии», «Шагаа» деп кежээлер эки болганын демдеглеп турар. Шак ындыг кежээлерде арга, дааравы чүүлдерниң, аъш-чемниң делгелгелерин база чорудуп турган.

Тыва тоолдар, кожамыктар, тывызыктар кежээлерин эрттиргилээн, хөөмей, сыгыт, каргыраа талазы-биле тускай кежээлер база болгулаан. Бо бүгүнүң кол-ла сорулгазы — амгы аныяк өскенниң тыва чоннуң эрткен амыдыралы-биле таныжары болгаш уран чүүлдүң онзагай талаларын билип алыры.

Суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы К. Б. Ондар чөвүлелдиң ажылының дугайында мынчаар чугаалаан турар.

— Тос кижи составтыг херээженнер чөвүлели план ёзугаар ажылдап турар. Кол сорулгавыс — херээжен чоннуң культуразын бедидери, оларны ниитиге ажыктыг ажылче бүрүн хаара тудары, ажы-төл кижизидилгезинге оларның кичээнгейлиг болуруун чедип алыры. Эрткен чылда районга чарышка бирги черни ээледивис. Бо чылдың бирги чартыында клуб чөвүлели болгаш өске-даа хөй-ниити организациялар-биле демнежип алгаш, элээн ажылдарны кылган бис. Он беш агитквартира саны ында депутат, агитатор, башкы база квартираның даргазы ажылды удуртуп турар. Агитквартираларда политпередвижке, орус дыл кичээли база аргыыр, даараар бөлгүмнер ажылдап турар.

«Тиилелге» — улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Суурувустуң турар чери хову ортузу, арга-арыг, агып чыдар суг чок-даа болза, чаагайжыдылгага ажылынче боттарывыстың шаавыс-биле сагыш салып турар бис. Ам суурнуң чурттакчыларының чартык кезии огородтуг, чечектерни бажың чанында өстүрүп турар. Сугну боттарының күжү-биле водоколонкадан хоолайлар дамчыштыр аксып ап турарлар.

Бо чылдың бирги чартыында херээженнер чөвүлелиниң агитквартиралар аразында социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. Бирги черни «Чойган» (С. Чудур), ийигизин — «Сыгырга» (Л. Ооржак), үшкүзүн — «Шолбан» (Н. Шимит) алган. Үшкү кварталдың түңнели Совет Тываның 40 чылын таварыштыр үнер.

«ХҮНЧҮГЕШТЕН» ШКОЛА ЧЕДИР

Ийиги каътта бир-ле делгем чырык өрээлге чеде берген бис. Улуг бөлүктүң кижизидикчи башкызы Б. Д. Түлүште ужуражы бердивис. Столдар, сандайлар, шкафтар, бичии самбыражыгаш-даа бар. Бүгү-ле чүве кичээл эрттиреринге белен. Уругларның чурукка альбомнары, карандаштары салгылаан ыяш. Бичии кижилер уурук-суурук кирип келгеш, «экии» деп орус дылга меңгилежип эртип, олуттарын ээлеп турлар. Чоорту шуугу олурсулашкан. Башкы уруглар-биле чурулга кичээлин чорудуп тур.

«Совхозтуң «Хүнчүгеш» уруглар садында (республиканың эки ажылдыг уруглар албан черлериниң бирээзи) кежээ үениң хамаатылары — бичии кур-черлилериниң чараш аажы-чаңга, эртем-билигниң үндезининге өөредип, кижизидип турар. «Хүнчүгештиң» ээлеринге ында бүгү чүүлдер таарымчалыг. Мырыңай чоокта чаа безин 14 муң рубльдиң дериг-херекселдерин совхоз уруглар садынга садып берген.

Бо бөлүкте турар 29 бичии уруг келир күзүн школаже өөренип кирер. Тускай программа ёзугаар орус дыл өөренир шенелде ызылыг бөлүк кылдыр тургускан турган. Уруглар орус дылга сестерин шын адаарының, бөдүүн домактар тургузарының аргаларынга өөренип ап турарлар. Уругларның билиглерин шиңгээдип ап турарын районо башкылары хынап көрүп турар. Орус дылды ноңээ суурнуң байдалынга ясли-садтан эгелеп хандыр өөренип эгелээриниң чугулазы кымга-даа билдингир. Кур-Черниң бичии уругларында ындыг арга бар апарган.

Ол хүн ортумак школага сөөлгү экзаменнер чорууп турган. Бо школаның он дөрткү доозукчулары ол. Шупту 53 кижи, оларның аразында он кижи чолаачының мергежилдиг, уруглардан 33 кижи малчынның өөренип турган. Кодээ суурнуң школазында чес чүс ажыг кижи өөренип турар. Кур-Черде аныяк өскен хөй. Чалыылар совхозтуң келир үезин, ынчангаш эзүп орар салгал дээш кичээнгей-даа улуг болуп турары таварылга эвес болбайн аан.

Бичиилерни уран чүүлге хандыкшыдып, бо талазы-биле билиг-мергежилдиг кижилер кылдыр өстүрерииге уругларның музыка школазы ачы-салдарын чедирип турар. Школа ажыттынга-ла чеди чыл болуп турар. Баштай аңаа бежен өөреникчилиг үш-ле башкы ажылдап турган. Ам школаның уруглар саны чүс ыракта ашкан. Бичии кижилер баян, фортепиано, чурулга, аккордеон, хореография, үрер хөгжүм херекселдериниң класстарында мергежил чедип ап турарлар. Ылангыя хореография салбырының башкызы Майя Ондаровна Монгуштуң танцычылары солун концерттери-биле кур-черлилерни бо-ла өөртүр. Оларның танцы көргүзүглерин, ыр-шоорун, хөгжүм-музыказын кым-даа сонуургаар. Музыка школазының доозукчулары культура институдунче улаштыр өөредилгезин уламчылап-даа турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (оң талазында үстүнден куду) Кур-Чер суурнуң кудумчуларының бирээзинде. кодээ Культура бажыңында бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери дектаамал ажылдап турар: уран ырлар, танцы-сам аңаа бо-ла болгулаар; «Хүнчүгеш» уруглар садының улуг бөлүүнде кичээл чорун тур; суурда ортумак школаның бо чылдагы доозукчулары.

Кур-Чер суур дугайында бөлүк материалдарны солуннуң корреспондентилери Б. Дирчин, В. Кара-Сал белеткээннер.

Бөгүн — Балыкчының хүнү

БАЛЫКТЫ ӨСТҮРЕР ДЭЭШ

Балык үлээштүрүүнүң бүгү ажылчыннары-биле бир демей, бистер бо демдеглеп эрттирип турарывыс байырлалдыңысты чамдык чедиишкиннер-биле уткуп алган бис.

Балык камгалалының Тыва республика инспекциязы суг хөөлбектеринден балык тударын чүгле браконьерлерден камгалап турар эвес, а харын оларның хирлээшин, бохталы бээрин хайгаарап турар. Суг хөөлбектеринден балыкты норма-чижектиг тудуп алырын тынаары, балык курлавырларын катап тургузарын, ону көвүдедирин хандырары база инспекцияның ажылдакчыларының хүлээлгезинге кирип турар.

Инспекцияның ажылдакчылары республиканың аңныыр болгаш балык ниитилелдериниң балыкчылары, «Красноярскрыбпромнуң» балык өстүрүкчүлери-биле барык 15 чыл дургузунда Чагытайга, Сут-Хөлге пелядьтың үргенелерин чыыр ажылды чорудуп келгеннер. Ол үениң иштинде 616 миллион хире үргенени чыгган. Ол хөлдерден чыып алган үргенелерни Уйгурнуң болгаш Абаканның балык өстүрер заводтарынче самолёт-биле чорудуп турар. Аңаа олар бүгү кышкы үе дургузунда инкубация эртерлер. Оларның личинкалары май айда тыптып келир. Оон соонда оларны колхозтар болгаш совхозтарның шөлдерин шөдайжыгаштарга ургулаап, бистиң республиканың хөлдеринге база катап эккеп чажар. Эрткен он беш чыл иштинде республиканың суг хөөлбектеринге ниитизи-биле 115 миллион пелядь үргенелерин эккеп төккен болуп турар. Бо саннарга балыкчыларның, ихтиологтарның, балык өстүрүкчүлериниң улуг үлүү, кызымак чорук киргенин билир бис.

Сут-Хөл, Чагытай хөлдерге пелядь үргенелерин өстүрүп ап болурувун эки түңнелдери чедип алдынган. Ам ол хөлдерде пелядь балыктарны тудар тывыш ажылдары чорун турар. Балык камгалалының инспекциязының ажылдакчылары чай таар тургустунган байдалдарга кадыргыны кылымал арга-биле өстүрер талазы-биле шенелде ажылдарны чорудуп тургустунган. Тожу районнуң Кызыл-Хемге кадыргы үргенелер турар үеде, тускай аппараттарны хем суунга тургускаш, оон иштинде чажып каан личинкалар боттаны бээр бе дээр дугайында ажылдар кылдынган. Аңаа боттаны бээрге оларны хөлдер сугларынче салып турар.

Балык камгалалының инспекциязының сүмелерин ёзугаар Хамсыра болгаш Тоора-Хемден балык тударын шуут хоруурун амыдыралга боттандырар деп турар. Амгы үеде бо хемнер шыңгыы контрольда турар. А оон түңнели багай эвес боор турар. Ол хемнерде балык көвүдей берген. Ынчалза-даа өзүлде балыктың бүгү хевирлеринде чаңгыс аай эвези хомудаачыг. Амгы үеде таймеңниң саны хемнерде эвээш боор турар. Оларны чүгле бар черлеринден тудуп ап болур апарган. Ол балыкты өстүрер сорулга-биле ону тударын, өлүрерин чөпшээрел бижиктер ёзугаар чорударын көрүп турар.

Республиканың балык сайгарып турар организациялары чылдың-на 2 муң центнер балыкты тудуп, тывышка ажыглап турар. Бо көргүзүг оон улуг боор болур. Тываның суг хөөлбектеринден чылдың-на 3,5 муң центнер балык хөй-ниитиниң херек-лелинге ажыглаар аргалыын көргүзүп турар. Ынчалза-даа мелиоративтиг ажылдар чорударынга херек аппа-херекселдер тыр, олче киирери чугула болуп турар.

Балыкчының ажылы ындыг-ла белен эвес. Аңаа кандыг-бир ажылды механизастаары кончуг берге, харын-даа херек кырынга боттанмас чыгыы. Ынчалза-даа республиканың балыкчылары кызымак ажылдап турарлар.

Бистиң республиканың ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылын төлептиг, ажыл-ишчи байдал-биле уткуп алыр дээш күжүн, энергиязын олче углап турар. Республиканың балык ажылының организациялары оларның үлегерин эдербишаан, багай эвес түңнелдер-биле ол байырлалды уткуп алырынга бүзүрел бар. Бөгүн — Балыкчы хүнү. Ынчангаш балык тывыжының бүгү ажылдакчыларынга күш-ажылга бүдүрүлгечи чедиишкиннерни күзеп, байыр чедирип тур бис.

Н. ШАЦКИХ,
республиканың балык камгалалының инспекциязының ихтиологу.

ТЫВЫКЧЫЛАРДА

Бөгүн — Балыкчының хүнү. Бистиң республика девискээринде он ажыг балыкчы бригада бо профессионал байырлалын база чедиишкиниг уткуп турар. Ырак-узак тайга черлерге ажылдаары берге. Балыкчы чүгле аъш-чем бүдүрүлгезинге үлүүн киириштирип турар эвес, бойдустуң камгалакчызы, төрээн черинге ынак кижи болур. Арыг агаарга, каас-чараш черлерге эртенги сериинде, кежээки имирде балыктап чорууурга магалыг-ла. Ол дугайын 15 чыл балыкчылап келген Азаста балыкчылар бригадазының бригадири Александр Петрович Булатов эки билир. Ол үш чылда 1600 центнер балык тудар планын 1850 центнер чедир ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың планын ол 110 хуу боттандырган. Балыкчының хүнүнүн бүдүүзүнде ол социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Ол-ла хөлде Д. Ф. Тимониннин бригадазы чылда балык тудар планын 100 хуу күүсеткен. Балыкчылар продукцияның шынарын оскунмазынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Мында балыктаар дериг-херекселдерниң кадагалалы база эки.

Эрзинниң Тере-Хөлде Н. А. Фефелевтиң бригадазы бо удаада хөй олчалыг болган. Өске-даа балыкчы бригадалар бо сезонда күжениишкинниг ажылдаан. Балыкчылар А. П. Гергоц, Х. Г. Аглиев «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегде идепкейлиг киржип турар. Хууда социалистиг хүлээлгелерин балык продукциязы ажылдап кылып турар Красноярск балык үлетпүрүнүң Үстүү-Енисейде балык заводунуң ажылчынналары Н. К. Блинова, Г. М. Гатауллина, Е. М. Якунова олар ажыр күүсетпилээн. Оларның арыглаан балыының сорту бедик болуп турар. Июнь айда балык хензээлзэриниң сорту 88,8 хуу четкен.

Ниитизи-биле алды хевирниң балыын тудуп турар. Оларның аразындан осман, мынтай ак нептерекей. Амгы үеде чүгле хөлдерден балыктаарын чөпшээрээн. Келир чылдан эгелеп Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээзинден болгаш өске-даа хем сугларындан балыктап эгелээр.

А. ХОВАЛЫГ.

«Балыктаан кожамны манааш, бажым ыштыла»
Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

Саннар, фактылар!

ССРЭ-ниң балык ажыл-агыйы чуртта ажылдап кылып турар аъш-чем белоогунуң 20 ажыг хуузун бүдүрүп турар.

* * *

Балык индустриязының флоду балык тудуушкунунуң 90 ажыг хуузун, консерваалар бүдүрүлгезиниң 56 хуузун хандырып турар.

* * *

Он бирги беш чылда эккжиткен шынарлыг балык продукциязын бүдүрери 23 хуу өзер. 1990 чылда балык продуктуларын кижи бүрүзүнге 19 килограмм онаажыр кылдыр бүдүрери Аъш-чем программазында көрдүнген.

Бистиң республикада чылда 2000 центнер балыкты тудуп турар. Суг хөөлбектеринге 115 миллион пелядь үргенелерин чашкан.

«Шынга» харыылар

ЭКИЖИДЕРИ—БИЛЕ

«Таңды районнуң чамдык чер-чер Советтериниң девискээринде алкоголизмге удур демисел кошкак. Чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле кижизиделге ажылынче кичээнгей эвээш деп шугумчулелдиг материал «Үлегерлиг корум-чурум дээш» деп рубрика-биле үнген. Аңаа харыы бөөри-биле чагааны Таңдының райкүүскомунче чоруткан. Район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы Т. С. Тюлюш редакцияның почтазынче харыызы чоруткан.

«Солунда бижиттинген четпес чүүлдер долузу-биле бадыткаттынып турар. Ол четпестерни чайладыры-биле районнуң чер-чер Советтери чамдык ажылдарны кылган. Бай-Хаак суурга хой-ниитиниң суду болуп эртген. Арагага сундуктар чамдык кижилерниң хемчээн аңаа алган. Арагалаар, төлеп чок чоруунуң уршуундан Эмиль да Иргит, Галина Услова олар не эргезин казыттырып, арагалаарын албадал-биле эмнедири-биле ийи чыл хуусаалыг черже чоруткан.

Ниитиниң корум-чурумунуң база кем-херек үүлгедир чоруттуң байдалының дугайында райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң начальниги В. П. Фархатиновтуң информациязын райкүүскомнуң ээлчеглиг хуралынга дыңнап сайгарган, тускай шиитпирни хүлээп алган. Чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле ажылды доктаамал экижидерин суур, кодээ Советтерге, административтиг органнарга күүсеп даасан.

Эш хуу судтарының ажылын идепкейжидери-биле оларга боттуг дузаны чедирип, район масштабтыг өөредиглиг семинарны июль — августа чорударын райкүүском негерген» деп, ол дыңнаткан.

ДЕМДЕКТИ ТУРГУСКАН

Редакцияның почтазынга «Ыттар аллеязы» деп аттыг чагаа келген. Ында бижип турары болза, Кызылда Ленин кудумчузунуң төнген ужунда улуг көвүрүг чанында калбак арга-арыг кылдыр өзүп келген чараш булуң бар. Ыттар ол черде эндерилген, кижи кыдаштаар арга чок. Ызыртып алырындан улус корткаш, олче агаарлавас апарган.

Ол чагай, ногаан чер чүге «ыттр аллеязы» апарганы? Аңаа дараазында харыы Кызыл хоорүүскомундан келген: «Ыттар үндүрер шөл» демдекти хоорайның чаагайжыдылга комбинады шын эвес тургускан. Улуг көвүрүгнүң ол чарыында шалдуу ыттар үндүрер чер кылган, демдекти шадап тургускан».

СЕПТЕЛГЕНИ ЧОРУТКАН

Кызылдың Кочетов кудумчузунда дөртен чеди дугаар бажыңның септелгезин чедир кылбааның шугумчулеп бижээн чагаа «Шын» солунга үнген. Ол шугумчулелдиң шын болуп турарын Кызыл хоорүүскомунуң даргазының оралакчызы Г. М. Шамонин солунга харыызынга демдеглээн.

«Шынга» харыыда дыңнатканы болза, бир, ийи дугаар квартираларның печкаларының болгаш шалаларының, № 4 бажыңның ханаларының агар септелгезин № 1 бүдүрүлге-септелге чуртталга участогу чоруткан. Бажыңның девискээриниң иштинде чаа туалетти, хирлиг суг төгер черни кылган. Өске-даа үүрмек септелгени чорудар.

ЧАА ЭВИЛЕЛ

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияның дайынга удур шимчээшкининиң хүрээлеңинге база бир чаа эвилел немей тургустунган. Ол организацияны «Тайбыңны деткээн даңзызы» деп адаан. Германияның Федеративтиг Республиказының хой-ниити ажылдакчылары, эртемденнер, литератураның болгаш эртемниң база уран чүүлдүн ажылдакчылары чаа организацияга кирген.

Демократтыг эвилелдиң федералдыг баштаар черының хуралы болган. «Тайбыңны деткээн даңзы» деп организацияның ажыл-чорудулгазын калбартырын хуралга шиитпирлээн. Баштайгы согуг кылырының америк ядролуг ракеталарын Барыын Германияның девискээринге тургузарын соксадыр, ында тургускан ракеталарны чайладыр дээш демиселди чаа организация чорудуп эгелээн.

СҮЛЧЭЭЧИЛЕРНИ ХОРУГДААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чурттуң дүрүм ёзугаар чазаанга, ооң президентизинге удур сүлчээни эрткен суббота да Боливияның айыыл чок органнары илереткенин даштыкы информация агентстволары моон мурнунда дамчыткан турган. Боливиядан чаа медээлерни ёзугаар алырга, ук сүлчээниң 200 ажыг киржикчилерин чурттуң айыыл чок органнары сөөлгү хүннерде база тудуп хоругдаан. ЮПИ агентствонуң дамчытканын ёзугаар алырга, туттурган сүлчээчилерниң аразында — президентиниң амы-тынын камгалаар хүлээлгелиг турган албан-дужаалдыг 11 кижи, моон мурнунда турган барыын үзелдиг чазактарның составынга кирип чораан албан-дужаалдыг 4 кижи бар.

«Леопард» деп тускай полиция кезектериниң составынга турган 150 полицейжилерни база тудуп хоругдаан. Ол полицейжилерни америк «чөвүлекчилер» өөредип турган. «Леопардтың» агентилериниң ортаа кезии Боливияның президентизи Э. Силес Суасону чоокта чаа оорлап, тударынга киришкен. Президентини аңаа бердинген полицейжилер болгаш айыыл чок чер органнарының күштери сүлчээчилерден хостаан.

Чуртта демократтыг чаартылгаларны деткээн дугайында медеглээр, ук чаартылгаларны моондактаар дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарны сый шаварынга шиитпирлиин илергейлээр дээш он-он муң боливилер чурттуң хоорайларының кудумчуларынга июльдуң баштайгы хүннеринде чыскаалганнар. Республиканың эң улуг профэвилел каттыжыышкыны — Боливияның Ажылчын төвү (БАТ) ажылчы чоннарны чыскаалдарын организастаан. Чурттуң найысылалы Ла-Пас хоорайга болган хой муң кижи киржикчилиг митингиге Боливияның Ажылчын төвүнүң удуртукчуларының бирээзи Ф. Эскобар чүве чугаалаан болгаш фашистиг сүлчээчилерни, демократияже оларның дерзии халдаашкыннарын шыңгыы буруу шаапкаш, реакцияның чимзенишкиннеринге удур политиктиг серемчилелди улам-на бедидеринче ажылчыннарны, күш-ажылдың бүгү кижилерин кыйгырган.

Боливияның депшилгелиг бүгү хой-ниитизи, массалыг организациялар болгаш политиктиг партиялар иштики реакцияның болгаш ооң даштыкыда ыдалакчыларының боливий улуска удур кем-буруулуг үүлгедиглерин шыңгыы буруу шаап, боттарының хүрээлежин улам-на сырый каттыштырарынче ажылчы чоннарны кыйгырып турар.

МАДРИД. (СЭТА). Даштыкы информация агентстволарының дамчыдып турарын ёзугаар алырга, республиканың президентизи Э. Силес Суасону оорлаарынга база тудуп хоругдаарынга дорту-биле азы чажыды-биле киришкен полковник Р. Сараваны, майор Л. Ардайяны, лейтенант С. Кампос Пинтону бодунуң хүрээлежинден үндүр сывырар дугайында шиитпирни Боливияның чепсектиг күштериниң командылалы хүлээп алган. Сүлчээниң арткан өске киржикчилерин илередир, тудуп хоругдаар талазы-биле чогуур хемчеглерни Боливия күрүнениң айыыл чок черинин база шериг разведказының органнары ап чорудуп турарын ЭФЭ агентствонуң корреспондентизи Ла-Пас хоорайдан дамчыткан.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Боливияның президентизин оорлаарынга болгаш тудуп хоругдаарынга киришкен сөөлүнде Аргентинаның Ла-Паста элчин черинге чаштына берген алды боливи хамаатылар Боливияның эрге-чагыргаларынга дужуп бергенин Аргентинаның даштыкы херектер министри Д. Капуто дыңнаткан.

ТУНИС

Тайылбыр булуңу

Тунис — Соңгу Африкада араб күрүне. Албан ёзу-биле Тунис Республика деп адаар. Шөлү — 164,1 муң дөрбелчин километр. 1982 чылдың-биле алырга, чурттакчы чону 6,75 миллион кижи. Чурттакчы чонунуң барык 98 хуузу араб-бербер аймактың кижилери. Олардан аңгыда алжирлер, французтар, итальяннар чурттап турар. Күрүне шажыны — ислам. Албан дылы — араб дыл. Найысылалы — 1,2 миллион кижи чурттакчылыг Тунис хоорай. Административтиг девискээр аайы-биле Тунис 23 губернаторлуг үстүнген. Акша единицазы — тунис динар (1 динар 1,08 рубльге деп).

Тунис чонунуң француз колонизаторларга удур национал-хосталгалыг демисели 1956 чылда оларның тиилелгези-биле доозулган. Ол-ла чылдың март 20-де Тунистиң хамаарылгас чоруунун дугайында протоколга ат салдынза-даа, Франция Бизертте шериг баазазын камгалавышаан турган болгаш ол чорук тунис-француз чепсектиг чөнгээге чедирген. Чүгле 1963 чылдың октябрь 15-те француз шериг тунистен шуут үнүп чоруткан.

Республиканың баштайгы хүннериндан-не ооң удуртукчулары нарын айтырыгларга кээп үскен: национал экономиканы хогжүдери, бижик билбес чорукту узуткаары дээш оон-даа өске сорулгалар тургулаан.

1956-1958 чылдарда күрүне демир-оруун, ниитинал болгаш транспорт кампанияларын, электростанцияларны база газ бүдүрүлгезин национализастаан. Чер ажылының аграр тургузуун чаартып, суггаттыг шөлдүн хемчээлин көвүдеткен.

Тунис бөгүн — нефть, газ, химия, даг ажыл-агыйлыг сайзыраңгай бүдүрүлгелерлиг, аграрлыг чурт. Сайзыраң орар чурттарның саңынга кирип бипшаан, Тунис колонол экономиктиг көргүзүглер талазы-биле Африканың дыка хой чурттарын мурнап турар.

Кодээ ажыл-агый тунис экономикада чыдын каап турар адыр. Ында чурттакчы чонунуң дең кезии хаара туттунган. 4 миллион 320 муң гектар болбаазыраткан тарылга шөлүнүң үш миллион 20 муң гектары хуу секторга, бир миллион 50 муң гектары күрүнеге, а чүгле 250 муң гектары — кооперативтерге онаажыр.

Оливка үзү үндүр садарының талазы-биле Тунис делегейде 2—3-кү черде, ол ышкаш, вииону, цитрус болгаш эрте бышкар поганы база үндүр сөөртүп турар. Мал ажыл-агыйы таныында хогжүлдеде-даа болза, чурттуң эът, сүт, үс талазы-биле хандырыыш шыдап турар.

Тунисте нефть, газ тывылыкының бүдүрүлгелери чогуур хогжүлдеде. Эрткен чылын 5,5 миллион тонна нефть, 310 миллион кубометр газ, 400 муң тонна демир, 12 муң тонна цинк, коргулчун казып алдынган. Фосфат бүдүрүлгези перспективтиг адыр (эрткен чылын 5,8 миллион тонналы бүдүрген). Иштики садыг саарылгазы 1982 чылда 3045 миллион динар ашкан. «Общий рынок» чурттары-биле, АКШ, Канада, Япония-биле Тунис садыг харылзаалыг.

Сезен чылдарның эгезинде экономиканың өзүлдези оошуннай берген. Ылангыя 1982 чыл чурттуң ажыл-агый хогжүлдезинге таарымча чок болган. Өртек кескүзү-биле өзүп эгелээн, садыг харылзаазы кошкаан, иштики өре дүрген өскен. Ажыл чоктарның саны эрткен чылдың төнчүзүнде 230 муң кижи четкен, а 400 муң тунистер даштыкыже ажыл дилеп үнген.

1983-1984 чылдарның бедиирлешкек хуннерин Тунис берге байдалга эртирген. Хлеб, крупа болгаш далгандан кылган чем өртээн улгаттырар дээн чазактың шиитпири чуртка массалыг демонстрацияларга чедирген. Ооң ужурундан хоорайларга комендант чурумун тургускан. Ол бүгү байдалды чавырылдырары-биле Тунистиң президентизи Хабиб Бургиба өртек өстүрер дээн шиитпирни күш чок болдурган.

1981 чылдың апрельден янзы-бүрү партийлиг система ажылдап келген. Удуртукчу партия — Социалистиг дестуров партиязы (СДП). Ооң даргазынга Хабиб Бургиба 1974 чылда-ла соңгуткан. Чиңгине секретары премьер-министр М. Мзали.

Тунистиң депшилгелиг патриоттуг күжүнүң дайынчы отряды — Тунистиң коммунистиг партиязы (ТКП). Ол 1939 чылда тургустунган. (Бирги секретары Мухаммед Хормель).

1963 чылдан 1981 чылга чедир ТКП чажыт турган. Ооң ажыл-чорудулгазының болгаш парлалга органы «Ат-Тарик ал-Джадидтиң» үндүрүлгезиниң хостуг болганы — тунис коммунистерниң, чурттуң бүгү чонунуң улуг тиилелгези.

Улуг дээш профэвилелдер организациязы — Күш-ажылдың бүгү-ниити тунис каттыжыышкыны (1946 чылда тургустунган) 300 муң хире кежигүннүг.

Совет Эвилели биле Тунис Республика чаңчыл апарган найыралчы харылзааларны тудуп турар. Тунис чонунуң национал-хосталгалыг демиселин ССРЭ деткип келген болгаш хамаарылгас чоруун чедип алганының баштайгы хүннеринде республикага байыр чедирип, дипломаттыг харылзааларны тургускан.

Совет-тунис харылзаалар янзы-бүрү адырлар аайы-биле хогжээн, делегация солчулгазы болуп турар, экономиктиг харылзаа бедик. Чижээ, тунис энергетикага Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы 1968 чылда ССРЭ-ниң дузазы-биле туттунган Кассеб хемде гидробеддир ажыглалда чедиишкиниг ажылдап турар. Ол ышкаш Джумин хемде плотина эрткен чылын ажыглалда киргзен, 1500 гектар шөл суггарар база найысылал болгаш ооң чоок-кавызында хоорайны ижер суг-биле хандырар гидрокомплекс база туттунган.

Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга национал кадрлар белеткел бөөринге Совет Эвилелиниң Туниске дузазы улуг. 1969 чылда Тунистиң национал инженер школазы ажыттынган, ында ССРЭ-ден бежен ажыг специалистер башкылап турар. Чыл санында он-он тунис оолдар, кыстар Совет Эвилелиниң өөредилге черлеринге өөренип кирип турар.

Бистиң чурттувустан Тунис цементини, дилиг материалдарны, шалыг оңаар чүүлдү, станоктарны ап турар. Тунис бодунуң ээлчээнде оливка үзүн, фруктулуг консерваларны, виноград арагазын болгаш оон-даа өске бараанны берип турар.

Найыралчы харылзаалар болгаш хой талалыг кады ажылдажылга ийи чурттуң эрге-ажыктарынга чогуур харыыны берип, бистиң улустарывыстың бот-боттарын ханы билчиринге бүгү талалыг арганы берип турар.

В. АВДЕЕВ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

- **Социализм чурттарының чаа-чаа чедиишкиннери.**
- **Национал чаңгыс эп чазааның ап чорудуп турар хемчеглерин Ливанның чону деткип турар.**
- **АКШ-тың кол саналга эргелелиниң шинчилелдери, оон түңнелдери.**
- **Хой-ниитиниң санал-оналдары чүнү бадыткап көргүскени?**

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЖЫЛЧЫН АЛДАРНЫҢ ХЕРЭЭ

БУДАПЕШТ. Чиик үлетпүрнүң бүдүрүлгелеринге херегзээр дериг-херекселдер кылыр талазы-биле Чепель коллективи ССРЭ-же чорудар продукцияны чогуур үезинде бедик шынарлыг кылдыр бүдүрерин ажылчын алдарның херээ деп санап турар. Ол коллектив чүгле бо чылын безин барык 20 миллион рубль өртектиг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг дааранып, быжар машиналарны Совет Эвилелинге чорудуп бээр деп турар.

Чепельдиң ажылчыннары эргежок чугула дериг-херекселдерни белеткевишаан. Тбилисиде даараныылга фабриказын чаартырынга чоокта чаа идепкейлиг кириштиннер. Венгрия Улус Республикага бүдүрген станоктарны дараазында айда Львов хоорайда даараныылга фабриказынга ажыглалга кирер.

ССРЭ-ге чорудуп бээр дериг-херекселдерниң шынары эң-не бедик болурун чедип алырынче чүткүп турар бис, деп заводтуң директору Л. Ногради СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Ол сорулга-биле заводка машиналарның алды чаа хевирлерин сөөлгү үеде бүдүрген. Оларны эки шенеп көрген сөөлүнде ССРЭ-же чорудуп бээр.

Заводтуң бүгү продукциязының 60 хуузун Совет Эвилелинче чорудуп берип турар бис деп, Л. Ногради дыңнаткан. Бистиң бүдүрүлге күчүлерин бедидеринге эргежок чугула ССРЭ-ниң чагыгларын бедик-биле үнелеп турар бис деп, ол чугаалаан.

БУСТУҢ ЧАА ТУРБИНАЛАРЫ

ПРАГА. Чехословакияның электростанцияларында ажылдап турар бус турбиналарын чаартырының калбак программазын машина тудуунуң «Шкода» бүдүрүлге каттыжыышкынның Пльзеньде турбина заводунуң коллективи күүседип эгелээн. 110 болгаш 200 мегаватт күчүлүг турбиналарның ажылдаарының төлевилел хуусаалары доозулган сөөлүнде оларны улам бедик күчүлүг чаа турбиналар-биле солуур. Чаа турбиналар чүгле электроэнергиязын эвес, харыыдаа хоорайларның база суурларның чурттакчыларының херегзелинге чылыдылга энергиязын бээр. Ол чорук одаар чүүлдүн ажыглалын ийи катап улгаттырар. Күрүнениң «Прунержов» деп электростанциязынга ажыглаар баштайгы ийи турбиналарны төлевилээн болгаш бүдүрген. Оларны «Тушимице» болгаш «Почерады» деп электростанцияларда ажылдадып эгелээн. Ук станцияларның турбиналарын чаартканы чылда бир хуу камналганы бээр. Ол ээрге — чылда 10 муң тонна хөмүр-дашты камнаары-дыр.

Чурттуң өске электростанцияларынга, ылаңгыя Яслов Богунице болгаш Дуконаваху атомнуг электростанцияларга ажыглаар баштайгы турбиналарны база төлевилеп чогааткан.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИ ЭГЕЛЭЭН

УЛАН-БАТОР. Кодээ ажыл-агыйның чугула кампаниязы — сиген кезилдези Моолда эгелээн. Бо чылын 1,1 миллион тонна сиген белеткээр харыысаалгалыг сорулга чурттуң кодээ ажылчыларының мурнунда турар. Сиген кезилдезинге белеткелди бүгү аймактарда бо чылын кынамчалыг чоруткан. Тракторларны болгаш өске-даа техниканы баш бурунгаар септээн, сиген кезер черлерни шилээн, мал чемнерин белеткээринге киржир кижилерни шөлдерге бышкыглаан. Моол Арат Республиканың чамдык аймактарынга шөлдерни суггарганының база чемишчидилгелерни төгериниң күзели-биле сиген кезилдезин ийи удаа чорудар деп турар.

Малдың быжыг чем баазазын тургузары Моолдуң мал ажылын чедиишкиниң хогжүдериниң кол үндезини болуп турар. Совет специалистерниң киришкези-биле чүгле сөөлгү үеде безин он-он тускай ажыл-агыйларны тургузуп, оларның кол угланыышкыны — сиген белеткээри кылдыр тургускан. Мал чемнерин белеткээр тускай бригадаларны болгаш цехтерни база организастаан. Оон түңнелинде республиканың мал чемнерин белеткээри беш чылдың төнчүзүнге чедир амгызындан барык ийи катап көвүдээр.

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг чаа ракеталарын ГФР-ге тургузуп турарын канчаар көөрүнге хамаарыштыр бүгү чоннуң санал-оналдарын алганының түңнелдерин үндүрген. Санал-оналдар алыышкынынга киришкеннерниң 88 хуузу америк ядролуг ракеталарны Барыын Германияның девискээринге тургузарын соксадыры дээш бадылааннар.

ЧУРУКТА: санал-оналдар алыышкынынга киришкеннерниң даңзызын кадагалаан хааржакты Иозеф Лайнен эрге-чагыргаларының Боннда төлээлекчилеринге дамчыдып берген. Иозеф Лайнен — санал-оналдар алыышкынының организастаан комитеттиң удуртукчуларының бирээзи.

АП — СЭТА-ның телефотозу.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан найысылалга айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле чазактың планын боттандырары чедиишкиниг үргүлчүлеп турар. Ливан армиязының кезектери Барыын болгаш Чоон Бейрутта кол турушкарны моондак чокка ээлеп алган. Бүрүнениң кол албан черлеринге таңнылдарны тургускан. Моон мурнунда хоорайга тургускан моондактарны арыглап турар. Янзы-бүрү партияларның база организацияларның чепсектиг отрядтарының дайынчыларын болгаш оларга хамаарышкан боо-чепсектерни кудумчулардан үндүрүпкен.

Бейруттуң кудумчуларынга боо дааш дыңналбастаан. Хоорайга чаңгыс эртирилге пунктузу ажылдап турган. Найысылалдың секторларының аразынга үш эртирилге пункттарын немей ажыткан. Национал чаңгыс эп чазаанын ап чорудуп турар хемчеглерин Ливанның чону бир эп-сеткилдиг деткип турар.

Бейрутта делегей аэропортунуң болгаш далай ортаалыктың районнарынче шериг кезектерин киирген чорук оларның ажылдадырын эгелээринге арганы тургускан. Чоокку хүннерде делегей аэропортун болгаш далай ортаалык ажыдарын планнап турар. Ливанның национал ужар чүүл компаниязы самолёттарның ужудуушкун хүннерин чарлапкан. Төрээн чурдунче ээп келир аргазын чидирген хой ливаннар Кипрде туруп турар. Оларны олурткан баштайгы самолёттар Кипрден келир деп турар.

Ап чоруттунган хемчеглерни Ливанның премьер-министри Р. Караме тайылбырлаан болгаш Бейрутка эгелээн экижиишкин чурттуң өске районнарынга нептерээр дээрзинге идегелин илергейлээн. Ынчалзажок чуртка байдалды экижидеринге израиль агрессорлар болгаш оларның шпионнары моондактап турар. Израиль шпионнар Бейрутта палестин дескеннериниң Бурдж аль-Баражна лагеринге чепсектиг онгук-чонгаа сөөлгү хүннерде кылган болгаш лагерьның элээн каш чурттакчыларын өлүрген түс черин парлаттаны дыңнаткан. Чепсектиг израиль шпионнар чаштына берген.

АКШ. Бажыңнар кырынга агаарга ушуп келген вертолётка халдадатан чоон хендирлерни (чурукта) дамчыштыр чепсектиг он беш кижи черже дүжүп турган. Олар кара чүүлдер-биле арыннарын дуглап алган болган. Боодалашкыннар дыңналган, гранаталар частып эгелээн... Ынчалзажок удаваанда ырлыы болу берген. «Айыылдыг бөлүк өлүрүкчүлерни бүрүнү-биле узуткаан» деп чарлал дыңналган.

Шак ындыг болуушкунну истелгелерниң федералдыг бюрозунуң боодалга кылыр черлериниң бирээзинге организастааны «Вашингтон пост» солун бижээн. «Өлүрүкчү чорукка удур нинти демиселге үлүүн киирер сорулгалыг чаа шериг кезээниң өөредилгези» болган-дыр деп, солун айыткан.

Америк тускай албан черлериниң, ылаңгыя истелгелерниң федералдыг бюрозунуң директорунуң дорт контролю-биле тургустунган ол отрядка дерани бежен кижини шилип алган.

Чаа тургустунган шериг отрядын даштыкы чурттарга, ылаңгыя улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкиннеринге удур ажыглаар бодап турар. Америк империализмиң чимзениишкиннеринге удур демиселжип турар депшилгелиг күрүнелерге, организацияларга болгаш оларның удуртукчуларынга удур отрядты ажыглаарын база планнаан.

Шаажылакчы чаа отрядты тургусканы ангы үеде тарылга эвес болган. «Уолл-стрит джорнал» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, «өлүрүкчү чорукка» удур демиселдиң чаа тактиказын чогаадыры дооступ турар. Улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин америк империалистер «делегейде өлүрүкчү чорук» деп адап турар. АКШ-ка күзенчиг эвес политиканы чорудуп турар күрүнелерге удур ындыг отрядтарны чорудар деп турарын «Вашингтон пост» солун бижээн.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

КОСМОСТУ МИЛИТАРИЗАСТААР ДЕП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Боо-чепсектиг космосче шинчидериниң политиказын Пентагон чорутпушаан, чер чоогунуң делгемнерин «тайбың шинчилээр» деп программаны бодунуң холунга киирип ап турар. Сенатор У. Проксмайрның даалгазын ёзугаар АКШ-тың кол саналга эргелели чаа шинчилелдерин кылган болгаш ук шинчилелдериниң түңнелдерин парлаан.

Американың Каттышкан Штаттары космос делгемин милитаризастаарынга дүрген темпилиг белеткенип турарын документиде айыткан. Аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле национал эргелелдиң эртем-шинчилел институдундан 600 миллион долларны алгаш, дараазында саңкоо чылында безин Пентагонуң шериг чарыгдалдарынга, ылаңгыя космоска дайын белеткелдерин кылырынга киирер деп турар. Оон аңгыда «шериг-хамаатылыг шинчилелдеринге» 584 миллион долларны чарыгдаарын планнап турар. Хой удаа ажыглаар «Шаттл» дээр үш космос корабльдерин бүдүрерин планнаан. Оларның бирээзин шериг херегледеринге, тодаргайлаарга, дайын белеткелдеринге, космоска болгаш космостан черге хамаарыштыр дайын чорудулгазынга ажыглаар бодап турар. Космостуң ол корабльдерин 1994 чылга чедир ужудуушкунче киирери көрдүнген.

ТААРЗЫНМААН ХӨӨННЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чазак албан черлериниң херектериниң талазы-биле сенат комиссиязы хой-ниитиниң санал-оналын алган түңнелдерин парлаан. Рейганның администрациязының кедергей авантюрисчи, милитаристиг даштыкы болгаш иштики политиказынга таарзынмас чорук Американың Каттышкан Штаттарында улам-на күштелип турарын хой-ниитиниң санал-оналдарын алганының түңнелдери бадыткап көргүскен.

Өске чурттарның иштики херектеринге дорт шериг холгаарлаашкынче, делегейде дерзии ёзу-чурумнарны АКШ-тың деткииринче Рейганның администрациязының утланыышкынын чурттуң чонунуң хой нуруузу буруу шаап турарын санал-оналдар алганының түңнелдери бадыткаан. Чижээ, америк шериглерни Төп Американың чурттарынга тургузуп турарынга санал-оналдар алыышкынынга киришкен бүгү американнарның чүгле 7 хуузу деткээн. АКШ-тың «национал эрге-ажыктары» дээр чылдак-биле америк администрация өске чурттарның болгаш улустарның иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни «делегейде өлүрүкчү чорукка удур демисел» дээр чылдак-биле базарын оралдажып турар. Федералдыг бюджеттиң кедергей хой чарыгдалдарын хамыктың мурнунда Пентагонуң шериг чарыгдалдарын кызырарының күзели-биле шеглээри чугула деп, санал-оналдарга киришкеннерниң 66 хуузу санап турар.

Таллинниң 49 дугаар школазының өөреникчилериниң сорулгазы ындыг. Ону чедип алырынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни ында тургускан: 1200 уругларга эштир хөлбекке күш-культураның барык үшкү кичээлин-не эрттирип турар.

ЧУРУКТА: күш-культура башкызы Арвед Пауриан үшкү класстарның өөреникчилери-биле сугга эштириниң кичээлин эрттирип тур.

Э. ТАРКПЕАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ТӨРЭЭН ЧЕРГЕ ЙӨРЭЭЛ

Кужур авам төлү мени
Хүнче уткуй
кусмактапкаш,
Эргим артап үнүп кээрге,
Эргим хемни көрген
боор мен.

Алдын хүнүн адаан орта
Амыр чурттаар аксым-
кежиин
Авам биле төрээн хемим
Авыралдап йөрээген боор.

Чырык черде төлү меңээ
Чыргалы дег эргим хем
чок.
Арат чонум аразында
Авам солуур кижи-даа
чок.

Ындыг черниң төлү
болгаш
Ыры-шоорга ынаам артык.
Чашкы шаамның аялгазы
Чаңгыланып артып калган.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

БАЛЫКЧЫ МОКЕЙ ИРЕЙ

(Рассказ)

1. Хеме, четки

«Заря» дээр теплоход-биле Бий-Хемниң Хүт ужарын эртип алгаш, чоктап олура, хемниң ол-бо талазында аргаларны, бедик, чараш тайгаларны, ооң кат-чимизин, кузук-тооруун кижи магадап ханмас. Ол-ла ажиндирип чорупп олурда, хемниң оң талазында Кызыл-Хая деп бедик кызыл туруг көстүп келир. Ооң адаанда, эрик кырында чаңгыс кудумчулуг узун сууржугаш турар. Дыка үр тешиң мурнунда ол сууржугашка орус чон чурттап эгелээн. Олар шаг шаандан-на аңчылар, балыкчылар, тудуг мижымы белеткелчилери болуп турган. Ол черге бажы көгерип, кырып келген Мокей Иванович Мельников дээр бир-ле балыкчы ирей ол хире назылааже, та чеже чылдар иштинде балыктап келген.

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээнден бээр ийи чыл эртип турган. Суурнуң ажыл кылып шыдаар кижилери шупту-ла фронтуже чорупкан. Арткан кижилери — бажың ээлери иелер, херээжен башкылар, школачылар, кырып назылааннар. Оларның аразында эң-не кескү ажылгыр, тывынгыр кижи Мокей Иванович апарган. Кандыг-бир ажыл-иш дугайында сүме айтырары-биле кым-даа Мокейге-ле келир, ажыл кылып шыдавас апарган, даянгыыштыг, көк салдыг ирейлер-даа, ооң чугаазын дыңнаар дээш база-ла анаа чеде бээрлер.

Шынап-ла, Мокей ирей 1942 чылда алдан харны ашкан-даа турган болза, арывас-аржывас, уйгу-чыдын чок, эрес-кежээ кижи чораан. Чазамык узун, хөнү сынныг, бедик эгиннерлиг, чоон салааларлыг, быжыг хөңү буттарлыг, хүлүмзүргей шаңгыр каракарлыг ындыг ирей. Кадыр хевактарының дүгү агбагар кара. Чуларлай үнген көк салы-биле тудуш агбагар десик сегел салы болгаш аяныг эрин салы ооң шала шөйбексимээр арнын дуглай берген. Ооң чымчак үнүг чугаазын кижи дыңнап ханмас. Баккасукка чывалаар-даа. Сеткилин хайнып чугааланып келгенде, махорка таакпызын эптиг кылдыр кескилээш, сыя туткулап каан солун саазынынга ораагаш, оозун сөөскенден кыйган чолдак ыяш соруу-лунга суп алгаш, таакпылай бээр.

Мокей балыкчы кижи болгаш узун хончулуг бродни пактыг, оозун дискек адаандан толуг калбак баг-биле тыртып каан чоруур. Ажыл кыла бергенде оттес-катпас чымчак былгаардан кылган фартугун, а балыктаарда — чылгы мал кежиинден аргып кылган идиик кедиптер.

Мокей Иванович кырган-даа болза, болунуң ам-даа мөге шыырааңга, дадыккан мөзүзүнге меңээргенгеш, фронтуже эки тура-биле чоруур деп биледириишкин бижээн. Назыны улгады берген дээш, хүлээп албаанынга Мокей дыка-ла хомудап чораан. 1942 чылдың эгезинде ооң улуг оглу Пётрну фронтуже чорудар дугайында келдиришкин чедип келген. Февральдың чыккылама соогунда фронтуже баар улузун суурнуң чурттакчылары үдеп турда, Мокей оглунуң олурар шанааның чанынга чедип келгеш, ону ошкап кааш, чугаалаан:

— Чаа, оглум Петя, бистер, Мельниковтар хөй эвес улус чораан бис. Сен Россия черинге — Курагино деп суурга төрүттүнген сен. Фронтуга баргаш төрээн Россияны, бо бичии суурувусту утпа. Россия дээш демисеш, немец-фашистерже халас ок ытпа. Бир эвес чыла дайынынга таваржы бээзинзе, боон хыны, чыдан бажы сыныгыже немец-фашисти согар сен. Дестүнмейн чораан мөге кужуңу шак орта көргүс! Кызыл Армияның тиилелгезинге бис шупту бүзүрээр бис. Тиилелге-биле ээп кел! Мени фронтуже чорууруң чөпшээревээн-даа болза, чон-биле кады фронтуга шыдавыже дузалажыр мен, балыктап турган-даа болза. Аарыг аваңга сагыш човава, мен ону эмнеп, эки ажаар мен.

Адашкылар куспактажыышкан. Суурнуң херээженнериниң, уруг-дарының ыы-сыызы кулак уюк. Фронтучулар шанактарынга олургулааш, Диин-Чул ховузу-биле шуужуп чорупкан.

Мокей фронтучуларны үдеп каапкаш, оларның соонче көрүп тура, үш салаазын кожа туткаш, Чеди-Сүүрлер талазынче мөгейип тейлеп каан.

* * *

Мокей Иванович Мельников Красноярск крайның Курагино суурга 1880 чылда төрүттүнген. 1922 чылда Севи суурга кожуп кээп чурттай берген. Черле алызындан тараачын кижи болганындан, мынчап ол черниң дагларының эдээнде эзим эдээ шөлчүгештерге көк-тараа, сула тарып, ооң ыдай ол черниң дуржулгалыг балыкчыларындан хеме кылырын, четки аргырын, балыктаарын өөренип алган. Аңнап, дииңнеп, бору какпалап база өөренип берген. Элээн чылдар эрткен соонда, ооң арга-мергежили экижип, балыктаар эт-херекселин немежип кел чораан.

1942 чылдың чазы эртелээш, хар эрип эгелээн. Бир-ле аязы коңчуг хүн. Мокей Иванович бажыңының чанында серп адаанга балыктаар херекселдер — хүүрек, шөйгү, четки халыткылары чазап олура, эрик кырынче көре бээрге, ол суур чурттуг аскак Ерлин дээрзи кылаштап эртип бар чораан.

Макар Егорович Ерлин Тывага өскен, төрүмелинден бир талакы буду аскак, чаңдаш болган кижи. Ындыг-даа болза улуг эвес ог-бүлезиниң амыдыралынга өй кылдыр, шыдаар хире-шаа-биле аңнап, балыктап, көк-тараа тарып, ону дээрбедээш чип амыдырап чораан, ажыл кылыр чаңгыс аъттыг-даа, каш дагааларлыг-даа, черле шору кижи болган. Чазын, күзүн эштинден ужулбас куу шекпеңден даараан тонун чиңге хендир-биле куржанып алган, хапыгыр кара шлязын кезииктеп чоруур ындыг кижи. Ерлин чолдаксымаар, шала бүшкүтүр сынныг, сеегеш арынныг, кажан-даа чүлүвес дырбыл сарыг тарамык салдыг, чутаакыр, башкансымаар, хөөремик чаңнмг, тывалагылаар ындыг эр. Аскак болгаш дурт-сыны шеригге таарышпас боорга, Макар Егоровичиниң фронтуже база чорутпаан.

Мокей Иванович Мельниковтуң чанынга Ерлин чедип келгеш, дырбыл салын суйбап чорүй:

— Үүле бүдүнгүр-ле, четки баглаттыынгыр-ла болзунам — деп йөрээп мөгейип кааш, чудук кырынга олуруп алган.

— Чоруун чогузун, кайнаар барайн дээш, Макар?— деп, Мокей ирей эш тыртып айтырган.

— Оглум, Павлушкам, шынаа шалбааларындан, доңмас кара суглардан эдүректеп чораан кижи. Кудук хем аксында хөөлбекте салып каан дикпе-четкивисти кадыр эл кырындан көре кааптарымга, бир-ле улуг балык дикпениң орту хире черинде оражып алган тур деп девидээн-кавылдаан, аъдым сүт дер хужур шаап алгаш маңнадып келдим. Четкиниң хеме чок кижи барып ап шыдавас черде салган чүве болгай. Ынаар далажып бер чөр мен ийин—дээш, далаштың-даа коңчуг, чолдак даңзазынга таакпызын тиккен олурген.

Мокей Иванович четкизин, халыткыларын кедээр чыый салып кааш:

— Оо, олча болган-дыр, ам-на бел шөйүндүзүнден кылган колбаса четтирер-дир бис. Сээн-биле хөөрежир дээн чугаам ам болдубмас-тыр. Четкинде балыым ышкындыра бээр, дүрген халывас болза хоржок болган-дыр, оол— деп, Ерлинни далаштыргаа.

Кежээликтей, шынап-ла Ерлин чээрби килограмм хире белдиң чартымын диле ескеш, шоодайга чүъктеп алган, Мокей ирей-кадайның бажыңынга кирип келген. Мокейниң кадайы Варвара Петровна бел чартымын көре каапкаш, безин белинчей берген.

— Аа, олча болган дээнин шын-на боол-тур, Мокей Иванович! Чеде бээримге, шыңан-ла коңчуг улуг бел четкиде так кылдыр шорбажып алган, мөөн тура, шаа төнген чыдыр. Бир беш килограмм хире кызыл мыйыт четкиниң баглаан ужукда салындан туттуна берген куженип, борлап салдаан тур. Улуг бел-даа ооң кайын уштунар дээ, баштай ол мыйытты уштуп алыр-дыр дээш, шөйгү бажы-биле четкиниң адаан кодуруп кээримге, мыйыдым база шору улуг болгаш мөөн тура, хайлыг, уштап халып чорүй беарды, кулугуриу... деп, Ерлин халактаан турган.

Варвара Петровна:

— Столче саадалар, шайлаар — деп, Макар Егоровичини чалаан.

— Көрдүң бе халаң, ындыг таварыгада салындан туттуна берген балыкты уштурда, четкини кошкатпайн чорүй, балыкты хенертен четкиге ораай шаапкаш, далаш-биле хеме кырынче үндүр тыртыптар чүве болбазыкпе, Ерлин. Хүтбай, орта часкан-дыр сен көрем — деп, эжиниң чанынга олурупкаш, Мокей махорказын саазынга таваар ораав, ооң ам чүү дээрин манап, хүлүмзүреп каан олурган.

Ол аразында Варвара Петровна дүрген-ле үске быжыра каантар дээш, балыкты далаш-биле казырыпи аштап эгелээн.

Ерлин ынаар көре каапкаш:

— Чок, чок, Варвара Петровна, анаа дегбейн көрүңер, мээң бажыңымда бел бажы ам быжар чыгай берген боор. Үүрей хайынмалын дээш четкиге сүккаш, хүлүп каан мен. Быжыр хайны берген бел бажын тавакка бүдүнү-биле салыптарга магалыг-ла. Че, бистинге барваалыңар... Балык быжырбайн өршээп көрүңер — деп, Ерлин столга-даа олурбайн, бажыңы ээлерин чай-даа алыңдырбайн, бажыңынче чалааш туруп берген.

— Чаа ындыг-дыр, бараалы, Варварушка, Анастасия Ивановна манай бээр. Хайыраан бел бажы база үүрей хайыныр каар. Каям, демги бир чүвем, кайда шыгжап кагдым, кадай? Ооңну ап алам көрем, бел бажы чип олура, соңнаас ийикле ону. Тыва улус—бел бажы берт чаг, шурун бажы—шуптуу чаг — дижир болгай. Ол шын чүве — дээш, Ерлинче көргеш, хүлүмзүрей тырткаш, тонун кеде берген.

Мокей Ивановичиниң хүлүмзүрүүнге харыы кылдыр Ерлин сандайындан туруп кээп, бөөзкин-ле баштан чаны-биле:

— Балыкчы балыкчының чаныи танывыр, балык чип олура, далай таңнызынга база чалбарыыр дээр чүве болгай. Ынчангаш бичиидеп соңнеп-даа болгай-ла, мээң борбак хүүнчүтажым база курут эвес боор ийин ол—дээш, Ерлин иштинде чиккиледир каттырып каан.

Анастасия Ивановна аалчыларны ээлдек-эвилең уткуп хүлээп алгаш, столунга аъш-чемни делгеп эгелей берген. Ашаа белдиң адыг майы дег, калбак бажын паштан эккеп, улуг тавакка салыпкан. Даштын кажаа эжин дагжаан соонда, ыттар ээре кааңнаан соонда, аът оранган. Удатпаанда-ла Ерлинниң школачы оглу база-ла олча-омактыг—бир улуг, үш-дөрт хире шала бичежек эдүректер чүъктеп алган бо кирип келген. Балыкчылар база-ла аажок өөрүп, оолду хол-чок-ла мактаан олурганнар.

— Бо дээрге база-бир берге аңчы-дыр моонар!— деп, Мокей ирей оолду мактаан.

— Өөренири-даа шору, эдүректеп, балыктап, база өөрениң алган, бистиң Павлушкавыс база шору болдур ийин, бисти азыраар болу берген — дээш, Анастасия Ивановна оглунуң өгбегер сарыг бажын суйбап каан.

— Ачай, бо улуг эдүрек сен ол чарыында дош кырында дыка ыракта олурда, сээң сыгыр октут боол-биле чаңгыс-ла ток кылдым! Мен улгадып келгеш, фронт баар болзумза, фашист бажын черле чаныр боолаас ийик мен— деп, оол бөле мактаны каапкаш, арны кыза хона берген.

(Уламчылыг).

М. КОЛ.

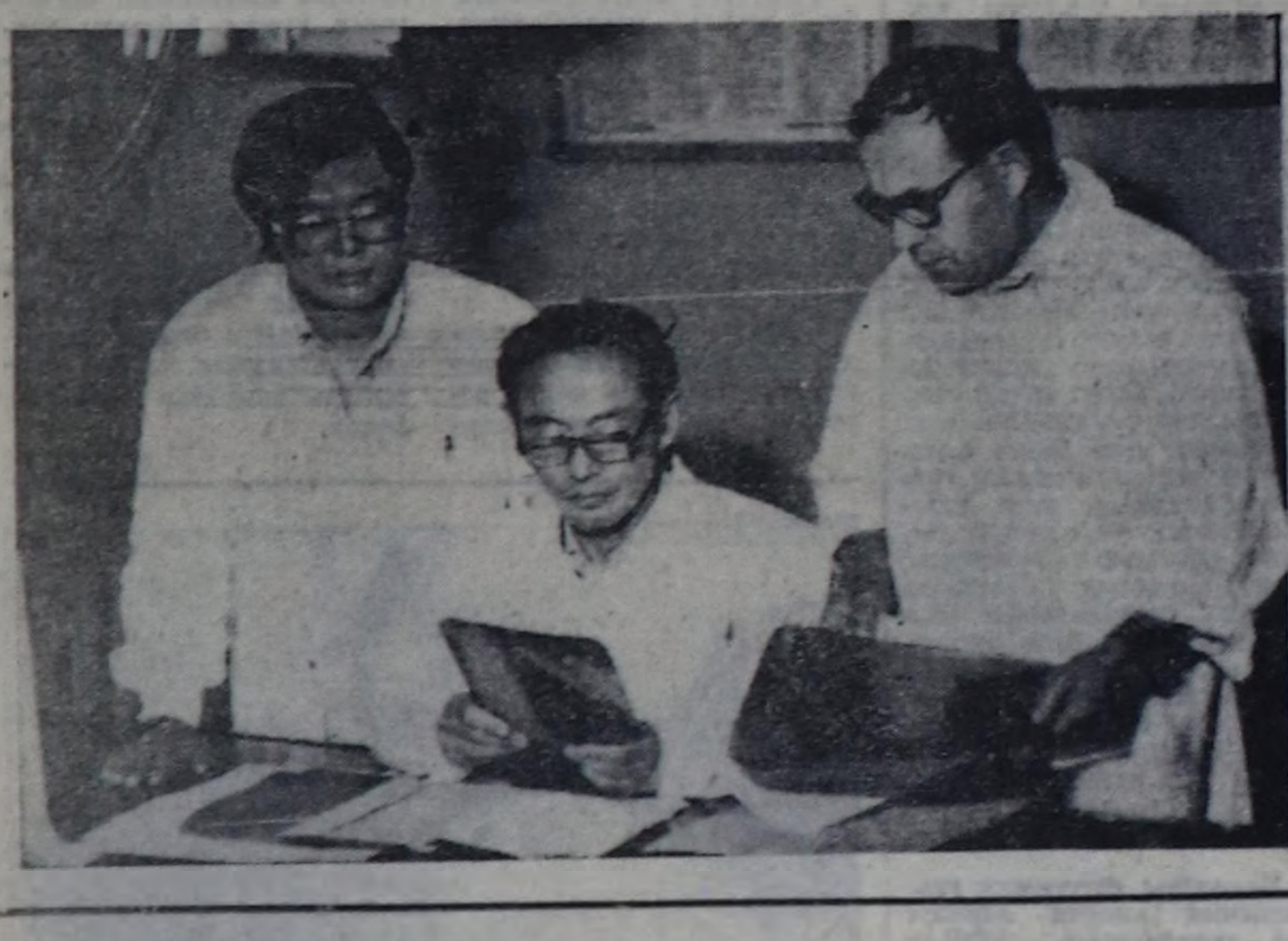

Михаил Алданович Момбулай Красноярскиниң медицина институдун доозкан. Тываның кадык камгалал шугумунга баран болуп эгелээн. Оон бээр ам таптыт-ла 20 чыл чедип чоруур. Ынча чылдар иштинде ол барык-ла чаңгыс черге — Таңды районда Балгазын санаторийинде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Балгазын санаторийиниң кол эмчизиниң эмнелге херээниң талазы-биле оралакчызы М. А. Момбулай, эмчи А. Д. Бабенко база рентгенлаборант И. Б. Сарыглар-биле рентген чуруктарын сайгарып олур.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

КЕЗЭЭДЕ ХҮННЕП ТУРЗУН

Хүндүткелдиг болгаш харысалгалыг ажыл — башкының мергежилин шилип алгаш, омак-хөглүг, чаптанчыг, чаш ажы-төлдү өөредип, кижизидип, үр чылдарда ажылдап келдим. Бистиң чоргаар-омак чаштарывысты көрүп тура, сеткилимде белаттынмас болуп арткан бир чүүлдү сактып келдим.

Ынчан Совет Армияның хүрээлеңинге турган мен. Шериг өөредилгезиниң үезинде Белоруссия ССР-ниң девискээринге бир бичии хутор чанынга чартык шак иштинде дыштаныр үе берген чүве. Грузин, адыгей, каракалпак националдыг эштерим-биле бир бажың чанында кудуктан суг узуп ап турувуста, биске кырган кадай кижи чедип келгеш, бажыңынче чалады. Биске ол хайындырган судун мага хандыр пактаткаш, быжырган пирогилерин хаптап берип тура, норгуннут төөгүнү чугаалады:

— Дайын эгелээн соонда бир ай безин четпээнде, хуторувуста дайзыннар эелеп алган. Ийи оглум фронтуже, ашаам партизан отрядынче чорупкан. Бирээзи ийи, бирээзи дөрт харлыг чаштарым-биле арткан мен. Дайзыннар келгеш, баштай-ла ийи инээмни, дагааларымны хунаал аппарганнар.

А бир катап зүпе удуп чыдырывыста, эживисти чаре тепкеш кирип келдилер. Ашаамны айтырарга, кайда дээрзин чугаалап бербедим. Ынчаарга олар уругларымны хилинчектеп эгеледилер. Мен алгырып-кышкырып үндүм. Бажымче аар чүве-биле уддаптар орта, билинмейн барган мен. Миннип келгеш, ийи дүн, хүн иштинде уругларым чанынга ыглап-сыктап келгеш, хилинчектедип өлүрткен оларымны херим иштинде тарып алганым яблоня дөзүнге хөөржүдүп кагдым. Бо-дүр—дээш, карааның чашын чодуп тура айытты. Чечектелип келген чоон яблоня дөзүнде ийи бичии хөөр. Уругларның адазы-даа ийи акылары-даа чаалыг шөлдеп ээп келбейн барганнар.

Ленинград хоорайга аян-чорук кылып чеде бергеш, Пискарёв хөөрүнүң ажыниң аксында бичии музейжигеште бүзээлээшкин үезинде ог-бүлезиниң кежигүннерин шуптузун көрүп тура ышкынган, боду сөөлүнде ашааныындан оңгарылбайн барган Таня Савичева деп бичии уругнуң бижээни көргүнчүт демдеглелин хомудал, киленнээшкин-биле номчаан мен. Караам-биле көргеним, кулаам-биле дыңнааным бо чүүлдер сагыжымдан кажан-даа ыравас болган. Ынчангаш дайынны көөр хөнүм чок.

АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң халыыг дайынны өөскүдерин оралдажып, массалыг узуткаашкын чепсээн эндере бүдүрүп, чурттувусче болгаш эвилелчилеривисче ядролут ракеталарын шыгаай тургузуп эгелээнин дыңнап, номчуп, ора, ожаан-кылыым хайнып кээр.

Кижи кижилерге удур бооморгу арынмазын, ажы-төлдүң өөрүшкүзүн карак чажы солуваазын, чаш чүректерни кажыыдал кемдетпезин, оларның кырынга арыг агаар, аяс дээр мөңгежирел, алдын хүн кезээде хүннеп турзун.

А. ХЕРТЕК,
Аксы-Барлык суур.

ТВ

ИЮЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — ССРЭ-ниң улустуң музыка чогаалдары. 9.10 — Документалдыг телефильмнер. 9.50 — «Будильник» 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 — «Кодээдек дамчыдылга» 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 14.45 — Бөгүн — Балыкчының хүнү. 15.15 — Балыкчының хүнүнге турескаатиан музыкалыг дамчыдылга. 16.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.00 — «Хой-ниитиниң бодалының ніднри». 18.00 — Мультфильм. 18.20 — Концерт. 18.50 — «Делегей панорамазы». 19.35 — Документалдыг телефильм. 19.55 — Делегейниң эң эки фигуристериниң көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — Концерт. 22.50 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.00 — 00.50 — Футбол. «Днепр» — «Шахтер».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Г. Троепольский. «Ак Бим Кара Кулак». 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Концерт. 10.35 — Документалдыг фильм. 11.00 — «Хуулгаазынныг кас». Уругларга чаа телефильм. 11.30 — «Билдинигр-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.30 — Социалистиг чурттарның аразынга тенниске маргылдаа. 13.00 — «9-ку студия». 14.00 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 14.45 — Киргизияның аялгалары. 15.15 — «Атлантылар и кариатиды». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 16.45 — Концерт. 18.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 18.30 — Теннис. 19.15 — Ырыдан танцыже. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Документалдыг фильм. 20.30 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.05 — «Куш чок хүн» деп уран-чечен фильм.

ИЮЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулал. 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.50 — Фильм-концерт. 10.25 — Уругларга — фильм. «Он беш харлыг капитан». 11.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — Чаа фильм-концерт. 15.40 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы — «Көвүрүг». 16.45 — Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 17.30 — Чурук санында-ла — хүн. 17.45 — Объектив. 18.05 — Чалыыларның чогаадылгалары. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. «Чагыг — хоойлу». 19.30 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 19.50 — «Эң сөөлгү хүн». Фильм-шиин. 21.00 — «Үе». 23.00 — 23.30 — Футбол дугайында допчулал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Куш чок хүн». Уран-чечен фильм. 9.45 — «Будильник». 10.15 — Эртем болгаш амыдырал. 10.45 — Концерт. 11.15 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Васнецовтуң музейи». 11.35 — Документалдыг фильм. 11.50 — Уругларга — фильм. «Сут кайыын агып чыдарыл». 12.35 — Орус чугаа. 13.05 — Концерт. 13.35 — Полтаваа тулчуушкунунуң 275 чыл болганы. 14.20 — Концерт. 14.45 — Тайбың болгаш аңыяктар. 15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга — фильм. 18.35 — «Исток» литкаттыжыышкынның ажылының дугайында дамчыдылга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тоъу». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Теннис маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — «Ийистерниң уржуундан». Уран-чечен фильм. (МАР).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Живая радуга» 9.30, «Актриса в Трансильвании» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Не хочу быть взрослым» 9.30 13.10, «В моей смерти прошу винить Клаву К...» 11.20, 15.10, «Танцор диско» 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабские приключения» 11.00 «Приступить к ликвидации» 18.30, 15.10, 17.50, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Черная мантия для убийцы» 11.20, 14.50, 18.30, 20.20, «Прощальная весня любви» 13.10, 16.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Старик Хоттабыч» 15.00, «Прости меня, Алёша» 16.40, «На вес золота» 18.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Танцор диско» 12.00, 14.40, 17.20, 19.50 шактарда.

ИЮЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Пароль «Отель Регина» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «С тобой меня радует мир» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приступить к ликвидации» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Укол зонтиком» 19.30 шакта.

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС!

Чайның кидин-түдүк кыг, кааң хүннеринде Кызылдың, республиканың хоорайлары болгаш суурларының чурттакчыларының хоорай даштынче, чайлагларже болгаш арга-эштиг черлерже дыштанып, селгүүстеп чорууру ковудаар.

Чамдык кижилер бойдус чүүлдерин болгаш улустуң байлаан өрт айыылындан камгалаарының талазы-биле харысалганы чедир билбес болгулаар-дыр.

Өжурбейн арттырып каан одаглар, таакпы артынчылы, оттуг-ыяштар болгаш уругларның серемчилел чок чоруу өрт айыылын болдуруп, улуг когаралга чедирип болур.

Тываның арга-ыяштыг девискээрлеринге өрт айыылы улуг, чайгы үеде ындыг чылдагааннардан хөй санныг өрттер боол турар.

Өрттерниң кол-ла чылдагааны — хамаатыларның хоорайлардан болгаш чурттакчылыг черлерден үнүп, дыштаныр, селгүүстээриниң үезинде өжурбейн арттырыпкан одаглары, папиростары, уругларының оюн-тоглаазы боол турар.

Эштер!

Тыва АССР-ниң чурттакчы бүрүзүнүң хүлээлгези — өртке удур дүрүмнерин хажык чок күүседири, уругларының от-биле ойнаар чоруун болдурбазы болур.

Өртү болдурбазы-биле кижилериң хыштапыр черлерже — хоорайлар болгаш суурлардан үнүп, селгүүстээриниң үезинде одаглар кыпсырын, оттуг-ыяштыг, папиростарны өжүрбейн октаарын, уругларының от-биле кайы-дамаан чок ойнаарын болдурбас ужурлуг.

Бир эвес силер өрттү көрүп каар болзуңарза, ол дугайын арга-ыяш камгалаар черлерже дораан-на дыңнаткаш, ону өжүрериниң хемчеглерин алыңар!

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өрт камгалалының килдизи, Бүгү-российның өртке удур эки тура ниитилели силерни өртке удур дүрүмнерин эң-не шынчыы-биле сагыырынче кыйгырып тур.

Бойдусту өрттерден камгалаңар!

ТЫВА АССР-НИН ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

Новосибирсктиң харылзааның электротехникумунга 1984-1985 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Хүндүскү салбыр (шуут өөредилгелиг):

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.
2. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.

Өөренир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

Ооттумак школа доосканнарга мергежилдер:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.
2. Автоматтыг электри харылзаазы.
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.

Өөренир хуусаазы — 2 чыл 8 ай.

Бот-өөредилге салбыры.

Долу эвес болгаш долу ортумак школаны доосканнарга мергежилдер:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.
2. Автоматтыг электри дамчыдылгазы.
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.
5. Почта харылзаазы.

Өөренир хуусаалары:

а). техниктиг мергежилдерге — ортумак школа доосканнарга 2 чыл 10 ай; долу эвес ортумак школа доосканнарга — 4 чыл 7 ай;

б). почта харылзаазы — ортумак школа доосканнарга — 1 чыл 10 ай; долу эвес ортумак школа доосканнарга — 3 чыл 9 ай.

Шуут өөренир болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга кирериниң шылгалдалары 1984 чылдың августун 1-ден 3-ке чедир болур. Долу эвес ортумак школа доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), долу ортумак школа доосканнар — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле) кирериниң шылгалдаларын дужаар.

Практиктиг ажыл стажы ийи чылдан эвээш эвес болгаш халашкан дайынчылар өөренип кирерде чиигелделерлиг болур.

Техникумга өөренип кирерде даразында документилер чугула:

1. Билдиришкин, 8 чыл азы ортумак билиг дугайында документ (боду-биле). № 286 майыктың эмчи шынзылгазы. 6 фото-чурук (бөрт чок. 3х4 см хемчээлдиг). күш-ажыл дептеринден ушта бижилге. Бир эвес ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес болза, бүдүрүлгениң азы албан черниң удуртукчузу, совхоз директору ону шынзыдар. Паспортту, шериг биледин азы кирип бижиткен херечилелди боду эккеп көргүзер.

Кирериниң шылгалдалары Кызыл хоорайга августуң 1-ден эгелеп дужаар.

Документилерни Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизинче даразында адреске чорудар: 667000 Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53 бажың, телефон № 2-48-1?.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажылгый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2005.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01521.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 159 (12549) | 1984 чылдың июль 10, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

БРИГАДАНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Москвада В. В. Куйбышев аттыг «Электрозавод» каттыжыышкынында А. Литвиновтуң удурткан эптекчилер бригадазының кежигүннери ажыл шагының минута бүрүзүн камналгалыг ажыглап турар. Бригада кежигүннери эртенниң-не 20—30 үнелиг минутаны камнап ап турар. Ооң мурнунда 20—30 минутаны даалгаларны чугаалажыышкын көөрүнге, хуваажырынга чарыгдап турган. Дараазында хүнде кылыр ажылдарны ол хүннүң бүдүүзүнде тодаргайлап ап турар болгаш комплекстиг бригаданың кежигүннери эртен ажылче дораан кирер.

Эртенниң-не камнап алдынган 30 минута планга немей ажылдарны 10 хуу көвүдедип турар. Пландан ажыр продукцияны бүдүрерин материалдыг немелде чарыгдалдар чокка чедип алган. Пландан ажыр ажылдарны кылырын ээлчегде бүдүрүлге графигин эде көргенниң күселиг-биле чедип алган. Специалистерниң санал көргенин ёзугаар алырга, эртенниң-не камнап ап турар 20—30 минута дыка үнелиг болган.

А. Литвиновтуң бригадазының кежигүннери «үстүнден» дужаалдарны, шиитпирлерни манавайн, бүдүрүлге даалгаларын боттарының дидим инициативазы-биле ажыр күүседип, ажылдың шынарын улам-на бедидип, сагылга-чурумну быжыглап турар. Бүдүрүлге пландарын ажыр күүседиринге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, мурнакчы ажылчын А. Литвиновтуң ролю улуг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын ханыктыр мурнунда бүдүрүлгени организастаарындан, эргелеп башкарарындан тывар апаар деп, Андрей Петрович чугаалап турар. Ол принципти бүдүрүлге каттыжыышкынының бригадирлер чөвүлелиниң ажылының үндезинин болдурган. А. Литвинов каттыжыышкынының бригадирлер чөвүлелин удуртуп турар. Бот-оруулга-чарылгалыг ажылдап турар комплекстиг бригадаларның саны ам бүдүрүлге каттыжыышкынында көвүдээн. А. Литвиновтуң бригадазының кежигүннери беш чыл планын 1985 чылдың майның эгезинде бүрүн күүседирин шиитпирлээн.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИИЛИҢЕР

Республиканың совхозтарында мал чеминиң белеткели бо хүннерде калбарган. Ниитиниң малынга четчир санныг мал чеми белеткээр дээш чарышты чер болганда дээштиг организастаан. Малга быжыг чем-суурну туругуур дээш чарыштың мурнакчыларының саны хүн келген түдүм немежип турар. Шак ындыг мурнакчыларга Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Лаахын Көк-оолга удурткан мал чеми белеткээр комплекстиг бригадазының сигенчилери хамааржыр.

«Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН эрткен чеди хонукта 294 гектар черниң сигенин кестиргеш, бедик көргүзүглерни чедип алган Лаахын Көк-оолдуң удуртканы мал чеми белеткээр комплекстиг бригадазының ажыл-ишчилеринге тураскаадып көдүрген.

Эки шынарлыг, элбек мал чемин белеткээр дээш социалистиг чарышты улам калбартыңар!

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Июль 3-түң байдалы-биле алырга, «Коммунизмниң херели» совхоз 300 гектар шөлдүң сигенин, «Революцияның чалбыыжы» 250 гектарның, С. Тока аттыг совхоз 159 гектар черниң, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 368 гектарның, Кедээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязы 275 гектар шөлдерниң сигенин кезип белеткээн. Ооң иштинде «Коммунизмниң херелинде» 168 гектар шөлден, «Революцияның чалбыыжы» 10 гаңын, Тока аттыг совхозтуң 69, Дуржулга станциязында 27 гектар черниң кестинген сигенин бөлүп ажаагаш, сараттаан.

Витаминниг сиген далгаңын белеткээрин база ажыл-агыйлар чорудуп турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз эң хөйну 82 тонналы белеткеп алган.

А. ЗАЙЦЕВ.

17 ТОННАНЫ КҮРҮНЕГЕ ДУЖААГАН

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозта хой кыргылдазы адакталып турар. Бо чылын күрүнеге 27 тонна дүктү дужаар планын совхозтуң ажыл-ишчилери бүрүн күүседир дээш, кыргылданы организастыг чорудуп турар. Июльдуң эгезинге чедир совхоз 17 тонна дүктү күрүнеге саткан.

Ниитизи-биле 32 коданда 13 муң улуг хойну, 5 муң хураганны кыргыыр ужурлуг. Ам бо хүннерге чедир 29 коданның хоюн кыргып дооскан, кыргылданы уламчылап турар.

Совхозтуң кыргылда пункттарын дерип белеткээни эки. Төп пунктуда электрилиг 24 хачы ажылдап турар. Лозуңнарны, плакаттарны аскан. Хана солунну үндүрүп, мурнакчыларны көргүзүп турар.

Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин 5 хонуктап үндүрерин чурумчуткан. Дуржулгалыг кыргыкчы Чысымаа Ооржак хүнде 70—80 кг дүктү кыргып турар. Кыргыкчылар Александр Ховалыг, Наталья Монгуш, Мария Монгуш, Зоя Оюн олар база эки ажылдап, чарышка тиилекчи болуп үнгүлээн.

Хоюжулар Машпак Куулар, Шагдыр Сат олар хой бүрүзүнден-не 2,5 кг дүктү алган.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ОРГАНИЗАСТЫГ

«Алдан-Маадыр» совхозта дөрт кыргылда пунктузу бүгүн дериттинген болгаш бо хүннерде кыргылда организастыг чорул турар.

Ниитизи-биле совхозта 28,9 муң хойнуң 50 хуузун кыргып дооскан. Кыргылданы уламчылап турар.

Сүт-Хөл район ниитизи-биле 37 тонна ажыг дүктү күрүнеге дужааган. Районнуң ажыл-агыйларында 58,2 муң хойдан 25 муңну кыргаан.

Бистиң корр.

ЛЮЦЕРНА АЖААЛДАЗЫ

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозта коммунист Валентин Корнеевич Поповтуң удуртканы мал чемнери белеткээр бригада сиген кезилдезинче июнь 25-те-ле кирген. Олар баштай Марачёвка шынаазының оленин кестирип доосканнар.

Ол механизастаан бригада бо хүннерде Балгазынның шынаазында тараан 400 ажыг га черде люцерналы кестирип турар. Ооң дужуду хөлчок чаагай. Механизастаан бригадада беш трактор ажылдап турар. Оларда пресстээр машина база бар. Кезип, бөлүп, пресстээш, сүт-бараан фермазының кажаазынче чорудуп эгелээн.

Валентин Поповтуң бригадазы чүгле совхозта эвес, харын-даа Таңды районда макталдыг. Олар чылдың-на бригада болуп алгаш, мал чемнерин белеткеп, салган соруглгазын доктаамал ажыр боттандырарлар. Бригаданың ажыл-ишчилери интернационалчы. Алексей Кузьмин, Николай Боронов болгаш Дагба-оол алышкылар дээш оон-даа ындай мурнакчылар-лыг.

Бо мал чемнериниң белеткекчилериниң аразында үш алышкы бар. Хүлбүс-оол Дагба-оол, Комбу Дагба-оол, Допуй Дагба-оол — шупту механизаторлар. Алышкыларның улуу Допуй Дагба-оол 1956 чылда механизаторлап берген. Дуңмаларын база ол мергежилге өөредип алган.

Мурнакчы бригаданың салган сорулгазы улуг. Чүс ажыг га көк-тарааны кестирип, мал чеминге белеткээр. Чаңгыс чылдыг 1557 га сигенни база кезер, бөлер. 1100 тонна силосту болгаш хөй тонна сенажты салыр. Күскү дүжүттүң саваңын бөлүп, кыштагларже дажыглаарлар.

ЧУРУКТАРДА: бригадада алышкылар (үстүнде) Дагба-оол акызы Допуй Дагба-оол-биле; сиген кезер тракторларның шыпаа кыдыынче бар чорууру.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бистиң чуртувуста

КУРГАН. «Зауральский» совхозтуң механизаторлары мал чемнерин белеткээрин чыл бүрүде улам көвүдедип турар. Кужурлуг шөлдерни амгы беш чылдың эгезинден бээр сайзыраткан түңнелинде совхозта мал чемнериниң курлавыры көвүдээн. Чүгле бо чазын безин 400 гектар шөлдүң кужурун чидирип, сайзыраткан болгаш тереңсигенни механизаторлар өстүрген. Ында сиген кезилдезин эгелей берген. Кужурлуг шөлдерни сайзырадыр талазы-биле колхозтуң ажыл-ишчилеринге Курганның тараа ажыл-агыйының эртемниг шинчилел институдунуң эртемденнери улуг дузаны чедирген.

ЛИЕПАЯ. Латвия Совет Социалистиг Республиказында «Лиепайсельмаш» заводтуң чаа цегинде 10 километр узун дурттуг конвейерни ээп эгелээн. Ындыг конвейер автоматтыг чурум бүгаар ажылдавышаан, чаа бүдүрүлгениң хөй чүс станоктарының болгаш янзы-бүрү механизмнериниң чаңгыс аай технологтуг шуушуурулгазын хандырар. Мал ажылынга болгаш мал чемнерин бүдүреринге ажыглаар машиналарының база механизмнериниң гидроцилиндирлерин ол хөй арбыны-биле бүдүрер. Чаа цехти амгы үениң эң-не болбаазыраңгай дериг-херекселдери-биле хандырып турар.

АЗОВ. Чаа дүжүттүң тараазы Ростов областың элеваторларында кирип эгелээн. Ылаңгыя кызыл-тастың дүжүдү чаагай болуп турар. «Маргаритовский» совхозтуң тараажылары бедик шынарлыг тарааны Азов районда хамыкты мурнай күрүнеге дужаап эгелээн. Чер ажылынга бригада аргазын калбаа-биле ажыглаан түңнелинде совхозтуң тараажыларының бедик шынарлыг тараазы бүдүреринге сонуургалы бедээн.

КАРШИ. Узбекистанда «Облколхозтудуг» трест Карши ховузунуң кур чер тараажыларынга чуртталга бажыңнарын тударын ийи катап көвүдеткен. Ооң түңнелинде Шахрисаб районда «Социализм» совхозтуң хөвеи ажаакчыларынга чаа бажыңнарны хуусаазындан чартык чыл бурунгаар тудуп берген. Трестиң тудугжулары ай санында чурттаганың 50 бажыңнарын кылып, ажыглаалга кирип турар. Тудуга бригада керээзиң нептереткен түңнелинде чурттаалга бажыңнарының болгаш өске-даа объектилерниң тудуу дүргедээн, ажылдың шынары бедээн. Бригада керээни колхозтар аразының кожуп чоруур колонналарының, бажың тудар комбинаттың, автобүдүрүлге чериниң чолаачыларының коллективтеринде нептерээн. Кижилерниң ажыл төлевири ам оларның ажыглалга кирген тудугларының саныңдан, шынарындан болгаш хуусаазындан хамааржып турар.

МИНСК. Белоруссияның технология институдунуң эртемденнери чылыг камнаар чиик болгаш быжыг материалды чогааткан. Ыяш хирээндизин тускай чук-биле тудуштуруп, ындыг материалды бүдүрген. Хевис хевирлиг ол материал-биле шала чылыглаарынга дыка эптиг болган. Чиик өртектиг ындыг материалдарны бүдүрери чиик үлетпүрге дыка ажыктыг болур. Ыяш хирээндизин мооң мурнунда өрттедип алы оңгарларга төп турган. Чаа материалды бүдүрериниң төлевилелин Брест хоорайда сукно кылыр комбинатка эртемденнер дамчыдып берген.

КАЗАНЬ. Лазерлиг арга-биле кезип эмнээшкинге ажыглаар херекселдерни Казань хоорайның «Медиинструмент» эртем бүдүрүлге каттыжыышкынынга чогаадып кылган. Медицинага чаа аргаларны ажыдып берген лазерлиг кезип эмнээшкин албан черлери ындыг херекселдерни хөй-биле хереглеп турар. Ындыг херекселдерни чогаадырының болгаш четчир кылдыр бүдүрериниң сорулгазын автономнуг республиканың специалистери медициналың шиитпирлеп турар. ССРЭ-ниң Кадык камгалалга министерствозунуң Төп эртем шинчилел лабораторийзының эмчилери оларга дузаны чедирген. Лазерлиг эмнээге черлеринге ажыглаар чаа херекселдерни бо чылын массалыы-биле бүдүрүп эгелээр.

КЕМЕРОВО. Третьяков галерейзындан алдынган XIX чүс чылдың орус уран чурулганың чогаалдарының солун делгелгезин совет чурулга уран чүүлдүң Новокузнецк хоорайда музейинге ажыткан. Делгелгени Кемерово хоорайга база көргүзер. Сибирьде хоорайның музейиниң болгаш «Третьяковканың» коллективиниң аразынга шеф дузаламчызының дугайында керээни ёзугаар делгелгени ажыткан.

БАКУ. Азербайджанның С. М. Киров аттыг, «Тиилелге», «Заря» совхозтарының топ сууларынга амыдырал бажыңнарын ажыглалга кирген. Радио херекселдерни, электроприборларны, идик-хепти септээр, химиктиг арыгалга кылыр бастерскаяларны ол бажыңнарда ажыткан.

(СЭТА).

ЧОННУҢ ХЕРЕГЛЕЛ БАРААННАРЫН КӨВҮДЕДИР

Эрткен субботада Кызылга, чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир, ооң шынарын бедидер болгаш ассортиментизин экижидер талазы-биле айтырыг чугаалашкан чөвүлел хурал СЭКП райкомнарының секретарьларының, райкүүском даргаларының оралакчыларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының киржилгези-биле болган.

Хуралга илеткелди СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долсополов кылган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле СЭКП Кызыл хооркомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев, Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри С. К. Буянды, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазының оралакчызы В. П. Селюк, республиканың чурт үлетпүрүнүң министри И. П. Пешков, СЭКП Бии-Хем райкомунуң секретары В. И. Габитов, Тыва АССР-ниң садыг министри К. Х. Шавыраа, «Тыва кобальт» комбинаттың партком секретары В. Б. Петров, Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы Ю. С. Катков, республиканың мяш ажыл-агый министриниң оралакчызы А. К. Бакулин олар санал бергеннер.

Бо чылдың июнь эгезинде СЭКП ТК-га чөвүлел хурал болган. Аңаа эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының, обкомнарының секретарьлары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары киришкен болгаш СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтышкыннарынга дүүштүр чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир, ооң шынарын бедидер болгаш ассортиментизин экижидер талазы-биле айтырыгны чугаалашкан болгаш ол талазы-биле толараңгай сорулгаларны чурттуң күш-ажылчы коллективтериниң мурнунга салган.

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир болгаш ооң шынарын бедидер талазы-биле үе сорулгаларга дүүштүр бистиң республикага кылыр ужурлуг ажылдарга чөвүлел хуралдың киржикчилери доктаап, бо хүнгү байдалды анализтээн. Бо беш чылдың эрткен үш чылында чоннуң хереглел бараанарының бүдүрүушкүнү 9 миллион рубльге өскен. 1980 чылдаазынга деңнээрге кижи санынга онаашкыр бараан 12 хуу хөй бүдүрүлүп турар дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээннер. Сөөлгү чылдарның дургузунда 30 чаа хевир шиңгээдип алдынган, амгы үеде республиканың 48 бүдүрүлгези чоннуң хереглел бараанарын бүдүрүп турар.

Бо чылдың баштайгы чартыының түңнелдерин база хуралга анализтеп чугаалашкан. Чамдык чедишкиннер бар. 3264 муң рубльдиң бараанын планнаттынганындан хөйнү бүдүрген болуп турар. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге ооң бүдүрүушкүнү 5 хуу өскен, ооң иштинде культура-амыдыралдың бараанарын бүдүрери 14,5 хуу өскен. Ол ышкаш бараанар бүдүрүушкүнүнүң ниити хемчээли, шалың төлевириниң бир рубль фондузунга хамаарыштыр оону чедип алдынган.

Бо чедиишкиннер дээрге, күш-ажылчы коллективтерниң, партия, совет, ажыл-агый организацияларның, хөй-ниити организацияларының күш-ажылчы идиги бүдүрүушкүнүнүң түңнели болган деп хуралга демдеглээн. Чоннуң хереглел бараанарының бүдүрүушкүнүн көвүдедир, ооң ассортиментизин экижидер талазы-биле Кызылдың даараныр фабриказының, эът комбинадының, Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң чамдык бүдүрүлгелериниң коллективтери чедиишкиннерниң ажылдап турар. Ылаңгыя даараныр фабриказы чыл санында кылыгларының 60 хире хуузун чарыыр, продукциязының 20 хуузун Шынар демдээ-биле болгаш «Н» индекс-биле үндүрүп турар. Ол ышкаш Кызылдың эът комбинады бүдүрүлгениң артынын чок ажылдаарын база чедип ап турар. Колбаса цегин эде дерээш фондуда даанкаар продукция ажылдап кылыр черни тускайлаап, манчы кылыр цехти ажыткан.

Ындыг-даа болза, чамдык министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар массалыг хереглелдиң бараанарын бүдүрер талазы-биле доктааттынган даалгаларын чедир күүсетпейн турар дээрзин үр хуралга шүгүмчүлээн. Бо чылдың эгезинден тура Кызылдың, амгы Үстүү-Енисейниң болгаш заводтары Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Тыва тудуг материалдары каттыжыышкыны, Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады планныг даалгаларын күүсетпейн келген. Бо чылдың бирги чартыында Чадааның сарыг заводу, Тураның үлетпүр комбинады, Бай-Хаактың, Кызылдың, Чадааның, Тураның хлеб заводтары эрткен чылдың бо үезиндеги кошкак ажылдаан.

Эрткен чылын чамдык министерстволар бүдүрер ужурлуг кылыгларының чамдыызын күүсетпээн. Бо чылын база байдал дээредевес. Чиңээ, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу планында көрдүнген кылыгларның 30 хире хуузун күүсетпээн. Ыяш ажыл-агый министерствозу 16 хевирниң кылыгларын бүдүрер турган, чүгле чартыын күүсеткен, а Одалга үлетпүрүнүң министерствозу 4 кылыгның чүгле чаңгызын боттандырган. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда байдал база дээредевес.

Ыяштан алгыдан болгаш идиктен чоннуң сүй-бөлээн бүдүрер даалга база кошкак боттанып турар деп хуралдың киржикчилери шүгүмчүлээннер.

Чоннуң хереглел бараанарының хөй кезин ону бүдүрер кылдыр тускайлаан бүдүрүлгелерден кээп турар. Бо адырларда ийи муң ажыг кижи хаара туттунган. Ол күштү долу ажыглаары чугула. Ол ышкаш сөөлгү үш чылдың дургузунда чоннуң хереглел бараанарын бүдүрери-биле 21 бүдүрүлгени хаара туткан. Ооң уламындан мурнунда кылдынмайн турган чамдык чүүлдер рынокта көстүп келген.

Ынчалза-даа бар аргаларны, күчүлерни чедир ажыглавайн турарындан хожудаашкыннар болуп турар. Чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде кидис идик кылыр, хеп даарaар дериг-херекселдерниң 60 хире хуузу ажыглаттынмайн турар. Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде байдал база ындыг. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, автосептелге заводунда ындыг четпестер бар.

Бо дээрге, чаа коступ келген четпестер эвес дээрзин хуралдың киржикчилери айыткан. Олар мурнундан бээр туруп келген. Ынчалза-даа министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары-даа, хоорайкүүскомнар-даа, партия комитеттери-даа ол дээш дувүреваан.

Ажылчы чоннарның негелде хереглелдеринге дыннангыр болурунче, чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин калбартырынче болгаш ооң шынарын экижидеринче Советтерниң киичээнгейин СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму углаадырган. Ынчангаш, бо айтырыгже Совет органнар кол кичээнгейни салыр ужурлуг. Хуралдың киржикчилери мааңаа хамаарыштыр чурт үлетпүрүнүң ажылынга доктааганнар.

Бо бүдүрүлгениң бөгүнгү аргаларын санап көөрге чоннуң хереглел бараанарын үениң негелдезин ёзугаар бүдүрүп болурунуң барымдааларны бар. Бүдүрүлге артыкчыларын болгаш түс черниң чиг-даан ам-даа четче ажыглаар, пенсионерлерниң, бажың ээлерин киириштирип болур аргаларны министерство-даа херекке албайн турар, чер-чер Советтерниң күүскомнары-даа дузалашпайн келген. Ооң уламындан Чурт үлетпүрүнүң болгаш Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарының бажыңда ажылдап турар кижилерниң саны ийи катап кызырылган.

Чоннуң бөгүүн бараанарлыг, хандырылга талазы-биле ажыл чер-чер Советтеринге онаажыр. Оларның инициативазындан хамааржыр. Бо ажылды кайы-даа черде холга албайн турар. Ооң бээдыткалы бо хеп базар ыяштар, хеп чуур килирээштер, пөстен кылган сумкалар, ыяш ойнаарактар хоор бараан апарган. Ооң уламындан бо чүүлдерни республикаже сөөртүп ап турар бис.

Чоннуң хереглел бараанарының шынарынче база хуралдың киржикчилери кичээнгей салганнар. Ону бүдүрүп турар бүдүрүлгелерге 1983 чылда кылып чоруткан хыналдалар өөрүнчүг түңнел көргүспээн. Хынаттынган кылыглараның сеглен хире хуузу хамыдыышкыныг болган. Бо чылын 16 кылыгга хыналда кылгаш, ооң 11-ин бракта аан. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелеринде хөй брак бар. Кызылдың, Чадааның, Ак-Довуракның болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтарының продукциязы дыка куду шынарлыг деп, хуралга шүгүмчүлээн.

Ол ышкаш, Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүп турар сүй-бөлээ үениң негелдезинге дүүшпес болган, а мебель фабриказынга хыналдаа киирген бүгү мебель аймаан шупту брактаан хуралга чугаалаан.

Совет Тыва 40

КҮЖҮВҮС—НАЙЫРАЛДА

Найысылал Кызылдың эрткен оруунче хая көрнүп көөр болзувусса, «дуруяа» кудуктарлыг, крыша чок, чывыт бажыңнарны ооң хоочун чурттакчылары сактырлар. Баштайгы хөй каът чурттаалга бажыңнары парк аксынга, ооң соонда 26 дугаар кварталга көстүгүлеп келгилээн. Ам хоорайның төвүнде тос каът чурттаалга бажыңының чедиги каъдының ханазы салдынып турар. Хоорайның 4, 5 дугаар микрорайоннары аажок хөгжүп, сайзыраан, ыяштар ногаарарып өзүп, скверлерде чечектер сагланайнып турар апарган. Кызылдың чөөн талакы районну чедир туттунуп турар.

Ол бүгү улуг-биче тудугларда «Тыва тудуг» трестиң 48 дугаар тудуг эргелелиниң киирген үлүү улуг. Ында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары В. Борбак-оол, Е. Бизяева, Р. Григорович, И. Өпей-оол, Л. Мязина, В. Сафронова олар тудуг ажылынга хөй аныяктарны өөредип, коллективтиң быжыгып тургустунарынга, тудуг ажылынга бедик сагылга-чурумну чедип алырынга улуг рольду ойнааннар. Ооң иштинде В. Сафронованың бригадазы бо хүннерде октябрьның үлүүнде ажылдап турар. Ол найыралдыг коллективтиң дугайын бо арындан номчуур силер.

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

26 шалыпчы неделяның дургузунда Кызылдың сүт комбинады пландан ажыр 40 муң рубльдиң барааннар продукциязын бүдүрген. Продукция сайгарарының планын бүдүрүлге 101,4 хуу күүсеткен. А саржаг бүдүрери 122,2 хуу четкен.

Социалистиг чарышка Г. Д. Фадиенкога удурткан диета цеги тиилекчи болган. Коллектив бо чылдан эгелеп бригада кержээнинче шилчээн. Бо арга-биле ажылдап эгелээн соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен, сагылга-чурум быжыккан.

Бистиң корр.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН

Барыын-Хемчик район бирги чыл чартыында мал ажылының продуктуларын белеткеп, күрүнеге дужаарының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткен. Эрткен 6 айларда 5240 центнер эътти, 6024 центнер сүтту саткан.

«Барлык» совхоз 1725 центнер эътти, 2788 центнер сүтту, 81 центнер дүкту дужаар планын күүсеткен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ДЕМНИГДЕ—КҮШТҮГ

Бистиң бригадавыс тургустунуп эгелээнинден бээрле аңаа аңгы-аңгы аймактың кижилер ажылдап келген, интернационалчы бригада чүве. Мен бо бригаданы бирги он сес чыл удуртуп келдим. Бо үениң иштинде найысылал Кызылдың улуг, биче тудугларынга киржип, шеверлел ажылдарын кылган, социалистиг чарышка маргышып ажылдап, мурнакчыларның одуруун залеп келдивис.

Бригадавыста орус, тыва, украин, эстон, мордва кыстар бар. Бир демниг хүлээнген ажылывысты үе-шаанда күүседип, ону эки шынарлыг кылдыр доозар деп чаңгыс сорулгалыг ажылдап турар бис. Чоокта чаа хоорайның 4 дугаар микрорайонунда 80 аал ишти чурттаар бажыңның иштики шеверлел ажылдарын комиссияга «эки» демдекке дужаадывыс. Бистиң ол эвээш-биче-даа бол чедиишкиннеривистиң үнүп турар дөзү — найыралдыг, бир демниг, бот-боттарывысты билчип, чаңгыс иениң уруглары дег, сүмележип ажылдап турарывыста деп дорт чугаалап болур. Бистиң бо хүннерде кол сорулгавыс — «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап турганы, кылган ажылывыстың шынарын улам экижидери.

Ам Кызылдың Каа-Хем сууржe баар орук аксында туттунган ийи каът кырганнар бажыңының иштики шеверлел ажылдарын кылып доозуп тур бис. Тываның Совет Эвилелинге эки турабиле каттышканының 40 чыл оюнун бүдүүзүнде.

«Кырганнар кала-даа хүндүлүг» деп ырлажып турарывыс ышкаш, назылап ырааан кижилер ол бажыңче кирерлер. Кызыл бистиң караавыска-ла өзүп орары өөрүнчүг-дүр. Хоорайның Ленин шөлүн чугаалаар болза, сөөлгү беш чылда аян кирип, аажок чараш кестүр, ногаан шык хөлбейнип, фонтан аттыгып турар апарган. Төп кудумчулар алгыг делгем кылдыр туттунгулаан, ам-даа туттунуп турар. Оң чыл бурунгаар хоорайның дөрт дугаар микрорайонунуң орнусорга чаа-ла эгелеп турган болгаш. Ам ында мырыңай аңгы хоорай тургустунган. Ол тудугларда база бистиң эвээш-биче үлүг-хуувус бар. Аңаа чоргаарланыр бис. Хоорайның хоочун тудугжулары Е. Бизяева, Р. Григорович, Ч. Донгак, В. Борбак-оол, Л. Мязина, И. Өөпей-оол, З. Донгак болгаш өскелер-даа аразында чаржып, ажылчын маргылдааның одун үргүлчү кыпсып, найыралдыг ажылдап турар. Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделяның 26-гы неделязында чарыш түңнели-биле үшкү черже үнген бис. Бо шалыпчы неделяда ийи дугаар черже үнериниң бүгү аргалары бар. Бригаданың кежигүннери шупту ол дээш туржуп, кызып ажылдап турар бис. Шеверлекчилер Валентина Донгак, Анна Мартышкина, Ульяна Чанзыпай, Галина Клименко, Наталья Долбаа, Галина Афанасьева, Ирина Табакова, Валентина Соколова, Марина Дамбай олар тудугжу мергежилинге ынак, ажылынга харысалгалыг.

Ажыл — амыдыралдың үнер дөзү дээрн-ле шын. Ажыл кижилерни тудуштурар, найыралын каңнаар. Бурунгаар чүткүлдүг, турасорукту болур чоруукка кижизидер деп чүвеге тудуг ажылынга үжен чыл ажылдап келгеш билип келдим. Чүгле бистиң бо хөй эвес кижилиг бригадавыста безин украин Г. Клименко, эстон Г. Афанасьева, мордва А. Мартышкина болгаш өскелер-даа чаңгыс иениң кыстары дег, демниг ажылдап, ажылывыстың шынарын улам экижидер дээш бүгү-ле аргаларны ажыглап турар бис.

Бистиң Совет Тываның 40 чылынга уткуштур алган бедиткен социалистиг хүлээлгевисти чедир болгаш ажыр күүседип турарывыста чаңгыс чылдагаан бар деп дорт чугаалап болур мен. Ол — кижилерниң найыралдыг ажылы. Тыва улустуң «Демниг саскан — теве тудуп чиир» деп үлегер чугаазы барын билир мен. Ында дыка-ла шын чугаалаан-дыр.

М. САФРОНОВА.
«Тыва тудуг» трестиң 48 дугаарлыг тудуг эргелелинде бригадир.

АМЫДЫРАЛЫВЫС СОЛУН

Мен школа доосканым соонда, дораан тудугга ажылдай бердим. Аңаа хомудавайн чоруур мен. Чүге дээрге, тудугжунуң мергежилин бүнниныг, кижилерге чурттаар оран-сава тудуп бээрге, оон эки чүве кайда боор. Чурттакчылар база өөрүшкүзүн илередип чедип кээр чорду. Ам чеди чыл тудугжулап келдим. Бо үениң иштинде ажылымга бүрүн бердинип бердим. Шеверлекчи-тудугжунуң ажылы — мээң ынак мергежилим апарган.

Бригадавыс мурнакчы бригадаларның одуруунда, социалистиг хүлээлгелеривисти ажыр күүседип келдивис. Бригаданың чедиишкиннериниң дугайын чугаалаар деп бодаар болза, бир-ле дугаарында бистиң бригадиривис Мария Васильевнаның дугайында чугаалаар болза эки боор деп бодаар мен. Ол ёзулуг бистиң холдарывыстан тудуп алгаш, шеверлекчиниң ажылынга бисти өөредип каан. Мария Васильевна ажылга, ону хүндүлеп билиринге өөредирден аңгыда, бисти чагып-сургаан, амыдыралга таваржып келген бергелерин ажып эртерин сүмелеп, бистиң-биле ижин-кара чок чугаалажыр кижи. Ынчангаш бистер бригадиривисти угбавыс, аваывыс дег хүндүлээр, ооң-биле кады ажылдаксаар бис.

Мария Васильевна ог-бүлеге-даа, ажылга-даа кижилер демниг, найыралдыг болур болза, кандыг-даа берге ажылды эртип шыдаар, кандыг-даа берге ажыл коргунчуг эвес деп бисти үргүлчү чагып-сургаар. Ынчангаш чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, прогулдаар чорук бисте чок. Бригададан бир кижи келбейн баарга безин ажылга улуг саатты болурун билир бис. Ынчангаш бот-боттарывыска шынгыы негелделиг ажылдап турар бис.

Бригадавыс кежигүннери колдуунда шупту аныяктар, бистер комсомол хуралдарын үргүлчү эрттирип, аңаа бүдүрүлге, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң айтырыгларындан аңгыда, комсомолчу амыдырал, хостуг үени чоп ажыглаары, хөй-ниитиниң ажылдарының дугайында чугаалажып, темалыг кежээлерни кады эрттирип, концерт белеткелинге киржип, нивити чурттаалга черинде солун чурттап турар бис.

В. ДОНГАК,
бригадада комсомол бөлүүнүң удуртукчузу.

ЧАЙЛАГЛАРНЫ ЭРГИЙ…

Көгү-шыгы хөлбеңнээн хөлчок чараш Хөндергейниң делгем, ногаан чайлаг одарларын бода болгаш шээр малдың коданнары каастап шыпкан. Арга-арыг куштарының тааланчыг аян туткан ырлары-биле аяннаштыр буга-шарының бусташканы, хой, өшкү, анай, хураганның янзы-бүрү эдижи арга-эзимнерин, дагларның чалымнарын чаңгыландырган. Каттышкан ол хөгжүмчү аян ырлар малчыннарның, сүт-бараан фермаларының ишчилериниң күш-ажылчы туралыын улам хей-аът көдүрген.

Малды чайлаг одарларынга күш-дешпел кирир семиртир, продуктулуг чоруун бедидер дээш, ажыл-агыйжылдарның малчыннары одарладыышкынны изиг болгаш бүргег хүннерниң байдалынга таарыштыр одарладып, сүт бүдүрерин көвүдедир дээш ажылдап турарын чоокта чаа Сүт-Хөл районнуң сүт-бараан фермаларын эргип чорааш таныштывыс.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш, Ортаа-Тал сүт-бараан фермалары чайлагларынга көжүп чеде берген. Ажыл-ижибиле районга байтык, республикага безин сураглыг сайзыраңгай уксаалыг инектерлиг, механизастаттынган кажаатурлаглыг, механиктиг саалда аппараттыг Ак-Даш сүт-бараан фермазы Хевээниктигниң ээммарга шыпкан аянында чайлаглап турар. Саанчылар 170 инээзинден хүнде-ле ииитизи-биле 1200 кг сүттү саап, күрүнеге дужаап турар. Электриктиг чаа саалда аппарадын чайлагда тургускаш, ажыглалда киирген.

— Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткууру-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени ап тура, ферма коллективи чылда 285 тонна сүтту бүдүрерин, ооң 235 тонназын күрүнеге садарын шиитпирлээн. Ону күүседиптериниң бүгү аргалары бисте бар — деп, ферманың учётчузу Чамыы Мартан-ооловна Ондар чугаалады.

Сүт бүдүрерин көвүдедир, ооң бараанныг шынарын экижидер дээш ажыл чорупн турза-даа, малдың уксаазын экижидер чорук болгаш төрээн малдан аныг база суваа инектерни тускайлаар ажылче кичээнгей салдынмайн турар. Оон хораазы-биле саап турар инектерниң ден кезии түс черниң. Ынчангаш оларны саанчылар хол-биле саар ужурга таваржып турар. Ол чорук сүт саалдазын элбедиринге шаптыктыг.

Фермада саар инектериниң кырынга сагбас 282 инекти немей тургузуп мээңнээн. Ооң түңнелинде олар саар инектерге дыш бербейн турар болгаш одар чедиишпестеп, инек кадарчыларынга халаадаанчыын чүү дээр. Сагбас инекти Маңчүрек, Хөлчүктүг, Сүт-Хөл девискээрнинге чайлагладыр ужурлуг турган. Инек кажаазын болгаш саалда чорудар черни таптыг септеп, дерип албаанындан ыттар, хаваннар туралаан-ла черинден өле халчып турар.

Ортаа-Тал сүт-бараан фермазында база хөй инек мөөнниттинген. 300 инектиң 180-ни сагбас. Ферманың инектери түс чер уксаалыг. Саанчылар инектерни хол-биле эдирип саап, сүттүң эң хоюун бызааларга эмзирип, сүт шынарын кудуладып турар. Ферманың турлаанда туткан чадагай кажааның шынары багай. Инек саар черинниң сериэи чок. Ферма чартык чылда сүт бүдүрер база ону, күрүнеге садар онаалдазын он хонук бурунгаар ажыр күүсеткенин демдеглезе эки.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа, Ак-Тал-Аксы сүт-бараан фермалары чайлаг турушталында шагда-ла көжүп чеде бергилээн. Оларның ажылчылери чайлаглаашкынның чедиишкиниг эрттирбишаан, сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар чартык чыл планнарын чедиишкиниг боттандырар дээш соруккур ажылдаан. Ындыг болза-даа, ол фермаларда сагбас хөй инектер мөөннеттинген. Инек кадарчылары болгаш саанчылар сагбас инектерни тускайлаан турган болза эки чүве деп чугаалап турарлар. Ында кажааларның шынары куду. Инек саар, бызаалар турар черлерин изигдеп, чазчаашкындан чаглактаныр кылдыр таарыштыр кылбаан.

Бо үстүнде айыттынган сүт-бараан фермаларында кескү агитацияның хевирлери, коргүзүг самбыралары, агитхуудустар көзүлбес. Чайгы кызыл-булуңнар тургустунмаан. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткууруунче ажыл-ишчилерин соруу кирир кыйгырган лозуңнар чок.

Сүт-бараан фермаларының ажылчыннарының ог-бүлелериниң культуразын көдүреринче угланган ажылдар четпес тургустунган. Солуннар, журналдар чатыткан ээлеринге озалдап кээп турар. Чайлагларга чунар-бажыңнар тудар дугайында айтырыг чыл-чылы биле шиитпирлеттинмейн келген.

Чайлаглаан сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери кожер кинонуң аалдап келирин дыка күзеп турар. Районнуң кино четкизи кожер кинону чайлагларже аъткарза чогуур. Оон-биле кады автомагазиннерниң чайлаг хоюштарже барбастааның чылдагааның Сүт-Хөл районузу дарыы тодаргаш, фермалар ажылдакчыларын херегрел бараааннар-биле дариы хандырар үези келген.

Сүт-бараан фермазы бүрүзүнде яслиге турар ужурлуг 15-теп эвээш эвес уруглар бар. Саанчыларның болгаш өскелер ажылдакчыларының ажылдарынга таарымчалыг болурубиле фермаларга яслилерни тургузарын совхозтар удуртукчулары кичээнгейге алза чогуур.

М. СЕВЕН.

Кызылывыс тудуглары чыл келген тудум немежип, каракка көзүлдүр-ле өзүп, аян-шинчи кирип орарынга ыым өөрбес боор. Сөөлгү чылдарда, ылаңгыя найысылалдың Ленин аттыг шөлү чараш, аян-шинчилиг кылдыр кестүр апарган. Ону кылган кижилер база-ла алдын холдуг, тудуңгур, чүреккир тудугжулар — дашчылар, мраморжулар, плита салыкчылары, бызаңчылар, шеверлекчилер.

Сорүү бедик ындыг улус
Совет чуртта көвей турда,
Хоорай-даа тургустунар —
билип тур мен.

Кончуг сад-даа чечектелир — эндевес мен — деп, шүлүкчүнүң чугаалааны черле шын.

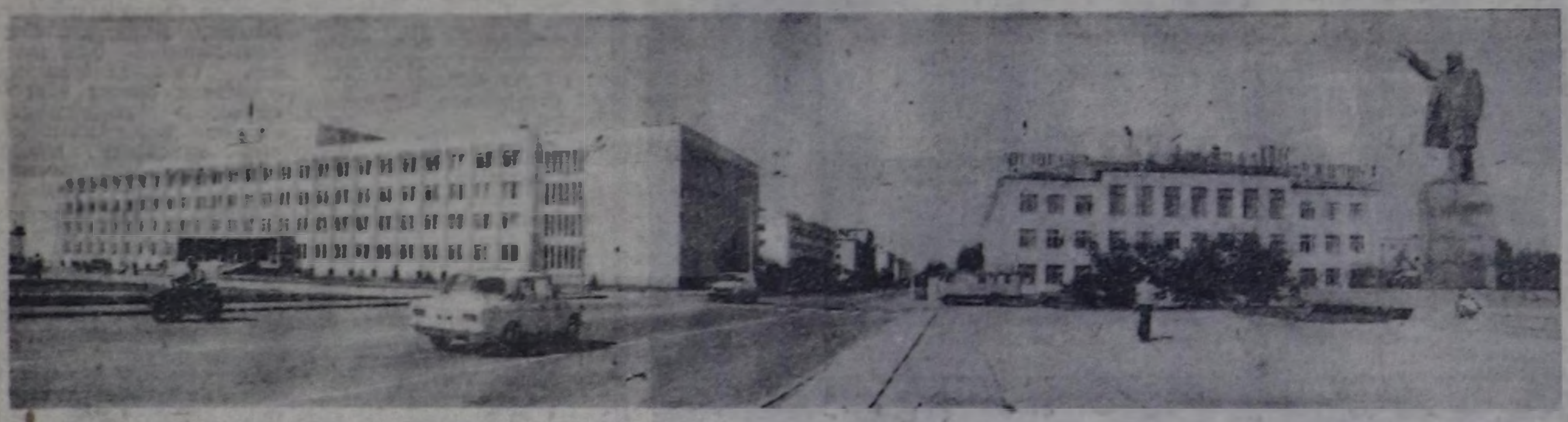

ШАЛЫПЧЫ КЫСТАР

Кызылдан Каа-Хем сууржe баар орук аксында база бир ийи каът чаа бажыңның тудуу доозулган. Ам ооң иштики ажылдарын чедир кылып турар. Ында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары М. В. Сафронованың, Р. Ф. Григоровичтиниң болгаш К. Донгактың шеверлекчилер бригадалары ажылдап турарлар.

Бис дүъштеки чапсар үезинде ол тудугга чеде бердивис. Тудугжулар тудугнуң баарында улуг шөлдү дөрт шугумнар-биле дөрбелчинней чоруткулааш, ону асфальтылап, ойнаар, дыштаныр шөлдер кылып турар болду. Бажыңның иштинче кире бээривиске, бир кезек кижи эжик аксының иштин дашты ак мрамор-биле каастап кылган турлар.

Бажыңның иштики ханаларын, дээвирлерин, соңгаларын, хаалга, шалаларын чамдык кижилер штукатурлаан, будаан, чамдыктары чагтан, дескилээн, чугайлаан — ажыл хайнышкынныг чорупн тур.

Кезек када ажылдаан улусту сонуургап көрүп тур бис. Чадага бедиктенип алгаш, дээвирде ойбак черлер дескилеп турган уругларның бирээзи:

— Бисти чурукка тырттырып көрүнерем — деп баштактаны-дыр.

— Бистер чүгле найыралдыг улус чурукка тырттырар улус бис — деп удур баштактандывыс.

— Найырал чок болза, канчап бажың тудуп турар боор — деп, ол уруг чугаалады. Ол аразында уругларның бригадири Мария Васильевна бо чедип келди. Бригаданың ажылдап турарының дугайын бригадирден билип ап, бригаданың кежигүннерин чурукка тырттырып, оларның ажыл-ижинин, амыдырал-чурттаалгазының дугайын сонуургап чугаалаштывыс. Бригада июль 15-ке чедир кырганнарның бажыңның интернадының иштики шеверлел ажылдарын кылып доозар планныг, шалыпчы ажылдап турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

КОЖАВЫСКА ОН БЕШ ХОНУК

Моол-даа, орус-даа, тыва-даа кижи чугаалай бээрге, Баджаргал хоюг кара карактарын меңче көрүп кээр: «Че, Доржу, ам база бараан болуп көрем».

Жаргалайн Баджаргал боду орус дылды багай эвес билир. Ынчалзажок ындазаа «бурүй бээр» тавалгалары бар. Ынчангаш алызы кыс кижи болгаш оолунга эчкоксунары аажок. Дыл билир боорумга, ол мени эш тыртыксаар.

Совет Тываның төлээлери Моол Арат Республиказынга чартык ай болдувус. Ол хүннерде Баджаргал бисти үдеп, бодунуң төрээн чуртунуң төөгүзү-биле болгаш хөгжүлдези-биле таныштырып келген. Үжен кижи чордувус. Баджаргалдың үжен өңнүктүг болганы ол. Чүгле бо удаада аан.

— Туризм черинде ажылдап даштыкы чурттар-биле харылзаа тудуп турар боорумга, мени албан черлери, организациялар, күш-ажылчы коллективтер, өөредилге черлери, ылангыя школалар бо-ла чалаар. Оларга мен Совет Эвилелиниң дугайын, ээлерин-биле найыралдыын күштүүн онзалап чугаалаар кижи мен — деп, ол чоргаарланып ор.

Моолдуң даштыкы аян-чоруктуглар башкарарын организастаар «Жуулчин» организация 1954 чылда тургустунган. Ам ол янзы-бүрү чурттарының аян-чорукчу 120 организациялары болгаш фирмалары-биле харылзааны тудуп турар. Оларның аразында эң-не хүндүлүг черни бистиң чурт ээлеп турар.

Бо назының иштинде бай Моол дугайында дыка-ла хөйнү дыңнап, номнарны номчуп, кино-даа көрүп келдим. Ынчалзажок ол чуртуң каас-чаражын, бай-байлаан, төөгүзүн болгаш хөгжүлдезин, чонунуң ажылгырын болгаш хүндүлээчелин карак-биле көргеш магададым. Баджаргал бисти дыка-ла солун черлерге чедирди. Хангай сынынарының эдээнге, бир чылгычының аалынга чораанымны утпас мен. Кезек-кезек аргалар бүргээн, бүүрелчин тейлер чурттуг ол кижи хымызын аяк долдур куткаш, мөңге тайбың болгаш найырал дугайында йөрээл салып турду. Кады чурукка-даа тырттырдывыс. «Ачылгам хөй-даа болза, көжерде машина ажыглаар апардым» — деп, ол өөрүп ор.

Гоби — делегейде билдиниг апарган сөс. Ол чуртунуң девискээрниң үжен хуузун ээлеп турар. Улусчу революцияның тиилелтезиниң болгаш кайгамчыктыг хөгжүлдениң ачызында Гобиниң чүгле элезиниң ховулары арткан.

— Суг-суттаттыг, оът-сигенниг черде чурттап чор бис. Бисте ам каш-халыын-даа хат-шуурган-даа коргунчуг эвес — деп, тевежи аалга кээривиске өгнүң ээ кадайы чугааладды. Ол аалдын бисти теве сүдү-биле уткуп алганы дыка солун болган. Ол амданныг, хоолулуг болгаш хүндүлүг хоюг суксунну бистен моон мурнунда амзаан кижи барык чок болду. Аңаа мен элээн өгенип турдум: малды малдап оргаш, оон кежиин четтирбес деп чүве кайыын турар. Ынчангаш теве малчыннарынга чижээлээрге, «Улуг-Хая» совхозта Иргек Кызыл-оолга, «Чаа орук» совхозта Валерий Айыыжыга, «Кызылгаар» совхозта Роман Алдын-Херелге болгаш өскелерге-даа каш эңгинден сагдырып көрзе! А хымысты черле бүдүрери чугула. Маңаа «Совет Тыва», «Тиилелге» болгаш өске-даа совхозтарның, ылаңгыя эрткен айда Киргизияның хымыс кылырын өөренип чораан эштерниң дуржулгазын нептеередири болгаш шиңгээдири кол айтырыг болур ужурлуг. Ооң ыңай сарлык саарын улам калбартыр. Хой болгаш өшкү саарын ийи чаңгыс малчыннарның херээ болдурбайн, коданнар аайы биле азы тускай фермалар кылдыр организастаар херек. Маңаа школачыларны кирииштирери дыка-ла ажыктыг.

Моолда өглерин хөй-ниитиг черлеры кылдыр ажыглап турары база солун. Ылаңгыя аржааннарда болгаш дыштаныглга черлеринде хөй өглерни тиккен. Оларның аразында кызыл-өглерниң болгаш чемненир өглерниң хемчээли дыка улуг. «Хужирт» турбазага хары утда 125 кижи кире бээр өгте чемнендивис. А бисте ындыг столоваялар безин ховар. Ындыг өглерниң ханалары он ийи, 150 ажыг ыналары. Бир ынааның узуну беш метр, чеди сантиметр. Алды баганалыг. Өгнүң ыяжын он кижи бир неделя дургузунда кылган. Кызылдың дыштаныгланың болгаш культураның Гастелло аттыг парыгынга ындыг өске-даа бир черге ындыг өг турган болза!

Моолда ак чемни чер болганга чооглап чордувус. А бистиң столоваяларывыстан аяныг шай безин тыптыр эвес. СЭКП Эрзин райкомунуң буфединге тарак садары ийи-бир чыл хире чүрумчуткан турган, ам чок. Бистиң магазиннеривисте быштак безин көзүлбес. Чазын Кызылдың магазиннеринге ханны ховар садып турар.

Улангомнуң хлеб заводунга тарааны соктап, далган кылып, бичии хаптарга савалап турар. Ону биске чүге ынчаар организастап болбас деп.

Моол Арат Республиказынга он беш хондувус. Бистиң автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профэвилел обкомунуң секретары Серафима Душинина билдилиг болгаш органистакчы ёзу-биле удуртуп чорааан. Бо бөлүк найыралдыг болгаш чурумнуг коллектив болду. «Терелж» турбазынга американнарны көрдүм. Чемненир столдарын саваайлаанып алган олар чорду. А бис моол өңнүктериниң-биле кады ойнап-хөглеп ырлажып, чугаалажып, магадаштыр чордувус. Кызылдан бичии Херел-оол Ооржак, Хову-Аксыдан эмчи Валентина Күжүгет, «Х Улуг хурал» совхозтуң тракторизи Ночуркпаа Чоржуй-оол, Чадаанадан бухгалтер Тамара Ондар болгаш оон-даа өске өөрүм-биле найыралдыг кожавыска чорааанымны кажан-даа эки сеткил-биле сактып чоруурума чугаалап чоруур мен.

Д. КАРМА,
«Ленинчи орук» совхозтуң Мерген сүт-бараан фермазында инек кадарчызы.

Аржаан камгалалы

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЭТКЕН БОЛЗА…

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурдан ырак эвесте Кара-Суг аржааны бар. Аңаа чылдың-на арыг кижилер хөйү-биле кээп, кадыкшылын экижидип ап турар. Орта Красноярск, Абакан хоорайлардан болгаш өске-даа ырак-узак черлерден кижилер кээп турар. Кадыын экижидип алырга ындыг аас-кежик кайда боор!

Мында четпестерниң дугайын бижиксээдим. Аржаанга арыг-силигни тудар туржук, чамдык кижилер аржаанның үнүп чыдар бажын хирлендирип, мында чайгаар үнген чараш талдарның, дыттарның будуктарын сып, кат сывын үрегдеп, шил савалар бузундулары-биле боктаддырып, пөс артынчылары-биле чүдедип турар. Оон ыңай ында арыгланыр черлер кылбаан. Аржаан чоогунда ыяштар кескеш, чадыр кылып алыр чүүлдер база бар. Оон ыңай элик, көйгүн өлүрер аңчылар-даа тургулаан.

Аржаанны боктадырып, оон чанындан ыяштар кезип каапканындан ам оон суу кызырлып, бичиилей берген.

Чайгы үеде аңаа автомагазиннер четкилеп кээр. Ол черле эки. Ынчалза-даа арага аймаан хөйү-биле садып турары кончуг шын эвес. Ындыг болганда, арагалап алгаш, улуска амыр-дыш бербес апаар кижилер база тургулады. Мону бо чылын катаптавазы күзенчиг.

Аржаанга келген кижилер ортузунга тайылбыр ажылы көңгүс чоруттунмайн турар. Бо аржаанга кандыг аарыглыг кижилер эмневири, чогум аңаа кирерин чуруму кандыгыл? Бо талазы-биле чарлалдардан чараштыр бижээш, аскылап кагза кандыгыл деп санал бар.

Үстүнде айтырыгларга дыңнангыр болуп, Ак-Туруг кожээ Советиниң күүскому боттуг хемчеглерни алыр боор дээрзинге бүзүреп турар бис.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

БЕРДИНИИШКИН

Скульпторнуң урай-шевер холу-биле тудуп суйбап каавзыг дорт хевир-сынныг, бажының сарыгзымаар дүгү дыдыраш сырый, ак шырайлыг ээзээн эр бичии чаңгыс кезек эрги мээ бажының тар коридорунга келгеш, бир-ле кабинеттиң эжиинге тура дүшкен. Бодаңган, «Кел дээн эки, бар дээн багай» деп чугаа бар. Эжикти соктапкан. Улуг эвес бичии кабинетке, хүрең-кызыл шывыглыг улуг стол артында аныяк орус эр олурган. Хөрээнде орден бланкаларлыг-даа. Кирип келген кижи орустап мендилежирге, ол кижи тывалап харыылааш, дужунда сандайже олур дээнзиг айыткан.

— Силерни Хомушку Самбуевич Биче-оол дээр бе?— деп ооң фамилиязын долузу-биле хүндүлеп адааш ылавылаан. Ону кым-даа ынчаар адавайн чораан. Ам келгеш орус дарга ынчаар хүндүлеп адаптарга чиктии кончуг болган.

— Ындыг. Биче-оол мен — дээш, ам даргаже көрген.

— Мындыг-дыр эш Хомушку Самбуевич, Силерни Сагаан-Толагай эге школазынче башкыладып чорудар деп тур бис. Даарта дораан чоруур-ла — деп, улус чырыдыышкынының кадр килдизиниң эргелекчизи Петр Дмитриевич Курченко шыңгыызы кончуг дыңнаткан. Биче-оол тургаш, чүгле мынча дээн:

— Өөренир турар кижи мен — деп бодалының алыс утказын тендүрбейн чугаалаан.

— Ажырбас, ажылдавышаан өөренир. Башкылар чедишпес, ам канчаар. Ажылдап чораш, улуг башкы апаар сен — деп, Петр Дмитриевич ооң арнынче көрүп, идегелдиг хүлүмзүрээн.

Өөредилге чылы эгелээнден бээр ай ажа берген. Школада шупту дөрт класс бар. Стол, сандайлары дээрге ол черниң бызаанчы кижилери боттары кылган кедергей бөдүүн. Класстарның хаалаларын чайын чугайлап каак, ол хирезинде чаъс дамдызының истери саргара бергилээн турар. Ындазында мысыг деп чүвези аажок. Өөредилге херекселдеринден ийи-үш хире глобус, самдар картадан өске чүү-даа чок.

Школага өөренип чораан үезинде Биче-оол башкы болур дугайында кажан-даа бодавайн чораан. Ам келгеш хелертен башкы болур ужурга таварышкан. Классче кире бергеш, чүден кичээлди эгелээрин бодап кээрге, чөрле билир чүвези чок болган. Карак ажыт дезе берип база болур, ынчалза-даа аңаа идегелди бодап кээрге, чүү кандыг-даа болза ажылдап эгелээр деп бодап алган.

Хомушку Самбуевич Биче-оол кады ажылдап эгелээн эжи Николай Мижит-Доржуевич Суван-оолду кажан-даа утпас. Башкылааашкын дугайында арга-сүмени Биче-оолга Николай Суван-оол хөйнү берген. Ол чүү-даа болза каш чыл школаларга башкылап каапкан кижи болган. Эштиң сеткилиниң бичези-даа кончуг. Николай Мижит-Доржуевич Суван-оол соонда барып РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп бедик атка четкен.

Хомушку Самбуевич Биче-оолдуң башкылал ажылы 1948 чылда ынчаар эгелээн. Оон бээр хөй чылдар эрткен.

* * *

Барыын-Хемчик районга чорааш, Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының чаны-биле эртип бар чордум. Конга эткен соонда хөй өөреникчилер школадан шууржуп үнүп келдилер. Оларның соондан бажының дүгү агара берген, узун кижи үнүп олур. Ол кудумчуда чораан мени танып кагды мыкаш. Эгли дүшкеш, удур кылаштай бердим. Хомушку Самбуевич Биче-оол болду. Кижи менче холун сунмушаан, өөрүшкүлүг хүлүмзүрду.

— Кажан келдиң, ажыл-албаның хереэ-биле чүве-ле ыйнаан? Кандыг чурттап чор сен, эжим?—деп ээлдээ аажок каш айтырыг салды.

— Директорлаавышаан хевээр сен бе?— деп, бодумнун ээлчээмден база айтыргылаан. Эштиң шуут-ла агарып келген бажының дүгү, Хемчик бажынга улуг тайгаларының түң дег ак меңгилери-биле дөмейин бүдүү эскердим.

— Чүгле Кызыл-Мажалык школаларынга безин 12 чыл иштинде директор хүлээлгезин күүседип келдим. Сөөлгү чылдарда кадыным байдалы баксыраш, эмчиге эмнеткилеп, анаа башкылап тур мен — дей-дир.

Эштиң кадыным арай хиренинг апарган дээн сөзүн дыңнааш, бодалымда артын калган бир-ле болуушкунну сактып келдим.

1950 чылдарның эгезинде бир чазын Эрзин суурнун чурттакчыларының эки тура киржилгези-биле Тес хемни кежилдир көвүрүг тудуп каан. Ол мурнуу ховуларже аргыжылганың эң чугула көвүрүү болган. Ону аңаа-ла бызанчы кижилериниң янзы-бүрү арга-сүмезин-биле тудуп тургускан. Апрельдиң төнчүзүнде бир-ле хүн ол көвүрүгнүң ооргазын кежилдир салыр хем ортузунга тургузар хааналарның чудуктарын чедирер апарган. Ону чүгле хол-биле тудуп кылыр, сугну курлак ажыр сүзер апарган. Баштай хемниң соок шапкын суунче кирер кижи-даа чок, шупту эрик кырынга турупкан. Бир көөрүмге, Биче-оол бо хевин уштуп тур. Баштай-ла часкы соок хем суунче үш кижи кирген. Эрзин школазының башкылары. Шапкын суг курлак ажып турган. Хөөрем чок, эрикте доштар эривээн, бутту ажыннадыр хаарып келир соогун канчаар. Узун аар чудуктарны, ээзэн каш аныяк эрлер курлак ажыр сугну сүзүп алгаш, тургузар черинге эптепкен. Чоннуң аргыжылга оруу улам-на делгемнедир шөйлү берген.

Ол-ла чылдарда бир катап Эрзин школазының оттулар ыяжы төне берген. Январьның кедергей соогу турган. Ынчаардагы партия райкомунуң бирги секретары Сергей Самбыраевич Чымбаның удуртулгазы-биле Нарын хемге кышкы даңны аткыже мөш ужуруп, терең хардан курган чудуктар уштуп, оларны токпактай хирээлеп, чарып турган бис. Ынчаарда аныяк башкы Хомушку Биче-оолдун ажылдаары-даа кончуг, чүвени углап баштаар аргазы кесту берген. Ажылдан бичии-ле салдына бээрге, кончуг соок хаарын келир, кижи көжээлени берги дег чүве-ле болгай. Кандыг-даа соок болза, үйгу база кончуг, кижиниң караан шимдиндир базып келир. Үргүлчү ажылдап кээрге, дер-буе арын-башты хөме алы бээр. Оон соонда өгбегер ак хыраа апаар...

* * *

Бир катап Ак-Довурактың В. И. Ленин аттыг даг-дүгү комбинадының даг-дүгү арыглаар фабриказынга чораан бис. Арыглал фабриказының цехтеринге барып, ону сонуурган-даа, чай аразында ажылчыннар-биле, ужуражып чугаалаштывыс-даа.

— Алыс чуртуңар кайдал?

— Бо черниң кижизи мен. Кызыл-Мажалык школазын доозкаш, ооң соонда бо фабрикага ажылдай берген мен.

— А силер? — деп күдер шырак эрден база айтырдым.

— Мен база бо Барыын-Хемчиктиң кижизи мен. Ак-Довурак школазынга өөренип чордум.

— Башкыларыңар кымнар турганыл?

— Хомушку Самбуевич Биче-оол дээш оон-даа өскелер— деп, аңаа турган ээзи каш кижи чугаалай-дыр.

— Хомушку Самбуевич Кызыл-Мажалык школазында ам даа башкылавышаан. Дыка онза башкы боор — дээш, аныяк ажылчын херээжен хүлүмзүрүп кагды.

Тывага аар үлетпүрүң баштайгылары тургустунуп турда, институт дооскан соонда, Хомушку Самбуевич Биче-оол Ак-Довуракка школа директорлап каш чыл ажылдаан. Ооң ынчаардагы өөреникчилеринден инженер, техниктер, машинистер, тудугжулар болганнар хөй.

* * *

Бир чайын Эрзин чорааш Хомушку Самбуевич Биче-оолга таваржы берген бис. Ол бодунуң өөреникчилери чорааннарның аразынга турган. Ооң өөреникчилери турганнар ында база хөй. Биче-оол башкы Эрзин районга Сагаан-Толагай, Качык, Бай-Даг, Эрзин школаларынга ажылдап чораан. Бодунуң уруглары база ол районга төрүттүнген. Бүгү назынында салым-чолун кожуп эдержип чоруур эжи, уругларының иези Валентина Тимофеевна Зайцева-биле база Эрзин суурга өг-бүле туткан. Валентина Тимофеевна баштай ажылдаарда-ла Эрзинге аптека эргелекчилээн. Ол үжен ажыг чылдарның иштинде аптекага ажылдаан.

Хомушку Самбуевичиниң Эрзинге башкылап турганы өөреникчилери ам улуг кижилер. Оларның аразында башкы, эмчи, көдээ ажыл-агыйның специалистери дээш тускай эртемни чедип алганнар хөй.

— Дыка хөй чылдарда ужурашпайн чораан башкывыс чедип кээрге, өөрүнчүг-даа, көрүксенчиг-даа чүве-дир — деп, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Бөмбүрүк Ижиевна Эренчин чугаалады.

Башкы кижи бодунуң кайы-даа чылда өөредип, чораан өөреникчилерин иштинде бодап, хайгаарап чоруур.

Коммунист Х. С. Биче-оол хөй чылдарда партия райкомунуң кежигүнүнге, көдээ Советтиң депутадынга-даа, партия организациязының секретарынга-даа, профэвилел райкомунуң даргазынга-даа соңгудуп келген. Аңаа хөй-ниитиниң ажылдарын школазы-биле холбап келген.

Чон кижизи деп чүве ол-дур ийин.

А. АРАПЧОР.

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

Валид Масри: «Улуг байырлал болуру чугаажок»

Москваның «Орлёнок» аалчылар бажыңының он алдыгы каъдындан бедиинден Москва хемниң ол чарыында Лужникиде В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң улуг спорт аренази адышта дег көстүп чыдар. Аңаа келир чылдың июль 27-де Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы ажыттынар. Оон байырлыг ажыдыышкынынга чүве чугаалаар кижи, демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының президентизи 30 харлыг Валид Масри «Орлёнокта» бодунуң номеринге олурда оон-биле ужураштым.

Ол хүнге чедир чүгле бир чыл арткан, федерацияның президентизиниң үезин барык минута саны хуваап алган. Валид Масри федерация бюрозунуң болгаш Студентилерниң делегей эвилелиниң Секретариадының фестиваль дугайында каттышкан хуралынга киржири-биле Москвада чедип келгени ол.

— Москва фестивалынга белеткел канчаар чоруп турарын чугаалап көрүнерем?

— Делегей байдалының тергиин нарын байдалында фестивальга белеткел эртип турар-дыр. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң баштайгы согугнуң америк чаа ракета-ядролуг чепсээн тургузуп турары Европада-даа болгаш агрессчи күштерниң холгаарлаашкынын күштелип турар Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада-даа ол билдинип турар.

Валид Масри тургаш, стол кырындан көктеп каан саазыннарны алгаш, менче сунду. Номчудум. Федерация бюрозунуң болгаш Студентилерниң делегей эвилелиниң Секретариадының Москвага болган каттышкан хуралының Коммюникези.

— Бо — дээш бир домакты салаазы-биле айытты — XII фестивальга белеткел үезинде ол кончуг чугула.

«Делегей байдалының чидиглелгени-биле хаңы хараадаашкынын илергейлевишаан, — тексте айыткан, — ийи организация онза кичээнгейни ыглаандырганы болза, аныяктарның болгаш студентилерниң, оларның организацияларының кады хөделиишкиннериниң империализмниң агрессчи политиказынга удур, ядролуг дайынны болдурбазынга, ядролуг чепсекти чок кылырынга болгаш тайбыңны быжыглаарынга, боо-чепсекти дүжүреринге болгаш чидиглелиишкинниң одагаарын чайладырынга, национал болгаш социал хостадыышкын дээш демисежип турар улустарның чөптүг херээнге деткиишкинин калбартырынга шиитпирлиг-биле мөөңнээри болур».

— Фестивальга белеткел дээрге — Масри чугаалаан,— аныяктарның байырлалын аңаа-ла организастаары эвес. Ол кончуг улуг байырлыг болуру чугаажок. Кол сорулгавыс делегейниң депшилгелиг аныяк өскенниниң бүгү күжүн агрессияга, дайынга удур каттыштырары чугула. Келир фестивальдың лозуну — «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш улустар аразында найырал». Бистиң олуругаарывысты каттыштырары чугула.

Берлинге аныяктарның онгу фестивалының болгаш Гаванага он биргизиниң, — деп, Валид Масри уламчылаан,— киржикчилери — аныяк коммунистер, социал-демократтар, демохристианнар, радикалдар болгаш оон-даа ыңай. Он ийиги фестивальга база ындыг болур. Национал белеткел комитеттери делегейниң 38 чурттарында тургустунган, ындыг ам-даа 18 комитет бо чылын чайын ажылдап эгелээр. Ында аныяктарның политиктиг аңгы-аңгы организациялары кирип турар. Фестивальчы шимчээшкини улам-на көдүрлүп турар. Чамдык чазактар аныяктарын Москва фестивалынче чорутпас дээш бүгү чүвени кылыры билдингир. Ынчалза-даа ол дээрге фестивальчы шимчээшкинниң бадыышкыны болбас. Аныяктарның чамдык организациялары кандыг-даа хоруушкуннар турда, боттарының төлээлерин Москва фестивалынче чорудар деп турарын билир бис.

— Аныяктарның фестивалын бо удаада Москвага эрттирер дээнин канчаар бодап турар силер?

— Депшилгелиг аныяктарга Москва дээрге Совет чазактың сөөлгү үеде көдүрген тайбың дээш эгелекчи саналдары-биле билдингир. Оон аңгыда аныяктарның он ийиги фестивалы гитлержи фашизмни чылча шаапканындан бээр Улуг тиилелгениң 40 чылында эртер. Каттышкан Коммюникеде айыткан ышкаш, ол үеде фестивальды эрттирери кижи төрелгетенниң хөгжүлдезинге кыжанылгыг термоядролуг дайынның тыптып келирин шуут чок кылыры дээш аныяк салгалдың демиселин калбартырынга чугула идиг бээр ужурлуг. Тайбыңны быжыглаары болгаш боо-чепсекти дүжүрер дээш аныяктарның кыйгырыы база катап Москвадан чаңгыланыр.

— Фестивальга белеткел талазы-биле кандыг улуг хемчеглерни чооку үеде планнап турар силер?

— Москвада студентилерниң делегей эвилели-биле чамдык улуг хемчеглер дугайын дугуржуп ап шыдаптывыс. Азияның болгаш Океанияның чурттарының аныяктар организацияларындан төлээлерниң регионал найы-биле ужуражыышкынын Улан-Баторга август ортузунда эрттирерин планнаан бис. Ол долузу-биле он ийиги фестивальдың белеткелинге хамааржып болур. Декабрьда Чооку Чөөн чүк чурттарының шак ындыг ужуражыышкыны Аденге эртер. Фестивальга белеткел үезинде Европаның болгаш Соңгу Американың аныяктар организацияларының төлээлекчилери каш удаа ужуражыр. План улуг, дыка хөй ажылдарны кылыр ужурлуг. Аныяктар Москва фестивалын манап турар.

Андрей ПРАВОВ,
ПМА-ның тускай корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Социализм чурттарында

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ПРАГА. ЧССР-ниң көдээ ажыл-агый ажылдакчылары чаңгыс аай көдээ ажыл-агый кооперативтерниң ноябрьда болур X съездизинге ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр деп шиитпирлээн. Бо хүннерде чер ажылдыглар боттарының хуралдарынга мурнунда съездиниң соонда эрткен беш чылдың түңнелдерин үндүрүп, келир үеде планнарны кылып турар.

Дыка хөй кооперативтерде съездиге белеткел төөгүлүг хүн-биле— оларның тургустунганындан бээр 35 чылы-биле капсырлажып турар. Ол улуг эвес төөгүлүг үе иштинде чурттуң көдээ ажыл-агыйынга улуг чаартылгалар болган. Чурттуң эң тараалаң черлериниң бирээзи — Мурнуу Моравияга баштай тургустунган кооперативтер 1950 чылда чүгле 15 муң кижини каттыштырып, бирээзи-ле ортумаа-биле 300 га черлиг боор турган. Көдээ ажыл-агый техниказының саны база дыка эвээш турган: областың бүгү социалистиг секторунга чеди комбайн болгаш он шаа трактор онаажып турган. Амгы үеде Мурнуу Моравияда 25 муң трактор черни болбаазырадып, дужутту 2.20 комбайн ажаап ап турар.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ

БЕРЛИН. Пөс-таавы үлетпүрүнүң чиг-эди болур полиамидтиг бүдүмелди кылып үндүрер чаа, күчүлүг бүдүрүлге чери Шварца хоорайның синтетиктиг пөс бүдүрер комбинадында ажылдап эгелээн. Ону ажыглалга киирген чоруу экономиктиг улуг ажыкты алыр арганы берген. Полиамидтиг волокнонуң бир тоннзызын-на кылып үндүрери 207-ден 57 шак чедир кызырылган.

Шварцаның химиктериниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидеринче угланган чогаадыкчы, тывынгыр ажылы — ГДР-ниң күш-ажылчы коллективтериниң эртем-техниктиг депшилгеге төлептиг үлүүн киирериниң чүткүлүнүң тодаргай херечизи боор турар. Экономиканың аңгы-аңгы адырларында бо беш чылда улуг хемчээлдиг чаартылга боор. депшилгелиг, таарымчалыг технологияны шалыпкыны-биле ажыглап, бүдүрер продукцияның ассортиментизин чаартып турар.

КУР ЧЕРЛЕРНИ АЖЫГЛАВЫШААН

УЛАН-БАТОР. Улусчу Моолда кур черлерни ажыглалга киирери шалыпчыып турар. Төп болгаш чөөн аймактарының механизаторлары бо чылда планнаан шөлдерни чарып доозупкаш, кур черлерни ажыглалга киирерин үргүлчүлеп турар. Республиканың тараа шөлү беш чыл иштинде 250-300 муң га чедир калбарар ужурлуг.

Бо хүннерде тарылга шөлү бир миллион гектар ажып турар апарган. Оларда 40 кураажыл-агыйлар болгаш мал чеми белеткээр бүдүрүлгелер, көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннары, механизастаан сүт фермалары ажылдап турар. Оларның чамдыызы ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле тургускулаан.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ КОСМОС ДЭЭШ

Орбитага ужуп үнгеш келген космонавтылар бистиң бөмбүрзээвисти космостан көөрге, дыка чараш болгаш бусту берги дег, чырыткылаңнак ак-көк шар ышкаш кылдыр сагындырарын чугаалап турар. Ындыг-даа болза, амгы үеде черниң — ында чурттап-ла турар бүгү улустарның каас-чараш бажыңывыс ырында чогум-на космостан кыжаныш турар өлүмнүг айыыл дириглеген. Ындыг айыыл АКШ-тың администрациязының боо-чепсекти эндере бүдүрүп, куржавырлаарын космос делгемиинче шилчидер «сылдыстыг дайынның» белеткелин калбартыр дээн планнарының уржуундан тургустунган.

Океан ындының милитаристчи дайынзырактарының ындыг күзел-бодалдарының айыылдыы шуут тодаргай «Космос» чепсээн тургузары амгы үеде шериг күштериниң деңге чоруун үрээринге чедирер болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдирерин күчүлүг ниитин болдурар, термоядролуг айыылханаптың тамызынче кижи төрелгетенин улам-на чоокшудадыр апаар. Вашингтоннуң ындыг авантюристиг планнарының тайбың херээнге хоралыг уржуктарын билгеш, Совет чазак, чугула эгелекчи саналды база катап кылган. Ол космос делгемин милитаризастап, чепсеглээрин бээш удур болдурбазының талазы-биле совет-америк чугааалажыышкыннарны тускай томуйлаан делегацияларның деңнели-биле эгелээрин болгаш чугаалажыышкыннарның ажыттынган хүнүнден эгелээш, космос чепсектерин шенээрин болгаш сайгара тургузарын, ийи талалыг хоруурун саналдаан. Совет чазактың ол саналын делегейниң улустары тайбыңның херээнге болгаш улустарның айыыл чок чоруунга дыка чугула чүүл, ССРЭ-ниң кижи төрелгетенниң салым-хуузунуң дугайында ак сеткилдиг салыш салыышкынының база бир херечилели кылдыр үнелеп көрүп турар.

Ынчалза-даа Вашингтон ол тодаргай саналга тодаргай харыыны бээриниң орнунга, оон ыңай, ойзулкыйып эгелээн болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга, ажыл-херекчи, тодаргай чугаалажыышкыннарга хөңнү чок боор турарын база катап көргүзүп турар-дыр. Ак бажыңның дүрү-далаш-биле парлаан медегелинде тургустунган айтырыгны көөрүндеп быдаарының, чугаалажыр чүүлдү өске айтырыглар-биле солуурунуң оралдажыышкыннарын кылып турар. Космос чепсээниң дугайында айтырыг-биле кады Женевага ядролуг чепсектер талазы-биле боор турган чугаалажыышкыннарга көрүп турган болгаш америк таланың үскени айтырыгларны чугаалажып көөр негелдени салган.

Өскээр чугаалаарга, Вашингтон ол айтырыгларны чугаалажып көөрүнге баш мурнаш байдалды хевээр арттырбышаан, космосту чепсеглээрин бээш удур болдурбазының дугайында чугаалажыышкыннарга база шаптыктаарын, ону агрессия кылыр тепкиниш болгаш массалыг узуткаашкынның чепсээниң шыгжамызы болдурарын күзээн, кижи төрелгетенниң салым-хуузунга чугула айтырыгларны шыңгыыш-биле чугаалажып көөрүнден быдаарын оралдажып турар-дыр.

Совет саналга Ак бажыңның чогумчалыг эвес харыызы — Каттышкан Штаттарның агрессчи чүткүлдериниң, Совет Эвилелинден шериг күжүнүң талазы-биле артыкшылдыг болуруң кандап-даа турган болза, чедип алыр дээн оралдажыышкыннарының база херечизи боор турар-дыр. Ынчалза-даа ындыг оралдажыышкыннар чайгылыш чок буурал дүжер. Делегейниң улустары милитаристчи дайынзырактарның айыылдыг димзэниишкиннериниң серемчилелдиг-биле хайгаарап, оларга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны кылырынга белен.

ЧАА АГРЕССИЯНЫ БЕЛЕТКЕП ТУРАР

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязы хөлезнленикчи террорнуу өлүрүкчүлерниң революстуг Никарагуаның девискээринче чаа боо-чепсектиг интервенциязын планнаан. Никарагуаның күрүнениң айыыл чок черниң кол эргелелиниң начальниги Л. Серна Никарагуаның камгалакчыларының дээрбечилерниң чепсектиг бөлүктерин чедиишкинниг чылча шаап турарын чугаалаан. Бо чылдың март айдан эгелээш, сандиножу улусчу армияның чедиишкинниг хөделиишкиннериниң түңнелинде 1140 ажыг контрреволюстуг идегеттерни чыскаалдан үндүрген. Чогум-на ынчангаш ТРЭ бодунуң саттыныкчыларының кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин калбартырын планнап турар.

Гондурастың девискээринде ийи муң хире контрреволюстуг идегеттер ам шуут шаап халдаашкынга белеткенип турарын үшкү шериг округунуң командылакчызы Х. Каррион дыңнаткан. Х. Каррионнуң чугаалааны-биле алырга, бо чылдың мартта республиканың девискээринче шургуп кирген бөлүктерден ам-даа үш муң хире америк саттыныкчылар чаштынып чоруп турар. Олар хөй эвес кижилерлиг бөлүктер боор алгаш, араатанзыг үүлгедиишкиннерни кылып чоруп турар.

ТРЭ национал хосталганың сандиножу фронтузунуң көскү ажылдакчыларының амытынынче халдаашкыннар кылырын база белеткеп турар. Ол дугайын америк шпион черниң агентизи. АКШ-тың хамаатызы шпион У. Дж. Лютерниң өчүктери херечилеп турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның найысылалында байдал чөөрту экижип турар. Чазак шериглериниң кезектерин хоорайга кииргениниң болгаш янзы-бүрү партияларның база организацияларның чепсектиг отрядтарын үндүрген түңнелинде Бейрутта байдал тайбың болуп турар. Хоорайда үш эрттирилге пунктуларының чоогунда кудумчуларны миналардан арыглаар талазы-биле ажылдар доозулган. Ол пунктуларны дамчыштыр Бейруттуң чөөн болгаш барыын секторларының аразынга харылзааны тударын планнаан. Ливанның даглыг черлеринге байдалды экижидериниң төлевилелин удавас чугаалажып көөр деп турарын премьер-министр Р. Караме дыңнаткан.

Тулчуушкуннар үезинде туттурган кижилерни солчур дугайында дугуржулга удурланышкак талаларның аразынга чедип алдынган. Ап чорутан хемчеглерниң түңнелинде Триполи хоорайда болгаш чурттуң соңгу девискээринге байдалды экижидериниң аргазы тургустунуп келген.

Чурттуң эжелеткен мурнуу девискээринге ливан патриоттар израиль эжелекчилерге удур чедиишкинниг халдаашкыннарны сөөлгү хүннерде дөрт удаа кылган. Тир хоорайның чоогунга партизаннарның салган миналарынга Израильдиң шериг машиназы часты берген. А Тешхур суурнуң чоогунга Израильдиң ийи броннмашиналары база часылган. Базурие суурнуң чоогунга патриоттар дайзынның бир танкызын үрей боолаан. Джалель-Бахр районга партизаннар израиль шериглериниң туружунче халдаашкын кылган түңнелинде хөй эжелекчилер өлүрткен.

ДАМАСК. (СЭТА). Чуртта байдалды экижидер талазы-биле Ливанның чазааның хемчеглеринге Сирияның парлалгазы байыр чедирип турар. Ливан чазактың хемчеглерин Сирияның улузу изиг-биле деткип турар. Израиль эжелелден Ливанның мурнуу девискээрин удавас хостаар дээрзинге идегелди Сирияның парлалгазы илергейлээн. Божазы Ливанга тайбыңны катап тургузар талазы-биле хемчеглерни Сирия бүрүн деткип турар деп, «Тишрин» солун бижээн. Сирияның улузу ливан улустуң талазында болгаш аңаа бүгү талалыг деткимчени көргүзеринге белен деп, солун айыткан.

Израиль агрессорлар болгаш оларның америк камгалакчылары Ливанга байдалды экижидеринге моондактаарын оралдажып турарын солун дыңнаткан. Чурттуң соңгу талакы районнарынче израиль шериг самолёттарының чоокта чаа халдаашкыннары ол дугайын херечилеп турар.

АЙЫЫЛДЫГ

ГЕТТИНГЕН. (СЭТА). Делегей конгрези аңаа доозулган. Делегейниң хөй чурттарындан 2,5 муң хире эртемденнер конгресске киришкен. Совет Эвилелиниң эртемденнери база барган. Космос делгемнерин чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар дугайында кыйгырыгны конгресстиң киржикчилери бир үн-биле хүлээп алганнар. «Делегейниң эртемденнери тайбыңның херээ дээш боттарының харыысалгазын медереп билбишаан, космостуң милитаризастаашкынының айыылдыының дугайында делегейниң бүгү кижилеринге сагындырып тур!» Делегейниң ол улуг шуулганының — эртемденнер конгрезиниң кол лозуну ындыг болган.

Спутниктерге удур чепсекти чогаадыры, а ол ышкаш космосту милитаризастаар талазы-биле базым бүрүзү бүгү кижи төрелгетенге айыылдыг кедергей улгатырып, термоядролуг дайынның кыжанылышкынын күштелдиреринге чедирер апаар деп, документиде демдеглээн. Ынчангаш космос делгемнери кандыг-даа чепсектен хостуг болур ужурлуг. Космос делгемнерин шинчилээри бүгү делегейге тайбың херээнге, улустарның чаагай чоруунга бараан болур ужурлуг деп, кыйгырыгда демдеглээн. Спутниктерге удур системаларны бүдүрерин соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң саналынга документиниң авторлары байыр чедирген. Совет саналдарның чугула ужур-дузазын кыйгырыгда айыткан.

ДОГЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХАНОЙ. Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның даштыкы херектер министрлериниң конференциязы доозулган.

Ооң киржикчилери Индий-Кыдаттың күрүнелериниң, акы-дума күрүнелериниң Мурнуу-Чөөн Азияны тайбыңның, айыыл чок чорукту кады ажылдажылганың девискээри болдурары дээш чайгылыш чок демиселинге шиитпирлиин база катап көргүскеп.

ВЕНА. Венада Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарның сөөлгү пленарлыг хуралынга венгр делегацияның удуртукчузу Я. Петран чүве чугаалаан.

Венгр төлээлекчи НАТО чурттарының бо чылдың апрель 19-тагы саналын шын эвес деп шүгүмчүлээн. Европаның төвүнде чепсектиг күштерниң деңнелин кудулаарының талазы-биле Вена чугаалажыышкыннарының негелделеринге ол чурттарның удур боор, чаңгыс талалыг артык күштүг чорукту чедип алырынче чүткүп турарын венгр төлээлекчи тодаргай чижектер-биле көргүскен.

БЕЙРУТ. Ливанның солуннары айыыл чок чорукту хандырарының планы-биле айыттынган бүгү ажылдар эки чоруп турарын дыңнаткан.

Ливан армияның инженер кезектери Бейрутту барыын болгаш чөөн кезектерге чарган шугумнуң моондактарын болгаш миналарын узуткаарының ажылдарын калбаа-биле чорудуп турар. Чазактың планын ёзугаар сөөлгү хүннерде хоорайның кезектериниң аразынга аргыжар ийи эрттирилге черин ажыдарынга белеткээн.

ГАВАНА. Сальвадорнуң партизаннары эрткен айда Дуартениң америк ёзузунуң эрге-чагыргазының 850 солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген.

Сальвадорда эң улуг «Серрон гранде» дээр электри станциязын ээлеп алган чорук патриоттарның июнь да кылган дайынчы хөделиишкиннериниң улуг тиилелгези болган. Ону камгалап турган гарнизонче хенертен халдаашкынның түңнелинде партизаннар 500 ажыг кижини өлүрүп, балыглаан болгаш ол эң чугула экономиктиг тудугну каш шактың иштинде ээлеп турган.

ВАШИНГТОН. Президент Рейган соңгулдаларга утпуштур белеткенири-биле Флорида, Алабама, Мичиган, Техас штаттарже чорупкан.

Ол бодунуң мактаныышкынныг аян-чоруунуң үезинде чугааларынга Каттышкан Штаттарны демократияның болгаш буруңгаар депшилгениң «шивээзи» кылдыр көргүзүп, ол дээрге, бодунун политиказының түңнели болурун бузуредирин оралдажып турар. Денейтерге (Алабама штат) болган соңгулда мурнунуң митингизинге «Америка» деп сөс бүгү делегейге хосталга-биле үзүлбес холбаалыг боор турарының дугайын чулчураан.

ЛИМА. Барааннарның өртек-үнезиниң аартаанынга, кижилерниң ажыл чок чоруунга удур, ажылдаарының болгаш амыдыраарының байдалдарын экижидери дээш ажылчы чоннарның массалыг шимчээшкини Чилиниң хаара туткан.

Ажыл соксадыышкынын кылып турар күрүне албан-хаакчыларынга Талара хоорай районунда америк нефть компаниязының бүдүрүлгелериниң ажылчыннары каттышканнар. Солуннарның дыңнатканын ёзугаар алырга, Арекипа, Такна, Куско болгаш өске-даа хоорайларга удурланыышкын илередиириниң массалыг чыскаалдары болгулаан. Полиция оларны тарады сыывырар дээш суг аттыктырар херекселдерин болгаш карак чажы төктүрер граналаларны ажыглаан.

ЧУРУКТА: Лимага болган удурланыышкын чыскаалының киржикчилериниң бирээзин тудуп ап турары.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Курунениң литература болгаш төөгү-архитектура камгалалдыг черин тургусчушаан, Таганрогту хоорай-музей болдурар дугайында шиитпирни РСФСР-ның Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Барык үш чүс чыл төөгүлүг ол хоорай улуг болуушкуннар-биле болгаш шылгараңгай кижилерниң алдаржаан аттары-биле байлак.

Россияның шериг-далай флодунуң баштай тургустунган чери — Азов далайның кадыр эриинде хоорайның төөгүзү шылгараңгай орус полководчулар Д. Н. Сенявиннин, Ф. Ф. Ушаковтуң, 1905 чылда «Очаков» крейсерге тура халышкынның удуртукчузу Кара далай флодунуң лейтенантызы П. П. Шмидтиң аттары-биле сырый холбаалыг болган. Таганрог хоорайда аңгы-аңгы үелерде барып, аңаа ажылдап турган сураглыг кижилер: Джузеппе Гарибальди, А. С. Пушкин, П. И. Чайковский, М. П. Мусоргский, А. И. Куинджи, К. Г. Паустовский, В. В. Маяковский.

Он алды улуг бажыңнарны катап тургузары республиканың чазааның бадылаан планында көрдүнген.

Улуг орус чогаалчы Антон Павлович Чеховтуң төрүттүнгени хүнүнден бээр келир чылын 125 чыл болур. Улуг чогаалчы Таганрог хоорайга төрүттүнген, ооң ады-биле ында чээрби ажыг черлер холбаалыг. Чаңгыс аай план-биле хоорайның чаартып, улам сайзырадырының, төөгүнүң, литератураның, архитектураның тураскаалдарын катап тургузарының шиичилел улуг ажылдары улам калбарган. А. П. Чеховтуң өөренип турганы эрги гимназияга «Чогаалчы болгаш Төрээн чурт» деп литератураның улуг экспозициязын белеткеп турар.

ЧУРУКТА: А. П. Чеховка Таганрогта тургускан тураскаал.

Е. НЕДРИНИН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УТКАЗЫ — ЭСТЕТИКТИГ КИЖИЗИДИЛГЕ

Эки чогааттынган музыка кижиге күш-шыдалды немеп, демиселге хей-аът киирер. Ыр, музыка эрткен үениң чурумалын көргүзүп, ол үенин хандыр билип алырынга дузалаар. «Музыка чок болза кижиниң амыдыралын билип алыры берге. Музыка чокта амыдырал долу эвес, дүлей болгаш ядыы болур» деп, шылгараңгай совет композитор Д. Шостакович ылапчирге чугаалаан. Ыңчангаш совет кижи бүрүзү назы-харындан, албан-дужаалындан, эртем-билииниден хамаарылга чокка уран чүүлге, музыкага хандыкшылдыг болуру-даа албан.

Школачыларның эстетиктиг, мозу-бүдүш кижизидилгезинге музыка уран чүүлүнүң улуг рольдуун, дээштиин барымдаалааш, башкы талантылыг бот-тывынгыр композитор Альберт Седип-оолович Танов музыка талазы-биле чугула ажыктыг өөредилге номун тургускаанын өөрүшкү-биле сонуургап номчудум. Ук ном тыва школаның 4—7 класстарынга хереглеттинери-биле кызыгаарлаттынмайн турар, чүге дээрге ында кирген ырлар аялгаларының аразында орус, совет, даштыкы классик композиторларның кезээ-мөңгеде «онмас», «имиртиннеп» өшпес тергиин чогаалдары база бар. Чижээ, В. Моцарт, Л. Бетховен, П. Дегейтер («Интернационалдың» аялгазын чогааткан, сөзү Э. Потьениин), А. Бородин, Н. Римский-Корсаков, М. Мусоргский, Э. Григ, Л. Радин, М. Глинка, П. Чайковский, С. Прокофьев, А. Александров, Г. Эль-Регистан, Д. Шостакович, А. Пахмутова болгаш өскелериниң-даа аялгалары «Музыка» деп ниити аттыг бо өөредилге номунда кирген ханы өөредиглиг болган.

Ол ышкаш Тываның профессионал болгаш бот-тывынгыр композиторларының эки дээн чогаалдарының авторлары А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, В. Көк-оол, С. Бюрбе, Х. Дамба, А. Лаптан, А. Танов, К. Баазан-оол, С. Базыр-оол, Б. Чүлдүм-Сүрүн, Д. Шактар, М. Кертик-оол, Ю. Сундуй, А. Ондар, Б. Кенеш, А. Конгар, С. Самыяа болгаш өскелериниң-даа бижээн музыкаларындан ангыда, тыва улустуң сургаан уран аялгалары база киргени чаа солун өөредилге номун улам сүзүүнүг бодуруп, оон темаларын делгемчидип, идейлиг утказынарын бедидип турар. «Алды баштыг Кара-Дагны», «Межегей», «Самагалдай», «Дыңгылдай» дээн ышкаш улустуң ырлары чалыы салгалды совет патриотизмге кижизидеринге дузалаар. А. Пушкинниң сөзүнге улуг орус улус «Кышкы кежээ» деп ырның алдаржаан аялгазын чогаадып алган болгай. Ук ырның сөзүн, нотазын база чаа өөредилге номунда киргени өөреникчилерни улам сонуургадып, орус дыл кырынга ырлаарынга чаңчыктырар. С. Пюрбюнуң сөзүнге» «Тулчуушкунче!» деп патриотчу ырларының музыказын тыва композиторларның буяныг башкыларының бирээзи Л. Израйлевич чогааткан, оон сөзүн, музыказын тыва өөреникчилер ам сеткил ханып өөренир. Оон бир өткүт-чидиг строфазы бо:

...Эрес-дидим, чалданыш чок
Эрге-шөлээ хосталга дээш
Тулчуушкунче,
тулчуушкунче
Тура дүшпейн бурунгаар!...
(Арын 84).

Музыка эртеминиң теориязын шиңгээдип алырынга онза ажыктыг «Музыка литературазы» деп аттыг түскай эгелерни киргени өөредиглиг, угаадыглыг. Ында «Игорь ноян» деп операны улуг орус композитор Александр Бородин бижээн, ында чон—операның кол киржикчилериниң бирээзи апарганын көрээли:

«...Алдын хүнге алдар,
алдар,
Арыг дээрге алдар!
Игорь ноянга алдар,
алдар.
Ие-чуртка алдар!...»
(Арын 85).

Амгы үеде школаларга онза хереглеттинип турар «Музыка» деп бо чаа өөредилге ному 5000 кезек тираж-биле кырыкче үнгени база-ла өөрүнчүг. Ооң редакторy — Опуштай Баир, номнуң редакторy — композитор Хүреш-оол Дамба.

С. САНДЮ.

Ном болгаш номчукчу

СОНУУРГАП НОМЧУДУМ

Шомаадыр Кууларның «Көк-Хевек» деп чечен чугаалар номун улуг сонуургал-биле номчуп тывыштым. Номнуң немчаали улуг эвес-даа болза, амыдыралдың эки, багай талаларын, херек кырында болган болуушкуннарны бижип турар ном болду. Номчукчу кижи кандыг-даа чаа номну номчааш аңаа үнелелди берип, бодаңныр болгай. Мен база бодумнуң бодалдарымны илередиксе-дим.

Номда кирген чечен чугааларның аттары оон утказынга таарыштыр шилиттинген кижи эскербес арга чок. Чамдык эгелерни кысказы-биле көөрге мындыг. «Өрээл чечээ» деп эгеде Өлейниң сеткили болза, ол-че улус үргүлчү сагыш салып чорзун дээр хөөннүг. Ол амыдыралга белен эвес, шынап-ла өрээл чечээ ышкаш. Өрээл чечээн үргүлчү маранталас болза, доравн-на өзүмү баксырап, кадып-курган каары чоп. Оон өске эге «Тайга чечээ» — мында амыдыралче тура-соруктуг аныяктарның тайга чечээ ышкаш терүмелиндеп быжыг туруштуг, бергелерге торулбайн ажып эртип турарын көргүскени солун.

«Орук кыдыы-биле», «Имиртиңде» деп эгелерде маңнысталчак амыдыралче сундулуг, шын эвес орук-биле чоруп турар аныяктарны сойгалап көргүскен. Ол ышкаш ындыгларны эде кижизидеринге коллективтиң салдарын тодазы-биле көргүскен. Автор шүлүкчү Омар Хаямның «Багай чем чиириниң орнунга аштап чорааны дээре, багай эш-биле эдержиириниң орнунга чааскаан чорааны дээре» деп чагыг сөстерин коңгуг таарымчалыг ажыглаан.

«Чангаа куштар» деп эгеде өскус калган авы ада-иезинге кагдырган бичии чаштарны өстүрүп, бут кырынга тургузар дээш кызып чоруур ак сеткилдиг Кежикпей, Хорлуу Соянныарның овур-хевирин автор тода, шынныг көргүскен. Ол-ла эгеде төрээн ажы-төлүн тоовас, оларның келир үезин бодавас ийи-чаңгыс ада, ра сагышсыш, саазын ышкаш «өстеп» чоруур кижилерни мында сойгалап турар.

«Көк-Хевек» деп чечен чугаалар чыындызы номчукчуларга кижизидикчи аргазымен бээр ном дээрзи чугаажок.

С. САРЫГ.
Каа-Хем районо.

95-ТЭЭН

Партияның Тес-Хем райкомунуң хереэжеңнер ортузунга ажыл чорудар килдизи болгаш районда чаа совет чаңчылдар нептередир талазы-биле комиссия Тес-Хем районга баштайгы тургустунган Ленин аттыг колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Симчитмаа Каваевна Бүлчүнүң 95 харлааанынга тураскааткан байырлыг кежээни эрттирген.

Симчитмаа Каваевна Ленин аттыг колхозка тургашла хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, «Тес-Хем» совхозтуң мал-чер ажылын улам ыңай хөгжүдеринге улуг улуг-хуузун киирип, ажы-төлүнүң урут-дарының өөредил, кижизидеринге үлегерлиг чорууун көргүзүп чоруур.

Ол кежээ Симчитмаа Каваевнаның чаңгыс чер-чурттуглары, уруг-дарыы, төрелдери ногаан шынчыг күш культура ставонунга чыглып келген. Байырлыг кежээни «Тес-Хем» совхозта партия комитединиң секретары С. М.-С. Донгак ажыткаш, партияның Тес-Хем райкомунуң хереэжеңнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи Э. Х. Намзалга сөс берген. Ол Симчитмаа Каваевнаның амыдыралының эрткен оруунуң дугайында тодаргайы-биле таныштырган. 1889 чылдың июнь 17-де С. К. Бүлчүң төрүттүнген. Феодализмниң аар-берге дарлалын ол чурттап эрткен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чалгыы Тывага кээп, бай дужуметтерниң эргезин дужурүп, хостуг шөлээн чурттаалганы араттарга берген чыл ооң амыдыралында эң-не төөгүлүг, уттундурбас болуушкун болуп арткан. Оон бээр Симчитмаа Каваевна чону-биле ак сеткилдиг ажылдап ажы-төлүн өстүрүп келген. Улуг уруу ам 73 харлыг, улуг оглу 71, ортун оглу 69, оон бичелери 67, 63 харлыг. Уругларының уруглары, уругларының уругларының уругларын база ол кижизиткен, күш-ажылга мак болурунга өөредип келген. Оон ажы-төлүн шуптузун санаар болза 200 ажыг турар. Оларның аразында кандыг мергежилдиг кижилерни чок дээр! 12 чолаачы, 7 тракторист, 9 саң-хөө ажылдакчылары, тудугжулар, геологтар, чуруукчулар, чылгычылар, эмчилер. Оларның аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг мал эмчизи Кара-Уруг Малчыновна Довуу, Мээдыр-келер, күш-ажылдың хоочуннары Ш. Ш. Чагар-оол, Я. К. Шумбаа дээш өскелер-даа бар.

Симчитмаа Каваевнаның 95 харлаан кежээзинге оон чоок төрелдериниң киржилгези-биле 32 мөгени хүрештирген. Аңаа С. К. Бүлчүнүң улуг уруунуң оглу Сергей Чагар-оол шүүлген. А. ужуурлешкен мөге шыргаңының кудазы — Виктор Довуу.

Ол-ла кежээ «Авам, ачам база мен» деп ог-бүлелер аразында спортчу маргылдаа болган. Аңаа он ог-бүле киришкен. Оон аңгыда байырлыг кежээге Тываның күрүне филармониязының артистери солун программалыг концертти көргүскен. Ылаңгыя Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Николай Өлзей-оолдуң ырлааныын чон магадаан.

Кежээниң түңнелинде Симчитмаа Каваевнаның ажы-төлү, төрелдери, чаңгыс чер-чурттуглары аңаа быжыг кадыкшылды болгаш чүс хар ажыр чурттаарын күзээннеп.

А. САРЫГЛАР.

АК-ХЕМДЕ ЛАГЕРЬ

Өвүр районнуң Ак-Хемде пионер лагери ажыттынган. Районнуң совхозтарының ажылдакчыларының уруглары ында дыштанып турар. Лагерь каас-чараш, арыг агаарлыг черде тургустунган. Башкылар болгаш өөреникчилер ада-иелерни чалап алгаш, лагерь ажыдыышкынын солун эрттирген. Аңаа янзы-бүрү спортчу маргылдааларны эрттирген. Чижээлээрге, 32 мөгениң хүреш солун болган. Лагерь ажыдыышкынынга тураскаадып кывыскан одагга өөреникчилер чыылган башкыларга болгаш ада-иелерге ыры, шүлүк, танцыларны бараалгаткан.

Уруглар лагерьге чайгы дыштанылгазын солун болгаш ажыктыг эрттирер дээрзи чугаажок. Лагерьден ырак эвесте инек фермазы бар. Ыңчангаш уруглар ферманың удаа-дараа аалчылары болуп, боттарының дузазын база көргүзерлер.

У. КОМБУЙ.

ТЫВА ДУГАЙЫНДА

Чөөн Сибирьның кодээ ажыл-агыйының эң улуг кээди өөредилге черлериниң бирээзи — Бурятияның кодээ ажыл-агый институдунда Тыва АССР-ден 100 ажыг студентилер — келир үениң агрономнары, мал эмчилери, зоотехниктери, механизаторлары өөренип турар.

Тываның экономиказының болгаш культуразының айы ол институтка чоокта чаа эртген. Оон түңнелинде тыва студентилерниң күжү-биле белеткээни солун концерт база болган. Каргыраа, хөөмейни, хомуска күүсетнеп аялгаларны, орус, бурят болгаш тыва композиторларның ырларын хөй санныг көрүкчүлер сонуургааннар.

Дыштаныгга кежээни «Чаадыр» деп ыры-хөгжүм ансамбли үдеп, ойнаан.

Улан-Удэ хоорай.
В. НИМБУЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

10. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мульт-фильмнер. 9.25 — Фильм-шии: «Эң сээлиг хүн». 11.45 — Телемедээлер. 14.15—Телемедээлер. 14.35—Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте. 15.15—Фильм-концерт. 15.55—«Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы — «Орук белдиринде». 16.40 — Уругларга аңчыгаштар дугайында. 17.10 — Концерт. 17.45 — Эртем болгаш амыдырал. 18.15 — «Хоглуг нотажыгаштар». 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Документалдыг телефильм. 19.45 — «Адалар болгаш уруглары» деп дөрт сериялыг уран-чечен чаа телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 — Е. Исаев — «Чээрби беш дугаар шак». Поэма. 22.00 — Концерт. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.50 — «Шуптту айнстерниң уруунунда». Моол уран-чечен фильм. 10.10 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Г. И. Иванова-биле школачыларның ужуражышкыны. 10.45 — «Кадыла найыралдыг ог-бүле». 11.05 — «Шыдырээ школазы». 11.35 — Уругларга уран-чечен телефильм — «Заборьеге чай». 12.40 — Мультфильм. 13.00 — Француз дыл. 13.30 — «Магниткаяның школазы». 14.10 — Стол теннизи. Пхеньяндан дамчыдылга. 14.40 — Мурманскиниң телестудиязының программазы. 15.35 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм — «Музыка магазини». 18.30 — «Чээзэш». Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң дугайында дамчыдылга. 19.00—Киножурнал. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Фильм-концерт. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Даарта келиңер». Уран-чечен фильм. 22.10 —Волейбол маргылдаазы. Болгариядан дамчыдылга. 22.40—00.30 — Кежээки аялгалар.

11. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.25 — «Адалар болгаш уруглары» деп телефильмниң 1-ги сериязы. 11.40 — Телемедээлер. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Орус чугаа. 15.50—«Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 8-ки сериязы. 16.35—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.05 — Неделяның спорту. 17.35 — Моол Арат Республика дугайында киноочерк. 17.45 — Делегей болгаш аныяктар. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — «Бөгүн делегейде». 19.00 — Бистиң сад. 19.30 — Бир эвес кадык болукезынза. 19.50 — Уран-чечен телефильм — «Адалар болгаш уруглары». 2-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35—«ТТ-ниң алдын фондузундан». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 —23.30 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аъттар-ла, аъттар...» Документалдыг телефильм. 8.30 — «Даарта келиңер» деп уран-чечен фильм. 10.05 — Зоология. Чогаалдарыңарга харыылаар-дыр бис. 10.35 — Донецкиниң тудугчулары. 11.00—«...Он алды болгаш оон-даа улуг назылыг». 11.45 — Концерт. 12.10 — Уругларга фильм — «Гулька». 12.35 — Мультфильм. 12.50 — Немец дыл. 13.20 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.50 — Фильм-концерт. 14.20 — Поэзия. С. Щипачёв. 14.50 — Концерт. Моолдан. 15.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер.
18.20 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм — «Удавас чаъс болур». 19.00 — Делегейде болуушкуннар тайылбыры. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Документалдыг фильмнер. 20.30 — Аът спортунга ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Гангстер болбас мен, эргимим». Уран-чечен телефильм. 23.00 — 00.45 — ССРЭ-ниң футболга чемпионады — «Зенит» — «Арарат».

12. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Хөммаа» клубтуң шаңналы дээш. 9.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 10.25 — «Адалар болгаш уруглары». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы— 11.35 —Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Севен чылдарның коммунистери. Документалдыг фильмнер. 15.15 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назылыг». 16.05 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 9-ку сериязы. 17.05 — «Шыдыраа школазы». 17.35 — Документалдыг фильм. 17.55 — Күш-ажылчы коллектив болгаш сагалга-чурум. 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Херээжен дугайында чугаа. 19.30 — Бир эвес кадык болукезынза. 19.45 — «Адалар болгаш уруглары» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— Аныяктар кежээзи. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.45 — «Гангстер болбас мен, эргимим». Уран-чечен телефильм. 9.55 — Концерт. 10.15 — Армян телевидение программазы. 11.20 — Испан дыл. 11.50 — «Иванов, Петров, Сидоров». Уран-чечен фильм. 13.25 — Мультфильм. 13.35 — Концерт. 14.00 — И. Бабель. Чогаалдар арыннарындан. 14.55 — Театр дугайында дамчыдылга. 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Концерт. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!» . 20.20 — «Кижи болгаш хоойлу». 20.50 — И. С. Бах. «№ 35 кантата». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.25 — «Нормандия-Неман». Уран-чечен фильм.

13. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Фильм-концерт. 9.25 — Буратинонуң делгелгези. 9.55 — Документалдыг чаа телефильм. 10.25— «Адалар болгаш уруглары». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер 15.05— П. Неруданың ажыл-амыдыралының дугайында дамчыдылга. 15.55 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 10-гу сериязы. 16.50 — «Москва болгаш москвачылар». 17.20 — Концерт. 17.40 — Документалдыг фильм. 18.30 — Концерт. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Тележурнал. 19.30 — Бир эвес кадык болукезынза. 19.50 — «Адалар болгаш уруглары». 4-кү серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өртемчейниң сеск хуулгаазыны». Уран-чечен фильм. 22.55 — Концерт. 23.25 — 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Нормандия-Неман». Уран-чечен фильм. 10.10—Бистиң сад. 10.40 Документалдыг чаа телефильм. 11.00 — Картинг. 11.30 — Концерт. 12.15— Мультфильмнер 12.45 — Англи дыл. 13.15 — Документалдыг фильм. 14.10—Сээн ленинчи библиотекаң. 14.45 — «Музыка киоскузу». 15.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер.
18.20 — «Чалбыыштыг сургуглар» 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия тевү». 19.30 — Фильм-концерт. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Документалдыг телефильм. 20.35 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35— 23.35 — Телефильм — «Чурек операциязы».

14. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35—Эртенги гимнастика. 8.50 — Чаа фильм-концерт. 9.30 — «Спортлотонуң» 28-ки тиражы. 9.40 — Чаа документалдыг телефильм. 10.10 — «Адалар болгаш уруглары». 4-кү серия. 11.20— Айыыл чок шимчээшкин. 11.50 —Мультфильм. 12.40 — Концерт. 13.00 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.30 — Академик П. Л. Капицаның төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылынга. 14.40 — Бөгүн делегейде 14.55 —Өнгүктерниң арын-нүүрү. 15.40 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 17.00 — Даарта — Металлургтуң хүнү. 17.30 — Мультфильм. 17.40 — Концерт. 18.10 — Францияның телевидениезиниң программазы. 19.20 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «84-түң ырлары». 22.40 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары — «Найырал-84». 23.25— 23.35 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукезынза. 8.30 — Киножурнал. 8.40 — Мультфильмнер. 9.10— «Эртенги почта». 9.40 — Уругларга чаа телешии. 10.10 — Концерт. 11.10 — Чаа документалдыг телефильм. 11.40— Камера делегейни тырттырып тур. 12.40 — Челябинскиниң телевидениезиниң программазы. 13.40 — Цирк чедип келген. 14.35 — Опера дугайында. 17.30 — «Кадыкшыл». 18.15 — Российаның уран-шеверлери. 18.45 — Документалдыг телефильм. 19.45 — Делегей болуушкуннарының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. 21.00— «Үе». 21.35 — 23.05 — «Эргилер». Уран-чечен фильм.

15. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Гимнастика. 8.55 — Документалдыг чаа телефильм. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.05 — «Кадыкшыл». 11.50 — «Эртенги почта». 12.20 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.35 — «Кодээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — «Дуу кыска». Уран-чечен фильм. 15.20 — Гитарист А. Бариленко ойнаар. 14.45 — «Амыдыралче орук». 12.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.30 —Мультфильмнер. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Бөгүн — Металлургтуң хүнү. 19.30 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35 — Документалдыг чаа телефильм. 22.05 — Н. Некрасов. Шүлүктер. 22.50 — Волейбол. Социалистиг чурттар аразынга маргылдаалар. Болгариядан дамчыдылга. 23.35 — 23.45 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.30—Концерт. 11.20—«Дириг амытаннар амыдыралы». 12.20 —Концерт. 12.00—«Эртем болгаш техника». 12.50 — «Эдит Пиаф». 13.30 — Бүгүдеге стадион. 14.00 — Концерт. 14.45— Мотоболга ССРЭ чемпионады. 15.05 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.35 —Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм—«Атланты кариатидалар». 3-кү серия. 17.05 — Концерт. 17.25 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 18.00 — Музыка дамчыдылгазы. 19.00 — «Билип сен бе, эш...» 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Майор Звинаның 30 тавармалгаларындан» деп бөлүк сериялардан «Фокстерьерниң чажыды» деп фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Пароль — «Отель Регина» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Серафим Полубес и другие жители земли» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Приступить к ликвидации» (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» «Без злого умысла» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии чаъс чаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болур. Хүндүс 25—30, чамдык черлерге 18—23 градус чылыыр.

Автоорукатарга кестуру эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 15—17, хүндүс 28—30 градус чылыг болур.

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС!

Чайгы кидин-тулук эвиг, каан хүннеринде Кызылдың, республиканың хоорайларының болгаш суурларының чурттакчыларының хоорай даштынче, чайлагларже болгаш арга-ыяштыг черлерже дыштанып, селгүүстеп чоруур көвүдээр.

Чамдык кижилер бодунуң чүүлдерин болгаш улустуң байлаан өрт айыылындан камгалаарының талазы-биле харысалгазын чедир билбес болгулаар-дыр.

Өжүрбейн арттырып каан одаглар, таакпы артынчызы, оттуг-ыяштар болгаш уругларның серемчилел чок чоруу өрт айыылын болдуруп, улуг когаралга чедирип болур.

Тываның арга-ыяштыг девискээрлеринге өрт айыылы улуг, чайгы үеде ындыг чылдагааннардан хөй санныг өрттер боор турар.

Өрттерниң кол-ла чылдагааны — хамаатыларының хоорайлардан болгаш чурттакчылыг черлерден үнүп, дыштанып, селгүүстээрниң үезинде өжүрбейн арттырып каан одаглары, папиростары, уругларның оюн-тоглаазы боор турар.

Эштер!

Тыва АССР-ниң чурттакчы бүрүзүнүң хүлээлгези — өртке удур дүрүмнерин хажыдыкшок күүселири, уругларының от-биле ойнаар чоруун болдурбазы болур.

Өрттү болдурбазы-биле кижилерниң дыштанып черлерже — хоорайлар болгаш суурлардан үнүп, селгүүстээрниң үезинде одаглар кывсырын, өттүг-ыяштыг папиростарны өжүрбейн октаарын, уругларның от-биле кайы-хамаан чок ойнаарын болдурбас ужурлуг.

Бир эвес силер өрттү көрүп каар болзуңарза, ол дугайын арга-ыяш камгалаар черлерже дораан-на дыңнаткаш ону өжүрерниң хемчеглерин алыңар!

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өрт камгалалының килдизи, Бүгү-российаның өртке удур эки тура, ниитилели силерни өртке удур дүрүмнерни эң-не шынгызы-биле сагыырынче кыйгырып тур.

Бойдусту өрттерден камгалаңар!

ХООЧУННАРНЫҢ БАЖЫН - ИНТЕРНАДЫНЫҢ

Кызылда ажыттынып турары-биле холбаштыр Социал хандырылгазы министерствозу аңаа ажылдаары-биле дараазында ажылчыннарны чалап тур:

Санитаркалар.
Чыдар аарыг кижилерге санитаркалар.
Шеф-поварлар.
IV разрядтың повары
Слесарь-сантехник.
Дворниктер.
Таңныылдар.
Столяр.
Ажыл-агый эргелекчизи.
Секретарь-машинакчы.

Айтырар адрези: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу 3. Социал хандырылга министерствозу, № 7 кабинет.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2005

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС — 00984.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 160 (12550) | 1984 чылдың июль 11, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

ЧЕМНИҢ ДЭЭЖИЗИ, ЧЕРНИҢ ХАЙЫРАЗЫ

Хлеб — эң чугула чем продуктуларының бирээзи. Черге тараан ооң дужудуп ажаап, өстүрүп, стол кырынга салыптар кылдыр белен болгуже, чеже кижи күжү үнмес дээрил! Аъш-чем программазын боттандырарынга база улуг үлүүн киирип турар Кызылдың хлеб заводу магазиннерже он чеди хевирниң хлеб-булка кылыгларын үндүрүп турар. Чартык чылда продукцияның ассортиментизин чаарткан. Сес чаа хевирниң продукциязын бо хүннерде садыгларже үндүрүп турар. Булочка, калач, кекс, пряник болгаш торт аймаа чүгле амданныг эвес кылдыр, аян-хевирлиг кылдыр каастап кылып турар апарган. Алды айларда экижиткен шынарлыг продукция бүдүрерин муң рубльге көвүдеткен.

Кызылдың хлеб заводу ол үеде барааның продукция бүдүрерин 102,4 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планда көрдүнгенинден 4 хуу өскен, продукцияның бот-үнезин 30 муң рубльге чиигээн. Бүгү көргүзүглер талазы-биле социалистиг хүлээлгелер күүсеттинген. Үткуштур планда бараанныг продукция бүдүрерин 20 муң рубльге күүседир турган болза, ону 33 муң рубльге боттандырган.

Заводтуң он бир бригадаларында шалыпчы күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап берип турар. Бо чылдан эгелеп бүгү бригадалар бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчээн. Шаңнал ээшаны чүгле ажылдааның барымдаалавайн, продукцияның шынарын колдап төлеп турар. Мында тургустунган шынар башкарарының комплекстиг системазы шупту операцияларны контрольга алган. Шынар-биле чергелештир күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыгдаарынче онза кичээнгейни заводтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары угландырган. Эрткен чылдың бо үезинге бодаарга прогулдар болгаш оралдаашкыннар 25 кижи-хүнге кызырылган.

Хлеб цегинде К. Х. Кужугеттиң бригадазы прогул чок ажылдаар деп эгелээшкинни идип үндүрген. Бригадада чартык чыл дургузунда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң чаңгыс-даа хажыдыышкыны болбаан. Оларның үлегерин эдерген үш бригада база прогул кылбаан. Сагылга-чурумну быжыктырганының түңнелинде, чартык чыл планын дыка хөй бригадалар чедиишкинниг күүсеткен. Алды айларның онаалдазын О. К. Скоморохованың бригадазы 115,4, В. М. Маслепникованың 107,4 хуу боттандырган.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегде бригада, ээлчег бүрүзү идепкейлиг киржип турар. Үстүнде адааныңыс үш бригада эрткен неделяларда чаңгыс эвес удаа чарыштың мурнуку одуруунче үнүп, тиилекчи атка четкен. А хуудаа социалистиг хүлээлгелерин сорттаар цехтиң ажылчыны Л. Н. Турушева, быжырыкчы А. С. Хертек олар ажыр күүсеткенин демдеглээри артык эвес.

Бүдүрүлгеде технологияны чаартырынче угланган ажылды заводтуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары чорудуп турар. Анаа ажыткы оринунга соя далганы ажыглап эгелээн. Арбиттиг булочкаларның шынары эки болуп турар. Сүт комбинады ай санында 50 тонна чедир сүт сарыг суун берип турар. Ынчалза-даа ооң шынары чамдыкта куду болуп турар. Продукцияның ассортиментизин экижидер талазы-биле ам-даа ажылдар кылдынар. Ынчалза-даа амгы хлеб заводунуң дериг-херекселиниң эргижирээни-биле үреэлиишкиннер болгаш хлеб-биле хандырылгада чамдыкта үзүктелиишкиннер болу бээр. Нарын хевириниң торттарын кылырынга таарымчалыг байдал тургустунмаан.

Заводтуң коллективи Совет Тываның юбилейин бедик көргүзүглер-биле уткуур дээш шуурусту ажылдап турар. Бүдүрүлгеде камналга айтырыы эки деңнелде тургустунган. Чартык чылда он чеди тонна далган камнап алдынган. Продукцияның бот-үнезин чиигедир, ооң шынарын экижидер сорулга-биле ажылчыннар кужениишкинниг ажылдап турарлар. Чемниң дээжизин, черниң хайыразын бүдүрүп кылыры база хүндүлүг болгаш харысалгалыг хүлээлге.

А. ХОВАЛЫГ.

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛГАН

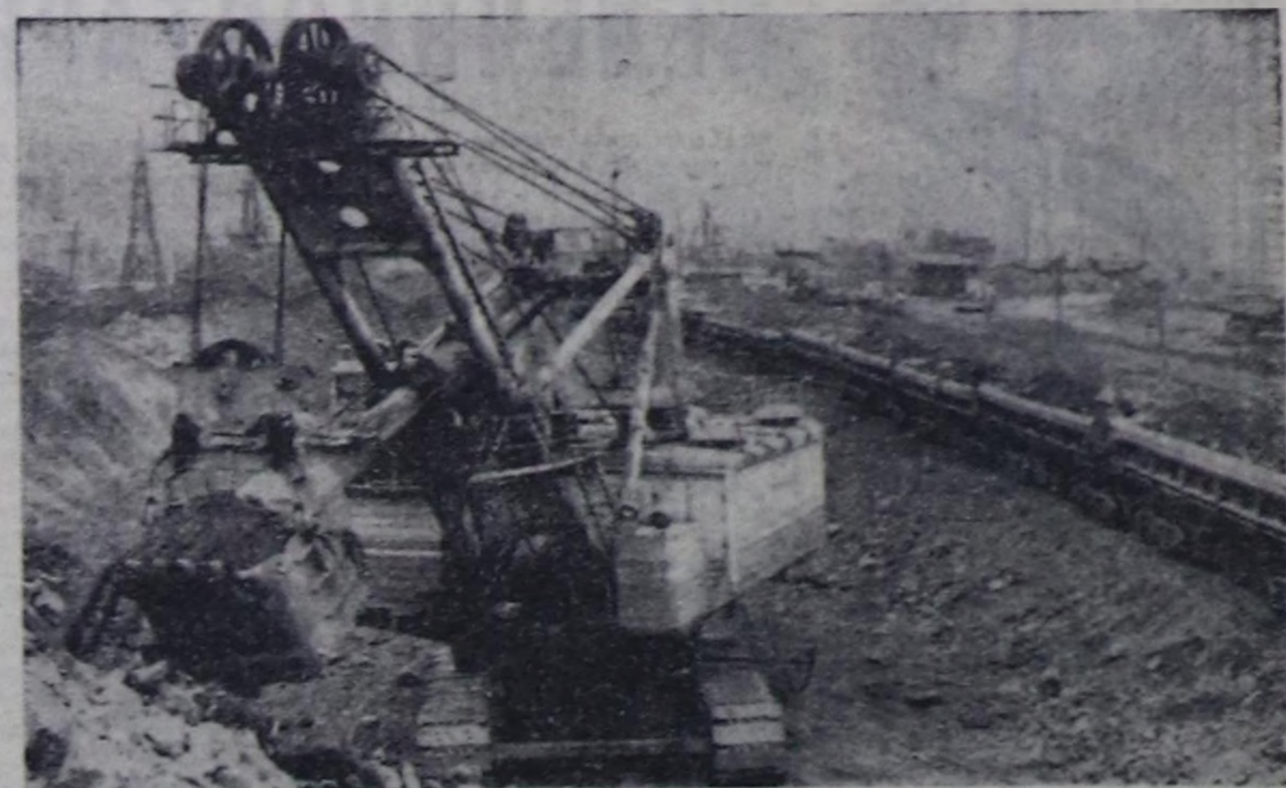

БЕЛГОРОД ОБЛАСТЬ. Лебединниң даг байлаан болбаазырадыр комбинадының дагжылары бо чылдың эгезинден бээр 14 миллион 670 муң тонна руданы тыпкан болгаш ооң иштинде 30 муң тоннаны пландан ажыр касканнар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир дээш хүлээлге чедиишкинниг күүсеттинип турар.

ЧУРУКТА: демир-орук вагоннарынга руданы чудурүп турары.

О. СИЗОВТУҢ фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ИГНАЛИНА. Литва ССР-де Игналинаның атомнуг электростанциязының 750 муң киловатт күчүлүг нийги турбиназын энергетиктиг системада кошкан. Ынчангаш делегейде эң-не улуг күчүлүг реакторну ында ажыглаалга киирген.

Литваның энергетика тудугжуларының хөй национал(ы)дыг отрядының кужениишкиннериниң түңнелинде баштайгы блокту ажыглаалга киирген. Шалыпчы тудуг коллективиниң күш-ажылчы тиилелгезинге чурттуң хөй бүдүрүлгелери үлүүн киирип, дериг-херекселдерни чогуур үезинде чорудуп берип келген. Атомнуг электростанцияны Литваның, Латвияның болгаш Белоруссияның кызыгаарларының белдиринде дерип турар.

Тайбың атом ССРЭ-ниң Соңгу-барыын кезээниң энергетиктиг балансызын дыка экижидип турар. Республиканың бүгү девискээрин бүрүн электрикжидериниң нийги үе-чадазынче шилчиир арганы Игналинаның атомнуг электростанциязы берген.

РОССОШЬ. Россошьтуң сүт продуктулар комбинадынга «Ажыглаалга киирер!» деп команда дыңналган. Төп кара хөрзүннүг черге улуг агрокомплексти «эки» деп демдек-биле ажыглаалга хуусаа бетинде киирген. Бүдүрүлгениң автоматчыткан шугумнары хонукта беш чүс тонна сүттү болбаазырадып, саржагны, творогту, кефирни, быштакты, мороженоени болгаш өске-даа продуктуларны сүттен бүдүрер аргалыг.

Россошь хоорайны улам ынай хөгжүдериниң перспективазынга дүүштүр комбинатты дерээн. Фермаларга бызааларны азыраарынга чалаң сүттү комбинат болбаазырадып бээр.

МОСКВА. Моол Арат Республиканың күрүне коллекциязындан почта марказарының делгелгезин июль 9-та Москвада ажыткан. Делгелгени Моол Арат Республиканың тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскааткан.

Солун делгелгени Парлалга эвилелиниң делгелге залында ажыткан. 1924 чылдан бээр парлаан Моолдуң почта марказарын, а ол ышкаш марказарлыг чагаа хаптарын делгелгеде салган. Авы-дуңма моол улустуң төөгүзү-биле, национал культуразы болгаш архитектуразы-биле таныжар арганы делгелге берип турар.

Моол Арат Республикада революстуг улуг чаартылгаларның дугайында, республиканың экономиказының болгаш культуразының шапкын хөгжүлдезин, чоннуң амыдырал деңнелиниң бедээнин делгелге тодаргай херечилеп, көрүкчүлерниң улуг сонуургалын болдурган.

ЙОШКАР-ОЛА. Пионерлер чайның амгы кидин үүжек үезинде бистиң чуртувустуң школачылары солун болгаш ажыктыг хөй чүүлдерни кылып турар. Марий автономнуг республикада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң күш-ажыл болгаш дыштаныышкын лагери Йошкар-Оланың хөй школачыларын чоокта чаа хүлээп алган. Пионерлерниң болгаш школачыларның ол лагеринде стадионну, чайгы кинозалды, клубту дерээн. Школачылар дыштаныыр, боттарының кадыкшылын быжыглавышаан, ногаалар плантацияларынга база ажылдаарлар.

УЛАН-УДЭ. Бурятияга шыдыраа фестивалы эгелээн. Ону «Байкалдың хаялыг» деп адаан. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бөрык чээрби хоорайларындан 140 ажыг школачылар шыдыраа фестивалында киржип турар.

Баштайгы салыышкыннарга Бурятияның пайысылалының аныяк шыдыраачылары тиилелгелиг болган. Гроссмейстерлер Юрий Разуваевтиң болгаш Артур Юсуповтуң автономнуг республикага келгени оол аныяк шыдыраачыларның чогаадыкчы тиилелгелеринге чаагай салдарлыг болган деп, специалистер санап турар.

(СЭТА).

ДООСТУР ЧЕТКЕН

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей салбырында кыргылда шалыпкын чорул турар. Амгы бо хүннерге чедир 2040 ажыг баш хойну кырган, 3 тонна дүк алдынган.

Мурнакчы малчын О. Демир-Маадыр 425 баш хоюндан бир башка оназштыр 2,4 кг дүктү алган.

Совхоз ниитизи-биле 9 тонна дүкту күрүнеге дужааган, 5000 баш хой кыргыттынган. Кыргыкчылардан Нина Кувинская, Кара-Кыс Сарыглар, Зоя Кара-Моңгуш, Суут Сарыглар, Лукей Салчак олар бо ажылга шылгарап, шаңнал макталды доктаамал ап турарлар.

Кыргылда пунктузунда кыргыкчыларга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Кескү агитация эки. Аянгаты салбырында кыргыкчылар 52 хол хачызы, чеди электри хачызы-биле ажылдап турар. Ам 3070 ажыг баш хой кыргыттынган, хойдан-на 2,2 кг дүк алдынган. Дүк эрткен чылдыындан эки. Малчыннар М. Болат, С. Хүлүн, М. Сынаа С. Ооржак, О. Билии-оол 2,5—3,1 кг дүкту түс-туста кыргып алган. Кодан бүрүзүнүң күрүнеге дужаар дүгүн, хойну кажан кыргыдарын, чугдурарын пунктулар кескү кылдыр бижээш аскан.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КӨРГҮЗҮГЛЕРИ ЭКИЖЭЭН

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң малчыннары идепкейлиг киржип турарлар. Ооң түңнелинде он бирги беш чылдың дөрткү чылының бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле көргүзүглерин экижиткен.

Тодаргайлаарга, күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 102 хуу, сүттү—102, дүктү—101 хуу күүсеткен. Малдың чаш төлүн доруктуруп өстүрүп алыр даалгазын багай эвес боттандырган. Ынчангаш районнуң ажыл-агыйларының арасында социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүскомунуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомиларының шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совхозтуң ажыл-ишчилеринден хойжулар Өөвей Демир-оол, Дамдын Сүге, саанчылар Сундуй Полмаа, Буду Балчыт, тевежи Владимир Кечилек болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Амгы үеде совхозтуң малдары серийн, оъттуг тайгаларже чайлаглап үнүпкен.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Кызылдың үлегерлиг тудуг эргелелиниң мурнакчы тудугжулары Владимир Моңгуш, Даңзычы Моңгуш, Виктор Сат тудугжуларның социалистиг чарыжының мурнуу одуруунда чорууп турарлар. Бо мурнакчылар чаа тудуп доозуп турар тудугларның кырын дуглаарын, кара-саазынныг, гудроннарын эки кылып келгеннер. Олар ам Кызылда хоочуннар бажыңының тудуунда шалыпчы ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ПЛАНДАН АЖЫР 93,8 МУҢ РУБЛЬ

Чөөн-Хемчик районнуң херреглекчилер ниитилелиниң белеткел конторазы бирги чартык чылдың планын белеткелдиң бүгү хевиринге хуусаа бетинде күүсеткен.

Контораның коллективи чартык чыл планындан ажыр 93,8 муң рубльдиң продукциязын берген. Дүкту 118 хуу, алгы-кешти 108 хуу күүсеткени-биле коллектив Совет Тываның юбилейинге уткуштур алган хүлээлгезин күүседеринге быжыг магадылалды тургусканнар.

Бистиң корр.

КЫМ-ДАА КҮЗЕВЕС

Американың Каттышкан Штаттарының Рейганга баштаткан бөлүүнүң буруузу-биле бо хүннерде дайын айыылы диргелип, бүгү кижилерниң дүрүм ёзугаар дуврзошкунин болдуруп турар апарган. Капиталистиг делегей Совет Эвилелинге, өске-даа социалистиг чурттарга күжүн деген, амгы үениң айыылдыг боо-чепсээн эндере бүдүрүп, чепсеглениишкинни улам-на куштелдирип турар апарган бо үеде кижи сеткили оожум, тайбың олуруп турар арга чок. Ол хамаан чок АКШ космосту милитаризастаарын планнап турары ажык өңчүк-чөңгээ-дир.

Совет чазак аңаа хамаарыштыр бодунуң принципиалдыг туружун илередип, Американың Каттышкан Штаттарын шынзыы буруу шаап бодунуң Медегелин кылган. Чүгле бистиң чурттуң эвес, делегейниң бүгү деншилгелиг кижи төрелгетени СЭТА-ның ооң соондагы медеглелин чөптүг деп үнелеп, ийи-биле деткип турар.

Эрткен дайынның уржуктарын совет кижилер эки билирлер. Оон бээр барык дөртен чыл эрткен. Ынчалза-даа бо хүннерде безин боттарының эң чоок кижилерин — оолдарын, уругларын, акыларын, угбаларын, ашактарын кажан-на чедип келир ирги деп бодап манап орар кижилер ам-даа бар болгай. Ол дугайын солуннардан көөргел-биле номчуп турар бис.

Бодунуң чуртунда коммунистиг ниитилелди тургузуп турар совет кижилерге быжыг болгаш мөңге тайбың херек. Дайын дээрге хилинчек-човулаң, өлүм-чидим-дир. Ону кым-даа күзевес. «Далайга — дамды дуза» дээр болгай. Барыын чүк чурттарының дайынзырак бөлүктериниң өөскүдүп үндүрүп турары дайын айыылынга удур туржуру — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун бедик деңнелге тургузуп, ажылга харысалгалыг болуп, ажылдың бүдүрүкчүлүг, түңнелдиг болурун чедип ап ажылдаары — тайбың херээнге бистиң салыышкынывыс ол болур ужурлуг. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын аазап, эш-өөрүмнү база өлче кыйгырып тур мен.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

КЕЗИП КИРИПКЕН

«Хемчик» совхозта 10 кижи составтыг бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган звено медени аралап кезип кирипкен.

Эрги-Барлык ортумак школаның бүдүрүлге бригадазының кежигүннери 350 тонна будук-бүрүнү АВМ агрегадынга эккеп дужааган. Эрес-оол Даваалайның удуртканы операторлар 12 тонна витаминниг сиген далганын тырттырган.

Совхозта чайгы суггат бүгү суттаттыг шөлдүн 60 ажыг хуузунда чоруттунган. Бо ажылда 45 кижи составтыг чеди звено доктаамал хаара туттунган.

Бистиң корр.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДАЛАР

«Кызыл тудуг» эргелелиниң бригадаларының арасында калбарган социалистиг чарышка А. Д. Воронин биле А. С. Иродовтуң бригадалары тиилекчи болган. Ниитизи-биле чартык чылдың социалистиг хүлээлгелерин эргелелдиң бригадалары чедиишкинниг боттандырган. Ылаңгыя ажыглаалга кирер тудугларда быжыглаттынган бригадалар эки ажылдаан.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге бригада бүрүзү киржип, тудуг ажылының шынарын экижидер, тудугну чогуур хуусаазында ажыглаалга киирер дээш бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турар. «Тыва тудуг» трестиң ниитизи чурттаалга бажыңының тудуунда ажылдап турар А. Д. Воронинниң бригадазы кижи санын көвүдетпейн, тудуг ажылын организастаарын экижидип тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 125,6 хуу күүсеткен.

80 аал чурттаар бажыңны тудуп турар А. С. Иродовтуң бригадазы алды айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын 111 хуу боттандырган. Бригадада күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан. Эрткен чылга бодаарга прогулдар эвээжээн. Ооң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 15,2 хуу өскен.

Юбилейге тураскааткан шалыпчы ээлчег үргүлчүлевишаан. Хууда социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турарларның саны хүн келген тудум көвүдеп турар.

А. БАГЫР.

ЧАРТЫК ЧЫЛДА

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш, республиканың ажыл-ишчилери «Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышты улам калбарткан. Республиканың районнарының бирги чартык чылда мал ажылының продуктуларын күрүнеге сатканының июль 1-де медээзи-биле алырга, ук планнарның районнар аайы-биле күүселдезин мындыг байдалдыг:

(Хуу-биле)

Районнар	эът	сүт	дүк
Республика	110,4	107,3	127,5
Бай-Тайга	92	85,2	115,4
Мөңгүн-Тайга	—	—	165
Барыын-Хемчик	105,8	103,9	116,2
Өвүр	118,6	101,1	146
Сүт-Хөл	104,5	100,1	143,9
Чөөн-Хемчик	109	111,1	118,8
Улуг-Хем	104,8	108,2	120,2
Таңды	110,5	106,8	2,1 катап
Бии-Хем	116,3	103,6	—
Тожу	106,9	116,7	—
Каа-Хем	115,9	114,3	160
Тес-Хем	107,1	113,7	112,1
Эрзин	103,4	115,3	125,9
Кызыл	122,8	109,1	109,7

Республиканың ажыл-агыйлары бо чылдың бирги чартыында күрүнеге 77252 центнер эътти, 144810 центнер сүттү, 5737 центнер дүкту саткан. Ол дээрге эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, 6983 центнер эътти, 256 центнер сүттү, 432 центнер дүкту хөйнү саткаңы ол. Планныг онаалданы дыка ажыр күүсеткен районнарны демдеглээр ийаар. Сүт садарынга республиканың 12 районну планныг онаалдаларын ажыр боттандырган. Оларның иштинден Чөөн-Хемчик, Тожу, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Эрзин районнар чүгле чартык чыл онаалдазын чедир күүседирин эвес, харын-даа эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден дыка көвүдедирни хандырып шыдаан. Моон алгаш көөрге, өске районнар бар курлавырларын, болдунар аргаларын бүрүн ажыглаан болза, күрүнеге оон-даа хөй сүттү садып болур турган ийик. Ындыг турбуже, республиканың ийи районну эрткен чылдың деңнелинге четпээн, харын бо чылдың бирги чартыының сүт садар планын безин күүседип шыдаваан.

Районнардан Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга сүт садар талазы-биле эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинге четпейн баргазы республиканың ниити көргүзүүн кудулаткан. Ону чылдың нийги чартыында катаптавас дээш, ам оон чогуур түңнелди үндүрери эргежок чугула.

Бирги чартык чылда сүт садарының планныг онаалдазын 52 совхоз ажыр күүсеткен. Ооң иштинде «Бай-Тал», «Кара-Хөл», «Мурнакчы», «Совет Тыва», «Тере-Хөл» ышкаш совхозтарның саанчылары, инек кадарчылары кужениишкинниг ажылдааш, планын дыка ажыр боттандыргаш, чарышка мурнакчы болганнар. Оон-биле чергелештир эртип турар бирги чартык чылда сүт садарының планын он совхоз күүсетпээн. Оларның арзында «Тээли» совхоз 2480 центнер пландан дөңгүп-ле 1877 центнерни, «Сут-Хөл» 1700 центнерден 1590 центнерни, «Красное знамя» 600-тен 555-ти, «Шивилиг» 300-тен 274-тү дужаап, күрүне мурнунга улуг өрелиг болуп арткан. «Кызыл тараачын», «Ленинчи орук», Жданов аттыг, «Революцияның чалбыыжы» совхозтар эң-не хөй сүттү бүдүрер болгаш садар планныг, сүткүр уксаалыг инектерлиг, арга-дуржулгалыг саанчыларлыг ажыл-агыйлар хирезинде планын күүсетпээни ажыл-агыйжы эвес чорук-тур.

Бо чартык чылда күрүнеге эът садарын Кызыл район 2688 центнер, Өвүр 261 центнер, Каа-Хем 891 центнерни пландан артыкка дужааган. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнар эът садар планын күүсетпээн. Ажыл-агыйлардан «Тээли», «Бай-Тал», «Россия», «Хадын», «Тоора-Хем», «Кара-Хаак», «Нарын» совхозтар база план күүседиринче кичээнгей салбаан болгаш чартык чыл планнарын үскениин айытса чогуур. Ол чорук республиканың ниити көргүзүүнге багай салдаазын чедирген. Бо районнар болгаш ажыл-агыйлар чартык чыл планынга 1322 центнер эътти чедир бербээн.

Районнарның болгаш ажыл-агыйларының удуртукчулары кудулаашкынның чылдагаазын тодарадып, анализтеп көөрү чедир кылдынмаан ажылдарны нийги чартык чылда күүседир дээш, бүгү аргаларны, курлавырларны ажыглаары негеттинип турар.

Күрүнеге эът садар онаалдалыг ажыл-агыйларның 58-и чартык чыл планын күүседип алган. «Ак-Чыраа» совхоз планын 5,3 катап, «Кара-Хөл» 136,7 хуу, «Тиилелге» 147,1 хуу, «Шамбалыг» 174,7 хуу, «Тере-Хөл» 142 хуу күүседип, өске ажыл-агыйлардан мурнап, ол талазы-биле чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Алды совхоз эът садар талазы-биле чартык чыл планын үскен.

Республиканың районнарындан күрүнеге дүк садарының чартык чыл планнарын он ийизи күүседип алган. Эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден 432 центнерни хөйнү саткан. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл, Таңды, Каа-Хем районнар эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден хөй дүкту саткан. А Бии-Хем чүгле 24 центнер, Тожу 4 центнер дүкту дужааганы чегениг байдалды көргүзүп турар. Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Өөк», «Саян», «Шивилиг», «Хадын», «Май 1», «Красное знамя» совхозтар чаңгыс-даа килограмм дүкту сатпаан.

Күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле чыл планын ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чыл байырлалынга алдар кылдыр күүседир дээш, чер-черге ажылды шапкынчыдар херек.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының планын ёзугаар акы-дуңма Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймактан аймактың партия комитединиң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Сэржинмаа Сэрэн баштаан партия болгаш ажыл-агый ажылдакчылары бистиң республикага дуржулга солчуру-биле чораан. СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак оларны хүлээп алган. Партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация, организастыг ажылдар килдистериниң ажылы-биле аалчылар таныжып, дуржулга солушканнар.

Дубинин аттыг пионер лагеринге моол өңнүктер чедип, уругларның чайгы дыштаныышкынын эрттирип турарын сонуургааннар. Аңаа байырлыг шугум чыскаалын эрттирген. Оон дараазында моол аалчыларны «Чедер» курортту хүлээп алган. Найыралга тураскааткан дыштаныышкын кежээзи аңаа көңгүй солун эрткен.

Совет-моол найырал ниитилелиниң коллективтиг кежигүнү болур телестудияга база дээрбе комбинадынга моол өңнүктер чораан.

Совет Тываның 40 чылынга

БЕЛЬЧИКОВТАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Интернационалчы өг-бүле дугайында чугаа

Он бирги беш чылдың үнүкү чылының түңнелдерин үндүрген, Совет Тываның 40 чылынга социалистиг хүлээлгелерин алырынга тураскааткан хойжу бригаданың хуралынга Бии-Хемниң «Өөк» совхозунуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Алексей Бельчиков:

— Республиканың юбилейлиг чылында 100 баш хойга онааштыр 90 хураганны камгалап, доруктуруп өстүрер, бир хойдан-на 3 килограмм 500 грамм дүктү кыргып алырын хүлээнгеншаан, кожа-хелбээ чурттаң, кады ажылдаан барчоңнуңуң сурежып, алчып-бержип чоруур малчын эжим Чүдек Монгуштуң социалистиг чарышка кыйгырдым—дээш, чамдык сестерин тывалай кагылааткан, сандайынга дедир кээп олуруп алган.

Красноярск хоорайга шериг албаны эрттирип турганш, Красноярскиниң кооперация техникумунга өөренип турган тыва кыс-биле таныжып, өг-бүле тудуп чурттаандан бээр 18 чылдың ишүрүн ол көрүп турар. Ооң алыс чурту Курск областың Поныровск районунуң Ленинск суур. Бо интернационалчы өг-бүлениң сонуурган, таныжып көрээлиңер.

Ийи боду эптиг болгаш...

Кадыг-даа байырлаалдар, төөгүлүг хүннер оюн-тоглаа, байыр-наадым чокка эртпес. Ол совет кижилерниң шагдан бээр чаңчылы. Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозтуң хоочун малчыны Степан Түлүшевич Аал-оолдуң уругларының улуу Саяна ынчан Красноярскиниң кооперация техникумунуң товароведение салбырының ийиги курузунга өөренип турган. Кады өөренип, чаңгыс өрээлге чурттап турган эштери орус Надя, чуваш Зоя дээш өскелер-даа-биле кады Саяна таныш болгумугге киржип турган. Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскааткан концертти техникумга белеткээр үе чоокшулап келген. Ол хүнге тураскааткан концертти техникумга шеф дузазын чедирип турган, хоорайда шериг кезээниң оолдары-биле кады белеткээр апарган. Таңцыга ойнаар үш уруг, үш оол херек болу берген. Киржикчилерни дурт-сынны-биле таарыштырып келирге, техникумга болгулаар кежээлерге бо-ла келир шериг оол Саяна-биле кады таныжаар апарган. Саяна биле Алексей оон эгелээш таныжыкан. Алексейниң чүве мыттавазы-ла кончуг. Үе безин кижиге четпес. Ылчың-тенек аажычаң-даа чок, топтуг томааныы кедергей. Ындыг кижини тывалар «чыткан хой тургуспас» дижир. Бо хире оолдар ылчыңнаажыр, ааспырап кончуг боор чүве ийик чоп? Аал-оранында таныжы душтуу кыстыдан бодап чоруур-ла чүве ыйнаан—деп, бодап келгеш, Алексейни Саяна көөргей-даа бээр. Тыва дугайын, тыва улустуң төөгүзүн, амыдырал-чурталгазын, ажыл-агыйын Алексей сонуурган айтырып каар бо-ла. Ооң аажы-чаңынга Саяна чаңчыгып калган.

Чоорту Алёша техникумнуң доктаамал аалчызы апарган. Шөлээ алган санында-ла, Саяның чурттап турган өрээлинге бо-ла кээр, кино, концерт, шии болган черлерже чалаар болу берген. Оюн-тоглаа соонда Саяның чурттап турар черинге чедир үдеп, аал-оранын, чуртунда чааскаан арткан авазын-даа чугаалай бээр турган. Саяның өөрү уруглар «честевис чүге чиде бергени ол. Каш хонук көзүлбейн турр»—деп баштактаныр-даа. Ынчаар болзунарза, ылап-ла ооңарга ынакшый бээр мен уруглар деп. Саяна оларны удур кыжырып каар.

Алёшаның кады шериг албаны эрттирип турган эш-өөрү халажып, аал-оранын, ада-иезин, дөргүл-төрелдеринче чанып чоруткандан бээр ай чеде берген. Алексей чанарынче даашпаан. «Шериг албанындан халажы бердим, авай. Красноярскиге ажылдаар бодап артып калдым. Шериг эрттирип турган хоорайымда химкомбинатка ажылдаар кылдыр дугуржуп алдым. Силерниң дыңнап-даа көрбээниңер Тыва чурттуг, бо хоорайда өөренип турар уруг-биле таныжып алдым. Мынчангаш бо черге артып каар болу бердим. Чаңгыс оглуңнуң кончуун аа деп бодай бербе авай. Эки хүн ужуражыкже байырлыг. Оглуңар Алексей» деп кааң чагааны ол авазынче чорудукан.

Алексей Бельчиков шеригден халажып турар үеде Красноярск крайның ажыл-агыйларынга тараа болгаш ногаа ажаалдазы эгелей берген турган. Красноярск хоорайның дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң студентилери дүжүт ажаалдазынга киржири-биле совхозтарже аъттангылааан. Кооперация техникумунуң сургуулдары Уяр районнуң совхозтарынга дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киришкен. Саяна ажаалдага ай ажылдааш келирге, эжи Зоя:

— Сен шефтен чоруй барганыңда, Алёша шериг албанындан халашкаш, маңаа общежитиеге сени айтырып халып келди. Шефтен чорупкан-на болгай, бир ай болгаш кээр дээрвисте. Саяның адрезин мекзе берип көрүңер деп дилеп-даа турду... Ооң соонда безин сени келген бе деп чеже-даа айтырып чорду — дээн. Саяна шефтен келгеш бир хонуп турда, Алёша бо келген.

— Төрээн чуртум мурнунга ыдыктыг хүлээлгемни күүсеткеш, халажып алдым. Сени манааш ай болдум. Мооң мурнунда сеңээ чугаалаарындан дидинмейн турган кижи мен. Ажы-биле чугаалаарга, сеңээ ынак кижи-дир мен ийин, Саяна. Кады чурттаа, амыдырал тутса деп санал киирер бодааш, мында артып калдым. Ажылдаар черни база дугуржуп, чурттаар черни база тып алдым. Чүү деп бодаар сен?

— Сээң моон орта бе, Алёш? Ол канчап бардың? Ол дугайында чугаа-даа кылбадывыс чоп? Ада-ием көшкүн амыдыралдыг, малчын улус-ла болгай. Бис ийинниң моовустан чүү-даа бүтпес боор. Анаа эжишкилер болуп артып каалы, Алёша — деп, Саяна чугаалаан. Алёша салдынмас боорга, ада-иезинден арга-сүме айтырып, Саяна чагаа бижээн. «Өгленип-баштанып алырынга өөредилген ат болгай-ла. Ол чүүң бижип турар апардың, уруум. Ындыг-даа болза, улуг апарган, чүвени билир кижи-дир сен. Болуң бодап көр. Бистер кырганнар чүү дээр бис...» Ада-иениң харызы мындыг болган.

Бот-боттарының сеткил-сагыжынга таарыжып, бот-боттарын хүндүлежир аныяктар кады өг-бүле болуп чурттаар кылдыр дугуржукшан. Алексей Красноярскиниң химкомбинатынга элишчи слесарь болуп ажылдай берген. Комбинаттың общежитиезинден бир өрээлди чурттаар кылдыр үндүрүп берген. Саяна техникумнуң ийиги курузун дооскаш, чайгы дыштаныылгазының үезинде ол-ла комбинатка маларлап ажылдап кирип алган. Комбинаттың коллективи интернационалчы аныяк өг-бүлени деткип, маңаа ажылдап артып калырын, таарыжыр тускай мергежилден ажылдап турганш чедип алырын, каадыржып ажылдаарын Саянага сүмелеп турган. Чаагайжыды туттунган чурталга шөлүн чорту бээр бис деп база аазаан.

Совет Эвилелиниң база бир чаш хамаатызы удавас чырык өртемчейге төрүттүнүп кээр апарган. Шак мынчаар чүс-чүс ажылчыннарлыг улуг коллективтиң кежигүннериниң бирээзи тыва кыс апарган. Саяна-даа, Алексей-даа онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, чаа ажылдап кирген коллективиниң хүндүткелин чедип ап, мактадып турар апарганнар. Саяның ажылдап турган бригадазының лаборантызы Лидия Карлова ажылдын чажыдын айтып берип, дузалажып турган. Бельчиковтарның ынчан Красноярскиге төрүттүнген бир дугаар кызы Елена бо чылын 9-ку классты дооскан.

Чайлагга

Бельчиковтар ол комбинатка бүдүн чартык чыл хире ажылдап чорда, Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозунуң малчыннары ада-иезинден Саянага телеграмма келген. «Ачаң арай аарыксап турар. Келгеш барыңар» деп каш сөс бижип каан болган. Ынчан Саяның ада-иези Эъжимге чайлаанга турган. 1968 чылдың чайынында Алексей каты, кат-иезиниң өөнүң эжиин бир дугаар ажыдып кирген. Тыва өгнү ол дыка магадаан. «Аал-оолдарның Саяназы орус күдээ эдертип келген. Дыл-домак база билбес. Өгже кирерде бажын ылап-ла эжикке барып ушуп алыр. Хөгүн көргүзүп-ле турар» деп «дидир-дидир» дээн чугаа чайлагда аалдарда дыргын тарай берген. Чамдык сонуургаачал кижилер, мал-маган сураглаан бооп алгаш, Аал-оолдарның аалынга-даа шаккылажып кээп турган. Саяның ада-иези орус күдээзин олуртур чер, чемгерер аъш-чем-даа тыппастап, баштай ндыш барап-ла турган. Күдээзиниң адын безин орта адай албас, Алооша дээрлер. Эъжимниң көктүг-шыктыг тайгалары, серинн салгыны, арыг агаары Алексейге дыка-ла таарышкан. Ада-иезиниң ажылынга дузалажып элээн каш хонганнар. Чамдыкта хой кадарган катын эдергеш чоруптар. Хой кадарып ажылдаза-даа чүл деп бодал ооң сагыжынга чамдыкта киргилээр...

«Кижи төлү кайа-даа чоруур, куш оглу кайа-даа ужар» деп тыва улустуң чугаазы бар. Кырган ада-иезинге даянгыыш боош, оларның чоогунга ажылдап артып калыры Саяна биле Алексей дугурушкан. Алексей совхозтуң Хайыракан салбырынга кыргылда пунктузунга эдикчилеп кирип алган. Курск чурттуг Улуг-Хем күдээзи ажылга кызымак, кылган ажылын эчизинге чедирер эр болган. Ажылынга кызымак эрни чоорту салбырның механигинге депшиткен. Ажы-төлү немежип, амыдырал-чурталгазы хөгжээн аныяктар 1969 чылда Көк-Чыраа кедээ Соведиинге баргаш, бадылажып алганнар.

1970 чылдың кыжынында Степан Түлүшевич Аал-оол Хайыраканга чурттап орган уруу, күдээзиниң аалынга бо түтсүп келген. Хар-назын-даа улгатты, кадык база баксырап турар, хой оолдаашкынны база эгелээн. Биске бичии када дузалажып көөр сен бе, Алоошаа? Күдээзиниң кужу деп чүвени көрүп көрзе кандыг чүвел, уруум?— деп, Степан Түлүшевич айтырган. Күдээзи тыртыла-тыртыла чөпшээрежиккеш катының Улуг-Ужар деп черде кыштаанче кады хапкан. Улуг-Ужарның кадыр-берт кокпаларлыг оруктарынга хой кадаржып, черге төрээн хураганнарны инчеектерге чүъктепкеш базып турда, Алексейниң кашпагайын каты магадап, мактаар турган. 95 хураганны Алексей доруктуруп өстүрген.

Саяның авазының кыс дуңмазы Уйнук Бии-Хемниң «Өөк» совхозунга малчыннап турган. Чайгы шөлээзинде чаа күдээзин дөргүл-төрелдеринге таныштырары-биле угбазының аалынга Саяна аалдап келген. Ол 1971 чылдың чайы. Бир хүн са[...]р эргелекчизи Николай Васильевич Кузнецов Уйнуктарның аалынга чайлаглаашкынның канчаар эртип турарын сонуурган хап келген. Салбырга ынчан малчыннар чедишпес турган. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнардан мал ажылынга ажылдаар кижилерни ол үеде совхоз көжүрүп ап турган. Ынчалза-даа малчыннаар кижилер черле чедишпес. Уйнуктарның аалчылары-биле чугаалажып көөрге, Улуг-Хемден келген, мал ажылын шору билир хире, ада-иези база малчын улус болган. Совхозка малчыннаары-биле кожуп чедип келирин чалаан. Аал-оранынга баргаш, харыылаптар бис деп каапнар. Удаттаанда Н. В. Кузнецовка Улуг-Хемден чагаа келген. «Силерниң совхозка ажылдап удаттаас чеде бээр бис. Бисти манаар. Бельчиковтар».

«Өөктүң» мурнакчылары

Саяна биле Алексей Бельчиковтар 1971 чылдан бээр «Өөк» совхозунуң малчыннары болу берген. Бо эрткен үениң иштинде олар хураганнар-даа, кошкарлар-даа кадарып келген. Ам 412 төрүүр хойну кадарып турар. Кыштың соогунда, чайның изиинде хой кадарып чорааш, Алексей кандыг ужуралдарга таварышпаан дээр! Ажыг-Хөлде кыштаанга кыштап турганш, эртен агаарбойдустуң байдалы дыка эки турда, хоюн сүргеш чорупкан. Дүъш соонда дээрниң соо карангылап, агаар үдерел келген. Элээн болганда күштүг хат-шуурган келген. Кылаштаар-даа арга чок. Хойлары бир черге бөлдүнчүпкеш турупкан, сүрерге кайа сүрдүнер ийик. Хат-шуурганның соогу-ла кончуг. Алексей чоорту донуп эгелээн. Курскиде эртип калган кырган иезин, аал-чуртун сактып, Алексей ол үеде хөйнү бодаан. Бо оран дүвүнде чедип келген, артында-ла билбес ажылымда доннажып алган мээн-даа кончуувун. Аал-чуртче чана бээр дээрге алгаа кадайым, ажы-төлүм бар. Ол кончуг-дур. Ат-алдар деп чүве база бар. Аалында уруглары бодап келгеш, Тыва чуртунга дазылданып келген-не болгай мен. Кижи сагыжынга кирбес чүве бодап канчаарым ол? Эр кижи мыдыг мунгак болбас, бодап Алексей — деп бодун боду оожуктурган.

Бельчиковтар «Өөк» совхозунга малчыннаандан бээр 13 чыл ажа берген. Малдың чаш төлүн камгалап алыр, дүк кыргып алыр талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип ап келгеннер. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бо чылдагы хүлээлге ажыр күүсеттинген. 100 хойдан 100 хураганны олар менди камгалап алган. Дүк кыргып алыр талазы-биле алган социалистиг хүлээлге база ажыр күүсеттинип болурунуң аргалары бар. Чаңгыс-Ааш Бажы Кара-Суглар — Бельчиковтарның чайлаглаар чери. Ол черниң оъттсигени бо чылын эки үнген.

Алексей Егорович Бельчиков хеймер кызы ийи харлыг Миразын эдертип алган хой бажы дозун кылаштап чорда (ЧУРУКТА), аңаа ужуражып чугаалашкан бис.

— Ажыг-Хөлде кыштаавыска кыштап чыдырывыста, авам чорааш барган. Ол 1978 чыл. Тывага бир дугаар келгени ол. Ынчан авамның хары 60 ажып турган. Чартык ай чурттааш, дедир чанып чорутту. Таныштазым кудаларым-биле таныжып алыр кижи мен, мени чедиринер дээш туруп бээрге, Улуг-Хемниң Эъжимге кыштап турган катааттарымга чедирип, таныштырып чораан мен. Ол аалга теве база турган чүве. Ону көргеш, дыка-ла магадаан эвеспе. Кино-чуруктан көөр боордан башка, диириг бодун карам-биле көрген эвес мен. Чүнү чиир амытан ирги? Ооң эъдин чиир бе?— дээш айтырбас-ла чүвези чок болган — деп, А. Бельчиков сактып чугаалап турду.—Саяна уругларын-биле Курскиге үш-даа катап четкен. Мен 1983 чылда Оля биле Юраны эдертип алгаш авам сугга четкен келдим. Дөрт дугаар уруувусту кырган авазының ады-биле Оля деп адап алган бис.

Алексей Бельчиков каш-ла минута иштинде ол бүгүнү чугаалай каапты.

Мурнакчы малчын Алексей Егоровичиге 1978 чыл уттундурбас. «Өөк» совхозунуң коммунистери кызымак малчынны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлениинге хүлээп алган. Коммунистиң бедик адынга төлептиг болур, аңаа көргүскен бедик идегелди шынзыдыптырар дээш А. Бельчиков шудургу ажылдап чоруур. Хойжу бригадада агитатор хүлээлгезин база-ла ак сеткилдиг күүседип турар. Бельчиковтар 4 кыстыг, бир оолдуг. Авазы-биле тывалап, ачазы-биле орустап чугаалажыр уруглар болду.

Аъш-чем программазын боттандырарынга Бельчиковтар боттарының улуг-хуузун киирип, мыйыстыг бода малды (ЧУРУКТА), хаван, дагааны өстүрүп, чылдын-на тонна кире эътти күрүнеге дужаап турар. Аржаан суурда дөрт өрээл бажыңның чанында картофель, капуста болгаш өске-даа ногаа аймаан тарып алган.

Совет Эвилелиниң улустарының найыралдыг өг-бүлезиниң составынга Тываның эки туразы-биле киргенинден бээр 40 чыл оюн демдеглеп эрттирериинге белеткенип турарывыс бо юбилейлиг чылда беш уругнуң ада-иези, интернационалчы малчын өг-бүле — Бельчиковтарның өг-бүлези сорук кирген ажылдап турар. 100 хойдан 100 хураганны менди камгалап, доруктуруп өстүргени, бир хойдан 3 килограмм 800 грамм дүктү кыргып алыры — Тываның юбилейинге оларның күш ажылчы белээ болур.

М. ОЮН.

ЧУРУКТАРДА: Бельчиковтарның өг-бүлези, ажыл-ижи.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

Партийжи амыдырал: коммунистиң авторитеди болгаш ат-алдары

ХҮН БҮРҮНҮҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

Иркутск область. Коршуновскиниң даг байлаан болбаазырадыр комбинадының партком секретары Вениамин Михайлович Дмитриев Сибирь черге бүгү амыдыралын берген деп чугаалап болур.

Алдан чылдар үезинде Илимниң эзн тайгазынга комбинатты болгаш хоорайны чаа-ла тургузуп эгелээн турда, Магнитогорск хоорайдан ол аңаа чедип келген. Бодунуң бүгү күжүн билиин Сибирьниң улуг тудуунга бараалгадырын быжыы-биле шиитпирлеп алган.

Чаа черге ооң амыдыралы болгаш ажыл-ижи янзы-бүрү болган. Ынчалзажок кандыг-даа херекти ооң ак сеткилдиг кылырын кижилер дораан-на эскерип каан. Коммунист В. М. Дмитриев аңаа даандырган ажыл-херекти сагыш-сеткилиниң ханызындан күүседип келген.

Ооң сөөлүнде Вениамин Михайловичини Новосибирск хоорайда партияның дээди школазынче өөредип чоруткан. Школаны чедиишкинниг дооскан соонда Железногорск хоорайга база катап чедип келген. Коммунистер удаваанда ону партком секретарынга соңгаан. Комбинаттың партия комитедин удуртур улуг идегелди аңаа көргүскен.

Экономиканың айтырыглары —Вениамин Михайлович Дмитриевтиң хүн бүрүде партийжи сагыш салыышкыны. Хөй муң кижилиг коллективтиң амыдыралы ол кончуг эки билир. Бүдүрүгге черниң кол сорулгазы — демир рудазының концентрадын бүдүрери. Бүдүрүгениң хемчээли амгы үеде дыка улгаткан — чылда беш миллион тонна. Чурттуң металлургия заводтарынга эң-не бедик шынарлыг руданы комбинат берип турар.

Партком секретары кезээде ажылчыннар аразында турар. Ажылчыннар-биле ооң ужуражыышкыннары чүгле цехтерге, бригадаларга эвес, харын-даа оларның бажыңнарынга база болуп турар.

ЧУРУКТА: (оң талазындан солагай талазынче) партком секретары В. М. Дмитриев, СЭКП-ның Алаккы-Илим райкомунуң секретары Н. И. Иванов, Братскиниң ГЭС тудуунуң кол инженери Ф. Л. Каган, кожуп чоруур механизастаттыган № 3 колоннаның начальниги А. З. Гольцов, «Коршуновск тудуг» эргелелиниң начальниги Ю. А. Бухарин база бир руда баазазын тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлеп турары.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

ЧУРТТУҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

МАССАЛЫГ АЖААП АЛЫЫШКЫН

САРАТОВ. (СЭТА-ның корр.). Ол областың тараа шөлдеринде массалыг ажаап алыышкын эгелээн. Барык дөрт миллион гектарның таразын ажаап алыр ужурлуг механизаторлар үени халас эрттирбес, техниканы чөп ажыглаар дээш кызымаккай ажылдап турар.

Амгы ажаап алыышкынга чедир колхозтарның болгаш совхозтарның комбайннарының саны көвүдеп, чаартынган-даа. Тараа шөлдеринче ажаап алыышкынның 1125 транспорт комплекстери болгаш отрядтары үнген. Оларның холунда тараа ажаап алыр 20 муң ажыг комбайн болгаш 23 муң чүък автомобильдери бар.

Бо чылын тараалар тайыс болгаш чолдак сыптыг кылдыр үнген, ынчангаш механизаторлар боттарының техниказын чавыс тараа кестиреринге таарыштыр эде кылган. Тарааны ооң байдалын барымдаалап, дөрт бастырып аъы чыттырдаа кестирип турар.

Хөй хемчээлдиг чүък алыр автомобильдер болгаш автовоездилер тарааны шактар аайы-биле электроннуг санаалга машиналарының тургускан графигин ёзугаар сөөртүп турар.

Саратовчулар «Үнген тарааны шуптузун чаңгыс-даа мажак болгаш үрезин кагбайн, ажаап алыр» дээн кыйгырыг-биле ажылдап турарлар.

Күдээ механизаторлар бүгү-ле күжүн үндүрүп ажылдавышаан, ажаап алыышкынны 12—14 ажыл хүнүнде доозар деп турарлар.

АМУР ШЫНААЗЫНЫҢ НОГААЛАРЫ

ХАБАРОВСК. (СЭТА). Амур хемниң чоогунуң ногаажылары «Кандыг-даа ногаа боду үелиг» деп чугааны дүрүм кылдыр ажыглап турар. Олар огород культураларының өзүмнерин херзүнге олуртурун хары үгда дооскаш, кожазында шөлдерден дүжүттү ажаап ап эгелээн. Уруглар садтарынче, пионер лагерьлеринче, дыштаныылга бажыңнарынче, заводтарның столоваяларынче баштайгы хөй санныг огурецтерни, салатты, капустаны, редисти чудуруп чоруткан.

ТУДУГЛАР БҮРҮН ТУРАР

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында хоочун тудугжу Карбы Сундайның удурткан аады кижилиг звено Чаш-Тал сүт-барааан фермазынга чаагайжыды туткан чурттал-га бажыңнарын мал кажааларын чыл бүрү кылып берип, ажыглалга киирип келген.

Эрткен чылын сүт-барааан фермазының Кара-Даштта чайлаанга 100 баш чаш бызаа доруктурар чаа үениң кажаазын, малчыннар чурттаар ийи бажыңны болгаш өске-даа тудугларны бо звеноның кижилиг бригаданың коллективи немей туткан.

Бо чылдың эгезинден тура, Карбы Иргитовичиниң бригадазы ажыг-дал чок турган ийи аал чурттаар бажыңын кожуурееш, Чаш-Талда аппарып, кол тудуун дооскан. Ол ышкаш Кара-Дытта сүт-барааан фермазының чайлаанда үш чурттала бажыңының бүгү материалын боттарының күжү-биле белеткээш, бүрүн тудуп ажыглалга киирген. Ам ол бажыңнарда кадарчылар, саанчылар, бызаа азыраачылары чурттап турарлар.

Үстүнде тудугларны кылырынга тудугжулар Карбы Сундак, Кызыл-оол Намдак, Сарыгбан Шадып, Эрес-оол Мыынпалык кызымак ажылдап, хүн үлүүн 150-ден 170 хуу чедир күүседип, мактатканнар.

Ынчалза-даа чайлаглаашкын үр, чүгле 2—3 айларда уламчылаар болгаш малчыннар иштинче, изиг оъттуг черлерже кожуп чоруптар. Келир чылын ферма чайлаглап келгиже, ооң чайлаа кандыг-даа кадарчы, таңныыл чок даш артып турарындан хайыраан тудугларны чамдык алысказ-чиксек кижилер үрегдеп, шалаларын, өске-даа чугула материалдарны оорлап аппарып турары хомуданчыг. Бо чылын үстүнде тудугжулар ийи чурттала бажыңнарынын оор апарган шалаларын, өске-даа тудугларының үрегдээн черлерин эде кылыр ужурга таварышкан. Орта эвээш эвес дилиг материалдарын чарыгдаан.

1961 чыл үезинде Ак-Туругга турган Ленин аттыг колхозту «УТКА 25 чылы» совхозка каткаш, бисти эъткир утпаныышкынныг мал өстүрер салбыр кылдыр арттырган. Ынчалза-даа Кара-Дыт фермазының чайлаа хевээр. 200 ажыг баш сүт-күр инектн үскеш, хайыктап саап, сүттү күрүнеге дужаап турган. Ферманың эргелекчизи-даа, учётчиги-даа колхоз, совхозтуң үндезилекчизи Виктор Чай-Хоевич Мактар турду. Ол үеде сүт хүлээп алыр черден аңгыда бызаа доруктурар чартык сарай кажаа турган. Саанчылар, кадарчылар өглерге чурттап, арткаңнары шаараш чурттала бажыңнарлыг дээр мааза сарайларга чурттап турган бис. Ынчан мен саар инектер кадарчызынга ажылдап турдум. Чайгы сезон эртерге, ферманың чайлаан тускай таңныыл тургусказ, кышкы үеде шалыныг ажылдадып турган. Ооң чүү-даа читпес турган. Ынчангаш чайлаглаашкын эртерге, таңныылдан тургусса кандыгыл? Ынчан тудуглар бүрүн турар. Совхозка каракка көзүлдүр хире. Ол дугайын совхозтуң директору өөренип көрзе деп саналдыг мен.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур калбарган чарышка киришкишааа «Сибтехмонтаж» трестиң КМК-зы эки түңнелдерни чедип алган.

Ажылчыннар бүдүрүлгениң мурнакчылары болбушаан дериглерни чаарты кылып ажылдарга идепкейлиг киржип турарлар. Ол коллективте он ажылчынның бирээзи-ле чаартыкчы саналды киирип чогаадыкчы өзү-биле ажылдап турар. Ылаңгыя электри энергиязын камнап алырынга оларның киирген үлүү улуг. Чижээ, Кызыл участогунуң прорабы А. И. Матвеевтиң саналдарын ёзугаар Кызылдың кош фабриказынга 40 муң дагаазының өдээн арыглаарының техниктиг айтырыын чедиишкинниг шиитпирлээн. Бо чогаадыкчы санал 14.5 муң рубльди камнап алыр арганы берген. Ийиги саналды «Көк-Тей» совхозтуң хаван комплекизиниң тудуунга ажыглаар деп турар.

В. МААДЫР-ООЛ.
Кызыл хоорай.

ПЛАНДАН АЖЫР 14 МУҢ

«Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы чартык чылдың планын 115 хуу күүсеткен. Аңчылар пландан ажыр 14 муң ажыг рубльдиң продукциязын күрүнеге дужааган. Бригадалар ортузунда юбилейге тураскааткан чарыш калбарган, күш-ажылчы эъмете коллектив бүрүзү идепкейлиг киржип турар. Чарыштың мурнуку одуруунче Николай Куулярның бригадазы үнген. Июнь айның планын бригада 130 хуу күүсеткен.

Даваа Ооржакка удурткан аңчылар бригадазы тоорук чыып турар. Олар бир тонна ажыг тоорук сайып белеткээш, тоорук чыыр турар үш бригаданың аразында чарышка тиилекчи болган болгаш алды айларның социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырган.

А. ДОНГАК.

Херээженнер чөвүлелдеринде

БАЖЫҢ БҮРҮЗҮ ОГОРОДТУГ

Баян-Кол суурда херээженнер чөвүлели Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур херээженнерниң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин бедидеринче угланган ажылды элээн идепкейжиткен. Чөвүлелдиң хуралдары ай санында эртер, кылза чогуур ажылдарны аңаа дугуржуп, ажыл-херектерни түңнеп турар.

Республиканың юбилейинге тураскааткан агиткварталар аразында урап чүүл кежээлери янзы-бүрү темаларлыг лекциялар, концерттер-биле эртгилээн. Даарывылга болгаш аъш-чем кылыгларының делгелгелери хөй кижи киржикчилерлиг болган. Аңаа көргүскен экспонаттар шынарлыг нарын болгаш чараш, херээженнерниң уран-шевер холдары-биле кылган ажылдар эки үнелелди алганын чөвүлелдиң хуралынга демдеглээн.

План ёзугаар өске-даа ажылдарны организастап турар бис. Хөй кыргылдазынга, ниитиниң малынга чем белеткелинге херээженнер идепкейлиг киржип турар. Коллективтиг дыштаныылгаларны эрттирер, тураскаалдыг черлерже экскурсиялаар бис.

«Алдын күс» делгелгени эрттирериинге амдан эгелеп белеткенип, өг-бүле бүрүзү бо ажылга идепкейлиин көргүскен. Ногааларны, картофельди, тарымал тоорукту, чечектерни өстүрүп, ажаап турарлар.

Чөвүлелдиң сөөлгү хуралынга суур чаагайжыдылгазынга киржилгевисти чугаалаштывыс. Майны чаагайжыдылга айы кылдыр эрттирген. Агиткварталар даргаларының аңаа кылган информацияларындан алгаш көөрге, элээн ажылды организастаан. Бажыңнарны чугайлап, херимнерин, штакетниктерин септеп алганын, херимнер иштиниң, кудумчуларның арыг-силиг байдалын, чечектер, ногаан ыяштар өстүрүлгезин, чажа дазын, өске-даа ажылдарны түннеп көрген.

Бо чылын бистиң суурда өг-бүле бүрүзү ногааны, картофельди өстүрери чедип алыр ган. Суурнуң чаагайжыдылгазы, ногаачыдылгазы элээн көску. Аныяктар, Эрик, Баян-Кол аксы кудумчулар чаагайжыдылга айынга идепкейлиг киришкен.

М. Серээ, С. Опук-оол, А. Байкара, М. Серенги, Б. Акырмаа олар ышкаш херээжен ишчилер боттарының бажыңнарының ишти-даштының санитарлыг дендээлин эки тургузуп, херимнерниң иштинге ок-баазын чечек[...] өстүрүп алганнар.

Суурда он беш бажыңның чаагайжыдылгазы четпес болган. Ону экижидерин чурттакчыларга тускай дыңнадып, күүседир хуусааны база доктааткан.

Бо бүгү ажыл-херекти организастаарынга почтачы М. Душкун-оол, гараж эргелекчизи З. Допуй-оол, пенсионер А Хөвеңчик, башкы Э. Дензиңмаа, эмчи Р. Кенден, фельдшер эргелекчизи М. Серенги, электрик-контролёр З. Борбак-оол, библиотекарь А. Мендотова олар болгаш өске-даа активчилер идепкейлиг киржип турар.

А. ОЙДУП-ООЛ,
Баян-Кол суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Аныяктарның болгаш студентилерниң

XII Делегей фестивальынга уткуштур

«...ТАЙБЫҢ КҮЗЕЛ-БИЛЕ ЧУРТТАП ТУР БИС»

«Аңгы-аңгы улустарның аныяк-өлүг тайбың күзел-биле чурттап тур бис...» — совет композитор А. Новиковтуң ырызындан бо одуругаар Праганың кижи сынышпас Вацлав Шалунге 1947 чылдың чайынында эң баштай чаңгыланган болгаш оон бээр «Делегейниң демократтыг аныяктарының гимнизи» апарган. Ол хүннерде чехословак найысылал аныяктарның болгаш студентилерниң бирги делегей фестивалының делегаттарын хүлээп алган. Тайбың болгаш демократия дээш аныяк демиселчилерниң күжүгүн көрүлдези 71 чурттарның оолдар, кыстарын чыгган. Европага Ада-чурттуң Улуг дайынының сөөлгү дааштаашкыннары чаңгыланып эрткен Влтава хоорай келир үеде Черниң салым-чолун холга алган бөмбүрзектиң чалыы назынын чылыы-биле уткаан.

Прага фестивалы тайбың дээш, фашизмге болгаш дайынга удур демиселдиң лозуңунун адаа-биле эрткен. Дайын чылдарында гитлерчилерниң өрттедип, хуюктааны Лидице суурга бир хүн фестивальдың 800 делегаттары чедип келген турган. Фашист куткулээшкиннин түннелинде сандараан суурну эде тургузарынга үлүүн киириштирер дээш олар келген...

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Делегей фестивалы гитлерчи фашизмниң тиилээниңден бээр 40 чыл оюнда болуп турары онзагай. Ол ышкаш бо фестивальдың киржикчилерин фашизмниң тиилээринге шиитпирлиг үлүүн киирген чурттуң найысылалы—Москва уткууру онзагай.

Чехословак оолдар болгаш кыстар делегей аныяктарының фестиваль шимчээшкининиң эгезин салган болгаш орта чоргааранырлар. Ам-даа олар бөмбүрзектиң деңшилгелиг күштерниң чаңгыс эви, делегейге тайбының быжыглаары дээш демисежип турарлар. Ынчангаш чехословак Студентилер төвү, республиканың бүгү аныяктары Москвага XII Делегей фестивалын эрттирер дээн Ленинчи комсомолдуң эгелээшкинин дээн-биле деткээн.

ЧССР-ниң Социалистиг аныяктар эвилели (САЭ) «Фестиваль чечээ» деп конкурсту чарлаан. Аңаа студентилер, аныяк ажылчыннар, кадээ кооперативтерниң ажыл-ишчилери, өөреникчилер, культура ажылдакчылары киржир. Олар делегей аныяктарының байырлалын эки уткуп турарлар. САЭ-ниң бүгү кежигүннеринге фестиваль эп-сеткил каттыштырылгазының фондузунун № 37-6737-011 деп агар саны билдингир. Праганың дээди техниктиг школазының он муң студентилери 60 муң кронну аңаа кириштирген. Оларның эгелекчилери Киевте өөренип турар чехословак студентилер болган. Фестиваль фондузунче олар 219 рубльди шилчиткенкер. Бо чайын САЭ-ниң хөй-хөй кежигүннери суббота болгаш воскресенье хүннеринде ажылдаарлар. Плзенниң студентилери, өөреникчилери болгаш ажылчыннары дыштаныр хүннерде миллион ажыг шак ажылдаан. Олардан эп-сеткил каттыштырылгазының фондузунче 150 муң крон кирген. 11 муң чыгыы кронну Бероун районнуң чер ажылдакчылары, 6 муң кронну Йировкота гимназия студентилери шилчиткен. Фестивальга тураскааткан күш-ажылчы ажыл-херектер эстафетазы үргүлчүлеп турар. Чижээ, чурттуң өөредилге черлериниң студентилери 1985 чылда Москвага эртер фестиваль фондузунче чартык миллион кронну дамчыдарын хүлээнгенир.

Социалистиг Чехословакияның тайбың дээр адаанга өскен аныяк салгалы хосталга дээш демиселге маадырлыы-биле өлүрткеннерни утпайн, дайынга удур улам чүткүлдүг демисежирин чедип алыр ужурлуг бис. Ынчангаш «Фестиваль чечээ» дээш демисел дээрге аныяктарның «Тураскаал», деп интернационалчы эстафетага киржилгези болур. Ону фашизмден бистиң чуртувусту Совет Арминың хостаанындан бээр 40 чылынга болгаш Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан. Дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның студентилери, гимназияларның болгаш школаларның өөреникчилери Чехословакияны хостаарынга киришкеш өлүрткен совет база чехословак шериглерниң, сөөлгү дайын дугайында билдинмес фактыларның, чурттуң маадырлыг төөгүзүнүң чедир чыраттынмаан арыннарының дугайында материалдарны чыып турарлар.

Эрткен үе-биле танышкаш, бистиң аныяктар социализм, тайбың дээш демисел дээрге-ле, ак сеткилдиг ажыл, эки өөредилге, ада-чурт камгалалы дээрзин билген турарын чедип алыр сорулгалыг бис.

«Фестиваль чечээ» конкурстуң тиилекчилери САЭ-ниң Төп Комитединиң туктары-биле шаңнадыр. А дээрелерниң дээрелерин фестивальчы Москваже, делегей аныяктарының ужуражылгазынче путёвка манап турар.

ГАНА ПАЗДЕРОВА,
ЧССР-ниң Социалистиг аныяктар Эвилелиниң Төп Комитединиң секретары, чехословак Студентилер төвүнүң даргазы.
(Орбис — ПМА).

Прага.

Хамааты камгалалы

БАКТЕРИЯЛЫГ ЧЕПСЕК БОЛГАШ ООН КАМГАЛАНЫРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

Медицина эртемнериниң халдавырлыг аарыглар-биле демиселиниң чедиишкини делегей ужур-дузалыг. Ооң бир чижээ, оспа (быжар-думаа) деп халдавырлыг аарыгны делегейде чок кылдыр узуткааны. А улаанут, столбняк, дифтерия, полиомиелит дээн ышкаш аарыглар камгалал тарыышкынның дузазы-биле эвээжээн, олардан колдуунда бичии уруглар ийи-чаңгыс аарып турар. Медицинаның, ылаңгыя микробиология эртеминиң микробтар, вирустар дээш оон-даа өске хензиг өөскүдүкчүлер шинчилээр талазы-биле чедиишкини бедик деңнелде.

Медицинаның ол чедиишкиннерин чамдык капиталистиг чурттар соора ажыглап турар. Массалыг узуткаашкын чепсектериниң база бир хоралыг чепсээ— бактериялыг бүдүмелдерден кылган чепсек. Ындыг чепсек дириг амытаннарга, үнүштерге айыылдыг.

Күрүнелер аразында дугуржулга ёзугаар бактериялыг бүдүмелдерни боо-чепсекке ажыглаарын хораан, ындыг чепсек бүдүрбес деп дугуржулгага ат салган турбуже, чамдык капиталистиг күрүнелер ону каржызы-биле үреп турар.

Эртем шинчилелдериниң чедиишкиннерин өске, дайынзырак, сорулга-биле ажыглап турганы, массалыг узуткаашкынның айыылдыг чепсээ кылдыр ону бир дугаарында Япония ийиги делегей дайынынга ажыглаан. Амгы үеде Японияның ынчангы «чедиишкиннерин» Американың канчаар ажыглап турарын 1983 чылдың февраль 10-да үнген «Правдага» айтып, ону шыңгыы буруу шапканын билир бис.

Бактериялыг чепсекке халдавырлыг, кижилер, дириг амытаннар аразынга дүрген нептерээр улуг аарыгларның өөскүдүкчүлерин, тывылдырыкчыларын ажыглап турар. Ындыг чепсек чазылдырганда, ооң хоразы агаарга көңгүг дүрген доозунналып тараар. Дириг амытаннарның, кижилерниң тыныш органнарын дамчып ол иштики органнарже тараар болгаш ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыгларын тывылдырар.

Бактерия холумактыг суук чүүлдерни азы кургаг бүдүмелдерни тускай снаряд дузазы-биле агаарга чазылдырып азы самолёттан октап тарадышкан боор болур. Бир эвес ындыг чепсекти хүндүс ажыглаан болза, дээрге орукталчак ыш азы туман турупкан ышкаш боор. Ол ышкаш бактериялыг бүдүмелдерни сүт азы продукт дамчыштыр тараткан болуп чадавас. Ыште, чамдык аарыглар тарадыкчылары тускай насекомнарны салып үндүрген болуп магат чок.

Бактериялыг чепсекти ажыглаанда дааш-шимээн чок болур.

Хоранналып аараанының баштайгы демдектери: хары утда хөй кижи домей хевирлиг аарып эгелээр. Чижээ, беш шыдажыр арга чок кылдыр аарыыр, эът изиир, кустурар азы ижин-шөйүнүң хелчок аарыыр болгаш оон-даа өске.

Бактериялыг бүдүмелдерден канчаар камгаланып болурул? Хоранналыышкынга удур демиселдиң чедиишкини түс черниң чогунуң тайбың үеде камгалал тарыышкынының чогуур үезинде шыны ап турганындан болгаш кижилерниң халдавырлыг аарыглар болгаш хамааты камгалалының дугайында ниити билииниден дыка хамаарылгалыг.

Бир эвес хүндүс агаарга сезинчиг булут азы туман тыптып келген болза, ол дугайын эмнелгелерге азы хамааты камгалалының штабтарынга дыңнадыр, противогазты шыпы бүргээ кедер. Бир эвес көрүп көрбээни бузундулар (снаряд бузундулары) көргенде азы хөй-ле аарыг ийнилте, азы өлүг өрге күске, куштар эскергенде, оларга дээп, тудуп болбас.

Ол дугайын эмнелгелерге азы мал эмчилеринче медээлээр. Бактериялыг чепсек ажыглаттынганы тодарааша, ук девискээрниң чурттакчыларын кайгаараарга, тускай чурумга тургузаар. Өске аал, дар, суурлар, хоорайлар-биле аргыжылганы болдурбас.

Бир эвес аъш-чем азы сүт дамчыштыр хоранналганын илерээ, оларны чемге ажыглап болбас болгаш артык аъш-чемни дүрүм ёзугаар узуткаар. Хамааты кижи бүрүзү санитарлыг ниити билиин доктаамал бедидип, кандыг-даа үеде серемчилелдиг болуру чугула.

А. ЛАМАЖАА,
Кадык камгалал министерствозунуң вол эпидемиологу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ШАПКЫН ӨЗҮЛДЕНИҢ ҮНДЕЗИНИ

Одалга-энергетиктиг курлавырларны камналгалыг болгаш боттуг ажыглаар талазы-биле кады ажылдажылганың программазын Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң органнары чогаадып эгелээн. Амгы үениң экономиктиг эң нарын айтырыгларының бирээзин ажыктыг кылдыр шиитпирлээринче ол программа угланган. Энергия болгаш чылыг бээр атомнуг электростанцияларны тударының программаларын 2000 чылга чедир хуусаалыг кылдыр чогаадыр деп турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның чоокта чаа Москвага дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы ындыг программаларны чогаадырының эргежок чугулазын онзалап айыткан.

Энергияны, одаар чүүлдү, чиг-этти амгы үениң экономиказының баазазы деп адап турары таварылга эвес. Одалга-энергетиктиг комплекстиң хөгжүлдезиниң деңнелинден темпилер, улус ажыл-агыйының өзүлдезиниң балансылыг чоруу, эртем-техниктиг деңшилгениң аңаа салдары хамаарыжып турар. ЭДЧ-ниң чурттары ону барымдаалап көрген болгаш материалдыг бүдүрүлгениң эң чугула адырларынга боттарының кады ажылдажылгазын калбартып турар. Энергия, одаар чүүл, чиг-эт талазы-биле кады ажылдажылганың узун хуусаалыг программазын боттандырып турар. 1990 чылга чедир ындыг узун хуусаалыг беш программаларны боттандырып турар.

ЭДЧ-ниң күрүнелериниң аразынга бойдустуң одаар чүүлдер курлавырларын шын хуваар арганы күш-ажылдың социалистиг делегей хуваалдазы берип турар. Ынчангаш кады ажылдажылганы узун хуусаалыг программа ёзугаар калбартыры эргежок чугула болуп келген.

Одаар чүүлдерниң чиг-эт баазазын калбартыры — ЭДЧ-ниң кежигүннери акы-дуңма социалистиг чурттарның узун хуусаалыг кады ажылдажылгазының кол угланышкыннарының бирээзи. Кубаның болгаш Моолдуң девискээринге геология-шинчилел ажылдарын калбартыр талазы-биле кады ажылдажылга бо талазы-биле тодаргай чижек болуп турар. Моол Арат Республикада ажылдап турар делегейниң геология экспедициязының ажыл-чорудулгазын 1990 чылга чедир узаткан. Кокстаалыр хөмүрдаштың, фосфор чиг-эдиниң, өңнүг металлдарның бар байлак черлерни ол экспедиция МАР-ның девискээринден шинчилеп тыпкан. Кубаның девискээринден тыпкан казар байлактарны ол чурттуң улус ажыл-агыйынга амгы үеде калбаа-биле ажыглап турар. Хосталга ортулуузунуң бүгү девискээрниң үштүң барык бир кезиин шинчилээри ЭДЧ-ниң кежигүннери сес чурттарның ат салганы дугуржулгада көрдүнген. Далайларның болгаш океаннарның минералдыг курлавырларын тывар болгаш ажыглаар талазы-биле бистиң күрүнелеривистиң специалистери дем-биле күжениишкинниг ажылдап турар.

Электроэнергияны бүдүрер талазы-биле кады ажылдажылга социалистиг интеграцияның курлавырларын көвүдедип турар. Винницаның (ССРЭ) болгаш Альбертиршаның (Венгрия Улус Республика) аразынга 750 киловольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның дем каттыштырган күжениишкиннери-биле ажылдалга киирген. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның каттышкан энергия системазы болгаш ССРЭ-ниң чаңгыс аай энергия системазы шак ынчаар дем-биле ажылдап эгелээн. Акы-дуңма чурттарның национал энергия системаларын шак ынчаар дем каттыштырып ажылдадыры дыка ажыктыг болуп турар.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның аразынга электроэнергияны хуваажып ажыглаары көвүдээн. Системаларда күчүлерниң ниити курлавырын шеглээр арга тыптып келген. Оларның ажылының камналгалыы бедип турар. Электроэнергия-биле херегленкчилерин хандырары идегелдиг болу берген.

ССРЭ-ниң Хмельницк атомнуг электростанциязының болгаш Польша Улус Республиканың Жешуп хоорайының аразынга электри дамчыдар шугумнуң ийиги ээлчээн дерип турар. Мурнуу Украинаның атомнуг электростанциязындан 750 киловольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун ырак эвес келир үеде Исакчага (Румыния) болгаш Добруджага (Болгария) чедир тудар деп турар.

Атомнуг электростанцияларның ажылдап үндүрер электроэнергиязын акы-дуңма социалистиг чурттарның аразынга транспорттап дамчыдар дугайында чугаа болуп турар. Электроэнергияның ол хевирин дүрген темпилерлиг хөгжүүр болгаш электроэнергияны бүдүрериниң тургузуун ээлеп чаартыр апаар. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарда атомнуг электростанциялар бүгү электроэнергияның 10 хуузун амгы үеде берип турар. Ол сан 1990 чылга чедир 25 хуу кылдыр көвүдээр апаар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелерде атомнуг электростанцияларының ниити күчүзү 1985 чылда безин 40 миллион киловатт кылдыр улгадыр, а электроэнергияны ажылдап үндүрери — 230 миллиард киловатт-шак болур. Ынчангаш 70 миллион чижек тонна органиктиг одаар чүүлдү камнап алган турар.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның узун хуусаалыг кады ажылдажылгазының программазы — ол дээрге, чурттар аразында ажыл-агыйны сарыылдыг башкарарының чугула аргазы-дыр. Чижээ, энергия талазы-биле кады ажылдажылганың узун хуусаалыг программазы «нефть энергетиказындан» одаар чүүлдүң өске, чаа хевирлеринге ажылдаар энергетикаже шилчиишкинни коллективтиг дилеп тывар арганы берип турар. Нефть амгы үеде химия чиг-эдиниң продуктулуг ролюн күүседип турар апарган. Нефтиниң болбаазырадып кылырының технологиязын сайзыраңгайжыдар талазы-биле кады ажылдажылганың түңнелинде нефтиниң кылагар продуктуларын 1990 чылга чедир 7—10 хуу немей көвүдедир арганы бээр. Ол дээрге, он-он муң тонна чиг нефтини камнаашкынга деңнежир.

Бүдүрүлгениң өзүлдези-биле холбаштыр энергияны, одаар чүүлдү, чиг-этти ажыглаары база улгадып турар. Чүгле Совет Эвилелинде безин чаңгыс-да хонукта ол чүүлдерниң чарыгдалы барык бүдүн чартык миллиард рубль хемчээлдиг болуп турар. Энергия курлавырларының чүгле чаңгыс хуу камналгазы безин 19 миллион тонна чижек одаар чүүлдүң камналгазынга деңнежир. Ынчангаш энергияга камналгалыг дериг-херекселдерин бүдүрер талазы-биле кооперастаашкынның хөгжүлдериниң комплекстиг хемчеглери ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар чогаадып турар.

Совет Эвилели акы-дуңма чурттарга энергияның болгаш чиг-эттиң чамдык хевирлериниң кол берикчизи болуп турар. Үндүрген чарыгдалдарны бот-боттарынга ажыктыг кылдыр дуглаарын бистиң харылзааларывыстың принциптери негеп турар. Бүдүрүлгени узун хуусаада быжыг кылдыр специализастаарының аргалары эвээш эвес.

ССРЭ-ден энергияны болгаш чиг-эттиң чорудуп бээриниң экономиктиг быжыг байдалаарын тургузарының эргежок чугулазын Москвага болган чөвүлел хурал айыткан. Ындыг харылзаалар чурт бүрүзүнге ажыктыг болуп турар.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар ССРЭ-ге эргежок чугула продукцияны чорудуп бээр дээш дугуруштунган экономиктиг политикага дүүштүр боттарының бүдүрүлгезиниң болгаш экспортунуң тургузуун улам-на хөгжүдер сорулганы салып турар. Олар бо талазы-биле капитал салышкыннарының эргежок чугула хемчеглерин боттандырар болгаш үлетпүрнү чаартыр деп турар.

Беш чыл пландарын холбаштырарда болгаш узун хуусаалыг дугуржулгаларны тодаргайлаарда бот-боттарының херегледерин улам-на сырый холбаалыг барымдаалап көөрү эргежок чугула.

В. ПЕТРУНЯ,
СЭТА-ның тайлбырлаачызы.

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

ПОЕЗДИЛЕР ДҮРГЕДЭЭН

БУДАПЕШТ. Улуг демир-орук белдири — Дбендьештиң болгаш Вамошдьерк суурнуң аразынга демир-орук магистралын электрижидери чедиишкинниг доозулган. Демир-орукчулар демир-орук шугумнарын хары угда чаарткан, сигнализастаашкынның болгаш башкарылганың системаларын экижиткен. Ынчангаш поездилерни дүрген чорударынга болгаш энергияны камнаарынга аргалар тургустунган. Шугумнарны электрижидери Венгрияның демир-орук транспортунуң амгы беш чылда хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарының бирээзи болуп турар. 1985 чылга чедир электрижиткен магистральдарның үлүү 58 хуу чедер. А 1995 чылга чедир ол көргүзүг 75 хуу болур.

УЖУДУУШКУНДА — «ХАРТЫГА»

ВАРШАВА. Польшаның бүдүргени чаа вертолёттуң ужудуушкун шенелделери эгелээн. Ук вертолётту «Хартыга» деп адаан. Ол дээрге, Свидниктиң инженерлериниң чогааткан баштайгы поляк вертолёт. Совет Эвилелиниң болгаш Польшаның ужар чүүл техниказының конструкторларының сырый кады ажылдажылгазының ачызында чаа вертолётту чогааткан база бүдүргенин Польшаның солуннары бижээн. Свидниктиң транспорт дериг-херекселдерин бүдүрер заводунуң баазазынга чаа вертолётту бүдүрген. Совет төлевилел ёзугаар 30 чыл бурунгаар СМ-1 деп баштайгы вертолёттарны аңаа бүдүрүп эгелээн турган. Ооң сөөлүнде аңаа МИ-1 болгаш МИ-2 вертолёттарны база бүдүрген. Ол эрткен чылдар дургузунда заводтуң коллективи алды муң ажыг вертолёттарны кылган. Оларның хөй кезиин Совет Эвилелинге болгаш социалистиг акы-дуңма өске-даа чурттарга садыглаан. Амгы үеде Польшаның бүдүрген вертолёттарын кодээ ажыл-агыйга, санитар албанынга, өрт өжүреринге калбаа-биле ажыглап турар. Ук вертолёттар амгы үеде геологтарның, карта-чурук кылыр специалистерниң иделгелдиг дузалакчылары болган.

ЧҮЪКТЕР СӨӨРТҮЛГЕЗИНИҢ КОЛ ОРУУ

СОФИЯ. Варна — Ильичевск аразында паромга суднолорның чүъктерин дүжүрерниң болгаш чүдүрериниң үезин дөрт шак кызырган. Болгар болгаш совет хем ажылдакчыларының база демир-орукчуларының дем каттыштырган күжениишкиннериниң ачызында ону чедип алган. Чаңгыс аай диспетчер ээлчеглерин ында тургускан, ол ээлчеглер чүъктерни дүжүрериниң болгаш чүдүрериниң нарын чорудулгазын башкарып турар. Хөй ажылдарны механизастаан.

Ийи чурттарның хем ажылдакчыларында ажыл-иш амгы үеде хайнышкынныг чоруп турар. Болгарияның үлетпүрүнге херегләэр дериг-херекселдерни чедирген суднолорга чаа кат-чимистерни болгаш ногааларны дүргени-биле чүдүрүп турар. Ол чүүлдер найыралдың улуг көвүрүүн дамчааш, Совет Эвилелиниң янзы-бүрү районнарынга кээп турар.

Ук паром Болгария Улус Республиканың болгаш ССРЭ-ниң аразынга чүъктер сөөртүлгезиниң кол оруу болуп турар. Бүгү чүъктерниң 60 хуузун паромну дамчыштыр дажыглап турар.

ГРАФИКТИ МУРНАВЫШААН

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республикада Мокхе деп эң улуг шахтаның коллективи графикти мурнавышаан, ажылдап турар. Ук шахтаны Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле туткан. Дагжылар хүн бүрүде 100 тонна чедир хөмүрдашты план ажыр чурттуң улус ажыл-агыйынга берип турар.

ЧАҢГЫЛЫШ ЧОК ТУРУШ

ПНОМПЕНЬ. Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның даштыкы херектер министрлериниң конференциязы Вьентьянга болган. Ол конференция акы-дуңма чурттарның улустарының найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг болган. Ол дугайын Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кампучия Улус Республиканың даштыкы херектер министри Хун Сен медеглээн. Амгы конференция Мурнуу-Чөөн Азияда байдал чиидигленген үеде болганын ол айыткан.

ВАШИНГТОННУҢ ОРАЛДАЖЫЫШКЫННАРЫ

ХАРАРЕ. (СЭТА). Африканың мурнуу девискээринде улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң туружун божаңнадырын, а ооң сөөлүнде узуткаарын Рейганның администрациязы оралдажып турар деп, Мурнуу Африканың Национал конгрезиниң тускай органы «Сечаба» журнал бижээн.

Сөөк-язы ылгал көөр политиканы хөй чылдар дургузунда деткип турар АКШ амгы үеде тайбың «чугаалажыышкыннарның» талалакчызы кылдыр бодун көргүзерин база оралдажып, тактиказын солуп турар. Ол дээрге, Мурнуу Африканың улустарынга удур ужээтен хөделиишкиннерни Вашингтоннуң соксатканы эвес-тир.

ОЛ КАТАПТАВАС УЖУРЛУГ

ФРАНЦИЯ. Чурукта: ол черге Флери деп суур турган. Делегейниң баштайгы дайынының чылдарында ук суурдан чүү-даа артпаан. Ооң бүгү чурттакчылары өлген. Флери суурнуң оруунга ыяш үнген. Мурнунда кудумчулар турган черлерде оруктар бар, ук кудумчуларның аттарын бижээн. Суурнуң өлген чурттакчыларынга тураскаалдыг суур турган черниң төвүнге тургускан.

В. СНЕГОВСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

БОЛИВИЯ: СҮЛЧЭЭНИ БАСКАН

Латин Американың төвүнде турар Боливия деп чурт чоокта чаа дүвүреңниг болуушкуннарга таварышкан. Чөөн үзелдиг партияларның чазаан узуткаар сорулга-биле барыын үзелдиг күштер күрүне эргилдезиниң оралдажыышкынын кылган. Чепсектиг 60 хире кижилер республиканың президентизи Эрнан Суасону оорлааш, күрүне баштыңын билдинмес черже аппарган турган.

Реакцылыг шериг кижилериниң кем-буруулуг болгаш деризни ол хөделиишкиннеринге бүгү Боливия килеңнээн. Чурттуң демократтыг күштери чөөн үзелдиг партияларның чазаан болгаш эрге-чагыргазын камгалаан. Күрүне эргилдези болдурбас сорулга-биле онзагай байдалды чарлаар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Президентиниң оорлаан сөөлүнде он шак эрткенде ону хостаан. Күрүне эргилдези белеткээринге киришкен 200 ажыг кижини амга чедир тудуп хоругдаан. Оларның аразында кедергей барыын үзелдиг партияларның удуртукчулары бар.

Бойдустуң казар байлактарының талазы-биле Боливия— Латин Американың эң-не бай чурттарының бирээзи. Ак коргулчунуң, демир рудазының, аңаа коргулчунуң, цинктиң, алдының, мөңгүнүң, вольфрамның болгаш өске-даа минералдарның хөй курлавыры Боливияның девискээринде бар. Ынчалзажок, Боливия чоннуң амыдырал деңнелиниң талазы-биле Латин Америкада эң ядыы чурттарының бирээзи болуп турар. Бот-боттарын эрге-чагыргадан солуп турган шериг диктатураларының хартаачылары чүгле боттарының байыырының дугайында сагыш салып келген. Олар империалистиг монополиялар-биле сырый харылзаалыг болган. Даштыкыдан капитал салышкыннарының 70 ажыг хуузу америк компанияларга хамаарыжыр. Американың Каттышкан Штаттары хөй чылдар дургузунда Боливияның бойдус байлактарын дээрбедеп, чонун кам-хайыра чокка мөлчүп келген.

Шериг кижилери хөй чылдар дургузунда чуртту чагырып, чоннуң демократтыг хосталгаларын боой тудуп турган. 1982 чылда эрге-чагыргага хамааты чазак кирген. Чуртта ажыл чок чорукту кызырар болгаш ажылчы чоннарның амыдыралының байдалдарын экижидер сорулга-биле национал экономиканы быжыглаарынче угланган хемчеглерни чазак дораан-на ап эгелээн.

Хамаарышпас даштыкы политиктиг угланышкынны чорудар дугайында чарлаан. Чазактың ол бүгү хемчеглеринге чурттуң иштики реакциязы болгаш АКШ шыжыгып үнген. Түс черниң реакциязының өлүрүкчү үүлгедиглери болгаш сүлчээлери Боливияга соксавайн келген. Боливияның иштики херектеринге америк элчин Э. Кор хөй удаа холгаарлап киржип келген.

Амгы хүннерде Боливияда чыскаалдар болгаш митингилер болуп турар. Чыскаалдарның болгаш митингилерниң киржикчилериниң кол лозуңнары: «Эрге-чагырга фашизмниң кирери болдурбас!», «Реакцияның чимзениишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны таварыштырар!», «Демократтыг чаалап алыышкыннарны камгалаар!».

Боливияның деңшилгелиг болгаш демократтыг күштери боттарының хүрээлелин сырый каттыштырып турарын сөөлгү болуушкуннар бадыткаан.

В. КОТОВ
(СЭТА).

ШЫНЫН ТЫВАР

РИМ. (СЭТА). «Моронуң херээниң» талазы-биле санал-оналдарның бериишкинин Италияның парламентизиниң депутаттар палатазынга доозулган. Италияның Коммунистиг партиязының инициативазын ёзугаар санал-оналдар солчуушкуну болган. «Кызыл бригадалар» деп террористиг организацияның өлүрүкчүлери 1978 чылдың чазынында Италияның политиктиг ажылдакчызы Альдо Морону оорлааш, өлүрген дугайында чүвениң шынын чедип алырын Компартия күзеп турар.

Моронуң херээнге холбаштыр истелгени кедергей харыысалга чок болгаш саадашкынныг чоруткан Италияның күрүне албан черлериниң Италияның Компартиязының төлээлекчилери шүгүмчүлээн. Алды чыл бурунгаар Италияның күрүне албан черлери үрегдекчи «П-2» деп масон ложазының контролюнга турган.

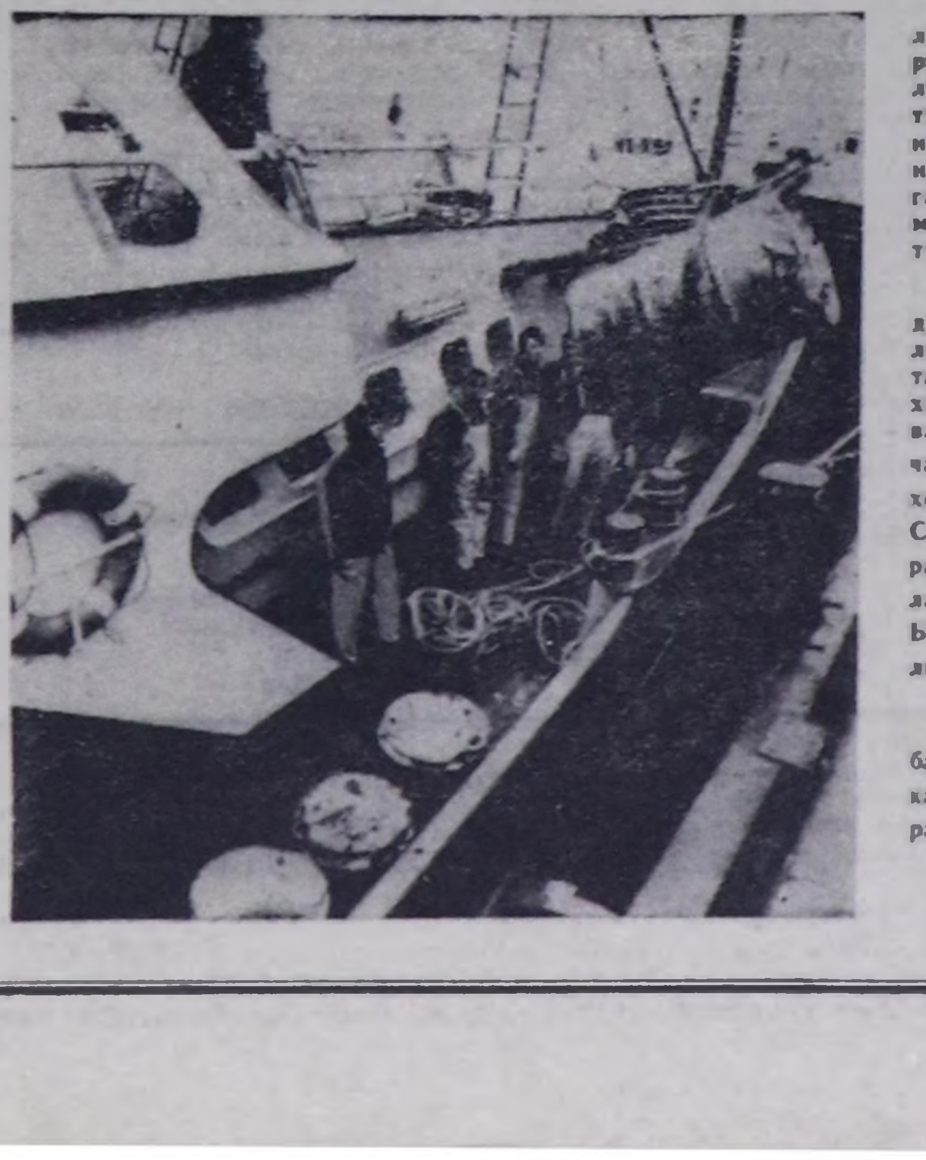

Соңгу далайның арбын балык байлактыг черлериниң бирээзинге Голландияның балыкчылары 12 доскаарларны тыпкан. Бир доскаарга-ла «динисеб» деп 200 килограмм эмне хоралыг химикат бар болган. Шак ындыг таварылгалар моон мурнунда база болуп турган.

Данияның «Дина оптима» деп садыг суднозу ол доскаарларны бо чылдың январь ортаанда чидирген турган. Хоран химикаттыг доскаарларны тывар талазы-биле Данияның чазааның дүрген ап чорудган хемчеглери түңнел чок болган. Соңгу далайның дүвүнде хоран химикаттыг хөй доскаарлар ам-даа бар болуп турар. Ында хөй күрүнелерниң балыкчылары балык тудуп турар.

ЧУРУКТА: Голландияның балыкчылары айыылдыг доскаарларны эрикке дүжүрүп турары.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

ГАГАРИНЧИЛЕРДЕ

Гагарин аттыг пионер лагеринде республиканың аңгы-аңгы районнарындан келгилээн оолдар, уруглар дыштанып турарлар. Ам ийиги лагерь сезону ында ажыттынган. Шупту ийи чүс ажыг уруглар бар. Уруглар чайны солун, хөглүг кылдыр эрттирип турарлар. Арыг агаарга ойнап, хөглээр, экскурсиялаар, маргылдааларга киржир, ажыктыг ажыл-херектер кылыр дээш чүү чок дээрил.

Сезон ажыттынган хүн байырлалдыг шугум тыскаалы болган. Лагерьде улуг пионер вожатыйы Светлана Кызыл-оол лагерь начальниги Виктор Кириллович Прусаковка рапорт берген. Ол хүн аңаа янзы-бүрү оюннар, маргылдаалар болгулаан. Кызылдан артистер база оюн көргүскеннер. Кежээзинде одаг кыпсып, ойнап, хөглээннер.

ЧУРУКТАРДА: Юрий Гагарин аттыг лагерьниң пионерлери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү болгаш фотолары.

БАЛЫКЧЫ МОКЕЙ ИРЕЙ

Мокей Иванович бичии оожургай берген:

— Бээң дыңнадаан, Павлушка, сен улгадып келген үеңде дайын деп чүве кайын турар дээр сен. Кызыл шериг фашистерни тиилеп каалтар. Бис шуптувус аңаа ылап бүзүрээр бис, оглум. Тиилелгени кады көөр-дүр бис ийин — деп каан.

— Тиилелге дугайын башкыларывыс биске үргүлчү чугаалап берип турар-ла болгай, солуннардан база номчуп ап турар бис. Бистиң суурдан дайынче барган кижилерниң чамдыызы өлүрткен-даа дээр болду — деп кааш, Павел улуг кижи дег боданып, куду көре берген.

— Чаа, ону чугаалаашчоор сен оглум, бичии кижи. Харын чемненип алгаш, барып уду. Удавас школада өөредилге доостур болгай — деп, ачазы оглунга чагыг аарак чугаалаан.

Стол артында олурган улустар Павелдиң бодалын билип, кезек када ыыт чок, муңгаргай апарган чемненип олурганнар.

Варвара Петровна узадыр улуг тынгаш, аржылы-биле карактарының ужун чоткулааш, туруп кээп, хая көрүнгеш, булуң бажында чалап каан турган бурганче көргеш, салааларын эптей туткаш, сөгейип тейлеп каан.

Чырык имир дужуп келген. Аяс дээрниң адаанда Чеди-Сүүр тайганың меңги хары мөңгүннелдир сүрлүг чаагай апарган соңга өттүр көстүп чыткан. Мокей Иванович чаагынга холун даянып алгаш, ынаар көрүп олура:

— Эрткен кыштың соогунда Петяны фронтуже үдеп тура, дөө-ле Чеди-Сүүрлерже көрүпкеш, тейлеп каан ийик мен. А Петрдан мынчага чедир чагаа-даа чок, кандаай чоор?! — деп муңгараан боданып олурган.

— Чем сооду, чемненип көрүңер, аалчылар — деп, чалааш, Анастасия Ивановна ашаанга чугаалаан. — Че, Макар, демги хуудчугажың дүүшкүнүн ажыдып көрем.

— Аа, дем хүндүс мени чүге кел дидиң, Мокей Иванович ам чугаалап көрем? — дээш, Макар Егорович Мокейже чоокшуладыр олуруп алган.

— Чугаа-даа хөй-хөй, Макар. Олурган херээ чок ийин, амдан шимченип турза эки боор. Бо эртен бажың чанынга четки дерип олурумда, школа директору Мария Ивановна меңээ ужурашкаш чорутту, чоокта чаа бо суурувуска Орус шөлүнден хамаатылар комитединиң даргазы кижи келгеш барган дидир. Ынчан мен Севи хемде тараа дээрбезинге көк-тараа тыртырып алыр дээш чораан кижи мен Мария Ивановна чугаалай-дыр ийин: — Дайын дээрге улам күштелип турар. Ындыг-даа болза Москва хоорай чоогунга Кызыл Шериг немецтерни чылча шапкаш, шавар халдаашкын-биле ам дайзынны аткаар сүрүп эгелээн дидир. А бо бичии суурувустуң кончуун көр даан, төп черден ырак, орук база чок, ужар-хеме келбес, радио деп чүве база чок, солуннар ай чыгыы болгаш келир... Төп черниң айтыышкыны бар дидир: аңнап, балыктап шыдаар-ла кижилерни шуптузун ажылдадыр, чайын кат-чимис чыырынче херээженнерни, школачыларны тайгаже эвилелдеп чорудар, ооң-биле фронтуже дузаламчыны күштелдирер, аар ажыл кылып шыдавас ол ээлери херээженнерге дузалажыр сут-суг дээш фронтуга дузалаары-биле тывалар дыка-ла эрестиг ажылдап турар дидир. Олар тыпкан олчазын садыгга дужаагаш, оозунуң өртээниң бежен хуузун фронтуга дуза кылдыр берип, квитанция бижидип ап турар дээр болду.

Суурда школа башкызының Мокейге дамчыткан ол чугаазын дыңнап олура, Ерлин бажын кодуруп каап:

— А бис ийи ырганнар чүнү кылыр, чүнү канчаар бис? — деп айтырган.

— Боданыр херек, Ерлин. Ынчангаш сээң-биле чугаалажыр дээн чүвем ол. Ынчаарга мындыг-дыр эвеспе: мээң эрги четкилерим база бар, дөрт чаа четкини дош бадарының бетинде черле дерип доозар мен. Чаңгыс кижиге хеме, четки башкарып балыктаары дыка берге болгай, бодуң билир сен. Коржаа-биле кераэдең чарып алгаш, бо чазын, келир күзүн кады балыктап көөр бис бе, чүү деп бодаар сен?.. Чазын бичии хемнерниң балыы хемнер баштарынче шуужуп өскеп турда, пара салгай күзүн сарыг бүрү үезинде хемни куду бадар балыктар туткай. Ону тударда тайгаларның доора хемнерин дуглап болгай. Арга-ла көвей болдур ийин. Макар Школачылар, херээженнер. шынап-ла чайын кат мөөгү чыгтайлар — деп. Мокей ирейниң эрези хайнып олурган.

Агаар чылып, кезек чымчак чаъстар чагтылаан соонда, шөлдерде, дагларда шокар харлар эстип, Улуг-Хем эжингени ак чоорган кылын дожун арылдыр ап октап эгелээн. Ооң соонда каш хонганда хем эриниң сайы курган, суглар кара-коктап, сыыгай берген.

Мокей Иванович биле Макар Егоровичтиниң хеме, четкилериниң септелгези-даа база доозулган.

Балыкчының одаа эки болур болза — балыктаашкын база-ла эки болур. Бо дугайын эки билир, арга-дурумулгазы база улуг балыкчылар — Мокей биле Макар ийи балыктаарынга херек чүү-хөөзүн — балык дузаар улуг доскаарларын, дус хоюглаар калбак даштарын, бооднин идик чаар чыдыг-карасын, бир шоодай ак сукарай дээш — бо-ла хамык чүъгүн кыжын-на шанак оруу-биле одаг-чадырлыг черинге чедирип каапкан. Улуг аар четкилер кургадыр бедик: адагаш артыгларны база-ла эрткен күзүн белеткеп тургузуп каан.

Хемниң дожу арлып, суг кара-коктап эгелей бергенде, улуг сарыг хемезинге четкилерин, хүнезин-күжүн, өске-даа херекселдерни салгаш, Мокей биле Макар ийи балыкчылар Улуг-Хемни өрү хемелеп өскепкеннер. Ынчан школада өөредилге доосту берген. Макарның Павлушказы дөстүнмейн, балыкчылар-биле кады база чорупкан. Павел өдүрекчи кижи болгаш, хемениң ортузунда бедидир чыый садып каан четкилер кырынга эптештир олуруп алган. Назыны улгады-даа берген болза Мокей биле Макар ийи ынчан Улуг-Хемни өрү шөйтү-биле иттинип каап, хемниң шалкын агымын, саарыгларын ажыр хемелеп өскеп чорда, хемениң соонда сут дургентелип, ак көвүктер ээрлип каап чыткылаар.

2. БАЛЫКЧЫ ОДАГГА

Биче дуъш үезинде балыкчылар одагланыр чери — Маркелиха хемниң аксынга чедип келгеннер.

Мокей биле Павлушка хем ол чарыында шивилиг арыг адаанда узун кара сепке дишке (дүнеки четки) тургузуп каар дээш ынаар кежипкеннер. Макар одаг кылыры-биле артып калган.

Макар дээскиндир кылаштап, одаг чадырын шинчилеп көрүп турарга, эгезинде чоокта чаа-ла кылаштап турган хире, бродня идиктиг кижи изи-даа көстүп чыдар. Эгезинде исти хемчээп көөрге, мындыг-ла конгуг улуг эвес идик изи. «Бо чоокта аңчы одаа бар эвес деппе, ындыг болганда адыг изи-ле корткаш канчаар... Чүвени канчап билир боор, часкы аштаңгы адыг-даа шаап кээри магат чок» — дээш, сыя тудар алыр дүүрге боозунга ийи октү сукчаш, чанынга шивиге чөлеп каап, чазын сак-дошта шанак оруу-биле сөөртүп экелеп, шивиде азып каан хүнезин, херекселдерин, онча-лап, оларны дүжүрүп, эптеп салып базып турган. Ынчап турда, хем өрү ырак эвесте боо даазы дыңналган.

Макар кезек дыңнаалап турган.

— Ол-даа аңчы ире боолапкан эвес деппе! Ире та хорадааш, та балыглангаш алгырып турар хире-дир — деп, Мокей арай коргуксап, ынай-бээр харанып каай-каай, чадырын эмгелеп чоруп турган.

Кежээ кызыл-хүннен турар үеде Макарның ыды кулактарын сүүрертипкен, одаг үстүнде шыргайже ноңнуп алган аа чааа-ла эөре берген. Макар ам-на сести хона берген. боозунуң чанынга каап, четки кырынга олуруп алгаш, чолдак даңзазынга кылбыш таакпызын тип, дыңнаалап олура, ыдын баглай тыртып алган. Удатпаанда-ла шыргай арезындан үгбегер чуъктектиг, чолдаксымаар кижи үне кылаштап келген. Макар боозун дискээниң кырынга салгаш, таакпызының хүлүн идиинге соктап каап, манап олурган.

М. КОЛ.

(Уланчылыг).

(Эгези № 158 «Шында»)

Эмчиниң сүмези

ИЕ БОЛГАШ ЧАШ

Чоннуң хамыктың мурнунда херээженнерге болгаш уругларга, профилактиктиг шинчилгелериниң шынарын бедидеринче, аарыгларны баш удур болдурбазынче угланган хемчеглерни алырын партия, чазактың доктаалдарында онзалап айыткан. Бистиң Кызыл хоорайда херээженнер консультациязының коллективи бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып турар.

Кадык неден кан-кадык чаш төрүттүнер. Ону ава бүрүзү утпаза эки. Саатты херээженнерниң кадыының байдалын чүгле эмчи шинчип болур. Сааталып турар үеде организмге нарын өскерлиишкиннер тыптыр. Уруг тывылгаш үш ай четкенде, херээженнер консультациязынга ыяап-ла баар. Бо хуусаада ие долу шинчилгени эртип, доктаамал хайгааралга турар ужурлуг. Шинчилгелер кандыг-бир аарыгны баш бурунгаар тодарадып, эмнээрде дузалыг.

Саатыг херээженнерни учётка алгаш, оларга хууда гигиена талазы-биле янзы-бүрү сүмелерни берип турар. Чижээлээрге, аңгы-аңгы хоолулуг чемнерни чемге ажыглаарын, арыг-шеверни шын сагыырын болгаш өске-даа кадыкшылга ажыктыг чүүлдерни сүмелээр. Саатыг херээженнер мага-бодунга шыңгыы өскерилге боол турарын чамдыкта шуут эскербейн баар. Ону чүгле шинчилге үезинде эмчи тодарадып, чугула сүмелерни берип, эмнеп, хайгаарала алыр. Хүндүлүг иелер! Херээженнер консультациязынга чогуур үезинде шинчилгени эрттиргени тудум, саатыг үеде кадыыңарга нарыыдаашкыннар болбазынга дузалаар. Кадык неден төрүттүнген чаштың келир үеде өзүлдези шыырак болурун билир бис.

Н. МОЛЧАНОВА, акушер-гинеколог.

Кызыл хоорай.

ТААКПЫЛААШКЫНГА УДУР ДЕМИСЕЛ

Школа назылыгларның таакпылаашкынга удур кижизидилгезин аас пропагандазының аңгы-аңгы аргалары-биле чорудар. Чижээлээрге таакпының хоразының дугайында лекция, беседа, плакаттар, чуруктар, диапозитивтерни ажыглап болур. Таакпыга удур кижизидилге ажылының планын тургузуп тура, башкы кижи чүнүң-даа мурнунда уругларның хар-назы аайы-биле онзагай байдалдарын кичээнгейге алыр ужурлуг.

Школага өөренип эгелээрн уругнуң амыдыралында харыысалгалыг, оларның амыдыралын бүрүнү-биле өскертир үе болур. 7—10 хар үезинде уруглар кол чаңчылдарның болгаш культурлуг аажы-чаң дугайында кончуг хөй хемчээлдиг билигни алырлар (аңаа таакпыга хамаарылга база кирип турар). Эге класстың өөреникчилери таакпының хоразының дугайында орта билбестер. Таакпының хоразының дугайында бир-ле дугаар тайылбырны олар башкының беседазындан билип алырлар. Ынчангаш класс шактарында башкы өөреникчилер-биле оларның таакпы дугайында чүнү бодап турарын, аңаа хамаарылгазын тодарадып чугаалажыр ужурлуг. Ол ышкаш чурулга кичээлдеринге таакпыга хамаарышкан чуруктарны чуруткаш, оларны бүгү класс-биле сайгарып чугаалажыр. Башкы уругларга улус чүге таакпы тыртар бооруннуң дугайында беседа кылыры чугула. Беседага баштайгы тырткан таакпы соонда ол кижиниң байдалы кайы хире баксыраанын кирери чугула. Ол сорулга-биле Л. Н. Толстойнуң «Чалыы назын» деп тоожузундан үзүндүнү номчуп болур.

Ортумак назынның уругларынче башкы хынамчалыы-биле кичээнгей салыр ужурлуг. 11—14 хар үезинде эң-не хөй кижилер таакпылап эгелээн болуп турар. Элээди уругларның психологиязы ада-иениң, школаның хайгааралынга удурланыксаар, бот-башкарныксаар болур. Элээди уругларның бодалы-биле алырга таакпылаары дээрге-ле улуг кижи кылдыр көстүксээри ол.

Таакпылаар чорукка удур кижизидилгеге улуг рольду күш-культура башкызы ойнаар ужурлуг. Күш-культура кичээлиниң эгезинде каш минута иштинде таакпы биле спорттуң эптеш чогун, таакпылаар кижи бедик спортчу чедиишкиннер чедип ап шыдавазының дугайында беседаны чорудар болза эки. Ук кичээлге «Спорт таакпы биле эптеш чок», «Ээлуг спортчу болбас сен», «Таакпы — спортка дужамык» дээн чижектиг беседаларны чорудары күзенчиг. Бир эвес лекция, беседаларны көргүзүг материалдары ажыглап тургаш чорудар болза, ооң дээштиг улуг болур. Таакпыга удур кижизидилге ажылының бир солун аргазы аас журналы болур. Ол дараазында арыннарда тургустунуп болур. 1-ги арыы — совет аныяктарның мозу-шынары. 2-ги арыы — таакпы биле спорт эптеш чок, 3-кү арыы — таакпылаашкынга удур эң-не ханы уткалыг чурук, хана солун дээш конкурс, 4-кү арыы — бот-тывынгыр артистерниң концерти, шүгүмчүлелдиг, шоодуглуг көргүзүглер.

Ооң аңгыда айтырыглар болгаш харыылар кежээзиниң таакпылаар чорукка удур кижизидилгеге ролю улуг. Ону чүгле баш бурунгаар демниг организастаары чугула.

9—10 класстың өөреникчилериниң таакпылаашкынга удур кижизидилгези ортумак школа назылыглар-биле бир домей. Аңаа чүгле дараазында ажылдарны немей чорудары чугула. Комсомол хуралдарынга, диспуттарынга чугаалашса чогуур айтырыгларга дараазында чүүлдер хамааржыр: «Таакпы болгаш кадыкшыл», «Өттүнүп таакпылаары». Ол ышкаш таакпының хоразын илередири-биле башкы школа эмчизи-биле кады мындыг шенелдени кылып болур. Үш-дөрт хире минута иштинде судалының согуун санаткаш, ооң соонда 20 катап олурар-турар зарядканы кылдырткаш, база катап судалын санадыптар. Таакпылаваас оолдарның 90—100-тен өрүлевес, а таакпылаарларының 110—120 чеде бээр. Таакпының организмге кайы хире хоралыын орта тодазы-биле тайылбырлаар.

Келир үениң быжыг билиглиг хамаатыларын кижизидерде чүнүң-даа мурнунда оларның кадыынче сагыш салыр ужурлуг. Ынчангаш таакпылаашкынга удур демиселди күштелдирери чугула.

С. САВЫР.

ШИИТПИРЛИГ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР МУРНУНДА

1986 чылдың делегей чемпионадынга киржири-биле ийи шилчилге оюннарны бо чылын эртирер, футболга ССРЭ-ниң шилиндек командазының эш хуу ужуражылгазы В. И. Ленин аттыг Төп стадионга эртер. Ол оюн солун болуру чугаажок. Футболга хандыкшылдыгтар аңаа дуржулгалыглардан аңгыда элээн хөй аныяк ойнакчыларны көрүп болур.

Улуг тренер Эдуард Малофеев болгаш ооң дузалакчызы Владимир Сальков оон мурнунда тренировкаларга киржири-биле 28 спортчуларны шилип алган: вратарьлар Дасаев («Спартак»), Новиков (ЦСКА), Виктор Чанов («Динамо», Киев) камгалакчылар Сулаквелидзе, Чивадзе («Динамо», Тбилиси). Балтача, Демьяненко — («Динамо» Киев). Боровский, Янушевский «(Динамо» Минск). Поздняков, Бубнов (Спартак, Москва) Жупиков («Торпедо»). Башкиров («Днепр»). халдакчы — камгалакчылар Алейников, Гоцманов болгаш Зыгмантович (үжелээн Минск «Динамозундан»). Бессонов («Динамо», Киев) Черенков («Спартак») Оганесян («Арарат») Скляров (СКА, Донда-Ростов). Масудов («Кайрат»). Литовченко («Днепр»), халдакчылар Никитин, Воробьев (СКА, Донда-Ростов). Блохин («Динамо», Киев). Родионов («Спартак»). Протасов («Днепр»), Грачёв (Шахтёр).

Шилиндек команданың составынга Башкиров, Скляров, Никитин болгаш Воробьёв олар чаа киргеннер.

Мексиканың шилиндек командазы-биле август 19-та Ленинградка болур эш хуу ужуражылгазынга белеткелге 18 футболист киржир.

Делегейге бирги чер дээш бөлүк аайы-биле оюннарга бистиң шилиндек командазының удурланыкчылары Ирландияның, Норвегияның, Швейцарияның, Данияның футболистери болур.

Баштайгы оюн сентябрь 12-де Ирландияга, ооң соонда октябрь 10-да Норвегияга эртер.

КАНАДАНЫҢ КУБОГУ ДЭЭШ

Бо чылын үш дугаар болуру хоккейге Канаданың кубогу дээш оюннар сентябрьның баштайгы хүнүнде стартты алыр. Канаданың болгаш ГФР-ниң шилиндек командалары Монреальга ужуражыр. Швецияның болгаш АКШ-тың хоккейжилери — Галлифокс хоорайга ойнаар. 1980-1981 чылдарда ындыг шаңгылдың призёрлары совет хоккейжилер сентябрь 2-де Монреальга Чехословакияның шилиндек командазы-биле ужуражыр.

Ооң соондагы оюннар мынчаар эртер: сентябрь 3-де Канада — АКШ (Монреаль). 4-те ССРЭ — Швеция (Калгари). ЧССР — ГФР (Лондон, Онтарио провинциязы). 6-да Канада — Швеция (Ванкувер). ССРЭ — ГФР (Эдмонтон). ЧССР — АКШ (Буффало). 8-де Канада — ЧССР (Калгари). ССРЭ — АКШ (Эдмонтон). Швеция — ГФР (Калгари). 10-да Канада — ССРЭ (Эдмонтон). ЧССР — Швеция (Ванкувер). ГФР — АКШ (Калгари).

Сентябрь 12-13-де Эдмонтонга болгаш Калгариге чартык финал оюннар эртер.

Сентябрь 16-да Калгариге, 18-де Эдмонтонга болгаш, херек апарза, сентябрь 20-де Эдмонтонга — түңнел оюннар болгулаар.

СПАРТАКИАДА ЭГЕЛЭЭН

ВАРШАВА. (СЭТА). Аныяктарның Бүгү-польша XI спартакиадазының байырлыг ажыдыышкыны Познань хоорайда «Олимпия» стадионга болган. Польша Улус Республиканың 40 чылынга спартакиадазы туравскадып турар. Чурттуң бүгү 49 воеводстволарын төлээлээн 10 муң оолдар болгаш кыстар спартакиадага киржир.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш Польшаның өске-даа удуртукчулары спартакиаданың байырлыг ажыдыышкынынга киришкен.

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС!

Чайның кизин түлүк изиг, каан хүннеринде Кызылдың, республиканың хоорайларының болгаш суурларының чурттакчыларының хоорай даштынче, чайлагаарже болгаш арга-ыяштыг черлерже дыштанып, селгүүстеп чоруур кевүдээр.

Чамдык кижилер бойдустуң болгаш улустуң байлаап өрт айыылындан камгалаарының талазы-биле харыысалганы чедир билбес болгулаар-дыр.

Өжүрбейн арттырып каан одаглар, таакпы артынчызы, оттуг-ыяштар болгаш уругларның серемчилел чок чоруу өрт айыылын болдуруп, улуг когаралга чедирип болур.

Тываның арга-ыяштыг девискээрлеринге өрт айыылы улуг, чайгы үеде ындыг чылдагааннардан хөй санныг өрттер боор турар.

Өрттериниң кол-ла чылдагааны — хамаатыларның хоорайлардан болгаш чурттакчылыг черлерден үнүп, дыштанып, селгүүстээрниң үезинде өжүрбейн арттырып каан одаглары, папиростары, уругларның оюн-тоглаазы боор турар.

Эштер!

Тыва АССР-ниң чурттакчы бурузунуң хүлээлгези — өртке удур дүрүмнерни хажык чок күүседири, уругларның от-биле ойнаар чорууп болдурбазы болур.

Өрттү болдурбазы-биле кижилерниң дыштаныр черлерже — хоорайлар болгаш суурлардан үнүп, селгүүстээрниң үезинде одаглар кыпсырын, оттуг-ыяшты, папиростарны өжүрбейн октаарын, уругларның от-биле кайы-хамаан чок ойнаарын болдурбас үжүрлүг.

Бир эвес силер өрттү көрүп каар болзуңарза, ол дугайын арга-ыяш камгалаар черлерже дораан-на дыңнатпаш, ону өжүрериниң хемчеглерин алыңар!

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өрт камгалалының килдизи. Бүгү-российяның өртке удур эки тура ниитилели силерни өртке удур дүрүмнерин эң-не шыңгыызы-биле сагыырынче кыйгырып тур.

Бойдусту өрттерден камгалаңар!

ХООЧУННАРНЫҢ БАЖЫН-ИНТЕРНАДЫНЫҢ

Кызылда ажыттынып турары-биле холбаштыр Социал хандырылга министерствозу аңаа ажылдаары-биле дараазында ажылчыннарны чалап тур:

Санитаркалар.
Чыдар аарыг кижилерге санитаркалар.
Шеф-поварлар.
IV разрядтың повары
Слесарь-сантехник.
Дворниктер.
Таңныылдар.
Столяр.
Ажыл-агый эргелекчизи.
Секретарь-машинакчы.

Айтырар адрези: Кызыл хоорай. Комсомольская кудумчузу 3. Социал хандырылга министерствозу, № 7 кабинет.

ТВ

ИЮЛЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика 8.55 — Концерт. 9.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.25 — «Адалар болгаш уруглары» деп телефильмниң 1-ги сериязы 11.40 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Орус чугаа 15.50—«Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 8-ки сериязы. 16.35—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.05 — Нелеляның спорту. 17.35 — Моол Арат Республика дугайында киноочерк. 17.45 — Делегей болгаш аныяктар. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — «Бегин делегейде». 19.00 — Бистиң сад. 19.30 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 19.50 — Уран-чечен телефильм — «Адалар болгаш уруглары». 2-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35— «ТТ-ниң алдын фондузундан». 22.45 — Бегин делегейде. 23.00—23.30 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аъттар-ла, аъттар...» Документалдыг телефильм. 8.30 — «Даарта келиңер» деп уран-чечен фильм. 10.05 — Зоология. Чагааларыңарга харыылаар-дыр бис. 10.35 — Донецкиниң тудуглары. 11.00— «...Он алды болгаш оон-даа улуг назылыг». 11.45 — Концерт. 12.10 — Уругларга фильм — «Гулька». 12.35 — Мультфильм. 12.50 — Немец дыл. 13.20 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.50 — Фильм-концерт. 14.20 — Поэзия. С. Щипачёв. 14.50 — Концерт Мооладан. 15.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — «Саадынчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм — «Удавас чаъс болур». 19.00 — Делегейде болуушкуннар тайылбыры. 19.10 — Алия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удурар, чаштар!». 20.15 — Документалдыг фильмнер. 20.30 — Аът спортунга ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Гангстер болбас мен, эргим». Уран-чечен телефильм. 23.00 — 00.45 — ССРЭ-ниң футболга чемпионады — «Зенит» — «Арарат».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар бүтаар, биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болур. Хүндүс 17—22, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Автооруктарга кестүрү 2—4 км.

Кызылга чуга булуттаар, чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 10—12, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «За тех кто в море» 13.10, **«Пароль «Отель Регина»** 9.30, 11.20, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Актриса и трансильване» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арабские приключения» 15.00, **«С тобой меня радует мир»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Приступить к ликвидации» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта ортумак школаның 1983 чылдың июньда Шолбан Кегеловна Оюнунуң адынга тывыскан бышкан билигниин «Б» сериялыг № 962517 аттестаты читкен болгаш ону күш чок деп санаар.

«Тыва тудуг» трестиң салбырынга доктаамал ажылдаарынга дашчылар, бызанчы-бетонщиктер, дуңзаалакчылар, бызанчылар, штукатуржулар, малярлар, суугу салыкчылары негеттинип турар.

Тудугнуң бүгү тускай мергежилдеринге өөредири-биле сургуулдарны «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады хүлээп ап турар. Курстарга кирерин күзээннер ажылдавышаан өөренир.

Өөренириниң хуусаазы 3 ай, өөредилгезиниң үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр.

Бот кижилерге чаагайжыдыр кылдынган ниити чуртталга черин бээр, өг-бүлелиг улустарга 6—7 ай дургузунда чаагайжыдыр кылдынган ниити чуртталга черинден өрээлдерин бээр. Ажылдаарын күзээннер паспортун, шериг билединин азы келдирилишкин херечилелин, күш-ажыл дептерин экээр.

«Тыва тудуг» трестиң адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчу, бажың № 76, телефону 2-32-83.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2006.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00987.

им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 161 (12551) | 1984 чылдың июль 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң дуржулгалыг механизатору Дадар-оол Даквай-оолович Чыртакка удурткан сигенчилер звенозунга тураскаадып көдүрдү.

Шалыпчы механизаторлар сиген кезилдезинче киргенден бээр бо хүннерге чедир 170 гектар черниң сигенин кестирип, оон 80 тонна сигенни бөлүп, сарааттааш, звенолар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорул турарлар.

Мал чемининң белеткелинде ажылдап турар мурнакчыларының үлегерин эдериңер!

ЭКИ ЭГЕЛЭЭННЕР

Каа-Хем районда «Кызыл Тук» совхозта хөй кыргылдазы орайтап эгелезе-даа, кыргыкчылар ажылды эки эгелээннер. Хой тудукчулары У. Салчак болгаш А. Крыщын, электриниг хачылар бизекчизи А. Ооржак, бис солукчузу Э. Самчап хүн бүрүде кызымак ажылдап кыргыкчыларының негелделерин өй-шаанда хандырып турарлар. Кыргылдада үстүкү класстарның өөреникчилери база киржип турарлар.

Г. САНДЫЙ.

ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛУ

ХӨЙНҮ КУРЛАВЫРЛАП АЛЫР ДЭЭШ

Репортаж

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың дөрткү чылында 30470 тонна сигенни, 82220 тонна силосту, 1310 тонна витаминниг сиген далганын, 12100 тонна сенажты белеткээр сорулгалыг.

Ниитиниң малынга четчир санныг мал чеминиң курлавырын тургузуп алыр дээш районнуң ажыл-агыйларының сиген шөлдеринде бо хүннерде механизастаттынган 8 звено ажылдап турар. Ында 240 ажыг кижи хаара туттунган. Малга чем белеткелин органзастыг чорудары-биле июль 10-дан август 10-га чедир мал чеми белеткээриниң шалыпчы айын районда чарлаан.

Июнь айда болгулаан суггур чаъстар черни өл-шык-биле четчир кылдыр суггарган. Районнуң девискээринде сиген багай эвес үнген. Бойдустуң хайыралының ачызында чаагай үнген сигенни чогуур үезинде кестирип, үүжелеп алыр болза, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп ап болур дээрзин эки билгеш, улуг-хемчилер сиген кезилдезинче июнь төнчүзүнде кирген.

Бир баш малга онааштыр 16 центнер чемгерилге единицазын белеткеп алыр деп «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажыл-ишчилериниң 1984 чылда алган социалистиг хүлээлгезинде бижээн. Бо сан чүнү көргүзүп турарыл дээрге, совхозтуң мыйыстыг бода малынга 18520 центнер сигенни, 12860 центнер сенажты, шээр малга 32220 центнер сигенни белеткеп алыр дээни ол. Моон алгаш көөрге, совхозтуң мал чеми белеткелчилериниң мурнунда белен эвес сорулга туруп турар-дыр.

Бо сорулгаларны чедиишкинниг боттандырары-биле совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери сигенни чогуур үезинде кезип ажаап алыры-биле 4 звенодан тургустунган 50 кижи составтыг мал чеми белеткээр механизастаттынган отрядты тургускан. Үш звено сигенни бөлдүрер, бир звено сигенни кезер кылдыр тургускан. Механизастаттынган отрядтың ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче эки белеткелдиг кирген. Мал чемин белеткээр отрядты аныяк коммунист Лаахын Көк-оол билдилиг удуртуп турар.

Отрядтың сигенчилериниң күш-ажылын шын органзастап, эки шынарлыг, элбек мал чемин белеткеп алыр дээш социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде бо хүннерде 295 гектар черниң сигенин кестирип, оон 150 гектарының сигенин бөлдүрген. Сарааттаан сиген 403 тонна четкен. Торгалыгже баар оруктуң ийинде люцерананың үнгени дыка эки.

Малга чем белеткели—хүннүң айтырыы

Ол бодунуң бажын уун чадааш, чамдык черлерде чыткылапканын оон чаны-биле эртип чыда көрүп чордувус.

Сигенчилерниң механизастаттынган отрядының кежигүннериниң улуг кезин хоочуннар Василий Шавыт, Валерий Биче-оол, Культур-оол Биче-оол олар аныяктарның дагдыныкчылары. Отрядтың ажыл-ишчилери бо чылын 3400 тонна сигенни кескеш, бөлдүргеш, сарааттап бээр кылдыр совхоз дирекциязы-биле керээни чарып алган. Ол чарлыган керээни ёзугаар күш-ажыл төлевирин наряд чок боттандырар. Кылган ажылдың түңнелин барымдаалап шалың төлээр кылдыр дугуруушкан. Мынчап кээрге отрядтың кежигүннери айда 140 рубльди аванс алыр. Сезон доозулган соонда кежигүн бүрүзүнүң күш-ажылчы киржилгезин барымдаалап 500-тен 1000 рубль чедир немелде төлевирни төлээр. Отряд эрткен чылын база бо арга-биле ажылдаан. Ол эки түңнелдиг болган.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты дээштиг органзастаан. Чарыштың түңнелин чеди хонуктап үндүрүп, мурнакчыларга Күш-ажылдың алдар тугун совхоз төвүнде болгаш сигенчи отрядтың төвүнде көдүрүп турар. Сөөлгү чеди хонуктуң түңнелинде Сыпый-оол Буянның 9 кижилиг сарааттакчыларының звенозу чарышка тиилекчи болган. Оларга тураскаадып Күш-ажылдың алдар тугун көдүрген. Сарааттакчылар 403 тонна сигенни сарааттап тургускан.

Культур-оол Биче-оолдуң удуртканы сиген кестирикчилериниң звенозу база-ла бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Бо звенода сиген кестирикчизи, аныяк коммунист Михаил Чамыкай, Иван Амбар-оол, Балды Сүүр-оол болгаш өскелер-даа мурнакчыларның одуруунда.

Совхозтуң Чодураа салбырының трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери сиген кезилдезинде база-ла идепкейлиг киржип турар. Мында сиген кезер бир звенону, кестинген сигенни бөлүп, сарааттаар бир звенону тургускаш, оларга 9 тракторну быжыглаан. Торгалыгның сиген шөлдеринде бо хүннерде ажылдап турар район Совединиң депутаты, аныяк коммунист В. Биче-оолдуң сиген бөлдүрер звенозу эки ажылдап, 40 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Хоочун тракторист Чалбаа Кызыл-оол кызымак ажылдап, хүнде 27 тонна чедир сигенни бөлдүрүп турар.

— Сиген белеткелинче кирер мурнунда мал чеми белеткелчилери-биле хуралды эрттирип, социалистиг чарыштың негелделерин тапыштырып берген бис. Чарыштың түңнелин чеди хонуктап үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактаары көрдүнген. А кажан сезон төнгенде сиген кезилдезинге бедик көргүзүглерни чедип алган звенону маадыр-хоорайларже баар туристиг путёвка-биле, силос белеткээринге шылгараан звенону Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче баар путёвка-биле шаңнаарын социалистиг чарыштың негелделеринде айтып каан чүве — деп, совхозта профэвилел комитединиң даргазы Александр Прокопович Хаднаев бистерге таныштырды.

Сигенчилерни машина-техника-биле, аъш-чем-биле хандырарынче совхоз дирекциязы чогуур кичээнгейни салып турар. Комсомолчу повардар Людмила Даңзырынмай, Татьяна Түлүш мал чемин белеткеп турарларга амданныг чемни чогуур үезинде белеткеп берип, сигенчилерниң өөрүп четтиргенин чылыг сөстеринге хей-аът кирген ажылдап турарлар.

Сиген кезер техника бөлүүн ылаш сагындырар. Ынчалза-даа ону карактавас, үргүлчү хайгаарап турбас болза хоржок деп чүвени эдикчи-механик Александр Намчыкай эки билир. Бичии-ле үрелген черлерни үезинде септеп-селип ап турбас болза, артык кезектер тывтыр эвес. Эдикчи-механик А. Намчыкайның кызымак ажылының түңнелинде сиген кезилдезинде ажылдап турар техника анаа туруушкунга, үрелиишкинге таваржып көрбээн. Сиген кезер машиналарның бизин бизээр Балыр-оол Кыргыстың ажылы база-ла мактадыр.

М. ОЮН,
«Шынның» корр.

МЕТАЛЛУРГТАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛЫ

Найысылалдың эң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи — Москваның металлургияның «Кадыыр болгаш Маска» заводун үндезини-биле чаартканының, металлургия бүдүрүлгезин автоматчыдып, механизастааның түңнелинде аныяктарның аңаа ажылдаарын улам-на солун болдурган. Амгы үеде ында ажылдап турарларының үштүң барым бир кезии комсомолчулар болгаш аныяк ажылчыннар боол турар. Олар боттарының коллективиниң чедиишкиннинг ажылынга үлүг-хуузун киирип турар.

Заводтуң чедиишкиннери кончуу. Чартык чыл программазын ол бүдүрүлге хуусаадан эрте күүсеткен. Пландан ажыр чүс-чүс тонна бедик шынарлыг каңны болгаш белен прокатты кылып үндүрген. Амгы үеде заводтуң комсомолчулары болгаш 24 комсомолчу-аныяктар бригадаларының коллективтери Владимир Ильич Лениниң адын комсомолга тывысканындан бээр 60 чылынга алдар бөлдүрген социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турар.

ЧУРУКТА: чаа сортопрокат цегинде комсомолчу контролёр Вероника Самородова болгаш шевергел участогунуң мастери Юрий Радин олар продукцияны херегленчилерже чорудар мурнунда сорттап турлар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮЕНИ МУРНААННАР

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышка № 2 АТБ-ниң чолаачылары көдүрлүүшкүннүг киржип турар. Ында социалистиг хүлээлгелерин планның онаалдаларын ажыр күүседип, доктаамал эки көргүзүглерни чедип ап турарлар хөй.

Мурнакчы чолаачылар С. К. Ак-оол келир чылдың майның үлүүнде, А. Л. Аядрнас апрельдиң үлүүнде, О. Д. Ондар марттың, В. А. Винокуров июньнуң үлүүнде ажылдап турарлар. Оларның кижи бүрүзү элээн хөй кывар-чаар материалдарны камнап алган.

Тергииннерниң тергииннери чолаачылар Н. И. Смирнов 1985 чылдың октябрьның, А. И. Михайлик ноябрьның, А. М. Гуськин декабрьның үлүүн күүседип кирипкеннер. Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин Совет Тываның юбилейинге тураскаадып турарлар.

Ф. ЧЕРНОУСОВА.

⊙ Бойдуска ынак болуру — ону камгалаары ол.

⊙ 500 цистернаны арыглаар.

⊙ Ээлчег ёзугаар ажылдаарга.

⊙ Чүгле аът мунуп чораш чедер.

РСФСР: Надежда — егерь

Эр кижиниң профессиязы болур егерь мергежилин Надежда Ивановна Андреева шилип алгаш, Татарияда бир дугаар херээжен-егерь болган, а сөөлзүредир — 150 егерьниң аразындан автономнуг республикада мурнакчы аңчы болу берген.

Ооң хайгаараар черн озаңнарлыг хемнер, малгаштыг тулаалар, шыргай арга-арыглар дамчып, он-он километр шөйлүп чоруткан. Оолап эр кижи безин пат боорда эртер. А Надежда Ивановна бодунуң участогун доктаамал хайгаарап чоруп турар.

Ук берге ажылды ол угун салгап шилип албаан: ачазы — механизатор, авазы — башкы. Надежда бойдуска биче шаандан тура ынак болуп, аңаа ала-чорук кылып чорууруңга кончуг чүткүлдүг чораан. А бойдуска ынак болуру дээрге-ле — ону камгалаары ол деп Надежда Ивановна ынчаар билип чоруур.

Андреева егерь болу бергеш, түс черни, ооң аң-мегин өөренип көрүп, аңаа хайгааралды күштелдирген. Ынчалзажок чааскаан чүнү-даа кылып күш четпезин болип каан. Мензелин районнуң аңчылары хуралга чыглып келирге, участоктарны оларның аразынга хуваарып саналдаан. Аң-мениң болгаш куштарның өзүп көвүдээринге таарымчалыг байдал бодунуң участогунга тургустунган турарын аңчы бүрүзү харыылаар. Ам Андрееваның дузалакчылары он-он. Ол ышкаш аңаа школачылар — «Ногаан патрульдуң» кежигүннери база дузалажып турар.

КАЗАХСТАН: ээлчег аргазы-биле

Республиканың мурнуу чүгүнүң тараажылары ындыг арганы ажыглап турган, тараа ажаалдазын бедик темп-биле чорудуп турар.

Дал дүъште термометр 45 градус изигни көргүзе бээр. Ындыг кааңда безин механизаторлар ажылын бичии-даа соксатпас. Кол-ла чүве — тарааны чидирип чокка ажаап алыры.

Чимкент областың К. Маркс аттыг совхозунуң комбайнерлери бот-бодунн ийи шак болгаш-ла солуур. Чогум-на ынчаар ээлчег ёзугаар ажылдаар арга ажаалданы бедик темпилиг чорударынга идигни берип турар.
рар.

КИРГИЗИЯ: агитаторлар — малчыннарда

Агитаторлар, лекторлар, пропагандистер эң ырак кодаңнарны кезип чоруп турар. Кедээ, парткомнар болгаш партбюролар мал ажылынга чайгы кампания үезинде беседаларның тематиказын ажылдап кылган. Иштики болгаш делегей амыдыралының болуушкуннарын тайылбырзаары-биле кады малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың канчаар чоруп турарынче кол кичээнгейни угландырып турар. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередири — партийжи активчилерниң сорулгазы.

Партия Алай райкомунуң практиказы калбак нептерелди алган. Ол райком агитаторларның болгаш пропагандистерниң тускай бригадаларын тургускан. Бедик-бедик дагларлыг районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының чайлаглары Памир сынның талыгыр кызаларында. Агитаторлар аңаа чүгле аът мунуп алгаш чедер. Пропагандистерниң болгаш илетгелчилерниң ындыг ялзылыг тускай бригадалары тургускан чорук малчын бүрүзүнге чедер арганы идеология активчиге берген. Партия комитеттериниң ажылынга оперативтиг болур чорукту база ол хандырып турар.

УКРАИНА: цистерна аштаар станция

Волгоград обласга Лисичанскиде нефть болбаазырадыр заводта цистерналар аштаар станцияны чогаадып кылган.

Хөлчок бедик базымышкынныг бустуң дузазы-биле нефтепродуктулар артынчыларыг цистерналарның иштин арыглаттынар, оон турбулургулга - резервуарларга ол дамчып келир. Арыглаттынган суглу дагын ажыглаары-биле оон дедир дамчыдар.

Ындыг станция хонукта 500 цистернаны арыглаар.

БЕЛОРУССИЯ: идегелдиг дузалакчы

Машина тудуушкун бүдүрүлгелеринде хөй күш үндүрер ажылдарны чиңгедир пневматиктиг манипуляторлар чогааттынган, ону Могилевтиң автоматизация болгаш механизация чепсектериниң дуржулга-экспременталдыг заводу түү-түңнүг-биле бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Ол механизмнер 125 килограмм деңзилиг кезекти үш метр хире черге чедир апаарып шыдаар. Металл болбаазырадыр станоктарга механизастаан шуушурулга шугумнарынга ону база ажыглап болур.

Ам заводтуң программазында — 250—500 килограмм чүък көдүртүр манипуляторларны шиңгээдип алыры көрдүнген.

БАШТАЙГЫ ШЕФТЭЭШКИННЕР

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери бо чылын ниитиниң малынга 13 муң тонна сигенни, 340 тонна будук-бүрүнү белеткеп кылыр планныг. Малга четчир санныг чемни белеткеп алырының талазы-биле хемчеглерни баш бурунгаар ап келген. Ылангыя ажыл-агыйлар чаңгыс чылдыг болгаш хөй чылдыг сигеннерни тарыырын калбарткан. Сиген кезер шөлдерни суггат-биле хандырып, бута-сумуннарны немей тырткан. «Тээли», «Бай-Тал» болгаш «Мурнакчы» совхозтарда эрткен чылдан бээр тарымал медениң дүжүдүн ийи катап ажаап алырының таарымчалыг байдалын тургускан. Бо чылын меле ситенниң эки дүжүдүн алыр арга бар.

Район төвүнүң болгаш чурттакчылыг сууруларның школа, албан организация черлеринге сиген кезер черлерни айтыгылап берип, ажыл-агыйларда быжыглаан.

Июнь айның төнчүзүнден эгелеп районда мал чемиңин белеткелин эгелей берген. «Тээли» совхозтуң Найырал салбырында тарымал медени 55 центнерни кезип доозкан. Ук медени бөлүп, ажаап, сарааттаарынга партия райкомунуң, районнуң херегленкчилер ниитилелиниң коллективтери шалыпкын дузаны сигенчилерге чедиргеннер. Баштайгы дүжүттү алган шөлдү суггарып кирипкен.

Район төвүнүң тудуг, бүдүрүлге, школа, албан организация черлери боттарынга быжыглаан ажыл-агыйларга баштайгы шеф дузазын органзастаан. Орта ниитизи-биле 12 коллектив киришкен. 26 тонна будук-бүрүнү белеткээш, кыштаглардан сөөртүп чедирген. Шефчилер кестинген сигенни бөлүп, хоорээнизэринге болгаш чудуруп, дажыглаарынга дузалашкан. Районнуң харылзаа белдириниң, херегленкчилер ниитилелиниң коллективтери эки ажылдааш мактатканнар.

Сөөлгү хүннерде районнуң девискээринде агаар-бойдустуң байдалы ол чаашкынныг, мал чеми белеткээринге таарымча чок болза-даа, бүгү аргаларны ажыглап, чүгула ажылды уламчылап турар.

Б. БАРБА.

Төрээн чуртка—хөй дүкту

ДООСТУРУНЧЕ ЧООКШУЛААН

Бедээ ажыл-агый продукциязының бир чугулазы — дүк. Ону бүдүрерин көвүдедир, шынарын экижидер дээш Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде чамдык кееку чедиишкиннерлиг болган.

Ажыл-агыйда хой, өшкү база теве дүгүн бүдүрүп турар. Ылангыя өшкүден продукция алырын өстүрер, бо малдың баш санын көвүдедир дээш чоруттунган ажыл-херекчи болгаш зоотеринарлыг хемчеглер ажыктыг болган. Өшкүнүң кадазын, чемгерилгезин, суггадын болгаш ажаап-тежээрин экижиткен. Кыргылданы, соок болгаш хаттыг үелер эртээште, дөрт айда чорукан. Ынчалза-даа часкы доңатка эрте кырган мал алыспайн барган. Чүге дээрге кодан бүрүзүнүң күжү шыырак, кышты хүр ашкан. Продукциянын шынары-даа эки, саны-даа элээн эвес болган: совхоз бир баштан-на бир килограмм дүктү кыргып алган. «Хой-биле домей, дүгүнүң чаагайы аажок өшкүлер-дир мон» — деп, кыргыкчылар өшкү дүгүн үнелээн. Ниитизи-биле өшкү коданнарындан 1 тонна 200 килограмм дүк кыргып алдынган.

Совхозта база бир чаагай болгаш солун продукция — теве дүгү. Оон онзагай шынары — чылыг. Теве кыргылдазы база эрте доозулган. 948 килограмм дүктү ажыл-агый кыргып алган.

Бо хүннерде «Улуг-Хаяда», ооң салбырларында эң чугула ниитерниң бирээзи — хой кыргылдазы. Ону чорудары-биле Ийн-Тал салбырының Сенекте база Улуг-Хем ол чарында Эъжим хойжу бригадазында кыргылда пунктуларын дерип тургускан.

Совхоз күрүнеге 55 тонна хой дүгү дужаар планныг. Планны Эъжимге 31, Ийн-Талга 24 тонна кылдыр хуваган. Малдың чаш төлүн катай санаавга, бүгү салбырларда 22 муң баш хой бар.

— Кыргылдаже үзүктелип, кезектеп кирдивис, хойнуң дүгүнүң хөөрээрин барымдаалап тургаш, тыва үксаалыг хойнуң дүгү кыргыырынга эрте белен апаар. Оон ынай дүгү дүжүп эгелээн хойларны коданнар аразындан үскеш, кыргылдаже киирген. Ынчангаш эге удаазының үезинде бир баштан-на 2 килограмм 700 грамм дүктү хойжулар кыргып ап турган — деп, совхозтуң кол зоотехниги Александр Ондар ёпеке чугаалады.

Сөөлгү ийи-үш хүннерде Улуг-Хемде чаашкыннап турар. Хойнуң дүгү ол. Аяс хүннер келирге, арткан хойларның кыргылдазын беш хүн иштинде доозар кылдыр планнаан. Арткан кыргыыр үжүрлүг хойнуң дүгү чаагай. Хой санындан-на — 3,2 килограмм. Ол кыска үеде кыргылданы доозарының бүгү барымдаалары бар. Чүге дээрге хөй кыргыкчыларының мергежили бедик. Чоокта чаа кыргыкчыларның район маргылдаазы эрткен. Аңаа совхозтуң эр, херээжен кыргыкчылары бирги, ийиги черлерни ээлээн. Ылангыя Эъжимден Юрий Карбы 60—70, Ийн-Талдан Тамара Сарыкай 60-60 хойну хүнде кыргып турар. Электри хачызы-биле хөй кыргыырының тергииннери-биле Анатолий Севээлей (Эъжим), Александр Самдан-оол (Эъжим) база кыргылдага 14 харлыындан эгелеп киришкен 17 харлыг Сыын-оол Ёндан болгаш өскелер-даа удаа-дараа чоруп, мактадып турар.

Бир кижиниң шиңгээдип алган аргазы, дуржулгазы массалыг болзун дээш, совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди чогумчалыг ажылдарны чоруткан. Мурнакчы дуржулганы чер-черде өөредип турар. Хойну кыргыырының аргаларын көргүскен кееку агитация кыргылда пунктуларында бар. Эки дуржулганы шиңгээдип ап, социалистиг чарышка тиилеп турарларының аттарын хүндүлел-биле адап турар.

А. ОКСУР.

ЧУРТТУН СИГЕН, ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

● **ВОТКИНСК.** Кама хемде гидробелдирлерниң чоогунда черлер Удмуртияның мал чемнерин арбын-биле бүдүрер магадылаттынган зоназы болуп турар.

Сиген кезер суггаттыг 500 ажыг гектар черни мелиораторлар бо неделяның эгезинде «Малиновский» совхозка хүлээдип берген. Воткинскиниң сүт шыгжамырындан хөй хоолайларны дамчыштыр сугну доктаамал ажылдаар күчүлүг насос станцияларын шөлдерге берип турар.

Бригада керээнинче болгаш ажылдың ээлчег методунче мелиораторларның шилчээни кодээ ажыл-агыйның улуг тудуун хуусаазындан үш ай бурунгаар ажыглалга киреринге кол рольдуг болган. Хөй чылдыг сигеннерни болгаш медени тараан шөлдерден мал чемин белеткээри автономнуг республиканың ажыл-агыйларында эгелей берген.

● **СТЕПНОЕ.** Тараа дүжүдүн ажаап алырын үлегерлиг чорудар дээш крайның социалистиг чарыжының эгелекчилери — Ставропольдуң Хову районунуң тараажылары бүгү комбайннарыгын тарааның кезилдезинче болгаш бастырылгазынче бүрүн кирген. Дүжүттү аңгылай ажаарының аргазын агрономнарның сүмелээни бүгү шөлдерге тарааны чыттыр кестиреринге крайның хөй колхозтары болгаш совхозтары чүгле үш-үш хүннерни чарыгдаан. Бок унуштер чок болгаш бедик сыптыг тарааны комбайннар-биле дорт кестирип, дүжүдүн ажаап ап турар. Хову черниң тараажылары бо чылын Төрээн чурттуң шыгжамырынга 61 муң тонна тарааны хуусаа бетинде чүдүрүп чорударын, күрүнеге тараа дужаарының планын ажыр күүседирин хүлээнген.

Ставрополь крайның Хову районунда эң бедик көргүзүглерни Калинин аттыг колхозта С. Ульченконуң удурткан комплекстиг комбайн отряды чедип ап турар. Комплекстиг отрядтың кежигүннери кыска хуусаада 10 муң тонна кызыл-тасты болгаш арбайны ажаап алганнар.

Крайның тараажылары хүн бүрүде чүс ажыг муң гектар шөлдүң тараазын кестирип, 70 муң гектарның дүжүдүн бастырып ап турар.

● **КРАСНОДАР.** Кубаньның алдаржаан кызыл-тазының баштайгы дүжүдү күрүне шыгжамырынга кирип эгелээн. Кызыл-тастың дүжүдү чаагай болган.

40 Совет Тываның 40 чылынга

КҮЖҮВҮС — НАЙЫРАЛДА

Таңды районнуң Балгазын сууру чыл келген тудум аян-шинчи кирип, чуртталга бажыңнары, уруглар, культура албан черлери немей туттунуп, чурттакчы чон өзүп, кижилерниң амыдыралы улам чаагай апар чыдар. Балгазын — интернационалчы суур. Ында янзы-бүрү национарның төлээлекчилери чурттап турар.

Суурнуң хөй национадыг ажыл-ишчилери найыралдыг, ака-дуңмалышкы чоруктуң, ленинчи национал политиканың ачызында чаңгыс демниг ажылдап, чурттап, ажы-төлүн өстүрүп, аас-кежиктиг амыдырап турарлар. Бистиң Төрээн Коммунистиг партиявыстың чон мурнунда салып турар сорулгазын күүседир дээш хүн бүрү демиселге кижилерниң найыралы каңналыр, чаңгыс аай демниг чоруу быжыгар, коллективтиг күш-ажылдың артык күштүг көстүр.

Бо хүннерде ажыл-ишчилерниң бүгү күжү СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.), февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче мөөңнеттинген. Балгазынчыларның чаңгыс демниг өг-бүледе чурттап, ажылдап турарының дугайын бо арындан номчуур силер.

НАЙЫРАЛДЫГ, ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ

Бистиң ажыл-агыйывыс хөй националдыг. Ынчангаш чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударда, найыралчы, интернационалчы кижизидилгениң кичээнгейниң төвүнге туруп, кижилерниң аразынга найыралды улам быжыглаарының, бот-боттарын билчип, хүндүлежип ажылдаарының айтырыгның бирги черге айтырыгы кылдыр көрүп турар бис. Ажылчыннарның аразында шаңдан тура ёзулуг ака-дуңма хамаарылга, харылзаа тургустунган. Ону хүн бүрүнүң амыдыралындан кижилерниң ажылдап кежиинден көрүп болур.

Амыдыралдың чижээнден ап көөрге, кайда таарымчалыг байдал, чогаадыкчы ажылдаарынга эки микроклимат, найыралдыг коллектив тургустунганыл, кайда кижи бүрүзүнүң ажылының түңнели дээш харысалгалыг болурунга бедик негелде барыл, ында ажыл чедиишкинниг чоруп турар. Кижилер интернационалчы коллективке кады бүдүрүлге ажылын кылып, демниг ажылдап турган, бот-боттарын билчип, найыралдажып, ажылга өөренип, идейлиг дадыгылышкынны алыр. Чижээ, совхозтуң сүт-бараан фермазында, мал чеми белеткээр бригадаларда, автопаркта орус, тыва, бурят, эстон, татар дээш кандыг-даа национал кижилер чедиишкинниг ажылдап турар.

Совхозтуң сураглыг кижилерниң, мурнакчыларының аразында бир-ле дугаарында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, суурнуң хоочун чурттакчызы, дээди класстың слесары, ам 80 харлыг Лаврентий Григорьевич Коротковту онзалап демдеглексээр мен. Ол улуг назылыг кижи ам-даа слесарьлап ажылдавышаан, аныяктарны ажылга өөредип, кижизидип, дагдыныкчы херээн эки күүседип турар. Оон аңгыда малчыннар Чалчык Бумба, Николай Виноградов, Иван Сафонов, саанчылар Любовь Оюн, Валентина Сивцова, каңнакчылар Ислам Данишвар, Николай Бруновский, хаван азаакчылары Мария Гасимова, Павел Шведов, мал чеминиң белеткелинде Допуй Дагба-оол, Артем Комесов олар үргүлчү мурнуку одуругда ажылдап турарлар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери чаңгыс суурда чурттап, ажылдап, бүгү айтырыгларны деңге шиитпирлеп, дыштаныглгавысты, хостуг үезисти кады эрттирип, хөй-нитти ажылын деңге кылып, чурттап турар суурувусту улам чаагайжыдып ап турар бис. Суурнуң чурттакчы чону чыл келген тудум улам өзүп, аныяк өг-бүлелер немежип турар. Бистиң кодээ Советтиң даргазы мордва, ооң өөнүң ээзи — орус, гараж эргелекчизи Юрий Бурлаков — белорус, өөнүң ээзи корей, каңнакчы Ислам Данишвар азербайджан, өөнүң ээзи орус, Допуй-оол болгаш Хүлбүс-оол Дагба-оол алышкыларның кадайлары орус кыстар. Чоокта чаа бистиң аныяк чолаачывыс Виктор Косовтуң комсомолчу кудазы болган. Тыва уруг-биле өг-бүле ажытты. Суурнуң хөй националдыг кижилери шак мынчаар дөргүл-төрел, куда-кумуй, хадуңма болуп, чаңгыс аай совет өг-бүледе чурттап турар бис.

Тодаргай интернационалчы туруштуг болурунуң, ака-дуңмалышкы, найыралдыг чоруктуң идеязын улуг салгалдың дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарын шиңгээдип алырының бир кол үндезини болза, экономиктиг болгаш политиктиг өөредилгениң системазынга марксис-ленинчи теорияны өөренири, кижилерниң угаан-бодалын коммунистиг мировоззрение-биле байыдары болур. Политөөредилгениң 2, экономиктиг өөредилгениң 3 школаларында шупту 270 кижи өөренип турар. Оон иштинде коммунистер 41. Кичээлдерге пропагандистер С. Сонгов, К. Сарыглар, А. Чуков, С. Монгуш партияның ленинчи национал политиказының утказын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң национарының, биче улустарның бүгү талазы-биле сайзыраарының база чоокшулажырының угланыышкынын, Совет күрүнениң тургустунганының төөгүлүг ужур-дузазының дугайын чедингир, ханы тайылбырлы чорудуп турарлар.

Бистер, идеологтуг фронтуң дайынчылары, ажыл-агыйның удуртукчулары кижилер ортузунга политмассалыг ажылды патриотчу, интернационалчы кижизидилгени чорударда дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртемниң, культураның, уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражылгалар, конференциялар, темалыг кежээлер, чаңгыс аай политхүннер, лекция пропагандазы дээш ышкаш кижилер-биле ажылдың шылгаттынган хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар бис.

Бистиң чорудуп турарывыс ол бүгү ажылдар ажыл-ишчилерниң найыралын быжыглап, бодунуң кижизидикчи ролюн ойнап, интернационалчы бүзүрелди болдуруп турары чугаажок. Кижилерниң аразынга найыралды, чаагай сеткилди, бот-боттарын хүндүлежир чорукту кижизидериниң улуг школазы — чаңгыс коллективке демниг күш-ажыл деп билип турар бис.

Бо хүннерде патриотчу, интернационалчы кижизидилге чугула айтырыгларның бирээзи апарган. Бистер ол ажылды моон-даа соңгаар чогаадыкчы ёзу-биле чорудар ужурлуг бис.

В. ЖИРНОВ,
«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң директору.

ТӨРЭЭН СУУРУВУС

Бистиң Балгазын кодээ Советтиң девискээринде «Революцияның чалбыыжы» совхоз, ортумак школа, кодээ профтехучилище, участок эмнелгези, чоннуң амыдырал хандырылгазының чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пунктузу, магазиннер, библиотека, чаа телевидение-биле тудуган улуг, чараш Культура бажыңы, ыяш ажыл-агыйы болгаш өске-даа бүдүрүлгелер, албан организациялар бар. Күш-ажылчы ол коллективтер түс-түзүнде күрүне мурнунга боттарының хүлээлгелерин күүседип турар, ынчалза-даа оларның сонуургалдары чаңгыс — Төрээн чурттуң чечектелиишкининге үлүүн киирери.

Ол бүгү участоктарда ажылды идепкейжидеринге, он бирги беш чылдың болгаш оон дөрткү чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге хандырарынга кодээ Совет, ооң үжен сес, район Советиниң он ийи депутаттары кол күш. Кодээ Совет депутаттарга болгаш активке даянгаш хөй талалыг ажылды чорудуп турар. Советтиң болгаш ооң девискээринде совхозтуң мурнунда чугула айтырыгларны сессияларга чугаалажып, ынаа айтырыгларның белеткээринге доктаамал комиссияларны, активти киириштирип келген. Социалистиг өнчүнүң болгаш хөй-нииттиниң корум-чурумунуң камгалалының талазы-биле ажылдар элээн идепкейжээн. Уруглар эмчизи Л. И. Шлепчик, уруглар садының кижизидикчизи М. А. Никитина, чолаачы Г. К. Попеляев, орт командазының ажылдакчызы Л. С. Ростовцева, өскелер-даа бистиң идепкейлиг активчилеривис.

Кодээ Советтиң шиитпирлеп турар айтырыгларының иштинде чуртталга болгаш социал-культура тудуглары-биле холбашкан айтырыглар кол черде. Күрүнениң улуг дузаламчызының ачызында бисте тудуг-суур хөгжүп, каш он чылдарның иштинде Балгазын суур таныттынмас кылдыр сайзыраан. Ам ол улуг болгаш чараш. Ооң чурттакчы чону дөрт муң чыгам — орус, тыва, өске-даа национнуң кижилери найыралдыг, бот-боттарын эки билчир болгаш хүндүлежирлер.

Будумчуну бажың кааcтаар деп чоннуң чугаазы бар. Ол бажыңнарга өг-бүлелер быжыгып, кодээге турумчуп, мал болгаш чер ажылынга ижиге бергеннер. Соолгу беш чылда суурда ийи аал ишти чурттаар он ийи, бир аал ишти чурттаар дөрт бажыңнарны туткан болгаш ажыглалга киирген. Тудуг-суур ам-даа немежир.

Кижи дугайында, оон ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында партияның сагыш салышкынының илерээшкинин кодээ Советтиң девискээринден базым бүрүде көрүп болур. Анаа күрүне чыл бүрүде хөй түмүг акша-хөреңгини чарыгдап келген.

Соолгу беш чылда совхозка 500 олуттуг амгы үениң чаа Культура бажыңы, теледамчыдылга кылыр ретранслятор, 10 муң баш хөй кирер семиртилге шөлү, 2400 баш мал кирер кажаа, автогараж, МТМ-ниң инженер четкилери, ийи аал ишти чурттаар 12, бир аал ишти чурттаар 4 чуртталга бажыңнары, минералдыг чемишчидилге болгаш ногаа складтарын туткан.

Социал-культура хөгжүлдезиниң талазы-биле кодээ Советтиң девискээринде өске-даа чүүлдер кылдынып турар. Чижээ, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери Совет Тываның 40 чылынга уткуштур хойжуларның амыдыралын экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Хойжулар Е. А. Аржак, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг ордендериниң эдилекчизи И. П. Сафонов оларга ийи чаа өгнү кылган, ону үлегерлиг кылдыр дерип. Чамдык хойжуларның өглерин дерип, чуртталга бажыңнарын, кыштагларга чунар-бажыңнарны тудар. Ийи чаа кажаа база немежир. Айда бир удаа хойжуларның комплекстиг хандырылгазының талазы-биле үнүүшкүнү чорудар. Амгы үеде чамдык хойжуларның өглериниң даштын агартып, иштин дерээн, үш чунар-бажың туттунган.

Бо бүгү чүүлдер кодээ ишчилерге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Бисте интернационалчы өг-бүлелер-даа, аныяктар-даа хөй апарган. Аныяк ишчилер боттарының ададарының болгаш кырган ачаларының күш-ажылчы чаагай чаңчылдарынга чоргаарланып, совхозунуң экономиктиг хөгжүлдезинге, төрээн суурнуң чаагайжыдарынга үлүүн киирип турар.

А. ЖУКОВ,
Балгазын кодээ Советтиң депутады.

Валентин Корнилович Попов — Балгазын суурнуң хоочун чурттакчызы, орус. Ол суурга баштайгы колхоз тургустунгандан бээр ажылдап, чер ажылын сайзырадырынга хөй күжүн үндүрүп келген. Ам ол совхозта мал чеми белеткээр бригаданы бригадирлеп, орус, тыва болгаш өске-даа национарның төлээлекчилери эштери-биле кады найыралдыг ажылдап, оларны ажылче хаара тудуп, чаңгыс демниг ажылдап турар.

Чалчык Кара-Санович Бумба, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, совхозтуң мурнакчы малчыны, чүс хойдан 90 хураганны доруктуруп, бир хойданга 3 кг. чедир дүктү кыргып ап келген.

Совхозтуң хоочун хойжулары И. Сафонов, Е. Семёнова, Н. Виноградов, К. Оюн болгаш өскелериниң-даа мурнакчы дуржулгазын шиңгээдип ап ажылдап турар.

Розалия Шешиевна Гаургашвили Чечен-Ингуш АССР-ниң Серновос суурга төрүттүнген. Ол ам Балгазын суурда тудуг бригадазын чеди чыл удуртуп, тудугжунуң хүндүлүг ижинге ак сеткилдиг киржип келген. Ооң бригадазында орустар, тывалар, чеченнер, ингуштар чаңгыс демниг ажылдап турарлар. Чүгле соолгу ийи чылда бедин олар совхозка инек, хөй кажааларын, ногаа складын тудуп, сенаж, силос салыр оңгарларны каскаштар. Ол бригаданың кылган ажылының шынары үргүлчү эки болуп, мактадып келген.

Розия Ильинична Дивеева, татар. Тывада ол ам он беш чыл чурттап турар.

— Бо үениң иштинде аңгы-аңгы национнуң төлээлекчилери эш-өөрүм-биле кады аас-кежиктиг чурттап, ажы-төлүвүстү өстүрүп, найыралдыг ажылдап турар бис. Уругларым адазы мордва национадыг кижи. Бодум Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунда бот-өөредилге-биле өөренип турар мен — деп, ол бодунуң дугайын кыска тайылбырлады.

ТӨЛЕПТИГ КЫЛДЫР КИЖИЗИДЕР

Ленинчи национал политиканың улуг күжүн ССРЭ-ниң бүгү улустарының чаңгыс аай өг-бүлезинге каттышкан янзы-бүрү национарның ака-дуңмалышкы, найыралдыг, бот-боттарынга дузалажып ажылдап турар улустарының бо хүнгү амыдыралы херечилеп турар. Ону бистиң суурувустуң, бистиң школаның хүн бүрүзү амыдыралындан көрүп болур. Кижиниң угаан-бодал талазы-биле өзүлдези, ооң мировоззрениези школачы чылдарында тургустунар.

Суурувус хөй национадыг. Оларның ажы-төлдери бисте өөренип турарлар. Ынчангаш школага орус дыл башкылаашкынын бедик деңнелге тургузарынче онза кичээнгейни салып келгеннер. Суурувуста чурттап турар аңгы-аңгы национнуң ажы-төлү орус дылды боттарының ийиги төрээн дылы кылдыр санап, ону хажок сундулуу-биле өөренип, чедиишкиннииг шиңгээдип ап, боттарының аразында орус дыл-биле харылзажып турарлар.

Башкылар коллективи коммунистиг кижизидилгениң бир чугула кезээ болур патриотчу, интернационалчы кижизидилгеже онза кичээнгейни салып турар. Интернационалчы кижизидилгени чедиишкиннииг чорударынга школа программазында материалдардан аңгыда, школадан, класстан, дашкаар кижизидилге ажылы база улуг рольду ойнап турар. Бисте бо талазы-биле элээш эвес дуржулга бар. Бистиң сорулгавыс — аныяк салгалды найыралга, чаагай сеткилге, өскелерге дузалажып, ооң берге байдалын үлежип билир чорукка, күш-ажылга ынак, кандыг-даа национнуң кижилери-биле кады найыралдыг ажылдаарынга кижизидери. Чижээ, бүдүрүлге бригадазынга ажыл, ырак-чоок кады походтар, пионерски чыыштар, бистиң чуртувустуң хоорайларынче экскурсиялар, комсомолчу ажыл-херектер, слёттар, конкурстар, уран чүүл көрүлделери уругларның найыралын каңнаарынга, өөрүшкүзек, дузаргак, ажылга ынак болурунга кижизидер. Ол бүгү ажыл-херектерге аңгы-аңгы националдарның ажы-төлдери шупту деңге киржип турарлар.

Дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары школавыстың доктаамал аалчылары, школачылар база хойжу, сигенчи, огород бригадаларында, ыяш ажыл-агый бүдүрүлгезинде ажылдап, улуг акыларының, угбаларының күш-ажылчы чаңчылдарын шиңгээдип, дадыгылышкынны ап турар.

Дайын киржикчилери П. Попеляев, Л. Коротков, мурнакчылар А. Бумба, Д. Дагба-оол, К. Чооду школачыларның ёзулуг өнүүктери, бистиң доктаамал аалчыларывыс болурундан аңгыда, хөй чылдар иштинде аныяктарны найыралдыг ажылга өөредип келгеннер. Ол дээрге патриотчу, интернационалчы кижизидилгениң эскү чижээ-дир.

Башкы бүрүзү — идеологтуг фронтунуң дайынчызы. Ооң башкылап турар эртеми — кижизидилге ажылының чепсээ. Кандыг-даа эртемниң башкылары амыдыралдың совет овур-хевирин, ооң капиталистиг системадан артык күштүүн, хөй националдыг совет күрүнениң чайынналчак тиилелгелерин тодаргай чижектерге көргүзүп, кичээл бүрүзүнүң кижизидикчи утка-шынарынче кичээнгейни угландырып турар бис. Школага хүн бүрү ажыл дээрге-ле уругларның угаан-бодалын байыдары, оларны Төрээн чуртунуң патриотчулары, төлептиг, чаагай сеткилдиг кижилери кылдыр кижизидери, найыралды камнаары, кижилер-биле харылзааның уран аргазын шиңгээдип алыры-дыр.

М. БОРГОЛОВА,
школада интернационалчы клубтуң удуртукчузу.

ЧУРТТАЛГА МАГАЛЫГ-ДЫР

Долгандыр негаан-негаан хады, шиви колдай үнген тайга-сыннары кыдыг-кызыгаар чок шөйлүп чоруткан Балгазын шынаазында, Мажалык хемчигештиң чоогунда, Кызылдан Тес-Хем баар оруктуң 97-ги километринде Балгазын суур шөйлүп чоруткан. Суурда хөй национал кижилерниң төлээлекчилери ажылдап, чурттап турар. Балгазын суурга 1915 чылдан эгелеп баштайгы орус тараачыннар турумчуп чурттап эгелей берген нер.

Суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи Андрон Лупанович Яковлев ол дугайын мынчаар чугаалап өөр:

— Мен бо суурга мырыңай аныямда келген мен. Ынчан орус-даа, тыва-даа кижилер кончуг түреңги байдалга чурттап турдувус. Тоттур чиптер, солуп кедиптер хеп-даа тывылбас үе-ле болгай. Орус чурттакчылар ол-шык чер-бажыңнарга чурттап турдувус. Бистен өске суурнуң баштайгы чурттакчылары орустардан Коротковтар, Евдокимовтар, Поповтар, Попеляевтар тывалардан Соян, Шавы, Мындырыя, Дагба-оолдар болгаш өскелер-даа турган. Аравыста эптиг-найыралдыг бар-чок чүвелеривисти аячып, бержип, бот-боттарывыска дузалажып чурттап келдивис...

1930 чылдарның төнчүзүнде баштайгы колхоз тургустунган. Ооң шимчээр херекгизи каш аът, ийи-үш шары, аът херекселдери турганын сактыр-дыр мен. Ам «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң машина-техниказы ковудаан, кижилерниң амыдыралы бай-байлак апарган, совхозтуң ажылчыннарындан дыка хөй кижилер хууда машиналарлыг. Суурнуң чурттакчыларының бо хүнгү чаагай амыдыралындан дыка хөй чижектерни киирип чугаалап болур.

Чурттакчыларның социал амыдыралындан эң солун болуушкун — телевизорну көрүп турар апарганывыс деп бодаар мен. Телевизор дээрге эртем-техниканың сайзыраанының, кижилерниң угаан-медерелиниң өсекениниң бир көскү херечизи, кижиниң угаан сайзыралының ханылаанының чайынналчак чижээ-дир. Телевизордан бис хүн бүрү чүгле чоокта чаа эвес, дүүн, бөгүн-даа делегейниң янзы-бүрү булуңнарында болуушкуннарны көрүп, дыңнап турар бис.

А. ЯКОВЛЕВ,
суурнуң хоочун чурттакчызы.

ДЕМНИГ

Бистиң совхозувус сүт-хөй угланыышкынныг улуг ажыл-агый болгай. Ынчангаш Красноярова сүт-бараан фермазы ооң сүт бүдүрер бир кол участогу. Ферманың күш-ажылчы коллективиниң составы интернационалчы.

Совхозувуста он ажыг националдың кижилери бир демниг ажылдап турар, оларның чартык кезии орустар, дөртен ажыг хуузу тывалар, артканнары бистиң Төрээн чуртувустуң өске-даа национарының кижилери болганда, фермавыстың составы база-ла ындыг. Мында орус, тыва, өске-даа национарның кижилери чурттап, ажылдап, материалдыг чаагай кежикти бүдүржүп келдивис.

Фермада партия организациязы хөй националдыг күш-ажылчы коллективти каттыштырар, оларны интернационалчы ёзуга кижизидер талазы-биле харысалгалыг ажылды чорудуп, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдарын ажыл-ишчилерге пропагандалап, планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезинче оларны мобилизастап турар. Ферманың партия организациязы бодунуң составында 12 коммунисти, а комсомол организациязы 10 комсомолчуну каттыштырып турар. Ынчангаш күш-ажылчы коллективти быжыктырып, найыралдыг өг-бүле дег сырый каттыштырарынга олар кол өзек. Ферманың ажыл-ишчилериниң ортузунга интернационалчы кижизидилге талазы-биле идейн-политиктиг ажылды организастап тура, кижилерниң бот-боттарының аразында хүндүлежир, эптиг-ээлдек болурунче, ажы-чан культуразын бедидеринче кичээнгей салып турар бис. Коллектививис быжыг найыралдыг. Саанчыларның, инек кадарчыларының, бызаа ажаакчыларының орустап чугаалаары эки, а орус эштеривистиң тывалаары-даа шору.

Чоокта чаа партия хуралын эрттирдивис. «Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланыышкыннарынга чугаалажып тура, школа реформазы күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң мурнунга аныяктар кижизидилгезиниң талазы-биле улуг сорулгаларны салганын чүүлдүгзүнүп хүлээп ап, кылыр ажылды дугурушттувус. Чыл бүрүде школа дооскан аныяк кижилер фермавыска немежип кээп турар. Амгы үеде ферманың саанчыларының хөй кезии комсомолчулар, аныяктар. Оларны күш-ажылче хаара тутпушаан, кижизидеринге ферманың коммунистериниң, дагдыныкчыларының салыышкыны биче эвес.

Бистиң суурувуста социал-культура талазы-биле чаартылгалар болуп, ол радиожуттунган болгаш электрижиттинген. Чурттакчы чон телевизорну көрүп турар, оларның амыдыралының деңнели улам бедип орар. Шаанда көшкүн амыдыралдыг чораан тываларның амгы салгалы бистер Совет Тывавыстың чечектелиишкининге үлүүвүстү киириштирип чор бис.

Фермада (эргелекчизи коммунист В. С. Сивцова) 620 инек бар, оларның беш чүс чыгамын саап турар. Коллектив бо чылын бир инектен-не 1270 кг сүттү саар планныг, беш айларда 407,6 кг сүттү сагдывыс. Чайлаглаашкынче киргенивис соонда инектерниң сүткүрү хүн бүрү көвүдеп келди. Ылангыя июньнуң соолгу хүннеринде бир хүнде-ле 4270-тен 4520 кг чедир сүттү ниитизи-биле, а бир инекке онаалтыр тос килограмм сүттү саап ап келдивис. Сүттүң үскүрү 3,6—4,1 хуу.

Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыры-биле бо чылын күрүнеге алды чүс тоннадан ажыг сүттү садар дээш саанчылар аразында чарышты организастаан. Саанчылар: Л. Оюн, коммунистер Д. Оюн, М. Мендуме, Таңды районнуң саанчылар конкурузунга ушку черни эжелээн комсомолчу А. Оюн, бызаа ажаакчылары коммунист С. Тожу, комсомолчу Р. Оюн, инек кадарчылары К. Оюн, В. Жирноков, М. Оюн олар социалистиг чарыштың мурнакчылары.

Саанчылар бо чылын бир инектен 1700—2300 кг чедир сүттү саарын түс-түста хүлээнген, ону күүседиринге бүзүрээдиг ажылдап турар бис.

З. ОЮН,
Красноярова СБФ-де саанчы, партия эге организациязының секретары.

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң сигенчилери бо хүннерде Марачевка шынаазының сигенин кезериче изиг түлүк кирипкеннер. Бригаданың мурнунда салган сорулга улуг, ажыл хөй.

Совхозтуң Красноярова сүт-бараан фермазының саанчылары мал чемиин белеткелинге боттарының үлүүн чылдың-на киирип келгеннер. Олар ам база сиген шөлдеринге үнүп ажылдаарлар.

ЧУРУКТАРДА: мал чеминиң белеткелинче үнериниң мурнунда ферманың саанчылары дугуржуп чугаалажып, ажылын планнап турлар. (Оң талазында) сигенчилер техниканы ыяк кылдыр белеткеп ап турлар.

О. ОХЕМЧИКТИН тырттырган чуруктары.

Бөгүн— В. И. Ленинниң адын комсомолга тывысканының 60 чылы

Ленинчи комсомол Төрээн чурттуң мурнунга кайгамчыктыг ачы-хавыяалыг болганы дээш үш Ленин орден, Октябрь Революциязы, Кызыл Тук, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле шаңнаткан.

Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округунуң дайынчыларының төөгүзүнүң музейинге келген аныяк дайынчыларга курлавырда полковник В. Колодкин Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында сибирьжилерниң маадырлыг чоруктарының дугайын чугаалап берип турары.

ИЛЬИЧИНИҢ АДЫ-БИЛЕ

Комсомол бодунуң VI съездизинге улуг Ленинниң адын алганындан бээр бөгүн, июль 12-де 60 чыл болган. «Бистер ол атты анаа-ла каас-кой сөс кылдыр эвес, бүгү-ле аттарның эң экизин эдилээрин күзээш, мөчээн улуг баштыңчының турасказалын утпас дээш эвес, ССРЭ-де чурттап турар бүгү улустарның күш-ажылчы аныяктары бодунуң мурнакчы отряды — Аныяктарның Коммунистиг Эвилели-биле кады ленинчи ёзу-биле чурттаарынга, ажылдаарынга болгаш демисежиринге, биске Ленинниң берген чагыгларын херек кырында боттандырарынга чаңгыс аай тура-соруктуг болгаш быжыг шиитпирлиг өөренирин-че ханылап кирерин дээш алган бис».

Комсомол Ленинниң чагыгларынга чайгылыш чок шынчы болурун бүзүреткеш, Коммунистиг партияга, совет улуска «бистиң мурнувуска кандыг-даа шаптыктаашкыннар турза-даа, бистерден кандыг-даа каража-когаралдарны негезе-даа — бистер ол бүгү сорулгаларны күүседир болгаш Ленинниң тугун оксунмас бис...»—деп даңгыраглаан.

Ленинчи комсомол, совет аныяктарның бүгү салгалдары ооң соонда эрткен бүгү чылдарда боттарының ыдыктыг даңгыраанга шынчы боол келген. Комсомол өлүм чок Ленинниң адын төлептиг-биле чоргаарланып эдилеп, ленинчи чагыгларга, Коммунистиг партияның идеалдарынга быжыг сөзү, ажыл-херээ-биле харылап, ооң шынчы дузалакчызы болгаш дайынчы курлавыры боор турар.

Бистиң республиканың аныяктары Советтер чуртунуң комсомолчулары-биле кады партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге идепкейлиг киржип турар.

1925 чылдың декабрь 20-де тургустунган Тываның Аныяктарының Революстуг Эвилели (ТАРЭ) бодунуң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле «коммунизмге өөренирини» дугайында ленинчи чагыгны амыдыралга быжыы-биле, чайгылыш чок боттандырып эгелээн болгаш республиканың мурнунда салдынган сорулгаларны аныяктарга болгаш аревэ кежигүннериниң мурнунга кадаа-биле тайылбырлап, оларны амыдыралга күүседиринче мөөңнеп турган. Аревэ бодунуң тургустунган үезинден эгелээш, хөй-хөй алдарлыг болгаш чугула ажыл-херектерни кылган: 1930 чылда тыва национал үжүк-бижикти тургустканының соонда бижик билбес чорукту узуткаарынга идепкейлиг киришкен, улус чырыдылгазының организастаарынга дузалыг чүүлдерни кылып, совет комсомол-биле сырый харылзажып, ооң үлегерин ёзугаар өске-даа хөй ажылдарны кылган. Аревэчилер совет улустуң немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселинге дузалаарының талазы-биле ажылды база калбарткан.

Тыва эки турачыларның составынга чораан аревэчилер фашистерниң Кишинев—Яссы камгалалын чылча шаварының тулчуушкуннарынга үезинде, Сурмичи суурнуң чанынга, Украинаның Ровно областың хостаарда амы-тынын харам чокка бергеннер. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның ажылчы чоннары фронтуларже дөртен муң дайынчы аъттарны, 5 эшелон белектерни, 200 муң акша түңнүг аъш-чем айыыган чыып чорутканы, дайынчы самолёттарны тударынга 1,8 миллион акшаны болгаш 140 муң совет рубльди чыып чорутканы. Тыва улус 1944 чылда хосталган Киев областың колхозтарынга дузаламчы кылдыр 26572 мөлдүргааны халаска берген. Тыва Арат Республиканың ажылчы чоннарының фронтуга чедирген материалдыг дузаламчызы 19 миллион акша ажыг үнелиг боор турар. Бо бүгүге Тываның аревэчилери, комсомолчулары болган аныяктары боттарының төлептиг үлүүн киириштирген.

1944 чылдың октябрь 11-ниң хүнү тыва улустуң төөгүзүнге уттундурбазы-биле артар: Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составынга Тыва Арат Республиканы хүлээп алыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы ол хүн парлаттынган. Совет улустарның чаңгыс аай, бузулбас өг-бүлезинге ажылдап болгаш чурттаар дугайында тыва улустуң шаг-шаавдан бээр бодап чораан күзели боттанган.

Ооң-биле кады тыва оолдар болгаш кыстарның алдарлыг Ленинчи комсомолдуң кежигүннери болур күзели база бүткен: ТАРЭ ТК-ның VI пленумунуң тыва аревэчилерни Ленинчи комсомолдуң кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында дилээн чугаалажып көрген. Комсомол Төп Комитеди 1944 чылдың декабрь 5-те «ТАРЭ-ниң кежигүннерин ВЛКСМ-ге хүлээп алыр дугайында» түрлээ доктаалды үндүрген. Чогум-на ол хүн комсомолдуң Тыва область организациязының тургустунган хүнү болган. Комсомолдуң область организациязы бодунуң оруун хөй-хөй эки эгелээшкиннер болгаш алдарлыг ажыл-херектер-биле эгелээн. Тываның комсомолунуң 40 чылдыг төөгүзүнүң үезинде комсомолчулар болгаш комсомол организациялары мал фермаларынга болгаш хойжулар турлагларынга шефтээшкинчи, дужут ажаал алымышкыннарының үезинде шынчы ажыл-ишти организастап, кур болгаш куруукки черлерни, чаа машина-техниканы шиңгээдип, аныяктарның идейполитиктиг, культурлуг деңнелиниң бедидери дээш демисежип келген. Ол бүгүнүң түңнелинде комсомолдуң область организациязының аныяктар ортузунга ат-алдары калбарган: бир эвес 1944 чылда ооң хүрээлеңинге 4464 кижи бактаап турган болза, ам ол 37041 кижини каттыштырып турар.

Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттыжып киргенинден бээр 40 чылынга алдар болдурган аныяктарның күш-ажылчы эвээзинде дыка хөй комсомолчулар идепкейлиг киржип турарын демдеглээр херек. Эрзин районнуң «Чаа оруук» совхозунуң хойжуларының № 4 комсомолчу-аныяктар бригадазы, Чөөн-Хемчик районунуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозунуң сүт-бараан фермазының комсомолчу-аныяктар бригадазы, Тожу районда «Май 1» совхозтуң саанчызы Лариса Бараан, хойжулар — Мөңгүн-Тайга районундан Борис Тейниң, Бай-Тайгадан Борис Дамба, Эрзинден Дүпчен Ульяна Самый Анатолий, Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозта Сергей Ондар, «Тыва хаг-дугу» комбинаттың слесары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Анатолий Хертек болгаш ооң-даа өскелер боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле шылгараан, шилип алган профессиязынга болгаш Ленинниң чагыгларынга шынчы чоруктуң үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Республиканың бүгү комсомолчулары, аныяктары комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканының 60 чылын төлептиг уткуушаан, Коммунистиг партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң долгандыр боттарының хүрээлениин улам сырый каттыштырар болгаш СЭКП-ниң XXVI болгаш ВЛКСМ-ниң XIX съездилериниң шиитпирлерин амыдыралда боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киирер дээш моон-даа соңгаар кызымаккай ажылдаар.

Ю. ФЕДОСЕЕВ,
ВЛКСМ обкомунуң комсомол организацияларының кадрлар килдизиниң эргелекчизи.

Ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер харыысалгалыг сорулганы шиитпирлээри комсомолчуларга болгаш аныяктарга онаажып турарын Эрзинде «Нарын» совхозтуң комсомолчу-аныяктарының №4 хойжу бригадазының малчыннары эки билир. Ооң уламындан бригаданың кежигүннери мал ажылынга хандыкшып, дааңган ажыл-херээнге ээ-харысалгалыг болуп, бердинген планныг онаалдаларны күүседири-биле

БЕРГЕЛЕРГЕ ДАДЫГАР

билиин, мергежилин, күжүн үндүрүп, мурнакчы арга-дуржулганы боттарының байдалынга таарыштыр ажыглап, бергелерге дадыгып турарлар.

Бригаданың партия эге организациязының удуртукчузу-биле комсомол эге организациязы (секретары Рая Куден) аныяк хойжуларның ажылын, дыштаныышкынын, өөредилгезин чеп организастап турар. Ылаңгыя хоочун малчыннарның күш-ажылчы чаңчылдарын шиңгээдип алырынче кичээнгейни салганы багай эвес түңнелдерин берип келген. Сөөлгү чылдарда комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазы чүгле районга эвес, харын республикага безин эки ажылдыгларның одуруунга кирип турар. Ону шаңналдары бадыткаар. Эки көргүзүглери дээш ВЛКСМ ТК-ның диплому-биле база шаңнаан.

Комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканының 60 чылынга база Совет Тываның 40 чыл оонга төлептиг ужуражыр дээш бригаданың комсомолчулары болгаш аныяктары шалыпчы ажылдап турарлар. Ол бирги беш чылдың дөртку чылының бирги чартыында төрүүр чүс баш хойга онаапыр 90 хураганы бригада ворукуруп өстүрген, хойдан дук кыргып алыр онаалдазын күүседип турар. Ынчангаш районнуң хойжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген. СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. **(Тукту бригаданың төлээлекчилеринге РАҮК чөвүлелиниң даргазы Н. К. Бегзи тыпсып турда В. Кара-Сал чурукка тырттырып алган).**

Т. ХЕРТЕК.

Эрзин район.

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Ленинчи комсомол! Аныяктарның ол дайынчы эвилелиниң ажыл-херектери-биле аныяктарның күш-ажылчы тиилелгелери, маадырлыг чоруктары холбашканынга чоргаарланыр бис.

Комсомолчулар болгаш аныяктар коммунизм тургузуушкунунга, ол бирги беш чылдың онаалдаларын күүседиринге шалыпчы күш болуп турарының чижээн бистиң районда база көрүп болур.

Районнуң комсомол организациязында 2 муң 260 ажыг оолдар, кыстар бактаап турар. Оларның иштинден өөредилгеге, күш-ажылга, эш-өөрүнге үлегерлиг кижилер хөй. Ындыгларның санынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты өшкүчүн Анатолий Хертекти, хойжу Чараштай Кужугетти, саанчы Валентина Карымаы, баш таарыкчызы Валентина Ооржакты, даараныкчы Вера Куулары, сакманчы Светлана Моңгушту, башкы Галина Сендашты болгаш өскелерни-даа киирип болур.

Бистиң районнуң бүдүрүлгелеринде, совхозтарында, садыг, тудуг организацияларында комсомолчу-аныяктар коллективтери тургустунуп, улус ажыл-агыйынга үлүүн киирип, демин кадып келген. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышка киришкилээн, чартык чылдың планныг даалгаларын күүсеткен аныяктар коллективтери эвээш эвес. Районнуң чоннуң амыдыралының дыргалга бүдүрүлге эгелелиниң Кызыл-Мажалыкта филиалының, Эрги-Барлыкта, Барлыкта, Кызыл-Мажалыкта аъш-чем садыгларының комсомолчу-аныяктар коллективтери чедиишкинниг боттандырган. В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» комбинаттың хөй эвээглерниң комсомолчу-аныяктар коллективтери бо чылдың баштайгы чартыының планныг даалгаларын июньнуң 13-те күүседипкен. Оларның аразындан ВЛКСМ-ниң 60 чылы аттыг Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының болгаш район төвүнде дааранчыкчылар бригадазының комсомолчу-аныяктар коллективтери эрткен чылдың түңнелдери-биле республика социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

Амгы үеде районда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 345 аныяк ажылчын эдилеп, ол ат дээш 500 кижи демисежип турар.

Ниитизи-биле районнуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының амыдыралында шиитпирлезе чогуур айтырыглар база бар. Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң, күш-ажылга болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херектеринге хамаарылгазының талазы-биле четпестер хөй. Элээдилер, аныяктар ортузунга спорт, күш-культура болгаш туризмни идепкейжидери бир чугула айтырыг.

Партия организацияларының удуртулгазы-биле районнуң комсомол организациялары аныяктарның амыдыралын идепкейлиг турушка кижизидер талазы-биле ажылды улам күштелдирип, Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур бүдүрелдиг чорып орар.

В. ХОМУШКУ,
«Хемчиктиң сылдызы» солунуң корр.
Барыын-Хемчик район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

- Сальвадорда патриоттарның чедиишкини.
- Ливанчыларга Р. Караменин кыйгырыы.
- «Кара ай» деп адаан планны ёзугаар.
- Дугуржулга чедип алдынган.

Бурунгу шагның төөгүзүнүң болгаш культуразының чурту Сирия хөй чылдар дургузунда даштыкы дарлалдың адаанга туруп келген. Колонизаторларның сөөлгү солдады чүгле 1946 чылда ооң девискээринден чоруткан. Узун хуусаалыг болгаш берге демиселдиң түңнелинде сирий улус хосталгазын болгаш национал хамаарылгапас чоруун чедип алгаш, чаа амыдыралды тургузарының оруунче кирген. Сирияның чону амгы үеде бодунуң хамаарылгапас чоруун серемчилелдиг камгалавышаан, социал-экономиктиг чугула айтырыгларны шиитпирлеп турар. Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-сирий керээге Сирия даянып турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг деткимчээ-биле дериттинген Евфраттың гидроэнергетиктиг комплекизиниң плотиназы.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ШУЛЬЦТУҢ УЛЧУУШКУНУ

КУАЛА-ЛУМПУР. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Азияга болгаш Оожум океанның бассейнинге Вашингтонну шериг-политиктиг ходелиишкиннерин күштелдирер сорулга-биле АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц делегейниң ол районунуң чурттарынга улчуушкунун эгелей берген. Америк даштыкы политиктиг ведомствонуң удуртукчузу баштай Куала-Лумпурда чеде берген.

ПАТРИОТТАРНЫҢ СОГУУШКУННАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Америк ёзу-чурумнуң шериглеринге күчүлүг чаа согуушкуннарны Сальвадорнуң патриоттуг күштери таварыштырган. Тура халыкчыларның «Венсеремос» радиостанциязының дыңнадыын ёзугаар алырга, Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң дайынчылары чуртта үшкү улуг хоорай — Сан-Мигельдиң районунга тулчуушкуннарның үезинде чалча чазактың 70 шаажылакчыларын өлүрген болгаш балыглаан. Саттыныкчы «президент» Дуарте чоокта чаа Сан-Мигель хоорайга чораанының сөөлүнде каш-ла шак болганда партизаннар ол хоорайже күштүг халдаашкын кылган.

Сан-Висенте, Морасан, Ла-Уньон, Ла-Пас, Усулутан можуларга патриоттар шавар халдаашкыннарны база чедиишкинниг чорудуп турар.

ПАНАМА. (СЭТА). Иштики чөрүлдээни тайбын шиитпирлээринче угланган чугаалажыышкыннарны кылырынга Сальвадорнуң тура халыкчылары белен деп, Сальвадорда революстуг-демократтыг фронтунуң даргазы Гильермо Унго чоокта чаа Пренса Латина агентствозунуң корреспондентизинге медеглээн. Ындыг чугаалажыышкыннарга баш бурунгаар кандыг-даа негелде турбас ужурлуг деп ол айыткан. Чугаалажыышкыннар Сальвадорнуң девискээринге чорутунган турар ужурлуг.

Национал-хосталгалыг шимчээшкинниң дерзии чазактың базып шыдавазын патриоттарның дайынчы чедиишкиннери тодаргай бадыткап турар деп Г. Унго демдеглээн. Чөрүлдээни тайбың арга-биле шиитпирлээр дугайында бистиң саналдарывысты чалча чазак амга чедир хүлээвейн турар. Ынчангаш тура халыкчылар тиилелгени тулчуушкуннар шөлүнге чедип алыр апаар деп, патриоттарның төлээлекчизи медеглээн.

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛА-ПАС. (СЭТА). Бир неделя бурунгаар Боливияга илереттинген сүлчээниң сорулгазы демократтыг чазакты дүжүрери турган деп, иштики херектер министри Ф. Альварес Плата медеглээн. Полковник Р. Саравиа баштаан үймээнчилерниң «чаа республиказын» тургузарын олар планнап турганнар.

Сүлчээ боттанган таварылгада шериг ёзу-чурумунуң политиктиг тургузуун Боливияның саң-хөө министри турган М. Галиндо чогааткан деп, парлалга конференциязынга Ф. А. Плата чугаалаан.

Национал конгрессиниң депутаттар палатазының кежигүнү С. Гумбольдт Барреро, сөөлгү шериг чазактарының даштыкы херектер министри турган Г. Бедрегаль олар сүлчээге кол черни ээлеп турганнар. Түс черниң парлалгазының бижээнин ёзугаар алырга, национал камгалал министри М. Карденас Мальо күрүне эргилдезиниң оралдажыышкынынга база киришкен.

Гумбольдт Барреро болгаш Бедрегаль олар президент Э. Силес Суасону албан-дужаалындан дүжеринче албадаар сорулгалыг турганнар. Чурттуң улус массазының болгаш делегейниң демшилгелиг хөй-ниитизиниң шиитпирлиг удурланыышкынының түңнелинде сүлчээ бастырган деп, «Ой» солун бижээн.

ЛИВАНДА БОЛУУШКУННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Беш ай дургузунда хагдынган Бейруттуң делегей аэропортунуң ажылын катап эгелээн турган. Ынчалзажок аэропортту хөй муң чыскаалганнар долгандыр бүзээлепкен түңнелинде ооң ажылын администрациязының шиитпирин ёзугаар база катап ара соксаткан. Удурланышкан талаларның тулчуушкуннарының үезинде туттурганнарны хостаарын чыскаалдың киржикчилери негеп турар. Ол айтырыг чуртта байдалды чогумчалыг болдурарынга кол моондактарның бирээзи болуп турар. Бейрутту барыын болгаш чөөн талакы секторларга чарган шутумда эрттирилге пунктуларын чыскаалганнар база дуглай турупкан.

Чурттуң сөөлгү девискээринде Триполи хоорайга сөөлгү хүннерде шериг-политиктиг янзы-бүрү бөлүглелиишкиннерниң аразынга чепсектиг мөөлдежиишкиннер болган. Мөөлдежиишкиннерни соксадыр дугайында дугуржулганы шыңгыы сагыырынче удурланышкан талаларны Ливанның премьер-министри Р. Караме кыйгырган.

Ливанның мурнуу девискээринге чурттуң патриоттары нараль агрессорларның шериглеринге чаа согуушкуннарны таварыштырган дугайында медээлер кээп турар. Тирниң, Захрениниң, Кфар-Мликаның районнарынга партизаннар эжелекчилерниң таңныыл шериглеринче халдаан болгаш оларны автоматтар-биле болгаш гратомёттар-биле боолаан.

ДАМАСК. (СЭТА). Политиктиг шиитпирни хүлээп алырының уваамдыкканы болгаш иштики чөрүлдээлерниң хевээр артканы Ливанның национал хамаарылгапас чоруунга, девискээриниң бүдүн турарынга улуг кыжанышкын болуп турар деп, Ливан Коммунистиг партияның ТК-зының Чиңгине секретары Ж. Хауи медеглээн. Ливанга айыыл чок чорукту хандырар болгаш тайбыңны катап тургузар талазы-биле планны боттандырарынга моондактаар дээш оралдажыышкыннарын реакцылыг күштер соксатпайн турар деп, Сирияның «ал-Баас» солунунга берген интервьюзунга ол чугаалаан. Ливанның ээлээн хөй мурнуу девискээрин эжелээн нараль агрессорлар Ливанның хосталгазынга удур сүлчээни белеткеп турар. Империализмниң болгаш сионизмниң сүлчээлерин узуткаар дээш демиселге боттарының хүрээлениин сырый каттыштырарынче бүгү ливаннарды Ж. Хауи кыйгырган.

ӨЖЭЭТЕН ҮҮЛГЕДИГ

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың Төп разведка эргелелинге саттынган 60 хире дээрбечилер Сандиножу улусчу армияның дайынчыларының машиназынче июль 7-де кедээшкинден хенертен халдааның Никарагуаның камгалал министерствозу дыңнаткан. Сомосажы дээрбечилерге удур деп эвес тулчуушкунга Сандинистиг улусчу армияның алзээн каш дайынчылары өлүрткен.

Сандинистиг армияның дайынчыларынче, тараачыннарже чепсектиг халдаашкыннарны контрреволюстуг дээрбечилер үргүлчүлеп турар. Ол дээрге Рейганның администрациязының Никарагуага удур чарлаваан өжээтен дайынының түңнели-дир деп, чурттуң камгалал министерствозунуң дыңнадыында демдеглээн.

Американың Каттышкан Штаттарының Төп разведка эргелели болгаш Пентагон революстуг Никарагуага удур дайынзырак, эжелекчи планны чогааткан. Никарагуаның айыыл чок черорганнарынга биллинге бертенин чурттуң даштыкы херектер министерствозунуң дыңнадыында айыткан. «Кара ай» деп адаан ол планны ёзугаар АКШ 4,5 муң чепсектиг дээрбечилерни Никарагуаже ыдаларын белеткеп турар.

АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ ДООЗУЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА) Ла-Пас хоорайдан медээлерни ёзугаар алырга, бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны доозулган дугайында Боливияның ажылчын төвү (БАТ) чарлаан. Чурттуң ол эң улуг профэвилел каттыжыышкынының кыйгырыы-биле бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны Боливияга бо чылдың июль 5-те эгелээн турган. Ажыл соксадыышкынының үезинде эрге-чагыргаларның төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны кылган. Ажылчы чоннарның шалыңның өстүрери-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээрин айыткан дугуржулга чедип алдынган.

Чурттуң национал статистика институдунуң медээзин ёзугаар алырга, сөөлгү он ийи ай дургузунда Боливияга инфляцияның өзүлдези 1041 хуу болган. Аъш-чемниң чамдык бараанңарның ооң иштинде хлебтиң, сүттүң, ристиң болгаш чигирниң өртектерин бедитпес дугайында негелделер-биле эрге-чагыргалар чөпшээрешкен.

БАТ-тың моон мурнунда негелделеринге чазак чөпшээрешпейн АКШ-тың, Барыын Европаның болгаш Японияның банкыларынга чурттуң өрезин төлээрин оштарладырын балыткаан. Боливияның даштыкы чурттарга төлээр өрезиниң ниити түңү 4,4 миллиард доллар четкен.

Совет Тываның юбилейинге тураскааткан улусчу чогаадылга фестивалының үшкү эдилгээ чоокта чаа доозулган. Тус-тус районнарның бот-тывынгыр артистери республика найысылалы Кызылга солун концерттерни көргүзүп, боттарының талантызын бараалгаткан. Бот-тывынгыр артистерниң аразында хоочуннар-даа, аныяктар-даа хөй. Улуг-Хемден келген бот-тывынгыр артист Сергей Донгак хөй чылдар дургузунда көрүлделерге киржип келген. Ооң аян ырын көрүкчүлер чылыг-биле хүлээп алыр.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемден республика көрүлдезинге киржип чораан Сергей Донгак күүселде үезинде.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

Балыкчы Мокей ирей

Макар ол кижини көрүп олурарга, таныыры-даа хире — шала чиңге үнү-биле ол кижини кый дээн:

— Оой, эскак Ерлин-не-дир сен, ыдың салывыт, анчы кижиниң ыды чериниң черинге анчы кижиже халдавас болур чүве.

Ынчаар чугаалажып чедип келзе-ле, Севи-Хем кыдыында Хылба-Арт аксында чурттап турар малчын Чиңге Хүрен-оолдуң оглу — анчы Сарыг-Комбу болган. Макар ыдын чежип салыптарга, аалчы анчыга маннап чеде бергеш, өрү шурагылааш, ооң туъктеп алган чүвезин чыдыргап көргүлээш, одаг чоогунга кээп сыылап, оглаңып каап чыткан.

Комбунуң адазы Хүрен-оол анчы-даа, малчын-даа, хөй аъттарлыг, инектерлиг кижи. Ол Кызыл Шеригге белек кылдыр хөй мал база берген, ол черниң арбанының иделкейлиглериниң бирээзи. Ооң өг-бүлези улуг, хөй уругларлыг, чараш кыстарлыг, анчы оолдарлыг. Ол улгадып-даа келген, ашаксымаар-даа апарган, узун, чиңге сынныг, эрес, кашпагай, чугаакыр-даа кижи. Оолдары, кыстары база ону дөзээн.

Анчы Комбу боду чолдак, дүрт-сын талазы-биле адазын дөзевээн, төгерик арынныг, сарыг-шаңгыр карактарлыг, чугаалап орда, адазы олчаан — дүрген чугаалаар, шала хөөремик, сураглыг анчы болу берген эр. Ол Севи арбанының база бир иделкейжизи.

Одагга кирип келгеш, дөрт кара кушту эктинден дүжүргеш, четкилер чоогунче пет кылдыр октапкаш орустаан:

— Экии, таныш, Макар Егорович. Балык көвей бе? Четкилер чоп шала кургагыл моң?

— Экии, экии Комбу! Олчаң-даа онза-ла-дыр аа, ам бо кежээ кара куш мойнаан сойгаш, ынаар ооң өкпе-чүрээн, хырын-шөйүндүзүн, бүксээниң ак эъдин хээлдектээш дүгүн каан, тыва ёзу-биле кылган куш колбасазын четтирер апарган-дыр бис аа?!— дигилээш, Макар тывалап чолдак даңзазы-биле таакпылашкан.

Макар биле Комбу кидин-не чугаалажып эгелеп чорда, Тузик ам хемче медээлээзиниг ээре каапкан. Мокей биле Павел хем ортузунда хемелеп чел чораан.

Балыкчылар элээн каш кара кадыргы, бир улуг сарыг кыс өлүрек чуъктеп алган одагга кээп, аалчы анчы-биле мендилешкеннер. Карангы имир чоокшулаан. Анчыларның элдеп эзин чугаа-соодунда эгелээн.

Макарның хүндүс белеткеп каан доорбаштарын Павел биле Комбу аргажып туруп, одагже хиир октагылаптарга, чалар от өрү ужугуп, эрик кырын, Улуг-Хемни орту чедир чырыда берген.

Аныяк анчылар бараан болуп-ла турган: Павел улуг кара кадыргыларны узун шиштерге отту долгандыр шиштегилеп каарга, балыктар саргара быжып эгелээн. А Комбу ийи улуг кара кужун ээйлаан, моюннарының дүгүн чулгулааш, ооң кылын кежин чалгынныг дөзүнден долгандыр өрүп, моюн кежин куштуң кызыл карактыг бажының чушкуузунга чедир сойгаш, мойнун бажындан оора кескеш, куштуң ижин-хырын, эъттерин колбаса кылыр кылдыр үүрмектелдир кескеш, оларны моюн кежиниң иштинче тырааш, ону төгүлбес кылдыр чиңге ыяш-биле дээктелкен. Ооң соонда куштуң бажын изиг сугга суккаш, быжыг дүгүн арыглап, ооң улуг сарыг думчуун изигге бижек-биле ушта шаап каапкан. Кара куштуң мойну ам моон дег улуг чоон узун колбаса апарган. Анчы Комбу куш колбасазын ынчаар билдилиг-биле кылып дооскаш, улуг чеңгин пашка дүже шаап каан. Анчыларның балыкчыларының солун чугаазы үргүлчүлевишаан, куштар мойну — колбаса, кадыргылар-даа бышкан.

Анчы Комбу олура чугаалаан:

— Мээн одаам бо хем өрү болдур ийин, база-ла шак мындыг эрик кырында — чанарда эптиг. Салчыгаш кылып алгаш, аңаа олчамны чүдүрүпкеш, Севи суурга чедир салдап хап бады баар чүве.

— Олчаң хөй бе ынчаш, чүл аан?— деп, Мокей Иванович сонуурган айтырган.

— Биче-бача бар-ла. Бөгүн өлүрген дөрт кужумдан өске, бир чөлеге мыйызы, оон өске база дөрт кара кужум бар болдур ийин.

— Хайыраан чүве ынчап чорун турунда, үрелип калбас чүве бе моң, эжим?

— Чоок ийна. Оддам чоогунда кончуг соок өзенде шыгжап каан болдур мен ийин. Дош ам-даа дек эзевес, ам-даа он хире хонук шыдаар болгай аан.

— Хайыраан эътти, ол хире хөй олча-кежик чайын хей-ле үрелип каар эвес деппе?! — деп, Павлик хараадап айтырган.

— Чоок, оол, соок черде эът ам-даа үрелбес ийна боду. Ону ам салдадып бадыргаш, сыын эъдин мыйызы-биле кады Севи садыынга дужаапкаш, оон өртээ акшаны фронтуга дузалаар дээн мен. Бистиң аалдарда фронтуга дузалаар акша чыылдазы дээш чоннуң хөлзээнчин кончуг ийнаан моонар... Демги ында кара куштарны черле аалга чедирбээже талаар. А бо куштарны силерниң-биле кады маңаа чикаадар-ла бис ийнаан хала?—деп, анчы Комбу чоргаарланы аарак чугаалаан.

— Ынчаарга ам чүл? Бистер балыкчылар-дыр бис, а сен бистиң анчывыс болур ындыг сен бе?— деп, Макар Егорович баштактаны аарак айтырган.

Анчы Комбунуң арны безин хүлүмзүрүп чырый хона берген, өөрүшкүлүг-биле чугаалаан:

— Чок, мен ам бир чүве бодап алдым: силер-биле кады бир каш хонук иштинде балыктап көрейн. Ооң соонда меңээ чүгээр салчыгаштав кылчып бээр силер. Салга чаа балыктан база чуглуп алгаш, аалынарга аппарып-даа берген мен, бодум аалымга бир каш шиштемден база чедиргей-даа мен.

Оон ам анчы кара куштуң колбасазын улуг кара бижээ-биле аяныы гажык кылдыр төгериктей кескилээш, балыкчыларга үлей салгылаан олурган. Макар Ерлин ооң чугаазын деткип, харын-даа бистиң биле кады балыкчы болуп, бөлүмге кирип албас сен бе?— деп сүмелеп олурган.

Мокей Иванович олурган:

— Шынап-ла үш метр калбак элиг бо хире узун четки-биле үш кижи балыктаар деп чүве дыка берге, бергэ-э... Четкиниң бир ужун ийи кижи алгаш, хеме-биле Улуг-Хемче кириптер, ынчаарга ооң бир ужун сайда артып каан кижи чааскаан куш чедер деп чүвенер база дыка берге, кижиниң сугже-даа кирип тырта берип болур. Оон ангыда четкиниң сайже чыып турар өйде, дөрт кижи ийи талага турупкаш, чыырга эптиг-даа, четки адаа кодурулбас-даа, ооң адаандан балык-даа үнмес боор чүве болгай. Четкиниң үш баа дээрге безин беш ажыг метр болгай, оон биле кады ол баг сугга база эде бээр болбаспа. Ол ол, чооң хендирин-даа дуруп чыырга база-ла куш херек. Ынчангаш Маады Хүрен-оолович бистиң артельге кирип алыр чүве болза, шынап-ла эки-дир ийин. База бир талазында үргүлчү балык эъди чиирге хөөн калып каар чүве-дир. Чамдык балыктаттынмас хүннерде аннап-даа болгай-ла — деп Комбунуң артельче кирип алыр дугайында Макарның саналын деткээн.

Маады Хүрен-оолович олурган:

— Ындыг-ла-дыр харын, акыларым. Ынчаарга мындыг-дыр. Мен ам салдап баткаш, сыыным мыйызын, эъдин фронтуга дузалаар чүвемни садыгга дужаан шилчидипкеш келийн. Суур дужундан хемелеп, аъттыг кешкеш, бо талалап, «Сибирячка» газараап, чедип кээр мен. Оон аъдымны салыптар мен, боду-ла чана бээр аът. Ооң соонда чайгы үерлиг сугга чедир харын балыктаайла бис — деп, Комбу сөзүн берген.

Мокей Ивановичиге ындыг хоочун балыкчылар-биле балыктап өөренири солун-даа болган. Көрбээн чүвези чок, кедүрбээн, гуттаан балыы чок ирейлер-дир бо.

Маады Хүрен-оолович ынчаш Мокей Ивановичиниң балыкчызы болур айтырган.

Макар Егорович олурган:

— Хүндүс бо хем өрү кайыракан алгырып турду. Бо черде ол чүвенер хевей эвес ийнаан?! — деп сестип айтырган.

Маады анчы олурган:

— Ам бо часкаар чай үезинде олар сүржүп ойнап, аразында хүрежип, бо кочал хире мыштарын ужур шаап турар үези-ле болгай. Бөгүн өршээзин, мындыг чүве болду дипердаан. Арга кыдыы, эртен чылдагы киш-кулаа каттыг, хайларлыг курган дөнге ыллаштап чорумда, сес кара куш киш-кулаа чып чип, өъттап чорлар. Боолаптарымга, бирээ ол чериге-ле барып дүшту, эскелерге ужуп чоруй бардылар. Бнеэ боолапкан кужумну алыр дээш, ынаар кылаштап бар чорумда, хенертен чудук артындан ире тура халаан уу-биле кырымда бо-ла келди. Чүгле куш боолар бичии октуг боомда бардым. Корткан деп чүвемни өршээзин. Чүге дээрге ындыг боо-биле кижи-даа ире боолап көрбээн аза мен... Ам кайгаар, чыда өлүр чылаж эвес... Хайыракан он метр хире чедип келгеш, бут кырынга кодурулуп чорда, ийи хол аразынче чык кыла каап-тым. Оон пөшче үне халыдым. Хайыракан пөшту бир дескингеш, холдары-биле пөшту ийи, үш удаа часкагылааш, ок деген черин чара соп октапкаш, аарыыры-ла кончут болду ийнаан, бар-ла үнү-биле алгырып, көскенмишаан, арга кыдыында суглуг шыргайже үеңейнип кире берди. Оон дүжүп кээп боом, кара кужум тып алгаш, чудук кырынга дыштанып олур мен. Соогум безин сирилейнип олур. Элээн болганда, корткаым ам кээп оожурган, бо эртен-не боолаан үш кужум-биле база бир кушту баг-биле кожа дискеш, дөрт кушту чүъктенгеш кылаштаарымга безин балдырым сирилээр болду. Биче чоруй дыңнаарымга, балыг ире ынаар-ла чөвүртаан чүве дег алгырар. Ынчан дыт чөвүрээнин сүрүп чораш. Мяшкага чиртил кал частым — деп кааш, анчы хөк бодан каттыргылаан.

Мокей ирей хавзан дүүнкен, таакпылап олура:

— Бурган өршээ харын-даа, тын меңди үнген-дир сен. Ындыг болганда, Кызыл Шеринвистиң тыныжыгызин дургедедир дээш, аннаар-даа, балыктаар-даа апарган кижи-дир сен!— деп каан.

Дээрде чеди сылдыс доораланып, часкы аяс салгын чымчаннадыр хадып келгенде, балыкчылар удугулая калганнар.

Эртен эрте Мокей Иванович ааыралдыг Улуг-Хемниче-даа, ак-көк дээринче-даа харанып каан, боданып олурган.

Бөгүн олчалыг-омактыг-ла болур-дур бис.

М. КОЛ.

Эгези №№ 158, 160 «Шында».

ТВ

ИЮЛЬ 12

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.56 — «Хөй мач» клубтуң шаңналы дээш. 9.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 10.25 — «Адалар болгаш уруглары». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.35 —Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Совет чылдарының коммунистери. Документалдыг фильмнер. 15.15 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назылыг». 16.05 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 9-ку сериязы. 17.05 — «Шынын школазы». 17.35 — Документалдыг фильм. 17.55 — Күш-ажылчы коллектив болгаш сагылга-чурум. 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Херегтел дугайында чугаа. 19.30 — Бир эвес кадык болуксаарыңза. 19.45 — «Адалар болгаш уруглары» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— Аныяктар кежээзи. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.45 — «Гангстер болбас мен, эргимим». Уран-чечен телефильм. 9.55 — Концерт. 10.15 — Армян телевидение программазы. 11.20 — Испан дыл. 11.50 — «Иванов, Петров, Сидоров». Уран-чечен фильм. 13.25 — Мультфильм. 13.35 — Концерт. 14.00 — И. Бабель. Чогаалдар арыннарындан. 14.55 — Театр дугайында дамчыдылга. 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Концерт. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия товү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар чаштар!». 20.20 — «Кижи болгаш хоойлу». 20.50 — И. С. Бах. «№ 35 кантата». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.25 — «Нормандия-Неман». Уран-чечен фильм.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

Хөй национал совет чоннуң бызыг найыралының дугайында хөй-ле солун, сагыш-сеткилди хөлзедип кээр төөгүлүг арыннар бар. Оларның аразында украин-тыва найырал база көскү черни ээлеп турар. Ол найыралдың суртаалчыларының бирээзи — Украинаның сураглыг чогаалчызы Платон Воронько.

— Тыва дээрге-ле чүнүң-даа мурнунда, ооң чонунуң шыдамык болгаш турушту, ооң черниң онзагайы, чогаалчы Салчак Токаның намдар төөгүзү болгаш Степан Сарыг-оолдуң сагыш-сеткилди хөлзедип кээр шүлүктери — деп, ол чугаалаар.

Бо хүннерде Ровно — бистиң республиканың область төвү, улуг хоорай апарган. Ону тыва эки турачылар немец-фашистерден амы-тынын харамнанмайн эрес-маадырлыы-биле хосташкан.

— Тыва эки турачыларның маадырлыг чоруу бистерниң кижи бүрүзүн хөлзедип чорууру тавалыгы эвес. Оларның маадырлыг чоруу Тыва чоннуң чаагай сеткилин, өңнүктеринге бердингенин илередип турар — деп, Платон Воронько чугаалаар.

Чоокта чаа Киевке үнген шүлүктериниң чыындызында чогаалчы «Ол бүгү Москва-дыр» деп шүлүүнде караа көзүлбестээн тыва уруг Москваже кээрге, эмчилер аңаа база катап төрээн черин, алдын хүнну, авазын, ынак эжин көөр аас-кежикти эгидип бээриниң дугайында чугаалап турар.

Бөгүн Тыва дугайын Украинаның аңгы-аңгы областарында дыңнап болур. Немец-фашистиг эжелекчилерден хосталганының 40 чылы ам болур Закарпатьеде акы-дуңма Тыва автономнуг республика дугайында хөй чүүлдер эки билдингир. Закарпатчылар украин дылда Салчак Токаның «Араттың сөзүн» (очулдурган Иван Цюпа), «Созвездие» журналдан Степан Сарыг-оолдуң шүлүктерин номчуп турарлар. Ол чогаалдардан олар Азияның төвүнде акы-дуңма тыва чоннуң дугайында хөйнү билип ап, ада-өгбелериниң өгелээзин найыралын улаштылап, аңаа шынчы болуп турарлар.

О. БОРТ.

УССР.

Ужгород хоорай.

Кижизидилге болгаш өөредилге

Чараш чүүлдерге кижизидер

Ленинград Эрмитажының хөй-хөй залдарының бирээзинде дыка солун экспонаттарны чыгган: хааларда — уругларның чураан чуруктары, делгүрлерде — уругларның холу-биле кылганы керамиктиг болгаш ыяштан чонуп кылган ажылдар, база-ла мында — пластилинден кылганы Тутанхамонуң арынга кедер хевин... Бо дээрге—«Школа кабинеди» деп адап турарывыс чер-дир. Ооң директору Ирина Куреева мынчаар чугаалаар:

— Уругларга чыл санында-ла 6000 экскурсияны органнизастап турар бис. Ол-ла бүтүнүн ужур-утказы школа программазы-биле сырый холбаалыг. Чижээлээрге, бешки класска бурунгу делегейниң төөгүзүн өөренип болгай — а бо залдардан уруглар Бурунгу Грецияның, Римниң каас-чараш чүүлдерин көрүп өөренирлер. Ортааки чүс чылдың төөгүзүн өөренир алдыгы классчылар Барыын Европаның чурулга уран чүүлү-биле таныжарлар. Төөгүлүг романнардан оларның номчаан чүүлдерин «Рыцарь» залындан көрүп алырлар. Ол экскурсияларны өөредилге абонементилерин ёзугаар чорудуп турар. Оларның саны ийи чүс чыгыы.

Областың уругларынга кежер лекцияларны органнизастап, диапозитивтерни көргүзүп турар бис. Кодээниң уругларынга кежүп чоруур ол лекторийлерни органнизастаан — бистиң уран чүүл ажылдакчыларывыс районнарже доктаамал үнүүшкүннерни кылып турарлар. Шамченирни берге аарыглыг уруглар санаторийлерин Эрмитаж шефке алган.

Эрмитажтың бодунда 25 бөлгүмнерде болгаш ийи клубта муң ажыг уруглар кичээлдеп турар. «Бис Эрмитажта чуруттунуп турар бис» деп изостудия, мында 25 чыл ажылдап турар. «Англияның уран чүүлү» деп бөлгүмнү уругларга англи дыл кырында эрттирип турар. «Аныяк археологтар клувун» Эрмитажтың директору академик Борис Борисович Пиотровский хөй чылдарда удуртуп турар. Бөлү чай хос чок болза-даа, уруглар-биле ажылдаар үеки ол тып алган турар.

— Эрмитажтың бөлгүмнеринге болгаш клубтарынга кымнар бижидип ап болурул?

— Бир дугаарында, уругларның аңаа сонуургалдыын өөренип көрүп турар. Олар-биле беседалажып, сонуургалын илередип ап турар бис. Бистиң клубтарывыс болгаш студияларывыс уран чүүлдүң чогаалдарын уругларның шингээдип ап турарының тускай хевирлиг лабораториязы болуп турар. Оларның чижээнге бис Эрмитажка кээп турар уруглар-биле кичээлдер эрттиреринин сүмелерин болгаш методиказын ажылдап кылып турар бис.

Бистиң кол сорулгавыс — уран чүүлдүң кайгамчык чараш-чаагай чүүлдерин чүгле дыңнап эвес, а көрүп билир кылдыр уругларга өөредири. Ынчангаш бүгү-ле кичээлдерин музейниң залдарынга азы даштыгаа эрттирип турар бис. Чижээлээрге, уран чуруга дугайын уругларга өөредир мурнунда оларны хоорай даштынче башкызы аппаар болгаш чырыкты, өңнерни оларга тайылбырлап көргүзер болгай. Чүгле ооң соонда, оларның мурнунда салдынган сорулгаларны улам нарыннадып тургаш, живописьтиң янзы-бүрү хевирлеринге — натюрмортка, пейзажка, портретке оларны өөредир.

Ол-ла бүгүну оштап-биле холбаштыр чорудары аа кол улуг ужур-дузалыг болур. Ынчангаш костюмнер ажыглаан кежээлерни, концерттерни, шиилерни Эрмитажка бо-ла эрттирген турар бис. «Эрги үениң» хептерин кедеринге уруглар аажок ынаар, ынчангаш олар бут-чаагаш, ак-чорганнар-биле оранттыгаан хептер кылып алгаш, Афиналарның хамаатыларын дүрзүлей көргүзүп турарлар. Бурунгу Грецияның мифтерин олар көргүзүп, аңаа хамаарышкан чүүлдерни олар боттары кылып турарлар.

Школа реформазын ам чуртта боттандырыы эгелей берген болгай, 6 харлыг уругларны школага өөредип киирер деп турарынга өөрүп тур бис. А бис боттарывыска 5 харлыг уругларны безин хүлээп ап турар бис.

— Бөлгүмнерде болгаш клубтарда кичээлдерни кымнар эрттирип турарыл?

— Эрмитажтың 300 тыгы ажылдакчылары уруглар-биле кичээлдеп турар. Башкының мергежили, уругларга ынак, шыдамык чорук херек болгай. А школаның немелде кичээлдери ышкаш эвес, солун, өөренинсечиг кичээлдер эрттирери кижи бүрүзүнге болдунмас чүве болгай. Ол бүгүнү сонуурган кээр, ол бүгүте ынак болур кылдыр уругларны кижизидер —музейниң башкыларының кол сорулгазы ындыг.

— Школа кабинединиң ажылдарыңгизи кайыын алдынып турарыл?

— Музейниң бюджетинден шылдыы-на уруглар-биле ажылдаарынга. Ленинград хоорайның школаларының башкыларының олар-биле кичээлдер эрттиреринге херегээр акша-төрегиин тускайлан үндүрүп турар. А башкылар билиин бедидер институт бистиң Эрмитажка семинарларны болгаш курстарны эрттирип, башкыларның мергежилин бедидеринге таарышкан ажылдарны органнизастап турар...

Музейде эрттирип турарывыс эстетиктиг кижизидилге талазы-биле ажылдарывысты Борис Борисович Пиотровский уран чүүл ажылдакчыларының белеткээриинде эвес, а бүгү талалыг сайзыраңгай кижини кижизидеринде деп санап турар.

Алла БЕЛЯКОВА, ПМА-ның корр.

Ленинград.

ЧЕМПИОН АТ ДЭЭШ

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан чайгы спартакиаданың программазында кирген волейбол маргылдаазының түңнел оюннары Кызылда Культураның болгаш дыштаныылгаңың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге июль 6-дан 8-ке чедир уламчылааш, доозулган. Спорт ниитилелдеринден, күш-культура коллективтеринден тиилекчи болган командалар ук маргылдааларга киришкени чугаажок. Маңаа «Урожай» спорт ниитилелиниң чоокта чаа болуп эрткен спартакиадазының тиилекчилери Барыын-Хемчиктиң, Улуг-Хемниң болгаш Кызыл районнарының «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң төлээлекчилери — Кызылдың педагогика институдунуң база ук ниитилелдиң шилиндек командазы. Ак-Довуракттың («Трудовые резервы»). Кызылдың «Динамодан» эр, херээжен шилиндек 7-7 команда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң шаңналдары дээш спортчу мергежилин, эрес-кашпагайын көргүскеннер.

Ук спартакиадага бо удаада база-ла шыырак белеткелдиг шилиндек командалар киришкени баштайгы ужуражылгалардан илдең болган. Ылаңгыя, хөй кежигүннерлиг «Урожай» спорт ниитилелдиң бо чылгы тиилекчизи Барыын-Хемчик районнуң волейболистери баштайгы оюннарга-ла эрестиин көргүзүп, хуусаа бетинде-ле түңнел спартакиаданың чемпиону атты чаалап алган. Ол чедиишкин халас келбээн. Ук команданың ойнакчылары доктаамал белеткелди чорудуп, сагылга-чурумну тудуп келгениниң түңнелинде ол чедип алдынган. Спартакиадага киришкен шыырак командаларның бирээзи — улуг-хемчилерниң шилиндек ойнакчылары-биле оларның оюну кончуг чидиг, солун болгаш көрүштүг болган. Бир эвес олар «Урожайның» спартакиадазынга чүгле түңнел спартакиадага киржир эрге дээш ойнап турган болза, бо удаада республика чемпиону ат дээш ойнакчы бүрүзү бүгү күжүн, аргазын маңаа берген деп болур. Барыын-Хемчик районнуң спортчулары удурланыкчыларын бо удаада 2:1 санга тиилеп алгаш, республика чемпиону атка төлептиг болган.

Херээженнер аразынга маргылдаа база солун болган. «Урожайның» спортчулары «Урожай-1», бии-хемчилер база мөңгүн-тайгажылар, «Спартак-2», «Трудовые резервы» болгаш «Динамо» 1—1 шилиндек командаларны киирген.

Эрткен чылдарнынга бодаарга бо спартакиадага киришкен херээжен спортчуларның белеткели кошкак болганы илерээн.

«Спартак-1»-ниң ойнакчылары № 3 ортумак школаның башкызы Ирина Ильина биле педагогика институдунуң студентизи Марина Моңгуш олар бедик мергежилдиг, эки белеткелдиг ойнааш, республиканың спорт комитединиң тускай шаңналдарын чаалап алганнар. Оларның удурланыкчылары «Урожай-1»-ниң шыырак волейболистери болганнар. Ынчалза-даа маңаа арга-дуржулгалыг ойнакчылар- спартакчылар 2:1 санга тиилээн. Өске командаларда эки халдаар иделкейлиг камгаланыр болгаш чараш ойнаптар спортчуларның барык чогу хомудаачыг болган. Ойнакчыларның аразында харылзаа кошкак, белеткелиниң деңнели чавыс болган.

Судья коллегиязы маргылдааның түңнелин үндүрүп, тиилекчи командаларның адын адаан.

Херээженнерден Ак-Довурактың аныяк спортчузу Санду Мокур-оол база тускай шаңналды алган.

Эр улус аразынга Алексей Лопсан (Улуг-Хем), Иван Сарыглар («Трудовые резервы») болгаш Виктор Ондар («Спартак») олар тускай шаңналдарның ээлери болганнар.

Кызылдың педагогика институдунуң башкызы, тренер А. Ондар бодунуң командазын ук маргылдаага эки белеткеп, иделкейлиг киришкен. Институттуң шилиндек командазы республикада шыырактарның санында кирген. А «Динамо» спорт ниитилелиниң төлээлекчилери маргылдаага белеткел чок, организастыг эвес киришкеш чүгле «кудурукталнар».

М. ШЫЫРАП,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи.

ВТОРНИКТЕРДЕ, СУББОТАЛАРДА

Хоккейге чурттуң чемпионады сентябрь 25-те, вторникте эгелээр. Дээди лиганың он ийи команда болгаш оларның аразында хоккейниң дээди ниитилелинче ээп келген Свердловскиниң «Автомобилист» декабрь 1-ге чедир ийи долгандырыг оюнну эрттирер. Оюннар вторниктерде болгаш субботаларда болур. Москвага ол хүннерде ийи-ийи ужуражылгылар болгулаар. Сентябрь 15-тен 19-ка чедир болур 5 оюн оон ангыланып турар. ынчан командалар бир хүн ажылдыр ойнаар. Ындыг «шалыпчы цикл» делегей болгаш Европа чемпионадынга ССРЭ-ниң шилиндек командазынга кандидаттарны эки белеткээри-биле көрдүнгеи.

Чемпионаттың баштайгы эдилгээниң соонда медаль дээш демисели 8 эң шыырак команда чорудар. Олар база ийи долгандырыг ойнаар. Адак сөөлүнде, чемпионаттың түңнел эдилгээнде чазын ийи долгандырыглыг маргылдаага эң тергиин үш команда демисежир. Оон түңнелинде хүндүлелдиң чадазынга черлерни үлежир.

Шуптуу командалар тренировканы ам эгелей берген. Найысылалдың армейжилериниң дагдыныкчызы В. Тихоновка моон мурнунда Ленинградтың армейжилерин баштап турган Б. Михайлов дузалажып турар.

Ленинград СКА-зының улуг тренеринде В. Шилов ам ажылдап турар.

Чайын командаларда чаа ойнакчылар көстүп келген. Чижээлээрге, ЦСКА-да Белошейкин, «Спартакта» — Волгин, найысылал «Динамозунда» — Попихин оларга хамааржыр, а «Торпедода» Рьянов дедир ээп келген.

Третьяк, Мальцев, Васильев ышкаш мастерлер улуг спорттан чорупканнар.

Июльдуң ортаңында ССРЭ-ниң шилиндек командазынга 34 кандидат Москвага чыглып болгаш Канаданың кубогу дээш сентябрьда болур үшкү оюнга белеткелди уламчылаар. Чурттуң кол командазынга кандидаттар Канаданың кубогу дээш демиселге боттарының белеткелин Швецияның хоккейистери-биле август 19-та болгаш 21-де база Канаданың командазы-биле август 29-та эш хуу оюннарга хынаар аргалыг болурлар.

В. ДВОРЦОВ,
(СЭТА-ның корр.).

АГААР

Бөгүн республикага бүргег аныыр. Хүндүс чаъдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыг дүргени 5—10 метр.

Дүне 9—14 градус, чамдык районнарга 5 градус хире чылыыр. Хүндүс 20—25 градус.

Кызылга чаъставас, соңгу-барыын чүктен хаттыг дүргени 5—10 метр. Дүне 9—11 градус, хүндүс 22—24 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зе тех кто в море» 13.10. «Пароль — «Отель Регина» 9.30 11.20, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жажда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Серафим Полубес и другие жители земли» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Приступить к ликвидации» 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «С тобой меня радует мир». 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Кызыл инек-караан болгаш дая-кадын чыырын июль 20-ден, чечек-катты — июль 25-тен, инек-караан — августуң 1-ден, көк-катты — августуң 10-дан, киш-кулаан — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле аргалыышттыг черлерже чоруп болурунуң эрттирилгезин тус-тус черлерниң ыяш ажыл-агыйларында болгаш лесничестволарында чөпшээреп берип турар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуз, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлегер килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2006.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күртүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС — 00987.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 162 (12552) | 1984 чылдың июль 13, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИИЛИҢЕР

ЭГЕЗИНДЕН-НЕ

«Тиилелге» совхозка үш чыл бурунгаар мал чеми белеткээр комплекстиг тускай отрядты тургускан. Отрядтың кежигуннери ам ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарының ажылынче массалыы-биле кирген.

— Бо чазын агаар-бойдустуң соон, изип, таарымча чок болуп келгени-биле сигенниң үнгени арай баган. Ынчалзадаа механизаторлар мал чеми белеткелиниң кампаниязынче ажыл-ишчи тура-соруктуг кирген болгаш эки эгелээннер — деп, отряд начальныгның дузалакчызы, дуржулгалыг механизатор Кошкен-оол Санаевич Ондар чугаалады.

— Отрядывыс ам бригада кержээниче шилчээн. Ол чоруктуг отряд кежигуннериниң бот-идепкейин улам бедиткени эрткен каш хүннерниң түңнелдери көргүзүп турар. Чүге дизе кижи бүрүзүнүң хууда сонуургалы коллективтиң нииити сорулгазы-биле бүрүн холбашкан, кылган ажылы дээш харысаалгазы бедээн. Бо чайын 3200 тонна сигенни кезип сараттаар, 650 тонна сенажты салыр планныг бис. Ол ышкаш тарып алганывыс 125 гектар суланы, 540 гектар тоорукту, 900 гектар кукурузаны ажаап өстүргеш, күзүн олардан болдунар-ла шаа-биле бедик дүжүттү ап, силостаар бис. Ам бисте сенажтың 300 тоннази салдынган. 3200 гектар чардырар черлеривистиң ийиги андарылгазын доостувус, удавас үш дугаар чардырылгазы эгелээр. Ол черлерге күзүн көк-тараа үрезинин чаштырар бис.

Отрядтың төвү ажыл-агыйның чылдың-на мал чемнери белеткээр чери Оңгача-Бажында тургустунган. Ында ажылишти организастааны эки. Ажылдарның график-маршрудун баш бурунгаар тургускан. Отрядтың бүгү кежигуннери ак сеткилдиг, кызымак ажылдап турарлар. Олар эки септеттинген техника-биле четче хандырттынган. Төөте механизаторларның ажылдаар, дыштанырынга таарымчалыг чүүлдерни чогумчалыг тургускан, аъш-чем хандырылгазы багай эвес.

Оңгача-Бажының делгем ховузунуң кайы-даа чүгүнче көөрге, машина, трактор, комбайн үзүк чок ажылдаан турар. Биске уткуштур келген комбайның болгаш тракторнуң башкарыкчылары ам чээрби чыл комбайнерлеп турар Валерий Оюн болгаш аныяк тракторист Клим Ондар болду. Хоочун механизатор аныяк кижиге ажыктыг арга-сүмезин берип, кады демниг ажылдап турарлар. Оларның кайызы-даа отрядтың мактадыг механизаторларының одуруунда чорууп турарлар. Коллективтиң өске-даа хоочуннары чаа ажылдап киргеннерге эң-не сагыш човаангыр хамаарылгалыг болуп, дузалажып турар. Чижээлээрге, коммунист Александр Валчыр ам Каадыр-оол Ондарны өөредип турар.

Комбайннарның, тракторларның кестирген сигенин КСК-100 дээр комбайннар удур-ла автомашиналарга болгаш кожуглуг тракторларга чүдүрүп чорудуп турлар. Сиген сөөртүрүнге сес автомашинаны болгаш кожуглуг ийи тракторну быжыглаан. Оларны мал чемин чидириг чок дажыглаарынга таарыштыр кылган, кузовтарын бедиткен.

Сөөртүкчү машиналар, тракторлар чүдүрген сигенни ажыл-агыйның сүт комплекизиниң девискээринде шөлге эккээрге хүлээп алыкчы деңзилеп хүлээп алыр. Сенаж салыкчылары тракторист Чамыркыпай Ооржак болгаш Часкал Сат, Кара-кыс Куулар, Анчымаа Монгуш олар келген сигенни саадатпайн-на бастырып, белеткээш оңгарже урууп турар. Олар ам сенаж салыр ийи оңгарның бирээзин долдуруп алган.

— Ийиги оңгарны база-ла сенажты шыңарлыг белеткээш, шалыпкын долдурар бис — деп, хүлээп алыкчы З. Ондар чугаалады.

Звенолар аразында социалистиг чарыш калбарган. Оон түңнелдерин беш хонукта үндүрер. Бо хүннерде хоочун механизатор Эзир-оол Ооржакка удурткан сес кижи составтыг № 1 звено бүдүн күүлүг ажылдап турар. Олар кезилдениң баштайгы үш хүнүнде 200 тонна сигенни кезип белгеш, үжен тос сараатты тургускан. Звенода тракторист Владимир Сундуй сиген кестирериниң хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турар.

Отрядта кескен сигенниң болгаш салган сенажтың шынарлыг болурунче кичээнгей улуг. Белеткеттинген мал чемнериниң шынарын кооруу-биле лабораторияже чорудуп турар. Бүдүрген мал чемнериниң шынарлыын чедип алыр дээш эки шынарлыг чемнерин белеткеп турарларга шаңналдарны доктааткан: 1-ги класстыын белеткээннерниң ажыл төлевиринге немей оон 40 хуузун төлеп бээр, а 2-ги класстыын белеткээннерге 20 хуузу немей төлээр.

Амгы үеде Оңгача-Бажының ховуларында 1984—1985 чылдың кыжынга мал чеми белеткээриниң ажылдары хайнышкынныг. Ажыл-агыйның мал чеми белеткекчилери кампаниязы быжыг тура-соруктуг, демниг эгелээн болгаш ол-ла темп-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, планныг оналдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш эки ажылдап турарлар.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: комбайнер Валерий Оюн; сенаж салыкчылары Куулар Кара-кыс, Анчымаа Монгуш болгаш Часкал Сат.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ТУДУГЖУ ОТРЯДТАРЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Алма-Ата. Студентилерниң тудуг отрядтарының киржикчилериниң Бүгү-эвилел слёду Казахстанның чайысылалынга болган. Кур черлерни шиңгээдип алганының 30 чылынга болгаш студент база өөреникчи аныяктарның патриоттуг шимчээшкининиң 25 чылынга слёт-ту тураскааткан.

Хөй миллион оолдар болгаш кыстар идей-политиктиг болгаш күш-ажылчы база мөзү-шынар кашналышкынының кайгамчык эки школазын студентилерниң отрядтарынга эрткен. Студентилерниң баштайгы ындыг отрядтары кур черлерни шиңгээдип алганының маадырлыг чылдарында Казахстанга тургустунган болгаш республиканың кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге дыка улуг дузаны чедирген. Студентилерниң тудуг отрядтары чүгле эрткен чылын бөзин Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан тудугларга 95 миллион рубльдиң ажылдарын кылганнар. Чыл бүрүде 180 муң ажыг оолдар болгаш кыстар Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудугларынга ажылдап турар. Акы-дуңма республиканың литературазы-биле, уран чүүлү болгаш чединишкиннери-биле чурттуң бүгү крайларының база областарының ажылчы чоннарын олар таныштырып турар. Интернационализминиң болгаш улустарның найыралының ёзузунга совет студентилер кижизиттинген. Делегейниң 108 чурттарындан келген 12 муң ажыг аныяктар эрткен чылдың чайынында совет оолдар болгаш кыстар-биле кады ажылдааннар.

Студентилерниң тудуг отрядтарының хоочуну, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, «Главукрнефтегаз» тудуг эргелелиниң начальниги Геннадий Ильич Ширенко — слёттуң делегады. Эрткен чоокку хүннерде аныяктар-биле ол хөй удаа ужуражышкыннарны кылган. Саратовтуң медицина институдунуң студентизи Галина Банкетова-биле база ужуражылышкын болган.

Е. Шлейнин, А. Павскийниң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ОН ХОНУКТА

Дүүн Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залынга студентилерниң тудугжу отрядтарының чайгы күш-ажылчы семестриниң бирги декадазының түңнелин чугаалашкан. Хуралга СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Е. Серяков, тудуг трестерниң эргелелдериниң удуртукчулары, Кадың камгалал болгаш Чырыдышкын министерстволарының ажылдакчылары, студент тудугжу отрядтарының командирлери киришкен.

СТО-нуң область штавының командири Е. Л. Осердцов 10 хонук иштинде кылдынган ажылдың түңнеп, чүве чугаалаан. Бо үе дургузунда 400 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. 1 муң ажыг дайынчылар үлүг ажыл-агыйның 66 объектилериниң тудуунга ажылдап турар, оон 30-и ажыглаалга кирер тудугаар болур. Тудуг организацияларының удуртукчулары кылыр ажылдарны баш удур белеткевээнинден, материалдар-биле четче хандырбааныңдан студентилерниң тудугжу отрядтары ажыл чок хүнзеп турганын хурал четпес деп демдеглээн. Айыттынган четпестерни дарый чайладырын трестер удуртукчуларынга хуралдан даас-кан.

Бистиң корр.

ОКТЯБРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

48 дугаар тудуг эргелелинде он дөрт бригаданың он бирн бригада кержээн-биле ажылдап турар. Комсомолчу-аныяктарның он коллективиниң чедизи алды айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын күүседиикен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Б. Борбак-оолдуң бригадазы планын 133,2 хуу күүсеткеш, шалыпчы неделяга тиилекчи болган. В. Б. Донгактың, Л. Т. Мязинаның бригадалары планын 120 хуу Е. С. Бизяеваның болгаш М. В. Сафроноваңың бригадалары 117 хуу күүсеткен. М. В. Горбачевскийниң удуртканы бызанчылар бригадазы куженнишкиниг ажылдаан. Үстүнде бригадалар амгы үеде 1984 чылдың октябрь айының үлүүнде ажылдап турар.

МУРНАКЧЫЛАР ШАҢНАТКАН

Совет Тываның 40 чыл оюн чоокшулаан тудум ажыл-агыйлар, ажылчын коллективтер аразында боттарының ол алдарлыг юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин, планныг даалгаларын ажыр күүседир дээш чарыш улам калбарып турар.

Бистиң «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери база күрүне планының күүселдезин чедип алыр дээш шудургу ажылдап турар. Совхоз күрүнеге чартык чылда 140 тонна эът, 160 тонна сүт, 8 тонна дүк садар планныг туркаш, эътти 157 тоннаны, сүттү 163 тоннаны, дүктү 9,7 тоннаны дужаагаш, чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Тус-тус адырлар, бригадалар, звенолар айыы-биле мурнакчылар шаңнаткан.

Э.-С. КУЖУГЕТ.
Барыын-Хемчик район.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Сүт-Хөл районунуң ажыл-агыйлары мал чеминиң белеткелин чорудуп турар. Хөй чылдыг сигенни 260 гектарны кестирген. Сигенни бөлүп сарааттап турар. 48 тоннаны сараттап тургускан, 93 тоннаны пресстээн.

Шөлдерниң чайгаар үнген сигенниң 16 тоннаны кезип, белеткээн. 4 тоннаны бөлүп, сараттаан.

Будук-бүрүнү 54 тоннаны шарып белеткээн.

К. ДОНГАК.

ТЫВА АССР-НИҢ БОЛГАШ ХАКАС АВТОНОМНУГ ОБЛАСТЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНДА СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

	Тыва АССР: План күүсеткен хуузу	Тыва АССР: 1983 чылга хамаарыштыр 1984 чылда хуузу	Хакас автономнуг область: План күүсеткен хуузу	Хакас автономнуг область: 1983 чылга хамаарыштыр 1984 чылда хуузу
[illegible]ЕТПҮР				
Продукцияны сайгарганы	104	105	102	90
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	105	104	102	94
ТУДУГ				
[illegible]апитал салыышкыннары	[illegible]	98	80	103
[illegible]ерээлиг ажылдарның хемчээли	[illegible]7	104	92	97
Күш-ажылдың бүдүрүкчү[illegible]	[illegible]00.0	100.1	97	106
Чуртталга бажыңнарын ажыглалга кииргени	66	99.0	105	83
ТРАНСПОРТ				
Ниитиниң автотранспорту-биле чүъктерни сөөрткени тонна-километр	97	100.6	98	97
[illegible]МЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАНЫҢ АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Чонга ачы-дуза чедиргени	103	105	100.9	107
Оон иштинде кодээде чонга	103	104	100.0	108
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	100.4	106	100.8	105
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САТКАНЫ				
Мал болгаш куш	110	110	118	110
Сүт	107	100.2	100.4	99.7
Чуурга	106	107	105	93
Дүк	128	108	36	2.7 катап
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
1 инектен саан сүттүң хемчээли ортумаа-биле кг.	655	99.1	1034	9[illegible]
1 дагаадан алган чуурга саны	97	99.0	110	9[illegible]

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ТӨТЧЕГЛЕКЧИ ЧОРУКТУ БОЛДУРБАС

Нефть продуктуларының үнэдүн экижидер, чарыгдалын контрольга алыр талазы-биле эвээш эвес ажылды кылып турар. Ындыг турбуже кывар-чаар чүүлдер камналгазында четпестер бисте ам-даа долуду-биле чайлаттынмаан. Камналга чок чоруктуң уржуу-биле экономика улуг когаралга таваржып турар.

Бо чылдың беш айларында эргелелдиң инспекторларының болгаш өске-даа активчилериниң киржилгези-биле 179 организацияларның, бүдүрүлгелерниң болгаш совхозтарның ажылын хынаан. Апрель, май айларда «Комсомолчу прожектор» штабтары-биле катай камналга талазы-биле рейдилерни чоруткан. Ниитизи-биле 16 хыналдаларны организастаан. Рейдилерге улусчу контрольдуң комитединиң, ОБХСС-тиң, КАИ-ниң парлалганың ажылдакчыларын киириштирип турар. Хыналдаларга шупту 1213 кижи киришкен.

Июнь айда чорутунган хыналдалар үезинде элээн хөй четпестер илереттинген. Ылангыя Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда, «Красноярскстройтранс» каттыжышкынының Кызылда автобаазазында, республиканың хереглекчилер ниитилелиниң садыг баазазында, «Красноярскэнерго» эргелелдиң Кызылда электри четкилеринде нефть продуктуларының чарыгдалын контрольга албааның демдеглээр апаар.

Үстүнде районнарның, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары камналга айтырыынче кошкак кичээнгей салып турар. Бо организацияларда камналгага хамаарышкан лозуң, плакат безин шуут көзүлбес. Келир үениң чолаачыларын белеткеп турар ДОСААФ-тың область комитединиң каттышкан техниктиг школазында бо ажыл кудуу деңнелде.

Кызылдың садыг баазазында, ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазында, Бии-Хем райпозунда 1983—1984 чылдарда кывар-чаар чүүл камналгазының планы безин чок. Дыка хөй организацияларда кывар-чаар чүүлдү камнап алганы дээш шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылбаан. Камналга чедип алганы дээш шаңнал акша бээрин азы эрттир чарыгдаан дээш материалдыг харысалгага онаарын чедип албайн турар.

Кывар-чаар чүүлдерни шыгжаарында четпестер бар. Ыңай-бээр сөөртүп турар үеде эвээш эвес чидириглер үнүп турар. Туран хоорайның заправка станциязында чаңгыс машинаже бензин кудуп турар үеде безин 0,3—0,5 литр черже төктүп турар. Бир эвес шак ынчаар төге-чая кудуп турар болза, хонукта 150—200 литрни чидирип болур.

Одалгага хөй кывар-чаар чүүл үнүп турар. Чарыгдаар хемчээлин доктаатпайн, котёлдарны болгаш агрегаттарны кывар-чаар материалдар-биле чуп турган таварылгалар бар. Тываның электри четкилери эрткен чылын 213,8 тонна солярканы ажыр чарыгдаан.

Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң садыг баазазы бо чылдың бирги кварталында 3 тонна бензинни ажыр чарыгдаан. Хову-Аксы АТБ-зинде чүък болгаш чиик машиналарга бензин чарыгдалы нормада көрдүнгенинден 5—10 хуу хөй болуп турар. Тываның электри четкилеринде «ГАЗ-51» марканың 2 машиназынга бензин чарыгдалының нормазын 10 хуу хөй, Хову-Аксы — Владимировка аразында чорур турар ПАЗ—672 автобуска 9 литр хөй кыдыр планнаан.

Шлангаларның, трубаларның баксыраанындан бензин анаа черге агып турар чоруктар бар. Шак мындыг чоруктуң уржуундан эрткен чылын «Алдан-Маадыр» совхозка чүгле ийи ай дургузунда 1360 литр бензин «аккан». Кызыл хоорайның Тураныың, Эрзиниң станцияларынга байдал база ол ышкаш. Чамдык совхозтарда бензинни хүмүн-биле төг-чая кудуп турары четпес.

Күрүне машиналарының бензинин хуу машина эдилекчилери ажыглап турары чажыт эвес. Бензинни хуу кижилерге Улуг-Хем районга, Чөөн-Хемчикке хөй берип турганы илерээн. Бо четпестер Тожу, Өвүр, Каа-Хем, Кызыл районнарда база таваржып турар. Кывар-чаар чүүл самчыгдалын хереглекчилер ниитилелиниң АТК-зы болдурган. Хуу кижилерге кывар-чаар чүүлдү тускай өртек-биле садарын совхозтарга өөренип көөрү чугула. Чамдыкта өске организацияларга кывар-чаар чүүлдү садыглап турар. Хереглекчилер ниитилелиниң АТК-зы эрткен чылын 7111 рубльдиң нефть продуктуларын ДОСААФ обкомунуң каттышкан техниктиг школазы 7200 рубльдиң, Бии-Хем райпозу 294 рубльдиң, «Кара-Хаак» совхозу 1050 рубльдиң бензинин саткан. «Хадын» совхозу 3750 литр бензинни, «Шивилиг» совхозу 13550 литр солярканы сатканы илерээн. № 1 АТБ биле «Красноярскстройтрансттың» Кызылда автобаазазы 109720 болгаш 130500 литрин садып алган. Бо садыглажылгаларга ук организацияларның удуртукчуларының айтырышкыны чок-даа болуп турар. Бензин болгаш өске-даа күрүне база хөй нииити организацияларынга хамаарышкан кывар-чаар чүүлдерниң хоойлуда көрдүнмээн садыглаашкыны болгаш кым бир кижиге бергени дээш буруулуг кижилерни 20-ден 100 рубль чедир торгаарын доктаалдарда айтып турар.

Кывар-чаар чүүлдүң үнэдүн чурумчудары чугула. Дерип-херексел четчелелин талоннар хыналдазын ай санында чорудар болза эки. Чамдык районнарда бензин хемчээлинге килограмм биле литрни чаңгыс сан кылдыр ап турары шын эвес. Оон түңнелинде дыка хөйнү анаа үндүр бижип турар. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозта 216 муң тонна литр бензинни бо чылдагаан-биле үндүр бижээн. Шынында чүгле 16,2 муң килограммны үндүр бижиир турган. Бо чылдың январьда «Сүт-Хөл» совхозка үстүнде айыткан ындыг дег будулгаазынының түңнелинде ажыл-агый боду 1550 килограмм бензинниң курлавырын тургускан болган.

Ажыл-агый удуртукчулары кывар-чаар чүүл камналгазының айтырыгларын бирги черге, соңгаарлаттынмас айтырыы кылдыр көөр болза эки. Удуртукчу ол дээш сагыш аарып, четпестерни чайладыр дээш дарый хемчеглерни ап чорудуп турар болза, төтчеглекчи чорук болгаш экономикага когарал турбас ужурлуг. Далайга дамды дуза дижир болгай. Литр-даа бензин чидиририниң ужуу улуг.

В. ПОЛЯКОВ,
Тываның нефть продуктулары эргелелинде улуг инженер.

Партийжи амыдырал: эге организацияның ажыл-херектери

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕН ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРГЕШ...

Партия эге организациязы — партияның үндезини. СЭКП-ның политика, экономика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле салган сорулгаларын олар боттандырып турар. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде партия организациязы ооң нидатчыттыг озаа болур. Ынчангаш оларның дайынчы арга-шиңгээзини болгаш коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче партия доктаамал кичээнгейни салып турар.

Партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазы хөй талалыг айтырыгларны хаара тудуп турар. «Партийжи амыдырал: эге организацияның ажыл-херектери» деп чаа рубриканың адаанга оларның дугайында материалдарны моон соңгаар солун арыннарынга доктаамал парлаар бис. Партия эге организацияларының, партбюроларның ажыл-херектериниң дугайында чүүлдерни, корреспонденцияларны солунче бижиириин партия ажылдакчыларындан, коммунистерден, журналистерден дилеп тур бис.

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң Оттук-Даш сүт-бараан фермазында партия эге организациязының ажыл-херектериниң дугайында ооң адаанда парладывыс.

Оттук-Даш сүт-бараан фермазы эртген чылга чедир хоружудангай ажылдыгларның саныңга кирип, сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар пландыг онаалдаларын күүсетпейн келген. Ооң чылдаганы чүде болганыл? Күш-ажылды организастаашкынның багайы, ферманың ажыл-ишчилерин ажылынга ээ-харысалга чок болуруңга, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээринге чедирип турган. Ындыг чоруктуң уржуундан инектерни шын азырап, чемгерби, чогуур шапында саглас аайнга, сагбайн баар таварылгалар тургулаан. Ол ышкаш чечир саныг мал чемнери түрбаан, саанчыларының инек кадарчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. Ортумак звенонуң специалистериниң ажылдаан үнер-кирери хөй, социалистиг чарышты дээштиг организастаавайн келген. Коммунистерниң партийжи даалгаларны кайгаар күүседип турары, хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының информацияларын партия хуралдарынга дыңнаваайн турган.

Байдал ындыг турда, ферманың партия организациязы (секретары Т. Б. Болдук) болгаш совхозтуң парткому (секретары Д. М. Монгуш) ол четпестер-биле эштежип, ажыл-ишчилерниң ортузунга партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды сулараткан. Бо четпестерниң дугайында партияның XIX область конференциязынга отчёт илеткелге шүгүмчүлээн.

СЭКП райкомунуң бюрозунга бо ферманың партия эге организациязының четпес ажылының дугайында чугаалашкаш, ону эдер кижидер хемчеглерни ажылдан кылгаш, ооң күүседизин контрольга ап, чогуур практиктиг дузаны чедирген.

Партия эге организациязының хуралынга СЭКП райкомунуң бюрозунуң шиитпирлерин таныжкаш, ажыл-ишчилерниң ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг, кадрлар-биле ажылды экижидерииин, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирде кандыг аргаларны, курлавырларны, хемчеглерни алырының, социалистиг чарышты дээштиг организастаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының дугайында ынаа тодаргай чугаалашкаш, партия организациязының дайынчы арга-шиңгээзин, коммунистерниң авангардчы ролюн болгаш даалган ажыл-херекке харысалгазын бедидеринче кичээнгейни угланырга

СЭКП райкомунуң бюрозунуң, партия хуралының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының практиктиг хемчеглерин партбюро алган.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнүнге кандидаттарның ажыл-чорудулгазын коллективтиң мурнунда салган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринче угландырары-биле чорудар ажылының планын тургускаш, ында чүнү кылырын айлар аайы-биле айыткаш, күүселдезин чедип ап келген. Ылангыя коммунистерниң кижизидериниң школазы — партия хуралдарын эрттирерингe белеткелди баш бурунгаар хынамчалыг чорудар, хүлээп алыр доктаалдын чүлевилелин тургузар. Ону белеткээрин бюро кежигүннеринге болгаш коммунистерге дагзып турар. Партия хуралдарынга кыштагалаашкынның организастыг эрттирериниң, сүт бүдүрүлгезин көвүдедириниң, ынаа коммунистерниң киржилгезиниң, партияның XIX область конференциязының доктаалын, СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле ферманың партия организациязының сорулгаларының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Орта үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин партия хуралдарынга дыңнадып, чедир кылдынмаан чүүлдерни күүседириниң хуусаазын айтып, ону харылзаар коммунистерден айтырып турар.

Хуралдарны белеткээринге болгаш хүн айтырыгларын чугаалажырынга коммунистер Чамзырын Монгуш, Бүрбүжүк Молдурушку, Светлана Кыргыс, Дарый Молдурушку болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар. Олар партия эге организациязының дайынчы арга-шиңгээзин болгаш коммунистерниң ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып, ажылды организастаарында, партийжи болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунда четпестерни илередип, ону эки ижидер талазы-биле боттарының саналдарын киирип, амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Партия организациязы бодунуң хуралдарын өстүреринче, шынар составын экижидеринче кичээнгейни салып турар. Ам ында 18 коммунист бар, ооң дөртүн сөөлгү чылдарда хүлээп алган. Саанчыларның, инек кадарчыларының, бызаа ажаакчыларының дөртен ажыг хуузу партия кежигүннери. Ортумак звенонуң специалистерин ажылга быжыглаар, кижизидер хемчеглерни алган, ынчангаш оларның ажылдан үнер-кирери кызырылган.

Партия организациязының дайынчы дузалакчылары — профэвилел, комсомол организациялары, херээженнер чөвүлели, улусчу контроль бөлүү, эки туруштуң улусчу дружиназы болур. Ынчангаш оларны удуртурун колдуунда коммунистерге даскан. Хөй-ниити организацияларының ажылын партия организациязының хүн бүрү удурттулгазы-биле чорудуп турар.

Социалистиг чарышты дээштиг организастаар, партия, зоо-ветээредилгени экжидер хемчеглерни ап турар. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелин он хонгаш-ла үндүрер, тиилекчилерге шымнелдя, акша шаңналдарын тывсырын чурумчуткан. Саанчылар ортузунга чарышка Бүрбүжүк Молдурушку, Болдук Тамара, Дарый Молдурушку, Тамара Шойнуу, Кирис-оол Ира болгаш өскелер-даа шаңналдыг черлерни ап келген. Эрткен чылын саанчы Д. С. Молдурушку эки түңнелдерни чедип алгаш, Моол баар путёвка-биле шаңнаткан. Бызаа ажаакчызы Болдук Даш-оол, Алла Кызыл-оол оларның көргүзүглери багай эвес. Сүттүң шынары, саанчының клазы, ажыл стажы дээш немелде төлевирни берип эгелээн, ол чорук ажыл-ишчилерниң сонуургалын улгаттырган. Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң онаашкан ажыл-херээнге харысалгазын бедиткениниң, күш-ажылчы маргылдааны ынаа дээштиг организастаанындан хожудаашкындан ферма уштунар аргалыг болган. 1983 чылдың, бо чылдың алды айларында сүт бүдүрер база күрүнеге садар планныг онаалдаларын күүседип шыдаан. Тодаргайлаарга, бо чылдың эрткен айларында күрүнеге 160 тонна сүт садар планын 100.1 хуу кылдыр күүсеткен.

Ферма коллективи планныг онаалдаларының күүселдезин партия организациязының организакчы, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылының деңнелин бедиткениниң түңнелинде чедип алган. Ам сорулга болза баштайгы чедиишкиннерин быжыглаар, ажылда бар четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин алыр ужурлуг. Партия эге организациязының хуралының протоколдарын таныжып көргеш, чеже коммунистиң отчёдун алганын көөр дээрзи чок болган. Моон алырга партийжи даалгаларны, даалган ажыл-херээн кайгаар күүседип турар дугайында коммунистерниң отчёттарын дыңнаваайн турар. Ону көвүдедири — оларның харысалгазын бедидер, ажылды экижидеринге дузалаар. Кеску агитацияның байдалы фермада багай, ону эде кылыры негеттинип келген. Клубтуң четпес ажылын эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга-ла шүгүмчүлээн, ындыг-даа болза ону ам-даа септеп албаан. Фермада ооң ажылдакчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга, оларның уругларын өөредип, кижизидеринге таарымчалыг байдалдар ам-даа тургустунмаан. Ону хөгжүдер талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылыры совхоз дирекциязындан (директору Х. Монгуш) негеттинип турар. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни чайладыры оттук-дашчыларның чедиишкиннерин ажылдаарынга дузалаар.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корреспондентизи.

БАШКАРАРЫНЫҢ ЭРТЕМИ

Партияның XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай сорулгаларга хамаарышкан хөй айтырыгларны диплом ажылдарынга сайгарып көрген Грузияның Компартиязының ТК-зының чанында партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларының мергежилин бедидер Төпте ол диплом ажылдарын камгалап турар.

Төптүң кол сорулгазы — марксистиг-ленинчи теорияның болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң практиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле удуртукчу ажылдакчыларның билиинин деңнелин бедидери. Сайзыраңгай социализм ниитилелиниң социал-политиктиг болгаш экономиктиг айтырыгларының талазы-биле удуртукчу кадрларның билиин бедидери Төптүң ажылында чугула черни ээлеп турар.

Эргелеп башкарарының эртемин чыл бүрүде ниити муң ажыг дыңнакчылар шиңгээдип ап турар. Өөредилгениң хуусаазы он хүндэн ниити ай чедер. Эртемниг коммунизмниң, партия болгаш совет тургузуунуң, политиктиг экономияның, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының, социал-экономиктиг планнаашкынның болгаш сан-хөөнүң, эргелеп башкарарының математиктиг үндезиннериниң, санаалга техниказының, автоматтыг башкарылга системазының кафедраларынга кичээлдер Төптүң дыңнакчыларының теоретиктиг болгаш практиктиг деңнелин бедидеринге чугула рольду ойнап турар.

ЧУРУКТА: Төптүң доозукчузу болгаш Батумиңиң дааранылга бүдүрүлге каттыжыышкынының кол инженери Автандил Киквадзениң дипломнуг төлевилел ажылын камгалап турары.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Эвилелдешкен республикаларда

ТАДЖИКИСТАН: АВАЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Курган-Тюбо областың «Победа» колхозунуң бүдүрүлгезинге ажылдаары-биле бажың ээлери — ээээш эвес авалар дедир келген. Ажыл-агыйның хову бригадаларынга сезоннуг ажылдар үезинде ажылдаар уруглар садтарын болгаш яслилерин тургусканының ачызында ындыг арга тывылган.

Ол дээрге көдээ Совет депутаттарының эгелээшкинин болур. Уруглар чурттаар түр бажыңнарны септеп дериириин, оларның аъш-чемниин, хостуг шагының дугайында сагыш салыышкынны олар контрольга алганнар. Ылаңгыя күш-ажылчы хөй-хөй коллективтерниң бригада керээзин ёзугаар ажылдаарынче шилчээни-биле холбаштыр сезоннуг ажылдар үезинде ажылдаар уруглар албан черлери көвүрээн. Ажыл шагын чөп ажыглаар дугайында айтырыг ам чидин-биле тургустунган.

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында малга чемнер белеткелиниң, хөвең ажаалдазының болгаш чымыдазының үезинде ажылдаар ындыг янзылыг садиктер болгаш яслилер чүс-чүс-биле ажыттынган. Муң-муң херээженнер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржир аргалыг болу берген.

ТУРКМЕНИЯ: УРАН ЧҮҮЛГЕ СОНУУРГАЛЧЕ ЧАДА

Ашхабадтың № 61 уруглар садының кижизиттирикчилери Күрүнениң чурулга уран чүүл музейинге доктаамал баарлар. Аңаа бичии чаштарга эстетиктиг кижизидилгениң курузун эрттирип турар.

— Бо дурмулга ниити чыл уламчылап турар — деп, искусствовед Н. Ануров чугаалаар. Уругларны уран чүүлге бичинзинден тура хандыкшыдарга, оларның аңаа сонуургалдары улам калбарар дээрзин ооң түңнелдери бадыткап турар. Эстетика кичээлдеринге уруглар теоретиктиг билиглерни беленинбиле шиңгээдип ап турар, а ооң соонда ынак номнарын болгаш тоолдарын улут хандыкшыы-биле каастап чурун, көргүзер. Чуруктар талазы-биле тематиктиг конкурстарга олар идепкейлиг киржип турар.

Ашхабадтын ол уруглар садынга эгелээн дурмулганы республиканың школа назыны четпээн өске-даа уруглар албан черлеринге уламчылаар деп шиитпирлээн. Эстетиктиг кижизидилге талазы-биле комплекстиг кичээлдер бүгү-ле уруглар садтарында эртип турар, ол дээрге музыка, чурулга уран чүүл, ганныг номчулга талазы-биле кичээлдер-дир. 450 улуг болгаш белеткел бөлүктеринге эстетиканың национал дылга кичээлдерин орус дыл кичээлдери-биле дакпырлап эрттирип турар. Школа назыны четпээн беш муң хире уруглар орус дылды ында өөренип турар.

ЛАТВИЯ: МАЯК-АВТОМАТ

Гидротудугжулар Балтий далайга чаа маяк-автомат турар черин тодарадып алганнар. Рига, Таллин, Ленинград баар судиолар оруунуң чоогунда сыык суглуг черлерниң бирээзинге ону тудар.

Амдызында ында өртеп каан «Ирбен» маяк бар, ол эштип чоруур. Күштүг хат келгеш, судноңу өртегден каш-даа катап үзе тырткан. Ынчангаш маяк-автомат турузар деп шиитпирлээн. Гидротудугжулар болгаш водолазтар хат-шуурган-даа дивейн, агаар-бойдустуң берге байдалдарынга ажылдап турганнар. Адак соонда маяк турар дөжек белеткеттинген.

Тускай судно-биле 36 метр узун дурттуг суурганы манаа экээр. Ооң ын үстүнге чырыткылыг болгаш радиолуг маяктар турар. А доктаамал ажылдаар кижилерниң орнунга автоматтыг тургузуг турар, ол атомнуг энергия-биле ажылдаар. Ол бүде бээрге, эштип чоруур ол эрги маяк «халажыр».

ЛИТВА: ҮНЕЛИГ МИНЕРАЛ ШЫГЖАМЫРЫ

Литва геологтар Прибалтикада карымал байлактар данзызынга чугула чазалганы киирген. Үнелиг тудуг материалдары болур ангидриттиң кайгаар-даа аажок көвей курлавырын республиканың девискээринден олар тыпканнар. Баштайгы сааашкыннар ёзугаар алырга, ол миллиард-миллиард тонна болуп турар.

Литваның барык бүгү мурнуу кезээнде чер иштинде ол чыдар болган. Каунас районнуң девискээринде ол минерал чер кырынче чоок чыдып турар, ынчангаш ону оон казып тывары көрдүнген. Тудуг материалдарының үлетпүрүнге, химия индустриязынга, орук тудуунга ангидриттиң ажыглаарының аргаларын ам өөренип көрүп турар. Даштындан көөрге, мрамор ышкаш, ол минералды каасталгага база ажыглап болур. Бетон бүдүрерингe база ол немерелиг. Бо таварылгада цементиниң камнап алыр арганы ол бээр. Ону чуурупар болза хырбаланчак материал болу бээр, оон-биле тудуштурулга ажылдарын чорудуп болур.

МАКТАЛДЫГ

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң кыргыкчызы Далар Назычылак эки ажылы-биле мыталдыг. Ол кыргылда эгелээниинден тура эрткен үш-беш хонук тарыва 507 хойну кыргааш, оон 1825 кг дүктү дужааган.

Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыштың мурнуку олуруунда чорүп турар.

Бистиң корр.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Районнар аразының Ак-Довурак газ каттыжыышкынының Чадаана участогунуң чолаачызы Сергей Николаевич Пименов — Чадаана хоорайның чурттакчыларының күзенчиг аалчызы. Эдилээн машиназынга каннат чолаачы чурттакчыларның чагыын үезинде күүседип чедипкен.

ЧУРУКТА: С. Н. Пименов.

К. МОНГУШ.

ПРОДУКЦИЯНЫ БҮДҮРБЕСТЕЙ БЕРГЕН

Чадаана хоорайда тууйбу заводу ажыглалга кууссадан оваачок озалдан кирген. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга Аъш-чем программазын боттандырары, көдээ ажыл-агыйны комплекстиг хөгжүдери, оон тудуг-сууруулам сайзыраңгайжыдары чугула черни ээлеп турар деп айыткан. Чөөн-Хемчик районнуң бүдүрүлге черлери, тудуг организацияларын болгаш ажыл-агыйлары чугула чит-эт — тууйбу-биле хандырар Чадаанада тууйбу заводу 1983 чылдың төнчүзүнде ажыттынган болгаш ону СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозка хүлээткен.

Чайгы сезон үезинде ажылдаар, үш миллион тууйбу бүдүрер бо тууйбу заводун «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 3 КМК-зының бригадалары туткан. Ону улуг сандааашкын-биле дооскан. Ынчан чылдагааннар, маргылдаалар улаа-дараа үнүп тургулаан. Заводтуң дыка хөй дериг-херекселдерин куду шынарлыг кылган. Ында чиг тууйбуну кадырып, кургадыр беш сарайны тургускан. Тууйбу өрттедир 4 печка бар.

Тууйбу заводунда бо хүннерде байдал дүвүреңниг. Оон бүдүрүп үнүрер продукциязын хөй-хөй тудуг объектилери организациялары, бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агыйлар четтикпейн манап турар. Ынчалза-даа амгы чедир продукция бүдүрбейн турар. Чиг тууйбу кургадыр сарайлар иштинче чүък сөөртүр вагонеткаларның мааңаар рельстери ажыглаттынмас болган. Оларның аразы ырак-чооктуг, ыргак-дагыр.

А тууйбу өрттедир печкаларның ийизи ажылдавас. Ында чедир кылбаан чүүлдер-ле хөй. Хөй четпестерлиг заводту райкүүсекомуң даргазының оралакчызы Ф. Г. Баранов баштаан комиссияның хүлээп алганы элдептиг.

Завод бо хүннерге чедир чүге 200 тууйбу бүдүргеш, ара турупкан. Капитал тудугнуң хемчээлин улгаттырарының чугула негеделдеринин бирээзи болза, бар бүдүрүлге баазаларының күчүзүн эң долу, чогумчалыг ажыглаары, оларны улам быжыглап, сайзыраңгайжыдары, тудугга амгы индустриалдыг аргаларны ажыглаары болур. Тууйбу белеткээринге херек кызыл дойну заводче Ак-Хаяда хургайдан сөөртүп турар. Аңаа элезиннелчек ак дойну немээри чугула деп специалистер санап турар. Ак дой алыр чер чок.

Ажылчыннар тууйбу бүдүрериниң технологиязын сагывайн, дойну шын эвес хоюдуп турар. Ооң чылдаганы-биле заводта дой хоюдар, хоюткан малгашты пресстээр дериг-херекселдер доктаамал үрелип турар. Ажылчын кадрларны бо хүннерге чедир четчелеп быжыглаваан. Штат ёзугаар бежен ажыг ажылчын херек. Ам ында чүгле чээрби ажыг кижи бар.

Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводунче ажылчыннарны өөредип чорудары саадаан. Чадаана биле Хайыракан суурдан ажылчыннарны тускай транспорт-биле сөөртүп турар. Ынчалза-даа ажылчыннарга таарымчалыг байдал заводта тургустунмаан. Ында столовая чок.

Улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг бо заводтуң ажылын шуудадып, үстүнде адаттынган четпестерни дарый чайладыр үе келген. СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш заводтуң удуртукчулары бар аргаларны ажыглап тургаш, заводтуң продукциязын долу күчүзү-биле берип эгелээри — соңгаарлаттынмас айтырыг.

К. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Кечил-оол Амашкыновичиниң ачазы тоолчу кижи чораан. Булуттуг дээрниң адаа-биле бүдүктүг ыштың кыры-биле ужуп турар демир аъттың бо хүннерде тоолда эвес амыдыралда херек кырында көрүп турар бис. Чоннуң күзели ынчаар боттантан. Оон оглу демир аъдын-машиназын мунупкаш, Тыва девискээрин эргий кезип каапкан.

Ынчан Калдар-Хамар арты ажары берге турган. Машина соонга бүдүк шарып алгаш арай деп ажып турганын баштайгы тыва чолаачыларның бирээзи Кечил-оол Амашкынович Монгуш сактып чугаалаар. Амгы үеде асфальтылыг оруктарга кууштаамырып чорүп турар КамАЗ-тарны ол оргаар-биле магадап олурар.

1935 чылда 19 харлыг оол турган, ол чолаачылар курстарынга өөренип кирип алган. Ол үеде өөтө ужен ажыг кижи өөренип турган. Чолаачылар эргени холга алгаш, ырак-ужак черлерже ЗИС-5, ГАЗ-А марканың машиналарын ол башкарып чорүп турган. Кады ажылдаан эгелээн эштериниң бирээзи Хунаажык Ондар-биле чолаачы ажылынга үр үеде үре-түңнелдиг ажылдааны дээш шаңнадып-мактадып келгеннер.

Бодунуң ажылдап турган чылдарында чолаачы мергежилинге ол дыка хөй аныяктарны өөреткен. Техникага камныг болуңар деп оларга үргүлчүнүң чагып-сургап олурар.

Ч. ӨӨЛЕТ.
Тес-Хем район.

ОНЧЫЛ ТУДУГ ЧОК

«Саян» совхозтуң төвүнден он километр ырак черде Могай суур бар. Борта сүт-бараан фермазы, чеңгериинге шөлү турган. Ам суур шуут кагдынган. Бажыңнар туттунмайн турар. Бар бажыңнарның хаалалары тоглап дүжүп турар апарган. Кудумчу херимнери үрелик. Совхоз төвүнде бажыңнарны тудуп-ла турар. А Могай биле Сесерлигге тудуг чорбайн турар. Бир бажыңның тавааны салып кааш, олчаан уткан.

Суурларга көдээ ажыл-агыйның специалистери, башкылар, эмчилер-даа ажылдап кааш турар. Чаа өгленген аныяктарга база бажың херек болгай. Көдээ тудугну сайзырадыр дээш сагыш салып турар чер-черде чаа бажыңнар харын-даа кудумчулар немежип турар-дыр. Бистиң суурларны ооп эртип турарын кайгаар-дыр мен. Көдээ тудугну харылап турар эштер бисче көрүп болза эки деп бодаар мен.

С. УДУМБОР.
Бии-Хем район.

УТТУНДУРГАН СУУР

Тока аттыг совхозтуң Кашт салбырында чурттап турар мен. Сууруувус улуг эвес. Чурттакчыларның чамдызы моон шуут чоруп турар. Чүте дизе хандырылга мында багай. 1983 чылдың октябрь айда-ла кудук үрелген. Аңга чедир сүт сөөртүр машина кээрин манап олурар-дыр бис.

Почта чедирилгези саадалгалыг. Солуннар чыглып-чыглып келир. Кижи эмчилери — хаая аалчылар. Ылангыя грипп үезинде сүт дыка берге, эм-даа тывылбас.

Суурнуң чону ыяш-бээр баар дээнде, чангыс сүг сөөртүр машинадан халбактаныр. А совхоз төвүнге чедир база херип. Ажыл херек кылып алыр дээнде чурттакчы чон чадаг кылаштажыр ужурга таваржып турар.

Бүгү чүвени кижиге, ынчаа чаагай чоруунга кылып турар. А бистиңиде совхозтуң удуртукчулары, чоннуң амыдырал-чурттангазын экижидеринче шоолуг сагыш салбайн турары хомудалдыг.

В. МОНГУШ.

Ү. ШЫНААНЫ ОЮП...

Бистиң Ү. Шынаа суурда тудуг-суур хөгжүвес болгаш, келген аныяк специалистерге шыырылмас. Бистерге аныяктарга мында солуу эвес-тир. Ажылдаар дээрге-даа ажыл чок. Хостуг үевисте чүнү кылырын аайын тыппас-тыр бис.

Район төвү азы кожа суурларже баарда, машина дозар. Самагалдай — О. Шынаа автобузу бистиң суурну оор эртип турар. Оруктан 18 километр черде турар бистиң суурувус таварты эртер маршрутту чүге тургузуп болбазыл?

БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Көдээ суурлар: тудуг, хандырылга

«Саян» совхозта бо чылын чурттаглга бажыңнарын «Тыва көдээ тудуг» трестиң КМК-зы тудуп турар. Көдээ ажыл-агыйның министерствозу чылдың-на совхозтарга дөрт хире бажың тударынга херек акша-хөреңгини берип турар. Бо чылдан эгелеп министерство РАҮК-терниң акшаландырар, а олар совхозтарның хандырар. Каяа, каш бажың тударын совхозтарның техниктиг чөвүлелдери шиитпирлээр.

Могай суурда «чурттаглга бажыңнары четчир» дээрзин «Саян» совхозтуң прорабы П. Я. Молявка бисче дыңнаткан. Ында улуг бүдүрүлге черя чок. Суурнуң чону хөй эвес болгаш тудуг хөгжүдери албан эвес, ынчангаш чурттаглга бажыңнарын колдуунда совхоз төвүнде тудуп турар деп ол дыңнаткан. Эрткен чылын ында дөрт бажыңны сентээн.

Автобус аргыжылгазының айтырыгларын, почта чедирилгезинде, телефон, радио харылзаазында четпестерни хамааржыр организацияларга дыңнаткан.

Номчуңчуларга көдээ тудугнуң амгы байдалын, моон соңгаар хөгжүлдезин тайылбырлаары артык эвес. Красноярскиниң төп совхоз тудугнуң Тывада филиалы 1986—1987 чылдарда тутпунар көдээ тудугларының төлевилелиниң ам чогаадып турар. Чагыглардың 70 хуузу Көдээ ажыл-агый министерствозунга, артканнары «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынга хамааржыр. Оларның кайызы-даа көдээде чурттаглга бажыңнарын социал-культура болгаш бүдүрүлге объектилерин тудуп турар.

Филиалдың кол инженери В. А. Монгуш келир беш чылдан ыңай көдээ суурларга бажыңнарны кварталдайы-биле тударын планнап турарын демдеглээн. Кварталдар иштинге садыг-магазиннерни школаны, хандырылга бүдүрүлгелерин, ясли-садтарны болгаш культура-чырыдыышкын албан черлерин тудары көрдүнген.

Ам тудуп турар бажыңнар үш хевирлиг: ыяш, шлак-бетон, керамзит-бетон. Шлак-бетон бажыңнарны Бай-Тайга, Барыын-Хемчик: Чөөн-Хемчик районнарда тудуп турар. Керамзит-бетон бажыңнар Бии-Хем, Каа-Хем, Кызыл, Таңды районнарда туттунуп турар. Бо бажыңнарның кезектерин «Тыва көдээ тудуг» трестиң демирбетон кылыглар заводу бүдүрүп турар. Кезектерни эптээри белен болгаш, тудугну хуусаазында ажыглалга кииирер арга бар.

Ниити аал чурттаар 2—3 өрээлдиг бажыңнарның чанынга кудукту, сарайжыгашты, мал кажааларын тудуп, огород шөлүн тускайлап турар. 0,06—0,12 гектар чедир ногаа өстүреринге эптиг шөлдү үндүрүп бээр. Бо болза аъш-чем программазын боттандырарынче база чоннуң чаагай чоруун экижидеринче угланган хемчеглер болур.

Бо чылын филиал 235 объектилерниң төлевилелдерин бадылаан. Эрткен үш чылдарда көдээ суурларда дыка хөй тудуглар туттунган. Чүгле «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны безин бо үеде 4 школаны, 6 уруглар садиктерин, 2 клубту туткан. 1981 чылда 33,2 муң, 1982 чылда 69 муң, эрткен чылын 32 муң дөрбелчин метр чурттаглга бажыңнарының тудуун төлевилээн, оларның колдуу туттунуп турар.

Сукпакта тудуп турар 30 аңгы шилиттинген төлевилелдиң шенелде бажыңнарының чүгле азы хирезин өске районнарга тударын чөпшээреп болур. Изиг, соок суглуг, төпчүткен одалгалыг, газ азы электроплитка салдынган, чаагайжыттынган бажыңнарны көдээге тудуп эгелээр. Хоорай-биле көдээниң ылгалын чидирер дээш ап турар хемчеглерниң кескү херечизи бо.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының баштайгы үш айларында «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын 27 муң дөрбелчин метр чурттаглга бажыңнарын туткан. Бо чылдың беш айларында бо талазы-биле план күүсеттинген. Майның планы 103,6 хуу четкен. Моон алгаш көөрге, көдээниң социал хөгжүлдезинче эвээш эвес кичээнгейни угландырып турар.

«Тес-Хем» болгаш Тока аттыг совхозтарда чурттаглга бажыңының тудуунче Көдээ ажыл-агый министерствозу сагыш салыр ужурлуг. Чер-черде ажыл-агый удуртукчулары, көдээ Совет күүскомнары көдээ тудугнуң планнаарын экижидип, ооң хөгжүлдези дээш бүгү күштү ынаар мөөңнээрин чедип алыры негеттинип турар. Бердинген акшаландырыышкынны үезинде шиңгээдип албас, чок болза ону өскээр ажыглаар, тудугжу бригадалар ажылын контрольга албас чоруктар бар. Сөөлгү үеде совхозтарда тудугну РАҮК чөвүлелдериниң удурткулгазынче киирген. Амдызында олар ажылды ам-даа холунда албаан турар деп болур. Совхоз төптериинден аңгы салбырларга, ферма, бригада төптеринге, малчын кодаиннарга болгаш хову турлагларынга чурттаглга бажыңнарын тудар, бар бажыңнарны септээр, кудумчуларны чаагайжыдар херекке чер-чер Советтериниң киржилгезин күштелдирери чугула.

Чамдык көдээ суурларда парикмахерская, комплекстиг хүлээп алыр пунктулар чонга ачы-дуза чедиреринин өске-даа бүдүрүлгелери чок. Магазиннерде бараан ховар. Харын хлеб безин келбейн баргылаар. Автобус четпейн турар черлер эвээш эвес. Телефон, радио, телевизор үргүлчүнүң үрелиишкинге турар деп, чурттакчылар хомудап турар. Кыдыг черлерни артистер безин ыраксынар.

«Кагдынган» деп санадып турар ниити-чаңгыс суурларже ээ көрнүр үе черле келген. Ындыг суурларда хөй-ниити организациялары шүшпең ажылдап турарын айтыр апаар. Чижээ, Ү. Шынааның аныяктарының хостуг үезин организастаарынга ында комсомол организациязының ажылын идепкейжидер болза эки. Шупту чүвени кылып бээрин манап олурбайн, шефтээшкин дузазы-биле-даа хөй ажылдарны кылып болур. Чаагайжыдылга ажылынга аныяктарны, өөреникчилерни кириштирип болур. Суурларның сайзыралы ооң чурттакчыларының эгелекчи болгаш идепкейлиг чоруундан, ында удуртукчуларның харысалгалыындан, быжыг туруштуундан база хамааржыр.

А. ХОВАЛЫГ.

ПМА-ның интервьюзу

КИРЖИР УЖУРЛУГ БИС

Швейцарияның күш-ажыл партиязының Политбюро кежигүнү Роже Даффлон 1984 чылдың майда Женеваның мэри кылдыр соңгуткан. ПМА-ның Женевада корреспондентизи Р. Вавилов чамдык айтырыгларга харыылап бээрин оон дилээн.

— Женеваның мэринге база катап соңгуттуңар. Хоорайның муниципалитединиң мурнунда турар сорулгаларның дугайын чугаалап көрүңерем.

— Эң кол айтырыгларның бирээзи — чуртталга бажыңнарының чедишпейн турары. Чурттакчы чонунуң шоолуг чединмес кезээнге чиик хөлезилиг бажыңнарны тудар ужурлуг бис. Ындыг бажыңнар негеттинип турар кижилер бисте ам дээрезинде дыка хөй.

База бир шиитпирлезе чогуур айтырыгларның бирээзи болза, Женеваның чурттакчы чонунуң 33 хуузу болуп турар — даштыкы кижилерге удур чоруктуң мында өзүп турары болур. Ооң-биле чергелештир, Францияның кызыгаарже чоок областарындан бо хоорайже хүннүң-не 24 муң чыгыы кижиниң ажыл дилеп кээп турары. Экономиканың янзы-бүрү адырларында марттан ноябрь айга чедир сезоннуг ажылдарда хаара туттунган даштыкы 5—6 муң ажылчыннарны оларга база немептиңер. «Өске чер чурттугларның» хамаарылгалыг чоруун чамдык кижилер ажыглап, чурттуң хамаатыларының бо берге байдалдарда ажылдап турарын оларның буруузу-биле болдунуп турар деп чылдагаан-биле бүгү буруну оларже чууй каарын оралдажып турарлар база бар.

— Сөөлгү үеде делегей байдалы чидигленип, ядролуг дайынның айыылы кыштыгып үнүп болурунуң аргалары улгаткан болгай. Бо байдалда швейцар улустуң хамаарылгазы кандыгыл?

— Шынап-ла, делегей байдалы амгы үеде дыка чидиглеген болгай, бис аңаа аажок дүвүреп турар бис. 1982—1983 чылдарда тайбың камгалалынга хамаарыштыр күштүг чыскаалдар чуртка болгулаан. Оларның эң-не улуг чыскаалы 1983 чылдың ноябрьда Берн хоорайга болуп эрткен. Дайынга удур ол чыскаалдың киржикчилери ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың элчин черлериниң аразынга «дириг илчирбе» кылдыр шөйлү бергеннер.

Швейцарияның КНО-га кирериниң дугайында айтырыгны чурттуң парламентизинге чугаалашканы амгы делегей байдалының чидиглеенгениңге база хамааржыр. Депутаттар палатазының хөй кезии ол айтырыгны чүүлдүг кылдыр бадылаап, ынчалза-даа ол айтырыг бүгү улустуң саналын ёзугаар шиитпирлеттинер ужурлуг. Референдумга чедир арткан айларда бистиң чуртувустуң КНО-га кирери чугула дээрзин чон ортузунга тайылбырлаары-биле улуг ажылды чорудар ужурлуг бис. Бирээде, ол дээрге, өске чурттарга бүзүрелдиң барымдаазы-дыр. Ийиде, швейцар улустуң бодунуң тайбың дээш быжыг бүзүрели-дир. КНО-нуң кежигүнүнге кирип тура, делегейниң бо организациязы дээрге, тайбыңны деткиириниң кол дүлгүүрү болур дээрзин билир ужурлуг бис. Ону камгалап алыры ындыг-ла белен эвес. Маргылдаалыг айтырыгларны чүгле тайбын арга-биле шиитпирлээр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр апаар.

— Швейцария нейтралдыг чурт болуп, нийти-европа чөвүлел хуралының киржикчилери чурттарның Мадридке ужуражылгазынга рольдуг киришкен. Европага бот-боттарынга бүзүрелди, айыыл чок чорукту болгаш чепсегленишкинниң дүжүрериниң талазы-биле хемчеглерге хамаарышкан конференция ам Стокгольмда болуп турар болгай. Ооң ужур-дузазын канчаар үнелеп турар силер?

— Швейцария Стокгольм конференциязынга киржир бодап турар бе база ол конференциядан кедилиг тодаргай түңнелдерни манап болур бе дээрзин бистиң даштыкы херектер министри Оберден Берингe болуп эрткен парламентиниң сөөлгү сессиязынга депутаттарның бирээзи айтырганын сактыдыр мен. Министрниң харыызы бадыткалдыг болган. Ийе, конференцияның ажылы ажыктыг болган, аңаа Швейцария моон соңгаар-даа киржир ужурлуг, чүге дээрге, конференцияның чедишкиниг эртеринге ол бодунуң үлүүн киириштирип болур. Мээң бодап турарым-биле алырга, бистиң чазаавыс ол талазы-биле улуг күженишкиннерни үндүрер болгаш чамдык маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээринге саналдарын кирип, ол айтырыгларны чугаалажып көөрүнге болгаш тодарадырынга хамаарышкан делегей ужуражылгаларының организастаарынга үлүүн киирер апаар ужурлуг. Аңаа хамаарыштыр мээң чугаалаксаан чүвем мындыг: Швейцария чежемейнин-даа «бичии» чурт болза, дыка хөйнү ол кылып болур. Амыдырал ону бадыткаан болгай. Делегей айтырыгларын шиитпирлежиринге «бичии» чурттарның киржилгези эвээш эвес болган.

— Женева биле Москваның аразында найыралчы харылзаалар шагдан бээр тургустунган болгай. Кады ажылдажылганың чоокку үеде пландарының дугайын чугаалап болур силер бе?

— Бо чылын бис база бир юбилейни демдеглээр бис: бистиң кады ажылдажылгавыс үжен чыл мурнунда эгелээн. Бо чылдарның дургузунда бистиң чурттарывыстың найысылалдары делегацияларын доктаамал солчуп келген. Москвачыларның чаагай чоруун улам экижидер талазы-биле Моссоветтиң кылып турары улуг ажылдары-биле таныш бис. Женева муниципалитединиң чалаажын ёзугаар бо чылдың сентябрьда Москвадан делегация бистиң чуртувуска келир.

Культура талазы-биле кады ажылдажылгавыс база хөгжүп турар. Чоокта чаа Женевага грузин мастерлерниң алдындан болгаш мөңгүнден кылган чүүлдериниң делгелгези ажыттынган, а Женеваның чурукчулары боттарының ажылдарын Ленинградка көргүскеннер. Спортчу харылзааларывыс дыка хөгжүп турар. 1985 чылдың март айда болур — хоккей талазы-биле турнирниске ССРЭ-ниң чыынды командазының киржиринге чөпшээрелин алган бис. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларга совет спортчуларының киржилгезин организастаар дугайында Швейцарияның спорт федерацияларының менээ айтырыгны бола тургузуп келир-дир. Совет улус-биле найыралчы харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдер талазы-биле бистиң улустуң күзели моон безин күштүг турар-дыр.

Роман ВАВИЛОВ,
ПМА-ның корр.
Женева.

Совет Литваның немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылынга

НЕМАНДА ДАҢ ХАЯАЗЫ

Балтий чоогунуң совет республикалары 1941 чылдың фашистиг агрессиязынга эң баштай таварышканнар болуп турар. Литва гитлерчи эжелекчилериниң молчүгделиниң адаанга үш чыл иштинде хилинчектенип келген. Неман эринде эрте-бурунгу черге дайын канчаар-даа аажок улуг когаралды болдурган. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң үштүң ийи кезиин сандан үндүрген. 90 муң хире бажыңнар бузулган, фашистиг өлүрүкчүлерниң холдарындан 700 муң кижи өлген.

Ынчалза-даа Совет Литваның ажылчы чоннарының тура-соруун массалыг шаажылал болгаш араатанзыг үүлгедиишкиннер-даа сый шаап шыдаваан. Төрээн чериниң муң-муң ёзулуг патриоттары коммунистерниң удуртулгазы-биле баштайгы хүннерден эгелээш-ле эжелекчилерге удур демиселди калбарткан. Партизанчы шимчээшкинниң углап-башкарары-биле республика штабын тургускан, ооң ажылын Литваның Компартиязының ТК-зы удуртуп турган.

1944 чыл Литва улустуң төөгүзүнге гитлерчи эжелекчилерден хосталганың чылы кылдыр кирген. 1944 чылдың июльдуң 13-түң хүнү онза төөгүлүг болган — республиканың найысылалы Вильнюска турган фашистиг аг-шериглер бөлүүн узуткаарының тиилелгелиг доозкан совет дайынчыларга болгаш партизаннар каттышкыышкыннарынга бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москва салюттаан.

Бөгүн Совет Литва — ССРЭ-ниң улустарының аңы-дүңма эвилелинде деңг эргелиг болган чечектелип турар республика боон турар. Ол өрттенип-хуюнталып, бузулган соонда катап тургустунган хоорай ам бедик хөгжүлделиг үлетпүрлүг, амгы үениң болбаазырангай ажыл-агыйлыг, эртемниг, культуралыг болгаш чырымыньшыг чер апарган.

Шүлүкчү Эдуардас Межелайтис — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи болганда, ооң чогаал ажылының кол-ла темазы хамааты хүлээлге, патриотизм боон турары таварылга эвес. Ол — «Кижи» деп поэманың автору. Нонда бистиң үениң маадырының, коммунист кижиниң овур-хевири чайынналдыр көргүстүнген. Ол ажылы дээш шүлүкчүге Ленинчи шаңналдың лауреады аты тывыскан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Литваның улустуң шүлүкчүзү Эдуардас Межелайтис — Литва ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы болбушаан, хөй-ниитиниң улуг ажылын база кылып турар.

М. БАРАНАУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Каунас хоорайның чоогунга турган тоску форт дээр концлагерьниң кара-бажыңнарынга ССРЭ-ниң, Европаның дыка хөй чурттарының хамаатылары — 80 муң ажыг кижини өлүрүп узуткаан. Фашизмге өлүрткеннерге турасхаал кылдыр ол черде өндүр-улуг мемориалды тургускан (авторлары — скульптор А. Амбразюнас, архитекторлар — В. Виелюс болгаш Г. Баравикас).

ЧУРУКТА: IX фортка фашистерден өлгеннерге тураскаадып тургускан мемориал.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ болгаш К. ЮРЯЛЕННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЭРТЕ-БУРУНГУ БОЛГАШ КЕЗЭЭДЕ АНЫЯК

40 чыл мурнунда, 1944 чылдың июль 13-те, Вильнюс хоорайны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаан. Найысылалдың төвүнде эрте-бурунгу шивээниң суургазының кырында тиилелгелиг тукту аскан. Амгы үеде шивээде хоорайның канчаар катап тургусканының, калбарып өскениниң болгаш чараш апарганының дугайында музейде делгелгелер чугаалап турар. Ында чедип келген Ада-чурттуң Улут дайынының хоочуннары олар-биле таныжып турар. Шаандакы тулчуушкуннарының киржикчилери шивээниң кырынга үне бергеш, боттарының ханныг тулчуушкуннарга киржип турган черлерин арай деп таныып турган.

Дайын үезинде пулемётчик чораан, Алдар орденинң долу эдилекчизи Данутте Станелене-Маркаускене, Вильнюс дээш тулчуушкуннарга киришкен партизан отрядтарының командирлери, Совет Эвилелиниң Маадырлары Станислав Апивала болгаш Бронислав Урбанавичюс олар эрте бурунгу-даа болза, моңгеде чалыы хоорай Вильнюстуң дугайын чугаалап турганнар.

Дайын сөөлүнде чылдарда ол хоорай бодунуң шаандакы кызыгаарындан эрткеш, улам калбарган болгаш чаа-чаа чуртталга районнары тывылган.

— Литваның найысылалы дээш тулчуушкуннар доостуру билек-ле хоорайга аъш-чем болгаш тудуг материалдары сөөрткен эшелон чедип келген — деп, улус депутаттарының Вильнюс хоорай Совединиң күсхомуну даргазы Альгирдас Вилейкис чугаалаан. — Тайбың амыдыралды тургузарынга Литвага бүгү чурт дузалаан.

Вильнюстуң үлетпүрүн, чуртталга ажыл-агыйын хөгжүдеринге 2,1 миллиард ажыг рубль чарыгдаттынган. Амгы үеде хоорайның бүдүрүлгелери электронниг техниканы, нарын автомат-станоктарны, кодээ ажыл-агый машиналарын, мебельди, идик-хепти болгаш өске-даа массалыг херегледиң барааннарын кылып үндүрүп турар. Литва марка-демдектиг продукция Төрээн чурттуң бүгү булуңнарынче, он-он даштыкы чурттарже чоруп турар. Вильнюсчулар боттарының хоорайын хостааныңдаан бээр 40 чылын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткаан. Аңаа турасхаатаан шалыңчы ээлчегге бүгү бүдүрүлге коллективтери киришкен. Ооң түңнелинде чартык чыл планын хуусаадан эрте күүсеттинген.

Хоорай улам-на чагаалып, улам-на каас-чараш апар чыдар. Ооң чурттакчылары совет кижилерниң дайынчы чедиишкиннерин тайбың, туругуулуг күш-ажылы-биле уламчылап турар. Дыка хөй бригадалар Совет Литваның гитлерчи эжелекчилерден хостаары дээш амы-тынын берген маадырларның боттарының составынга киир санап, оларның адынга ажылдаттынган акшаны Тайбың фондузунче дамчыдып турарлар.

Бо хүннерде комсомолчуларга болгаш пионерлерге үдеткен дайын хоочуннары В. И. Лениниң болгаш оон шериглериниң гитлерчилерни Вильнюстан үндүр шаап, сывырган Армия генералы И. Д. Черняховскийге турасхаалдарга, Совет Эвилелиниң Маршалы Н. И. Крыловтуң болгаш генерал-полковник В. Т. Обуховтуң адын эдилээн кудумчуларның мемориалдыг самбыраларының баарынга чечектерни салып турар. Дайынчылар хөөрүнде орнукуштукулаан солдаттарның болгаш офицерлерниң чевеглеринге, моңге оттуң чанынга венoктарны, дириг чечектерни база салып турар.

М. АНТОНЕНКОВ,
ВАСЕРДАМАС,
СЭТА-ның корр.

ВИЛЬНЮС.

ӨРТКЕ УДУР АЛБАННЫҢ КИЖИЛЕРИ

ХАЛАП БОЛДУРБАС ДЭЭШ

1924 чылдың июль 11-де РСФСР-ниң Иштики херектерниң улус комиссарнады өртке удур эки тура ниитилелниң уставын бадылаан. Оон бээр-ле Бүгү-российниң өртке удур эки тура ниитилели РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын өрт айыылындан чайладырынга дузалаар талазы-биле боттарының сорулгаларын чедиишкинниг күүседип, өртке удур камгалалдың күрүне органнарынга боттуг дузаны көргүзүп келген. Ол дээрге, өрттерни болдурбас талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга, өскээннериң өжүреринге, улус ажыл-агыйының болгаш чуртталга бажыңнарының объектилеринде өртке айыыл чок чорукту сагып турарын контрольдаарынга төлептиг салыышкынын киирип турар. Ынчангаш үлетпүр бүдүрүлгелеринге, албан черлеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга, организацияларга ооң эге организациялары тургустунуп, саны өзүп турар.

Өртү болдурбазының хемчеглерин алыры, от өскүй берген таварылгада идепкейлиг демиселдиң чорудары — ниитилелдиң кол сорулгазы болур. [illegible] ол ажылче ажылчы чоннарының калбак массазын, өртке удур күрүне органнары-биле кады киириштирип турар. Бистиң республика ниитилелинде 250 эге организация бар, оларның чартыы Кызыл хоорайда.

Өртке удур эки тура ниитилелиниң хоорай штавы 1952 чылда, а республиканың өртке удур ниитилели 1957 чылда тургустунган. Ооң кежигүннери өрт болдурбас талазы-биле тайылбыр ажылын чон ортузунга чорудуп, хемчеглерни ажылдап кылып турар. Ол ажылдар республиканың өртке удур эки тура ниитилелиниң президиумунуң даргазы С. Е. Лифановтуң удуртулгазы-биле бо хүннерде боттанып турар.

Бо чугула ниитилелдиң Тывага тургустунганындан бээр эвээш эвес үе эрткен моон илдең. Ол үениң дургузунда бодунуң сорулгазын чедиишкиниг күүседип келген деп дидими-биле чугаалап болур. Ниитилелдиң ажылдакчылары хөй-хөй өрттерни болдурбазынга, өскээннерин өжүреринге үлүг-хуузун киирип келген. Хоочуннар боттарының даалгазынга ак сеткилдиглер эвээш эвес. Ындыгларның чижээнге печка салыкчызы Семён Петрович Туренкону, өрт өжүрер херекселдер долдурар Владимир Павлович Крайновту болгаш өскелерин-даа хамаарыштырып болур.

Ниитилелдиң ажылы эге организацияларның ажыл-чорудулгазындан дыка хамааржыр. Бистиң республикада-даа, хоорайда-даа боттарының хөй-ниити ол хүлээлгезинге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп, өрт айыылын болдурбас талазы-биле чогумчалыг хемчеглерни ап турар организациялар эвээш эвес. Чижээ, Кызылдың сайгарылга баазазында П. И. Донковцев, № 14 механизация эргелелинде А. Н. Потехин, № 2 АТБ-де Я. С. Марьясова удурткан эге организациялар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүседип турар. Олар тус-тус объектилерге хыналдаларны чорудуп, өртке удур эки тура ниитилелдиң кежигүннерин чырткылдыг өөредип турарлар. А дружиналар начальниктерин тускай программа ёзугаар өөредир.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң өртке удур эки тура дружиналарының маргылдааларын эртирерин чаңчылчаан. Ындыг маргылдаалар чүгле күжүн, аргаларын шенежиринге чугула эвес, мергежил бедидеринге дыка дузалыг болуп турар.

Өртке удур пропаганда болгаш агитация ажылын республиканың өртке удур эки тура ниитилели чугула деп санап турар. Чурттакчыларның мурнунга лекцияларны, беседаларны номчууру, кинофильмнерни көргүзери, парлалгага ооң дүрүмнерин тайылбырлап бижиири — доктаамал кылдынып келген ажылдар болур.

Элээдилерниң өртке удур эки тура дружиналары база хоорайда ажылдап турар. Школа санында олар тургустунган болгаш отрядтарда чардынган, ында 600 ажыг школачы кирип турар. Олар өртке удур дүрүм бижээн хуудустарны чонга тарадыр талазы-биле эң идепкейлиг ажылдап турарлар. Ол ышкаш Чаа чылга белеткел үезинде ёлкалар каастап турар үеде ооң өртке удур дүрүмнериниң сагыттынып турарын хайгаараарынга школачы отрядтарның дузазы аажок улуг.

Элээдилерниң өртке удур дружиналарының аразында спорттуң бо хевири чугула черни ээлээр. Чылдан чылче ол маргылдааларның ат-сураа алгып, хөй-хөй киржикчилерни хаара тудуп келген. Республика маргылдааларынга найысылалда школа-интернаттың болгаш № 4 школаның командалары дыка хөй чылдар дургузунда доктаамал тиилекчилер болуп келгеннер.

Школачыларны өртке удур албанның ажылдакчыларының одуруунче хаара тударынга, өрт айыылын болдурбас талазы-биле уруглар ортузунга хемчеглерге киирген салыышкыны дээш Кызыл хоорайның аңгы-аңгы школаларының башкылары И. Д. Шара-Хөө, Л. В. Белькова, Т. А. Стрига, Т. И. Глушкова, Р. А. Дапзын олар эрткен өөредилге чылында өртектиг бележтер-биле, акша шаңналы-биле шаңнатканнар.

Республиканың өртке удур эки тура организациязының ажылдакчылары байырлалды чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуп турар болгаш ажылдың дениезин улам бедидер.

П. СОСЕДКИНА,
республиканың өртке удур эки тура ниитилелиниң инструкторy.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Тайбыңны быжыглаарынче, чепсегленишкинни дүжүреринче, күрүнелер аразынга деңг эргелиг кады ажылдажылганы калбартырынче углаңган Совет Эвилелиниң Каттышкан Нациялар Организациязынга күженишкиннерин КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр бедик-биле үнелээн.

КНО-нуң үндезилекчилериниң бирээзи, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүнү Совет Эвилели делегейниң ол организациязының ажыл-чорудулгазынга эң-не көскү рольду ойнап турар деп, Х. Перес де Куэльяр чоокта чаа СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга онзалап демдеглээн. «ССРЭ ылаңгыя чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугула инициативаларны доктаамал кылып турар» деп, ол айыткан. Боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүнүн соксадыры, боо-чепсекти, ылаңгыя ядролуг чепсекти болгаш чепсектиг күштерни херек кырында кызырары — улустарның эң-не шиитпирлиг негеддези, күзел-соруу-дур деп, Х. Перес де Куэльяр чугаалаан. Боо-чепсектиң, хамыктың мурнунда ядролуг чепсектиң, эндере ковудээшкини — ол дээрге, кижи төрелгетенниң келир үезинге амгы үеде кедергей улуг кыжаныышкын-дыр. Ынчангаш чепсегленишкинниң дүжүрерин шиитпирлиг чедип алыр херек деп, ол медеглээн.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш Совет Эвилели хөй чылдар дургузунда шиитпирлиг туржуп келген болгаш бо айтырыг талазы-биле чугула хөй саналдарны киирген деп, КНО-нуң чиңгине секретары чугаалаан. Ол саналдарны нациялар ниитилежилгезиниң янзы-бүрү органнарынга чугаалажып көрген. Ядролуг чепсекти немей бүдүрерин соксадыр дугайында айтырыгның талазы-биле безин КНО-нуң Кол Ассамблеязының сөөлгү сессиязынга үш резолюцияны хүлээп алган.

Космос делгемин тайбың болдурарының эргежок чугулазын Х. Перес де Куэльяр онзалап демдеглээн болгаш бо айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннар доп-дораан эгелээр ужурлуг деп кезээде санап келген мен деп чугаалаан. Бо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнү космос делгемнеринче шилчий бээрин болдурбас талазы-биле чугаалажыышкыннарны эгелээринче чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле Женева конференциязын КНО-нуң Кол Ассамблеязы эрткен чылын кыйгырган. Бо бүгү тайбың инициативаларның сорулгалары чугаалажыышкыннарга чедип алдынар дээрзинге идегеп турар мен деп, КНО-нуң чиңгине секретары чугаалаан.

Ядролуг чепсектиг күрүнелер ядролуг дайынны болдурбас сорулгаларга дүүштүр боттарының аразынга харылзааларга дугурушту нган тодаргай норма-чижектерни удуртулга болдурар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң саналын бүрүн деткип турарының дугайында Х. Перес де Куэльяр медеглээн. «Ядролуг дайынның кыжаныышкынын кызырарынче угланган чогумчалыг бүгү инициативаларга байыр чедирип турар мен деп, ол чугаалаан.

К. У. Черненконуң чугула инициативазын болгаш өске-даа саналдарын чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле шуулганнарга чугаалажып көөрүнче чогуур кичээнгейни угландырар дээрзинге улуг идегелди сагыш-сеткилимниң ханызындан илергейлеп тур мен деп, Х. Перес де Куэльяр медеглээн. Ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбазынче угланган күженишкиннерин Совет Эвилели болгаш Американың Каттышкан Штаттары кылыр дээрзинге идегелди ол база илергейлээн. Ындыг күженишкиннерниң чедишкиини чүгле бо ийи чурттарның харылзааларының эвес, харын-даа бүгү делегей харылзааларынга чаагай салдарны саадаашкын чок чедирген турар ийик деп, КНО-нуң чиңгине секретары демдеглээн.

Каттышкан Нациялар Организациязының 40 чылын келир чылын демдеглээри-биле холбаштыр Х. Перес де Куэльярның медеглээни болза: «Тайбыңны хандырарынга болгаш делегейниң кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге Каттышкан Нациялар Организациязы боттуг рольду ойнаан дээрзинге кандыг-даа чигзиниишкин чок. КНО-нуң Уставынга ат салганындан бээр эрткен чылдарның дургузунда делегей ниитилежилгезиниң ажыл-чорудулгазы кижи төрелгетенниң амыдыралының барык бүгү талаларын хаара тудуп турар апарган. Делегейниң амгы нарын байдалында чугаалажыышкыннарны кылырынга болгаш чурттарның аразынга бичии чорукту чедип алырынга КНО-нуң ролю кажангызындан-даа артык чугула болуп турар».

Каттышкан Нациялар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң дээштиг ажыл-чорудулгазы дээш ооң доктаамал кежигүннериниң үлүүнге онзагай харыысалга онаажып турар. Ол харыысалга дээрге, делегей тайбыңның болгаш айыыл чок чоруун хандырар дээш онза чугула харыысалга-дыр. Тайбыңның ол механизмин эң-не тодаргай сорулгалыг, саваңдыг болгаш доктаамал ажыглаар дээш күженишкиннерин улгаттырар ужурлуг бис деп, Х. Перес де Куэльяр медеглээн.

КОЛУМБИЯ. Капиталистиг сайзыраңгай күрүнелерниң Латин Американың чурттарынга хамаарыштыр үптекчи политиказынга удур массалыг чыскаал Картахена хоорайга болганын АП агентствозу дыңнаткан. Ооң киржикчилери (чурукта) даштыкы херектер болгаш саң яамы министрлериниң дениелинге болган Латин Америка чурттарының конференциязы ажыттынган бажыңга чедип келгеннер. Барыын чүктүң капиталистиг чурттарынга өрелерни төлээрин соксадыр дугайында чыскаалдың киржикчилери негээн.

Капиталистиг сайзыраңгай күрүнелерге Латин Америка чурттарының төлээр өрелериниң ниити түңү амгы үеде 310 миллиард доллар четкен болгаш оларның экономиктиг хөгжүлдезинге улуг когаралды чедирип турар.

АП — СЭТА-ның телефотозу.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ (СЭТА). Хамаатылар дайынның үезинде Ливанда удурланышкак талаларның туттурган кижилерин хостаарын негээн чыскаалдар болган сөөлүнде чуртта байдал база катап чоорту экижип турар. Туттурган кижилерин хостаарының айтырыын чазактың хуралынга чоокку үеде чугаалажып көөр деп турар.

Бейрут хоорайның барыын талакы болгаш чөөн секторларының аразында эрттирилге пунктулары ажылдап турар. Ынчалза-жок Национал музейниң районунда чыскаалганнар бүзэлепкен хевээр. Ынчангаш ында эрттирилге пунктузу ажылдавайн турар. Далай эртээли болгаш Бейруттуң делегей аэропорту чедиишкиниг ажылдап турар. Ливанның национал авиакомпаниязы доктаамал рейстерни хүлээп ап эгелээн.

Чазактың талазындан хемчеглерни ап чоруткан-даа болза, Триполи хоорайда болгаш чурттуң соңгу девискээринде дүшкүүрлүг байдал хевээр. Удурланышкак бөлүктерниң аразынга чепсектиг жесилдежиишкиннер ында болуп турар.

Ливанның элээн кезээн эжелеп алган турар израиль агрессорларының хөделиишкиннери чуртта байдалды[illegible]чизинге чедир экижидеринге мурнуку хевээр моондактап турар.

АЛЫШКЫЛАР

Телефон удазыны Даштыг-Тейге ийи адагаш аразында үстү берген чыткаанын Максим көрүп каан. Серемчилел чогу-биле оон кырынче хөме чорта берген. Даванмарынга сывырган демир дээптерге, хаджагай мал дораан моол өгелээн. Оозу буттарынга ораажы берген, аът дышылап турда, Максим база черге баргаш, астып алган ышы харжаа-биле ылдыртынып калган. Черде кижиниң күжүр бора ийи адагаш аразынга хайыра чок соорткеш, үзүлген удазын төнерге, ам-на адыра халый берген. Изиг ховуга Максим туруп чадап каан. Кааң дээрже көрүп алгаш, мыт чок чыткан, буттары шимчевес болган.

Бора аът чаасклан халын кирип кээрге, Хойтпак-оол биле Дартай-оол сезингеш дораан аъттангаинар. Ол аътты бодум безин билир мен, сан чок мал чүве. Каш-даа катап октаткан мен. Бир катап салбас деп оралдашкаш, узун-дынга холум иштин сывыра соктуруп алган мен. Канчаар дээр силер, кызыл анай чоор, адыжым иштин карашкылай берген терек човурээн-ле, ай ажыг болганда экирээн. Ол хевээр бора аътка чоокшулавастаан мен. Сөөлүнде Хову-Аксының байлаан ажыткан. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады боорга, бистиң кижиивис дээш геологтар Кыргыс Хууракович Хойтпак-оолду ынаар апаргаш, аңаа бажын-балгат үндүрүп берди. Уруг-дарны, ам-даа ында хевээр.

Сумунуң ийи даргазы Дунгар-оолду дораан тып алган. Улуг-Хемден суг эккеп тургаш, арай боорда оңгарып алганнар. Конгуг аът октадыпкан кижиниң буттарынын сиирлерин шие сөртүп каапкан болган. Оозу каш хондур ызыпхып келген, ол Шагаан-Арыгже чана берген. Ынчан ону сүүрен Саргыжык эмчи эмнеп турган. Баян-Колга турган Серенмаа эмчи база кээп чораан. Ол үениң-биле алырга, ховар ажыл-херектиг, телефон монтёру Максим Дунгар-оолду Тываның эң шыырак эмчилери эмнеп турганы ол-дур.

Дунгар-оол оңгарлып кээрге, даргалар чоруул дээрге мнаваан. Ол асканайнып тура, ийи эштин дузазы-биле телефон удазынын хере тырткаш, монтёр эр чүгле ынчап чоруткан. Дунгар-оол ажыл дээнде ужур чок кызыл кижи боор, бодум безин билир мен.

Бир чайын бистерни, кезек оолдарны, удавас шеригже кыйгыртыр деп барганы-биле белеткээр дээш, Шагаан-Арыгже апарган. Ам сактып олурарымга, Дамдын-оол, Сүгежик, Дапка суглар бис. Сөөлгү эживис чаңгыс-даа класс доостаан кижи, ынчалза-даа орлан, эрези конгуг, аътка шаап турда суг шуут-ла ужар чок, ээр-куш-ла. Шагаан-Арыгга сумулердан оолдар база каттыжып келген, чээрби шаа кижи бис.

Бисти Көк-Чыраа чурттуг эрги-шериг Эдер-оол башкылап турган. Ооң өөредир эртеми чүгле чыскаал сургуулу турган. Чүү дээр боор, ол үеде бистиң аравыста оң, солагай талазын билбес-даа оолдар тургулаан. Бистиң башкывыс каш борбак «шерини» хүнзедир тепседип кээр, санаарда «айт, два, айт, два» дээш дедирлени алгаш чорук бээр. Оон туранкке хараадыр, угдунмас оолдарны база катап шошкудуп-ла бээр. Бисти, чеди, сес кижистиг кезек оолдарны, удавайн чорудупкан. Ниитизинбиле ынчан Шагаан-Арыгга чеди хире хонган бис.

Бистер, Барык чурттуг оолдар, таныш-көрүш, ха-дуңма аайывыс-биле Дунгар-оол сутга хонуп турган бис. Ол кылбас чүвези чок, тывызык, сонуу кижи-дир деп чүвени ынчап билген мен. Ол шагда Шагаан-Арыгның «подүлээзи» кежээ он шак четпээнде-ле өже бээр чүве болгай. Ынчан Дунгар-оол бичии батареялардан сайгылгаан кывсып алгаш, дыңзаалап олуруптар. Ам бодап чорууруумга, радиоприёмник-даа кылып турган чадавас. Ону орай дүшке чедир сонуурган, магадаар, көөр турган мен. Өске өөрүм шагда-ла удеглап каар, оон ужурундан эрги-шериг Экер-оолга конгудуп-даа турдум. Мен ынчан дайынчы лаңчының чеди кезээн, ооң тонаазының чеди кезээн беш салаам дег билир, багай эвес спортчу турган мен. Ынчангаш ол өөредилге мезээ чүнү-даа бербээн, хуусаа бетинде чана берген мен.

Максим Дунгар-оол Эйлиг-Хемге бир ужуралга таварышкан. База чайын болган чүведир. Телефон бажында ак доңгада ээрип каан телефон удазыны алырлы берген. Ону эдер дээш, Дунгар-оол дииштиг демирлерин буттарынга кеткеш, чагы бажынче ыттан дескен диксеней дег үнүп каан. Ак доңгага чүгле четкелек чорда, улуг чагы черге барып ушкан. Дезу ирий берген адагаш болганы ол-дур. Чаяан боор. Дунгар-оол чагының кырынга кээп дүшкен. Адаанга барган болза, амы-тындан чарылбас харык кайда боор.

Ол-даа аңаа чүве-дир. Максим Дунгар-оол чагы бажынга бажы куду кылдыр база астынып чораан. Өлүмге чедир каш-ла секунда арткан турда, бодунуң угаангыры, эрес-кашпагайы-биле тынныг арткан.

Ынчан бежен чылдарның ортаа үезиниң бир-ле чайы турган. Шагаан-Арыг биле Арыг-Үзүү аразынга харылзаа үстү берген. Максим совхоз машиназынга олуруупкаш, Ээр-Хавак ховузунга дүжүп калган. Монтёр кижиниң чаңчылы черле ындыг, удазыннар шөйген адагаштар эдерин базыптар. Үр-ле кылаштап келген.

Максим бир-ле адагаш бажында ак доңганы көрүп турарга, сезиктиг конгуг болган. Ораап каан удазын адырлы берген бе азы кошкак долгаттынган бе? Ону ындап хынаар херек. Ында үр чүве чок, үне халааш көрүптер — ол-ла.

Монтёр ынчалган. Серемчилелче сагыш салбаан. Камгалал ылчирбезин дээктениң албайн, буттарында баглап алган актактыг демирлери-биле чагы бажынче маңнап үне берген. Доңгада ораап каан удазынны холдары-биле тудуп көөрге, быжыг болган. Шак ол өйде (кааң-на хүң турган чүве болгай) кайда-чүве — Чаа-Хол чүве бе, азы Арыг-Үзүү чынында чүве бе — телефон чагыларының бирээзинге чакпыш дүжерге, Дунгар-оолдуң холу сирлеш дииен. Монтёр меңней бергеш, ийи холун аткаар октапкан. Ол уу-биле камгалал ылчирбе чок кижиниң бажы сөйтайгаш, буттары адагаштан адырылбайн барган. Чаңгыс сес-биле чутаалаарга, Дунгар-оолдуң бажы куду кылдыр астына берген. Өлүм мыя бо келген.

Дунгар-оолдуң арны-бажы дыңмыгып, бүгү ханы ынаар куттулуп келген. Карак чивеш аразында ийи будун адагаштан адыра тепкен. Оода чаңгыс катап, оода чаңгыс холу-биле чагыдан туттунуп четтигер херек. Оон башка баш куду кылдыр дүжер, өлүм чайлаш чок. Дунгар-оол ынчаар кылып четтигипкен. Буттар кудулааш, баш өрүлээш, чагы дазынге ол олура дүшкен. Кааң хүн Максим Дунгар-оолче каттырып турган.

Телефонга монтёр болуп ажылдаары солун-даа, чамдыкта айыылдыг-даа болгулаар деп, Максим Хелиң-оолович амдыгаа дээр чугаалап олурар. Ооң чамдык чижектерин номчукчулар үстүнде чугаалардан билип алганнар боор. Бир катап чоокка чаңнык дүжерге, монтёр дүлейлээр часкан чери бар. Чайын черле чаңнык айыылындан доктаамал кичээнмес болза хоржок деп, хоочун монтёр аныктарга сагындырып олурар.

(Эгези № 157 «Шында»).

Кызыл-Эник КУДАЖЫ.
(Уланчылыг.)

Республиканың пионер лагерьлеринде чайгы дыштанылгазын хөглүг, солун кылдыр эрттирип турар уруглар хөй, бир чамдык школачылар өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларында, дыштанылганың болгаш күш-ажылдың лагерьлеринде ажылдап турарлар. Калбак-делгем Төрээн чуртун дургаар аян-чорук кылырынга, турисчи походтарга база уруглар киришкеннер.

Пионер лагерьлеринге уругларга уттундурбас солун ужуражылгыкыннар, спортчу маргылдаалар, конкурстар бо-ла эртер. Володя Дубинин аттыг пионер лагеринге ындыг хемчеглерни хөйнү организастап турар. Чоокта чаа аңаа Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаандан бөлүк пионерлер дыштанган.

ЧУРУКТАРДА: Дубинин аттыг пионер лагеринде бөлүк моол пионерлер башкылары-биле кады чорлар, найыралдың концертиниң үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ХААЛГАЧЫ АРЗЫЛАҢНАР

Кызыл хоорайның делгем хөнү болгаш көрүштүг кудумчуларының бирээзи Кочетов болгай. Ол кудумчулап баткан, чоктаан кижилерни кайгадыптар бир онзагай тудуг Тываның Чурукчулар эвилелиниң орду шинчилиг бажыңы болур. Ам ол улуг чаагай бажыңның шил хаалгазының чиге мурнунда, «хаалгачы арзылаңнар» көстүп келген.

Саая Көгел баштаан бөлүк мастерлер ол арзылаңнарны дой-довурак, элезин болгаш дуңзаалыг цементини холуп тургаш, уран-шевер кылган.

Ол бажында кедергей шеверлер ажылдап турар, ооң бир өрээлинде суй-белектиң садыы бар-дыр, ынаар кирип дээн утканы ол арзылаңнар эрткен-дүшкен кижилерге элдээртип-даа турганзыг.

Эжиктиң хүн үнер талазында аныяк арзылаңны кижи көөрге, дастак-дастак каракдарлыг, быдыннары доңданайнып турар, шиш-шиш дыргактарлыг, кулактарын сүвүрертир адыйтыпкан, диштерин шаарартыпкан болду. Кандыг-даа дириг амытан аныяк назын үезинде чараш, чоргаар болгаш хөөремик деп чүвени аныяк арзылаңны көрген кижи дораан эскерип каар.

Эжиктиң хүн бадар талазындан кырган арзылаң хаалгачы болуп көстүр, ооң ам-демдээ дөңгүрерип калгылаан дыргактарындан иле чорду. Кырган арзылаң үтү чежемейниң-даа дошкун араатанзыг болза, чымчак шырайлыг кылдыр көстүр: кудуруун чочайтыр даап алган, карактарын чаптанчыы коңчуг сыгырартыр көрүпкен, ишти-хырны тыртыла берген, кулактарын чылыйтыр бадырыпкан болгаш дыка ииттиг-эвилең, ышкаш.

Бурун өгбелериниң чаңчылын өзүгаар алырга, кырган тоолчу бичии чаштарны бодунче аладып дарда, думчуун бырланнадыптар дижир. Хаалгачы кырган арзылаң чонуп назылаза-даа, караа кескү, чүрээ дидим болгаш думчуу чыткыр боор көстүр. Ол арзылаң думчуун хертейтир адыйтыптарга, арын-шырайында улуг назынның сыгылары бырланнажы бергилээн болгаш чурукчуларның шил ордузунче кирип моорлаарын келгенне кижиге чазык чаагай элдээртип оралы илдеп.

Аныяк уран-шеверлерниң сиилбип кылгылаан ийи арзылаңын Чурукчулар бажыңының кирер эжиниң аксында хаалгачылар кылдыр тургузуп кааны —ол черде уран-шевер кижилер чурттап турарын кайы-ырактан көргүзүп турар. Ол бажыңның өске бажыңнардан ылгалыр онзагай байдалын улам тодарадып, найысылалдың Кочетов кудумчузун кедергей аян киирген.

Хаалгачы арзылаңнарны көргеш, бодалдарым доюлду. Кандыг-даа албан чери бодунуң коданын болгаш чон кирер эжиин, кылып турар ажылын көргүзүп турар кылдыр шимээри черле чугула. Оон ыңай ол-ла бажыңның бир чартыында «Сувениры» деп бижип каан садыг бар, ооң тыва адын база «Суй-белек» деп чараштыр бижип каар болза улам-на эки. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур Кызыл хоорайга келген кижи «Суй-белек» садыындан бир-ле тураскаалдыг чурумалды садып алыр боллун, арзылаңнарны чаптап көөр болзун.

М. КЕНИН-ЛОПСАН

КОЛЛЕКТИВТЕ УДУРТУКЧУ

Хоочун суггатчы Чанчып пенсияже үнзе-даа, ам-даа, ажылдавышаан. Ол Барлык ховузун дескиндир көргүлээш:

— Суггат ажылы белен эвес, базым чер бүрүзүнде харысалгалыг ажыл. Оон тараа дүжүдү дорт хамаржыр.

Суггатчыларның ажылын углап баштазын дээш совхоз директору бир-ле кижини бригадир кылдыр чорудуп бээр турган. Оозу ажылды аңаа-бир, бөдүүн чүве кылдыр бодаар ийикпе, түвенин ужуруун-даа билбес болгулаар. Оон-на хамык ажыл чогуур негелдезинге четпейн баргылаар турду.

Күш-ажылчы коллективтер, бүдүрүлгелер болгаш албан организацияларның дугайында чаа Хоойлу үнгени кончуг шын. Аңаа үндезилээш, бистер бригадирививисти боттарывыстың аравыстан соңгуп алган бис. Бригадиривис бистиң ажылдан чурттаарывыска таарымчалыг байдалды тургузар дээш дыңа-ла сагыш салыр кижи. Ажылдап турар эш-өөрүнүң сагыш-сеткилинге таарыыр ындыг кижи кижиниң сагыш-сеткилинге үттүндүрбас болур — деп хөөрей-дир.

Ол шынап-ла ындыг. Кады ажылдаарга кижиниң сагыш-сеткилин бо-ла билип каар, ажылдап турар эжиниң кижи үнелеп билир, кижиниң амыдырал-чуртталгазынга сагыш салыр эштер чорууру. Ындыг кижилерниң организастап, баштап турар ажылын кылырга берге-даа болза, кылдынгыр болур. Эки организакчы баштаан коллективке кижи кижиге бээр, кылып турар хүлээнген ажылы дээш кижи бердине бээр. Ындыг коллективке быжыг туруштуг эвес кижилерни ажы-чаңындан эгелээш ажылдаарынга чедир эдип-чазап кижизидип, шын орукче кирип каар.

Мээң ажылдап эгелээрде баштай кирген коллективимге ынчаарда школа директору турган Р. О. Далай-оол сагыш-сеткилиниң үттүндүрбес бир эки ести арттырып каан. Ынчаарда бистиң директорувус кижилерниң инициативазын, саналын үнелеп, деткиир турган. Коллективтиң ажылының чедишкиннери оон хамааржыр турган. Ол Бай-Тайга районнуң Тээли ортумак школазынга 1960 чылдар үезин чүве.

1962 чылда Дөн-Терезин школазынга өөредилге эгелекчизи В. Гобелко деп кижи турган. Ол өөреникчилерниң активинче онза кичээнгей салып, уругларның организатор болурунче сагыш салып турган. Пионерниң, комсомолдуң активтери-биле хөй ажылды кылып, өөреникчилерниң бот-башкарылга ажылын эки организастап турган. Чурум үрээр өөреникчилер ынчан дыка эвээш болур. В. Гобелко боду гитарага онзагай ойнаар кижи, ынчангаш бистиң школага башкылар-даа, өөреникчилер-даа музыкантылар апарган турган. Сагыштан уттундурбас эштиң база бирээзи ол.

1970 чылда Тере-Хөл школазынга өөредилге эгелекчизи Куулар Кувискаал деп башкы-биле кады ажылдап турдувус. Оон ном номчуурун кедергей. Ол ном дугайында улуг агитация чорудуп турган. Ол коллективтиң билиг талазы-биле өөреникчилерге хөй чүүлдерни берип турган.

Моон-биле чергелештир таныш-көрүш тыртыжылгазы-биле удуртур ажылга кирген, организакчы эвес, ажылдап турар кижилерге өөренип алгы дег үлегер-чижек көзүлбес, ол хирезинде, бодун ору көрдүнер удуртукчулар-биле база ажылдап чордум. Ындыгаар-биле ажылдаарга аар-ла.

Элдеп чүве 1970 чылда бир школага ажылдап турган мен. Ынчангы директор болган чоокта-ла бир кижи-биле аас былаажып, кырышкан турарын бо-ла көөр мен. Оон ынчап чоруй чамдык кижилер ооң үлегери-биле база-ла алгыжар, аразында маргылжа бээр апарганнар. Ооң чылдагааны-биле коллективтиң найыралы баксыраан, саналдарга удурланыр, шугумчулел хүлээп албас чүүлдер тыптып турган.

Мындыг эштер база тургулаар: «Мен болза удуртукчу кижи-дир мен. Мээң дужаалымны ынап-ла күүседир ужурлуг силер. Меңээ коллективте кижи бүрүзү чагыртып турзун» дээш аажок-ла коя сөстер эдер, чогум кылыпкан чүвези көзүлбес болгулаар. Ындыг удуртукчуларны чогуур үезинде бир хемчээн албас болза коллективке эки чүве болбас.

Школа коллективтеринге бээин удуртукчулар мындыг янзылыг болгулаарын кижи бо-ла эскерер. Школа удуртукчузунуң ажылының стилинден, ооң принципалдыг дорт туружундан, ажыл-херекчи шынарындан хөй-ле чүүлдер хамааржыр.

М. УВАҢ-ООЛ,
башкы.

БЕЛЬГИ НАЙЫСЫЛААЛГА

Бельги найысылаага совет кино хүннери чоокта чаа эрткен. Ону сөөлгү чылдарда бала бир дээре деп санаткан режиссёр П. Тодоровскийниң «Военно-полевой роман» деп фильми-биле ажыткан. Хөй санныг көрүкчүлер кинода кол рольдарның ойнакчылары артистер-биле база ужурашканнар. И. Чурикова, Н. Бурляев көрүкчүлерге ук киному тыртпып турда боттарының ажылының дугайында болгаш кино уран чүүлүнүң делегейниң чону тайбың, чаагай сеткилдиг, бот-боттарын билип чурттаарынга улуг салдарлыының, ооң мурнунда турар улуг сорулгаларының дугайын көрүкчүлер-биле чугаалашканнар.

Фильмниң бодун, ооң тургузукчуларын, ында киржип турар актёрларны бельги көрүкчүлер чылыы-биле уткаан. Олар оон аңгыда «Васса», «Поезд турупкан», «Москва карак чажынга бүзүревес» дээн ышкаш бистиң чуртта көрүкчүлерниң улуг үнелелин алган фильмнерни сонуургап көргеннер.

КАТКЫ-ХӨГЛҮГ ДЫШТАНЫЛГА

Ол хүн дээр аяс болган. Эртенгиниң он шак четпээнде-ле байырлал шинчи киир кеттинген нарынчылар болгаш оларның аалчылары — чоок-каңызында совхозтарның, суурларның ажыл-ишчилери, чурттакчы чону стадионга чыглып эгелээн. «Нарын» совхозтуң ажылчыннарының он бирги беш чылдың дөрткү чылының бирги чартыында канчаар ажылдааның түңнелин үндүреринге болгаш бот-тывынгыр артистериниң концертин коор, спортчу маргылдааларга киржир дээш кижилерниң чыглып келгени ол.

«Совет Тываның 40 чылынга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш совхозтуң ишчилери социалистиг чарышка идепкейлиг киржип тургаш, чартык чылда багай эвес түңнелдерни чедип алганын аңаа чүве чугаалаан профэвилел комитединиң даргазы О. Ч. Бимба демдеглээн. Күрүнеге сүт, түк садарының планын күүсеткен. Дыка хөй малчыннар планныг онаалдаларын ажыр боттандырган. Районнуң хойжу бригадаларының аразынга социалистиг чарышка бо совхозтуң № 4 хойжу бригадазы бирги черни алгаш, шилчиир Кызыл туг-биле шаңнаткан. Бирги чартык чылда эки көргүзүглерни чедип алган сарнакчыларга шаңналдарны орта байырлыг байдалга тывыскан.

Совет Тываның 40 чылынга база Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатан республиканың улусчу чогаадылга фестивалының лауреаттарының бирээзи Эрзинниң бот-тывынгыр артистери чыылганнарга боттарының уран чүүлүн бараалгаткан. Чаңгыс чер чурттугларының концертин нарынчылар диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткуп, үдеп турганнар.

Ооң соонда спортчу маргылдаалар болган. 64 шилиндек мөгени стадионга хүрештирген. Тыва хүрештиң алды аргазын, беш мегезин билир совхозтуң чолаачылары Шинин Самдан биле Михаил Лудуп адаң сөөлүнде шыгарап үнген. Эжиндеп артык күштүг болгаш арганы аваангыр, дүрген ажыглап билир болганындан Шинин онаан октааш, шүглүп үнген.

Чүгүрүк аъттарны чарыштырган. Аңа Нарзан Славаның мунганы кула аът бир дугаарында маңнап келген. Ол болза Ленин аттыг совхозтуң хойжузу Алексей Намчааның аъды болган. Ийи дугаарында «Нарын» совхозта Сагды Бархөөнүң аъды келген.

Нарынчылар болгаш оларның аалчылары ол хүн концерт көрүп, маргылдааларга, массалыг оюннарга киржип, эки дыштанып алганнар.

Х. АЛАШ-ООЛ

ЧУРУКТАРДА: концерт көрүп турары; С. Нарзаң эрттир мунганы кула аъды-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ДЫШТАНЫКЧЫЛАРНЫҢ КУЖУ-БИЛЕ

Тывада улуг хемчээлдиг дыштанылга черлериниң бирээзи — «Үш-Белдир» курортка кадыкым быжыглап дыштаным чорааш, орта эртип турган солун ижзэлерин утпас мен. Ылаңгыя чечек шыпкан чараш аңгга солун концерттер бо-ла эртер. Концертти курорттуң удуртулгазы болгаш культура ажылдакчылары дыштаныкчылар-биле кады тургускан. Ездулуг-ла интернационалчы концерт, чүге дээрге ында кайы-кайы-даа келген янзы-бүрү националдың кижилери киржип турар.

Х. САМДАНЧАП.

ТОКИОНУҢ СЦЕНАЗЫНДА

Чоокта чаа Токиода хөгжүм-шии театрында «Тоэн» аттыг бөлүк боттарының 25 чыл болган юбилейин демдеглээннер. Бо үениң дургузунда бөлүк орус болгаш совет драматургтарның эки дээн чогаалдарын боттарының сценазынга тургузуп келгеннер. Театрның репертуарында М. Горькийниң «Дүвүнде», А. Чеховтуң «Вишнялыг сад», А. Вампиловтуң «Июньда байырлажылгазы» болгаш өске-даа шиилер бар. Юбилейинге тураскаадып «Тоэн» бөлүү япон көрүкчүлерге Б. Васильевтиң «Даң хадалары мында ыржым» деп чогаалын бараалгаткан. Шииниң тургускан режиссёру — Такахаси Хара.

ТВ

ИЮЛЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Фильм-концерт. 9.25 — Буратинонуң делгелгези. 9.55 — Документалдыг чаа телефильм. 10.25 — «Адалар болгаш уруглары» Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 15.05 — П. Неруданың ажыл-амыдыралының дугайында дамчыдылга. 15.55 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 10-гу сериязы. 16.50 — «Москва болгаш москвачылар». 17.20 — Концерт. 17.40 — Документалдыг фильм. 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тележурнал. 19.30 — Бир засказык болуксалында. 19.50 — «Адалар болгаш уруглары». 4-кү серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өртемчейниң сеск хуулгаазыны». Уран-чечен фильм. 22.55 — Концерт. 23.25 — 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Нормандия-Неман». Уран-чечен фильм. 10.10 — Бистиң сад. 10.40 Документалдыг чаа телефильм. 11.00 — Картинг. 11.30 — Концерт. 12.15 — Мультфильмнер. 12.45 — Англи дыл. 13.15 — Документалдыг фильм. 14.10 — Сээң лениниң библиотекаң. 14.45 — «Музыка киоскузу». 15.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — «Чалбыыштыг оюнчулар». 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Аныяк тевү». 19.30 — Фильм-концерт. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удуунар, чаштар!» 20.15 — Документалдыг телефильм. 20.35 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.35 — Телефильм — «Чүректе операция».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 9—14, чамдык черлерге 5 градус чылыг болур. Хүндүс 21—26 градус чылыыр.

Автоорукларга нестүрү ижи, чаъстаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 12—14, хүндүс 24—26 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Чингачгук — Большой Змей» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 10.00, «Тайна виллы «Грета» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Актриса и трансильванцы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «С тобой мне и радует мир» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Серафим Полубес и другие жители земли» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуз, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистеринин 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу килдистеринин 2-37-13 чагаа килдизинин 2-41-27 информация килдизинин 2-20-60 культура килдизинин 2-23-51 кедээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2007.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00994.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 164 (12554) | 1984 чылдың июль 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде айыткан сорулгаларны улус депутаттарының Советтериниң сессияларынга чугаалашканының түңнелдериниң дугайында эш В. В. Кузнецовтуң дыңнадыын СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга дыңнаан.

Хуралга демдеглээнин ёзугаар алырга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтери база чер-чер Советтери үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдер, калбак социал программаны боттандырар, ажылчы чоннарны кижизидер болгаш беш чылдың онаалдаларын күүседиринче мобилизастаар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Апрель Пленумунуң соонда Советтерниң сессияларының болгаш доктаамал комиссияларның ажылы дыка идепкейжээн, отчёттуг органнарга оларның контролю күштелген, сессияларның хүн айтырыгларынга депутаттарның айтырыг-негелделерин үргүлчү киирип турар, чон-биле Советтерниң харылзаалары чайгылыш чок быжыгып, соңгукчуларның чагыгларын боттандырар талазы-биле ажыл янзы-бүрү хевирлиг болуп бар чыдар.

Ынчалзажок чамдык Советтер болгаш оларның органнары бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң, чоннуң хереглел бараанналарын кылып үндүрерин көвүдедириниң, чоннуң негелде-хереглелдерин эки хандырарының курлавырларын илеп тыварынга чогуур инициативазын болгаш чүткүлдүг чоруун ам-даа көргүспейн турарын практика көргүзүп турар. Боттарының девискээрлеринге экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлдени хандырарынга Советтерниң бүрүн эргелерин долу хемчээлге ажыглавайн турар. Өске талазында, министерстволар болгаш ведомстволар Советтерниң санал-оналдарын хереглевес, социал айтырыглар талазы-биле боттарының планнарын оларның-биле дугурушпас фактылар эвээш эвес. Чурттаар бажыңнарның болгаш культура-амыдырал утланыышкынының объектилерин тудар дугайында кош-как сагыш салып турар.

Советтерниң ажылының деңнелин чайгылыш чок бедидер. Коммунистиг партияның салган сорулгаларын боттандырарынче угланган оларның организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-чорудулгазын күштелдирер талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, эвилелдешкен республикаларның эрге-чагыргазының дээди болгаш чер-чер органнарының телевилээн хемчеглерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу деткээн.

Мал чемнериниң белеткелиниң канчаар чорып турарының дугайында информацияны Политбюронуң хуралынга дыңнаан. Организакчы ажылды күштелдирерин болгаш мал чемнери белеткээриниң темпилерин дыка бедидер, оларның шынарын экижидер чорукту хандырарын агроүлетпүр комплексиниң хамаарышкан министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, райкомнарынга, совет болгаш ажыл-агый органнарынга дааскан. Ажыл-агый бүрүзүнге мал ажылы четчир санныг бөдүүн болгаш чуктуг чемнер-биле чугаажок хандыртынган турар кылдыр ажыл-херекти мынчалдыр организастаар турарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

СЭКП Москва хоорькомунуң болгаш Москва хоорай Совединиң күүскомунуң Москваны хөгжүдериниң чиңгине планын боттандырары-биле хоорай ажыл-агыйын чорудурунуң комплекстиг болурун күштелдирери-биле болгаш аңаа үлетпүр-бүдүрүлге тудуун кызыгаарлаары-биле холбаалыг саналдарын Политбюро чүүлдүгзүнүп көрген.

Москвага ажылчы аян-чорук кылып чораан, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы, Л. Штроугал-биле эш Н. А. Тихоновтуң ужуражылгазының түңнелдерин көрген. Бистиң чурттарывыстың ажыл-агыйының эң чугула адырларынга интеграция харылзааларын хандыдып, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күрүне планнарын айлаштырар талазы-биле бо ужуражылганың үезинде дугуржуп алдынган хемчеглер акы-дуңма совет-чехословак кады ажылдажылганы чайгылыш чок хөгжүдеринге, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның улус ажыл-агый комплекстериниң сырый деминг ажылдаанынга таарышкан чаа байдалдарны тургузуп турарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу демдеглээн.

Партия болгаш күрүне амыдыралының, ол ышкаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг угланыышкынын боттандырарының өске-даа чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга көрген.

ЛЕНИННИ ЧҮРЭЭНГЕ КАДАГАЛАВЫШААН

Лениниң адын тывыскан сөөлүнде Советтер чуртунуң комсомолу алдан чыл дургузунда алдарлыг орукту эрткен. Идейлиг чоруктуң, коммунизмниң хераанге бердингениниң эстафетазын ол чылдарны эртир ол тудуп келген.

Ангы-ангы чылдарда салгакчыларының комсомолчулары улуг баштыңчының Мавзолейинге чечектерин июль 12-ниң эртенинде салганнар.

В. И. Лениниң адын комсомолга тывысканындан бээр 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал Күрүнениң «Россия» деп төп концерт залынга ол хүнүң кежээзинде болган.

Эштер **В. И. Воротников, М. С. Горбачев, Г. В. Романов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков** оларны чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның, хөйнити организацияларының удуртукчулары, Москваның болгаш Москва областының комсомол активи байырлыг хуралдың ажылынга киришкен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадып СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга хуралдың киржикчилери бир эп-сеткилдиг соңгаан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. М. Мишин** илеткел кылган.

«Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга сорук кирген политиктиг болгаш күш-ажылчы массалыг көдүрлүүшкүн-биле комсомол амыдыралының байдалы амгы хүнерде демдеглеттингенин илеткелчи онзалап чугаалаан.

Комсомолдуң ажыл-чорудулгазын, аныяктар-биле ажылдың чединишкиннерин болгаш четпестерин партия Төп Комитеди бүгү тала-биле сайгарып көрген болгаш Лениниң чагыгларын амгы үеде чадада амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң тодаргай, мобилизакчы программазын айыткан.

Хуралдың киржикчилеринге — партияның болгаш комсомолдуң хоочуннарынга, аныяктарның байырлал мурнунуң шалыпчы күш-ажылчы эрлчээниң тиилекчилеринге, чурттуң бүгү комсомолчуларынга, оолдар болгаш кыстарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң чүректиң ханызындан чедирген байырын болгаш чаагай күзээшкиннерин дамчыдарын бо байырланчыг шакта дамчыдарын чөпшээреп көрүңер деп В. М. Мишин чугаалаан.

Коммунистиг партия ленинчи комсомолду бодунуң дайынчы кур кужу, сайзырангай социализмниң бүгү талалыг болбаазыратгайжылдар талазы-биле хөй талалыг ажылга идегелдиг дузалакчызы кылдыр санап турар болгаш кандыг-даа херекке комсомолга бүзүреп болур дээрзин билир деп, эш К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Чурттуң комсомолчулары, оолдар болгаш кыстары улуг Лениниң адын база тугун амыдыралга алдарлыг-биле тудар, революстуг ажыл-чорудулганың эртемин — марксизм-ленинизмни улам-на шыдамыккай шиңгээдип алыр, ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар, демисежир болгаш тиилээр дээрзинге бүзүрелди Константин Устинович илергейлээн.

Коммунистер партиязының тугунуң адаанга комсомол турбушаан, бодунуң салым-чолун революцияның салым-чолу-биле кезээде холбаштырып келген деп оратор чугаалаан. Комсомолдуң чоргаарланыр бүгү чүүлдери, партияның доктаамал сагыш салыышкынының ачызында чедип алдынган. Комсомолдуң кужунуң болгаш быжыының үнер дөзү, ооң бүгү чединишкиннериниң үндезини — партийжи удуртулгада.

Партияның кыйгырыын ёзугаар комсомол амгы үеде улус ажыл-агыйының эң чугула тудугларынга шефтеп турар. Беш чылдың дөрткү чылы комсомолчуларның маадырлыг күш-ажылы-биле демдеглеттинген. В. И. Лениниң адын комсомолга тывысканындан бээр 60 чылынга алдар болдурган шалыпчы эалчегниң үезинде ол күш-ажыл улам хайныккан. Байкал-Амур магистралын, Уренгой - Помары-Ужгород туң газ дамчыдар хоолайын дериирнинге. Россияның кара хөрзүнүнге эвес черин чаартырынга. Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырарынга аныяктарның салыышкыны улуг.

Амгы үеде комсомол организациялары оолдар болгаш кыстарның кужениништиннерин ниитилел бүдүрүлгезин, эртем-техниктиг демдиглеин шапкынчыдарының, комплекстиг автоматчылганың, электрониканың, атомнуг энергетика хөгжүлдезиниң, материалдарның, техниканың болгаш технологияның принципиалдыг чаа хевирлерин шиңгээдип алырының кол угланыышкыннарынга мөөңнээр ужурлуг.

Чаа кижиниң кижизидер херекке комсомолдуң сорулгаларының дугайын илеткелчи чугаалавышаан, аныяктарның дыштаныылгазын организастаар үеде кижизидилге ажылын күштелдирериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Оолдар болгаш кыстарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң, марксизм-ленинчи мировоззрениеге, ангы талазы-биле каналыышкынга, буржуаз идеологияны болгаш моральды ынчаш чок көөрүнге оларны кижизидериниң айтырыгларынче онза кичээнгейни илеткелчи угландырган.

Ангы-ангы чылдарның комсомол салгакчыларының уаулбес харылзаазының дугайында, совет аныяктарның дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг херектеринге, партияның сорук киирикчи ролюнуң дугайында, амгы үениң комсомолчузунуң алдарлыг ажыл-херектериниң дугайында хуралга чүве чугаалаан комсомолдуң VI, VII болгаш VIII съездилериниң делегады **М. С. Егоров**; Бурят АССР-ниң «Нижневингарсктрансстрой» трезинде комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады **А. Бондарь**; Житомир областының Коростышев районунда Мичурин аттыг колхозтуң сүт саалдазының мастери, Украинаның Компартиязының ревизия комиссиязының кежигүнү, ВЛКСМ ТК-ның кежигүнү, Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады **Н. Негерей**; Ленинградтың Күрүне университединиң студентизи, ленинчи стипендиат **Е. Гаврилова**; Операның болгаш балеттиң академиктиг казах театрының ыраажызы, Казах ССР-ниң улустуң артизи, Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады **А. Днишев**; Олимпиаданың үш дакпыр чемпиону **В. Третьяк**; Совет Эвилелиниң Маадыры майор **Г. Кучкин** олар онзалап демдеглээннер.

СЭКП Төп Комитединге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Эки шынарлыг, хөй дүк дээш

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕТКЕШ...

Хой ажылында база бир чугула ажыл — кыргылданы шын организастап чорударындан хой, эки шынарлыг дүктү алыры хамааржыр. Ол кампанияны ам Кызыл районда «Шамбалыг» совхоз доозуп турар.

Хой ажылының кол продукциязы болур дүктен алыр орулга кыргылдага белеткелден, кыргылда пунктузун канчаар белеткеп, дерээнинден, кыргыттынган дүктү класстаарын организастаанындан улуг хамааржыр болганда ажыл-агыйның удуртулгазы олче кичээнгейни ой-шаанда угландырып, шамбалыгжылар баш удур эки белеткенген. Пунктуга электриниг хачыларны, хол-биле кыргыыр хачыларны эдип, эптеп тургускан, ажылдаар кижилерин белеткээн, албан организация черлеринге онаалдаларны бергилээн. Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг уткуур дээш чарлаттынган социалистиг чарыштың негелделерин тодараткан, аскан. Ында кыргылданың шынарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыырынче кичээнгейни улгаттырарын сагындырган. Кыргылданы эрттирериниң планын болгаш хойжу коданнарнын кыргыдар графигин тургускан. Хой бүрүзүнден 100 грамм дүктү чедир албазы дээрге-ле, кайы хире дүктү чидирерин каражаны болдурарын санап көргүскеш, кыргыкчыларны чидиригни болдурбас дээш камналгалыг ажылдаарынче кыйгырган лозуңну пунктуда аскан.

Ажыл-агый кыргылданы эгелээнден бээр 6192 хой кыргыттынган, 20 тонна 608 кг дүк алдынган, хойнуң дүгү элбек болуп, бир хойдан-на ортумаа-биле 3,1 кг дүк кыргыттынган. Ынчалза-даа ажыл-агыйның кыштаглаашкыны үезинде хойнуң баш санының хойну чидиргени-биле, бо чылын күрүнеге 23 тонна 500 кг дүк дужаар планы күүсеттинмейн барып болур, ынчанган совхозтуң удурулгазы ында мал ажылының түскай эртемниглери планныг онаалдаларын чединишкиниг күүседирин чедип алыр дээш бүгү хемчеглерин алыры чугула.

Ажыл-агый хой кыргылдазын эрткен чылдыынга деңнээрге, дүрген темпилиг чорудуп турар. Моон мурнунда чылдарда кыргылдага идепкейлиг киржип келген мергежилдиг кыргыкчылар Ладар Намчылак, Тараа-Чиир Моңгуш социалистиг чарыштың беш хонуктарының түңнелдери-биле удаа-дараа тиилекчи болуп келгеннер. Сөөлгү беш хонуктуң түңнели-биле олар тус-тузунда 507 болгаш 463 хойну кыргып, ооң 1825 болгаш 1524 кг дүктү дужааганнар. Бо мурнакчы кыргыкчылар кыргаан дүгүнүң шынарынче кичээнгейни салып, хойну шын кыргыырының аргаларын ажыглап, ажылдап турар черин база эрыгсилиг тургузуп турарлар. А хол хачызы-биле кыргыыр кыргыкчылардан аныяк кыргыкчы Света Ооржак кымга-даа аштырбайн, 346 хойну кырган, 1159 кг дүктү дужааган. Ол-ла беш хонуктарның түңнели-биле школачы Слава Ооржактың көргүзүү база эки болган.

Кыргылданы кыска хуусаа-да доозарынга кыргыкчыларның туруушкун чок ажылдаарын хандырып турган ажылдакчыларның ажылы идиглиг болган. Дүк дажыкчызы К. Ооржак, хачылар бизекчизи Ф. Куулар мактаадыг ажылдап турарлар. Дүк тырыыр материалды саададып бергени кампаниянын баштайгы хүннеринде ажыл-ижке шаптыктаашкынны болдурган. Пресс-тевчилер ынчан ооң хараазы-биле дүк тырыырынга янзы-бүрү материалдарны тыптып, эптештирип даараарынга хой уешакты үндүрүп турган.

Хоюнуң күш-деңгели шыырак, оларнын ажаалда-чемгерилгезин шын чорудуп турар. Ажыл-ижинге кызымаккай малчыннар хой дүктү алыры билдингир. Кыргылда үезинде малчын Сумунак Мижит кадарган кошкаларының бирээзинден-не 5,7 кг дүктү, ирт кадарчызы Май-оол Куулар бир баштан-на 4,1 килограммны, төрүүр хой коданныг малчын Кабаа Сендел бир хоюндан-на 3,4 кг дүктү алгаш, планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер.

Кыргылдага киришкен күш-ажылчы коллективтерден төп шаанның, сүт-бараан фермазының, ясли-садтың ажылдакчылары ак сеткилдиг ажылдаа, тэрээн совхозунуң чугула кампанияны ой-шаанда эрттирэринге ажыктыг улуун киириштирбишаан, чарышка мурнуку черлерни ээлээннер.

Амгы үеде ажыл-агыйның хойжу 17 коданының барык шупту малчыннары хойларын кыргыдып, чугдуруп алгаш, чаагай оъттуг, сериин чайлагларында кожуп чеде берген. Хойларын одарладып, семиртип кирипкен. Чүгле күш-деңгели шыырак хойдан хөй болгаш шынарлыг дүктү, хөй хураганны алыр дээрзин олар эки билирлер.

Л. МОНГУШ.

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң мурнакчы хойжузу Ооржак Саятыевич Күрседи (чурукта) ол ажыл-агыйда мурнакчыларның одуруунда. Ол Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, чүс хойга онаашпыр 94 баш хураганны бо чылын оңча-мендии алган. Ооң бир дузалакчы кадарчызы Вячеслав Ооржак база мал ажылынга кызымак. Малчыннар эрткен чылда чүс баш хойдан 100 хураганны менди алган.

Октябрь Революциязы база Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнериниң эдилекчизи малчын Ооржак Күрсединиң аалы Ак-хемниң Баян-Колда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КИДИН ТҮЛҮК

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем, Арыскан салбырларында мал чемниң белеткелин кидин түлүк уламчылап турар.

Иштии-Хем салбыр бо чылын 1200 тонна сигенниң, 100 тонна будук-бүрүнүң белеткээр планныг.

Сигенчилер ам бо хүнгеде 85 гектарда люцернаны кестирген. Ниитизи-биле 36 тонна сигенни бөлүп, сараттаан.

• • •

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырда 30 ажыг кижи будук-бүрү белеткээринде ажылдап турар. Ында звенонуң удуртукчузу Кызылдың № 1 профтехучилищениң сургуулу Белек Доржу ажылды эки организастаан. Олар 150 тонна будук-бүрүнүң белеткээр планныг.

Звено амгы үеде 33 тонна будук-бүрүнү белеткеп алган. Белеткээнин кыштаглаарже чедирип, серп аданга курагдыры-биле азып турар.

А. НАТПИЙ-ООЛ.

«ХЕМЧИК» СОВХОЗТА

«Хемчик» совхозта хүнде-ле 70 килограмм витаминниг сиген далганы кылыр АВМ агрегат ажылдап турар. 5 тонна сиген далганын бо хүнгерде белеткээн.

АВМ-ге ажылдаары-биле 3 кижини быжыглаан. Механизатор Эрес-оол Даваалан АВМ-ны 2 чыл улаштыр башкарып ажылдап турар.

АВМ-ның чиг-эт-биле хандырарында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы болгаш Чүңней Кара-Салдың бригадазы эки ажылдап турар. Ч. Кара-Салдын бригадазында 15 өөреникчи бар. Олардан Оюмаа Доңгак, Сайлык Моңгуш, Ак-кыс Доңгак, Саяна Арыкаа болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап турар.

«Хемчик» совхозка район төвүнден 16 албан организация 31 тонна будук-бүрүнү белеткээр планныг.

Олардан «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, суггарылга эргелелиниң коллективтери сиген белеткелинде ажылдап кирипкен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА ДЭЭШ — КЫЗЫЛ ТУК

Дүүн партия Кызыл хоорькомунуң хуралдаар залынга найысылалдың бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының, партия эге организацияларының секретарьларының хуралы болган. Аңаа хоорайга чаагайжыдылга ажылдарының байдалын, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур ол талазы-биле сорулгаларның дугайын чугаалашкан. Хоорькүүском даргазының бирги оралакчызы В. П. Осипов илеткелинге ол дугайын тодаргай чугаалаан болгаш кылдынган эдээн ажылдар-биле чергелештир ам-даа бар четпестерин демдеглээн. СЭКП Кызыл хоорькомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов база чүве чугаалаан.

Найысылалга чаагайжыдылга ажылдарының бирги чартык чылда түңнелдерин үндүрген болгаш бо талазы-биле эң эки ажылдаан эът комбинадының коллективинге — партия Кызыл хоорькомунуң болгаш хоорькүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун, Тываның электри четкилеринге — шилчиир вымпелди акша шаңналдары-биле кады тывыскан. Үшкү черни аъдан кодоо ажыл-агый техникумну хүндүлел бижик-биле шаңнаткан.

Бистиң корр.

ГФР-НИҢ ЧАЗААНГА САГЫНДЫРЫГ БИЖИК

Барыын-европейжи эвилелдиң чиңгине секретариадының албан хуузунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, ол организацияның чөвүлели стратегтиг сорулгаларга бомбалакчы ужар чүүлдү, ол ышкаш ырак дээстиг ракеталарны бүдүрерин делегей дугуржулгаларынга дүүштүр ГФР-ге хорааның күш чок болдурар дугайында шиитпирин Германияның Федеративтиг Республиказының чазааның дилээзин ёзугаар хүлээп алган.

Мынчангаш, делегей дугуржулгаларынга болгаш шиитпирлеринге чөрүштүр ГФР улуг ыракшылдың чүгле кожаларының эвес, харын ГФР-ден ырак-даа турар күрүнелерниң айыыл чок чорууңга айыыл тавараштырып шыдаар аргалыг бодунуң шаап-халдакчы боо-чепсектерин тургузарының болгаш бүдүрериниң аргазын ап турар-дыр. Федеративтиг республика ол органы ажыглаарын амдыында бодавайн турар дээрзиниң дугайында медегелдер чүвениң алыс утказын солувайн турары билдингир. ГФР кандыг-бир кызыгаарлаашкыннарны дужүревин чедип алырын оралдажы бергени санында-ла, ол оозун ГФР-ниң камгалалының туразы чогуур хереглелдерин шагда-ла ажа берген бодунуң шериг күчүзүн немей өстүреринге ажыглап келгени билдингир болгай.

Шак бо айыылдыг чаа базымны ГФР-ниң чазаа баштайгы согуушкун таварыштырарының ССРЭ-же болгаш ооң эвилелдеңерниче удур угланган стратегтиг америк ыраккы чепсектерин чурттуң девискээринге сайгара тургузуп эгелээнниң шуут соон дарый кылып турарын канчап черле таварылга кылдыр санаар боор.

ГФР-ниң чазааның айыттынган хемчеглери шериг талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту чаваштырарының херээнге бодунуң хандыкшылдыының дугайында ооң чугаалары турар чүүлдеринге, бүзүрежилгениң болгаш чаагай кожа-хелбээ кады ажылдажылганы хөгжүдеринге шуут чөрүшкек болуп турар. ГФР-ниң девискээрин баштайгы согуушкун таварыштырарынга ажыглаар плацдарм болдурар болгаш бодунуң шаап-халдакчы чепсектиг болурун чедип алыр дээр угланыышкын ГФР-ниң болгаш ооң армиязының шериг доктриназының чүгле камгаланыкчы бүдүштүүнүң дугайында каш удаагы бүзүредиилгелерге канчап-даа дүүшпес-тир. Ындыг шугум моон-биле кады салдынып турар сорулгаларының дугайында, ынчангаш черле ГФР-ниң политиказының угланыышкынының дугайында дүрүм ёзугаар айтырыгны тургузуп келир-дир. ГФР-ге кым-даа кыжанмайн турар болгаш девискээр талазы-биле кандыг-даа негелделерни аңаа кылбайн турар болганда, ол айтырыгда үнлезиннээр кандыг-даа барымдаа чок ышкажыл.

Кожазында күрүнелерге болгаш ниитизи-биле тайбыңга кыжаныышкын немец черден моон соңгаар кажан-даа болбазынга хамаарыштыр Потсдам дугуржулгазы-биле доктааттынган хүлээлге бичээн рейхтиң эрге-ёзузунуң салгакчыларының бирээзи болур Германияның Федеративтиг Республиказынга онаажыр аппарын моон-биле холбаштыр сагындырза чогуур. Ол хүлээлгени хажык чок күүседир ужурлуг.

Бо угаадылганы федералдыг чазак бүгү талазы-биле шыңгыы кээр болгаш бир эвес ГФР улуг ыракшылдың бодунуң шаап халдакчы боо-чепсектерин тургузарының оруунга шыңгап-ла туруп алган таварылгада чайлаш чок тыптып келир ындыг бак уржуктарны ыяк бодап көөр боор дээрзин совет тала макап турар. Потсдам дугуржулгазының, Москва керээзиниң, Хельсинкиниң Түңнел актызының негелделеринге дүүштүр ГФР-ниң чазаа Европага шериг талазы-биле удурланыштыр туржуушкунну чидиглендиреринге эвес, харын чавырылдыраарынга, боо-чепсектерни эндере бүдүреринге эвес, харын дайын чепсээн дужурерингe, айыыл чок турар байдалды баксырадырынга эвес, харын Европаның бүгү күрүнелериниң аразынга тайбың харылзааларының доктаамал болурунга база хөгжүүрүнге идиг бээр хүлээлгелиг. Европаның улустарының болгаш бодунуң улузунуң мурнунга ол хүлээлгеден ГФР-ниң чазаан кым-даа хостап шыдавас.

• • •

Сагындырыг бижиктиң текизин 1984 чылдың июль 10-да ГФР-ниң чазаанга албан хуузу-биле дамчыдып берген.

Улуг ыракшылдың шаап халдакчы чепсээн бүдүрерин ГФР-ге хоруп турганың күш чок болдурганы-биле холбаштыр чогуур медегелдерни ССРЭ-биле чергелештир германчы херектер талазы-биле эвилелчилер аразының дугуржулгаларының болгаш шиитпирлериниң киржикчилери болур АКШ-тың, Английяның болгаш Францияның чазактарынга кылган. Барыын-европейжи эвилелдиң кежигүннери болур Италияның, Бельгияның, Голландияның болгаш Люксембургтуң чазактарының кичээнгейин база бо айтырыгже угландырган.

Партийжи амыдырал: эге организацияның ажыл-херектери

КИЖИ БҮРҮЗҮ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Эртиен күзүн Каргы бригадазында партия эге организациязының отчёт соңгулдалыг хуралынга шугумчулээн шыгжы болган. Партбюро социалистиг чарыштыы коопшак органызастап, аңаа коммунистерниң башкарыкчы чоруу куду болуп, хөй кезин социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле четпес ажылдаан турган. Эге организацияның хүрээлеңи оспаан, дадывыр хавырылдазы четпес, хуралга келбес коммунистер безин турган. Четпестерни бир дем-биле чайладыр деп коммунистер шимчан шиитпирлээннер.

Ол хуралга чугаа шынгыы, ажыл-ишчи болуп, малчыннарның ажылын чаа ёзу-биле чорударынче угландырган дээрзин чугаалаза чогуур. Эге организация секретарынга бо ажылга дужуулгалыг коммунист В. Хоңайны соңгуп алганнар. Эге организация тургустунуп кээп турар айтырыгларны өй-шаанда шиитпирлеп, партия хуралдарынга чугула айтырыгларны чугаалажып, ажылды элээн идепкейжидип турар. Бо эге организацияга хамаарышкан Каргының хойжу бригадазы кыштаглаашкынының хүр чаагай эрттиргеш, Сарыг-Хол сүт-бараан фермазы чартык чыл планын чедиишкининг күүсеткен.

Коммунистерниң коллективине идепкейи бедидери эки түңнелдерни берип турарын Балыктыгның хойжу бригадалырындан көрүп болур. Партийжи даалгазын канчаар күүседип турарының дугайында ында эге организация секретары С. Идамның отчёдун бо чылдың эгезинде совхозта коммунистерниң нийти хуралынга дыңнаан. Бригадада коммунистерниң чогаадыкчы идепкейин, коллективни башкарыкчы чоруун бедидер талазы-биле ажылды чорудуп турарын коскү түңнелдерни берген. Төрүүр чүс хойга онаалтыр бригада 89, мурнакчы хойжулар А. Иргит — 100, М. Намгай — 96 хураганны камгалап алган.

Совхозта партия эге организацияларының ажылы перспективтиг планга үндезилээш тургустунган. Үстүнде бригадаларның болгаш өске-даа коллективтерниң коммунистери хүн бүрүде тургустунуп келир айтырыгларны өй-шаанда шиитпирлеп турар.

Совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарында чеден ажыг коммунистер бар. Оларның үжү партия кежигүнүнүң кандидаттары. Малчыннарның 12,9 хойжуларның 13,8, специалистерниң 26,3 хуузу коммунистер. Бо дээрге районнуң нийти көргүзүүнден ол-ла дараалашкан-биле 0,5 хуу, 2,7 болгаш 1,2 хуу бедик. Партияга хүлээп алыышкын талазы-биле эге организациялар чамдык ажылды кылганының түңнели ол. Сөөлгү үш чылда бисте партия кежигүнүнге хүлээп алганнарның 73 хуузу хойжулар. Аныяк коммунистерниң иштинде социалистиг чарыштың мурнакчылары хөй. Чижээ, аныяк коммунистер Н. Суруңгур төрүүр чүс хойдан 96 хураганны менди камгалап алган. Тудугжу К. Кадыг-оол, саанчы М. Ак чартык чылдың онаалдаларын чедиишкининг күүсеткен.

Ажыл-агыйда чеди партия эге организациязы бар. Партком партияның адаакы звеноларынче кичээңгейни салып, хүн бүрү удуртуп келген. Ажыл-херээвистиң үре-түңнелдиг болуру оларның дайынчы чоруундан хамаар-жыр. Совхоз мал ажылдыг ажыл-агый. Аңаа эге организацияларның башкарыкчы ролюн, коммунистерниң идепкейин улам бедидери планныг онаалдаларны күүседиринге дээштиг салдарны чедирер.

Партком эге организация секретарларының семинарларын эрттирип, отчёттарны дыңнап турар. Моон соңгаар арга-дуржулга солчулгазын организастап, эге организацияларга хуваагап партком кежигүннеринден негелде, харысалганы улам бедидер.

Коммунистерниң саналоналдарын учётка ап, ооң күүселдезин организастаары, контрольдаары эге организацияларның дайынчы чоруун, алдар-хүндүткелин улам бедидер. Ынчалза-даа бисте четпестер, эгелээн ажыл-херекти эчизинге чедирбес чоруктар ам-даа бар.

Сөөлгү үеде партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин, идепкейин бедидери чугула. Бо талазы-биле арга-дуржулганы солчуру партия организацияларының ажылын экижидеринге дузалаары чугаажок.

А. БАРЫМ.
«Тере-Хөл» совхозта партком секретары.

ЧУРУКТА: Кызыл районнуң «Тииделге» совхозунда чеди чыл ажыр механизаторлаан Ондар Клим ниитиниң малынга мал чемнерин белеткээриниң ажылында идепкейлиг киржип эгелээн. Ол мал чемнери ажаар КПС-5Г, маркалыг комбайнны үрелиишкин чок башкарып, бүдүрүкчүлүг кестирип кирген. Бригаданың шөлдеринде чаагай үнген 1900 га кок-суланы ол ажаашкаш, өске шөлдерде ажылдарже шилчиир.

О. ОНДАРНЫН фотозу.

ЛИПЕЦК. Новолипецкиниң Ленин ордениниг Ю. В. Андропов аттыг металлургия комбинады — адырның мурнакчы кол бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бедик шынарлыг металлды бүдүрер талазы-биле ында эң улуг бүдүрүлге күчүзүн тургускан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгениниден ажыр бедидер, продукцияның бот-үнезин пландан ажыр немей чиигедир болгаш чыл планын хуусаа бетинде чедиишкининг күүседир дээш 1984 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының эгелекчилериниң бирээзи — ол комбинаттың коллективи. Металлургия комбинадының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле эки түңнелдерни чедип алган.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери турттарга чорудуп бээр продукцияны бедик шынарлыг кылдыр бүдүрер планны коллектив база чедиишкинниг күүседип турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың бүдүрген металл продукциязы.

В. КОЖЕВНИКОВТУН фотозу.
(СЭТА-ның фотохроника-зы).

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

ПАРТБӨЛҮКТЕР: САЛДАР ЧЕДИРЕРИНИҢ КҮЖҮ

Орус улустуң далайжы алдарының хоорайы болур Кронштадт «ортулуктуг» дээр чаңчыл болган адындан ам удавас чарлыр. Эриктн дургаар чалдаап дилиндек олче хүн эрткен тудум чоокшулап орар, үерчайыктан Ленинградты камгалаар тудуглар комплекизиниң кол кезектериниң бирээзи ол болур. Суг эрттирер алды хаалганы тургузуп кылыр чугула ажылды тудугжулар күүседип кирипкеннер. Оларның мурнуку одуруунда — коммунистер. Ында тур партийжи бөлүктерни тургускан: ооң составында— бүгү тудугжу болгаш монтажчы коллективтерниң төлээлекчилери бар.

Кол организация болур «Ленгидроэнергоспецстрой»-да» партия комитединиң ажылдап кылганы түр бөлүктер дугайында дүрүмде партияның кудуку звенолары соруулгалары тодараттынган. Ол документиниң чамдык пунктуларын СЭТА-ның корреспондентилери ажыглавышаан, коммунистерниң ажылының дугайын бижээннер.

1. ПЛАННЫ БОЛГАШ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ БИР ДЕМНИГ ХӨДЕЛИРИН ХАНДЫРАР

Мугулдурга улуг частыышкынның даажы чаңгыланы берген, суг эрттирер баштайгы хаалганың онгарынче суг шаанайны берген, эвээш эвес үе эрте бээрге, ол хаалганы дамчып, океан суднолары Нева хемниң аксынче чоруп эгелээр. Бо үлениң планнап турган хуусаазындан кыска үеде бүде бээринге ында А. Ильченконуң партбөлүүнүң ачы-хавылазы улуг. Ооң коммунистериниң карак-кызыл күш-ажылының түңнелинде тудугну бетон-биле хандырар цемент заводунуң ажыглалга кирери дүргедээн.

Продукцияның четпези ажылдың темпилерин кайы хире саададырын херек кырынга хараа-биле көрзүннер дээш, кереэ чарганнарны тудугже чалаар деп партия хуралынга берген саналдан бүгү-ле чуве эгелээн. Аразында харылзаалыг бүдүрүлгелерниң төлээлекчилери-биле чугаа ооң соонда үр-ле уламчылаан. Бир демниг кады хөделир дугайында керээ чардынган.

Партбөлүктүң кежигүннери кежээлерде чыглып келгеш, даарта чүнү кылырын дугуржуп алыр. Ындыг хуралдарга олуржуп тура, партбөлүктүң күжү — янзы-бүрү парторганизацияларның учёдунда турар ооң кежигүннериниң чаңгыс эвинде деп чүвени кижи доразнна эскерип каар.

2. ЧАРЫШТЫ ОРГАНИЗАСТААРЫН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР. БҮДҮРҮЛГЕНИҢ НЕМЕЛДЕ КУРЛАВЫРЛАРЫН АЖЫГЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧОГААДЫКЧЫ ИНИЦИАТИВАНЫ ХӨГЖҮДЕР

Комплекстиң тудуунуң дугайында чугаа чоруп турда, «Бронка» участок ында-хаая дыңналыр. Фини мугулдурну боой тудар коя фронт амдызында мыйда эвес, а ол чарыкта эрните чоруп турар. Ынчалзажок Кронштадтче чоокшулай тудуп чоруп орар улуг чалче шак моортан кызыл лента уткуштур шөйлүне бээр. Шаап халдаашкынны эгелээр төлээде, быжыг тылдыг болуру билдингир болгай. Ону комплекстиг бригада тургузуп турар, ында партбөлүктүң органзакчызы — А. Патрашков.

...«Ол дээш» бир үн-биле бадылааннар. Кежээ партбөлүк органзакчызы объектиниң начальнигинге баргаш, мындыг янзылыг шиитпир хүлээп алган хурал дугайын чугаалап берген: чарыш янзы-бүрү мергежилдиг кижилерниң аразынга эвес, а комплекстиг звеноларның аразынга калбарзын дээш тудугну хандырып турар чолаачылар бригадазын составче хаара тудар.

Коммунистерниң шиитпири шын болган: объектиге ажылдап кылышкын көскүзү-биле бедээн, техника ажыглалы экижээн. Чарыштың түңнелин хүннүң-не үндүрер кылдыр доктааткан чорук хүлээнген ажыл-херээ дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедиткен.

3. ИДЕОЛОГТУГ, ПОЛИТИКА-КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ АЖЫЛДЫ КҮШ-АЖЫЛДЫН БОЛГАШ БҮДҮРҮЛГЕНИҢ САГЫЛГА-ЧУРУМУН БЫЖЫГЛААРЫНЧЕ УГЛААР

«Камгалал тудуглар комплекизин бүгү чурт тудуп турар!». Кижилер-биле ужурашып чугаалашкаш, ол кыйгырыгның шынчыынга кижи чайтаар-ла бүзүрей бээр. А. Цивилиниң бригадазынга сагылга-чурум дугайында чугаа эгелей бээрге, партбөлүктүң органзакчызы Ю. Шляхтиниң бригадир чижекке ап чугаалаар. Коллективте ону хүндүлээр. Бүдүрүлгеге-даа азы өг-бүлегедаа хамаарышкан кандыг-даа айтырыгны тудугжулар бир демниг шиитпирлээр. Ол чорук бүгү кижилерни чоокшулаштырып турар. Ынчангаш сагылга-чурум үрекчилерниң ында чок болуп турары таварылга эвес. Коллективтиң ажыл-чорудулгазын партбөлүктүң органзакчызынга удурткан коммунистер быжыглап турар.

Бир эвес сагылга-чурум үрээшкини болу бээр болза, коммунистер ону эң шыңгыызы-биле чугаалажып көөр. Чижээлээрге, участоктарның бирээзинге бир ажылчын золчээн чылдагаан чок үзүпкен. Ону тудугдан үндүрер деп, партбөлүк санал үндүрген. Ону ажылчыннар деткээн, чүге дизе ындыг улуг комплекске ажылдаары — улуг алдар болгай.

Б. БАГАНОВ, М. МИХАЙЛИЧЕНКО.
(СЭТА-ның корр).
Ленинград.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

КАМНАЛГАЛЫГ

Июль 1-ге чедир Кызылдың автосентелге заводунуң чорбе ажылчыннары беш чыл планын доозупкан. Чыл планын эптекчи-кудукчулар С. В. Хныкин, В. М. Силантьев күүседипкен. Бо ийи ажылчынның хүнде ортумак кылыышкыны 240 хуу четкен.

Он хонуктан түңнеп турар бөлүктер турачаатан күш-ажылчы эзтчетке каш удаа шаңналдыг черлерни Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдын хоочуну коммунист Г. Д. Калининге удурткан кожуг-кузов участогу ап келген. Июнь айның үш он хонуктарында бо участоктуң В. Ю. Фурсиннге баштаткан чазаныкчылар бригадазы шылгараан. Эки көргүзүглерни В. Д. Кужугеттиң дарганнар бригадазы чедип алган. Үстүнде адаанывыс үш бригадир беш чыл планын доозупканнар.

«Мергежилиниң тергиини» деп чарыш заводта калбарган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи К. Т. Куларин ам 1986 чылдың май айның үлүүнде ажылдап турар. Бедик мергежилдиг ажылчыганыкчарның даргалыкчызы. «Мергежилиниң тергиини» деп атты чартык чыл түңнели-биле каннакчы А. А. Глазыринге база тывыскан. Ону чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиги-биле шаңнаан. Бо ийи мурнакчыларның чуруктарын бүдүрүлгениң хүндүлел самбыразында аскан.

Заводта күш-ажылы дээш чазак шаңналдарын ап келгеннерниң саны 34 кижи четкен турар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары база немежип турары өөрүнчүг. Бо дээрге ында үр үеде ажылдап келген хоочун ажылчыннарның ачы-дузазы болур. Автосентелге заводунда үш дугаар ажылчын бүрүзү — дагдыныкчы.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары хүн айтырыындан душпаан. Ажылчын шак чидирип болдурбазы, продукцияның бот-үнезин чиигедири, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидери. Камналганы чедип алыры завод коллективиниң соңгаарлаттынмас сорулгаларының бирээзи болур. Хүлээлгелер бедик, ону күүседири хөйлү дээрзи билдингир. Алды айларда прогулдаан, ээлдаан кижилерниң саны кызырылган. Ынчалза-даа бо чорук дозу-биле уттуктаттынмаан деп болур. Чартык чылда чамдык ажылчыннарының бир муң ажыг рубльдин шаңнал акшазын казаан, шөлээзин күш-ажылдың сагылга-чурумун хажытканы дээш 63 хүнге соңгаарлаткан.

Сентекчилер чыл планын хуусаа бетинде доозарын хүлээнген. Алды айларда пландан ажыр 14 муң рубльдиң продукциязын сайгарар хүлээлге алдынган. Бо үеде продукция бүдүрерин завод 102,7, ону сайгарарын 100,9 хуу күүсеткен. Нормативтиг арыг продукция бүдүрер талазы-биле бир кижиниң ажылдап кылыышкыны 109,6 хуу четкен. Үлетпүр бүдүрүлгелерин хандырар талазы-биле сайгарылга хемчээлиниң планы күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1983 чылда чедип алдынганындан 0,4 хуу өстүрген, фондулар эгидилгезин бедидери уткуштур планда көрдүнген. Бо хүлээлгелер база күүсеттинген. Бо көргүзүглер эрткен чылдың деңнелинге бодаарга 102,5 хуу өзүлделиг болган.

Продукцияның бот-үнезин 0,8 хуу чиигеткеш, пландан ажыр 1,0 муң рубльдиң орулгазын алыры көрдүнген. Алды айларда бараанныг продукцияның бот-үнези 8 муң рубль камналгалыг болган, азы планга хамаарыштыр 1,6 хуу эвээжээн. Бо сорулгаларны боттандырарынга чаа техниканың ажыглалы, чаартыкчы саналдарның бүдүрүлгеге ажыглалы технологияны чаартканы улуг рольду ойнаар. Мындыг чергелиг ажылдарның түңнелинде 4,3 муң рубльдиң орулгазы алдынар болган продукцияның шынары 10 хуу өзер.

Автосентелге заводунуң коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн уткуштур алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседип, сөзүнге ээ болуп турарлар. Шынарлыг кылган сентелге дээрге-ле машинаның үр ажыглалы, ооң бүзүрелдии, хөй-хөй тонна чүък сөөртүлгези, ырак-узак черлерге эрттинген тонна-километр болур. Техниканың ажыглалын экижидер, сентелге аразының үезин кызырар сорулганы салган. Кызылдың автосентелге заводунуң коллективи кызымак ажылдап турар.

А. ХОВАЛЫГ.

АГИТКВАРТИРАЛАР ДАМЧЫШТЫР

Бистиң кодээ Совет күүскому өске хөй-нийти организациялары-биле кады чон ортузунга масса-политиктиг ажылдарны партия эге организациязының бадылааны план ёзугаар чорудуп турар. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму массаларны идепкейжидериниң айтырыын тургускан болгаш хамыктың мурнунда Советтерниң ажыл-чорудулгазын экижидер, бар курлавырларны долу ажыглаар, бүгү ажылды чоннуу дамчыштыр кылып чорударын негээн.

Кодээ Совет күүскомунуң хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезинин, чон ортузунга организастыг ажылдарның дугайында доктаамал чугаалажып келген. Суурда херээженнер чөвүлели — чоннуң чурттап турар чериниң ааййы-биле масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын чорударының база бир таарымчалыг аргазы, а агитквартиралар оон тову болуп турар. Күүском хуралдарынга суурда херээженнер чөвүлелиниң ажылының дугайында база удаа-дараа чугаалажып, агитквартиралар даргаларының отчёдун дыңнап келген.

Бистиң Эрзин суурда 20 агитквартиралар бар. Агитквартира бүрүзүнде Советтиң депутадын, пропагандист, агитаторну быжыглаан. Агитквартиралар аразында Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур эң эки агитквартира, «Бедик культурлуг өг-бүле» дээш социалистиг чарыштың түңнелин квартал санында үндүрүп турар. Чарыштың негелдеги квартал бүрүзүнүң суур чаагайжыдылгазынга, «Авам, ачам база мен — спортчу өг-бүле» деп маргылдааларга киржилгези, масса-политиктиг ажылдарның чоруп турары, урутлар кижизидилгези, хөй-нийтиниң корум-чуруму, уран чүүл көрүлдезери, конкурстар, делгелгелер дээш хөй талалыг.

Сөөлгү үеде Эрзин кодээ Совединиң СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр школа айтырыынче, урутлар кижизидилгезиниң айтырыынче кичээңгейни угландырган. Агитквартираларга урутларның чураан чуруктарының, хол-биле кылган ажылдарының конкурстарын чарлап, урутлар кижизидилгезинге хамаарышкан лекция, беседаларны кылыш, рейд-хыналдаларны чорудуп, агиткварталдарда бөгүүгү байдалдан дириг чижектерни кирип турар.

Кайы-бир өг-бүлеге, урутларның чурумунга, өөредилгезинге хамаарыштыр чемелээшкин үнүп кээр болза, ада-иезинге херээженнер чөвүлелиниң активи дыңнадыр, кандыг хемчег алза жилдээрзин олар-биле сүмележир. Урут-дарыының кижизидилгезинге, өөредилгезинге ада-ие шоолут сагыш салбайн турар болза, айтырыгны агитквартталдың чурттакчыларының нийти хуралынга чугаалажырынга чедир тургузуп турар. Ада-ие оон түңнел үндүрбес болза, суурнуң херээженнер чөвүлелинге келдиртип, ада-ие-биле беседаны кылыр.

Доктаамал чорудуп турарывыс рейд-хыналдаларга дружинниктерден, активтен аңгыда, совхозтуң партиомунуң төлээлери, депутаттар киржип турарлар. Школада үстүкү класстарның өөреникчилеринден тургустунган аныяк дзержинчилер командазы назы четпээн оолдар, урутларның хостуг үезин канчаар эрттирип турарының хыналдазын чорудуп, дежурныйлаашкынче үнүп, ооң түңнелин боттарының хуралынга чугаалажып турар.

Өөреникчи бүрүзү болуунуң сонуурганын ёзугаар кандыг-бир бөлгүмге хаара туттунган турарын чугулалап, олар хостуг үезин боттарынга ажыктыг кылдыр эрттирерин кичээнгейни угландырып, хүлээп алган шиитпирлерни канчаар күүседирин чугаалажып турар бис. Школада хостуг күреш, волейбол, баскетбол секциялары, фото-чурук бөлгүмнери чоруп турар.

Д. ООРЖАК.
херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү.

ЧУРТТУҢ СИГЕН, ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

⊙ КИЕВ. Херсон областың тараажылары күзүн чажып тараан арбайның болгаш чокак-тарааның дүжүүн 120 муң гектар шөлден ажаап алган. Дүжүт ажаалдазының шуушкүүрүгүүт аргазын ажыглааны механизаторларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиткен, хову ажылдарының шынарын экижиткен. Комбайннардан чүгле тарааны эвес, харын-даа саманны, тараа бөгүн чержекнепейн, ажаап ап, хосталган шөлдерни хары угда болбаашырадып турар. Украинаның Брым, Донец, Одесса, Запорожье, Ворошиловград, Харьков, Днепропетровск областарының шөлдеринде дүжүт ажаалдазы хүн бүрүде улам калбарып турар.

⊙ ЛЬВОВ. Радеховск районнуң ажыл-агыйлары тараа арыглаар улуг комплексти кооперативтиг эге-биле туткаш, ажыглалга киргеннер. Аңаа чыл бүрүде он ажыг муң тонна үрезиннерни бедик шынарлыг кылдыр арыглаар. Тараа арыглаар он ажыг бүдүрүлгелерин сөөлгү беш чылда областың ажыл-агыйларынга туткан болгаш ажыглалга киирген.

⊙ ТОРЖОК. Торжоктуң «Тайбын» совхозунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Яковлевтиң удурткан хендир өстүрер звенозунуң кежигүннери дүжүт ажаалдазынга белеткел ажылдарының чарыгдалын чаарбы беш хуу кызырарын чедип алган. Камналганы чедип алырынга Бүгү-эвилелдиң хендир ажыл-агый институдунуң эртемденнери оларга улуг дузаны чедирген. Хендир ажаакчылары 240 гектар черге чаагай дүжүттү бо чылын өстүрген.

⊙ СЕМИПАЛАТИНСК. Жарминский районда «Социалистик» совхозтуң коллективинге комсомолчу - аныяктарның хойжу чаа бригадазы немешкен. Түс черниң ортумак школазының доозукчулары бүгү клазы-биле торгаи совхозунга малчын болуп ажылдаарын шиитпирлээннер. Бышкан билигниң аттестаттары-биле кады оларга комсомолчу путёвкаларны тывыскан. Аныяктар бригадазының кежигүннери мал чемнерин белеткээрин чедиишкиниг чорудуп, 470 ажыг тонна сигенни белен алган. Семипалатинск областа комсомолчу - аныяктарның үш чүс ажыг бригадалары ажылдап турар.

⊙ ДНЕПРОПЕТРОВСК. Областа специализастаан ажыл-агыйлар болгаш колхозтар аразының бүдүрүлгелери күштү батарея-клеткалыг азыраар аогаже бүрүн шилчээн. Чаа аргаже шилчээни бедик шынарлыг күш эъдин бүдүрерин барык ийи катап көвүдедирин хандырган. Күш ажаакчылары амгы үеде күш чемнерин белеткеп турар.

БҮЗҮРЕЛ

Эрги-Барлык суурнуң үндезин чурттакчылары Кара-Салдар угундан тараажы улус. Конгар Балчыйович колхоз чаа-ла тургустунуп эгелеп турда, Шырaа-Будак белдиринге, Теве-Хая ховуларынга тараа суттарып, ажылдап чораан. Оон өөнүң ишти сес урутларының иези Часкал Ортанмаевна база назынының хөй кезиин шөлге тараа тарып, арыглап ажылдап эрттирген. Кара-Салдар амгы шаг-биле деннеп, хөөредип чугаалаар болза, аал коданы хире черге аът, шары-биле тараа тарып, хол-биле ажаап, согааш балага соктап чип өскен болгаш адыш тарааның үнезин кымдан артык билирлер. Ада-ие боттарының ажы-төлүн база-ла чажындан тура тарааны үнелеп билир кылдыр өөредирин кызыдып чораннар.

Оон бээр дыка хөй чылдар эртсе-даа, Конгарларның ортун оглу Амыр мындыг таварылганы ам-даа утпайн сактып чоруур. Ол ынчан алды хар ажып-ла турган боор. Каяа, кымның тараа тарып турганын көрген чүве ийин, азы боду сагып даап алганы ол чүве ийикпе, бир-ле хүн авазының хоорлааш, дүгүн арыды шоннап каан арбайын оорлап эдептеп алгаш үнгеш, даштыгаа чарты-биле чер чарггаш, аңаа чажып турда, ачазы тудуп алган. Конгар Балчыйович эгезинде хорадап, оглунга харын-даа хол чедео чыгыы болган. Оозунуң «Тараа тарып турдум, ачай» деп ыглаар чыгыы чугаалааның дыңнааш, харын частып, оглун оожуктура берген.

— Сээң-даа кончуунуң аар, оглум. Бышкан тараа кала үнер чүве ийик. Тараа төкпес, хилинчектени бээр чоор — дээш, эдертип алгаш чоруткаш, ириин өдек пазарлай берген. Чаражы кончуг, кызыл-кызыл шуру чиничилер ышкаш тараа тып алганнар.

— Ол-дур көрдүң бе. Бышкан тараа-дыр. Ол үнмес, аңаа-ла ирип каар чоор. Моон соңгаар тараа төкпе — деп чагаан.

Ол таварылга Амыр Кара-Салдың амыдыралынга база бир уттунмас сактыышкын болуп арткан.

Көк Хеймер-оолович Хомушкуну бодунуң ёзулуг башкызы кылдыр санап чоруур. Ол ачазының акызының оглу. Конгар Балчыйовичиниң өөнге өскен дуңмазы-дыр. Амырның шору эр апаргаш-ла техникага сонуургалдыын эскергеш, акызы ону тракторунга болганчок-ла олуртуп аар болгаш ону канчаар хөделдирерин, канчаар өжүрерин, кандыг кезек чүге херектиин чоорту тайылбырлап берип чоруур апарган.

Чогум бодунуң күш-ажылчы базымын Амыр Кара-Сал 1965 чылда Эрги-Барлык школазының сес клазын доозкаш эгелээн. Ынчан «Большевик» колхозка «Чалыы назын» агиткультбригадазының ат-алдары республикага диңмирен турган. Агитбригаданың аныяктары-биле кады Амыр кадарчыларга дузалажып, кажаалар кызыл-булуңнар, шагжалар, оңгачалар септежип, сакманшиктеп, ол аразында малчыннарга хову-трактор бригадаларынга оюн-тоглаа көргүзүп, бир чыл ажылдааш, Кызылдың кодээ профессионал-техниктиг училищезинге өөренип киргеш, механизаторнуң мергежилин чедип алган.

Училищеге өөренип турган-даа, оон соонда ажылдап эгелээш-даа акызы Көк Хеймер-ооловичиниң дузазы-биле тракторга элээн ажылдапкан болгаш улуг-ла бергедээшкиннерге таварышпаан. Ооң аажызы алыс ожуум-томаанныг. Улустуң чугаалажыры ышкаш «чыткан хөй тургуспас» кижи. Совхозтуң хоочун механизаторлары Амырның баштайгы башкылары Достан-оол Саая, Амыр-оол Доңгак, Кадыр-оол Ооржак ону кончуг эки билирлер, ынчангаш мактаарлар.

Мурнунда чылдарда Амыр Кара-Сал колдуу-ла совхозка тараа өстүрүп, ажаарынга ажылдап чораан болза, сөөлгү чылдарда мал чеминиң белеткелинче шилчээн. Бо чылын акызы Чүңней Кара-Салдың бот-орулга-чарылгалыг звенозунда трактористеп турар. Звенода 11 кижи бар, сес тракторну мында быжыглаан. Звено 381 гектар черге хөй чылдыг сигенни тараан, оон гектар бүрүзүнден 30 центнер дүжүттү алыр, ниитизи-биле 993 тонна сигенни белеткээр планныг. Амгы үеде звено чайгы өзүм суггадын чорудуп, бо хүннерде сиген кезиилдезинче киргеннер. Коллектив 316 гектар хөй чылдыг, 216 гектар чайгаар үнген сиген шөлүн суттарган. Звено кежигүннеринден аныяк трактористер Вячеслав, Дадар-оол Саалар, Иван Хомушку эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Аныяк коммунист Амыр Кара-Салга чайгы чер аңдарылгазын чорудар трактористер звенозун удуртуруп дааскан. Олар 530 гектар черниң чайгы аңдарылгазын чорудар планын чогуур хуусаазында, эки шынарлыг доосканнар.

«Хемчик» совхозтуң мурнакчы механизатору Амыр Конгарович Кара-Сал чаа-ла үжен беш харлыг. Оон 15 чылын ол төрээн совхозунга трактористеп эрттирген. Амгы үеде Амыр сөөлгү үндүрүлгениң күчүлүг Т-150 тракторун башкарып турар.

— Техниказынга кончуг камныг, ажылынга кызымак кижи. Чылдың-на хову ажылдары эгелээрге, аңаа эң-не харысалгалыг ажылдарны дагзып турар бис. Ол бистиң бүзүреливисти херек кырында бадыткап келген — деп, совхозтуң кол агроному Кызыл-оол Хомушку чугаалаар.

— Хөй-нийти ажылынга база идепкейлиг кижи — деп, совхозта партком секретары Урана Моңгуш улашты. — Район Совединиң депутадынга каш чыыш улаштыр соңгудуп келген. Депутат хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Ховуда партия эге организациязының секретары. Сезоннуг ажылдар үезинде партийжи болгаш депутаттар бөлүктерин тургузар, оларны удуртур талазы-биле хөй ажылдарны кылып келген — деп, партком секретары кыска характеристиканы берди.

Амыр Конгарович Кара-Салга чоокта чаа ужурашкан мен. Ол шаанда ачазының тараа суттарып чораан шөлдери Теве-Хаяже далажып турган. «Чоокта чаала аът, шары-биле чер аңдарып, илииртеп чораан Конгар ашак оглунуң 150 аът күштүг трактор башкарып турганын көрген болза, кайы хире өөрүүр ийнаан. Амыдырал-даа шапкын-на хөгжүп турар-дыр ийин» деп бодап турдум.

А. БЕГЗИН-ООЛ
Барыын-Хемчик район.

Коммунист дугайында чугаа

ХООЧУННУҢ БОДАЛЫ

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң дуржулгалыг хойжуларының бирээзин Лама-Сүрүн Кара-оолович Куулар-биле ооң бажыңында хөөрежип ор бис. Хойжулар чырык, чылыг бажыңнарга, орай чымыштыг ажылындан хосталы бергеш, ак-көк экрандан адырылбайн баарлар. Телевизордан олар бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвадан тускай дамчыдылгаларны көрүп, делегейни дескиндир аян-чорукту кылып, хөй-ле чүвени билип ап турар.

— Хойжу кижиниң бот-харысалгазының дугайында чүнү чугаалап болур силер, Лама-Сүрүн Кара-оолович?— деп, ооң сонуургап айтырган бис.

Делгем эгиннерлиг, узун, мөге-шыырак мага-боттуг, назы-хары алдан чоокшулап орар хойжу аяк шайын аартап ора, чугаалап унду.

— Шын айтырыг салып тур силер. Кандыг-даа ажылга харысалга база быжыг сагылга-чурум херек. Хойжу кижиниң ажылы нарын-берге база чымыштыг ажыл деп бодап чор мен. Ылаңгыя хой массалыы-биле ооллап эгелээнде, эртен дан бажындан эгелээш, орай дүнеге чедир ажылдап келир. Черле ынчаш, хойжу кижиниң ажылы бүдүн чылдың дургузунда чымыштыг. Хөйнүң малын хүлээп алгаш кадарып чоруур болганда, дүне-даа ал-ла сагыжың азыраан малыңда болур. Малга манаг херек. Ыт-күш бир кончуг, арын-нүүр чок оорлар бир берге. Мен бодап көөрүмге, чалгаа-шүшпең кижилерниң мал сооңдан кылаштаар ажыы чок.

Совхозунарның аныяк өскени мал ажылынче кайы хире идепкейлиг кирип турарыл деп айтырыгга ол мынчаар харыылады:

— Ол чугула айтырыг. Бистиң совхозта назы-хары улгадып орар мен ышкаш хойжулар хөй. Бистиң оруну кымнар кээп ажылдаарыл?— дээш, хойжу бир нээзек бодаңып олур.

— Чугаажок, аныяктар бисти солуур ужурлуг. Совхозта комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазы бар. Ортумак школаны дооскаш, хойжулап ажылдап эгелээн аныяк оолдар болгаш кыстар бар. Мен бодап көөрүмге, оларның аразында дуржулгалыг аныяк хойжулар Александр Сарыглар, Вера Сарыглар, Чечек Монгуш, Оолак Монгуш болгаш өскелер-даа черле эки ажылдап турар. Оларның көргүзүглери безин чылдан чылче улам бедип бар чыдар. Бо чылын безин Александр Сарыглар 100 төрүүр хойга оваштыр 97 хураганны оңча-менди камгалап алганнар. Ажыл-ишчи аныяктар ындыг болур ужурлуг.

— Ол ындыг-дыр, Лама-Сүрүн Кара-оолович. Хойжу силерни хөлзедип чоруур кандыг чугула айтырыглар туруп турарыл?— деп айтырыгга, ол улам шыңгыырап харыылады:

— Мен чазагже көжер мурнунда-ла кажаа-хораамны, өдек-кыштаамны, бажың-балгадымны кышка удур ылап белеткеп каар кижи мен. Хамык өдээмни-даа бөлүп, кургадып каар. Хөй, хураган кажааларының адаандан контаргаш көржеңнерни база чыып салып каар — дээш, ол база бодаңып олур.

Хойжунуң кадайы Чечекмаа Күдеровна чугаага киржи берди:

— Кыштаг орта тургуспас улустар тыпты берген чүведир ийин. Бүдүн печканы буза тыртып каар, аастарын безин чыып алгаш баар чүве-дир.

— Ындыг, харын — деп, хойжу кадайын деткиди.— Бүдүн чүм артып калган бажыңның, кажаа-хораанын соңга, хаалгаларын тура тыртып алгаш чоруй баар.

Дуржулгалыг бо хойжуларның мындыг хомудалдары черле чөптүг. Ол харын-даа дүвүренчиг байдалдарны тургузуп турар. Үптекчи, толанчы, оор кижилер кыштагларда артып калган ээн бажыңнарның крышаларында шиферлерни база манзаларны шуптузун хоора тыртып алгаш чоруй баар.

Социалистиг өнчү-хөреңгиниң мындыг янзылыг оорларын база төтчеглекчилерин тудуп, оларга шыңгыы хемчегни көргүзер үе келген.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы ол талазы-биле шыңгыы хемчегни албас болза, малчыннар моон соңгаар-даа оон-даа дора берге байдалдарга таваржып болур.

— Совхозтуң дирекциязы кыштаглар кадарчызын чайгы база күскү үелерде тус-тус девискээрлер база одар-белчиирлер аайы-биле тургузар болза эки-дир, ийин — деп, Чечекмаа Күдеровна чугаалады. — Оорларның ол үүлгедип турар үүлгелин, совхозка чедирип турар каражазы таныыл кижиниң ийи-үш айда алыр шалыңындан ийи-үш катап хөй болуп турар.

Дуржулгалыг хойжу эрткен чылын «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Хойжу аңаа улам сорук кирип, ажылдап база чурттап чоруур.

Совет Тываның 40 чылында малчын өг-бүле малдың баш санын өстүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, мал ажылындан алыр продукцияның бот-үнезин чингедир талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Юбилейлиг чылда алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүседир дээш олар кызымак ажылдап турарлар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Империализмниң кемниг үүлгедиглери

30 ЧЫЛ МУРНУНДА ГВАТЕМАЛАГА

Кижиниң сагыжынга кежээ-мөңгеде артып каар болуушкуннар турар. Оларны уттур арга чок. Мен Ф-51 деп самолёттарны утпас тыр мен. АКШ-тың Төп разведка эргелели оларны бистиң хоорайывысче халдаарынга ажыглап турду.

Ынчан, 1954 чылда, ол самолёттар хүннүң-не ужуп кээр турган. Баштай олар ыракта дээрге точкалар дег көстүр. Ооң соонда узун, бора өңнүг боттары көстүп келир. Чавызап бадыптарга, оларның коолааш даажындан кижи шыдажыр арга чок апаар. Бомбалар төктүп бадар. Кедергей даашттыг частыышкыннар дыңналып, чер сирилейни бээр. Оон ээп бир чыда, авый-шавый балай бүдүп каан кадыыр болгаш маска чуруп каан саазыннар октап бадырыпкаш, Гондураста баазазынче ужуп чоруй баар.

Агаардан халдаашкындан камгалалдың артиллериязы шимээн чок — дээди дужаалдыг шериг кижилер чуртун садыышкан. Командылалдың саттынганындан бистиң самолёттарывыс база ушпайн турган.

Төөгүге дөмейлешкен халаптыг чүүлдер туртулаар. Ынчан, үжен чыл мурнунда, АКШ-тың самолёттары Гондураста баазалардан ужуп үнүп турду. Бөгүн олар база-ла оон ужуп үнүп турар, чүгле кожавыс чурт —Никарагуаже.

Ынчан мен он бир харлыг мен. Дагларда кыстынып чыдар ыржым сууржугаштан келген аамай оолчугаш, мен, чүү болуп турарын эки-ле билбейн турган мен. Ынчалза-даа, бүгү-ле уруглар ышкаш, сонуургаам аажок. Ужуп орар самолёттарны топтап көөр дээш, ыяшче үне бээр мен. Бир-ле катап, 1954 чылдың июнь 20-де, кедергей дыңзыг частыышкындан аңдарлып барып дүштүм. Ыглавышаан, маңнап чанып келдим. Бажыңда хамык чүве шупту черде чыдыр. Аваңның арын-шырайын кижи көөр арга чок. Сөөлүнде, хөй чылдар эрткенде, билдим: мээң ол хире чооктан көрген самолёдум бистиң бажыңывыстан шоолут ырак эвеске турган гватемал армияның дээди командылалының турган черинче беш чүс фунт (ийи чүс килограмм) бомбаны октапкан чүве-дир. Хөй солдаттар өлген, ок-чемзек силады часты берген.

Чурттуң кызыгаарын эрттип келген хөлезиленикчи армия соңгу-чөөн Гуалан, Сакапа база Чикимула провинцияларга чоннуң маадырлыг удурланыышкынынга таварышкаш, арай деп-ле бурунгаарлап бар чыткан. Найысылалдың студентилери, ажылчыннары, тараачыннар, интеллигенция болгаш ус-шеверлер тулчур боо-чепсек негеп турган. Чепсек — казармаларда, ону саттынышкы шериглер камгалап турган. Олар президент Арбенсти тудуп алгаш, чондан чажырып, ордуга таңныылдап турган.

Хөлезиленикчилерниң «чажыт» радиозу найысылалдың төвүнде... америк элчин черинден дамчыдылгаларны үзүк-соксаал чок кылып турган. Дикторлар Леонель Сисниега Отеро биле Марио Сандоваль Аларкон кижилерни коргудар, аймаарадыр бодап турган. Олар ам бөгүн ийилзээ президент болур деп кордап турарлар. генерал Мехия Винторес 1985 чылда соңгулдалар эрттирерин «аазаан».

А ынчан хөлезилеңген шериглер чаза базып кирип орган. ТРЭ-ниң агентилери — «бешки колонна» найысылалга шыырак хөделип турган.

Хоорай кыдыында бир бажыңга Эрнесто Че Гевара чүнү-даа кылыр арга чогунга хомудап турган. Ол ынчан бистиң чуртувуска турган чүве, оон ол сеткилин үзешкен кижилер хөй турду. Төрээн чуртун камгалап тура өлүрүнге белен муң-муң оолдар, кыстарга чепсек тып бээр дээш ол дыка кыскан.

Куба шүлүкчү Николас Гильен ынчан база Гватемалага турган. Ол дугайын дыка хөй чылдар эрткенде, оон бодундан билип алган мен. Ону гватемал чазак июнь 26-да бодунуң шүлүктерин номчуп бээрин дээш чалаан. Ынчалза-даа ол хүн Арбенстиң чазаан өскерликчи ёзу-биле дүжүрген. Номчулга болбайн барганы билдингир.

Бистиң «мөңге дерзиилелдиң чуртунга» «демократтыг частың он чылы» доозулган. Гватемаланың чонун боостаалап турган «Юнайтед фрут», «Интернашил рейл роуд», «Шэй Бонд», «Тропикал рэндио» болгаш өске-даа транснационал дээрбечилерни алар деп бодаан президент Арбенстиң идегели өшкен.

Чер реформазының ачызында ээзаш-биче-даа бол чер алган муң-муң тараачыннарны истеп-сүрүп эгелээн. Помещиктер оларны черлик аңнаргылаштыр аглап турган. Кижилерниң аңне араатанзыг ёзу-биле өлүрүп турду. Оруктар кыдыында үзе-чаза кескилеп каан кижилер сөөктерин хүннүң-не көрүп болур турган.

Бистиң чуртувустуң байлактарын үптээр «эргени» америк компаниялар катап эгидип алган, ам 30 чыл иштинде ынчаар үргүлчүлеп келгени бо.

Ак сеткилдиг гватемалчы бүрүзү качыгдаашкынны болгаш килеңни түрээнде шыгжап чоруур. Ынчан тулчур чепсек чок болганынга ол хомудап чоруур. Бөгүн, 30 чыл эрткенде, бистер, сальвадор акы-дуңмаларывыс-биле бир дөмей, империализмге удур бистиң чонувустуң демиселиниң чаңчылдарын уламчылап турар бис.

1979 чылда Никарагуаның улузунуң тиилелгезиниң херечизи болган мен. Мен барганымда, тулчуушкуннар чоруп турду, америкалнарның өлүрер «эртемге» өөредип кааны сомосачы шилиндек гвардияга удур барык-ла боо-чепсек чок муң-муң оолдарның болгаш кыстарның, эр болгаш херээжен кижилерниң тулчуп турганын көрген мен.

Сомосачы бандиттерниң болгаш хөлезиленикчилерниң халдаашкыннарын өйтүр шаап, бодунуң черин камгалап турар муң-муң никарагуа патриоттарын бөгүн база көрүп тур мен. Оларның дайзыннарын ТРЭ ахшаландырып, оларның төрээн чуртун дээрбедээр болгаш үрегдээр дээш, ол бандит өлүрүкчүлерни Гондурастан, Коста-Рикадан база Оожум болгаш Атлантика океаннарындан чорудуп турар.

Никарагуага олар дыйынмас дээрзинге бүзүрээр мен. Мээң төрээн чуртумга, Гватемалага, болган чүүл маңаа катаптанмас.

Бүгү-ле мөлчүттүрген улустар ышкаш, Сальвадорнуң болгаш Гватемаланың улустары тиилээр дээрзинге база бүзүрээр мен.

Алыс тиилелге бистиң болур. Сальвадорнуң, Никарагуаның азы Гватемаланың улустарын-даа, бодунуң хостаалгазы дээш демисежип турар бүгү улустарны чагырып алыры болдунмас.

Элиас Бара БАРАОНА.
Гватемаланың Демократтыг журналистерниң кежигүнү.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ Моолдуң улусчу революциязының байырлалын демдеглээни.

⊙ Кол сорулгалар: ядролуг дайынны болдурбазы, ядролуг чепсектиң шенелделерин хорууру; космос делгемин чепсеглээрин болдурбас дээш демисежири.

⊙ Сандиножу революцияның 5 чылын июль 19-та никарагуа улус демдеглеп эрттирер.

⊙ Ливан патриоттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазы.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Аңгы нарын байдалдың үезинде боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш чепсегленишкинниң дужурериниң кол айтырыглары талазы-биле дугуржулгаларны ажылдап кылыр херекке күжениишкиннерни идепкейжидеринче чепсегленишкинни дужурер талазы-биле конференцияны Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретары Перес де Куэльяр кыйгырган.

Конференцияның ээлчеглиг хуралынга ол чүве чугаалаан болгаш ядролуг дайынныг кыжаныышкынны делегейниң кырында диргелип келген деп медеглээн. Ынчангаш кижи төрелгетенни узуткаарының айыылы диргелген-дир деп, КНО-нуң чиңгине секретары демдеглээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин космос делгемеринче нептередир дээн айыылдыг пландарда ол кыжаныышкын чаштынып турар. Боо-чепсектерниң чаа системаларының тыптырын контрольдаары улам-на берге болуп бар чыдар.

Ядролуг дайынны болдурбазы, ядролуг чепсектиң шенелделерин хорууру, космос делгемин чепсеглээрин болдурбазы ышкаш, ындыг эң чугула айтырыглар талазы-биле Женевада чугаалажыышкыннарга депшилгениң чогунга хамаарыштыр сеткил дүвүрээшкинин Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретары илергейлээн. Химиктиг чепсекти бүдүрерин хоруур дугайында конвенцияны хүлээп алырын, амыдыралга боттандырарын бүгү делегей манап турар деп, ол чугаалаан.

Конференцияның даргазы, совет делегацияның баштыңы В. Л. Исраэлян КНО-нуң чиңгине секретарынга байыр чедирген болгаш Совет Эвилелинге оон аян-чоруу ССРЭ-ниң болгаш КНО-нуң аразынга кады ажылдажылганы быжыглаарынга чаа салыышкын болур дээрзинге идегелди илергейлээн. Делегей тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырарынга КНО-нуң ролюн бедидеринче, КНО-нуң Уставынга дүүштүр күрүнелер аразынга тайбың кады ажылдажылганы хөгжүдеринге делегей инициативазының салыышкынын улгаттырарынче угланган күжениишкиннерин Совет Эвилели чайгылыш чокка деткип турар. Тайбыңны камгаларынга болгаш быжыглаарынга тургускан Каттышкан Нациялар Организациязының тайбыңның үндезиннерин быжыглаар сорулга-биле бүрүн ажыглаарының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко онзалап айыткан.

Г. ФИЛИПОВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАПУТУ. (СЭТА). Болгарияның даштыкы политиказының кол сорулгазы —ядролуг халапты болдурбазы болуп турар деп, Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Болгария Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Гриша Филипов чоокта чаа Мапуту хоорайга албаның аал-чорууну үезинде медеглээн. Африканың хамаарышпас чурттарынга удур Мурнуу Африка Республиканың сөөк-язы ылгай көөр эрге-чагыргаларының агрессчи үүлгедиглерин ол шыңгыы буруу шапкан болгаш Ангола Улус Республиканың девискээринден мурнуу-африка эжелекчи шериглерни дөп-дораан үндүрерин негээн.

Бодунуң дүрүм ёзугаар удуртукчузунуң — Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО-нуң) баштаалгазы-биле хамаарышпас чорук дээш чөптүг демиселин чорудуп турар Намибияның чону-биле эп-сеткил каттыштырылгазын Г. Филипов илергейлээн. Социализмниң үндезиннерин тургузар талазы-биле мозамбик улустуң күжениишкиннеринге деткимчениң дугайында Болгарияның делегациязының баштыңы медеглээн.

ТӨРЭЭН ЧУРТУН КАМГАЛАП ТУРА

МАНАГУА. (СЭТА). «Бүгү чүвени фронтуга, бүгү чүвени төрээн чурттуң камгалалынга!» деп лозунгнуң адаа-биле никарагуа улус сандиножу революцияның 5 чылын июль 19-та демдеглээринге белеткенип турар. Байырлалдың бүдүүзүнде бүгү чуртта ажылчы чоннарның митингилери болгаш хуралдары болуп турар. Никарагуага чаа интиделди тургузар, революстуг чаалап алыышкыннарны америк империализмниң болгаш оон чалчаларының халдаашкыннарындан камгалаар талазы-биле боттарының чедиишкиннериниң дугайында митингилерниң, хуралдарның киржикчилери рапорттап турар.

Алдарлыг хүнге тураскааткан кол митинг Манагуа хоорайга болурун парлалга конференциязынга чарлаан. Аңаа республиканың бүгү районнарының төлээлекчилери, а ол ышкаш делегейниң хөй чурттарындан аалчылар киржир.

АКШ-ТЫҢ ЫЙЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Никарагуаны шериг күжү-биле коргударын болгаш олче ыйыышкынны күштелдирерин айыткан тускай директиваны АКШ-тың президентизи Рейган ат салган. Никарагуаның мырыңай чоогунга, Гондурастың девискээринге, шериг өөредилгелерни улам-на калбартыр дугайында айтыышкынны президент Рейган АКШ-тың Пентагонунга берген деп, «Вашингтон таймс» солун бижээн. Төп Американың далай эриктеринге, тодаргайлаарга, Никарагуаның чоогунга америк шериг-далай күштерин улам-на көвүдедири директивада база көрдүнген.

Ук директиваны хүлээп алырының мурнуу чарыында Ак бажыңга чажыт хурал болган. Аңаа АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц, камгалал министри —Пентагоннуң удуртукчузу К. Уайнбергер, АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң директору У. Кейси болгаш америк администрацияның албан-дужаалдыг өске-даа кижилери киришкен. Ынчангаш Никарагуага удур «чарлаттынмаан» дайынын улам-на калбартырының планын Рейган бадыткаан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилерге удур демисел Ливанның мурнуу талазы районнарында сөөлгү хүннерде улам-на калбарып турар. Джибшит суурнуң чоогунга чораан израиль шериглерниң механизастаттынган колоннازын Ливанның партизаннары ракеталар-биле боолаан. Ол колоннаның составынга чораан израиль танкының шериглери үр-шиг чок боолаашкын кылган түңнелинде Ливанның тайбың бир чурттакчызы өлүрткен, ийи кижи балыглаттырган. Набатия хоорайның чанынга партизаннарның салып каан миназынга эжелекчилерниң шериг машиназы часты берген. Ливанның бүгү девискээринден израиль эжелекчилерни үндүр сывырарынга ливан улустуң бүрүн шиитпирлиг партизаннарының демиселиниң сөөлгү үеде күштелгени тодаргай бадыткап турар.

Түр эжелеткен ливан девискээрге түс черниң чурттакчыларынга удур дерзии үүлгедиглерни израиль эжелекчилер улам-на калбартып турар. Чамдык чурттакчылыг черлерге тайбың ливан хамаатыларны израиль эжелекчилер тудуп хоругдаан. Тайбың чурттакчыларны үжеп-чиндирип, тудуп, хоругдаары ында үргүлчүлеп турар. Депшилгелиг «Ан-Нида», «Ас-Сафир» солуннарын эжелеткен девискээрлерге нептередирин израиль шериг администрациязы хораамны Ливандан келген медээлер херечилеп турар. Израиль эжелекчилерниң шаажылакчы ол хемчээ дээрге, Ливанның мурнуу девискээрин чурттуң өске девискээрлеринден аңгылаар дээш оралдажыышкыны-дыр деп, түс черниң хайгааракчылары демдеглеп турар.

Аисарның концлагеринде болгаш израиль эжелекчилерниң өске-даа хоругдал черлеринде хилинчектенип чыдар ливан патриоттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының хөй муң кижи киржикчилиг митингизи Бейруттан ырак эвесте Барджа хоорайга болган. Хоругдаттырганнарга удур израиль эжелекчилерниң дерзии үүлгедиглери ливан улустуң хостуг талгаже тура-соруун сый шаап шыдавас болгаш харын-даа ливан патриоттарның чөптүг демиселин улам-на күштелдиреринге чедирер аңаар дээрзин митингиге чүве чугаалаан ораторлар демдеглээн. Чурттуң политиктиг болгаш профэвилелел организацияларының төлээлекчилери митингиге чүве чугаалаан болгаш Тель-Авивтиң база оон чалчаларының ливан улусче удур сүдчээзин, айыылдыг пландарын үзер дээш демиселге боттарының хүреележин улам-на сырый каттыштырарынче чурттуң бүгү чонун кыйгырган.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

НЬЮ-ЙОРК

КНО-нуң Индий океан талазы-биле тускай комитединде боол турар сессиязынга ол делгем далай девискээрин тайбың зона болдурарын херек кырынга боттандырып чорудар делегей конференциязын белеткээриниң айтырыгларын чугаалажып көрген. КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпирин ёзугаар ындыг конференцияны дараазының чылының баштайгы чартыында Коломбога чыылдырар ужурлуг.

ДЖОРДЖТАУН

АКШ-та чурттап турар гренадалар боттарының ортулуунга «Бот-тодарадылганың болгаш шынныг чоруктуң демиселин» чорудары дээш организацияны тургусканнар. Гайананың «Карибиан инсайт» журналының бижээни-биле алырга, Америк күрүнелер организациязының (АКО) доктаамал чөвүлелинге Морис Бишоптуң революстуг чазааның төлээлекчизи турган Д. Уильямс-биле Гренаданың КНО-нуң чанында доктаамал төлээлекчизи турган К. Тэйлер ол организацияны удуртуп турар.

МАНАГУА

Америк шпион албан черлери Никарагуаже 4,5 муң хире хөлезиленикчи идегеттерни салып киирер деп белеткеп турар. Олар болгаш сомосачы дээрбечилер чурттуң кызыгаарында районнарның чамдызызын эжелеп алгаш, контрреволюстуг «чазакты» тургузар болгаш ол даштыкы интервентилерден дуза дилээр кылдыр планнап турар.

БАГДАД

Аңаа «Иран-Ирак дайынның делегейге, тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка айыылдыг үржуктары» деп чурттар аразының конференциязы боол эрткен. Аңаа аңгы-аңгы чурттарның, оон иштинде Совет Эвилелиниң төлээлекчилери — 800 ажыг кижи киришкен. Конференция түңнел документиниң хүлээп алган болгаш ында чыышының киржикчилери Иран биле Иракты аразында дайынны дөп-дораан соксаткаш, ону чугаалажыышкыннар аргазы-биле үзе шиитпирлээринче кыйгырганнар.

ВЕНА

АКШ-тың Төп Американга удур дорт дайын агрессиязын кылып болурунуң боттуг айыылы тургустунган. Гондурастың девискээринде америк «шериг чөвүлекчилери» 3 муң ажыг сальвадор солдаттарны белеткээриниң шенелде лагери кылдыр хуулдуруп алган. Ында ол ышкаш боо-чепсектиг 15 муң хире сомосачылар база белеткенип турар.

ОТТАВА

Премьер-министр Дж. Тернер Канадага парламент соңгулдаларының сентябрь 4-те болурун чарлаан. Либералдыг, Коммунистиг болгаш чурттуң өске-даа ээзэн каш партияларының төлээлекчилери дээди хоойлужудулга органының 282 олуттарын ээлээр боттарының кандидатуралары депшидер ужурлуг.

БОНН

1,6 миллион ажыг ажыл чок барыын-герман кижилер кандыг-даа дузаламчы албайн, ядыы-түреңги байдалда чурттап турарын немец профэвилелдериниң каттыжыышкынының даргазы Герд Мур чугаалаан. Ындыг түрбүже Барыын Германияның күш-ажыл талазы-биле төп албан черинин «кассазында» хөй миллиард марка-акша анаа чыдарын ол айыткан.

Тайылбыр булуңу

ЧӨҢГЭЭНИ СОЙГАЛААНЫ

Америк тускай албан черлери Афганистан Демократтыг Республиканың девискээринге ээлчеглиг чөңгээни белеткеп турар. Ону Пакистанның девискээринде турумчуп алган контрреволюстуг афган идегеттер кылыр. Оларны америк болгаш өске-даа даштыкы инструкторлар белеткээн. Афганистанга химиктиг хоран бүдүмелдерни ажыглаан улуг чөңгээни кылыр деп турар. Ол дугайы Пешаварда чаштып чыдар контрреволюстуг баштыңнар-биле АДР-же оларның чалчаларының аразында чагаалажыышкындан билдине берген. Ол материалдарны Афганистанның айыыл чок чорук күштери дайзыннардан хураап алган.

АКШ-тың Төп разведка эргелелинге ажылдап бериш турар контрреволюсчу баштыңнар Гульбуддин Хекматияр болгаш Сайед Ахмад Гилани ол чагааларга ат салган, ында бижээнинден алырга, АДР-же химиктиг хөй чепсекти чоруткан болуп турар. Ону ажыглап билир бандиттерни база октаан. Хораны чамдык провинцияларга ажыглаар база аңаа хораннанганнарны Пешаварже чорударының дугайында дужаалды олар ыган, ол кижилерни Афганистанга совет химиктиг чепсекти ажыглаанындан хораннанган деп шуугаазынга ажыглаар деп бодаан.

АКШ-тың амгы администрациязы ол чепсекти Афганистанга, Кампучияга азы өске кайы-бир черге ССРЭ ажыглаан деп буруудадырын шагдан бээр оралдажып келген дээрзин сагындырып каал. Ынчалза-даа оон чүү-даа үнмээни билдингир болгай. Ол нүгүлдүг бадыткаттар хире чаңгыс-даа отулут херечилээшкинин Вашингтон тып чадаан. А барыын чурттарга, бир-ле дугаарында АКШ-ка кылган ындыг чепсекти АДР-ниң девискээринче чорудуп база ону тайбың афганнарга удур ажыглап турганының дугайында фактыларны делегей хөй-ниити билир болгай. АДР-ниң дайзыннарының кемниг үүлгедиглериниң боттуг барымдааларын, оларның күүселдекчилерин болгаш хораннанганнарны парлалга конференцияларынга чаңгыс эвес удаа көргүскен, дыңнаан, оларның дугайын парлалгага болгаш телевидениеге дыңнаткан, документалдыг кинону тырттырган.

Ынчангаш ам Вашингтон ССРЭ-ниң болгаш АДР-ниң адрезинге хоп-нүгүлдүн «бадыткаттар» хире «фактыларны» кандыг-даа арга-биле тып алыр деп шиитпирлээн хевирлиг. Белеткеттинип турар кемниг үүлгедиг дугайында медээни тып ап шыдаан АДР-ниң айыыл чок чорук органнары Вашингтоннуң ылаптыг арнын сойгалап көргүскен, а ол дээрге өөс кырында «афган айтырыгны таарыштыр шиитпирлээр» деп турар херек кырында Афганистанның херээнге кемниг холгаарлаашкынның улам-на калбартып турар болгай.

А. БИРЮКОВ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

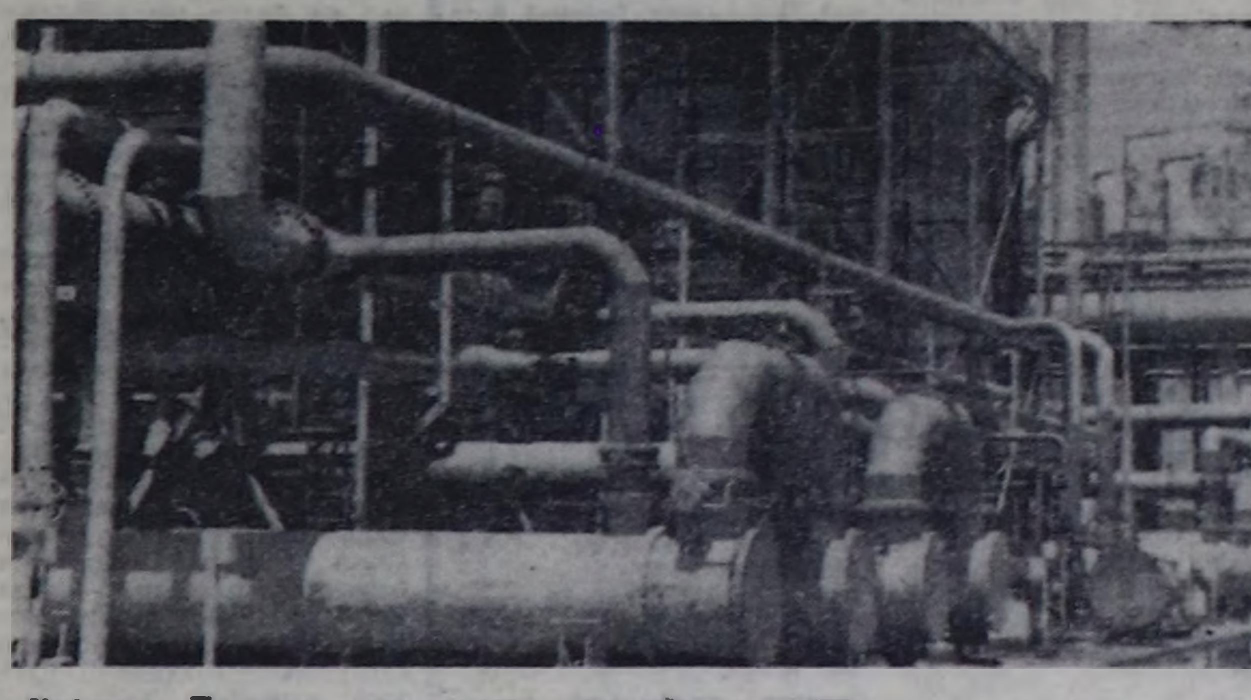

Кубаның Нуэвитас хоорайында Октябрь революциязы аттыг азот чемишчинидилгелер комбинады (чурукта) — чаагай үре-түңнелдиг совет-куба кады ажылдажылганың үлегери. Комбинатты төлевилээринге, тударынга болгаш дериг-херекселдерин эптээринге, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээринге совет специалистер идепкейлиг киришкен. Совет тускай эртемниглерниң дузазы-биле бедик мергежилди чедип алган куба специалистер ол комбинатта чедиишкинниг ажылдап турар.

Г. МИСЮРОВАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Моолга байырлал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң улусчу революциязының 63 чыл оюн Моол Арат Республиканың найысылалының ажылчы чоннары, бүгү чурт калбаа-биле байырлап демдеглээн.

Социалистиг тургузуушкунга акы-дуңма моол улустуң чедиишкиннерин тодаргай көргүскен, совет моол мөңге найыралды болгаш чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы мактап алдаржыткан лозунгнар, плакаттар, транспарантылар-биле МАР-ның найысылалы байырлал хүннеринде шиметтинген. Кызыл туктар Улан-Баторнуң кудумчуларынга болгаш шөлдеринге кинискип турган.

Улан-Баторнуң төп шөлүнге шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы байырлалдың кол болуушкуннары болган. Д. Сухэ-Баторну болгаш Х. Чойбалсанны орнукшуткан бажыңның кырында индирге Моолдуң Араттың Революстуг намының ТК-зының Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, Моол Арат Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх, партияның болгаш күрүнениң өске-даа удуртукчулары турган.

МАР-ның камгалал министри генерал-полковник Ж. Ендон парадтың болгаш чыскаалдың киржикчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Алдарлыг юбилейге — совет болгаш моол шериглерниң Халхин-Голга япон самурайларны чылча шапкан тиилелгезиниң 45 чылынга болгаш МАР-ны чарлаан хүнден бээр 60 чылынга белеткелдиң үезинде политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалында Моолдуң улустуң революциязының 63 чыл оюн демдеглеп турар-дыр бис деп, ол чугаалаан.

Найысылалдың стадионунга чоннуң чаңчыл болган байырлалы — наадым база дыка солун болуп эрткен. Байырлалды МАР-ның бүгү хоорайларынга, аймактарның болгаш сумуларының төптеринге база демдеглээн.

Улуг англи шүлүкчү болгаш драматург Уильям Шекспир (1564-1616) кижи төрелгетенниң мөгэдал тааннаан «Ромео болгаш Джульетта», «Гамлет», «Отелло» деп трагедияларындан, ангыда шылгараңгай сонеттерни бижээн. «Шекспир шии биживээн-даа болза, чүгле сонеттери-биле безин олун чок шүлүкчү боор артар ийик»—деп, сураглыг шекспировед А. Аникстиң бижээни чөп.

СОНЕТТЕР

О, Үе! Арзыланның дыргактарын дескийиктир,
Карыкы парның азыг-дижин ажирет-ле,
Октаргайга дириг маңгыс арттырбайн көр,
Хаңынга-ла идегетти хүюнтан чор.
Карак чажын — хүлүмзүрүг, чонулааны — өөрүшкү
Шаглар өттүр чингедир солуп чорзун,
Харын мени кээрген чоор сен, чүнү-даа кыл,
Чаңгыс чүгле нүгүл-хиичек кылбайн-на көр.
Өңнүүм бедик чырык хаваан, алс караап
Өткүт чидиг шүүчен-биле үревейн чор.
Кедергей шын оон чаагай овуруп сен.
Келир үез үлегерлей арттырыг көр.
Эжим караа сеңээ харам эвес болза,
Эжен сүлде, шүлүүм ону мөңгежитсин!

Ынак-тыр мен, ынча дыка сөглеп чоор мен.
Хөрээм уян, ону хөйте көргүспес мен.
Ынакшылын хайыра чок төтчеглээннер
Хөңнү хоозун — адын чаар дээш көөргеттинер.
Сеткил девии ийи биске нзиг чорда.
Чайгаар сени ыры-биле уткуп чордум.
Сериин чазын айлан-куш-даа түлүк эдер.
Чайын нзнир ооң ыры арай шеглээр.
Үннер дүнну алган-алган дунарга-даа.
Дүнниң мөңге тонун читпес магазы бар.
Дүлгээзинниң аялгага эриге бээр.
Үнемчелиг соруназы чоорту чидер.
Айлан-куш дег мен-даа база доктаай бердим.
Адым өттүр бердигениим ырлап каан мен.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.
очулдурган.

АЛЫШКЫЛАР

— Кыжын бергелер турар бе, Максим Хелин-оолович?—деп оон айтырган мен.

— Турбас боор бе — дээш, ол тайылбырлады.— Кыштың соогунда адагаш бажы үнери анаа эвес херек. Кабельдер часкарлаар ужурга база таваржыр.

Бир катап январьның чыккылама соогунда мындыг ужуралга таварышканын Максим Хелин-оолович харын хөг эреп чугаалаар болду. Херек кырында мында кижи каттырар чүве-даа чок, харын айыылдыг херек болган чүве ырды.

Ийи-Тал ховузунга болган чүве-дир. Ам коргулбестей бергени ол-дур, ынчан ында харагаинар, терезиннер аразынга тевелер бо-ла чоруур ышкажыгай.

База-ла харылзаа баксыраан ужурундан Максим Хелин-оолович Ийи-Тал ховузунга дужуп калган. Кандыг-даа будумелдер иштинде херлир, соогунда чыырлыр деп, физиканың дүрүмүн телефон удазыны шөйген улус сагывайн, чайын телефон удазынын хөлүн эртир дыңзыдыр херип каан хире. Ынчангаш ол үстү берген чыткан. Оон ужун ундадыр улаашкан Максим чагы кырынче үне берген. Ол аразында январьның кончуг соогунга киргиндилээн буура маң-биле келгеш чагы адаан долганып туруп берген. Чолдак кудурук-биле ийи бынтын дожаңналдыр шаптанып каапкан, карактарының оттары чалбыраашталып аксындан ак ковук шуурап, адагашка өгениш, дүрбүңүп, аайын тывыл майн-на турган. Киргиндилээн буура дугайын Максим дыңнаан шаг болган. Аъттыг, чадаг, шанактыг чорааш, оларга таваржып, амы-тынын-даа чүжилер оскунуп тургулаан таварылгалар бар. Улустуң тоолдарында болза, тос тостуң дошкун соогунда киргиндилээн буура бир кончуг—адыш чииң бе болуп чииң бе деп шаап кээр. Оон кедерези кижиниң чүс соогун оңгалап, чүс катап дызырт дээрин санап тура үү базар диҗир болгай.

Бедик адагаш бажында кижи чүүден коргар боор. Максим баштай ону херекке албаан. Харын бодуңун ажылын кылып, ак доңгага демир удазынны чыпшыр ээрип, адаанда бууранын чоогундан магадап орган. Адагашты чеже дескинерил аштаар хырыныг, могаар боттуг амытан чорук-ла баар ыйнаан кылдыр бодаан. Ындыг чүве кайда боор, ак шак апарган буура чагының дозун карартыр дескингеш адагашка челендир чыдып алган. Максимниң аксы ам-на ангайып калган.

Кышкы дээрниң кылчайган соок оду — хүн кудактаалын адагаш Хайыраканның суурлериже дүргени кончуг чавызап бадып каан Ийи-Тал ховуу ажык болгаш, ажыг чывары үрүп-ле эгелээн. Моңтёрнуң ийи буду шынап-ла сыралаңып эгелээн. Холдарын үрер-чаргадаа дуза бербээн.

Чагы дозунде чыдып алган бууранын тургузар сывыртап чорудуптар дээш, Максим кандыг-даа хемчегни алган. Кускунап, алгырып, кышкырып, ыт-күш өттүнүп, ээрип шаг болган. Шимчевээн. Чоокшулап бады келгеш, будунда эмнек демири-биле оорганыче, ак хыраа апарган мөгениериче теп-кплээн-даа. Ол харын айыылдыг херек болган. Буура тура халааш, Максимниң будундан чандыр-соора ап тургулаан. Шаккан бууранын диштери шаккылаар, Максим доңганын. дан ээлбес холдары-биле кыдан чагыдан чандыр-соора тут-түнүп, адагашты өрү халбактаныпт, буура аксындан тыйн мендиг чайлап четтигип турган. Чеже-даа оралдажырга, оон чүве үнмээн. Киргиндилээн буура ам мырыңай чагы дозунде туруп алган. Аксында ак ковук улам шуурап, чыварга доңуп, черже үстүп дужуп, карактарындан чаш дамдылап кудуруу-биле оорганын доштаалдыр шаптап, коргуннуу келерен-не турган.

Чагы бажында кижи «чараш эла саасакан» эвес-ле болгай. Ужуп чоруй баар харын чок. Ууп орар аргазы чок. Доңуп эгелээн. Буттары сыралаңып, холдары кожун калгылаан. Ийи-Талдың ховузунун ажыг чывары Максимниң арны-бажын камнавазан, думчуу, чаагы эгелей эгелээн. Үнер боду сиринейнип, диштери шаккылдайнып келген.

Ам черле кандыг-бир хемчегни алыр үе келген. Азы чыткан тевениң кырынга олурунтар бе? Бутта демирлерни баш удур адыргаш, хеп-хенертен дүже халааш маңнаптар бе? Демей-ле хоржок.

Ховуда элеш дээр бараан көзулбээн. Кускуннааның ажыы чок. Бел орук-биле чаңгыс-даа машина эртпээн. Ол шагда мындыг хуулгаазыннар черле ховар турган. Бир хүн чаңгыс машина халыза халыыр, ийи-үш хонукта безин сураг баар.

Кышкы хүн Хайыракан бажынга олуруп, соогу мырыңай дедеп келген. Чолдак тоншу чыыр өттүр шаап турган.

Максим Дунгар-оол эң сөөлгү идегелче кирипкен. Ында база улуг ыяншыл чок турган. Ол үениң четей чепсек-херексели турда, кайда-чүде, чериин черинде адагаш бажында кижиниң үнүн кым дыңнап каар боор. Дыңназа-даа ындыг дүрген шаап кээр, машина-чычаан бар эвес. Эң чоок дээп Хайыракан сумузунуң төвү безин ырак болдур ийин. Амгы турар черге эвес, мырыңай-ла Улуг-Хем эриинде. Хайыракан дагның башкы суурлериниң баарынга турган. Каш борбак «бот» бажыңнар чүве.

Максим телефонун демир суургага улааш долгаарга, эш-биле демей ырак черлер кээр болган. Чок болза Шагаан-Арыг азы Баян-Кол харын мырыңай Кызыл безин шуугуңга дыңналып келир. Ол оранда улус чыткан тевени каңчаптар боор.

Үзүк чокка Максим Хайыраканче долгап орган. Чүгле Хайыракан дүрген дуза чедирип болур турган. Ийи-Тал безин ырак, оон үнген кижи шаап олурда, карак агарып каап болур.

Хайыракан сумузунуң конторазы харыылавастаараш туруп берген. Мал-маган, сиген-ширбиил, ыяш-даш дээш кижиниң ажыл үстүр эвес, суму даргалары аалдар, кодааннар кезээш чоруп бергеннер боор.

Тевениң доңмазын Дунгар-оол кара чажындан билир. Кайы шагда аштавас, суксавас, кажан-даа, чыдын-даа херегленвес амытан, чыварлыг өйнуң аксынга, хачал дагның артынга барып чыдып алыр. Оон-биле кижи месилдежип шыдавас.

Чагы кырында кижиниң буттары билинместеп, холдары кожыр, андыраарн харын чидип эгелээн. Баш аартап орган, үлгу-даа кээр сагыштыг. Максим чиктиг кылдыр бодаган: улустуң чугаазы-биле алырга, эр кижи хана баарынга тергутунер, хая баарынга олур хижир, чагы бажынга база олур чүве-дир аа?

Ам бир каш долгай каапкаш дыңнаарга, Хайыракан харыылай берген.

— Кымыл?— деп. Дунгар-оол айтырган.

— Сереэжиккей-дир мен. Суму даргазы.

— Дунгар-оол-дур мен. Ат болдум. Дүрген хак! Ийи-Тал ховузунда адагаш бажында олур мен. Адаамда шавар буура чыдып алган. Доңуп ол-дум. Дүрген...

Дунгар-оол оон ынай чүнү чугаалааны боду безин билбеген. Телефонун оскунупкан. Оозу баанда халаңайны берген. Телефон соок агаарга эдне-ле турган. Чагы бажында кижи адагаштан куспактапыпкаш, андарылбазын болааш, так сырбактаныпкан. Чеже хире үе эрткенин ол билбээн.

Ынчап Дунгар-оол деп атты бугу кожууи эвес-даа болза, албан черлериниң арбан-сумуларының ажылдакчылары дегере билир турган. Оон чогум кайда адагаш бажында олурарын билип алыр дээш, Сереэжиккей телефонга алгырып, урун-чайын шаг болган. Имир база чоокшулаан.

Кызыл-Эник КУДАЖЫ.
(Уланчылыг).

(Уланчызы. Эгези № 157, 162 «Шында»).

Ийи деп суурнуң клувунга—
Игил үнү үнген соонда.
Тоора-Хемни таварааштын.
Тожу долдур аян туткан.
Оон ушкан игил үнү —
Кызылга кээп чаңгыланган.
Оолга, кыска аян туткан.
Кырганнарны сорук
киирген.
Эки ыры доктаар эвес
Эзим-арга кезип чорааш.
Тыва черни дескинип.
Дыңгылдайны дендеп турар.
Уран холдар могавазын.
Улаштыр-ла ужуксун-на.
Не-чуртту аргни чораашы.
Игил үнү аян тутсун!

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

ТЫВА БИЖИКТИ үжен чылдарының эгезинде чогааткаш, ону нептередири-биле бижик билир кижилерни кожууннарже, сумуларже аъткарып, бүгү чурттакчыларны адаа өөредип эгелээн. Бижик билбес чорукту узуткаар дээш кампания ынчан тулук турган.

Оон эгелээш, он чыл эрткенде, ол чугула кампанияның түңнелин үндүрген. Чоннуң ужук-бижикке өөредир талазы-биле кожууннар аразында чарышка Бии-Хем тиилеп үнген. Чурттакчыларның барык шуптузун ужук-бижикке өөреткен ол кожуунга Тыва Арат Республиканың Биче хурал президиумунуң доктаалы ёзугаар ТАР орденин тыпсыры көрдүнген. Ол шаңналды арат чазаанын тургустунганындан бээр 19 чыл оон таварыштыр тыпсыр хүндүлүг хүлээлгени бо одуругларны бижип турар кижиге онаашкан.

1940 чылдың сес ай оорган үезинде Бии-Хемге чеде бергеи бис. Байырлаалга киржир дээш келген чон дыка-ла хөй чыылган — «кижи бажы кижирт». Кожууннуң чурттакчыларының өөрүшкү-маңнайлыг-даа аажок. Оруе, тыва чурттакчылар барык дегере байырлаалга киржири-биле келген.

ТАР орденин байырлыг байдалга тывыскан мен. Кожуун даргазы Михаил Сундуй орден кадаан кызыл түгүн өрү көдүрүп, өөрүшкүзүн чажырбайн хүлүмзүрүп турган. Оон ол арын-шырайы өске кижилерни улам соруп киирген, бедик чедуралдыгнынг бии-хемчилер чаа-чаа хүлээлгелерни алышаан, байырлаалды эгелээн.

ҮЕНИҢ МАҢЫ

Ынчан аът чарыжы, мөге хүрежи дээш спортчу оюннар база болган. Тарлаг сумузу чурттуг Сат Суругмей деп кижиниң ой аъды эртип келгенин ам-даа утпаан мен. Чыылган чон ол аътты магадап, оон мукукчузу ол үш харлыг Биче-оолду мактап турганнар.

Ол үеден бээр Бии-Хем кожуунуң ажыл-амыдыралын хайгаарап келген мен. Совет Эвилелениң составынга Тываның эки тура-биле каттыжарының бүзүрээзинде Туранга чаңгыс кудумчу, анда чавыс-чавыс ыяш бажыңнар бар чүве. Долгандыр өглер-ле хөй.

Кожуунга ынчан үлетпүр, бүдүрүлге чедери барык чок чүве. 3—4 ниге эге школа, 2—3 клуб турган. Чурттакчыларның саны база чер хабас кожуунда-ла кончуг биргей. Олар Өөктүң сыын күрэжил мунуп, Туранда «Кызыл тараачын» колхозтуң кежигүннери дидим эвес. Бот-боттарын албадажы-албадажы, үлегерин эдери-и-эдерин кирип турган.

Бии-Хемге сургакчылап баргаи санымда-ла бүрүнгаар базымны эскерип каар турган мен. Чаа туттунган бажың бүрүзү, амыдырал хандыргаланың чаа хевири, чаа ажылдакчы, чаа техника... шуугу-л каракка илдигер. Ол чединишкиннерге бии-хемчилер чоргаарланыр. Коммунистиг партияның Совет чазактың ада сагыш салышкынының ачызы деп демдеглеп турган чүве.

Бо хүннерде Бии-Хемге баргаш, оон суурларын, чурттакчылыг черлерин эргий, кезип чорааш, дөртен чыл мурнунда турганы-биле болганнок дениней бээр мен. «Таныттынмас кылдыр чаартыннган» деп домактың балыткалы ында. Ниити билиг школалары чурттакчылыг чер бүрүзүнде бар, чамдыктарында ийи-даа бар. Культура бажыңнары, көдээ клубтар чурттакчыларның хостуг үе эрттирер чери ол. Библиотекалар ажылдап, кино-концерт үнуп турар.

Дөртен чыл мурнунда өөндеи чарлып чадап орган арат кижиниң ажы-төлдериниң чамдыктары эгиу танывас. Ол суурга, хоорайга, турум амыдыралга чурттап чанчыккан. Чуу-даа чок ээн чыткан чөлде Шивилиг суур туттунган. «Шивилиг» совхоз тургустунган.

Колхозчулар черин ынчан аът, шары-биле чарып, болбаазырадып алыр. Ийи-чаңгыс трактор костур турган болза, ам совхоз, организация, бүдүрүлге бүрүзү эң болбаазыраңгай техника-биле чепсегленген. Көдээ ажыл-агый бүрүзү-биле механизастаттынган. Ильичиниң лампочкалары бажың, өрээл бүрүзүнде хып турар.

Районнуң кижилери база чаартынган. Кижи хүндүткелди шудургу куш-ажылы-биле чаалап алыры — хүн бүрүзүнүң негелдези апарган. Шынап ындыг, ол чаартылгаларны тургузукчу куш-ажылдың ачызында чедип алган. Чаа-чаа чедиишкиннерже бүрүнгаарлаарынга ол база идегелдиг быра болур. Ынчангаш куш-ажылчы кижилерниң ат-алдары бедээн. Чүгле Бии-Хемге эвес, бүгү Тывага бир дугаар тургустунган колхозтарның бирээзи «Кызыл тараачынныи» үжен чыл даргалап келгеш, ажыл-агыйы Ленин орден-биле шаңнаарынга чедирген, боду Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атка четкен Петр Астафьев, хоочуннар — Билелиг сүт-бараан фермазын чээрби чыл ажыр эргелекчилээн Павел Байыр, саанчылар Маады Биче-Үрүг, Александра Үзүйген, Мария Завьялова, бызаа ажаакчылары Мөнге Эник-оол, Мария Астафьева, инек кадарчызы Маады Даваа, механизатор Петр Эник-оол болгаш өскелер-даа Бии-Хемниң шолбаннары-дыр.

Үениң маңы, амыдыралдың агымы. Ол дег шапкын болгаш чаа амыдыралче, чаа чүүлге соруккур чүве кайда турарыл? Бии-Хем кожуунунга ужук-бижик билбес чорукту бүрүн узуткааны дээш орден тыпсып чорааи үеден бээр дөртен бичии ажыт үе эрткен-дир. Чүс-чүс чылда ужук-бижик чок чорааи арат чон Совет эргелээгирганын ачызында бедик культуралыг, эртем-билиглиг кижилер апаргылаан. Бүгү кижиниң ортумак өөредилгезин Бии-Хемде бүрүнү-биле шиитпирлеттинген, ортумак эртем чок кижи районда ажылдап турарларының аразында чок. А тускай ортумак болгаш дээди эртемниг кижилерниң саны безин үндүрери берге.

Республика орденин Бии-Хемге тывсып чораан үемде чарыш аъдын мунган, кымга-даа четтирбейн келген Биче-оол деп бичии оолду ам Кызылдың педагогика институдун дооскан кижи бүрүзү башкывыс деп хүндүлээр. Василий Ламажыкович Биче-оол — төөгү эртемнериниң кандидады, партия ажылдакчызы, экономика эртемнериниң кандидады Дозур-оол Лайзанович Тиимей база Бии-Хем чурттуг.

Районнуң дөртен-не чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннерин санаары берге. Ол каржкка коступ турар. Ол хүннеден хүнче улам өөбеп орар. Ол дээрге байыралдыг, тургузукчу куш-ажылдың, демниигениң түңнели-дир.

О. ПОЛАТ.

СОНУУРГАКТАРГА

АЛДЫН ЧҮСКҮК

Чүскүктүң тыптып келген төөгүзү кижи бүрүзүнге билдингир эвес болуп чадавас. Чүвениң ужуру мындыг. XVII векте Амстердамга чурттап турган суй-белек кы. эр мастер кожазының уруунга ынакшыл берген чүве-дир. Оон ынакшааны анаяк кыс Анита ине туткаш, дааранып олура хүнээр турган. Анита бир катап онзагай белекчиген алган. Ол— алдындан кылган,—оон чаңгыс салаазынга-ла ай бөртүүгеш болган. Белекчигеште бижип каан одуругтар ындыг-ла тода номчуттунмас. Делегейде бир дугаар кылдыр санаттынып турар ол чүскүкту кылган мастер ацаа хараазында одуругтарны бижээн турган: «Хүндүлүг, эргим кыс, мээң кылганым бо белекти хүлээп алырыңарны диледим. Силерниң ажылгыр, кайгамчык салааларыңарны ижеден ол камгалаар».

КОРТУУ ДЭЭШ

Швед хоорай Мальмениң адык камгалал килдизи күрүнениң стоматология поликлиниказынга эмчиге кирери-биле бижидилге кылдыртып алгаш келбейн баар кижилерниң корткаяы дээш 25 кронга торгаар шиитпирлээн. Специалистерниң бодал турары-биле алырга, диш эмчилеринге кирериндеи коргар чорукту ол хемчег элээжедир ужурлуг.

РИМГЕ ТУРГАН

Оруктарга болгаш хоорайлар кудумчуларынга орук шимчээшкинин контрольдаар албан XX вектиң эгезинде тургустунган кылдыр санаттынып турар. Ындыг-даа болза бөгүнгү автоинспекторларының коллегалары Бүрүнгү Римниң «шимчээшкин» хөй деп санап тургады кудумчуларга ажылдап турганнар-дыр. Орук шимчээшкининиң «баштарыкчызы» албан-дужаалды Ю. Цезарь тургускан болуп турар. Оон-биле кады ону «хоорай кудумчуларынга орук шимчээшкининиң кодекизиниң» автору кылдыр база санап турар. Оон айтышкыны-биле рим чамдык кудумчуларга чаңгыс талалыг шимчээшкинни безин тургузуп турган болуп турар.

ҮШ ХУУ КЫЗЫРЫЛГАН

Чайгы шакче шилчиири чүгле электри энергиязы камнап алырынга эвес, а харын автотранспорт озал-ондаан кызырарынга база идиглиг болуп турары илерээн. Финн специалистер ынаа хамаарыштыр шинчилелдер чорудкаш, дараазында түңнелге келген: оларның бодап турары-биле алырга, караңгыда болуп турар автотранспорт озал-ондааның саны өске үеге бодаарга, оттумаа-биле ийи катап хөй болуп турар. Финляндияның автооруктарынга 1978—1981 чылдарда болгулаан 50.000 ажыг озал-ондакты өөренип көргеш, специалистер чайгы шакче шилчээни-биле автотранспорт озал-ондаа үш хуу кызырылганың санааннар.

(СЭТА).

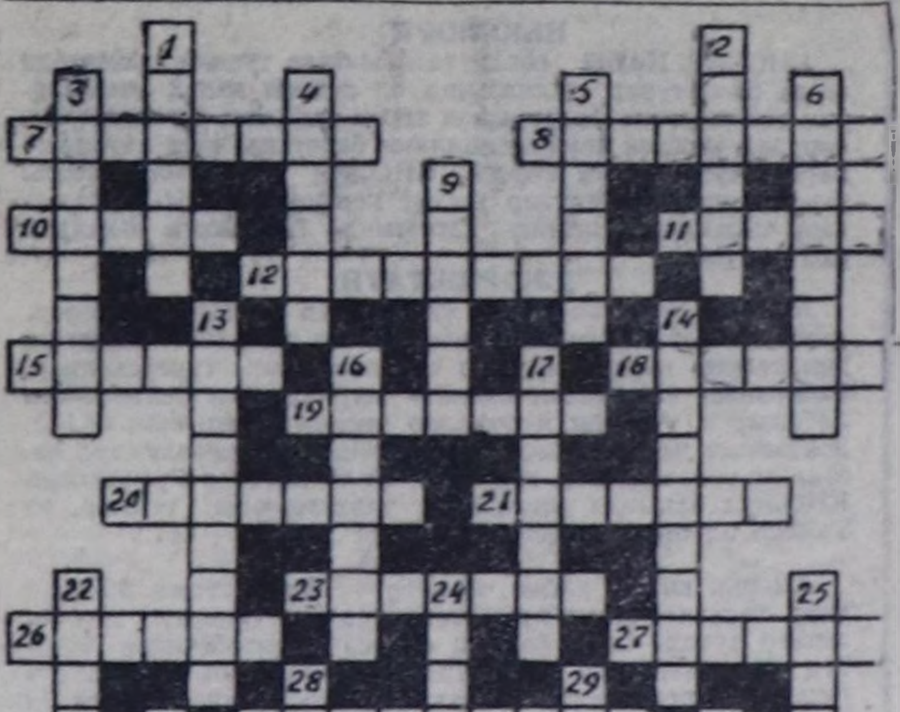

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 7. Чонак, дөжек аймаа. 8. Дилиндек алгы. 10. Паштаныр херексел. 11. Тудуг-суур. 12. Бойдус болууушкуну. 15. Тур ажыглаага бээр. 18. Казак ССР-де область. 19. Чаданың бир кезээ. 20. Якут чогаалчы. 21. Эртемден дужаал. 23. Күш-ажыл херексели. 26. Спортчу. 27. Калбак бүрүлүг ыяш. 31. Эрги тыва хеп. 33. Эрги тыва байырлал. 43. В. Астафьевтиң тыва дылда үнген ному. 35. Кичээлдиң бир хевири. 36. Уруглар оюну.

УЗУН ДУРГААР: 1. Ынаныш. 2. Шериг турлаг. 3. Домак кежигүнү. 4. Албан чериниң бир адыры, кезээ. 5. Шылгараңгай совет эртемден, академик, металлург. 6. Шайның бир хевири. 9. Аң төлү. 13. Тудугжу мергежил. 14. Революстуг болууушкун. 16. Кывар суук чүүл. 17. Бии-Хемде суур. 22. Аң аймаа. 24. Өг херексели. 25. Хөгжүлде, депшилге. 28. Улуг эвес хат. 29. Улуг аң. 30. Аныяк бода мал. 32. Көгарал, чиндириг.

Кроссвордту Н. САЛЧАК тургускан.

ТВ

ИЮЛЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35—Эртенги гимнастика. 8.50 — Чаа фильм-концерт. 9.30 — «Спортлотонуң» 28-ки тиражы. 9.40 — Чаа документалдыг телефильм. 10.10 — «Адалар болгаш уруглар». 4-кү серия. 11.20—Айыыл чок шимчээшкин. 11.50—Мультфильм. 12.40 — Концерт. 13.00 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.30 — Академик П. Л. Капицаның төрүттүнгенинден бээр 90 чылынга. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55—Өинуктерниң арын-шырай. 15.40 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 17.00 — Даарта — Металлургтуң хүнү. 17.30 — Мультфильм. 17.40 — Концерт. 18.10 — Францияның телевидениезиниң программазы. 19.20—Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «84-түң ырызы». 22.40 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары — «Найырал-84». 23.25—23.35 — Телевестилер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Киножурнал. 8.40 — Мультфильмнер. 9.10—«Эртенги почта». 9.40 — Уругларга чаа телешии. 10.10 — Концерт. 11.10 — Чаа документалдыг телефильм. 11.40—Камера делегейни тырттырып тур. 12.40 — Челябинсктиң телевидениезиниң программазы. 13.40 — Цирк чедип келген. 14.35 — Опера дугайында. 17.30 — «Казыкшыл». 18.15 — Россияның уран-шевирлери. 18.45 — Документалдыг телефильм. 19.45 — Делегей болуушкуннарының допчузу. 20.00 — «Тамчыктыг ухулар, чаштар!» 20.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. 21.00—«Үе». 21.35 — 23.05 — «Эрги эрелер». Уран-чечен фильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аяар, чамдык районнарга биче чаъстаар.
Кызылга хүндүс биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хат 5—10 метр, күштелгенде 15 метр чедер.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 14-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Чингачгук—Большой Змей» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Проделки Скапена» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Жажда» 16.50. «Тайна виллы Грета» 15.00, 18.40, 20.30.
«ЧАЙГЫ»: кинотеатр. «Актриса и трансильванцы» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Владимир областың Муром хоорайының «Красный луч» комбинадының профессионал училищези 1984-1985 өөредилге чылында сургуулдар чыырын чарлап турар.

Училищеге өөренгеш, чедип ап болур мергежилдер: **Аргыкчы, бөс-таавыычы, дескилекчи, ээрикчи.**

Өөренир хуусаазы 1 болгаш 2 чыл. Училищеге өөренир кижилерни доктаамал хүлээп ап турар. 7 класстан куду эвес билиглиг. 15-тен 20 хар чедир назылыг кыстарны хүлээп алыр. Тускай эртемнерин өөренири-биле чергелештир 9—10 класстарның хемчээлин ёзугаар ниити билиг эртемнерин база өөренир.

Өөредилге үезинде сургуулдарны общежитиеге халас чурттадыр болгаш айда 32—39 рубль стипендия бээр. 6 ай эрткен соонда ажыл төлевирин кылганың барымдаалап бээр — айда 190—250 рубль чедир боор. Баштайгы 6 ай ынтинде сургуулдарны хүнде 3 удаа халас чемгерер.

Херек документилер:
Үндүр бижиткен паспорт.
Төрүттүнген дугайында херечилел.
Эртемниниң дугайында херечилел.
Өг-бүлезиниң составының дугайында справка.
№ 286 эмчи шынзылгазы.
3х4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.
Муром хоорайга чедери болгаш орукка аъш-чем халас.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның «Кызыл» гостиницазы, өрээл № 219. Чыылганнары август 1-де чорудар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Абаканның күрүнениң педагогика институду бүдүрүлгеге ажылдавышаан белеткелдиң бот-өөредилге салбырынга өөренирин күзээннерни чалап турар. Салбырга кижилерни дараалында мергежилдерже белеткээр: орус дыл болгаш литература, төөгү, хакас дыл болгаш литература, немец дыл, англи дыл, француз дыл, эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы, биология болгаш химия, физика болгаш математика.

Салбырга мурнакчы ажылчыннардан, колхозчулардан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң хүрээлениңиден халашканнардан, хоорайлардың болгаш көдээ черлерниң школаларының улуг пионер вожатыйларындан дооскан ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Апыяк ажылчыннарның болгаш колхозчуларның узуктелиишкин чок ажыл стажы 1 чылдан, улуг пионер вожатыйларының 2 чылдан эвээш эвес болур ужурлуг.

Бот-өөредилгениң белеткел салбырынга өөренгеш дооскарының шылгалдаларын чединишкиниг тутан кижилерни институттуң бирги курузунга (бот азы хүндүскүдаа хевириниң өөредилгезиниң) кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Бот-өөредилгениң белеткел салбырынче өөренири-биле чорутхан кижилерниң кирер документилери:

1. Ректорнуң адынга билдириишкин.
2. Ортумак билиг дугайында документ (боду).
3. Ажылдап турар чериниң доктааттынган хевириниң чоруткан бижик.
4. № 286 майыктың медицина шынзылгазы.
5. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. Допчу намдар.
7. Күш-ажыл дептериниң шынзылыктырган хоолгазы.
8. Бүдүрүлге чериниң удуртукчузунуң, комсомол болгаш профэвилел организацияларының шынзылыктырганы ажылдап турган чериниң характеристика (шериг албанныгларның шериг кежигүннеринден характеристиказы).

Документилерни 1984 чылдың августун 1-ден сентябрь 20-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге октябрь 1-де эгелээр.

Айтырыг тургузар адрези: Абакан хоорайның Ленин кудумчузунуң № 90 бажың, пединститут, бот-өөредилгениң белеткел салбыры. Телефон № 6-34-71.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Кызыл инек-караан болгаш даа-кадын чыырын июль 20-ден, честек-катты — июль 25-тен, кара инек-караан—августун 1-ден, көк-катты — августун 10-дан, киш-кулаан — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле аргалыштыг черлерже чорун бодурунуң эрттирилгезин тус-тус черлерниң ыяш ажыл-агыйларында болгаш лесничестволарында чөлээрен берип турар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2007.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00997.

им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 164 (12554) | 1984 чылдың июль 15, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ Х. ПЕРЕС ДЕ КУЭЛЬЯРНЫ ХҮЛЭЭП АЛГАНЫ

Совет Эвилелинге албанның аян-чоруун кылып чедип келген КНО-нуң Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко июль 13-те Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

Чогумчалыг болгаш найыралдыг байдалга болган беседаның үезинде делегейниң кол айтырыгларын болгаш оларны тайбыңның эргежыктарынга дүүштүр шиитпирлээринге идиг бээр талазы-биле КНО-нуң ролюн чугаалажып көрген.

Делегей байдалын экижидеринче, боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн кынчыктырбазынче угланыышкынны Совет Эвилели чайгылыш чок чорудуп турарын К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Ядролуг дайынның кыжаңнаашкынның үзүткаарын ССРЭ амгы үеде бирги чергениң чугула сорулгазы кылдыр санап турар. Делегейниң халапче кире бээрин болдурбазынга боттуг аргаларны бээр ол кол айтырыгны шиитпирлээринче угланган тодаргай совет саналдарже кичээнгейни К. У. Черненко угландырган.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээриниң угланыышкыннарын ук саналдарда айыткан, ынчаарга ол бүгү угланыышкыннарга бурунгаарлаашкынны кылыры чүгле дайын айыылын эвээжедир эвес, харын-даа кайгамчык улуг курлавырларны кижи төрелгетенниң мурнунда турар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң улуг сорулгаларын шиитпирлээринче, ооң иштинде — хөгжүп орар чурттарга дузалаарынче угландырар арганы бээр ийик деп, ол онзалап демдеглээн.

Ядролуг дайынны болдурбас болгаш делегейде айыылдыг дүшкүүрлүг чорукту ажып эртер талазы-биле Совет Эвилелиниң күженишкиннеринге Х. Перес де Куэльяр байыр чедирген. КНО-нуң сорулгаларынга болгаш Уставының принциптеринге дүүштүр тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларын шиитпирлээринге ук организацияның салыышкынын бедедири чугула деп, ол чугаалаан.

Месилдежиишкиннерни болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын үзүткаарынга, күрүнелерниң хостуг, хамаарышпас хөгжүлдезин хандырарынга КНО-нуң аргаларын иделкейлиг ажыглаарының эргежок чугулазын К. У. Черненко болгаш Х. Перес де Куэльяр онзалап демдеглээн. Аңаа хамаарыштыр, Чоокку Чөөн чүкке тайбың таарыштырылганы дилеп тывары-биле Кипрде, Төп Америкада, Афганистанны долгандыр байдалдар-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Өске чурттарның иштики-политиктиг туружун божуудап сорулгалыг кандыг-даа хөделиишкиннерни, терроризмни күрүне политиказының деңнелинге чедирер дээр оралдажыышкыннарны болдуруп болбазын совет таладан онзалап айыткан.

Тайбыңны быжыглаарының болгаш күрүнелерниң чогумчалыг кады ажылдажылгазының чепсээ болур КНО-нуң ролюн бедидеринче угланган күженишкиннерни Совет Эвилелиниң бүрүн деткип турарының дугайында К. У. Черненко медеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский, КНО-нуң Чиңгине секретарының оралакчылары Б. У. Уркварт, В. А. Устинов, Д. Кордовес беседага база киришкеннер.

(СЭТА).

ОРУКТА ЭҢ УЛУГ ПОЕЗД!

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Узун составтыг пассажир поездизи найысылалдың Ярославль вокзалындан июль 13-те чуртка бир-ле дугаарында чорупкан. Бодунуң хемчээлдериниң талазы-биле онзагай ол состав бурунгу орус хоорай Ярославльче пассажирлерни чедире бээр.

Поездиде 24 вагон, ынча вагон аңаа нургулайында ышкаш 600 эвес, харын муң чыгам кижини хары үгда чедирер арганы бээр. Эң улуг поездилерни хүлээп алырынга болгаш орукче үндүрүп чорударынга таарыштыр тускай чаарткан узун дурттуг платформадан эшелонну үдеп чорупкан. Үдекчилерниң аразынга Москваның Демир-орук эргелелиниң начальниги Н. Паристый база турган. Болуушкунну тайылбырлап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи оортан дилээн.

— Бо поездини чоруткаңы-биле пассажирлер дажыглаар составтарны узадырының улуг хемчээлдиг программазын боттандырары эгелээни ол — деп, орук удуртукчузу чугаалаан. — Бо угланыышкын коңчуг эки перспективтиг чугаалаар, демдеглээр ужурлуг.

Пассажирлер аргыштырарының хемчээли үргүлчү 3—5 хуу немей өзүп орар. Чүгле эрткен чылын безин Москва демир-оруу-биле бир миллиард 250 миллион кижини сөөрткенин чугаалаарга-ла четчир. Ол аажок улуг чурагай безин кызыгаар эвес-тир дээрзин көрүп тур бис. Ындыг болганда оруктуң аргыштырыкчы арга-шинээн улгаттырары эргежок чугула-дыр. Канчаар улгаттырарыл? Бирги болгаш кол орук — чаа магистральдарны, станцияларны, деполарны тудары-дыр. Бо дээрге нарын, хөй түңнүг капитал салыышкыннарны негээр үр үелиг херек-тир. Ооң-биле чергелештир база бир херек — поездилерниң деңзизин болгаш узун дуртун улгаттырары-дыр. Транспортту дүрген хөгжүдерин чогум-на хапын шак ынчалдыр көөрүнче бистерни партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында болгулаан Пленумнарының шиитпирлери угландырып турар.

Ол угланыышкынның ажыктыынга аар чүък составтарын чорудуп тура чедип алдынган чедиишкиннер тодаргай бүзүредип турар. Ам оларның деңзизи ортумаа-биле 11 хуу улгаткан. Аар поездилерни шиигээдип ап турарының ачызында 5 чыл дургузунда чүгле Москва демир-оруунга безин немей 500 миллион тонна чүъктерни дажыглааны чугаалаарга-ла четчир!

Чедип алдынган дуржулга узун составтыг пассажир поездилерни тургузарынче дүрген шилчииринге дузалааны билдингир. Ярославль вокзалының хүлээп алыр, чорудар оруктарын болгаш платформаларын ындыг-ла улуг күш үндүрбейн чаартып тура, эң-не хайымныг участоктарның бирээзи — Москва — Ярославль аразынга эң улуг поездини чорударын чедип алыр аргалыг болганы бо. Ол чорук пассажирлерни эки хандырар аргалыг болгаш, күш-ажылдың болгаш материалдыг чарыгдалдарының дыка камнап алыр арганы бээр. Эң улуг поезд составында локомотив бригадазының күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 40 хуу бедиир, ооң ынай хөй электроэнергия одаар чүүл база камнап алдынар.

Бо чылын мындыг составтар Прибалтикаже база баар деп, орук начальниги чугаалаан. Найысылалдың Киев вокзалын калбартыры доостур четкен. 24 вагондан тургустунган баштайгы поездини Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылының байырлалының бүдүүзүнде Совет Украинаның найысылалынче чорударын төлевилээн. Моон соңгаар чамдык составтарның узун дуртун 32 вагон чедирерин төлевилээн.

Июль 13-те база бир эң улуг поезд Ярославль вокзалындан Горький хоорайже чорупкан.

ТУДУГЛАР НЕМЕШСЕ, НЕМЕШСЕ

Хову-Аксы суурда РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. П. Глуховка удуткан комплекстиг бригада он бирги беш чылдың дөрткү чылында үре-түңнелдиг ажылдап турар. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бригада социалистиг хүлээлгени алган. Ам ооң күүселдезин чедип алыр сорулганы салган. Ол бригадада ажыл-херек бүдүнгүр. Коллектив эрткен чартык чылда 250 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиигээдип алган. Ол планда көрдүгенинден барык 50 муң рубль хөй. Бо сан-чурагайда капитал септелгеге, дузалал ажылдарынга үндүрээ чогуур акша-хөреңги база кирип турар.

— Бежен чылдарның ортан үезинде амгы хоорайжыгаштың орнунга өрген безин турбаан — деп, хөй чылдарда тудугга ажылдап келген, көрбээн чүвези, көдүрбээн хөнзэ чок деп хөөредип болур дуржулгалыг бригадир чай кадында сакты каапкаш, уламчылай-дыр: — Баштай маңаа, ажылчыннар чурттаар, ийи общежитие ажыглалга кирди. Ооң соонда Молодёжная кудумчузунуң баштайгы тудугларын кылып эгеледи. Дараазында аңаа тудуглар немешсе-немешсе бүдүп суур болганы ол-дур. Чараш-даа хоорайжыгаш тудуп алган бис... Шынап-ла ындыг. Хоорайжыгашта оларның холу дегбээн тудуу барык чок.

«Дуржулгадан өөренир, тудуушкундан өзер» деп чугаа бар. Тывалар бажың тударын орус кижилерден өөренип алганнар. Орус өңнүктерниң улуг дуржулгазын олар шиңгээдип алганнар. Тудуг кылырынга орустардан аңгыда украиннер, белорустар, хакастар, татарлар дузалап турар. Анатолий Петровичиниң бригадазында аңгы-аңгы нацияның хөй кижилери бар. Олар база ындыг эп-найыралдыг, эш-өөрзүрек. Сорулгазы чаңгыс, чолу — кежиктиг. Амгы хүннерде олар үш бөлүкке үстүп алганнар. Ажылдың аайы ынчап барган: аңгы-аңгы объектилерге ажыл кылыр. Оларның биргизи —12 квартиралыг чуртталга бажыңының тудуунда, өскези —50 олуттуг нийти чуртталга бажыңында, артканнары —874 өөреникчи өөренир школада. Баштайгы ийи тудугда ажыл шалыпкын, бүдүнгүр чоруп турар.

Ол бригаданың ажылында шала сагышка четпес чүве бар. Ол дээрге тудугну ажыл-агый аргазы-биле чорудуп турары-дыр. Ындыг болганда, чамдык тудугжу бригадалар ышкаш, тудугнуң бодун доозупкаш-ла өске объектиже чоруп шыдавас. Олар тудуг турар черни боттары белеткеп алгаш, аңаа фундамент салгаш, ол тудугнуң крышазы, соңгалары, эжиктери, шалазы кылдынмаанда ооң чорбас, тодаргайлаарга, бүгү-ле ажылдарны бүрүн дооскаш, күрүне комиссиязынга хүлээдир. Ажылды ынчаар кылгаш шынары багай дээш чемеледип көрбээннер.

Бригаданың чедиишкиннеринде кижи бүрүзүнүң киржилгези бар болбайн аан. Шалыпчыларның саны өзүп, чаа ачыяк мурнакчылар бар апарган. Олар дуржулгалыг тудугжулардан дудак чок ажылдап турарлар. Бригадир ындыг кижилер-биле кады кооперативны холуй адап бергилээн. Чамдыктары бо, дур: дашчы Байлаң-оол Даак, бызанчы-бетонщик Александр Тараканов, каңнакчы Сергей Литвиненко, бетонщик Борис Куулар, крановщик Виктор Малых, бызанчы-бетонщик Экер-оол Сат. Олар ай санында түңнеп турар социалистиг чарышка эки киржилгелиг болуп, аңаа шаңналдыг черлерни ээлеп келгеннер.

Кижи бүрүзүнүң ажылга сонуургалын көдүрер, оларның харысалгазын бедидер, коллективке сагылга-чурумну экижидип алыр, чарыштың тиилекчилерин илередип, мактаар дээш Анатолий Петрович бригадада хөй-нийти организацияларынга даянып, ажылдың түңнелин ай төнчүзүнде үндүрүп, аңаа кылыр ажылдың хемчээлин чугаалап тайылбырлап берип турар.

Бригадада бир кол айтырыг — сагылга-чурум болу берген. Бо талазы-биле элээн ажылдарны чоруткан. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге прогул кылыр, арагалаар кижилерниң саны кызырылган. Ажыл шагындан озалдаар, эрте чанар кижилер чок апарган. Чурум үрекчилеринге удур дээштиг хемчеглерни ап турза-даа прогул кылыр ажылчыннар ам-даа бар. Бирги чартык чылда үш кижи прогул кылган. Бригада чөвүлелиниң хуралынга Виктор Макаров биле Мирослав Саттың сагылга-чурумун сайгарган. Оларның ээлчеглиг шөлээзин кышкы үеже чылдырган. Ооң кадында хандырылганың үзүктели бээри, эккелген туузбуларның күрүне стандартынга дүүшпейн, улуг-бичелиг, кылын-чуталыг апаары — ажылга биче эвес шаптыкты чедирип турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, А. П. Глуховтуң бригадазы эки организастыг чоруу-биле өске коллективтерден ылгалып, план күүселдезинге хожудаашкын болдурбаан. Ол коллектив Совет Тываның 40 чылынга уткуштур алган планныг даалгаларын күүсетпишаан 12 ал чурттаар бажыңны, 50 орунну общежитиени хуусаадан эрте ажыглалга кирер сорулгалыг ажылдап турар. Олар сөзүнге ээ болуп шынарын коллективтиң бедик бүдүрүкчүлүг, шынарлыг ажыл-херээ бадыткап турар.

ЧУРУКТА: А. П. Глуховтуң бригадазының кежигүннери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КАПИТАЛ ТУДУГНУҢ ТЕМПИЗИН БЕДИДЕР

Дүүн Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залынга республиканың тудугжуларының хуралы эрткен. Ооң СЭКП обкомунуң бюро кежигүннери, хооркомнуң болгаш райкомнарның секретарьлары, райкүүскомнарның оралакчы даргалары, тудуг трестерниң эргелелдериниң, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң база чамдык министерстволарның удуртукчулары киришкен. Хуралды СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыткан. «Кол фондуларның ажыглалының, капитал салыышкынны шиигээдип алырының болгаш бараанныг продукцияны бүдүрериниң талазы-биле тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң чартык чылда ажылының түңнелдери болгаш ийиги чартык чылда сорулгалар дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа кылган.

Илеткел талазы-биле саналдарны «Шагонартэнергострой» трестиң эргелекчизи Л. Н. Ткаченко, «Тыва кодээ тудуг» трестиң кол инженери В. Ф. Потокин, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи Б. И. Алёхин, кодээ ажыл-агыы министриниң оралакчызы В. Б. Бендерский, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының начальниги М. А. Кыргыс, «Тудуг кезектери» комбинаттың директору А. И. Антонов, Куртудуг даргазы Б. Д. Байыр-оол, «Тыва автотранс» каттыжыышкынының начальниының оралакчызы Н. В. Рудзинский болгаш өскелер-даа салал берген.

Хуралга Г. Ч. Ширшин сөс ап, чүве чугаалаан. Бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаарынче, тудуг ажылын механизастаарын экижидеринче, кадрлар белеткелинче болгаш ажылды организастаарын экижидеринче угланган хемчеглерни ап чорудары чугула дээрзин ол демдеглээн. Тудугнуң шынарын экижидери чугула дээрзин хурал айыткан. Ажыглалга кирер тудугларже бүгү күштү мөөңнээри, тудуг материалдары-биле болгаш дерит-херекселдер-биле хандырылганы экижидери чугула болуп турар.

Хурал чугаалашкан айтырыг талазы-биле тускай шиитпирни хүлээп алган.

Бистиң корр.

Ажылчынга сөс

ДУЗАЛАЖЫП, ДЕТКИЖИП

«Тыва кобальт» комбинат тургустунга-ла мындыг үр болбаан. Тываның өнүг металлургиязының баштайгызы болур бо бүдүрүлге бодунуң баштайгы продукциязын берип эгелээнден бээр он беш дугаар чылынче удавас кирер. Ооң эге базымнарындан бөгүнге чедир комбинат күрүне планын күүседиринге хожудаашкыннар кылбаан, колдуунда-ла орулгалыг ажылдап турар. Ол улуг бүдүрүлгениң коллективи бо чылдың эгезинден бээр «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп эгелээшкинге киржип, социалистиг чарыштың негелделерин күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Улуг бүдүрүлгениң нийти ажыл-чорудулгазынга үлүүвүс киирер дээш бистер, комбинаттың гидрометаллургия цехиниң ажылчыннары, бир деминг ажылдап, цехтер аразында чарлаттынган күш-ажылчы маргылдаага эки киржип келдивис.

Гидрометаллургия цехинде технологтуг чорудулгалар берге, нарын. Ында үзүктелбес ажылдыг дериилгелерни тургускан. Оларның бир дескн ажылдаарын хайгаарап көөрү, чаңгыс аай режимге турарын хандырары ындыг-ла белен эвес. Орта доктаамал кичээнгей херек. Чүгле приборларның эвес, а насостарның, реакторларның ажылын көрүп каап хынавас болза база хоржок. Чамдык приборлар, дериилгелер үрели бээрге дораан-на хемчег ап турар бис. Ооң башка бүдүрүлгениң бүгү ажылынга шаптыктай бээр. Аппаратчиктерниң ажылында кол чүүлдер ол. Олар боттарынга онаашкан ажылды ак сеткилдиг, кызымак күүседип турарлар.

Бистиң цехивисте дөрт ээлчег бар. Ында 16 кижи ажылдап турар. Оларның аразында орустар, тывалар, белорустар, украиннер, татарлар болгаш өске-даа нацияның төлээлекчилери бар. Чаңгыс өг-бүлениң төлдери дег, аразында быжыг найыралдыг, эш-өөрзүрек ажылчыннар соругдаан сорууп, күүседир дээш херээн үре-түңнелдиг. Үрелиишкин болдурбайн бүдүрүп, бот-боттарынга дузалажып, деткижип чорууурлар.

Бо чылдың бирги чартыпында көргүзүглерививс багай эвес болган. Бараанныг продукцияны бүдүрериниң планын цехтиң коллективи 100 хуу күүсеткен. Кобальтыдан арыг продукцияны алырының планын база боттандырып алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу өстүрерин чедип ап, социалистиг хүлээлгелеринде айытканы ёзугаар боттандырган. Ооң күүселдезинге тус-тус ээлчеглер, бригадалар, адактын соонда бүдүн цехтиң коллективи улуг киржилгелиг болганын демдеглээр херек.

Бодум Тывага төрүттүнмээн болзумза-даа, комбинатка ажылдап келген чылдарым дургузунда тыва кижилер, ол ышкаш мында ажылдап турар өске-даа нацияның улуу менээ чоок эш-өөрүм, өңнүктерим, акы-дуңмалышкы чонум болу берген. Ам Бии-Хемниң Хүт чурттуг Татьяна Бавуувна Оюн-биле чаңгыс ээлчегге, чаңгыс бригадада ажылдап тур бис. Найыралывыс быжыг. Ажылывыс ааплашкаа. Аңаа хамаарылгавыстың дээмейи бисти улам чоокшулаштырып турар. Татьяна Бавуувна үр чылдарда ажылдаан дуржулгалыг аппаратчик. Бистиинге келгеш үр болбаза-даа, ооң мурнунда он үш чыл дургузунда хоюдуушкун салбырынга аппаратчиктеп турган. Бодум база үр ажылдадым. Аппаратчик болуп 14 чыл ажыг ажылдап тур мен.

Бистиң цехте хөй чылда ажылдаан кижилер эвээш эвес. Олар бүдүрүлгениң шалыпчылары болбушаан, дагдыныкчы хүлээлгезин ак сеткили, ажылынга бердинген чоруу-биле күүседип чорууурлар. Чижээ, Галина Попова, Екатерина Зинкевич, Сара Кижир-оол, Петр Түмен-Хоо, коммунист Юлия Красильникова болгаш өскелер-даа. Цехтиң коллективи оларга чоргаарланып турар. Олар шупту коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары бедик аттарын чылдың на бадыткап келгеннер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, олар кадржаан ажылчыннар-дыр. «Кадржаан ажылчыннар, бүдүрүлгениң чүгле өзээ эвес-тир. Ол дээрге, бистиң ажылчын аңгывыстың чоргаарадыр. Оларны үнелээри, оларга даянары чугула» деп, Москваның «Кадыыр болгаш Маска» металлургия заводунуң ажылчыннары-биле ужуражылганың үезинде эш К. У. Черненко чугаалаан. Бистиң партиявыстың удуртукчузунуң бо бедик үнелелинге бистер, комбинаттың хоочуннары, чоргаарланып турар бис. Ындыг үнелелге ортумак салгалдың төлээлекчилери база-ла төлептиглер.

Эки бүдүрүкчүлүг ажыл, ооң шынары, аңаа хожудаашкын болдурбазы — күш-ажылдың сагылга-чурумундан дорт хамааржыр. Кайда-ла чурум «аскап» турарыл, ында четпестер хөй деп бодаар мен. Бо ажылды сеглдер, кижилер талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынган. Түңнели өөрүнчүг. Ажыл шагы үлер, ажылдап турган арагалаар, озалдаар кижилер чок апарган. Маңаа цехте хөй нийти организацияларының дорт киржилгелиг болганнар. Кандыг-даа айтырыгны соңгаар октавайн, хүн бүрү үзе шиитпирлеп ап турарга үре-түңнелдиг болуруп ол чижек көргүскен.

Совет кижилерде байырлалдар хөй. Олар оон күш-ажылдың бедик көргүзүглер-биле темдеглеп чаңчыккан. Металлург хүнү — бистиң профессионал байырлалывыс. Ону эки көргүзүглерлиг уткаар бис. Ам бистер, гидрометаллургия цехиниң ажылчыннары, Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур калбарган чарышта киржип турар бис. Бо чылдың эгезинден бээр цехтер аразынга эки көргүзүглерни чедип ап, чарыштың шаңналдыг черлерин ээлеп келдивис. Цехте аппаратчиктерниң беш бригадазының тус-тус ажылчыннарының аразында чарышты база чарлаан. Аңаа бистиң 1 бригадавыс бирги, ийиги черлерни эрткен айларда ээлегилээн. Бодум хуумда дуржулгалыг аппаратчик Е. П. Мураньева-биле чарыштыг ажылдап тур мен. Арга-дуржулганы чедип ап, ажылдың чажыттарын өөренип, билип алырынга Екатерина Петровнаның сүмези, дузазы меңээ улуг болган. Ажылымда эки чүүлдерни аңаа чугаалап, ажыт чажыт чогу-биле аңаа дамчыдып берип чор мен. Ажыктыг дуржулга солчуушкуну ажыл-херээвисте, амыдыралывыска идиглиг болуп турар.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуп ап, он айның бүдүрүлге планнарын хуусаадан эрте күүседири — бистиң коллективтиң сорулгазы болур.

Н. ПЕРЕЖОГИНА,
«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң аппаратчиги, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

ДҮРГЕН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЭЭР

Мал чемнерин белеткээриниң канчаар чорупт турарының дугайында информацияны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга дыңнааның моон мурнунда-ла дыңнаткан болгай. Ажыл-агый бүрүзүнге мал ажылы хөй хемчээлдиг бедүүн болгаш чүлуктуг чемнер-биле хандыртынган турар кылдыр ажыл-херекти ынчалдыр организастаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Чурттуң совхозтарында болгаш колхозтарында бо чылын мал чемнерин белеткеп турарында онзагай чүүлдериниң дугайын чугаалап бээрин ССРЭ-ниң кодээ ажыл-агый министериниң оралакчызы А. Т. Гуленкодан СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Сиген кезилдезин улам эки организастаарынче угланган хемчеглерни ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу, ооң чер-черде органнары ап турар. Агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарының үезинде мал чемнерин дүрген болгаш шынарлыг чорудуп, курлавырлап ап болурун көргүскен чижектер эвээш эвес. Чижээ, Прибалтика республикаларында ажылдың эки турузкан. Чижек кылдыр алырга, Литва сигенниң бирги кезилдезин чедиишкинниг дооскан, сенаж салырының планын күүседипкен, үргүлчү чаастын, борааннап турзажок, сиген белеткээриниң планын күүседир чоокшулай берген.

Украинаның, Белоруссияның, Москва, Ленинград, Горький областарының чамдык өске-даа девискээрлериниң хөй-хөй ажыл-агыйлары база мал чемнерин бүзүрелдиг курлавырлап ап турар.

Ажылдың чедиишкинниг болурунга ында комплекс хемчеглер идиг берип турар. Ол болза техниканы ийи ээлчеглиг, билдилиг ажыглаары-дыр. Агаар-бойдустуң байдалдарындан хамааржыр кодээ ажыл-агый машиналарын сиген азы сенаж белеткелинче чорудар. Хөй-хөй колхозтар, совхозтар мал чемнерин белеткээриниң дешкилгелиг аргаларын эки ажыглап турар.

Мал чемнерин курлавырлап алырының дешкилгелиг янзы-бүрү аргаларын, хамыктың мурнунда коллективтиг кээрзе аргазы-биле ажылдап турар ажыл-агыйларда ажыктыг кылдыр нептерeн турарын практика көргүзүп турар. Мал чемниниң белеткелинде ону 32 муң отрядтар, звенолар ажыглап турар.

Нийтиниң малынга мал чемнерин белеткээр талазы-биле шалыпчы айлар темпиин дүргедедиринге дузалап турар.

Сиген кезилдезин, тараа ажаан алышкынын ышкаш, агропромышленныйн ажыл-ишчилеринге шыңгыы шылгалда болур. Ол шылгалдады өстерип аижы дужаар, мал чемнери белеткээриниң бедик темпилерин хандырар, оларның шынарын кижилер эвээш бүгү хемчеглерни алыры чугула.

Бөгүн—Металлургтуң хүнү

«...Металлургияга чогуур көдүрлүүшкүн көстүп келген дээрзин чугаалаар ужурлуг. Бүдүрүлгелер коллективтериниң чарыжы ажыл-херекчи ёзу-биле калбарган... Сорулга чүл дээрге, чедип алдынган темпилерни чайлаш чок быжыглаары болгаш улам дүргедедири болур».

К. У. ЧЕРНЕНКО.

Тываның өнүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур сорулга-биле ажылдың участок бүрүзүнге социалистиг чарышты улам калбарткан, оон уламындан профессионал байырлалы—Металлург хүнүн бедик көргүзүглерлиг уткуп турар. Бөгүнгү «Шынның» бирги болгаш ийиги арыннарында материалдар ук бүдүрүлгениң чедиишкиннерин номчукчуларга таныштырып турар.

40 Совет Тываның 40 чылынга

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

● «Тыва кобальт» комбинаттың тудуун 1966-1970 чылдарда дооза» деп СЭКП-ниң XXIII съездизиниң директиваларында айыткан.

● Хову-Аксынга кобальт чыдар черни тып, ажыктаны дээш 1952 чылда К. Х. Хойтпак-оолга, А. А. Богомолга, В. А. Унковска, В. А. Бобровка ССРЗ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

● Комбинат тудар черни топографтар Л. З. Асиновский, Е. Е. Вебер, А. Б. Шахов олар тодаратканнар.

● Бөгүн Хову-Аксында «Металлург» Культура ордузу, ийи школа, эмнелге, садыглар, стадион, дааранылга цеги ажылдап турар. Суурда чаагайжыдыр кылдынган 1000 квартира бар. Барык-ла 1300 квартирада электри болгаш газ плиталарын салган.

● Эрткен чылын чурттаалга бажыңнарын тударынга, капитал-септелге чорударынга 330 муң рубльди шиңгээдип алган, бо чылын ол оон-даа өзер.

«Тыва кобальтының» гидрометаллургия цегиниң улуг технологу З. М. Далаадан «Коллективте мурнакчылар кымнарыл?» деп чаңчыя болган айтырыгны салдывыс. Ол баштайгы дээрезинде интернационалчы ол коллективтен кайызын-даа онзалап адаар аайын тыппады, чүге дээрге хожудаңгай кижи барык чок.

— Тудугжулап ажылдап, хөй акша-төгерик ап турган хирезинде өнүг металлургияның ажылын сонуургааш, каш ай өөреникчилеп турган, ам мурнакчы слесарь апарган Кызыл-оол Нам-Сүрүң-биле таныжыңар — диди.

Комбинаттың гидрометаллургия цегинде слесарь Кызыл-оол Нам-Сүрүң нарын дериг-херекселдерни септээр ажылга келгеш шээлүг үр болбаан, чаа-ла дөрт чыл чедип турар. Ынчалза-даа цехте дуржулгалыг эш-өөрүнүң ачызында ол мергежилди кыска үе дургузунда тергиин эки шиңгээдип алган, ам ол мурнакчыларның одуруунда.

К. Д. Нам-Сүрүң бодунуң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында айтырыгларга харыылап ора, социалистиг чарыш салган кады ажылдап турар өөру орус А. Ракитин, татар М. Вагапов, армян Л. Мурзаян, хакас З. Чаптыков оларның дугайында сеткил ханыышкын-биле чугаалаарынга ынак.

ЧУРУКТА: Кызыл-оол НАМ-СҮРҮҢ.

ЧАРЫШ—ИДЕГЕЛДИГ МАГАДЫЛАЛ

Бистиң партиявыстың политиктиг болгаш теориктиг ажылының дыка улуг кезиин экономиканы эргелээр башкарарының ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарының айтырыглары эжелеп турар. Бо сорулганы күүседиринге болгаш коммунистиг тургузуушкунче бурунгаарлаарынга шылгаттынган чүүл — социалистиг чарыш болур. СЭКП-ның XXVI съездизи болгаш партия ТК-ның оон соондагы Пленумнары күш-ажылчы маргылдааның дээштиин, бүдүрүлгени интенсификастаарынга, массаларның социал болгаш күш-ажыл идепкейин бедидеринге, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринге оон ролюн бедидер талазы-биле тодаргай даалгаларны күш-ажылчы коллективтерге берген.

«Тыва кобальт» комбинаттың партия организациязы ажыл-шачылерниң чогаадыкчы идепкейин бедидер, коммунистиг кижизидилгени күштелдирер талазы-биле салдынган сорулганы күүседири-биле социалистиг чарышты цех, участок, адыр бүрүзүнде организастап, бо ажылга профэвилел болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларын хаара тудуп турар.

Күш-ажылчы коллективтерниң мөөңнеттинген дүрүмнугзазынга даянмышаан, ажылда бар четпестерни чайладырының хемчеглерин ап, комбинаттың партия организациязы социалистиг чарышты планныг онаалдаларны ажыр күүседиринче, чамдык көргүзүглер талазы-биле хожудаашкыннарны ажып эртеринче углап турар. Оон-биле чергелештир Совет Тываның 40 чылынга уткуштур күш-ажылчы көдүрлүүшкүннү улам идепкейжиткен бис.

Комбинатта социалистиг чарыш дараазында сорулгаларны салган: ажылдакчы кижи бүрүзүнүң, коллектив бүрүзүнүң ажылының ажыктыын болгаш шынарын бедидери, продукцияның бедик шынарын чедип алыры, ажылдакчыларның мергежилин, ээ-харысалгазын бедидери, күш-ажылды организастаарын экижидери болгаш ажыл шагының чидириин болдурбазы, бүдүрүлге фондуларын чөп ажыглаары, камнаалга чурумун күштелдирери, продукцияның бот-үнезин чингедири.

Бо чылдың эрткен алды айында цехтер арасында социалистиг чарышка гидрометаллургия, септелге-механиктиг цехтери, автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязы тиилекчи болуп үнгүлээн, оларга болгаш комбинатта тус-тус ажылдакчыларның арасында чарыштың тиилекчилеринге тус-тус шаңналдарны профессионал байырлалывыс — Металлург хүнүнүң бүдүүзүнде тывыскан бис.

Мурнакчы ажылдыг адырларның бирээзи — автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязының (АКТЛ) ажылының дугаында маңаа кыскалы-биле чугаалап көрейн. Ук коллективтиң шиитпирлеп турар айтырыглары хөй талалыг. Чижээ, приборларның болгаш автоматиканың хыналда-хемчээл салбырының коллективи бүгү автоматиктиг дериг-херекселдерин ажылчын байдалга тургузарын, комбинаттың технологтут бүгү чорудулгазын контрольдаарын хандырар хүлээлгелиг. Оон дараазындагызы — химиктиг контрольду боттандырар салбыр. Ол бүдүрүлгеде кылдынып турар бүгү чиг-эттиң анализин хынап чорудар. Ында оон-даа өске албаннар бар.

Мындыг хөй талалыг ажылдыг хирезинде ук лабораторияның удуртулгазы, партия организациязы бодунуң адырларының арасынга социалистиг чарышты дээштиг организастап шыдаан. Коллективтиң амыдыралында чүүлдешкек деңнелгелерни ында ажыглап турарындан ол чедип алдынып турар. Чижээ, план күүселдези, ажылдың шынары, өөредилге, айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагыыры, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидери хөй-нийти амыдыралга болгаш спортчу маргылдааларга киржилге. Оон түңнелинде ажылдакчы бүрүзүнүң чогаадыкчы идепкейи бедээн.

Кирген санал бүрүзүн коллективтиң нийти хуралынга чугаалажыры АКТЛ-да чаңчыл болган. Бүгү талалыг анализтеп тургаш чарыштың тиилекчилерин үндүрер. Бир авес кайы-бир адырның ажылдакчызы прогул кылган ийикпе, азы эзириктер сергедир черге кирген, азы өске-даа хажыдышкын кылган болза, план-даа күүсеттингени, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн-даа бедиткени дузалавас, ук коллективке шаңналдыг черни тывыспас. А хажыдышкын кылган кижини цехке ылап-ла сайгарып чугаалажыр, бир хемчээн алыр. Ынчангаш социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген хурал соонда күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан кижилерни сайгарар айтырыг база көстүп келгилээр.

Мындыг ажылдың түңнелинде ук коллектив социалистиг чарыштың тиилекчилериниң одуруунга доктаамал туруп келген. Амгы үеде лабораторияның тос кижизиниң бирээзи-ле — чаартыкчы. Сөөлгү ийи чылдың түңнели-биле «Эң тергиин чаартыкчы коллектив» деп атты алган. Чүгле 1983 чылда безин автоматтыг башкарылга болгаш контроль талазы-биле элээн хөй саналдар шиңгээдип алдынган, оон экономиктиг ажыы 9,5 муң рубль болган. Коммунистер А. Санчы, Т. Бодяшина олар идепкейлиг чаартыкчылар. Лаборантылар А. Маликова, Т. Шаракшинова, С. Аракчаа олар тергиин ажылчыннар болуп турар.

«Тыва кобальт» комбинаттың бодунуң нийти ажылы база хөй талалыг. Ынчангаш социалистиг чарыштың түңнелин бөлүктеп үндүрүп турар бис. Бирги бөлүкке — даг цеги, моңгуш-суунуң бүдүрүлгези, гидрометаллургия болгаш энергия цехтери хамааржыр; капитал тудуг участогу, транспорт цеги, чурттаалга-коммунал ажыл-агый, автоматтың болгаш контрольдуң төп лабораториязы, септелге-механика цеги, тудугларга капитал септелге чорудар участок ийиги бөлүкке кирер; уруглар садтары болгаш яслилер үшкү бөлүкке онаажыр.

Комбинаттың цехтериниң арасында «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы», «Мергежилдиң тергиини», «Тергиин дагдыныкчы-кижизидикчи», «Тергиин аныяк ажылчын», «I класстың мастери», «II класстың мастери» деп аттар дээш база чарыш чорул турар.

Социалистиг чарыш — совет кижи бүрүзүнүң күш-ажылга, бодунуң хамааты хүлээлгезинге хамаарылгазын илередир чүүл болур. Ол улам байлаашпышап турар. Комбинаттың коммунист бүрүзү социалистиг чарышты организастаарынга-даа, боттары-даа аңаа идепкейлиг киржип турар. Совет Тываның 40 чылының байырлалын төлептиг уткуурунуң магадылалы оон тургустунар.

В. ПЕТРОВ.
«Тыва кобальт» комбинатта парткомнуң секретары.

ПЛАН ЁЗУГААР

Хову-Аксы — улуг эвес суур. Колдуунда ла ийи кезек черде тургустунган. Оон кудумчуларынга чоруурга көрүштүг аажок, бажыңнарының иштидаштын арыдыр чугайлаан, ногаан ыяш оларны улам көрүш киирген. Машина-даа эртер, чадаг улус-даа кылаштажыр чер дыка арыг, бок-хүзүрүн аймаа көзүлбес.

— Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар дээш социалистиг чарыштың эгелекчизи болган бис. Ынчангаш, бо ажылче кол кичээнгейивисти салып турар бис — деп, улус депутаттарының Хову-Аксы суур Совединиң күүсекомунуң даргазы Д. Х. Ондар чугаалады.— Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле ажылды күүском кежигүннери, депутаттар суурнуң албан черлери, организациялары-биле деңге кылып турар.

Металлургтар суурун хоржудериниң перспективтиг планын «Гипроникель» институду ажылдап кылган, чаа бажыңнар ол план ёзугаар туттунуп турар. Чурттаалга болгаш албан черлериниң тудуун кылырда чаагайжыдылганы канчаар кылырын планнап, төлевилеп турган тудары ында ам чаңчыл апарган. Чижээ, «хоорайжыгашка» удавас ажыглаалга кирер ийи каът общежитиениң чанында ыяш олуртур, чечектер тарыыр черлерни көрүп каан, оон туржук тарыыр ыяштың саны тодараткан, кайызын каа чедир асфальтылаарын-даа планнаан.

Суурнуң чаагайжыды туттунган квартиралары көргел бис. Хоорайдаазындан бичии-даа ылгал чок. Изиг-соок суг бар, электри дүн-хүн чок хып турар.

Эң эки чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга дээш чарыш кудумчулар болгаш кварталдар айы-биле база чорун турар. Оон түңнелин кварталдан үндүрүп турар. Ол ышкаш суур Совединиң депутаттары боттарының участоктарының соңгукчулары-биле чаагайжыдылгага хамаарышкан беседаларны кылып, ужуражылгаларны эрттирип турар. Бо чылын санитарлыг аштаа арыглаашкын үезинде чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле доктаамал комиссия дыка идепкейлиг ажылдаан.

Д. ИРГИТ.

Ажылчынга сөс

КОМБИНАТТЫҢ «ЧҮРЭЭ»

Энергия цеги — комбинаттың «чүрээ». Бистер чылыг болгаш электри энергиязын бүдүрүп, бо бүдүрүлгениң технологтут бүгү-ле ажыл-чорудулгазын хандырып турар бис ынчангаш ынчаар адаар. Ажылывыстың харысалгалыын, оон үнелиин ханызы-биле билип турар бис. Аңаа туруушкун, үзүктелиишкин болдурбас дээш социалистиг чарышты улам дээштиг, түңнелдиг болдуруп, аңаа кижи бүрүзүнүң киржилгелиг болурун цехтиң администрациязы, ында хөй-нийти организациялар чедип ап турар.

Бистиң ээлчегниң ажылчыннары чарышка эки киржип турар. Ээлчег ажылчыннары быжыг найыралдыг. Олар колдуунда бедик мергежилдиг ажылчыннар, хөй кезии бүдүрүлгениң хоочуннары боол турар.

Комбинаттың бо цегинге ажылдааш 14 чыл болдум. Котёл салбырында машинистеп турар мен. Мээң-биле чаңгыс ээлчегде Н. В. Ковалёва ажылдап турар. Он сес чыл ажылдаан. Баштайгы чылдардан эгелээш хоочун ажылчыннарның арга-сүмезин дыңнап, оларның арга-дуржулгазын шиңгээдип ап турган. Ам эки ажылдыг, дуржулгалыг машинистерниң бирээзи апарган. Бистиң ээлчегде өске-даа мурнакчылар бар. Улуг машинист Сергей Кузнецов, электрик Владимир Мещеряков болгаш өскелер-даа котёлдарның дем-десин ажылдаарын хандырар, аңаа үрелиишкиннер болдурбас дээш оларны үргүлчү хынап, профилактика ажылын чорудуп турарлар.

Бистиң ээлчегниң коллективи «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге киржип турар. Ээлчег ажылчыннарының арасында күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, прогул кылыр кижилер чок болганындан, ажылчын бүрүзү быжыглаан участогунга ак сеткилдиг, харысалгалыг ажылдап келгениинден бүдүрүлге планнары күүсеттинип турар. Ол дээш цехтиң администрациязы, профэвилел комитеди бистиң ээлчегге социалистиг чарыштың тиилекчилери болган кижилерни шаңнап, мактап келген.

Энергия цеги — хөй националдыг коллектив. Быжыг найырал, бот-боттарын деткижери, эш-өөрүнге дузааргак чорук ышкаш шынарлар бистиң цегивисте бар. Ындыг харылзаа хүн бүрүнүң ажыл-херээнге улуг салдарны чедирип турар. Эп-найыралывыс — эки ажылывыстың дүрүмү болу берген.

Бистер Металлург хүнүн күш-ажылчы белектиг уткуп тур бис. Каш айлар эртерге Совет Тываның 40 чылын демдеглээр бис. Бистиң республиканың амыдыралынга ол улуг болуушкун болур. Ам аңаа уткуштур чарыш кайда-даа калбарган. Ол күш-ажылчы маргылдаага идепкейлиг киришпишаан, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседир бис.

В. СИДОРОВА.
энергия цегиниң улуг машинизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

ДЕМНИГ БОЛУРГА...

«Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» республикада калбарган социалистиг чарышка Хову-Аксы суур база идепкейлиг киржип турар. Совет Тываның 40 чылынга турасакаттынган ол чаагай херекке суурнуң милиция салбырының ажылдакчылары база улуун киириштирип турар.

Хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаары — бистиң ыдыктыг хүлээлгевис. Республиканың юбилейлиг бо чылында ону улам күштелдирерниң хемчеглерин алган бис. Ынчангаш дежурнайылаашкыннарны доктаамалчыдып, кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбазының аргаларын ажыглап турар бис.

Нийтиниң корум-чурумун камгалаарынга чүгле милиция ажылдакчылары күш-четпес дээрзи билдингир. Ынчангаш, суурнуң хөй-нийти организациялары-биле, суур Совединиң-биле бир демниг ажылдаары чугула. Ол ажыл чүгле дежурнайылаашкын-биле кызыгаарлаттынмаан, рейдилер база эрттирип турар бис.

Неделяның бир хүнү — рейд хүнү. Ону колдуунда дыштаныр хүннер, байырлалдар чоокшулап орда, азы ол үеде эрттирип турар бис. Ынчан дружинниктер болгаш милиция ажылдакчылары демнежип алгаш суурнуң кудумчуларын, хөй-нийти черлерин эргип, арагалаашкынга, алгыш-кырыш үндүрерге сундулуг кижилерниң бажыңнарынга чедип турар. Хөй-нийти черинге заприк көзүлген, азы кандыг-бир херек үүлгедиринге белеткенип турган кижилерни база илередип тып турар бис.

Суурга кем-херек үүлгедир чорук эрткен чылдың бо үезинден дыка кызырылган дээрзин демдеглээри артык эвес. Бо ажылга суур Совединиң күүскому, профилактика чөвүлели, херээженнер чөвүлели болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының күжү-биле чедип алдывыс. Нийтиниң корум-чурумун үрээн кижиге милиция салбыры торгаал онаар, оон соонда ажылдап турар черинче база дыңнадыр, аңаа административтиг хемчегни хүлээдир, ол-ла үүлгедиг дээш оон соонда комсомол болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының хуралынга сайгарар, а херээжен кижи болза, херээженнер чөвүлелинге база көөр. Ажылды шак мынчаар чорударга, оон ажыы бедик дээрзин бистиң суурдан көскү.

Бо бүгүнү бадыткаары-биле чамдык чижектерден көргүзейн. Хову-Аксы суурда доктаамал арагалаар кижилер шуут чок, нийтиге ажыктыг ажыл кылбастарга хамаарыштыр чогуур хемчег алганындан ам чүгле 3 кижи арткан. Оларның бирээзи ак-сеткилдиг күш-ажыл кылырын аазаан, ону ажылга киирген бис, а ийизи черле эттинмес боорга, хоойлу ёзугаар хемчег хүлээдирип-биле улус судунче херээн киирдивис.

Н. КУРЛИН,
Хову-Аксында милиция салбырының начальниги.

Хову-Аксындан материалдарны «Шынның» корреспондентилери Д. Чыдым, Ш. Доржу, В. Маадыр, штаттан дашкаар корреспондент О. Охемчик (чуруктары) олар белеткээннер.

ХООЧУННАРНЫҢ ХЕРЭЭН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Тываның өнүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинаттың комсомолчулары, аныяктары хоочун салгалдың херээн уламчылап, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге улуун киирип, цехтерде болгаш бригадаларда шалыпчы ажылдап турар. Ында комсомол комитединиң эң чугула сорулгаларының бирээзи — аныяктарның идей-политиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгези болур. Бо дугайын чугаалажып олура, комбинатта ВЛКСМ комитединиң секретары Ольга Неволинадан айтырдывыс:

— Силерде чээрби сес хар чедир назылыг аныяктар чежел?

— Шупту 981 кижи—деп, ол харыылады.

— А комсомолчулар?
— Олар хөй —566 кижи.
— «СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Бүгү-эвилелдиң Ленинчи зачёду аныяктарны идея талазы-биле бедик бүзүрелдиг, амыдыралчы идепкейлиг турушту ёзуга кижизидеринге улуг ужур-дузалыг болгаш. Бо дугайын чугаалап көрүчерем, Оля —деп, диледивис.

Эвилең-ээлдек аныяк секретарь демдеглелин ашпышаан, чугаалады:

— Хоочуннарның ажыл-херээнге оолдар болгаш кыстарның төлептиин Бүгү-эвилелдиң Ленинчи зачёдунга оларның киржилгези бадыткаан — дээш, Ольга Неволина чугаазын уламчылады. — Ленинчи зачётка 544 оолдар болгаш кыстар киришкен. Олар шупту хууда комплекстиг планныг. Бисте шупту сес чүс бир аныяктар ажылдап турар. Оларның үштүң бир кезии Ленинчи зачёттуң киржикчилери.

Ол ышкаш школаларда чедиден он класстарның өөреникчилери үш чүс үжен чеди кижиниң чүс сезен ажыы зачётка киришкен.

Ленинчи зачётту эрттирерде, баш бурунгаар белеткелди чорудкан бис. ВЛКСМ комитединиң чанынга штабты, тус-тус цехтерге комиссияларны тургузуп, оларның составынга партия эге организацияларының секретарьлары, профэвилел организацияларының даргалары цехтер начальниктери, хоочуннар киржип, аныяктарга боттарының салдарын чедирген. Булуңнарны көрүштүг кылдыр дерип, цехтерге стендилерни аскылаан бис.

Зачёттуң киржикчилериниң хөй-нийти-политиктиг аттестациязын эрттиреринге партияның, комсомолдуң, Ада-чурттуң Улуг дайынының, бүдүрүлгениң хоочуннары киришкен.

Аттестацияны чорудуп тура, баштай школаларга, цехтерге ленинчи номчулгаларны эрттирдивис. Зачёттуң киржикчилери хууда комплекстиг планнарны хүлээнип ап, социалистиг чарышка киржирин, ээлчег үлүүн болгаш комсомолчу даалгаларны идепкейлиг күүседип, политиктиг билиин, тускай мергежилин бедидерин, эки өөренирин хүлээнгеннер. Хөй-хөй оолдар, кыстарның Ленинчи зачёду аттестаттаттынган. Комбинаттың септелге-тудуг цегинге, автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязынга, школаларга аттестация эки эрткен. Зачёттуң киржикчилериниң алдан хирези бүдүрүлгениң мурнакчылары, өөредилгениң тергииннери.

Ленинчи зачёт организастыг эртип, Хову-Аксының аныяктарының идея-аажы-чаң талазы-биле төлептиг шынарларын, күш-ажылга болгаш өөредилгеге үлегерлиин көргүскен. Ынчангаш школаларда 45 комсомолчуну «Ленинчи зачёттуң тергиини» деп хөрек демдээ-биле, а 27 аныяктарны ВЛКСМ комитединиң хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Аттестация үезинде сес кижини СЭКП-нын, он ийи аныяктарны комсомолдуң хүрээлеңинге хүлээп алганы оларга улуг идегел...

Ленинчи зачётка киржилге оолдар болгаш кыстарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин көдүрген. «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя!» деп социалистиг чарышка киришпишаан, хөй комсомолчу-аныяктар коллективтери, тус-тус аныяктар социалистиг хүлээлгелерин күүседип, чартык чылды шалыпчы иш-биле дооскан.

Ол чарыштың мурнуку одуруунда септелге-механика цеги (начальниги А. Акимов), автоматика болгаш контрольдуң төп лабораториязының контроль-хемчээл приборларының № 2 бригадазы (бригадири В. Синкевич), Хову-Аксының дааранылга фабриказының комсомолчу-аныяктар коллективи кирген.

В. МААДЫР.

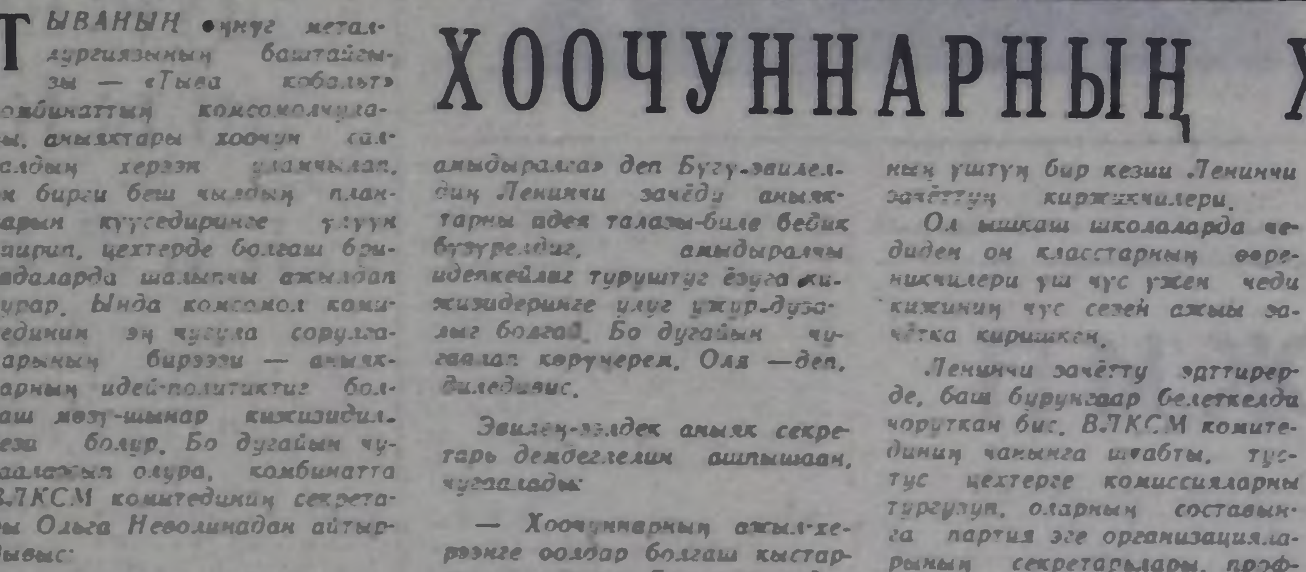

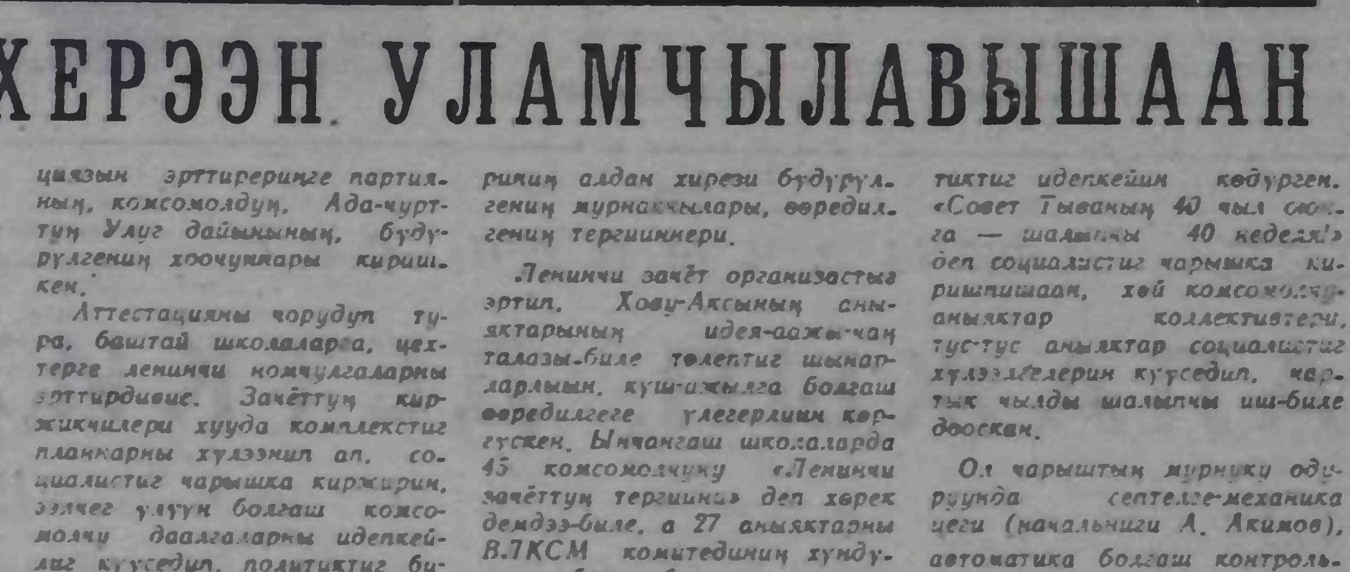

ЧУРУКТАРДА: Хову-Аксы бөгүн.

Амыдыралдың совет хевири

КУР-ЧЕР ФРОНТУЗУНУҢ ДАЙЫНЧЫЗЫ

А. Маресьевтиң эрес-маадырлыг чоруун тайбың үеде Карагандының механизатору И. Иванов катаптаан. Маадыр ужудукчу ышкаш ол дайын чылдарында ийи буду чок арткан. Ынчалза-даа бодунуң ынак мергежилинге катап эглир ындыг күштү болгаш быжыг тура-сорукту ол тыпкан. Бо чылын ол үженги кур-черни чазын уткаан.

Черниң кежиин четтиргени мынча чылдарның бедээ — үш түс муң центнер кызыл-тас. Ол дээрге дөрт миллион чурттакчылыг хоорайны, чартык айда хандырар чижек-норма-дыр.

Ада-ызыгуурундан ленинградчы Иван Иванов фашистер-биле демиселге төрээн хоорайын эрес-дидим камгалашкан. Ол матрос-даа, адыгжы полктуң хайгыылчызы-даа чораан. Аар балыглаттынганнарны болгаш кемдээшкинни ол Нева тулчуушкунунга алган.

— Хлебтиң үнезин бир дугаарында блокадага билдим, «хлеб» болгаш «амыдырал» деп ийи сөстүң хан-дамыры-биле тудужун чүрээм-биле медереп билген мен — деп, Иванов чугаалаар. — Чер кырында эң үнелиглерниң хемчээ хлеб деп оон бээр үнелээр апарган мен.

Тракторлар болгаш тараа шөлдери бодалдарындан ыравас Иванны чедир эмнедип алыры-биле Казахстанче чорудупкан. «Маңаа ызырынмас боор мен» деп бодааны дег эвес, ол аңаа бөгү назыда арткан. Госпитальдан үнгеш, Карагандының «Коллективный» колхозунга сүт сөөртүп ажылдап кирген. Оон улай кожукчунуң мергежилин шиңгээдип алган. Күш-ажылга чалгыннаалган Иванов трактор «дынын» тудуп шензээн. Сагып ышкаш чүве кайдал, трактор кабиназынче кирери безин аңаа берге болган. Ай-айы-биле бодун чанчыктырып, белеткеп келгеш, ийи шураш, кабинаже кире бээр апарган. Ынчап чоруй механизаторлар курузун база дооскан.

1954 чыл: тракторлар колоннаазы-биле, майгып хоорайжыгаштары-биле аза-октуг ховуга кур-чер эпопеязы чедип келген. Ынчан-на Иван Иванов дуржулгалыг тракторист апарган турган.

Баштайгы чылын алды муң гектар кур-черни аңдарган, дараазында оон-даа хөй. «Коллективный» аттыг бичии колхоз тараа ажыл-агыйлыг «Новый путь» совхоз апарган. Ивановтуң күш-ажылчы амыдыралынга өскерилгелер, чаартылгалар база болгулаан: ол Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган.

— Салым-чолум аайлашкан — оон өске меңээ чүү-даа херек чок — деп, Иван Иванович чугаалаар. — Ынак ажылым, өг-бүлем бар-дыр. Чоргаарланырым Ленинград-биле найыралдыг харылзаам база бар. Чаалалгалыг тургузуушкунунуң эстафетазы — хлеб өстүрерин биске бузурээни дээш чүүден артык чоргаарланыр, өөрүүр мен.

А. МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның корр.

НОГААЛАР ЭКИ ӨССҮН ДИЗЕ

Ногаа культураларының шыңарынга болгаш дүжүдүнге улуг хорамчаны хоралакчы курттар болгаш үнүштер аарыглары чедирип турар. Ынчангаш үнүштер эки өссүн дээш хоралакчыларны болгаш аарыглар тывылдырыкчыларын баш удур узуткаары чугула.

Үнүштерни эки ажылдап кылган болгаш чемишчиткен хөрзүнге тарыыр. Тарылга ээлчештириилгезин сагыыр, хоралакчыларны болгаш аарыглар тывылдырыкчыларын, бок үнүштерни чок кылырының хемчеглерин алыр херек. Огород участоктарынга кушкаштар хөй чыглыры эки, чүге дизе олар дыка хөй хоралакчыларны узуткаарлар. Үнүш чулуу чиир хоралыг курттар тыпты берзе, кызыл, сарыг, ак өңнерлиг бичии доос-караларны курт чип эгелээн үнүштерлиг шөлдерже салыптар херек. Укроп болгаш петрушка одуругларынга ол доос-каралар хөй-биле чыглыр.

Бистиң республиканың байдалдарынга огурецтиң эң нептереңгей хоралакчызы үнүш чулуу чиир кара-ногаан өңнүг курт болуп турар. Ол июнь—июльда кончуг хөй кылдыр өзүп көвүдээр. Ук курт огурецтиң адаккы талазынга чыглып, чулуун соорарга, оон бүрүлери үрелип эгелээр. Ол куртту чок кылырынга чеснок хандызын ажыглап турар. Ону кылырда 100 грамм чеснокту үүреткеш, 60 градус чылыг 10 литр сугга холааш, 24 шак дургузунда тургузар. Огородту үш катап беш хонгаш-ла оон-биле чаштырар. Ол-ла ээлдиргени ногаа сывынга ээремчигей дузактары тыптып кээрге база чаштырар. Курт чиген бүрүлерге баштай өңгүр сарыг өңнүг черлер тыптып кээп, бүрүлер чоорту саргарып, кадып каар.

Огурецтерниң дазыл чаны агаарның хүндүскү болгаш дүнекү температуразының аажок дүрген бедип, чавызаарындан ирип эгелээр. Ынчан үнүш дүргени-биле саргарып, ооң чечектериниң үреленир кезээ саргаргаш када бээр. Микроорганизмнер хөрзүнге дыка үр үеде артып каар, ынчангаш хоралыг курттар тыптып келгенде, хөрзүннү өске хөрзүн-биле солуп каавтар азы огурецтерни өске черже олуртур херек.

Чамдыкта огурецтиң бүрүлеринге далгааналчак, хүлдеңчек черлер тыптып кээр, чоорту бүрүнү ол будуну-биле шыва алы бээр. Ынчан огурецти инек өдээ хоюткан суг-биле чаштырар. Кочалдың дөрттүң бир кезин инек өдээнге кочал долдур сугну куткаш, бир дүн-хүн дургузунда тургузуптар. Ооң соонда өдекти шүүп каапкаш, сууң оон ийи катап хөй суг-биле холааш бүгү үнүштү ооң-биле чаштырар. Ынчалдыр үш хонгаш катап база чаштырары ажыктыг. Ол ышкаш колондтиг күгүр-биле чаштырарын база сүмелеп турар (10 литр сугга 30—40 грамм колондтиг күгүрнү каггаш ээлдирер) чок болза хоюду чуурупп каав күгүрнү аарыг бүрүлерге хевең-биле чаар. Ону эртенги болгаш кежээки шактарда кылыр.

Томаттарның фитофтороз аарыы ооң борбакталып келген ногаан чимизин, бүрүлерин болгаш сывын кемдедиптер. Томаттың бүрүлеринге хүрең өңнүг черлер тыптып кээр. Аарыг эгезинде картофель бүрүзүнге тыптыр болгаш оон помидорлаже дамчыыр. Помидорнуң дүжүдүн ажаап алган соонда, сыптарын өрттедиптер херек, чүге дээрге сыптарга аарыгның халдавыры артып калган болур. Помидорларны картофель-биле кожа тарывас болгаш помидорлар сыптарын кыр-кырынга олуртпас ужурлуг.

Фитофтороз аарыының баштайгы демдектери көстүп кээрин билек, помидорларны честиң хлор-биле холуксаазы-биле (50 граммны 10 литр сугга ээлдиргеш) чаштырар. Дараазындагы чаштырылганы 2 неделя болгаш чорудар.

Помидорга макроспориоз деп аарыг деггенде, ол оңуп баксырай бээр. Ону болдурбас дизе помидорларның үрезиннерин марганецтиг калийниң 1 хуулут холуксаазы-биле хораннаар. Ийн кедезя болгаш катап база хораннаар.

Капустаның эң айыылдыг хоралакчылары болза капуста сээктериниң болгаш ховаганнарының курттары боор турар. Ол курттар капуста бүрүзүнүң адаккы чартыынга нептерeп, капустаны үттеп каапкарга, үнүш баксырап, үрелип каар. Курттарны тывылдырбас дизе, капустаның дөзүнден 4—5 см чериин хөрзүнүн холгандыр хүл-биле холаан нафталинни, таакпыны 1 дөрбелчин метрге 20 г холуксаа онаажыр кылдыр төгер. Ол ышкаш капуста сывында курттарның үттерин чок кылырда, үнүштүң дазылының чанында хөрзүннү узуп каапкаш, өскээртен хөрзүннү эккеп төгер. Ону ээзээн каш катап кылырга, курттар чок болур. А бир эвес ол хоралакчы тыптып келген болза, капусталаар дөстериниң хөрзүнүн карбофос-биле (20—25 г карбофосту 10 литр сугга ээлдирер) ажылдап кылыр. Ону чоруткаанының соонда чүгле 20 ажыг хонук эрткенде капустаны чемге ажыглап болур.

Капуста ховаганнары бүрүлериниң адаккы талазынга чуургалап каарга, оон үнген сарыг-ногаан чазылбаан ховаган оолдары капустаның бүрүлерин хээндектеп чип каавтар болгаш капустаже үттев кире бээр. Ол чазылбаан ховаган оолдарын узуткаарынга энтобактерин — 3 (30—50 граммны 10 литр сугга) деп препаратты ажыглаары эки түңнелдиг берип турар. Капуста чулуу чиир хоралыг куртка удур мыш хүлүнүң суг-биле холуксаазын база ажыглап турар. Ийи стакан мыш хүлүн сугга каггаш, 25 минута иштинде хайындырыптар. Оон хүлүн шүүп каапкаш, 80—100 г. саваңны немээш, 10 литр кылдыр сугну кудар.

Ногаалар хоралакчыларын узуткаарынга белеткээн холуксааларны ол-ла кылган хүнүнде ажыглаар херек. Үнүштерни эртенги азы кежээки шактарда хат чок үеде хораннаар. Салгын уунга турбас херек. Ол ышкаш хораннаашкынның бүгү-ле дүрүмнерин мяап сагыыры чугула.

С. ТИМОШКОВ,
республиканың химизация талазы-биле төлевилел-шинчилел станциязында улуг агрохимик.

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

ПНОМПЕНЬ

Толнесап хем чылдың-на июльдуң баштайгы он хонуунда бодунуң суун дедир аксыр чанчылдыг.

Амгы үеде Толнесап каракка көзүлдүр-ле тереңнеп, эриктеринде черлерни шыва албыпаан, кхмерлерниң бедик адагаштар кырында казанактарынче улам-на бедип үнүп чел чыдар. Удавас ол хем-хөлдүң шөлүнүң хемчээли 20 муң дөрбелчин метр чедир калбарар. Хем суглары-биле кады Толнесаптың суу дыка хөй балыктарның аңаа кээринге таарымчалыг байдалды тургускан.

Октябрь айда, чаъстаашкын сезону эрте бергенде, Меконг хемниң суунуң деңнели кудулаар болгаш суг база катап далайже дедир агым кирип эгелээр. Ынчан кхмерлерниң эң хөглүг байыр-наадымының үези — «сугнуң катап сыгаарының» ёзулалы эгелээр. Толнесап хем бодунуң агымының уун база катап дедирлендиргеш, Меконгту улам-на күчүлүг болдуруптар.

БУДАПЕШТ

Чер иштиниң изиг суу-биле бажыңнар иштин чылыдарының чаа херекселин Сентеште «Контакта» заводта ажыглап эгелээн.

Изиг сугларны республикада бойдустуң эң кол курлавырларының бирээзи кылдыр санап турар. Специалистерниң санап турары-биле алырга, оларның кур кужу 500 миллиард кубометр болбушаан. чыл санында олардан 200 миллион кубометрни ажыглап болур. Ындыг 60 ажыг градус изиг суглуг черлерниң энергиязы нефтиниң, хөмүр-дашты, газты долузу-биле солуп турар.

Изиг сугларның курлавыры канчаар-даа аажок хөй-даа болза, үлетпур бүдүрүлге черлери болгаш көдээ ажыл-агый каттыжышкыннары чылыгны болгаш изиг сугну хей черге халас чарыгдавас, төтчеглевес дээш эө ёзу-биле ажыглап турар.

ВЕНА

Чер иштиниң сугларын бүдүрүлге черлериниң ажылындан арткан хирлиг бүдүмелдер-биле бокталдырып, үрээри — Штирияның административтиг төвүнүң кыдыгларының бирээзи болур Грацаның чурттакчыларының кеш аарыгларының болгаш хораннанышкыннарының чылдагааны боор нелген. Ол районда суг алыр чүс хире черлериниң суунуң химиктиг составын анализтээниниден алгаш көөрге, хоралыг бүдүмелдерниң хемчээли чогуур норма-чижектен 700 катап хөй болган.

МЕХИКО

Бойдус чүүлдериниң хораннангашындан чылдын-на 5 муң хире мексиканнар өлүп турар. Экологтарның санап турары-биле алырга, Мексиканың үш миллион хире чурттакчылары тыныш, карак болгаш кеш аарыгларындан хоочураан боор турар. Ол аарыг-аржыктарның чылдагааннары — делегейниң ол эң улуг хоорайларының бирээзинде агаарның хирленип, хораннангазы боор турар.

КОПЕНГАГЕН

Ютландия чартык ортулуктуң барыын эриинде хөй-хөй километр шөйлүп чорутканы пляжтарда дани болгаш немец дылдарда «Сугга эштирин хоруглуг! Амы-тынга айыылдыг!»— деп, бижип каан самбыралар тургулаар. Эрткен неделяда улуг хемчээлдиг күскелерни болгаш ышырар курттарны хораннап өлүрер дыка күштүг бүдүмелдерниң чалгыг-биле үндүр октаттырган 300 хаптазын тыпкан. Ындыг айыылдыг хаптарны ол район-биле эрттип бар чораан бир даштыкы судно оскунгаш, читпирген чадавас деп, ол дугайын тайылбырлап турар.

АГААР ДЕЛГЕМИН ҮРЭЭН

БЕРЛИН. (СЭТА). Июль 9-та ГФР-ниң девискээринден ужуп үнген чаңгыс кижи олурар самолёт ГДР-ниң Хейнигенштадт (Эрфурт округ) районунга агаар делгемин үреп киргенин АДН агентилел дыңнаткан. Аңаа холбаштыр ГДР-ниң ГФР-де доктаамал төлээ чери ГФР-ниң федералдыг канцлериниң ведомствозунга удурланыышкынны медеглээш, делегей норма-чижектеринге таарышпас ындыг чүүлдерни болдурбас дээш ГФР-ниң тускай органнары дээштиг хемчеглерин алырынга идегелди илереткен.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КОСМОС: ИЙИ ЯНЗЫ КӨРҮҮШКҮН

АКШ-тың агрессчи империалистиг бөлүктериниң милитаристиг, гегемонисчи угланыышкыны тайбыңның херээнге кедергей айыылдыг болуп турар. Ынчангаш дайын кыжаныышкынын узуткаар болгаш делегей байдалын эки жидер талазы-биле Совет Эвилелиниң мөгаг-шылаг чок күжениишкиннерин, тайбың инициативаларын делегейниң миллион-миллион кижилери бедик-биле үнелеп, изиг-биле деткип турар. Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас дугайында айтырыгның талазы-биле Совет Эвилелиниң тодаргай болгаш чайгылыш чок туружун, чаа саналын даштыкы чурттарда политиктиг болгаш күрүне ажылдакчылары, делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилери чүүлдүгзүнүп, чогуур үезинде кылдынган эң чугула базым кылдыр санап турар.

«Космос дайын шөлү болбас ужурлуг: ССРЭ-ниң саналдары тодаргай болгаш чогумчалыг харыыны манап турар» деп эгелиг чүүлдү Польшаның **«Трибуна люду»** солуну парлаан. Солуннуң оон ыңай бижээни болза: «Делегей хөгжүлдезиниң ийи философияларынга, амгы делегейниң эң нарын айтырыгларын шиитпирлээриниң ийи аңгы угланыышкыннары делегей аренازында база катап таварышкан-дыр. Бирги угланыышкын — ол дээрге, ядролуг мөсилдежиишкиннин кыжанылышкынын узуткаарының, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның угланыышкыны-дыр. Ийиги угланыышкын — ол дээрге, стратегтиг шериг күчүзүнүң талазы-биле социалистиг чурттардан артык күштүг болурун Американың Каттышкан Штаттарынга хандырып бээринче угланыышкын-дыр». Боттанмас ол сорулгазын чедип алыр дээш Вашингтон космоска болгаш космостан дайын чорударының программазын боттандырарынче эгелеп кирипкен-дир деп, солун демдеглээн. АКШ-тың амгы администрациязының ындыг угланыышкыны кеди чок болгаш кедергей айыылдыг болуп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко чаңгыс эвес удаа айыткан.

Космосту милитаризастаарының халаптыг сорулгазы соксаттынмас кылдыр өскүвээнде АКШ бодунуң политиказын сарыылдыг ёзу-биле эде көөрүнче, баш бурунгаар кандыг-даа негелделер болгаш былдаашкыннар чокка ёзулуг чугаалажыышкыннарны эгелээринче Американың Каттышкан Штаттарын Совет Эвилели кыйгырып турар.

Космостуң айтырыын стратегтиг болгаш Европада ядролуг боо-чепсектерниң айтырыы-биле капсырлаштыр чугаалажып көөрүнче чүткээн АКШ-тың харыызы космос делгемин дайын сорулгаларынга ажыглаарын болдурбас дугайында чугаалажыышкыннардан ойталаар дээн Рейганның администрациязының оралдажыышкыны болуп турарын Совет Эвилели айытпышаан, космос талазы-биле тускай чугаалажыышкыннарны эгелээр дугайында Американың Каттышкан Штаттарынга бодунуң саналын бадыткаан-дыр деп, Югославияның **ТАНЮГ** агентствозу дамчыткан.

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас болгаш аңаа хамаарыштыр совет-америк чугаалажыышкыннарны кылыр дугайында айтырыгга хөй-тайылбырларны америк солуннар парлап турар. Ол айтырыгны америк администрацияның дээди органнарында «соксаал чокка» чугаалажып көрүп турар деп, **«Вашингтон пост»** солун бижээн. Ынчалзажок америк администрация космос дугайында айтырыгны өске айтырыглар-биле капсырлаштырар дээн оралдажыышкыннарын ам-даа уламчылап турарын солун демдеглээн. «Чугаалажыышкыннар эгелевес-даа болза, чугаалажыышкыннар кылдырынга «күзелдиг» хевирин көргүзери Рейганга чугула болуп турар» деп, солун демдеглээн.

Космоска хамаарышкан чугаалажыышкыннарны чорудар талазы-биле америк администрация бодунуң туружун ам-даа тодаргайлаваазын АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц чугаалаан деп, **«Нью-Йорк таймс»** солуннуң корреспондентилери бижээн. Космос чепсээниң талазы-биле кандыг-даа дуржулганың күүселдезин контрольдаары берге болур дээр хевиң Вашингтонда америк удуртукчулар илергейлеп турар деп, солун дыңнаткан. Ынчаарга ол хевирлиг бадыткаашкыннар дээрге, космосту тайбың болдурар талазы-биле чогумчалыг чугаалажыышкыннарны болдурбас дээн оралдажыышкын-дыр.

Совет Эвилелиниң саналынга хамаарыштыр америк администрация бүдүүчал медеглелдерин кыйганын Англияның **«Санди таймс»** солуну демдеглээн. Боо-чепсекти контрольдаар айтырыгны боттуг көрүп турар ындыр бодун америк солугучуларга көргүзери Рейган оралдажып турар, а АКШ-тың албан-дужаалдыг кижилери, ылангыя Пентагонуң удуртукчулары космоска хамаарыштыр кандыг-даа чугаалажыышкыннарга америк администрацияның негүүс хөөн чогун бадыткап турар деп, солун бижээн.

Космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында чугаалажыышкыннарны доп-дораан эгелээр дугайында ССРЭ-ниң саналы — ол дээрге, ядролуг боо-чепсектерни эндере бүдүрерин кыңчыктырбайн, соксадырынче болгаш тайбыңны хандырарынче совет улустуң ак сеткилдиг чүткүлүнүң чаа, тодаргай херечизи-дир деп, Лиссабонуң **«Диарру»** солуну демдеглээн.

(СЭТА)

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БУДАПЕШТ. Социалистиг чурттарда партнёрлары-биле чаңчыл болган калбак харылзаалар венгр тудуг индустриязын хөгжүдеринге кол айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээринге идигни берип турар. Ылаңгыя совет тудугжулар-биле Венгрияның тудугжуларының аразында үре-түңнелдиг кады ажылдажылга тургустунган. Совет Эвилелиниң дузазының ачызында улуг панельден бажың тудар арга ВУР-да нептерээн. Ооң эге үндезини ССРЭ-ден садып кылганы бажың тудар 9 комбинат болур. ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгага дүүштүр тудугнуң технологиязын чаартырын боттандырган, саналга техниказы калбак нептерелди алган, камналгалыг чаа-чаа материалдар ажылдап кылдынган болгаш нептереттинген.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

БЕРЛИН. Республиканың Балтий далайның эрик чоогунда курорттары бо хүннерде кажангызындан артык хөлдүг. Далай чоогунда дыштанылга бажыңнарында, санаторийлерде болгаш профилакторийлерде ГДР-ниң 2,5 миллион ажыг ажылчы чоннары шөлээзин эрттирип турар. Профэвилелдерге хамаарышкан дыштанылга черлериниң ажылдакчылары аалчыларны хүлээп алырынга эки белеткенген. Идепкейлиг дыштанылганың программазында далайга селгүүстээшкин, сүт спортунуң хөй-хөй хевирлериниң талазы-биле маргылдаалар кирип турар, аңаа улуглар-даа, уруглар-даа киржип болур. Ол ышкаш дыштаныкчыларны кадыкшылга баазалары манап турар.

Ажылчы чоннарның дыштанылгазының дугайында сагыш салыышкын — Хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының ажыл-чорудулгазында чугула сорулгаларының бирээзи. Хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының шугуму-биле чүгле бо чылын республиканың беш миллион ажыг хамаатылары боттарының шөлээлерин дыштанылга албан черлеринге эрттирер. Дыштаныкчыларның саны чыл бүрүде өзүп турар. Хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының кежигүннери 680 дыштанылга бажыңнарынга, өг-бүле пансионаттарынга, өске-даа дыштанылга албан черлеринге кадыкшылын быжыктырып ап болурлар.

ҮНЕЛИГ ДУРЖУЛГА

УЛАН-БАТОР. Моолдуң төп болгаш соңгу аймактарының чамдык ажыл-агыйлары көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадыр талазы-биле үнелиг дуржулганы мөөңнеп алган. Көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннары, күрүне ажыл-агыйлар болбаазырадылга үлетпүрүнүң бүдүрүглелери-биле аразынга дорт харылзааны тургузуп алганнар. Ылангыя сүт болгаш эът дээн ышкаш, мал продукциязының хөй-хөй хевирлерин бүдүрер чөлээзы-биле планныг онаалдаларны доктаамал ажыр күүседир арганы көдээниң ажыл-ишчилеринге ол берген. Чыл төнчүзүнге чедир ону бүдүрери улам көвүдээр. Көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының, күрүне ажыл-агыйларның болгаш сүт-бараан фермаларының чанында тургустунган сүт болгаш эът хүлээп алыр бааз болбаазырадыр 200 ажыг саржаг заводтары, сүт хүлээп алыр болгаш саржаг болбаазырадыр чүс-чүс салбырлар Моолда ажылдап турар.

КОКОСТАРНЫ ӨСТҮРҮП ТУРАР

ХАНОЙ. Вьетнамның янзы-бүрү провинцияларынга техниктиг культураларны өстүрүн үндүрер дээш тускайлаттынган улуг районнарны тургузар талазы-биле ВСР-ниң чазааның ажылдап кылганы программа амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Америк агрессияның чылдарында дыка үрелген Бенче провинцияда плантацияның катап тургузуушкунун шапкын темпилер-биле чорудуп орар. Ол провинцияны шагдан бээр-ле чуртка кокос пальмалар оран деп адап келген.

Бодунуң эм шыңары-биле кокос чуртта сурагжаан, ынчангаш ону чуртта чугула экспорт культура кылдыр санап турар. Кокос плантацияларын калбартканы-биле холбаштыр болбаазырадылга бүдүрүглелерин тударынче улуг кичээнгей салдынган. Амгы беш чылда күрүнениң капитал салыышкынының өстүргениниң болгаш болбаазырадылга заводтарын чаартканының күзели-биле кокостан болбаазырадып бүдүрер продукцияның ниити хемчээли алды катап көвүдээр.

50 муң гектар шөлде чаптылган плантацияларның дүжүткүр чоруу бедээн. Ам гектардан-на 5 муң тонна шилиттинген чимисти ажаап ап турар. Эртемденнер болгаш чер ажылдыглар бир деминг кады ажылдаан тургаш, чаа-чаа сорттарны өстүрген.

Кокос өстүрер ажыл-агыйларны 1990 чылга чедир хөгжүдериниң перспективтиг планы амгы үеде хүлээп алдынган. **(СЭТА).**

Сейшель ортулуктары республикада Сейшель ортулуктарының улузунуң Депшилгелиг фронт партиязының удуртулгазы-биле кыска хуусааның иштинде аңгы-аңгы адырларга элээн улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Национал экономиканың кол адыры болур көдээ ажыл-агыйда даштыкыже үндүрер кол чүүлдер — копраның болгаш кориңаның аразында янзы-бүрү аъш-чем культуралары база улуг черни ээлеп турар апарган. Африкада бир-ле дугаарында ол республикада ыяап-ла ортумак өөредилгени чедип алырын доктааткан, эмчи хандырылгазының системазында эвээш эвес чедиишкиннер чедип алдынган. Чоннуң амыдырал деңнелин эки жидер дээш хөй чүүлдерни кылып турар.

ЧУРУКТА: чурттуң найысылалы Викторияның хереэжен чурттакчыларының революцияның чедиишкиннерин деткип турары.

Б. ПИЛЬНИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА).

МИНИСТРЛЕР ХУРАЛЫ

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелериниң каттыжыышкынының (АСЕАН) даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы ында боор турар. Ол хуралда АКШ-тың, Японияның, Канаданың, Австралияның, Чаа Зеландияның даштыкы политика талазы-биле төп албан черлериниң удуртукчулары, а ол ышкаш Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң төлээлекчилери база киржип турар. Хүн айтырыында — ол девискээрниң болгаш улустар аразының экономиктиг кады ажылдажылгазының айтырыглары эң улуг чеди капиталистиг күрүнелерниң Лондонга болган чөвүлел хуралының түңнелдерин, өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажыры кирген.

Ол чурттуң хайгааранчыларының бодап турары-биле алырга, индонезия найысылалда чеде берген АКШ-тың күрсекретары Дж. Шульц болгаш Япониянын даштыкы херектер министри С. Абэдаа Джакартада чөвүлел хуралды «Оожум океан ниитилежилгези» дээр эвилелди тургузарының планын хүлээп алырынче ооң киржикчилерин албадаарынга ажыглаар сорулгалыг боор турар. Ол ышкаш Вашингтон болгаш Токио Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелерин экономика талазы-биле кулданыр болгаш оларга япон-америк шериг-политиктиг тергиидээшкинни тургускаш, кедизинде баргаш, оларны милитарисчи-дайынзырак бөлүктерже хаара тудар сорулгалыг боор турарын политиктиг хайгааранчылар база айтып турарлар.

Индонезияның даштыкы херектер министри М. Кусумаатмаджа АКШ болгаш Япония ол чөвүлел хуралды политиктиг байдалдыг кылдыр көргүзерин оралдажып турза-даа, АСЕАН бөлүүнүң кежигүннериниң кайы-даа талага сонуургалдыг экономиктиг чугула айтырыгларынче кол кичээнгейин салырынче чүткүп турарын бодунуң чугаазынга айыткан.

КАЛБАА-БИЛЕ ДЕМДЕГЛЭЭН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң улустуң революциязының 63 чылынга тураскаатган байырлыг хурал МАР-ның найысылалынга болган. МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустун Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, Моол Арат Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх, республиканың партия болгаш чазааның өске-даа удуртукчулары байырлыг хуралга киришкен.

Моол Арат Республика социалистиг дем каттыжылгазының бүрүн эргелиг кежигүнү болуп турар деп, байырлыг хуралга онзалап демдеглээн. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг акы-дуңма өске-даа чурттар-биле найыралдыг харылзааларны база бүгү талалыг кады ажылдажылганы МАР улам-на ханыладып, калбартып турар. Делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннери-биле интернационалдыг эп-сеткил каттыжыышкынын улусчу Моол улам-на быжыглап турар.

Боттарының революстуг чаалап алышкыннарын маадырлыг камгалап, тайбың дээш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш, империализмге болгаш гегемонизмге удур демисежип турар улустарның демиселин-биле эп-сеткил каттыштырылгазын моол улус чайгылыш чок быжыглап турар.

Кижи төрелгетенниң үндезин эрге-ажыктарынга бүрүн дүүшкен эң чугула саналдары Совет Эвилели, социалистиг өске-даа чурттар доктаамал киирип, тайбың дээш, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур шиитпирлиг демисежип турар. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң делегей аренازынга ажыл-чорудулгазы тайбыңны камгалаарынга, улустарның айыыл чок чоруун хандырарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг.

Моолдуң улустуң революциязының байырлалы-биле холбаштыр В. И. Ленинниң тураскаалынга, Д. Сүхэ-Баторнуң, Х. Чойбалсанның чевээнге, а ол ышкаш совет дайынчыларының Зайсан даанда тураскаалынга чечектер салган.

Африканнарның Соуэтога болган массалыг чыскаалынга удур Мурнуу-Африка Республиканың полициязы карак чажы төгүлдүрер газты болгаш электрилиг согуг кылыр докпактарны ажыглаан Йоганнесбургга, ол эң улуг дээн хоорай чоогунга сес чыл мурнунда сөөк-язы ылгакчыларының боолаан өлүрген африкан школачыларны сактып, хүндүлеп ёзулзары-биле кудумчуларже чүс-чүс кижилер чыскаалып үнген. Сөөк-язы ылгаар эрге-чагырганың моторжуткан «корум-чурум камгалакчылары» чыскаалганнарның одругларынче дорт халдып кирген. Африканнарны эңне араатанзыг ёзу-биле эттеп-соп турганнар. Элээн хөй кижи аар балыглаттынган, он-он кижилерни барыбайгынче кинир октаан.

ЧУРУКТА: Соуэтонуң кудумчуларында.

АП—СЭТА-ның фотозу.

МОСКВА. Фашизмни ашкан Улуг Тиилелгениң 40 чылын чүгле бистиң чуртка эвес, харын социалистиг дем каттыжыышкынының чурттарынга база калбаа-биле демдеглээринге белеткенип турар. Ол төөгүлүг хүнге үткуштур болгар кинематографистер «Ийи сылдыс — чаңгыс амыдырал» дээр, кайгамчыктыг кижиниң, алдарлыг болгар ужудукчунуң дугайында документалдыг фильмни тырттырып эгелээн. Аңаа фашистерге удур дайын Испанияның дээринге-ле эгелээн. Ол болза, Совет Эвилелиниң Маадыры атты баштай алган дашты хамаатыларының бирээзи болур Болгария Улус Республиканың Маадыры Захария Захариев-тир. Тамбовта хамааты ужар чүүлдүң авиашколазын дооскан-нар-биле генерал-полковник Захариевтиң ужуражыышкыны ол фильмниң база бир кезээ болур. Ол инструктордан эгелээш, школаның начальниингиге чедир орукту эрткен.

Ол ышкаш фильмге школаны дооскан кижилерниң сактыышкыннарын, дайын чылдарының документилерин болгаш фото-чуруктарын база көргүзер.

Тамбовтуң авиашколазы совет ужудукчуларның дыка хөй алдарлыг кижилерин өөредип, кижизиткен. Ону доосканнар бөгүн Аэрофлоттуң хоочуннары боор турар. Оларның аразында Совет Эвилелиниң он ийи Маадырлары болгаш Социалистиг Күш-ажылдың дөрт Маадырлары, ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчулары деп атты алган чээрби ажыг кижи бар. Оларның иштинде дыка хөй кижилерге болгар өңнүк болгаш дагдыныкчы дээрге ужудар орукту ажыдып берген.

З. Захариевтиң совет өңнүктери фильмге материалдарны белеткээринге, сүмелер бээринге идепкейлиг киришкеннер.

Олар болгар маадыр-биле кады хөй болуушкуннарның дугайын сактып, бистиң кайгамчыктыг пайысылалывысты аңаа көргүзүп, оон-биле кады ССРЭ-ниң УАЧД-зинге, музейлерге барып, маадырлыы-биле өлген дайынчы эштериниң хөөрлеринге чечектерни салганнар. Фильмни тырттырарын болгарнида үргүлчүлеп турар. Фильм белен болу бээрге, ону совет көрүкчүлерге база сонуургадыр.

ЧУРУКТА: З. Захариев (ортузунда) ССРЭ-ниң УАЧД-зинге чорун турганының үезинде.

В. ЯЦИНАНЫН фотозу. СЭТА-ның фотохроника-зы.

АЛЫШКЫЛАР

Херек айыылдыг-дыр деп чүвени билгеш, аъттыг чораан бир-ле душкан кижини эдертипкеш, суму даргазы суурдан карак-кулак чок халдып үнүпкен.

Аъттыг кижилер кыйыын дургаар телефон чагылары чыскаалып чоруй барган бел оруңга үзүргедип келгеннер. Хайыракан уунче көрген, бараан-даа чок. Ээр-Терекче утлаптарга, терезиниң хову ортузунда чагы бажында хоютку көзүлген. Ол-дур.

Серээжикпей эжи-биле нелээ чагы адаанда чыдып алган шавар бурааны, бээнда коңгуртайлыг уруктары бар эвес, ыргай сыптыг кымчылары-биле улдап тургаш, Төлем-Дагның баарында өөрүнче сывыртап чорудупканнар. Оон адаандан кыйгы салганнар.

— Дунгар-оол! Бистер бис! Бээр дүш!

Чагы бажында кижи харыы бербээн. Шимчевээндаа. Ол хевээр доңуп өлүп калган деп бодааннар.

Ындаар үнер арга бар эвес, алгырып-ла турганнар.

— Дунгар-оол! Буура чок! Дүжүп кел!

Чагы бажында кижи адак соонда шимчей берген. Аъттыг эрлер амыраш-ла дээннер.

— Кымнар силер? — деп, Дунгар-оол иштинде чугаалаңган. — Бууралар эвес эвес силер бе?

— Серээжикпей-дир мен. Дүжүп бады кел. Бурааны сывырып чорудуптувус.

Дунгар-оол шимченип чадап шаг болган. Телефонунг ыяш хааржаан эмгелеп чадап олурганы ол-дур. Чүтле оозун бүрүн чүктеп алгаш соонда. Дунгар-оол калгып бадыпкан. Чеже-даа аңдарлыр часкан. Хол, буду ээлбестей берген болган.

Доңган кижиниң үжээп хол-будун, арны-бажын харбиле дүрбээш, ону аътка ушкарып чораан. Серээжикпей сутлар суму төвүнге арай деп эккелгеннер. Бүгү чүве арамныг болган.

Улуг-Хем кожуунга сурагжаан харылзаа монтеру Дунгар-оолдуң адагаш бажынга чаңныкка соктуруп, бажы куду кылдыр астынып, оон-биле кады черге кээп дүжүп, шавар бууратга кедедип, доңуп өлүп каар чазып турганын улус билир. Эң ылаңгыя шавар буура соонда Дунгар-оол телефонун октаар боор деп, чамдык кижилер шуут-ла бүзүреп турганнар. Оон чүү-даа болбаан, ынак ажылын ол кагбаан. Бүгү назынында.

Чоокта чаа-ла Максим Хелиң-оолович Дунгар-оол сугта чордум. Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы суурда чурттап орар болду. Ажы-төлү өлүп, база уруг-дарыглыг апарган. Шагаан-Арыгда чурттап чоруурлар.

— Бо шаг магалыг-дыр— деп, Максим Хелиң-оолович хөөрөп орду. — Адагаштар бызыг, үргүлчү хынап турар. Чамдыкта оон кырынче кижи хербектенип-даа турбас машина үндүр көдүрүптер. Тевелер... — дээш хоочун телефонист хүлүмзүрүп каг ды. — Ам Ийи-Тал ховузунда чаңгыс-даа үш баштыр амытан чок. Малдың багы бар эвес, турган болза солун-даа, көрүштүг-даа чүведир ийин...

Хоочун телефончу монтер Максим Хелиң-оолович Дунгар-оол ам-даа чыскаалдан үнмээн.

Бир эвес Улуг-Хем районда Ховалыг алышкылар— Балган-оолдуң чугайлаваан бажыны. Хелиң-оолдуң тутпаан бээшкези чок болза, оларны дараазында салгалдың төлээлекчизи Максим Дунгар-оолдуң Улуг-Хем районда кырынче үнмээн чагыны чок.

Бир эвес кырган Сонам ашак дириг чораан болза, Максим Дунгар-оолду көргеш чүү дээр ирги?

Чугаа чок-ла мынча дээр турган боор:

— Бир оглум чугайга, бир оглум бажыңге турган, бир оглумнуң оглу телепиинде...

Кызыл-Эник КУДАЖЫ.

(Эгези № 157, 162, 164 «Шында»).

ЧҮРГҮЙ-ООЛ АТТЫГ КУБОК ДЭЭШ

Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол аттыг кубок дээш тыва хүреш маргылдаазын бир-ле дугаарында дөрт чыл бурунгаар, Барыын-Хемчик районнуң төвү Кызыл-Мажалык суурда Маадырның адын эдилээн культураның болгаш дыштаныланың паркынга организастап эрттирген. Ынчап спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери Аянгаты чурттуг мөге Александр Ооржак шүүлген. Дараазында чылын Сүт-Хөлдүң хоочун мөгези база-ла РСФСР-ниң спорт мастери Сыын-оол Кужугет шүүп үнген. Эрткен чылын ооң чаңгыс чер чурту Николай Сынаң-оол биле Кызыл-Мажалыктың мөгези Александр Мижит-Доржу 64-тен ийилээн артканнар. Олар октажып чадап каарга судья коллегиязы бо ийи мөгениң кайызынга-даа бирги черни тывыскан турган.

Маадырның шаңналы дээш бо чылгы маргылдаага база-ла найысылал Кызылдан, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарындан республикага ат-алдары алгаан шыырак мөгелер киришкен. Оларның аразында Улуг-Хемден Хүлер-оол Шожал, Чөөн-Хемчиктен Александр Чылбак-оол, Барыын-Хемчиктен Александр Мижит-Доржу, Александр Ооржак дээш өске-даа шыырак мөгелер бар.

Баштайгы салыглардан эгелээш-ле бо мөгелер шыңнап-ла оңгарларын октап, ылгалып эгелээн. Үшку салыгда Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң улустарының спартакиадазының тулган чемпиону чораан Хүлер-оол Шожал бо чылгы республика спартакиадазынга бодунуң деңзизинге чемпионнааш, РСФСР-ниң спорт мастери атты алган Барыын-Хемчик районнуң төп эмнелгезиниң чолаачызы Сергей Монгушка кагдырыпкан. Бо тиилелге таварыылга эвес болган деп чүвени Сергей дараазында салыгда бадыткаан. Ол бодунуң чаңгыс чер чурттуу, Маадырның шаңналының баштайгы эдилекчизи Александр Ооржакты октаан.

Бешки салыгда эң шилиндек дөрт мөге — Барыын-Хемчиктен Александр Мижит-Доржу, Владимир Монгуш, Сергей Монгуш, Кызылдан Анатолий Монгуш олар арткан. Александр Мижит-Доржу Владимир Монгушту, Анатолий Монгуш Сергей Монгушту октагылааш ийилээн арткан. Мижит-Доржу удурланыкчызын буттааш, октаан болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол аттыг шаңнал дээш 64 мөгениң хүрежинге шүглүп үнгени ол.

«Эң шыырак мөгелерни октааны дээш» тускай шаңналды Сергей Монгушка, «Эң аяныг мөге» деп шаңналды Ак-Довурактың профтехучилищезиниң сургуулу, хостуг хүрешке спорт мастеринге кандидат Чыдым Мергенге, «Хоочун мөге» деп шаңналды Болдум Түлүшке тывыскан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: маргылдааның ажыдыышкыны; шаңнал тывыскан турары.

МАЛЧЫН

Эртен эрте малчын
Ээрн оюн мунган,
Одарларже хоюн сүргеш,
аъттанышты.
Одарларже хоюн сүргеш,
аъттанышты.
Хектер үнү долган,
Хейис ышкаш шыктыг,
Чайлагларның чечек.
шимээ магаданчыг.
Чайлагларның чечек.
шимээ магаданчыг.
Кожагарже үнгеш,
Кодан малдың ээзи
Ээним-арга чаңгыландыр
ырлап олур.
Ээним-арга чаңгыландыр
ырлап олур.
Хоют узун ырны
Хову сыңмас сүрүг
Таалап дыңнап,
дешкилежип оъттап
чорлар.
Таалап дыңнап,
дешкилежип оъттап чорлар.
Элбек малы өскен,
Эрес чоргаар малчын
Төрээн чурттуң хамык
байлаан ээлеп туру.
Төрээн чурттуң хамык
байлаан ээлеп туру.

Кара-кыс МУНЗУК.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕН

Эрзин районнуң Ленин аттыг совхозта Кызыл-Сылдыс сес чыл школазының коллективи бо чылын школаның септелгезин хуусаадан эрте дооскан.

Школаның ажылчыннары болгаш башкылары септелгеге идепкейлиг киржип, школаны 1984-85 өөредилге чылынга белеткээрин районда школалардан мурнай доосканнар. Үк школаның хоочун, дуржулгалыг ажылчыннары Маадыр ие О. Бавуужап, В. Эгер, Т. Калзан, школаның ажыл-агый эргелекчизи Х. Куулар олар эки ажылдааннар. Школа директору С. Ч. Сагаачы коллективи-биле Тарлашкын деп черге 170 кубометр ыяшты белеткээш, школа девискээринде дүжүрүп алганнар. Ыяш белеткелин уламчылап турар.

А. ТАВА.

АВТОРУ АМДЫЫЗЫНДА ЧАЖЫТ

Көк баштыг кижилерниң бажының дүгүн аныяанда дег кылдыр катап тургузуптар кайгамчыктыг арганың тывылганының дугайын Венгрияның парлалгазы дыңнадып турар. Бир эвес кижиниң бажының дүгү хөй чылдар мурнунда-даа көгерип калган болза, ону баштайгы хевээр кылдыр катап тургузуптар ол арга шак ындыг онзагай шынарлыг. Баштың дүгү көгере берсе-даа, дүктү өңнүг болдурар онза бүдүмелди ажылдап үндүрерин үргүлчүлеп турар. Кижиниң организминиң бир ындыг онзагай чүүлүн чаа арганың автору барымдаалап көрген. Ынчалзажок организмниң ажылдап үндүрүп турары демги онза бүдүмел баш дүгүнче дамчывастай бээр, ынчангаш дүкче эртип кирип турар хей ону көгертиптер. Демги эм-крем онза бүдүмелди идепкейжидип, чедиштир тараар кылдыр албадаптар.

Баштайгы эмнээшкин он ийи хонук үргүлчүлээр. Кремни хүнде ийи катап чаар. Ооң соонда демги эмни неделяда бир азы ийи катап ажыглаар. Көк баштыг кижилер амыратпас апаар дээш, ол эмни чогааткан авторнуң адын амдыызында чажырып турар. Эм-кремни үдавас кылып үндүрүп эгелээр.

СОРУККУР ЧОЛДАК-КӨК

(РАССКАЗ)

Январь айның ортан үези чүве. Ындазында кыржаң сооксумаары хелчок. Чоон-Дыт алаагынче кире бээривиске, чывар чидип, чылыш ынныш келди.

Чээним оол-биле сырый будуктарлыг, селбер чоон шивин дөзүнге келдивис. Ооң шыпшык бажында бир-ле амытанның сыйтылаан үнү дыңналды.

— Диниңчигеш чемнеп чорур чадавас, сонуургаптаалы — деп, чээнимге сүмеледим.

Манап турарывыска шивиниң үнүн дүргаар дызырааш даап улам-на чоокшулап олур. Үр болбаанда көөрүвүске дииң дээн чүвевис бичии шиижек болду. Көксүмээр, бора өңнүг эрес кушкаш бир-ле чүве ончалап, санаап ышкаш, шивиниң чарык черлерин хензигейне шиш дүмчүкчүгажы-биле каскаңнап, бажын ыцай-бээр шывыраш-шывыраш кылдыр чайып, ыяштың шылшык бажынче база катап чолдашчалдаш чоктапты.

— Чүзүн чидирипкен кушкаш боор? — деп, чээним әлдепсинген хевирлиг айтыр-дыр.

— Ээлүг-ла ыяш бажы үнер, амыр-дыш билбес «верхолаз» — спортчуң ол боор. Ооң адын Чолдак-Көк дээр. Хөлчок чааш, кижилерден деспес кушкаш-тыр. Хоралыг курттар, ымыраа, сээк ол чарыктарга чыткылаар. Чевүрээлерде оларның чуурталары база бар болгулаар. Ынчангаш ону чылып чип, арга-арыгга ачы-дузаа чедирип чоруур чаптанчыг Чолдак-Көк-дүр ийин — деп, тайылбырладым.

— Ынчаарга ону хоюспаалы. Арга-арыгга хостуг ырлап, чемин чемнеп чорааан — деп, кижим мыңдыг.

Бис элээн ырап бар чорааш көөрүвүске, Чолдак-Көк демги шивиниң чанында узун дыттың үнүн дургаар ажыл-ижин уламчылап берди.

Н. ТАНДЫ-ООЛ.

БОДУНУҢ УГААНЫ

Бир баштын Хуна огород кирип амдажаан чүвең иргин: бичии кадарчылар хойларын оъткарып үндүр сүрери билек. Хуна эгезинде бажын соганнадып, салын силгип каап, кажары кончуг тоор-даа чок кылаштап орар, а кажан олары хойларын бөлгеш, чанында чоогажыгашче кирип ойнай бээрлерге, Хуна-даа огородта тарып каан капустаже дөрт углаптар.

Ол бир-ле катап ол-ла оруу-биле былгыргылап каап, дүште-даа чок базып орган. Ол үеде бир мелегей хой өөрүнден чыдып калгаш, шагар оъттуг ыргай оотпакче кире берген девидеп, ыңай-бээр көргүлеп, ону бо айыылдан үндүрүп каар буянныг кижи тыптыр ирги бе дээш алгырып-ла турган чүвен иргин. Хунаны көре тыртып кааш, хой-даа төрээн акызын көрүп кааны ышкаш, амырай-ла берген: «Ооң соондан чоруптайн. Ол мени моон ыяап үндүрүп каар. Бо Хуна дээрге бистиң кодан хоюувусту безин кезээде баштап чоруур болгай, мен бир дугаар эвес мен. Моон соондан дидим базыптар-дыр!»

Хой-даа Хунаны ызырты эдерип чоруп-ла каандыр эвеспе. Хуна чоога кеже халыырга — ол база-ла кеже халып, а Хуна херим ажа халыырга — ол база-ла ажа халывышаан. Хуна-биле кады огородче кире халаан болган.

Харалаап, бо удаада ногаа тарыкчызы канчад-ла ийик база эрте чедип келген турган. Ол ийи «аалчыны» дораан көрүп каан болгаш узун шывык сегирип алгаш оларны сывыртап эгелээн. Хуна чүү боор, черле кашпагай, аваангыр болгаш херимни ажа халааш, четтирбейн үне халаан. А хой хөөкүй корткаңындан аайын тыппайн ыңай-бээр халыпшураза-даа, туттуруп алган. Ногаа тарыкчызы хойну шыктыырын-даа камнавайн, чула-ла эттээн. Хой бар-ла шаа-биле алгырып турза-даа, аңаа дузалаптар кижи чок болган болбайнаан.

Хой өөрүнге ынчалдыр ыглап-сыктап чедип келгеш Хунаны буруудадып-ла эгелээн, а Хуна тургаш:

— Мени эдерерин сенден кым диләэн боор? Мен бодум шупту чүвени бодап алгаш чоруткан мен: бир эвес ногаа тарыкчызы мени туткаш эттепсе кымны-даа буруудадып ытлаңнавас мен, ээмни-даа мени чүге кажаага тургузу азыраваан дивес мен, кадарчыны-даа мени чүге багай хайгаараан дивес мен — ыттавайн бодум-на шыдажып эртер мен. А сени чүү мээң соомдан албадааны? Мен сени эдертпээн мен.

Ынчангаш Хуна кажар, мегечи, оор-даа болза, бо таварылгада ооңуу шынныгдыр. Кым-даа болза караабиле көөр, бодунуң угааныбиле бодаар болгаш чүүже бээр чыдарын угаар херек. Бистиң аравыска база шак ындыг чүүлдер болган па чок болу бээр: бир кижи багай чүве кылыпканын көрүп, билип тура-ла, ооң частырыын катаптааш, баштайгызын бар-ла шаа-биле буруудадыр. Бодунуң угааны чок бе?

ЕВРОПАНЫҢ КУБОКТАРЫ ДЭЭШ

Футболга Европа чемпионнарының кубогу дээш оюннарның баштайгы ээлчээнде «Днепр» Турцияда «Транзонспор» команда-биле ужуражыр. Днепропетровчулар баштайгы оюнда аалчылар болур. Футбол ассоциациязының Европа эвилели (УЕФА) төлге тырткан соонда ол билдинген.

Кубоктуң эдилекчилериниң кубогу дээш Москва динаможуларының удурланыкчылары — Югославияның «Хайдук» клуву. Бирги оюнга шөлдүң ээзи москвачылар болур.

УЕФА кубогу дээш оюнга Москваның «Спартак», «Оденсе» (Дания) команда-биле. Минскиниң «Динамозу» финн клуб «Хик»-биле ужуражыр. Баштайгы оюннарны совет командалар боттарынынга эрттиргилээр.

Европа кубоктары дээш оюн сентябрь 19-та эгелээр. Харыы оюннар — октябрь 3-те.

ЧЕМПИОННАР МАРГЫЛДААЗЫ

Классиктиг хүреш талазыбиле «Наймрал-84» деп делегей маргылдаазы Венгрияның найысылалы Будапешт хоорайда эрткен пятница хүнүнде эгелээн. Классиктиг хүрешти сонуургаарларның хичээнгейин ол маргылдаа хаара тудуп турар. Венгрия Улус Республиканың найысылалында эгелээн маргылдаа бодунуң киржикчилериниң составының талазы-биле Лос-Анджелеске болур Олимпиада маргылдаазындан артык болуп турар.

Будапештиде маргылдаа дыка солун болуп турар деп, ССРЭ-ниң шилиндек командазының кол тренери Геннадий Сапунов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Маргылдааның киржикчилериниң аразында делегей чемпионнары Братан Цепов, Андрей Димитров (кайызы-даа Болгарияның), Швецияга чоокта чаа болган маргылдааның тиилекчилери венгр Тамаш Гашпар, болгар Атанас Комшев, Герман Демократтыг Республиканың, Кубаның, Польшаның, Чехословакияның болгаш өске-даа чурттарның сураглыг спортчулары бар. 1983 чылда болган Тайбының чемпионадынга алдын болгаш мөңгүн медальдарның хөй нуруузун социалистиг чурттарның мөгелери алган турган.

Делегейниң болгаш Европаның ийи дакпыр чемпионнары Витебск чурттуг Игорь Каныгин, Кутаисиден Теймураз Абхазава, 1983 чылда болган Тайбың чемпионадының тиилекчилери москвачылар Михаил Мамиашвили болгаш Евгений Артюхин олар ССРЭ-ниң шилиндек командазының составынга кирген. Хостуг хүреш талазы-биле шилиндек совет команданың составында чемпионнар база эвээш эвес. Бо чылдың июль 20-де Болгарияның найысылалынга эгелээр делегей маргылдаазынга олар киржир. Хостуг хүреш талазы-биле ССРЭ-ниң мөгелериниң аразында Олимпиада чемпионнары ийис алышкылар Анатолий болгаш Сергей Белоглазовтар (Киев), делегейниң дөрт дакпыр чемпиону Сергей Корнилаев база бар.

Г. ХАЧКОВАНЯН.

5400 рубль өртектиг «Запорожец» — ЗАЗ-968» автомашинаны садып алыры-биле ээлчегде турар садып алыкчыларны 1984 чылдың июльдуң 20-ге чедир оларны садып алырын Кызылдың үлетпүр бараанналарының садызы чарлап турар. 1984 чылдың июль 20-ниң соонда 40 аът күштүг «Запорожец» автомашиналарны хостуу-биле садыптар.

Келир черниң адрези: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң № 29 бажың, үлетпүр садыының № 15 кабинет.

ТВ

ИЮЛЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Гимнастика. 8.55 — Документалдыг чаа телефильм. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.05 — «Кадыкшыл». 11.50 — «Эртенги почта». 12.20 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.35 — «Кидээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — «Дуу кыска» Уран-чечен фильм. 15.20 — Гитарист А. Барыленко ойнаар. 14.45 — «Амыдыралче орук». 12.30 — «Аңчы-чорукчулар клуву». 17.30 —Мультфильмнер. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Бегун — Металлургтуң хүнү. 19.30 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35 — Документалдыг чаа телефильм. 22.05 — Н. Некрасов. Шүлүктер. 22.50 — Волейбол. Социалистиг чурттар аразынга маргылдаалар. Болгариядан дамчыдылга. 23.35 — 23.45 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.30—Концерт. 11.20—«Дириг амытаннар амыдыралы». 12.20 —Концерт. 12.00—«Эртем болгаш техника». 12.50 — «Эдит Пиаф». 13.30 — Бүгүдеге стадион. 14.00 — Концерт. 14.45— Мотоболга ССРЭ чемпионады. 15.05 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.35 —Дөрт сериалыг уран-чечен телефильм—«Атланты и кариатиды». 3-кү серия. 17.05 — Концерт. 17.25 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 18.00—Музыка дамчыдылгазы. 19.00 — «Билир сен бе, эш...» 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Майор Зиманның 30 таварылгаларындан» деп бөлүк сериялардан «Фокстерьерниң чажыдыы» деп фильм.

ИЮЛЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА КЫЗЫЛДАН

18.00— Уругларга фильм — «Мактанышты мый-ыттың солун ужуралдары». 18.45 — «Литературлуг ужуражылгалар». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Совет Тыва — салгалдарның салымында». 19.50 — Киножурнал. 20.00 —«Азия төвү». Программада — «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя». «Бойдус болгаш бистер». Тыва АССР-ниң ыяш ажыл-агыйының министерствозунуң арга-ыяш камгалалының килдизиниң эргелекчизи В. И. Шишкинниң чугаазы. «Хамааты камгалалының билиглерин — кижи бүрүзүнге». Телемедээлер. 20.30 — «Серенада». Уран-чечен фильм. 21.00— 22.30—А. Гельман «Чон-биле чорза-даа». Республиканың хөгжүм-шии театрының шиизи.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30. «Чингачгук — Большой Змей» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не хочу быть взрослым» 11.00 «Проделки Скапена» 12.30, 18.40, «Смерть среди айсбергов» 14.30, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Тайна виллы «Грета» 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 15.00, «Серафим Полубес и другие жители земли» 16.10, 18.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: кинотеатр: «Старик Хоттабыч» 11.00, «Слишком юная для любви» 12.40, 15.10, 17.40, 20.10 шактарда.

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Блондинка за углом» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морозко» 9.00, 12.50, «Чингачгук — Большой Змей» 10.55, 14.45, 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2008.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 01000.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 165 (12555) | 1984 чылдың июль 17, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң чарлааны — июль 20-ден август 20-ге чедир мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айынга идепкейлиг киржиилиңер!

Июль 20-ден август 20-ге чедир

ШАЛЫПЧЫ АЙ

Республикада ниитиниң малынга мал чемнери белеткээриниң дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозунга чугаалажып көрген.

Мал чемнериниң белеткелиниң темпилерин күштелдирер, совхозтарның болгаш районнарның, хоорайларның болгаш ажылчын суурларның күш-ажыл болгаш материал-техниктиг курлавырларын эң хөйү-биле мобилизастаар сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозу июль 20-ден август 20-ге чедир мал чемнери белеткээр талазы-биле шалыпчы айны чарлаан.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, хоорай-күүскомнар, профоблчөвүлел, ВЛКСМ обкому, Көдээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары, РАҮК чөвүлелдери, совхозтарның директорлары болгаш специалистери, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, улус депутаттарының көдээ Советтериниң күүскомнары мал чемнерин белеткээринче бүгү күш-ажыл болгаш материал-техниктиг курлавырларны мобилизастаар хүлээлгелиг. Шалыпчы ай чоруп турар үеде, мал чемнерин бүдүрерин улам көвүдедир, ниитиниң малын мал чемнери-биле бүрүн хандырар дээш совхозтар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар, албан черлериниң коллективтеринге, ажылчы чоннарның, аныяктарның болгаш школачыларның ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды улам калбартыры эргежок чугула. Чер бүгүдеге бригадаларны болгаш звеноларны организастааш, техниканы болгаш транспорт чепсек-херекселдерин оларга быжыглап, тодаргай онаалдаларны бергилеп, оон күүседиринип турарын тодаргай контрольга алыры эргежок чугула. Мал чемнериниң белеткелин бедик шынарлыг чорутпушаан, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүг болурун чедип алыр дээш мал чеми белеткекчилериниң ортузунга социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастаарын чедип алыр херек.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары—кижи бүрүзүнүң херээ

СИГЕНЧИ ЗВЕНОЛАР

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында сиген кезилдезин кидик түлүк. Сарыг-Белде 55 гектар черде хөй чылдыг сиген багай эвес үнген. Ында сигенчилерниң 4 звенозу хол кадыыры-биле кезип кирипкен. Сапыян Монгуштуң, Биче-оол Монгуштуң звенолары хүн нормазын ажыр күүседип турар.

Ол ышкаш Аянгатыда көдээ ажыл культураларының чайгы тарылгазын чоруткан. 650 гектарда суланы чаштырган.

С. СААЯ.

«Шекпээр» совхозта К. Кууларның бот-орулга-чарылгалыг звенозу АВМ агрегадында ажылдап, 10 ажыг тонна витаминниг далганны белеткээн.

Звено кежигүннери часкы суггарылгага эки киришкен.

Э.-С. КҮЖҮГЕТ.
«Шекпээр» совхоз.

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Дуржулга станциязының сиген кезилдезинде мурнакчы механизатору Алексей Хүрең-оолга тураскаадып көдүрүп тур.

А. Хүрең-оол — 20 ажыг чыл ажылдаан дуржулгалыг механизатор. Ол сигенчилер ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда мал чеми белеткелиниң баштайгы хүнүнден эгелеп чоруп келген. Ол хүнде 12-13 тонна сигенни кестирип, ээлчег нормазын ажыр күүседип келген.

Мал чеминиң белеткекчилери! Ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткеп алыр дээш мурнакчыларга деңнежип, шалыпчы ажылдаалы!

САРААТТААНЫ — 500 ТОННА

Көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының мал чеми белеткекчилери ниитиниң малын хүр-менди кыш ажырар, мал чемин четчир санныг кылдыр курлавырлап алыр дээш сиген кезилдезинге ыяк белеткенгеш, июль 21-де сиген кезилдезинче органмастыг кирген. Ажыл-агыйның мал чеми белеткээр № 2 бригадазының сигенчилери кара суглуг талдар кыдыында хөлегеде олуруп шай дүъштеки чемин чемненип турда, чеде бергеш сигенчилерниң ажыл-ижин сонуургап таныжып кан бис. Чүгле бо бригадада 18 чыл ажылдап турар, күш-ажылдың хоочуну, Күш-ажылдың Кызыл Туг, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң болгаш хөй-хөй медальдарның эдилекчизи, мал чеми белеткээр бригаданың бригадириниң дузалакчызы Николай Александрович Федосеенкодан бригаданың ишчилериниң канчаар ажылдап турарын чугаалап бээрин дилээривиске:

— Тываның 40 чылынга бистиң бригаданың мурнунда 5000 тонна сигенни белеткээр сорулга туруп турар. Ам бо кезип турар черивисте 425 гектар люцерна тараан, суггаттыг чер чүве. Бо хүннерде ооң 200 гектарын кезип алган бис. Бригаданың бүгү сиген шөлү 1400 гектар. Ниитизи-биле кескен сигенивистиң шөлү 520 гектар ажа берген. 500 тонна сигенни сарааттап алган бис. 1 гектардан 22 центнер чедир дүжүттү ап турар.

Сиген кезилдезинде ажылдап турарлар аразында чарыштыг. Сигенчилерниң чарыжының түңнелин он хонуктап үндүрери көрдүнген. Сиген кестирилгезинде Владимир Садовской, Алексей Хүрең-оол, Александр Разумов, Виктор Федосеенко, комсомолчу тракторист Евгений Карелин болгаш өскелер-даа чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, ээлчег нормаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Сиген кезер машиналарның бистерин пенсионер Иван Григорьевич Бредкин эки шынарлыг чидидип берип турар. Ол бис чидидип үш дугаар сезон ажылдап турар. Сараат салыкчылары Олег Ондар (чурукта), Василий Бушмаков онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, мурнакчыларга санадып турар.

Витаминниг сиген далганын бүдүрер ажыл база-ла шалыпкын темпилиг чоруп турар. Бо звенону Владимир Фёдоров билдилиг удуртуп турар. Ам 100 ажыг тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Иван Алексеевич Бабкин — мында ажылдап турарларның эң дуржулгалыы. Ол — аныяктарның дагдыныкчызы.

М. ОЮН.

ЧУРУКТАРДА: Дуржулга станциязының сиген шөлдеринде хайнышкыныг ажыл-иш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ КИРГЕН

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурнуң баазазын тургузар дээш мал чеминиң белеткелинче совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери база Суг-Бажы көдээ Советтиң күүсекчи комитеди кол кичээнгейни угландырган.

Чоокта чаа болуп эрткен партия комитединиң хуралынга мал чеми белеткелдеринге белеткел талазы-биле дыңнадыгны дыңнааш, тускай доктаалды хүлээп ап, июль 20-ден август 20-ге чедир мал чеми белеткелиниң шалыпчы айын чарлаан болгаш социалистиг чарыштың негелделерин бадылаан. Ук негелде ёзугаар социалистиг чарыштың түңнелдерин он хонуктап үндүрүп, мурнакчы болган бригада, звено коллективтеринге база хүннүң мурнакчыларынга шилчиир кызыл тукту, вымпелдерни тывыскаш, совхозта Күш-ажылчы алдар тугун көдүрүп, өртектиг белектер-биле шаңнаары көрдүнген.

Совет Тываның юбилейлиг 40 чылында совхоз ниитиниң малынга 3150 тонна сигенни, 28300 тонна сенажты, 59300 тонна силосту белеткеп алыры планнаттынган. План улуг, ынча-даа мурнуку чылдарга бодаарга, ону күүседип алырының аргалары бар. Ам чүгле ажылды шын организастаарындан хамааржыр. Үнүш, дүжүттүң ажаалдазын кыска хуусаада, шынарлыг ажаап алырынче партком, күүском бүгү чонну мобилизастап, совхозтуң сигенчилерин мал чеминиң белеткелинче массалыы-биле кииргени. Сиген планын күш-ажылчы коллективтерден аңгыда албан организация черлеринде база берген: көдээ Совет аппарады 40 тоннаны, контора ажылдакчылары 15 тоннаны, школа, херээженнер чөвүлели болгаш пенсионерлер тус-тус та 50—50 тоннаны, малчыннар 200 тоннаны, сүт-бараан фермазы, чылгычылар 80-80 тоннаны белеткээрлер.

Бо хүннерде Баян-Колдуң, Кара-Баалыктың сиген шөлдеринде механизастаттынган ийи звено, хол кадыыры-биле кезер сес звено болгаш аът-биле сиген кезер малчыннарның бир звенозу ажылдап турар. Оларның сигенчилери желип белеткээн сигенни тырыш, боодалдап, сарааттап, канал, бута уннарындан арга иштинден кескен сигенни долгаг кылып, удур-ла малчын кодаңнарга чедирип, кажаалар иштинде азып турарлар. Ынчаар белеткээн сигенниң шынары эки, малдың чаш төлүнге хоолулуг болурунга магадылалдыг. Кыштаг бүрүзүнге ындыг муң долгагны белеткээр. Көдээ Совет коллективи 1000 долгагны кылып, 5 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, малчын Мижит-оол Салчактың кыштаанга чедирген. Механизаторлардан Э. Анчымааның болгаш Б. Монгуштуң удурткан звенолары 60 тонна сигенни тус-тузунда белеткээн.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка совхозтуң ажыл-ишчилери бир демниг киржип, ниитиниң малынга четчир мал чемин белеткеп турар.

Д. САРЫГЛАР.
Каа-Хем район.

ТЕМПИЗИ БЕДИК

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында Тангыт-оол Саттың удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригадазы мал чеминиң белеткелинче шуудап кирипкен.

Чеди кижи составтыг ол бригада Кызыл-Чыраа шөлүнде 120 гектар черниң часкы суггарылгазын эки шынарлыг кылдыр чорутканының түңнелинде, сигенниң үнгени чаагай. Бригада га бүрүзүнден 25 центнер дүжүт алыр планныг турган, баштайгы шенелде кезилдезинде-ле 47 центнер дүжүттү алган.

Сигенчи бригадада ийи «Беларусь», бир «Т-20» трактор быжыглаттынган. Комсомолчу тракторист Омак Монгуш мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип, хүн бүрү шалыпкын ажылдап турар. Чигир-оол Кара-Сал, Маадыр Сат сигенни удур болуп, пресстеп, Сады Кара-Сал, Орлан Сат сарааттап, демниг ажылдап турарлар.

Бригада доктаамал бедик темпилиг ажылдап турганы, ниитиниң мал чеминиң белеткелинге боттарының чогуур улуг хуузун киирип, Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур сорулга-биле хүн бүрү бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

З. МОНГУШ.

536 ТОННА

«Кызыл тараачын» совхозтуң сиген шөлдеринде 3 бригада, 4 звено ажылдап турар. Ында 407 гектар шөлдүң сигенин кестирген. Г. П. Цыпинниң сигенчи бригадазы эки темпилиг ажылдап турар.

110 гектарның сигенин бөлүп, силос салырынга ажылдаан. 536 тонна силос салдынган, 39 тонна сигенни бөлүп сарааттаан, 31 тонна сигенни хээндилеп белеткээн.

Бистиң корр.

ЧӨП АЖЫГЛААР

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң мал чеми белеткекчилери бо чылын 2600 тонна сигенни белеткээр, 600 тонна сенажты болгаш 7650 тонна силосту салыр база 400 тонна витаминниг сиген далганын кылыр планныг. Бо хүннерде олар бежен тонна сигенни кескеш, бөлүп сарааттаан болгаш он беш тонна сиген далганын белеткеп алганнар. Ынчангаш сигенчилер бир баш малга онаашкыр 13 центнер чемгерилге единицазын белеткээр хүлээлгезин күүседир дээш ажылдап кирипкеннер.

Ажыл-агый мал чеми белеткелинге белеткелди ниитизи-биле багай эвес чоруткан: звенолар турлагларын белеткээн, ажылдың график маршрудун тургускан, ажылдаар кижилерни баш удур тодараткан, техниканы септеп, четчелээн. Белеткеттинген мал чемнериниң шынарын тодарадыр лабораторияны септеткен, аңаа ажылдаар лаборантыны өөредип алган. Эрткен чылын мал чеми белеткелинге чаңгыс звено ажылдап турган болза, ам ында ийи звенону быжыглаан. Оларны район Совединиң депутады, хоочун механизатор Дортен-оол Ондар болгаш аныяк-даа болза, дуржулгалыг тракторист Валерий Ховалыг удуртуп турарлар.

Шамбалыгжылар мал чеминиң белеткелиниң кампаниязынче эгелеп кирзе-даа, оларның ажылдап турары шалыпкын эвес, тавaар. Арткан үелерде база-ла бо темпиле ажылдаар болза, эки шынарлыг, четчир мал чемнерин белеткеп алыры берге болур. Ынчангаш совхозтуң удуртулгазы сигенчилерниң үнелиг үе-шакты камныг, чөп ажыглаарынче кичээнгейни улгаттырары негеттинип турар.

Л. МОНГУШ.

КӨКТҮГ-ШЫКТЫГ ЧАЙЛАГЛАРДА

Чайлаг. Бо сөстү дыңнаарга, көгү-шыгы хөлбеңнээн сериин тайгалар, арыг агаар-бойдус кижиниң сеткилин сортуп, караакка көстүп келир. Ниитиниң малдаан малчыннар, сүрүг сүрген кадарчылар, элбек сүттү бүдүрүп турар саанчылар сериин агаарлыг, одар-белчиири эки, көктүг-шыктыг чайлагларже июнь эгезинде-ле көже бергилээн. Кара-Дыт — шак ындыг чайлагларның бирээзи. Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхозтуң сүт-бараан фермазының чайлаа мында.

— Бир дугаар төрээн аныяк хунажын инектерин мында чайлагладып турар бис. Инектеривистиң саны 220. Шуптузун саар. Чайлаглап көжүп келгенивисте оъду-көгү шоолуг үнмээн турган чүве. Июнь айда болгулаан кезек чаъстарның соонда оът-сиген четчип, хевис ышкаш ногаарара бергени ол-дур ийин. Инектеривистиң сүдү бедип арбын апарды. Сүт саанывыс элбеп, инектеривис бе... күш-деңгел кирип, семирип эгелей берди, — деп, сүт-бараан фермазының эргелекчизи Анчымаа Монгушевна Дамчай биске чугаалап, Тываның 40 чылында ферманың ажыл-ишчилери канчаар ажылдап, чуртап турарын бистерге таныштырды.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчеги эрттирер дугайында кыйгырыгны ферманың ажыл-ишчилери бир үн-биле деткип, сүт бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле планның онаалдаларны чедиишкинниг боттандырар талазы-биле ферма коллективи-даа, тус-тус саанчылар, кадарчылар-даа бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Тываның юбилейниң чылында Ак-Туругтуң ажыл-ишчи саанчылары 170 тонна сүттү бүдүрер, 149 тонна сүттү күрүнеге садар сорулгалыг. Күрүне планын чедиишкинниг күүседир дээш ферманың ажыл-ишчи бүрүзү хүлээнген ажылынга ээ-харыкылалгалыг болур чорукту бедидип, организастыг болганының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, социалистиг чарышты дээштиг организастап келгениниң түңнелинде, бирги чартык чылдың планныг даалгалары чедиишкинниг күүсеттинген. Ферма коллективиниң кызымак күш-ажылының ачызында, бирги чартык чылда сүт бүдүрер талазы-биле планныг онаалда ажыр күүсеттинген. Эки шынарлыг 72 тонна сүттү күрүнеге саткан.

Ажылда бар боор турар чедиишкиннер аңаа-ла бодунчедип келген дээр болза арай-ла шын эвес апаар. Фермада 11 саанчы, 4 кадарчы бот-боттары аразында чарышты салып алган, кижи бүрүзүнүң канчаар ажылдап турарын доктаамал контрольга ап, чарышты үргүлчү түңнеп, ажылда чедер, четпес чүүлдерни тодарадып, илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, саанчыларның, кадарчыларның күш-ажылын шын организастааны планныг даалгаларны күүседиринге идиглиг болганы чугаажок.

Фермага үр чылдарда ажылдап келген, ам хүндүлүг дыштаныылгада пенсионер-даа болза, сүт саар талазы-биле чамдык аныяк саанчыларны ажы турар саанчы Көк-кыс Хүндүжүковна Анай-оол, Оюн Монгуш, Натпит Биин-оол, Олчаакай Монгуш дээн ышкаш саанчылар сүт саалдазының талазы-биле планныг онаалданы күүседиринге боттарының төлептиг улуг хуузун киирип турар. Бо үстүнде ады кирген саанчылар бирги чартык чылда сүт саар талазы-биле фермага чарлаан социалистиг чарыштың тиилекчилери болган.

«Инектиң сүдү дылында» деп үлегер чугааның утказы улуг. Эки оъттуг, кара суглар чоогу черлерге эртенги болгаш кежээки серииниде кадаарга, инектиң сүдү элбек болур деп чүвени инек кадарчылары Хүрагандай Монгуш биле Олчамай Мыйтыг-оол эки билирлер. Ынчангаш олар эртенги саалда дооступ билек, кара суглуг, тереңоъттуг черлерже инектерин сүргеш чоруптарлар. Саглап сүт хөй болурга, кадарчыларның алыр шалыңы база эки болур. Бо негелделерге дүүштүр олар ажылдап чаңгыс бергеннер. Бызаа ажаакчылары Наталья Шойдаа, Долдак-Кара Ховалыг ам 131 бызааны азырап турарлар. Олар хонукта 500 грамм немелде деңзиин чедип ап, мурнакчыларның одуруунда чоруп, макталдыг ажылдап турар.

Кара-Дыт фермазының ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылында 50 тонна сигенни, 6 тонна будук-бүрүнү белеткеп алыр планныг. Ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажырар дээш коллективтиң кежигүн бүрүзү мал чеминиң белеткелинде бо хүннерде хаара туттунган. Ол сигенни Улуг-Хову, Тениг-Алаак деп черлерден кезер. Тениг-Алаакта 38 гектар суггаттыг черниң сигенин июль 5-те хол кадыыры-биле кезип эгелээн. Сиген кезилдезинде 12 эр кижи ажылдап турар. Ферманың херээжен ажыл-ишчилери кескен сигенни бурганнап болуп турар. Бо хүннерде ийи улуг сараат сиген кестиген. Сиген кезилдезинде Хүрагандай Монгуш, Күжексаал Монгуш, Сергей Шойдаа эки ажылдап турарлар. Белеткеттинген 2 тонна будук-бүрүнү Чаш-Талда кыштагда сөөртүп чедирип алган. Ферманың ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле чайлагда уруглар садиги турар бажыңны чугайлап, аңаа ажылдаар кижилерни шилип тургускан. Чоокку хүннерде садик ажылдап эгелей бээр.

Кара-Дыт сүт-бараан фермазының ишчилери планныг онаалдаларны күүседир дээш шудургу ажылдап турар-даа болза, чедир кылдынмаан, хол дээп чадап турар ажылдар хөй. Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринче кыйгырып, хей-аът кирип турар лозуң, плакаттар кижи караанга көзүлбес. Саанчыларның көргүзүг самбыразы чок. Ынчангаш кымның канчаар ажылдап турарын, бир инектен саап ап турар сүттү, ферманың айда, кварталда, чартык чылда, бүдүн чылда саар сүдү, күрүнеге дужаар сүдү чежел деп түрени билип алыры берге. Малчыннар чайлаглап көжүп келгенден бээр лекция беседа боол көрбээн. Малчыннарга солун, сеткүүл, чагаа бижик чедирип өөр почтачы Белыр-Сады Монгуш он хонук бурунгаар көзүлгеш, олчаан чиде берген.

О. МАНАЙ-ООЛ.

Партийжи амыдырал: эге организацияның ажыл-херектери

АМЫДЫРАЛЧЕ ХАНЫЛААР

СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаазынга дүүштүр сорулгаларны бистиң районнуң бүгү партия эге организацияларынга сайгарып чугаалажыышаан, кылып чорудар ажылдың тодаргай хемчеглерин ап турар.

Бо хүннерде бисте дөрт партком, партияның он ийи эге организациязының болгаш он чеди бригада парторганизацияларының, он үш партбөлүктүң үжелдүнда чүс үжен ажыг коммунистер болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар бактаап турар. Партия эге организацияларының структуразын сайзыраңгайжыдар, коммунистерни бүдүрүлгениң кол участоктарынга хуваар, харысалгазын бедидер талазы-биле ажыл амгы үеде бир чугула айтырыг. Районда партияның он ийи эге организациялары күш-ажылчы коллективтерде массалыг ажылдарны кварталдар пландарын ёзугаар чорудуп, ында политиктиг өзек болуп турарлар.

Бо талазы-биле ажылдарны «Алдан-Маадыр» совхозта партком (секретары Ю. М. Бызытпаа) идепкейлиг чорудуп, эге организацияларның партбөлүктерниң дайынчы арга-шиижээн бедидерин чедип ап келген. Бистиң районда шупту он үш партбөлүктүң сези бо партиомда тургустунган. Олар материалдыг чаагай кежикти бүдүрүп турар кижилер-биле ажылды хүн бүрүде чорудуп, ажыл-агыйның кижизидилге ажылының организакчылары болуп турарлар. Алдан-Маадыр салбырының Борбак-Тей хову-трактор бригадазында партбөлүк (организакчызы А. К. Кызыл-оол), Ак-Даш сүт-бараан фермазында партбөлүк (организакчызы Ш. М. Ооржак) партия хуралдарын ай санында эрттирип, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин коммунистерге, ажыл-кижилерге доктаамал таныштырып, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин организастап турары эки. Бо коллективтерде он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир. Совет Тываның 40 чыл оюнга тоолептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштыг дээштиг организастаан. Оон түңнелинде бо коллективтер чыл бүрүде даалгаларын ажыр күүседип келген. Олар районнуң болгаш республиканың социалистиг чарыжынга шаңналдыг черлерни чаңгыс эвес удаа алган.

Үстүнде коллективтерде социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чорап орар. Бригадир М. Х. Ооржак, суттачы В. К. Ооржак, чолаачы С. А. Монгуш, саанчылар С. Д. Донгак, К. Ө.-С. Ондар, Л. Д. Ондар олар болгаш өскелерниң-даа мөргүзүү үргүлчү бедик болуп келген.

Күш-ажылды организастаарының чаа хевири — бригада керээзи-биле ажылдаар коллективтер саны районда көвүдеп турар. Чаа арга-биле ажылдап турар бригадаларга болгаш звеноларга партийжи өзекти быжыглаар талазы-биле ажылче кичээнгейни салып турар бис. Бригада керээзи-биле ажыл-херекти башкарар чөвүлелдерниң ажылында тургустунган партбөлүктер хүн бүрү удуртуп, ажылчыларның амыдырал байдалынга, күш-ажылды организастаанынга хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлеп турар.

Сөөлгү үеде районда партия эге организацияларында, партбөлүктерде партия хуралдарының белеткелин, оңу эрттирериниң деңнелин партияның айтыышкынынга дүүштүр тургузарынче бисте негелде бедип турар. Бора-Тайга, Сүт-Хөл, Ийме ортумак школаларында партия эге организациялары, «Алдан-Маадыр» совхозта партия организациязы ону баш бурунгаар эки белеткелдиг эрттирип турар. Ында партия хуралдарын белеткээринге коммунистерни калбаа-биле киириштирип, шиитпирлерни хүлээп алырда, коммунистер боттарының санал-оналын киирип турары идепкейлиг. Ол хуралдарга чугааны ажыл-херекчи, бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле чорудары чедип алдынган.

Эге организацияларның, партбөлүктерниң ажылының стилин сайзыраңгайжыдар дээш ам-даа хөйнү кылыры негеттинип турар. Ылаңгыя хуралдарга хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин организастап турарында четпестер бар. Бо ажылды кошкак тургустунганы-биле «Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы» совхозтарда күрүне пландары, социалистиг хүлээлгелер күүсеттинмейн турар.

Партия эге организацияларын дамчыштыр партияның хүрээлеңин быжыглап, СЭКП-ниң хүрээлеңинге бүдүрүлгениң мурнакчыларын хүлээп алырынче чамдык партия организациялары кичээнгей салып турары багай эвес. Бо чылдың дөрт айларында он беш аныяк мурнакчыны СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган бис.

Ынчалза-даа районда, Сүт-Хөл кожээ Советте, район эмнелгезинде партия организациялары бо ажылды кошкак чорупкан.

Ол ышкаш кежигүн дадывырын ой-шаанда чыыр болгаш дужаары — эге организацияларның шиитпирлиг ажылында чугула айтырыг. Ындыг турбужке, ында четпестерниң барын чугаалаза чогуур. Ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозта партком (секретары В. М. Оолчукай) Уставтың негелделерин шыңгыы сагыырын коммунистерден негевейн, коммунистерниң дадывыр хавырылдазын багай чорутканы ылаңгадаа илерээн. Бо ажылды чогуур деңнелге тургузуп, коммунистерниң харысалгазын бедидери — эге организацияларның дайынчы арга-шинээн бедидериниң бир чугула айтырыы-дыр. Эге организациялар ол айтырыг талазы-биле эки түңнелдерни чедип алыр ужурлуг.

Партия эге организацияларының сагыш салыр айтырыглары хөй. Амыдырал оларның мурнунга хөй талалыг айтырыгларны тургузуп, политиктиг болгаш ажыл-агыйжы удуртулганың чаа-бүрү айтырыгларын чаап үндүрүп турар. Ынчангаш оңу баш бурунгаар планнап, шиитпирлиг участоктарже эге организацияларның күженишкинин мөөңнээри оларның дайынчы чоруун улам бедидер.

Д.-Б. ОНДАР.

СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

БОЛГАР ТУДУГЖУЛАР ТЮМЕНЬДЕ

Тюмень областың болгаш Болгария Улус Республиканың ажылчылажылерниң интернационалдыг харылзаалары улам калбарып, быжыгып турар. Совет тудугжулар-биле кады ажы-дуңма чурттуң төлээлекчилери чаа-чаа хоорайларны, бүдүрүлгелерни тударынга киржип, Барыын Сибирьниң нефть тывар нол черин улам быжыглап, хөгжүдеринге боттарының улуг үлүүн киириштирип турар.

Тудугнуң салымын дорту-биле шиитпирлеп турар черлеринге ажылчыннар коллективтери-биле тудугжуларның парторганизацияларының удуртукчуларының ужуражыышкыннары кажан-даа солун болгаш ажыктыг боор турар. Бо чурукту Тюменьниң бажың тудар комбинадының партком секретары Арнольд Чернявскийниң ол-ла бажың тудар комбинаттың бирги тудуг-монтаж эргелелинде болгар коммунистерниң парторганизациязының секретары Пенчо Скорчев-биле болгаш Тюменьде алдаржаан коммунист Пламен Лукановтуң болгар тудугжулар бригадазының ажылчыннары-биле чугаалажып турда тырттырган. Солагай таладан он талаже — Борис Атанасов, Пламен Луканов, Арнольд Чернявский, Пенчо Скорчев, Веселин Савчев олар.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Дочунмаа Кертик-ооловна Монгуш «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында 15 чыл саанчылап турар. Ферма комсомолчу-аныяктарның коллективи, ында саанчыларның-даа, кадарчыларның-даа хөй кезии — аныяктар. А Дочунмаа Кертик-ооловна оларның ажылынга ынак болурунга кижизидип, чаңчыктырары дагдыныкчының кол хүлээлгези дээрзин эки билир.

— Дагдыныкчы кижиниң аныяктарны кижизидер кол аргазы бодунуң хууда үлегери болур — деп, хоочун саанчы чугаалаар.

ЧУРУКТА: дагдыныкчы саанчы Д. К. Монгуш.

Б. КҮЖҮГЕТТИҢ сөзү болгаш фотозу.

ДЕМНИГ ЧЫЛГЫЧЫЛАР

1954 чылдың ноябрь төнчүзү, декабрь эгези — кышкы үе турган. Туран-оол Монгуш колхозка оттулар ыяш белеткеп, Дагыр-Шеминге ажылдап турган. Токпак сөөртүп алыр дээш Чыраа-Бажы суурдан келген кижилер оңу колхоз даргазы кел дээнин дыңнаткан. Чүү болганын аайын тыппайн, кел дээн кедилиг деп улустуң чугаазы бар болгай дээш, колхоз төвүнче бадыпкан. Конторага чеде бээрге, ында чылгычы Даланчап Монгуш олурган.

— Чедип келдиң бе, оол? Меңээ чылгы кадаржыр эш херек. Колхоз баштаар черинге сени сүмелээн мен — дээн.

— Мен чылгычылап шыдавас боор мен — дээш, ол дарганың кабинединче кире берген. Чылгычы база оон соондан кирип келген.

Дарга-биле амыр-менди солушкаш, олурда:

— Кады ажылдаар эжиң бо-дур. Сээң ажыл-ижиңге ээ-харысалгалыныңы эскерип көрүп турар бис. Хып дээн аныяк кижи-дир сен. Эш-өөрүңнүң болгаш баштаар черниң бүзүрелин шыңгыы шыдаар сен деп идегедивис — дээн.

Туран-оол чылгычы тывылгыже шенеп ажылдап көөрүн бодап, чөпшээрешкеш, чылгы кадаржып ажылдап кирипкен. Оон бээр ам таптыг-ла 30 чыл болуп турар. Баштайгы хүннер, айлардан эгелээш аңаа чылгычының чымыжының кадыг-бергелери таваржып келген. Ынчалза-даа ол кызымак, чүткүлдүг-биле оларны ажып эртип, хоочуннарның сүмезин ажыглап, ажылдап чорбааны ишке чоорту чаңчыга берген. Ол чылгычының ажылынга чүгле боду мергежээн эвес, харын ол үеден бээр өлээп каш аныяктарны чылгы кадарарынга өөреткен. Ам оон-биле кады чылгы кадарып турар үш чылгычыны база-ла ол бодунуң арга-сүмези-биле, хууда үлегери-биле өөредип алган. Оларынга ол ам ёзулуг-ла идегээр, чоргаарланыр. Бо юбилейлиг чылда олар чүс баш беден 80 кулунну алырын хүлээнген. Эрткен чылда олар чүс баш беден 87 кулунну алганнар. Туран-оол Хунаевич ам бо чылгы хүлээлгезин база-ла күүседип алырынга бүзүрелдиг. Өөрү-биле чаңгыс кижи дег демниг чылгычылап турарлар.

Ч. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧУРТТУҢ СИГЕН ШӨЛҮНДЕ

СЫКТЫВКАР. Коми АССР-ниң Сыктывдин районунда «Пригородный» совхозтуң коллективи мал чемнерин каңнаг ёзу-биле көөрүнүң үлегерин көргүзүп турар. Кестинген сигенни дораан-на болдургеш, мал кажааларынга чедирип, агаарладыр херекселдерниң дузазы-биле кургадып турар. Эки шыңгарлыг ыдыр кургатпкан ногаан сигенни серилер адаанга кадагалап турар.

КУСТАНАЙ. Сигенниң, сенажтың болгаш витаминниг сиген далганының шынарын тодаргайлаар лабораториялары областың ажыл-агыйларында тургускан. Сиген далганын, борбаанды чемнерни болгаш сенажты белеткээринге сигенин кезээ шөлдерин ол лабораторияларның ажылдакчылары, ажыл-агыйларның агрономнары-биле кады баш бурунгаар тодарадып турар. Кустанайжыларның үлегери-биле ындыг лабораторияларны Казахстанның хөй ажыл-агыйларында тургускан.

ОШ. Сиген хүлээп алыр склад деригтериниң комплексин «Кара-Су» совхозка хуусаа бетинде ажыглалга киирген. Ол комплекс чүс-чүс тонна баштайгы меде сигенни хүлээп алган. Чиңг конструкциялыг агаарлаашкын херекселдери-биле үнелиг мал чемнерин чогуур деңнелинге чедир кургадып турар. Силосту болгаш сенажты долгандыр шывыглыг оңгарларга урүп турар.

СПАССК-ДАЛЬНИЙ. Приморьениң ажыл-агыйларының мал чемин белеткээр бригадалары меде сигеннериниң баштайгы кезилдезин доозупкан. Мал чемниниң үнелиг ол хевирин бир гектардан-на дөрт чүс центнер чедир ногаан массаны алган.

РИГА. Латвияга сиген кезилдезин эрткен чылдаазындан он хонук мурнай дооскан. Республиканың 26 районнар агроулетнур комплекстериниң хөй нурүүзү немелде дүжүтту алыр аргалыг болган. Ажылдарның механизастааны, мал чемнериниң белеткелчилериниң кезээлиг ажылдарже шилчиткени сиген кезилдезин чүгле дүргедеткен эвес, харын-даа мал чемнериниң бот-үнезин чиигеткен.

(СЭТА).

ӨӨРҮШКҮЗҮ ИЛДЕҢ

Пётр Күдер Ак-Туруг ортумак школазын дооскаш, хоочун малчыннар, совхозтуң үндезилекчилери ада-иезинге дузалажып, чаш хураганнарны доруктуржуп өстүрүшкен. Оон чайынында ол Чаа-Хөл бажының тайгаларынга ачазы-биле хой чайладып, боттанып ажылдааш, малчынның берге, ынчалза-даа солун ажылын, мал кадарарының чажыттарын чоорту билип ап, дузалакчы кадарчылап ажылдай берген.

Опуйлааның ада-иези база-ла коллективизацияның эгелекчилери. Олар үр үеде торүүр хойга үре-түңнелдиг ажылдааннар.

Ынчангаш хой ажылынга бичиизинден чаңчыккан аныяктар чаңгыс черге ог-бүле тудуп, Баштай Пётрның ада-иезинге дузалакчы кадарчылап ажылдааш, олары пенсияже үнерге, хоюн хүлээп алганнар. Күдерлер огзу, кежиинге мал кадарарының байлак дуржулгазын дамчыдып берип, оларның дагдыныкчылары боол ажылдааннар-даа. Аныяк, тура-соруктуг малчыннар оңгу беш чылдың эгезинден тура 100 баш хойдан 85-тен 100 ажыг баш хураганы тороон совхозунга өстүрүп бербишаан, бир баш хойдан-на 2,5—2,6 кг чедир дүктү кыргып дужаагаш, чүгле совхозтуң эвес, а районнуң мурнакчы хойжуларының одуруунга чыл бүрү кирип келген. Он бирги беш чылдың үшкү өзек чылында 100 баш хойдан алза чогуур планны күүсеткеш, бир хойдан-на 2960 грамм дүктү кыргып дужааган.

Пётр, Опуйлаа Күдерлер торүүр хоюн өске кадарчыга хүлээткеш, совхозтуң торүүр 258 баш өшкүзүн хүлээп алган. Оон кодан девискээри өшкү малга таарыжыр, арттың талазында куржаңгы хиилерлиг, кээстерлиг, а малдың мурнуу чүгүнде изиг оъттуг шөлдерлиг. Орта малды таарыштыр кадарарга, малдың кужу суларавас.

Чоокта чаа Ак-Туруг суурга мурнакчы малчынга ужуражы бердим. Малчыннарның мындазында өөрүшкүзү илдең:

— Эрткен чылын торүүр өшкүлерни хүлээп алганывыда, кадарып көрбээн малынга чанчыгары шала берге болду. Тараа одарынга ыяк семиртир кадарадым-даа. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында 100 баш өшкүден 95 анайны камгалап алвышаан, бир өшкүден 0,5 грамм дүктү кыргып алырын хүлээнген мен. Соглаан сөс андызызында ажыл-херекти барышпайн тур. 100 баштан бо хүннерде 96 анайны камгалап алдым, бир баш өшкүге оваштыр дүк 0,650 грамм болду.

Үстүнде түңнелдерни чедип алырынга ээн аажының киирген үлүү улуг. Ол дузалакчы кадарчы хүлээлгезин күүсеткишпаан, барык 200 баш кире анайны сакман аргазы-биле өстүрду. Ол ышкаш хоочун, 62 харлыг пенсионер Түсп Сат 50 анайны чидириг чок ажаагаш, хүлээтенини канчап мактавас боор деп, ол чугаа кадында хөөреди.

Олар ам чазаа, күзээ болур Туруг ортузунда мындаала кожуп келген. Ында чылыг кажаалар бар. Чаш анайларының өзүлдези шыырак. Ам каш хонуктардан Чаа-Хөл бажының көктүг-шыктыг чайлагларынче өшкүлерни сүрүп алгаш боттаннап үнүп тергер. Орта чайлаглаашкын дургузунда одар солуй 2—3 хонаш солуур. Малчын ам кыштааның үүрмек септелгезин кылып алган болгаш 10 тонна өдекти кургадып белеткен. Чазаанда кажаалап алган үш гектар сиген шөлүн сугарып белеткээн. Кызымак малчыннарның 20-ден ору тонна сигенни бодунуң кужу-биле кезип алыры чаңчылчаан, азырадыкчы хөөнге хоннуу чок. Мал чеми четчир болур.

Пётр Монгушович мал малдап, чай чок чорза-даа, бодунуң билиин бедидип, кашчыл бурунгаар Балгазынга чыл хуусаалыг хойжу-механизаторуун мергежилин өөренип алган.

Пётр Монгушович Күдер кожээ Совет депутаты болурундан аңгыда, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң кежигүнү. Пленумнарга үргүлчү барып, мал ажылын хөгжүдеринге бодунуң киирип турар арга-дуржулгазын пленум кежигүннеринге чугаалап берип турар.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

Совет Тываның 40 чылынга

ЧААГАЙЖЫДЫЛГАНЫ ШАЛЫПКЫН ДООЗАР

● «Азияның төвү» тураскаалды мрамордан кылыр.

● Төп шөлде фонтан чаартынар.

● Чаагайжыдылга ажылдары уламчылавышаан.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур белеткел ажылдары найысылалда уламчылап турар. Кудумчуларны, скверлерни, архитектураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын, Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг паркын чуртталга-коммунал ажыл-агыйы бүдүрүлгелери эде кылып, оларның капитал септелгезин чорудуп турар. Оон-биле кады чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин база кылып турар. Чаагайжыдылга объектилериниң септелгезин уламчылавышаан. Бо чылын ол ажылдарны чорударынга 6 миллион хире рубльди чарыгдаар.

Юбилейниң төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжынга киришпишаан, чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелери болгаш күш-ажылчы коллективтер хоорайның санитар байдалын, оон чаагайжыдылгазын экжидер талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган. Чүстен бээр хоорайга 6000 дос ыяштары олурткан. 3000 дөрбелчин метр шөлдүг газоннарны чаарткан кылган. Барык-ла 500 муң дос чечектерни тараан. Октябрьская кудумчузунуң чартыын эде кылып дооступ чоошулаан. Театр скверинде С. К. Токаның көрек тураскаалы кылдынып турар. Кызыл партизаннар кудумчузунда кол ажылдар дооступ турар. «Азияның төвү» тураскаалды мрамордан болгаш даштан кылыр. Төп шөлде фонтан чаартына бээр. Аңаа тургузары-биле Бай-Тайганың даш чонар мастерлери көрүштүг, чараш хевир-дүрзүлерни чогаадып кылган. Байырлалдың театржыткан көрүлдезинге спортчу болгаш өске-даа оюннарны аалчылар сонуургап көөрлер.

Хоорайның аалчылар бажыңнары юбилейге база белеткенип турар. Оларда септелге, чаартылга ажылдары кидин түлүк. Чуртталга бажыңнарының балконнарын аңгы-аңгы тыва үгүлзалар-биле аяк-шиңги киирип, чараш шыйыглар-биле кылып кааны чурттакчыларның сагыш-сеткилинге таарыжып турар.

Хүннер эрткен тудум-на, ажылды улам шалыпкын чорударын негеттинип турар. Ындыг-даа болза, ажылы-биле чугаалаарга, бистер айыткан графиктен озалдап турар бис.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, хоорккусом, министерство, ведомство бүрүзүнге, бүдүрүлге санынга чаагайжыдылга чорудар талазы-биле кайы хире каңдыг хемчээлдиг ажылдар кылырын тодарадып берген. Автотранспорт бүдүрүлгелерни, тудуг организацияларын чеже хире машиналарны, механизмнерни тускайлап бээрин айтып каан. Бо талазы-биле дуза чедирер хүлээлгелерин № 1 АТВ, Садыг министерствозунуң автобаазазы, «Тыва септелге тудуг» трестиң бот-орулга-чарылгалыг механизация участогу эки күүседип турарлар. Ынчалза-даа техника бээр ол талазы-биле дуза чедирер организациялар оңу чорударын саадады бээр чүүлдер барын чугаалаар херек. Техника бербестеп туруп бээр ге. Кожээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының, № 2 АТВ-ниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 8 КМК-зының № 1 орук-септелге участогунуң, Респотребсоюзтуң септелге-тудуг участогунуң, Тываның геология экспедициязының, Тываның электри четкилериниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң удуртукчулары-биле чаңгыс эвес удаа чугаалажып ужурга таваржыкан бис.

Цемент-биле үзүктел чок хандырар онаалдаларын Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитеди эки күүсетпейн турар. Хоорай чаагайжыдылгазының объектилеринге демир-бетон деригтерин чогуур үезинде бүдүрүп бээр талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва сүт тудуг», «Тыва кожээ тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтары кошкак кичээнгей салып, хожудангай ажылдап турар. Сайын чудурүн чорудазын Кызылдан түүйбү заезд үзүктелдирип турар. Парктыэде кылыр кудумчулары алгыдар талазы-биле «Красноярскгражданпроект» институттуу төлевилел-смета документилерин чорудуп бээрин саададып турар.

Хоорайны долгандыр кайы семаан чок төктүне берген бокту арыглап, өскээр чүдүрүп чорудары бажыңнарның кудумчуже талазын, херимнерин подъезддер иштин, бүдүрүлге черлеринче кирер оруктарны септеп чаарты кылырда хоорайның архитектору-биле дугуржуп турган чорудары чаагайжыдылга планында айтып көргүскен. Хоорайның кудумчу сапында коллектив бүрүзү оларга бижитдаан участокту эки байдалдыг, арыг-силиг тургузар сорлугалыг. Ындыг-даа болза, дыка хөй коллективтерниң удуртукчулары оңу тоомчага албайн турар.

Албан черлерин, бүдүрүлгелерин, оон девискээрлерин арын-шинчи киирер талазы-биле садыгның болгаш хөй-ниити чемненилге черлериниң удуртукчулары болур чогууру-биле ажылдавайн турарлар. «Детский мир» магазининиң, универмагтың, № 20 магазинниң, рыноктуң болгаш өске-даа черлерниң девискээрлерин чарашталы кылбаан, «Чечек» ательезиниң, спорт тудугларының бажыңнары көрүштүг эвес. «Тувакоммунэнергонуң» херимин ам-даа септевээн. «Пионер» кинотеатрының сарайын бүспаан боор турар.

Хоорайның тудуг организациялары болгаш харылзаачылар кижилер четкилериниң тудуун болгаш септелгезин чорудар, электри хандырылгазының база харылзааның системаларын кылыр дээш кудумчуларда хөй черлерни казып кааптканындан чаагайжыдылгага улуг шаптыкты чедирип турар. Бо ажылдарны айыткан хуусаазында доозарын үргүлчү-ле үзүп турарындан чаагайжыдылганың шынары баксырап, теминзи оожум апарган.

Чурттап орар бажыңнарының, ниитиниң чуртталга черлериниң даштын, оон кудумчуже талазын аштап-арыглап, санитарлыг байдалын экжидип, херимнерин септеп, будуп алырын, тудуг материалдары, оттулар ыяш, хомур-даш-биле бажыңнар даштын бокталдырбазын дилээн бижиктерни хоорайның чурттакчыларынче чоруткан бис. Бо дилегни чурттакчыларның хөй кезии ак сеткилдиг күүседип алгаан оңу контролдаан турар организацияларның төлээлекчилери чугаалааннар. Ындыг-даа болза, ол негелделерни күүсетпейн турар чурттакчылар бериин айыткаанар. Санитар болгаш административтиг комиссиялар дамчыштыр чамдык бажың ээлерин сагындырган.

Безымянная, Ключевая, Восточная, Пролетарская, Шевченко, Садовая болгаш өске-даа кудумчуларда байдал база ындыг. Оон кадында кудумчу шимчээшкининиң чурумун үреп, автобус доктаар черлерниң чанында газоннар таптай базып эртер чадаг кижилер саны эвээжевээн. Кочетов болгаш Ленин кудумчуларында магазиннер, өөредилге черлериниң чанында үрелген газоннарга сигеннерни катап ийи-үш удаа тарыыр ужурга таваржып турар. Оларны долгандыр хеп дир, аал сывырындан демир-биле кажаалап, сагындырыг бижиктерлиг ыяштар хап каарга-даа, оон чүү-даа бүтпээн. Кижи бүрүзү-ле оңу үреп, чечектерни, сигеннерни таптай баспышаан.

Пассажирлер автобус доктаар черлерге турган үезинде саазыннар, тоорук сайы, папирос артынчызы-биле бокталдырып турары аңаала чүве апарган. Ынчангаш ол черлерни хүнде ийи удаа аштап турар.

Мал азырап турар кижилер ногаан үнүштерни үреп, оңу малга са бастырып, оларга чиртип турар. Ындыг чижектерни Красноармейская кудумчузундан, Абакан аллеязындан, хоорайның кыдыкы кудумчуларындан көрүп болур. Мал ажыл-агыйының эштежилгезиниң удуртукчулары ол организацияның кежигүннеринден кандыг-даа негелде кылбайн турары моон-на илдең-дир.

Кызылга дистер, ыттар тударының чурумунуң дугайында хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирин чамдык чурттакчылар ындыг-ла эки хүлээп албааннар. Хоорайда 7000 хире ыт бар. Оларның чүгле 300-зүн бүрүткээн. Оларны азыраар тударының чурумун дыка хөй ыт ээлери үреп турар. Чижээ, Кечил-оол кудумчузунда № 15 бажыңның 43, 45 квартираларында чурттакчыларның адынга хомудал бижиктерни кожалары бижээн. Ленин кудумчузунда № 46, Гагаринде № 6, Кочетовта № 92, Красноармейскаяда № 178 бажыңнарда ыт ээлери-биле чугаалажып, оларның тайылбырын санитар комиссиязының сөөлгү хуралынга сайгарып көрген. Бо чурум үрээшкиннери айтырыгны шыңгыызы-биле тургуспайн, буруулуг кижилерге милицияның, санитар комиссиязының болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агый албанының талазындан эвээш штраф төледип турарының түңнели боор турар.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң июнь 16-да болган сессиязынга найысылалды ногаанчыдар болгаш чаагайжыдар талазы-биле ажылды улам идепкейжидериниң дугайында шиитпирлерни хүлээп алган. Хоорайның санитар байдалын экжидер сорулга-биле неделя санында субботниктер эрттирерин, чурттакчы бүрүзү аңаа 40 шакты ажылдаарының дугайында чугаалаашкан.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур коллектив бүрүзүнүң эки киржилгезин чедип ап тургаш, хоорай чаагайжыдылгазын улам шапкынчыдарын чедип алыр бис.

Л. ХАСАНОВА.

Кызыл хоорай Совединиң чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

Советтер амыдыралы

Күш-ажыл кижизиниң эрге-ажыктарынга

Чер дугайында, ону болбаазырадып кылып турар кижилер дугайында сагыш салыышкын — Искра кодээ Совединиң депутаттарының ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны болур.

Мал ажылы дээрге ючал, деспи, хүүрек-биле чепсегленгеш кылыр ажыл деп бодаар болгай бис. А Рязаньның хаван эъдин үлетпүр үндезининге бүдүрер «Искра» каттыжыышкынынга ажылдаар дээш кирер дээр болза, тускай конкурс эртер апаар.

Ук бүдүрүлгениң тургустунганындан бээр 10 чыл эрткен. Ону областың школаларының 10 класстарының доозукчулары— комсомолчу шалыпчы отрядтарның дайынчылары үндезилеп тургускан. Олар комплекстиң баштайгы ажылчыннары апарганнар. Баштай ажыглап турганы дашчының мастерогун болгаш шеверлекчиниң херекселин операторлар пультузу-биле солааннар. Аныяк специалистер цехтиң мал чеми бүдүрүлгезиниң установкаларынга болгаш бойдус камгалаар күчүлүг арыглал тудугларлыг цехтерге туруптарлар. Оларга автоматика, үлетпүр телевидениези дузалажып турар.

— Чылда 14 муң тонна эът бүдүрүп турар бо коллектив быжыг коллектив — деп, Искра кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. И. Герасимов чугаалады.— Бүдүрүлге биле коллектив бир деңге өзүп келди. Ажылдап турарларның ортумак назыны — 28 хар. «Искрадан» ажылдан үнер чорук колдуунда түр үениң болур, чижээ, оолдар шериг баар дээш, а херээженнер— божаан шөлээзин ап... Шериг чоруткан 14 оолдуң он ийизи чанып келген, мында ажылдап турар. Эрткен чылын байырлал залынга чеден чаштың төрүттүнгенин демдеглээн. Оон аңгыда чаа-чаа өг-бүлелер база немежип турар. Чүгле бо чылын безин чээрби ажыг куда болган. Чаа өгленгеннерге ийи дүлгүүр тыпсыры чаңчыл болган. Бирээзи — өг-бүлениң аксының кежиниң, өскези — чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңының. Ол бүгү чүүлдер бистиң черивиске кижилерни доктаамалчыдарынга идиглиг. База бир чижек. Сөөлгү үеде бичиилерниң саны көвүдеп келген. Уруглар комбинадын алгыдар дугайында шиитпирни күүском хуралынга хүлээп алган. Удавас дөрт чүс чашты хүлээп алыр. Школаны база делгемчиткен. Амгы үеде депутаттар, күүском алды харлыг уругларны школаже кирер дээш белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Кадр килдизиниң социологтары анкета тараткан, ооң харыыларын кодээ Советке кичээнгейлиг өөренип көрген. «Искраның» ажылдакчыларының доктаамал чоруунуң бир чылдагааны— чаагай хандырылганы тургусканы, культурлуг амыдырал болур. Суурда хөй квартиралыг 20 бажың бар, ында байдалдар хоорайныындан бичии-даа ылгалбас, садыг-амыдырал хандырылга төвү, столовая, бассейнниг баня база бисте бар. Хоорайжыгаштың ийиги зал-чээн телевилээн, дузалал ажыл-агыйлыг бажыңнарны тударын ында көрген. Культура-спорт комплекизин бисте дыштанылга цеги деп адап турар.

— Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге, калбак социал программаны боттандырарынга Советтерниң ролюнуң бедээнин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалашкан. Ол партийжи айтыышкынны практиктиг ажыл-херекке ам-даа ажыглаар бис — деп, А. И. Герасимов чугаалады.— Бүдүрүлгениң бедик культуразы — кодээниң чурттакчыларының культурлуг дыштанылгазы, амыдыралы-биле хандыртынар деп чурум «Искрада» тургустунган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң соонда, бүгү-ле социал-культура албан черлериниң, организацияларның, оларның кайы-даа ведомствога хамааржырын барымдаалавайн, бүгү ажыл-чорудулгазын чаңгыс ваи планга киирген бис. Кодээ Совет күүскомунуң планнап көрген чүүлүнүң күүселдези дээш эң шыңгыы контроль тургустунган. Күрүне планнарының, социалистиг хүлээлгелер күүселдези дээш негелде база шыңгыы.

Үш муң ажыг чурттакчылыг бистиң төп сууруңусту эргип, келип көрүңер-даан. Арыг-силиг, ногаан газоннарлыг, чечектер тарып олуртунган. Чазын болган чыышка суурну сад болдурар деп шиитпир хүлээп алдынган. Ол шиитпирни боттандырары-биле кижи бүрүзү кирипкен, яблоняны, вишняны, сливаны кудумчуларга тарыыр ажылга чаңгыс-даа кижи хажыызынга артпаан. Тарыттынган ийи муң ажыг ыяш шупту өзүп турар, чүге дээрге кижилер аңаа ак сеткил-биле ажылдаан.

Чаа тудуглар. Оларны каттыжыышкынның чиңгине директору, кодээ Совет депутады А. Т. Панин улуг күзелдиг-биле көргүсту. Амгы үениң телевилелин-биле туттунган дыка улуг бажың база бар. Ол дээрге технологтуг ажыл-чорудулганы эргелеп башкарарының автоматтыг системазының нарын дериг-херекселдериниң болгаш электроннуг саналга машиналарының бажыңы болур. Бистиң чуртувуста эң баштайгы болур ол системаны тургузарынга дыка улуг, ооң иштинде академиктиг институттар киржип турар. Ийиги тудуг база калбарган — ол дээрге гектар-гектар черлерде теплицалар-дыр. Чаа ногаалар столоваяларга, школага, уруглар комбинадынга, ажылчыннар столовазынга, кафеге четчир апаар. Чечектер база тарыттынар. Ногаалар дээрге, дузалал ажыл-агыйының бүдүрүп турар продуктуларынга немелде болур.

Төп суурдан аңгыда кодээ Советтиң девискээринде чурттакчылыг тос суурнугаш бар. Олар 320 чурттакчылыг. Оларны чоорту ажыл-агыйның төвүнче кожурер деп баштай планнап турган. Ынчалза-даа далашпааннар. Кодээ Советтиң күүском кежигүннери, депутаттар, администрацияның төлээлекчилери өг-бүле бүрүзүнге барып, тудуг-суурну, бажыңнар чанының участоктарын, чуртталга бажыңнарын сонуургап көрген. Ол нарын айтырыгны эң-не улуг кичээнгей-биле өөренип көргеш, ам шиитпир үндүрген.

Ол шиитпир мындыг: кижилерни ук-ызыгуурундан бээр чурттап келген черинден өскээр көжүрбес, чылчылы-биле тудуп, кылып алган чүүлдерин үревес, а оларга дузаны көргүзер. Күүскомунуң шиитпири-биле ол сууржугаштарның чурттакчыларын хандырарының айтырыглары шиитпирлеттинген, хүн бүрүнүң хереклел бараанарын, газты, одаар чүүлдү чедирип турар. Транспорт аймаан тускайлап берип, бажың чанының участоктарын болбаазырадырынга дузалап турар. Суурларның чурттакчыларының дыка хөйү — күш-ажылдың хоочуннары. Хуу малга сиген кезер черлерин чөпшээреп, мал чемин үндүрүп берип турар. Ол чорук кодээ ажыл-агый продуктуларын чурттакчы чондан садып алыр планны ажыр күүседиринге улуг идиглиг болуп турар. Чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге — оларның мал, куш тударынга, огородка ажылдаарынга дузалажып, күүскомнуң, депутаттарның, администрацияның кичээнгейинден дүжүрбейн турар. Туруштуг коллектив тургузарының бир кол бызазы база ол. Ажылдаар кижи барда, кижилер ак сеткилдиг болур, ынчан ажылдың шынары-даа бедик апаар, ол бүгү чүүлдер Аъш-чем программазын боттандырарынга бистиң салыышкынывысты улгаттырар. Сагыш човаашкын дээш кижилерниң беримчези улуг болгай.

А. ТРОФИМОВ,
СЭТА-ның корр.

Социалистиг чарыштың чаа хевирлери

БРИГАДАНЫҢ ИШТИНГЕ ЧАРЫШ

Амгы байдалдарда бригада иштинге чарыш болдунмас деп савап турар ажылчыннар эвээш эвес. Бригада керээзин ёзугаар ажылдап турда, ам кол чүве маргылдажыышкын эвес, а бот-боттарынга дузалажылга болур деп, олар чугаалаар. Ажылчыннарның хөй кезии оон өскээр бодап турар, ынчалза-даа чогум чүге ынча деп турарын ханы тайылбырлап шыдавастар. «Бригада иштинге чарыш чок болур чүве болза, ажылчын профессиялар талазы-биле чарышты канчаарыл, цехке, заводка, алырга профессия талазы-биле тергиининерни канчап тодарадырыл? Бир эвес бригада кежигүннери хууда хүлээлгелерин албас чүве болза, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты кымга тыпсырыл?» Оларның бо айтырыгларындан моон мурнунда ажыглаттынып турган күш-ажылчы маргылдажыышкынның хевирлери будалыр ышкажыл деп айтылзыныышкын билдинип турар. А чамдык кижилер амга чедир тургустунуп келген практиканы үрээн херээ чок дижип турар.

Профессия талазы-биле тергииннерни шилиирн хевирниң бригада иштиниң чарыжы күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң тус кижилерге таарыштырган хевиринге дүгжүп турары шын харын. Эрги хевирниң специализастаан, харын-даа комплекстиг бригадаларынга оон өске арга чок-даа турган ынчаш, чүге дээрге оларга чаңгыс азы элээн каш мергежилдиг кижилерни аңаа-ла кадып каан турган болгай, оларны ниити алыс түңнел шоолуг-ла сонуургатпайн турган, ол ышкаш олар ёзулуг чаңгыс ай, материалдыг сонуургал чок турган. Ынчангаш ындыг бригадаларның ажылын чүгле технологтуг нормаларны күүсеткениниң хуузун ёзугаар үнелеп келген, а ук хуузу бедидерин колдуунда-ла мергежилдиң бедээнинин ачызында чедип ап болур. Ындыг болганда, ол бригаданың иштинге чарыштың утказы болгаш ооң идеалы билдингир апаар, ол дээрге мергежилин тергиин эки билир кижи ол-дур.

Чаа хевирниң бригадаларынга ындыг ажылчыннарның онза эргежок чугулазы билдингир. Ынчалза-даа ол бригаданың ажыл-чорудулгазынга кара чаңгыс болгаш эң чугула чүүл эвес апарган, ындыг фактор коллективтиг сонуургалдың, коллективтиг харыысалганың, коллективтиг билиглерниң болгаш коллективтиг дургужулганың мурнунга чегыптган рольдуг болу берген.

Өскээр чугаалаарга, бригадага мергежил талазы-биле бирги чер дээш демисел ооң мурнундагы экономиктиг болгаш социал утказын чидирип турар. Өске сорулга — бригадага коллективтиң бүдүрүкчү күштү хөгжүдеринге дузалаары, кижилерниң ниити ажылының алыс продуктузунга оларның эң-не хөй салыышкынын киирген турарын чедип алыры — амгы үеде кол сорулга апарган. А ол дээрге кижи бүрүзү түс-түс нормаларны күүседир азы ажыр күүседир дугайында чугаа эвес, ол дээрге бедик медерелдиг чорук, ниитиг херекке ак сеткилдиг хамаарылга, чогаадыкчы чорук, бот-боттарынга дузалажылга, коллективтиг бедик харыысалга болгаш өске-даа чугула чүүлдер-дир. Мындыг байдалда эки ажылчын дээрге чүгле квалификация разряды бедик кижи эвес, а бодунуң эштериниң ниити чедиишкиншеринге эң-не хөйү-биле дузалап, эң-не хөй салыышкынны киирип турар кижи ол-дур.

Бо чугаа дээрге аңаа-ла даап бодаашкыннар эвес. Бисте мындыг чижектер бар. Людиновскиниң тепловоз тудуушкун заводунда бригада иштиниң чарыжынга тиилээннерге «Мергежил талазы-биле тергиин кижи» деп атты тыпсып турар-даа болза, херек кырында мында чарыш бригаданың эң эки ажылдакчызы ат дээш чоруп турар. А ооң бир участогунда кижи бүрүзүнүң ажылының үнелелин хүннүң-не кызып турар, ынчаарга кол чүүл болза чүгле профессионал мергежил эвес, а харын бригаданың дериг-херекселдеринге хумагалыг чорук, камналга болгаш хөй-ниити ажылынга киржилге болуп турар.

«Калуганың турбина заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынында эки ажылдакчыларга «Бригада иштинде социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп атты тыпсып турар. Түңнелдерни күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин база хууда социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин барымдаалап хүннүң болгаш ай санында үндүрүп турар. Ол дээрге бригада иштинге чаа харылзааларга дүгжүп турар чүүл деп бодап турар бис.

ККК болза ажылдың ниити түңнелдеринге коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң салыышкынының хемчээл талазы-биле үнелээшкини болур дээрзин сагындырып каайн. Ол үнелел профессионал мергежил-биле чергелештир, бодундан өске мергежилдерниң ажылын кылганындан, күш-ажылчы идепкейлиг, бригадага быжыглаан дериг-херекселдерин камныг ажыглааныңдан, арга-дуржулгазын эштеринге дамчыдып берип турарындан, аңаа туруушкуннар болдурбааныңдан болгаш өске-даа чүүлдерден хамааржыр. ККК-ның хемчээлин улгаттырып азы эвээзедип тура, бригада чөвүлели ук ажылдакчыга бодунуң хамаарылгазын илергейлээни ол, коллектив мурнунга ук кижиниң ат-алдары кандыгыл деп айтырыгга харыылааны ол. Ындыг болганда ККК бүдүрүлге-экономиктиг ужур-уткадан аңгыда, ханы социал-экономиктиг утказыг болуп турар, ынчангаш ол социалистиг чарыштың ук чугула талазын база илергейлеп турар болгаш ооң комплекстиг көргүзүү болуп болур-дур.

Күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин ажыглаары бригада кежигүннериниң хүлээлгелерин улам тодаргайлыдар, оларның дээштиин бедидер. Коллективтиң бедик үнелелин чедип алыры, артында-ла ону үр үеде ындыг деңнелге тудары белен эвес. Ынчаар диже үргүлчү дилээшкинге турар, кужениишкиннинг ажылдаар, улам-на чаа-чаа курлавырларны могаг чок дилээр, ажыглаар аваар. Бир эвес мергежил четпейн турарындан чедиишкин ал дыммайн турар болза, хууда хүлээлгеге ону бедидериниң дугайында пунктуну киирер ужурга таварыжыр. Бир эвес ниити билиг четпес болза, ажылчын кежээки школага кирер дугайында бодай баар. Ындыг углиг ам безин элээн тода көстүп келген. Күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң бригада хевирин нептеретикениниң соонда, калуга турбинажыларының профессия талазы-биле бедик деңнелди чедип алырының хуусаазы барык-ла ийи катап эвээжээн таварыңга эвес боор.

Бригада иштиниң чарыжын күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап организастаары — ККК-ның хемчээли бригада кежигүннеринде ылгалдыг болурунга, ол ышкаш эвээш ККК-лыг ажылчыннар коэффициентизи бедик ажылчыннарга чедер дээш кызарынга үндезилеттинген. А мурнакчыларга, ындыг коэффициентилери доктаамал бедик ажылчыннарга хамаарыштыр ону канчаар көөрүл? Маңаа кара чаңгыс арга таарышр деп бодаар мен — оларны чарыштың тускай бөлүк кылдыр аңгылаар.

В. ПОДМЕТУХОВ,
Калуганың профэвлелчөвүлелиниң секретары.
(«Социалистическое соревнование» журналдан).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ВЬЕТНАМДА БАШТАЙГЫ

Вьетнамның мурнуу чүгүнде далай чанында Вунгтау хоорайның чоогунда сыык черден баштайгы нефть алдынган. Нефть тывыжынның «Михаил Мирчинк» деп совет суднозунуң өрүмнээр херексели үш муң метр чер адаанда нефтиге чеде берген.

Вьетнамның баштайгы нефтизин ап эгелээни — «Вьетсовпетро» каттышкан совет-вьетнам бүдүрүлгениң интернационалчы коллективиниң күш-ажылчы улуг тиилелгези-дир. ССРЭ-ниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың чазактарының аразынга дугуржулганы ёзугаар ол бүдүрүлгени элээн каш чыл бурунгаар тургускан. Акы-дуңма ийи чурттарның геологтары, монтажниктери, өрүмнекчилери амгы үеде ында дем-биле ажылдап турар. Нефтини шинчилеп тывары болгаш нефть сордурар дериг-херекселдерни хары угда эптээр ажылдар далайда үргүлчүлеп турар. Совет болгаш вьетнам нефтижилерниң чедиишкинниң хөй «кара алдынны» ВСР-ге тыварынга быжыг үндезинни тургузуп турар.

ЧУРУКТА: далай дүвүн өрүмнээр күчүлүг херексел ийиги өрүмнээшкинниң эгелей берген.
А. МИНЕЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

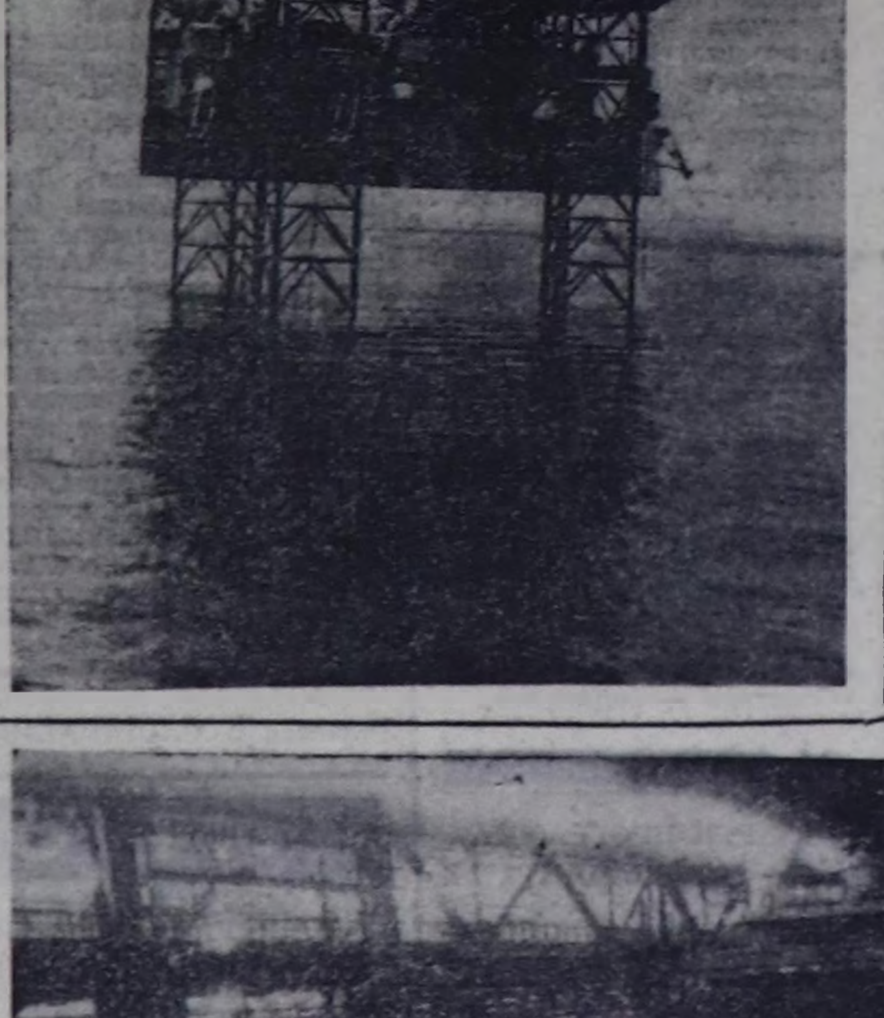

Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг деткимчези-биле дерээн Бхилаиниң комбинады — Индияның кара металлургиязының эң улуг бүдүрүлгези. Чуртта эзилдирип турар бүгү кааның дөрттүң бир кезиин ол комбинаттың үлүүнге онаажып турар. Ажыглалга кирген соолунде ажылдап келген бүгү чылдарының дургузунда комбинат чуртка 40 миллион кааны, 33 миллион ажыг тонна прокатты берген. Чиик чарылдаалдыг болгаш бедик шынарлыг продукцияны берип турар ол бүдүрүлге чери Индияда эң-не оруглалыг болуп турар.
ЧУРУКТА: Бхилаиде комбинаттың прокат цегинде.
А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

1. Амгы үениң эң чугула сорулгазы

Империализмниң агрессивчи милитаристчи политиказының түңнелинде, ядролуг дайын халавының айыылы кырында диргелип келген амгы делегейде боо-чепсектерни улам ынай эндере бүдүрериң болдурбазындан артык чугула сорулга чок. АКШ-тың шаап халдакчы стратегтиг күштери ам безин ядролуг чепсекти чедиреринин янзы-бүрү чепсектериниң ийи муң ажыг единицаларлыг, олар аажок улуг үрегдекчи күштүг 10 муң зарядтарны ап чоруур аргалыг. Ындыг түрбүже, безин Рейганның администрациязы ядролуг боо-чепсектерни дагын-дагын эндере бүдүрер чорукту делегейде сыгап, ортумак ыракшылдың талазы-биле бодунуң чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп, диптер аразынга ужугар МХ дээр баллистиктиг ракеталарны, В-1 бомбардировщиктерни, суг адаанын «Трайдент» дээр хемелерин болгаш өске-даа ол янзылыг чүүлдерни бүдүреринче кирген. Оон туржук, боо-чепсектерни эндере бүдүрер чорукту Вашингтон ам космос делгемниче шилчидер сорулганы база салып алган.

Америк империализмниң айыылдыг угланыышкынынга удур угланган чүүлдерни социалистиг чурттар саналдап турар. Ортумак ыракшылдың америк ядролуг ракеталарын Барыын Европага тургузарын соксадырын олар негеп турар. Ядролуг чепсекти шөлээзин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруурунуң дугайын, химиктиг чепсекти бүгү делегей хемчээлинге хоруурунуң болгаш узуткаарының дугайында база олче бажым кылдыр Европа диштие ону узуткап чок кылырының дугайын соңгаарладыышкынын чок дугуржуп алырын олар саналдап турар. Ядролуг чепсектиг күрүнелерниң аразында харылзаалар оларның аразында чогуур, дугуржуттунган, ядролуг дайынны болдурбайн барып болгу дег алыс сорулгалыг албанның норма-чижектеринге чагыртан турарының дугайында совет санал принциптиг, улуг ужур-дузалыг. Ындыг норма-чижектер чүл дээрге, дайын пропагандалаарындан ойталаары, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас, кандыг-даа хевирге ону нептередирин болдурбас деп хүлээлге, ядролуг чепсек чок зоналар тургузарын деткиири, ядролуг боо-чепсектерни мырыңай узуткап чок кылырынга чедир оларны кызырарынче угланыышкын-дыр.

Шиитпирлээн турарынга Каттышкан Штаттар Совет Эвилеелден дудак чок сонуургалдыг, ынчангаш бүгү күрүнелерге болгаш улустарга амыдыралчы чугула ужур-дузалыг айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннарга баш бурунгаар мугулай негелделер кодурер дээр бодунуң үре-түңнел чок оралдажыышкыннарындан Вашингтон ойталазын дээр негелделер бүгү делегейниң эң калбак хөй-ниитичи болгаш политиктиг бөлүктеринде ынчангаш улам калбарып орар. Делегей аразында тургустунган айыылдыг байдал тайбын кежээн камгалаарынга, чепсегленииишкинни дүжүреринин чиин эвес айтырыглары шиитпирлээрниң аргазын дилеп тывар дээш ажыл-херекчи болгаш ак сеткилдиг шыңгыы чугаалажыышкынның хөгжүдеринге кужениишкиннерин ийи база үш катап улгаттырарын хүлээдир турар.

2. Чогумчудулганың эгези

Израиль-америк агрессиязы болгаш иштики месилдежиишкинниң уржуу-биле Ливанның хөй катап каражадаан черинде чогумчудуушкунуң херээ эгелээн. Удурланыштыр туржуп турар бөлүглежиишкиннерниң дем каткан күжениишкиннери-биле Р. Караменин баштадыр тургускан Национал чаңгыс эптиң чазаа айыыл чок чорукту хандырарының талазы-биле ооң ажылдап кылган планын боттандырарынче кирипкен. Удурланыштыр туржуп турар күштерни христиан болгаш мусульман районнарга наыысылал Бейрутту чарып турар шугумдан аткаарладып чайладырын боттандырган, ынчангаш оларны ливан армияның доктаамал кезектери-биле солаан. Хоорайның чөөн болгаш барыын секторларының аразында артиишкин черлерин катап тургускан болгаш ажыткан. Беш ай чансардыышкынның соонда, ажылын Бейруттуң делегей аэропорту болгаш далай порту дагын эгелээн. Албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелерниң ажылы таарыштыр тургустунуп орар.

Каттышкан Штаттарның болгаш Израильдиң Ливанга доңнаштырганы, 1983 чылдың май 17-деги кулданыкчы дугуржулганы узуткаанының түңнелинде, ол-ла бүгү чүүлдер болдунар аргалыг болу берген. Ливан улустуң, Сирияның болгаш араб делегейниң патриотчу өске-даа күштериниң америк-израиль албадаашкынга удур быжыг демниг хөделиишкининиң ачызында чедип алдынган ол тиилелге араб улустарның шилип алган оруу-биле чедиишкинниг бурунгаарлаар, боттарының дүрүм ёзугаар эргелерин быжыг туруштуг камгалаар арга-мергежилдиң тодаргай көргүскен. Дайынзырак ажык конфронтацияга, халдаашкынга АКШ-тың идегел салыышкыны улустарның удурланыышкынын сып шылаар шинек чогул Ливанда болуп турар чүүлдер бүзүрелдиг көргүзүп турар. «Ливан ышкаш, үр үениң хамаатылы дайынга харыксыраан мындыг чурт сионистерниң доңнаштырган дугуржулгазын күш чок болдуруптар дидим күштүг болганы өттүнүп салгаарынга төлептиг үлегер-чижек ол-дур» деп, Алжирниң «Эль-Муджахид» солуну онзалап демдеглээн.

Ынчалза-даа Ливанда демисел ам-даа ыракта-ла доозулбаан. Бейрутка болгаш чурттуң өске-даа районнарынга айыыл чок турар байдалды хандырар талазы-биле Р. Караменин чазааның хемчеглерин үзеринче угланган планнарны Каттышкан Штаттар биле Израиль тургузуп турарын эвээш эвес фактылар чугаалап турар. Башкаланыкчы, чарылдырыкчы күштерни, ол ышкаш Ливанда боттарының агентуразын ажыглавышаан, Вашингтон биле Тель-Авив Ливанда байдалды бузулдуруп баксырадырын оралдажып болгаш чаа халдаашкын кылырын ажыы-биле кыжанып турар.

Ливанның Мурнуу чүгүнүң дыка улуг кезиин израиль агрессорлар эжелеп уламчылап турарын, Ливан чазакка Тель-Авив ажык ыйымшкен кылып турар деп чүвени база уттуп болбас дээрзин Ливан Коммунистиг партияның ТК-ның Чингине секретары Ж. Хауи онзалап демдеглээн. Ону барымдаалааш, империализмниң, сионизмниң болгаш оларның агентураларының чимзениишкиннерин үзер дээш демиселге сырый каттыжарынче бүгү ливаннарны коммунистер кыйгырып турар. Ливан улус тиилээр, чүге дээрге ол шыныг херээн камгалап турар болгай.

3. АСЕАН: АКШ-тың ыйыышкыны өзүп орар

Мурнуу-Чөөн Азия күрүнелериниң ассоциациязының (АСЕАН) кежигүннери чурттарының дашты херектер министрлериниң XVII конференциязы Индонезияның найысылалы — Джакартага болган. Ол каттыжыышкында Индонезия, Малайзия, Сингапур, Таиланд, Филиппины болгаш Бруней бактаал турар. 1967 чылда тургустунган бо девискээр организациязы Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңның зоназын тургузарын болгаш кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырын бодунуң сорулгазы кылдыр салган турган.

Бодунуң догуннап келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, АСЕАН ол организацияны бодунуң шериг политиктиг планнарынга ажыглаарын, ол кавы девискээрниң өске чурттары-биле АСЕАН-ның чогумчалыг харылзаалыг болурунга шаптыктаарын кызыдып турар АКШ-тың ыйыышкынының объектизи апарган. Ынчангаш харын бо-даа удаада Джакарта конференциязын Вашингтон ол чурттарның национал эрге-ажыктарынга таарышпас шиитпирлерин конференцияның киржикчилеринге доңнаштырарын, АКШ-тың болгаш Японияның тургузуп турары «Оожум океан ниитилежилгезин» дижир чүвеже киир тыртарын оралдажырынга ажыглаан. АКШ биле Япония ол «ниитилежилге» дижир чүвезин неоколониалисчи эжелекчи хөөннүг чоруктуң болгаш дайынга белеткелдериниң баазазын калбартырының чепсээ болур кылдыр бодап алган.

Ол сорулга-биле АКШ-тың күрүне секретары Шульцту Мурнуу-Чөөн Азия чурттарынче улчудуп чоруткан. Доктаамал XVII конференция доозулган соонда, АКШ-тың, Японияның, Канаданың, Австралияның болгаш Чаа Зеландияның министрлериниң киржилгези-биле АСЕАН чурттарының дашты херектер министрлериниң калбак чөвүлел хуралын эрттирген. Япон, канада, австрали, чаа зеланд министрлер Шульцтуң удуртулгазы-биле АСЕАН чурттарын Вашингтоннуң болгаш Токионуң эжелекчи планнарынче киир тыртарының кужениишкиннерин кылган.

Ынчалза-даа АСЕАН чурттары «Оожум океан ниитилежилгезин» тургузарының планнарын хынамчалыг көрген. Ындыг янзылыг бөлүглежиишкинге олар боттарының бот-тускайлаң догуннаашкынын оскунуптар, ол чорук Каттышкан Штаттар-биле болгаш оларның империалистиг эвилелчилери-биле АСЕАН-ның туруп турар дең эргелиг эвес харылзааларын чүгле быжыглаар эвес, харын күштелдирип ийик деп, олар кончуг үндезилелдиг санап турарлар. Индонезияның дашты херектер министри Кусумаатмад Джа кол кичээнгейни делегейниң АСЕАН чурттарының дургаазынын хайныктырып турар экономиктиг харылзааларының айтырыгларынче угландырарынче чөвүлел хуралдың киржикчилерин кыйгырган.

Ынчаммыже, Каттышкан Штаттар чүве талазы-биле меңеглелди АСЕАН-га доңнаштырарын чедип аппан. Кхмер реакцияны деткииринче угланган америк шугумну «ол айтырыг» дугайты чорудуп турар болгай. «Вашингтоннуң айыылдыг угланыышкынын эдерип уламчылавышаан, АСЕАН чурттары Мурнуу-Чөөн Азия улустарының эрге-ажыктарынга чөрүштүр хөделип турар-дыр» деп, Вьетнамның «Нян зан» солуну бо айтырыгга хамаарыштыр демдеглээн. Ол чурттарның ёзулуг айыыл чок чоруун болгаш экономика талазы-биле хамааржыпас чоруун империалистиг кандыг-даа хоптаарлаашкын чокка харын чүгле чугаалажыышкыннары болгаш бүгү чурттарның дең эргелиг, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң аргазы-биле хандырып болурун ол солун онзалап демдеглээн.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ ХЕРЕЧИЗИ

ЕРЕВАН. (СЭТА-ның корр.). Арменияның күрүне музейинде ажыттынган «Мөңге найыралга тураскаатан» деп чаа делгиир орус болгаш армян улустуң сырый харылзааларының дугайын төөгүп турар. Хөй санныг документилер, чагаалар XVII—XIX чүс чылдарда армяннарның бодунуң күрүнезин камгалап алыр дээш демисежип турганын, Россияга оларның идегелин көргүзүп турар. Бир бөлүк материалдары 1812 чылдың ада-чурт дайынынга армян ополченнерниң киржилгезинге тураскаатан. А. С. Грибоедовтуң өлгени-биле холбаштыр Эчмиадзинге мөргүл кылган католикос Ефремге Чавчавадзе князьтың чагаазы база ында.

Акы-дуңмалышкы республикаларның өг-бүлезинге Арменияның эрткен оруунуң дугайын төөгүп турар улуг хөй материалдар база бар.

Ереванга көргүскен соонда, ол делгиир республиканың хоорайларын, район төптерин, суурларын кезиир.

Тываның ырак районнарының бирээзи Мөңгүн-Тайга чаартынып сайзырап орар. Ажылтыр, кежээ кижилерниң холдары-биле үк булуң сайзырап орар. Аас-кежиктиг чаагай амыдыралдың аян-хөөнү кайда-даа хайнымныг. Күш-ажылчы кижилер Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш туруштуг ажылдап турарлар.

Культура албан черлериниң ажылдакчылары чон ортузунга уран чүүлдүң сайзыралы дээш сагыш салып турар. Хостуг үе-шактарын бот-тывынгыр уран чүүлге бараалгадып, янзы-бүрү бөлгүмнерде киржип турарлар мында хөй. Чоокта чаа эрткен республика фестивалынга мөңгүн-тайгажыларның концерт көргүзүглерин чон сонуургаан.

ЧУРУКТАРДА: Мөңгүн-Тайганың бот-тывынгыр артистери аян тудуп турлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

АМГЫ ҮЕНИҢ БАШКЫЗЫ КАНДЫГ БОЛУРУЛ

Школа реформазы

Башкының, профессиязы ышкаш хөй талалыг талантылыг болурун негээр ындыг профессия ховар. Эзулуг башкы артист-даа, режиссёр-даа, психолог-даа, чогаадыкчы-даа, ол ышкаш аян-шинчилиг болгаш чүткүлдүг, ол ынап-ла уругларга ынак кижи болуру чугаажок. Башкы дээрге массалыг профессия болгай, шак ындыг идеалды канчап чедип алырыл ынчаш?

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырары эгелээни-биле ук айтырыг ам бисте улам чугула апарган. Чүге дээрге реформа башкы кадрларны белеткээриин сайзырангайжыдарынче чугула сагыш салган. Чүнүң-даа мурнунда, профуглаңнышкынче сагыш салып, башкы талазы-биле өөредилге черлеринге хүлээп алышкын чорударда уруглар-биле ажылга хандыкшылдыг болган аныяк кижилерни шилип тывары чугула апарган.

Бо талазы-биле дуржулга бар. Полтавщинага үр чылдарда чорудуп келгең шенелдениң чижээн маңаа киирип көрейн. Полтаваның педагогика институдунуң бөлүк эртемденнери ректор, профессор Иван Зязюнның удуртулгазы-биле чеди чыл мурнунда «Школа — дээди өөредилге чери — школа» деп комплекстиг программаны тургусканнар. Шилилге школага эгелээри билдингирдир.

Программаның баштайгы үе-чадазын «Аныяк башкы» деп адаар. Ол дээрге чедигес классчыларга факультетивтиг курс болуп турар. Ындыг факультетив таарымчалыын көргүскен. Ам ону областың школаларының хөй кезиинде киирген. Мында кижи кайгаар чүве чок: школалар боттары-ла боттарынга кадрлар белеткээринге идепкейлиг киржип эгелээннер. Полтавада башкы институттарының доозукчуларын ажылче адрес езугаар хуваап турар, ол чүл дизе абитуриент кайы школаның бижиин-биле келген болдур, ону ынаар чорудар. Шак ындыг система хары үгда элээн каш айтырыгны шиитпирлеп турар. Доозукчу боду-даа, аданезин-даа, школа-даа, дээди өөредилге чери боду база аңаа таарзынып артар. Аныяк специалистиң ажылынга ижигеринге база дузалыг.

Факультетивтиң кол-ла чүвези — эки башкының тыптып келириниң үндезини болуп турарында. Школа, бодунуң доозукчуларын эки билир болгаш, шынап-ла, бо ажылга сундулуг уругларны шилип чорудуп турары билдингир. «Аныяк башкы» деп факультетивке уругларның күзел-чүткүлү чоорту сайзырап, ол харназы аайы-биле ханылаар. Дыңнакчылар чыл санында-ла бир чада өрүлеп орарлар. Бирги чада (чедиги класс) — бичии уруглар-биле ажылга өөредири, ийиги чада (сес класс) — оон өрү назылыг уруглар-биле ажылдаарынга өөредири, үшкү чада (доозукчу онгу класс) оларны «Башкының дузалакчызы» деп адаар. Шак бо түңнел чадага үстүкү классчылар башкының столунга олурупкаш, кичээлдиң чамдык кезектерин эртирерлер.

Онгу классчылар-биле институт база келир үениң башкызының факультединге аңаа сонуургалдыг аныяктарны дыштаныр хүннерде чыып эккеп турар. «Аныяк башкының» курузун эрткен соонда доозукчулар характеристиканы алырлар. Башкы институдунче экзамен дужаап кирер мурнунда, шак ындыг доозукчулар-биле тускай комиссия беседа, анкета аргазы-биле оолдарның азы уругларның башкылап ажылдаарынга таарыжыр, таарышпазын хынаар. Чамдыктарының билиин эки-даа болза, уругларга хандыкшыл чок болгулаар. Шак ындыг абитуриент каш чыл эрткенде, башкының дипломун алгаш, башкылап эгелээр — түңнелинде бодунга-даа, өскелерге-даа ажык чок болур. Полтавада ындыг байдалдан чайлап турар. Башкы ажылынга сундуу чоктарны ажыы-биле сүмелеп, өскээр өөренирин саналдаар.

Дээди өөредилге черинге шак ындыг шилип алган кижилерни өөредириниң системазы база бир янзы. 1981 чылда Полтаваның башкы институдунда чуртта бир-ле дугаар башкылаашкын мергежилиниң кафедразын ажыткан. Бо талазы-биле тускай курсту ында номчуп турар: студентилер оратор мергежилинге, чугаа культуразынга, башкылаашкын ажылының тускай онзагай чүүлдеринге, классы бодун чогумчалыг кылдыр туттунарынга дээш өске-даа чүүлдерге өөренип алырлар.

Чижээлээрге, математика методиказының кабинеди. Оон артыы талакы ханазы көрүнчүктелчек, балет класстарында-биле дөмей. Келир үениң башкызы өөредилге кичээлин эрттирип турар, бодунче хажызындан хайгаарап көөр. А кабинеттиң ол-ла артыны талазында чырыктыг табло база бар, аңаа методист башкы класска эскет чокка сүмени бээр. Практикант улуг шакты база хайгаарап турар: башкы кижиге үени таарыштырып билири кончуг чугула. Ол-ла кабинетте видеомагнитофонну база тургузуп каан. Чүге дээрге оон соонда кичээлдиң чедер, четпес чүүлдерин бүрүн сайгарып көөр болгай. Ол ышкаш үи бижиир болгаш проекциялыг аппаратура база бар.

Полтавада келир үениң башкылары болурлар өске башкы институттарының студентилеринге бодаарга школа-биле эң сырый харылзаалыг. Украин ССР-ниң Чырыдышкын министерствозу үш чыл мурнунда-ла шиңчилел хевирниң өөредилге - кижизидилге комплекизин тургускан. Ында башкы институду, уруглар сады, профтехучилище, ийи ортумак школа кирип турар. Практика эрттиреринге эң таарымчалыг байдал тургустунган. Маңаа студентилер бирги курстан-на кээп эгелээр болгаш янзы-бүрү бөлгүмнерни, спортчу секцияларны удуртур, факультетивтер ажылынга киржип, отряд-даа вожатыйлаарлар. Класс башкыларынга база дузалажыр. Бо бүгү ажылдарны чорударын дуржулгалыг медотистер хайгаарап турар.

Шак мындыг чаа программа езугаар белеткээн башкыларны дээди өөредилге черинин аудиториязынга-даа, школага-даа, дыштанылга черинге-даа, башкы мергежилиниң конкурузунга-даа көрүп, ужуражып чугаалашкыладым. Шырак билиг-мергежилдиг, тывынгыр, сагынгыр магалыг-ла улус. Шак ындыг башкыларлыг уруглар дээш, шынап-ла кижиниң сеткили ханар.

Валерий ЗАЛИВАДНЫЙ.
(ПМА).

ДЫШТАНМЫШААН...

СЭКП ТК-ның хүлээп алганы школа реформазының сорулгалары бистиң республиканың амыдыралында база боттанып эгелээн. Тыва АССР-ниң Чырыдышкын министерствозу башкы кадрларның ажыл-ижин улам үре-түңнелдиг болдурары-биле оларның амыдырал-чуртталгазынче, кадыкшылынче кичээнгейни угландырган. Оон тодаргай чижээ, бо чайын республиканың школаларындан хөй чыл школага ажылдап келген хоочун башкыларны дыштандырып-эмнедири-биле Кызыл чоогунда профилакторийже чоруткан. Аңаа башкылар кадыын экижидип, дыштанырындан аңгыда, бот-боттарының арга-дуржулгазын солчуп, беседалажыр аргалыг болган. Аңаа 1—3 класстарның башкылары тускай план езугаар өөредилгени эрттивис. Дыштанып турган башкылар бистерге солун болгаш ажыктыг лекцияларны республиканың «Билиг» ниитилелинден К. Д. Будук-оол, башкылар билин бедидер институттан А. М. Энютина, К.-У. М. Монгуш болгаш чырыдышкын министри Н. С. Коңгар олар кылтылаан.

Б.-У. КЫРГЫС.

СОВХОЗ—ШКОЛАГА

«Искра» совхозтуң төвү — Бажың-Алаак суурнуң артыы талазында Ак-Суданың кара суунуң эриинде, эзим-арга ортузунуң аяншыгында. школачыларның күш-ажыл болгаш дыштанылга лагериниң төвүн туткан.

Эрткен чылын аңаа таарымчалыг турлаг чок турган. Ынчалза-даа лагерьниң өөреникчилери боттарының чайгы күш-ажыл болгаш дыштанылга улдуңун хилис эрттирбейн, Белдир-Бажында сиген кажаазы биле бода мал кыштаанның чанында туттунган малчыннарның турлаг бажыңнарынга чурттавышаан, ажыктыг үүлени будургеннер.

Оларның чайгы күш-ажылчы бо үлүүнүң ачызында ол чылын ниитизи-биле 63 тонна будук-бүрү, 100 кг янзы-бүрү кат вареньезн белеткеттинген. Бо чылын күш-ажыл болгаш дыштанылга лагери будурулге бригадазынче шилчээн.

Күш-ажыл болгаш дыштанылга лагериниң өөреникчилериниң ажыл-ижин удуртуру-биле үш башкыны бижыглаан: оон удуртукчузу РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Балдан Ендановия Куулларга Семис-оол Мамың-оолович Монгуш биле ол-ла школада күш-ажыл башкызы Идам Чинзевич Ооржак дузалажып турар.

Лагерь төвү кылырынга эптиг черни шилип ап, уругларга ниити чуртталга бажыны, столовая, кухня, баскетбол, волейбол, футбол шөлдери кылдынган; оларга спортчу дериг-херекселдерни берген. Ам чүгле телевизор болгаш холодильник садып бээри арткан.

— Ол-даа удавас болу бээр — деп, лагерьниң бир удуртукчузу, хоочун башкы Семис-оол Мамың-оолович улуг өөрүшкү-биле чугаалап орар.

— Оон ыңай маңаа чоорту кызыл-булуң, башкылар чурттаар чайгы бажыңнарны база кылдыртыр апаар бис. Алызы барып бистиң районнуң пионер лагериндеи безин дудак чок баазалыг болур бис.

Шынап-ла, башкының чугаазы чөп. Турлагны долгандыр чиңгир-ногаан арга-арыг бүзээлээн болгаш агаарның экизин канчаар, ам артында арыг чаагай, аян-шыктың көксүг, шыксыг арга-ыяштың чуксуг чыды чайгаар-ла кижиниң думчуунга кээп айдызаттынып келир. Суур-биле харылзажырынга эптиг, оон ырак эвес.

Совхоз уругларга бир чүък машиназын будук-бүрү болгаш кижилер сөөртүрүнге таарыштыр берген. Күш-ажыл болгаш дыштанылга лагериниң девискээриниң чоогунда арга ыштин таарыштыр көрүп кажаалааш, азырал коданнар өстүрерин планнаан. Лагерьниң өөреникчилери бо чылын төрээн совхозунга 50 тонна будук-бүрү, 500 кг янзы-бүрү кат вареньезн белеткеп, 100 кг мөөгүнү чытташ, дузап бээрин хүлээнген. Олар ам будук-бүрү белеткелинче кирипкен. Ийиги селонда орта ниитизи-биле 80 өөреникчи дыштанып, ажылдап чайлаар.

Өрген чок черге күш-ажыл болгаш дыштанылга лагериниң түдүг-турлаан кончут дүрген тудуп берген. Калчанай Хомушкуну удуртканы тудугжулар звенозунга уруглар өөрүп четтиргенин илереткеннер. Тудугжулардан Эрес-оол Монгуш, Комбу Ховалыг, Александр Монгуш, Артур Кара-Сал, Кошкар-оол Монгуш дээш өскелер-даа эң идепкейлиг чорууп көргүскеннер.

А. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

17. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.30 — «Аян-чорукчулар клуву» 10.30 — Уругларга фильм. 11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — «Төөгүнүң арыннары». 16.05 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 11-ги сериязы. 17.05 — Ирак дугайында киноочерк. 17.15 — ССРЭ-ниң Далай флодунуң 60 чылынга уткуштур дамчыдылга. 18.15 — Мультфильм. 18.30 — Бичии концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.30 — Документалдыг телефильм. Крым дугайында. 19.50 — Беш сериялыг уран-чечен телефильм: «Ужуражыр черни өскертип болбас». 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.15 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.50 — Социалистиг чурттарның аразынга маргылдаалар. Волейбол. 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Хойжунуң өңнүү». Документалдыг фильм. 8.30 — «Эрги өрелер». Уран-чечен фильм. 9.55 — Орус чугаа. 10.25 — Шыдыраа школазы. 10.55 — Ниити биология. «Генетиктиг инженерия». 11.25 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Фехтование. 11.55 — Документалдыг фильмнер. 12.25 — Эртем болгаш амыдырал. 12.55 — «Хорезмниң тоожузу». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 14.00 — Француз дыл. 14.30 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 15.00 — Василь Быков. Чогаал ажылдарының дугайында. 15.50 — Тайбың болгаш аныяктар. 16.25 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Сургуулдарның чайгы күш-ажылчы практиказының дугайында дамчыдылга. 18.45 — Уругларга фильм — «Кожа адыглар». 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. ССРЭ-ниң болгаш Австрияның шилиндек командалары ужуражыр. 22.20 — 23.30 — «Композитор Мясковский». Фильм-концерт.

18. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.25 — Документалдыг телефильм. 9.55 — «Ужуражыр черни өскертип болбас». деп телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 12.10 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.05 — Авалар школазы. 15.35 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 12-ги болгаш 13-кү сериялары. 17.30 — Бүгүдеге стадион. 18.00 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 18.30 — И. С. Бах. Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — Эртем болгаш амыдырал. 19.50 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «ТТ-ниң алдын фондузундан». 22.35 — Неделяның спорту. 23.05 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Гандбол. 23.40 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.20 — Документалдыг фильм. 8.40 — Николай Заболотскийниң шүлүктери. 9.25 — Чалыыларның чогаадылгалары. 9.55 — Тележурнал — «Өг-бүле болгаш школа». 10.25 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 10.55 — «Байронның романтиктиг театры». 11.55 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы» 12.40 — Немец дыл. 13.10 — «Хорезмниң тоожузу». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 14.15 — Фильм-концерт. 15.00 — Соңгу-Осетия телевидение программазы. 16.05 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». 18.35 — Фильм-концерт. 18.55 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Легенда» деп уран-чечен фильм. 23.00 — 23.40 — Концерт.

19. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Мультфильм. 9.30 — «Петр Капщаның дугайында чечен чугаалар». 10.40 — «Шевер холдар». 11.10 — «Ужуражыр черни өскертип болбас». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 12.15 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг чаа телефильм. 15.20 — Концерт. 15.35 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 14-кү сериязы. 16.35 — Мультфильм. 16.45 — «Шыдыраа школазы». 17.15 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.00 — Социал айтырыглар дугайында дамчыдылга. 18.30 — «Чурук санында-ла — хүн». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Документалдыг телефильм. 19.25 — Концерт (Никарагуа). 19.45 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Чаа телешии. 22.55 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Чехословакия биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ужуражыр. Гандбол. 23.30 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Көвүрүглер дугайында телефильм. 8.50 — Чурулга уран чүүлдүнүң дугайында. 9.25 — Уругларга фильм — «Музыка башкызы». 10.40 — Авалар школазы. 11.10 — «Билиг — күш». 11.55 — «Родом из детства». Н. Зиодепис. 12.23 — Концерт. 13.40 — Испан дыл. 14.10 — «Отклонение — ноль». Тайылбыр - бижиктиг уран-чечен фильм. 15.30 — Көдээниң шагы. 16.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — Кызыл хоорай зоназының СТО-нуң ажылының дугайында дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бистиң идегеливистиң далайы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.25 — Документалдыг чаа телефильм.

20. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — «Хоглуг чарыштар». 9.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.15 — Концерт. 10.35 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — Документалдыг фильм. 15.55 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 15-ки сериязы. 16.45 — Концерт. 17.35 — Документалдыг чаа телефильм. 18.30 — Бистиң бажыңывыста чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тележурнал «Демкаттыштырылгазы». 19.35 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Гандбол. ССРЭ биле Венгрияның шилиндек командалары ойнаар. 22.10 — Сан-Ремога фестиваль (Италия). 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.40 — «Легенда». Уран-чечен фильм. 10.05 — «Горнистер, харыылаңар!». 10.35 — Фильм-концерт. 11.20 — «Калуганың тудугжулары». 11.50 — Бойдус дугайында билиг. 12.10 — Уругларга фильм. 14.15 — Англи дыл. 14.45 — Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп романындан үзүндүлер. 16.00 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Концерт. 18.50 — «Чаңгы». Телефильм. 19.10 — «Азия төвү» 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Музыка болгаш музыкантылар дугайында». 21.00 «Үе». 21.35 — «Гусарның кудазы». Уран-чечен телефильм. 22.45 — Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо».

21. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.05 — Документалдыг чаа телефильм. 9.35 — Концерт. 10.00 — «Спортлотонуң» 29-ку тиражы. 10.10 — Хөй эки бараанңар дээш. 10.40 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 12.00. — «Херлуф Бидструп Москвада». 12.25 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур. Концерт. 13.25 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.55 — Чиик атлетикага чурттар аразының маргылдаалары. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Уругларга фильм. 15.20 — Бүгү эвилелдиң телеконкурзу. 16.15 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.45 — «Ходжа Насреддин». «Джырдтан-Великан дугайы». Мультфильмнер. 17.15 — «Никарагуа: тиилээринге шиитпирлиг». Документалдыг телефильмнер. 18.20 — Дириг амытаннар амыдыралы. 19.20 — Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.50 — Чаа фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-шииниң уланчызы. 22.35 — Джаз дугайында 3-кү дамчыдылга. 23.20 — 23.30 — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Документалдыг фильмнер. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — «Башкир суй-белек». Документалдыг телефильм. 9.45 — Литва телевидение программазы. 11.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.05 — Уругларга телешии: «Иван-чай чечектелип турда». 13.40 — Музыка киоскузу. 14.10 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 14.45 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Фехтование. 15.15 — «Кадыкшыл». 16.00 — Мультфильм. 16.20 — Шии. 18.00 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Хостуг хүреш. 18.30 — Концерт. 19.45 Делегейде болуушкуннарның дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Челюскинчилер» 50 чыл соонда репортаж. 20.30 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Тайгадан келген оол». Уран-чечен фильм. 22.55 — 23.30 — М. Шолохов — «Доннуң рассказтары».

22. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — Көдээниң шагы. 13.35 — Музыка киоскузу. 14.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 15.05 — Бөгүн — Садыг ажылдакчыларының хүнү. 15.35 — Садыг ажылдакчыларынга музыкалыг дамчыдылга. 16.20 — Польшаның катап тургустунган Хүнүнге уткуштур. 17.20 — Мультфильм. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 — Цирк. 19.45 — «Один шанс из тысячи». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 — Чиик атлетикага чурттар аразының маргылдаалары. Гандбол. 23.45 — 23.55 — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.35 — Документалдыг чаа телефильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 9.50 — Концерт. 10.50 — Документалдыг телефильм. 11.00 — «Петр Капицаның дугайында чечен чугаалар». 12.10 — Фильм-шии: «Ногаан чай». 14.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.05 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Фехтование. 15.35 — «Атланты и кариатиды». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 17.20 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Хостуг хүреш. 17.50 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 18.20 — Москваның музыка бажыңнары. 1-ги дамчыдылга. 19.15 — «Кижи — чер кырының ээзи». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Концерт. 20.30 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мастер». Уран-чечен телефильм. 22.50 — 23.35 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Блондинка за углом»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Морозко»** 9.00, 12.50, **«Чингачгук — Большой Змей»** 10.55, 14.45, 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Пароль — «отель Регина»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Инспектор разиня»** 15.00, 18.40, 20.30 **«Проделки Скапена»** 16.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Жажда»** 19.30 шакта.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: **«Тайна виллы «Грета»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаар 21—26, чамдык районнарга 15—20 градус чылыыр.

Кызылга бүргег хүн болур. Хат кошкак. Агаар дүне 11—13, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ

уран чүүлдүң республика школазынга 1984—1985 чаа өөредилге чылында тыва националдыг уругларны немей хүлээп алырын чарлап турар.

7 харлыг уругларны фортепиано, хылдыг хөгжүм (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда уругларның музыка аялгаларын доктаадып аптар аргаларын (дыңнаарын, ритмин) хынап көөр.

Конкурсту августуң 18-те эртенгинин 9 шактан эгелеп, даараазында адреске чорудар: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажың, республиканың уран чүүл училищези, өрээл № 20.

Школага хүлээп алдынган уруглар курунениң долу хандырылгазынга турар.

Кызыл районнуң «Тере-Хөл» совхозунуң төгерик тамгазының читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлегнур килдистерииниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерииниң 2-37-13 чагаа килдизинин 2-41-27 информация килдизинин 2-20-60 культура килдизинин 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2009.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01319.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 166 (12556) | 1984 чылдың июль 18, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айынга идепкейлиг киржиилиңер!

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭЗИН БЕДИДЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлеринде база сөөлгү чылдарда чамдык партия организацияларының ажылының талазы-биле СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалдарында коммунистиг тургузуушкунуң улуг болгаш хөй хевирлиг нарын сорулгаларын чедиишкиннииг шиитпирлээри партия эге организацияларынга онаажып турарын айыткан.

СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко совет ниитилелдиң амыдыралынга Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң дугайында чугаалап тура, партия бодунуң удуртукчу байдалын, бодунуң хүндүлүг авангардчы ролюн чоңга шудургу бараан болуп турары, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын ылап шын тодарадып билири, оларны ажыл-херектиң шынчы программазы-биле чепсеглеп турары-биле чедип алган болгаш быжыглап турар деп демдеглээн.

Бо чугула партийжи документилерде айтышкыннарга дүүштүр СЭКП Кызыл хооркому, район комитеттери, парткомнар партия эге организацияларының, цех парторганизацияларының, партия бөлүктериниң дайынчы арга-шинээзин, идепкейин улам бедидер, күш-ажылчы коллективтериниң амыдыралынга партияның политиказын боттандырарынга оларның ролюн күштелдирер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап турар. СЭКП хоорком унуң, райкомнарының секретарьлары, кидис эргелекчилери партия эге организацияларынга баргаш, ажыл-биле таныжып, коммунистер-биле чугаалажып, оларның ажыл-херээнге практиктиг дузаны чедирип, кол кичээнгейни ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринче угландырып турар. Шак мындыг ажылдарны СЭКП Кызыл хооркому, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Таңды, Кызыл болгаш өске-даа райкомнар чорудуп келген. Ол ышкаш партия хоорком-унуң, райкомнарының бюроларынга, партком хуралдарынга партия эге организацияларының ажылының дугайында айтырыгларны чугаалажырын практикалап турар.

Ооң түңнелинде партия эге организацияларының удуртулгазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң мурнунда салган он бирги беш чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планныг онаалдалары чедиишкинниг боттанып, партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы чон ортузунда экижип турар. Бистиң республикада партия эге организацияларының хөй нуруузу күш-ажылчы коллективтиң политиктиг өзээ болбушаан, багай эвес ажылдап турар. Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында партия бөлүүнүң ажылын ап көрээли. Мында коммунистерни бүдүрүлгениң хөй-нитти ажылының чугула участоктарында бышкылаан. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидеринче, продукция бүдүрерин көвүдедиринче, продукцияның бот-үнезин немей чиигедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга-хумагалалды экижидеринче кичээнгейни салган. Ынчангаш коллектив күрүнеге сүт садар чыл планын Совет Тываның 40 чылында, октябрь 11-де күүседир дээн хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар. Бирги чартык чылда планнан ажыр 89 тонна сүттү күрүнеге саткан. Ферманың коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң аразында планныг онаалдаларын күүсетпээн, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн кижи сөөлгү үеде чок. Кызылдың сүт комбинадында, дааранылга фабриказында «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезинде, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында, «Тиилелге», «Көк-Тей», «Тес-Хем», «Алдан-Маадыр», «Барлык» совхозтарның сүт-бараан фермаларында хойжу бригадаларда партия эге организациялары ажыл-херекти эки удуртуп, кижилер-биле ажылды экижиткениндеи бо чылдың бирги чартыында эки көргүзүглерни чедип алган.

Чедиишкиннер-биле чергелештир чамдык партия эге организацияларының партия бөлүктериниң ажыл-чорудулгазында четпестер ам-даа бар. Бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзин, бот-орулга-чарылганы шиңгээдип алырынче, күш-ажылдың, күрүнениң, партийжи сагылга-чурумну быжыглаарынче, удуртукчу кадрларның, специалистерниң даандырган кол херээнге харысалгазын бедидеринче, партия ажылының стиль-методтарын сайзыраңгайжыдарынче, кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче олар кошкак сагыш салып келген. Ындыг чоруктарның уржуундан планныг онаалдалар күүсеттинмес, кижизидилге ажылы четпес болуп турар. «Шагонартяжстрой» тресте, «Кызыл үлетпүр тудуг», чер ажылдары кылыр тудуг эргелелдеринде, Кызылдың алты заводунда, «Тудуг кезектери» комбинатта, «Тээли», «Сут-Хөл», «Кызыл тараачын» совхозтарның сүт-бараан фермаларында партия эге организациялары партийжи-организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны кошкатканындан сөөлгү үеде олар бүдүрүлге планын күүсетпейн турар, ажылчыннарның аразында күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, даандырган херээнге харысалга чок кижилер бар. Байдал ындыг турда СЭКП Кызыл хоорком Улуг-Хем, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Бии-Хем райкомнары «Тыва тудуг» трестиң үстүнде адаан совхозтарның парткомнары оларның ажылын экижидер, практиктиг дуза чедирер дээш хемчеглерни албайн турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин, идепкейин бедидериниден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш партия комитеттери бо чугула айтырыгже хүн бүрү кичээнгей салыр хүлээлгелиг. Партия эге организацияларының ажылының дайынчы арга-шинээзин, үре-түңнелдиин бедидериниң аргалары хөй. Партия хуралдарын эрттирериниң шынарын экижидери, СЭКП Уставының негелделерин, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин чедип алыры, коммунистерниң авангардчы ролюн болгаш харысалгазын бедидери соңгулдалыг активтиң, удуртукчуларның, специалистерниң хөй-нити организацияларының ажылын экижидери болгаш өске-даа хемчеглер бар. Оларны боттандырар дээш тодаргай ажылдарны чорудар ужурлуг.

Партия эге организациязының дайынчы арга-шинээн бедидери ооң секретарындан дыка хөй чергелиг хамааржыр. Ынчангаш орта билиин шыырак, дуржулгалыг, чон-биле ажылдап билир кижилерни соңгуп турар. Оларның ажылын экижидери-биле партия комитеттери семинарларны эрттирер, арга-дуржулга солчулгазын организастаар, практиктиг дузаны чедирер апаар.

Партия эге организацияларының ажылының стиль-методун сайзыраңгайжыдарынга, дайынчы арга-шинээзин, идепкейин бедидеринге үстүнде айыткан болгаш өске-даа хемчеглер дузалаар, ынчангаш оларны боттандырар хемчеглерни алыры чугула.

СЭКП обкомунуң бюрозунда

СЭКП область комитединиң бюрозунуң ээлчеглиг хуралы болган. Аңаа республиканың кадээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненконуң, Сельхозтехниканың куркомунуң даргазы С. М. Мешкорудниковтуң, Хлеб-продуктулар эргелелиниң начальниги эш С. М. Неделинниң совхозтарның, сельхозтехниканың куркомунуң болгаш Хлеб-продуктулар эргелелиниң бүдүрүлгелериниң 1984 чылдың дүжүдүн ажаар болгаш хүлээп алырынга белеткелиниң чорупп турарының дугайында информацияларын дыңнаан.

Кадээ ажыл-агый министерствозу, Сельхозтехниканың куркому, Хлеб-продуктулар эргелели тараа ажаап алыр техниканы, тараа арыглап, кургадыр болгаш деңзи ажыл-агыйының дериглерин, склад тудугларын белеткээр талазы-биле шушпең ажылдап турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Ам-даа 156 тараа, 92 силос болгаш 30 картофель ажаап алыр комбайннар, 120 ажыг чыттыр кестирер жаткалар совхозтарда ажаап алышкынга белеткеттинмээн боор турар. 54 тараа пунктуларының 34-ү белен эвес, үрелик-бузук, совхозтарның болгаш тараа хүлээп алыр пунктуларның деңзи херекселдериниң 50 ажыг хуузун септээш, тургузары негеттинип турар. Тараа болгаш ногаалар шыгжамырларын, оларга ажылдарны механизастаар дериглерин белеткээринде улуг четпестер бар боор турар.

Ажаап алышкынын ажылдарының бүгү комплексин боттандырып чорударынга эргежок чугула бүгү техниканы болгаш материал-техниктиг базаны белеткээрин августуң 1-ден орай эвес доозарының сонгаарладып болбас хемчеглерин алырын эштер И. Г. Лавриненко, С. М. Мешкорудников, С. М. Неделин олардан СЭКП обкомунуң бюрозу негээн.

СЭКП райкомнары болгаш райкүүскомнар, РАҮК-терниң чөвүлелдери, совхозтарның партия организациялары дүжүт ажаап алышкынынга болгаш ону эрттирериже база кадээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринге организастыг белеткениринче партия, совет болгаш ажыл-агый активиниң, удуртукчуларның болгаш специалистерниң, механизаторларның, ажылчыннарның күженишкинниң мөөңнээр ужурлуг. Техниканы ажыглаарының мурнакчы аргаларын калбаа-биле нептередири, ажаап алышкынының транспорт отрядтарын организастаарын хандырар. Ажаап алышкынын ажылдарын бедик шынарлыг чорутпушаан, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры дээш механизаторларның социалистиг чарыжын чер-ле болганынга калбартыр.

СЭКП обкомунуң бюрозу бо чылдың июль 20-ден августуң 20-ге чедир мал чемнери белеткээринин талазы-биле шалыпчы айны эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган болгаш СЭКП-ниң Кызыл хоорконунга болгаш райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, Кадээ ажыл-агый министерствозунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, Сельхозтехкуркомга, РАҮК-терниң чөвүлелдеринге, совхозтарның директорларынга болгаш специалистеринге, партия, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларынга, улус депутаттарының кадээ Советтеринге мал чемнерин белеткээринге күш-ажылчы, материал-техниктиг бүгү курлавырларны мобилизастаарын даасан. Шалыпчы айның үезинде совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының, албан черлериниң коллективтеринге, ажылчы чоннарның, аныяктарның болгаш школачыларның аразынга мал чемнерин белеткээрин эң-не көвүдедиря, оларның-биле мал ажылын улам ловдур хандырары дээш организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны калбартып чорудары чугула. Чер-ле болганынга бригадаларны болгаш звеноларны организастаар, оларга техниканы болгаш транспорт херекселдерин бижыглаар, оларга тодаргай даалгаларны бээр, оларның күүселдезинге шыңгыы контрольду тургузар. Мал чемнериниң белеткелчилериниң ортузунга дээштиг социалистиг чарышты калбартыр.

Районнарның болгаш совхозтарның мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири, малдың баш санын өстүрери болгаш камналгазы дээш 1984 чылдың бирги чартыында социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында база үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның, республиканың чонуңуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтеринге 1984 чылдың II кварталында планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттингениниң түңнелдериниң дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалдарының төлевилелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу барылаан.

СЭКП обкомунуң бюрозунга өске-даа чамдык айтырыгларны көрген болгаш оларның талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Эрзинде «Нарын» совхозтуң механизаторлары Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур районда ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, бо хүннерде мал чемниин белеткелин кызымак чорудуп турар.

Аныяк механизатор Алексей Маалай совхозта мурнакчыларның бирээзи.

Алексейниң башкарган техниказы кезээде арыг-силиг, ажылдаарынга белен. А Маалай чоокта чаа «МТЗ-52» маркалыг бедик бүдүрүкчүлүг тракторну хүлээп алгаш, аңаа сорук кирип улам кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор А. Маалай.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда

1984 чылдың II кварталының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтеринге күүсеткен түңнелдериниң дугайында.

Планнарны болгаш Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш хүлээлгелерин күүседир талазы-биле боттуг ажыл үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтеринде чорупп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле ийиги кварталдың планы 104,6 хуу, ону сайгарарының — 102,5 хуу күүсеттинген. Харылзаа продукциязының хемчээлиниң болгаш коммунал-амыдырал ачы-дуза чедирер талазы-биле планнар күүсеттинген. Чоннуң херектел барааннарын бүдүрер план 105,7 хуу күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнан ажыр 1 хуу өстүрер талазы-биле хүлээлгелерин үлетпүрнүң, күрүне садыының болгаш херектел кооперациязының ажылдакчылары күүсеткен. Бо чылдың январь-майда үлетпүр продукциязының бот-үнези планда көрдүнгениниңден ажыр 2,9 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының — 1,4 хуу, харылзаа продукциязының — 1,6 хуу чиигээн.

Үткуштур планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин Тываның электри четкилериниң, «Тыва суг тудуг» трезиниң, Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезиниң, Каа-Хем райпозунуң, Тыва коммунэнергонуң болгаш өске-даа черлерниң коллективтери чедиишкинниг күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир, бо чылдың баштайгы чартыында продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле даалгаларны үлетпүрнүң 10 бүдүрүлгелери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер планны — 18 бүдүрүлгелер күүсетпээн. Үлетпүрнүң 11 бүдүрүлгелери азы 26,8 хуузу алды айларда продукция чорудуп бээриниң планын күүсетпээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнан ажыр 1 хуу бедидерин бүдүрүлгелерниң 44 хуузу, продукцияның бот-үнезин планда көрдүнгенинге 0,5 хуу немей чиигедирин — 26,1 хуузу хандырбаан. Бо сорулганы күүседир талазы-биле боттарының ажылын «Тудуг кезектери» комбинаттың, Бай-Хаактың хлеб заводунуң, Таңдының ыяш ажыл-агыйының, «Тыва тудуг» трестиң коллективтери эде тургузуп шыдаваан.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, «Шагонартяжстрой» трестиң дузалал бүдүрүлгелер комбинады, ССРЭ-ниң Минэнергозунуң №3 кожуун чорудуп механизастаттынган колониязы, № 833 тудуг эргелели, Хову-Аксының автобүдүрүлгези болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының комбинады, Бии-Хем болгаш Улуг-Хем райпоолар бо чылдың ийиги кварталында четпес ажылдааннар.

СЭКП Кызыл хоорком, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хоорайкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар, профэвилел организациялары планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезинче күш-ажылчы коллективтерни ам-даа кошкак эвилелеп, бо херекке бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларының ролюн база харысалгазын четпес бедидип турар.

1984 чылдың ийиги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр дараазында черлерни санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывсырын шиитпирлээн:

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН — үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 116,4 хуу, ону сайгарарын — 115,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин — 121,5 хуу, үүрмектеп садар бараан саарылгазын — 100,9 хуу, ачы-дуза чедирилгезин сайгарарын — 101,1 хуу күүсеткен **Кызыл районга:**

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРДЕН — үлетпүр продукциязын бүдүрер, ону сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 102,6 хуу күүсеткен **Тываның электри четкилериниң коллективинге:**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН — тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 106,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 111,4 хуу күүсеткен **«Тыва суг тудуг» трестиң коллективинге:**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН — чүък сөөртүлгезиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 100,6 хуу, пассажирлер артыштырарын — 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 105,2 хуу күүсеткен **Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезиниң коллективинге.**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН — үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 101,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 100 хуу күүсеткен **Каа-Хем райпозунуң коллективинге:**

КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН — ачы-дуза чедирилгезин боттандырар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 111 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 120,5 хуу күүсеткен **Тыва коммунэнергонуң коллективинге.**

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың № 741 көжүп чоруур механизастаттынга колоннаның, Кызыл райпозунуң, Садыг министерствозунуң садыг баазазының, Каа-Хем болгаш Өвүр районнарының бүдүрүлге эргелелдериниң ажылын эки деп демдеглээн.

Ийиги кварталдың планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түңнелдерин хаажы-биле бүгү талалыг ап-лап көөрүн СЭКП Кызыл хоорконунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, партия эге организацияларынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга даасан. Бүдүрүлгеге организастыг чорукту болгаш корум-чурумну хандырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, шынарын экижидер, чоннуң херектел барааннарын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылырын база боттандырарын, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырын доктаалда айыткан.

КАПИТАЛ ТУДУГ: темп болгаш шынар

Тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының республика хуралы болуп эрткенин дыңнаткан бис. Орта «Кол фондуларның ажыглалының, капитал салыышкынын шиңгээдип алырының, барааныг продукцияны бүдүрериниң талазы-биле тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң чартык чылда ажылының түңнелдери болгаш ийиги чартык чылда сорулгалар дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа кылган. Тудугнуң хөгжүлдезинден улус ажыл-агыйының өске адырларының сайзыралы, социал болгаш экономиктиг хөгжүлде планнарының күүселдези дорт хамаарыштыг дээрзин ол айыткан.

Ажылдың стилин экижиткениниң болгаш хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин контрольдаарын күштелдиргенининиң түңнелинде, республиканың тудугжулары бирги чартык чылда чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. Эрткен чылдың деңнелинге бодаарга, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 100,5 хуу күүсеттинген. Акшаландырыышкынның бүгү хевирлери-биле 35,6 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары ажыглалга кирген.

Ак-Довурактың чылыг электростанциязының № 7 котёлу, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 3 миллион тууйбу бүдүрер күчүлүг тууйбу цеги, 42 муң күш кирер кажаа болгаш өске-даа объектилер дужаатынган. 108 километр электри дамчыдар шугумнар, 15 километр автооруктар туттунган. Совхозтарда 14 муң шээр мал болгаш бода мал кирер кажааны туткан. Чартык чылдың планныг онаалдаларын «Тыва кадээ тудуг», «Тыва суг тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестер, Тыва автооруук эргелелиниң коллективтери, «Сельэлектростройнуң» тудуг-монтаж участогу, «Сибтехмонтаж» трестиң КМК-зы болгаш оон-даа өске тудуг организациялары чедиишкинниг боттандырган.

Ниитизи-биле тудугда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы күүсеттинген. Керээлиг организациялар ону 0,5 хуу чедир өстүрген. Эрткен чылга бодаарга, бо кижиге хамаарыштыр ажылдап кылыышкыны 3,1 хуу өскен. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниден чедип алдынган.

Тудуг индустриязының чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң хемчээлин көвүдеткен. Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводтары чартык чылда тууйбу, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводу чазаныр кылыглар бүдүрер планын күүседипкен. Дилиг материалдары бүдүрер план база күүсеттинген.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир тудуг ажылында четпестер эвээш эвес. Чамдык тудуг коллективтери күрүне планын доктаамал күүсетпейн, чылдан чылче тудугларны ажыглалга киирбейн турар. Тудуг индустриязының ажылдакчылары продукция бүдүрериң эрткен чылдыындан кудулаткан. Ниитизи-биле республикада 13,5 миллион рубльдиң капитал салыышкыны шиңгээттинмээн, 9,7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары күүсеттинмээн. Бо көргүзүглер Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин, Каа-Хем, Кызыл районнарда болгаш Кызыл хоорайда республика деңнелинден кудү болуп артпышаан.

Барааныг тудуг продукциязының талазы-биле планны керээлиг тудуг организациялары 67 хуу күүсеткен. 51 тудуг организациялары керээлиг ажылдар программазын күүсетпээн, олар 7,8 миллион рубльдиң шиңгээдип албаан. Бо талазы-биле хожудаашкынны «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, республиканың херектекчилер ниитилелиниң тудуг-монтаж участогу, «Красноярскгэсстрой» трестиң № 3 КМК-зы болдурган. 21 тудуг организациялары тудуг темпизин кудулатканының түңнелинде, 2,3 миллион рубль чыдырыглыг болган. «Тыва даг-дүгү», чер иштиниң ажылдарын кылыр, 48, 81, 833 болгаш Кызылдың төп электри станциязының тудуг эргелелдери, «Востоксантехмонтажтың» болгаш «Шагонартяжстройнуң» № 957 КМК-лары, «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелели кошкак ажылдаан.

Республиканың 109 кол-кол тудуг объектилериниң 19-у чартык чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеткен дээрзин илеткелчи айыткан. Ажылчын күш болгаш материал-техниктиг курлавырлар четчир турда-ла, «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, «Тыва кадээ тудуг» каттыжыышкын бүдүрүлге болгаш план дүрүмүн хажыдып турар. Тудуг организацияларында партия организациялары ажыглалга кирер тудугларже кичээнгейни күштелдирер болза эки. Чамдык тудуг организацияларының удуртукчулары биле чугааны кылып турган даа болза, олар оон түңнелди үндүрбейн, тудугнуң өртээн хартадырын болдуруп турар.

Чуртталга болгаш культура амыдыралдың тудугларының планы 81,1 хуу болган. Алды айларда чуртталга тудуунуң планы 65,7 хуу күүсеттинген, 16,7 муң, ооң иштинде Кызыл хоорайда 6 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү дужааттынмаан. Кадээ суурларга бажың тудуун ажыл-агый аргазы-биле тударын калбартпайн турар. Школа тудуунуң, бичии уруглар албан черлериниң, кадык камгалалының, коммунал албан черлериниң, культураның тудугларының планнары беш хуу безин чедир күүсеттинмээн. Үстүнде тудугларны шынар чок кылганындан эде кылыышкыннары хөй болуп турар.

Сөөлгү үеде объектилерде брак көвүдээн.

Хөлезилеп алган бригадаларның төлевиирин контрольга албайн турары четпес. Ыланғыя кадээ ажыл-агый министерствозунуң объектилеринде байдал дүвүренчиг. Чагыкчының төлевилел организацияларының автор хайгааралының, Кыртудуг, Тудуг болгаш Күрүне баңкыларының ажылдакчыларының ролюн үлгаттырары чугула. Олар чүгле хүлээп алыр үеде хөлзеп эгелээр. Министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчулары дузалал организацияларын лимит-биле хандырарынче, цементтиң болгаш арматураны тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринге дамчыдарынче кичээнгей салбайн турар. Акшаландырыышкынны үезинде ажытпас, экспертиза эртпээн төлевилел-смета документациязын хүлээп ап турар, тудугну дериг-херексел-биле үезинде чедир хандырбас, кадрлар четчелеринче сагыш салбас чагыкчылар бар. Кызылдың суг сордурар черинге трансформатор станциязының тудуунга херек электри дериг-херекселдериниң болгаш тускай материалдарының чедирилгезин капитал тудуг эргелели-даа, Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу-даа херекке албаан. Шак мындыг байдал чаа хлеб заводунда, Чаа Шагаан-Арыгның арыглал дерилгезинде болгаш суг сордурар черинде тургустунган. Кадээ ажыл-агый министерствозунда Сельхозтехкуркомда бо ажылды экижидеринче делгашпайн турар.

Республиканың тудуг индустриязының күчүзү херекселдерни долузу-биле хандырып шыдаар. Ынчалза-даа «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын чартык чылда 1,2 миллион тууйбуну чедир бербээн. Чадаанада, Мугур-Аксында мурнуку чылдарда тууйбу берип турган цехтериниң ажылын экижидери чугула.

(Уланчызы 2-ги арында).

КАПИТАЛ ТУДУГ: ТЕМП БОЛГАШ ШЫНАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Тудуг материалдары-биле хандырылганы чугаалап тура, Абакан, Минусинск, Черногорск хоорайлардан чүък соортулгезиниң айтырыын оон артер арга чок. Чартык чылдың чүък соортулгезиниң планы күүсеттинмээн. Үстүнде станцияларда 20 муң тонна тудуг материалдары чыгы берген чыдып турар. Цемент, металл прокады, керамзит чок болганындан «Тудуг кезектери» комбинат туруушкунга таваржып турар. Демир-бетон заводтарынче сай соортулгезин төөрүдериң өөрениң көөрү чугула. Амгы үеде Кызылдың төп электри станциязының № 13 котёлунуң, калбак павельдиг бажың тудуунуң негезин. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хоолбээзиниң зоназының тудуунда саадалгалар болга турар. «Тыва автотранс» каттыжыышкынының өртээл баазаларындан чүък соортуунуң херээлиг хуулзаалгаларының күүселдезин чедип алыры чугула.

Планның күүсеттинмейн турары күш-ажылды багай органзастаанындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харыысалгазының кошкаандан болуп турар. Дыка хөй объектилерде тудуг технологиязының дүрүмнери хажыдып турар. Прорабтар, мастерлер, бригадирлер, трест удуртукчулары төлевилел-смета документациязын четче өөренип көрбейн турар. Оон түңнелинде тудугну эгелей берген, катап эде кылыр, ону өскертир ужурга таваржып турар. Төлевилелде көрдүнген хемчээлинден, хевиринден өске материалдар-биле тудуп турар чоруктар бар. Ажылды органзастаанында четпестер туруушкуннарга чедирип турар. Шеверлел болгаш чазаныгга ажылдарын механизастаанындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өспейн турар. Чайгы үеде тудуг механизмнериниң ийи ээлчеглиг болуруң чедип алыр хамаан чок. Чаңгыс ээлчег-биле безин доллур ажылдавайн турары чажыт эвес. Ылаңгыя № 14 механизация эргелелинде сагылга-чурум аскан турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң мурнуку чылга деңнээрге 17 организация кудулаткан. Бо талазы-биле план күүселдези чүгле 41.9 хуу болуп турар. 16 организация тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин аарттаткан. Продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу чиигедир планын 25 тудуг организациялары күүсетпээн.

Бригада кереэзи-биле 90 бригада ажылдап, тудуг-монтаж ажылдарының 30 хуузун кылып турар. Бо арга-же «Красноярскгэсстройнуң», «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының тудуг организациялары оожум кирип турар.

«Тыва суг тудуг» трестиң № 4, «Шагонартяжстройнуң» № 20, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 4 КМК-лары, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели хөй түңнүг мөге бижилгелерни кылган. Бо чорук баштайгы учёттуң будулганындан болуп турар.

Кадрларны ажылга быжыглаар ажыл онза кичээнгейни негеп турар. Амгы үеде республикада 2 муң тудугжу чедишпес. Профтехучилищелерниң доозукчуларын ажылга быжыглаар ажылды экижидери чугула болуп турар. Студентилерниң тудугжу отрядтарының кылыр ажылын баш бурунгаар белеткеп, оларны тудуг материалдары-биле хандырарын экижидери чугула.

Хуралга СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан. Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге капитал тудугнуң ролун ол онзалап демдеглээн. Бо адырны сайзырадырынче угланган хемчеглерни ап чорудары чугула дээрзин айытпышаан, салдынган сорулгалар күүсеттинмес болза, чурттаглга фондузун, социал-культура объектилерин тудар талазы-биле Сибирьның чамдык районнарындан хожудап турарывыс улам улгадыр алаар дээрзин ол чугаалаан.

Ындыг турбуже, сөөлгү үш чылдарның дургузунда, онгу беш чылдың деңнелинге бодаарга, капитал тудуг хөгжүлде албаан. Оон кол чылдагааннарының бирээзи болза, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглавайн турарында. Сеэн чылга бодаарга, оларның төлевилээн күчүзү 24 хуу өскен-даа болза, тудуг ажылын механизастааны-биле чергелештир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер хамаан чок улам кудулаан.

Тудугнуң кол фондуларының бир рубльинге эрткен чылын 1 рубль 26 копеекти тудуг-монтаж ажылдары онаажып турган, азы 1980 чылдың деңнелинден 73 копеек кудуу болган. Бо бүгү эптээр демир-бетон болгаш столяр кылыгларын, бараанныг бетонну, ээлдиригин, туйбуну болгаш гипсолит хаваларны бүдүрерин экижидиринге чедирген.

Ийиги кол чылдагаан — капитал тудугда кадрларның чедишпези. • Ниитизи-биле мергежилдиг тудугжуларның чедишпези 16 хуу болуп турар. Ындыг-даа болза профтехучилище доосканнарның чүгле үштүн бир кезии тудугларга ажылдап артып турар. Ажылчыннар чедишпес турда-да, тудуг ажылын эки организастаар, прогулдарны эвээжедир, сагылга-чурумну быжыглаар айтырыгже тудугда партия, профэвилел организацияларын кошкак кичээнгей салып турар. Ылаңгыя тудуг специалистерниң сонуургалын бедидеринче угланган хемчеглерни ап чорудары чугула.

Тудугнуң шынарын экижидери чугула сорулга болуп турар. Браактан болгаш эде кылыышкыннардан тудуг-монтаж ажылдарының өртээ аартап, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыр чарыгдап, күрүне планнарын күүсетпейн, тудугну ажыглалга үезинде кирип шыдавайн турар бис. Мөге бижилгелер кылыр чоруктар таваржып турар. Чамдык тудугларның төлевилел-смета документациязы чиг болуп турар.

Тудуг организацияларының кол удуртукчулары үргүлчү объектилерге барып, ажылчыннар-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзааны быжыглаар ужурлуг. Тудуг ажылын органзастаар, тудугжуларның амыдырал-байдалын экижидер айтырыгларже кичээнгейни күштелдирер херек.

Чартык чыл эрткен. План күүселдезинде хожудааш-кыннардан ийиги чартык чылда уштунуп болурунуң аргалары бар.

А. ХОВАЛЫГ.

Интернационалчы кижизидилге

НОМЧУП КӨРҮҢЕР

Ийи чыл бурунгаар Моол Арат Республиказже бөлүк өөрүм-биле аян чорук кылыр аас-кежиктиг болган мен. Бодум Тывага төрүттүнген. «Россия» совхозка механизатор, тыва оолдар, уруглар-биле кады ойнап өскен болгаш тыва дылды эки билир кижи мен. Ынчангаш өөрүм тывалар боорга ийи дылдың кайызынга-даа хостуг чугаалажып чордувус. Чүгле бистиң аравыска Кызылдың педагогика институдунуң 4-кү курузунуң студентизи Лидия Тайбыл үргүлчү орустап чугаалап чоруур болган. Бис ону херекке-даа албаан бис.

Улан-Батор хоорайга кээп доктаадывыс. Кончуг солун, чараш, дыка өзүп сайзыраан хоорай болду. Кежээ аалчылар бажыңынга келгенивисте моол уруглар, оолдар бисти уткээп келдилер. Оларның дыка хөйү бистиң Лидиявысты долганы бердилер. Моол өңнүктеривис бистен Тыва дугайын, бистиң ажыл-агыйывыс, амыдырал-чуртталгавыс дугайын айтырып-ла турдулар. Оюн-баштак, каткы-хөг, хөгжүм үнү база чаңгыланып турган. Бис моол эштеривиске төрээн Тывавыс дугайын күзелдиивис-биле чугаалап берип турдувус.

Биске ынчан Лидиявыстың бодунуң тыва дылын билбес болганы эпчок чүвеге таварыштырганын «Шынның» номчукчуларынга бижиир бодаан кижи мен. Лидиядан моол уруглар: «Четтирдим», «Байырлыг», «Чалап тур бис», «Бурууадатпайн көрүңер», «Ынак-тыр мен» — деп тывалап чүү деп чугаалаарыл — деп айтырарга билбес болган. Ам кандаар, демги урулгарга ол тыва сөстерин адап бердим. Олар ол сөстерни доораан на блокноттарынга бижий шаап алдылар. Дараазында демги уруглар Лидиядан тыва ырлар ырлап бээрин дилей бердилер. Лидия тыва ырлар база билбес болду. Дуңмуга тулганда бызаа сугжу, уругларга «Теве-Хаяны» (шаанда концерттерге ырлап чораан кижи мен, сөзүн утгулапкан болдум), аллгазын аза-мыңа «Оой-оой» — дээш эгеледим. Эжизи көрген, ол уруглар ол ырыны шору билир болдулар. Дараазында «Самагалдай», «Үрүг эжим», «Хандагайты», «Бистиң Тыва» деп ырыларны база ырлаштывыс. Моол эштеривис адыш часкап, аажок өөрдүлер. Лидия ол ырыларның кайызын-даа билбес болганындан, арны кыза берген турду.

Л. Тайбылдың ада-иези кайызы-даа тывалар, ол бичиизинден тура Кызылга өскен, тыва школаларга орус дыл башкылаарының факультединиң дөрт дугаар курузун дооскан, боду шыырак билииглиг кижи болган. Демги уруглар ам:

— Бодунарның дылынарны чүге билбес силер? — деп шала элдепсиниип айтырган турлар Лидия:

— Орус класстарга өөренип чораан мен — деп, мыйыып чугаалаар ужурга таварышты.

— Тыва дыл школаларда математика, орус дыл-биле кады кол эртемнерниң бирээзи-ле болгай — деп Лидияның чугаазынга немеп кагдым. Мен анаа бодууң чугаадан политика айтырыы эгелеп болур-дур, бир эвес бис капиталистиг чурттарга чоруп турган болзувусса. ССРЭ-де биче-буурай улустар боттарының дылын билбес, оларның национал культуразын херекке албайн, куду базып турар дээр хевирлиг шуугаазынны үндүрүп болур-дур — деп иштимде бодап турдум.

Ам уруглар Лидиядан тыва чогаалчылар, композиторлар, ыраажылар, чурукчулар дугайын сонуургап эгеледилер. Бистер демнежип турган оларның аттарын адагыладывыс. Чугааны маңаа соксап, точка салып каап болур. Ынчалза-даа акы-дунма Моолга аян-чорувус төнүп, дедир чанып чоруканывыста, Лидияның бодунуң дылын билбезиниң дугайы бир-ле чугаадан эгелээш база катап өскүп, ниити чугаа культуразынче шилчий берген. Чамдык кижилер орус дылды-ла эки билир болза, тыва дылды билири албан эвес — дижир, бир чамдыктары — бодунуң төрээн дылын албан билир ужурлуг, бодунуң дылын билбес кижи чавыс культуралыг кижи-дир-даа дижир болдулар.

Лидия боду ажык, топтуг, чүвени билир урут болду. Ол биске шыжыгып ажынмайн-даа, харын аңаа-биле чугаалап, тыва дылын билбес болганынга хомудап, бодун буруудадып чорду.

Ынчалза-даа хамык ужур Лидияда-даа эвес, оон ада-иезинде деп бодаар мен. Бичезинден эгелеп төрээн дылынга өөредир турган-дыр. Бодунуң төрээн дылын билбези, шынап-ла харын, чымчадыр чугаалаар болза, чараш эвес чүве-дир.

Ол эгелээн чугаага азы Лидияның бодунуң национал дылын билбес болганынга хамаарыштыр бистиң кады чораан ажывыс Виктор Махов бодунуң бодалын мынчаар илередип чугаалап чорду: В. И. Ленин дыка хөй даштыкы дылдарны кончуг эки билир чораан. Оон кадында ол бодунуң орус дылынга кедергей ынак, төрээн дылының чараш, чиге, тода болуру дээш үргүлчү сагыш салып, ону даштыкы сөстер-биле бокталдырбас дээш демисежип чораан. Ол орус улустуң ырларын барык шуптузун билир, ырлаарынга кончуг ынак чораан. Владимир Ильич кайы-даа чуртка чораш, бодунуң чурттуунуң, орус культураның төлептиг төлээлекчизи болуп чораан.

Лениннин «Национал чоргаарал» деп номунда ол бугүнүң дугайын кончуг эки бижээн. Ол номну номчаан-даа болзуңарза, катап-катап бодамчалыг номчуп көрүңер. Кызылдың чамдык аныяктары боттарының төрээн дылын чедир өөренмейн турарын мен база билир мен. Оларның боттарын чүү деп буруудадыр боор, бичиизинден тура төрээн дылынга өөредип кагбаан ада-иези буруулуг деп бодаар мен. «Национал чоргаарал» деп номну номчуп көрүңер деп орар ужурум-даа ында.

М. ЭРГЕП
дыңнап бижээн.

БАШКАРАРЫНЫҢ ЭРТЕМИ

ЧУРУКТА: өөредилге телевидениезиниң кафедразында (солагай таладан оң талазынче) улуг инженер Георгий Касрадзе, лаборант Леонид Григолия, техник Автандил Курцидзе Төөтүң дыңнакчыларынга телепрограмманы белеткеп тур.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛГАН

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң төвүнге ийи каът, даштын ак-көк чутайбиле чутайлаан улуг бажың ийи, үш чыл бурунгаар көстүп келген. Суурда көрүштүг бажың — школа ол. Эрткен өөредилге чылында түс-түс класстар аайы-биле дөрт чүс чээрби сес өөреникчини үжен алды башкы өөредип дооскан.

Септелгениң шынарлыг кылып алыры — чаа өөредилге чылында өөредилге-кижизидилге ажылынга база бир чугула базым. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур школаның класс-кабинеттериниң септелгезинге социалистиг чарышты чарлаан болгаш класстар септелгезин каш санныг хонуктарда (июль 1-ден 10-га чедир) шалыпкын чоруткан. Чеди кижи составтыг хүлээп алыр комиссия класстарны хүүсаазында хүлээп алган: септелгениң шынары эки, «багай» деп үнелелди кым-даа албаан.

Тудугнуң шынар чок болганы-биле дээвирлерден дамдылаар черлер болгаш чылыдылга системазынга чамдык үрелиишкиннер тургаңындан батареяларны хөйнү солаан, школаның кырын катап цементилеп дескилээн. Бо ажылдарга үе хөй үнген.

Интернат өөреникчилерин эрткен өөредилге чылында школа столовайзындан чемненип турган болза, бо чылын интернат столовайзын ангылаар. Интернаттың болгаш столовайның септелгезин база бо айда доозар. Чаа өөредилге чылында школаның педколлективи болгаш өөреникчилерин изиг чем-биле долу хандыртынар.

Школа септелгезинде башкылар Галина Ховалыг, Тамара Ховалыг, Байлак Салчак, Өкүней Сарыглар, Сергей Кара-Сал, ажылчыннар Хураган Монгуш, Зинаида Деге олар чаңгыс-даа хүн үспейн идепкейлиг ажылдап турар.

В. САТ.

...ТӨӨГҮЗҮН, УРАН ЧҮҮЛҮН ӨӨРЕНИР

Ниити билиг школаларының чаа реформазы школаның бир кол сорулгазы — интернационалчы, патриотчу кижизидилге деп айыткан. Интернационалчы кижизидилгени уругларга бичиизинден эгелеп чаңчыктырып, кижизидип эгелээри таарымчалыг деп бодаар мен.

Бир-ле дугаарында, уруглар садиктеринге уруглары школага өөрениринге белеткеп эгелээриинден ангыда, тыва уругларга — орус дылды, орус уругларга — тыва дылды өөредири ажыктыг деп бодаар мен. А школаларга, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге төрүттүнген чериниң, төрээн крайының төөгүзүн, уран чүүлүн, литературазын, эрги чаа эки чаңчылдарын өөредири черле чугула деп саналдыг мен.

Кызыл ВЛКСМ хоорокомунга ажылдап турган, орус-даа, тыва-даа национал комсомол кежигүнүнге кирип турар уруглар, оолдары алдан-маадырларының тура халыышкынының, Тыва Арат Республиканың тургустунганының дугайын, тыва чогаалчыларның, композиторларның, чурукчуларның дугайын аажок кызыы билир боорун эскердим. Ынчангаш фестиваль, конкурстар, слёттар эрттиреринден ангыда, кандыг-даа национал кижизи болза, чурттап турар чериниң төөгүзүн, культуразын ханы өөренири интернационалчы кижизидилгеге улуг идиг болуру чугаажок. Ол бүгү факторлар бистиң хөй националдыг улустарывыстың, ангы-ангы национның кижилериниң харылзаазын быжыглаарынга, найыралын каңнаарынга дуза болур ужурлуг.

Өске талазында, республиканың кыдыг-кызыгаар районнарындан тускай ортумак өөредилге черлеринче кирип алыр дээш келген оолдар, кыстар орус дылды белеткел кылазындан эгелеп өөренген-даа болза, ону билири аажок кошкак болур-дур. Ол эртемни өөренири ам-даа чавыс деңнелде туруп турар. «Орус дылды өөренип тур мен» — деп радио, телеламчыдылгалар база-ла система чок чоруп турар.

Бо хүннерде школаларда болгаш профессионал-техниктиг училищелерде өөренип турар аныяк салгалдың кандыг кижилер болуп өзүп келиринден бистиң чурттуң келир үези хамаарлыр болгай.

В. МАРТ-ООЛ,
ВЛКСМ обкомунуң инструктору.

БИЛИРИ ЧУГУЛА

Бистиң хөй национал чуртувустуң келир үезиниң хамаатыларының кижизидилгезиниң дугайында чугаа чоруп турда, кыдыынга көрүп артып каар аргам чок тур.

Мыңныг чүвениң дугайын чугаалаксап тур мен. 1945 чылдан 1955 чылга чедир Тураның № 1 школага өөренген мен, ынчан биске немец дылды база өөредип турган. Оон соонда Кызылдың күрүнениң педагогика институдунга немец дылды уламчылап өөрендим. А ажыл аам иштиң-биле Герман Демократтыг Республикага ажылдаар апарганывыста, аңаа чурттай бергеш немец дылды ам-даа чедир билбезимни эскерген мен. Ынчангаш очулдурукчулар дузазы дилээр ужурга таваржып турдум.

Төрээн крайывысче дедир ээп келгенивисте, школага өөренип турган, тыва дылды өөренип албааныымга хомудаан мен. Бис Тывада чурттап турар хиревисте, тыва дыл билбезивис шын эвес, уругларывыс база билбес, тыва дылды өөретпейн-даа турар. Оларның кады өөренип турар тыва эштери кайы-даа дылга хостуг чугаалаар боор-дур. Оларга ийи дылды билири карын-даа кончуг ажыктыг деп бодаар мен.

Республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң ажылдакчыларынга хамаарыштыр чугаалаарым болза, орус уругларның тыва дылды өөренирин чедип алыры чугула деп бодаар мен. Үстүкү класстарга болгаш өөредилге черлеринге факультатив хевирлиг кылдыр-даа өөренип болгай-ла Бурятияда — бурят дылды, грузияда — грузин дылды, татарияда — татар дылды канчап өөренип турар деп. Чурттап турар чериниң чонунуң дылын билири кижилерни улам тудуштурар, бот-боттарын эки билчиириниң дүлгүүрү болур ужурлуг. Тывага чурттап турган, тыва дылды эки билири, кижиниң амыдыралынга амгы үеде школаларда француз, англи, немец дылды өөредип турары ышкаш ажыктыг деп бодаар мен. Даштыкы дылды ханы билип алырын күзээр кижилер, ону тускай школаларга өөренип алырлар, а ССРЭ-ниң кайы-бир чонунуң, ылаңгыя чурттап турар чериниң чонунуң дылын билири черле чугула деп бодаар мен.

А. КОШКАРОВА.

КАЙЫЗЫ-ДАА КЫЗЫМАК

Кайнаар-даа көөрге, дээрниң хиндиинде хир чок ышкаш, каак, аяс хүн. Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының төвү Чаа-Суур кыдыында кыргылда хүннүзү көстүп турар. Оон чоогунда чиңгир-ноган шыкта таваар одарлаан хойларны көөрге, шыкта чадып каан ааржы-ла. Малдың ээлеринге ужуражы бердивис. «Торгалыг» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи болду. Оон адын Кара-кыс Сагаан-ооловна Ховалыг дээр. Чайгы хүнниң херелинге додуккан хүрең-кызыл шырайлыг, кижи ортузу чедип бар чоруур малчын чазык хүлүмзүрүп, оларда хойларны эгий көргеш, чугаалады:

— Черле бо чер чурттуг бис. Совхозувуска он тос чыл ажыг үеде малчыннап келдивис. Тумат-оол Лопсанның удуртканы Кадый-Бажы хойжу бригадада хойжулап турар бис. Эрткен чылдарда багай эвес көргүзүглерлиг болуп келдивис. Чыл бүрүде чүс башка онааштыр 95-тен 100 ажыг хураганны менди ап, өстүрүп турган бис. Ам болур Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр 100 баш хойга онаалтыр 108 хураганны менди ап, хүлээлгевисти ажыр күүсеттивис. Бир хойдан-на план ёзугаар 2.4 кг дүктү кыргып алыр планывысты бо хүннерде ажыр күүседиптер бис.

Хойжу-биле чугаалажып турар аравыста, хойлар дозуп чораан малчын К. Ховалыг бо кел чор. Хойжу өг-бүле эрткен чылдарның дургузунда чеже малды күрүнеге өстүрүп бердеш дээр! Бо кыжын хойларын олар хүр-менди кыш ажырган. Деңгели кошкак хойларны ангы үзүп, немелде чемнер-биле чемгерип тургузу алырап турганнар. Ажылгыр өг-бүле боттарының кужу-биле демниг ажылдаарынга ынак. Кыш дужуп орда, совхозтан машина чопшээредип алгаш, сигенни кыштаанче дажыглап алырлар. Эрткен кыжын оларга дуңмазы Кошкар-оол Тумат дузалакчы кадарчы болуп кыштаан. Ховалыглар аныяктарга боттарының хөй чыл мөчиинде шиңгээттинген байлак дуржулгазын дамчыдып берип, бо ажылга оларны мергежидип турар.

Хойжулар ам келир чылдың кыштаглаашкынынга чаңы үеден эгелеп белеткениип эгелээн. Олар салбыр төвүнден 35 километр ыракта сериин оъттуг Ак-Кара-Суугнуң Деңгүлек деп чайлагда. Чайгы үеде малчыннар кичээнгейин кадарган малының семиртилгезин шын органзастаарынче угландырар. Ховалыглар өске бүгү хойжулар-биле бир демей кодан хойларын изиг оъттуг одарларже үндүрүп кадарарлар. Ишкер сугну чолаачы Григорий Базыр-оол суг соортуур машиназы-биле чедирип берип турар. Ишчи малчын өг бүле мал ажылының тускай эртемниглери-биле доктаамал арга-сүмени солчуп турар. Районнуң коммунал болгаш амыдырал хандырылга чериниң ажылдакчылары маңаа доктаамал келир. Херектиг чүүлдер-биле хандырар. Совхозтуң талазындан хандырылга база эки.

Кыштаглаашкынга баш удур белеткенири бо хүннерде бирги черглениң айтырыы дээрзин хойжу Кара-оол Ховалыг эки билир. Бригада хуралынга бо малчыннар Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар. Кызымак ажыл-ишчи Ховалыгларның өг-бүлези бо чылын он беш тонна сигенни белеткеп алырын 20 тонна чедирер деп хүлээнгеннер. Олар сигенин Кадый-Бажындан кезип белеткээрлер.

Өгнүң херээжен ээзи Кара-кыс Сагаан-ооловна Ховалыг Өвүр район Совединиң депутады. Ол моон мурнунда чылдарда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттуруп, чоннуң берген чагыгларын күүседирин чедип ап келген. Ол соңгукчулар-биле ужуражылгаларын каш-даа эрттирген. Берген чагыглардан хөй чүүр чаа ваннаны тудуруп күүсеткен. А ол ышкаш хөй тарыыр пунктуну дүргени-биле ажыглалга киирер дээш кылып турар.

Кара-кыс Ховалыг төс уругнуң иези. Улуг оглу «Торгалыг» совхозта инек бригадазының бригадири. Уруглары чайгы дыштанылгазында ада-иезинге дузалажырынга ынак. Малчын ажыл-ишке ажы-төлүн чаңчыктырып, дадыктырып алырынче өг-бүле кичээнгейни салып турар. Совхозтуң бо мурнакчы хойжулары кайызы-даа шаңнал-мактадыг. Кара-оол Ховалыг Күш-ажылга Алдар орденниң үшкү чергезин алган. Хүндүлел бижиктер оларда хөй. Олар «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп херек демдектерниң эдилекчилери.

Н. ДАМДЫН.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң тараажылары тараа болгаш ногаа культураларының чайгы онаалдазын бо хүннерде мал чеминиң белеткели-биле каттыштыр уламчылавышаан. Бо ажылга оларның идегелдиг дузалакчылары — авиаторлар болгаш агрохимиктер.

Дүжүт дээш демиселдиң ийиги үе-чадазы — чайгы ажаалда ажылы ховуларда чоруп турар. Амгы үеде 6000 гектар ажыг черге авиаторлар бок үнүштерге удур авиахимиктиг ажылды кереэ ёзугаар чоруткан.

Дүжүттү өстүрерниң өске-даа магадылалын совхозтуң тараажылары тургузуп турар. Бир эвес тараа культураларының дүжүдү бир гектарга онаалтыр 1981 чылда — 2.7, а оон дараазында чылын — 5.9, эрткен чылын — 7.2 центнер алдынган болза, бо чылын ону 12.7 центнер чедирери көрдүнген.

Бо сорулга-биле хөрзүнне органиктиг болгаш минералдыг чемнишкидиглерни ажыглап, 630 гектарга суггарылганы чорудкан.

Ажыл-агыйның тараажылары «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп социалистиг чарышка кирипшпишаан бо чылын күрүнеге 1600 тонна тарааны садар.

Сөөлгү хүннерде тургустунган чылыг болгаш чаашкын тараажыларга таарымчалыг болуп, тарааның эки өзеринге идигни база берип турар.

В. МААДЫР.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУЛГАЗЫ

РСФСР-ниң курстрахование эргелелиниң начальнииниң оралакчызы П. В. Архаров, Алтай крайның болгаш Хакас автономнуг областың курстрахование эргелелдериниң килдистер начальниктери А. Е. Шашков, А. С. Алянчикова олар бистиң республикавыска аалдап чораннар.

Кызыл, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының, база Кызыл хоорайның курстрахование инспекцияларының ажылдакчылары аалчыларның уткуп хүлээп алган болгаш ажыктыг сүме, дуза дээш өөрүп четтиргенин илеретткеннер.

О. КАРА-ООЛ.

ПЛАННЫ АЖЫР КҮҮСЕТКЕШ...

Барыын-Хемчиктиң чоннуң амыдырал хандырылгазының райбудурулге эргелели бирги чыл чартыының планныг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткен. 123.9 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирер планныг турган, херек кырында ону 126.3 муң рубль чедирген.

Эргелелдиң цехтериниң бригадаларының аразында социалистиг чарышка Кызыл-Мажалыг салбырындан Ирина Чүлееның платье даараар бригадазы тиилекчи болган. Үк бригада планныг онаалдазын 2 муң рубльге ажыр күүсеткен. «Чодураа» ательеден Екатерина Кособаның бригадазы тергиидээн. Ол коллектив 8.73 муң рубльдиң кылыгларын эки шынарлыг болгаш чогуур хүүсевальшындан дааран бүдүрген. Ол хөөрге планда көрдүнгенинден оранчок ажып турар. Ында хөөмүн даараакчылар Күбчей Кара-оол, Рита Чатгар аныяк башкылыгчы Светлана Дорчу удуртургазын ажыр күүседип келгеннер.

Эргелелдиң мурнакчы бригадалары «Аравыска чаңгыс-даа хожудаар кижи турбазын» деп девизтиг ажылдап турар.

Чурук тырттырыкчызы Николай Андропов, иштик даараар мастерлер Г. Брутян, Л. Ладар-оол, парикмахерлер Г. Седеева, Т. Хомушку, В. Ооржак болгаш оон-даа өске ажыл-ишчилер кызымак ажылдаачылар болгаш ийги чыл чартыынче шалыпчы ёзу-биле ажылдап кирипкен.

Бистиң корр.

УЛАМ СОРУК КИРГЕН

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездиниң болгаш оон дараазында болуп эрткилээн Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш база он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш, кызымаккай ажылдап турар. Оон түңнелинде совхоз бирги кварталдың түңнелдери-биле республиканың совхозтарының аразынга калбарган социалистиг чарышка мурнуу зонаның совхозтарындан тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобкомчевүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчийр Кызыл тугун чаалап ап, 300 рубль акша шаңналын алган.

Совхозтуң кол угланыышкыны мал ажылы болганда олче кол күштү мөөннеп келгени-биле ийиги кварталдың түңнелдери-биле ажыл-агый, күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын база-ла ажыр күүсеткен. Бирги чартык чылда 520 центнер эът садар планын 538 центнер кылдыр, 290 центнер сүт садарын 311 центнер кылдыр күүсеткен. Торгалыгжыларының мал продукталарын бүдүрериинге чедип ап турар чедиишкиннериниң кол үндезиннери чайгы үеде шынарлыг, хөй мал чемнерин белеткеп ап, малдың чайгы семиртилгезин экижиткенинде база оон кышкы үеде ажаалда-тежээлдезин эки чоруткаында болур.

Кара-Тал, Чоза, Ирбитей хойжу бригадаларының малчыннары бо чылын хөй хураганны камгалап алган. Оларнымында малдың өлүр хораар чоруу эрткен чылдыңындан эвээжээн. Ажыл-агыйның мурнакчы малчыннары Бады-Суур Доңгак чүс баш хойдан-на 112 хураганны, Киров Балдан 97 хураганны, Михаил Доржу-чай болгаш Саадакай Ондар 92-92 хураганнарны түс-түсте камгалап ап, эрээ-турган өшкү кадарчыларындан Балчымаа Далар чүс өшкүден 113 анайны, Раиса Куулар 109 анайны, а сарлыкчылардан Найырал Тумат болгаш Базыр-оол Санчы чүс баш сарлыктан 100 бызааны түс-түзүнде камгалап алганнар. Малчыннар ам чайлагларынче көжүп көжээн.

Дүк кыргып алыр талазы-биле планнарын Чоза болгаш Кара-Тал бригадалары ажыр күүсеткен. Кыргыкчылар Т. Алдын-Херел, К. Эртине, Б. Чактар олар хүн улуун 100—150 хой күүседип, үргүлчү мурнакчыларның одуруунга чоруп келгеннер. Кыргыкчылар аразынга чарлаттынган социалистиг чарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрүп, тиилекчи болганнарны шаңнап, мактап келген.

Ажыл-агый он бирги беш чылдың дөрткү болгаш Тываның Совет Эвилелинге каттышканындан бээр 40 чылында малга 3050 тонна сигенни, 970 тонна көк-суланы, 2000 тонна силосту белеткеп алыр планныг. 1984—85 ажыл-агый чылының кыжынга удур ниитиниң малынга быжыг чем-сүүрүн тургузуп алыры-биле мал чеми белеткелинче сигенчилер бо хүннерде демнии-биле кирипкен.

Торгалыгжылар ам юбилейлиг чылдың баштайгы ийи кварталдарында чедип алган чедиишкиннерин быжыглаар дээш улам соруктуг киргени идепкейлиг ажылдап турарлар.

К. ДОНГАК.

КАНДЫГ АЙТЫРЫГЛАР БАРЫЛ?

Чааты көдээ Советке кирген билдириишкиннерниң сайгарылгазы

Чодураа улуг суур. Асфальтылаваан, ногаанчылдыгазы арай четпес дээрден башка, ооң кол кудумчузу Торгалыгнывындан, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң төп салбырының кол кудумчузундан дудавас. Суурда ортумак школа, көдээ Совет, эмнелге пунктузу, садыг чери, харылзаа салбыры, уруглар ясли-сады бар. Ниити өреге саны, өлээн хөй чурттакчылар Хендергеже, өске-даа чурттакчылыг черлерже көже-даа берген болза, 270 чедип турар. Бо черде аныяк оолдар, кыстар хөй, олар төрээн черинге артып, көдээ ажыл-агыйның аңгы-аңгы участоктарында ажылдап турар. Ынчангаш өг-бүлелерниң саны моон соңгаар оон-даа хөй кылдыр немежири чугаажок.

Мурнунда колхоз, совхоз төвү турган, салбыр болу берген хөй чурттакчылыг суурларның бирээзинге Чодураа хамааржыр. Ол чижектиг чурттакчылыг черлерниң чамдык домейлешкек талалары, чаңгыс аай айтырыглары, кичээнгей салыр ужурлуг участоктары албан бар. Бодунуң туруш-байдалынын, агаар-бойдузунуң, орук-харылзаазының талазы-биле бо суур таарымчалыг. Чүге дээрге район төвүнден ол ырак эвес. Амыдырал хандырылганың чамдык айтырыгларын чодураажылар боттары чогудуп ап турар, барык өреге бүрүзү дузалал ажыл-агыйлыг. Картофель, ногаа-биле суурнуң кижилери боттарып хандырып, артыкшылын үндүр садып турар. Садыг, медицина хандырылгазының хомудалдары, дилеглери көдээ Советке бо чылын кирбээн.

Ынчалза-даа шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес. Ол дугайын суурнуң чурттакчы чонундан Чааты көдээ Совединге кирген билдириишкиннери, хомудалдары херечилеп турар. 1984 чылдың январьдан июль 11-ге чедир 29 билдириишкин, хомудал кирген.

Көдээ Советтиң күүсекчи комитеди айтырыгларны уткаларының аайы-биле бөлүктеп, оларны шиитпирлээриниң аргаларын дилеп, күүселдениң контролюн шыңгыырадып, ол талазы-биле харысалгалыг кижилерни дыңнап турар. Билдириишкиннерниң, хомудалдарының барык хөй кезиниң айтырыглары күүскомга дорт хамааржып турар. Чижээ, оолдары шериг албанында өг-бүлелерден база назылап кырааш хоочуннардан өг, мал үндүрүүн төлээринден хостаарының дугайында 14 дилег билдириишкин кирген. Аңаа харыны берген, ук айтырыглар шиитпирлеттинген.

Кайы-даа суурларда, агитквартираларда, өг-бүлелерде ышкаш, мөзү-шынар болгаш ажы-чаң, өг-бүлениң культуразының дугайында айтырыг кичээнгейниң төвүнде болуп турар. Ылаңгыя аас-дыл, чогуш-кырыштың уржуундан чамдык чурттакчылар түс чериниң эрге-чагыргазынга келир, айтырыг тургузар чорукта бар болуп артпышаан. Чамдык кижилер хууда амыдыралга тургустунуп келир чөрүлдээлерге мунгашталгаш, ону ажып эртериниң оруктарын, аргаларын тып чадааш, арга-сүме айтырып, дуза дилеп, негелде тургузуп кээри билдингир. Бо кыска үениң дургузунда чогуш-кырыш дугайында сес билдириишкиннерни көдээ Советке киирген. Мөзү-шынар, аажы-чаң талазы-биле төлеп чок болганнарның аттарын маңаа киирбедим, чүге дээрге оларның бир кезин боттарынга чогумчалыг түңнелди үндүрүп алган, өскелери-биле кижизидилге ажылын тус-тузу-биле чорудуп турар.

Демдеглексенчиг чүве болза, көдээ Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы Т. С. Ховалыг, башкы, дуржулгалыг кижизидикчи болгаш, кижилер-биле ажылды чорудуп турары элээн чогумчалыг. Ооң чорудуп турар аргалары хөй, ажылының стили ажыктыг. Сагындырыг, доңгулда кылырындан, эш хуу судунга, административтиг органнарга шилчидеринден аңгыда, кижи бүрүзү-биле тус-тус чугаалажыры, маргыжары, мээ-медерелге чедир кижи бүрүзүнге тайылбырлаары дарганың кол ажылы болуп турар.

Көдээ суурнуң амыдыралынга кандыг-даа чөрүлдээлер туруп келбейн аан. Кижилерниң бот-боттарының аразынга харылзаалар, хамаарылгалар нарын бедидирлерлиг, доң дег быжыг мугаштарлыг болгай. Аңаа чечтинмес, дүлгүүр чокка ажыттынмас «айтырыглар» эвээш эвес. Маңаа дараазында билдириишкинни чижек кылдыр киирип болур. «Инек кадарчылары Б. К. Чамзы биле К. Шактар-Сүрүң люцернага 12 харлыг саар инээвисти кадаргаш, өлүрген. Олар кыс молдурга бээр болгай. «Ам төлевес бис» деп турар. Кандыг-даа кадарчы кижи малын шын эвес кадаргаш, хоранаанда төлээр деп чүве бар болгай. Харын-даа кээргээш, өртээн молдурга кылдыр көрген турган. Инек ийис боостуг болган» деп, М. Ч. Оюн билдириишкинде бижээн.

Кадарчыларның харысалга чок болганы билдингир, буруу долузу-биле оларга онаажыр. Билдириишкинге дараазында харыны бергеш, ол айтырыгны катап көдүрбес кылдыр көдээ Советке шиитпирлеп каан. Ол болза, иштиг хөөрей берген инекти ээзи соккаш сөткан, ооң өртээн болур-чогуур-биле бодун тургузуп алган. Ынчангаш материалдыг харысалганы бо таварылгада кадарчыларга онаавас кылдыр шиитпирлээн. Инек кадарчыларының ажыл-хүлээлгезинге ээ-харысалга чок болганындан олар-биле инек ээзиниң аразында тургустунган чөрүлдээни өөренип көргеш, үндүрген түңнелге каттыжып болур, чүл дээрге ол чогумчалыг, шын шиитпир.

Көдээ Советке киирген билдириишкиннерниң бир бөлүү бөгүн шиитпирлеттинип шыдавазы-биле өскелеринден ылгалдыг. Ооң уламындан оларның саны база эвээш — чүгле үш. Ол болза чурттаар бажың айтырыын көдүрген дилеглер-дир.

Билдириишкин ээлериниң бажыңнарынга чурттап орар байдалын көөрү-биле кирдивис. Баштай Роза Натпит-оолдуң чурттап орар бажыңынга бардывыс. Ол сес уруглуг. Эң улуу чаа он сестепкен. Үш кижи — бичиилери садик чоруп турар. Өг-бүле мурнунда малчыннап чораан. өгнүң эр ээзи озал-ондакка таварышкаш, калган. Ынчангаш бажың тудуп алыр арга Р. Натпит-оолда чок. Ам олурар бажыныының ээзи Эник-оол Мөге Хендергеден көжүп кээр деп турар.

— Биске берип болгу дег бажыңны өске өг-бүле ап алган. Олар база хөй ажы-төлдүг, ынчалза-даа өөнүң эр ээзи бар. бистен дээре байдалдыг улус-тур — деп, ол чугаалады.

Бажың талазы-биле база бир берге байдалда кижи Раиса Амыда. Ооң бажыңында үш аал чурттап орар, улуг-биче чурттакчыларның саны — 16. Оларның иштинден чээрби ийи харлыг бир кижи төрүмелинден инвалид. Ону авазы ажаап, чемгерип, хепкерип, адаан кургаглап берип турар. Бажың иштиниң шөлү чедишпес болганындан чаңгыс бажыңда өг-бүлелерниң кежигүннери чайгы үеде чадыр, аңмаар иштинде, инек кажаазында удуп турар.

Чодурааның үндезин чурттакчыларының бирээзи чолаачы Шулуу Доспанның өг-бүлези улуг. Ооң бажыңында он үш кижи бар. Бажың дугайында айтырыгны мооң мурнунда-даа каш катап ол тургускан. Улуг, делгем бажың херенлеп орар хөй ажы-төлдүг өске-даа өг-бүлелер бар. Ылаңгыяда чаа өгленген оолдар, кыстар кайы-бир ада-иелериниң бажыңнарында сыңмарлажып орар.

Бажың-балгат айтырыын шиитпирлээр талазы-биле боттуг хемчеглер алдынмайн турар. Чурттакчы бажыңнарны Чодураада колдуунда туптастаан. Бичии бажыңнарны алгыдар чурттакчыларга хууда бажыңнар тударының байдалын тургузар талазы-биле хемчеглерни «Күш-ажылдың хостуу» совхоз чорутпайн келген.

Чааты көдээ Совединге кирип турар чагаалар, билдириишкиннер, хомудалдар — күш-ажыл кижилериниң үнү, чериниң ээлериниң үнү, оларның санал-оналдары, хөөн-сеткилдери, дилеглери. Аңаа кичээнгейлиг, сагыш-човангыр харыы херек.

А. ОКСУР.

Совет садыг флоду — 60 харлаан

АЖЫЛДААР ЧЕРИ — ОКЕАН

1924 чылдың июль 18-те Күш-ажыл болгаш камгалал чөвүлели акционерлиг «Совет садыг флот» ниитилелиниң тургустунганын бадылаан. Чурттуң чаңгыс аай болгаш бот-башкарылгалыг адыры болур далай транспортунуң ажыл-чорудулгазынга эге үндезин ынчалдыр тургустунган.

Ынчан Совет садыг флодунуң составынга 300 хире судно турган. Бөгүн ССРЭ-ниң улуг далай ажыл-агыйлыг күрүне кылдыр санал турар. Ол чоруш чүү дээн тодарадыгыл? Далай флодунуң министри Т. Гуженкога СЭТА-ның корреспондентизи ындыг айтырыгны салган.

Кабинединиң ханазында азып каан улуг картаны көөрүн министр саналдаан. Бистиң чуртувус далайга дорт хамаарылгалыг дээрзин ону чүгүртү көре каапкаш безин кижи дораан-на бүзүрей бээр: ол ийи океан болгаш 14 далай-биле чуттунуп чыдар, ортулуктарны киир санаарга, ооң эриктери чүс муң ажыг километр шөйлүп чоруткан.

Ынчалзажок далай ажыл-агыйлыг күрүне болур төлээде, чүгле таарымчалыг бойдус байдалдыг болуру четпес болур ийин — деп, Тимофей Борисович чугаалады.

— Хааның Россия эки дериттинген флот чок турган, чүък сөөртүлгезин дээш даштыкы суднолар ээлеринге канчаар-даа аажок улуг түңнү — 150 миллион чедир рубльди чылдың-на төлеп турган. А амгы үеде бистиң флодувус чүък сөөртүр талазы-биле чүгле чурттуң хереглелин бүрүн хандырып турар эвес, харын-даа өске күрүнелерге судноларны берип турар: бистиң флодувус үш муң хире даштыкы фирмалар-биле харылзааны тудуп турар. Далай транспорту совет чуртту бүгү диптер-биле харылзаштырып турар.

Ооң маршруттары картада ак-көк шугумнар-биле демдеглеттинген. Чүс чээрби чурттуң 1200 портунче ол шөйлүп чоруткан. Магниттиг корабльчыгаштар — суднолар макеттери океан делгемнерин барык шыва алы берген, бистиң флодувустуң дислокациязын ол көргүзүп турар. Олар Кара далайның болгаш Оожум океанның эриктериниң чанында «сыңмарлашпышаан», соңгу далай оруун дургаар узун илчирбе болуп шөйлүп чоруткаш, Кубаның гаванында барып доктаап турупкан — дээш, Т. Гуженко уламчылады: — Адырга чаа-чаа суднолар немежип кээп турар. Ооң ниити деңзигүүрү революция мурнундагы Россияның бүгү садыг транспортунуң тоннажын ажып турар. 105 муң тонна чүък сөөртүр нефтерудовозтар-даа, чүгле 5 муң тонна чүък сөөртүр ролкерлер-даа бисте бар. Чүък сөөртүлгезинге оларның кайызы-даа бир дөмей ажыктыг. Улуг-улуг судно-корабльдерниң, ыяш сөөртүр суднолардан банановозтардан үниверсалдыг болгаш специализастаан теплоходтарга чедир чаа техниканың бары, судноларны дизельдиг, газотурбиналыг, харын-даа атомнуг тургузугларлы-биле дерээни бистиң флодувусту ынанныштыг база күчүлүг болдурупкан.

— Садыг флодунуң ажылының шагдан бээр-ле делегей байдалының барометри деп адап турган болгай. Даштыкы экономиктиг харылзааларны хөгжүдеринге совет суг транспортунуң ролю кандыгыл?

— ССРЭ-ниң даштыкы садыг саарылгазын транспорт-биле хандырарынга далай флоду кол черни ээлеп турар. Совет экспорттуң чартык кезиин болгаш импорттуң 70 хуузун суг оруун дамчыштыр сөөртүп турар. Далайжылар — тайбың мергежилдиг кижилери деп чүвени ол чурагайлар тодаргай көргүзүп турар-дыр. Бүгү-ле чурттар аразында садыглажыышкын талазы-биле харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге олар сонуургалдыг. Олар суднолар чүъктер-биле, докерлер — ажыл-биле хандыртынган турарын күзээрлер Совет садыг флоду тайбыңның ленинчи политиказының шынчы непперединчилери болуп келген.

Интернационалчы политиказынга шынчы болбушаан, Кубага, Вьетнамга, Кампучияга тайбың чүъктерни ол чурттарның улустарынга эң-не берге үеде океан дамчыштыр чедирип турган. Ол утланышкыш ам-даа хевээр артпышаам. Азияның, Африканың, Латин Американың хөгжүп орар чурттарынче чүък сөөртүлгези доктаамал өзүп турар. ЭДЧ кежигүннери чурттарның экономиказын хөгжүдеринге суг транспортунуң ролю бүгүдеге билдингир.

— Келир үеде чурттуң планнарының дугайында чугаалап турган эш К. У. Черненко ынча деп демдеглеп чугаалаан болгай: «Дүргени-ле бурушаар чоруун шыдаар-даа бис база бурушаар чорууруп күзээр-даа бис. Экономиканы интенсивтиг хөгжүдериниң айтырыглары улам ыңай күжениишкинниг шиитпирлеп шыдаар-даа бис база шиитпирлээр ужурлуг-даа бис». «Далай дамчыштыр чүъктер сөөртүлгезин интенсификастаары канчаар боттаныр турарыл?

— Бистиң адырывысты тургусканының соонда, 1925 чылда, ак-көк хемнерниң шынчылери экиндирилгениң карылга чок эгелээн деп бир-ле дугаар рапорттааннар. Бөгүн далай транспорту — улус ажыл-агыйының бедик орулгалыг күчүлүг адыры.

СЭКП-ның XXVI съездизиниң айытканы сорулгаларны шиитпирлээрин чедип алдышаан, ажылды улам ыңай экииждерп чүгле материалдыг баазаны хөгжүдеринден эвес, а күш-ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдарындан хамааржыр дээрзин далайжылар барымдаалап көрүп турар. Ылаңгыя чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдап турар бот-орулга-чарылгалыг комплекстиг бригадалар порттарда эки ажылдап турар. Ындыг коллективтер ам 130 ажыг. Бот-орулга-чарылгалыг бригада аргазын нептеретпениниң түңнелинде докерлерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү арткан чылын 2,7 хуу бедээн. Суднолар экипажтарының аразында щёкинчи арга калбаа-биле нептерээн: коллективтериниң бештиң дөртү-ле ол арганы ажыглап турар. Аразында холбаалыг бүдүрүгелерниң ажылчыннарының — демир-орукчуларның, автомобильчилерниң, сугжуларының ниити бир демниг ажылдыы эки түңнелдерни берип турар. СЭКП ТК-ның деткээни ленинградчыларның дуржулгазы-биле транспорттуң 40 хире бөлдирлери ажылдап турар.

— Далай флоду маңаа, ындыг нарын, канчаар-даа аажок улуг механизмни угланп башкарары, чугаажок, амыр эвес боор, але?

— Адырны эргедеп башкарарын сайзыраңгайжыдарын интенсификацияның эң нарын болгаш чугула айтырыгларының бирээзи деп бодаар мен. Чүък сөөртүлгезиниң, флоттуң, порттарның, заводтарның, бистиң бүгү ажыл-агыйларывыстың ажылын оперативтиг планнаарының болгаш башкарарының комплекстиг системазынче шилчилге боттанган. Электроннуг саналга техниказы, космиктиг харылзаа, «МОРФЛОТ» дээр башкарылганың автоматчыткан системазы (БАС) дээн ышкаш ыяныштыг дузалакчылар бисте бар.

— Флоттуң юбилейин орукка чеже суднолар үткуп турарын БАС-тан айтырып болур бе?

— Болбайн канчаар — дээш, Т. Гуженко системаның кол саналга товунде кожуп каан дисплейниң баскыыжын базыптарга, экранга «1700» дээн сан нестүп келди. Ынча экипаж совет туктуң адаа-биле планетаның бүгү-ле широталарында тайбың албаның эртирип чоруп турар дээни ол.

Л. ЕРМАКОВА.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● **ГАВАНА.** Аңаа партияның Нико Лопес аттыг дээди школазының дыңнакчыларының ээлчеглиг доозуушкуну болган. Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң Секретариадының кежигүнү Хулиан Рисо байырлыг ёзулалга чүве чугаалааш, партийжи кадрларның чаа немелдели-ле Компартияның хүрээлениниң марксизм-ленинизминиң идеяларының, социалистиг революцияның идеалдарының тиилелгезин дээш бедик мээ-медерелдиг демиселчилер-биле улам быжыгыышкыны боор турарын медеглээн.

Партшколаның амгы доозукчулары ону Рейганның администрациязының харысалга чок дайынзырак чүткүлүнүң уржуундан делегейниң ядролуг айыылга чыгадып келгени эң-не дүшкүүрлүг үеде доозуп үнүп турарын онзалап айыткан. Мындыг нарын байдалда куба коммунистер бүгү улус-биле кады революцияның дайзыннарының дииженишкиннери серемчилелдиг хайгаарал турар деп Х. Рисо чугаалаан. Кандыг-даа, харын база АКШ-тың эң-не реаксылыг администрациязы безин, куба улусту дискек кырынга сөгүрттүп шыдавас деп, ол чугаалаан.

Партияның Нико Лопес аттыг дээди школазын партийжи кадрларның дарганнаар чери деп адап турары-даа чөптүг. Эрткен чылдарда бээр ону беш муң хире кижи, оларның-биле кады өске-даа чурттарның коммунистиг партияларының төлээлекчилери доозуп үнген. Бо хүннерде оларның дыка хөйү Кубаның күрүне албан черлеринде, партия, профэвилелдеринде болгаш массалыг хөй-нииити организацияларында харысалгалыг албан-хүлээлгелерни күүседип турар.

● **БУДАПЕШТ.** Ол бүдүрүлге чериниң чайгаар үнүп турар чылыг энергиязы-биле ажылдаар энергия комплекизиниң дузазы-биле ВУР-да эң улуг дээн Мартфюнүн аъш-чем комбинады энергияга хереглелиин барык бүрүнү биле хандыртынып турар. Амгы үеде ында улуг өртек-үнелиг энергия үндүрүкчүлерин ажыглаарындан бүрүнү-биле ойталаан болгаш чыл санында-ла 12 муң тонна хире нефтиниң камнап алыр аргалыг боор турар.

Мартфюда комбинат ВУР-нуң үлетпүр черлеринде энергияны камнаар дээш калбарган шимчээшкинниң чайынналчак көргүзүү боор турар. Республиканың бүгү-ле бүдүрүлгелеринде энергия курлавырларын камнаарының херээнге мурнакчы боор турар бүдүрүлге коллективтериниң дуржулгазын нептередип, ажыглаарының улуг ажылы чорудп турар.

● **ПРАГА.** Чехословакияның станок кылыр бүдүрүлгелери бо чылын алды муң ажыг демир чондурар, удаазын аргыыр болгаш пос-таавы кылыр станоктарны, дыка хөй дарганнаар херекселдерни ССРЭ-же чорудар. Волга болгаш Кама эриктеринде автомобиль кылыр улуг заводтар, Москваның, Ленинградтың, Ярославльдың, Владимирниң болгаш Свердловскиниң машина кылыр бүдүрүлгелери кол чагыкчылар боор турар.

ЧССР-ден чылдың-на даштыкыже үндүрүп турар станоктарның үштүң ийизи ССРЭ-ниң үлүүнде онаажып турар. Дыка хөй хевирлиг станоктарны ийи чурттуң специалистериниң демниг ажылы-биле тургускан. Бо талазы-биле тодаргай ажыл үргүлчүлеп турар.

Чижээ, амгы үеде чехословак специалистер болгаш оларның совет эштери чаа хевирниң 150 машиналарын болгаш дериг-херекселдерин тургузар дээш кады ажылдап турарлар.

ССРЭ биле ЧССР-ниң аразынга үре-түңнелдиг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың түңнелинде станок тудуушкуну Чехословакияның эң-не дең-деспи хөгжээн адырларының бирээзи болу берген. Республиканың станок кылыр бүгү бүдүрүлгелериниң планнарының үндези Совет чурттуң чагыгларын боор турар. Ол чагыглар адырның материал-техниктиг болгаш эртем баазаларының калбарып, сайзыраарының аргаларын берип турар.

● **БУХАРЕСТ.** Бухарестиниң бүгү-ле көдээ ажыл-агый рыноктары айыраң-кызыл кылдыр шиметтинген. оларда чанчыл болу берген «Сад ажылының сезону» эгелээн. Найысылалдың улусчу чөвүлелиниң болгаш сад ажылының кол эргелелиниң бо чылын организастааны хемчеглеринде республиканың 20 ажыг можуларының кооператорлары болгаш куражыл-агыйларының ажылдакчылары киржип турар. Тускай делгирлерде чогуур можуларны айтып, биживаан, амданныг помидорларны, чаагай персиктерни, өңнүг капустаны, огурецтерни, баклажаннарны, абрикостарны болгаш румын садчыларының болгаш ногаажыларының өске-даа продукциязын мөөң-мөөңү-биле чыгкылап каан чыткылаар. «Сад ажылының сезону» октябрьның ортан үезинге чедир үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ШИИТПИРЛИГ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиигине секретары Гэс Холл Рейганның администрациязының монополистиг иштики политиказын шыңгыызы-биле буруу шапкан. Ол «Дейли уорлд» солунга интервьюзунга сандараан экономиктиг угланышкыны Ак бажыңның ээзиниң чуртка кандыг-ла-бир «чаагайжыышкын» кылдыр көргүзерин оралдажып турары каш-ла санныг кижилерни төөредип болурун медеглээн. Экономиканың «катап дирилгениниң» дугайында хоозун чулчуруушкунун Рейган, шериг чагыглары кылыры-биле холбашкан адырларның көргүзүглери-биле чаарын оралдажып турар. Ынчалза-даа чурттуң үлетпүрү ниитизин-биле шыңгыы бергелерге таваржып турарын ол онзалап айыткан.

Чижээ, өртек-үнениң бедиириниң элээн кудулаашкыны болза-даа, Рейганның администрациязының чагыргазының чылдарында американнарның амыдырал деңнели 20 ажыг хуу. ажылчы чоннарының ажыл төлевири чуртта ортумаа-биле 5 хуу кудулаан болган ядыыларның саны 5 миллион кижиге немешкен. Амгы үеде 10 миллион хамаатылар эмчи дузаламчызы алыр эрге чок, миллион-миллион ядыылар акша дузаламчызы албастаанын америк коммунистерниң үдуртукчузу айыткан. Садар өртектерниң чиигээниниң уржуундан чыл санында-ла муң муң фермер-тараачын ажыл-агыйлар хоозурал турар, 24 миллион ажыг американнар массалыг ажыл чок чоруктуң аар-берге уржуктарынга таваржып турар. Оларның хөй кезии — национал эвээш кезиинниң төлээлекчилери боор турар болгаш ындыг байдал чазактың социал-экономиктиг политиказының сөөк-язы ылгай көөр үзелиниң дугайын тодаргай көргүзүп турар-дыр.

Кажангызынга-даа деңнээр аргажок бюджет дефициди болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрээринге канчаар-даа аажок хөй чарыгдалдар-биле холбашкан 1.5 триллион доллар ажып турар күрүне өрези америк экономиканың кризистиг байдалының дугайын база херечилеп турар-дыр.

Бир деңнелге артып турар кара чаңгыс экономиктиг көргүзүг болза, эң улуг корпорацияларның доктаамал өзүп турар ажык-кончаазы болурун Г. Холл аңаа холбаштыр демдеглээн. Бо чылын ындыг ажык-кончааның түңү 2 триллион доллар ажа берген. Олар Ак бажыңның талазындан оларга үндүрүг-дадывыр чиигелделериниден безин 750 млрд долларны боттарының карманнарынче суп алган.

АКШ-тың бүгү төөгүзүнүң иштинде «улуг олчаның» эрге-ажыктарын камгалаап республиканчылар-даа, демократтар-даа ажылчы чоннарны арын-нүүр чогу-биле мегелеп келгенин АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиигине секретары уламчылап чугаалаан.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

МАНАГУА. (СЭТА). Сомосаның хаиныг каржы эрге-чагыргазын дүжүр октап, тиилээнден бээр чоокшулап кел чыдар беш чыл ойга Никарагуаның улузу Национал хосталганың сандиножу фронтузун болгаш революстуг чазакты деткиирин илереткен массалыг чыыштар, чысхаалдар-биле уткуп турар. Бүгү чуртта эртип турар митингилерниң болгаш хуралдарның киржикчилери социал-экономиктиг ханы чаартылгаларны үргүлчүлээринге, Төрээн чурттуң хостуг болгаш хамааржышпас чоруун америк империализмниң болгаш ооң хөлезиленикчи чалчаларының халдаашкыннарындан камгалаарынга шиитпирлииниң дугайын бадыткап турарлар. Никарагуа улусту Каттышкан Штаттарның тургусканы кижи көөр хөөн чок кулданыышкындан хостаан сандиножу революцияның ёзулуг улусчу уткашынары бо хүннерде онза тодаргай көстүп турар.

Бо хүннерде дыка хөй санныг никарагуа аныяк оолдар бөлүү Сандиножу улусчу арминың дайынчылары болур хүндүлүг эргени оларга бээрин дилээн билдириишкиннерин кииргеннер. Олар ТРЭ-ниң ыяаар октапканы сомосажы өлүрүкчүлериниң араатанзыг үүлгедиишкиннерин кылып турары Матагальпа болгаш Хинотега департаментилерниң даглыг районнарынче чорупканнар.

ЛОНДОН — Великобританияның найысылалы болбушаан, делегейниң эң улуг хоорайларының бирээзинге санадып турар. Ол чурттуң амыдыралынга ооң үлетпүр, садыг болгаш культура төвү боор турар.

ЧУРУКТА: Трафальгарның шөлүнде.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧАРЛЫЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Хоралакчы үүлгедиишкиннери, национал айыыл чок болгаш девискээр талазы-биле бүдүн болур чорукка кыжаныышкыны дээш буруулуг экстремистерниң херектерин көөр тускай судтарны тургузарының бүрүн эргезин чазакка тывыскан Индияның президентизиниң чарлыын ында парлап үндүрген. Сепаратистиг бөлүктерниң Пенджабка туттурган кежигүннерин шиидерин ындыг судтарны тургузары шапкынчыдар арганы бээр. «Хиндустан таймс» солун ол хемчегни Пенджабка тайбың-шөлээн байдалды дүрген катап тургузарынче угланган чугула базым болур деп үнелээн.

84-ТҮҢ ОЛИМПИАДАЗЫ

СИНГАПУР. (СЭТА). «Сингапур спортсменнерге өлүмнүг шаажылаашкын-биле кыжанып турар». АКШ-ка олимпийжи оюннарның боор турарының үезинде ку-клукс-кланның талазындан Азия чурттарының спортсменнерин өлүрүп шаажылаар дээн кыжаныышкынының дугайын «Стрейтс таймс» солун бодунуң номчукчуларынга ындыг эгелиг чүүлүнде таныштырган.

Ол сөөк-язы ылгаар өлүрүкчү организацияның ат салганы чагааларын Сингапурнуң, Малайзияның, Мурнуу Корейнуң болгаш Шри Ланканың национал олимпийжи комитеттери алганын солун бижээн.

Ол темага солуннарның дыңнадыглары Азия чурттарының спортсменнериниң болгаш хөй-ниитизиниң дүвүрээзинин болдурганы үндезининг.

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Лос-Анджелеске болур олимпийжи оюннар үезинде даштыкы кижилер доктаамал халдаашкынының үптээшкининиң азы күчүлээшкинниң өске-даа хевирлериниң кыжаныышкынының адаанга турар апаар.

«Ниити рынок» чурттарында «артык кижилерниң» саны ам 13 миллионга чоокшулап турар. Ажыл чок чорук Барыын Европаның чурттарында социал хоозуралдың бир кол чүүлү болбушаан. АДН (ГДР) агентилелдиң диаграммазы ооң чыл келген тудум-на улам бедип турарын көргүскен. Саннар-биле «ониук бөлүүнүң» күрүнелериниң ажыл кылып шыдаар-даа болза, ажыл чок чонун айтып турар. Ында 1975-1983 чылдарда деңнелдан көргүзүп турар.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

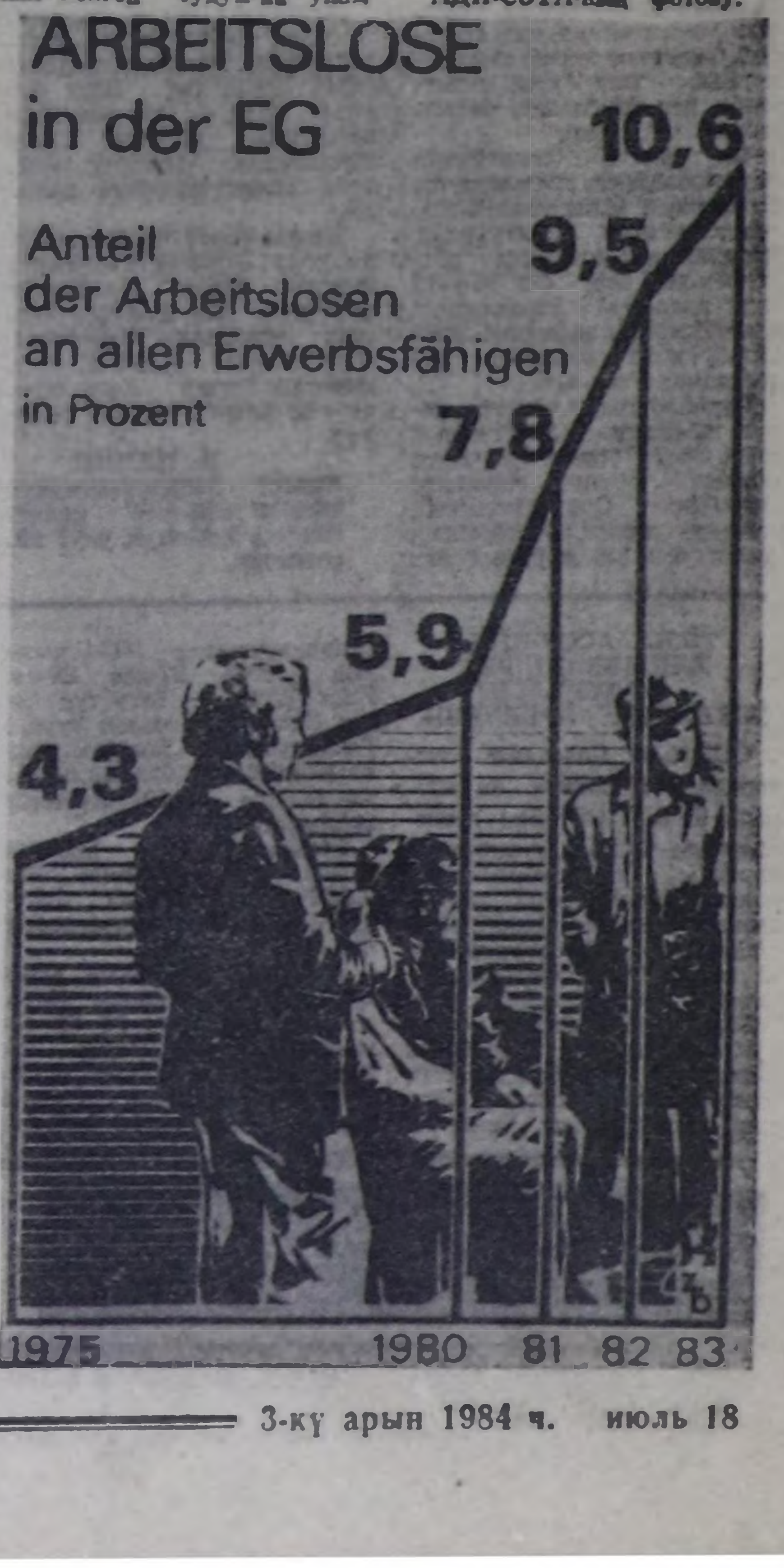

Тожу районнуң бот-тывынгыр артистериниң хомусчулары.

Фотозу: О. ОХЕМЧИКТИИ.

ХӨГЛҮГ ЧАЙ

Нарын хемниң унунда чараш бойдус чурумалдыг черде «Отчугаш» пионер лагери бар. Ында совхозтарның, район төвүнүң өөреникчилери омак-хөглүг, ажыктыг дыштанып турар.

Бирги сезонда 50 кижи дыштанган. Оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургускан. Спортчу маргылдаалар, экскурсиялар, күш-ажылчы хүннер, конкурстар солун болуп эрткен. Аңаа № 1, 4 отрядтарның пионерлери идепкейлиг киришкен. Пионерлер Соян Аяс, Ооржак Чечек-оол, Дүпчүр Эрес, Ооржак Шолбан, Аня Шойдун болгаш өскелер-даа янзы-бүрү хемчеглерни организастаарынга киржип, шаңналдыг черлерни алгылаан.

Лагерьниң начальниги А. С. Балган, улуг пионер вожатыйы А. Б. Шойдук болгаш өскелер-даа пионерлерниң дыштанырынга, ойнап-хөглээринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

Эрзин район.

Совет Тываның 40 чылынга

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Ынчаарда Тожу районнуң оолдар, кыстары район төвү Тоора-Хем суурга чыглып кээп, республика көрүлдезинге белеткенип, районнуң Культура бажыңынга тааланчыг ыры-хөгжүм, оюн-тоглаа дүнмирееп турган хүннерде чүве.

Шынап-ла, улуг-даа, бичии-даа кижи бүрүзүнүң өөрүшкү-маннайлы аажок. Ындыг болбастың аргазы чок. Совет Тываның 40 чыл болур оюнга база улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан республика фестивалынга белеткенип турганнары ол.

Ындыг үеде кым өөрүвес, кым хөглевес боор. Ол дээрге, бистиң хөй националдыг социалистиг күрүневистиң бүгү акы-дуңма улустарының найыралының ачызында чедип алдынган чаагай амыдыралдың байырлалы-дыр.

Культура бажыңының делгем залынга дем чаа-ла ыры-хөгжүм чиртиледир чаңгыланып турган, а ам бот-тывынгыр артистер бичии дыш ап, чапсарлай бээрге, оларның аразындан Тожунуң культура ажылының хоочуннары Салчак Шогжалович Шожул биле Кол Хорлуевич Булатовту чалап алгаш, чугаалаштывыс. Кайызы-даа Тожуга культура-чырыдыышкын ажылынга ам барык үжен чыл ажыр доктаамал ажылдап келгеннер.

— Салчак Шогжалович, амгы үеде силерниң кол кылып турар ажылыңар чүү болур чүвел, база моон соңгаар чогаадыкчы планыңар кандыгыл? — деп айтырарывыска, ол үр-даа боданмайн, допчулап чугаалапдыр.

— Адыр-Кежиг суурда кодээ Культура бажыңында ажылдавышаан мен — дээш караның шилин эде неттинмишаан, өске сандайларда олургулаан эш-өөрүнче көргеш, өөрүшкүлүг уламчылады. — Назы-харым улгатса-даа, чалыы шаамны сактып, хып дээш чалыы оолдар, кыстар-биле кады ырлап, шоорлап, чонумга аян тудуп чоруур кижи-дир мен ийин. Сөөлгү үеде тыва национал хөгжүм херекселдериниң ансамблин тургузуп алыр дээш чыгдынып, тыптынып тур бис. Хөгжүм херекселдери четчелеп алзывысса-ла, уран чүүлге мындыг кончуг сундулуг, хандыкшылдыг аныяктар турда, ажыл чогуунгур болбас арга чок.

Аныяк салгакчыларның уран талантызынга ооң бүзүреп орары база алызындан үндезинниг. Ол оларның уран чүүлге хандыкшылын хөрлээледип, оларның боттарында бар уран салым-чаяанын улам сайзырадып, чаа-чаа янзы-бүрү жанрлар-биле байлакшыдып чоруур кижи. Ооң ынчаар өөреткен талантылыг аныяктары хөй.

Салчак Шогжалович кезек бодаңып оргаш, бызаанчызының хылып дыңзыдып, ойнап шенеп көргеш, «Авай», «Өдүген тайга» деп тыва ырларының аялгазын кыңгырадыр ойнай берди. Тааланчыын чүү дээр, кижиниң сагыш-сеткилин кедургулуп, төрээн черинге ынакшыл, чоргааралы кыптыгып кээр.

Салчак Шогжалович 1953 чылда Тожу районга чедип келгеш, топ Культура бажыңынга директорлап ажылдай берген. Ынчаарда ол чиңгистери көстүп турар, ишти өл-шык, караңгы бажың турган. Районнуң культура килдизиниң эргелекчизи турган Михаил Степанович Чистяков база шыырак организакчы кижи турганын ол чугаалады. Олар районнуң төвүнүң чурттакчыларының ортузунга шеф чарлап тургаш, Культура бажыңының иштин чугайлап, дозулап, соңгаларын, сцена кырын кожегелеп, сегндип алгаш, аңаа культура-массалыг ажылдарны организастап эгелээн. Ам ол пенсионер, ынчалза-даа ол культура-массалыг ажылдарга идепкейлии-биле киришпинзаан. Ооң эжи Кол Хорлуевич Булатов база ооң чажыды. Ооң-биле үргүлчү ажыл-ишчи ёзу-биле сүмележип, найыралдыг, бир демниг ажылдап чоруурлар.

Ынчан база аныяктарның уран чүүлге хандыкшылыдаа улуг турган. Ном-дептерлерге азы солун-сеткүүлге чаа ырлар, шүлүктер парлаттынып үнүп, ону радиога дамчыда бээрге аныяк-өскен ону дораан өөренип алгаш, чер болганга чаңгыландыр ырлажып, оюн-концерттерге кииришкире бээр турган. «Шеми хемим», «Чымчак салгын», «Үделге» болгаш хөйге билдингир өске-даа ырлар ынчаар чоңга тарап, ынак ырлары апаргылаан.

Кол Хорлуевич Булатов бинишынылы хөөнүн чазап, таарыштырып орар:

— Сөөлгү үеде чогаатканн ырларымның бирээзи бодур — дээш, бичии урутларга таарыштыр чогааткан «Честек-кадым» деп ырын баянга ойнавышаан ырлай берди:

Амзавыткан кижи
Адырлырын уттур.
Черниң оңза байлаа
Честек-кадым, ой-эй.
Чемгир, быщкам, чаагай
Честек кадым ой-эй.

Оон алгаш көөрге, Кол Хорлуевич бо хүннерниң хөй талалыг культура-массалыг ажылдарын организастаарынга эң идепкейлиг киржиринден аңгыда, хостуг үелеринде чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, улуг-даа, бичеидаа кижилерге таарыштырган ыры аялгаларын база чогаадып чоруур.

Районнуң бот-тывынгыр аныяк, хоочун-даа артистери чүгле чурттакчылыг суурларга оюн-концерт көргүзер эвес, чайның ийиинде, кыштың соогунда-даа Өдүгеп, Ондум Белим, Тош-Ама болгаш өске-даа кадыр-берт тайга-сыннарда турум чурттап, ажылдап турар аңчыларга, малчыннарга кузелдии-биле барып, уран талантызын бараалгадып чоруур.

А. ДАРЖАА.

ДИЛИНДЕКТЕРДЕ

Долгандыр турар арга-арыгны камгалаар талазы-биле ССРЭ Хоойлузунда онзалап айыткан. Ону Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары удуртулга болдуруп, хөрзүнну хаттан үрелип баксыраарын болдурбазы-биле ыяштарны олуртуп турар. Бо ажылга Хайыраканның лесничествозу идепкейлиг киржип, школачыларны доктаамал хаара тудуп келген.

Бо чайын ол ажылга Арыг-Бажы ортумак школазының өөреникчилери киржир. Өөреникчилерниң бо звенозунда 28 кижи бар. Олар Баян-Колдуң, Көк-Хаактың, Баян-Дагның девискээринде тараа шөлдеринде дилиндектерде олурткан ыяштарның бок үнүштерин аштап, хөрзүнүн үлдүредип, ажаалдазын чорудар, звенону күш-ажыл башкызы Б.-Т. Бызанчы удуртуп турар.

Т. НУРСАТ.

Улуг-Хем район.

МОЛДАВ ССР. Днестровск — республиканың эң чаа хоорайы. Чурттуң мурнуу-барыын талазында эң улуг электри станциязы — Молдав ГРЭС-тиң Кучурган эриктеринге туттунган корпустары-биле кады ооң кварталдары өскен. Амгы үениң хөй каът бажыңнары-биле кожаландыр спорт шөлдери дыштанылга зоналары база кылдынган.

Энергетиктер хоорайының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планында калбак массалар ортузунга күш-культураны хөгжүдүп, чорударын кол чүүлдерниң бирээзи боор турар. «ГТО комплекизин — тергиин эки дужаалыңар!», «Бүгү өг-бүле — стадионче!» дээш, оон-даа өске кыйгырыглар-биле эрттирип турар маргылдаалар Днестровскиде нептерени. Сугга хемелээри болгаш парус спорту, волейбол болгаш баскетбол, төрээн черлер-биле турисчи походтар аныяктарга дыка сонуургалдыг бооп турар.

ЧУРУКТА: ГТО нормаларын дужаап турары.

М. ПОТЫРНИК-биле А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Суд залындан

АРАГАЧЫЛАРНЫ АМДАЖЫТПАС

Кызыл хоорайның улус судунуң хуралы «Тыва коммунэнергонуң» клувунга болган. Хоорайда арагалаарынга хандыкшылдыг, орта ажыл-агый кылбас, мөзү чок кижилерниң херээн көрген.

Судтаттырганнар ээлчег ёзугаар сандайларындан туруп, судьяның болгаш улус төлээлериниң айтырыгларынга харылап турганнар. Оларның харылары дыка чөгенчиг, кандыг-даа амыдыралчы сорулга чок болгулаар. Чижээ, «Кажандан эгелеп арагалап желедицер, моон соңгаар канчаар чурттаар деп бодап турар силер? деп айтырыгта, «Чоокта чаа-ла, ишпес дээр болза, ишпээйле» деп харылаарлар.

Херек кырында ындыг эвес дээрзин оларның арын-шырайы, судьяның столунуң кырында «допчу намдарлар» бадыткаар. Хөй чыл улаштыр ууюк-соксаал чок арагалап, ажыктыг ажыл кылбайн чораан, каш удаа эмнеткен... деп фактылар, бадыткалдар ында бар.

Ол судтуң сандайында олурганнарның аразында өг-бүлезинден чарылганнар-даа, арагалаашкын уржуундан чарлырының кырында келгеннер-даа бар. Ол 35—45 хар аразында кижилерниң арын-шырайы аарыгзыг, холдар-буттары сирилээш, чугаа-домаа утка чок...

Судьяларның чөптүг сөзүн дыңнааш, боттарының шын эвес оруктар-биле чорупорарын миннип орарлары база бар. Суд хуралының хүнүнде серген, боттарының төлеп чок амыдыралын бир янзы көрүп, элээн ханы боданганнар-даа бар. Оларның сеткил-чүрээн судьялар-даа, залга чыылганнар-даа билип турган.

Ол кижилер кем-херек үүлгетпээннер. Олар чүгле арагалап турганнар. Ынчалза-даа хүлээдир хемчегниң деңзизи дөмей-ле аар болган: бир—ийи чылдарда албадалбиле эмнедир. Ол шииткелди чыылганнар деткээн. Чүге дээрге, арагалаашкын база-ла кем-херек үүлгедиир. Эзирик кижи дег хөй-ниитиге анчыг, бужар, эскертингир кижи чок. Ындыг кижи бодунуң чурттап турар ниитилелинге ажыкты бербес. Чаңгыс хүнде арагалааш бе-зин ажыл кылбаан кижи — улуг когаралды ниитилелге чедирер. А хонук-хонуу-биле арагалап чоруурлар кайы хире когарал чедирип турарыл?

Арагачы кижи өг-бүлезинге безин дыка халалыг, уруглардырының кижизидилгезинге багай салдарлыг. База бир хора ында. Ооң үен-даян сөс-домаа, кижизиг эвес аажы-чаңы, чыт-бузу — өг-бүле кежигүннеринге халалыг.

Ындыг сөлгү чок кижилерни улус судунуң хуралынга көргеш, чөптүг шииткелди үндүрген. Ол шииткел ёзугаар Апай-оол, Слесарева, Кондратьева, Дамчай, Борголкова, Ондар олар шупту—15 кижи арагадан эмнедир.

В. ПАНИН,

Кызыл хоорхүүскомунуң иштики херектер килдизинде участоктуң улуг инспектору.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Бо хүннерде Тываның чурттакчы чонунга, ооң аалчыларынга белек кылдыр «Тыва чоннуң 1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржилгези» болгаш «Тыва бурунгу болгаш ортаакы вектерде» деп бодунуң утка-шынар, хемчээлиниң, дерилге-каасталгазының талазы-биле улуг делгелгелер республика музейинде ажыттынган.

Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга тыва чоннуң акы-дуңмалышкы эки тура-биле бүгү талалыг дузаламчызын көргүскен залдың дерилгези дайынның кадыг-дошкун чылдарының үезинде шапкын болуушкуннарның байдалынга тыныжынга долузу-биле чагыртткан болуп турар.

Делгелге Тыва Арат Республиканың 1936-1941 чылдарда камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга хамаарышкан хемчеглерин көргүзери-биле эгелээн. Ында Тываның Араттың революстуг аъттыг шериинниң кол командылакчызы генерал-майор Семён Данилович Шооманың, полковник Моңгуш Сувактың, подполковник Семён Севеннинң, майор Александр Эртинеиниң болгаш өскелерниң-даа фото-чуруктарын, документилерин, орден-медальдарын көргүскен. Ылангыя С. Д. Шооманың 1944 чылда К. Е. Ворошилов аттыг Дээди шериг академиязын дооскан шынзылгазы, ооң генерал хеви, мөңгүн селемези, хууда эдилелдери төөгү талазы-биле солун көргүстүнген.

Делгелгеде тыва чоннуң фронтуга дузалажыр талазы-биле изиг күзелин илереткен Декларация хүлээп алганы ТАР-ның Х Улуг Хуралың, Москваның «Кадыр болгаш маска» заводунуң ажылчыннарының митингизин, 1941 чылдың ноябрь 7-де Москвага болган шериг парадын көргүскен материалдар бар.

Залда генерал-лейтенант Салчак Калбакхөрекович Токаның шериг хевин, шаңналдарын, документилерин база көргүскен.

Делгелгеде кол черни Тываның ажылчы чоннарының Кызыл Шеригге дузаламчызын калбаа-биле көргүскен 1942 чылдың апрель 2-де 500 вагон ишти белектерниң баштайгы эшелонун эш С. К. Тока баштаан мурнакчы малчыннар С. Саны-Ширин, О. Ынаажык, чогаалчы О. К. Сагаан-оол, дааранычы О. Парыйма, ТАР-ның ССРЭ-де төлээзи О. Мандараа өскелер-даа кирген делегация Кызыл Шеригге чедирген. Аңаа хамаарышкан әлбек материалдар делгеттинген.

Көрүкчүлерге капитан Түлүш Кечил-оолдуң селемези, улуг лейтенант Сат Бүрзекейниң дайылдажып чораан «Максимка» дээр пулемёду, Шумов алышкыларның миномёду дээш оон-даа өске хөй экспонаттар солун болуру чугаа чок.

Делгелгеде бир солун экспонат бар: Берлинде рейхстагтың кырынга тиилелгениң совет тугун бичии сержант М. Кантария биле сержант М. Егоров оларның киискидип асканын көргүскен чурук.

Делгелгениң түңнел кезээ Кызыл — Ровно хоорайларының база дайынның хоочуннарының совет улустарның тайбың үеде акы-дуңмалышкы найыралын, тайбың келир ей дээш демиселин көргүскени болуп турар.

«Тыва бурунгу болгаш ортаакы вектерде» деп делгелге шуут долузу-биле чаарттынган.

Делгелге Тываның девискээринге бурунгу чурттакчыларның амыдыралының эгелээнин, оларның аажок бодуун даш чепсектерин көргүзери-биле эгелээн. Өвүрнүң Саглы хемниң шынаалдарындан тывылган чепсектер, Чөөн-Хемчик районнуң Ийме чоогу, Хемчик аксындан тывылган дой савалар, согун баштайгы 20-15 муң чылдар бурунгаар кижилерниң турганың херечилеп турар.

Хүлер вектиң үезинде эрте-бурунгу Тываның төрел бөлүктери бедүүн оңгар суугута хүлерлиг даштан хүлер эндирип ап турганын Бүрен-Хем, Хову-Аксындан тывылган эдилелдер көргүзүп турар.

Бистиң эрага чедир VIII-III вектерде кошкун айымактарның мал ажылынче киргенин көргүскен материалдар солун. Оон-биле чергелештир оъук, согун баштары, сүглүк, дыргактар, кастангалар, чинчилер солун.

Делгелгениң бир онзагай черин аржаан базырыы ээлеп турар. Ол бистиң эраның мурнунда VIII-VII вектер үезинге хамааржыр. Ол базырыктың азы Улуг-Хорумнун бедии 4 метр, диаметри 120 метр чедип турар. Ол чевет базырыктан Тываның бөлүк аймактарының баштыкчызы «Хаан» кижиниң, ооң кадайы база аңаа чоок 17 ызыгууртан кижилериң орнукшуткан болгаш 160 аъттарының сөөгүн ында салган. Оон ыңай хүлер, алдын, үжелиг даштан кылган эдилелдер, бижектер, кастангалар херекселдери тывылган. Ону көрүп болур.

Археология тураскаалдарындан хаяда чурумалдар, көжээлер Тываның эрте-бурунгу аймактарының синилбин кылган уран чүүлүнде кол черни ээлеп турар.

Оон аңгыда V век үезинге чедир Тывага чурттап чораан, гуннар, VI-XIII вектерде Түрк каганадының, XIII-IX вектерде уйгур каганадының, IX-XII вектерде бурунгу кыргыстар, XII-XVII вектерде моол феодалдар болгаш Алдын-Хааннарның күрүнелериниң үезинде Тывага күрүне тургузуун, ажыл-агыйын, культура, уран чүүл, амыдырал байдалын көргүскен төөгү, эртем талазы-биле солун материалдарны дес-дараалай тодаргай көргүзүп, чуруп, бижип, тайылбырлап көргүскен. Бо делгелгени музейниң хоочун эртем ажылдакчызы Е. Ш. Байкара, чурукчу В. Хертек олар дерип кылган.

Үстүнде кылдынган делгелгелер бистиң эртем ажылдакчыларывыстың Тываның эртем ажылдакчылары төөгүчүлер-биле кады чоруткан ажылының түңнели болгаш Совет Тываның 40 чылынга бараалгаткан белээ болур.

В. ДОНГАК,

республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.

ТВ

ИЮЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.25 — Документалдыг телефильм. 9.55 — «Ужуражыр черин өскертип болбас» деп телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 12.10 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.05 — Авам школазы. 15.35 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 12-ги болгаш 13-кү серияларв. 17.30 — Бүгүдеге стадион. 18.00 — Бистиң корреспондентилеривис-тиң чугаалары. 18.30 — И. С. Бах. Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — Эртем болгаш амыдырал. 19.50 — «Ужуражыр черин өскертип болбас» деп телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «ТТ-ниң алдын фондузундан». 22.35 — Неделяның спорту. 23.05 — Социалистиг чурттарның маргылдаазы. Гандбол. 23.40 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.20 — Документалдыг фильм. 8.40 — Николай Заболоцкийниң шүлүктери. 9.25 — Чалыыларның чогаадылгалары. 9.55 — Тележурнал — «Өг-бүле болгаш школа». 10.25 — «Уруглларга аңчыгаштар дугайында». 10.55 — «Байроннуң романтиктиг театры». 11.55 — «...Оң алды болгаш оон-даа улуг назы». 12.40 — Немец дыл. 13.10 — «Хорезмниң тоожузу». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 14.15 — Фильм-концерт. 15.00 — Соңгу Осетия телевидение программазы. 16.05 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». 18.35 — Фильм-концерт. 18.55 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 19.05 — «Алня тевү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Легенда» деп уран-чечен фильм. 23.00 — 23.40 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Автоорукларга чаъстаар, кестүрү 2—4 км.

Кызылга булуттаар, чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 20—22, градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Блондинка за углом»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Морозко»** 9.00, 14.45, **«Чингачгук-Большой Змей»** 10.55, 12.50, **«Эхо дальнего взрыва»** 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«За тех, кто в море»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Месть и закон»** (2 сериялыг) 14.40, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: **«Проделки Скопена»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан, ол ышкаш, Тыва АССР-ниң девискээринде чурттап турар аныяктарны Новосибирскиниң болгаш Улан-Удэниң харылзааның электротехникумнарынче өөредип чорударыбиле чыып турар. Өөренип кирери күзээннерни Тыва АССР Харылзаанының бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кижилериниң шылгалдадарын тударыбиле: Новосибирскиниң харылзааның электротехникумунче — 1984 чылдың июль 27-ден 29-ка, Улан-Удэже — августуң 1-ден 3-ке чедир чалап турар. Техникумнарга конкурс чокка киир санаар болгаш общежитие-биле бирги ээлчегде хандырар.

Техникумнарны дооскан аныяк специалистерни Тыва АССР-ниң харылзаа бүдүрүлгелеринче ажылдадып чорудар.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 53 бажың, Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизи, телефон № 2-43-12.

5400 рубль өртектиг «Запорожец» —ЗАЗ-968» автомашинаны садып алыры-биле ээлчегде турар садып алыкчыларны 1984 чылдың июльдуң 20-ге чедир оларны садып алырын Кызылдың үлетпүр бараанныарының садыы чарлап турар. 1984 чылдың июль 20-ниң соонда 40 аът күштүг «Запорожец» автомашиналарны хостуу-биле садыптар.

Келир черниң адрези: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң № 29 бажың, үлетпүр садыының № 15 кабинет.

ЧАРЛАЛДАР

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ

уран чүүлдүң республика школазынга 1984—1985 чаа өөредилге чылында тыва националдыг уругларны немей хүлээп алырын чарлап турар.

7 харлыг уругларны фортепиано, хылдыг хөгжүм (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алдынган уруглар күрүнениң долу хандырылгазынга турар.

Уругларның музыка аялгаларын доктаадып алтар аргаларын (дыңнаарын, ритмни) хынап көөр.

Конкурсту августуң 18-те эртенгиниң 9 шактан эгелеп, дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажың, республиканың уран чүүл училищези, өрээл № 20.**

«Тыва тудуг» трестиң салбырынга доктаамал ажылдазарынга дашчылар, бызаңчы-бетонщиктер, дузалакчылар, бызаңчылар, штукатурщулар, малярлар, суугу салыкчылары негеттинип турар.

Тудугнуң бүгү тускай мергежилдерин өөредири-биле сургуулдарны «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады хүлээп ап турар. Курстарга кирерин күзээннер ажылдавышаан, өөренир.

Өөреникчиниң хуусаазы 3 ай, өөредилгезиниң үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр.

Бот кижилерге чаагайжыдыр кылдынган ниити чуртталга черин бээр, өг-бүлелиг улустарга 6-7 ай дургузунда чаагайжыдыр кылдынган ниити чуртталга черинден өрээлдерни бээр. Ажылдаарын күзээннер паспортун, шериг билеттин азы келдириишкин херечилелин, күш-ажыл дептерин эккээр.

«Тыва тудуг» трестиң адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың № 76, телефону 2-32-83.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу-республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Кызыл инек-караан болгаш дая-кадын чыырын июль 20-ден, чөстек-катты — июль 25-тен, кара инек-караан — августуң 1-ден, көк-катты — августуң 10-дан, кыш-кулаан — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле арга-ыяштыг черлерже чоруп болурунуң эрттирилгезин тус-тус черлериниң ыяш ажыл-агыйлары болгаш лесничестволары чөпшээрээр.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьваттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2010.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01322

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 167 (12557) | 1984 чылдың июль 19, четверг | 1925 чылда үнделзилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИР

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның болгаш совхозтарның мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдын баш санын өстүрер болгаш камгалалын хандырар талазы-биле социалистиг чарыжының 1984 чылдың бирги чартыында түңнелдерин чугаалажып көрген.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунуң күш-ажылчы ээлчээнге киргеш, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле чамдык эки түңнелдерни чедип алганын хүлээп алган доктаалда демдеглээн. 1984 чылдың бирги чартыында ниити республиканың күрүнеге эът садар планы 110.4 хуу, сүттүң — 107.3, дүктүң — 127.5, куш чуургазының — 106.2 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, күрүнеге эът садары 9.9 хуу, сүт — 0.2, дүк — 8.1, куш чуургазы — 7 хуу көвүдээн.

Өвүр болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-ишчилери, «Торгалыг», «Кара-Хөл» совхозтарның болгаш Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының ДБА-зының коллективтери үстүнде көргүглер талазы-биле социалистиг чарышка эки түңнелдерни чедип алганын доктаалда демдеглээн.

Доктаалда чедиишкиннер-биле кады четпестерниң дугайын база айыткан. Чамдык партия райкомнары, райкүүскомнар, совхозтар парткомнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары социалистиг чарыштың дээштиин бедидеринче ам-даа чедир кичээнгей салбайн, социалистиг хүлээлгелерниң күүсеттинерин хандырып шыдавайн турар. Бай-Тайга район күрүнеге эът болгаш сүт садарының чартык чыл планын күүсетпээн, эът садар планны 8 совхоз, сүттүүн — 10, дүктүүн — 9 совхоз күүседирин хандырбаан. 1983 чылдың чогуур үезинге деңнээрге Тес-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнар эът садарын, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды районнар — сүттү, Кызыл, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнар — дүк садарының хемчээлин кудулаткан. Эрзин, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Кызыл районнарда мыйыстыг бода малдың, хой-өшкүнүң баш саны эвээжээн. Улуг-Хем, Кызыл, Таңды, Тес-Хем, Эрзин, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл районнар бызааларны, хураганнарны болгаш анайларны эрткен чылдың чогуур үезинден эвээшти алган. Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Сүт-Хөл районнарның совхозтарында малдың хөй хораар чоруу онза дүвүрээшкинниг болдуруп турар.

1984 чылдың бирги чартыының социалистиг чарыжынга районнардан тус-тус зоналардан Өвүр болгаш Каа-Хем районнары тиилекчилер кылдыр санаан. Совхозтардан — мурнуу зонаның «Торгалыг» болгаш төп зонаның — Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының Дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы тиилекчилер болган.

Өвүр болгаш Каа-Хем районнарга, «Торгалыг» совхозка болгаш Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының ДБА-зынга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывыспышаан, районнарны 500 — 500, совхозту болгаш ДБА-ны — 300.300 рубль-биле шаңнаар деп доктааткан. Барыын зоналардан социалистиг чарыштың негелделерин күүсеткен совхозтар чок болганын барымдаалааш, шаңналдарны тывыспас деп шиитпирлээн.

СЭКП райкомнарынга, районкүүскомнарга, РАҮК-терге, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге 1984 чылдың бирги чартыының социалистиг чарыжының түңнелдерин күш-ажылчы коллективтерге ханызы-биле, бүгү талалыг чугаалажып көөрүн, илереттинген четпестерни узуткаарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын, III кварталдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин ыяап-ла күүседирин болгаш Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурун хандырарын дааскан.

Июль 20-ден август 20-ге чедир мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айы

АНАА ТУРУУШКУН ЧОККА

Репортаж

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир, шынарлыг чемнерни белеткээр дээш Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

Дуржулгалыг бригадир Михаил Седийенович Малбык-оолга удурткан мал чеми белеткээр комплекстиг бригада Көк-Чыраа салбырының девискээринде чайгаар үнген сигенниң кезилдезин шалыпкын чорудуп турар. Ам ол бригаданың ажыл-ижин кысказы-биле таныжып көрээлиңер. Район төвү Шагаан-Арыг хоорайдан Чаа Шагаан-Арыгже чоруткан асфальтылыг оруктуң оң талазынче үнерге-ле, ырак эвесте салбырның сиген кезер делгем алаактары адышта дег көстүп келир. Мооң мурнунда чылдарда салбырның сигенчилери ол шөлдерден эвээш эвес шынарлыг сигенни кезип ап келген болгаш ол совхозтуң сиген кезер кол черлериниң бирээзи апарган.

Сырый-сырый кезек талдарны оюп келген билдирер-билдирбес орукчугаш сиген кескен бөлүк тракторларның чаңынга бистерни чедирип келди. Ында «Т-25» болгаш «Беларусь» маркалыг тракторларны элээн каш агрегаттар, чаагай үнген сырый көк сигенниң аарынга ындыг болган боор, тавааржып чоруп турлар. Шынап-ла, мында сигенниң үнгени эки, бедик болгаш сырый, чымчак. А кескени дээрге хол-биле чүлгүп каан дег дески. Черде сигенни холга алырга, артында-ла аар-аар. Ырак эвесте каңнаар агрегатта ийи кижи ажылдап тур. Ужуражып мендилештивис. Каңнакчы Казак Картай-оол-биле ооң эжи септекчи Сарыг-оол Доңгак олар болду.

— Чаъс чаггаш черле таптыг ажыл кылдырбайн тур, бөгүн харын эки хүн болурга бо алаакты доозуптар дээш кызып тур бис — деп, К. Картай-оол бажында пилоткун ужулбушаан, чугаалады.

— Тракторларның бистери сынар болгаш чамдык кезектер бо-ла үрели бээр дир. Ындыг-даа болза амдызында черле улуг тывуушкун болбайн тур — деп септекчи эжи аңаа улашты.

Бригада төвүнге бригадир М. С. Малбык-оолга ужуражып, ажылдың канчаар чоруп турарының дугайын оон сонуургап айтырдым.

— Юбилейлиг чылда бистиң совхоз 5580 тонна мал чемин белеткээр. Ооң иштинге чаңгыс чылдыг 2352 тонна сигенни белеткээрин бистиң комплекстиг бригадавыска дааскан. Мооң мурнунда Ийи-Тал, Хайыракан, Көк-Чыраа салбырларның аайы-биле мал чемин аңгы белеткеп турган болза, бо чылын совхозта чаңгыс комплекстиг бригаданы тургускан. Сиген кезилдезинче 5 хонук бурунгаар кириптивис. Бо хүннерде 352 гектар черниң сигенин кескен, оон алдынган сиген 250 тонна болду — деп, бригадир чугаалады.

— Бригаданың техниктиг хандырылгазы кандыгыл?

— Ипатовчу арга-биле ажылдаары кончуг ажыктыг дыр. Ынчангаш мал чемин белеткээр күштү каткаш, 2 звено кылдыр үскен бис. Бирээзи сигенни кезер. Ында 9 агрегат бар, хөй нуруузу «Т-25» маркалыг кашпагай болгаш эалгир тракторлар. А бөлер болгаш сараттаар звенода 13 тракторлар, колдуунда «Беларусьтар».

— Бригадада социалистиг чарышты канчаар организастааныл?

— Мал чемниң белеткелиниң кыска хуусаада шынарлыг чорудары-биле чарышты 7 хонуктап түңнээр кылдыр көрген. Тиилекчилерге звено айы-биле шилчиир вымпелдер болгаш тус-тус механизаторларга акша шаңналдазын көрген.

Бригада төвүнде кызыл-булуңда кымның хүн бүрү канчаар ажылдааның көргүскен самбыраны аскан. «Кым мурнунда чоруп турары?», «Кым хожудааныл?» деп тускай булуңну база дерип кылган.

Баштайгы хүннерде эки ажылдааннарны коллектив дораан эскерген. Чүге дизе эки ажыл дораан-на карактың коску апаар. «Т-25» агрегатта кезикчилер Борис Түлүш, Семён Мижит-оол, Аркадий Мартык-оол. Виктор Аныкай оларның башкарганы агрегат бүрүзү хүнде план ёзугаар 7 гектарның сигенин честирер тургаш, эртемден орай кежээге чедир 8—9 га чедирип, хүн нормазын 120 хуу күүседип турар.

Бөлер агрегаттарда дуржулгалыг механизаторлар Михаил Кечил-оол, Александр Бүрбү, Виктор Чыртак, дежурный автомашиналарның чолаачылары Валерий Шалган биле Сергей Сандан олар база кызымаан көргүзүп турарлар.

Бригада төвүнде чурттаар оран-сава болгаш чунар-бажың бар. Аъш-чем хандырылгазы багай эвес, эът болгаш сүт продуктуларын совхоз төвүнден доктаамал хандырып турарын механизаторлар чугаалаадылар. Аъш-чем амданныг, чиртингир болзун дээш аныяк поварлар Рада Кошкар-оол, Чинчи Шожаң-оол болгаш дузалакчы Тамара Санчы олар сагыш салып турарлар. Хостуг шакта ойнаар чүүлдер, солун-сеткүүл четчир.

«Улуг-Хаяның» сигенчилери Көк-Чыраада, Алдыы-Шынаада, Хайыраканда, Ийи-Талда, Эъжимде, Кара-Булуңда болгаш Улуг-Алаакта сигенниң кезилдезин чолдуур хуусаада эки шынарлыг доозар дээш шалыпкын ажылдап турарлар.

В. КАРА-САЛ

ЧУРУКТАРДА: сиген кескен агрегаттар; механизаторлар чапсар арназында техниканы хынап ап тур.

Авторнуң фотолары.

УЖУДУУШКУНДА «СОЮЗ Т-12»

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос делгемин шинчилээр программага дүүштүр «Союз Т-12» космос корабльын космос делгеминче салып үндүрерин 1984 чылдың июль 17-де Москваның-биле 21 шак 41 минута турда Совет Эвилелинге боттандырган. Корабльды башкарган экипаштың составында корабльдың командири Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы полковник Владимир Александрович Джанибеков, бортинженер Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Светлана Евгеньевна Савицкая болгаш космонавт-шинчилекчи Игорь Петрович Волк.

«Салют-7» — «Союз Т-11» орбита комплекизи-биле ону тудуштурары корабльдың ужудуушкун программазында көрдүнген. Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая болгаш Игорь Волк 1984 чылдың февраль 9-тан бээр башкарылгалыг комплексте чоруп турар Леонид Кизим-биле, Владимир Соловьев болгаш Олег Атьков-биле кады эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни күүседир сорулгалыг.

«Союз Т-12» корабльдың борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Владимир Джанибековтуң, Светлана Савицкаяның болгаш Игорь Волктуң кадыкшылы байдалы эки.

«Союз Т-12» корабльдың командири Владимир Александрович ДЖАНИБЕКОВ

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Александрович Джанибеков 1942 чылдың май 13-те Ташкент областа Бостанлык районнуң Искандар суурунга төрүттүнген.

Ужудукчуларның Ейскиде дээди шериг ужар чүүл училищезин 1965 чылда дооскан соонда Шериг-агаар күштеринге ужудукчу-инструкторлап ажылдаан.

В. А. Джанибеков — 1970 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Космонавтылар отрядынга 1970 чылда кирген.

В. А. Джанибеков космоска ужудуушкуннарны үш удаа кылган. Ол «Салют-6» станциязынга баарының баштайгы экспедициязын 1978 чылдың январьда чедирген «Союз-27» корабльдың командири болган.

Владимир Александрович «Салют-6» станциязынга шинчилелдерни болгаш шенелделерни кылган совет-моол каттышкан экипаштың командири болуп, «Союз-39» корабльге ужудуушкунну 1981 чылдың мартта боттандырган.

«Союз Т-6» корабльге болгаш «Салют-7» орбита станциязынга ол совет-француз каттышкан экипажтың командири болуп, үшкү ужудуушкунну 1982 чылдың чайынында кылган.

«Союз Т-12» корабльдың бортинженери Светлана Евгеньевна САВИЦКАЯ

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Светлана Евгеньевна Савицкая 1948 чылдың август 8-те Москвага төрүттүнген.

С. Е. Савицкая — 1975 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү. Ол ВЛКСМ ТК-ның кежигүнү болуп турар.

С. Е. Савицкая ужудукчу-шенекчилерниң школазынга өөредилге курузун эрткен. 1976 чылдан бээр шенелде ажылын кылып келген. Самолёттарның 20 ажыг хевирлерин ол шенеп көрген болгаш «2-ги класстың ужудукчу-шенекчизи» деп мергежилдиг.

Светлана Евгеньевна — ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери, делегейниң 18 ужар чүүл рекордтарын тургускан, 1970 чылда нарын ужудуушкун талазы-биле делегейниң тулган чемпиону болган.

Амгы үеде С. Е. Савицкая конструктор бюрозунда ажылдап, космос аппараттарының шенелделеринге киржип турар.

Космонавтылар отрядынга ол 1980 чылда кирген. С. Е. Савицкая космоска баштайгы ужудуушкунун 1982 чылдың августа «Союз Т-7» корабльге болгаш «Салют-7» орбита станциязынга космонавт-шинчилекчи болуп боттандырган.

«Союз Т-12» корабльдың космонавт-шинчилекчизи Игорь Петрович ВОЛК

Игорь Петрович Волк 1937 чылдың апрель 12-де Харьков областың Готвальд хоорайынга төрүттүнген.

Ужудукчуларның Кировоградта шериг ужар чүүл училищезин 1956 чылда дооскан соонда Шериг-агаар күштеринге албан эртирип турган.

И. П. Волк — 1964 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Ужудукчу-шенекчилерниң школазын 1965 чылда дооскан соонда И. П. Волк шенелде ажылын кылып турар. Ол эң-не нарын чергениң ужудуушкуннарын күүседип шыдаар бедик мергежилдиг специалист кылдыр бодун көргүскен.

И. П. Волк «1-ги класстың ужудукчу-шенекчизи» деп мергежилдиг. «ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчу-шенекчизи» атты аңаа тывыскан. 4 700 ажыг шак ужудуушкуннарны, оон иштинде 2 700 шак — шенелде ажылдарының ужудуушкуннарын кылган.

Москваның Серго Орджоникидзе аттыг ужар чүүл институдун ол ажылдавышаан, 1969 чылда дооскан.

Космоска ужудуушкунга белеткелди И. П. Волк 1978 чылда эгелээн. «Союз-Т» корабльге болгаш «Салют» деп орбита станциязынга ужудуушкуннарга белеткелдиң бүрүн курузун эрткен.

МОСКВАДА КЕЛГЕН

Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кампучия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Чан Си Совет чазактың чалаанын ёзугаар албанныг аян-чорууң кылып, бурунгу хүн Москвада келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери Чан Сини аэродромдан барып уткаан.

• • •

Ол-ла хүн Кремльге Н. А. Тихоновтуң Чан Си-биле чугаалажыышкыннары болган.

Совет Эвилелиниң болгаш Кампучия Улус Республиканың аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырының база ханыладырының айтырыглары чугаалажыышкыннар үезинде кол черни ээлээн. Марксизм - ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезиленген болгаш ийи чурттуң улустарының үндезин эрге-ажыктарынга таарышкан совет-кампучи харылзааларының байдалынга сеткил ханышкынның талалар илерегейлээн.

СЭКП-ниң болгаш КУРП-ниң аразында совет-кампучи харылзааларының бүгү комплекизинге принципиалдыг ужур-дузалыг харылзааларны улам ыңай калбартырын Н. А. Тихонов биле Чан Си деткип чугаалаан. Чаа амыдыралды тургузарда, революстуг чаалап алышкыннарны камгаларда акы-дунма Кампучияга бүгү талалыг дузаламчы болгаш деткимче көргүзеринин талазы-биле ССРЭ-ниң шугумунуң чайгылыш чогун совет талазындан база катап бадыткаан.

КУР-нуң улус ажыл-агыйын хогжүдеринге, оон чонунуң амыдырал деңнелин бедидеринге улуг салыышкынын киирип турар ийи талалыг экономиктиг кады ажылдажылганы ханыладырының болгаш сайзыраңгайжыдарының оруктарын чугаалажыышкыннарның киржикчилери чугаалашкан.

Делегей айтырыгларын чугаалажып турарының үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Кампучия Улус Республиканың тайбыңның болгаш улустар аразынга айыыл чок чоруктуң херээн быжыг болгаш чайгылыш чок камгалаар, АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң милитаристиг угланыышкынынга удурланыштыр идепкейлиг туржур, делегейниң бүгү девискээрлеринге байдалды экижидерин чедип алыр деп чүткүлүн онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң, совет өске-даа удуртукчуларының медегелдеринде болгаш чугааларында кирген тайбыңга ынак боттуг саналдарны, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының ядролуг дайын кыжаныын чайладырынче, чепсегленишкинниң дужүрериниңе болгаш күрүнелер аразының харылзааларынга күштүг ажыглаарын болдурбазынче угланган инициативаларын КУР-нуң удуртулгазы, бүгү кампучи улус бүрүн деткип турарын Чан Си медеглээн.

Мурнуу-Чөөн Азияга байдалды таарыштырып чогумчуларының оруктарын идепкейлиг болгаш чүткүлдүг дилеп тывары сонгаарладып болбазын чугаалажыышкыннарның киржикчилери онзалап демдеглээш, ол чорук ук девискээрниң улустарының болгаш күрүнелериниң эрге-ажыктарынга-даа, ниитизи-биле Азияга болгаш бүгү делегейге айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга-даа таарышкан болур ийик деп айыткан.

ВСР болгаш ЛУДР-биле кады КУР-нуң Мурнуу-Чөөн Азияга бүзүрежилгениң болгаш чаагай кожа-хелбээ турарының байдалын тургузар, ону тайбыңның зоназы болдурар дээш саналдап турары тайбыңга ынакшылдыг угланыышкынга Совет Эвилелиниң ол-сеткилин бүрүн каттыштырып турарын Н. А. Тихонов бадыткаан.

Чугаалажыышкыннар чүректиң ханызындан болгаш чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайты үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эптиинниң байдалынга эрткен.

Садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың талазы-биле совет-кампучи чазактар аразының комиссиязын тургузар дугайында дугуржулгага ат салыышкыны Кремльдиң Улуг ордузунга болган.

Ат салыышкынының ёзулалынга Н. А. Тихонов биле Чан Си турган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. В. Талызин биле КУРП-ниң ТК-зының Политбюро кежигүнү, КУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, КУР-нуң даштыкы херектер министри Чеа Сот документиге ат салганнар.

ССРЭ-ниң чазаа Чан Синиң аалдары дээш Кремльдиң Улуг ордузунга дүштеки шайлалга тургускан.

Шайлалгага совет таладан эштер Н. А. Тихонов, Г. А. Алиев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, албанның өске-даа кижилери чораан.

Чылыг, найыралчы байдалга эрткен шайлалга үезинде Н. А. Тихонов биле Чан Си чугаалар солушкан, оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

• • •

Чан Си В. И. Ленинниң Мавзолейинге чораан болгаш чечек салган.

Кремль хананың баарында Билдинмес солдаттың хоорунге база чечек салган.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ КАНДЫГЫЛ?

Юбилейлиг чылдың бирги чартыында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчегниг хуралынга чугаалашкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.), февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери, организациялары, ажыл-агыйлары чамдык чедиишкиннерни чедип алган дээрзин ук хуралга демдеглээн. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери бо чылдың баштайгы чартыында бараанныг продукция бүдүрериниң планын 105.1 хуу, ону сайгарарын — 103.5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 104.7 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге бараанныг продукция бүдүрүлгези 5 хуу, ону сайгарары 5.3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3.8 хуу өскен. Хөвүр-ЖЭС тывылышкыны, электри энергиязын ажылдап кылдыры, сорттуг даг-дүгүн бүдүрери, дилиг материалдарын белеткээри, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанныарын бүдүрери планда көрдүнгенинден хөй болган.

Ол ышкаш Тыва АССР-ниң совхозтары бо чылдың эрткен алды айларында күрүнеге эът садарын 110.4 хуу, сүттү —107.3 хуу, дүктү—127.5 хуу, чуурганы — 106.2 хуу күүсеткен.

Ниитизи-биле республикада кержээлиг ажылдарның боттанывышкыны эрткен чылдың баштайгы чартыынга бодаарга бо чылын 0,5 хуу хөй дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээннер. Кержээлиг ажылдар талазы-биле планнарын «Тыва кодээ тудуг», «Тыва суг тудуг» «Тыва септелге тудуг» трестер чедиишкинниг күүсетиннер. Ниити шалу 32 муң дөрбелчин метр чурттaлга бажыңнары ажыглалга кирген. «Ак-Чыраа» совхозка 50 орунну уруглар сады, хой кажаалары, куш, инек кажаалары болгаш өске-даа чугула тудуглар туттунган.

Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту пассажир аргыштырар, суг транспорту — чүък сөөртүр, агаар транспорту ол ийи хевирниң кайызының-даа талазы-биле планнарын чедиишкинниг боттандырган. Чоңга ачы-дуза чедирилгези, бараан саарылгазы эрткен чылдыындан өзүлделиг болган, бо чылдың бирги чартыында планнар күүсеттинген.

Тыва АССР-ниң Күрүне бюджеди орулгалар киирип алыр талазы-биле планын 101.2 хуу, чарыгдалдарны 98.6 хуу күүсеткен. Республиканың бүгү районнары болгаш Кызыл хоорай бюджет күүселдезин хандырган.

1983 чылда болгаш бо чылдың бирги кварталында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планнарының күүселдезиниң дугайында айтырыгны чугаалажып турган үеде болган шүгүмчүлелдерден шын түңнелди «Тыва кодээ тудуг», «Тыва септелге тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының, Кызылдың эът-сөөк далганы болгаш туйбу заводтарының, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадының болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң удуртукчулары үндүрүп, ажылын эде көргениинден бо чылдың баштайгы чартыында хожудаашкындан уштунган болгаш чамдык көргүзүглер талазы-биле планнарын күүсеткен деп, ук хуралга демдеглээн.

Оон-биле чергелештир экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң күүселдезиниң талазы-биле чамдык четпестер бар деп, хуралга шүгүмчүлээн. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң бараанныг продукция бүдүрериниң талазы-биле чартык чыл планын 10, ону сайгарарын — 10, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 13 бүдүрүлге күүседип шыдаваан. Тудуг индустриязының чамдык коллективтериниң тудуг туйбузу, чугай, чылында демир-бетон конструкциялар болгаш кезентер, соңгаа болгаш эжик блоктары, керамзит бүдүрер даалгаларын күүсетпейн барганнар. Оон түңнелинде бо адырлар талазы-биле республика ниитизи-биле хожудаашкынга таварышкан.

Күрүнеге эът болгаш сүт садарының планын Бай-Тайга район күүсетпээн, эътти — сес, сүттү — он, дүктү база он совхоз боттандырбаан. Кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарын Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнар кудулаткан. Мал чеминиң белеткелинде база шыңгыы четпестер бар. Ол ышкаш кодээ ажыл-агый техниказын дүжүт ажаалдазынга, мал чемин белеткээринге, картофель болгаш ногаалар ажаап-тежээринге кошкак белеткээн.

Ведомствонуң контролюн күштелдирериниң, социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаарынче, материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгини ажыктыг ажыглаарынче угланган Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хемчеглерин Кодээ ажыл-агый, Чурттaлга-коммунал ажыл-агый, Чырыдышкын болгаш Кадык камгалал министерстволары кошкак күүседип турар дээрзин хуралга айыткан. Мурнуку үелерде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралдарынга «Тудуг кезектери» комбинаттың, Үстүү-Енисейниң балык заводунуң, Шуурмактың болгаш Туранның ыяш белеткээр пункттарының, алгы заводунуң, Чадаананың болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтарының болгаш өске-даа черлерниң удуртукчуларын план күүселдези дээш шыңгыы сагындырып келген, ол хиреде оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн, ынчангаш бо бүдүрүлгелер чылдың бирги чартыында планныг онаалдазын үскеннер. «Тыва кодээ тудуг» трестиң демирбетон кылыглар заводу, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң септелгетудуг участогу, Өвүрнүң, Чөөн-Хемчиктиң, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң райпоолары эрги ёзу-биле ажылдап турарындан хожудаашкындан уштунмайн турарлар.

Совет Тываның юбилейинге чедир үш-ле ай арткан. Ол үеде республиканың бүгү күш-ажылчы коллективтериниң тос айлаода түңнелин үндүрер. Бо хожудаашкыннардан уштунарының талазы-биле хемчеглерниң хуралдың киржикчилери дүтүрүшканнар. Тус-тус адырлар аайы-биле моон соңгаар кандыг хемчеглер алырын, четпестерни чайлаарының оруктарын ук хуралга санал бергеннер чугаалааннар.

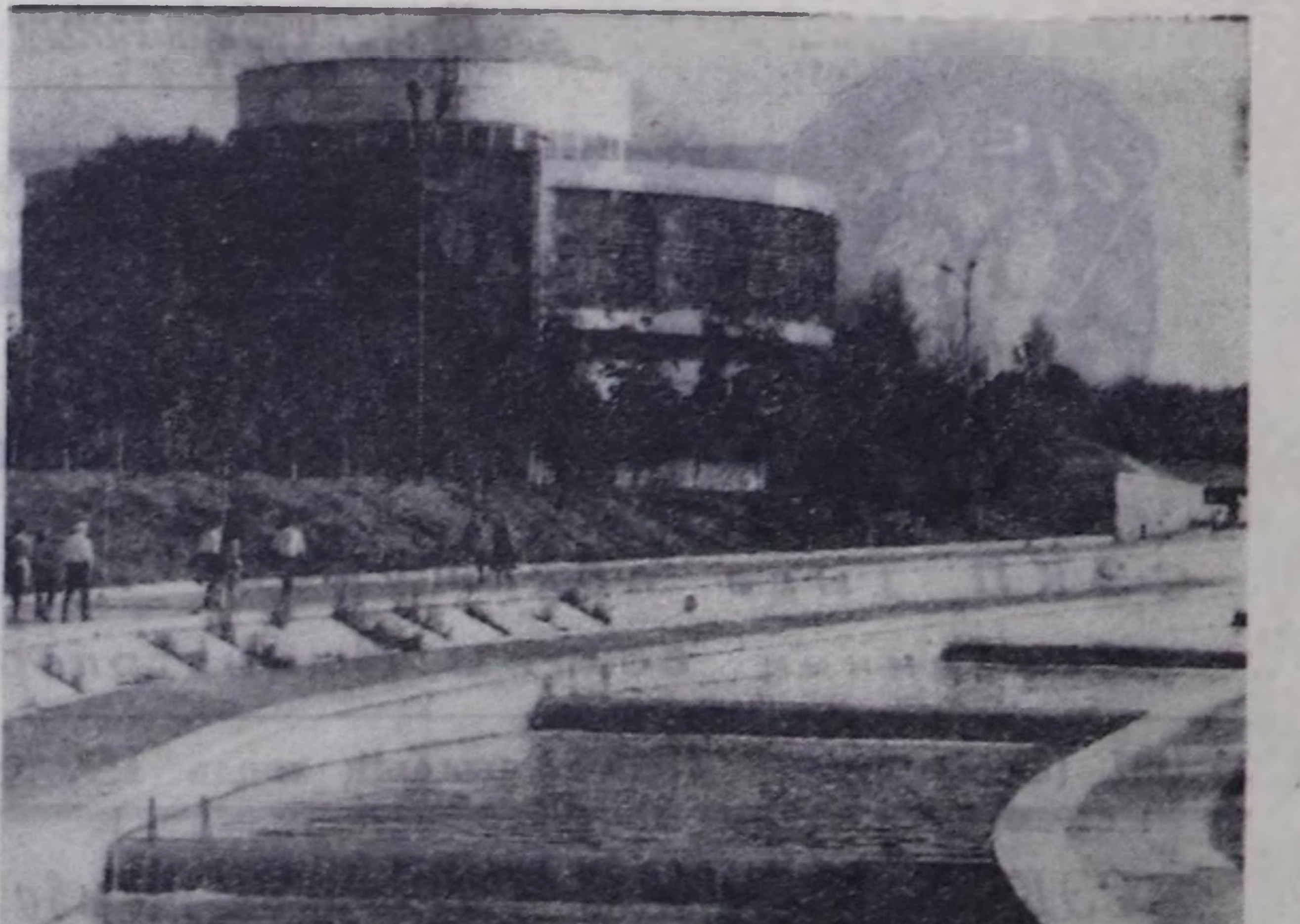

АЛМА-АТА. Тайга болгаш бедик даглар доштарының суун эрини ажыр дөлдүрген Весновка хемниң агымын таарыштырар дериишкиннерниң комплекс тудуу доозулган. Ол хем Казахстанның найысылалының ортузу-биле агып чыдар.
Элезинниг, даштыг сугнуг үерлээшкиннер моон мурнунда Алма-Атага болуп, оон чурттакчыларынга болгаш улус ажыл-агыйынга биче эвес когаралды чедирип турган. Ындыг үерлээшкиннерниң түңнелинде Казахстанга 300 хире хөөлбентерниң тургустунганын эртемденнер тодарадыпкан. 1921 чылдан 1983 чылга чедир халаптыг беш үерлээшкин болган. Оларның үжү Алма-Атага таварышкан. Чижээ, 1921 чылда болган үерлээшкин Верныйның (ынчаарда хоорайны ынчаар адап турган) ортаа кезиин үрегдеп каапкан.
Ынчангаш үерлээшкин халавынга удур камгалал күрүне ужур-дузалыг айтырыг бооп берген.
ЧУРУКТА: Алма-Атаның төвүнде Весновка хемниң агымын таарыштырар участок.
И. БУДНЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаҙы.

ШИИТПИРЛЭЭР ӨЙҮ КЕЛГЕН

1950 чылдың эгезинде Чадаана хоорайның үстүнге эрик кырынга МТС ажыттынган. Күскээр кыжын колхозтардан 24 кижи тракторискe өөренип эгелээн бис. Тускай эртемниг башкылар бар эвес, трактористеп ажылдап чораан орус эштер Сароев, Потапов, Навознов, олар башкылап, орус дыл билир тывалар болгаш Шагжинов дээр хакас кижи очулдуруп турган чүве. Часкаар илчирбе дүтүйлүг он трактор алган бис. Ол тракторларывыс-биле, «Ийме», «Баян-Талаадан» эгелээш «Хөндергей» колхозка чедир кур черлерни чарып келген бис. Күскээр тарааларның чаагазын чөн кайгап, канчап ажаал алыр дижип чугаалажып турган. Харын-даа ол күзүн аъттар-биле сөөртүр тараа кезер машиналар келген. Тарааларны олар-биле кезип турувус. Ол-ла күзүн Чадаана МТС-ке ийи молотилка база келген. Олар-биле колхозтарның тарааларын он бир айга чедир бастырып дооскан бис. Ол үеде кывар-чаар чүүлдерни тергелиг аъттар-биле сөөртүр турган.

Амгы үеде, кижи бодап орарга, кайы-даа совхоз ынчангы МТС-тен артык күчү-шыдалдыг, янзы-бүрү күчүлүг машина-тракторлар-биле хандыртынган, тускай эртемниг кадрлар-биле чепсегленген. Кижи магадап ханмас. Бистиң «Хөндергей» совхозту ап көөрге безин ынчангы МТС-тен артык күш-шыдалдыг. Совхозта 35 автомашина, 12 комбайн, янзы-бүрү марканың 24 тракторy, кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү чепсек-херекселдери-биле долу хандыртынган. Ол хиреде совхозта чүгле 8 автомашина, дугуйлуг 8 трактор, илчирбе дугуйлуг ийи трактор шимчеп турар. Оон чылдагааны та эдилекчи кижилерниң эз-харыысалга чогунда, та эргелеп, баштап турар кижилерде... Совхоз 400 га чайгы чер андарар планныг, ынчалза-даа ынчага чедир чаңгыс гектар-даа чер чарбаан. Часкы сезонну муң-не «Искра», «Тыва» совхозтардан дилеинип турган доозуп алган. Чажар черлер, чайгы чер ам-даа бар. Чадаана «Сельхозтехниказынга» септеп кылган тракторлар ажылче киргеш, үш-дөрт хонгаш-ла үрелип каар а тракторист аныяк оолдар оларын кадарып кылаштажып туруп-туруп, чорук баргылаар таварылгалар кайы хөй. Бригадирлер, инженерлер оларга боттуг дузазы чедирбейн турар.

Совхоз сиген кезер машиналарны, грабльдерни, пресс-подборщиктерни четче септеп албаан. Чүгле сиген кезер машина бо хүннерде белен. Тараа кезер өй чоокшулаан. Оон-биле чергелештир чайгы, күзүн, чер андарылгазы дүмчүкта туруп келген. Малчыннарга ыяш, кайы хире сиген кезерин база саваны кайы хирезин белеткээрин айыткан тодаргай план ам-даа тургустунмаан. Ол ышкаш совхоз бүдүк-бүрү белеткелинче ам-даа кирбээн.

Совхозтуң удуртукчулары, партия, совет органнар бо айтырыгларны дарый хемчег ап, шиитпирлээр өйү келбээн бе?

Х. ООРЖАК
Чөөн-Хемчик район

ТАРААЖЫНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Бригадазынче бар чыда, хүнде кылыр ажылындан эгелээш ында ажылдап турар эш-өөрүнүң дугайын кижи бодап бар чыдар. Бүгү улустуң өндүр улуг херээ болур коммунизм тургузуушкунунга бодунуң үлүүн киирер дээш чаа күш-биле күш-ажылчы хүн ынчаар эгелээр. Мен барык он сес чыл ажыг үениң дургузунда механизаторлап, билиг-мергежилимни не-черниң дазылдамыры-биле холбаштырып келдим.

Бистиң № 1 хову-трактор бригаданың кылыр ижи — чүгле тараа бүдүрери. Бо чылын бригада кержээнинче кирген бис — дааңган ажыл-херээвис дээш харысалгавыс улам улгаттырган. Амдызында он ийи кижи ажылдап турар бис (совхозта механизатор кадрлар чедишпес болганындан бисте безин ийи кижи четпес). Кылып бүдүрээ чогуур ажыл-планывыс мындыг: 4 600 га чер — ниити тараа шөлү. Оон иштинде 1.954 га черде кызыл-тас 1000 га черде суда, 525 газында көк-тараа. А чайгы ээлчештирилге шөлү —1500 га.

Чайгы чер андарылгазында бо хүннерде Т-150 маркалыг ийи, К-700 маркалыг ийи, шупту дөрт трактор ажылдап турар. Арткан сес кижи септелгеде. Комбайн септелгезиниң кыжын-на кылып каапкан, ам оларны хынап, ажылдаткаш чорупталарынга шуут белеткеп жатказын — тараа кезер машиназын болгаш кожуг машиналарын септеп, шенелдезин кылып доозуп турар. Он беш

Бригадирге сөс

комбайн, кожуг машиналары, чээрби алды селлка, «Биг-3» маркалыг — чээрби дөрт илиир бо хүннерде белениниң шугумунда.

Кезилдеже, бир дугаарында июль 25 үезинде, көк-тараа кезилдезинче кирер бис. Чамдызын, таарыы үнген черлерниң көк-тараазын мал чеми кылдыр кезер. Оон улаштыр-ла дүжүт ажаалдазынче кирер.

Механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга тургускан бүгү байдалдыг багай дээр ужурувус чок: чунар-бажынны доктаамал изиндип турар, столоваяда чем эки, ногаа аймаа ховар дээрден башка бедик ассортиментилиг аъш-чем-биле механизаторларны хандырарынга совхоз дирекциязының кичээнгейи улуг. Спортчу дериг херексел бар, ону ажыглаары механизаторларның боттарындан хамааржыр. Телевизорнуң көргүзери тергиин ном-дептер, солун-сеткүүлдү номчуп четтигерин-не билир.

Хандырылга бо хире экиде чанар, суур кирер, ажыл шагы үзер чөвүк кала турар.

«Ажыл шагының чидирии болгаш анаа халас туруушкуннар, ажылга соңнаары күш-ажылдың болгаш технологияның кошкак сагылга-чуруму, чамдык бүдүрүлгелерде кадрларның хөй солчуру ышкаш ындыг четпестер биске кандаа таарышпас» — деп СЭКП-ниң XXVI съездизи онзалап айыткан. Ону бригаданың кежигүнү бүрүзү ыяк билир болгаш бригаданың чаңгыс-аай сагыыга-чурумунга чагырткан «хөйү чаңгызы, чаңгызы хөйү дээш» деп принцип-биле чурттап, ажылдап турар.

Совхоз бо чылын бир гадан 12.5 центнер тараа алыр соруглалыг. Тарааның үнүжү амдызында чүтээр. Сорулганы күүседиитериниң аргалары бар.

Ниитиниң малынга чем белеткелинге бистиң чыда каар чылдагааныывыс чок. Ниитизи-биле 45 тонна мал чемя белеткээр планныг бис. Тодаргайлаарга, 30 тонна чайгаар үнген сиген, 15 тонна тарымал үнүш. Бо планныг онаалдавысты чайгы чер андарылгазы-биле чергелештир кылып каантарын дүгүрүшкан бис, план-график тургустунган.

Бригадавыста үш коммунист бар. Планныг онаалдалар болгаш хөй-ниити даалгалар күүседиринге бистер бүгү талалыг үлегер-чижээ бисти бригаданың арткан кежигүннеринге көргүзер, күш-ажылды организастаарындан эгелээш культурлуг дыштанылгага чедир харысалганы бодувуска бүрүн алыр ужурлуг бис.

«Сельхозтехниканың» районнар аразында каттыжышкынынга септелгеге турган К-700 маркалыг беш тракторнуң септелгези багай болган. Оон ужурундан тракторлар үрелиишкинге таваржып, механизаторлар орта ажылдавайн баар таварылгалар бар. Четпестерни демниг күш-биле чайладып турганы, планныг онаалдавыс доллуур күүседир бис.

Д. ШҮҮЧЕ.
«Шамбалыг» совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының бригадири.

«Хадың» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи, Хадың кодээ Совединиң депутады Ооржак Чүлдүмовна Долума бо хүннерде база бедик көргүзүглүг малчыннарның санынга кирип турар. Ол бодунга быжыглаан төрүүр 416 баш хоюндан юбилейлиг чылда 443 хураганны алган, олары шупту өнча менди, бир баш хойдан 3,8 кг дүк кыргыыр дээн планын 3.9 кг кылдыр күүсеткен.

Ооржак Чүлдүмовна келир кышка белеткелди хынамчалыг чорудуп турар. Ол 10 тонна сиген белеткээр планын Совет Тываның 40 чылынга уткуштур 20 тонна кылдыр күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган, 10 тонна өдекти кыштаанда бөлүп алган.

ЧУРУКТА: О. Ч. Долума.
А. ИРГИТТИҢ сөзү болгаш фотозу.

ЧАА БАЖЫҢЧЕ—МУҢ ӨГ-БҮЛЕ

Красноярск. (СЭТА-ның корр. А. Шигленко). Красноярскиниң чаа микрорайону «Солнечныйда» чаа бажыңнарже хары угда муң өг-бүле көжүп кирген. Ол тос каът бажыңнарже Красноярскиниң аар экскаваторлар заводунуң ажылчыннары болгаш тудугжулар көшкен.

Бо черге баштайгы өг-бүлелер 1982 чылдың майда келген. Ам ында он муң кижи чурттап турар. Төлевилел ёзугаар ол микрорайон 100 муң чурттакчылыг болур.

Тудугларны комплекстиг кылырынче мында улуг кичээнгей салып турар. Универсам, магазиннер, беш уруглар сады, школа, кинотеатр, амыдырал хандырылга бүдүрүлгези ажыглалга кирген. Поликлиника, библиотека удавас белен болур.

Красноярскиге ам-даа элээн каш улуг микрорайоннарны тургузар деп турар.

БАЛАЛБАС ИС

Кара-оол-биле деңге Ак-Довуракка ажылдап келген тудугжулардан ам ээзин кижи арткан. Чамдызы өске ажылдарже шилчээн, а өскелери келген черлеринче дедир чаңгылай бергилээн. Кандыг-даа тускай мергежилди шилип алыры колдуунда кижи бүрүзүнүң тура-хөөнүнден, ооң бүдүжүнден улуг хамааржыр. Кадыг-берге-даа болза, онааган ажылындан чарылбас, аңаа ылап бердинген кижилер тургулаар. Салчак шынап-ла ындыгларның бирээзи.

Эртен дан бажындан орай кежээге чедир бажың ханаларын тудуп деп чүве амыр эвес. Кижиниң хол-буду ыстап, могап-шылап каар. Ылаңгыя баштайгы дээрезинде суг Кара-оол бажыңынга кежээ келгеш чемненип, бажын аңдылынга дүзалажып каапкаш, орун кырынга чыда дүжерге карак дораан-на шимдине бээр...

Чогум тудугта ол ооң мурнунда база ажылдап чораан. Мөңгүн-Тайгага чаа амыдырал эгелеп, чөн көшкүн чурттaлгaдан хоорлуп, бажың-балгат тудуп эгелээрге, он беш харлыг хып дээн аныяк оол балды туткаш, быжалчылап кирипкен. Оолдуң мага-боду күш-ажылга дамыгып, холдары быдаап, шыңганнары четчип, угаан-медерели сайзырап, өзүлүг эр апарганда ону шеригже кедирген.

Аныяк эр шеригден халажып келгеш, өөренген ажылының аайы-биле тудугга барган. Барлык хемниң унунда Шуй суурда ооң хол-биле туттунуп каан бажыңнары эмнежок.

Ынчап турда улуг Кара-Даш даанының баарында улуг тудуг эгелээни дугайын бо-ла чугаалажы бээр турган. «Аңаа барып ажылдаап боор чоор бе, чаа чер, чаа кижилер көрүп-ле болгай — деп, ол бир-ле хүн ажылдап турган бүдүү иштинде боданган — Кежээ баргаш кадайым-биле сүмележип көрейн».

— Кара-Дашка баргаш ажылдаап, чурттaап бис бе? — деп ол кежээ өг-бүлезинге келгеш, шайлап ора айтырган.

— Аңаа баргаш, чүнү кылыр сен ынчаш?— деп, кадайы Саргы удур айтырыг салган.

— Чүнү канчаар боор, тудугга ажылдаай-ла мен. Мен ышкаш кижилер аңаа херек чүве диди чоп.

— Ындыг болза бодуң шиитпирлеп көр даан — деп, кадайы аңаа долузу-биле бүзүреп харыылаан.

Оларның өг-бүлези Кара-Даш даанын баарынга турумчуй берген. Эртен-кежээ соогу дегет апарган. Даглар баштарынга хар чаапкан. Кара-оол дан бажында турган ажылдаар черинче далажып бар чорза-даа, Мөңгүн-Тайга талазында маңган ак апарган дагларже көрүп, төрээн чериң ында төрел-дөргүлдунуң дугайын бодап чораан.

Оон кааммая, ажык-биле чугаалаарга, ажылынга ам-даа шуптудаваан. Түүйбулар-биле чалым хаялар дег бажыңнар тудары белен эвес. Чамдык улус оларны эптей салгаш адаандан, үстүнден хоюдут-биле чааж каарга ол-ла деп бодаар. Ындыг амыр чүве кайда боор. Кара-оол кылып-кызып түүйбуларны хончуг таптыг (болуп-биле аан) эптеп турда-ла Ооржак Комбуй-оол келгеш, эптиг ээлдек сагындыра бээр:

— Ынчаар салбас чүве боор ийин, дуңмам — ээш түүйбу эптеп салган черин дедир бустургаш, айтып берип турган катап салдырар.

Ак-Довурактың тудуг дун-хун чок кайнысып-ла турган. Ында-мында бедип үнүп турган тудугларга баарга, ангы-ангы дылдарга чугаа-соот токтавас, хатчыраашкыннар ырлажып-ла турар. Кара-Даш даанын эдектеринде ажылдаан кижилерниң хөйү эры өөнде дег гейнип-ле турган ышкаш сагындырар. Ынай-бээр шууршкан машиналарның агымы барык-ла үзүлбес, довурак доозун бурулаар.

Шак ындыг бачым иште кижи соок кыштың дужуп келгенин безин эки эскербээн. Хар кылын дүшкен. Хемчик удаан. Ооң изиг тынызы үнүп дургаар бусталып Ак-Довурак суурнуң бажыңнарының аразынга безин чеде бээр. Ынчалзажок тудугжуларның ажылы уламчылавышаан. Харын-даа Кара-оолга болгаш ооң эштеринге шынап берге шылгалга-даа келген. Чыкхылама соок шышкы хүнде түүйбу-биле бажың тудары таан берге.

— Баштайгы кыжын сүт ажок-ла девидээн мен ийин — деп, Салчак Балчыр-оолович сактып чугаалаар — Эртен ажылдаар черге келирге безин кижиниң сеткили кударай бээр. Эт-херекселди хыраа туда берген боор, одаг салып, чынныл эгелээр. Түүйбулар тудуштурар хоюдутку чаап чылыдала доңуп каар, катап адыра соктап турган чаар апаар. Ол хамаан чок түүйбуларның боттары тиггенгилер калгылаар боор. Мастерлер сыйлып калгылаар. Ынчан ынчап турунда кыска хүн ажа бээр. Бүдүрген иш шоолуг чер албаан боорга, кижиниң сеткилинге хомудап чыг-даа. Оон кадында соок хады хадып, чаактарны ажынналчалгай бээр.

Ол Ак-Довуракка келге-ле ам чээрби чыл апкан. Бо үениң иштинде кыштың соогун база ынча катап шыдажып эрткен. Ам чылдың бо доңкун аргалдезинде даштыгаа тос-тостуң соогунда-даа өткүт хат чаактарны кызыдыр шончу турда-даа безин ажылдаарынга чанчыгып дүрүжүлгелиг тудугжу апарган.

Салчак Кара-оол дашчылар бригадазын баштап эгелээнден бээр хөй чыл эрткен. Бо үениң иштинде та чеже аныяктарны өөретпээн дээр. Олар ам дүржулгалыг тудугжулар болу бергилээн. Ынчалзажок амыр чүве кайда боор.

Ээлчеглиг ажыл шагы төнген. Тудугжулар хер-херекселдерин аайлап, шыгжап каан, валдарынче чаңгылапкан. Кара-оол база хоорай баарында бажыңынче углай бээзып орган. Ооң бодалын бир-ле чүве дүвүредип чораан. Чоокта чаа ооң бригадазынга бир аныяк Н. Моңгуш дээр оол кирген чүве. Ам бөгүн тудугдан чоруур дугайында билдиргишкин киирген. Боду ортумак школа дооскан, мөге-шыырак. Ындыг-даа болза ажылга хамаарылгазы шала соок. Харын-даа шуут чалгаа деп болур. Кижи чүве чугаалаарга дыңнааны-дыңнаваны, хүлээп алганы-албааны орта билдинмес. Кара-оол ону баштай эптеп-чөптеп, ажылдың аай-бажын айтып берип сурган-даа тургулаан. Ынчалзажок Моңгуш эмеш-ле чер албас, харын-даа чамдыкта ажылга озалдап келгилээр. Чоорту билип турарга, демги оол дээди өөредилге черин кирер дээш Кызылга экзамен дужаап чораан, чедиишкин чок болган кижи боор. Ам канчаар тудуг черинге кээп, кижи шенээр дээн оол-дур.

Аңаа тудугжу болурундан бригада баштаары берге дээрзин бо чижек безин херечилеп турар. Бригадир дээрге коллективиниң база бир кежигүнү, өскелер-биле деңге хүлээлгелиг ажылчын, ооң удуртукчузу болгаш харын-даа арын-нүүрү-дүр деп сөглеп болур. Ындыг болган тоолда бригадир өске бүгү эш-өөрүнге үлегер-чижек болур, оларның өөрүшкүзүн болгаш муңгаралын деңге үлежир ужурлуг...

Тудугжу бригада шоолуг турум эвес коллективтерниң бирээзи дизе хөөрем эвес. Ылаңгыя Ак-Довуракта байдал ындыг. Кара-оолдуң кады ажылдап кирген өөрүнден ам ында каш-ла кижи арткан. Чаа кижилер бригадага кирип турда, өскелери чоорту сывырлып үнүп турар. Олар чиик үүле дилеп, тудугдан дезип турары ол-дур деп билир болза шын эвес. Кижилерниң чамдызы ажыл-амыдыралының аайы-биле өске тудугларже чорупында мергежилиниң аайы-биле ажылдай бергилээн боор, а өскелери бүдүрүлгениң херегцелиниң аайы-биле үстүп алгаш, тускай коллектив тургузуп, чугула үүлени бүдүрүп турар. Ындыг-даа болза, тудугжунуң мергежилин чиик кылдыр бодап, түр када ону шенеп келгилээр ийи-чаңгыс кижилер база тургулаар.

Эвээш-даа, хөй-даа доктаамал база солчуп-даа турар болза, коллектив-ле болгай. А ол дээрге чаңгыс аай өчис сорулганы күүседири-биле бир черде мөөңнеттинген кижилерниң каттыжышкыны-дыр. Тудугжуларның шак ындыг эвилелин тодазы-биле күш-ажылчы коллектив дээр. Ында чеже кижи бар болдур ынча санныг ангы аажы-чаң бар. Ынчангаш оларның ат-алдарлыг удуртукчузу болуру аңаа эвес херек.

Чаңгыс черге кады ажылдаан улуска эң-не кол чүве оларның аразында найырал деп чүвени Кара-оол Салчак эки билир. А найырал чүден эгелээрил? Ол кижилерниң бот-боттарының аразында хамаарылгазындан эгелээш болгаш хүн бүрүнүң демниг күш-ажылынга каңналыр.

Мону чугаалаарта амыр. А херек кырында ындыг белен эвес. Кижилерниң аажы-чаңы янзы-бүрү болганда, оларның бот-боттарын билчири, бирээзи өскезин үнелээри база янзы-бүрү. Ындыг-даа бол коллективти каттыштырар, кижилерни чоокшулаштырар ниити негелделер бар. Ол дээрге, кижилерниң улуг, биче дивейн хүндүлежири, өөрүшкүзүн болгаш кударалын деңге үлежири, бот-боттарын эки билчири. Кара-оолдуң бригадазынга кандыг-даа чаныт оолдар тургулаан. Ынчалзажок оларның сеткил-сагыжынче орукту ол кezээде тывары оралдажып, колдуунда күзелин чедип ап келген.

А кижиниң сеткил-сагыжы дээрге тыртарга-ла ажыттына бээр хаалга дег эвес-ле болгай. Кол-ла чүве коллективиниң кежигүннериниң аразында хамаарылгазын таарымчалыг кылдыр тургузуп алырында. А ол бодунуң ээлчээнде тудугжуларының кылган ажыл-ижиниң бүдүмчелииндеп хамааржыр. Бир эвес чорук чогуп, үүле бүдүп, улустуң алыр акша-шалыны оларның кылган ижинге дүгжүп, бүгү талалыг негелделерни хандырып турар болза, олар ажылынче улам хандыгар болгаш сундулуг болур.

Кара-оол эш-өөрүнүң кылган ижи шалыпкын бүдүп турзун, тудуг материалдары-биле өй-шаанда хандырзын дээш канчаар кызып ажылдавайн турган дээр. Ол-бо черлерниң удуртукчулары-биле чугаалажып, шыңгыы негелдени тургузуп, чамдыкта изиг-изиг тутчуп-даа тургулаан.

Кара-оол ажылдаан черинге эртен даң бажында кээр. Хамык херекселдерни эмгелеп-секселеп көөр. Оон соонда тудуг материалдарын айыткан шагында сөөртүп эккээрин хынаар.

Бир-ле катап даң бажында тудугга чедип келгеш, маңап турарга хоюдуг эккээр машина сураг барган. Бо канчап барганы ол деп боданып, ынай-бээр кылаштап турган. Ынчап тура шыдашпайн кожазында албан черинге халып чеде бергеш, диспетчерже телефоннаан.

Ынчап турда шынап-ла ыракта машина даажы дыңналган. Кара-оол ооң баарының көөрге, тудуг кайы сен дээш чиге-ле халдып орар болган. Ол аразында тудугжулар четчележип келген. Чамдызы оюн-баштак, чугаа-соот үндүрген, ону дыңнаан улус чыр-шон кылдыр каттырышкан, өскелери таакпылап, маажым чугаалажып олургулаан. Ол аразында хоюдуг сөөрткен машина халдып келген. Кара-оол көөрге, ооң чолаачызы моон мурнунда кээп турганнардан өске оол болган. «Баш удур телефоннап кааным эки болду, оон башка халап боп часкан-дыр» деп, Салчак бүдүү иштинде боданган. «Аарый берген чолаачыны солуп чоруурум бо-дур. Көнчүг таптыг дүжеп чыдырымда оттуруптулар — деп, демги оол, Кара-оолдуң бодалын оттур билген чүве дег, чугаалаан. — Силер телефоннап турдуңар бе?».

— Ийе, ам канчаар дээр сен — деп, Кара-оол сеткили ханып харыылаан. — Бо турар кудер эрлерни көрбес сен бе, олар маңаа бажың тудар дээш хоюдугну өй шаанда дажыглап турзун деп негелде тургускан-дыр.

Удаваанда тудугжулар үүлезин бүдүрүп кирипкен. Оолдарның борбак-борбак, хүрен-хүрен шыңганнарын эртенги хүннүң сериин херелдери суйбап эгелээн. Хүрең-кызыл түүйбулар-биле эптээн ханалар чоорту бедип үнүп орган...

Коммунист Салчак Кара-оолдуң болгаш ооң кады ажылдап турган өөрүнүң Ак-Довурак хоорайда хол дегбээн тудуу ховар. Ол кыштың чыкхылама соогунда, чайның дунаартай изиинде, хат-когурумнугда болгаш өлдүг-чаъстыгда амыр-дыжын хараваан, даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги, ийиги ээлчээниң тудуунга, эмнелгениң, Культура бажыңының, столоваяның, Кызыл-Мажалыкта сүт заводунуң, чурттaлга болгаш албан черлериниң тудугларынга ажылдап келген. Ол-ла бүгү бажыңнарда эптей салгылаан түүйбулар экер эрниң читпес хол ужуу, балалбас ис кылдыр артып калган.

Б. МОНГУШ.

Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалының эмблема демдээн бадылаан.
Делегейниң фестиваль шимчээшкининиң чаңчылдарынга дүүштүр ол эмблема чер бөмбүрзээниң диптерин көргүскен беш адыр бүрүлүг чечек болуп турар.
Эмблеманың автору Киев чурттуг чурукчу Р. Масаутов — Украинаның ЛКСМ-ниң Н. Островский аттыг шаңналының лауреады.

СЭТА-ның фотохроникасы.

СИБИРЬНИҢ ЭҢ АНЫЯК ХООРАЙЫ

Тюмень областың соңгу чүгүнде Ноябрьск деп хоорайның «назыны» чуртта эң аныяк, ол чүгле ийи харлыг. Оон туттунган төөгүзү мындыг чүве-дир. Ноябрь айда аңаа ыяш кезер кижилер чедип келгеннер. Оларның сорулгазы — келир үениң демир-орууга херек орук аштаары. Тулаалар, ээр-дагыр ыяштар аразынга олар элезинниг ортулук көрүп кааннар. Түр чурттаары-биле аңаа сууржугаш тудуп алгаш, оңу Ноябрьск деп адап алганнар. Ол суур өссе-өссе хоорай апарган. Ам ында хөй каът чуртталга бажыңнары дээрже бедээн, школалар, уруглар болгаш медицина албан черлери ажыттынган, садыг болгаш культура төптери ажылдап турар.

Чаа хоорай аңаа чүге туттунганыл? Оон чылдагааны чөптүг: нефтиниң болгаш газтың курлавыры ында тывылган, оңу шиңгээдип алырынга бааза төп Ноябрьск апарган.

— Хоорайыңарның өзүлде темпизи кайы хирел? — деп, улус депутаттарының Ноябрьск хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Владимир Шестаковтан айтырган мен.

— Шапкын-на! Ам мында 50 муң кижи чурттап турар, чыл санында-ла 10 муң кижи немежип орар-дыр. Бисче нефтичилер, газ тывынчылары, геологтар, тудугжулар көжүп кээп турарлар. Аныяктар дыка хөй.

— Хоорай дүрген өзүп турар болганда шиитпирлээр айтырыглар база бажын ажыр ыйнаан?

— Ийе. Эвээш эвес. Оларның эң колу — чуртталга тудуун дүргедедири болур. Тудуп турар чүүлдеривис эмгежок. Ийи чыл дургузунда 300 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген бис, бо чылдың төнчүзүнге чедир 150 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңын тудар бис.

Бистиң хоорайывыс — аныяктар хоорайы, чурттакчыларның ортумак назыны — 26—27 хар. Ол дээрге, дыка хөй чаш уругларның ада-иелери-дир. Ынчангаш, уруглар садтары, школалар-биле, медицина хандыралгазы-биле холбашкан айтырыгларывыс база хөй. Чыл санында уруглар албан черлерин дыка хөйнү тудуп турар бис. Амгы үеде хоорайда алды школа бар. Оон аңгыда уругларның уран чүүл школазын база чоокта ажыттывыс, аңаа чаштар хөгжүмге, танцыга, чурууруңга өөренип турарлар. Ийи спорт школазы база бар.

— Чылыг черлерден бээр көшкүлээн чурттакчылар маңаа таарыжыр-дыр бе?

— Ажырбас-тыр. Сибирьниң бойдузу соок-даа болза, хүнээректиг, өл-шык чок-ла болгай. Чайы ыска-даа болза, дыка чылыг, кадыкшылга ол хора чок. Аарыыр чорук бисте ховар. Курорт эвези билдингир, ынчалза-даа маңаа келгеш бодунга таарышкан ажыл тып алган кижи черле хомудавайн чоруур.

Культураның улуг төвү бисте бар, микрорайоннарда клубтар ажылдап турар, кежээлерде аңаа кинолар үндүрер. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнериниң эжиктери ажык, танцы кежээлери доктаамал — бо бүгү чүүлдер аныяктарның эргезинде. Аныяктар кафелери база бар, дискотека болуп турар. Спортка хандыкшылдыгларның эргезинде үш спорт залы (школаларда барында аңгыда) база бар, хоккей ойнаттүгештери, хаак баазазы оларны кыйгырар. Бо чылын спорттуң ийи комплекизи база ажыглалга кирер.

Москва телевидениезиниң оңнүг дамчыдылгазын Ноябрьск шагда-ла хүлээп ап эгелээн. Сураглыг артистер бисче келбээни шын, ынчалза-даа улуг концерт залы тудуп алганывыс соонда олар доктаамал кээп турар апаар. Чаа демир-оруу-биле поездилер чорупп, Тюменьче, Свердловскиже, Москваже пассажирлерни болгаш чүъктү чедирип турар. Ол ышкаш чурттуң дыка хөй хоорайларынче самолёттар ужуп турар.

— Тудугнуң хемчээли улгадып турар болгай, тургустунган айтырыгларны хоорсовет канчаар шиитпирлеп турарыл?

— Тудугну дыка хөй ведомстволар — нефтичилер, газ тывыкчылары, геологтар, демир-орукчулар, энергетиктер кылып турар. Оларның кайызы-даа баштай бодунуң үлетпүр объектизин тудуп алырын оралдажыр дээрзин чажыргаш канчаар. Тудуг ажылдарын хоорсовет хайгааралга алган, баштай социал-культура объектилерин тудар хемчеглерни ап турар, кысказы-биле чугаалаарга, ведомствонуң эрге-ажыы биле хоорайжыларның эрге-ажыы дүгжүп турзун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис.

Советтиң — тудуг, аныяктар, культура, садыг болгаш өске-даа янзы-бүрү доктаамал комиссияларында 75 депутат бар. Хоорай тудуунга депутаттарның киржилгезиниң чаңдык чижектерин бо. «Ноябрьскнефтегаз» каттыжыышкын бөжүдүлга бажыңының тудуун 1985 чылда эгелээр деп төлевилээн. Советтиң кадык камгалал талазы-биле доктаамал комиссиязы оңу доп-дораан тудар деп шиитпир үндүрген. Оңу барымдаалааш ук бажыңны бо чылын тудуп дооздар деп даалганы хоорсовет нефтижилерге берген. Советтиң улус өөредилгезиниң талазы-биле комиссиязының саналын ёзугаар Пионерлер бажыңын болгаш аныяк техниктер болгаш натуралистер станциязын пландан дашкаар * тудуп турар бис.

Ноябрьскиниң ногаанчыдар талазы-биле ажылды хоорайның бүгү чурттакчыларының эң идепкейлиг киржилгези-биле Совет боттандырып турар. Бисте кара хөрзүннүг чер бар эвес, шупту элезин-не болгай. Ынчангаш, торф эккелгеш, оңу чемишчидилгелер-биле холуштур төп турар бис. Оон аңгыда кылымал парктарны, газоннарны, клумбаларны тарып олуртуп турар бис. Алды муң ыяшты, хөй-хөй чадаң үнүштерни олурткан бис.

Маңаа Сибирьниң соңгу чүгүнге, тудуг кылыры белен эвес херек, оон бот-үнези аар, ынчалза-даа ол эргежок чугула. Чүге дээрге, нефтиге негелде улуг болгай. Оңу тып турар эрги черлерниң курлавыры доозулза-даа соңгу чүкче чоок чаа-чаа черлер ажыттынып турар. Чаа нефть тывыжын тургузары-биле черни үттээр, чуртталга бажыңын тудар, нефть шугумун шөер, оруктарны болгаш электри дамчыдар шугумнарны тургузар херек.

— Ноябрьск он чыл эрткенде кандыг болурул деп даап бодаар болза...

— Даап бодаан херээ чүү боор. 1990 чылга чедир күүседир ужурлуг чиигине план бадылааттынган.

Станислав МАЛЬЦЕВ.
ПМА-ның корр.

Бөгүн—Никарагуа революцияның тиилээнинин 5 чылы

НИКАРАГУА: революцияның базымнары

Бөгүн Манагуага «Бүгү күштүг агрессияны ойтур шаварынче!» деп кыйгырыглыг плакаттарны чер бүгүдеге көрүп болур. Студентилер аудиторияларында болгаш фабрикаларда, тараачыннар кооперативтеринде болгаш даг-тывыш уургайларында Сандинисчи улусчу армияның курлавырының чадаг-шериг батальоннарының хүрээлеңинге база улусчу милицияның отрядтарынга кирерин күзээн эки турачыларны даңзылап ап турар.

Найысылалдың «Баррикада» база «Нозво диарио» солуннарының Сандинисчи телевидениениң шериг корреспондентилери репортаждарны хүнүң берип, төп разведка эргелелиниң Никарагуаже кирип октап турары сомосачы бандиттерниң халдаашкыннарын ойтур шаап турар СУА-ның болгаш «милисианостуң» дайынчыларының эрес-маадырлыының дугайын дыңнадып турар. Вашингтон Сомосаның чедир соктунмаан чалчаларының база сыскындыларының Никарагуага зэп келирин күзеп турар.

Хамаарышпас чоруктуң беш чылдарының иштинде 2,7 миллион хире чурттакчылыг ол бичии чурт амыдыралдың бүгү талаларынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Национал хосталганың сандинисчи фронтузунуң эң кол сорулгаларының бирээзи аграр айтырыгны шиитпирлээри турган. Чүге дээрге никарагуа экономиканың үндезинин көдээ ажыл-агый, кофе болгаш хөвең бүдүрери, чигир кулузунун болгаш рис, өске-даа культуралар бүдүрери болуп турар. Революция мурнунда тараачыннарның черле тарылга шөлдериниң чүгле 4 хуузу болуп турган, а чер чоктарның саны 190 муң ажыг турган.

Аграр реформаны боттандырганының түңнелинде тараачыннар ам безин 800 муң мансана (мансана—0,7 гектар) черни алган. Байырлалга утиуштур он-он муң тараачыннар 200 муң мансана хире черни алган. Черниң хөй кезиин чурттуң сөөлгү болгаш мурнуу чүгүнүң көдээ чурттакчыларынга (олар ок-боозундан чарылбайн ажылдап турарлар) үлээн. Олар кадыырын салгаш, бандиттерге удур от ажыдарынга кезээде белен байдалда турар. Хөлезилекиичилер мурнунга ТРЭ мындыг сорулганы салган: тараачыннар кооперативтерин хоозурадыр, белен продукциялыг складтарны өрттедир, кандыг-даа кем чок кижилерни өлүрер.

Никарагуажылар улус өөредилгезиниң талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг. Революция мурнунда чурттуң көдээ чурттакчыларының 90 хуузу бижик билбес турган. Тиилээн революцияның эң баштайгы декреттериниң бирээзи халас өөредилге дугайында хоойлу болган. 1980 чылда чуртка бижик билбес чорукту узуткаарының массалыг кампаниязы эгелээн. «Бригадистер» (ол кампанияның киржикчилериниң ында ынчаар адаар) республиканың эң-не ыраккы булуңнарынга чедип. Атлантика кыдыында балыкчыларның, индей суржугаштарның, Чинандеганиң болгаш Леонунуң банан чыынчыларының күзенчиг аалчылары апарган. 1980 чылдың май 18-те Нанситаль суурга бандиттер аныяк «бригадист» Грегорио Андрадени араатанзыы-биле өлүрген. Социал-экономиктиг чаартылгаларга шаптыктаарын оралдажып турар контрреволюцияның ханыг үүлгедиглериниң даңзызы оон эгелээн.

Ынчалза-даа билиглер бээри-биле чергелештир тараачыннарга революция дугайында шынны чугаалап турар патриоттарны олар коргудуп шыдаваан. Бижик билбес чоруктуң деңнели чуртта 12,9 хуу чедир кудулаан. Республиканың чурттакчы чонунуң үштүң бир кезии — миллион ажыг никарагуажылар бөгүн өөренип турар. Бергедээшкиннер эвээш эвес-даа болза, чазак национал оруганың бештиң бир кезиин чаа школалар тударынга, башкылар белеткээринге үндүрүп берип турар.

Соңгулдаларга республика чугула политиктиг болуушкун кылдыр белеткенип турар. Ол бо чылдың ноябрь 4-те болур. Чурттуң төөгүзүнде чоң бир дугаар хостуг болгаш демократтыг соңгулдаларга киржири ол. Республиканың президентизинге болгаш Национал ассамблеяга депутаттарга кандидаттар депшиндилгезн эгелээн. Иштики реакцияның күштери Вашингтоннуң айтыышкынын ёзугаар соңгулда кампаниязын сандинисчи революцияны бактаптыгылдээринге ажыглаар деп кызып турар. Католиктиг хүрээ-хииттиң реаксылыг баштыңнары, хуу үлетпүр залериниң дээди чөвүлели, буржуаз партиялар даштыкы контрреволюция-биле «чугаалажылга» кылырын негеп турар. АКШ-тың ТРЭ-зи барыын үзелдиглер-биле кады чуртка «иштики фронтуну»— бир янзы «бешки колоннаны» тургузарын оралдажып, оңу Никарагуаже боо-чепсектиг улуг халдаашкын болу берзе, ажыглаар бодап турарлар. Республиканың айыыл чок чорук органнары ол оралдажыышкыннарны шиитпирлиг-биле ойтур шаап турар.

Сандинонуң төрээн чуртун «санитар кызыгаары»-биле бүзээлээр, оңу делегейден хоорулдурар дээн Рейган администрациязының пландары база бууураан. Ак бажыңның политиктиг болгаш дипломаттыг чимзенишкиннери турзажок. Никарагуаның делегейге туружу быжыгып келген. Оя КНО-нуң Айыыл чок чоруу Чөвүлелиниң кежигүнү хүндүлүг олудун залеп турар. Кала-даа каттышпаан нар шимчээшкининде оон ат-алдары өскен. Бүгү чурттар-биле, бир дугаарында социалистиг чурттар-биле оон харылзаалары калбарып турар.

НХСФ-ның Национал удуртулгазының кежигүнү, Национал чаартыныышкын чазаанын Удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниель Ортеганың бо чылдын июньда ССРЭ-ге ажылдыг аян-чорууну үезинде совет-никарагуа харылзааларның чедиишкинниг хөгжүп турарын кайы-даа тала сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко бодунуң хамаарылбас чорууп камгалап турар маадырлыг никарагуа улус-биле ССРЭ-ниң эп-сеткил каттыштырып турарын медеглээн.

..Никарагуада келген чаш-чайыштыг тропиктиг кыш чурттуң найысылалы Манагуаны аныяксыдып кан. Оон бульварлары ногаан хилиң дег апарган. Кудумчулар болгаш шөлдер Сандинисчи фронтунуң туктары-биле, Сомосаның калчааралынга удур, американ агрессиязынга удур демиселге амы-тынын берген революсчуларның чуруктары-биле шиметтинген. НХСФ-ниң үндезилекчизи Карлос Фонсеканың адыы адалээн кол шөл байырымныг. Манага июль 19-та никарагуа ажылчы чоннарның хөй муң кижилиг митингизи болур. Олар революцияның беш чыл оон бодунуң революсчу авангарды НХСФ-ни долгандыр улам сырый каттыжыышкын-биле демдеглеп, американ хөлезилекичилерниң агрессиязын чыла шаварынга, революцияның чаалап алышкыннарын камгалаарынга, империализмниң куттулаашкынындан хостуг чаа ниитилелди тургузарынга шиитпирлиг медеглей турарлар.

Александр ТРУШИН,
СЭТА-ның корр.
Манагуа.

Экономиканы хөгжүдер талазы-биле Никарагуага Совет Эвилелиниң дуза-дузалажыы көргүзүп турар. Совет көдээ ажыл-агый техниказын чорудуп бээри республиканың амыдыралынга чугула ужур-дузалыг. ССРЭ-ге бүдүрген нарын техниканы шиңгээдип алыр талазы-биле никарагуанчыларга совет специалистер дузалап турар.
ЧУРУКТА: Белоруссиядан барган А. Буйкевич (ортузунда), Украинадан барган Н. Данилов (оң талазында) болгаш механик Х. Раудес олар чаа келген тракторларны хүлээп ап тур.
Г. НАДЕЖДИННИН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АТ САЛГАН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың курплаң комитединиң болгаш Каттышкан Нациялар Организациязының уруглар фондузунуң (ЮНИСЕФ) аразынга кады ажылдажылга дугайында протоколга ат салган. Бичии уругларның болгаш иелерниң кадыын камгалаар талазы-биле хемчеглерни акшаландырарынга 5,4 миллион долларны Афганистанга бээри протоколда көрдүнгенин АДР-ниң курплан комитединиң даргазының оралакчызы Хайрулла Азизи чоокта чаа СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. Кады ажылдажылга дугайында протоколдарга моон мурнунда чаңгыс чыл хуусаалыг кылдыр ат салып турган, амгы протокол ийи чыл хуусаалыг үени хаара тудуп турар. Кады ажылдажылганың тодаргай хевирлерин айыткан. Чижээ, эмнерни дашкаартан Афганистанга экзээрин, тус черге бүдүрерин, бичии уругларга тарыышкыннарны чорударын протоколда көрүп турар.

БУРУУ ШАПКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). «Соңгу Кипрниң түрк республиказының» тургустунганының дугайында түрк общинаның удуртулгазының чаңгыс талалап чарлааның Францияның даштыкы харылзаалар министри Клод Кейсон буруу шапкан.

Кипрниң даштыкы херектер министри Г. Якову Францияга барып чораан. Француз министр оон-биле ужурашкан болгаш Кипрниң түрк общиназының удуртулгазының ол шиитпири делегей эргезин үрээни болуп турар деп чугаалаан.

ЧАЗАК ДҮШКЕН

КАИР. (СЭТА). Египеттиң улусчу хуралының чаа составы соңгуттурганы-биле холбаштыр бодунуң чазааның дүшкен дугайында премьер-министрниң хүлээлгезин күүседип турар Камаль Хасан Али чоокта чаа Египет Араб Республиканың президентизи Мубаракка илеткээн. Чазактың дүшкенин президент хүлээп алган болгаш министрлерниң чаа кабинедин тургузарын К. Х. Алиге дааскан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА КАЛБАРГАН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң чөөн девискээринде Адунчулуннуң хөмүр-даш бүдүрүлгези улам калбарганы моол-совет кады ажылдажылганың демдээ деп дүрүм ёзугаар адап турар. Амгы үениң эң-не болбаазырангай техниказы-биле хандыртынган ол бүдүрүлгеже черинде күчүлүг экскаваторлар, янзы-бүрү агрегаттар хөмүр-даш тывыжында ажыглаттынып турар. Ол бүгү машиналарны Моол Арат Республиканың чагыы ёзугаар Совет Эвилелиниң машина тудуунуң заводтарынга чоокта чаа бүдүрген.

Хөмүр-даш тывыжын соксатпайн, бүдүрүлге черни чаартыры чедиишкинниг чорупп турар. Бо талазы-биле совет специалистер боттарының моол өннүктеринге дузалажып, улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг бүдүрүлге черин эде дериириңге идепкейлиг киржип турар. Амгы үениң техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының аргазынга олар моол эштерин бүдүрүлге чорудулгазының үезинде өөредип турар. Бүдүрүлге черин чаартыры доозулган соолунде оон коллективи чыл бүрүде улус ажыл-агыйынга 600 муң тонна хөмүр-дашты бээр.

Чурттуң одалга-энергетиктиг баазазын улам ынай хөгжүдериниң, оңу техника-биле эде дериириниң айтырыглары МАРН ТК-ның болгаш республиканың чазааның хүн бүрүде кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ол сорулгаларның чедиишкинниг күүсеттинип турарын бо чылдың баштайгы чартыының болгаш беш чылдың эрткен үш чылдарының түңнелдери бадыткаан. Эрткен үш чылдар дургузунда даг байлаан тыварының чаа бүдүрүлгелери МАР-да тургустунган, социалистиг Моолдуң девискээринде чаа-чаа үлетпүр төптери немей тургустунуп турар. Дархан, Эрдэнэт, Чойбалсан, Багануур, Хүтүл ышкаш, мындыг хоорайларның тургустунганы база шапкын хөгжүлдези — моолдарның чаа амыдыралының демдээ-дир.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанда байдалдың экижииринге моондактаар дээш Израиль дайын белеткелин Ливанның эжелеткен районнарында күштелдирип турар. Ливанда израиль шериглерниң бөлүүнүң командылакчызы генерал Ш. Элиа чоокта чаа Бекаа шынаазынга барып чораан сөөлгү Рашай аль-Вади болгаш Мадуха деп чурттакчылыг черлерниң чоогунга израиль эжелекчилериниң инженер кезектери эрги туруштарны септеп, чаа туруштарны кылып эгелээн. Израиль разведка самолёттары хүн бүрүде Бекаа шынаазының болгаш Даглыг Ливанның кырынга өнчүк-чөңгээлиг ужудуушкуннарны кылып турар. Ук самолёттар Бейруттуң кырынга дааш-шимээнниг ужудуушкуннарны хөй удаа кылган.

Эрткен субботада «ась-Сафир» солуннуң кол редактору Т. Сальманның амы-тынынче халдаашкын болган. Израиль шпион албан черлери кем-буруулуг ол үүлгедиишкинге киришкен деп, солуннуң директору Б. ас-Сабах медеглээн. «Ас-Сафир» солун Тель-Авивтиң агрессиязын, эжелекчи политиказын шиитпирлиг сойгалап, израиль эжелекчи шериглерни Ливанның девискээринден доп-дораан үндүреоин шыңгыы негеп келген. Чогум-на оон ужурунда израиль эжелекчилер ол солуннуң Мурнуу Ливанга нептерээрин хораан турган.

Израиль эжелекчилерниң дерзии үүлгедиглеринге удур демиселин Ливанның патриоттары соксатпайн турар. Сайда хоорайга болгаш Магдуша суурга партизаннар израиль шериг таныыылдарынче дөрт удаа чедиишкинниг халдаашкыннарны кылган. Набатияга болгаш Газиеге партизаннарның салып каан миналарынга ийи израиль бронетранспортёрлар часты берген.

Чурттуң мурнуу девискээринде удурланыышкын шимчээшкининиң деткииринге Ливан чазактың бөлениниң дугайында Ливанның камгалал министри А. Осейран медеглээн. Израильдер боттарының шериглерин ливан девискээрлерден үндүрүп алыр кылдыр оларны албадаар төлээде, израиль шериглерниң Ливан черге турарынга ливаннар кажан-даа эптежип шыдавас дээрзин көргүзери эргежок чугула деп, «Манди морниг» солунга берген интервьюзунга ол айыткан. Эжелекчилерге удурланыышкын — ол дээрге, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселжип турар кандыг-даа чоннуң дүрүм ёзугаар эргезидир деп, министр чугаалаан.

Ливанның соңгу районнарынга удурланышкак бөлүктерниң аразынга месилдежиишкиннерни соксадыр талазы-биле ап чоруткан эптештирилге хемчеглерниң түңнелинде удурланышкак талаларның аразынга аткылажыышкыннарны соксадыр дугайында дүтүржүлга чедип алдынган.

Ливан найысылалда байдал тайбың болуп турар. Бейруттуң делегей аэропорту болгаш далай өртээли ажылдап турар.

ХОЛГААРЛААШКЫН

ЛУАНДА. (СЭТА). АКШ болгаш Мурнуу Африканың сөөк-язы ылгай көөр эргечагыргалары Ангола Улус Республикада революстуг чорудулганы божаннадыр дээш ол чурттуң иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап, контрреволюстуг дээрбечилерге деткимчени күштелдирип турарын АНГОП информация агентствозу дыңнаткан. Вашингтон болгаш Претория боттарының тускай албан черлерин замчыштыр Анголага удур чарлаттынмаан дайынга дорту-биле киржип турарлар деп, агентство демдеглээн.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД (СЭТА). Басраның чөөн талакы районунга Иранның ужудукчузу чок самолёдун Иракты агаарга удур күштери черже дүжүр аткан деп, Иракты кол шериг командылалының ээлчеглиг дыңнадыында айыткан. Тигриниң чөөн талакы девискээринде дайзыннын туруштарын Иракты артиллериязы боолаан.

МААДЫРЛЫГ КАМГАЛАП ТУРАР

МАНАГУА. (СЭТА). Чүгле Никарагуаның эвес, харын даа Төп Американың бүгү улустарының айыыл чок чоруунга кыжанышкынныг кылдыр ында байдалдың нелдергей чидыгланганын Национал хосталганың Сандинистиг фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың камгалал министри М. Ортега айыткан. Сандиножу улустуң армиязының хөй бөлүк офицерлеринге шериг аттарын тыпсырының ёзулалынга ол чүве чугаалаан болгаш дайынчы белеткелди бүгү талалыг сайзырангайжыдарынче, төрээн чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынче, америк империализмниң халдаашкыннарындан революстуг чаалап алышкыннарны маадырлыы-биле камгалаарынче дайынчыларны ол кыйгырган. Бүгү никарагуа улус бодунуң революстуг чаалап алышкыннарын маадырлыы-биле камгалап турар деп, министр онзалап демдеглээн.

Бар бүгү медээлерни ёзугаар алырга, байдал чоокку үеде улам-на дүшкүүрлүг болгаш айыылдыг болур деп, ол демдеглээн. Рейганның администрациязы бодунуң дайынзырак, эжелекчи политиказын чорутпушаан, Никарагуада демократтыг чаартылгаларны үзерин оралдажып турар. Бо чылдың ноябрьда болур хостуг соңгулдаларны бээдүрбээзин АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери күзеп турар. Ынчаарга ол соңгулдалар — Никарагуаның төөгүзүнде эң-не баштайгы хостуг соңгулдалар болур.

Чурттуң ажылчыннары, тараачыннары холга боо-чепсээн туткаш, контрреволюстуг хөлезилекичилерге ойтур шавыышкыннарны тааржыр тырып турар деп, М. Ортега айыткан.

Никарагуаны долгандыр милитарисчи чимзенишкиннерин Вашингтон сөөлгү хүннерде улам-на калбартканын чурттуң Иштики херектер министерствозунуң политиктиг эргелелиниң начальниги О. Кабелас дыңнаткан. Никарагуаның кожазы чурттарда аэродромнарда турар америк шпион самолёттар шпиончу медээлерни чыыр сорулга-биле Никарагуаның агаар делгемиңче хүн бүрүде шургуп кирип турар.

АКШ-тың пентагону республиканың далай эриктеринче америк шериг корабльдерин сөөлгү хүннерде чорудуп эгелээн. Никарагуа улустуң революстуг чаалап алышкыннарын узуткаар дээш америк империализм болгаш саттыынчы дээрбечилер шериг күжүн, хоп-нүгүлдү, чепсектиг өнчүк-чөңгээлерни калбартып, психологтуг дайынны чорудуп турар. Аныяк республиканың ажылчы чоннары боттарының революстуг чаалап алышкыннарын моон соңгаар-даа маадырлыы-биле камгалаарынга бүрүн шиитпирлиг. Чөптүг херек тиилээр дээрзинге олар бүрүн бүзүреелдиг.

Өртек үениң аартаанынга болгаш ажыл чок чоруктуң өзенинге Перунуң ажылчы чоннары удурланып, амыдыралдың болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турар.

ЧУРУКТА: чурттуң найысылалы Лима хоорайның кудумчуларынга үнүп келген чыскаалганнарның оруун полиция дуглай туруп кан.
Пренса Латина—СЭТА-ның фотохроникасы.

Сагыш-сеткилди өөртүр келир ыры, шулук чаңгылаашп турда, ажыл бүдүнгүр, анылдырал хөглүг болуру кымга-даа билдингир. Чоннуң кызымак ижинге дузалажып, оларны чаа-чаа ажыл-херектерже хей-аът киирип чоруур уран чүүл ажылдакчыларын хөйнү адап болур бис. Оларга — Самагалдайның Культура бажыңының директору Юрий Демекти хамаарыштырып болур. Ооң талантызын тескемчилер сагыш-сеткилиниң ханызындан магадап, мактаарлар.

Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылга фестивалы республика төвүнге чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа Ю. Демектиң күүсеткен номерлери бедик үнелелди алган.

ЧУРУКТА: Ю. Демек күүселде үезинде.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

Совет Тываның 40 чыл оюнуң байырлалы чоокшулаан тудум республиканың библиотека ажылдакчылары улам сорук кирип ажылдап турарлар.

Юбилейжи чылда республиканың библиотека системалары үре-түңнелдиг ажылдап турарлар. Амгы үеде библиотекалар аразында Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан көрүлде-конкурс чорупт турар. Ол ышкаш библиотекаларда чурт-шинчилел литературазын, Тываның эрткен болгаш амгы үезиниң дугайында литератураны пропагандалаар ажыл күштелген. Төрээн чериниң, ооң төөгүзүнүң, маадырлыг эрткен үениң база амгы үениң кижилериниң, коммунизм тургузуушкунунда чедиишкиннериниң дугайында ном делгелгелеринде калбаа-биле көргүзүп турар. Ол-ла айтырыгларга хамаарышкан беседа, номчулга конференциялары, неделялары, допчулал-тайылбырлар, номчулгалар эрткилээн.

Республиканың библиотекалары интернационалчы кижизидилгеге хамаарышкан янзы-бүрү ажылдарны база чорудуп турарлар. Оларның ажыл-чорудулгазында бир кол черни ээлеп турар айтырыг — В. И. Ленинниң национал айтырыгга хамаарышкан ажылдарын пропагандалаары. Ынчангаш библиотекалар «Ленинниң национал политиканың тиилелгези», «Ленин болгаш Тыва», «ССРЭ — Төрээн чуртум» дээн ышкаш бөлүк ном делгелгелерин организастаан.

ССРЭ-ниң аңы-дүжүмү чоннуң найыралының дугайында ханы уткалыг болгаш янзы-бүрү солун ажылдарны Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем, Бай-Тайга, Таңды, Эрзин, Өвүр районнарның библиотекалары чорудуп келген. Улуг салгалдарның чаагай чаңчылдарын аныяктарга өөретпишаан, библиотекалар салгалдарның быжыг харылзаазын көргүзер сорулгалыг. Ол угланыышкынында эң-не сайзыраан ажылдың бир хевири — күш-ажылдың, дайынның хоочуннары, мурнакчылар, билдингир кижилер-биле аныяктарның ужуражылгалары. Чаңгыс чер чурттуглары фронтучулар-биле ужуражылга-кежээзин Бажың-Алаак кодээ библиотеказы организастап эрттирген. Культура бажыңы болгаш уругларның музыка школазы-биле кады литература-музыкалыг «Сээң оолдарың, Тыва» деп дайынның хоочуннарынга тураскааткан кежээни Тожунуң район библиотеказы эрттирген. «Тыва чериниң эрткен болгаш амгы үези» деп темалыг кежээни Чыргаланды кодээ библиотеказы. Кара-Чыраа суурнуң улуг назылыглары-биле ужуражылганы кодээ библиотека биле хереэженнер чөвүлели солун кылдыр организастаан. А Таңдының библиотекаларынга баштайгы колхозтарның органикжакчылары, Тывага төөгүлүг болуушкуннарның киржикчилери-биле ужуражылгаларны организастаан. Оларның аразындан «Чырык черге чурттаалга дээш» (Хову-Аксы), «Кочетово — Тывага революстуг шимчээшкинниң төвү» деп темалыг кежээлерни эрттиргенин чоннуң сонуургаан.

Республиканың бүгү библиотекаларында юбилейге тураскааткан альбомнар долдурттунган. Оон аңгыда бүгү библиотекаларның ажылдакчылары «Номчукчу бүрүзүнге — Тыва дугайында» деп девизтиң адаа-биле ажылдап турар. Юбилейге чедир үш ай хире үе арткан, ол ажыл ылаңгыя бо хүннерде улам шапкынчаан. Районнарның төпчүттүнген библиотекаларында көскү агитация талазы-биле пропаганда ажылы күштелген. Библиотекаларда Тываның 40 чылынга тураскааткан стендилер, чурт-шинчилел булуңнары дериттинген. Эрзинниң төп район библиотеказында чурт-шинчилел ажылдарынга тураскааткан оролдуг тургусчан. Ында Тываның хөгжүлдезинге хамаарышкан сан-чурагайлар, деңнелге таблицалары, солунга парлаан чүүлдер, номнар, солун альбомнар база бар.

Тыва чогаалчыларның номнарын чон ортузунга тарадыр талазы-биле библиотекарьлар улуг ажылды чорудуп келген. Шулук кежээлери, номчулга конференциялары, чогаалчылар-биле ужуражылгалар, тыва чогаал айы, номчулгалар чер бүрүзүнге эрткилээн. Ол ышкаш дыка хөй библиотекаларга К-Э. К. Кудажының «Ырлыг-Булак», «Үйгү чок Улуг-Хем», И. Т. Кузнецовтуң «Саяндан Ровно чедир», Х. А. Анчымаа-Токаның «Эрткен оруум» деп номнарынга номчулга конференцияларын номчукчулар сонуургап, аңаа идепкейлиг киришкеннер.

«Шулукчулер Тываны алдаржыдып тур» деп аас журналын Өвүр, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының библиотекалары организастаан. Өвүрнүң Торгалыгта чогаалчылар-биле ужуражылга кежээзинге Эдуард Доңгактың «Эргн хонаштар» деп чогаалынга сайгарылга болган. Торгалыгжылар оңу аажок сонуургааннар. Саглының кодээ библиотеказы тыва оюннар, үлегер домактар, тывызыктар кежээзин эрттиргени шынарлыг, аңаа «Төрээн чериң дугайында чүнү билир сен?» деп викторинаны база организастаан.

Республиканың библиотекарьлары кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринче улуг кичээнгейни угландырып келген. Олар сигенчилерже, хову бригадаларынче, малчын турлагларже үнүүшкүннерни чорудуп, оларга солун чүүлдерни бараалгадып турарлар. Оон аңгыда библиотека ажылдакчылары Тываның экономика хөгжүлдезиниң дугайында улуг пропаганда ажылын база чорудуп келген.

Библиотекалар аразында ном солчулгазы экижээн, тускай эртемниглерге болгаш пропагандистерге дуза чедирер ажылдың деңнели бедээн. Ниитилел-политиктиг болгаш кодээ ажыл-агый дугайында литература пропагандазы ажыл-агыйларның мурнунда салдынган амгы сорулгалары-биле сырый харылзаалыг.

Чартык чылдың түңнелдери-биле Булуң-Бажының, Шуйнуң кодээ библиотекаларының, Чаа Шагаан-Арыгның хоорай библиотеказының болгаш Чадааның, Балгазынның уруглар библиотеказының ажылын эки деп демдеглээн. Эрткен алды айларның дургузунда республиканың он беш төпчүттүнген библиотека системаларында номчукчуларның саны эрткен чылдыы-биле деңнээрге өскен болуп турар.

Республиканың библиотекарьлары юбилейни вүш ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш улам күжениишкинниг ажылдап, чоннуң политиктиг, культурлуг билиин бедидеринге боттарының үлүүн киирерлер.

Н. ТАМДЫН,

республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының улуг методизи.

ХҮНЧҮГЕШ

АВАМГА

— Авай, авай! Аңаа турам —
Аргавыстан каттап чиилем!
— Адыр, уруум, Чиңгиспейим,
Аваң чай чок — даарта болзун.
Авам чайы шынап-ла чок:
Аъш-чем кылыр, хеп-сын дааарар.
Аргыыр, чуур, септээри дээш,
Ажыл-ла хөй — кандыын ол дээр.
Авамның сээң ачы-күжүн
Аңаа халас чорутпас мен.
Даңгыраам бо — школаны
Даңгаар бештиг доозар мен.

Кара-оол ЧАМЗЫРАЙ.

ТЫВЫЗЫК

Хараачадан бакылап
Карак баскан «оттарны»
Кежээ Орлан удуурда
Хевертен кээп көрүп каан.
Оюн эрээп чивеңнеп,
Оолду харап, электеп
Эрте удуур чалгаа деп.
Эгендирип турган дег.
Бичии Орлан оларны
Билип чадаан, тывыраан.
Сонуургаачыг, чараш-даа
Чогум чүл ол, уруглар.

Сайлыкмаа КОМБУ.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Сережа 3 харлыг.
— Сен аваңга ынак сен бе, Сережа?
— Ынак мен.
— Чүү дээш ынак сен?
— Меңээ ынак болзун дээш ынак мен.

• • •

Кожалары ону чалаан.
Бодун топтап көрдүнүп тура, шутуучулеңген:
— Мындыг хирлиг боорумга, меңден корга бербестер ирги бе?

• • •

Андрей 4 харлыг.
Ачазы-биле мөөгү чыып чорааннар.
— Ачай, кажан тавар бис?
— Савалар дола бээрге.
— Ишкир эвес, бичии савалар алыр болган-дыр.

Люба 5 харлыг.
— Эмчилерге ынак мен. Ынчалза-даа шприц чокталынга...

• • •

Аня 4 харлыг.
Ачазының өрээлинче кире маңнап келгеш:
— Ачай, дүрген бар, сээң ынак концерттиң көргүзүп тур! — дээн.

Орлан, Омак иелээ
Эптиг кончуг ойнаар бис.
Эштиг кижээ хөглүг боор
Ону бистер билир бис.

— Чүү концерт?
— Хоккей.

• • •

Дима 3 харлыг.
Кырган-авазы тоол ыткан:
— Ашак репка тарып олуртуп алган иргин. Оозу кедергей улгаттыр үнүп кээп-тир. Ашак репказын тыртканн тырткан — сураг, чадап каап.
— Ашак кыйгырган... Кымны кыйгырган деп, Дима?
— Тракторну!

• • •

Вова 4 харлыг.
— Бис бөгүн садка ыяш хандызы сок ижип турдувус!
— Оңу кандыг-дыр?
— Сутзуг.

МУГУЛАЙ ДАГАА

●Ангола улустуң тоолу●

Бир-ле катап кыс дагаа ыяштап алыр-дыр дээш арга-арыгже кирип каап-тыр эвеспе оң. Ынча-мынча чорупт олурда, ооң бажынга кокос тооруу ток кылдыр кээп дүшкен. Тоорук ону мүн-не өлүр шаларын-на шаппаан, ынчалза-даа аажок коргудупкан чүвең иргин. Кыс дагаага оон кырынче кудай-дээр чылча дужупкен ышкаш болган, ынчангаш ол карак-кулак чок ыдып ыңай боопттур. Аңаа кас уткужа берип-тир.

— Кайнаар маңнап бар чыдыр сен? — деп, кас тыйыңайндыр эткен.

— Арга-арыгда дээр кээп дүшкен деп эр дагаага чугаалап сагындырап дээш далажып чор мен — деп, кыс дагаа чиңге үн-биле куйтулаан.

— Мен база сээң-биле кады ыңай боойн! — дээш, кас демгизи-биле кады маңнап чорупт каан.

Оларга индюк уткужа берип-тир. Ол айтырган:

— Кайнаар халчырыңар ол?

— Нгуа-икаси! — деп, кыс дагаа алгырган, улам чылаан. — Ыяш чыып чорумда, кырымче дээр кээп дүшкен мфуму-а-ватага дыңнадыр дээш маңнажып бар чыдыр бис — деп ыңнаткан.

— Мен база силер-биле халыптайн — деп, индюк чугаалаан. Ынчангаш үжелээ халчыпканнар.

Суур чанынга гиена деп шээ-бору база тавархы берип-тир. Ол база-ла кайнаар далажып бар чыдарын айтырган.

— Нгуа-икаси! Арга-арыгда дээр кээп дүшкениин чугаалаар дээш мфуму-а-ватаже бар чыдарын — олар дыңналып-тыр эвеспе.

— Бир эвес силер мфуму-а-вата-биле чугаалажыр болзуңарза, өске оруктап чорупттуңар — деп, гиена чугаалаан. — Мен ам чаа-ла суурдан келдим, ол ында чок, күзээр болзуңарза, мен силерни аңаа чедирер мен, кавчаар силер?

Кыс дагаа, кас болгаш индюк гиенага бүзүрээш, ооң соондап чорупт каап-тырлар. Орукка бар чыткаш, оңгарже дүшкүлей бергеннер-дир. А гиена оларның моюннарын сора долгагылааш, чиң шаап ап-тыр эвеспе оо.

Мелегей чорук кажан-даа эки чүвеге чедирбес.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ УРАН ЧҮҮЛҮ

Социалистиг чурттарның цирк артистериниң чаңчыл болган гастролу Улан-Баторга цирк уран чүүлүнүң ёзулуг байырлалы болуп эрткен. «Найрамдал-84» деп чылдың-на эртип турар бүгү делегей программазының чээрби бирги дугаарынга цирк аренызының шылгарангай мастерлери Совет Эвилелинден, Кубадан, Венгриядан, Лаостан, ГДР-ден, Болгариядан, Чехословакиядан, Румыниядан болгаш Моолдун бодундан киришкен.

Программаны агаар гимназы Анна Голосова (ССРЭ) ажыткан. Ээлгир шимчээшкинниң уран аргазы-биле ужуукан гимнастар тайбың темазын символчутканнар.

Бавын-оол Оюн удуртукан (ол оглу Эрес-оол-биле кады ойнап турар) «Тываның фаунази» (дириг амытаннары) деп номер уран чүүлге ынактарның сонуургалын хайныктырган. Адашкылар Совет Эвилелинде сыын сургуулдадып өөредип турар кара чаңгыс артистер. Ажылының дугайын Оюн Б. мынчаар чугаалаар:

— Циркке 1948 чылда ажылдап киргеш, ССРЭ-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оолдуң удуртулгазы-биле эквилибрист-жонглёр боол 26 чыл ажылдадым. Ада-өгбем малчын болгаш дириг амытаннарга ынак мен.

И. УРАН.

«Новости Монголии» солунуң корр.

·СПОРТ·СПОРТ·СПОРТ·СПОРТ·

ӨВҮРЖҮЛЕР ТИИЛЭЭН

Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан шыдыраага республика спартакиадазы Ак-Довурак хоорайга эрткен. Аңаа 6 команда киришкен. Команданың составынга 3 эр болгаш 2 херээжен шыдыраачы кирген. Чемпион ат болгаш кубок дээш демисел чидиг болган.

Баштайгы ээлчегде өвүржүлер Таңдының командазын 4,5:0,5 санга чиңгибиле удуп алгаш, мурнуку одуругже кирген. Тиилелгениң кол кордакчыларының бирээзи — Кызыл хоорайның командазы база ол хүн ак-довуракчыларны 3:2 санга ойнап алган.

Эң шыырак командалар Кызылдың болгаш Өвүрнүң командалары дөрткү ээлчегде ужурашканнар. Оларның оюну хайынналжып доозулган.

Баштайгы оюннарда-ла хөй санны ап, мурнуку одуругда турган Өвүрнүң командазы чаңгыс-даа аштырышкын чок ойнааш, алыр ужурлуг 25 сандан 21 санны алган. Ынчангаш Өвүрнүң командазы республика кубогун ап, тиилекчи болган. Кызылдың командазы тиилекчиге бир сан четпейн барган. 13 санныг Таңдының командазы үшкү черни ээлээн.

Спартакиадага республиканың шыырак шыдыраачылары Н. Шишигин, В. Асатов, К. Ооржак, В. Милосердов, М. Монгуш, М. Агбаан болгаш Т. Вершинина эки белеткелдиг киришкеннер.

Ак-Довурактың культура бажыңының фойезин шыдыраачыларга таарымчалыг кылдыр дерээн болгаш маргылдаа организастыг байдалга эрткен.

Бистиң корр.

СОЛУН ТУРНИРЛЕР

Венгрияның төвүнде эртип турар делегей оюннарынга совет спортчулар 8 алдын медальды алганнар. Фехтованиеге хууда бирги чер дээш оюннарга Тбилисиден 22 харлыг Апциаура тиилекчи болган, классиктиг хүрешке совет 7 атлет бала хүндүлелдиң дээди чадазынче кодурулген.

Көрүкчүлерге болгаш журналистерге ол хүн белен эвес болган. «Будапешт» улуг спорт комплекизиниң 2 аренызынга барык чаңгыс үеде хүреш хевиринге болгаш фехтование оруктарынга маргылдаалар чорупт турган. Түңнел оюннарга совет 8 спортчу киришкен, бистиң командалың чедиишкинни кымга-даа хенертен болбаан. Будапештиге келир мурнунда-ла ССРЭ-ниң шилиндек командазының киржикчилери делегей маргылдааларының тиилекчилери болгаш шаңналдарының эдилекчилери турган болгай.

52 килограммга чедир деңзиге делегей чемпионунуң алдын медалын Ереван чурттуг Бенур Пашаян чаалап алган. Ташкент чурттуг Европа чемпиону Камиль Фаткуллин 57 килограмм деңзиге кымга-даа аштырбаан. Минск чурттуг спортчулар Камандар Маджидов (62 килограмм чедир деңзиге), Михаил Прокудин (68 кг) олар эштериниң дээдишкинин деткээннер.

Делегей чемпионнары Москва чурттуг Михаил Мамиашвили (74 кг), Кутаисиден Теймураз Апхазава (82 кг), Витебскиден Игорь Каныгин (90 кг) олар база турнирниң тиилекчилери болганнар.

100 килограммга чедир деңзиге атлеттерниң аразында маргылдаа шыңгыы демиселге эрткен. Аңаа бистиң командавы Монреальга Олимпиада чемпиону, делегейниң 5 дакпыр чемпиону Николай Балбошин төлээлеп турган. Москвага Олимпий оюннарының үезинде ол ээзэн аар кемдээшкинге таварышкан болгай. Ам хоочун спортчу делегейниң шыырак мөгелериниң одуруунда. Мана, Будапештиге, ол мөңгүн шаңналды алган бирги черже венгр мөге, Европа чемпиону Тамаш Гашпар үнген.

Эң чиик 48 килограммга Болгарияның мөгези Братан Ценов бирги черде, а 100 килограммдан өрү деңзиге Болгарияның төлээлекчизи Никола Динев тиилээн. Москвачы Евгений Артюхин үшкү черни ээлээн.

Будапешт турнирнинге классиктиг стильге эң шыырак мөгелер чыылган деп, СЭТА-ның корреспондентизинге ССРЭ-ниң спорт комитединиң тренери Вячеслав Миронов чугаалаан. Оюннар хөй иелиг шыңгыы демиселге эрткен. Атлеттер эки белеткелдиин көргүскеннер. Олимпиада оюннарының болгаш Европа чемпионаттарының тиилекчилери болгаш шаңналдарының эдилекчилери титул хүндүлелдиң дээди чадазынче кодурулурунге магадылал эвес турган.

Фехтованиеге баштайгы оюннарның соонда бистиң спортчуларывыстан делегейниң беш дакпыр чемпиону Минск чурттуг Александр Романьков болгаш ССРЭ-ниң бо чылгы чемпиону, делегей чемпиону Владимир Апциаура түңнел турнирге үне берген. Жеребийниң аайлашканы-биле ол ийи совет спортчу чартык финалга ужурашкан. В. Апциаура 10:4 санга тиилээн. Таллинге эрткен чурттуң чемпионадынга Романьковтуң тиилеп алганы бодунуң чедиишкинин ол бадыткаан.

Спорттуң ол хевиринге Кубаның рапиристери сөөлгү үеде боттарының мергежилин бедээнин көргүзүп турар. Ынчангаш Хосталга ортулуундан фехтованиеге шыырак мастерлерниң бирээзи Тиермо Бетанкурнуң финалче үнгенин специалистерни кайгаттаан. Апциаура ону 11:9 санга тиилээн болгаш ийи спортчунуң кайызы-даа байыр чедиришкиннерин хүлээп ап турганнар.

«ВАРНА ЧАЙЫНЫҢ» ТИИЛЕКЧИЗИ

Кубаның волейболистери «Варнаның чайы» делегей турнириниң тиилекчилери болган. Финалга олар ССРЭ-ниң шилиндек командазын 3:1 санга ойнап алган.

Бистиң спортчуларывыс ийиги черни ээлээн, а үшкүзүнде — ГДР-ниң командазы.

Үшкү чер дээш оюнга ГДР-ниң шилиндек командазы КУДР-нуң волейболистерин 3:0 тиилээн. Командалар мынчаар ээлээн: 5. Болгария, 6. Венгрия, 7. Польша, 8. Франция, 9. Голландия, 10. Чехословакия.

Турнирниң түңнелдерин үндүрүп тура, тренерлер, специалистер болгаш парлалга маргылдаа бедик деңнелге эрткенин демдеглээннер.

«Варнаның чайының» 16-гы турнири чедиишкинниг эрткен деп киржикчи шилиндек бүгү командаларының удуртукчулары чаңгыс үнбиле санап турарын Болгарияның Олимпийжи комитединиң даргазының оралакчызы Ангел Вырзашки БТА агентствозунуң корреспондентизи-биле беседага чугаалаан. Кандыг-даа чигзиниишкин чок, Лос-Анджелесте Олимпийжи волейбол турнири Кубаның, ССРЭ-ниң, ГДР-ниң ышкаш шыырак командалар киришпээнинден хөйнү чидирип турар.

Ынчалза-даа ол дугайында хомудал турбас, чүге дээрге Олимпийжи принциптерни, Олимпиада хартиязын камгалап, сыгыры эңне чугула болгай. Рейган-ның администрациязының Олимпийжи чаагай чаңчылдарны каржызы-биле уразыны, спортчуларга айыыл чок чоруктуң магадылал чогу Лос-Анджелес Олимпиадазынга киржири болдунмас дугайында шиитпирни социалистиг чурттарның Олимпийжи национал комитеттериниң хөй кезии хүлээп алганының чылдагааны болган.

«Варна чайының» бо чылгы турнири ол оюннарның төөгүзүнде эң-не көскү боол турар деп, сураглыг болгар тренер Сава Робев чугаалаан. Европа чурттарының эң эки командаларының, Кубаның тергиин шыырак командазының болгаш Азияда шыырак командаларның бирээзи — КУДР-нуң шилиндек командазының киржилгезин-биле оюннарны аңаа хамаарыштырып болур.

Спортчуларның мергежили кончуг өскен. ССРЭ-ниң шилиндек командазының оюнун демдеглексеп тур мен. ЧССР-ниң командазының соонда ол команда эңне аныяк. Совет волейболистер тергиин ойнааннар. Ол дециилге өөрүнчүг чүге дээрге, сөөлгү чылдарда Европаның хереэжен волейболу кончуг болуп турган.

СЭТА-ның корр.

ИЮЛЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Мультфильм. 9.30 — «Петр Капицаның дугайында чечен чугаалар». 10.40 — «Шевер холдар». 11.10 — «Ужуражыр черин өскертип болбас». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 12.15 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг чаа телефильм. 15.20 — Концерт. 15.35 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 14-кү сериязы. 16.35 — Мультфильм. 16.45 — «Шыдыраа школазы». 17.15 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.00 — Социал айтырыглар дугайында дамчыдылга. 18.30 — «Чурук санында за — хүн». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Документалдыг телефильм. 19.25 — Концерт. (Никарагуа). 19.45 — «Ужуражыр черин өскертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Чаа телешии. 22.55 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Чехословакия-биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ужуражыр. Гандбол. 23.30 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Көвүрүглер дугайында телефильм. 8.50 — Чурулга уран чүүлүнүң дугайында. 9.25 — Уругларга фильм — «Музыка башкызы». 10.40 — Авадар школазы. 11.10 — «Билиг — күш». 11.55 — «Родом из детства». И. Зноденис. 12.23 — Концерт. 13.40 — Испан дыл. 14.10 — «Отклонение — ноль». Тайылбыр - бижиктиг уран-чечен фильм. 15.30 — Кодээниң шагы. 16.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — Кызыл хоорай зоназының СТО-нуң ажылының дугайында дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бистиң идегелиңистиң далайы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.25 — Документалдыг чаа телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттыг, күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 22—27, чамдык черлерге 15—20 градус чылыыр.

Автоорукатарга кестүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Блондинка за углом»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

ПИОНЕР»: **«Чингачгук — Большой Змей»** 9.00, 12.55, **«Пржевальский»** 10.55, 14.50, **«Эхо дальнего взрыва»** 16.50, 18.45, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Роковое путешествие»** 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Пароль «Отель Регина»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Тайна виллы «Грета»** 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ кинотеатр»: **«Инспектор — разиня»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйы министерствозу республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Кызыл-катты болгаш даякадын чыырын июль 20-ден, честек катты — июль 25-тен, инек-караан — августуң 1-ден, көк-катты — августуң 10-дан, киш-кулаап — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле арга-ыяштыг черлерже чорупт болурунун эрттирилгезин түс-түс черлерниң ыяш ажыл-агыйлары болгаш лесничестволары чөпшээрээр.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2011.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01325

Республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 168 (12558) | 1984 чылдың июль 20, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

«САЛЮТ-7»— «СОЮЗ Т-11»—«СОЮЗ Т-12» ОРБИТА КОМПЛЕКИЗИНДЕ АЛДЫ СОВЕТ КОСМОНАВТ АЖЫЛДАП ЭГЕ ЛЭЭН

• СЭТА-ның дыңнадыы •

1984 чылдың июль 18-те Москваның-биле 23 шак 17 минутада «Союз Т-12» космос кораблин Леонид Кизим, Владимир Соловьев болгаш Олег Атьков составтыг экипажтың башкарганы «Салют-7» — «Союз Т-11» орбита комплекизи-биле тудуштурган.

Тудуштурууга кезээниң агаар эрттирбезин хынааның соонда Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая болгаш Игорь Волк олар «Салют-7» станцияның иштинче шилчип кирген. Чер чоогунуң космос делгеминде «Салют-7» — «Союз Т-11» — «Союз Т-12» эртем-шинчилел комплекизинде алды совет космонавт, оон иштинде херээжен космонавт ажылдап турар.

Кады ужудуушкунуң программазында техниктиг болгаш технологтуг шенелделер, медико-биологтуг, астрофизиктиг болгаш өске-даа шинчилелдер, Чер кызын хайгааралдары база чурукка тырттырары кирип турар.

Телеметриктиг информацияның медээлеринден алгаш көөрге, «Салют-7» — «Союз Т-11» — «Союз Т-12» эртем-шинчилел комплекизиниң борт системалары болурчогуурубиле ажылдап чоруур. Леонид Кизим, Владимир Соловьев, Олег Атьков, Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая болгаш Игорь Волк оларның кадыының байдалы эки.

Найыралдың ачызында

Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш эрзинчилерниң канчаар ажылдап турарының дугайында бөлүк материалдарны бөгүнгү солунда парлаан.

САЙЗЫРАЛДЫҢ ЧЫЛДАРЫ

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр бо чылдың октябрьда 40 чылы болур. Тоогу талазы-биле кыска бо үениң дургузунда Эрзинге улуг чаартылгалар болган. Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының, Совет күрүнениң болгаш хөй националдыг акы-дуңмалышкы совет улустарның бүгү талалыг дузазының база ажылчы чоннарның боттарының кызымак күш-ажылының ачызында ол боттанган.

ЭРЗИН — бүгү талазы-биле сайзыраңгай районнарның бирээзи. Совет эрге-чагырганың чылдарында кошкун араттар сууржаан, быдаргай, хожудаңгай көдээ ажыл-агый коллективтиг апарган, улус өөредилгези, кадык камгалалы, культура, улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары сайзыралды алган. Кол-ла чүве — кижилерниң чурттаарынга, ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Суурларда болгаш чамдык коданнарда Ильичиниң лампочкалары дүн-хүн чок чайнап, телевизорнуң ак-көк экраны хып турар.

Дөртен чылдар мурнунда суурларның бажыңнарын салаа базып санап болур турган. Өрген, баглаааш турбаан дазырларда амгы үениң суурлары өзүп үнген, совхоз бүдүрүлгезин сайзырадырынга, улустарның амыдырал, чуртталгазын, хандырылгазын экижидеринге, культуразын бедидеринге эргежок чугула объектилерни ында туткан. Ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Чүгле сөөлгү үш чылдарда малчыннар коданнарынга 37 чуртталга бажыңын, 17 чунар-бажыңны, 4 кызыл-булуңну туткан, 58 коданга электри чырыын кирген.

1944 чылда районга чаңгыс-даа трактор, машина-даа турбаан. Ам үш чүс ажыг янзы-бүрү маркаларның тракторлары, машиналары, комбайннары бар. Олар мал болгаш чер ажылын сайзырадырынга, тудуг-суурну өстүреринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, продукцияның бот-үнезин чиңгедиринге улуг күш болуп турар. Ыңчангаш Совет эрге-чагырганың чылдарында Эрзин сайзыраңгай көдээ ажыл-агыйлыг районнарның санынга кирген. 1981 чылда совхозтарның арыг орулгазы 126 муң рубль турганындан 1983 чылда 1 миллион 358 муң рубль чедир көвүдээн. Сөөлгү он чылдарда ажыл-агыйларның хой, өшкүзү 18 муң ажыг башка, чылгы 246, теве—230 башка өскен.

Малдың продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садары чыл келген тудум-на өзүп орар. Совхозтарның малчыннары «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка эң идепкейлиг киришкеш, юбилейлиг чылдың бирги чартыында багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Күрүнеге сүт садарының планын 115.2 хуу күүсеткен, ол дээрге эрткен чылдың ол үезинден 55 хуу хөй. Эът дужаар онзаланы 103.4 хуу боттандырган, эрткен чылдан ийи ажыг катап көвүдээн. Совхозтар аразында юбилейге тураскааткан социалистиг чарышка бирги чартык чылда Ленин аттыг совхоз тиилекчи болган. Ажыл-агый мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен. Хойжу бригадалар аразында күш-ажылчы маргылдаага «Нарын» совхозта коммунист Б. Нүрзетке удурткан хойжу бригада тиилээн. «Мөрениң» Сыын-Мыйыс, «Чаа оруктуң» Сувураа сүт-бараан фермаларының саанчылары эки көргүзүглерни чедип алган.

Малдың баш санын көвүдедири болгаш продуктулуун бедидери тараа база мал чеминиң культураларының үнүш-дүжүткүрүн бедидеринден улуу-биле хамааржыр. Ону барымдаалааш, районнуң партия организациязы чер ажылын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салып турар.

Районнуң ажылчы чоннарының амыдыралының деңнели чыл келген тудум-на бедип орар. Оларның бараннарга, дериг-херекселдерге негелделериниң өскени, ону долузу-биле бадыткап турар. Сөөлгү чылдарда ажыл-ишчилерге чартык миллион рубльдиң бажың херекселдерин, ол хире түңге хевис кылыгларын, сезен ажыг автомашиналарны, янзы-бүрү марканың мотоциклдерин, телевизорларны, соодукчуларны, хеп чуур, даараар машиналарны саткан.

Районда чүгле көдээ ажыл-агый, тудуг сайзыраан эвес, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында үндезин чаартылгалар болган, ажылчыларының культуразы, эртем-билии бедээн.

Мал, чер ажылының болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының мурнакчыларының районнуң экономиказын база культуразын хөгжүдеринге киирип турар үлүү улуг. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидер продукцияның бот-үнезин немей чиңгедир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар. алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш демисежип турарлар. Шак ындыг мурнакчыларга «Мөрен» совхозта Намдал Орус, Чалаа Ыңаалай, «Нарын» совхозта Сергей Мижит, Александр Никман, Ленин аттыг совхозта Алексей Намчаа болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Дөртен чылдарның дургузунда өске-даа үндезин чаартылгалар, эки чүүлдер Эрзинде кылдынган, ону Коммунистиг партияның, совет чазактың хүн бүрү ада сагыш салыышкынының, хөй националдыг совет улустуң деткимчези, дузазының ачызында чедип алган. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының хүнүндеп бээр бо хүнге чедир районнуң ажылчы чоннарының эрткен оруун найыралдың болгаш аас-кежиктиң оруу деп чугаалап, үелеп болур. Совет Эвилелиниң хөй националдыг улустары-биле эрзинчилерниң акы-дуңма найыралының дазылдары ханы, ол улам-на быжыгып, хөгжүп орар.

Районнуң партия организациязы партийжи-организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер дээш доктаамал ажылдап турар. Районнуң мурнунда салдынган экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларын шиитпирлээринге оон авангардчы ролю чыл келген тудум-на өзүп орар. Коммунистер улус ажыл-агыйының чугула адырларында ажылдап турар, олар ажыл-агыйга, амыдыралга төлептиг үлегерин көргүзүп келген. Партия райкому, партия эге организациялары болгаш коммунистер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. Совет Тываның 40 чылынга төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар, ылаңгыя планныг ажылдарны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче күштү мөөңнээн.

Районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларының күүселдезинде чедир кылдынмаан ажылдар ам-даа бар. Мал ажылының талазы-биле көргүзүглер куду болуп артпышаан. Ниитиниң малынга чемнер белеткели оожум чоруп турар.

Районнуң ажылчы чоннары боттарының социал-экономиктиг хөгжүлдезин улам шапкынчыдарынче ылаңгыя улуг базымнарны кылыры негеттинип турар. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле көдээ ажыл-агыйга тодаргай чаартылгаларны кылыры, ылаңгыя чер ажылынга зона системазын шиңгээдип алырын дүргедедири, мал чемнериниң быжыг баазазын тургузары, мал ажылынга механизацияны болгаш электрификацияны калбартыры болгаш өске-даа сорулгаларны шиитпирлээри чугула болуп турар.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

Орус Сандыкчапович НАМДАЛ — «Мөрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Бо бөдүүн ишчи совхоз бүдүрүлгезинге үжен ажыг чылдарның дургузунда ажылдап келгеш, оон чээрби сес чылында төрүүр хой кадарган. Ол хире хөй чылдарда ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш шудургу ажылдаан түңнелинде доктаамал эки көргүзүглерлиг болуп келген. Чыл бүрүде-ле төрүүр чүс баш хойдан чүстен өрү хураганы доруктуруп өстүрүп, бир баштан ортумаа-биле ийи килограммдан хөй дүктү кыргып ап келген. Бо юбилейлиг чылда чүс баштан-на 108 хураганы менди доруктурган, ийи килограмм дүктү кыргып алган.

О. С. Намдалдың күш-ажылчы ачыхавыязын чазак бедик-биле үнелээш, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле шаңнаан.

Сергей Насыкович МИЖИТ — «Нарын» совхозка үжен чыл хой кадаргаш, ниитиниң малының баш санын өстүреринге эвээш эвес күш-ажылчы салыышкынны киирген. Онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг коммунист чылдың-на эки көргүзүглерин чедип ап келген. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан социалистиг чарышка ол киришкеш, бо чылдың бирги чартыында хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Амгы үеде мурнакчы малчын хоюн эки семиртип, сиген белеткелинде киржип турар.

Эки ажылы дээш С. Н. Мижит Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле шаңнаткан.

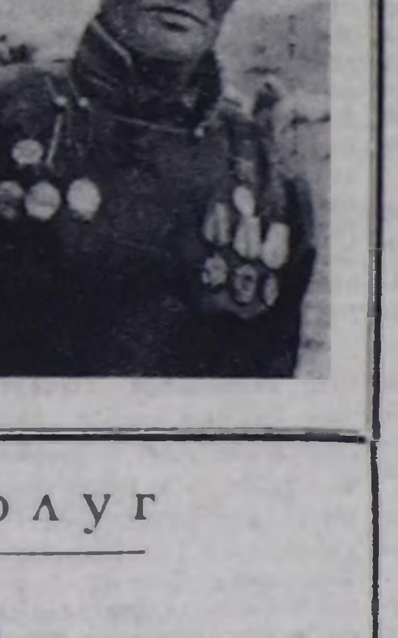

Малга чем белеткээриниң шалыпчы айы бөгүн эгелээн

УЛАМ ИДЕПКЕЙЛИГ АЖЫЛДААР

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң сигенчилери Улуг-Шөлде 350 тонна сигенни кескеш, сараттаан.

Сиген сараттаар звенолларның арасындан Буян Сыный-оолдуң звенозу социалистиг чарыштың мурнуну одуруунда чоруп турар. Сараттаан сигенни дораан кажаалаар ажылдар эгелээн.

Совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел болгаш комсомол комитеттери мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган ажылчыннарга болгаш механизаторларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш сагыш салып турар.

Июль айның баштайгы он хонуунда Таңдының совхозтарының. Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга чемнер белеткээринге идепкейлиг киришкен. Район сиген белеткээриниң планын 4.9 хуу, витаминниг сиген далганын — 16 хуу күүсеткен. Дуржулга станциязы мал чемнериниң белеткелиниң темпизин дүргедеткен. Ыңчангаш ажыл-агыйларның арасында социалистиг чарышка он хонукта бирги черни алгаш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. «Коммунизмниң хереле» совхозтуң дирекциязы, парткому, профэвилел комитеди мал чемнериниң белеткелин багай эвес чорудуп турар.

Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Россия» совхозтар мал чемнериниң белеткелин кончуг оожум темпилиг чорудуп турар, ону дүргедедир хемчеглерни алырын үк ажыл-агыйларның удуртукчуларынга партия райкому, райкүүском дааскан.

Д. ДАРДАШ.

* * *

«Бардык» совхозтуң сиген шөлдеринде механизастаттынган үш звено ажылдап турар. Бо хүннерге чедир 120 тонна сигенни белеткеп, сараттаан.

Совхозтуң төп салбырында сиген далганы белеткээр АВМ агрегат ажылдап турар. Совхоз 200 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр планныг. Амгы үеде 80 тонна ны белеткээн. Ында операторлар Тас-оол Хомушку, Погонов Монгуш олар хүн нормазын 120 хуудан кудулатпайн турар.

Сигенчилерниң ортузунда социалистиг чарышты 2 хонуктаң түңнеп, тиилекчилерни шаңнап, мактап турар.

Бистиң корр.

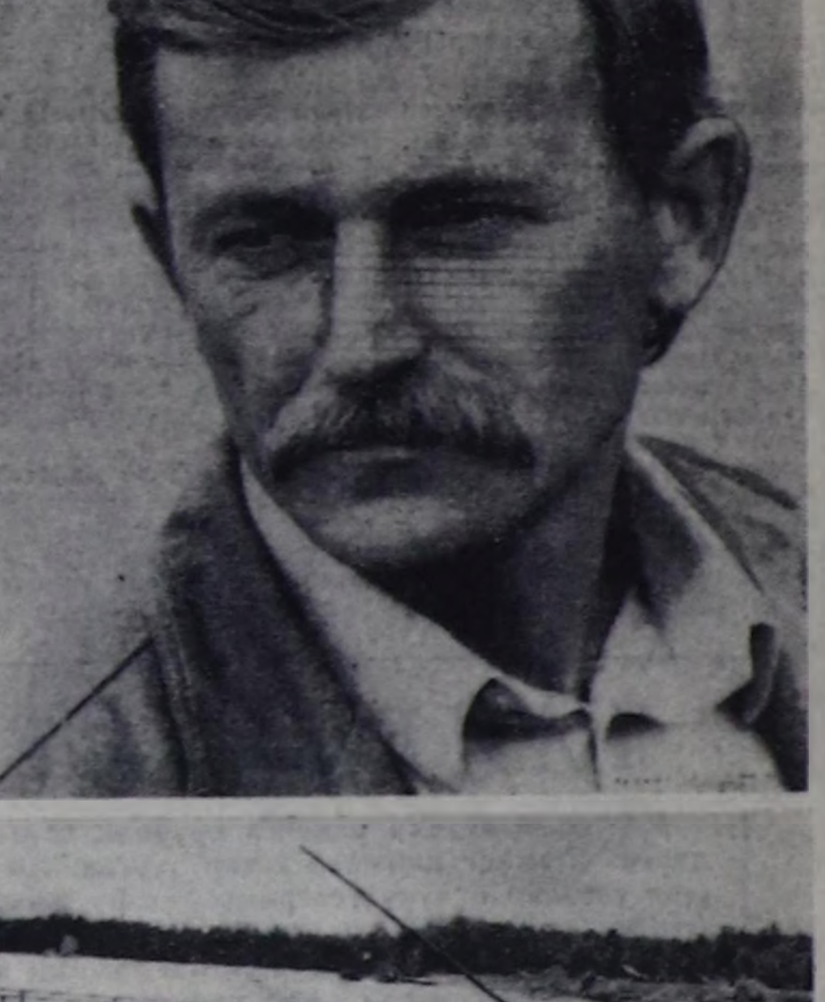

Ырбанның ыяш ажыл-агыйының коллективи Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар. Юбилейге тураскааткан күш-ажылчы ээлчегге сал эптекчизи Николай Ефтифеевич Гусельников тиилекчи болган. Ол 1983 чылдың түңнелдери-биле база мурнакчыларның одуруунче үнген. Оң чыл чедир ажылдап турар дуржулгалыг ажылчын хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар. Ол Ырбандан тозан километр ырак черге чедир ыяш чүдүрген салды үдеп чоруп турар. Оон канчаар ыяшты эштеп чүдүргениинден, кадыр шуралгактарны онча-менди эрттиргениинден чүъктүг салым-чолу холбаалыг. Ыяшты эки быжыглап шарааш, берге черлерни эрттирипкер болза, тудугга херек дилиг материалдары хем оруу-биле Кызыл хоорайга бүдүн, бүрүн келир.

ЧУРУКТАРДА: сал эжиндирип чорупкан: бүдүрүлгениң мурнакчызы Н. Е. Гусельников.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ЧЕРЖЕ АКПАЗЫН ДЭЭШ...

Шаг-шаанда-ла улус чадагтерге чогаадып алган. Оон соон дарый машиналар тып-тып келген. Бо хүннерге чедир кандыг-даа хевирниң техниказы чогааттынган. Амгы үеде эртемденнер хүн энергиязы-биле азы анаа суг-биле ажылдаар машиналарны чогаадып турар. Орта чедир ам-даа ырак. Бистиң үевисте самолёт, теплоход, машина кывар-чаар материал чокта шимчевес. Ол «кара алдын» төнчү чок эвес. Ыңчангаш ону камнаары эң чугула сорулгаларның бирээзи болур.

Камналга айтырыы —бүгү кижиниң херээ. Бо ажылга «Комсомолчу прожектор» штабтарының киржилгези база эвээш эвес. Алды айларда массалыг рейдилерге 1 муң ажыг оолдар, кыстар киришкен. Кывар-чаар чүүлдерге кам чок чоруктарны олар илереткен болгаш төтчеглекчи чоруктарны чайладырын чер-черде чедип ап турар. «Прожектористер» «Тыва суг тудуг» трестиң механизация эргелелинде болгаш «Красноярскстройтранстың» Кызылда автобаазазында кывар-чаар чүүл камналгазы дээш шаңнал акша бээрин, ажыр чарыгдал кылганы дээш оон өртээн долузу-биле тыртып турза-даа, чурумчутпааның тодараткан.

Кывар-чаар чүүлдерниң чарыгдалын контрольга алыры негеттинип турар. Дыка хөй автобүдүрүлгелер келген машиналарның бакта арткан бензинни хынавайн турар. Оон түңнелинде хүнде камнап алдынганы хууда чарыгдалче үнүп турар. № 1 АТБ-де автомобильдерниң чүъгүн нормадан 10—15 хуу ажыр чүдүрүп турганындан кывар-чаар чүүлдер ажыр чарыгдаттынган болган. Чамдык ажыл-агыйлар бензинни кара тураазында садыглаар азы садып алырын болдуруп турары хыналдадан илерээн. Чижээ, үстүнде АТБ өске организациялардан ээлээп хөйнү садып алган.

Автостанцияларның ажылында четпестер хөй. Ылаңгыя Бий-Хем районунуң совхозтарында бензинниң черже агар чоруу хөй тавар-жып турар. Бир машинаже кударда-ла хүнде 0,5 литр чедир төгер болза, хонукта 200 литр бензинни чидирип болур. Кывар-чаар чүүлдерниң шынары бензин сөөртүр машиналарның бир рейске бензин, өскезинге дизельдиг кывар-чаар чүүл сөөртүп турганындан баксырап турар.

Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Каа-Хем районнарда ишкирин ажыглаар нормаларын хажыдып турар. Кывар-чаар чүүлдер хирленип, суг-биле холужуп турганындан шынары кудулап, шимчедикчилерниң дүрген үрелиринге салдар чедирип турары илерээн. Республиканың совхозтарының автомашиналарының чүгле 25 — 30 хуузу күрхайгаарал лабораториязының хынаазы спидометрлерлиг. Бо ажыл дээш харыысалгалыг кижилерни томуйлаваан, совхозтарда спидометр көргүзүүнүң техниктиг журналдары чок болган. Ажыл-агыйлар, организациялар, совхозтар путёвка бижип тура, спидометр көргүзүүн, арткан бензинни, талон номерин болгаш берген кывар-чаар чүүлдүн хемчээлин биживейн турары четпес. «Саян» совхозта бо ажыл сандаргай байдалда болуп турар.

Бензинни хуу кижилерге бээр чорук Улуг-Хем районга 15, Чөөн-Хемчикке 12, Эрзинге 2, Тожу биле Мөңгүн-Тайгага 3-3 удаа тавапрышкан. Күрүне хөреңгизин халаска ажыглаар сеткилдиг чамдык кижилерни тодарадып, торгап турар. Чүгле март-май үезинде төтчеглекчи чорук дээш 124 кижини торгаан. Нефтебаазаларның ажылын кошкак удуртуп турары дээш «Саян» совхозтуң директоруң, кол инженерин шыңгыы доңгуткан. «Хемчик» болгаш «Шивилиг» совхозтарның директорларын шыңгыы сагындырган. «Чаа орук» совхозтуң кол инженерин база шыңгыы доңгуткан. Ында автостанция ажылдакчызын ажылдан үндүрген.

Камналга айтырыы черчерде ажыл-агый удуртукчуларының, хөй-ниити организацияларының негелделиинден, четпестер-биле эптеш чогундан хамааржыр. Кайда бо ажылче кичээнгей салбас, харыысалга кошкаан болдур, ында чиижеңнер амыраар, чидириглер көвүдээр. Ак-Довурактың, Өвүр, Тес-Хем районнарының «прожектористерниң» шушпең чорууң демдеглеп болур. Камналга дээш демиселди чүгле ийи-чаңгыс хыналдалар-биле кызыгаарлап болбас. Бо айтырыгны хүн бүрүнүң чугула айтырыы кылдыр көөрү чугула. Мону чедип алыр болзувусса, бензин өскениң багынче кирбес, черже акпас...

Г. ТАРЕЛИНА.

МАР-НЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ—ТЫВАДА

ВЦСПС биле Моол Арат Республиканың профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң найыралчы харылзааларны быжыглаарының планын ёзугаар бо хүннерде МАР-ның Убса-Нур аймааның профэвилелдериниң бөлүк ажылдакчылары Тывада чоруп турар.

Оон составында профэвилелдериниң аймак чөвүлелиниң даргазы Бега Пямаа, күрүнениң күш-ажыл камгалалының инспектору Балжир Батбуян болгаш профэвилелиниң активчизи чаарлыкчы болгаш чогаалыкчы Дамиран Пунцаг олар кирип турар.

Моолдуң профэвилелдериниң ажылдакчылары профэвилелдериниң область чөвүлелиниң СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле ажылы-биле таныжкан. Профэвилелдериниң комитеттериниң организастыг ажылчорудулгазының айтырыгларын, культура-массалыг, күш-культура кадыкшылга ажылдарын тургусканын болгаш күш-ажылдың камгалалы база айыыл чок чоруктуң айтырыглары-биле таныжканнар. Профэвилелдиң область чөвүлелиниң даргазы Ш. Н. Куулар болгаш профэвилелдиң облчөвүлелдиң секретарьлары, килдис эргелекчилери оларның-биле беседалашканнар.

МАР-дан келген аалчылар Кызыл хоорай-биле таныжкан, чылыдылга комплекизинге, «Сукпак» совхозка, эът комбинадынга, «Тудугжу» пионер лагеринге баргаш, спорт тудугларынга чораан, профэвилелдериниң комитеттериниң ажылы-биле, социалистиг чарышты, ажылчы чоннуң дыштаныгларын организастааны-биле таныжканнар. Бөгүн олар чыдын бип чораан, оруук аайы-биле Улуг-Хем районунуң «Улуг-Хая» совхозка баар.

(Бистиң корр).

40 Найыралдың ачызында — Эрзин

САГЫШ ЧОВААШКЫНГА ХАРЫЫ

Дөртен чыл мурнунда район 48 муң баш малдыг, 150 гектар тарылга шөлдүг турган. Ооң иштинде МЧАЭ-лерге ниитилештирген малдың саны — 1200 баш.

Амгы үеде районда дөрт совхоз бар, олар 4950 баш бода малдыг, 107 муң баш хой, өшкүлүг. Четчир санныг трактор, комбайн, автомобиль, янзы-бүрү кодээ ажыл-агый машиналары бар.

Ооң чижээнге бистиң Ленин аттыг совхозту ап болур. Дөртен чылдар мурнунда бо совхоз төвү турар черге аът өртээр чаңгыс өргээ турбаан. Ам көрүп көрүнер даан: амгы үениң суурү сайзырап өскен, ол чыл келген тудум-на улам чаагайжып, ногаанчып орар. Бисте школа, эмнелге пунктузу, Культура бажыңы, магазин, библиотека, чунар-бажың, ясли-сад болгаш амыдырал хандырылга албан черлериниң объектилери бар. Чурттаар бажыңнары хөй-биле немежип турар. Ильичиниң лампочкалары дүн-хүн чок кыпкан, радиожуттуурган, телевидение дамчыдылгазын көрүп турар.

Совхозтуң материал-техниктиг баазазы чыл келген тудум-на өзүп орар. Амгы үениң күчүлүг тракторлары, автомашиналары, кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү техниказы-биле хандыртынган. Ооң түңнелинде мал болгаш чер ажылы хөгжүп, ажылчы чоннарның материалдыг байдалы экижип орар. Бо бүгү болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының, ленинчи национал политиказының амыдыралда боттаныышкынының, Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустарының деткимче-дузаламчызының ачызы-дыр. Ону совхозтуң ишчилери бедик-биле үнелеп турар.

Партия болгаш чазактың хүн бүрү сагыш човаашкынынга харыы кылдыр бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар херекке салыышкынын киирер дээш ажылдап турарлар.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта ажыл-ишчи бүрүзү хаара туттунган, билиин, мергежилин, күжүн, юбилейге алдар кылдыр алган хүлээлгезин күүседириниче угландырган. Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът, дүк садарының планын ажыр күүсеткеш, районнуң ажыл-агыйлар аразында чарышка тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш комсомол райкомнарының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо шаңнал совхозтуң малчыннарын улам-на сорук киирген. Амгы үеде олар ниитиниң малын эки семиртир, сиген белеткелинге идепкейлиг киржир сорулганы салган ажылдап турарлар. Ооң-биле чергелештир келир кышка белеткелди чорударлар.

Ажыл-агыйда мурнакчыларның саны чыл келген тудум-на көвүдеп орар. Бо болза оларның онаашкан ажыл-херээнге харыысалгазының бедээнин, билиг-мергежилиниң өскенин херечилеп турар. Хойжулар Өөвей Демир-оол, Алексей Намчаа, Сүте Дамдын, Шывы Балдан-оол, саанчылар Сундуй Полимаа, Бүдү Балчыт, тевежи Владимир Кечилек болгаш өскелер-даа бирги чартык чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Теве кадарчызы Владимир Кечилек, ооң кадайы Тамара Кечилек бо ажылынга сагыш-сеткилинден бердинген улус, ооң уламындан чылдың-на эки көргүзүглерни чедип ап турар. Бо чылын төрүүр чүс баш тевеге онаашкан бодаган камгалап алырының планын 85 хуу күүсеткен, бир баштан-на 5.4 килограмм дүктү кыргып алган.

Бистиң совхозтуң кол адыры — хой ажылы, ынчангаш ону хөгжүдер хемчеглерни дирекция, партком, специалистер ап турар. Хойжуларны шилип алыр, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, билиг-мергежилин бедидери чугула айтырыг. Ындыг болганда ону боттандырар дээш чамдык ажылдарны чоруткан. 16 коданда чаа кажааны туткан, төрүүр кодан бүрүзүнде сайгылгаан чырыдар моторларны тургускан, ооң уламындан чамдык малчыннар телевизорну көрүп, хеп чуур машиналарны ажыглап турар. Бо чылын дөрт коданга электри шугумун киирер. Малчыннарга чурттаарга бажыңнарын чылдың-на ийи-үштү тудуп берип турар. Автомагазиннер график ёзугаар коданнарны кезип, үлетпүр болгаш аъш-чем бараннарының садыглаарын доктаамалчыткан. Ай санында малчыннарже үнүүшкүннү чорудары доктааттынган. Ынчан политхүннерни, хуралдарны, политиктиг, зооветеринарлыг өөредилгениң кичээлдерин эттирип турар. Моон кол-ла сорулгазы болза, хойжуларның политиктиг, ниити билиин, ажылының талазы-биле мергежилин, чарыштың дээштиниң бедидери, чедир кылдынмаан чүүлдерин илередири, моон соңгаар чүнү кылырын тодарадыры. Ооң түңнелинде малчыннарның билиг-мергежили бедип орар. Он дөрт кижиге бирги, ийиги класстың хойжузу деп атты берген. Ону чедип алыр дээш демисежип турарлар хөй.

Малдың баш санын өстүрери болгаш продуктулуун бедидери, мал чемнеринден улуу-биле хамааржыр, ынчангаш ооң белеткелинче доктаамал кичээнгейни салып турар бис. Бо чылын 3 муң тонна сигенни, 1200 тонна силосту, 600 тонна сенажты белеткээр планны күүседир дээш тускай бригадаларны, звеноларны тургускан. Олар бо хүннерде ажылдап турар, планныг онаалдаларны күүседир дээш бүгү-ле хемчеглерни алыр бис.

Моон соңгаар совхозтуң экономиказы улам быжыгар, орулгазы көвүдээр. Чаа тракторларны, автомобильдерни, кодээ ажыл-агыйның өске-даа машина-техниказын, дериг-херекселдерин алыр бис. Оларны чурттуң аңгы-аңгы хоорайларында, заводтарында, фабрикаларында кылып турар. Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустарының төлээлекчилери — бистиң өннүктеривис кылгаш чорудуп бээр. Шак мындыг найыралдыг кады ажылдажылганың ачызында ажыл-агыйывыс хөгжүп, сайзырап орар.

З. БАНЗАЙ,
Ленин аттыг совхозтуң директору.

ДАЙЫНГА, КҮШ-АЖЫЛГА КАҢНАЛГАН

Найырал — бо сөстүң утказы ханы, чаартылгаларның эгези ында. Тиилелгениң, өөрүшкүнүң, аас-кежиниң үндезини найыралдан эгелээр.

Бүгү-ле эки чүүлдерни Эрзинге орус чоннуң төлээлекчилери эккелгеш, ажылчы чоннарны өөреткен, өөредип-даа турар. Оларның акы-дуңма найыралы дайынга, тайбың ишке каңналып быжыккан.

1921 чылда Сибирь девискээринге ак гвардейжилер чылча шаптырган турган, ынчалза-даа оларның артын, чылары ыңай-бээр дезип чоруткаш, даштыкы империалистиг күрүнелерниң деткимчези-биле бажын ковайтып, Совет Россияже халдаарынга белеткенип турган. Оларның бирээзи — атаман Казанцевтиң дээрбечилери мурнуу чүктен Тывага келген. Шеригниң кезин Эрзинниң Тарлашкын аксынга артып калган, артканнары Хемчикче чорупкан.

Казанцевтиң отряды Тываже шургуп киргенинин, ооң шимчээшкининиң дугайында медээлерни каттышкан партизан отрядының штабы чогуур үезинде тыва хайгыылчылардан алган. Ынчангаш 352-ги полктуң командириниң дузалакчызы Лизенковтуң командылалы-биле ийи рота болгаш С. Кочетовка баштаткан партизаннар ак гвардейжилерге удур үнүпкен. Партизан хайгыылчылар Оюн Самбуу, Тутатчиков, Аскыров оларга баштаткан партизан отряды 1921 чылдың май 23-че дүнезинде Тарлашкын хемниң аксынга дайзын-биле тулчуп кириптериниң туруштарын ээлеп алган. Партизаннар сан-даа, чепсек-даа талазы-биле артык күштүг дайзынче даң бажында халдап киргеш, чылча шапкан. Ак гвардейжилерни чылча шаварынга тыва араттар база киржиген. Партизаннар сес кижизин өлүрткен.

Социалистиг Төрээн чуртту дээш демиселге маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаал Бай-Даг суурнуң кедезинде хавак кырында кайы ырактан-на онзаланып көстүп, дээрже бедип үне берген турар.

Совет эрге-чагырга дээш иштикиниң болгаш даштыкының дайзыннарынга удур демиселге төрүттүнген орус болгаш тыва улустарның аразында акы-дуңманың найыралы улам-на быжыгып турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эрзинчилер совет улуска, ооң Кызыл Шериинге чүгле материалдыг дузаламчыны көргүзүп турган эвес, боттарының эң эки оолдар, кыстарын фронтуже чоруткан. Кыргыс Сымаа (Галина Даваадор), Кыргыс Чамзырын, Айжы Севзан, Дания Дажыыба болгаш өскелер-даа Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустары-биле кады немец фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга киржип, боттарының интернационалчы хүлээлгезин күүсеткен. Гвардейжи Кыргыс Шошкуевич Чамзырын Польшаны, Венгрияны, Чехословакияны болгаш Чөөн Пруссияны хостаары дээш тулчуушкуннарга киржип, эрес-маадырлыын көргүскеш, чазактың элээн каш шаңналдарын алган.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканы ооң хөй национальдыг улустары-биле акы-дуңма найыралды калбартырынга делгем оруктү ажыткан. Районнуң үлетпүрүнде, кодээ ажыл-агыйында, культуразында чедип алдынган чедиишкиннер ону долузу-биле бадыткап турар. Эрзинниң улус ажыл-агыйының кайы-даа адырын хөгжүдүп, сайзырадырынга Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустарының төлээлекчилери боттарының күш-ажылчы салыышкынын киирген. Олар боттарының кылган техниказын, дериг-херекселдерин, бараннарын боже чоруткан, азы боттары районнуң экономиказын, культуразын хөгжүдер херекке идепкейлиг киржип, биче эвес ажылды кылган. Оларның чамдыктары бо районнуң шуут-ла үндезин чурттакчылары болу бергеннер.

Бежен чылдарының эгезинде Ленинград чурттуг Н. И. Борисенко Эрзинге ажылдаары-биле чедип келген. Маңаа Минчээ Доржу-биле өг-бүле тудуп чурттай берген. Олар алды уругну өстүрүп, кижизиткен, оолдар, кыстары шупту эртем-билиглиг. Хоочуннар пенсиялай берген, ынчалза-даа боттарының шыдаар шаа-биле ажылдап турар.

Михаил Степаков 1961 чылда Орёлдан кино механиктеп ажылдаары-биле чедип келген, бо черниң агаар-бойдузунга, чонунуң аажы-чаңынга таарышкан. Удаваанда тыва урут Херелмаа-биле таныжа берген, аас-кежиктиг амыдыралды эгелээннер. Интернационалчы өг-бүлениң кежигүннери онаашкан ажылынга харыысалгалыг, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг улус болган. Ынчангаш каш удаа шаңнадып, мактадып келгеннер. Степаковтарның чоргаарлы — алды оглу. Александр биле Владимир ажылдап турар, Сергей шеригде, үжү ам-даа өөренмишаан. Бо — найыралдыг, күш-ажылчы, аас-кежиктиг өг-бүле.

Интернационалчы өг-бүлелер чыл келген тудум-на районда көвүдеп турар. Эмчи Сергей Руденко биле эмчи сестразы Светлана Чымбаның комсомолчу кудазын байырлалдыы-биле эрттирген.

Эрзинниң ажылчы чоннары совет улустуң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы болбушаан, ону улам көвүдедир, чаа чаңчылдар, ёзулалдар-биле улам байыдар дээш чогуур хемчеглерни ап турар. Олар бо хүннерде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: тураскаал; Владимир биле Херелмаа Степаковтар хеймер оглу Андрей-биле.

ҮНДЕЗИН ЧААРТЫЛГАЛАР

Дөртен чылдарның эгезинде Сарыг-Булунга (амгы Эрзин) суурга он дөрт хире бичии чывыт бажыңнар турган: школа, эмнелге, магазин, Нарын алдын уургайының склады... Чурттаар бажыңнары эвээш, колдуунда-ла өглер турган.

Ам район төвүнде 720 уруглар өөренир үш каът школа, 50 орунуг ийи каът эмнелге, чээрби ийи садыгжы ажылдаар үлетпүр бараннарының магазини, ийи каът гостиница, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң үш каът бажыңы, улуг Культура бажыңы болгаш өске-даа объектилер, хөй санныг чурттаар бажыңнары бар.

Мээң өскен, төрүттүнген черим бо. Ооң дөртен, бежен чылдар мурнунда каңдыг турганын чамдыкта сактып бээр мен. Чажыргаш канчаар, ынчан экономиказының, культуразының хөгжүлдезиниң кошкаан билир бис. Район төвүнге 1944 чылда моон үстүнде адаан бичии хемчээлдиг тудугтар турган, чаңгыс-даа таваан ыяш чок. Тудугнуң сайзыралы оожум, тудуг материалдары чедишпес. Ынчан чудуктар-биле бажын тудуп турган, ону сөөртүп алыр машина-балгат турбаан. Кандыг-бир бажыңны тудар дээнде, орта чоже хире чудук херегин санап алгаш, сумуларның арбаннарның араттарынга үлеп бээр. Олар ыяшты кезип белеткээш, аъттар-биле чаңгыс тал сөөртүп (чүгде харлыгда) чедирип турган. Тускай тудуг бригадазы, организациязы турбаан, арбаннардан шевер болгу дег кижилерни бажыңнар тударынга кииришиирип келген.

Ам район төвү таныттынмас кылдыр сайзыраан. Ийи, үш каът бажыңнар бээзин эндерилген. Чурттаар бажыңнарының саны көвүдээн, кудумчуларны чаагайжыдып кылган, янзы-бүрү ыяштарны тараан, чечектерин олурткан. Тускай тудуг организациязы тургустунган, ооң специалистери, мергежилдиг тудугжулары бар, тудугнуң материалдары, машина-техниказы-биле хандыртынган. Оон аңгыда суурда амыдырал хандырылгазының, коммунал ажыл-агый, садыг бүдүрүлгелери ажылдап турар.

Дөртен чылдар мурнунда бо суурга чүгле чаңгыс магазин турган. Ам мында алды магазин, столовая, пекарня, ажылчы чоннарның үлетпүр болгаш аъш-чем бараннарынга хереглелдерин хандырып турар. Чээрби ийи садыгжы ажылдаар үлетпүр бараннарының магазинин ажыглаарга киргенн. Районда эң улуг садыг ол. Чүгле ол эвес өске-даа чаартылгалар бар, тодаргайлаарга, материал-техниктиг баазазы үндезини-биле чаартынган. Оларны тудар материалдарны, дериг-херекселдерни, деригнерни, бараннарны, продукцияны калбак делгем Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү бүдүрүлгелери биске чорудуп берген. Бо болза совет кижилерниң бир демниг, найыралдыг кады ажылдажылгазы мында бедик кежикөйле-биле илереп турар-дыр. Эрзинчилерниң амыдыралының деңнелин бедидеринге ол улуг салдарны чедирген.

Дөрт он чылдар мурнунда районнуң садыг шугумунга колдуунда тускай эртем чок эвээш санныг кижилер ажылдап турган болза ам районнуң хереглекчилер ниитилелинде 148 кижи бар, олар шуптузу дээди болгаш ортумак тускай эртемниг, бодунуң херээн эки билирлер, ынчангаш ажылчы чоннарга төлептиг бараан болуп турарлар. Мурнакчыларының саны көвүдеп орар. Оларга белетчелчи Бөдей Ланчыыны, склад эргелекчизи Дандыгай Бады-Мөңгени, садыгжы Чооду Норжаны болгаш өске-даа эштерин хамаарыштырып болур.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчылары чонга бараан болур харыысалгалыг сорулгазын, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш юбилейге тураскааткан чарышта идепкейлиг киржип турар. Ол багай эвес түңнелдерин берген. Бирги чартык чылда райпо коллективи бүгү көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Кодээниң ишчилериниң амыдыралының деңнелиниң бедээнин оларның хереглелдериниң өскени тодаргай чутаалап турар. Чиик машиналарга, мотоциклдерге, телевизорларга, соодукчуларга, хеп чуур, даараар машиналарга, хевистерге, бажың дериг-херекселдеринге, идик-хепке чагыглар хөйү-биле магазиннерге кирер. Чылда ортумаа-биле чээрби ажыг чиик автомашинаны садып турар бис. Ажылчы чоннарның номнарга негелдези сөөлгү үеде улгаткан, ооң чагыглары бо-ла кирер.

Дөртен чылдарның дургузунда Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустарының дузаламчызының ачызында чедип алган чедиишкиннеривис хөй, ону улам-на көвүдедир дээш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, чоннуң хереглелдерин долузу-биле хандырар дээш ажылдаар. Совет Тываның 40 чылын чедиишкиннерлиг утказыр хүлээлгелиг бис.

А. ШИРИН,
Ленин орденниң эдилекчизи, районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы.

ЧАҢГЫС ИЕ ТӨЛДЕРИ ДЕГ

Дөртен чылдарда районга ортумак болгаш дээди эртемниг кижилер ховар турган. Амгы үеде үлетпүр бүдүрүлгелеринде, кодээ ажыл-агыйда, улус өөредилгезинде, кадык камгалалында болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында ийи чүс ажыг дээди болгаш ортумак эртемниг специалистер ажылдап турар. Олар тускай эртем-билиглерин бистиң Төрээн чуртувустуң улуг-улуг хоорайларынга хөй национальдыг совет улустуң оолдар, кыстары-биле кады чедип алган.

Оларның бирээзинге хамааржыр мен. Москваның Тимирязев аттыг кодээ ажыл-агый академиязының экономика факультедин доостум. Найысылалдың сураглыг дээди өөредилге черинге өөренип, ону доозары мээң улуг аас-кежик болган. Бо дээрге Тываның экономиказын, культуразын хөгжүдер дээш Коммунистиг партияның ленинчи сагыш салыышкынының илерээн кылдыр бодум хуумда санап, чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илередип чоруур кижи мен.

Найырал ачылыг, күзел күштүг деп тыва улус чугаалажыр болгай. Шынап-ла, ону амыдырал бадыткап турар. Кодээ ажыл-агый талазы-биле эртем-билигни чедип алыр дээн күзелдиг оолдар, кыстар Совет Эвилелиниң кайы-даа булуңундан, кандыг-даа нациядан, биче улустарның төлээлекчилери келир. Даштыкы чурттардан чылдың-на эвээш эвес студентилер өөренип кирер. Бистер оларны-биле дылывысты билишпес, оон-биле чугаалажып шыдавас бис. Чүгле улуг В. И. Ленинниң дылы — орус дыл бистерни таныштырып, найыралдаштырган, ажылывысты, амыдыралывысты чоок билиринге, эртемниң дээдилерин чедип алырынга дузалаан. Ынчангаш орус дылды эртемнерниң дүлгүүрү, найыралдың дылы кылдыр санап чоруур кижи мен. Орус дылга тускай эртемнеривиске бистерни эки өөредир дээш дүн-хүн чок сагыш салып келген профессорларга, башкыларга хамыктың мурнунда өөрүшкүвүс илередир хүлээлгелиг бис.

Бистиң бөлүкке он хире аңгы-аңгы нацияның чээрби беш кижи өөренип турган. Герман Демократтыг Республикадан, Португалиядан, Нигериядан келген студентилер-биле кады өөренип турдувус. Беш чылдың дургузунда чаңгыс иениң төрээн уруглары дег эп-найыралдыг, кызымак болгаш хандыкшылдыг өөренгеш, боттарывыстың күзээнивис ёзугаар тускай эртемнерни чедип алгаш, чаныып чорупкан бис. Ажыы-биле чугаалаарга, академияга танышкаш, быжыг найыралды туда берген эштеривис-биле чарлып чорууру дыка берге болган. Мурнувуста кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар улуг ажыл-херектер манап турар, ынчангаш аңаа бүгү билиг, мергежилди бээр, найыралчы харылзааны үспес деп аксы-сөзүвүстү бердивис. Ынчангаш бот-боттарывыс аразында чагаалажып, ажылывыстың, амыдыралывыстың дугайында бижип турар бис. Украинаның Донецк областа Татьяна Чернега, Владимир областа Марина Дубинина болгаш өске-даа эштерим-биле быжыг харылзаалыг мен, акы-дуңмалышкы найырал уламчылап, быжыгып турар.

Бистиң районда Москваның Ломоносов, Ленинградтың Жданов аттыг университеттерин, дээди өөредилге черлерин, Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Иркутскиниң, Улан-Удэниң, Томскиниң болгаш өске-даа хоорайларының дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин доосканнар хөй. Олар база-ла бистер ышкаш Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустарының төлээлекчилери-биле кады өөренип чорааннар, найыралдыг харылзааны тудуп, өңнүк-тала болуп чоруурлар. Оларның иштинде партия, совет ажылдакчылар, эртемденнер, башкылар, эмчилер, зоотехниктер, инженерлер болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа специалистери бар.

Республиканың болгаш районнуң экономиказын база культуразын хөгжүдер херекке төлептиг салыышкынын олар киирип турарлар. Районда РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Николай Суван-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Бөмбүрүк Эренчин, «Нарын» совхозтуң кол зоотехниги Борис Нурзат, «Чаа орук» совхозтуң мал эмчизи Оюмаа Лойгу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бригад Дупчур болгаш өскелер-даа эки ажылдап, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржилгези-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Өңнүктерим-биле найыралчы харылзааны улам быжыглап тургаш, районнуң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдер херекке төлептиг үлүүмну эштерим-биле кады киирер дээш ажылдап турар мен.

А. ЧАМЗЫРАЙ,
райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол экономизи.

Эрзин районнуң суурлары, чурттакчылыг черлер чыл келген тудум чаартынып турар. Ооң-биле чергелештир чоннуң амыдырал байдалы улам экижип, уруглар албан черлери, эмчи хандырылгазы, школа, культура бажыңнары, садыг албан черлери чыл санында немежип турар.

Район төвүнде 22 садыгжы ажылдаар делгем, чараш үлетпүр бараннар магазини (чурукта) ажыглаарга киргенден бээр үр болбаан. Ук магазинниң коллективи районда садыг коллективтериниң аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген.

Нарын суур — районда үлегерлиг суурларның (чурукта) бирээзи. Суурнуң чурттакчы чону, ында кодээ Совет болгаш «Нарын» совхозтуң ажыл-ишчилери суур аянныг, чараш, арыг-силиг болзун дээш бүгү-ле бар аргаларны ажыглап турар. Бажың бүрүзүн деңгандыр чугайлаан, хериминээзи. Корум-чурумнуг, чараш суур дээш чарышта нарынчылар идепкейлиг киржип турарлар.

Эрзин-Тестиң хевулары делгем-не! Кажан хүнге чайынналып турар ак дүктүг кодан-кодан хойлар (чурукта) хевуларга эъттап чорда ноорге, чараш-ла!

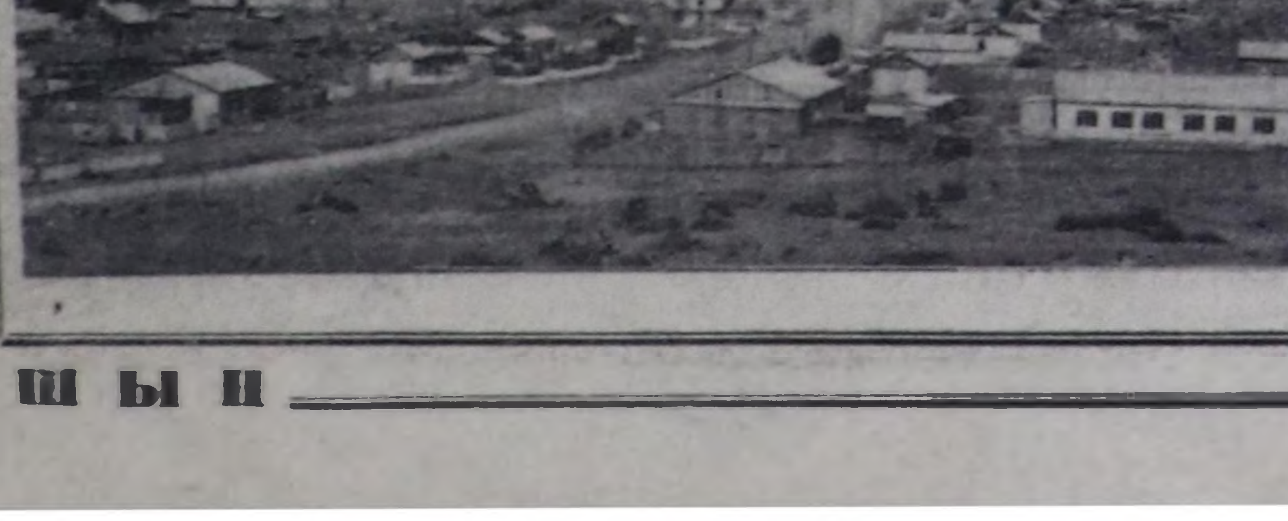

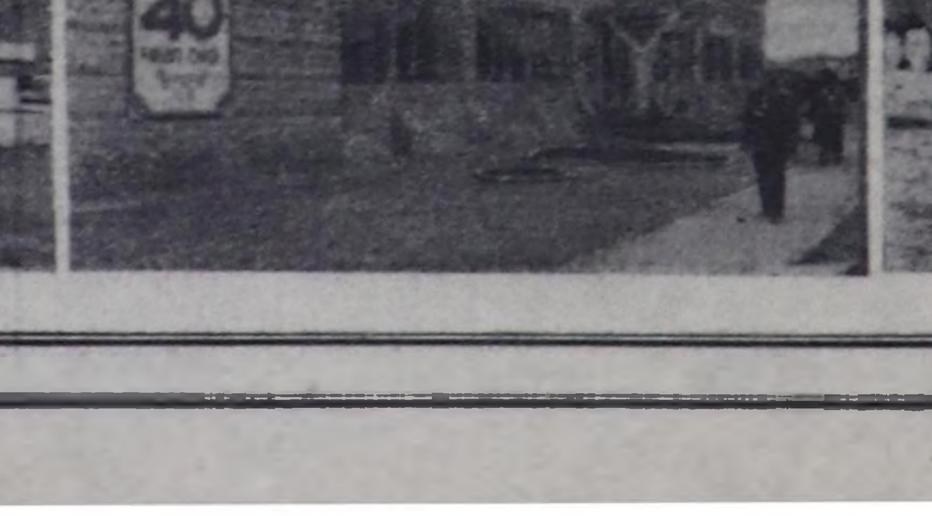

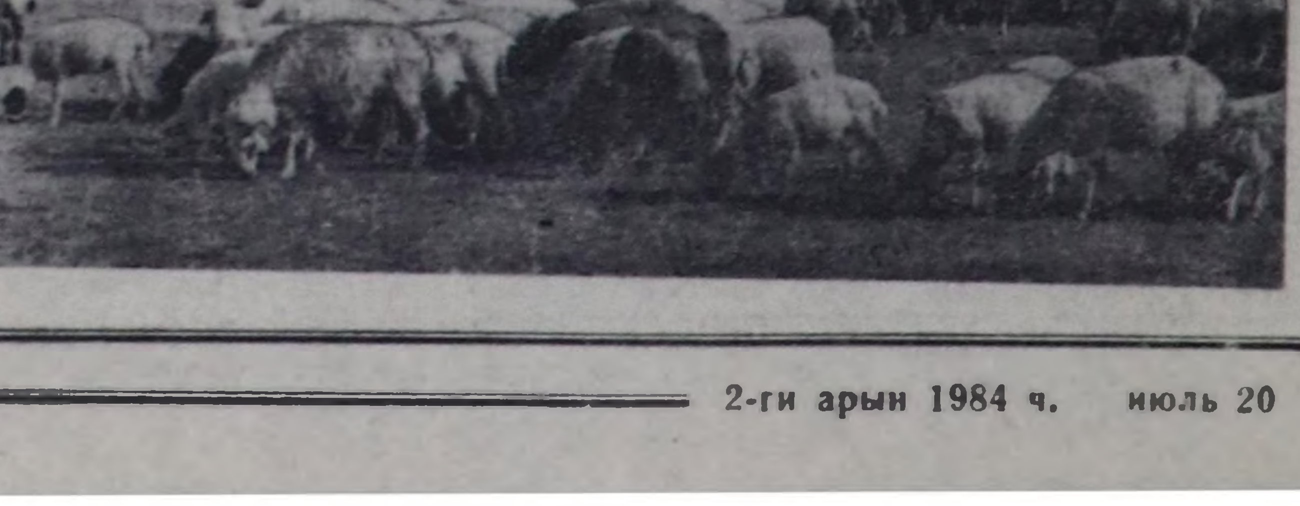

Чагаалар допчулалы

СОЛУН, АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР

«Ажылынга харысалгалыг, ак сеткилдиг, чоннуң кадыы дээш кызымак ажылдап чоруурларның бирээзи — Галина Федоровна Сайын-Белек. Тоора-Хем ортумак школаны ол доосхан. Ооң соонда Ий ортумак школага ийи чыл ажылдаан. 1969 чылда Кызылда эмчи училищезинге өөренип киргеш, ону доосхаш, төрээн черинге кээп ажылдай берген» — деп, бижикчи **Д. Аир-Санаа** бижээн.

Кедээ суурга чоннуң кадыын быжыглап ажылдаары — харысалгалыг хүлээлге. Аарыг кижиге дуза чедирер дээш медицина ажылдакчызы үнүптер. Бир эвес автор чүгле ниитизи-биле «чон ону хүндүлээр, мактаар», «ажылынга кызымак, харысалгалыг» деп бижиири-биле чергелештир, ажылынга эки кижиниң амыдыралынга болган таварылгаларны, чижектерни киирип турган, суурнуң эмчи ажылдакчызының ажыл-херээн тодаргай чырыткан болза, авторнуң бижээн чүүлү барымдааларлыг болган турар ийик.

Хандагайтыдан **А. Торлуктуң** бижээни чагаа база ниити, боттуг чижектери чок болган. Эки ажылдыг кижи дугайында ооң чагаазында бижип турары болза, «...1969 чылда Кызылда эмчи училищезин доосхан. Ажылынга ол кызымак, ак сеткилдиг, аарыг улуска сагыш човангыр. ...Хүлээлгезин харысалгалыг күүседип турар. Социалистиг чарыштың шупту негелделерин эң дээре күүсеткени дээш аңаа «Мергежилиниң тергиини» деп атты тывыскан».

Мергежилиниң тергиини кижиниң дугайында бижип тура, «ниити, таңмаланчак» бижиир чоруктан үнүп болур арга турган. Чарыштың негелделериниң бирээзин күүседип турган, ооң кылган ажылдары, кадыын сегиткен кижилери бар болгай. Ону бижээн болза, мурнакчының ажылынга харысалгалыы, ак сеткилдии чагаага көстүп кээр болгай.

Солунга кээп турар чагааларның бир кезиниң үтказы мурнунда үнген материалдар-биле дөмей, катаптаттынып турар. Чижээ, Тываның Совет Эвилелиниң составынга киргенинин, баштайгы соңгулдалар дугайында материалдар солунга хөй-биле үнген. Ол болуушкуннарның дугайында Тес-Хем райондан бижикчи **И. Комбунуң** бижээн чагаазы ынчангаш солунга үнмейн барган.

База ол ышкаш амыдыралда бар четпестерни ниитизи-биле шын шүгүмчүлеп турар, оорланыр, хорум-чурум үрээр чорукчуларның дугайын бижээн чагаалар кээп турар. Оор кылган, хорум-чурум үрээннерниң аттары ол чагааларда кирбээн. Сүт-Хөлден **С. Монгуштуң** чагаазы ындыг болган, ынчангаш ооң «Черле бижиксей бердим» деп чагаазы солунга үнмейн барган.

Солуннуң кандыг-даа жанрынга фактыларның, амыдыралда бар чижектерниң чугулазын демдеглевес арга чок. Ол болза парлалганың кол чүүлү. Факт-биле мурнакчы дуржулганы, эки талаларны агитастаарының, көргүзериниң бир аргазы. Ону, фактыны, эки үлегерни, чүгле демдеглевейн, номчукчу сонуургай бээр, ажылынга ажыглай бээр, сеткил-сагышты хөлзедип турар кылдыр бижиирин чедип алыр болза, ынчан солун болгаш ажыктыг болур.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

БУДАПЕШТ

Венгрияның шөлдеринде тараа ажаап алыышкынның хүн келген тудум-на улам калбарып турар. Амгы үеде республиканың бүгү областарының куражыл-агыйлары болгаш кооперативтери тараа ажаап алыышкынында шупту киржип турар.

Күзүн тарыыр арбай ышкаш, ындыг чүгула культураның ажаап алыышкынының адакталып келгенин сөөлгү медээлер херечилеп турар. Ону шөлдерниң барык 92 хуузундан ажаап алган. Ажыл-агыйның техника-биле хандыртынганының бедик деңнелдиг чоруу кедээ ишчилерниң чедиишкиннинг ажылдаарынга улуг идиглиг боор турар. Олар ССРЭ-ниң бүдүрүлгелеринден кылып үндүрген амгы үениң болбаазын комбайннарын база ажыглап турар. Венгрияның чүгле агроүлетпүр комплекстеринде безин 13 муң хире совет кедээ ажыл-агый машиналары ажылдап турар. «ССРЭ-ге кылган» деп бижип каан тракторлар, комбайннар болгаш өске-даа техника ветр тараачыннарның бедик үнелелин ап турар.

СОФИЯ

Бо чылдың чаа дүжүдүнүң ногаадарының болгаш кат-чимистериниң баштайгы тонналарын, а ол ышкаш консервалап каан янзы-бүрү продукцияны Поморнеде агроүлетпүр комплекизиниң кооперативлары совет херегленкчилерже чүдүрүп чоруткан. Эрткен чылын ол мурнакчы ажыл-агый продукциязының дүжүдүнүң болгаш шынарының-даа талазы-биле, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыышкын-даа талазы-биле чуртта эң тергиин кылдыр санаттырган.

Ол АҮК-түң кол адыры — виноград болгаш сад ажылы боор турар. Ында чыл санында-ла Болгарияның бир чурттакчызынга онаалтыр дөрт килограмм чедир виноградты өстүрүп турар. Ооң бот-үнези республикада эң-не эвээш. Фабрикада 250 кижилиг бир бригада ажылдап турар. Олар чайгы үеде ногааларны болгаш кат-чимистерни өстүрүп ажылдаар. Моон алгаш көөрге, продукцияның шынары дээш чаңгыс коллектив харыылап турар. Амгы үеде ол мурнакчы АҮК-түң ажыл-ишчилери Болгарияга Сентябрь революциязының 40 чылын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуралдыр дээш белеткенип турар.

ПРАГА

Остравада Клемент Готвальд аттыг металлургия болгаш машина тудуушкунунуң комбинадынга совет атомнуг электри станцияларынче чорудары-биле 1000 мегаватт күштүг баштайгы ийи бус хандикчилерин кылып тургускан. Ол хире нарын дериглени кылып үндүрерин Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызының ачызында шиңгээдип алган. Ийи чурттуң специалистериниң кады ажылдажылгазының ачызында бүдүрүлгени чогуур хуусаазындан эрте ажылдадып эгелээрин хандырган. Бо чылын аңаа ниитизи-биле чеди ындыг хандикчилерни кылыр. Остраваның комбинады — АЭС-терге тургузар дериглелерни кылыр чехословак бүдүрүлгелерниң бирээзи.

(СЭТА).

«ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРГАНЫ, ДУЗА ДЭЭШ ЧЕТТИРДИМ»

«Симон Боливар аттыг техника-энергетиканың национал институду. Национал катап тургузуушкунунуң чазаа. Өөредилге министерствозу. Совет Социалистиг Республикалар Эвилели тудуп тургускан. 1984 чыл». Институттуң өөредилге корпустарынга болгаш студентилер общежитиелеринге хүрээлеткен шөлүнүң төвүнде калбак маңы-дашта ол сөстерни сиилбип бижээн. Ол институт никарагуа аныяктарга ортумак техниктиг эртем-билигни чедип алырының аргазын берип турар. Ол өөредилге черинден электри күжүн бүдүрүлгеге болгаш чырыдылгага ажыглаар талазы-биле, электри тогун хуваар херекселдерниң болгаш электри тогун дамчыдар шугумнуң талазы-биле электромеханиктер, электри машиналарының септекчилери белеткеттинип үнер.

Институттуң директору Гонсало Лопес бодунуң өөрүшкүзүн илеретпеди: бо хүннерге чедир янзы-бүрү, дыка улуг ажылдар кылдынган. АКШ-тың администрациязының кара өжегээр кылганы экономиктиг моондактаашкынның үезинде тудуунгу херек материалдар-биле хандырары ындыг-ла белен эвес турган.

— Бистерниң силерниң чуртуңар-биле кады ажылдажылганы бедик-биле үнелеп турар бис —деп, Гонсало Лопес чугаалаан.— Ооң түңнели каракка көстүп турар деп чугаалап болур-дур. Бистиң национал кадрларывысты белеткээринге Совет Эвилелиниң киирип турар улуг салыышкынын боттарының-даа үнелеп көрүп болур силер. Бүгү-ле аудиторияларны, мастерскаяларны болгаш лабораторияларны ажылдадып, шенеп көрген. Оларны бистиң чуртувуста келген совет башкылар кылган. Чогум-на олар — өөредилге ажылынга бистиң кол даянгыывыс боор турар.

Бо чылын институтка 150 студентилер, оларның-биле кады хөй кыстар өөренип эгелээр. Келир чылын студентилерниң саны 300 кижиге чедир көвүдээр деп бодап турар бис.

Совет специалистер бөлүүнүң удуртукчузу Геннадий Ларионов мынча дээн:

— Институтту совет телевидели ёзугаар тудуп тургускан. Дериг-херекселдерни, приборларны болгаш инструментилерни, көргүзүг материалдарын болгаш өөредилге фильмнерин шуптузун бистиң чурттан эккелген. Өөредилге номнарын шуптузун испан дылче очулдуруп каан. Ынчангаш институт бажыңның эгезинден төнчүзүнге чедир ыяк белеткээш дужаан турар бис.

Өөредилге талазы-биле эң баштайгы совет-никарагуа кады ажылдажылганың түңнелинде туттуиган ол институтту ажыдарынга холбаштырган байырлыг митингиге Никарагуаның Национал катап тургузуушкун чазааның кежигүнү доктор Кордова Ривас чүве чугаалаан:

— Сээң эң дээре өңнүүң болза, саан чоок кожаң болур — деп, улустуң үлегер сөзү бар болгай. Ынчалза-даа шаанда бистиң шуут-ла билбейн чораанывыс ырак-узак чурттуг акывыс, совет улус, бистиң эң-не чоок өңнүүвүс болу берген-дир. Олар бистерге технологияны берип, чаалыкерни тыпсып, бистиң революциявыс уламчалап калбарып, күштелзин дээш халас дузаламчыны көргүзүп турар. Ындыг дузаламчы дээш бистер совет кижилерге өөрүп четтирип турар бис.

Совет Эвилели бир-ле дугаарында биске кызыл-тасты берген чурт болур — деп, Кордова Ривас чугаалаан. Биске нефть талазы-биле бергедээшкиннер турупкан кээрге, ССРЭ база-ла бир дугаарында ону бисче чоруткан. Ынчангаш бистиң чуртка таваржып эң берге минуталар үезинде-даа ол бистиң-биле кады ажылдап, дузаларынга бүзүрээр бис. Совет Эвилели-биле найырал бистиң тиилээривиске бүзүрелдивисти улам быжыктып турар.

АКШ бистиң портарывысты миналап, контрреволюстут идегеттерни акша-биле хандырып, чепсеглеп турда, бистиң ырак-узак черде акывыс биске дузалап, Сандиножу революцияга боттарының хизиг эп-сеткил каттыштырыгадын илередип турар... деп, Кордова Ривас түңнелинде чугаалаан.

Техника-энергетиктиг национал институттуң эжиктери аңаа өөренир сургуулдарга ажыттынган. Ол Сандинолу улусчу революцияның тиилелгезиниң беш чыл оюн таварыштыр Никарагуаның аныяк оолдар болгаш кыстарынга белек болур.

Иван ПЕТУШКОВ,
ПМА-ның тускай корр.

АКШ-ТЫҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чурттуң президентизиниң болгаш оралакчы президентизиниң албан-дужаалдарынга АКШ-тың Коммунистиг партиязындан кандидаттар— ооң Чиңгине секретары Гэс Холл болгаш ТК-ның кежигүнү Анджела Дэвис база бир чүгула тиилелгени чедип алганнар. Оларның аттарын Мэн штатта соңгулда бюллетеньнеринде албан ёзузу-биле киирген. Коммунистерниң соңгулда мурнунуң кампаниязының организакчылары америк эрге-чагыргаларның кылып турар чүүл-бүрү шаптыктаашкыннары боор тураа-даа, түс черниң соңгукчуларының 6 муң хол үжүүн чыып алыр аргалыг болган. Ноябрь айда болур президент соңгулдаларынга политиктиг ажылдакчыларның ол штатка бүрүткедиринге доктааткан норма-чижектен ол 2 муң хол үжүү ажыг боор турар. Мэн —Г. Холл биле А. Дэвистиң аттарын бадылаашкын бюллетеньинге киир бижээн үш дугаар штат боор турар. Моон мурнунда олар ону Нью-Джерси болгаш Юте штаттарга чедип алган.

Ындыг тиилелге бүрүзүнүң өртек-үнези дыка улуг деп, «Дейли уорлд» солун бижээн. Коммунистер черчерниң реаксылыг идегеттериниң халдаашкыннарын ойтур шавар, АКШ-тың соңгулда системазының кызамдаашкынныг ёзу-чурумун ажып эртер ужурга таваржып турар. Ынчалза-даа Компартия салган эчис сорулганы чедип алырынга — ийи кандидатураны 30 штаттарның соңгулда бюллетеньнеринге кииреринге долу шиитпирлиг.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

ЛОНДОН. Англияның найысылалында бедик суд хөй-ниитиниң күштүг негелдезинге шыдашпайн, чазактың Челтнемде (Барыын Англия) коммуникация төвүнде профэвилелиниң ажыл-чорудулгазын хоруур дугайында премьер-министр М. Тэтчерниң шиитпирин күш чок кылдыр чарлаан. Консервативтиг чазактың профэвилелинге удур политиказынга оларның таарзынмайн турарының демдектери көстүп кээри билек-ле, ториниң кабинединиң баштыы бо чылдың эгезинде ол күрүне албан-хаакчыларының профэвилелин тарадыр сыырарын оралдашканы билдингир. Чурттуң калбак хөй-ниитизи, оларның-биле кады тред-юниоиннарның британ конгрези премьер-министрниң ындыг шиитпири Великобританияның профэвилел шимчээшкиниң базарынче угланган зөлчег басым кылдыр көргеш, алды айның иштинде Челтнемниң албан-хаакчыларының эрге-шөлээзин камгалап, шыңгыы демисежип келген.

Ынчалза-даа солуннарның бижип турары-биле алырга, ол ажыл-ишчилерниң тиилелгени байырлаары ам-даа эрте боор турар. Рейтер агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, Челтнемде профэвилелип хорууру-биле чазак чери эргежок чүгула хемчеглерни алыр деп турар.

АЛЖИР. Палестин херээженнерниң Бүгү-нийти эвилелиниң административ чөвүлелиниң 4-кү сессиязы ында ажылдап турар. Ол организацияның президентизи Исам Абдель Хади ону ажыткаш, патриотчу күштерни Палестинаның араб улузунуң хоойлу ёзугаар эргелерин камгалаар дээш демиселди үргүлчүлээринче кыйгырган.

Алжирниң Национал хосталга фронтузу партиязының ТК-зының доктаамал секретариадының кежигүнү С. Зуатен сессияга чүве чугаалааш, алжир улус палестиннерниң шынныг демиселин деткип турар болгаш моон-даа соңгаар оларның талазынга туржуруп медеглээн.

ДЕЛИ. Политика талазы-биле хамаарылга чок чорукту чедип алыры-биле Индияның хосталга дээш демиселин доозулбаан. Ол демисел чамдык даштыкы күрүнелер-биле сырый холбаалыг иштики реакцияның күштери Индияның иштики политиктиг байдалын саадарадырынче угланган үүлгедиишкиннерин соксатпаан шаанда, үргүлчүлээр алаар. Премьер-министр И. Гандиниң «Нэшнл геральд» солуннуң редакциязынче чоруткан чагаа-бижиинде ол дугайын чугаалап турар. Индияның национал чаңгыс эвии болгаш бүдүн-бүрүн девискээрин сандарадып, тарадыр дээш иштики реакцияның болгаш ооң даштыкы хартаачыларының кылып турар оралдажылгаларынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны кылырынче чурттуң улузун, демократтыг бүгү күштерин индий чазактың баштыы кыйгырган.

ГУАЯКИЛЬ. (Эквадор). Аңаа Латин Американың тайбыңга ынакшылдыг күштериниң конференциязы боор эртген. Латин Американың 12 чурттарының тайбың камгалалының национал комитеттериниң төлээлекчилери Барыын Европада чаа америк ядролуг ракеталарны тургусканының, чепсекти эңдере бүдүрүп, курлавырлаарын, космосче шилчидеринин, Вашингтонуң Төп Америкада авантюристиг политиказының уржуун, дан делегей байдалының шыңгыыраанының байдалдарында ол диптиң дешпилгелиг хөй-ниитизиниң мурнунда тургустунган сорулгаларны чугаалашкан.

Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра конференцияны хаап турганш, Совет Эвилелиниң тайбың саналдарының чер кырынга тайбыңны тургузарынга, чавырлыышкынны чедип алырынга улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээн. Ак сеткилдиг бүгү кижилерниң хүлээлгези — ол саналдарның амыдыралга херек кырында күүсеттинерин чедип алыры болуруп ол айыткан.

АДДИС-АБЕБА. Эфиопияның соңгу Эритрея мужузунуң административтиг төвүнде Асмар университедин доосхан 287 кижи математиктерниң, физиктерниң, экономистерниң, юристерниң болгаш филологтарның дипломнарын алган. Чурттуң хемчээл талазы-биле ийиги боор турар ол дээди өөредилге черинин 25 чыл юбилейи-биле байырлыг болуушкун капсырлашкан.

Амгы үеде ол дээди өөредилге черниң составында чеди факультет, ол ышкаш африкан шинчилелдер институду кирип турар. Университетти улам калбартып, хөгжүдериниң программазында ону Соңгу Эфиопияның эртем талазы-биле эң улуг төвү болдураарын көрген.

ОТТАВА. Канада найысылалдың соңгу талазында 100 километрде Оттава болгаш Гатино хемнерниң шынааларында суурлар дыка күштүг шуурганга таварышкан. Бир кижи өлген болгаш 40 хире кижи балыглаттан. Блю Си Лейк дээр курорт суур барык долузу-биле бузулган. Хат таварышкан туулбу бажыңнарны үрэп, ыяштарны дазылындан тура тырттып, электри дамчыдар демир адагаштарны ужуруп, автомобильдерни болгаш автотергелерни чүүй шаап аппаар турган.

(СЭТА).

ЧАЗАКТЫҢ ШИИТПИРИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның чазаа Индияның болгаш Пакистанның даштыкы херектер министерстволарының секретарьларының Делиге ужуражыр дазнин, ол ышкаш Пакистанның даштыкы херектер министри Якуб Ханның август эгезинде Индияга келир деп планнаан айн-чоруун соңгаарладыр шиитпирни хүлээп алган.

Индияның херектеринге Исламабадтың холгаарлаашкынының дыка күштелгениниң түңнелинде ол ужуражылгаларның болдунар аргажок апарганын ук черниң политиктиг хайгааракчылары демдеглеп турар. Индияның Пенджаб болгаш Кашмир штаттарынга террорчу идегеттерниң үүлгедиишкиннеринге Пакистанның дөрт кирижилгезиниң чаа-чаа бадыткалдары сөөлгү үеде илерээн. Пакистандан ол черлерже боо-чепсекти эрттирип, диверсантыларны киирип турган болган.

Пакистан Индияга удур янзы-бүрү кем-буруулуг идегеттерниң чагааттанып чери апарганын индий чазак бедиктеринге чоок «Нэшнл геральд» солун бижээн. Исламабадтың дайынзырак белеткелдерниң күштелгенинге, эң чаа америк боо-чепсекти Пакистанче узук-соксаал чокка чорудуп берип турарынга ында база дыка дүвүреп, көрүп турар. Ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, Пакистанның шериг эрге-чагыргазы индий кызыгаарлар чанында 350 муң кижилиг шериг бөлүүнүң күжүн дыка күштелдирген. Ында пакистан шериглер чепсектиг өнчүк-чөңгээлерни үргүлчү кылып турар.

Исламабадтың ындыг хөделиишкиннери ийи чурттуң аразынга харылзааларны чогумчударынга идиг болбазынын шуут тодаргайын «Линк» дээр журнал бижээн. Пакистан Каттышкан Штаттарның чорудуп турары месилдежилгениң болгаш делегей байдалын чидиглендирериниң политиказының агымынга айы-биле чоруп турарын ол журнал айыткан.

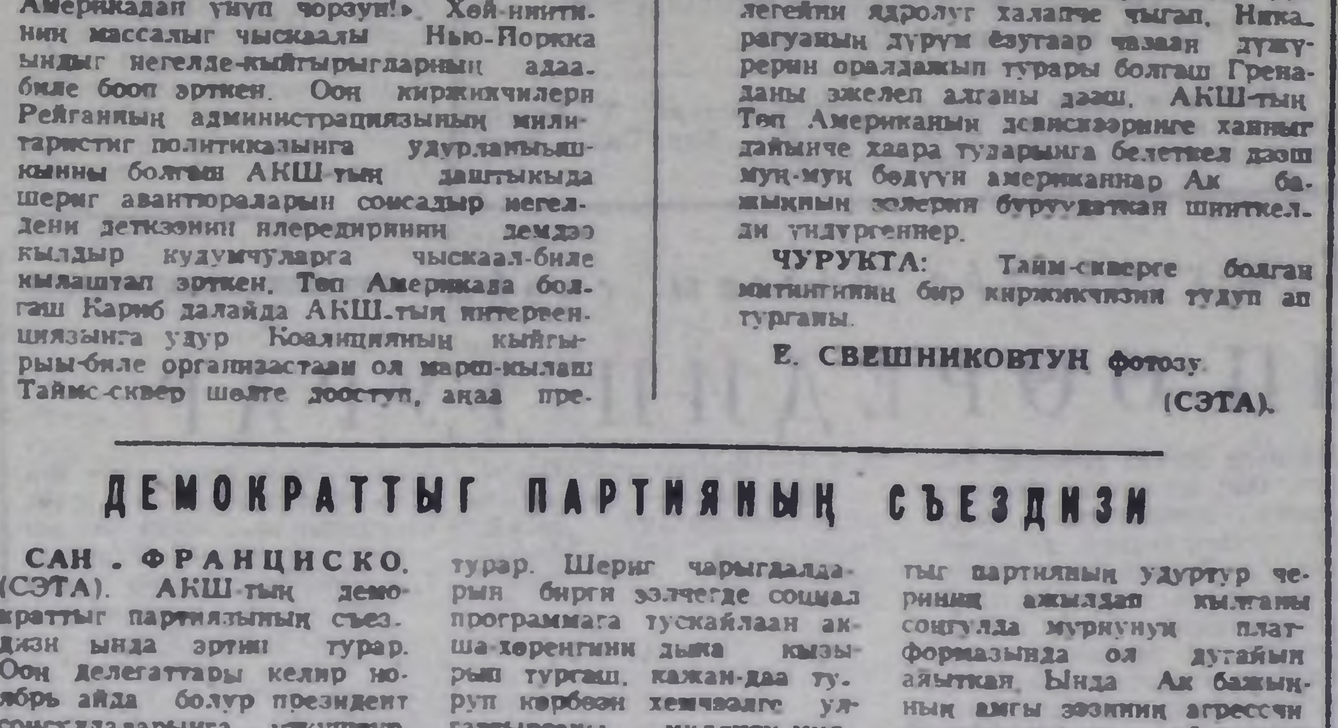

«Америк империализм — тайбыңга кыжаныг!». «Пентагон биле ТРЭ—Төп Америкадан үнүп чорзун!». Хөй-нийтиниң массалыг чыскаалы Нью-Йорка ындыг негелде-кыйгырыгларның адаа-биле боор эрткен. Ооң киржикчилери Рейганның администрациязының милитаристиг политиказынга удурланыышкынны болгаан АКШ-тың даштыкыда шериг авантюраларын соксадыр негелдени деткээниң илередириниң демдээ кылдыр кудумчуларга чыскаал-биле кылаштап эрткен. Төп Америка болгаш Кариб далайда АКШ-тың интервенциязынга удур Коалицияның кыйгырыы-биле организастаан ол марш-кылаш Таймс-сквер шөлге дооступ, аңаа президент Рейганны болгаш ооң администрациязын «судтаарын» көргүскен. Делегейни ядролуг халапче чыгап, Никарагуаның дүрүм ёзугаар чазаан дүжүрерин оралдажып турары болгаш Гренаданы эжелеп алганы дээш, АКШ-тың Төп Американың девискээринге ханныг дайынче хаара тударынга белеткеп дээш муң-муң бөдүүн американнар Ак бажыңның ээлерин буруудаткан шиитпелди үндүргеннер.

ЧУРУКТА: Тайм-скверге болган митингиниң бир киржикчизин тудуп ап турганы.

Е. СВЕШНИКОВТУҢ фотозу

(СЭТА).

ДЕМОКРАТТЫГ ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). АКШ-тың демократтыг партиязының съездизи ында эртип турар. Ооң делегаттары келир ноябрь айда болур президент соңгулдаларынга үткүштүр партияның чаа сорулгазын бадылаар, а ол ышкаш АКШ-тың президентизиниң болгаш оралакчы президентизиниң албан-хүлээлгелеринге кандидаттарның аттарын адаар ужурлуг.

Съезд рейганчы администрацияның улуска удур угланыышкынының болдурганы политиктиг, экономиктиг, социал болгаш саң-хөө талазы-биле бергелерниң байдалдарында боор турар. Шериг чарыгдалдарын бирги ээлчегде социал программага тускайлаан акша-хөреңгини дыка кызырып турганш, кажан-даа түрүп көрбээн хемчээлге улгаттырганы миллион-миллион американнарның амыдырал байдалының улам дорайтаарынга чедирген.

Ядролуг дайынның кыптыгып үнүп болурунуң айыылы болгаш делегей байдалының шыңгыыраны америк хөй-ниитиниң онза дүвүрээшкинин болдуруп турар. Ындыг байдал вашингтончу администрацияның месилдежиишкинче болгаш милитаризмче угланыышкынының дорт түңнели боор турар. Демократтыг партияның удуртур чериниң ажылдап кылганы соңгулда мурнунуң платформазында ол дугайын айыткан. Ында Ак бажыңның амгы ээзиниң агрессчи политиказының айыылдыг байдалын айтып турар.

Демократтар съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнде организастаан болгаш АКШ-тың бүгү булуңнарындан келген профэвилелдер организацияларының муң-муң төлээлекчилериниң киришкени чыскаал Рейганның администрациязының улуска удур угланыышкынынга калбаа-биле таарышпайн турарының илерээшкини болган.

ЧАЛЧА ПРЕМЬЕР БОЛУР

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). Удавас келир үеде Гренаданың премьер-министриниң албан-дужаалынга олурар чалчаны Вашингтон дувулалаш-биле тыварын оралдажып турар. Ындыг «кандидаттарның» бирээзи мурнунда революцияның зужур октааны диктатор Э. Гейри боор турар.

Ооң баштап турары каттышкан лейбористиг партия «соңгулда мурнунуң кампаниязын» эгелээн. Аңаа удур кижилерниң шаажылааарының саттыныкчы дээрбечилер бөлүүн тургусканы-биле болгаш күрүне шыгжамындан 20 млн. долларны оорлааны-биле сураглаан ол мурнунда диктатор турган кижини партияның парлаан үгүүлгезинде «бүгү делегейде хүндүткелдиг, Гренаданың хүлээп көрдүнген болгаш кара чаңгыс удуртукчузу» кылдыр мактап турар. Ооң «шыдаар шаа-биле» Морис Бишоптуң революстуг чазаан дүжүрерингe болгаш АКШ-тың эжелеп алган ортулуунга «демократияны» тургузарынга «дузалааны» Гейриниң «ачы-хавыязы» кылдыр көргүзүп турар.

Сальвадорнуң вашингтончу администрациязының чалчазы Дуартеге баштаткан реаксылыг эрге-чагыргазы бодунуң чуртунуң улузун хелбээзи-биле өлүрүп, узуткаарының политиказын үргүлчүлеп турар. Ооң аг-шериглери чурттакчыларга удур үүлгедиишкиннерин кылып, херээженнерни, чаш уруглары, кырганнарны өлүрүп турар. Сальвадорга сөөлгү каш-ла чылдың иштинде колдуунда-ла тайбың чурттакчылар боор турар 45 муң ажыг кижи өлүрткен.

ЧУРУКТА: сальвадор херээженнер араатанзыг ёзу-биле өлүрткен боттарының төрелдерниң чуруктары-биле турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Кол шериг командылалының дыңнадыын ёзугаар алырга, ирак үгер-боолар сөөлгү хүннерде фронтунуң төп, мурнуу болгаш соңгу участоктарында иран туруштарны адып турган. Иран шериглер дириг күжүнге болгаш техникага-даа чидиригге таварышкан. Багдадтың радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, Иран тайбын чурттанчылыг черлерни боолаарындан ойталаар дугайында хүлээлгезин үрээн. Июль он алдыда Ирактың соңгу талазында Халабджа районунда Тувейла суур боолаашкынга таварышкан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Тегеран радиозунуң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, иран шериглер июль он алдыда фронтунуң мурнуу зоназынга ирак шериглерниң шаап халдаашкыннарын ойтур шапкан. Соңгу болгаш төп участоктарга иран үгер-боолар ээлчег кашпайынчы туруштарны узуткаан, дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга чидирыгни таварыштырган. Иран Абадан хоорайны үгер-боолар-биле адып турганын шериг командылалының ээлчеглиг медээзинде чугаалап турар.

ФРАНЦИЯНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДҮШКЕНИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизи Ф. Миттеран ооң мурнунда үлетпүр болгаш эртем шинчилелдериниң министриниң албан-дужаалын ээлеп турган Лоран Фабиусту чаа премьер-министр кылдыр томуйлаан.

Президент ооң мурнунда П. Моруаның чазаанын дүшкенин хүлээп алганын Елисей ордузунуң канцеляриязының төлээлекчизи дыңнаткан.

40 чыл Хайыралдың ачызында — Эрзин

ТАЛАНТЫЛЫГЛАР ХӨЙ

Үжен-дөртен чылдар мурнунда районга культура албан черлериниң саны эвээш, материалдыг баазазы кошкак турган. Ам район төвүнде, совхозтарда үениң негелдезинге дүүшкен культура бажыннары ажылдап турар. Суур бүрүзүнде библиотека бар. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң саны көвүдээн.

Совет эрге-чагырганың ачызында районнуң культура албан черлери сайзыралды алган, тускай эртемниглерниң саны көвүдээн. Амгы үеде культура ажылдакчылары Совет Тываның 40 чылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш ажылдап турарлар. Республиканың юбилейинге тураскааткан улусчу чогаадылганың фестивалынга киришкеш, лауреат атты районнуң бот-тывынгыр артистери чедип алган. Мен аңаа киржип, үлүүмнү киирдим. Ол болза бистиң культура ажылдакчыларывыстың багай эвес ажылдаанының херечизи-дир. Орта бис оожуургавас ужурлуг бис. Уран чүүлге ынак кижилер районда хөй, оларның талантызын илередир, чонга бараан болдурар сорулгалыг ажылдап турар бис.

Бодум хуумда юбилейге чедиишкинниг ужуражыры-биле элээн ажылдарны кылып тур мен. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан делгелгеге беш ажылды киирер сорулганы салдым. Оларның аразында чонар-даштан чазаан теве, сарлык, буга бар. Келир күзүн «Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгези эртер, аңаа киирери-биле дөрт ажылды чогаадып, кылып эгеледим.

Тыва национал хөгжүм херекселдерин кылырынга ынак мен. Ынчангаш элээн каш игил, бызаанчы, дошпулуур кылыр чагыгны хүлээп алгаш, кылып дооступ. Оларны тыва хөгжүм херекселдериниң ансамбльнинге ажыглаары көрдүнген.

Бистиң районда ыяштан, чонар-даштан чүве чазаарынга хандыкшылдыг аныяктар сөөлгү үеде көвүдеп орар. Оларны чазанырынга өөредир дээш чамдык ажылдарны чорудуптум. Аныяк уран шеверлер Анатолий Дондуптуң, Александр Баранмааның, Александр Ончат-оолдуң кылган ажылдарын чоокта чаа Кызылга эрткен улусчу чогаадылга фестивалының делгелгезинге киирген.

Б. ДҮПЧҮР,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

Районнуң Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери республикада шыырак коллективтерниң санында кирип турар.

Ук коллективте национал хөгжүм херекселдериниң, ырның, танцының ансамбльдери районнуң ажыл-агыйларының, малчын бригадалар төлтериниң болгаш ховү трактор бригадаларының күзенчиг аалчылары апарган. Чыл келген тудуп коллективтиң концерт программазы улам чаартынып, көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап ап келген. Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан республиканың улусчу чогаадылгазының III түңнел көрүлдезинге Эрзин районнуң коллективи тергииннерниң санынга кирген. Оларның күүселделерин республика найысылалының чурттакчылары болгаш аалчылар сонуургааннар.

ЧУРУКТА: Эрзинниң танцычыларының торгут танцыны күүседип турары.

«Нарын» совхозтуң чолаачызы Кыргыс Ширме Совет Эвилелиниң хөй национал-дыг улустарының ырларын ырлаарынга кончуг ынак. Ынчангаш концерттерге бо-ла ырлап бээр. Республиканың улусчу чогаадылга фестивалынга база киришкен.

ЧУРУКТА: Кыргыс Ширме.

Эрзин суурда районнуң төвүткен библиотеказындан үнген-кирген аныяктар, школачылар болгаш хоочуннар үзүлбес. Оларның арын-шырайында бир-ле солун чүүлдү билип алган азы кандыг-бир солун номнуң дугайында чугаалажып, маргышкан чоруурун бо-ла көрүп болур. Суурнуң кол кудумчуларының бирээзинде турар ол бажыңның иштики байдалы эки. Долгандыр арыг-силиг полкаларда номнарны тема аайы-биле аңгылааш, шевергин кылдыр чыскаап тургускан. Кымга кандыг ном херек болдур, ону тывары ийи-бир минутаның херээ. Библиотекада номчукчулар залындан аңгыда, ында Тываның төөгүзүн көргүскен литературадан тургустунган тускай булуңну дерип кылган. Тываның сайзыралын көргүскен фото-чуруктарны, ылангыя республиканың алдарлыг кижилериниң портреттерин база оон көрүп болур.

Районнуң төвүткен библиотеказының директору Мария Сергеевна Шойдуң — ында культура шугумунда хоочуннарның бирээзи. Ол 20 чыл ажыг үеде ажылдап, чурттакчы чонга доктаамал ак сеткилдиг бараан болуп келген. Коммунист М. С. Шойдуңнуң чон хүндүлээр.

ЧУРУКТА: коммунист М. С. Шойдуң.

Солуннуң бирги, ийиги, дөрткү арыннарында материалдарны солуннуң корреспондентилери Т. Хертек биле В. Кара-Сал олар белеткээн.

АЖЫЛЧЫН КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИНГЕ

Чадааның № 6 профтехучилищези 1975 чылдан бээр бо хүннерге чедир районнуң болгаш республиканың барык бүгү ажыл-агыйынга хөй санныг тудугжу, маляр, сантехник, чазанықчы, дашчы болгаш автокрановщик кадрларны белеткеп үндүрген. Эрткен 8 чылдарның иштинде оон материал-техниктиг баазазы быжыгып, өөредилге болгаш кижизидилге ажылының талазы-биле чамдык чүүлдер чедип алдынган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязынга чүүлдүг деп көрген нийти билиг болгаш профессионал школа реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле училищениң мурнунда амгы үеде улуг сорулгалар салдынган. Июньнуң сөөлгү хүннеринде училищеге чеде бердим. Өөредилге чылы дооступ турар болгай, оон өөредилге корпузунуң чамдык класстарын септеп эгелей берген. Ам бо чылын доозар 14 дашчы, 15 штукатур-маляр, 12 сантехник, 23 электроканнакчы, 25 автокрановщик болгаш 20 ажыг чазанықчы тус-тус адырлар аайы-биле практика эртирип турар.

Олар июльда күрүне шылгалдаларын дужаагаш, мергежил аайы-биле документилерни холга тудуп, янзы-бүрү бүдүрүлгелерже аътталыптар. Олар шупту 120 ажыг кижи. Бо дээрге улус ажыл-агыйынга улуг күш.

Амгы доозукчуларның дыка хөйү Чадаана хоорайның тудуг организацияларынга, бүдүрүлгелерге, районнуң ажыл-агыйларынга барып ажылдаарлар. А тудуг талазы-биле автокрановщиктер Кызыл хоорайга практика эртирген. Олар шылгалда соонда республиканың аңгы-аңгы тудуг үлетпүр организацияларынга баар. Ниитизи-биле бо училищени сөөлгү чылдарда муң беш чүс хире ажылчын мергежилдиг аныяктар доосхан. Ол дээрге үстүнде адаттынган янзы-бүрү мергежилдиң ажылчын кадрлары болур. Оларның дыка хөйү районнуң болгаш республиканың тудугларында, бүдүрүлгелеринде чедиишкинниг ажылдап турар. Оон доозукчуларының мурнакчыларының чуруктарын кызыл-булуңда дерип тургускан.

Училищениң сургуулдары чыылдазын Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл болгаш Өвүр районнардан чорудуп турар. 1984—1985 өөредилге чылында база ол районнарның сургуулдары колдады өөренир. Мурнуку чылдарда сургуулдар чыылдазынга бергедээшкиннер тургулаан. Ол талазы-биле айтырыгны СЭКП Чөөн-Хемчик райкому, райкүскомдаа чугаалажып турган. Сөөлгү ийи чылда училищеде үш дугаар директор ажылдап турар. Амгы директор хоочун башкы Д. А. Монгуш бо чылдагы сургуулдарны доостуруп турар. Профтехучилищениң ажылының дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунга, райкүскомга каш-даа удаа чугаалажып, боттуг дуза чедирер талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап турар. Ол дугайын директор Д. А. Монгуш чугаалап орду.

Өөредилге корпузу болгаш столовая, библиотека, общежитие, мөгелер хүрежир зал (спорт залы амдызында чок) кызыл-булуң бар. Ниитизи-биле эки септеп-дерип алыр болза корпуста класстар, мастерскаялар сургуулдарга четчир. Ында ийи чүък машиназы «Беларусь» трактор бар. Бүдүрүлге өөредилгезиниң чеди мастери ажылдап турар.

Эрткен өөредилге чылында өөредилгени ара маар чорук кызырылган. Өөредилге-кижизидилге ажылын экижидер дээш боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Совет Тываның 40 чыл юбилейин төлептиг уткуур дээш сургуулдар ортузунга кижизидилге ажылын чорудуп турар. Аңаа хамаарышкан лозуң, плакаттарны дерип тургускан. Өөредилге үезинде ниити ырның, танцының, техниктиг чогаадылганың, чурук тыртырарының бөлгүмнериниң ажылы чорупп турган. Ол ышкаш хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, самбо, тыва хүрештериниң болгаш хааттың база чиик атлетиканың секциялары багай эвес ажылдап турган. Сургуулдарның идей-политиктиг билиин бедидер сорулга-биле лекция, беседаларны, политинформацияларны чорудуп турар.

Училищениң сургуулдарының иштинден корум-чурум үрээр, хулиганнаар ийикпе, хоойлу-дүрүмнү каржызы-биле хажыдар таварылгалар турбаан. Эрге-хоойлу талазы-биле беседаларны чорудуп турар. Совет хамаатызының, совет ажылчын кижиниң мөзү-шынарынга хамаарышкан лекцияларны эртирип тургулаан. Училищениң директору Д. А. Монгуш: «Сургуул чыылдазының үезинде өөредилгезин ара каггаш, ол-бо суурларга корум-чурум үреп чорупп турар назы четпестерни чамдык кедээ Советтер училищеже чорудуп берип турар. Оон уламындан корум-чурум хажыдар, ниити чуртталга чериниң иштики чурумун үрээр таварылгалар тура бээр» — деп чугаалады.

1984—85 өөредилге чылы маңаа база-ла сентябрь 1-де эгелээр. Өөредилге чылынга белеткел ажылдарын эки чорудары негеттинер. Училищениң өөредилге корпузунуң септелгезин доостур деп турар. Ындыг-даа болза кылыр ажылдаар ам-даа бар. Чаагайжыдылга талазы-биле хөй ажыл негеттинип турар. Өөренир практика эртирер мастерскаяларда болгаш котельнияда чедир кылыр чүүлдер хөй. Септелгени чылдың-на шынар чок чорудуп турар. Ону болдурбазы чугула. Ону кол харылзаар ужурлуг № 463 КМК олче чогуур кичээнгей салбайн турарын училище директорунуң хомудап чугаалап турары таварылга эвес.

Келир үениң ажылчын кадрларын белеткээр бо өөредилге чериниң мурнунда сорулгалар улуг.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

СОВЕТ БАСКЕТБОЛИСТЕР — ЧЕМПИОННАР

Баскетболга ССРЭ-ниң шилиндек командазы (херээженнер) Перуджа хоорайга эрткен 17 харга чедир аныяк спортчуларга маргылдааларга Европа чемпионадының алдын медалын алган. Финал оюннарга олар Болгарияның командазын 72:66 санга утканнар. Ынчангаш олар баштайгы оюннарга аштырышкыннарын дуглап алыр аргалыг болганнар.

Хүлер медаль дээш оюнга Голландияның 69:66 санга удуп алган.

Чартык финалда бистиң спортчуларывыс итальяннарны 86:80 санга тиилээн.

«КЛЕНОВЫЕ ЛИСТЬЯ» ДЭЭШ КЫМНАР ОЙНААРЫЛ?

Канаданың шилиндек командазының улуг тренери Глен Сэтер Канаданың кубогу дээш (сентябрь 1—20-ге чедир) оюннарга белеткенири-биле август 5-тен тренировканы эгелээр хоккейжилерниң адын адаан. Мурнунда ындыг оюннарга киришкеннерден чүгле 2 спортчу, камгалакчылар Робинсон болгаш Потвин олар арткан. Канаданың шилиндек командазынга 30 ажыг кандидаттарның аразында — Стенли кубоктуң 1984 чылда эдилекчизи «Эдмонтон Ойлерстен» 8 спортчу, оларның аразында НХЛ-дің эки бомбардири Гретцки болгаш вратарь Фюр олар база бар.

Сураглыг мастерлерден Босси, Миддлтон, Гулле, камгалакчы Коффини адап болур.

Оон аңгыда шилиндек командаже кирген НХЛ-дің ийи чаа спортчузу Сараево Олимпиадазынга киришкен камгалакчы Патрик болгаш халдакчы Терджен.

Канаданың шилиндек командазынга кандидаттарның аразында 3 вратарь, 10 камгалакчы болгаш 18 халдакчы бар.

НХЛ-дің эң эки хоккейжилери Канаданың кубогу дээш үшкү оюннарга эки белеткенин алыры-биле, боттарының 6 неделя чайгы дыштанылгазын безин харамнанмааннар, деп Сэтер демдеглээн. Эрткен ындыг турнирниң финал оюнунга ССРЭ-ниң шилиндек командазынга 1:8 санга олар ойнадылганын сагынмазы биле уттуптар ындыг-да белен эвес.

СЭТА-ның корр.

Күш-культура болгаш спорт

ЭШТИП ӨӨРЕДИП ТУРАР

Кара далай эриинде Анапада уругларның курортунда эштип өөредириниң төвүн тургускан. Уруглар-биле ажылды мында Анапада «Спартак» спорт ниитилелиниң даргазы Николай Кожинниң аргазы-биле он ажыг чыл иштинде чорудуп турар.

Тус черниң дуржулгалыг, хөй чыл ажыл стажтыг күш-культура инструкторларындан башкылар бөлүүн тургускан. Краснодарның күш-культура институдунуң доозукчулары чай эгелээри билек, маңаа чедип келирлер. Оларның пляжка ажылдаан үези практика эрттиргени кылдыр санаттынар. Чурттаар чер-биле, аъш-чем-биле оларны хандырып турар. Маңаа ажылдап кириттериниң бетинде, уругларны эштиринге өөредириниң курстарынга олар өөредилге эртерлер.

1973 чылда, маңаа сугга эштир черге баштайгы ындыг пункт ажыттынганда, чай дургузунда 1500 хире бичии оолдар, уруглар эштиринге өөренген, ам ол сан — 6000 четкен. Ол үениң дургузунда төпке ниитизи-биле 50000 ажыг уругну эштиринге өөреткен. Көргүзүг ындыг-ла бедик эвес, өөреткен 100 кижиниң ийи-ужу өөредилге дургузунда суг-биле «өңнүктежип» ап шыдаваан-даа болгулаар. Мындыг таварылгада курс эртип, катап кээп өөренирин сүмелеп турар.

Уругну эштип өөредиринге чеже хире үе негеттинерил? Мээн таныыр-даа, чоок-даа кижилеримниң харыылары аңгы-аңгы, «эвээшле дизе, ийи-үш ай негеттинер» диикир болганнар. Анапада уруглар эштип өөрениир эгелээниниң беш дугаар хонуунда 20—25 метр черге хостуг эштип турарлар, а долу курстуң төнчүзүнге чедир (10 хонук) ийи катап улуг хемчээлдиг черни эштип эртер. Ол хуусааларга кеңгүс бүзүревээн мен, ынчангаш ынаар аъттаныптарын шиитпирлеп алган мен. Күш-культура инструктору Владимир Кичко (ол боду волейболга спорт мастери) эштир черге уругларны чыыпты, а беш хонук эрткенде, демгилери ада-иелериниң кайгатты, көрдүнген черге чедир хостуг эштип турар болдулар.

Саналдар дептеринде ада-иелериниң бижилгелерин көрүп көрээлиңер: «Отлумнуң оглу Сережа Сбитнев Анапага эштип өөренип алган. Оон мурнунда ол сугга эштир хамаанчок, сугнуң сүзеринден коргар, дидинмес турду. Эштиринге сугга ынак болур чорукка силер ону өөредип кааң силер. Серёжа ам хоорайның эң эштикчилериниң бирээзи. Новосибирскиге улуг маргылдаага киришкеш, понёмник-биле шаңнатты. Силерге эштип өөредириниң инструкторларынга бистиң өг-бүлевис өөрүп четтиргениниң илергейлеп чоруур бис.

В. СБИТНЕВ

Барнаул хоорай.

«Хүндүлүг Тамара Королева! Мени эштиринге өөредип каанынар дээш, улуу-биле четтирдим».

А. Тер-Арутюнян

Ереван хоорай.

Дараазында бижилгелер аңаа эштип өөренип алган аваларныы. Оон авторлары база маңаа эштиринге өөренип алганнар. Уругларының эштип өөренирин хайгаарап турган ада-иелерниң аразында эштип билбес кижилер база таварышкылаар. Оларны база эштип өөредирин инструкторлардан дилей бээрлери-даа бар. Ындыг таварылгалар база болгулаар.

«Хүндүлүг Кирилл Асланинди! Биске кичээнгейиңер дээш сагыш-сеткиливистиң ханызындан четтирдивис. Уругларга бодаарга, улуг кижилерни, бисти, эштиринге өөредири ындыг-ла амыр эвезин билдингир. Ындыг-даа болза силерниң арга-сүмелер-биле эштип турар апардывыс...» Адаанда бөлүк кижилер аттарын бижээн.

Уругларны эштиринге, сугдан корткас кылдыр өөредирин инструкторлар чугула сорулга кылдыр көрүп турарлар.

Николай Кожин хайгааралдар чорудуп тура, уругларның сугга шак-шагы-биле күзелдиг-биле ойнаарын эскерген. Ынчангаш бичии оолдар, уругларны эштип өөредириниң аргаларынга ол оюн хевирлиг мергежилгелерни киирген. Чижээ, элезинге чыдып алгаш, буттарын ол-бо шимчедип ойнаарын бичии уруглардан кым күлевес боор! Каш минута эрткенде, ол-ла шимчээшкиннерни олар терең эвес сугга шенеп көөрлер. Тренерлериниң дузазы чокка эштири эң-не харысалгалыг үе. Уруглар кужун шенеп, эштип кириптериниң бетинде, эрикке мяч-биле элээн-не ур ойнап, эстафетага маргылдаага-даа киржирлер. Солун, хөглүг, шимченгир оюннардан дораан-на сугже углаптарлар коргар чай чок, эрик кыдыынга оюн сагышта хевээр мында база-ла ойнап турганы дег сагындырар.

Сөөлгү чылдарда Анапада школаларда 1—2 класстарның өөреникчилерни эштиринге өөредип турар апарган.

Өске-даа курорт хоорайларда, чижээ, Сочиде база уругларны эштип өөредип турар. А Анапада эштип өөредириниң бүгү-эвилел төвүн тургузуп эгелээн, методиктиг кабинеттер, кышкы бассейн ажыттынар.

Игорь МАСЛЕННИКОВ.

(ПМА).

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Абаканның күрүнениң педагогика институду бүдүрүлгеге ажылдавышаан белеткелдиң бот-өөредилге салбырынга өөренирин күзээннерни чалап турар. Салбырга кижилерни дараазында мергежилдерге белеткээр: орус дыл болгаш литература, төөгү, хакас дыл болгаш литература, немец дыл, англи дыл, француз дыл, эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы, биология болгаш химия, физика болгаш математика.

Салбырга мурнакчы ажылчыннардан, колхозчулардан ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хураазынындан халашканнардан, хоорайларның болгаш кодээ черлерниң школаларының улуг пионер вожатыйларындан доосхан ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Аныяк ажылчыннарның болгаш колхозчуларның үзүктелиишкин чок ажыл стажы 1 чылдан, улуг пионер вожатыйларының — 2 чылдан эвээш эвес болур ужурлуг.

Бот-өөредилгениң белеткел салбырынга өөренген доозарының шылгалдаларын чедиишкинниг туткан кижилерни институттуң бирги курзунга (бот азы хүндүскү-даа хевирниң өөредилгезиниң) киирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Бот-өөредилгелиг белеткел салбырынче өөренири-биле чоруткан кижилериниң киирер документилери:

1. Ректорнуң адынга онаадыриишкин.
2. Ортумак билиг дугайында документ (ооду).
3. Ажылдап турар черинден доктааттынган хевирниң чорутткан бижик.
4. № 286 майыктың медицина шынзылгазы.
5. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. Допчу намдар.
7. Күш-ажыл дептериниң шынзыктырган хоолгазы.
8. Бүдүрүлге чериниң удуртукчузунуң, комсомол болгаш профэвилел организацияларының шынзыктырганы ажылдап турар черинден характеристика (шериг албанныгларның шериг кезектеринден характеристиказы).

Документилерни 1984 чылдың августуң 1-ден сентябрь 20-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге октябрь 1-де эгелээр.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ: Абакан хоорайның Ленин кудумчузунуң № 90 бажыңы, пединститут, бот-өөредилгелиг белеткел салбыры. Телефон № 6-34-71.

ТВ

ИЮЛЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — «Хөглүг чарыштар». 9.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.15 — Концерт. 10.35 — «Ужуражыр черни ескертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Өрге чугаа. 15.45 — Документалдыг фильм. 15.55 — «Деоттанкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 15-ки сериязы. 16.45 — Концерт. 17.35 — Документалдыг чаа телефильм. 18.30 — Бистиң бажыңывыста чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тележурнал «Дем каттыштырылгазы». 19.35 — «Ужуражыр черни ескертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Гандбол ССРЭ биле Венгрияның шилиндек командалары ойнаар. 22.10 — Сан-Ремога фестиваль (Италия). 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.40 — «Легенда». Уран-чечен фильм. 10.05 — «Горнистер, харыыланар!». 10.35 — Фильм-концерт. 11.20 — «Калуганың тудуглары». 11.50 — Бойдус дугайында билиг. 12.10 — Уругларга фильм. 14.15 — Англи дыл. 14.45 — Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп романындан үзүндүлер. 16.00 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Концерт. 18.50 — «Чаңгы». Телефильм. 19.10 — «Азия төвү» 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Музыка болгаш музыкантылар дугайында». 21.00 «Үе». 21.35 — «Гусарның кудазы». Уран-чечен телефильм. 22.45 — Документалдыг телефильм. 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 8—14 метр. Дүне агаарның температуразы 6—11, хүндүс 19—24 градус чылыыр.

Автоорукрагга көстүрү 2—4 км.

Кызылга чуга булуттаар, бичии чаъстаар, диңмирээр. Дүне агаарның температуразы 9—11, хүндүс 20—22 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зеленый остров» 9.30, **«Песочные часы»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Медвежонок в космосе» 9.30, **«Чингачгук — Большой Змей»** 11.00, **«Приключения Али-Бабы и сорока разбойников»** 13.15, **«Блондинка за углом»** 16.10, 18.10, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эхо дальнего взрыва» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, **Киносборник** 10.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «За тех, кто в море» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Проделки Скопена» 10.00, 18.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: кинотеатр: «Пароль — «Отель «Регина» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйы министерствозу республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Кызыл-катты болгаш даякадың чыырын июль 20-ден, честек катты — июль 25-тен, кара ниег-караан — августуң 1-ден, кок-катты — августуң 10-дан, кыш-кулаан — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле аргалыштыг черлерже чорупп бодурунуң эрттиридгезин тус-тус черлериниң ыяш ажыл-агыйлары болгаш лесничестволары чөпшээрээр.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2011.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01328.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 169 (12559) | 1984 чылдың июль 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ АЛДЫ КОСМОНАВТ ПЛАНЕТА КЫРЫНГА УЖУРАЖЫ БЕРГЕН

«Салют-7» станцияга совет-индии экипажтың барып ажылдааныының соонда үш ай бичии-ле ажып чорда, ол станция бодунуң эжиктерин база катап ажыткан. Космоста 160 ажыг хонукта ажылдап турар Л. Кизим, В. Соловьёв, О. Атьков оларның ооң бүдүүзүнде ужуп үнген В. Джанибеков, С. Савицкая болгаш И. Волк олар-биле ужуражыышкынны санап каан үезинде болган. Ол ужуражыышкын июльдуң 18-тен 19-че дүнезинде болган.

Космодромнуң, хайгааралдың чер кырының станцияларының, эртем-шинчилел судноларының, дилеп тывар албан черлериниң муң-муң специалистери, экспедициязы белеткеп, аңаа эң болбаазыраңгай техниканы белеткеп, космостуң эзлеп алыкчылары-биле боттарының күзел-бодалдарын каттыштырып турар хөй кижилер экипажтарның ужурашканының өөрүшкүзүн кады үлешкеннер. Космонавтарның ужудуп үнгениниң соонда, ол кижилерге, космонавтарга ышкаш, онза харысаалга онаажып турганы билдингир. Айыттынган программаның күүсеттинери орбитаже корабльди кайы хирени салып үндүрери болгаш станция-биле тудуштурарындан хамааржыр. Бир эвес салып үндүрүүшкүн соонда «памирлер» орай дүне када удуп чыдып алган-даа болза, дыка хөй специалистер ол дүне бичии-даа када удуваннар.

Ужудуушкун башкарар төп чер космос корабльн чедирер ракетаның сөөлгү кезээ адырылган соонда дораан-на «хүлээп алган». Олла дораан ооң специалистери чер кырында, далайларда болгаш спутниктерде чепсек-херекселдерниң дузазы-биле ажылдап эгелээн. Экипаж-биле чугаалажыры, корабльдиң антеналарының болгаш хүн батареяларының ажыттынарын хынаары, «Союз Т-12»-ниң системаларының болгаш агрегаттарының ажылдаар аргазын тодарадыры болгаш ооң өрээлчигештериниң ыяк хагдынганын ылавылаары — баштайгы шактарда оларның кылыр ажылдарының четче эвес саны ол боор турар. Корабль комплекстиң орбитазы-биле бир дөмей деңнелдиг орбитаже ужугуп үнген. Черин дөрт болгаш беш дугаар дээскиннип турар үеде, шимчедикчи херекселдерни хөделдиргеш, корабльди оон-даа бедидип көдүрер ужурга таварышкан. «Памирлерниң» үдүрүнгэ алды болгаш он бир дугаар дээскиннишкиннерге онаажып турар шактар таварышкан. Он чеди дугаар дээскиннишкинде — ырактан хайгаарааарының база бир ийи импульстуг маневрун кылган. Ооң соонда корабль-биле комплекстиң аразы муң-муң эвес, а чүгле он шаа километр чедир чоокшулап келген. Ооң соонда аппаратураны радио дузазы-биле автономнуг башкарар үе келген.

— «Маяктар», дараазының долганыышкынында чүгле радио-биле хүлээп алыышкынның чуруму-биле ажылдаарын силерден дилеп тур бис — деп, ужудуушкунуң удуртукчузу В. Рюмин Л. Кизимге чугаалаан.

Станцияның экипажының командири — билдингир-дир — деп, харыылаан. — Бир эвес бистен дуза херек апарза, дораан чугаалаар. «Памирлер»-биле ужуражыышкынны дыка-ла манап тур бис.

Ийи экипажтың аразы улам-на чоокшулап кел чораан. В. Джанибеков станцияны 20 километр хемчээлден көрүп турарын илеткээн. Оларның аразы чүс хире метр чоокшулап келгенде, башкарылга төвүнүң экранынга комплекстиң дүрзүзү көстүп келген. «Салют-7»-ниң медээ оттары чырып турган. Төптүң операторунуң үнү дыңналган:

— Бөгүн черде хүлээп ап турар дамчыдылганы орбитада комплекс база бир дугаарында хүлээп ап турар.

— Бистер дамчыдылганы эки көрүп, видеомагнитофонга бижидип тур бис — деп, Л. Кизим ол сөстерни бадыткаан.

Ооң соонда станцияның тудуштурулга кезээ илдең көстүп келген соонда, экранны долузу-биле дуглай берген.

Станция-биле корабль тудушкан дугайын В. Джанибеков дыңнаткан. Ынчалза-даа ооң соонда Черин ийи катап дээскингенде, Москвада дүнекиниң үш шак чеде бергенде, корабльдиң болгаш станцияның эжиктери ажыттынган. «Памирлер» станцияже кирип келген. Алды космонавт бөмбүрзек кырынга ынчаар ужурашкан.

В. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның тускай корр.
Ужудуушкун башкарар төп

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга Профессионалдар эвилелдеринде отчёттар болгаш соңгулдалар эрттирери-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Чурттуң эң массалыг хөй-нииити организациязынга ам болур отчёт-соңгулдалыг кампания совет ниитилелдиң амыдыралынга улуг болуушкун болур деп хуралга демдеглээн. Профэвилелдерни боттарының хөй талалыг хүлээлгелерин күүседиринге, бүдүрүлге планнарын күүседир, социалистиг чарышты калбартып хөгжүдер, ажылдакчыларның ажылдаарынга, амыдыралынга болгаш дыштаныышкынга таарышкан чогуур байдалдарны тургузар. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң негелделерин эң долу боттандырар дээш профэвилел комитеттериниң болгаш ажыл-агый органнарының харысаалгазын бедидеринге профэвилелдериниң инициативазын чайгылыш чок өстүреринге бараан болур. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгаш конференцияларга профэвилелдер кежигүннериниң идепкейлиг киржилгезиниң, ажыл-херекчи болгаш бот-шүгүмчүлекчи байдалды тургузарының, хөй-ниитичи эгелээшкиннерин, профэвилел ажылының стилин болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдарының, эвилелдиң иштики демократиязының негелделерин шыңгыы сагыырының эргежок чугулазынче онза кичээнгейни угландырган.

Чурттуң мурнунда турар сорулгаларны шиитпирлээринге ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның, оларның хөй-нииити организацияларының күш-ажылчы база политиктиг идепкейин улам ыңай бедидерин чедип алгбышаан, отчёт-соңгулдалыг кампанияны эрттирерде профэвилелдериниң чөвүлелдеринге болгаш комитеттеринге бүгү хемчег-биле дуза чедирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, хоорткомнарынга болгаш райкомнарынга, партия эге организацияларынга Политбюро даалган. Профэвилелдеринге соңгуттурган коммунистер боттарының хөй-ниитичи хүлээлгелерин күүседиринге үлегерлиг болуп, ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш, чоннуң чаагай байдалын көдүрер, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн күштелдирер дээш демиселге принципиалдыг болгаш чүткүлдүг болур чоруктуң үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг деп онзалап демдеглээн.

Профэвилел организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар совет ниитилелдиң политиктиг системазының ол эң чугула звенозунуң ажылының ёзулуг көрүлдези болуп, эргелеп башкарарының ленинчи школазы, ажыл-агыйны башкарып чорударының школазы, коммунизмниң школазы болур профэвилелдериниң ролюн болгаш ужур-дузазын улам улуу-биле көдүрер дээрзинге СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүзүрелин илергейлээн.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үнүштер камгалаарының эң ажыктыг чепсектериниң бирээзи болур чаа пестицидтер бүдүрериниң химиязының болгаш технологиязының талазынга эртем шинчилелдерин улам ыңай калбартырынче угланган доктаалын хүлээп алган.

Эштер К. У. Черненко биле А. А. Громыконуң КНО-нуң чингине секретары Х. Перес де Куэльяр-биле ужуражыышкыннарының болгаш беседаларының түңнелдерин Политбюро көрген.

Делегейге айыыл чок чорукту, тайбыңны болгаш бистиң планетавыстың улустарының кады ажылдажылгазын быжыглаарының эң чугула чепсээ болур КНО-нуң ролюн бедидеринге Совет Эвилели бодунуң политиктиг деңзизин болгаш моральдыг ат-алдарын моон соңгаар-даа ажыглаар дээрзин моон-биле холбаштыр база катап онзалап демдеглээн.

КУРП-ның ТК-ның Политбюро кежигүнү, Кампучия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Чан Си-биле эш Н. А. Тихоновтуң чугаалажыышкыннарының түңнелдерин чүүлдүг деп көрген. Бистиң чурттарывыстың аразында кады ажылдажылганың бүгү талаларын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын болгаш ханыладырын Совет Эвилели улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турарын, чаа амыдыралды тургузарда бодунуң революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаарда акы-дунма кампучи улусту деткип келгенин болгаш деткиир апаарын демдеглээн.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ТК-ларының идеологтуг болгаш делегей айтырыгларының талазы-биле секретарьларының Прагага болган чөвүлел хуралының дугайында информацияны, ол ышкаш эш М. С. Горбачёвтуң Бельгияның Компартиязының Даргазы Л. ван Гейт-биле ооң беседазының дугайында дыңнадыын Политбюро чугаалашкан.

Иштики болгаш даштыкы политиканың чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга көрген болгаш оларның талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алган.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛ ЮБИЛЕЙИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Мал чеми белеткээр шалыпчы ай чоруп тур

КЕЗИП, БӨЛҮП КИРИПКЕН

Шамбалыгның делгемнери бо хүннерде шуут чиңгир ногаан. Сигенниң үнгени чаагай, ооң терени кылын, эчек-ле. Ынчалза-даа бо хүннерде ол черде чаашкыннааш туруп берген. «Шамбалыг» совхозта мал чемнери белеткээр үш дугаарлыг механизастаан бригада аязы бээр чайлыг үелерни ажыглап, мал чемнерн белеткээринче эрткен хүннерде кирген.

— Мал чемнери белеткээр план — даалгавыс бо чылын база улуг. Ынчангаш олуртунар-даа чай чок бис. Чаңгыс чылдыг сигеннерни кезип киргеш, удур кургаанын дүрген бөлдүрүп ап, 60 тонна ажыг сигенни сарааттаан бис. Ажылывысты моон-даа улам шалыгкынчыдып, ийи звенонуң аразынга социалистиг чарышты калбартыр бис — деп, совхозта мал чемнерин белеткээр ажылды удуртуп турар Сергей Монгуш чугаалай-дыр.

Шамбалыгдан эртежик үнгеш, кылын ногаан шөлге чеде бердивис. Шөлде соок, хадып турар, ол-шык-даа болза, тракторлуг оолдар машиналарын хөделдиргеш, тереңболгаш бедик чаагай үнген люцерналы кестирип бар чорлар.

Ондар Дөртен-оолдуң звенозу кестирип турары ол. Олар эрткен хүннерде база шалыпчы ажылдап, кургаан сигенни бөлүп сарааттааннар.

Сигенни бөлер база кезер машина-техника четчир. Ынчалза-даа мал чемнери кезер КСК-100 маркалыг ийи комбайнның чамдык кезектери ам-даа чок. Оон ыңай мал чемнерин элбедир белеткеп алырынче сагыш салып, хол-биле кезер, бөлер аргаларны ажыглап, комсомолчу-аныяктарның звеноларын, бригадаларын немей тургузарынче совхоз дирекциязы, көдээ Совет күүскому сагыш салбайн турарын сигенчилер чугаалап турарлар.

Мал чемнерин белеткээр бригаданың улузу ажылче чамдык хүннерде 10—11 шактарда үнгүлээр. Ажылчыннарны эртенин-не бажыңнарындан барып чыып ап турар. Олар кежээ залче чанаттавайн, бригада товунде чылыг, чырык бажыңнарга хонуп алгаш, эртежик ажылче үнер ужурлуг. Ол ышкаш совхозтуң удуртулгазы эртенги шактарда конторага хөй улус чыып алгаш, планёркалаарынга хандыкшып, хөй үе эрттирип олуруп бээринге ажылчыннар база таарзынмас. Ынчангаш удуртулганы шалыпкын, чогаадыкчы, тывынгыр чорудары чугула. Чылган улус конторадан 10—11 шактарда тарап чорууру мырыңай чаңчыл апарган. Бо четпестерни чайладып алыр болза, ажыл шуудаар ийик.

ЧУРУКТАРДА: Шамбалыгның шөлдеринде мал чемнериниң № 3 бригаданың тракторлары кезип турар үези. Чанында мурнакчы тракторист, механизастаан звенонуң удуртукчузу Ондар Дөртен-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИР

Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхоз республиканың бүгү ажыл-агыйлары-биле бир дөмей ниитиниң мадыынга четчир саңныг чемсуурну белеткээр сорулгалыг. Эрткен чылын совхозтуң сигенчилери багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар. А бо чылын олар ол көргүзүглерден бедик деңнелди чедип ап, эки шынарлыг сигенни белеткээрин хүлээнгеннер.

К. С. Лифанов удурткан мал чеми белеткекчилериниң бригадазы ол ажылга чылдың-на ажылдап, улуг дуржулгалыг апарган. Олар районнуң иштинге мал чеми белеткээриниң талазы-биле удаа-дараа тиилекчилер болуп келген. Амгы үеде бригада демнии-биле ажылдап турар. Бо хүннерге чедир олар даглыг черлерниң чайгаар үнген сигенин кезип доозупканнар. Кестинген 730 гектар черниң сигенин бөлүп, белеткээн. 230 тонна сиген, 12 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Ажыл ам-даа уламчылаар болгаш ол көргүзүглер өзер дээрзи чугаажок.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин беш хонуктап үндүрүп турар. Аңаа сиген кезикчилери Маадыр-оол Салчак, Виктор Спирин, сараат салыкчызы Хеймерек Орустук, бөлүкчүлер Анатолий Фурсов, гребльда Родион Иргит, Виктор Дойнакай олар мактадып, шаңнадып турарлар.

Мал чеми белеткекчилериниң хандырар талазы-биле машина-техника-даа, артык кезектер-даа четчир. Аъш-чемниң шынары багай эвес. Агиткультбригада сигенчилерге солун концертти бараалгадып кээп турар. Бригада кежигүннеринге чаңгыс-ла шаптыктап турар чүүл — сөөлгү хонуктарда чаашкынның хүннер улашкаш турупкан. Ынчангаш сигенчилер аяс хүннерде чаңгыс-даа шак чидирбейн, ийи дакпыр, күш-биле ажылдап, алган хүлээлгезин ыяап-ла күүседир сорулгалыг.

Бистиң корр.

Төрээн чуртка хөй дүкту

ШЫНАРЛЫГ ДООЗАР

Хой кыргылдазын, хойдан дүк алырын малчыннарның ийиги дүжүдү деп чугаалажып турар бис. Ону органызастап чорударындан эки шынарлыг, хөй дүкту алыры хамааржыр. Ол кампанияны Таңдының Тока аттыг совхоз эки чорудуп турар. Кыргылда пунктулары шагда дерип, белеткенген, кижилерни хей-аът киирип, ажылче мөөңнеп турар көскү агитация пунктуларда кылдынган. «Чаңнык» хана солуннарны үндүрүп, ында мурнакчыларны хойнуң мурнунга мактап, чарыштың түңнелин 5 хонуктап үндүрүп, мурнакчыларга шаңналдарны тыпсып турар. Кыргыкчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал кыргылда черлеринде тургустунган. Тус-тус кыргыкчыларның алган социалистиг хүлээлгелерин, чарыштың негелделерин көскү черде аскан.

Совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди кыргылданың шынарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумунче кичээнгейни угландырган. Кыргылданы эрттирериниң планын болгаш хөй-жу кодааннарның кыргыдар графигин тургускан.

Ажыл-агый кыргылданы эгелээнинден бээр 23 кодан хой кыргыттынган. Ам-даа 16 кодан хой бар. Совхозтуң күрүнеге 96 тонна дүк садар планын күүседиптериниң аргазы бар. Дүктүң дүжүдү элбек болуп, бир хойдан-на 4 кг 100 грамм чедир ап турар. Ону чидириг чок ажаап алыры кыргыкчы бүрүзүнүң, кыргылданы органызастап турар кижилерниң харысаалгазындан хамааржыр.

Совхоз хой кыргылдазын эрткен чылдарга деңнээрге дүрген темпи-биле чорудуп турар. Моон мурнунда-даа чылдарда кыргылдага идепкейлиг киржип келген С. Оюн, К. Соян социалистиг чарыштың беш хонуктарының түңнелдери-биле удаа-дараа тиилекчи болуп, шаңнал-макталды ап келгеннер. Олар кыргылданың шынарынче кичээнгейни салып, хойнуң шын кыргыырының аргаларын ажыглап, ажылдап турар черин арыг-силиг тургузуп, дүктү чидириг чок ажаап ап турарлар.

Хойнуң электрилиг хачы-биле дүрген кыргыырының республика конкурузунуң аныяктар ортузунда 60 чылдың чемпиону Лаң Хуурак-оол база ол-ла конкурска аныяктар ортузунга үш дугаар чер алган Артур Юмбуу, конкурстуң киржикчизи Байыр-оол Сандаклан олар хойну дүрген кыргыырының аргазын өскелерге нептередип, хүнде нормазын ажыр күүседип келгеннер.

Хоюнуң күш-деңгели шыырак, оларның ажаалда-чемгерилгезин эки чорудуп турар, хамаарышкан ажылдажынге кызымаккай малчыннар хөй дүкту ап турарлар. Ындыг малчыннар Доспай Серен Чимит, Дадар-оол Оюн, Торлаа Допуй бир хойдан-на 3,5—4 кг чедир дүкту алгаш, планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер.

Хойларын кыргыдып, чугдуруп алган малчыннар суугзунууг оъттуг, серинн чайлаглархе көжүп чеде бергеннер, малын семиртир одарладып кирипкеннер. Чүгле күш-деңгели шыырак хойдан шынарлыг, хөй дүкту, хөй хураганы ап болур деп чүвени олар эки билир.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧУРУКТА: хойну дүрген кыргыырының аныяктар ортузунда чемпиону Лаң Хуурак-оол.

ШАЛЫПЧЫ АЙДА

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары мал чеми белеткээриниң шалыпчы айында көдүрлүүшкүннүг киржип эгелээн. Шалыпчы айда август 20-ге чедир район планның онаалдаларын сиген талазы-биле 60 хуузун, сенажты 100 хуу, витаминниг сиген далганы белеткээрин 90 хуу күүседирин шиитпирлээн.

Ажыл-агый бүрүзү шалыпчы айда мал чеми белеткээриниң план, хүлээлгелерин тургускаш, кылыр ажылдарны тодараткан. Ынчангаш бригада, звено бүрүзү ажылдың темпизин күштелдирип турар.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтар мал чеми белеткээрин эки темп-биле чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта 180 гектар шөлдүң сигенин кестирген. 142 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Ниитизи-биле мал чеминиң белеткелинде 117 кижи хаара туттунган. Ооң иштинде 61 кижи хол кадыыры-биле кезип турар.

Дамба Кара-Салдың удурткан бот-орулга-чарыгалыг механизастаан бригада шалыпчы ёзу-биле ажылдап, сигенчилер аразында социалистиг чарышка мурнуку одуругда чоруп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери 121 тонна сигенни кезип, белеткээн. Ооң иштинде 101 тоннаны престээн. Витаминниг сиген далганы 61 тонна белеткеттинген.

Мал чеминиң белеткээринде 210 кижи ажылдап турар, ооң иштинде 86 кижи хол кадыыры-биле сиген кезеринде.

Районнуң ажыл-ишчилери шалыпчы айда чугула ажылдың темпизин улам дүргедедип, күжениишкинниг ажылдаарлар.

Б. МОНГУШ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЭДЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг болурун чедип алыр, ооң ажыктыын бедидер. Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш бо чылдың бирги чартыында бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери эләэн шалыпкын темп-биле ажылдааннар. Тываның үлетпүрү кол көргүзүглер талазы-биле чартык чылдың күрүне планын күүседип алган. Пландан ажыр 2.2 миллион рубльдиң аңгы-аңгы продукциязын сайгарган. Бирги чартык чылда 69 миллион рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген. Ону эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге 5 хуу хөй болуп турар.

Бирги чартык чылда 795 муң рубльдиң продукциязы Шынар демдектиг кылдыр бүдүрттүнген. План 183.3 хуу күүсеттинген. Шынар демдектиг бүдүрттүнген продукцияның хемчээли эрткен чылдыындан 2 катап хөй болган. Бо чылдың бирги чартыында чоннуң херглел бараанларын 39.8 миллион рубльге бүдүргеш, планын 108.9 хуу күүсеткен. Бо көргүзүг эрткен чылдың ол-ла үезиниң планынга удур 105 хуу болган.

Эрткен алды айларда республиканың электри болгаш чылыг энергиязы, хөмүр-даш, сорттуг даг-дүгү, дириг материалдары, хом идиктер, дааранылга кылыглары, культура амыдыралдың болгаш ажыл-агый бараанналы, эът, саржаг, сүт продукциялары, кондитер кылыгларын бүдүрер планнарын ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын база боттандырган. Бараанныг продукция бүдүрериниң планы эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 3.8 хуу өскен. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизи-биле ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезиниң хемчээли республикада барык деңнежип турарын демдеглээр херек.

Чыл эгезинде хүлээп алдынган социалистиг хүлээлгелер ниитизи-биле күүсеттинип турар. Бирги чартык чылда пландан ажыр сайгарттынган продукцияның хемчээли социалистиг хүлээлгелерде айыткан деңнелден 1.7 катап ажып турар. Чыл хүлээлгезинде көрдүнген хөмүр-даш тывыжы 1.1, даг-дүгү бүдүрүлгези — 1.5, дириг материалдарыны — 2.3, далган бүдүрүлгези — 1.2, кондитер кылыгларыны — 1.7, саржаг болгаш сүт продуктуларыны — 2 катап ажыр күүсеттинген болуп турар. Эптээр бетон бүдүрүлгезиниң талазы-биле социалистиг хүлээлге күүсеттинмээн. Чыл планынга немештир чоннуң херглел бараннарын 338 муң рубльге бүдүрүп үндүрерин социалистиг хүлээлгелерде көрүп каан. Херек кырында ол бараннарны 3.3 миллион рубльге бүдүрүп үндүрген. Ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерниң болгаш бараанныг продукцияның бот-үнезин чингедириниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелер амыдыралга боттанган.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Тываның электри четкилери, дааранылга фабриказы, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, республика типографиязы күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип алганнар. Чамдык бүдүрүлгелер доктааттынган планнарының күүселдезин хандырбайн турар. Эрткен алды айларда 11 бүдүрүлге продукция сайгарарының планын күүсетпээн. Олар 972 муң рубльдиң продукциязын чедир сайгарбааннар. Материалдар-биле хандырарының талазы-биле хүлээлгелер күүселдезин катай алыр болза, ниитизи-биле республика продукция сайгарарының планын күүсетпээн. Чагыкчыларны продукция-биле хандырарын «Тудуг кезектери» комбинат, «Шагонарстройтяжстрой» трестиниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң комбинады, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкыны, Тываның ыяш ажыл-агый пунктузу, алгы заводу үргүлчү үзүп, күүсетпейн турарлар. Моон бир кол чылдагааны болза, чамдык бүдүрүлгелер продукция үндүрүлгезин доктаамал күүсетпейн баарын дээрзи айтыр апаар. Чижээ, бирги чартык чылда «Тудуг кезектери» комбинат чагыкчыларга 1.8 муң кубометр демир-бетонну, алгы заводу 18 муң ажеш кидис идикти, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын 1208 муң кезек туюбуну, 225 тонна чугайны чедир бербээннер. Ооң түңнелинде республика эрткен чартык чылда соңга болгаш эжик кастыктары, чугай болгаш туюбу, демир-бетон, керамзит, кидис идик, мебель, балык, хлеб болгаш булочка кылыглары бүдүрер планнарын күүседип шыдаваан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 16 бүдүрүлге күүсетпээн. Ол хожудаашкыннарының буруузу-биле 389 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын чедир бүдүрбейн барган. Бараанныг продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу чингедириниң планын 6 бүдүрүлге боттандырып албаан. Оон ыңай 5 бүдүрүлге 286 муң рубльди ажыр чарыгдаан.

Чылдың арткан айларында ажылды улам экижидериниң талазы-биле шиитпирлиг хөделири негеттинип турар. Бүгү арга-курлавырларны ажыглап тургаш бар четпестерни эдер херек. Мааңа бүдүрүлгениң удуртукчулары, ында партия, профэвилел организациялары улуг рольду ойнаарын үе негеп келген. Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле демдеглээринге республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери белеткенип турар.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организация, ооң ажыл-херектери

КОЛЛЕКТИВКЕ ДАЯНГАШ

«Тыва кобальт» комбинатта автоматика болгаш контрольдуң төп лабораториязы — коммунистиг күш-ажылдың коллективи. Ооң дайынчы өзээ — партия эге организациязы коллективти сырый кыттыштырар талазы-биле ажылды комбинатта партия эге организацияларындан эң идепкейлиг чорудуп турар. Эге организация — парткомнуң даянып бир кол кужу, ооң баазазынга партийжи-организастыг болгаш идеологтуг ажыл талазы-биле темалыг партия хуралдарын, дуржулга солчулгазын чаңгыс эвес удаа эрттирген.

Бо партия эге организациязы улуг эвес, бодунуң хуралдынында тос коммунисти, партия кежигүнүнге кандидатты каттыштырган. Коллективте ажыл-херекче ханылап кирген. Комбинаттың ол чугула адырында бүдүрүлге программазын чединмишкинниг боттандырарынче коллективти сырый каттыштырып, актив-биле ажылды элээн идепкейжиткен.

— Автоматика болгаш контрольдуң төп лабораториязы комбинатта дузалал бөлүктерниң цехтеринге хамаарышпаан. Хову-Аксыда бүдүрүлгелерниң коллективтериниң амыдыралынга база кол черни ээлеп турар. Комбинатта социалистиг чарышка коллектив доктаамал мурнуку одуругларны ээлеп келген. Ында партия эге организациязы бир кол кужу-вус болуп турар — деп, «Тыва кобальт» комбинатта парткомнуң инструктору А. Н. Крисан тайылбырлаар болду.

Эге организацияның ажылы перспективтиг болгаш ай, квартал планнарынга дүүшкен тодаргай угланыышкынныг. Ай, квартал планнарынга хүннүң чугула айтырыгларын кирип, партия хуралдарының хүн айтырыгларын, ону эрттирер хуусаазын тодараткан. Партия хуралы — эге организациянын дээди органы, коммунистерниң политиктиг кижизидилгезиниң школазы.

Бо чылдың бирги, ийиги кварталдарында эге организация бодунуң ажылының кол угланыышкыннарын тодарадып алган. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) болгаш февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны коллектив кежигүннеринге тайылбырлап, он бирги беш чылдың дөрткү чылының планнарын болгаш хүлээп алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче ажылчыннарын мобилизастаар. «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп социалистиг чарышка идепкейлиг киржир сорулга салдынган.

Ол сорулгаларга хамаарыштыр партия-профэвилел, партия-комсомол организацияларының ажык хуралдарын эрттирген. Эге организацияның коммунистериниң ажык хуралдарынга бөлүктер аразында социалистиг чарыштың негелделерин бадылап, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле эгелээшкинни деткиир, коллективте политкижизидилгелиг ажылдың байдалының, экономиктиг өөредилгеге четкизинде өөредилге чылының доозулганының, бирги кварталда ажылдың түңнелдериниң дугайын, өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер дугайында» доктаалынга (1979 ч.) дүүштүр партбюро идеологтуг ажылды комплекстиг чорудуп, политинформаторларның, агитаторларның, пропагандистерниң күжүн ажыглап, лекция, беседаларны чорудуп, дуржулганы пропагандалап турар. Ындыг идепкейлиг коммунистерге экономиктиг школаның болгаш комсомолдуң политшколазының пропагандистери А. Г. Сазанович, Т. М. Бодяшина, улусчу контроль бөлүүнүң даргазының оралакчызы А. К. Санчы, партия кежигүнүнүң кандидады Т. Трущева болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Партия эге организациязы коммунистерниң башкарыкчы идепкейин бедиделери-биле СЭКП Уставының негелделерин күүседип турарының дугайында дыңнадыгларын алырын практикалап турар. Бо чылдың эгезинден бээр болган хуралдарга коммунистер Ю. А. Аладин, Н. П. Кузнецова оларның партийжи даалгаларны күүседип турарының, партия кежигүнүнге кандидат Т. Трущеваның кандидат стажын эрттирип турарының дугайында отчёттарын дыңнаан. Ам чоокку хүннерде улусчу контроль бөлүүнүң ажылының дугайын дыңнаар. Чижээ, кескү агитацияның байдалының талазы-биле Н. П. Кузнецованың отчёдун дыңнааш, ол ажылды коллективте тургусканын эки деп үнелээн. Чарыш түңнелдерин ай санында хана солунга чырыдып, ажыл шагы үскеннерни «Чаңныкка» сойгалап турары кескү. Бир-ле катап ажылчын В. Ооржак дөрт хүннүң ажыл шагы үскеш, ажыл төлевиринден 382 рубльди, бодунга хамаарыштыр бүгү чингеделерни оскунганын шыңгыы шүгүмчүлээн. Коллективтиң эш-өөрүнүң мурнунга ындыг шыңгыы көрүүшкүн кижизидикчи салдарлыг болган. Ол ышкаш комсомол организациязының ажылын харыылап турар коммунист Т. Трущеваның отчёдун дыңнааш, коллективте комсомолчулар идепкейлиг күш болуп турарын демдеглээн. Мурнуку чылдарда комсомол бюрозунуң ажылын хуралдарга бо-ла шүгүмчүлээр турган. Партбюро комсомолчулар-биле кады ажылды идепкейжиделериниң планын тургузуп, хөй-нийти ажылынга оларның киржилгезин экижидерин шиитпирдээн. Ооң күүселдезин организастааның түңнелинде комсомолчулар идепкейлиг дузалакчылар болуп шыдааның көргүскен. Ооң бадыткалы «Хову-Аксыночка» деп херээженнер клувунга, темалыг кежээлерге, конкурстарга, школачылар ортузунга мергежил пропагандалаарынга оларның киржилгези болуп турар.

Парткомнуң бадылаан перспективтиг планын ёзугаар бо чылын Хову-Аксында партия активинге темалыг ийи партия хуралын чыылдырган. Оларның бирээзин автоматика болгаш контрольдуң төп лабораториязында эге организацияның баазазынга эрттирген. Ооң темазы «В. И. Ленин коммунизм тургузуушкунунга социалистиг чарыштың ролюнуң дугайы». Темага хамаарыштыр илеткелдерни белеткеп, активти киириштирип, коллективтиң амыдыралы-биле ону холбаан.

Аңаа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериң болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге социалистиг чарыштың ужур-дузазының дугайында ук лабораторияның начальниги А. Г. Сазанович илеткел кылган. Коллективте чарышты организастап, курлавырларны канчаар ажыглап турарын ол сонуургаткан. Аңаа көдүрүлген айтырыглар чыылганнарның кичээнгейин хаара туткан.

Автоматика болгаш контрольдуң төп лабораториязында социалистиг чарыш айтырыы — коммунистерниң кичээнгейинде. Бо айтырыгны партия хуралдарынга чугаалажып, коллектив кежигүннерин өлче хаара туткан. Ам коллективте алдан ажыг кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Коммунистиг күш-ажылдың бо коллективинде коммунистер шупту ол бедик атты бадыткааннар.

Үстүнде чугаалаанывыс темалыг партия хуралын эрттирип турда, коллективтиң өске-даа ажылдакчылары аңаа ажыл-херекти чугаалап бергеннер. Бүдүрүлгеге бедик көргүзүглерни чедип алырынга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң ужур-дузазын, чарышка коммунистерниң башкарыкчы чорууну, коллективте социалистиг чарышты организастаарынга профэвилел организациязының ролюнун, чарыштың дээштиин бедидеринге цехте хана парлалгазының туружунуң дугайын партия организациязының секретары В. Г. Троянова, цехте профэвилел комитединиң даргазы В. В. Ловчинский, лаборант Т. М. Бодящина, салбыр начальниги С. П. Одиноких олар чыылганнарга таныштырган. Ажыктыг дуржулга солчуушкуну аңаа база болган.

Бо мурнакчы коллектив чартык чылды чединишкинниг дооскан.

В. МААДЫР.
«Шынның» корр.

АЖЫГЛАЛГА—ХУУСАА БЕТИНДЕ

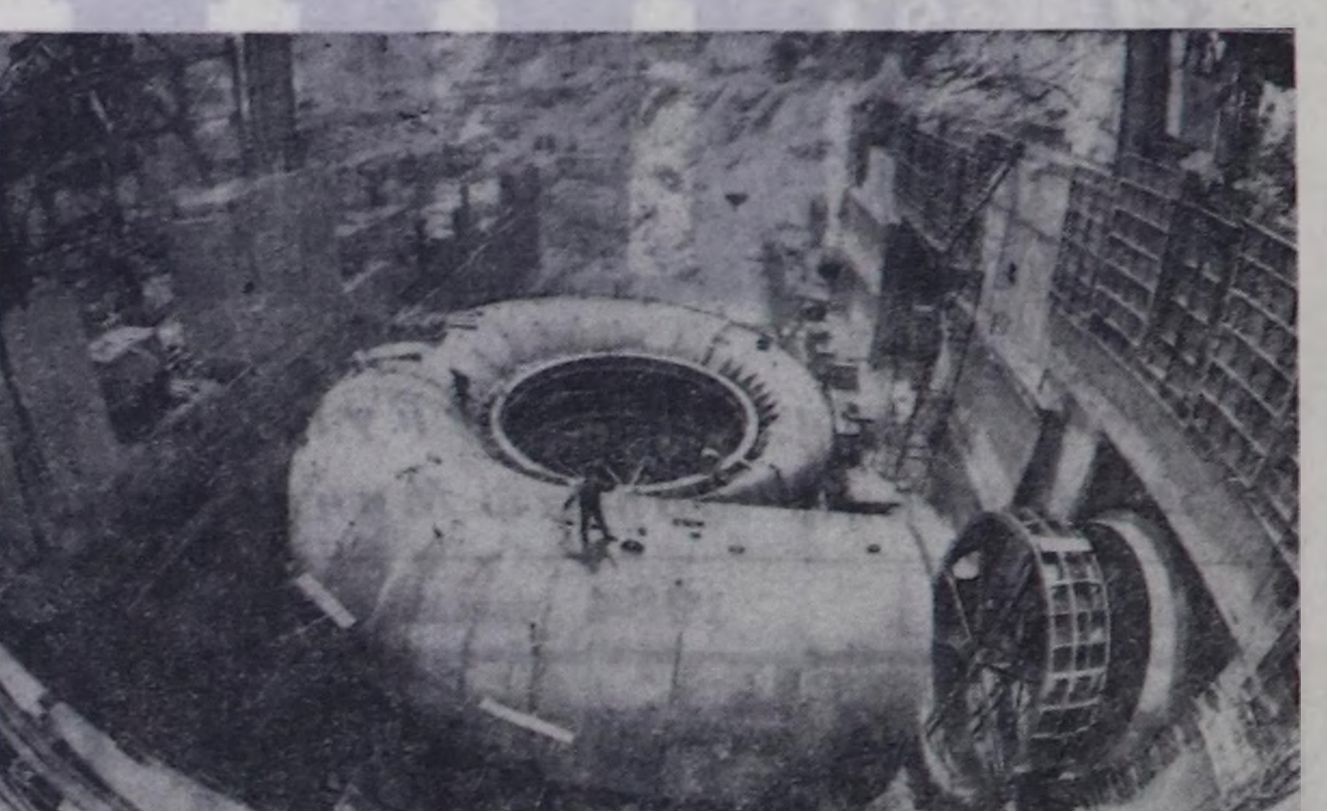

Дуржулга кылдыр элээн каш бүдүрүлге, социал-амыдырал объектилерин болгаш чурттаалга бажыңнарын «дүлгүүрү-биле» кады хуусаа бетинде дужаап бээрин 1985 чылдан эгелеп боттандырарын «Капитал тудугну планнаарын, организастаарын болгаш эргелеп башкарарын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан. Тудуг чорудулгазының бүгү үе-чадаларында тудуг организацияларының, а ол ышкаш чагыкчыларның, төлевилекчилериниң, белеткелчилериниң, материалдар болгаш дериг-херекселдер берикчилериниң боттускайлаң чорууң калбартыры болгаш харыысалгазын бедидери ол дуржулга дугайында айтылга негелделерге көрдүнген турар ужурлуг.

Байпазин ГЭС-ти «дүлгүүрү-биле» кады дужаар шенелде кылдыр дерип турар «Таджикгидроэнергострой» тресте чедип алдынган дуржулгаже, ооң-биле холбаштыр кичээнгейни угландырып турар.

Алыс түңнелдерни чедип алырынга коллективтиң сонуургалдыын бедидеринге байдалдарны ында тургускан: чагыкчының болгаш керээ күүседикчизиниң хүлээлгелерин трест хары угда боттандырып турар. Тудуг үезинде камнап алдынган бүгү хөреңгилерни бүдүрүлгени калбартырынга, ажылчы чоннарның социал болгаш амыдырал байдалдарын экижидеринге ажыглап турар.

Ол байдалдарның үезинде чедип алдынган техниктиг шиитпирлер баштайгы агрегатты хуусаазындан барык бир чыл бурунгаар ажыглалга кирер арганы бээр. Баштайгы үлетпүр тогун бо чылын алыры көрдүнген.

Байпазинниң гидроэлектростанциязында амгы үеде дээскиндирилге дугуюн болгаш турбинаның утлакчы валын эптеп турар. Гидротудугжулар тоннельдиң оң талакы өдүүн хары угда кылып эгелээн. Вахштың суу бирги электри машинаның турбиназынга ону таварып келир.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады А. М. Шильниковтуң удурткан монтажниктерниң мурнакчы бригадазы Байпазин ГЭС-тиң баштайгы агрегадының спираль камеразын эптээрин доозуп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МЕДЭЭЛЕР

РЫШКАНЫ. (Молдав ССР). Молдавияның Рышканы районунуң Киров аттыг колхозунуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерни чедип алырынга ажыл-агыйның ниитизи чарыгдалдарын шым кылыры дузалаан. Бо беш чылдың эгезинден бээр аңаа продукцияның чылда ортумак бүдүрүлгези 9 хуу, а арыг орулга — 2,3 катап улгаткан. Амгы үеде кижи бүрүзү бар курлавырларны эң ажыктыг ажыглаарынче, бүдүрүлгеге чарыгдалдарны күш-ажылдың түңнелдери-биле деннеп көөрүнче угланып турар. Ооң түңнелинде колхозтуң социал-культура хөгжүлдезинге ажыглаар фондузу улгадып турар. Ол өртген чылын чартык миллион ажыг рубльге немешкен.

МОСКВА. Москваның хем ажыл-агыйының судиолары 84-түң дүжүдүнүң ногаалары алыры-биле баштайгы экжидиришкинни кылып чорупкан. Найысылалдың хемчилери 70 муң тонна ажыг арбузту, картофельди, помидорларны хүлээп алыр ужурлуг.

САРАНСК. Мордовияның Атяшевское районунуң сөөлгү чылдарда эң хөй хемчээлдиг мал чемнери белеткеп алырынга ол черге өлчештиг дүшпээни шаптыктап шыдаваан. Районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыны, нарыкыг күжү-биле сиген шөлдерин чогуур үезинде, чедиштир суггарып шыдаан. Күске чедир инек саңынга-ла онаштыр 25 центнер мал чеми единицазын белеткеп алырын шиитпирлээн.

ВЕДИ. (Армян ССР). Армениянын Веди дээр суурунда урүглаар хоорайжыгазы баштайгы урүгларны хүлээп алган. Ону соңгукчуларның чагымын ёзугаар тудкан болгаш бичии чаштарның дыштанырынга, деп-десин өзүп, мандыырынга таарымчалыг бүгү чүүлдер-биле хандыртынган. Ында ойнаарынга таарышкан чырык, чаагай өрээлдер, столовайлар, удуур черлер, акт залы бар. Арарат районунда социал программаны чединишкинниг боттандырып, культура-амыдыралдың, чурттаалганың баазаларын калбаа-биле тудуп турар. Беш чылдың эгезинден бээр районнуң бешки чурттакчызы-ла чаа чуртталга шөлүн алган.

ОРЁЛ. «Орёл» дээр фирма магазинин эрткен неделяда баштайгы садып алыкчылары хүлээп алган. Ооң делгемнерлиинде алды чүс аңгы аттыг кылыглар бар. Оларны областың бүдүрүлгелери кылып үндүрүп турар. Магазинниң аңгы-аңгы салбырлары бир муң дөрбелчин метр хире шөлдү ээлеп турар. Садып алыкчылар ыржээр болза, ышкып алган бараалдарны оларның бажыңнарынга чедирип бээр. Бир эвес херелдээ барааны чок болур болза, ону чагыдып ап база болур.

(СЭТА).

Лидия Ивановна Мастафаева чээрби беш чыл чолаачылаан. Ооң он беш чылдарында ол такси чолаачылап келген. Кызылдың пассажир АТБ-зинде ону таныыс, билбес кижи чок, арга-сүме айтырган улус ону үтлей берген турарын бо-ла көрүп болур. Хоочун чолаачы юбилейлиг чылда куженнишкиниг ажылдап турар. Чартык чыл планын ол 109,2 хуу күүсеткен. 500 литр кывар-чаар чүүл камнап алдынган. Бо хүннерде бүдүрүлгениң мурнакчызы сентябрь айның үлүүнде кирген.

Мурнакчы чолаачы Хабаровск хоорайга болган автоспорт маргылдаазынга киришкеш, спорт мастеринге кандидат атты чедип алган.

ЧУРУКТА: такси чолаачызы Л. И. МАСТАФАЕВА.

М. СУНДУЯНУН фотозу.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕ

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур республикада чорупп турар социалистиг чарышка Тываның күрүне страхованиезиниң ажылдакчылары база идепкейлиг киржип турар.

Ооң чартык чылда түңнели өөрүнчүг болган. Республиканың бүгү инспекциялары күрүне страхованиезиниң бүгү хевирлериниң талазы-биле планнарын бо чылдың I болгаш II кварталдарында күүседипкеннер. Мурнуку чылдарда хожудап турган Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның күрстрахование инспекциялары база боттарының тус-тус планнарын бирги чартык чылда чединишкинниг боттандырганнар.

Ниитизи-биле күрүне страхованиезиниң бүгү хевирлериниң планын республика 107,5 хуу, ооң иштинде эки тура страхованиени 101,7 хуу күүсеткен. Бо дээрге, бо албанның ажылдакчыларының страхованиениң ажык-дузазының дугайында чон ортузунга чорудуп турары тайылбыр ажылын күштелдиргени болур.

О. КАРА-ООЛ.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

НЕДЕЛЯ САНЫНДА-ЛА

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң парткому, Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскому, ажыл-агый болгаш хөй-нийти организациялары корум-чурум камгалалын улам экижидер болгаш кем-херек үүлгедиишкиннеринге удур демиселди күштелдирер талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорукан.

Ак-Довурак хоорай активиниң чоокта чаа болган хуралынга, улус депутаттарының хоорай Совединиң сессиязынга эки тура улусчу дружиналарның, эш хуу судтарының, күш-ажылчы коллективтерде профилактика чөвүлелдериниң ажылы амдаа кошкак тургустунган деп санал бергеннер шүгүмчүлээн. Ону өөренип көргеш, дружиналарның, эш хуу судтарының база профилактика чөвүлелдериниң сан болгаш шынар составын экижиткен. Амгы үеде хоорайда 600 ажыг кижини хаара туткан. 31 эки тура улусчу дружиналар, 17 эш хуу судтары, 12 профилактика чөвүлелдери, корум-чурум камгалаарының ийи пунктулары, 176 кижи составтыг комсомолчуларның оперативтиг отрядтары ажылдап турар. Улусчу дружина кежигүннери бисте хөй. Ооң шынар составы мурнунда турганындан дыка экижээн. Дружиналарның ажылы ылаңгыя рудникте (партия эге организациязының секретары А. Ларионов), «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында (партбюро секретары Ю. Толмачев), Ак-Довурак АТВ-зинде (В. Доржу), септелге тудуг участогунда (Х. Иргит), арыглал фабриказының үүрмектээр сорттаар комплексинде (цех начальниги В. Юсупов), бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте (Н. Старадубова), № 3 орук-тудуг участогунда (А. Ондар) багай эвес тургустунган. Бо коллективтерниң күрүне мурнунга планныг даалгаларын доктаамал чедир болгаш ажыр күүседип турарынга удуртукчуларның ажылчыннар ортузунга корум-чурумну быжыглаарынче доктаамал кичээнгейни салып турары база улуг рольду ойнап турар.

Партия, совет органнарының, хөй-нийти организацияларының демниг ажылының түңнелинде бо чылдың алды айларында эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар элээн кызырылган. Эрткен чылга деңнээрге, хоорайда янзы-бүрү кем-херек үүлгедиишкиннери ниитизи-биле 2,8 хуу эвээжээн. Назы четпээннерниң кем-херек үүлгедир чорууу, эзирик чораш автоаварияны кылыр, хулиганнаар чоруктар база эвээжээн. Эрткен чылдың апрель айдан эгелеп тускай комплекстиг план ёзугаар хоорайга профилактика ажылдарын доктаамал чорудуп эгелээн бис. Күш-ажылчы коллективтерниң профилактика чөвүлелдериниң кежигүннерин кварталдарга тус-тус быжыглаан. Оларда ажыл ылбас, арагалаар, ажы-төлүнүң кижизидилгезинче сагыш салбас ог-бүлелерни кезиир, ада-иелер-биле беседалар чорудар, профилактиктиг хемчеглер алыр хүннерин доктааткан.

Хоорайга корум-чурумну быжыглаарынга доктаамал комиссияларның киирип турар үлүү улуг. Неделя санында-ла күш-ажыл сайгарылгазының комиссия хуралын үлетпүр, бүдүрүлге, албан, организация черлериниң кадрлар килдистериниң начальниктериниң, инспекторларының киржилгези-биле эрттирип, аңаа ажылынга таарыштыр тургузар кижилерни сайгарып турар бис. Профилактика үезинде алкоголизмге болгаш арагалаашкынга удур комиссиязының хуралын үш катап эрттирген. Аңаа эзириктер сергедир черге кирген кижилер-биле беседаларны чорудуп, оларга чогуур хемчеглерни онаал турар.

Хоорайга хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга ажылчы чоннуң хостуг үезин шын организастаары кончуг чугула. Ынчангаш коллективтер аразынга спортчу маргылдааларны, уран чүүл көрүлделерин организастап турар. Ак-Довуракка эрткен спорттуң кышкы болгаш чайгы хевирлериниң спартакиадазынга, Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан уран чүүл көрүлдезинге дыка хөй кижи киришкен.

Корум-чурумну быжыглаарының талазы-биле бистиң ап чорудуп турар хемчеглеривис эвээш эвес-даа болза, оларның идиг бериишкини ам-даа негелдеге четпес болуп артышаан. Кем-херек үүлгедиишкиннериниң чамдык хевирлери кызырылза-даа күрүнениң өнчү-хөреңгизин оорлаар, кижилерни аар кемдээшкиннерге таварыштырар, самчыгалдар кылыр дээн ышкаш чүүлдер ам-даа хөй. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чамдык цехтеринде, тудуг организацияларында, хоорайның профтехучилищезинде, автобүдүрүлгеде кем-херек үүлгедиишкиннери долузу-биле узуткаттынмаан. Моон база бир кол чылдагааны ук коллективтерниң партия, комсомол организациялары, профэвилел комитеттери бо чугула ажылды ёзу барымдаалап чорудуп, кижилер-биле хууда кижизидилге ажылынче чогуур кичээнгейни салбайн турарында. Ынчангаш бо үстүнде ады кирген коллективтер болгаш өске-даа бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчулары, партия, совет органнар хоорайга кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбас, СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлерин хажык чок күүседир дээш бүгү күжүн салып ажылдаар.

Х. САРЫГЛАР.
Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы.

Орук демдеглелдери

КАДЫКШЫЛ-КҮШ-АЖЫЛ

Чаъс-чайыктыг чай болгаш Каа-Хем эриктерин сыңмыштап, эшкедеп чыткан. Ооң ол-бо эриктерин Көк-Тей парому далаштыг тудуштуруп, аргыжылганы үспейн турган. Каалама орук-биле харылзаа үзүктелбес. Ол оруктан чарылгаш, Ондум эдээнче ээптивис. Чоога иштин өөрү чонтаан орукту чоонта чаа аштап, үстүрүп каан болду. Ондум дааның сиртинде чутайлапчак ак хаялар ак-ак аданнарлыг өөр тевелер дег көзүлгүлээр. Алама дастарлыг куйлар дагларның бурунгу хаалгалары дег ышкаш. Ол үттерже кире бээр болза, Ондумнуң иштинде хуулгаазын оранда бар болгу дег.

Хенертен кызыл тук кимский хона бергеш, ногаан арыгжыгаш, ак-көк майгыннар, улуг өг көстүп келди. Ооң чоогунда — верандалар, серилиг дескелер, спорт шөлү.

Элдеп чүве! Агы-каңгы, кулча үнген сайырам даштыг, курлаг дөргүнекте борбак арыг. Ирей, кадай кижилер сагындырар ийи хүрең дыт бар. Оларның дөзүндэн суг үнүп чыдар. Ооң уну-биле деспелзирек черде хадыыннар, чодураалар, талдар, калылганнар, даллар, инек-караганнар, сээскенер дээш чок-ла үнүш чок. Ол талазында чүрек тейжигеш. Өлче үнген ногаа оруктар чүректиң дамырлары ышкаш көстүр. Чүрек дег ол тейжигештиң барыын талазында дөргүнекте хадыңнар аразында аржаан ырлап чыдар. Ооң шоргазынче бадар орукту чарашты чадалай кылгаш, ак-көк өң-биле будуп каан. Ак-көк чада, ак-ак хадыңнар, аржаанга кирер кижилерниң кабиназы, идик-хеп уштур чери таарымчалыг. Аржаан шоргадан каргыраалап баткаш, хоолай дамчааш, ванна — деспилерге баар. Орта эмненир чер тускайлаттынган.

«Совет Тыва» совхозтуң ажылчыннарының дыштаныр кадыкшылга профилакториязы — Чүрек-Дөргүн аржааны бо. Ооң бедиинден Каа-Хем унү адышта дег көстүр. Ногаан арыг, ортулуктар, мөңгүлек хем, хову-шөлдер самолёттан көстүрүү ышкаш, чаптыла берген чыдар.

«Совхозувус төвү — Сүг-Бажы суур ол. Ооң үстүнде инек фермазы, а суурнуң дужунда ортулукта эрткен чылын ажыткан С. К. Тока аттыг культуравын болгаш дыштанылганың паркы. Ында спорт шөлдерлиг стадион, ногаан театр, танцы верандазы бар. Үезин кээрге ортулук биле суур аразында турум сепке хеме станциязы ажыттынар. А бо кезек ак кажаалар — хымыс фермазы-дыр. Ында чүс бени үскен болгаш оларның хымызын Каа-Хемниң хемур-даш разрези, Кызылдың туберкулёз аарыгларынга удур диспансери, бо аржаанда дыштанып турар ажылчыннарга болгаш өске-даа организацияларга чедирип турар бис. Хемниң ындыы талазында ногаан шөлдер — Чеди-Паштың Чинге-Дагның тараа сиген арбуз шөлдери-дир» — деп, аржаан-профилакторийниң үндезилекчизи, совхоз директору Сергей Дөңгүрович Седен-оол тайылбырлады.

Бир өөлчегде аржаанга чээрби ажыг кижи дыштаныр. Бо удаада Чеди-Паштың чээрби ийи механизатору, бригадири Б. Монгуш, механиги В. Самбуу баштадыр дыштанып турган (Олар ам мал чемин белеткеп кирипкен). Чартык чылдың көргүзүглери-биле чемпион атты чаалап алгаш, хеп чуур машина-биле шаңнаткан мурнакчы трактовист Павел Адыяа чугаалады:

— Кадыкшылга профилакторийи дээш совхозтуң дирекциязынга өөрүп четтиргенивисти илередип ужурлуг бис. Күш-ажылдың бүдүрүкчулуу, кижиниң тура-соруккуру кадыкшылдан хамаарыр. Мында бүгү чүве таарымчалыг. Эмчиниң хайгааралынга турган бис. Эмчивис — Зинаида Кенден. Бүгү анализтерни ол кылып, сүмелерни кадып турар. Сезонну үелерде ажылдаар болгаш механизатор кижиниң кадыын хынадып эмчилеп алыры амыр эвес, а бо аржаанга ол бүгүнү эртип алыр арга бар. Маңаа дыштанырга чүгле аржаан эвес, арыг агаар, турисчи селгүүстээшкиннер, спортчу оюннар — волейбол, боодалга дээш, кежээлерде лекция-беседалар, ужуражылышкыннар болуп турары — кижиниң күш-ажылче хей-аът кирип кээрдир. Мында дыштанып турар механизаторлар үш звенога үзүлгеш, Чеди-Паштан сиген кезер бис...

Мурнакчы механизаторнуң соонда дыштаныкчыларның болгаш ында ажылдап турар кижилерниң чугаа-сооду удаажы берди.

Механизатор Ч. Бежен-оол:

— Дирекция болгаш профэвилел комитеди дыштанган кижилерже сагыш салып турар. Хүннүңе чаа солуннар, номнарны библиотекарь Л. Ондур экеп турар. Кежээлерде электри чырыын чайыннал тыр шаңнаптар моторувус база бар. Аъш-чемни поварлар эаллежик белеткеп турлар, чемниң шынары эки. Хымыс биле аржаанны суксун кылып дыштанырындан артык чүве кайда боор. Ооң долуун чайдыраары — кызымаккай күш-ажыл ол-ла-дыр.

Профилакторийниң массовиги Н. Ондур:

— Бистиң Сүг-Бажы — ырлыг булуң. Уран чүүлге кижи бүрүзү ынак. Ооң чижээ мында поварлар ээлчээн баштап келген столовая эргелекчизи Б. Агармаа — бот-тывынгыр уран чүүлдүң хоочун киржикчизи, ыраажы кижи. Дыштанган механизаторларның ындынныг ыры кежээлерде Чүрек-Дөргүнден Каа-Хем унунче чаңгыланы бээр. Чылгычылар, артистер, эмчилер-биле ужуражылышкын кежээлерин аржаанга эрттирдивис. Республика эмнелгезиниң кезер эмчизи Орус-оол лекция номчувушаан, механизаторларны шинчип, хүлээп алышкын-даа эрттирди. Профилакторийниң культура-массалыг ажылы план ёзугаар эртип турар.

Профэвилел комитединиң даргазы М. Биче-оол:

— Бо турар улуг ак өгну биске профэвилелдер обкому белекке берген. Өгнүң ыяжы, дериг-херекселин эт-севи каас-шиник, национал хевирлиг кылдыр акылгыма Моолдуң ус-шеверлери кылган... Чүрек-Дөргүнде чүү чок дээр! Дыштанган кижилер Ондумнуң ханы куйларындан эрткен чылын бир аптара судурлар тыптылар. Ам база бир куйда тывыш сураа дыңналды. Хымыс фермазының үстүнде, шаанда Дагылган хүрээзи турган чер-дир. Ол судурлар аңаа турган хүрээден кээп чажыртынганын кырганнар чугаалажыр-дыр...

Чүрек-Дөргүнге чүгле совхоз ажылчыннары эвес, Кызыл хоорайдан болгаш харын-даа Красноярск крайдан безин кижилер кээп дыштанып, эмнеттинип, өөрүшкүлүг чаныр турар. Ынчангаш аржаанны чыл бүрүде чаагайжыдып, камгалап, аңаа таарымчалыг байдалды тургузуп турар бис.

Аржаан-профилакторийниң эргелекчизи — Даржаа Дамдын:

— Механизаторларның соонда чолаачылар дыштаныр. Ооң дараазында ээлчегде — малчыннар. Адактың соонда, августуң сөөлгү хонуктарында бүдүрүлге бригадаларында ажылдап турар школачылар дыштаныр. Олар сезонну хагаш, эртемнерниң далайынче эжиндирип кириптерлер. Чалыы салгал — бистиң келир үевис. Олар — Чүрек-Дөргүннүң келир үеде ээлери, чаартыкчылары...

Чүрек-Дөргүннүң хектери безин июль айның ортан ажыр эртен, кежээ үзүктел чок эдип кээр. Угулзалыг өгте удуп-оттуп чыдырында, эртенгиниң медээзин эртежи хек берип тер. Ынчан бүгү Каа-Хем унү хөлзеп, дойлуп үнер. Ажыл-ишче далашкан чон ава хемниң агымнары дег боглуш дивес, сүрлүг күштүг Каа-Хем биле Бии-Хем катчып кээрге узак шаңныг Улуг-Хем улуг Саяннарны эртип, узун оруун уламчылаар. Эрте-бурунгу Энесай чаа үениң сайзыралдыг черинде чалгып-дойлуп ырлап чыдар. Ол аялгада Совет Тываның адын адылээн совхозтуң үнү улуг болуп, Чүрек-Дөргүн аржааны дег кыңгырады дыңналыр.

Каа-Хемни паромнап кежип олурувуста, совхоз директору С. Седен-оол боданмышаан, «Чедир кылыр, шиитпирлээр айтырыгларны хүн бүрүнүң амыдыралы бо-ду-ла сөглеп кээр-дир. Ажыл-херекче ханылаан тудум, ам-даа кылза чогуур, аңгы-аңгы ажылдарның хөйүн эскерер сен. Ооң чажыттарын тып, доңун чежер апаар» деп чугаалады.

В. СЕРЕН-ООЛ,
чогаалчы.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: эртемденниң чылдазындан

Орджоникидзениң Даг кедээ ажыл-агыйының институдунуң төөгү-эртем музейиниң коллекциязынга А. П. Бородинниң ооң мурнунда билдинмес турган чуруу немешкен.

Сураглыг композитор болгаш химик эртемден бодунуң ол портредин өөреникчизи, соонда барып физиология профессору болган Н. Рязанцевке «Чүректиң ханызындан хүндүлүг Николай Владимирович Рязанцевке 1883/84 чылдарда кады ажылдап турганывыска чаагай тураскаал кылдыр. Сеткилинден бердинген А. Бородин. 1884 чылдың май 4» деп тураскаал бижикти берген.

Н. Рязанцев бодунуң амыдыралының сөөлгү он чылдарында Даг кедээ ажыл-агыйының институдунга физиология кафедразын эргелекчилеп турган. Ол Кавказтың даг чурттугларының аразынга улуг хөй-ниитичи болгаш чырыдыкчы ажылды чорудуп, национал эртемден кадрларны белеткээринге үлүүн киирген.

Институтка ооң бериншени библиотеказы онза сонуурганчыг. И. Павловтуң, И. Сеченовтуң, А. Бутлеровтуң, өске-даа эртемденнериниң адын салганы тураскаал номнары ында бар. Библиотеканың материалдарының аразында Бородинниң портреди база чоруаны ол.

БЕЛОРУССИЯ: асфальтыда мөөгүлер

«Беларусьфильм» кино студиязының артистери кандыг-даа кайгамчык чүүлдерге элдепсинмес. Оларны кино тырттырар шөлге олар боттары кылып турар-ла болгай. Ынчалзажок олар ол эртен ёзулуг-ла элдепсинген: кино тырттырар шөлче баар орук мөөгүлер-биле шыптынган болган.

Бо чылын республикада мөөгүлер хөлчок хөй болуп турар. Минскиниң чурттакчылары мөөгүлерни парктардан, сесерликтерден, чамдыкта мырыңай асфальт кырындан-даа тып ап турар. Асфальтыны шампиньоннар деп мөөгүлер дүште-даа чок буза деп үнүп кээп турар.

— Улуг шык, таарымчалыг агаар-бойдус ындыг дүжүтке салдарлыг боол турар— деп, мөөгүлерни тергиин эки билир биолог Г. Сержанин тайылбырлады.— Белоруссияның арга-арыгларында муң чыгы аңгы хевирниң мөөгүлери үнүп турар. Оларның ийи чүс ажыы тергиин эки чемгир, амданныг. Оларны аяңнарга баш удур чыып белеткеп турар. Мөөгү хүлээп алыр 1600 черлерни ажыткан. Беловежская Пуща деп камгалалдыг черниң ажылдакчылары мөөгү чыырынга ынактарга тускай көжүп чоруур делгелгени кылган. Оортан күзээн кижи бүрүзү кандыг-даа тайылбырны ап болур. Белоруссияның ном парлаар черлери мөөгү үезинге чедир плакаттарны болгаш тайылбырлыг номчугаштарны парлап үндүрген. Хүн үнүп келири билек мөөгүчүнүң кочалынче шалың сиңген тодуг мөөгүлер кирзин дээш хоорай чоогунуң электричкаларының маңнаар шагын таарыштыр эде тургускан, санын көвүдеткен.

КАЗАХСТАН: дыка камналгалыг

Нефть дамчыдар эрги магистральдарны септээринге Каспийде Бузачи чартык ортулуктуң нефть тывыкчылары хоолай алыр дээш ырак барбаан. Дыка узун дурттуг трассаны септээринге олар суг дамчыдыкчыларын ажыглаапкан. Суг дамчыдыкчыларын ооң мурнунда нефть үндүрүп алырын дүргедедир дээш чер иштинче суг сордуруп киирерингe ажыглап турган.

Каламкас болгаш Каражанбас деп нефть тывыштыг черлерге чер иштинде нефтиниң базыышкынын улуг болуруң чедип алырының чаа дөпшилгелиг аргазын ажыглаан соонда суг дамчыдыкчыларын өскээр ажыглаар арга тургустунган.

Ооң мурнунда суг нефтини чер иштинден кызып үндүргүже чедир ол нарын орукту эртер турган. Сугну чартык километр ханы чер иштинден үндүр сордуруп алгаш, каш-каш километр черге суг дамчыдыкчыларын таварты эккелгеш, ам кээп катап чер иштинче киир сордуруп турган.

Чаартыкчылар ам черни ийленчек кылдыр өрүмнеп турар апарган. Суглуг болгаш нефтилиг каъттарны дорт тудуштуруптар. Ынчаар өрүмнээн черлерже электрилиг тускай насостарны киирген. Олар нефть адаанче сугну улуг күш-биле сордуруп кирипттер.

Хөй-хөй километр каң хоолайларны камнап алырындан аңгыда чаа арга нефть тывыжынга электри энергиязының чарыгдалын хөлчок кызырган.

КИРГИЗИЯ: виноград-даа, арбуз-даа

Республиканың мурнуу чүгүнде «Бешкент» деп кур чер совхозунда виноград өстүрер черлерден эрте быжар дынияларның болгаш арбузтарның дүжүдүн чыып эгелээн. Гектар бүрүзүнден дүжүт 200 центнер чедип турар.

Оларны хөй чылда үнер чаш виноград одуругларының аразын ажыглай тарып өстүрген. Шала дашталчак хөрзүннүг черлерге дыня, арбуз олуртур, чемиш-чидилгелерни четчири-биле төккен, таарыштыр суггарган.

Дынялар болгаш арбузтарны виноград аразынга олуртканы виноградка база ажыктыг болган. Дыня, арбуз сыптарынга базырткан хөрзүн шыкты тергиин эки камгалаар, ооң түңнелинде виноград сыптары дүрген өзер.

Кур-чержилерниң үлегери-биле Ош областың кат-чимис өстүрерингe тускайжыткан дыка хөй ажыл-агыйлары виноград шөлдеринде ногааларны өстүрүп турар.

СЭТА-ның корр.

ССРЭ биле Сирияның аразында дипломаттыг харылзааларның 40 чыл болганынга

ҮЕ-БИЛЕ ШЫЛГАТТЫНГАН НАЙЫРАЛ

ССРЭ биле Сирияның аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканындан бээр 40 чыл болган, ол бүгү үениң дургузунда бистиң ийи чуртувустуң аразынга харылзаалар үргүлчү бурунгаар угланыышкынныг хөгжүп келген. Ол тураскаалдыг хүнден — 1944 чылдың июль 21-ден эгелээш, совет болгаш сирия улустуң аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың төөгү демдеглелинге эвээш эвес кайгамчык арыннар киир бижиттинген.

Бистиң чурттарывыстың аразынга харылзааларның төөгүзүн үнелеп көрүп турра, Совет Эвилелиниң сирия улуска кайы хире хөй дузалап келгенин кижи болдаар-дыр деп, Африка-Азия эп-сеткил каттыштырылгазының Сирия комитединиң даргазының оралакчызы, Ахмед аль-Асаад чугаалаан. Делегейниң ийиги дайынының үезинде совет дайынчыларның фронтуга чедиишкиннери сириякыларны француз колонизаторлар-биле демиселге хей-аът киирип, Сирияның ёзулуг национал хамаарышпас чоруун чедип алырынга дузалаан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга ССРЭ-ниң чедиишкиннери Чоокку Чөөн чүк улустарының улустарынга колониализмниң дарлалындан хосталыр, социал чаартылгаларның оруунче кирер арганы берген. Ооң эртезинде, совет улус дайынга когаралдарын эмнеп ап четтикпээн турган-ла, Сирияга дузалаксы берген деп, А. аль-Асаад демдеглээн.

1957 чылда бистиң чурттарывыстың аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулга чардынган. Ол кайы-даа талага ажыктыг кылдыр боттанып турар. Совет кижилер өнчүк ёзузу-биле дузалажып турар деп, Сирияда чугаалажып турар. Олар амгы үениң үлетпүрүнүң болгаш кедээ ажыл-агыйының, нефть тывыжының үндезиннерин тургузарынга, демир-оруктарның чаңгыс аай четкизин тургузарынга, ажылчыннарның болгаш эртем-техниктиг специалистерниң национал кадрларын белеткээринге дузалашкан.

— Бөгүн Евфраттың гидроэнергетика комплекизи, суггарылга каналдарының четкизи чокка, тергиин эки демир-оруктар чокка, Сирия дугайын чугаалаары берге — деп, Сирияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Халед Баглаш СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. — Бо болгаш өске-даа он-он улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин бистиң черге араб улустуң өнчүү Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле туткан. Өске-даа адырларга соң дузаламчызы аажок улуг.

Евфратта комплекс он-он муң гектар кургаг черлерге сугну берген болгаш күчүлүг хөй бүдүрүлгелерни хандырып турар. Сириякыларның бажыңнарында үш лампочканың бирээзинге-ле Евфратта ГЭС тоқту берип турар. Совет-сирия найыралдың демдээ апарган ол комплекстиң чоогунда ам база бир улуг күчүтенни тудуп турар. Комплекстен аңаа чедир 26 километр. Ында совет болгаш сирия тудугжулар чаа плотинаны болгаш ГЭС-ти тудуп эгелээн.

Плотинаны кылып эгелээнинден бээр бүдүн чартыкла чыл болган, ынчалза-даа ол чер таныттынмас кылдыр өскерилген. Шаанда кижи кезүлбес ырыым, эрактерде хөй муң кижилиг коллективтиң ажылы хайныккан, он-он күчүлүг самосвалдар күчүлүг шимчедикчилери-биле дииледишкен, плотинаже дой-довурак сөөртпен, ГЭС-тиң бажыңын тудуп турар чүс-чүс арматурщиктер болгаш бетонщиктер дембиг ажылда. Ол чер чурттуг оолдарының хөй кезин чүгле мааңа, тудугга, келгеш, мергежил чедип алган. Оларга совет дагдыкчылар дузалаан.

Сирия нарын болгаш дүшкүүрлүг байдалда чурттап турар, чүге дээрге Израиль ол чуртка удур чаа-чаа чүүлгедиглерни белетнеп турар, а ооң дузалакчызы болгаш хей-аът киирикчизи АКШ болуп турар. Вашингтон болгаш Тель-Авив Сирияның чорудуп турары чайгылыш чок антиимпериалистиг база антисионистиг угланыышкынга шыжытып, хоралап турар. Сирия кызыгаарларже ам база он-он танкыларны болгаш бронетранспортёрларны азы ам база элээн каш чүс америк чепсек-биле дижинге чедир чепсегленген израиль солдаттарны октаан дугайында медээ келбейн баар хүн ховарла.

Израильдиң үтер-боолары Сирия найысылалдан боо адымы хире черде турар. Ливан черде оңгуларда, хоорайдан 30 километр четпес черде, израильчилер келенип орар. Ынчангаш бүгү сириякылардан, бир-ле дугаарында чепсектиг күштерден, серемчилел болгаш бөлү берги дег агрессияны ойтур шаварынга белен чоруң негеттинип турар.

А Сирияның армиязы аңаа белен дээрзин Дамасктыже ливан кызыгаар талазындан азы Голан бедиктеринин талазындан бар чыткаш, бүзүреп көрүп болур. Автомобиль оруун дургаар чаа-чаа кастынган оңгулар, артиллерия туруштары, черже киир хөөп каан танкылар көстүр. Үтер-боолар уннары ээлчеглиг халдаашкын болгу дег чүкче угланган. Бир эвес дайын эгелээр болза, кайы хире күштүг удур согуушкунга таварыжырын билир болгаш, Тель-Авивтиң дайынзыракчылары халдаашкын кылырының хуусаазын соңгаарлаадып, күжүн катап-катап шүүдүнүп турар.

ССРЭ биле Сирияның аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканының 40 чылын бо хүннерде демдеглеп тура, сирия-совет харылзааларның чаа үе-чадазы болза 1980 чылдың октябрьда ат салган Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ болган деп Дамаскыда санап турар. Ол Керээ бистиң ийи чуртувустуң аразында харылзааларның хөгжүлдезиниң бедик деңнелдиниң дугайын көргүзүп турар деп, САР-ның даштыкы херектер министрниң оралакчызы Исам ан-Наиб медеглээн. Совет-сирия харылзааларның бөгү-ле дөрт чыл төөгүзү Совет Эвилелиниң өнчүк ёзуунуң турушкун чайгылыш чок эдеп келгенин, АКШ-тың болгаш Израильдиң чинзенишкиннеринге удур, сирия улустуң национал эргелерин камгалаар дээш, Сирия бо дунуң угланыышкынын уламчылаар деп шиитпирлиин деткип турарын херечилеп турар.

Мындыг байдалдарда Сирия Совет Эвилелиниң изегеддиг эштинге, ооң политиктиг деткимчезинге доктаамал даянып келген деп, совет-сирия харылзааларының төөгүзүнде алдарлыг юбилейге тураскааткан тайылбырынга «Ас-саура» солун бижээн.

Н. ЛЕВЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Дамаск.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Республикада машина кылыр эң улуг дээш «Шкода» деп В. И. Ленин аттыг каттыжыышкынның ажылчыннары, инженерлери, конструкторлары боттарының бүдүрүлгезиниң 125 чыл болганын бо чылын демдеглеп турарлар. «Шкода» социалистиг тургузуушкунуң чылдарында чепсек кылыр мастерскаядан ЧССР-ни болгаш өске-даа социалистиг чурттарны бүдүрүлгениң эң чугула чепсектери-биле хандырып шыдаар бүдүрүлге чери болу берген. Ол прокат станнарын, күчүлүг бус машиналарын, демир базырадырының улуг станоктарын болгаш пресстерни, демир-орук тепловозтарын, сөөлгү чылдарда адролуг реакторларны болгаш атом-биле ажылдаар электри станциязарынга өске-даа деривгелерин кылып үндүрүп турар апарган.

Пльзеньниң машина тудукчулары Свердловтуң Орджоникидзе аттыг «Уралмажының» коллективи-биле хөй чылдарда найыралдыг харылзааларны тудуп келген.

ЧУРУКТА: реактор заводунуң цегинде.

ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

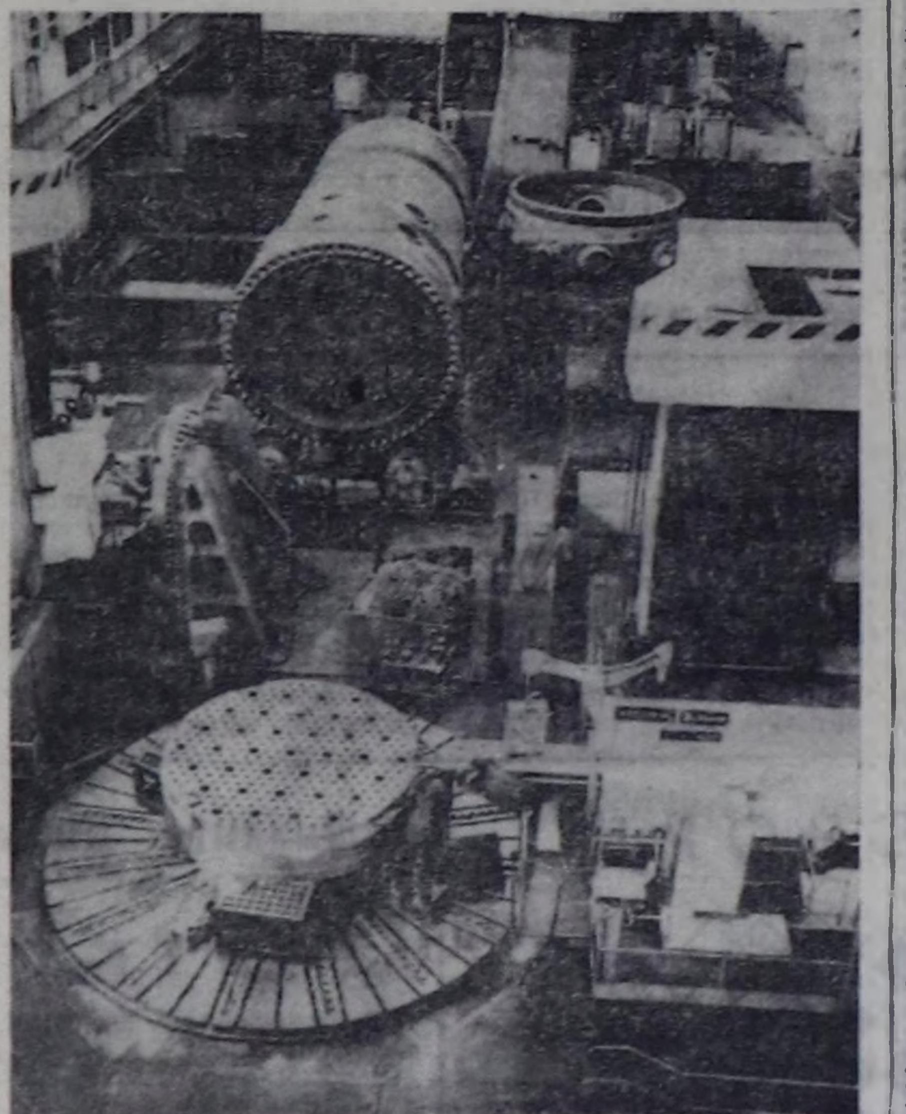

ТӨП КОМИТЕТТИН ПЛЕНУМУ

ХАНОЙ. Аңаа Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ээлчеглиг пленуму боол эрткен. Ол улус ажыл-агыйын углап-башкарарын сайзыраңгайжыдарының айтырыгларын чугаалажып көрген. Пленумга илеткелди ВКП ТК-ның чиңгине секретары Ле Зуан кылган.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВСР-ниң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында ВКП-ниң V съездизиниң шиитпирлеринде айыттынган харыысалгалыг сорулгаларны боттандырары-биле чурттуң экономиктиг болгаш социал амыдыралынга шыгыы чаартылганы чедип алырының чугулазын пленум айыткан. ВКП ТК бар курлавырларны улам-на долузу-биле ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш, продукцияның шыгарын бедидери дээш демиселдиң чугулазын айыткан. Ону чедип алыр төлээде, экономиканы углап-башкарарын сайзыраңгайжыдары, күш-ажылчы коллективтерниң тывынгыр [illegible] ажылды организастаарының чаа хевирлерин калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула боол турар. Үлетпүрнүң болгаш садыгның хуу секторларынга социалистиг чаартылгаларны улам күштелдирериниң, экономиканың социалистиг күрүне секторун үргүлчү быжыглаарының эргежок чугулазын пленум онзалап демдеглээн.

ВКП ТК-ның пленумунга ЭДЧ кежигүнү чурттарның Москвага болган дээди деңнелдиг чөвүдел хуралының шиитпирлеринге үндезилээш, ВСР-ниң даштыкы политиктиг харылзааларын, хамыктың мурнунда Совет Эвилели-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле харылзааларны улам калбартып, ханыладырынче угланыышкынның база катап бадыткаан.

Пленумнуң дугайында информастыг дыңнадыгда ВКП ТК-ның экономиканы эргелеп-башкарарында бар четпестерни болгаш кызыгы черлерни ханызы-биле анализтеп көргенин демдеглээн. Партияның угланыышкынынга чөрүшкен, социалистиг тургузуушкунуң болгаш Төрээн чуртту камгалаарының херээнге хоралыг дүжүметсиг, түс черниң эрге-ажыын көөр, тала-дугай тырттар, хөй-ле айтыышкыннар бээр болгаш өске-даа эргиниң артыышкыннарынга удур шиитпирлиг демиселжириниң эргежок чугулазын ол айыткан.

Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, беш чыл планының даалгаларын күүседир дээш калбак демиселди чорударынче бүгү партияны болгаш бүгү улусту ВКП-ниң Төп Комитеди кыйгырган.

НАЙЫРАЛДЫГ БЕСЕДА

СОФИЯ. Болгарияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живков Алжирниң Национал хостала фронтузу партияның Политбюро кежигүнү, даштыкы херектер министри Ахмед Талеб Ибрагимни ооң ВУР-га албан ужуруунда аян-чорук кылып чеде берген үезинде хүлээп алган.

Талалар беседа үезинде боо-чепсекти ындыг бүдүрер чоруктуң бүгү-ниитиниң тайбыңынга болгаш делегейниң айыыл чок чоруунга таварыштырып турары боттуг кыжанышкынынга шыгыы сагыш-сырап турарын илереткен. Тайбыңга ынаныылдыг бүгү күштерниң нииты күженишкини-биле база боо-чепсекти дүкүрериниң дээштиг хемчеглерин алырының түңнелинде тайбыңны болгаш кижи төрелгетенниң амы-тынын камгалап ап шыдаар болгаш камгалап алыры эргежок чугула дээрзинге бүзүрелди илереткен.

Т. Живков алжир министрге Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелерниң ядролуг чепсекти ындыг бүдүрерин соксадырынче болгаш Европага база бүгү делегейге айыыл чок чоруктун хандырарынче угланган тодаргай саналдары-биле таныштырган.

Чоокку Чөөн чүк кризизин шиитпирлээриниң эргежок чугула негелдези палестин айтырыын туюлунга чедир шыны-биле шиитпирлээри болурун талалар чаңгыс туруш-биле демдеглээн.

(СЭТА).

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ ПРОГРАММАЗЫН ЧАРЛААН

МАНАГУА. СЭТА-ның корр. С. Горбунов биле О. Колесников оларның дамчытканы: Национал хосталганың Сандинож фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның Национал катап тургузуушкун чазааның удуртукчу чөвүлелиниң координатору Д. Ортега бо чылдың ноябрь 4-те болур бүгү-нииты соңгулдаларга республиканың президентизиниң албан-хүлээлгезинге НХСФ-тиң кандидаты кылдыр депшиттирген. Ол дугайында шиитпирни НХСФ-тиң дээди консультативтиг органының — Сандинож ассамблеяның аңаа болган ээлчег чок сессиязынга үндүрген. Оралакчы президентиниң кандидадынга чазаттың удуртукчу чөвүлелиниң кежигүнү С. Рамирес депшиттирген.

Сессияга Никарагуаның келир үеде парламентизи болур Национал ассамблеяның депутаттарынга НХСФ-тен кандидаттарның даңзызын чаңгыс үн-биле бадылаан. Оларның аразында— нарын эрге-чагыргага удур демиселдиң киржикчилери, улусчу эрге-чагырганың активчилери, күрүнениң болгаш хөй-нииттиниң сураглыг ажылдакчылары кирген.

Ону хаарда чуве чугаалааш, Д. Ортега, бүгү никарагуаларны соңгулдаларга идепкейлиг киржип, боттарының бадылаашкыннарын НХСФ-тиң кандидаттары дээш бээринче кыйгырган. Бөгүн НХСФ-тиң амыдыралгызы-биле боттандырып турары революстуг чаартылгаларның программазы дээш улустуң бадылаарынга бүзүрелин ол илереткен.

НХСФ болза Никарагуаның хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң үргүлчүлекчизи болурун оратор айыткан. Ол демиселди америк далай шериглери бо чүс чылдың эгезинде-ле чылча базарын күзеп турган. Чажыт болгаш тура халышкынның-даа демиселдиң чылдарында каналып, быжыккан фронт национал хосталыышкынның идеалдарының да чайгылыш чокка, шыдамчызы боол турар. Ол идеал дээш бистиң улустуң эң дээре 50 муң ажыг оолдар болгаш кыстары боттарының амы-тынын бергеннер. Бөгүн бистиң кол дайзынывыс — АКШ-тың империализми база катап халдап келген. Бодунуң шылгаттынган дайынчы аваңгардын долгандыр сырый каттышкан улус чаа Никарагуаны тургузарының эрге-ажыы дээш база катап демисежип турар.

Бистиң мурнувуста чугула сорулга салдынган: бүгү-ниитиниң соңгулдаларын, чурттуң төөгүзүнде эң баштайгы, ёзулуг хостуг болгаш демократтыг соңгулдаларны эрттирер бис. НХСФ ол соңгулдаларга белеткенири-биле никарагуаларның ол дээш кижи көөр хөөн чок диктатурага удур, империалистиг кулданыышкынны буза шавар дээш демисежип келгени программаны чарлап турардыр.

Д. Ортега НХСФ-тиң соңгулда мурнунуң программазын номчуп чарлаан. Ында улусчу эрге-чагырганы улам-на быжыглаарын, эргелел-башкарылганың ниитилел системазын сайзыраңгайжыдарын көрүп турар. Чурттуң камгаланыр аргазын улам-на быжыглаарын, АКШ-тың агрессиязындан Төрээн чуртту камгалаарыбиле улусту чепсеглээрин НХСФ бодунуң чугула сорулгазы кылдыр санап турар.

НХСФ моон-даа соңгаар Никарагуаның болгаш ооң улузунуң эрге-ажыктарынга дүүшкен хамаарышпас даштыкы политиканы чорударын, бүгү делегейге тайбыңның быжыглаарынга идепкейлиг киржирин хүлээнип турар. Бистер боттарывыстың тускайлаң эргевистя — хостуг болгаш хамаарылга чок чурт болурувусту утвайт турган, Төп Америкага тайбыңны тургузарын чедип алырының талазы-биле күженишкиннеристи үргүлчүлээр бис — деп, Д. Ортега чугаалаан.

НХСФ-тиң программазында ол ышкаш экономиканың быжыглаарының болгаш улам хөгжүдериниң, мелчүг дел-дарлалдан хостуг ниитилелди тургузарының, ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин бедидериниң кол-кол угланыышкыннары база айыткан. Аграр реформазын, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының доктаамал хөгжүдеринин айтырыглары ында чугула черни ээлеп турар.

Кижиниң кол эргелериниң бирээзин — ажылдаар эргезин хөй миллион американнар оскунган. Ажыл чок чоруук ылаңгыя негрлерниң болгаш АКШ-та биче националдарның ортузунда дыка өскен. Амыдыралче кирип четтикпээн аныяктар ажыл тыппайн турар. АКШ-тың беш ажыл чурттакчы бүрүзү, негр оолдар болгаш кыстарның ийиги кижи бүрүзү ажыл чок.

ЧУРУКТА: Лос-Анджелесте күш-ажыл биржазының чанында ээлчег манап ажыл чоктар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң патриоттарының июльда чоруткан чедиишкинниг дайынчы хөделиишкиннериниң түңнелинде чуртка транспорт шимчээшкини бүрүнү-биле соксаан болгаш шаажылакчыларның 250 хире солдаттары чыскаалдан үнген. Реаксылыг чалча эрге-чагырганы бүрүнү-биле, аштырарындан чайладыр дээш, Рейганның администрациязы, АКШ-тың чепсектиг күштериниң штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы генерал Дж. Вессини болгаш АКШ-тың мурнуу шериг округунуң командылакчызы генерал П. Горманни Сальвадорже «хыналдалыг» аян-чорук кылыры-биле кончуг дүрген чоруткан.

ГАВАНА. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары Усулутан болгаш Сан-Висенте департаментилерде Хокоте-Дульсе болгаш Сан-Себостьян дээр хоорайларда турар шериг гарнизоннарын атакалааныл сальвадор патриоттарның «Венсеромос» радиостанциязы дыңнаткан. Дайзын дириг күжүнге улуг чидириггe таварышкан. Партизаннар бир танкыны узуткааш, дыка хөй санныг боо-чепсекти болгаш ок-чемзектн хунаап алганнар.

Диктаторжу эрге-чагырганың «Атлакатль» болгаш «Бракамонте» дээр шилиндек батальоннары Усулутан департаментиде шаажылакчы халдаашкыннарны кылып турар. Партизаннарга бичии-ле сагыш-сеткил каттыштырган деп карагаанда шаажылакчылар тараачыннарны хилинчектеп, оларның чурттаар черлерин өрттедип, тараа шөлдерин узуткап турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН КҮШТЕЛГЕН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанның чурттакчылары израиль эжелекчилерге удур демиселин үргүлчүлеп турар. Июль он чедиде ливан патриоттар база бир чедиишкинниг хөделиишкинни кылганнар. Барук дээр чурттакчылыг черниң кыдынынга оларның салып каан миназынга израиль моторжуткан хайгыылчылар чаштыган. Ийи куяктыг транспортёрлар узуткаттынган, элээн хөй эжелекчилер өлүрткен болгаш балыглаткан. Сөөлгү хонуктарда ливан партизаннар беш дайынчы үнүүшкүннерни кылган. Интервентилерниң дириг күжүнге болгаш техниказынга когаралды таварыштырган.

Ливан найысылалга аткылажыышкынны соксадырынга хайгаарал талазы-биле комиссияның хуралы болган. Чуртта байдалды улам чогумчалыг болдурарынче үгланган хемчеглерни аңаа чугаалашкан. Шуф болгаш Алей дээр даглыг районнарга айыыл чок чорукту хандырарының планын боттандырары амгы үеде бо талазы-биле чугула чүүл боол турар. Ливан чазактың июль он сесте болган хуралы чогум-на ол дугайында чугаалашкан.

ЧАЗАКТЫҢ ЧАА СОСТАВЫ

КАИР. (СЭТА). Ында Египеттиң чазааның чаа составын тускай чарлаан. Чурттуң улусчу хуралынга (парламент) бо чылдың май айда болган соңгулдалар-биле холбаштыр мурнунда чазак дүшкен.

Президентиниң декредин ёзугаар премьер-министрге Камаль Хасан Али томуйлаткан. Мухаммед Абдель Халим Абу Газаля премьер-министрниң оралакчызының, камгалал болгаш шериг үлетпүрүнүң министриниң албан-дужаалында хевээр арткан. Моон мурнунда элээн каш чылдарның иштинде КНО-нуң чанында ЕАР-ның доктаамал төлээлекчизи турган Ахмед Исмат Абдель Магид даштыкы херектерниң чаа министри апарган, иштики херектер министри — Ахмед Рушди болган. Ниитизи-биле чаа тургустунган чазакта 9 чаа министрлер кирген.

ЧӨПШЭЭРЕЖИЛГЕ ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр кипр месилдежиишкининде киржип турар талаларның төлээлекчилерин ол месилдежиишкинни таварыштыр шиитпирлээрниң аргаларын чугаалажып көөрү-биле оон-биле ужуражырынче чалаан. КНО-нуң штаб-квартиразында чарлааны-биле алырга, ол ужуражыышкын Венага августуң 6—7-де болур ужурлуг.

Чурттуң ийи—грек болгаш турк общиналарынга таарымчалыг чөпшээрежилгени чедип алыр сорулга-биле чүткүлдү үргүлчүлээрин КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүлели Х. Перес де Куэльярга дааскан. Ындыг сорулга чүгле общиналар аразынга чугаалажыышкыннар үезинде чедип алдынып болур деп санааш, КНО ону катап эгелээри дээш кызыдып турар.

СИРИЯ ОЙТАЛАВАС

ДАМАСК. (СЭТА). Империализмниң болгаш сионизмниң талазындан кандыг-даа кыжаныышкыннар Сирияны араб улустарга удур сүлчээлерни сойгалап, ойтур шаварының оруундан ойталадып чер-ле шыдавас деп, САР-ның оралакчы президентизи М. З. Машарика медеглээн. Бистиң чуртувус Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарынга башкаткан бөмбүрзектиң депшилгелиг күштеринге даянмышаан, араб улустарның хостуг болгаш хамаарышпас болур чоруу дээш демиселди чайгылыш чокка үргүлчүлээр деп, ол сирия студентилер-биле ужуражыышкынга чүве чугаалааш, демдеглээн.

САР-ның оралакчы президентизи Ливанны башкаландырганы, ону Сирияга база өске-даа араб күрүнелерге удур агрессия баазазы болдурар дээн АКШ-тың болгаш Израильдиң пландарының буурап дүшкенин демдеглээн. Сирия моон-даа соңгаар ливан национал-патриоттуг күштерниң талазынга деми сежир. Ливанның чаңгыс аай болгаш тускайлан чоруун быжыглаарынга дузалаар.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Үш харлыг Юля удуур дээш:
— Авай, платьемни уштуйн бе?
— Ийе.
— Уктарымны база бе? Шуптузун бе?
— Ийе.
— Че харын, чүгле кежим-биле удуур мен ыйнаан...

* * *

Үш харлыг Катя кырган-авазынга:
— Бо багай торт-түр.
— Чүге?
— Чүге дизе, ол эвээш-тир, бичии.

* * *

Ачазы телефон-автоматтан долгап турда көргеш, 4 харлыг Тарас айтырган:
— Ачай, бо телефон-пистолет бе?

* * *

Витяга кырган-авазы чугаалаан:
— Өрээлинге баргаш хевинни уштуруп кызыдып көрем.
Витя өрээлинге хевин уштуп чадап-ла турган.
— Витя, канчап тур сен?
— Кызыдып тур мен...

* * *

4 харлыг Ленадан айтырганнар:
— Сүттү сеңээ аякчыгашка азы стаканга кудуп бээли бе?
— Стаканга.
— Ону тудары берге-ле болгай, тудар сыпчыгажы чок.
— А мен ону белиндеп тудуп аар мен...

* * *

Бир катап кырган-авазы үш харлыг Аняга бодалга бодаткан:
— А биле Б хоолайга органнар. А ээп дүшкен, Б чиде берген, хоолайда чүү артканыл?
Аня үр-даа боданмайн харыылаан:
— Истер арткан.

* * *

Үш харлыг Тарас географтыг карта көргеш:
— Ой, глобусту үреп кааннар-дыр.

Тожу кызы Наталья Соколованың «Тыва кызын» ырлап турары.

ТЫВЫЗЫКТАР

Түмендейниң түмен шокар чылгызы
Дүңгүр дагжап чоруй бааду.
(*Баажызы амылыг бойдуста*).

Дөң ажарга-ла өдек,
Дөң ажарга-ла өдек.
(*Баажызы дириг амытанарда*).

Кара талдың чүзү чок.
Караты-хаанның ыдынын үнү чок.
(*Баажызы амылыг бойдуста*).

Кежээ келир, эртен чанар.
(*Баажызы эдилелде*).

Куш бе дээрге, чүглүг чалгыны чок.
Күске бе дээрге, ужуп чоруур.
(*Баажызы амылыг бойдуста*).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ТӨӨГҮНҮҢ КИЧЭЭНДИРИИ

1985 чылда Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары, акы-дуңма социалистиг чурттарның улустары, делегейниң бүгү кижи төрелгетен Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылын калбаа-биле демдеглээр. Совет улустуң болгаш ооң алдарлыг Чепсектиг Күштериниң чайынначак тиилелгезиниң түңнелинде гитлерчи эжелекчилер чылча шаптырган, шериг-политиктиг авантюристерниң делегейге тергиидел дугайында кордаашкыннары буурап дүшкен.

Совет шериглерниң 1944 чылдың чайынында Белоруссияга күчүлүг шавар халдаашкынын «Багратион» деп адаан. Ол шавар халдаашкынны чединишкинниг чорудукан түңнелинде немец-фашистиг армияларның «Төп» дээр бөлүү бүрүн чылча шаптырган. Ынчаарга гитлерчи командылал Белоруссияга кедергей хөй күштүг мөөңнзэн. «Төп» бөлүктүң составынга моторжуткан болгаш танк шериглериниң безин 24 дивизиязы турган. оларны «Гитлерниң согугжу бөлүү» деп адааннар.

Белоруссияга шавар халдаашкынын партизаннарның маадырлыг «рельс дайыны»-биле эгелээн. 1944 чылдың июнь 20-ниң дүнезинде Белоруссияның партизаннары фашистиг эжелекчилерниң тылынга «рельс дайынын» калбаа-биле чорудкан, а дан бажынга — чер чырыгыже чедир демир-оруктарның 40 муң ажыг рельстери агаарже буступ чаштай берген. стратегтиг көвүрүглер, немец-фашистиг эжелекчилерниң телеграф болгаш телефон харылзаа шугумнары чыскаалдан үнген. Фашистиг шериглерни, оларның шериг чепсээн, аъш-чемин сөөртүкен хөй вагоннар база агаарже чаштаан, ортан артканнары оруктарга тырлып турупкан.

Дөртен чыл бурунгаар Белоруссияга болган улуг тулчуушкунуң ийиги үе-чадазы июнь 23-те эгелээн. Гитлерчи шериглерниң генерал-полковниги Рейнхардтың 3-кү танк армиязын Прибалтиканың 1-ги болгаш Белоруссияның 3-кү фронтуларының маадырлыг шериглери аткалаан болгаш хөй хүнерде кадыг-дошкун, хан төгүүшкүннүг тулчуушкуннарның түңнелинде чылча шапкан. Генерал Рокоссовскийге командылаткан Белоруссияның 1-ги фронтузунуң шериг каттыжыышкыннары июнь 24-те гитлерчи генерал Форманың 9-кү армиязынга удур шавар халдаашкынны эгелээн. Бобруйск хоорайны сес хонук хуусаада хостаар дугайында дужаалды Дээди Кол командылал генерал Рокоссовскийге берген турган. Ынчаарга шылгараңгай совет полководецчуларның бирээзи Рокоссовский ол дужаалды хуусаазындан дөрт хонук бурунгаар күүсеткен болгаш немец-фашистиг эжелекчилерден Бобруйскини июнь 29-та хостаан.

Белоруссияның найысылалы Минск хоорай, ооң ынчаарда арткан чурттакчылары гитлерчи эжелелдиң адаанга үш чыл ажыг үениң дургузунда хилинчектенип келген. Гитлерчи фашистерниң «Төп» армияларының штаб-квартиразы база анаа турган. Минскиден автоорук бистиң Төрээн чуртувустуң чүрээ Москваже дорт чоруткан. Немец-фашистиг эжелекчилерниң танк шериглери 1941 чылдың чайынында Белоруссияның найысылалын эжелээн турган. А маадырлыг совет шериглер 1944 чылдың июль 3-те Минскини маадырлыы-биле хостаан, ооң чурттакчылары боттарының хостакчыларын чечектер-биле өөрүшкүлүг уткааннар. Төрээн чурттуң найысылалы Москва июль 3-түң кежээзинде артиллерияның дааштаашкыннары-биле Минскиниң хостакчыларынга байыр чедирген.

Маадырлыг совет шериглер болгаш партизаннар Белоруссия тулчуушкуннарының үезинде немец-фашистиг эжелекчилерниң ырмазын сыккан: тулчуушкуннарга киришкен 38 немец дивизиязының 28-ин бүрүн узуткаан. 500 муң ажыг гитлерчилер өлүрткен, балыглаткан, оларның аразында 10 генерал өлүрткен азы ис чок читкен, а 21 генерал туттурган.

Дөртен чыл бурунгаар Белоруссияга тулчуушкуннарның үезинде Москвага база улуг болуушкун болган: туттурган гитлерчи 57.600 генералдар, офицерлер, солдаттар Советтер чуртунуң найысылалының кудумчулары-биле кылаштажып эрткеннер. Москваның Ленинград шоссезин, Горький кудумчуну тавартыр, Сад оруун долгандыр олар ийи караа кулдуя берген, ийи эктин кыстына берген, куду көрнүп алган эрткеннер. Олар 1941 чылда Гитлерниң «чаңнык» дайынының түңнелинде Советтер чуртунуң чүрээ Москва хоорайның кудумчулары-биле «тиилекчилер» болуп эртерин кордап, ол дугайын фашистиг гитлерчи Германияның чагырыкчылары чарлап, делегейге тергиидел дугайында хөй удаа чулчуруп турганнар. 1812 чылда Ада-чурттуң дайынының чылдарында Москвага кирип келген турган Наполеонуң шериглериниң бурап дүжээнинден дора аштырыышкынга гитлерчи шериглер 1941 чылдың күзүнүнде совет найысылалдың чоогунга таварышканнар.

Хөй миллион, дижинге чедир чепсегленген «тиилеттирбес» дээн гитлерчи шериглерни Белоруссия тулчуушкуннарынга болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү үезинде чылча шапканы — амгы үеде делегейге тергииделче чүткүп турар американ империалистерге болгаш оларның өттүнүкчүлеринге төөгүнүң шыңгыы кичээндирии-дир.

(ПМА).

Кыска шоодуглар

АДААРГАЛ БОЛГАШ КОЧУЛАЛДАР

1. ДЕЛГЕЛГЕ ЗАЛЫНГА

Салым-чаяанныг чурукчунуң чураан чуруктары көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп, сонуургады бээр. Магадап, чарашсынып-даа турар, маргыжып, шугумчулээр-даа кижилер база бар.

Чурукчу-ла кижи боопчадавас (урал чүүлдүң кыдынында кыстынып чоруур). семис чоон, чолдак сынныг, ногаан-сарыг карактарлыг, кижи ортузу эртип чоруур хире эр ийи холун хөрээнде шавыштыр салып алган, бир чурук дужунда дыызыдыр-ла шуугаан тур:

— Мында черле кижи чарашсынар, онзагай чүве чок-тур. Ында бир сураглыг чурукчуга дөмейлежир дээш дыка-ла шырбайган-дыр. Композициязы чедимче чок. Та кажан чуруп өөренип алыр оолдар ыйнаан бо.

— Үстүг будук уран чүүлүн дыка-ла билир-дир силер аа? Чогум композицияны канчаар билип ап болурул, акый — деп, аныяк көрүкчүлерниң бирээзи сонуургап айтыра каапты.

Демги шүгүмчүлекчи аныяк айтырыг салган кижиже кылчаш кылдыр көре каапкаш, зал иштинден базып үне берди.

Адааргак чоруктуң кара хөлегези деп чүве ол. Эштөөрүнүң чедиишкиннеринге өөрүүр туржук, харын-даа нүгүл хевирин бүдүү хөрлээледип каар. Адааргаачал чоруктуң дөзүнде бодун тоглунары, ийи арынныг, чашпаачы, дошкун болгаш кээргел чок чорук чыдар.

2. ИНДИЙ КИНО КӨРГЕН СООНДА...

Ийи сериялыг индий кино төне бээрге, кинотеатрдан үнген көрүкчүлер хоорай автобузунче чаза булган. иткилежип кирип эгеледилер. Кино үезинде ооң маадырларының салым-чолунга сагыш-сиреш ыглай каапканындан, чамдык көрүкчүлерниң будуп алган карактарының адаа былчажы бергени илден.

Ол аразында, райондан келген хевирлиг, назы-хары улгады берген херээжен кижи дүжер черин эки билбезинден Мугур деп автобус доктаар черни айтырарга, анаа турган кижилер чир-шоң дүштүлер:

— Эневис элээн «таарыштырыпкан» ышкаш-тыр, сыр эскээр бар чыдар аан...

Мөгүдээн пассажир даразында дүжер дээрге, дыргын долган улуг үндүрер боор бе, угда-даа чок, чайлап бээр кижи-даа чок.

Үжен ажыг градус изигде-ле джинс чүвүр кеткен, узун сыргаларлыг оолдар кыстар үнерин не белеткенип, демги көдээден келген кижини катай хаара аразынга идип үне бээрге, оозу аар сумкаларын тудуп чадай-чадай асфальтыга илдигип барып дүжерге. кым-даа анаа дузалашпаан. харында сыйтынайндыр каттыржып кагдылар.

Ийи сериялыг кинону чалгаа-ла көрүп, не кижиниң овур-хевиринге сагыш аарып орган көрүкчүлер-ле болгай. деп муңгарап болап чордум.

3. ДИДИР-ДИДИР

Улуг эвес хоорайжыгаштың мещан үзелдиг чугаалажыр ынак темазы бар:

— Чолааты. А пиво садар черде турар чорду...

— Ол-даа канчаар. ооң эргези-дир, а демги ийи артист аныяктар чарлы берген дашчып турарыл чоп?

— Ону дыңнаваап мен. Шын боор магат чок. бо шагда чүү-даа болуп турар чүве-дир.

— Ойт, демги журналист кымын аныяк журналист кысты шенектепкеш чорда көрдүм...

— Ол дээрге эвилең-ээлдек чорук-тур ында кижи кайгаар чүү боор. 2 шүлүкчү И. Э. «сагыл четтирген» деп чүзүл?

— Арагазындан эмнедип алганы аки болган-дыр. Ол дээрге, чодул-думаа эмнээни-биле дөмей болган шагдыр бо. Харын-даа эмчи черинин чажыды болур чүве. Чаа Америка ажыттайн көр.

— Ындыг-дыр. Аныяк артист А. Х. «Хөглүг өгге» ырлап, хөглеп хонгаш, хемчегге онаажып, акшага база торгаткан-дыр.

— Ха! Теледамчыдылгага киришкен кижи канчап торгадып, хемчег алзыр чүвел?! Харын гонорар алыр эвес чүве бе?

— Бистиң аспырак кижилеривис эзиректер сергедир черни «хөглүг өг» деп адап алганын дыңнаваанын ол бе, кай?

Бир шүлүкчүнүң бижээни «дидир-дидир» ам-даа сойгалавышаан хевээр, ону улус ам — «БКС» дээр апарган, ону чазып чугаалаарга — «бир кижиниң сеглээни ...»

С. БАИР.

Улустуң чугаазынга үндезилээш

ТӨЛГЕ

Ирик бай, илчиргей семис, хойтпак мээлиг, хоолургак лама чурттап чораан чүвен иргин.

Бир-ле эртен биеэ лама чиң сарыг шайын ижип, чигир-боовазын чооглап, долбан сарыг эрегезин шуудуп, даринаазын номчуп, таалап ора, улуг тынгаш, удуй берип-тир.

Эзевишаан, оттуп кел-ле. эрегезин ээге-ээге, ол-бо суйбагылаан — элдеп чүве: эреге чок! Хөлечинтер хөлчок сүртеп, ал сарыг хүнү бадыр айтыржып дилээн — алага! Сес хона бергенде семис ламаны сепкередип, серинтендирер дээш, каттышкак казызын аңдара каапкарга, эжен бо, эрегели бо чораан!

Бир-ле дүъште биеэ лама кадырган хеңмениң кара мунун дерин шааладыр аартап ора, «Бодум канчаар бодаар ирги мен» дээш, шо каап көөрге, шокар инек мыйызындан «бурганнаар» боол-тур. «Орта чоор бе?! Ом-мани-патни-хом!» дээш, ак оон албачыларга ала карак шимдирбейн кадартып, «Үзер инек турбазын, көрүңер!» деп, үнер-кирерде үргүлчү кончуттунуп турул-тур эвеспе.

Бир-ле кежээ биеэ лама кара-шокар хаш хөөргезин сарыг торгу бөөдейинден уштуп келгеш, тулган хоюг чыргыраазын думчуктап, азыг дижин арлайтыр азыыптарга, хытбайыраан, кулаа кижий берип-тир. Хөөргезиниң көс дег кызыл шурузунда кыдат сарыг хырба-биле быжыглаан омаашчыгайы-биле куруглуг кулаан кузумуурлап чушкуптарга, лама-даа мөгүдей чоруй, мөчүй берип-тир оо!

Калган баштыг халбыышчыгашты элеп сынмас, эптиг ээлгир болзун дээш, үсевер кижи ыгаап тургаш, кайлыг, инек малдың мыйызындан сиилбээн болгандыр. Лама шо каарга, оозу «дүшкен» чүвен иргин.

К. ОРГУ.

ЫЯШ ИЛИИР

Хеп базар илиир ыяш боол болур бе? Ындыг болгаш оон-даа өске айтырыгларга харыыны Челябинск областың Аргаяш суурда чурт шинчилел музейинден ап болур. Ол музейде Аргаяштың чурттакчыларының бирээзиниң хүлээдип бергени ындыг, ыяш илиири делгеттинген.

Хөй-ниитиниң эки туразы-биле тургустунган ол музейде бир муң ажыг чүүлдерин делгээр.

(СЭТА).

КРОССВОРД

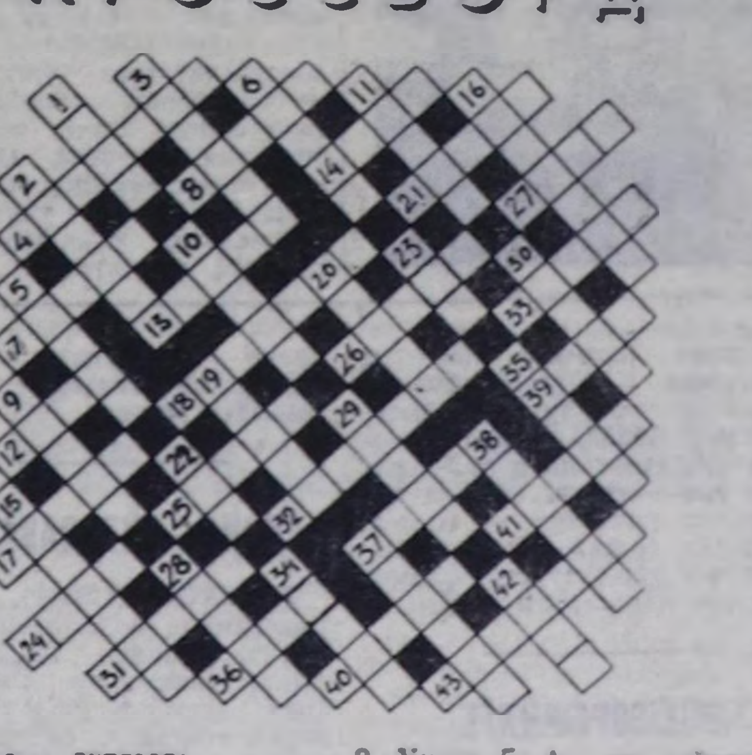

I. Доора дургаар:

4. Куш. 7. Сава. 8. Солун. 12. Тыва чогаалчы. 13. Херексел. 14. Тывада хем. 17. Мал чеми. 18. Хоккейжи. 21. Союстаарларның бир хевири. 24. Аът херексели. 25. Тыва эдилел. 26. Орус чурукчу. 27. Өң. 31. Химиктиг элемент. 32. Испанияда хоорай. 33. М. Ю. Лермонтовтуң шүлүглели. 36. Бижик демдээ. 37. Далай амытаны. 39. Тудугда техника. 40. Дириг амытан. 41. Кижиде организм. 43. Кино артизи.

II. Узун дургаар:

1. Бода мал. 2. Херексел. 3. Үнүш. 5. Ак чем аймаа. 6. Өөредилге херексели. 9. Улуг хемчээлдиг чогаал. 10. А. С. Пушкинниң шүлүү. 11. Тывада суур. 15. Шериг эрге. 16. Совет космонавт. 19. Эрги сумуга хуваалда. 20. Хол. 22. Африкада күруне. 23. Сан ады. 28. Россияга улусчу ополченьениң баштайгызы. 29. Ак чем. 30. Өөредилге черинде факультет удуртукчузу. 34. Орус чогаалчы. 35. Коргузулгеарны. 37. Чооккү Чөөн чүкте чартык ортулук. 38. Испанияда хем. 42. Чечек.

Б. ОНДАР тургускан.

«Шынның» шыдыраа конкурузунга

ДӨРТКҮ ЭЭЛЧЕГ

Республиканың шыдыраа федерациязының болгаш «Шынның» каттышкан шыдыраа конкурузу уламчылап турар. Июнь 16-да № 140 «Шында» парлаттынган конкурстуң шинтпирлиг үшкү ээлчээниң онаалдалары этюдту болгаш 2 кештүг бодалганы шын тыпкан В. Ондар (Ээрбек), Ю. Удерек (Ээрбек), К. Кыргыс (Ак-Тал) олар 6 санны, С. Тюлюш (Хандагайты) 5 санны, П. Иргит (Туран) 4 санны алганнар. Редакцияга чагаазы келген болгаш мында ады кирбээн чамдык кижилер чүгле ийи кештүг бодалганы бодааны-биле тус-тузунда 2-2 санныг болган. Ийи кештүг бодалганы шупту киржикчилер шын тыпканы-биле оон кожун парладывыс.

Этюдтуң кештери мындыг:

1. Kh5! Ф:f7 2. Ce8! Фe6 3. Cd7+ —;
1. ... Фf5 2. Cd7 + —
1. ... Kp:h5 2. Ce2+ Фg4. Kpd2! + —;
3. 1. ...Kpf3 2. Ce2+ + —;

Үш ээлчегниң түңнелин үнүп, эң сөөлгүзү эгелеп турда, конкурстуң киржикчилери В. Ондар, Ю. Удерек, К. Кыргыс олар тус-тузунда 16 санныг болуп, өскелерни мурнап турар. С. Түлүште (15 сан) олардан чүгле чаңгыс сан эвээш.

Бөгүн эң сөөлгү, дөрткү ээлчегниң онаалдаларын этюдту болгаш үш кештүг бодалганы конкурстуң киржикчилериниң кичээнгейинге бараалгаттывыс.

№ 1

Үш кештен мат (3 сан)

№ 2

Удуп алыр (4 сан)

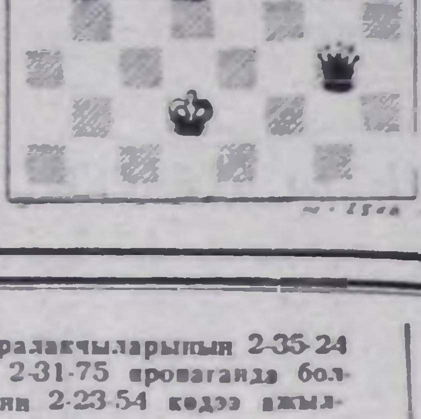

СОНУУРГАКТАРГА

ҮНЕЛИГ «ХОРАН»

Эмнелгениң эмблема демдээ — чылан. Бодунуң хоранын берип турар чыланны Москва чоогунда Химкиден ырак эвес серпентарийге көрүп болур.

Гадюка дээр ээм чыланнары ында эмгежок. Оларның саны амгы үеде дөрт муң ашкан. Гадюкаларны тускай дерзэн черлерде ажык дээр адаанга ажаап турар.

Чылан ажаар тускай эртемниг кижи кирза саныктарлыг, тускай хол хаптарлыг болур. Чыланнар азыраар черге ол чедип келгеш, оларны дыка оваарымчалыг чыып, лаборатория чанынга эккээр. Беш чүс чыланнар боттарының хоранын бээр дээш ында «ээлчег» манаан чыдар. Гадюканы полиэтилен илеңканы даңчыштыр эрттириптерге, ооң кылагарзымаар хораны стаканга төктүп калыр.

Хоранны тускай савага куткаш, чылыдылга-биле болбаазырадыптарга, сарыг өңнүг кристаллдар — кургаг хоран болу бээр. Чылан хоранын янзы-бүрү аарыгларга удур ажыглап турар.

...Гадюка дээр чыланнарны өлүрери хоруглуг.

УГУЛЗАЛАП АРГААН ПӨСТЕР

Шаанда Борис Годуновтуң болгаш ооң боярларының кедер хептери алдын, мөңгүн хээлиг удазыннардан угулзалап аргып турган. А «Мосфильм» телестудияда режиссёр С. Бондарчук «Борис Годунов» деп фильмни тырттырар дээш ындыг удазыннардан угулзалап аргаан пөстен кылган хептерни даарап бээр дугайында Вологданың «Снежинка» бүдүрүлге эргелелинге чагыг киирген.

Дөрт чүс чыл бурунгаар аргаан угулзалыг пөстерге мырыңай дөмей беш чүс метр пөс «Борис Годуновка» болгаш ооң «боярларынга» белен болган.

СОЛУН ТЫВЫШ

Латвия ССР-де балыкчыларның Бигаунциемс суурунуң чурттакчылары А. Бриедис болгаш А. Кронберг олар элезин аразында кылаңнаан бир чүвени эскерип кааннар. Шаандакы шагның хээп-биле кылган шил саваны олар тып алган. А ооң чанындан база бирээни тыпкан. Шилдер иштинге 3500 чес көпеектер бар болган. Кажан Рига хоорай швед хааннарының чагыргазының адаанга турган үеде ол көпеектерни бүдүрген болган. Оларның бирээзин 1771 чылда кылган. Ол көпеектер чер адаанга дөрт чүс ажыг чыл дургузунда чыткан.

(СЭТА).

ЭТВ

ИЮЛЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.05 — Документалдыг чаа телефильм. 9.35 — Концерт. 10.00 — «Спортлотонуң» 29-ку тиражы. 10.10 — Хөй эки бараанар дээш. 10.40 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 12.00. — «Херлуф Бидструп Москвада». 12.25 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур. Концерт. 13.25 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.55 — Чиик атлетикага чурттар аразының маргылдаазы. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Урутларга фильм. 15.20 — Бүгү-эвилелдиң телеконкурузу. 16.15 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.45 — «Ходжа Насреддик» «Джырдтан-Великан дугайы». Мультфильмнер. 17.15 — «Никарагуа: тиилээрин шинтпирлиг». Документалдыг телефильмнер. 18.20 — Дириг амытаннар амыдыралы. 19.20 — Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.50 — Чаа фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-шииниң уланчызы. 22.35 — Джаз дугайында 3-кү дамчыдылга. 23.20—23.30 — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Документалдыг фильмнер. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — «Башкир суй-белек». Документалдыг телефильм. 9.45 — Литва телевидение программазы. 11.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.05 — Уругларга телешии: «Иван-чай чечектелип турда». 13.40 — Музыка киосуктуу. 14.10 — «Билдингир-даа болза, бузуренчиг эвес». 14.45 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Фехтование. 15.15— «Кадыкшыл». 16.00 — Мультфильм. 16.20 — Шии. 18.00 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Хостуг хүреш. 18.30 22.25 — Чиик атлетикага — Концерт. 19.45 Делегейде болуушкуннарның дугайында дончулал. 20.00 — «Тамчыктыг удувар. чаштар!». 20.15 — «Челюскинчилер». 50 чыл соонда репортаж. 20.30 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Тайгадан келген пол». Уран-чечен фильм. 22.55 — 23.30 — М. Шолохов — «Донның рассказтары».

Редактор
В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың кужу секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 21—26, чамдык черлерге 13—18 градус чылыыр.

Автооруктарга кестүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 23—25 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Песочные часы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 11.10. **«Чингачгук — Большой Змей»** 9.15, 14.00, **«Блондинка за углом»** 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хан Асаруу» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эхо далекого взрыва» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «За тех, кто в море» 16.40, 19.30. **«Трудная роль»** 14.00 шактарда.

СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер **Иргит Южунеевич БАДРАНЫҢ** 74 харлап бар чораш 1984 чылдың июль 20-де мөчээнин СЭКП Кызыл хооркому, хоорай Совединиң күскому, Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу ханы кажыыдал-биле дыңнадып, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге кажыыдалын илергейлеп тур.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуз, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетвүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2012.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01331

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 170 (12560) | 1984 чылдың июль 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айынга идепкейлиг киржиили

ДҮРГЕН, ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫР

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының мал чемнери белеткээр механизастаттынган бригадазы бригада кержээзи-биле эрткен чылдан бээр ажылдап турар. Ол арганың күш-ажылчы бо коллективке ажыктыы дораан кости берген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедээн, ажылдың шынары өскээн. Ажыл шагы үзер, техниканы үрелишкиннерге таварыштырар чоруктар кызырылган. Түңнелинде планныг оналдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер херек кырында боттанган.

Бригада 1056 тонна мал чемнерин эрткен чылын белеткээн. Гектардан-на 12,5 центнер мал чемнери белеткеттинген. Ооң шынары база эки болган. Ниитиниң малынга белеткээн бүгү сигенниң 80 хуузу бир болгаш ийи класстың кылдыр совхозка хүлээттинген. Шынар дээш немелде төлевирин үндүрген, бригадага ниитизи-биле ол көргүзүг беш муң рубль болган. Кывар-чаар материалдарны камнап алганы дээш дөрт чүс рубльди бригадага берген.

Бо механизаторларже «Саян» совхозтуң дирекциязы, парткому, профкому болгаш ВЛКСМ комитеди идегел-биле көрүп турар. Идегел болгаш бүзүрел материалдыг болгаш моральдыг деткимче-биле быжыглаттынган. Коллективте 11 кижи бактаап турар. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, бригаданың турлаа болуп турар кыштагда аскан. Ажыл хүнүнүң нормазы күүсеттинерге-ле, ийи рубльди немей төлээр. Кампания доостурга, планныг оналдаларын ажыр күүсеткенверге чүс рубльди немей төлээр.

Кижизидиге ажылының чугулазын барымдаалааш, ону хүн бүрүнүң кичээнгейинге алыры-биле контроль постузун тургускан.

Сигенчилериниң бригадазы долузу-биле механизастаттынган. Оларның эргезинде бир автомашина, аңгы-аңгы хевириниң он ийи тракторy, аңаа херек кожуглар бар. Машина-техниканың септелгезин механизаторлар боттары чоруткан.

Бригада бо чылын 900 тонна сиген белеткээр планныг. Ону боттандырарының магадылалын механизаторлар тургускан. Биче Баян-Колдуң ужунда сиген кезер шөлдерниң суггадын сигенчилер апрель, май айларда боттары шынарлыг кылдыр чоруткан. Июнь айның төнчүзүнде сиген долузу-биле четчележип үнген. Массалыг кезилдеже июль 11-де кирген. Мал чемнериниң белеткелиниң баштайгы неделязында 168 гектарның шөлүн кескен, 68 гектарның шөлүн бөлген, 52 тонна сигенни сарааттаан.

Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткелин бөгүнден шалыпкын чорудуп болурун бригада кежигүннери демдеглеп турар. Салбыр эргелекчизи Маңгын-оол Салчакович Долзат база ону деткээн каттышкан. Сиген кезилдезиниң баштайгы чеди хонуунда социалистиг чарыштың тиилекчизи атты кымга-даа тывыспаан. Чарыштың негелдези күүсеттинмейн барган.

Чүге? Агаар-бойдустуң байдалы эки, сиген июль бирээде-ле белен кылдыр четчип үнүп келген-даа болза, совхоз дирекциязы кэрээ ёзугаар кывар-чаар материалдарны саададып, ону чедишпес кылдыр берген. Оон башка ажыл улам шапкынчый бээр турган.

Июль 20-ден август 20-ге чедир үени мал чемнериниң белеткелиниң шалыпчы айы кылдыр СЭКП обкомунуң бюрозу чарлаан. «Чер бүгүдеге бригадаларны болгаш звеноларны организастааш, техниканы болгаш транспорт чепсек-херекселдерин оларга быжыглап, ооң күүсеттинип турарын тодаргай контрольга алыры эргежок чугула»— деп ында чугулалап демдеглээн. Немей кижи күжүн сиген белеткелинче үндүрер дээш хемчеглерни Сесерлиг салбырының эргелекчизи М. С. Долзат ап турар. Ооң бир чижээ болза, ийи звенодан тургустунган 40 кижи составтыг мал чеми белеткээр бир бригаданы организастаан. Малчын кодан бүрүзү 10 тонна сиген белеткээр планныг.

Ынчалза-даа Сесерлиг суурнуң чурттакчыларын, ында албан черлерин, организацияларын мал чемнериниң белеткелинче ам-даа хаара тутпаан. Кижи бүрүзү, пенсионерлерден школачыларга чедир, боттарының улуун мал чемнериниң белеткелин хире-шаа-биле кииреринн шалыпчы ай негеп турар. Июль 20-ден август 20-ге чедир үениң дургузунда салбырның ажыл-ишчилериниң кол ажылы—мал чемин дүрген болгаш шынарлыг кылдыр белеткеп алыры.

Мал чемнериниң белеткелиниң кампаниязының үезинде политика-кижизидилгелиг ажылдарны чорудуп турары негелдеге ам-даа дүүшпес. Совхозтуң парткому, профэвилел болгаш комсомол организациялары ылаңгыя кескү агитацияны чедир ажыглавайн турары илден. Суурнуң кудумчуларында, албан черлеринде база бригадалар төптеринде сиген шөлдеринче кижилерни кыйгырган лозуң-плакаттар, чарлалдар, хана парлалгалары көзүлбейн турар. Ылаңгыя Биче Баян-Колда сигенчи бригадага солун, сеткүүлдерни, ном-дептерлерни, спорт херекселдерин чедирбейн турар.

ТЕВЕ-ХАЯДАН МЕДЭЭЛЕР

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозта дуржулгалыг тракторист коммунист Соян-Доржу Кууларга удурткан механизастаттынган сигенчи звено люцерна кезилдезинче кирипкен. Ында чеди тракторну быжыглаан, он тос кижи ажылдап турар.

Чоокку хүннерге чедир ол звенонуң кежигүннери ажылдың темпизин шапкынчыткаш, 30 тоннаны прессээн. Ортумаа-биле бир гектардан 11 центнер люцерназы ажаап ап турар.

Совхоз дирекциязы оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды баш бурунгаар тургускан. Кижилериниң күш-ажылчы чедиишкиннерин быжыглап, деткиир сорулга-биле мурнакчыларны шаңнап, мактап турар.

* * *

Теве-Хая ортумак школазында Геннадий Кууларга удурткан өөреникчилер бригадазы ниитиниң малынга чемнер белеткээринге идепкейлиг киржип турар. Оларның ажылдаарынга чугула херек херекселдер бар.

Ук бригаданың кежигүннери бо хүннерге чедир 44 тонна эки шынарлыг бүдүк бүрүнү белеткээн. Ажыл ам-даа уламчылавышаан.

* * *

«Тыва» совхозта Михаил Куулар операторлаан АВМ-ниң ажылы сөөлгү хүннерде шапкынчаан. Ында беш кижи быжыглаттынган. Олар план күүселдезиниден аңгыда, ажылдың шынарынче кичээнгейни угландырып турар. Кижи бүрүзү хүн нормазын 130—140 хуу чедирип турар.

К. МОНГУШ.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛГАН

Мал чемнериниң белеткелиниң темпилерин күштелдирер, совхозтарның болгаш районнарның, хоорайларның болгаш ажылчын суурларның күш-ажыл болгаш материал-техниктиг курлавырларын эң хөйү-биле мобилизастаар сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозу мал чемнери белеткээр талазы-биле шалыпчы айны чарлааның «Алдан-Маадыр» совхозтуң сигенчилери чүүлдүгзүнүп, ол доктаалды бригадаларда болгаш звеноларда калбаа-биле таныжып эгелээн.

Таныжылга хуралдарынга сигенчилер ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш чаа, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Тыва АССР-ниң алдарлыг суггатчызы Алдын-оол Кыланмаевич Кызыл-оолдуң удурткан механизастаттынган звенонуң сигенчилери сиген белеткелиниң планын хуусаа бетинде күүсеткеш, пландан дашкаар 50 тонна сигенни белеткээрин хүлээнген.

Бо чылын совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш хайныккан социалистиг чарышка кириш-кеш, 4250 тонна сигенни, 4000 тонна сенажты белеткежирин хүлээнген. Амгы үеде совхозтуң сиген шөлдеринде он алды звенода чүс алдан ажыг кижи арзында социалистиг чарышты салган ажылдап турар. Ол ышкаш механизастаттынган бот-орулга-чарылгалыг үш бригада ажылдың темпизин база шапкынчыдып эгелээн. Машина-трактор-биле сиген кестинмес арык-буга үнаарының сигенин кезери-биле алдан ажыг кижи хол кадыры-биле ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы болгаш партия, профэвилел комитеттери механизаторларның ортузунда социалистиг чарыштың түңнелдерин чеди хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар. Баштайгы чеди хонукта Бора-Тайга салбыры (эргелекчизи М. Монгуш) эки ажылдап, ында Ортаа-Тал сүт-бараан фермазының болгаш Чечектиг хойжу бригаданың малчыннары мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Социалистиг чарыштың түңнелин чоокта чаа үндүрген. Аңаа Алдын-оол Кызыл-оолдуң удурткан механизастаттынган звено тиилекчи болган. Тыртый-оол Ондарның удурткан Шөлде-Тейде хову-трактор бригадазының механизаторлары ийиги черни алган. Ол коллектив кыска үениң иштинде 80 ажыг тонна сигенни белеткээн.

Сиген белеткелинде ажылдап турар механизаторлардан Эрес-оол Тас-оол, Нарын-оол Монгуш олар чарышка тиилеп, хүн бүрүде ажыл нормазын 116—130 хуу чедир күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Ажыл-агыйның сигенчилери бо хүннерге чедир 180 ажыг гектар черниң меде сигенин кескеш, оон 300 тоннаны моондактааш, төп сиген баазазында чедирген. Сигенчилерге агитаторлар болгаш политинформаторлар лекция, беседаларны кылып берип турар. Ажылда бар четпестерни илереткеш, тускай хана парлалгазында бижип турар.

Алдан-маадыржылар ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарының шалыпчы айынга идепкейлиг киришкеш, мал чеми белеткээриниң планын күүседир сорулганы салган ажылдап турарлар.

К. ХЕРТЕК.
Сүт-Хол район.

ДЕМНИГ АЖЫЛДАП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алырынче кичээнгейин угландырган.

Коммунист Дадар-оол Хандыевич Монгуштуң удурткан 5 кижи составтыг бот-орулга-чарылгалыг мал чеми белеткээр звенозунуң кежигүннери мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Звенонуң ишчилери Шык-Бажында АВМ агрегадында ажылдап, мал чеми белеткээр талазы-биле планның оналдаларны күүседиринге боттарының үлүг-хуузун кирип турар. Олар ам безин 50 тонна мал чемин белеткеп алган. Тываның 40 чылында 240 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр сорулга оларның мурнунда туруп турар.

Витаминниг сиген далганы белеткээр звенода Д. Монгуш ам алды дугаар чыл ажылдап турар. Ооң агадуржулгазы улгаткан. Звено кежигүннери боттарының кылыр ажылын арзында хуваажып алган ажылдап турар. Кижи бүрүзү онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип турарының ачызында агрегат үрелишкинге таваржып көрбээн.

Звенонуң ажылчыннары Ыдый-оол Монгуш, Зоя Монгуш хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип, шалыпчы ажылдап турар. Ногаан масса сөөртүлгезинде Дыртыына Ооржак кызымак ажылдап турар. Суур үстүнде огород девискээринде тарымал медеин АВМ-ге сөөртүп эккээрге, ажылчыннар ону тырттырып кургаткаш, савалап турар.

Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуруу-биле планныг оналдаларны доллур болгаш ажыр күүседир дээш звенонуң ажыл-ишчилери бир демниг ажылдап турар.

А. ШАГЖЫ.

Күрү-Базыр Чүлдүмович Саая Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозка сарлык кадарып ажылдаа-ла чээрби чыл чедип турар. Мурнакчы сарлык кадарчызы дөрт чыл улаштыр төрүүр 100 сарлыкка оңаштыр 100 бызааны камгалап ап, доруктуруп өстүрүп келген. Сарлык малдын баш санын өстүреринге, ооң продуктулуг чоруун көвүдедиринге кирип келген үлүг-хуузу дээш К. Ч. Саая ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң медальдары-биле ийи удаа шаңнаткан.

Күрү-Базыр Чүлдүмович Эрги-Барлык кодээ Совединиң депутады хүлээлгезин база-ла ак сеткилдиг күүседип турар. Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш шудургу ажылдап, кадарган сарлыктарын семиртип алыры-биле серинн чайлаанда чайлаглап коже берген. Кадарган малын хүр-менди кыш ажырар дээш ол 13 тонна сиген белеткеп алыр хүлээлгезин 15 тонна кылдыр ажыр күүседирин хүлээнгеш, бо хүннерде мал чеминиң белеткелинде күжениишкинниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы сарлык кадарчызы К.-Б. Саая.
В. МОНГУШТУҢ фотозу.

СЭКП ТК-ДА

ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының удурткучуларының чөвүлел хуралы июль 20-де СЭКП ТК-га болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң айтышкыннарынга дүүштүр XII беш чылда болгаш оон-даа узун хуусаалыг перспективада ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының төлевилелин ажылдап кылырының чорур турарының дугайында айтырыгны аңаа чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпилазының даргазы Н. К. Байбаковтуң дыңнадыын чугаалажып көрген. министрлер А. А. Ежевский, И. П. Казанец, Н. С. Конарев, П. Ф. Ломако, А. И. Майорец, В. К. Месяц, Ю. Ф. Соловьёв, Н. Н. Тарасов, В. С. Федоров олар чүве чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

Экономиканы интенсификастаар болгаш ооң ажыктыын бедидер талазы-биле ажылды күштелдиреринче, аңаа үндезилээш чоннуң чаагай чоруун улам ыңай көдүрериниче кол кичээнгейни угландырган. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, капитал салыышкыннарының дедир эгидилгезин көвүдедириниң, ажылдап турар бүдүрүлге күчүзүнүң ажыглалын шиитпирлиг экижидериниң, материалдыг курлавырларны камнаарының, бүгү курлавырларны мобилизастаарының эргежок чугулазын чөвүлел хуралга онзалап демдеглээн.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң темпилерин бедидериниң, ооң пропорцияларын сайзыраңгайжыдарының, эртем-техниктиг депшилгени тодаргайлаар машина тудуун болгаш өске-даа адырларны улам-на дүрген өстүрериниң, чоннуң херелгел бараанарын бүдүрерин калбартырының, продукцияның бүгү хевирлериниң шынарын экижидериниң сорулгаларын шиитпирлээри улуг ужур-дузалыг деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери санал көрген.

Он бирги беш чылды чедиишкинниг доозар, он ийиги беш чылда болгаш оон-даа узун хуусаалыг перспективада кужениишкинниг даалгаларны ажылдап кылыр талазы-биле план организациының, министерстволарның болгаш ведомстволарның эртем организацияларының ажылының деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглер көрдүнген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның секретарьлары Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков болгаш өскелер-даа чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

ЧАРЫШ УЛАМ КАЛБАРГАН

ЛЕНИНГРАД. Балтийниң судно кылыр С. Орджоникидзе аттыг заводунуң коллективи —он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседирин дээш социалистиг чарыштың эгелекчизи. «Бүдүрүлгениң бүгү немелде өзүлдезин техниктиг депшилгениң, дериглгелерин улам доддур ажыглаарының болгаш курлавырларны камнаарының күсели-биле чедип алыр» дээш сорулгазын күүсетпишаан, корабль кылыкчылары бедиткен хүлээлгени алган. Олар беш чыл иштинде бүдүрүлге хемчээлин 33 хуу улгаттырарын болгаш «Россия» дээр чаа атомнуг ледоколду хуусаазындан бир чыл мурнай кылып үндүрерин шиитпирлээн. Поляр далайынга ажылдаар ол улуг судноону дужаары Совет Эвилелиниң Коммунистиг ам болур партиязының XXVII съездизинге балтийжи-судно тудукчуларының күш-ажылчы белээ болур.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, № 14 кол техниктиг училищениң дагдыныкчы-мастери В. А. Смирнов болгаш ооң өөреникчилери Виталий Крыжский, Сергей Жарков, Владимир Борисов, Хамза Курмаев олар дош чарар «Россия» деп атомнуг ледоколду база кылчып турар.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

48 ТУДУГ ЭРГЕЛЕЛИ: кадрлар болгаш хандырылга

БИЧЕ МЕХАНИЗАЦИЯ

Бөгүнгү Тываныста ат-сураглыг тудугжу херээженнер кайы хөй. Черле ынчаш олар чүгле тудугжунуң эвес, чолаачының, ужудукчунуң мергежилин шиңгээдип ап турар. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның колдуу — херээженнер. Бо чорук херээжен чоннуң күш-ажылчы идепкейин, тура-сорук-туун херечилеп турар.

№ 48 тудуг эргелелиниң онзагай талазы — ында херээжен ажылчыннарның хөйү. Эргелелде 184 херээженнер бар. Оларның 38-и партия кежигүнү, 83-ү — комсомолчулар. 18 хардан 25-ке чедир бежен. 30 харга чедир чүс чээрби кижи бар. Ынчангаш эргелелди аныяктарның деп болур. Он дөрт бригадаларның ону комсомолчу-аныяктарныы. Кайда аныяктар болдур, ында дагдыныкчылар бар дээрзи билдингир. Чээрби дагдыныкчының сези коммунистер, он сези — он чыл ажыр ажылдаан хоочун тудугжулар.

Мергежил талазы-биле алыр болза, 184 кижиниң бежен дөртү он чылдан чээрби беш чыл чедир ажылдаан. Үш чыл чедир ажылдаанарының саны —68. 235 кижи 9—10 класс дооскан, 12-зи техникумнарда өөренип турар.

«Тыва тудуг» тресте шупту чүс ажыг кижи орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Ооң иштинде чээрби сес кижи № 48 тудуг эргелелиниң ажылчыннары. Тываның эң хоочун херээжен тудугжулары Ленин орденниң эдилекчизи А. И. Ельшова. Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи Б. С. Шомбул оларның соон салгаан ат-алдарлыг тудугжуларның саны улам көвүдеп олурары өөрүнчүг. Е. С. Бизяева биле М. В. Сафронова ийилээн Ленинчи юбилей медальдары-биле шаңнаткан.

Тыва АССР-ниң чээрби беш алдарлыг тудугжуларының алдызы № 48 тудуг эргелелинде. Оларга Екатерина Сергеевна Бизяева, Мария Васильевна Сафронова, Лидия Терентьевна Мязина, Раиса Федоровна Григорович, Валентина Биче-ооловна Борбак-оол хамааржыр.

Эргелелдиң тудугжуларының күш-ажылчы чедиишкинин биске билдингир. Энтигде куштуг дижири шын. Чүгле М. В. Сафронованың бригадазында бедин беш национың кижилери бир демниг ажылдап турар. Он дөрт бригадаларның он бири бригада кержээзи-биле ажылдап турар. Чартык чылда 359 муң рубльдиң керзэлиг ажылдары кылдынган. В. Б. Борбак-оолдуң бригадазы алды айларның планын 133,2 хуу күүсеткен. Шеверлекчилер амгы үеде ноябрь айның улуунде ажылдап турар. И. Т. Мязинаның, В. Б. Донгактың бригадалары планын 121 хуу. Е. С. Бизяеваның, М. В. Сафронованың бригадалары 117 хуу күүсеткен. Бо бригадаларның хүнде ажылдап кылыышкыны доктаамал 120—150 хуу чедип турар.

Тудуг ажылын механизастаар талазы-биле чамдык ажылдарны № 48 тудуг эргелелинде чоруттунуп турар. Алды айларда штукатура ажылдарының 80, будуп-дозулаар ажылдарның 50 хуузу механизастаттынган.

Тус-тус бригадаларның чедиишкини турза-даа, эргелел чартык чыл планын күүсетпээн. Ажылды механизастап турар-даа болза, күш-ажылды организастаарын, материалдар болгаш механизмнер-биле хандырылганы планнаарын таарыштыр тургуспаанындан, ажылга саадалгалар болуп турар.

Чамдык чугула механизмнер чедишпейн турар. Чижээ, бедик дээвирлерин болгаш ханаларны дозулаарынга эптиг будук чаштырар электрилиг херексел бүдүн эргелелде чаңгыс. Соңга чааттарын, батареяны хол-биле дозулаары берге дээрзин тудугжулар чугаалады. Чок болза төктүр, чок болза былчажыр. Шилден, шаладан доңу сивирип аштаары ур үени негеп турар. Ынчангаш бо чергелиг ажылдарны механизастаарын өөренип көөр чугула.

Л. Т. Мязинаның бригадазы № 2 школаның чемелe тудуун спорт залын дозулап турар. Он ажыг метр демирлерни чадаландыр бедиктей салып каан. Ону ыңай-бээр чылдырарда адаанда дөрт дугуйу идиг болуп турар.

— Бо демирлерни эккеп салып алыры берге, эр холдар негеттинер-дир. Чамдыкта дугуйлар үрели бээрге, бистер ыңай-бээр чылдырып албас-тыр бис. Дозулаар ажылды хол-биле кылыры ур болгаш шынары ындыг кончуг эвес болур-дур —деп, Лидия Терентьевна чугаалады.

Бригаданың кыстары чогаадыкчы чорууң көргүзүп турар. Чугайлаан, дозулаан соонда, шала аштап чууру чиик эвес ажылдарның бирээзи дээрзи билдингир. Чиңге ширбиништер-биле аштаарга, доозун кедур-тур. Тудугжулар ийи чиңге щёткалы кожадаштыр эптээш, аңаа узун сып кылып алганнар. Ооң-биле шала ширбиирге эптиг, доврак көдүрүлбес, дүрген-даа. Мындыг чергелиг кылып алгы дег ажылдар эвээш эвес.

Херээжен тудугжуларның амыдырал-байдалын экижидеринче угланган хемчеглерни ап чорудары негеттинип турар. Тудуг объектилеринде изиг чемин организаставаан. Эмнелге пунктуларын тресте тургуспаан.

№ 48 тудуг эргелелинде херээженнер чөвүлелиниң даргазы М. Маслова, ооң оралакчызы Н. Дударова чартык чыл иштинде херээжен чон ортузунга барык кандыг-даа ажыл чорутпаан. Чүгле ында-хаая байырлыг хуралдар эрткилээн. А темалыг кежээлер, ужуражылышкыннар, номчулга конференциялары эртпээн.

Ажыл чорутпааның М. Маслова дөрт ай өөренип чорааны-биле тайылбырлап турар. Оралакчызы, актив чүгү кайчап турганыл деп айтырыгга харыыны бо удаада кым-даа харыы бербээн. Партбюро, администрация ажылчыннарның хостуг үезин, культурлуг дыштанылгазын организастаарын ындыг-ла кончуг чугулалап көрбейн турар. Шынында кайда ажылчын кижи дээш сагыжы човангыр, кичээнгейлиг чорук бар болдур, ында ажыл эки.

А. ХОВАЛЫГ.

Бөгүн—Садыг ажылдакчыларының хүнү

ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

лекчизи Людмила Полькина, кондитер салбырының садыгжызы украин Наталья Черепенько, оон өөреникчизи чечен Табарак Ульбиева, хлеб салбырының садыгжызы тыва Ольга Сарыглар олар боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы белектерлиг уткаан.

Вильмина Яковлевна Кабылинская ыраккы Прибалтикага латыш өг-бүлеге төрүттүнген, Сибирьге өскен болгаш күш-ажылчы амыдыралын база анда эгелээн. Сөөлгү чеди чылда ол «Тыва даг-дүгү» комбинаттың амыдырал хандырылга килдизиниң садыгларынга ажылдап келген. Амгы үеде ол тудугжулар суурунуң ажыл-агый бараанңарының магазининиң эргелекчизи. Вильмина Яковлевнаның магазининде чоннуң херегзээр бараанңары четчири-биле бар болгаш ол планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: Н. Черепенько (үстүнде); В. Кабылинская.

В. МОНГУШТУҢ фотолары.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын-хандырылга килдизиниң магазиннериниң аразында Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур калбарган социалистиг чарышка № 9 магазинниң интернационалчы коллективи чаңгыс эвес удаа шаңналдыг черлерни эжелеп келген. Чылдың баштайгы чартыында бо садыгның ажылдакчылары 214 муң рубльдиң бараанын сайгарар турган, херек кырында 238 муң рубльдиң бараанын сайгарган.

Бо коллективте садыг-эрге.

Бөгүн бистиң чуртувус Садыг ажылдакчыларының хүнүн он тос дугаар демдеглеп турар.

Бо чылдагы байырлалды СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның оон даразындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу күш-ажылдың байдалдарында демдеглеп турар.

Бистиң республиканың садыг ажылдакчыларының кол сорулгазы — он бирги беш чылдың дөрткү чылында үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын чедиишкинниг күүседири. Бо чылдың бирги чартыында күрүне-даа, кооперация-даа садыгларны бо талазы-биле планныг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткен. Чурттакчы чонга 139,5 миллион рубльдиң бараанын саттынган, ол эрге эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 6,7 миллион рубль хөй болуп турар.

Садыглаашкынның деп шилгелиг аргазы база нептерэп турар. Бараанны садып алыкчының боду шилип алыр арга республикада 45,1 хуу четкен. Ол ышкаш үлетпүр бараанын тудугжуларга, хөмүр-даш тывыкчыларынга, үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң ажылчыннарынга ажылдап турар черлеринге чедирип садыглаар арга база калбаа-биле ажыглаттынып турар. Кадээ ажыл-агыйының, ооң иштинде малчыннарның садыг хандырылгазы база экижип турар. Амгы үеде херегленкчилер кооперациязының 91 автомагазини малчыннарны хандырып турар. Садыглаашкынның культуразы дыка бедээн.

Ниитиниң чемненилгезиниң хөгжүлдезинче бо беш чылда кичээнгей салдынган. Ол нарын болгаш хөй талалыг адыр черле улуг кичээнгейни негеп турар. Чоннуң чем продуктулары-биле долу хандырар айтырыгны комплекстиг шиитпирлээри чугула апарган. Беш чылдың эрткен үш чылында болгаш алды айында республиканың ниитиниң чемненилгезиниң бараан саарылгазының өзүлдези улуг болган.

Садыг болза улус ажыл-агыйының нарын болгаш хөй талалыг адыры болур. Ынчангаш олардан бышкыг билиг, мергежил негеттинип турар. Чамдык кижилер садыгжының ажылын бөдүүн, чүгле акшага бараан орнаар, дуржулга-даа, билиг-даа негеттинмес ажыл деп шын эвес билип турар. Ол ындыг эвес.

Садыгжы хүнүң-не чүс-чүс садып алыкчыларның караанга көстүр. Ынчангаш ол бедик мергежилдиг, садып алыкчыга дүрген болгаш билдилиг бараан болуп шыдаар болур ужурлуг. Ону чедип алыр дээш садыгжы бодунуң билиг-мергежилин бедидер, арга-дуржулганы өөренир, келгеннерни хүндүлеп билиринге чаңчыгар ужурлуг. Ол хөй талалыг негелдени бистиң барык бүгү садыгжыларывыс чедиишкинниг күүседип турар.

Амгы үеде бистиң республикада баартык артында 10 муң ажыг кижи ажылдап турар. Оларның чартык кезии херегленкчилер кооперациязында. Садыг ажылдакчыларының саны чыл келген тудум немежип турар. Чүгле эрткен чылын безин түскай ортумак болгаш дээди эртемниг 71 кижи келген, оларның хөй кезии республиканың үндезин чурттакчылары болур.

Профессионал байырлалдың хүнүнде күрүне болгаш кооперация садыында мурнакчы коллективтерни демдеглээри күзенчиг. Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге Каа-Хем, Кызыл райполарының, Бай-Хаак столовайзының коллективтери хамааржыр. Бай-Тайга райпозунда хлеб быжырыкчызы В. Х. Кужугет, Чөөн-Хемчиктиң чолаачы-садыгжызы В. К. Ростовцев, Өвүрнүң чолаачы-садыгжызы Д. Ш. Ооржак олар тус-тус коллективтерде үлегерлиг мурнакчы ажылдакчылар болуп турар.

Бо чылдың бирги чартыында күрүне садыгларының аразында калбарган чарышка Кызылдың үлетпүр бараанңар садыы (директору Б. Т. Санчы), «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизи (удуртукчузу Н. М. Кудрявцева), ол ышкаш «Росторгодежда», «Ростекстильторг» бүдүрүлгелер тиилекчи болуп үнгеннер. Бо чылдың бирги болгаш ийиги кварталдарында улаштыр тиилекчи болуп үнгүлээн бригадаларга № 5 магазинде Ю. К. Дарымаа, № 13 магазинде идик садар секцияда садыг ажылының хоочуну Г. П. Хабарова, «Суй-белек» магазининде Ч. Х. Саая, «Саян» универмагта Г. Н. Кокорина, аъш-чем бараанңарының садыында Л. Г. Бат, М. В. Трушина болгаш өскелерниң-даа удурткан коллективтери хамааржыр.

Ол ышкаш дузалал бүдүрүлгелерде — автотранспортта, соодулга комбинадында, садыг баазазында база он-он мурнакчылар бар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак садыг хандырылгазының ажылдакчылары дээш сагыш салыышкынны көргүзүп турар. Оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп келген, садыгжыларның шалыңы өскен.

Бистиң чуртувуста кандыг-даа ажыл хүндүткелдиг. Садыгжының ажылын база чон хүндүлээр. Муң-муң кижилер күрүне шаңналдарын чаалап алган. Бистиң республиканың садыының 94 ажылдакчызын чазак шаңнаан. Оларның 61-и херегленкчилер кооперациязының, үжен ужу күрүне садыының болур. Олар дээрге Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчилери, улуг садыгжы И. Н. Декабрь, садыг каттыжыышкынының директорунуң оралакчызы М. Д. Маады, аъш-чем бараанңарының садыында улуг садыгжы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг З. Г. Балыко, Эрзин райпозунуң баштаар чериниң даргазы, Ленин орденниң эдилекчизи кооперация садыының хоочуну А. Д. Ширин, Октябрь Революциязы орденниг П. Н. Петров болгаш өске-даа ажылдакчылар бо хүннерде социалистиг чарыштың мурнакчылары болур.

Чедиишкиннерниң болгаш мурнакчыларының дугаында чугаалап тура, садыг ажылында чамдык четпестеривисти, хожудаашкыннарывысты база миннир ужурлуг бис. Чоннуң хүн бүрү хереглел бараанңарын үзүктелдирииштер чүүлдеривис, чоңга хереглеттинмес бараанңарны көвүдедир эккеп турар таварылгаларывыс база бар. Ол дээрге, коммерция албанының кошкак ажылы болур. Садыгжыларның талазындан кажы-хажагай, садыглаашкынның культуразын сагывас чоруктар база илереп турар. Ол бүгүнү чайладыр дээш чоннуң хереглелин ханызы-биле өөренип көөрү, бараанңарны чагыдарын ол эзугаар чорудары чугула.

Бо четпестерни чайладырынга, ажылды үндезини-биле экижидеринге СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) болгаш февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттандырары улуг рольду ойнаар. Ол ышкаш ажылдың участок бүрүзүнге социалистиг чарышты улам нептередири чугула. Бо талазы-биле ажыл Совет Тываның 40 чылынга уткуштур элээн калбарган-даа болза, ол ам-даа эчизинге четпейн турар. Ону бүгү тала-биле ам-даа сайгарып тургаш, бар аргаларны ажыглап тургаш, чурттуң юбилейин төлептиг уткуур апаар бис.

Д. САТ.

Тыва АССР-ниң садыг министриниң бирги оралакчызы.

„Шынга" харыы

ТҮҢНЕЛИНДЕ

1984 чылдың июнь 29-та «Шын» солунунуң «Партийжи даалгалар» деп мурнуку чүүлүнге «Өвүр районнуң партия организацияларының коммунистерниң даалгаларының күүселдезин хуралдарга, партбюроларга ында-хаая чугаалажып келген»—деп шүгүмчүлээн. Мурнуку чүүлде айыттынган четпестер бар турганын СЭКП райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи Н. Монгуш дыңнаткан.

«Шынга» келген харыыда бижип турары болза, «Торгалыг» совхозтуң парткомунуң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Өвүрде көжүп чоруур мехколоннзының районда харылзаа белдириниң партия организацияларының ажыл-чорудулгазынга ол четпестер турган. Ону эдери-биле партия райкому тодаргай хемчеглерни алган. Ооң түңнелинде чер-черде партия организацияларында бактаап турар 580 коммунистерден 398 кижи доктаамал, 114 кежигүн түр даалгаларлыг. 1984 чылдың эгезинден бээр бөгүнге чедир 47 коммунистиң отчёттарын, информацияларын партия хуралдарынга, партбюроларга дыңнап чугаалашкан».

* * *

Хоорайларның, суурларның чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазының, арыг-шевериниң байдалының дугайында чагаалар редакцияга доктаамал кээп турар. Оларның бир кезии шүгүмчүлелдиг болуп турар. Ону эдер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерниң дугайын «Шын» солунче чамдык райкүүскомнар чоруткан. Чижээ, Улуг-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы А. Стрельниковтуң дыңнатканы болза, Хайыракан суурнуң чоогунда, улуг орук кыдыында бокту өскээр төгер черин тургускан, ону өлче сөөртүр транспортту «Улуг-Хая» совхозка болгаш № 3 КМК-та үндүрүп берген. Ол ажыл чоруп турар. Суурнуң арыг-шевериниң шалыңчы айы Чаа Чаа-Хөл суурга эрткен. Ооң кудумчуларының богу аштаттынган.

Чурттакчылыг черлерниң арыг-шеверин контрольдаарынга, ол ажылды доктаамал кичээнгейге алырынга херек медицина ажылдакчыларын болгаш участок милиционерлерин тургускан.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы Д. Кууларның дыңнатканы: «Районда чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазы, арыг-шевери чогуур негелдеге ам-даа четпес деп шүгүмчүлээни шын. Четпестерни эдериниң хемчеглерин ап турар. Чижээ, Бажын-Алаак суурнуң чаагайжыдылгазының дугайында айтырыгны райкүүскомга чугаалашкан. Бедик культуралыг болгаш үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчыларлыг чер дээш социалистиг чарышты организастаан. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткууру-биле хоорай болгаш суурларның чаагайжыдылгазын чорударының немелде хемчеглерин ап турар».

«Суурларны чаагайжыдар, оларны арыг-шевер тургузар талазы-биле хемчеглер чамдык черлерде тодаргай түңнел чок болуп турарының фактылары бар. Ол айтырыгны райкүүскомга болгаш кедээ Советтерниң күүскомнарынга чугаалашкан. Чаагайжыдылга, арыг-шевер айтырыгларын чогуур негелдеге тургуспааны дээш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының эргелелиниң начальниги В. И. Носовту, КМК-585-тиң начальниги Ф. С. Пашкевичини доңгуткан, харыылаар участоктарга арыг-шевер тургузарының тодаргай хуусаазын оларга райкүүскомнуң административтиг комиссиязының хуралынга берген.

Район төвүнүң албан черлери, организациялары, бүдүрүлгелери, совхозтар боттарының девискээрин арыглап, богун аштап турар» — деп. Таңды райкүүскомунуң даргазының оралакчызы Ф. Благинин «Шынче» чоруткан харыызынга демдеглээн.

* * *

«Чүге харыылаваанныл?» деп чүүл «Шынга» үнген. СЭКП Кызыл райкому, райкүүском «Шынга» харыыларны саададып турарының дугайын ол материалда бижээн. Солунга үнген шүгүмчүлелди СЭКП райкомунга, «Кара-Хаак» болгаш «Х Улуг хурал» совхозтарның партийнарынга сайгарып көрген.

Чижээ, Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозтан келген «Өг-бүлениң күзели» деп чагаада хойжу кыштагда шээр мал кажаазы үрелик, чунар-бажын чок деп бижип турар. Аңаа хамаарыштыр «Шынга» харыыда бижээни болза, «Кыштагның байдалын экижидерниң хемчеглерин кыска үеде чорударын «Х Улуг хурал» совхозтуң дирекциязынга, ноодээ ажыл-агый эргелелинге дааскан. Хойжу О. Сымчаан-оолдуң бо кыштаанга чунар-бажыны туюр».

ЫРАК СУУРДА — ЧАА-СУУРДА

«Торгалыг» совхозтуң мал ажылдыг улуг салбыры — Чаа-Суур. Ында Кадый-Бажының хойжу бригадазы, Ирбитей өшку бригадазы, Чаа-Суур сүт-бараан фермазы, Сарыг-Хөлдүң инек бригадазы дээш хөй коллективтер бар. Оларның ажылдакчылары база эвээш эвес.

Салбырның чонунуң садыг-биле хандырар талазы-биле кадээ магазинниң садыгжылары Күдер-оол биле Зоя Хуурактарның ажылы мактадыг. Олар малчыннарның, саанчыларның, суурнуң чурттакчыларының негелде-херегледерлеринге дыңналгыр болуп, чаңгыс чер чурттугларын херегзел бараанңары-биле долу хандырар аргаларны херегләп турар. Хуурактарның кызымак ажылын чаа-суурджулар билир, үнелээрлер.

Күдер-оол биле Зоя Хуурактар чүгле садыгжы ишинге бердинген эвес, боттарының хөй-ниитичи даалгазынга база ак сеткилдиг чорукн көргүзүп турар. Зоя Владимировна чаңгыс чер чурттуглары Чаа-Суур кадээ Советиниң депутадынга соңгаан. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш ол база турушттуг ажылдап турар. Ооң аңгыда ол суурнуң херээженнер чөвүлелиниң база кежигүну.

А Күдер-оол Хуурак спортка ынак. Ынчангаш ол хостуг шагында спорт секциязын ында удуртуп турар. Ол секцияда киржип турарларның саны дыка өскен. Ооң уламындан суурда кем-херек үүлгедир чорук кызырлып келген.

Хуурактар садыгжының нарын мергежилинге аныктарны база идегейлиг өөредип турарлар. Чаа-Суурда ларёк садыгжызы Светлана Дорбуй-оол Хуурактарның өөреникчизи турган, ам ол чонунга төлептиг бараан болуп, башкыларындан бичии-даа дудавайн ажылдап турар. Амы үеде Валя Дамдын-оолду Хуурактар дагдынып алганнар. Ооң база эки садыгжы үнер боор деп чаа-суурджулар идегеп турар.

Ыракы Өвүрнүң ырак бурунгу — Чаа-Суурда мындыг ак сеткилдиг кижилер ажылдап, чурттап чоруурлар. Олар боттарының кызымак чорук-биле суурнуң чурттакчыларынга үлегер-мидек болуп турарлар.

Н. ДАМДЫН.

Хову-Аксының № 1 столовайзының коллективи «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарынга, суурнуң чурттакчыларынга төлептиг бараан болуп турар. Олар аңдааныг аъш-чемни шынаарлыг кылып турарындан чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин-даа чаалап алганнар, планныг онаалдаларын-даа чедиишкинниг күүседип турарлар. Ында Е. В. Овчинникованың эргелээ коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты чедип алган. Ооң ажылдакчылары Мария Сюзева, Таися Чугина, Нина Бунгарина, Валентина Макарова, Раиса Кок-оол, Валентина Суртаева олар Садыг ажылдакчыларының хүнүн бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле уткуп турарлар.

ЧУРУКТА: ук столовайда ажыл хүнүнүң эгези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ААЛДАРНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

«Автомагазин» дээш бижиктиг ак-көк өңнүг чычаан Тоолайтының арт-сыннарын ажылдыр шөйүлген кадыр-берт, даштыг оруктан оожум норуп олурган. Ооң рулюн эптиг холдарлыг, кижи ортузу назылыг, хүрең шырайлыг кижи ээр-дагыр черлер айы-биле долган кааи, бойдустуң каас-чаражынга таалап чораан. Чолаачының карактары кадыр-берт орукче чите көрүнген, ооң бүгү кичээнгейи автомашиназынга хөөмейинче углаанган.

Ынаар чайлагда аалдың бараны кестүп кээрге, ооң арнынга хүлүмзүрүг кестүп келген. Малчынның чагыгларын база-ла бүрүн күүседип алганынга ооң сеткили өөрүп чораан. Автомагазинниң аал кодаанынга кирип келгенин ыттың оттаашкан ээргизи биле бичии оолактың өөрүшкүзүн илереткен шулун-шалың чугаазы уткаан.

Мандараа Оолдакович Салчак Мөңгүн-Тайга районнуң херегленкчилер ниитилелиниң коллективинге чолаачы-садыгжының хүлээлгезин күүседип эгелээнинден бээр он чеди чыл кажып-солуп эрткен. Ынча хөй чылдарның иштинде ол мергежилинге шынчы болуп, чаңгыс коллективке эш-өөрүнүң аразында эки ажылдаан чоруур.

Мандараа Салчак садыгжының мергежилин чедип алгаш, чаңгыс чер-чурттугларынга барган болурун күзеп чораан. Достугмес чалыы назынның чүгкүлү 1966 чылдың күзүнүнде Кызыл хоорайга эккелген. Боду ышкаш үе-чергези ооллар, урутлар-биле садыгжының мергежилинге кооперация училищезинге чедип алган. Ажылдаары-биле Мөңгүн-Тайга райпозунга келирге, автолавка мунар кижи херек болган. М. Салчак үр-даа боданмайн, Кызылдың автошколазынче эъттанышкан.

Баштайгы күш-ажылчы базым 1967 чылдың май айда Мугур-Аксында херегленкчилер ниитилелиниң коллективинге эгелээн. Автомагазинниң чолаачы-садыгжызының чоруур оруктары — малчын кодааннар. Мөңгүн-Тайганың оруктары кадыр-берт, ырак-узак, хөй-хөй шаптараазынарлыг. Районнуң ажыл-агыйлары — «Мөген-Бүрен», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтарның мал ажылдыгларының турлагдары тайга-сыннар ажылдыр, ырак черлерде. Ынаар чедер оруктар ындыгла амыр эвес.

Ажылга кижи чоорту чаңчыгар, аңаа хандыгып өөренир. Аныяк чолаачы Мандараа Салчак удатпаанда хоочун чолаачы-садыгжы эш-өөрүнүң деткимче сүмези-биле шору мергежип, чоруур оруктарының ээни тыва берген.

Тоолайтының, Ак-Хем бажының, Кара-Белдирниң, Ак-Адырның малчыннарынга чедер шаптараазынныг оруктарга чаңчыгып, малчыннарга бараанны саадал чок чедирип турар апарган. Чолаачы кижи орук ара урелиишкинге-даа таваржыр. Ылаңгыя кышкы үеде «Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыннарынга чедери берге апаар. Мандараа Оолдаковичиниң амыдыралынга мындыг таварылга уттундурбазы-биле арткан. Ынчан ол ажылынга чаа чаңчыгып бар чыткан. Ак-Адырда хойжу кодааныңче бар чорааш, орук ара хөртүкке дүшкен. Автомашиназының дүшкен хөртүүн хоңдур казып келген. Эртенинде эки хүн болуп, хат-шуурган соксааш, хүнүң карак чылдыы хүннеп келирге, машиназын ушттуп алган. Ол дедир чаныр кээп болур турган, ынчалза-даа сорулгазын күүседир дээш орукту уламчылаан. Орук кижизинге эргежок чугула дериг-херекселдерни ап алганы чаяан болган. Ол таварылга аңаа база бир өөредиг болган.

Чылдар эрткен тудум Мандараа Оолдаковичиниң арга-дуржулгазы байлакшаан. Хойжу коданнарны айда-ла ийи катап эргиир. Оларның херегләэр бараанңарының данзызын чагыглар кылыраажынга бижип алыр. Ооң күүселдезин чедип алыр дээш ол аажок кызар. Ам бо хүннерде хойжуларның чагыглары улам көвүдээн. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур малчыннарның чурттап олурар өг-оранын шевергин чаа кылдыр дерип каастаар күзелин коммунист Мандараа Салчак хандырар дээш ажылдап турар.

Мөңгүн-Тайга районда херегленкчилер ниитилелиниң коллективинде хөй-ниити киржилгелиглериниң дугайында сонуургаар болзунарза, ажылдаарынга идепкейлиг Мандараа Салчактың адын бир дугаарында адаар. Профком даргазы болгаш дагдынкчы хүлээлгезин ол ак сеткилдии-биле күүседип турар. Садыгжының мергежилинге дыка хөй аныяктарны ол өөреткен. Чолаачы-садыгжының мергежилин шилип алган аныяктар Данил Салчак, Владимир Хомушку болгаш өскелер-даа Мандараа Оолдаковичиден арга-сүмени бо-ла айтыра бээрлер. Дагдынкчы чолаачы-садыгжы аныяктарга күш-ажылчы төлептиг үлегерин көргүзүп, юбилейлиг чылдың эй, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Ооң күш-ажылчы базымнарының чедиишкиннерин социалистиг чарыштың тиилекчизиниң хөрек демдектери, Ленинчи юбилей медалы кескүзү-биле бадыткап турар.

М. ОНДАР.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

Чадаана хоорайның культура бараанңарының магазининиң коллективи үүрмектеп садар бараан саарарының чартык чыл планын чедиишкинниг күүсеткен. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур Чөөн-Хемчик райпозунда калбарган социалистиг чарышка тиилекчилерниң одуруунга кирген.

Ооң ажылдакчылары чүгле июньда безин 23 муң рубльдиң бараанын чоңга садар тургаш, ону 23,5 муң рубль кылдыр күүсеткен. Ниити чартык чыл планын 105 хуу боттандырган.

Бо чедиишкиннер ооң ажылдакчыларының дааңган ажылынга харыысалгалыг, мергежилинге бердингени, ак сеткилдиг чорууидан чедип алдынып турар. Чижээ, улуг садыгжы Инна Пирлей магазинңерге келгеннерге эптиг-ээлдээ-биле, ажылынга кызымаа-биле хоорайжыларның хүндүткелин чаалап алган, а өске өөрү ооң үлегерин эдерип ажылдап турар.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

Сүт-Хөл райпозунуң коллективи Совет Тываның 40 чылынга уткуштур калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Ооң көскү бадыткалы бо: бо чылдың бирги чартыында 2 миллион 84 рубльдиң бараанын чоңга садар тургаш, ону 2 миллион 368 муң рубль кылдыр күүсеткен.

Райпонуң ниитиниң чемненилге чериниң коллективи база багай эвес ажылдап турар, ооң ишчилери бирги чартык чылда 53 муң рубльдиң продукциязын чоңга сайгарар тургаш, ону 57 муң рубль кылдыр боттандырган. Ол ышкаш хлеб быжырыкчылары январь — июнь айларның планын чүс хуу боттандырган.

К. МОНГУШ.

Мартемьян Ховалыгович Мениг-оол — Улуг-Хемниң Кызыл-Даг школазының башкызы. Хөй чылдарда школага ажылдаан, аныяк салгалды кижизидериниң херээнге төлептиг үлүүн ол киирип келген. Ол суурнуң база хүндүлүг кижилериниң бирээзи.

С. НОРБУ чураан.

ХУУСААДАН ЭРТЕ

Чадааның орук-септелге-тудуг эргелели бо чылдың бирги чартыында планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Орукчулар Совет Тываның 40 чыл юбилейин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш күженишкинниг ажылдап турар. Эргелел Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарның девискээринде автооруктарның септелгезин үлегерлиг чорудуп турар.

Орук-септелге-тудуг эргелели Баян-Тала — Сүт-Хөл аразының оруунуң тудуун бирги чартык чылда планда көрдүнген хуусаадан эрте кылып чоруткан. Эргеледе тудугжулар бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планын 140 хуу чедирген. Олар Чадаана хоорайга чуртталга бажыңының тудуун, мал семиртир «Тыва» совхозка 300 баш хой кирер кажааны туткаш хүлээткен.

К. БОРБАК.

КЫРГЫЛДА ШУУДААН

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң хойжулары Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырары-биле хөй кыргылдазын шалыпкын темпиниг чорудуп турар. Меңнен-Хөл, Туралыг, Даштыг-Тей хойжу бригадаларының малчыннары хөй кыргылдазын шуудаткан. Төп кыргылда пунктузунда электри-биле кыргыр 24 хачыларны эптеп тургускан. Олар үзүктелиишкин чок ажылдап турар. Совхозтуң 44 коданнарында 16913 баш хой бар. Оларның 6970-ниң бо хүннерде кыргып алган. Ооң 7713 килограмм дүк кыргыттынган. Арткан коданнарны чоокку хүннерде кыргып доозар дээш бүгү күштү кооннээн. Юбилейлиг чылда совхозтуң ажыл-ишчилери 31 тонна ажыг дүкту күрүнеге тужаар планныг. Ам безин барык 13 тонна хире эки шынарлыг дүкту күрүнеге саткан.

Төрээн чуртка эки шынарлыг дүктү бээр дээш кыргылдада ажылдап турарларының ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Күш-ажылдың сагылга-чуруумун быжыглаан болгаш ажылгын чөп ажыглап турар. Кыргыкчыларның болгаш кыргылдада ажылдап турар өске-даа кижилерниң социалистиг чарыжының түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактаары чаңчыл болган.

Туралыгда хойжу бригадазының малчыннары Чыргал Адыг-оол, Күмбадак Данзы, Өлзей-оол Мөңге оларның коданнарындан кыргаан дүк эң арбын болган. Кыргыкчыларның ортузунда калбарган социалистиг чарыштың түңнелдерин чоокта чаа үндүрген. Сөөлгү беш хонуктуң түңнелинде кыргыкчылар Сыргыт-оол Шагдыр, Чамбый-оол Чысыммаа, Калдар-оол Хотпак-оол, Светлана Чульдум-оол, Калдырык Күжүктаар, Борис Иргит, Херээн-оол Достак эң хөй дүкту кыргааш, тиилекчи болганнар. Оларга акша шаңналдарын тывыскан. Эдикчилер, дүк ылгакчылары, дүк тырыкчылары база эки ажылдаан.

Совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Сапык Делгер-оол кадарган 300 ажыг хоюнун кыргылдазын Шуй-Бажының Ак-Өөкте чайлаанга бодунуң күжү-биле кыргаан. Бо чүнү көргүзүп турары дээрге, малчынның үлегерлиг ажылының херечизи. Хоюн кыргыдып каапкан малчыннар чайлагларында көжүп чедип келгилээн, малдың чайгы семиртилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Даштыг-Тейниң хойжу бригадазының Шуйда Адыр-Кара-Сугда чайлаанда электри-биле кыргыыр 12 хачыны кыргылда кылыр черде эптеп тургускан. Чаа хөй кажаазын болгаш дүк шыгжаар черин ында туткан. Бригаданың шээр малының кыргылдазын июль 11-де ында эгелей берген.

Х. КАРА-ООЛ.

Бөгүн — Польшаның фашист эжелекчилерден хосталган хүнүнден бээр 40 чылы, Польшаның национал байырлалы, катап тургустунганының хүнү

УЛУСЧУ ПОЛЬШАНЫҢ ЭРТКЕН ОРУУ

Кажааланчак бедик даг кырындан көөрге, Вешпа биле Буга хемнерниң аразы адыш оюунда дег көстүп келир: карак четпес шынаа, бүүрелчиннер болгаш чок-пак-чокпак теректер. А адаанда — ногаан үнүштерге хүрээлеткен Хелм хоорай. Аңаа 1944 чылдың июль 22-де Польшаның национал хосталга комитединиң (ПНХК) манифезин чарлаан.

Бистер, социалистиг чурттардан келген бөлүк журналистер эрте-бурунгу тудугларны болгаш чаа микрорайоннарны барып көрүксезивиссе-даа, типография баар деп дигин-биле шиитпирледивис. Аңаа манифести парлаан. Оортан бүгү-ле чүве эгелээн.

Делгем херим ишти. Узун-узун каштаннар болгаш липалар аразында бажың. Типография аңаа турган. Амында музей. Үр манаан хосталганың келиринин уттундурбас хүннерин сагындырып келир. Буурул баштыг, узун кижи бодун таныштырып, ат-сывын адады: Яцек Заячковский. 1944 чылдың июль 22-де төөгүлүг документ болур ПНХК-ның манифезин типографияга өрээн кижи ол болду.

Оон-биле кады экспозицияны көрүп чор бис. ССРЭ-ге поляк патриоттар эвилелиниң ажыл-чорудулгазы, Польшаның демократтыг, антифашистиг күштериниң программазы янзы-бүрү документилерде, фотопаннода илереттинген. Совет хостакчы арминың келгениниң дугайында фоточуруктар эндерик.

Типография туруп турар подвалга Я. Заячковскийге дилег-айтырыглар чүдүрлүле берди: «Ол хүн кандыг турду, бо машинага өрүп турганыңарны сакты-дыр силер бе, чугаалап көрүнерем?».

— 1944 чылдың июль 22-де. Хелм хоорай хосталган соонда, ПНХК-дан келген бир эш мени сураглап чорааш, оон тып алды. «Далаш кылыр ажыл бар» — деп, ол чугаалады. Маңаа, типографияга, чедип келгеш, «Поляк улуска» деп каан бижикти көрүп кааптым, үстүү талазында «Манифест» деп хол-биле бижип каан. Тексти шалыпкын өрүптүм, а ону парлаары элээн саадаан. Бир экземплярны парлаарда (эрги машина турган) 15 катап долгандырар. Ону база-ла бодум долгап, эртип чыткан улусту-даа дузалаштырып турдум. Саазын четпейн баарга, эрги плакаттарның чүве биживээн талазынга парлап турдувус. Манифестиң баштайгы муң экземплярын ПНХК-ның чарылгалары дораан-на арылдырыпты. Үлетпүрнү национализастаар, аграр реформазының дугайында шиитпирни ол хүн кижилерниң кандыг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алганының дугайын кижи бүрүзү билип алыксап турган. Адак сөөлүнде кээп, поляктарның хөй-хөй салгалдарының күзели боттанган.

Яцек Заячковский хөй-хөй айтырыгларга, оон иштинде бодунуң дугайында айтырыгга тодаргай харыыларны берип турду. Хосталыышкын соонда пенсиялаажке чедир типографияга ол ажылдаан. Ийи орден-биле шаннаткан. Хол-даяң черле олуртунмас. Өрүкчү болуп ам-даа ажылдавышаан. Дуржулгазын дамчыдар оолдуг-кыстыг: оглу Войцех биле кенни Данута адазының изин истээн.

Типографиядан үнерде, Польшаның национал хосталга комитединиң төөгүлүг манифезин парлаан болгаш хоочун коммунист Я. Заячковскийниң холунуң үжүүн салган плакаттарны ап алдывыс.

Дараазында ужуражылга ПНХК аттыг идик кылыр фабрикага болган. Бүдүрүлге он чыл оюн демдеглээн. Ол үе дургузунда 50 миллион эжеш идиктерни бүдүрүп үндүрген. Оон иштинден 9 миллион эжеш идикти Совет Эвилелинче үндүр саткан. Аңаа амгы үениң чаа цехтерин, херээжен, эр-даа улус, урутлар-даа кедер чараш идиктерни көрдүвүс.

«1980 чылдың август соонда бүдүрүүшкүн кудулаан турган. Келир чылын ынчангы турган деннелин ушчок ажа бээр бис. Совет Эвилелинге идиктер дужаар талазы-биле чуну чугаалап болурул дизе, чылда-ла бир миллион идикти чорудар бис. Ол ышкаш ГДР-же. Венгрияже болгаш социалистиг өске-даа чурттарже чорударын көвүдедир бис. Улусчу Польшаның 40 чыл оюнга уткуштур 15 муң эжеш идикти немей бүдүрери, фабриканың, хоорай парыгының, дыштаныылга зоназының девискээрин чаагайжыдарынга 40 муң шакты ажылдап кылыры хуулзалгеде көрдүнген. Боттарывыстың кужувус-биле уруглар яслилерин, дыштаныылга, чурттаалга бажыңнарын тудуп, автотранспорт ажылын экижидер бис» — деп, партком секретары Г. Косарский тайылбырлады.

Фабрикадан партия воевода комитединче чоруп ора, демир-орук дирекциязы турган дөрт каът улуг бажыңның чанынга дүштүвүс. 1944 чылдың июльда он хонук дургузунда ол ПНХК-ның баштайгы улусчу чазаанын штаб-квартиразы турган.

ПКАП-тың Хелмде воевода комитединиң бирги секретары Алоиз Зелиньский болгаш воеводаның өске-даа харысалгалыг ажылдакчылары улусчу эрге-чагырганың чылдарында болган чаартылгаларны делгереңгейи-биле тайылбырлап берди. Дайын мурнунда Хелмге үш каът бажыңны дээрде шаштыккан эң бедик бажың деп санап турган. Ам хоорайда хөй каът бажыңнарлыг бүдүн-бүрүн микрорайоннар бар. Үлетпүр чок турган. улуг эвес ус-тывыш мастерскаялары кожа-кожа тургулаан. Дайын сөөлүндеги үеде чедя улуг бүдүрүлге туттунган. Оларның бирээзи — цемент комбинады. ол чуртта сураг-жаан. Ол комбинат чылда 4 миллион тонна хире цементини бүдүрүп үндүрер.

— Воеводствонуң чединшкинниг хөгжүлдезиниң чижектерин хөйү-биле кирип болур — деп, А. Зелиньский чугаалады.

— Тургузукчу базымны, күш-ажылчы чединишкиннерни ол бүгү тодаргай бадыткап база көргүзүп турар. Байырлалга белеткелдин программазын боттандырбышаан, чединишкиннер дугайын чугаалап, мурнакчыларны алдаржыдып, улусчу эрге-чагырганың ажылчы чоннарга чүнү бергенин көргүзүп турар бис. Оон-биле чергелештир шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларны база чугаалаар бис.

Бир дугаарында, воеводствога кодээ ажыл-агыйны шапкын хөгжүдери эргежок чугула. Ында одар-белчиирниң үштүң бир кезээ — эң үнүш-дүжүткүр хөрээниүг. Кооперастаашкынның деннели ам 20 хуу болуп турар. Чаа күрхозтарны, кооперативтерни тургузуп, суг дамчыдар хоолайларны тудуп кылып, тулааларны кургадып турар бис. Ийнде, үлетпүр бүдүрүлгезин сайзырангайжыдып, хоорайларга социал-амыдырал байдалдарын экижидип турар бис. Хөй-ниитиниң хөй-хөй эгелээшкиннериниң деэүнде ажылчын аңгы туруп турар. Бо талазы-биле Совет Эвилелинде. оон иштинде кожавыс Волынь облазында мөөңнеттинген байлак дуржулганы кичээнгейлиг өөренип көрүп турар бис. Үшкү угланыышкын — туризмни хөгжүдери. 1944 чылдың июльда улусчу эрге-чагырга өөскүп үнген хелм чер — Польшада эң чурумалдыг чер — деп, А. Зелиньский тайылбырлады.

ПКАП-тың хоорайда сес муң, көдээде — чеди муң кежигүннери ынчаар ажылдап, чурттап турар. «Бисте хелмчилер — онзагай улус. Бистер хосталганы бир дугаар уткуп ап, улусчу эрге-чагырганы бир дугаарында байырлаан бис. Ол чорук хөйнү хүлээндирип турар. Улусчу эрге-чагырга 1944 чылдың июльда ажылды, чурттаар черни, социал талазы-биле чөптүг чорукту, айыыл чок чорукту берген. моон мурнунда Польшага кажан-даа турбаан чаа эвилелди, күш-ажыл кижилериниң аразында сорулгаларның болгаш сонуургалдарының ниитилешкээн ол бадыткап көргүскен. Бистиң медерелинистен ону кым-даа арылдырып шыдавас» — деп, А. Зелиньский түңнеп аарак чугаалады.

А. ШАПОВАЛОВ,
СЭТА-ның корр.

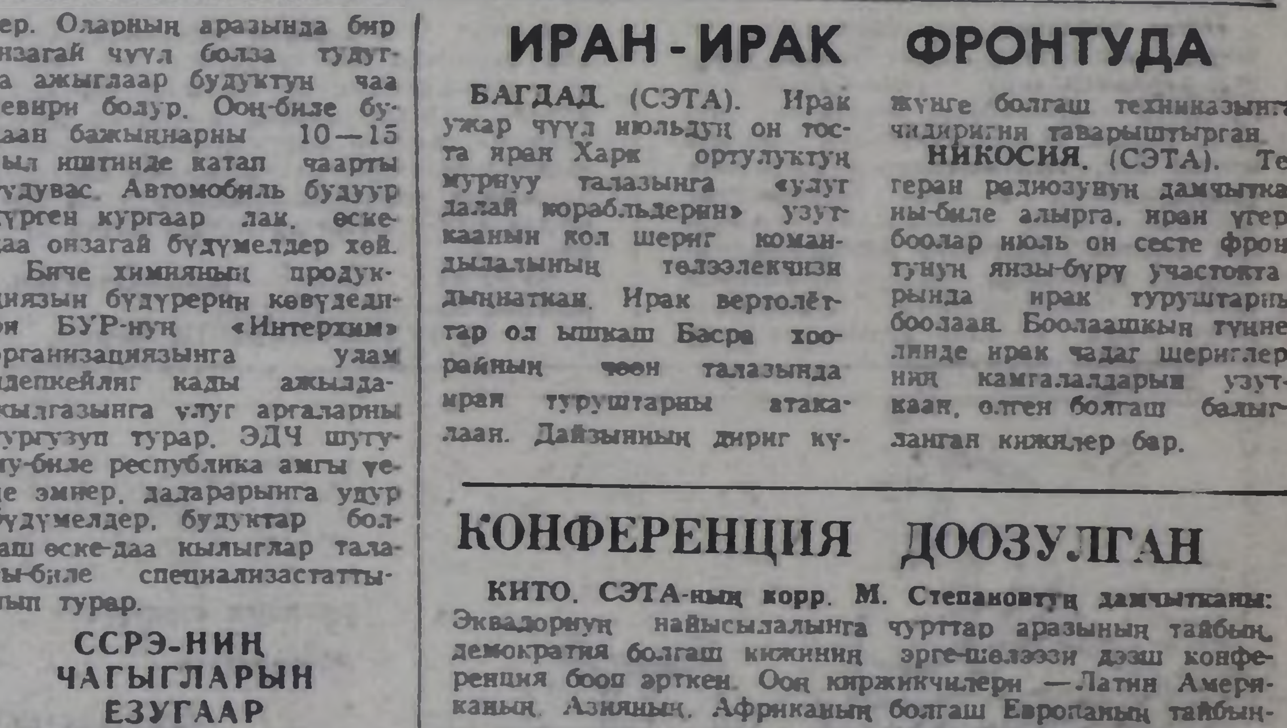

Июль 22 — поляк улустуң төөгүзүнде алдарлыг хүн. Хостут Польшаның катап тургустунган дугайында чарлаан Июльдуң манифезин дөртен чыл бурунгаар ол хүн парлаан турган. Польшаны гитлерчи эжелекчилерден хостаарынга, чаа амыдыралды тургузарынга совет кижилер ол чурттуң чонунга улуг дузаламчыны чедирген.

Польша Улус Республиканың ажылчы чоннары бодунуң чурттунуң катап тургустунган хүнүн күш-ажылдың байдалыынга, келир үеже бүзүрел-биле демдеглеп турар.

ЧУРУКТА: Варшаваның төвүнде Маршалков болгаш Иерусалим сесерликтериниң белдири. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында Варшава хоорайның 90 хуузу үрелген турган. Хоорайны чүгле катап тургускан эвес, харын-даа улам сайзыраткан.

ЦАФ — СЭТА-ның фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

- **Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга.**
- **«Европаның аныяк эмчилери» деп бөлүктүң илеткели-биле алырга.**
- **Эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы.**

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ГДР-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

БЕРЛИН. Бодунуң тургустунганының 35 чылын бо чылда демдеглээр ГДР-ниң улус ажыл-агыйының онзагай талалары болза эң кол адырларның шапкын хөгжүлдези, ажыктыы, бүдүрүлгениң темпилериниң өзүлдези болгаш шынар көргүзүглериниң бедээни болур. Ол дугайын бо чылдың алды айларында улус ажыл-агыйының планнарының күүселдезиниң дугайында күрүнениң төп статистика эргелелиниң чоокта чаа парлаан сан-чурагайлары бадыткап турар.

Бүгү адырлар аайы-биле ГДР-ниң туруум хөгжүлдезиниң идегелдиг үндезини болза ССРЭ-биле бузулбас акы-дуңма эвилел, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының өг-бүлезинге быжыы-биле бактаап кирип турары. ССРЭ-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдери болур деп ында демдеглээн. Ийи чурттарның арасында бүдүрүлгени специализастаар болгаш кооперастаарының 1990 чылга чедир программазынга дүүштүр дугуржулгалар болур-чогууру-биле боттанып турар. ЭДЧ кежигүннери чурттарның июнь айда Москвага дээди деннелге эрткен экономиктиг чөвүлел хуралы экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам бедик, чаа чадаже көдүреринге оларның шиитпирлииниң илерели болган. Чөвүлел хуралга хүлээп алган шиитпирлер болгаш документилер социалистиг тургузуушкунуң улам ыңайгы чединишкиннеринге салдар чедирер. социализмниң хаара тыртар чаагай салдарын бедидер, тайбыңны быжыглаары дээш демиселге чаа күштерни немээр.

БОЛГАРИЯДА БИР ДУГААР

СОФИЯ. Врачанның химия комбинадында катализаторлар бүдүрер тургузуг ажыглалда кирген. Ол дээрге Болгарияда бир дугаар ындыг бүдүрүлге болур. Чурт иштинге кылган төлевилелдер ёзугаар туткан ол тургузуг чылда 470 тонна продукцияны бээр. Ону азоттуг чемишчидилгелер бүдүреринге ажыглаар.

Биче химия сөөлгү чылдарда БУР-нуң экономиказының чугула адыры апарган. Оон хөгжүлдезинге Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның арасында ол талазы-биле специализация болгаш кооперация дугайында хөй талалыг дугуржулгазы салдарлыг болган. Бо беш чылдың (1981—1985) дургузунда Болгарияга биче химияның продукциязының хемчээли ийи катап көвүдээр. Машина тудуунга, металлургияга болгаш электроникага херегляэр продукцияның 580 хире. амыдыралга ажыглаар 250 хевирлерин бүдүрерин шингээдир.

Болгарияның химия бүдүрүлгези бүрүзүнче биче химияның продукциязын бээр немелде күчүлерни тургузуп турар. Чоокку үеде пласт-масстарның, будуктарның, катализаторларның, эмнерниң база хоран химикаттарның чаа хевирлерин бүдүрер талазы-биле чаа цехтер ажыгланга кирер, мурнакчы технологияны ажыглап кинерер. Оларның арасында бир онзагай чүүл болза тудутга ажыглаар будуктун чаа хевири болур. Оон-биле бүдаан бажыңнарны 10—15 чыл иштинде катап чаарты бүдүвас. Автомобиль бүдүүр дүрген кургаар лак, өске-даа онзагай бүдүмелдер хөй.

Биче химияның продукциязын бүдүрерин көвүдедири БУР-нуң «Интерхим» организациязынга улам идепкейлиг кады ажылдажылгазынга улуг аргаларны тургузуп турар. ЭДЧ шугуму-биле республика амгы үеде эмнер, дадарарынга удур бүдүмелдер, будуктар болгаш өске-даа кылыглар талазы-биле специализастаттынып турар.

ССРЭ-НИҢ ЧАГЫГЛАРЫН ЁЗУГААР

БУДАПЕШТ. Венгр чиик үлетпүрүнүң кылыгларының бештиң бирин амгы үеде совет чагыглар ёзугаар кылып турар. «Уавария» болгаш «Тиса» фабрикаларның марказын баскан идиктер, «Сатмар» болгаш «Канижа» бүдүрүлгелериниң таарымчалыг, чараш мебели совет садып алыкчыларга билдингир.

ИРАН - ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак ужар чүүл июльдуң он бости иран Харк ортулуктуң мурнуу талазынга «улуг далай корабльдерин» узуткаанын кол шериг командылалының төлээлекчизи дыңнаткан. Ирак вертолёттар ол ышкаш Басра хоорайның чөөн талазында иран туруштарны атакалаан. Дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга чидиригни тавартыштырган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Тегеран радиозунуң дамчытканы-биле алырга, иран үгербоолар июль он сесте фронтунуң янзы-бүрү участоктарында ирак туруштарны боолаан. Боолаашкын түңнелинде ирак чадаг шериглерниң камгалалдарын узуткаан, өлген болгаш балыгланган кижилер бар.

КОНФЕРЕНЦИЯ ДООЗУЛГАН

КИТО. СЭТА-ның корр. М. Степановтуң дамчытканы: Эквадорнуң найысылалынга чурттар аразының тайбың, демократия болгаш кижиниң эрге-шөлээзи дээш конференция боор эрткен. Оон киржикчилери — Латин Американың, Азияның, Африканың болгаш Европаның тайбыңга ынакшылдыг күштериниң төлээлекчилери хүлээп алдынган декларацияда бодунуң төөгүзүнде кижи төрелгетен бөгүнгү ышкаш кажан-даа ядролуг айыыл-халапка чоокшулап көрбээнин демдеглээн. АКШ-тың империализминиң эң реаксылыг бөлүктериниң агрессчи политиказының уржуундан делегейде байдалдың дыка чидиглегениниң байдалдарынга тайбың талалакчылары ядролуг дайынны болдурбас дээш боттарының хүрээлеңнерин сырый каттыштырар ужурлуг деп декларацияга онзалап айыткан.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, боо-чепсекти эндере белеткээрин космосче нептередирин болдурбазынче угланган Совет Эвилелиниң тайбың саналдарын конференцияның киржикчилери чаңгыс үн-биле деткээн.

Империализмге, неоколониализмниң бүгү хевирлеринге удур, ёзулуг хамаарышпас чорук, демократия болгаш бурунгаар депшилге дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын олар медеглээн.

Делегей эрткен неделяда

ЯДРОЛУГ АЙЫЫЛДЫ БОЛДУРБАС

Делегейде байдалдың айыылдыг кылдыр өөскээни улустарның дүрүм ёзугаар дүвүрээшкинин болгаш сагышсыраашкынын болдуруп турар. Боо-чепсекти эндере бүдүреринин темпизиниң дүргедээни, өске талаларже оон нептерээриниң илдең айыылдыы ядролуг дайынның кыптыгарының кыжаныышкынын улам улгаттырып турар. Оон бүрүүзү АКШ-тың чагырыкчы бөлүктеринге дорт онаажып турар. Чер бөмбүрзээнге тергиндээринче амгы американ чагырыкчылар чүткүп турар. Олар Совет Эвилелинден шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун оралдажып. боо-чепсектерниң, бирги ээлчегде ядролуг чепсектиң чаа-чаа хевирлерин чогаадып, бүдүрүп турар.

Вашингтоннуң администрациязының сарыыл чок даштыкы политиктиг угланыышкынынга удур демиселди делегейниң улустары калбартып турар. Делегейниң янзы-бүрү чурттарындан келген медээлер ол дугайын тодаргай херечилеп турар. Дайын кыжаныышкынынга удур шимчээшкин Американың Каттышкан Штаттарында база калбарган.

Сан-Францискога болган массалыг митингиниң киржикчилери боо-чепсекти эндере бүдүреринден доп-дораан ойталаарын болгаш милитаристиг даштыкы политиктиг угланыышкынны соксадырын Рейганның администрациязындан шыңгыы негээн. Делегей байдалының кедергей чидиглелгениниң болгаш ядролуг дайын кыжаныышкынының улгатканының харысалгазы Рейганның администрациязынга бүрүн онаажып турар деп. АКШ-тың кескү хөй-нитти ажылдакчызы Дж. Джексон бодунуң чугаазынга демдеглээн.

Барыын Европада, ылаңгыя баштайгы согуушкун кылырының американ ядролуг ракеталарын тургузуп турар чурттарда дайынга удур демисел дыка күштелген. Эрге-чагыргаларның шаажылалдыг хөделиишкиннери турза-даа дайынга удур чоннуң чыскаалдары Германияның Федеративтиг Республиказында, Англияда, Голландияда, Италияда болгаш өске-даа чурттарда соксавайн турар.

Италияның Сицилия ортулуунуң Комизода американ ядролуг ракеталарны тургускан. Ында делегейниң тайбың лагерьлериниң активчилери тайбыңны камгалаар дээш хөй инициативаларны ажылдап кылган. Тайбың дээш. дайынга удур массалыг чыскаал Сицилияның административтиг төвү Палермо хоорайга болган. Американың Каттышкан Штаттарының харысалга чок даштыкы политиказын Японияның тайбың талалакчылары шыңгыы буруу шапкан. 1945 чылда американ атомнуг бомбалаашкынның үезинде өлген Хиросиманың хөй муң чурттакчыларының чевээнде мөңге от хып чыдар. Ол оттан кывыскан өшпес отту туткан тайбың талалакчылары Японияның хоорайларында амгы үеде чоруп, американ империалистерниң болгаш чурттуң чазаанын милитаристиг планнарынга удур демиселди улам-на калбартырынче ажылчы чоннарны кыйгырып турар.

Дайын кыжаныышкынын, ылаңгыя ядролуг дайынның айыылын узуткаар дээш демиселди Индияның хөй миллион чону база күштелдирип турар. Тайбың дээш нитти националдың айы ол чуртта болуп турар.

Вашингтоннуң аңгы администрациязының милитаристиг угланыышкыны сеээр болзун! деп бүгү черниң улустары кыйгырып турар. Делегейниң ядролуг халавынче бүгү бөмбүрзекти американ администрациязының чыгап турарын олар шыңгыы буруу шаап, килеңнээшкинин илергейлеп турар. Бүгү делегейниң улустары тайбың дээш демиселче шиитпирлиг көдүрлүп үнген.

Кипр улустуң талазында

Кипр-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязын делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи чыл бүрүде июльдуң ортан үезинде эрттирип турар. Ол неделяны бо чылын Каттышкан Нациялар Организациязының болгаш Кипр-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей комитединиң инициативазын ёзугаар организастаан. Күрүнеге удур үймээнниң он чылы-биле ол неделя бо чылын капсырлашкан. Үймээнниң киржикчилери Кипрниң президентизи Макариостуң дүрүм ёзугаар чазаан дужурерин планнап турганнар. Империализмниң бирги ээлчегде американ империализминиң күштериниң организастааны үймээнниң түңнелинде түрк шериглерни Кипр ортулукка эккеп дужурген. Ынчангаш Кипр ортулукту ийи чарган. 200 муң ажыг кипржилер боттарының төрээн черлерин, бажыңнарын каап, өскээр дезип чоруур ужурга таварышкан. Түрк болгаш грек общиналарны өжегерээн ийи аңгылаан түңнелинде чурттуң экономиктиг харылзаалары үзүлген. ниитилел амыдыралының бүгү талаларын баксыраткан.

Кипрниң чазаа. Күш-ажылчы чоннуң депшилгелиг партиязы болгаш ортулуктуң демократтыг өске-даа күштери Кипрниң айтырыын тайбың шиитпирлээр дээш бүрүн эргелиг, бүдүн болгаш кая-даа каттышпаан Кипр дээш демисежип турар. Ынчалзажок ортулукта байдал амга чедир нарын болуп турар. Хөй чылдар дургузунда ийи общиналарның төлээлекчилериниң аразынга чорудуп келген чугалажыышкыннар түңнел чок болган. Каттышкан Нациялар Организациязының инициативазын ёзугаар грек болгаш түрк общиналарның төлээлекчилериниң ужуражыышкынын бо чылдың августуң эгезинде Вена хоорайга организастаар деп турар.

Кипрниң иштики херектеринге империалистиг каржы холгаарлаашкыннар. ол ортулукту Соңгу Атлантика блогунуң шериг баазазы болдурар дээн АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының оралдажыышкыннары Кипрниң айтырыын чөптүг кылдыр шиитпирлээринге кол моондак болуп турар. Кипрниң Акротириде болгаш Декалияда англи шериг баазаларын американ шериглер боттарының эжелекчи сорулгаларынга сөөлгү үеде калбаа-биле ажыглап турар апарган. «Соңгу Кипрниң түрк республиказы» дээр чүвени Кипрде чарылдырыкчылар 1983 чылда дүрүм чок ёзу-биле чарлаан сөөлүнде Вашингтон бодунуң улуг шериг-агаар баазазын түрк шериглерниң эжелээни Фамагустаның чоогунда тудуп эгелээн. Амгы үениң эң улуг шериг самолёттарын ол шериг-агаар американ баазазы хүлээп ап турар. Электроника разведказының шпион төвүн американнар база ол ортулукта тудуп турар. Чер ортузу далайның чөөн талакы девискээринге шпион медээлерни чыырынга ол төптү ажыглаарын американнар планнап турар.

О. ШИРОКОВ,
Г. КУВАЛДИН
(СЭТА).

КАПИТАЛИЗМНИҢ АСПААНДА

⊙ **ПАРИЖ.** Францияның даштыкы чурттарга төлээр өрезинге сөөлгү чартык чыл дургузунда 15,4 миллиард франк акшаның немешкенин «Юманите» солун дыңнаткан. Албанның тускай медээлерин ёзугаар алырга, чурттуң даштыкы күрүнелерге өрези амгы үеде 466 миллиард франк акша болган. Ол өрелерниң үштүң ийи кезиин Франция Барыын Европаның чурттарынга болгаш АКШ-ка доллар-биле төлээри улуг дүвүрээзинни болдуруп турарын тус черниң хайгааракчылары демдеглээн. Доллар чурттуң франк акшазынга хамаарыштыр улуг хөөлүг болуп турар. АКШ-тың чазый политиказы банк хууларын өжегерзээн улгаттырып турарын «Юманите» солун айыткан. Француз экономиканың хөгжүлдезинге эргежок чугула хөй акша-хөреңгилерни АКШ соруп ап турар.

⊙ **КОПЕНГАГЕН.** Данияда амгы үеде 300 муң кижи ажыл чок. Оларның дөрт кижи бүрүзү 24 хардан улуг эвес назылыг оолдар болгаш кыстар. «Ланд ог фольк» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, 18-тен 24 харга чедир назылыг 22 муң оолдар болгаш кыстар профэвилел кежигүннери болуп турар. Ынчангаш олар пособие алыр эргези чок деп. солун айыткан. Он сес хар чедир назылыг ажыл чок аныяктарны эрге-чагыргалар санга киирбээн. Ынчангаш чуртта ажыл чок оолдар. уруглар саны херек кырында тускай медээлерде айыткаанындан ыракта хөй.

⊙ **БРЮССЕЛЬ.** «Ниити рынок» чурттарында 15 муң ажыг эмчилер ажыл чок болуп турар. «Европаның аныяк эмчилери» деп бөлүктүң илеткелинде ол дугайын айыткан. Ажыл чок эмчилер Италияда 5 муң, Германияның Федеративтиг Республиказында — 4 муң, Великобританияда — 3 муң, Голландияда — 1.352 кижи четкен. Ол сан хүн бүрүде улам-на өзүп турар. Ажыл чок эмчилерниң хөй кирүүзү — «Он» чурттарның дээди өөредилге черлерин өөренип дооскан аныяктар.

⊙ **БОНН.** Соңгу Рейн-Вестфалия — Барыын Германияның эң улуг девискээрлиг чери. Дюссельдорфка парлаан тускай илеткелди ёзугаар алырга, бо чылын школа дооскан 60 муң ажыг оолдар, кыстар амга чедир ажыл тып чадап турар. ГФР-ниң өске черлеринде ажыл тыппаан хөй муң аныяктар база бар. Германияның Федеративтиг Республиказында бедик мергежилдиг ажылчыннар безин ажыл тыппайн турарын демократтыг парлалга бижээн.

⊙ **СТАМБУЛ.** Турцияның эң улуг Стамбул хоорайының чурттакчыларының саны 5 миллион ажыг. Оларга чурттаар бажыңнарның чедишпези шыңгыы айтырыг болуп турарын «Милли газете» солун дыңнаткан. Ол солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, хоорайның миллион хире чурттакчылары бажың чок болуп турар. Ажылчын кижиниң айда алыр ортумак ажыл төлевиринден квартиралар хөлезинзи хөй. Ынчангаш хөй муң квартиралар Стамбул хоорайда ээн туруп турар.

(СЭТА).

КЫДАТ ТӨЛЭЭЛЕР

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Кыдат шеригниң төп штавының начальниги Ян Дэжиге баштатиан кыдат шериг төлээлери ында аян-чорук кылып чеде берген. Аджерпрес агентилелдин дыңнатканы-биле алырга, кыдат төлээлерниң баштызын РКП-ниң Чингине секретары. РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску хүлээп алган.

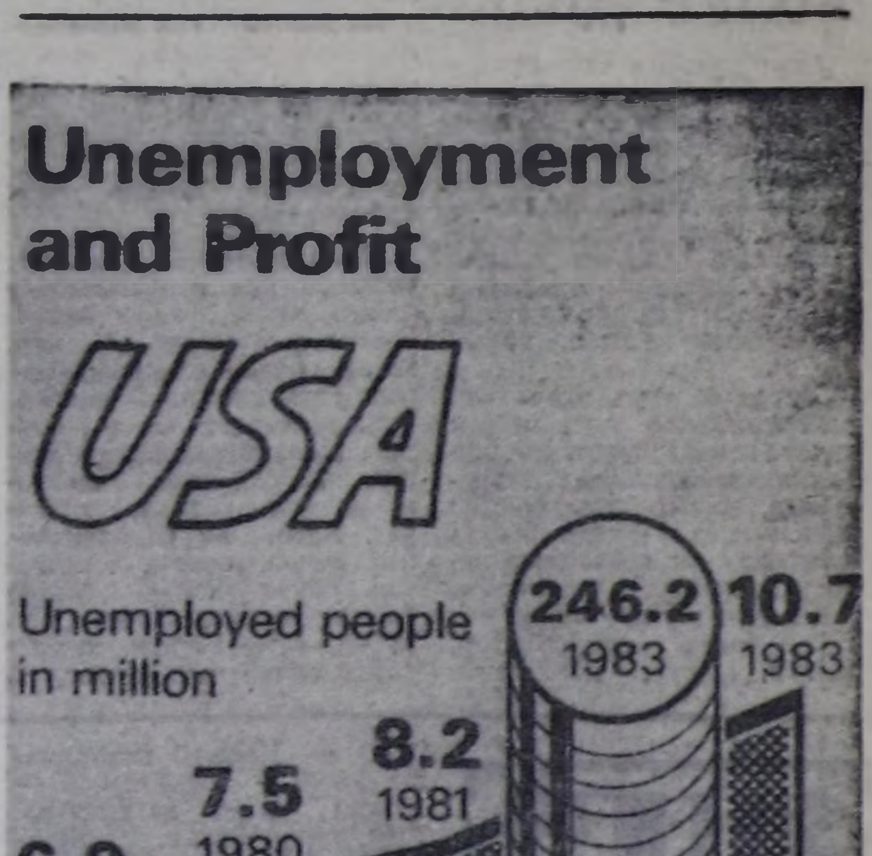

Эң бай монополияларның кончаа-ажыының кажангызындан-даа артык көвүдээни, АКШ-тың бүгү-ле социал аарыгларының — кижилерниң ажыл чок, ядыы түреңги, амыдырап-чурттаар чер чогунуң дыка ханылааны — Рейганның администрациязының үш чартык чыл үе иштинде эрге-чагырганы холга тудуп келгениниң түңнели ол боор турарын «Пиплз уорлд» солун бижээн. Амгы администрация социал программаларга чарыгдаар миллиард-миллиард долларны холгаарлап алган, кадык камгалалынга, чырыдыышкынга болгаш кырып-назылаашкарга тускайлаан акша-хөреңгини кызырган деп, ол солун айтып турар.

ЧУРУКТА: АДН агентилелдиң тараткан диаграммазында АКШ-та ажыл чок кижилерниң санының көвүдээнин (миллион кижи) болгаш монополияларның кончаазының хемчээлдери көргүзүп турар.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

⊙ Хостуг үе, культурлуг дыштанылга.

●

⊙ «Аялга» агиткварталы.

●

⊙ Бажың ажылынга дузалажып турар силер бе?

Расул ГАМЗАТОВ.

АВАМГА

Кижилерде хайыралыг үш ыр бар.
Хилинчек-даа, өөрүшкү-даа ында сиңген.
Хензиг чашты аадып оргаш, ава кижи
Кедергей-ле уян ырны ырлаар ийик.
Не кижи чаңгыс оглун оскунупкаш,
Ийлээр чазар — ийиги ыр кударанчыг.
Үүлениң аарын ол чүъктен эртер.
Үшкү ырлар — янзы-бүрү өске ырлар.

Ногаа аймааның дүжүдүн алыр үе чоокшулаан тудум, Алдан-Маадыр суурнуң херээжен чону чаңчыл болган күскү ногаа делгелгезинге белеткенип эгелээр. Барык бажың бүрүзүнүң чанында огород бар. Агиткварталдар аайы-биле чаагайжыдылга ажылын организастыг чорудкан. Албан организация черлериниң болгаш чуртталга бажыңнарының чанында ыяштарны болгаш чечектерни тараан. Чаагайжыдылга талазы-биле бирги черни «Аялга» агиткварталынга тывыскан. Ооң даргазы Елизавета Донгак херээжен чон ортузунга хөй талалыг масса-политиктиг ажылды чорудуп турар. Аргаан-дараан кылыглар делгелгези, спортчу маргылдаалар, дыштанылга кежээлери, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкыннар дээш өске-даа солун ажылдар мында эртип турар.

ЧУРУКТА: «Аялга» агиткварталдың даргазы Елизавета Донгак.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

ХЕРЭЭЖЕННЕР КЛУВУ

Херээженнерниң клувун олар «Хову-Аксы» деп адап алганнар. Ооң тургустунганындан бээр ам үш чыл ашкан. Клубтуң ажылын башкы Светлана Степановна Иванькова удурткан чөвүлел башкарып, чөвүлелдиң кежигүннериниң болгаш суурда херээженнерниң он бөлүктерин дамчыштыр ажылдап турар.

Клуб доктаамал ажылдап турар, херээженнерниң хөй-ниитичи идепкейин бедип, аңаа улуг сонуургалдыг-биле киржип турар апарган. Ону канчаар эрттирип турарыл? Херээженнер клувунуң чөвүлелиниң даргазынга, өске-даа активчилерге «Шынның» корреспондентизи В. Маадыр ындыг айтырыгны салган.

Саазыннарга бижип, машинага парлап, картонга чуруп каан чүүлдер, хана солуннар-биле таныжарын олар саналдады. Хову-Аксының херээженнери ол чурумалдыг чараш булуңга, ооң күш-ажылчы хоочуннарынга, мурнакчыларынга чоргаарланып, оларның чаагай чаңчылдарын уламчылап, амыдыралчы идепкейлиг турушту ээлеп турар дээрзин кижи дораан-на билип алыр. Шынап-ла Хову-Аксы каас-чараш оран. Ынаар бар чыда, көөр болзуңза, талыгырже ырап бар-ла чыдар, дүдүскектерин, мөңгүн баштыг даглар дээрже бедий бергилээн, ногаан тайга-сыннар хөй-хөй километр шөйлүп чорутканын эскерер сен. Кара-Хөл сынының барыын ийинде: Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинаттың бүдүрүлгелери чаптыла берген.

— Херээженнер клувунуң кол сорулгазы — хоочуннарны, мурнакчыларны алдаржыдары, эң эки ажылдыг херээженнер бөлүү дээш социалистиг чарышты идепкейжидери, херээжен чоннуң хостуг үелерин культурлуг болгаш солун эрттирери болуп турар ийин — деп, херээженнер клувунуң чөвүлелиниң кежигүнү, парткомнуң инструктору А. Н. Крисан болгаш чарышты түңнээр тускай жюриниң кежигүнү, Хову-Аксы суур Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Х.-О. Ондар чугааладылар.

Херээженнер клувунуң чөвүлелиниң хуралдарын ай санында эрттирип, чарышты ай санында беш баллдыг система ёзугаар түңнээр. Кежээлерни организастап эрттирери-биле тус-тус херээженнер бөлүктеринге даалгаларны бээр. Түңнелди үндүрерде: темалыг кежээни организастааның, зал-биле харылзаа тудуп билирин, теманы көргүзүп шыдаанын, бот-тывынгыр уран чүүлдүң көргүзүглерин барымдаалап көөр.

Темалыг кежээлерниң программазы чыл бүрүде солун, кижизидикчи утка-шынарлыг болуп, хөйнүң сонуургалын чаалап ап турар. Ону организастап эрттирери активчилерге кайы хире чымыштыг болганы сагышка чуруттунуп келир болду. Ыланғыя «ССРЭ-ниң 60 чылы», «Тываға улусчу революцияның 60 чылы», «Кижи — күш-ажылы-биле алдарлыг», «Чүректиң ханызындан» деп темалыг кежээлерни эрттиргени онзагай.

Бир кежээниң программазы мындыг. Дөрт чүс сезен олуттуг «Металлург» Культура ордузунуң залынга улуг, биче кижилер долдур чыылган. Ооң организакчылары — автоматика болгаш контрольдуң төп лабораториязында херээженнер бөлүү көскү агитация-биле залды каастап, шимээн, музыканың хөглүг үнү аңаа чаңгыланган. Кежээге «Тыва кобальт» комбинаттың хогжүлдезиниң дугайын, төп лаборатория коллективинде күш-ажылдың хоочуннарының дугайында чылыг сөстерни чугаалап, оларны сценаже чалаан. Оларга чечектерни, суй-белектерни тутсуп, музыкалыг байырны чедирип, күш-ажылчы чедиишкиннерни, кадыкшылды күзээннер. Кежээни каш ай бурунгаар эрттирген-даа болза, ам безин херээженнер ону сактып чугаалап олурулаар.

«Чүректиң ханызындан» деп темага эрттирген бо кежээге боттарының ак сеткилдиг күш-ажылы-биле бедик көргүзүглерлиг ажылдап, коллективинге үлегер-чижек болуп келген хоочуннарны алдаржыткан. Оларның иштинде комбинаттың тудуг-сууру чаа эгелеп, ажыл-иш хайныккан турда, аңаа келген баштайгы комсомолчуларның бирээзи — Красноярскиниң башкы институдунуң доозукчузу, ам лаборатория ажылдакчызы В. А. Бабкина, химик-аналитик С. Б. Бузур-оол, контроль-хемчээлге приборлары болгаш автоматика талазы-биле дөрткү разрядтың слесары В. А. Провоторова олар бар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезиниң 40 чылынга тураскааткан пропаганданы клубтуң чөвүлели база идепкейжиткен. Фронтучуларга тураскааткан кежээни Тиилелге хүнүнде эрттирген. Ону Хову-Аксында холушкак бараанңар садыында херээженнер бөлүү белеткээн.

Тиилелге! Хөй-хөй маадырларның аттары бүгүдеге билдингир. А чамдыктарын фронтучуларның чаңгыс чер, суур чурттуглары эки билир, чоргаарланыр. Оларның бирээзи — дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну В. С. Булдаков. Дөртен бир чылдың июньдан дөртен беш чылдың майга чедир фронтунуң кадыг-берге оруктарын ол эртип, каш удаа балыгладып, госпитальдарга эмнедип, сегий бергеш катап-ла мурнуку одуруглярже кирип, уткаан. Ол — үр чылдарда чазаныкчылап ажылдаан алдын холдуг мастер. А. Кызыл Сылдыс орденниң эдилекчизи И. Е. Буруков база херээженнер клувунуң хүндүлүг аалчызы. Ол — Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга Бобруйск, Эстония, Латвия, Литва, Польша, Чөөн Пруссия таварты тулчуушкуннарга киржип, дайынчы оруун Берлинге дооскан. Москваға Тиилелге парадынга канчаар киришкенин ол чаңгыс суур чурттугларынга чугаалап берген. Тайбың иштиң үезинде «Тыва кобальт» комбинаттың тудуглары ооң киржилгези-биле бедип үнген. Механика цегинге ажылдап тура, Иван Емельянович пенсияже үнген.

Хову-Аксында херээженнер чөвүлели, херээженнерниң «Хову-Аксы» клуву күш-ажылчы, интернационалчы кижизидилге талазы-биле өске-даа солун ажылдарны чорудуп келген. Культура ордузунда уран чүүл удуртукчузу М. А. Монгуш, хлеб заводунуң директору Л. Ф. Богатырева, санэпидстанция ажылдакчызы В. М. Баклагина, чуртталга-коммунал ажыл-агый килдизиниң бажың эргелекчизи Т. С. Сладбицкая, өске-даа эштер чон ортузунга организакчы идей-кижизидилгелиг ажылдарга идепкейлиглер.

— Совет Тываның 40 чылынга уткуштур «Эң эки бажың-девискээр» дээш социалистиг чарышты бисте организастаан. Херээжен чон аргыларының, хептин быжып, дааарарының бөлгүмнеринде киржип турар. Чечектер, уран шевер кылыглар делгелгезин чыл бүрүде организастап келдивис. Бир кол ажылывыс — хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалы, бо талазы-биле кылдынган ажыл эвээш эвес — деп, Хову-Аксында херээженнер чөвүлелиниң даргазы Нина Петровна Миткус чугаалаар болду. Олар ам район делгелгезинге боттарының ажылдарын киирген.

ДУЗАЛАКЧЫЗЫ БОЛ

Херээжен кижи хүнде ийи дакпыр ажыл кылып турар: ажыл шагының сөөлүнде бажың ажылы. Таганрог хоорайга чоруткан шинчилелдер бичии уруглардыг херээженнер неделяда бүдүрүлгеге 41, бажың ажылынга 32 шакты эрттирип турарын тодараткан. Уругларның саны өскен тудум, бажың ажылы аартаар. Ынчангаш ыланғыя хоорайда чурттап турар херээженнер бир-ийи уруг-биле кызыгаарланып турарын демографтар демдеглеп турар. Авазы ажыл-биле чүдүрүнгенде, уруглар кижизидилгези аскаар дээрзи билдингир.

Бажың ажылы херээжен кижиниң культурлуг деңнелинге болгаш мергежилиниң бедидеринге шаптык чедирип болур. Херээженнерниң 40 хуу эртем ажылдакчылары, ооң иштинде 28 хуузу кандидаттар, 14 хуузу — докторлар. Ажылчын мергежил талазы-биле олар эр улустан чыдып каап турар.

Херээжен кижиниң күш-ажылын чиигедири чугула дээрзинге кым-даа чигзинмес. Ону канчап чедип ап болурул? Бо талазы-биле чамдык улус ашаанга хөй-нү төлээрин, өскелери херээжен кижини ажыл хүнүнүң чартыын кызырарын сүмелеп турар. Бо ийиниң кайызы-даа болдунмас, чүге дизе шалың ажылдың хемчээлинге деңг турар, оон башка бүдүрүлге социал хандырылга функциязын чүъктээр апаар, херээженнерни ажылга хүлээп алыры кызырлыр. Ажылдаан шагы-биле дүүштүр шалың эвээжедири база болдунмас. Ону калбак хемчээлге чорударны берге, бүдүрүлгеде ажылчыннарның ажылы сырый холбаалыг болгай. Бодап-даа көрүнер даан. Бир эвес кран башкарыкчызы херээжен кижи чартык хүн ажылдавас болза, монтажниктер аңаа олурар бе? Ийиги ээлчегге ону өске кижи солуп болур. Ажылчын күш четчелели ындында-ла берге турда, ынча хөй кижини кайын алырыл? Чартык хүннү чүгле чаш уруглуг иелерге чөпшээрээн болгай.

Ындыг болганда, херээжен кижиниң ажылын чиигедирин чүгле оңу бажың ажылындан хостааш чедип ап болур. Ийи орук бар: бажың ажылын амыдырал хандырылганың ачы-дузазының экижидери, өг-бүле кежигүннериниң аразында хүлээлгелерни эде көөрү. Алдан чылдар бурунгаар турганынга бодаарга, херээжен кижиниң ажылы чиигээн. Ынчан бажың ажылынче неделяда 70 шак үнүп турган. Ол канчап чедип алдынганыл? Хлебти садыгдан садып ап турар бис. Изиг суг, төпчүткен чылыдылга, газ азы электри плитказы, соодукчу, хеп чуур машиналар, бок сордурукчузу — бо бүгү ажылды чиигедир болгаш үени камнап алырынга дузалаар.

А өг-бүле кежигүннериниң бажың ажылынга киржилгезинге өскерлиишкиннер болбаан. Өгнүң херээжен ээзи бо ажылды чаас каан кылбышаан. Бир эвес шаанда иезиниң дузалакчылары уруглары турган болза, ам олар спортчу секцияларже баар дээш чоруптар. Кырган-авалар, кырган-ачалар ам колдуу аңгы чурттап турар болгай. Кара чаңгыс дузалакчы — өгнүң эр ээзи. Чээрби чылдарда ол неделяда 14 шак бажың ажылы кылчып турган болза, ам ооң дузазы 12 шакка чедир кызырылган.

Өг-бүледе уруглар саны эвээш-даа бол, бажың ажылынче үе чарыгдалы өзүп турар дээрзин социологтуг шинчилелдер херечилеп турар. Амыдырал байдалы экижээн тудум, бажың ажылының шынары, аңаа негелде өөр. Оон-биле черге лештир херээжен кижиниң энтинге хөй чүък чүдүртүнер. Чижээ, чаңгыс өрээл бажың ишти аштап-арыглаарының орнунга, үш өрээл чаагайжыды туттунган бажың аштаары хөй күштү негээр. Бо ажылдарны амыдырал хандырылга ачы-дузазы-биле кылып ап болур, курлавырлар бар.

Универсамга херегленин продуктуларны сумка долдур садып алыр сен, а оочурга чартык шак хире туруп келир. Он кассирлерниң чүге-ле ийик чүгле ужу ажылдап олурар боор. Чамдык чок бараанңарны өске магазиннерден сураглаар апаар. Садыглаарынче өгнүң херээжен ээзи неделяда беш шак ажыр үе чарыгдаар, а эр улус — үш шак. Бажың аштаарынга эр улус, херээженнерге бодаарга, ийи бүдүн чартык катап эвээш киржип турар. Бажың ажылынга улгады берген эр улус эвээш дузалажып турар, а аныяктарда байдал өске. Деңнештир кылырын чедип албас болза, маргыжыышкын, артыктажыышкын, ооң кедерезе, мыя бо чылдагаан дээш ийи чара кылаштажырынга чедип болур.

Херээженнер ниитилел бүдүрүлгезинге эр улус-биле деңге киржип турар. Харын-даа албан-дужаал, эртем-билиг талазы-биле олар ашактарын мурнап турар. Чижээ, улус ажыл-агыйының специалистериниң алды дугаар кижи бүрүзү — херээженнер.

Эр улусту бажың ажылынга школачы чылдарындан эгелеп белеткээри чугула. Чамдык херээженнер ашаан ажыл кылбас деп чемелеп турза-даа, оолдарын ажылга өөретпейн, камнап турар. Школа база бо ажылче улуг [illegible] садыр ужурлуг. Ашааның, кадайының, адазының болгаш иезиниң нарын социал ролюнга аныяктарны белеткээр херекке өг-бүле, школа улуг үлүүн киирер хүлээлгелиг.

В. ПЕРЕВОДЕНЦЕВ,
экономика эртемнериниң кандидады.

Эргим номчукчулар! Бо чүүлге хамаарыштыр бодалыңар кандыгыл, редакцияже бижиириңерни диледивис. Херээжен кижиниң ажылын чиигедир талазы-биле чүнү кылып болурул, эр улустуң борта киржилгезин канчап чедип алырыл, амыдырал хандырылга ачы-дузазын экижидер талазы-биле саналыңар чүл, школаның ролю кандыг болур ужурлугул? Чагааларыңарны манап артывыс.

⊙

Чечектерни сордурукчу
«Четтириишкен»
эдеттиниң аа.
Хевис аштаан «дузалакчы»
Кедергей-ле
ажылдаан-дыр...

ЧАРАШ БОЛУР ДИЗЕ

Сөөң арнынга таарышкандыр деп, аяның кеттинген херээжен кижиге мындыг үнелел бээр болгай. Платье, костюм, тон-даа дижик, пөстүң өңүн кештиң, карактарының баш дүгүнүң өңүнге дүүштүр шилип алыры чугула. Өңнерни таарымча чок шилип алыр болзувусса, хеп кижини каастап шыдавас.

Хүрең баштыг, кара карактыг кижиге көк, ногаан өңнер кончуг таарыжыр. Хүрең шырайлыгларга хүрең-кызыл, кызыл-сарыг болгаш аңаа кызыл өңнер база ажырбас. Ак шырайлыг кижи ак-ногаан, ак-кызыл, ягаан-көк, көк-куу өңнүг хеп кедер болза эки. Чиңгир, кызыл, ак-куу, ногаан-куу өңнер арынны улам чырыдар. Кеш өңүнге сарыг-хүрең, ногаан-куу пөстер бир янзы аян киирер.

Ак баштыг, көк карактарлыг херээженнер ак-көк, ногаан, көк-ягаан өңнерни шилип ап болур. Кара карактарны сарыг, кызыл-сарыг, алдынзымаар, хүрең, кызыл-ягаан өңнер улам чайыннадырар.

Кызылзымаар баштыг, ногаан, көк карактыгларга шилги, хүрең, куу өңнер көңгүс таарышпас. А көк, ногаан өңнер оларның арның улам хевир киирер. Бажының дүгү чаа-ла агарып эгелээн кижилерге көк-ногаан, көк-ягаан, кызыл-ягаан хептер кедери күзенчиг. Кара, ак удурланышкак өңнер оларга таарышпас. Шуут агара берген баштыг херээженнерге ак, хүрең, сарыг-ногаан, кызыл-сарыг өңнер чүүлдешпес.

Кара шырайлыг кижилерге сарыг, кызыл, алдынзымаар, кара-ногаан, далай өңнүг өңнер таарыжыр. Кежээки платьени чырыкка өскерлип турар өңү-биле шилип ап болур. Чайын чечектиг, чырык пөстерден хеп дааарарын сүмелеп турар. Ак, хүрең-сарыг өңнер каас көстүр. Чазын көк, ногаан, кызыл, күзүн кара-сарыг, ягаан, хүрең-кызыл, кыржың хүрең, ягаан өңнер таарымчалыг.

Чүгле арын-башка таарыжыр өңнүг пөс шилип алыры четпес. Чараштыр, дурт-сынга өйлештир, шевергин дааараттынган, сезонга болгаш модага дүгжүп турар хеп кижини чалыыткадыр, сагыш-сеткилин көдүрер, чараш болдурар. Чараш болуру кижиниң бодундан хамааржыр.

БАЖЫҢ ЭЭЛЕРИНГЕ СҮМЕЛЕР

Өрээл иштинге ыргак-сээк тургуспазының бөдүүн аргазы бар. Электри плитказын чидыткаш, аңаа хөй эвес камфораны чажыптыңар. Камфора ыжы ыргак-сээктерни дораан үндүр сүрүптер.

Ыргак-сээк ызырган черни нашатырлыг спирт азы бир стакан сугга шай шопулааның чартыы хире чем содазының эзилдирин-биле дүрбүүрге ол чымчай бээр.

Аъш-чемге чыглыр кымыскаяктарны узуткаарда чем кылыр өрээлде хааржактар болгаш столдар иштинге оларның уяларынга дустан чаштырыптыңар.

Картошканы картаарда, өске-даа ногааларны арыглаарда холдарыңарны карартпас дизе, оларны баштай уксус-биле чаапкаш, чотпайн кургадыптыңар.

Чемге бүрүзүн ажыглаар ногааларның чаа шынарын чайгы изиг хүннерде чидирбес дизе, уксуска өттүрген аржыылга оларны ораап каар. Огурецтер болгаш кабачоктар баксыраваазын дээш соок суглуг чавыс савага оларны кадагалаар. Помидорларны корзинкага салгаш, агаар кирип турар хөлеге черге азып каар.

Ногааларның чаа эки шынарын оскунмас дизе, оларны 3—4 шай шопулааның иштиуксус немээн соок сугга 1—1,5 шак тургузар.

Изиг хүннерде соок лимонадты, чимис соктарын, пивону ижерге чаагай. Бир эвес холодильник чок таварылгада оларны канчаар соодуп алырыл? Ижер суксунуг шилди сугга шыгыткан пөске ораагаш, ону суг куткан кандыг-бир савага суп каар. Пөстен суг бусталып үнгеш, ооң иштинде турар шилдиң температуразын дыка кудуладыр. Шилде куткан суксун боду база-ла бусталып үнер болганда, ону немей кудар.

Арын ажаарынга херегләәр кремнер кайы хөй. Ынчалза-даа чайын бойдустуң хайыразын ажыглаары эң эки «крем» ол. Огородтан кезек петрушканы чулгаш, ону үүрмектей кезип алыңар. Ынаар изиг сугну куткаш, соодуптар. Ооң соонда марляга шүүптер болгаш соок черге тургузуптар — лосьон белен болганы ол. Хүннүң-не удуур мурнунда ооң-биле арынарны дүрбүнер.

Үскүр арынга огурец суун ажыглап болур. Ону белеткээри бөдүүн. Чаа огурецти теркага дүрбээш, ооң суун сы тудуптуңар.

Янзы-бүрү компресстер кешти дыка аян киирип, дырышкактарны чидирипптер. Хайындырган ромашканың болгаш өске-даа сигеннерниң суунга марляны азы чуга пөсту каш катап эки шыгыткаш, ооң-биле компрестээр. Пөстүң аразынга төгерерти кескен ногааларны болгаш чимистерни салып, оларның суун база ажытлап болур.

ТВ

ИЮЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — Көдээниң шагы. 13.35 — Музыка киоскузу. 14.05 — «Аянчорукчулар клуву». 15.05 — Бөгүн — Садыг ажылдакчыларының хүнү. 15.35 — Садыг ажылдакчыларынга музыкалыг дамчыдылга. 16.20 — Польшаның катап тургустунган хүнүнге уткуштур. 17.20 — Мультфильм. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 — Цирк. 19.45 — «Один шанс из тысячи». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 — Чиик атлетикага чурттар аразының маргылдаалары. Гандбол. 23.45 — 23.55 — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.35 — Документалдыг чаа телефильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 9.50 — Концерт. 10.50 — Документалдыг телефильм. 11.00 — «Петр Капицаның дугайында чечен чугаалар». 12.10 — Фильмниң: «Ногаан чай». 14.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.05 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Фехтование. 15.35 — «Атланты и кариатиды». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 17.20 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. Хостуг хүреш. 17.50 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 18.20 — Москваның музыка бажыңнары. 1-ги дамчыдылга. 19.15 — «Кижи — чер кырының ээзи». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Концерт. 20.30 — Социалистиг чурттарның маргылдаалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мастер». Уран-чечен телефильм. 22.50—23.35 — Концерт.

ИЮЛЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулал. 9.25 — В. Крапивин — «Каравелланың хөлегези». 10.05 — «Штраусиана». Фильм-концерт. 10.45 — «Шиленчигеш». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 11.25 — Документалдыг телефильм. 11.50 — 11.55 — Телемедээлер. 11.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 14.50 — Концерт. 15.20 — Египет дугайында киноочерк. 15.55 — «Дөрт танкист болгаш ыт». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 16-гы болгаш 17-ги сериялары. 17.45 — «Кижи — чер кырының ээзи». 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.25 — «Ажыл-херектер болгаш кижилер». 19.55 — Алды сериялыг уран-чечен чаа телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чайлагжылар». Уран-чечен фильм. 22.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 00.00 — Футбол дугайы.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Тайгадан келген оол». Уран-чечен фильм. 9.40 — Документалдыг телефильм. 9.40—10.10 — «Будильник». 10.40 — Өөредилге номунуң арыннарындан. «Эрткен үе-биле ужуражыышкын». Эртебүрүн Рустуң төөгүзүнден. 11.30 — «Эртем болгаш амыдырал». 12.00 — Уругларга фильм — «Катя-биле чайны өттүр». (ЧССР) 1-ги, 2-ги сериялар. 12.55 — Орус чугаа. 13.25 — Тележурнал. 14.10 — Е. Исаев. «Чээрби беши шак». Шүүглел. 14.30 — Хоойлу билир сен бе? 15.10—15.15 — Телемедээлер.
18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.50 — «Челээш». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тову».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Музыка болгаш чурук уран чүүлү». 22.55—23.30 — Социалистиг чурттарның спортчу маргылдаалары.

КИНО

ИЮЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зеленый остров» 9.30, **«Песочные часы»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чингачгук — Большой Змей» 9.15, 14.00, **«Приключения Али-Бабы и 40 разбойников»** (2 сериялыг) 11.10, **«Блондинка за углом»** 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киносборник 11.00, **«Найти и обезвредить»** 12.30, 14.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эхо далекого взрыва» 11.00, 16.20, **«Не могу сказать «прощай»** 12.40, 14.30, 18.00, 20.00 шактарда.

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Собака Баскервилей» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орлята Чапая» 9.40, 13.20, **«Арабские приключения»** 11.30, 15.00, **«Песочные часы»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Найти и обезвредить» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

5400 рубль өртектиг «Запорожец» — ЗАЗ-968» автомашинаны садып алыры-биле ээлчегде турар садып алыкчыларны 1984 чылдың июльдуң 20-ге чедир оларны садып алырын Кызылдың үлетпүр бараанңарының садыы чарлап турар. 1984 чылдың июль 20-ниң соонда 40 аът күштүг «Запорожец» автомашиналарны хостуу-биле садыптар.

Келир черниң адрези: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң № 29 бажың үлетпүр садыының № 15 кабинет.

Редактор
В. С. ШАРАВИН.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 21—26, чамдык черлерге 13—18 градус чылыыр.

Автоорукларга көстүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 23—25 градус чылыг болур.

Редакцияның адрези: **667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуз, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар**

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2013.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01332

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 171 (12561) | 1984 чылдың июль 24, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

ПАРТИЙЖИ КИЧЭЭНГЕЙНИ — МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

СЭКП обкомунуң бюрозу мал чемнериниң белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, ооң темпизин дүргедедир, районнарның, хоорайларның, суурларның, совхозтарның күш-ажыл болгаш материал-техниктиг курлавырларын эң хөйү-биле олче мобилизастаар сорулга-биле июль 20-ден август 20-ге чедир мал чемнери белеткээр талазы-биле шалыпчы айны чарлаан.

СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, хоорайкүскомнарга, профобчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, Көдээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш Суг ажыл-агый министерстволарынга, РАҮК чөвүлелдеринге, совхозтарның директорларынга база специалистеринге, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга, улус депутаттарының суур, көдээ Советтериниң күүскомнарынга мал чемнерин белеткээринче бүгү күштү мөөңнээрин даасан. Ынчангаш шалыпчы айның баштайгы хүннеринден бээр күш-ажылды организастаарын экижидеринче, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче, шынарлыг мал чемнерин белеткээринче, социалистиг чарышты дээштиг болдурарынче болгаш мал чемнериниң белеткелин дүргедедиринче угланган өске-даа хемчеглерни алган.

СЭКП Таңды райкомунуң бюрозу мал чемнериниң белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалашкаш, партия обкомунуң чарлааны шалыпчы айны деткээш, ол үениң дургузунда сигенниң 70 хуузун, витаминниг сиген далганының 80 хуузун, силостуң 75 хуузун, бүгү сенажты белеткеп алыр сорулганы партия организацияларының, суур, көдээ Советтериниң, совхозтарның удуртукчуларының мурнунда салган. Ону белеткеп алырының бүгү аргалары болгаш курлавырлары бар. Совхозтарга мал чемнери белеткээр алды бригаданы, он сес механизастаан звенону организастаан. Ында алды партия, сес партия-комсомол, сес депутат бөлүүн, улусчу контрольдуң он ийи постузун тургускан. Мал чемнериниң белеткелинде чүс хире коммунист, 124 комсомолчу хаара туттунган, оларны ажылдың чугула участоктарында быжыглаан. Шалыпчы айның баштайгы хүннеринден эгелээш районнуң партия организациялары сигенчилерниң ортузунга организастыг, масса-политиктиг ажылдарны экижидер хемчеглерни алган. «Коммунизмниң херели» совхозтуң парткому масса-политиктиг ажылдың планын тургускаш, ону боттандырып турар. Партия-комсомол бөлүү, агитаторлар беседаларны эрттирип, агитхуудустарны үндүрүп, ында мурнакчыларны мактап, четпестерни, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлерни шүгүмчүлеп турар. Ооң түңнелинде районнуң ажыл-ишчилери сиген белеткээриниң планын 6 хуу, сенаж салырын — 11.9, витаминниг сиген далганы бүдүрерин — 24 хуу күүсетчен.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айын организастыг эрттирер дээш СЭКП Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем райкомнары чогуур хемчеглерни алганындан ажылдың темпизи хүн келген тудумга бедип орар. Олар база-ла таңдыылар ышкаш мал чемнерин белеткээр талазы-биле чугула сорулгаларны салган ажылдап турарлар.

Мал чемнериниң белеткелиниң баштайгы хүннеринде күш-ажылды четпес организастааныңдан, техниканы бүдүрүкчүлүг эвес ажыглааныңдан чамдык районнарда ажылдың темпизи кончуг оожум болуп артпышаан. Оларга Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Эрзин районнар хамааржыр. Бо районнарның партия организациялары шалыпчы айның баштайгы хүннеринден-не мал чемнериниң белеткелин дүргедедириниң боттуг хемчеглерин алыры негеттинип келген.

Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде дөрт муң ажыг коммунистер ажылдап турар. Ол — улуг күш. Партия организацияларының хүлээлгези болза коммунистерни мал чемнери белеткээриниң чугула участоктарынга быжыглаар, оларның удурткан бригада, звено бүрүзү планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен турарын чедип алыры болур. Ол ышкаш сигенчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларның ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаар, ооң түңнелдерин хүн бүрү үндүрер, мурнакчыларны шаңнаар, дуржулгазын нептередир, агитхуудустарны доктаамал үндүрер, аңаа чарыштың тиилекчилерин мактаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чайгаалаларны сойгалап илередир.

Чарлаттынган шалыпчы айның кол сорулгазы болза ниитиниң малынга четчир, шынарлыг мал чемнерин белеткээри болгай. Ындыг болганда бригада кержээзи-биле ажылдаар бригадаларның, звеноларның санын көвүдедир, мал чемнерин белеткээр болгаш шыгжап кадагалаар дөпшилгелиг аргаларны ажыглаар, мурнакчы дуржулганы нептередир, сагылга-чурумну быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер. Мал чемнери белеткээр чугула херектиң адыр бүрүзүнге партийжи салдарны чедирери, партийжи удуртулганы күштелдирери СЭКП райкомнарындан, парткомнардан, партия эге организацияларындан негеттинип турар. Сигенчилер ортузунга масса-политиктиг ажылды СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чорудар, беседаларны районнуң, совхозтуң, бригаданың азы звенонуң амыдыралы, ажыл-ижи, ооң мурнунда салдынган сорулгалары-биле сырый холбаар. Мал чемнериниң шынарын экижидеринче сагышты салыр. Белеткээн мал чемнериниң шынарын хынаар, эки шыгжап, кадагалаарын кичээнгейге алыр. Бо херекке улусчу контроль бөлүктериниң, «Комсомолчу прожекторнуң» кежигүннерин, чер-чер Советтериниң депутаттарын, профэвилелдиң активтерин хаара тудары чугула.

Бо чылын Тываның ажыл-ишчилери 232 муң тонна сигенни белеткээр, 95 муң тонна сенажты, 460 муң тонна силосту салыр, 10 муң тонна витаминниг сиген далганын бүдүрер планныг. СЭКП Кызыл хоорркомунуң, райкомнарының, хоорайкүскомнарының сорулгазы болза Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыры-биле бердинген даалгаларны күүседир дээш ажылчы чоннарның күжүн мөөңнээри болур.

Малга чем белеткээриниң шалыпчы айы чоруп тур

ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧЭЭШ

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң мал чеми белеткекчилери белеткээр чемнериниң шынарын бедиткеш, эрткен чылдыынга бодаарга элээн хөйнү белеткээрин шиитпирлээннер. Ажыл-агый келир кышка ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп алыры-биле 3500 тонна сигенни кезип алыр, 3000 тонна сенажты салыр, борбаандыларны 230 тонна чедир белеткээр, 9000 тонна силос салыр планныг.

Мал чеми белеткекчилериниң бригадазының ажылын дуржулгалыг механизатор, аныяк коммунист Николай Доложапович Оюн билдилиг удуртуп турар. Ажылды организастап турары эки. Бригаданың кежигүннери мал чеми белеткелиниң технологиязын шын сагып, оларда быжыглаттынган техниканы камналгалыг, чөп ажыглап, дөрт звенода үстүп алган ажылдап турарлар. Эрткен чылың бригада кержээзи-биле ажылдап чайлаан ийи звенонуң, ылангыя АВМ-чилер звенозунуң арга-дуржулгазынга даянмышаан, боттарының арга-шинээн санап көргеш, ам арткан ийи звено база-ла дөпшилгелиг чаа аргаже шилчээн. Ол чорук сигенчилерниң дааңган ажылынга харысалгазын улам бедиткен, кижи бүрүзүнүң ниити түңнел дээш сонуургалын көдүрген. Ам олар черге бичии-даа сиген чыдып кагбазын база белеткээн чемнери шынарлыг болзун дээш демниг-биле кончуг кызымак ажылдап турарлар.

Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок хүннерде-даа үе-шакты ажык чокка эрттирбес дээш бригада ажылын соксатпайн, кескен сигеннерин сенажтап, будук-бүрү чылдазынга ажылдап турар. Совхозта бо хүннерге чедир 300 тонна хире сиген кестинген, сенаж салыр планның барык чартык кезии күүсеттинген, 100 чыгыы тонна борбаандылар белеткеттинген. Эрткен чылдыынга деңнээрге бо чылын кылып турар борбаандыларның шынары бедик.

230 гектар шөлдерде тарыттынган хөй чылдыг сигеннерниң бир дугаар кезилдези ам колдуунда дооступ турар. Бригада кежигүннери улаштыр-ла ол шөлдерин суггарып, минералдыг чемиштигдиттелерни төп турар. Олар ук шөлдерден сентябрь эгезинде хөй чылдыг сигенниң ийиги дүжүүн алыр.

Ажыл-агыйның удуртулгазы тараан мал чемнерин болгаш чайгаар үнген сигенни өйшаанда ажаап алыр дээш сигенчилерге дузалажыр албан, организация черлеринге онаалдаларны үлегилээн, чурттакчы чонну ол чугула ажыл-ишче мобилизастаан. Ылангыя техника-биле кезеринге эпчок черлерниң сигенин кезеринге оларның дузазы улуг болур. Ол ышкаш социалистиг чарыштың түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп, мурнакчы болганнарны шаңнап, мактап турар.

Шалыпчы айда мал чеми белеткекчилери төрээн совхозунуң мал ажылындан алыр продукцияның немей өзүлдезин чедип алырынга дузалажып, хөй болгаш шынарлыг мал чемнерин белеткеп бээр дээш улам күженишкинниг ажылдап кирипкен.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: ажыл-агыйның база бир хоочун, дуржулгалыг механизатору Михаил Кулаков-биле аныяк тракторист Геннадий Оюн; чаңгыс чылдыг сиген кезип турар комбайннар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

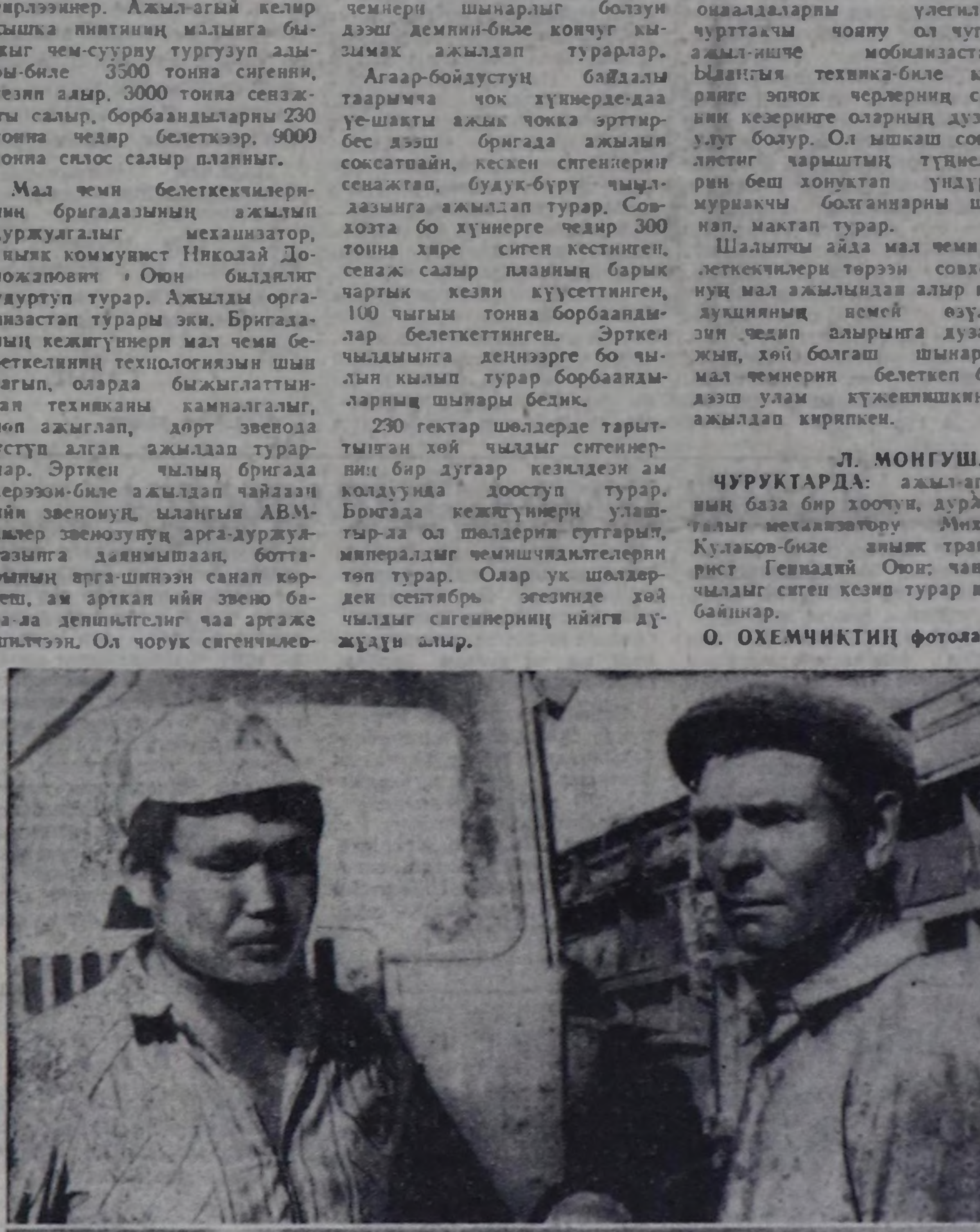

«Тувинская правда» солунну Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринче оларны мобилизастаар талазы-биле үре-түңнелдиг ажылы дээш «Тувинская правда» солунну **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың июль 23.

Е. Ф. Бухтуеваны болгаш Ф. Л. Спиридоновту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Парлалгага хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база «Тувинская правда» солунну 60 чылы-биле холбаштыр «Тувинская правда» солуннуң улуг корректору Евдокия Фёдоровна **Бухтуеваны**, «Тувинская правда» солуннуң харысалгалыг секретарының оралакчызы Фёдор Лукич **Спиридоновту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың июль 23.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНИҢ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның катап тургустунганының 40 чылынга тураскааткан ПУР-нуң сейминиң байырлыг хуралы мынаа июль 21-де болган. Аңаа ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш чурттуң өске-даа удуртукчулары, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов баштаан совет партия-чазак делегациязы, акы-дуңма социалистиг чурттарның делегациялары киришкен.

Хуралга **В. Ярузельский** илеткел кылган.

Социалистиг чурттарның делегацияларының өмүнээзинден **Н. А. Тихонов** чүве чугаалаан. Ол СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чурттуң социалистиг хөгжүлдезинге чедиишкиннерни, поляк улуска чаагай чорукту болгаш аас-кежикти чүректиң ханызындан күзээнин дамчыткан.

Польшаның катап тургустунганы нацистиг Германияны чылча шапканының, Совет Армияның, Польша Шерииниң солдаттарының, Удурланыышкын шимчээшкининиң демиселчилериниң чуртту хостааныныың ачызында болдунган деп Н. А. Тихонов чугаалаан. Ол милион-милион поляктарның кызымак күш-ажылының ачызында болдунган. Ол польша черге революстуг чаартылгаларның организакчызы болгаш хей-аъттыг киириикчизи — ПКАП-тың мөгаг чок ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбаалыг.

Польша сайзыраңгай үлетпүрлүг социалистиг күрүне апарган. Ол ёзулуг өөнүктерлиг, идегелдиг эвилелчилерлиг, ол Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң идепкейлиг киржикчизи, Варшава Керээзиниң быжыг звенозу апарган.

Улусчу Польшаның дөртен чылдарда эрткен оруу белен болгаш бөдүүн болбааның бис шуптузу билир бис. Империалистер чурттуң социалистиг хөгжүлдезинге шаптыктап, ону дедир тыртар дээш чаңгыс эвес удаа оралдажып келген.

Сөөлгү чылдарның болуушкуннарындан алырга, ону чедип алыр дээш аңгы талазы-биле дайзын чүнү-даа кылырынга беленин көргүскен. Ол экономиктиг санкцияларны калбаа-биле ажыглап, дениээр чүүл чок хемчээлдиг идеологтуг агрессияны кылып, социализмни бүгү-ле аргалар-биле хоптап-бактап, социалистиг тургузугнуң үндезиннерин божаңнадырын, Польшаны оон шынчы өөнүктеринден болгаш эвилелчилеринден хоорул алырын оралдажып келген. Ынчалза-даа факт-барымдаа бо: улусчу Польшаның чедиишкиннери социалистиг принциптерин чайгылыш чок боттандырганы-биле, акы-дуңма чурттар-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглааны-биле дорт холбаалыг.

Фашизм-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннар шөлүнге тывылган бистиң акы-дуңмалышкы чоруувус Совет Эвилели биле Польшаның аразынга Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээниң быжыг үндезини болган.

Ол кады ажылдажылганың кол фактору болза СЭКП биле ПКАП-тың сырый кады ажылдажылгазы болур. Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары-биле бир дөмей, амгы бергелерни ажып эртеринге акы-дуңма Польшага быжыг деткимчени болгаш бүгү талалыг дузаламчыны көргүзерин бодунуң интернационалчы хүлээлгези деп санап турар.

Улусчу эрге-чагырганың 40 чылын бистиң дем каттыжылгавыстың өске чурттары база удавас демдеглээр. А келир чылдың майда бис ниити байырлалывысты — фашизмни ашкан Улуг тиилелгениң 40 чылын демдеглээр бис, ол тиилелге делегей хөгжүлдезинге эң ханы салдарлыг болганы билдингир.

Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң эвилели социализмниң айыыл чок чоруунуң херээнге идегелдиг бараан боор турар.

Амгы байдалдарда ЭДЧ-ниң ролю болгаш ужур-дузазы чайгылыш чок улгадып турар. Ону ЭДЧ кежигүнү чурттарның чоокта чаа Москвага болган дээди деңнелдиг экономиктиг чөвүлел хуралы тодаргайы-биле көргүскен. Ол чөвүлел хурал бистиң кады ажылдажылгавыска делегейге социализмниң туруштарын быжыглаарынга ёзулуг тоогулуг ужур-дузалыг.

Ол чөвүлел хурал акы-дуңма күрүнелерниң бүгү талалыг кады ажылдажылгазының амыдыралчы эргежок чугулазын болгаш ажыктыын бадыткап көргүскен. Чаңгыс үн-биле хүлээп алган программалыг документилерде ЭДЧ кежигүнү чурттарның амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир экономиказының болгаш кады ажылдажылгазының хөгжүлдезиниң стратегиязының кол-кол угланыышкыннарын тодараткан.

Делегейде байдалдың дыка нарыыдааның, дайын айыылының улгатканын Н. А. Тихонов чугаалаан. Ол — хамыктың мурнунда АКШ-тың агрессчи күштериниң политиказының дорт түңнели боор турар. Олар социализмни боттарының делегейге тергиидээшкинче чүткүлүнге кол шаптыктаашкын кылдыр көрүп турар.

Ындыг күштер социализмге удур чаа «ыдыктыг походун» чарлаан, дедир эгидип шыдаттынмас чүүлдү эгидер дээн боттанмас сорулганы салган. Вашингтон тургустунган шериг деңнелин үрээрин оралдажып турар. Ол хөй миллиард шериг программазын улаштыр-улаштыр хүлээп ап турар.

Империалистиг стратегтерде оон-даа өске сорулгалар бар. Олар социализм чурттарын боо-чепсекти улуг чарыгдалдар-биле эндере бүдүреринче албадааш, оларның хөгжүлдезиниң темпизин дедир тыртарын, материалдыг болгаш угаан-бодал курлавырларын боттарының улустарының чаагай чоруун экижидериниң сорулгаларын шиитпирлээринге ажыглаарынга шаптыктаар деп турарын чажырбайн турар.

Күш политиказының талалакчылары, чаа тывылган реваншистер билип алзын: ындыг шоглаашкыннарга эң-не шиитпирлиг ойтур шалыпчыны берип келген болгаш бээр-даа апаар. Эвилелдешкен социалистиг чурттардан шериг талазы-биле артык күштүг чорукту, ол хире үнелиг өртек-биле чедип алган чүүлдү өскертирин кымга-даа чөпшээревес!

Бистер ооң-биле кады чепсегленириниң талазы-биле чаржыр чорук — бистиң политиквыс эвес деп чүвени медеглеп келген болгаш медеглеп-даа турар бис. Бистиң чайгылыш чок эчис сорулгавыс — ядролуг дайынның болдурбазы, тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары, чурттар аразынга харылзааларны кады ажылдажылганың болгаш чавырлыышкынның оруунче катап эгидери болур.

Совет Эвилели ядролуг чепсеглениишкиниң кызыгаарлаарынга болгаш кызырарынга белен деп ССРЭ-ниң чазаның баштыны демдеглээн. Ынчалза-даа Барыын Европада болгаш эвилелчи акы-дуңма чурттарның чоогунда тургустунган американ ракеталарының хараалының адаа-биле Совет Эвилели чугаалажыышкыннарны кылырынга идегеп турар кижилер ханызы-биле алдагдал кылып турар-дыр.

Бөгүн эң чугула сорулгаларның бирээзи — боо-чепсекти эндере бүдүрерин космоске нептеретпези боор турар. Ону ынчаар шиитпирлээринге бүгү улустар бир дөмей сонуургалдыг. Каттышкан Штаттарның чазаанга Совет Эвилелиниң бо айтырыг талазы-биле киирген саналы эң-не тодаргай боор турар. Совет саналдарны боттандырары, космос делегейниң милитаризастаарының оруун кажан-кезээде хаар, космоста тайбың хевээр арттырар арганы бээр.

Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелерниң Европа диипти химиктиг чепсектен хостаарынче кыйгырыынга шагда-ла тодаргай харыыны бээрин негеттинип турар. Бүгү-ле чурттарның — социалистиг-даа, капиталистиг-даа чурттарның, эрге-ажыктарынга ындыг санал дүүшпейн турар бе?

Н. А. Тихоновтуң түңнелинде чугаалааны болза: Москвага чөвүлел хуралдың хүлээп алганы «Тайбыңны камгалаары болгаш улустар аразынга экономиктиг кады ажылдажылга» дугайында Декларация Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарының делегейде политиктиг болгаш экономиктиг харылзааларны экижидерин канчаар көрүп турарын илередип, бистиң чурттарывыстың тайбың болгаш кады ажылдажылга байдалдарында бүгү күрүнелерниң деңдески хөгжүүрүнче ниити чүткүлүн айтып турар.

Сеймниң байырлыг хуралы поляк коммунистерниң, поляк улустуң чуртта социализмниң чедиишкиннерин камгалап, улгаттырарынга шиитпирлиниң, ССРЭ-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле акы-дуңмалышкы ёзузунуң эвилелин улам калбартып, быжыглаарынче чүткүлүнүң чайынналчак көргүзүү болган.

АЖЫКТЫГ БОЛГАШ СОЛУН УЖУРАЖЫЛГА

Тес-Хемниң Шуурмакка, кайгамчык чурумалдыг аянга, аразында чарыштыг Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының түңнелдеринге тураскааткан чөвүлел хурал эрткен субботада болуп эрткен.

Чөвүлел хуралга ийи районнарның алдар-сураглыг кижилери, социалистиг чарыштың тиилекчилери ажыл-агый бүрүзүнден чыылган.

Хуралды СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар ажыткаш, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның даравызында болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң ажыл-ишчилериниң бо хүннерде канчаар ажылдап турарын чыылганнарга таныштырган. Районнуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың бирги чартыында күрүнеге эът садарын 107,1, сүттүүн — 113,7, дүктүүн 112,1 хуу боттандырган деп С. С. Куулар чугаалаан.

Дараазында партияның Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш сөс алган.

— Эрзин районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү аас сагыш салыышкынының ачызында чылдан чылче бөгай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Бо чылдың бирги кварталында бистиң районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садарының планын 115, эъттиин — 103,1, дүктүүн 107 хуу күүседип, эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Бистиң хире-чергевис-биле бо бичии чедиишкиннеривис дээрге, көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар мурнакчыларның, оларның үлегерин эдерип кызып ажылдап чоруур ажыл-ишчи кижилерниң ачызы-дыр. Ынчалзажок ажылывыста четпестер, шиитпирлеттинмээн айтырыгларывыс хөй — деп, А. Ч. Монгуш чугаалаан.

Чөвүлел хуралга Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң сураглыг хойжузу, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны И. С. Данзуруң, Эрзин районнуң «Нарын» совхозунуң № 4 хойжу бригадазының хойжузу, Маадыр-ие Ш. К. Хумбуң, ол-ла районнуң «Чаа орук» совхозунуң саанчызы Билзетмаа Азырва болгаш өскелер-даа санал бергеш, беш чылдың даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир, күш-ажылы-биле ынак Төрээн чуртун ам-даа күчүлүг болдурар, Совет Тываның 40 чыл болур оюн ажыл-кежиге төлептиг белектер-биле уткуур дээш канчаар ажылдап турарын, боттарының арга-дуржулгазын солушкан.

Чөвүлел хуралдың түңнелинде, чыылганнарның чылыы-биле уткуп хүлээп алганы СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партияның Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш канчаар ажылдап турарынга делгереңгей-биле доктаагаш, аразында социалистиг чарыштыг кожа турар Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның экономиктиг болгаш социал амыдыралын анализтеп, совхозтарның ажылында бар четпестерге, моон соңгаар көдээниң ишчилериниң мурнунда туруп турар чугула сорулгаларны чугаалаан.

Григорий Чоодуевич Ширшин чугаазының түңнелинде СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктерин «Чодураа» совхозтуң саанчызы А. С. Кечил, «Морен» совхозтуң хойжузу О. С. Намдаа, «Чаа орук» совхозтуң хойжузу У. Б. Отсур, «Тес-Хем» совхозтуң эшкү кадарчызы Ч.-У. Д. Сонам, «О-Шынаа» совхозтуң хойжузу С. Э. Чиңмит оларга байырланчыг байдалга тывыскан.

Хуралдың киржикчилери Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның бот-тывынгыр артистериниң — чоннуң чогаадыкчы уран чүүлүнүң республика фестивалының лауреады Самагалдайның Культура бажыңының таныы бөлүүнүң, Эрзинниң Культура бажыңының улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң болгаш өске-даа бот-тывынгыр артистерниң концертин чыылганнар сонуургал-биле көрген.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери сонуурган көрүү-биле 64 эң шилиндек мөгелерин хүрештирген болгаш эң чүгүрүк аъттарны чарыштырган.

Хурал солун болгаш ажыктыг болган. Чылдың-на бо үеде ындыг хуралды эрттирип, спортчу маргылдааларны, оюн-концертти организастап турары хуралдың киржикчилери күзээн.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

„ТУВИНСКАЯ ПРАВДА“ 60 ХАРЛААН

«Тувинская правда» солуннуң бир дугаар номериниң үнгенинден бээр бөгүн 60 чыл болган. Парлалга органының юбилейи — журналистерниң, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилериниң, солуннуң муң-муң номчукчуларының байырлалы.

Ол байырлалды бис СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соолунде эрткен Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырып турарывыста хөй-ажыт киирген политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле демдеглеп турар бис. Совет Эвилелиниң сес муң ажыг солуннарының арызында «Тувинская правда» солун СЭКП обкомунуң удуртулгазы-биле 60 чыл иштинде бодунуң партийжи болгаш хамааты хүлээлгезин — коммунизм тургузуушкунунга идепкейлиг улуун киирип келген.

Большевиктер парлалгазының ленинчи негелдези — партийжи, чончу, шынчы, массалыг болбушаан, марксизм-ленинизмниң дайзыннары-биле демиселге эптеш чок болуру — бүгү партийжи болгаш совет парлалганың салгап алган чугула принцизи болур. «Тувинская правда» солуннуң журналистери, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилери солуннуң бир дугаар номериниң эгелээш ол ленинчи негелделерни чепсек кылдыр холга алган болгаш бо хүннерде коммунистиг партияның чон мурнунга салган сорулгаларын күүседириниң херээнге киржип, амгы үениң нарын политиктиг болгаш ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежип турар.

«Тувинская правданың» баштайгы ады болуп турган «Кызыл тараачын» солуннуң бир дугаар номери 1924 чылдың июль 24-те РКП(б)-ниң райбюрозунуң болгаш Таңды-Тывада бот-башкарып чурттаар орус күүсекчи комитеттиң неделя санында бир үнер органы турган. 1931 чылдың январь 1-ден эгелеп солунну «Чаа орук» деп эде адаан. А 1934 чылдан 1942 чылга чедир «Бурунгаар» деп ат-биле үнүп турган. 1942 чылдан эгелеп солун ТАРН ТК-ның, ТАР Бичи Хуралдың болгаш Кызыл хоорайның органы апарган, «Тувинская правда» деп ат-биле үнүп эгелээн. 1944 чылдың октябрьдан эгелеп, Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының соолунде ВКП(б) обкомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң органы болуп үнүп турган болгаш 1961 чылдың октябрь 11-ден эгелеп Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Социалистиг Республика кылдыр эде тургусканының соолунде СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң. Министрлер Чөвүлелиниң органы апарган.

«Тувинская правданың» баштайгы үндүрүлгези «Кызыл тараачын» солун большевиктер партиязының Төп Комитединиң айтыышкыны-биле үнген болгаш аныяк республиканың хөгжүлдезинге улуг салдарны чедирген. Ол солун ажылчын арат болгаш тараачын чурттакчы чоннуң ортузунга марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин нептередириниң херээнге чоргуур салыышкынны кылган, Тывага социалистиг ниитилел тургузуушкунуң болгаш колхоз шимчээшкининиң херээн шиитпирлээринге. Совет Эвилелиниң болгаш Тыва Арат Республиканың чонунуң бызыг харылзаазын тударынга болгаш аңы-дуңма найыралын кандаарынга улуг рольду ойнаан.

Солун тыва чоннуң улут бурунгаарлаашкынын болур, удавас 40 чыл оюн демдеглээр деп турарывыс Совет Эвилелиниң хөй национал-дыг улуг өг-бүлезинге каттыжарынга бодунуң салыышкынын киирген. Ол үеде солуннуң арыннарынга тыва чоннуң боттарының салым-чаяанын совет улустар-биле кезээ мөңгеде харылзаштырар дээн күзелин илереткен чагааларга үргүлчү парлаттынып турган. А кажан солуннуң арнынга Тываның Совет Эвилелиниң составынга хүлээп алганының дугайында документ парлаттына бээрге, араттар күзеп чораан күзели боттанганынга кызыгаар чок өөрүшкүзүн илереткен хөй санныг чагааларын солунче бижип. тыва чоннуң амыдыралында төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун болганын илередип турганнар. Тываның социал экономиктиг хөгжүлдезинге, культура тургузуушкунунуң бурунгаар хөгжүлдезинге, орус болгаш тыва чоннуң аразында аңы-дуңма найыралын быжыглаарынга солуннуң ролю улуг.

Бо хүннерде «Тувинская правда» солуннуң редакциязы ажыл планын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» доктаалынга үндезилеп тургузуп турар. Солун кол кичээнгейни совет чоннуң коммунизм тургузуушкунунда чедиишкиннерин, республиканың улус ажыл-агыйында болгаш культура тургузуушкунунда херни базымнарны чырыдарынче. Совет Тываның ажыл-ишчилериниң планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш демиселинче угландырып турар. Ол ажыл Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюн демдеглээриниң белеткел ажылдары чоруп турар бо хүннерде улам күштелген. Солун бодунуң арыннарында СЭКП-ниң национал айтырыының амыдыралда боттанганынга тураскаатткан пропагандисчи чүүлдерин хөйү-биле парлап турар апарган.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарыштың идеологтуг хандырылгазын чедип алырынче солун онза кичээнгейни угландырып турар. Бо темага бөлүк материалдар доктаамал үнүп келген. Ол ышкаш солуннуң арнында «Социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин хынап тур бис» деп эгениң адаанда социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин болгаш оон чоруп турарын база үргүлчү чырыдып турар. Солун ажыл-агыйларда, ажылчын коллективтерде чоруп турар социалистиг чарышты организастап чорударын күштелдирер, социалистиг сагылга-чурумну бедик деңнелге тургузарының айтырыынче кол кичээнгейни салып, «Социалистиг чарыштың экраны» деп тускай үндүрүлгелерни организастап, план болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниң экономиктиг дөмчүлалын кылып турар.

СЭКП ТК-ның эрткен Пленумнарының болгаш СЭКП Тыва обкомунуң шиитпирлериниң күүседириниң херээнге бодувустуң үлүүвүстү киириштирбишаан, чугула айтырыгларны шиитпирлээринге ажылчыннарны кириштирер дээш партияның айтыышкынын күүседири-биле «Ажылчынның индиири» деп рубрика солуннуң арнында ажыттынган. Ол эгениң адаанда чер-черден ажылчыннар солун арнында күш-ажылды шын организастаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедик деңнелге тургузар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң айтырыын көдүрүп, боттарының санал-оналдарын киирип, арга-сүмени кадып, бүдүрүлгени башкарарының айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлежип турар. Чижээ, «Тудут кезектери» комбинаттың ыяш болбаазырадып кылыр цегиниң бригадири П. Устюговтуң ыяштан кылыр кылыгларны чаңгыс аай болдурар дугайында айтырыгны республиканың Күрүне тудуунга чугаалажып көрген.

Мурнакчы дуржулганы пропагандалаары, ону үлептирери, кодээ ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларынга шиңгээдип алыры редакция коллективиниң доктаамал кичээнгейиниң төвүнде. Ындыг материалдар «Мурнакчы дуржулганың арны» болгаш өске-даа эгелерниң адаанда парлаттынып турар.

Сөөлгү үеде ажылды организастаарының, ажылчыннарның шалыпчын санаарының болгаш кижилерни кижизидериниң чаа хевири болур бот-орулга-чарылгалыг бригадаларның дугайында темалыг чорудары солун арнында кол черни ээлеп турар. Ол тема: «Бот-орулга-чарылганың угланыышкыны», «Кижи бүрүзүнден хамааржыр», «Чаартыкчы арга болгаш бот-орулга-чарылга» деп эгелерниң адаанда парлаттынып турар.

Солун бодунуң хөй санныг номчукчулары-биле ажылдаарының чаа хевирлерин дилеп тывары оралдажып турар. Чижээ, редакция Кызыл хоорайның партия, совет ажылдакчылары-биле кады даараңылга фабриказынга, телеательеге, сүт комбинадының коллективинге болгаш тудугжулар ортузунга база Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарга «Ажык чагаа хүннерин» эрттиргилээн. Солун бодунуң номчукчулары-биле үргүлчү сырый харылзааны тудуп, оларның санал-оналдарын өөренип, хөй санныг чагааларны ап турар. Эрткен чылын редакцияның адрезинче 5053, бо чылдың алды айларында 2387 чагаа келген.

«Тувинская правда» солуннуң редакция коллективиниң ажылының кол чүүлү — шүгүмчүлелдиг-даа, мурнакчы дуржулганың-даа дугайын чугаалап, үнелиг инициативаны көдүрүп турар материалдарның дээштиин чедип алыры болур.

Редакцияның ажылында ам-даа четпестер хөй. Солун арнында коммунистерниң марксисчи-ленинчи дадыгыышкыны, ажылчы чоннуң идейлиг, мөзү-шынар, күш-ажыл кижизидилгези кошкак чырыттынып турар. Чамдык шүгүмчүлелдиг материалдарның адрези билдинмес, тодаргай эвес болу бээр таварылгалар бар.

«Тувинская правда» солуннуң редакция коллективи четпестерин ажып эртип, коммунистиг тургузуушкуннуң айтырыгларын шиитпирлээриниң херээнге партияның область организациязының кезээде дайынчы дузалакчызы болур.

В. МАСЛОВ.

«Тувинская правда» солуннуң редактору.

ДЭЭШТИИ—КОЛ ЧҮҮЛ

Ажылчы чоннуң болгаш аныяктарның политиктиг кижизидилгезиниң база бир кол чепсээ — лекторнуң дээштиг сөзү.

Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозунуң парткому болгаш ында «Билиг» ниитилелиниң эге организациязы лекцияларның шынарынче, оларның идей-политиктиг утказынче кол сагыш салып, лекторларның илеткелчилериниң ажылын дээштиг болдурар дээш чамдык хемчеглерни ап чорудуп турар. Чижээ, районнуң «Билиг» ниитилел организациязының бо чазын организастап эрттирген лекторларның хөй-нииити аттестациязы лекцияның шынар составын экижидеринге улуг салдарлыг болган. Ол дугайында өөрүнчүг сактыышкыннарны кылып тура, совхозта «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының даргазы, Шамбалыг ортумак школаның директору А. Ш. Тюлюш чугаалап олурду: «Лектор кадрларның билиин болгаш мергежилин бедидеринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп, эвилел ужур-дузалыг болгаш республика семинарларынга доктаамал кирииштирип, Совет Эвилелиниң хоорайларынга болуп эрткидээн семинарларже лекторларны аъткарып турар бис. Ындыг семинарларга киржип, арга-дуржулгазын улгаттырган лекторлар ажылчы чон ортузунга чорудар масса-политиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдарны сайзыраңгайжыдарынга боттарының төлептиг үлүүн киириштирип турар. Совхоз дениксэринге ниитизи-биле чартык чыл дургузунда үжен сес лекцияны тос чүс алдан беш дыңнакчыга номчаан. Эге организация районнуң «Билиг» ниитилел организациязы-биле сырый харылзажып турган, аныяктар ортузунга лекция пропагандазын нептередир талазы-биле элээн ажылдарны кылып чорудкан. Тодаргайлаарга, аныяк өскен ортузунга атеизм темазынга лекцияны, мурнуку чылдарга деңнээрге, бо чылын көвүдеткен. Атеизм темазынга лекция номчуп турар лектор, коммунист Д. Х. Мыдык атеистиг билиишкиннерин, тайылбырлары-биле чүгле өөреникчилерниң, аныяк өскенниң эвес, харын-даа улуг кижилерниң сонуургалын чаалап алган.

Лекция пропагандазы

Он дөрт кижиден тургустунган лекторлар бөлүү хөй-ниити организациялары-биле демнежип алгаш, партияның, комсомолдуң хоочуннары-биле, Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле база күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны план ёзугаар организастап турар. Лекторлар агиткультбригадаларның идепкейлиг киржикчилери болбушаан, хөй кыргылдазының, кодээ ажыл-агый каттышканнарының үезинде ажыл-ишчилер ортузунга лекция, беседаны номчуп турар. Олар ажыл-агыйда сан фактыларны лекцияларга билдилиг ажыглап чаңчыккан.

Комсомол комитеди лекторлар бөлүүн дамчыштыр ленинчи кичээлдерни, ленинчи номчулгаларны, лекторийлерни, темалыг кежээлерни, диспуттарны болгаш номчулга конференцияларны дээн чижектиг пропагандазының оон-даа өске хевирлерин чедиишкинниг ажыглап өөрени берген.

Профессионал мергежилиниң талазы-биле лекторлар бөлүүнүң кежигүннери — инженер-техниктиг ажылдакчылар, эмчилер, башкылар, албан-хаакчылар, партия, совет ажылдакчылар болгаш бүдүрүлгениң мурнакчылары. Ынчангаш политиктиг, экономиктиг, эртемниг билиглерниң, ол ышкаш эртем-техниктиг депшилгениң болгаш күш-ажылдың мурнакчы дуржулгазының пропагандазы элээн күштелген. А лекторларның кол-ла сорулгазы партияның, чазактың сөзүн ажылчы чонга дарый чедирери. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының материалдары, Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн-бүрү үндүрүп турар доктаал-шиитпирлери лекторларның ажылынга улуг идигни берип турар. Чижээлээрге, Совет Тываның 40 чыл оюнуң байырлалы база фашистиг Германияның маадырлыг совет улустуң тиилээниниң 40 чылы дээн чижектиг улуг байырлалдарны күш-ажылчы бедик бодүрлүүшкүннүг уткуурунче республиканың ажылчы чонун мобилизастаары, оларның күш-ажылчы хөй-аъдын көдүрери лекторларның бирги чергелиг сорулгазы.

Дааңган ажылынга кызымак чоруу-биле чоннуң хүндүткелин чедип алган дуржулгалыг лекторларны Андрей Шожалович мактап, адап олурду. Оларга кижи эмчизи Д. Т. Мөге-Хүрен, эге класстар башкызы Ө. Д. Сарыглар, тыва дыл башкызы С. Д. Моңгуш, кодээ Совет секретары Д. Х. Мыдык, совхозта ВЛКСМ секретары О. Д. Ондар, совхоз директору Х. Ш. Ховалыг болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

«Билиг» ниитилелиниң эге организациязы совхозтуң парткомунуң удуртулгазы-биле ажылын улам экижидип, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур лекция пропагандазын улам күштелдирип, ону амыдырал-биле сырый холбаар сорулгалыг.

В. САТ.

«Шынның» корр.

«БУРУНГААРНЫҢ» НОГААЖЫЛАРЫ

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозтуң ногаа бригадазының ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга төлептиг уткуражыр, он бирги беш чылдың дөрткү чылында ногаадан элбек дүжүттү өстүрүп алыр дээш кызымак ажылдап турарлар. Ногаа бригадазында 50 ажыг кижи бир демниг ажылдап, тараан ногааның ажаалдазын эки чорудуп турар. Бо юбилейлиг чылда ногаажылар 70 га черде картофельди, 15 га черде янзы-бүрү ногаа аймаан, 6 га черде арбузту тарып олурткан. Бүрен-Хем унунда 10 ажыг га черде капуста болгаш помидорнуң ажаалдазын эки чорудуп турарындан оон өзүп үнүп орары эки.

Ногаажылар бригадазын күш-ажылдың хоочуну, коммунист Бүрүткек Доңгаковна Дуңгар-оол ийи чыл удуртуп келген. Бүрен-Хемниң чурумалдыг черлериниң бирээзинде ногаа аймаан өстүрүп турар совхозтуң ногаажылары чылдың-на ногааның бедик дүжүдүн өстүрүп, чүгле районну эвес, харын-даа республиканың өске-даа районнарын, хоорайларын ногаа-биле хандырып келген.

Анчымаа Бухгалтеровна Ондур бригадада хөй чылдарда ажылдап келген, арга-дуржулгазы улуг, хоочун ногаажыларның бирээзи. Ол бодунуң байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип, аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Дарыма Биче-кыс, Белекпен Эникпен, Валентина Санчат, Зинаида Маады, Анна Кас-оол болгаш ногаа бригадазының таныылы Арагачы Кас-оол мактадыг ажылдап турарлар. Бригадага быжыглаан техниканы хоочун механизатор Миндрья Момбуртук эки ажаал, эдилеп турар.

Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киирер дээш «Бурунгаар» совхозтуң ногаажылары бо хүннерде ногааның чайгы ажаалдазын эки шынарлыг чорудуп турар.

С. САРЫГ.

Каа-Хем район.

ЧАЙГЫ БОЛБААЗЫРАДЫЛГА

Чөөн-Хемчиктиң «Искра» совхозтуң механизаторлары часкы хову ажылдары доостуру-билек чайгы чер андарылгазынче киргеш, оон бирги болбаазырадылгазын сес хонук иштинде бедик агротехниктиг деңнелге чоруткан. Бо ажылды Шооча Саттың удурткан бригада кереззи-биле ажылдап турар звенонуң механизаторлары чорудуп турар. Күчүлүг К-700 тракторларны звенода быжыглаан. Технологтуг карта ёзугаар звенонуң ишчилериниң болбаазырадып кылыр ужурлуг шөлдери — Кара-Талдын Дөргүн, Чаагыс-Хадың болгаш Кызыл-Хавакта 2438 гектар тарылга шөлдери. Бо шөлдерниң ийиги болбаазырадылгазын база-ла кыска хуусаада доосказ, ам үш дугаар болбаазырадылгазынче кирген.

Звенонуң кежигүн бүрүзү хүнде 26 гектар черни болбаазырадыр ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип, 50—60 гектар чедирип турар. Эрес-оол Ховалыг, Радик Сат, Валерий Ховалыг, Серен Куулар болгаш өскелер-даа механизаторларның чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар.

Хөрзүнге өл-шык болгаш чемиштиг бүдүмелдер чыылдырар база бок үнүштер-биле демисел чорудар сорулга-биле чайгы чер андарылгазында КПЭ-3,8 деп культиваторну чедиишкинниг ажыглап турар. Чемиштиилге чажар ажыл база уламчылавышаан. Чемиштиилге чаштырылгазында «РУМ-4» деп агрегатты тургускан. Бо ажылды Чадааның районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжыышкынының механизаторлары боттандырып турар. Келир чылын бедик дүжүттү өстүрүп алырынга бо бүгү магадылал болур.

А. МОНГУШ

ЧЫЛДАН ЧЫЛЧЕ УЗАМДЫККАН

Чадааның почта болгаш телефон харылзаазы чылдан чылче экиживейн турар. Чижээ, Скотобаза кудумчузунуң чурттакчылары радио дыңнавайн турар. Чоннуң солун-сеткүүл чедирилгезин тарадыры саадап турар, чамдыкта неделя безин чеде бээр. Ол келирде, сыр өске, чагытнааны солуннар-даа болгулаар.

Телефон талазы-биле база ындыг. Телефоннаарга, сураг болур. Харылзааның үрелик, кандыызы-даа билдинмес.

К. ОНДАР.

ЧАРЫШКА КИРИШПИШААН

Хову-Аксында кобальт комбинадынга баргаш гидрометаллургия цегин оюп эртип көрбээн мен. Ажылдың кол өзээ ында. Улуг комбинаттың ажылчыннарының хөй кезииниң бүдүрген ажылының кол продукциязы — кобальт концентрадын оон алыр. Нитти күштүң түңнелин көргүзер цех ол. Мында ажылчыннар хөй. Чүгле аппаратчиктерниң безин беш бригадазы ажылдап турар. Сөөлгү чораащ бирги бригаданың аппаратчиги Татьяна Оюн-биле ужуражып, чугаалажыр аргалыг болдум.

Бригадалар бүрүзү аңгы-аңгы черлерде ажылдап турар-даа болза, оларның күүседип, харыылап турар ажылы колдуунда дөмей. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп эгелээшкинге бригада бүрүзү киржип, аразында социалистиг чарыш чарлап алган ажылдап турар. Бо чылдың эгезинден бээр чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп келген. Аңаа бирги бригада бир удаа бирги, бир катап ийиги черни ээлээш, цехтиң удуртукчуларынга, партия болгаш профэвилел организацияларынга мактаткаңнар. Чарыштың негелделеринде ажылчын бүрүзүнүң бот-идепкейин көөр, тодаргайлаарга, оон сагылга-чурумун, хөй-нииити ажылынга киржилгезин, ажылга хамаарылгазын, билиг-мергежилин бедидип турарын болгаш өске-даа талаларын деңге үнелеп, айтыр кылдыр бижээн болганда, үргүлчү-ле шаңналдыг черлер эжелеп алыры ындыг-ла белен эвес. Оон кадында өске бригадалар база-ла кайын аваа-ла аштырып алырын күзээр ийик. Олар база-ла кызып турарлар болгай. Социалистиг чарыш дугайында сонуургаар болза, чаңгыс ээлчегде ийи ажылчынның — Т. Б. Оюн биле Н. И. Пережогинаның харыылары барык-ла ындыг түңнелди кылырын баш удур догааштыра бээр.

Надежда Ивановна хөй чылдарның дургузунда «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп бедик атты төлептиг камгалап келген. Н. И. Пережогина «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле, хүндүлел бижиктер, өртектиг бараннар-биле хөй удаа шаңнадып, мактаткан. Ам ол Татьяна Оюн-биле кады ажылдап турар. Бо аныяк кижи Хову-Аксынга чалыы кыс турар үезинде келген. Бии-Хемде, Хүт чурттуг аныяк кижиниң күш-ажылчы баштайгы базымнары бо улуг бүдүрүлгеге эгелээнден бээр 14 чыл чеде берген. Ам өг-бүлелиг, ажы-төлдүг, аас-кежиктиг чурттап чоруур. Ажылынга мактадыг.

Ол он үш чыл иштинде хоюдуушкун салбырынга ажылдаан. Арга-дуржулгазы улуг, ажылын билири кончуг. Ынчангаш ол эш-өөрүнге, коллективинге мактадып, шалыпчылар санындан үнмейн чоруур чылдагааны ында.

Аңаа бир, хажызындан көрген кижи аппаратчиктерниң ажылын амыр чүве-дир оң кылдыр бодай бээр чыгы. Шынында, ол ындыг эвес. Борта кичээнгейлиг, хайгааравачал чорук негеттинер. Оларның ажылы чүгле приборларның канчаар ажылдап турарын эвес, а насостарның, реакторларның деңдески, чаңгыс режимге ажылдаарын үе-үелеп хынап көөрү база хамааржыр. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, харыысалгалыг болгаш берге ажыл.

Татьяна Бавууевнаның ээлчээнде чаа кижи — аныяк ажылчын Юрий Калинин немешкен. Надежда Ивановна-биле кады ол ону ажылга чаңчыктырып, чүве билбейн барган таварылгада аңаа арга-сүмезин берип турарлар. Аныяк кижи амга чедир чүгле эки талазын, ажылга кызымаан көргүзүп келген.

Дуржулгалыг ажылчын Т. Б. Оюн коллективте чарлаттынган чарышка идепкейлиг киришпишаан, өске эштери-биле бир дөмей Совет Тываның 40 чылын ажылга чедиишкинниг уткуп алыр кол сорулгазы кылдыр санаан.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: аппаратчик Т. Б. Оюн.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ЁЗУЛУГ ЭЭЗИ

Улустуң аас чогаалының эртинези болур тоолдарда чер, сут, даг, арга-ыяш шупту ээлиг. Тоол кижилеринге ол ээлер кандыг-даа хевирлиг боор востур. Оларның буянныглары-даа бар, каржылары-даа бар. Олар шупту-ла хуулгаазын шиншинниг. Бойдустуң аязы-бүрү болуушкуннарынга боттарының хамаарылгазын чон аас чогаалынга ынчалдыр илередип чораан.

Бир эвес амгы хүннерде ырак-ыдыг Даштыг-Хөлдүң шораан хаяларынга азы ширгай ээнмеринге шилгедек, узун сынныг чыварсалгынга додуккан хүрең арыннг улуг шоваа каракталлыг аныяк эр кижи хостут чоргаар кылаштап чоруур болза, ону көрген кижи ол черниң тоолзуг эвес, өскен-төрээн черниң ёзулуг ээзи деп дораан билип каар. Оон ыылажы бүзүрелдиг, көрүжү ажыл-агыйжы болгаш чоргаар. Аңаа ында бүгү-ле хая-даш, озаң-ыяш, оът-сигэн таныш. Ол тоол-чургу хуулгаазын чер ээзи эвес, а бо хүннерниң маадыры, совхозтуң мурнакчы сарлык кадарчызы.

Эдээм адаа элей төлген
Ээмнерниң Кара-Хөлүн...

деп, ол улустуң ырын бадыргылаптарга, ону ол-ла кавының хая-туруглары улай алгаш чоруй бээр.

1969 чылда шеригден чаа халашкан аныяк оол Ким-оол Херел-оол шериг чоруун мурнунда таныжып эжи Кара-кыс-биле өг-бүле тудуп, шайлалга ажыткаңнар. Аныяк өг-бүле кандыг ажылга ажылдаарын сүмележи берген. Ажылдаар дизе ажыл-ла хөй, кайы-бирээзин черле шилип алыр апаар.

— Хып дээн аныяк улустур силер. Күш-шыдал-даа четчир, аваангыр-тудуңгур-даа. Сарлык молдургаларын кадарып көөр силер бе? Бергедей берзиңерзе, албадаар эвес, өске ажылдан көргейле бис — деп, ынчан колхоз баштаар черниң даргазы аныяктарга сүмелээн. Аныяк өг-бүле ол саналды хүлээп алган. Ажыл амыр эвес дээрзин, олар билип турган. Тайга-таңды кезиир, хая-тургуг үнер. Өдек малы болза, кадаттан хавырып келгеш, кажааже киир ай деп алыр болгай, а сарлыктар, оларның бызаа-молдургазы-даа кажва деп чүве билбес — арыг агаар тынар, арга-дашка хонар, ынчангаш кадарчылар чайын-даа, кыжын-даа олар-биле кады Кара-Хөл кавызының Кара-Суг Арыы-Хем, Бош-Даг кырын Чушкут дээш кадыр-кашпал кезип сарлык эдеп көшпес-ле чери чок. Эң баштай кадарганы молдургаларның күш-деңгелин-даа шыыраан онча-менди чыл ашкан аныяк өг-бүле чымыштыг ажылынга чедиишкиниш дээш баштайгы мактал-шаңналдыдаа ап эгелей берген. Оон чоорту оларның ат-сураа районга билдингир боол, мурнакчыларның арызынга кирген. Баштайгы кадарган молдургалары улуг сарлыктар апарган. Өг-бүле немежип, уруг-дарыг база көвүдеп орган.

Дааңган ажылынга кызымак, төлептиг аныяк кадарчыны «Кара-Хөл» совхозтуң коммунистери бодунуң хүрээлеңинге хүлээп алган. Херел-оол ам чүгле бодунуң өг-бүлезиниң, уруг-дарыының дугайын эвес, а бүдүн совхозтуң ажыл-агыйы дээш, бүгү чон дээш сагыш човаар аларган. Чүге дээрге ол коммунист деп бедик атты эдилей берген. А коммунист кижиниң ажыл-чорудулгазы, чурттаалгазы өскелерге үлегер-чижек болур ужурлуг.

Аныяк кадарчының күш-ажылчы чедиишкинни чылдын өзүп, арга-дуржулгазы бедээн. Баштайгы чылдарда ол чүс сарлыкка онаашты 85—90 бызаа алыр хүлээлгезин үргүлчү күүседип. Сөөлгү чылдарда чүс сарлыктан чүс бызааны доктаамал ап келген. Сарлыктарны чүгле оларга бойдустуң берген чаңчылдарын эдерип чанчыккан туралаан черинге кадарып чүгле аңзатан амытаннардан карактап чоруур болза хоржок дээрзин Херел-оол билип алган. Ынчангаш оларны ширин соок кыштарда ыжык черлерге. Хат-шуурган үезинде хая баарынга ээдеп турбас болза, олар соокка үедеп, деңгели баксырап, когуруумнут частарда ара салып болур. Кандыг-даа малга, оон эки продуктуну алыр дизе, эки ажылдаар херек.

Сарлыктар бызаалаар чоокшулап кээрге, Ким-оол Иргитович оларын хем унунга, хүннээрек ыжык черге эккээр. Ам оон кададында төрүүр чүс бежен ажыг сарлык онча-менди оолдапкан. Оларның бызааларының деңгели шыырак. Олар ам Даштыг-Хөлдүң чурумалдыг чараш хаяларының баарында дешкилежи берген. Ээзи «Кара-Хөл» совхозтуң мурнакчы кадарчызы Ким-оол Херел-оол сарлыктары-биле дужааштыр хая кырында олурупкан. Ой-өйде дураның туткаш хайгаарагылай каап олурар. Ам сарлыктарны ээлчештирип кадарар апарган. Ким-оолдуң ээлчежип турар эжи база-ла кызымак ажыл-ишчи кижи.

Коммунистиг хөй-ниити медерелди өскен түдүм, аңаа чоннуң бүдүрели улгадып. Мурнакчы кадарчы төлептиг коммунистиң хөй-ниити даалгалары-ла хөй. Олар шупту харыысалгалыг. Партия райкомунуң кежигүнү, район Совединиң депутады. Чоокта чаа кара-хөлчүлерге Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадын депшидер чаагай үлүг онаашкан. Олар Ким-оол Херел-оолдуң адын чаңгыс үн-биле адааш, соңгулдага чаңгыс үн-биле бадылааннар. Мурнакчы аныяк коммунист оларның идегелин шынзыдып келген болгаш ам-даа шынзыдар дээрзинге бүзүрээннер.

Ким-оол Иргитович кадайы Кара-кыс-биле кады уругларын сагыш човангыр өстүрүп, кижизидип орарлар. Уругларының бежи школада, эң хеймери уруглар садында. Улуг уруу Долаана бо чылын онгу классты доосткан. Төлептиг ажыл-ишчи өг-бүлениң уруг-дарыының өөредилге, кижизидилгези база эки. Шупту эки өөренип турарлар. Ырак тайга-таңды кезип, сарлык эдерип чорааш, канчаар-даа туруп могапкан болза, адазы ылап-ла уругларының кичээлдеринге олуржуп, оларның башкылары-биле ужуражыр. Уруглар өстүрүп кижизидерин хуу херек эвес күрүнениң харыысалгалыг херээ дээрзин ол билир. Ынчангаш хурал-суглаага коммунист Ким-оол Херел-оол өске чугула ажыл-агый дугайында айтырыглар-биле деңге, уруглар кижизидилгезиниң дугайында чугааны бо-ла көдүрө бээр. Чүге дээрге чурттуң келир үедеги ээлери, оон экономиказының, культуразының бурунгаар шимчедикчилери — кадарчылар, саанчылар, инженерлер, эртемденнер — бөгүнгү уруглар ол-ла болгай. Ол дугайын партия райкомунуң пленумнарынга-даа база районнуң коммунистериниң оон төлээлеп киришкени партияның XIX область конференциязының бедик индириинден даа чугаалап турганын Херел-оол Ким-оол утпаан.

Даштыг-Хөл — «Кара Хөл» совхозтуң база бир чурумалдыг чараш булуңу. Бойдустуң хайыразы алик-хүлбүс, сыын-мыйгак-биле кожа совхозтуң эртине байлаа — каш чүзүн мал-маган ында тываар оъттап чоруур. Оларның ээлери кадарчыларның дайгы-шимээни, хөглүг ыры эрес соруктту деткээн ышкаш, хаяларда чаңгыланып турар. Даштыг-Хөл — байлак, чараш оран. Ол оранның чоргаар ээлериниң бирээзи — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, партияның Бай-Тайга райкомунуң кежигүнү, мурнакчы кадарчы Ким-оол Иргитович Херел-оолдуң чоңга бараан болур бедик харыысалга-хүлээлгези ону чаа-чаа улуг үүлени бүдүрериинче чалгынап чоруур.

Е. ТАНОВА.

Юридиктиг консультация

УРУГЛАРГА ТҮР АКША ДУЗАЛАМЧЫЗЫ

(ХООЙЛУЖУДУЛГАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР)

«Мээң ашаам үш чаш уругларын каггаш, чаштынып чоруп турар. Уруглар азыралынга алиментиин ол төлевейн келген. Улустан дыңнаарымга, уругларга алимент албайн турар иелерге удавас күрүне дузаламчы акша үндүрүп эгелээр деп чугаа бар. Ол шын ирги бе?».
(Э. Монгуштуң редакцияга чагаазындан).

Ийе, ол шын, ындыг доктаал үнген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдың февраль 6-да үндүрген доктаалынга дүүштүр — судтуң шиитпирин ёзугаар назы четпээн уругларынга алимент төлээринден былдаан адаларны болгаш иелерни иштики херектер органнары дилеп турар таварылгада, оларның назы четпээн уругларынга түр акша дузаламчызын тыпсыры көрдүнген. Ол дузаламчыны социал хандырылга органнары 1985 чылдың январь 1-де тыпсып эгелээр. Ооң хемчээли мындыг: чаңгыс уругга — 20, ийи уругга — 30, үш урутта 40, дөрт болгаш оон хөй уругларга — 50 рубльди ай санында тыпсыр.

Милицияга дилеттирип турар ада, иелер тывылгыже чедир уругларга ол дузаламчыны көргүзер. Кажан былдакчылар тывылганда олардан назы четпээн уругларынга күрүнениң тывыскан акша дузаламчызының бүгү түңүн долузу-биле төлеттирер болгаш ооң кырынга 10 хуузу немей тыртар.

Маңаа хамаарыштыр чазактың ол доктаалында — уругларга төлээр алимент тыртарының дугайында судтуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле улус судтарының ажыл-чорудулгазын контрольдаарын шыңгыыразыр хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Юстиция министерствозунга хүлээткен. Алимент төлээринден былдап, дезип турар адаларны болгаш иелерни дилеп тывар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорударын ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунга даскан.

Ооң-биле чергелештир демдеглеп кагза чогуур чүүл — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол-ла доктаалы-биле өгленишкинниң күш чок болдурарда онаар каайлының эң кудуку хемчээлин өстүрген. Ооң эргежок чугулазы чүл дизе, алимент төлээринден былдап, дезип турар адаларның, иелерниң уругларынга тыпсыр түр акша дузаламчызынга чарыгдалдың чадаарда кезик чамдыызын-даа болза дуглаары болур.

Өгленишкинниң күш чок болдуруп, чара бадылажырда төлээр каайлының хемчээли мындыг:

— назы четпээн уруг-дарыг чок, аразында эки тура-биле дугуржудга ёзугаар ХБАБ органнарын дамчыштыр чара бадылажырда — 100 рубль;

— бир эвес өгленишкинниң күш чок болдурарын суд шиитпирин ёзугаар чара бадылажырда — 100-тен 200 чедир рубльди (ашаа ийикпе кадайы, азы ийилдирзи) төлээр.

И. МАРТКОВИЧ,
юридиктиг эртемнерниң доктору.
«ИЗВЕСТИЯ» солундан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

ЭДЧ ЧУРТТАРЫ-БИЛЕ СЫРЫЙ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ВАРШАВА. Польшаның станок тудукчулары янзы-бүрү дериг-херекселдерниң бүдүрүлге темпилерин бүзүреддиг бедидип, даштыкы чурттарның хөй чагыгларын чедиишкинниг күүседип турар. Польша Улус Республиканың ол чугула адырының продукциязын амгы үеде делегейниң 80 ажыг чурттарынга чорудуп берип турар.

Делегей садыгларынга херегледиң кызырылган амгы нарын үезинде безин Польшаның үлетпүрү металл болбаазырадып кылыр станоктарны бүдүрерин улам-на көвүдедип турар. Автоматчыткан шугумнарга херегләэр комплектилиг дериг-херекселдерни болгаш чамдык белдирлерни база агрегаттарны бүдүрери улам көвүдээн. Ооң чижээн дараазында бир факт херечилеп турар. Польша Улус Республиканың Даштыкы садыг министерствозунуң медээзин ёзугаар алырга, Польшаның станоктарын даштыкы чурттарга садыглаары сөөлгү чылдарда дөрт катап көвүдээн. Экономиктиг Дузаламжылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның социалистиг экономиктиг интеграциязының комплекстиг программазын боттандырарынга Польшаның киржилгезиниң ачызында ол бедик түңнелдерни ПУР чедип алган болуп турар.

ЭДЧ чурттары-биле сырый кады ажылдажылга Польшаның экономиктиг хөгжүлдезиниң нарын сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге идиглиг болуп турар. Бо бүгү чугула херекке Совет Эвилелиниң салыышкыны улуг.

ЧЕХОСЛОВАК ДАГЖЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ ТЕМПИЛЕРИ УЛАМ БЕДЭЭН

ПРАГА. Соңгу Чехияның дагжылары боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Одаар чүүлдер тывыжының чартык чылда планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен дугайында дагжылар рапорттаан. Бо чылдың төнчүзүнге чедир планда ажыр бир миллион тонна хөмүр-дашты чурттуң улус ажыл-агыйынга бээрин шахтёрлар хүлээнген. Чехословак дагжыларның сөзү быжыг дээрзин оларның хүн бүрүде ажыл-ижи тодаргай бадыткап турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, планныг даалгаларны хуусаа бетинде күүседир, продукция бүдүрерин көвүдедир, шывары бедидер дээш Чехословакияның ажылчы чоннарының шимчээшкини улам-на калбарган. Чурттуң хөмүр-даш тывыжының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының бүдүрүлге даалгаларын чедиишкинниг күүседирин чехословак улустуң национал-хосталгалыг демиселин чедиишкинниг доосканының болгаш чурттуу тиглерин эжелелден Совет Армияның хостааныының 40 чыл оюнга тураскаадып турар. Улуг байырлалга алдар кылдыр адырның өске-даа күш-ажылчы коллективтери боттарының социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседип турар. 40 шалыпчы күш-ажыл ээлчеглерин боттандырарын олар хүлээнген.

Тушимицеде «Наступ» шахтаның дагжылары чыл планын хуусаа бетинде бүгү көргүзүглер аайы-биле хуусаа бетинде күүседирин хүлээнмишаан. Ледвицеде М. Горький аттыг хөмүр-даш бүдүрүлгезиниң коллективин социалистиг чарышка кыйгырган. М. Горький аттыг хөмүр-даш бүдүрүлгезиниң коллективи уткуштур планны чоокта чаа немей хүлээп алган болгаш 600 муң кубометр даг казыттарын пландан ажыр ажыдып, арыглаарын шиитпирлээн. Ол хүлээлге күүсеттинген сөөлүнде хүрең хөмүр-даштың байлак черлерин немей шиңгээдип алыр арга тыптыр.

ЭНЕРГИЯНЫҢ ҮНЕР ДӨЗҮ — ХҮН

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республикага хүн энергиязын ажыглаарының перспективтиин Бесмарнын чанында кодээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативтериниң дуржулгазы бүзүреддиг кылдыр бадыткаан. Ында мал кажаалырын чылыдарынга хүн батареязын калбаа-биле ажыглаан түңнелинде чыл бүрүде беш тонна суук кывар чүүлдү камнап ап турар. Бедик үнелиг суук кывар чүүлдү хүн энергиязының күсели-биле камнаан чорук Герман Демократтыг Республиканың экономиказынга улуг камналганы берип турар.

Бо дээрге — хүн энергиязын ажыглаарының ГДР-де чүгле баштайгы оралдажыышкыны эвес-тир. Республиканың эртемденнери хүн энергиязы кижилерниң чаагай чоруунга бараан болур кылдыр шагда-ла ажыглап эгелээн. Чижээ, Галлениң девискээринде чурттуң улуг үлетпүр төвүнге элээн каш чылдар бурунгаар ажыглалга киирген чуртталга бажыңнарын хүн энергиязының күсели-биле чылыдып турар. Хүн энергиязып Герман Демократтыг Республикада калбаа-биле ажыглааны улус ажыл-агыйынга улуг орулганы болгаш камналганы берип турар. Бажыңнарның крышаларында эптеп дерзэн коллекторларның дузазы-биле хүн энергиязын бажыңнарны чылыдарынга четчир болгаш артар кылдыр ажыглап турар.

Хүн энергиязын чедиишкинниг ажыглаар аргаларның бирээзи — хамаатыларның түс-түс бажыңнарынга ону калбаа-биле ажыглаары. Хүн энергиязын хоорайларның коммунал ажыл-агыйларынга база ажыглап турар.

Фрейбургта 200 дөрбелчин метр шөлдүг эшкиндириишкиниң бассейнинде сугну хүн батареязы чылыдып турар. Чаңгыс метр бүрүзүнге чылыдыгга бээр хүн батареялары база улуг камналганы берип турар. Дессауда чиик демир конструкциялар заводунда биче хемчээлдиг коллекторларны амгы үеде массалыы-биле бүдүрүп турар. Оларны үлетпүрге бүдүрерин шиңгээдип алганы чурттуң энергия системазын хөгжүдеринге улуг перспективаны ажыдып турар.

Гидроэнергетиканы хөгжүдери — энергияны, чиг-эттиг болгаш материалдарны камнаарының нииити-национал программазының эң чугула сорулгаларының бирээзи. Ийиги чиг-эттиг ажыглааныны күсели-биле бо чылдың чүгле баштайгы алды айларының дургузунда безин 7.5 миллион тонна хөмүр-дашты камнап алган.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

КАБУЛ

Бахтар агентилелдиң медээзиниң ёзугаар алырга, Пакистанда Хайбер дээр бедик арттың девискээринде чурттап турар пуштун төрел бөлүктер афган контрреволюстуг идегеттерниң ол арттын таварты эртерин хораан. Ол арт Пакистанны кожазы Афганистан-биле харылзаштырып турар. Ында бөлүк-бөлүк чоннуң тайбың амыдыралынче дээрбечилерниң халдаашкыннарының соксавайн турарының уржуундан ындыг хемчегни алган.

ПРАГА

Демир-орук хаарҗактары-биле Чехословакияга чүък сөөртүрү эрткен чылын, 1982 чылдаазы-биле деңнээрге, оон 2,5 катап көвүдээн. Ол болза, «сөөртүлгениң таарымчалыг системазының дугайында» күрүнениң программазын күүседип турарының түңнели боор турар.

Амгы үеде ол чуртта 17 контейнер-хаарҗак баазалары бар. Чаа-чаа ындыг хаарҗактарны, ылаңгыя совет-чехословак кызыгаарның девискээринде кылып турар. Чехословакия ЭДЧ кежигүнү чурттарның аразынга чүъктерни хаарҗак-биле сөөртүрүн калбартырынга идепкейлиг киржип турар.

РИМ

«Унита» солуннуң болгаш итали коммунистерниң өске-даа парлалга органнарының фондузунга акша-хөреңги чыырының кампаниязы чединишкинниг чорул турар. Бүдүн чартык ай иштинде ниитизи-биле барык 10 миллиард лира-акша кирген, ол дээрге, бүгү кампанияның үезинге планнаан түңнүң 32 хире хуузу-дур.

«Унитаның» иштики болгаш улустар аразының-даа чугула айтырыгларынга тураскаадып, чурттуң янзы-бүрү хоорайларынга эрткен национал фестивальдары чединишкинге дыка улуг идиглиг болган.

ДАМАСК

Израиль чазак башкыларның материалдыг байдалын экижидеринче болгаш школаларны эң-не эргежок чугула өөредилге херекселдери-биле хандырарынче угланган хемчеглерни албаан шаанда, ажыл соксадыышкынын чарлааш, чаа өөредилге чылын эгелевес деп, Израильдиң башкылар профэвилели шиитпирлээн.

Израильден кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, 200 муң ажыг кижи ажылче үнмээн. Тель-Авивтиң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының, далайжыларының удурланыышкын илереткен ажыл соксадыышкыны үргүлчүлеп турар. Дыка хөй банкылар ажылдавайн турар, почта салбырларының болгаш телеграфтың эжиктери хаалгыг турбушаан. Дыка хөй израиль хоорайларның кудумчуларында боктар долган, чүге дээрге, муниципалитеттерниң ажыл соксаткан ажылчыннары сөөлгү неделяның иштинде ону арыглаваан.

ВАШИНГТОН

Спутникке удур америк чепсектиң системаларын шенээринге хоруушкунну доп-дораан доктаадырын АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының кежигүнү Дж. Браун (демократ, Калифорния штаттан) «Вашингтон пост» солунга чагаазынга негээн.

Бо айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннарны кылырынче Совет Эвилелиниң чуттулун демдеглээш, конгрессмен Браун Каттышкан Штаттарның спутникке удур Асат дээр чепсектиң системазын шенээрин үргүлчүлеп турар чоруу боо-чепсекти эндере бүдүрүп, белеткээрин космосче шилчиптезинче угланган бүгү куженнишкиннерни узуп болурун демдеглээн.

МАНИЛА

Филиппиннерге даштыкы шериглерниң турарынга удур шимчээшкинниң («Баакбай») удуртукчузу Алехандро Личауко филиппинны черде америк шериг баазаларын узуткаарын негээн. Ол шимчээшкинниң киржикчилериниң анаа болган чөвүлел хуралынга ол Лусон ортулукта АБШ-тын шериг баазалары Филиппиннерни Пентагоннуң шериг авантюраларының киржикчизи кылып, чурттуң национал айыыл чок чоруунга кыжаныышкынны болдуруп турарын медеглээн.

БНО-да АБШ-тың төлээлекчизи Дж. Киркпатриктиң Каттышкан Штаттарның бодунуң баазаларын Филиппиннерниң чазааның баштайгы негелдезинде-ле оон узуткаарынга белениниң дугайында чугаалааныының «ийи арынныг болгаш хоозун мегезин» ол филиппин хөй-нийти ажылдакчызы чугаалаан.

ЛУАНДА

Анголаның найысылалынга «Фронт чоогунуң күрүнелериниң» камгалал болгаш айыыл чок чорук министрлериниң ээлчеглиг сессиязы ажылын дооскан. Ооң киржикчилери Мурнуу Африка Республиканың сөөк-язы ылгаар эрге-чагыргазының политиказын шиитпирлии-биле буруу шаап каннар. Ооң политиказы Африканың мурнуу талазында чурттарга байдалды дүжүкүүрлүг болдурарынче угланган. Сессияның киржикчилери Анголаның эжелеткен районнарындан мурнуу-африка шериглерни үндүрерин, ол ышкаш БНО-нуң айыыл чок чорук чөвүлелиниң Намибияга хамаарышкас чорукту тыпсырының дугайында № 435 резолюциязын амыдыралга боттандырарын негээннер.

БЕЙРУТ

Тель-Авив Ливанның мурнуу районнарын чурттан чаргаш, ону кезээ-мөңгеде ажелээринче чүткүп турар. Ында келген медээлерни ёзугаар алырга, ажелекчилер ливаннарга чурттуң мурнуу талазынче эртер чопшээрелди бээрин соксатканнар. Интервентилер Батер-биле Джеззин аразының Мурнуу Ливанче орукта кара чаңгыс контроль эрттирилге черин дуглапкан. Израиль Ливанның үштүң биринден хөй кезиин эжелеп алганы билдингир.

ХАРАРЕ

Мозамбикти Зимбабве болгаш Малави-биле харылзаштырып турар транспорт оруктарынга «Мозамбиктиң национал удурланыышкынының» (МНУ) террористериниң халдаашкыннарын соксадыр сорулгалыг үш талалыг каттышкан комитеттиң тургускалының зимбабве найысылалда чарлаан. Ол орган МНУ-нуң Мозамбикте болгаш өске-даа «Фронт чоогунуң күрүнелеринге» байдалды дүшкүүредир сорулга-биле АКШ-тың болгаш Мурнуу Африка Республиканың шиижикчи албан черлериниң белеткээни дээрбечилерниң хоралакчы үүлгедиишкиннерин болдурбазының талазы-биле Мозамбиктиң, Зимбабвениң болгаш Малавинин хаделишкиннерин углап-башкарар хүлээлгелиг.

(СЭТА).

Айтырыңар, харыылап берээли

НАЗЫННЫ КЫМ ТОДАРАДЫРЫЛ?

1950 чылдан эгелеп Чөөн-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозка (ынчан «Кызыл тараачын» колхоз турган) ажылдап келген мен. Бо хүннерге чедир совхозтуң ажыл-агыйынга хире-шаам-биле киржип ор мен, харым 60 ашкан. Чогум каш чылда төрүттүнгенимни база билбес мен, холда документим чок. Күш-ажыл дептери бар, ында 1960 чылдан ажылдап эгелээн деп айыткан.

Амгы үеде дөрт уруглуг мен, пенсия чок болурумну бээримге кодээ Совет 20 рубль пенсия кылып берген, ону өстүрериниң аргазы чок бе? Ол ышкаш назы-хар тодарадып болур бе?

Б. ООРЖАК.
Чөөн-Хемчик район.

Пенсияны чүгле назылап кырааны дээш эвес, а пенсиялаарынга негеттинип турар (эр кижиден 25 чыл, херээженнерден — 20 чыл, 5 болгаш оон-даа хөй уруглары иелерден — 15 чыл ажыл стажы бар болза, тыпсыр. Силерниң чагааңарда стажыңарның үзүктелиишкинин, үзүктелиишкин чогу билдинмес-тир.

Пенсияже үнеринге херек кол документиниң бирээзи — паспорт азы төрүттүнген дугайында херечилел болур. Төрүттүнген дугайында документ кандыг-бир чылдагаан-биле шуут кылдынмаан болза, районнуң күүсекчи комитединиң чанында хар-назын тодарадырының тускай комиссиязынга районнуң ХБАБ таварыштыр билдириишкинни киирер.

Пенсия албайн турар, назылап кыраан болгаш I—II бөлүктүң инвалидтеринге 20 акша түңнүг пособиени тыпсып турар.

Пенсия тыпсырынга стажы четпес азы чок, азырап-тежээр уруглары чок, назылап кырааннарга херээженнер 55 харлаан, эр улус 60 хардан өрү база I—II бөлүктүң инвалидтеринге 20 рубль түңнүг пособиени районнуң социал хандырылга килдизиниң дамчыштыр тус черниң бюджединден тыпсып турар. Ол пособиениң түңүн улгаттырып, эде көөрү Дүрүм ёзугаар болдунмас.

Стаж дугайында документилерниңерни алгаш, социал хандырылга килдизиниден кандыг пенсия (колхозтуң, күрүнениң) тыпсып болур дээрзин тодаргай тайылбырны ап болур.

М. ДАРЖАЙ.
Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң ажылдакчызы.

ЛОС-АНДЖЕЛЕСТИҢ

УДУРЛАНЫШКАК ТАЛАЛАРЫ

Лос-Анджелес — Американың Каттышкан Штаттарының үшкү улуг хоорайы. Ооң туттунганы болгаш тургузуу чурум чок болгаш элдептиг хоорай. Ооң кудумчуларында, бажыңнарның кастыктарында бижимелдер барык бүгү делегей улустарының дылының кырында бижиттинген. Хоорайда кол чүүлдерниң бирээзи — Голливуд, ында хөй кинофильмнерни бүдүрүп турар. «Гетти ойл» болгаш «Оксиденталь петролеум» деп кайгамчык бай нефть компаниялары ол хоорайда боттарының штаб-квартираларын тургускан. Американың Каттышкан Штаттарының чонунуң болгаш делегейниң өске-даа улустарының ханын база дерин империалистиг ол компаниялар соруп ап турар. АКШ-тың шериглеринге хөй боо-чепсекти, ылаңгыя амгы үениң реактивтиг самолёттарын бүдүрүп берип турар «Локхидтиң», «Нортроптуң» болгаш «Хьюз эйркрафтының» эң улуг салбырлары Лос-Анджелес хоорайда ажылдап турар. Олар электроника чепсээнден эгелээш, амгы үениң кедергей улуг ракеталарынга чедир бүдүрүп турар. Ында магазиннер, рестораннар база хөй. Бир галстуктуң өртээ 100 доллар. Бо бүгү чүүлдер — Лос-Анджелес хоорайның чүгле даштыкы хевири-дир.

Ынчалзажок Лос-Анджелестиң хөй муң бөдүүн чурттакчылары ядыы байдалда. Хоорайда өлүрүкчү чорук сөөлгү чылдарда дыка көвүдээн. Хоорайның магазиннеринде бооларны, харын-даа гранаталарны болгаш автоматтарны безин чурттакчыларга хостуг садып турар. Боо-чепсектерни чурттакчыларга садыглаан түңнелинде магазиннер ээлери болгаш бүдүрүкчүлерниң хартаачылары кедергей байып турар.

Лос-Анджелесте ядыыларның саны сөөлгү чылдарда кедергей көвүдээн. Амгы үеде хоорайда 40-тен 50 муң чедир ядыылар бар. Хоорайның эң-не ядыы чурттакчыларының хөй нуруузу негрлер болгаш АКШ-тың биче националдары болуп турар.

ЧУРУКТА: Лос-Анджелестиң эң бедик бажыңнарының бирээзин көргүскен.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

Ядыы-түреңги чорук, байларның хоолургак байы — Лос-Анджелес хоорайда кожа турар. Хоорайның хөй муң чурттакчылары бажыңнар чок, ажык дээр адаанда хилиндектекчи чыдар. Лос-Анджелести — «чурээ чок хоорай» деп адап турары таварылга эвес.

ЧУРУКТА: чурттаар чери чоктарның човулаңы.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

СОВЕТ ШЫДЫРААЧЫЛАРНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Совет шыдыраа школазы делегейде көскү черни ээлеп турарын Лондонга бир неделя дургузунда үргүлчүлээн ССРЭ-ниң болгаш өске-даа чурттарның гроссмейстерлериниң чыынды командаларының ужуражылгазының түңнели көргүскен. Ужуражылганың түңнели 21:19 болуп, ССРЭ-ниң чыынды командазының тиилелгези-биле доозулган. Бирги ужуражылга 1970 чылда Белградка болуп эрткен. Ынчан совет гроссмейстерлер удурланыкчыларын 20.5:19.5 санга тиилээн.

Бирги болгаш ийиги ужуражылганың аразын чүгле үе аңгылап турарындан аңгыда командаларның амгы составы долузу-биле өскерилген. Эрткен үениң дургузунда шыдыраачыларның делегей маргылдаазының саны көскүзү-биле өскен. Ол дугайын дыңнадып турар информациялар хөй апарган. Ооң кадында дебют (шыдыраанның эге көштери) ойнаары дыка өскерилген. Он дөрт чыл дургузунда дебют системаларының болгаш вариантыларының аңгы-аңгы көштери тыптып келгилээн.

Ындыг болганда Лондонга болуп эрткен ужуражылга ССРЭ-де болгаш өске-даа чурттарда шыдыраа хөгжүлдезиниң чугула көрүлдези болган. Совет шыдыраа школазы ийиги делегей дайынының соонда элээн билдингир болу берген. Ылаңгыя АКШ-тың командазын радиоужуражылгага 15.5:4.5 санга тиилээш, дыка сурагжаан. ССРЭ-ниң болгаш делегейниң шыырак гроссмейстерлериниң чыынды командаларының аразынга ужуражылга эрттирер дээн бодал ынчан тыптып келген. Ынчалза-даа ону чүгле 1970 чылда боттандырар аргалыг болган.

Бирги-даа, ийиги-даа ужуражылга совет шыдыраа школазының артык күштүүн бадыткаан. Лондонга ССРЭ-ниң чыынды командазының шыырак шыдыраачылары делегей чемпиону Анатолий Карпов биле ол аттың кордакчызы Гарри Каспаров тергиин эки ойнааннар. Оларның удурланыкчылары Уль Андерсон (Швеция) биле Ян Тимман (Дания) болганнар. Карпов — Андерсон биле Каспаров — Тимман оларның салыглары солун болган. Эң шыырак дээн удурланыкчылар ужуражы бээрге, оюн ындыг болур ужурлуг-даа турган. Ынчалза-даа ийи совет гроссмейстер «аарыкчыларның» идегелин шынзыдып шыдаан болгаш 2,5:1,5 санга (бир-бир тиилелгелиг, үш хайымныг болганнар) тиилээннер. Карпов биле Каспаровтуң тиилелгези кончуг бүзүренчиг болган. Оларның удуп алган партиялары Лондонга болган ужуражылганың эң эки чогаадыкчы чединиишкиннинге санадыр дээрзинге бүзүрээр мен. Делегей чемпионунуң болгаш ол ат дээш кордакчының ол тиилелгелери оларның кайызының-даа чогаадыкчы болгаш спортчу деңнелиниң бедиин херечилеп турар.

Львов чурттуг гроссмейстер Александр Белявский ол ужуражылгага тулган эки түңнелди көргүскен. Ол дөрт салыгдан 3,5 санны чаалап алган. Баштай ол америк гроссмейстер Ясер Сайраванны ийи удаа уткаш, оон соонда ону солуп ойнаан Бент Ларсен-биле (Дания) ойнааш, оон 1.5 сан ойнап алган. Үш салыг бүрүзүнден-не ийи сан алгылааш, Михаиль Таль биле Владимир Тукмаков бүзүреддиг ойнап болурун шынзытканнар.

Совет гроссмейстерлерниң ол ужуражылгага тиилелгелерин демдеглеп тура, оларның чедиишкиннери тодаргай чижектерге үндезилеттингенин бистиң чуртувуста шыдырааның массалыг хөгжүлдези-биле ону ханы холбап, шыырак ойнакчыларның салыгларынче улуг кичээнгейни угландырып, бедик мергежилдиг мастерлер белеткелиниң чаңчылдарын уламчылап келгенин айтыр херек. Ам ССРЭ-де дөрт миллион хире шыдыраачы бар. Улуг-улуг хоорайларда Пионерлер бажыңнарында, спортчу ниитилелдерде, институттарда шыдыраа школалары ажылдап турар. Оларны мастерлер, гроссмейстерлер удуртуп турар. Ынчангаш бо оюнга ынактарны бичии чажындан-на шыдыраа ойнап өөрениринге чаңчыктырып, чуртка шыдыраа маргылдааларын эрттирерин бедик деңнелге чорударын хандырып турарының чылдаганы ында. Делегей аренaзынга совет гроссмейстерлериниң чедиишкиннериниң, ойнаарының бедик деңнелдииниң чогаадыкчы езулдериниң үндезиннери чогум-на ында кылдыр санаары чөптүг.

Совет шыдыраачыларның чаа салгалы оюннуң бүгү чадаларының уран аргаларын ханы сайгарып билирин, бо талазы-биле эки салыгларны шиңгээдип алганын, маргылдаага белеткел методтарын хөгжүдүп шыдаанын Лондонга ужуражылга көргүскен.

1970 чылда 40 салыгның 19-у тиилелгелиг болган. Артканнары хайым болгулаан. Бо ужуражылгага чүгле 14 салыг кайы-бир талага тиилелгени берген. Ында камгаланып ойнаарының деңнели бедий бергенин илередип турар чүүл бар. Ооң кадында дебют теориязын эки ажыглап билирин база тодараткан. Шыдыраачыларның чаа салгалының ойнаар стили база өскерилген. Гроссмейстерлер кончуг оваарымчалыг, частырыг кылбазын бодап ойнаар апарганнар.

Бо дээрге шак ындыг ужуражылгаларга чүгле эки ойнаар дээни-биле харылзашканы эвес-тир. Шыдыраа хөгжүлдезиниң деңнели бедээниниң аңаа ойнаарының чаа стилиниң төрүттүнүп келгени-биле ону тайылбырлап болур.

Лондонга эрткен ужуражылга шыдыраачыларның улуг сонуургалын болдурган. Оларның салыгларын ам-даа анализтеп көөр апаар. Ооң-биле кады ол аңгы-аңгы чурттарның шыдыраачыларының аразында харылзааны, найыралын болгаш бот-боттарын ханы билчир чорууну быжыглаар арганы тургузуп турар.

Алексей СУЭТИН
делегей чергелиг гроссмейстер.

Хөй кижилиг өг-бүлелер Киргизияда ховар эвес, ынчалзажок бо өг-бүле онзагай болгаш интернационалдыг.

Дөртен чыл бурунгаар, Ада-чурттуң Улуг дайынының берге чылдарында Айгумуш Искенова бодунуң бажыңынга орус уруг Ксенияны хүлээп алган. Уруглар бажыңы-биле кады ол Украинадан келген турган. Ийи бичии уругларны өстүрери аныяк башкыга белен эвес болган. Азырап алган уруу Ксюша, бодунуң божуп алганы — Руслан өзүп келген. Орус уруу авазынга дыка дузалаар болган.

Айгумуштуң ашаа — Сырдыбай армиядан халажып чанып келген. Ол Ксенияны бодунуң төрээн уруу-биле дөмей хүлээп алган болгаш кыргыс дылга ону өөредип каан. Сырдыбай школага башкылап турган болгаш Ксения бодунуң төрээн дылын уттпас кылдыр чагып чораан.

К. С. Искенова амгы үеде төөгү эртемнериниң кандидаты болгаш Киргизияның күрүне университединде төөгү башкылап турар. Ол ийи уруглуг: бирээзин Куват, уруун — Светлана деп адаан.

ЧУРУКТА: Искеновтарның улуг өг-бүлези. Үстүкү одуругда (солагай таладан оң талазынче) Ксенияның биче дуңмазы оол Стамкул, Ксенияның тээни Болот, Ксенияның акызы Руслан, Ксенияның оглу Кубатбек, Ксенияның ашаа Кылыч, Ксенияның дуңмазы Зинаның ашаа Бек, Ксенияның урууну ашаа Иса.

Ийиги одуругда: Стамкулдуң кадайы Валентина, Русланның кадайы Керез (ортузунда — Айгумуш Алиевна уруу Ксения-биле кады), Ксенияның уруу Светлана, Ксенияның дуңмазы Зина.

Үшкү одуругда: Айгумуш Алиевнаның уругларының уруглары Тимур, Руслан, Темирлан, Мирлан, Айжан, Айгуль, Айчубек болгаш Алмаз (солагай таладан оң талазынче).

М. ШЛАФШТЕЙННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧАЙНЫҢ ХӨГЛҮГ ХҮННЕРИНДЕ

Кайнаар-даа көөрге ногаан арга, тереӊ үнген көк сиген, ында-мында куштарның мыжырашкан үннери, алдын-сарала чалгыннарлыг саасканнарның шыжылаан үннери, хектиң эткен өткүт ыыды, мырыңай кижиниң чанында чүве дег, аажок тода дыңналып кээр. Шак ындыг чайгаар бүтиен бойдус-чурумалдыг черде Володя Дубинин аттыг пионер лагери турар. Чыл санында-ла маңаа республиканың янзы-бүрү районнарының, чурттакчылыг суурларының школаларының өөреникчилери чайгы дыштанылгазын хөглүг, ажыктыг кылдыр эрттирип турарлар.

— Бистиң лагеривиске бирги сезонда 280, а ийиги сезонда 267 школачы оолдар, уруглар дыштанган. Уругларны сезон дургузунда чалгаараттпас, оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш лагерьниң ажылдакчы бүрүзү хөй чүүлдү кылып, арга-дуржулгазын, күжүн бичии-даа харамнанмааннар. Лагерьге сезоннар үезинде кылып чорудар ажылдарның планын өзүгаар түс-түс харысалгалыг житер боттарының хүлээлгелерин багай эвес күүсеткенин демдеглээр апаар. Ыланғыя «Заря» теплоходка селгүүстээшкин, Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелеринге, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге экскурсияланшкыннар, аян-чоруктар, суураглыг кижилер-биле, чогаалчылар-биле, найыралдыг кожавыс аңы-дуума Моолдуң аалчылары-биле ужуражылгалар уругларга эң не солун болган. Уруглар оларны кажан-даа уттпас.

Делегейде бир-ле дугаар космосче орук ажыткан космонавт Юрий Гагаринниң адып эдилээн кожавыста лагерьге аалдап барып, эш хууда спорттуң бүт бөмбүү, баскетбол дээн ышкаш хевирлеринге ужуражылгаларга киришкен. Ол ышкаш ийиги сезонда баянист Н. Онуфриевтиң удуртулгазы-биле ол-ла лагерьге солун программалыг концертти көргүскен, отрядтарга элээн каш хөлге хары угда ойнаар шыдыраа маргылдаазы, поход-таашкын, «Зарница» дээр шериглжиткен оюн, ыры, танцы болгаш политиктиг темаларга конкурстар эрткилээн, өске-даа солун чүүлдер болгулаан — деп, В. Дубинин аттыг пионер лагериниң начальниги М. Пекарская чугаалады.

Бо лагерьниң девискээри үргүлчү арыг-шевер, көрүштүг, янзы-бүрү лозуң-плакаттар, стендилер чараш дериттинген, ногаан черлерге эптиг аскылап кааны лагерьге барган кижилер дораан эскерер. Лагерьниң девискээрин арыг-силиг тургузарынга, ында тарып олурткан янзы-бүрү чечектерни суггарарынга, эм оъттар чыырынга лагерьниң хайгаараарынга, столовая-га аалчеглиг дежурныйлаашкынга болгаш өске-даа ажылдарга уруглар идепкейлиг киржип турарлар. Бо бүгү ажылдарга, культура-массалыг хемчеглерге пионерниң улуг вожатыйы, С. Табуева уругларны билдилиг органиастап турар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

КЫЛГАШ, БОДУ ОЙНАП ТУРГАШ ӨӨРЕДИР

— Бистиң өгбелеривистиң кижилери каш ада дамчыштыр игилди, чадаганы, бызаанчыны болгаш демир-хомусту боттары кылгаш ойнап чорааннар болгай. Мээн кырган-авам Кызыл-Тоңнут безин чадаганны боду кылгаш, ойнап чораан — дээш, Маржымал Очурович Моңгуш школаның мастерскаязында бир шкафты ажыдыпты.

Улуг шкафты долдур-ла янзы-бүрү тыва хөгжүм херекселдерин чыскаай салган. Хылдагылап каан, ойнаарынга белен кылдыр. Ында игилдер, бызаанчы, дошпулуур, чадаган болгаш демир-хомус, лимбилер бар болду.

Бир шкафта чүгле сомнап каан игилдер, чадаган хаапжактары-даа чыткылаар. Бо бүгү хөгжүм херекселдерин Сүт-Хөл районнуң Бора-Тайга ортумак школазының күш-ажыл башкызы Маржымал Моңгуш боду кылып турар. Оон өөреникчилери база башкызының удуртулгазы-биле ону кылып өөрениринге оралдажып турарлар.

Маржымал Очурович делгем хоректиг, ортумак сынныг, шырайы чазык-чаагай, калбак арынныг, бежен хар иштинде кижи. Ону баштай көөрге, амгы үениң мөге шыырак, тырың чолаачыларынга-даа дөмейлиммээр. Шынында ындыг эвес, үжен чеди чыл иштинде үзүктелиишкин чокка школаларга ажылдап келген, баштайында эге класстарга, оон соонда ыры болгаш күш-ажыл башкылап чораан кижи болду.

Оон (Маржымалдың) удуртуп тургусканы «Сарадак» дээр школачыларның хөөмей-сыгыт ансамблиниң Сибирьниң хоорайларынга чедишкининиг ойнап чораанын дыңнаан болгаш көрген бис. Башкының боду сыгыртыр болгаш тыва музыка херекселдеринге ойнап турарын барыын талакы райондардан шылгарал үнген «Сыгырга» ансамбльден көрген болгаш дыңнаан бис.

А оон хөгжүм херекселдерин кылып турарын бот-хуузу дыңнаваан мен. Оон холу-биле кылган херекселдерин көрүп бердивис.

— Дыка-ла чараш херекселдер-дир бо. Бодунар кылып турар силер бе, Маржымал Очурович?

Ол арай эпчоксуна бергеш, бичеe дорт көрдү.

— Бодум-на кылып, шенеп турар кижи мен ийин. Өөреникчилер кылып өөренип алзын дээш, кызыдып оралдажып чоруур чүве-дир ийин.

— Бо бүгүнү, хөгжүм херекселдерин тудуп көрүп болур ирги бе? — деп чөпшээрел дилеп айтырдывыс.

— Аазырбас көрүнер ойнап-даа болур силер. Шуптузун хылдааш, хөөннерин киирилеп каан чүве — дээштиң кылып алган хөгжүмнериин улуг стол кырынга делгей берди.

Чаа кылган игилди, бызаанчыны, лимбини дошпулуурну, демир-хомусту хончуг камныы-биле суйбагылап, шинчилеп, эттирин оралдажып шенеп көргүледивис. Игилдиң, бызаанчының болгаш дошпулуурнуң баштарында шавыттарын чүта хаш алгы-биле шып кадырып каан. Аңаа бичии-ле дээй кааптарга үнгылыг кыңгырт кыныр. Хылдар дамчыштыр янзы-бүрү үннер дирлип келген ышкаш апаар.

Ук херекселдерни чазап кылган ыяштары ол-ла девискээрниң Хемчик тайгаларының дыт, шивилеринден кылган. Ол ыяштарда оон хоогунга чурттап чораан болгаш чурттап турар кижилерниң дыл-домааның аялгазы, ырларының аялгазы, мал-маганның болгаш аңнар-куштарның алгы үннери сиңген болгаш оон дыңналып кээр. Ол бүгүнү хөгжүм бүдүрүүнүн үннеринден кижиниң чүрээ боду тып билиптер.

Аңаа турган ол школаның башкыларының бирээзи, школа директору Мария Салчаковна Ооржак:

— Бодунар ойнап берипсерем, Маржымал Очурович — деп дилей каапты. Узун хоюг үн ховуунуң салгыны ышкаш, бодаганныг эгиниң буулааты ышкаш дыңналыдыр. Дараазында дошпулуурнуң ойнааш, сыгырты каапты. Оон даразында демир-хомусту ойнады.

Бичии кара оол бызаанчы алгаш, сандайга эптиг кылдыр олурупкааш ойнай берди.

Маржымал Очурович Ондар башкы училищезин доосаан дээрден башка үран чүүлге хамаарышкан өске өөредилге черлеринге өөренип-даа чорбаан кижи-дир. Ол чоңдан, даайындан — ачазының акызы Ондар Дагбадан тыва хөгжүм херекселдерин кылырын өөренип алган. Кылып, ойнап билир чүвелерин бодунуң хөй ажылдыгынга болгаш өөреникчилеринге өөредип чоруур.

Айдың хүне суурнуң бир-ле кудумчузундан лимбиниң хоюг үну дыңналып келгилээр. Оон кижилерниң чүрээнде чаштынгаан ыжакшылдык, идегелдиг үннери дыңналып кээр. Ырлап, ойнап чоруур кижилерниң сеткили чырык болур. Олар амыдыралга ынак, чаагай сеткилдиг болур. Кайгы кара сагышты ыры, хөгжүмнүн аяа үннери аргизиптер. Маржымал башкының өөреникчилери кандыг-даа хөгжүм херекселинге ойнап чоруурлар.

Маржымал Ондарның өг-бүлези улуг — хөй ажы-төл углээн. Шупту он дөрт кижини өстүргеннер. Сес оол, алды кыстыг, бай-ла улус. Оларынга немей өөренип чоруй барган урууннуң уруу бичии Чаянааны база азырап чоруурлар.

Уругларның иези Хоор Дагбаевна Ондар школага 31 чыл иштинде техниктиг ажылдакчы болуп келген — бодуун амылчын кижи. СЭКП кежигүнү. Ол боду демир-хомуска ойнаары кайгамчык. Аңаа уругларын база өөреткен. Ондарларның уруглары холунга туткан хөгжүм бүрүзүн ойнаарлар. Олар шупту бот-боттарын ынаажып, дузалажып чоруур. Ажы-дуңмалышкыларының аттары безин чараш — Людмила, Юлия, Юрий, Александр, Анатолий, Алексей, Чечек, Алдын-оол, Чойганмаа, Аян-оол, Буян-оол, Белек-оол, Баяна, Виталина — дээрлер.

Ол улуг өг-бүлениң уруглары бот-боттарын сеткилиниң ханызындан билчирн, дузалажыры, эми өөренири база бир кижизиг чорук болур. Маңаа хөй үнниг хөгжүм аялгалары база хей-аът болуп турар.

А. АРАПЧОР.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

24. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Буратинонуң делгелгези. 9.55 — Концерт. 10.15 — Мультфильм. 10.45 — «Дьявол во плоти». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 11.50 — 11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Школачыларга эртем-тайылбырлыг фильм. 16.10 — «Дөрт танкист болгаш ыт». «Уран-чечен телефильмниң 18-ки сериязы. 17.10 — Концерт. 17.45 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.30 — Концерт. 19.35 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 20.05 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35 — Концерт. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.45 — «Чайлаг-жылар». Уран-чечен фильм. 10.25 — Шыдыраа. 10.55 — «Хөглүг чарыштар». 11.30 — Француз дыл. 12.00 — Уругларга фильм. 13.15 — Концерт. 13.35 — В. Маяковский. 14.10 — Концерт. 14.55 — 15.00 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Фильм-концерт. 18.45 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — Концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен телефильм. «Бирги хүн, сөөлгү хүн». 22.45 — Документалдыг фильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады.

25. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.45 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.40 — 11.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Тоску вал» деп уран-чечен телефильм. 15.40 — Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 19-ку сериязы. 16.40 — Черде, дээрде болгаш далайда. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.40 — Школачыларга дамчыдылга. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Фильм-концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — «Бирги хүн, сөөлгү хүн». Уран-чечен телефильм. 10.00 — Мультфильмнер. 10.30 — «Мерген холдар». 11.00 — Төөгүнүң арыңшары. 11.50 — Уругларга фильм. 12.40 — Тележурнал. 13.10 — Немец дыл. 13.40 — «Он алдылыг болгаш оон-даа улуг назылыг». 14.25 — Татар телевидение программазы. 15.40 — 15.45 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Школа амыдыралы». 18.45 — Уругларга фильм. 19.05 — «Делегейде болуушкуннар дугайында». 19.25 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Документалдыг фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга». 22.45 — 23.05 — Документалдыг фильм.

26 ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.35 — Дириг амытаннар амыдыралы. 10.35 — Документалдыг фильм. 10.55 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.50 — 11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.00 — «...Он алды харлыг болгаш оон-даа улуг назылыг». 15.50 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 20-ги сериязы. 16.45 — Денис Давыдовтуң төрүттүнгенинден бээр 200 чыл болганынга. 17.30 — «Шыдыраа школазы». 18.00 — Кино допчулалы. Куба дугайында. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кижи болгаш хоойлу. 19.35 — Бистиң садывыс. 20.05 — «Дьявол во плоти» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Камера делегейни тырттып тур». 22.35 — Концерт. 23.05 — Документалдыг фильм. 23.25 — 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.20 — Уран-чечен фильм — «Братушка». 10.35 — Авам школазы. 11.05 — Документалдыг фильм. 11.35 — Испан дыл. 12.05 — Мультфильм. 12.50 — «Билдинмес антёр дугайында тоожу». 14.10 — Кабардин-Балкар телевидениениң программазы. 15.10 — «Революцияның ырылары». 15.35 — 15.40 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Оюн Күрсединиң 100 харлаанынга тураскааткан дамчыдылга. 19.35 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Спидвейге делегей чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кызыгааржылар». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.15 — Чадаг-терге спортунга ССРЭ чемпионады.

27. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Дж. Родари. Уругларга телешии. 9.30 — Концерт. 10.00 — Документалдыг чаа телефильм. 10.30 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.25 — 11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.25 — Москва чоогунуң кедээзиниң дугайында дамчыдылга. 16.00 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 21-ги сериязы. 17.05 — И. Брамс. Концерт. 17.15 — Документалдыг фильм. 17.45 — Тележурнал. 18.15 — Чурук санында-ла — хүн. 18.30 — Бистиң бажыңывыста чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.15 — Мультфильмнер. 19.20 — Айтырыглар, дилээшкиннер шиитпирлер. 20.05 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 22.30 — «Мультаккорд». 23.00 — Документалдыг чаа телефильм. 23.25 — 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.40 — «Кызыгааржылар» деп уран-чечен фильм. 10.05 — «Шүлүглел». А. Межиров. 11.00 — Концерт. 11.35 — Уругларга фильм. 12.35 — «Бистиң садывыс». 13.05 — Англи дыл. 13.35 — Документалдыг фильмнер. 14.25 — Концерт. 15.00 — Чурукчулар дугайында дамчыдылга. 15.30 — 15.35 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уран-чечен фильм — «Ортулуң чурттуглар». 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.05 — В. Гаршин. «Чурукчулар». 21.00 — «Үе» 21.35. Концерт. 22.30 — 23.05 — Документалдыг телефильм.

28. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Спортлотонуң» 30-гу тиражы. 8.55 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 5-ки, 6-гы сериялары. 11.20 — Чаа документалдыг фильм. 11.50 — Үнүштер дугайы. 12.35 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.20 — Чаа фильм-концерт. 14.15 — Тележурнал. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — Уругларга чаа уран-чечен телефильм. 16.05 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 17.20 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.50 — Ыры дугайында дамчыдылга. 18.50 — Документалдыг телефильм. 19.55 — «Аркадий Райкин-биле ужуражылгашкын» деп уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес калык болуксаар болзунза. 8.30 — Музыкалыг дамчыдылга. 9.00 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм — «Уттундурбас хүн». 10.10 — Концерт. 11.05 — Усть-Каменогорскиниң телестудиязының программазы. 11.55 — Фильм-концерт. 12.55 — Уругларга фильм. 14.20 — «Музыка киоскузу». 14.50 — Документалдыг телефильм. 15.10 — Концерт. 16.05 — Документалдыг фильм — «Тянь-Шаньның электриктиг хүнү». 16.25 — Музыкалыг дамчыдылга. 17.50 — «Содагэй» Мультфильм. 18.35 — М. Ю. Лермонтовтуң шүлүктери. 19.15 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 19.30 — Суг хаагынга чурттар аразының маргылдаазы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Калыкпыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.00 — Футбол болгаш ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Шахтёр». 23.45 — К. Фединниң чогаалдары. 00.15 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Тбилиси) — «Зенит».

29 ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — Концерт. 12.30 — Киножурнал. 12.40 — «Музыка киоскузу». 14.15 — Уругларга уран-чечен телефильмниң ийиги сериязы. 15.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.25 — Фильм-концерт. 17.00 — Бөгүн — ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү. 17.15 — Музыкалыг дамчыдылга. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.40 — «Ийи гусар» деп чаа уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-концерт. 22.10 — Документалдыг телефильм. 22.30 — Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. СКА — «Спартак».

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.35 — Бүгүдеге стадион. 9.05 — Оорс чугаа. 9.35 — Концерт. 10.40 — Документалдыг телефильм. 11.00 — «Кино көрүкчүлерге». 11.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.45 — Сугга эштиринге ССРЭ маргылдаазы. 13.15 — Фильм-пьеса. 16.00 — Концерт. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаазы. 17.00 — Уран-чечен телефильм «Эрес чорук». 18.05 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Л. Соболевтиң уран чогаал ажылының дугайында дамчыдылга. 19.35 — Концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суг хаагынга чурттар аразының маргылдаазы. 22.00 — 22.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Днепр».

Редактор
В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Собака Баскервилей» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орлята Чапая» 9.40, 13.20, **«Арабские приключения»** 11.30, 15.00, **«Песочные часы»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: Эхо дальнего взрыва» 15.00, 17.00, 19.00, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Найти и обезвредить» 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Смерть среди айсбергов» 15.00, 18.40, **«Неизбежная жертва»** 16.50, 20.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр.

Дүне 9—14 градус, хүндүс 15—20 градус.

Кызылга дүне биче чаъстаар, хүндүс аязыр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, күштелгенде 23 метр чедер. Дүне 10—12 градус, хүндүс 17—19 градус.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг школазы секретарь-машинакчыларның, 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү класстың чолаачыларының, согуурганчы - чолаачыларының, мотоциклчилериниң курстарынга өөренирин күзээн кижилерни чалап турар.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай. Интернациональная кудумчузунуң № 49 бажыңда, телефон № 2-25-28.

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан, ол ышкаш, Тыва АССР-ниң девискээринде чурттап турар аныяктарны Новосибирскиниң болгаш Улан-Удэниң харылзааның электротехникумнарынче өөредип чорударыбиле чыып турар. Өөренип кирерин күзээннерни Тыва АССР Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели киреринин шылгалдаларын тударыбиле: Новосибирскиниң харылзааның электротехникумунче — 1984 чылдың июль 27-ден 29-ка, Улан-Удэже — августуң 1-ден 3-ке чедир чалап турар. Техникумнарга конкурс чокка кирер санаар болгаш общежитие-биле бирги ээлчегде хандырар.

Техникумнарны дооскан аныяк специалистерни Тыва АССР-ниң харылзаа бүдүрүлгелеринче ажылдадып чорудар.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 53 бажың. Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизи, телефон № 2-48-12.

ЧАРЛАЛДАР

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ

уран чүүлдүң республика школазынга 1984—1985 чаа өөредилге чылында тыва национал-дыг уругларны немей хүлээп алырын чарлап турар.

7 харлыг уругларны фортепиано, хылдыг хөгжүм (скрипка, виолончель) садыбыларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда, уругларның музыка аялгаларын доктаадып алтар аргаларын (дыңнаарын, ритмин) хынап көөр.

Конкурсту августуң 18-те эртенгиниң 9 шактан эгелеп, дараазында адреске чорудар: **Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажың, республиканың уран чүүл училищези, өрээл № 20.**

Школага хүлээп алдынган уруглар күрүнениң долу хандырылгазынга турар.

«Тыва тудуг» трестиң салбырларынга доктаамал ажылдаар дашчылар, бызанчы-бетонщиктер, дузалакчылар, бызанчылар, штукатурлар, малярлар, суугу салыкчылары негеттинип турар.

Тудугнуң бүгү түскай мергежилдерин өөредир-биле сургуулдарны «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады хүлээп ап турар. Курстарга кирерин күзээннер ажылдавышаан, өөренир.

Өөренириниң хуусаазы 3 ай, өөредилгезиниң үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр.

Бот кижилерге чаагайжыдыр кылдынган нинти чуртталга чериин бээр, өг-бүлелиг улустарга 6-7 ай дургузунда чаагайжыдыр кылдынган нинти чуртталга чериниден өрээлдерни бээр. Ажылдаарын күзээннер паспортун, шериг биледин азы келдиришкин херечилелин, күш-ажыл дептерин эккээр.

«Тыва тудуг» трестиң адреси: Кызыл хоорай. Красноармейская кудумчузу, бажың № 76, телефону 2-32-83.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуз, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2013.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01006

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 172 (12562) | 1984 чылдың июль 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

ЧАГЫКЧЫ, ДУЗАЛАЛ ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ

«Шагонартяжстройнуң» тудуг бригадалары ажыглалга кирер тудугларның темпизин дүргедедиринче кичээнгейни угландырып турар. Тудуг ажылын организастаарын экижидерин чамдык бригадалар чедип алган болгаш эрткен чылга бодаарга озалдаашкыннарының, прогулдарының саны 200 кижи хүнге кызырылган. З. Салчактың, К. Орус-оолдуң удурткан коллективтери чартык чыл планын күүседипкен. Ынчалза-даа тудугнуң шынары, темпизи негелдеге дүүшпейн турар.

Тудуг ажылының түңнел көргүзүглери чүгле кол тудукчудан хамаарышпас дээрзи билдингир. Чагыкчы тудуг дээш кайы хире сагыш салып турарыл, хандырыкчы керээ ёзугаар материалдарны берип турар бе, дузалал тудуг организацияларының ажылы кандыгыл деп айтырыглар борта тургустунуп келир. Бо чергелиг айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээр болза, тудуг ажылынга саадалгалар турбас ужурлуг. Тудуг организацияларының харыысаазын быжыктырар, бот-боттарынга негелдени күштелдирери чугула болуп турар. Чүге дизе кайы-бир дузалал азы кол тудукчу ажылды саададыр болза, нииты ажыл шимчевейн баар. Мындыг байдалдың түңнелинде, тресте чартык чылда 2 миллион ажыг рубльдиң ажылдары чедир кылдынмаан. Арыглал дериглелерниң чагыкчызы Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу хандырылганы кошкатканындан ону ажыглалга кирерин узамдыгып турар.

Хандырыкчы организацияларның материалдарны үзүктелиишкинниг берип турарындан туруушкуннарга таваржып турар бис. Бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң ажылында четпестер бар. Херек үеде материалдар-биле четче хандырбайн турар. Чартык чылда трест 35 муң тууйбуну болгаш өске-даа тудуг

Удуртукчуга сөс

материалдарын чедир албаан. Эккелген материалдарның шынары база эки эвес болуп турар.

«Востоксантехмонтаж» алды айларның планын чүгле 54 хуу күүсеткен. Ооң түңнелинде ийи аал чурттаар тос бажыңны ажыглалга кирип шыдаваан бис. «Востокпромводстрой» маажым темп-биле ажылдап турар. Үстүнде организациялар ажылды саададып, харындаа үрей кылгаш, катап эде кылып турар. Ынчангаш тудуг-монтаж ажылдарының өртээ аартап, бүдүрүлге күчүлери долу ажыглаттынмайн турар.

Ийиги чартык чылда чыл планының чартыындан хөй кезиин кылыр ужурлуг бис. Чүгле июльда 930 муң рубльдиң ажылдарын 1200 муң кылдыр күүседир деп сорулга салдынган. Чаа Шагаан-Арыгда суг дамчыдар хоолайны, Ак-Довуракта котёлду ажыглалга кирерин көрдүиген.

Ажыглалга кирер объектилерде быжыглаттынган бригадаларның шуптузу бригада кержээзи-биле ажылдап турар. Тудуг бригадаларында хөй-нииты организациялары кижизидилге ажылын күштелдирген. Прогул кылган, корум-чурум үрээн кижилерни эвээш шалыңныг ажылче шилчидип, администрация талазы-биле хемчегни ап турар бис. Ооң түңнелинде байдал чүгээртээн.

Кол кичээнгейни чуртталга тудуун шапкынчыдарынче угландырар бис. Сезен аал нииты чурттаар бажыңны дужаар сорулгалыг бис. Ийиги чартык чылда бо талазы-биле тудуг-монтаж ажылдарын 500 муң рубльге көвүдедири планнаттынган. Ийи сес аал чурттаар бажыңнарның төлевилел-смета документациязы амдаа чок. Черле ынчаш төлевилел бюроларының ажылы тудуг ажылының темпизинден озалдап турарын айтыр апаар. Чамдык документацияларда чазыглар таваржып турарындан тудуг туттунуп турар үеде эде кылышкыннар үнер. Эде кылышкын дээрге артык чарыгдал дээрзи билдингир.

Прорабтар, мастерлер төлевилел смета документизин четче өөренип көрбейн турар. Ында көрдүнген хемчээлинден, хевиринден өске материалдар-биле тудуг турарын болдурбас болза эки. Бо дээрге база-ла үрей кылыышкыннар болур.

Планның күүсеттинмейн турарының бир чылдагааны — күш-ажылды багай организастап турарывыста. Бир объектиден өскезинче кежерде безин адаавыс аар, сантехниктерге, шеверлекчилерге хүлээдирин саададып турарывыс чажыт эвес. Чүгле ажыл шагының чөп ажыглалын хүн бүрүнүң контролюнга ап, хандырылганы экижидип тургаш, туруушкуннардан чайлап болур. Ажылчын күш болгаш материал-техниктиг күш четчир, бүдүрүлге болгаш план дүрүмүнүң хажыдыышкыны бистиң буруувус-биле, кол болгаш дузалал тудуг организацияларының база хандырыкчының харыысалгазының кошкаандан, оларның харыысалга чогуйдан тыптып турар.

Л. ТКАЧЕНКО,
«Шагонартяжстрой» трестиң эргелекчизи.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Тыва автотранспорт эргелел бүдүрүлгелериниң арасында социалистиг чарышка Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгези ийиги кварталдың түңнели-биле тиилекчи болуп, эргелелдиң шилчиир кызыл тугун алган.

Эрткен 6 айларда бистиң бүдүрүлге пассажир аргыштырылгазының планын 107,7 хуу, орулга кирерин 104,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 104,5 хуу күүсеткен. Планда көрдүнген карылганы 50,4 муң рубльге эвээжеткен, кывар-чаар материалдарны 56,5 муң рубльге камнап алган.

Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыш бригадалар, экипажтар, цехтер болгаш тус-тус чолаачылар арасында калбарган. Ийиги кварталдың түңнели-биле «Эң эки бригада» деп атты хоорай иштинде маршрутта Ю. Г. Малышевтиң бригадазынга тывыскан. Хоорайлар арасында маршруттарга П. И. Зубковтуң бригадазы, таксомоторлар бригадаларындан В. Н. Баркаловтуң бригадазы доктаамал эки көргүзүглерлиг ажылдап келгенвер.

«Эң эки экипаж» атты хоорай маршруттарындан Л. В. Бойко биле В. А. Серёдкиниң болгаш хоорайлар арасында маршруттардан В. И. Евдокимов биле В. В. Никоновтуң экипажтары алган.

Н. ПЕРОВА,
Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң начальниги.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ СУДАЛЫ

1984 чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдерин үндүрген.

Чылдың бирги чартыында ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш ооң ажыктыг болурунуң улам ыңайгы өзүлдезин чедип алдынган деп, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннадыында демдеглээн.

1983 чылдың бир чартыынга деңнээрге үлетпүр продукциязы 16,6 миллиард рубль немей өскен. Күрүнениң капитал салыышкыннарының күселди-биле кол фондуларны ажыглалга кирери 3 миллиард ажыг рубль көвүдээн. Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны чылдың баштайгы чартыында ортумаа-биле 115,6 миллион кижи, азы эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге 0,7 миллион кижи хөй болган.

Ажылчы чоннарның идепкейлиг чоруу өскен. Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ хоойлузунга дүүштүр бүдүрүлгени болгаш социал хөгжүлдени эргелеп башкарарының айтырыгларын шиитпирлээринге оларның киржилгези калбарган. Бригада кержээзин нептередип турар. Ажыл шагының чидирии, кадрларның үнер-кирер чоруу кызырылган.

Бүдүрүлгениң ажыктыының өзеринге 1984 чылдың онаалдаларын доллдур болгаш ажыр күүседир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландап ажыр 1 хуу бедидер болгаш бот-үнени немей 0,5 хуу чиигедир дээш социалистиг чарыш идиг берген. Продукцияның болгаш ажылдарның хемчээлин улгаттырары кол нургулаайында-ла күш-ажыл бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң күселди-биле чедип алдынган.

Материалдыг курлавырлар камнап алыры хандыртынган. Ынчалзажок чамдык министерстволар болгаш ведомстволар котёл-суугу одаар чүүлүн, чылыдылга болгаш электри энергиязын, чиг-эттиң болгаш материалдарның чамдык хевирлерин камнап алырының онаалдаларын күүсетпээн деп, ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыннадыында чугаалаан.

Даштыкы садыг саарылгазы 69 миллиард рубль болган. ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле кады ажылдажылга чединишкинниг хөгжүп келген. Социалистиг экономиктиг интеграция быжыккан.

Эртемниң болгаш техниканың чединишкиннерин улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга нептередирин уламчылап, эртем-техниктиг программалар онаалдаларын боттандырып келген.

Бүдүрүлгениң автоматчыдарын болгаш белеткеп турар продукцияның техниктиг деңнелин бедидерин хандырар дериг-херекселдерниң депшилгелиг хевирлерин кылып үндүрери үлетпүрге мурнаан темпилер-биле көвүдээн болгаш оларны нептередири калбарган. Ээлгир бүдүрүлге системаларын, бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерниң чаа үлегер-хевирлерин тургузар ажыл уламчылаан.

Чогаадып тургузуушкун ажылдарының техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидери дээш конструктор болгаш технологтуг салбырларының ажылдакчыларының харыысалгазын бедидеринче база эвээш санныг ажылдакчылар-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны күүсединге оларның сонуургалын күштелдирериниче угланган шенелдени чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннарында чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агыйга индустриалдыг технологияларны, бедик бүдүрүкчүлүг улуг күштүг тракторларны, өске-даа машиналарны болгаш дериглелерни, хөрзүн сайзырады ажылдаарының эки ажыктыг аргаларын нептередип, чемишчидилгелерниң болгаш үнүштер камгалалының химиктиг чүүлдериниң ажыктыг хевирлерин ажыглап келген.

Транспортта техниктиг баазы, чүъктер сөөртүп чедирерниң аргалары сайзырангайжаан. Быжыг шынарын бедиткен аллюминий ээлдиригерден болгаш каңнардан конструкцияларны болгаш кылыгларны четчелээш, бээриниң чиик тудуг металл конструкцияларын тудугга калбаа-биле ажыглаан.

Продукция сайгарарының чартык чыл планын үлетпүрге 102 хуу күүсеткен. Бүгү үлетпүр министерстволары болгаш эвилелдешкен республикалар планын боттандырган. Кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун кылып үндүрериниң онаалдаларын күүсеткен. Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге бодаарга үлетпүр продукциязының немей өзүлдези 45 хуу болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 102 хуу күүсеткен. Бо көргүзүг талазы-биле онаалдаларны бүгү үлетпүр министерстволары болгаш эвилелдешкен республикалар күүсеткен. Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге ол 4,2 хуу өскен. Бүдүрүүшкүнүң немей өзүлдезиниң 95 хуузу ооң күселди-биле алдынган.

Күш-ажылды организастаарының чаңгыс аай наряд ёзугаар төлээр бригада хевиринде ажылчыннарның деңкезиинден хөйү хаара туттунган.

Бот-үнени пландан ажыр чиигеткениинден камналга барык 0,5 хуу болган. Арыг орулгалар планын күүсеткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле алдынган социалистиг хүлээлгелер колдуунда күүсеттинип турар.

Продукцияны бүдүрериниң техника-экономиктиг көргүзүглери болгаш ооң шынары экижээн. Планнаашкынга болгаш ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгага бүдүрүлге каттыжыышкыннарының (бүдүрүлгелерниң) эргелерин калбартыр база ажылдың түңнелдери дээш оларның харыысалгазын күштелдирер талазы-биле экономика шенелдезин 1984 чылдың январь 1-ден эгелээш чамдык бүдүрүлгелерде чорудуп турар. Шенелдеже шилчиткен каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазының көргүзүглери экижээн. Аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң, Электротехника үлетпүрүнүң министерстволарында керээлиг хүлээлгелер күүселдезиниң деңнели бедээн. Украин ССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң, Белорус ССР-ниң Чиик үлетпүрүнүң, Литва ССР-ниң Чурт үлетпүрүнүң министерстволарының каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери продукция чорудуп бээриниң талазы-биле хүлээлгелерин доллдур күүсеткен.

Газ, хөмүр-даш, демир рудазы казып тыварының, каңны, кара металлдарның белен прокадын, каң хоолайларны, минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштер камгалалының химиктиг чүүлдерин, химиктиг волокноларны болгаш удазыннарны, автодугуйларны, металл кезер станоктарны, дарганнаар - пресс машиналарны, үлетпүр роботтарын, приборларны, автоматчыдылга болгаш саналга техниказының чепсектерин, нефтеаппаратураларны, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге херегләэр технологтуг дериглерни, чүък вагоннарын, тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, экскаваторларны, саазыннарны, чыылда демир-бетон ну болгаш продукцияның чамдык өске-даа хевирлерин бүдүрериниң планын күүсеткен.

Чоннуң хереглел бараанарының хөй нуруузун: эътти, колбаса кылыгларны, чем болур балык продукцияны, мал саржааа, чалаң сүт продукцияны, хөвең-саазын, дүк болгаш торгу пөстерин, дааранылга кылыгларын, телевизорларны, хеп чуур машиналарны, чиик автомобильдерни, мебельди бүдүрериниң планнаттынган хемчээлин чедип алдынган.

Чардынган керээлер болгаш нарядтар ёзугаар продукцияны бүдүрерниң болгаш чорудуп бээриниң планын күүседири экижээн.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарын чогуур үезинде чоруткан. Баштайгы медээлер ёзугаар алырга, 1984 чылда дүжүдүн алыры-биле 212,1 миллион гектар шөлдү тараан. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, кызыл-тас, рис, тараазын алыр кукуруза, тараа-бобылар, хөвең, ногаалар мал чеми культуралар тараан шөлдер калбарган. Суггарылгалыг болгаш кевирен черлерде тарылгалар улгаткан.

(Уланчызы 2-ги арында).

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айы чоруп тур

ЧУРУКТАРДА: Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң механизаторлары Валера Монгуш, Николай Монгуш, Ховалыг болгаш сенаж сөөртүкчүзү Долаа Маадыр-оол мал чемнерин белетиээр ажылдарда улуг үлүүн кирип, идепкейлиг ажылдап турарлар. Олар чанында комбайннар-биле мал чемнерин бо хүннерде массалыг кестирип турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

«Сүт-Хөл» совхозтуң сиген шөлдеринде 200 ажыг кижи ажылдап турар, ооң иштинде 63 кижи хол кадыыры-биле сиген кезилдезинде.

Совхозтуң шөлдеринде сиген кезилдези кидин түлүктээн. 143 гектардан бөлүп, ажааттынган 309 тонна сенажты салган, 80 тонна сигенни сараатап тургускан 25 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

«Көк-Тей» совхозта 983 гектарның сигенин кестирген, ооң 853 гектардан бөлүп ажааган. Ында 146 тоннаны пресстээн.

Совхозтуң 25 кижи составтыг механизастаан бригадазы 3 звенолуг ажылдап турар. Район төвүнүң албан организация черлери «Көк-Тей» совхозтуң сиген шөлдеринде мал чеминиң белеткелинде киржип турар. Ыландыя район эмнелгезиниң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының коллективтери боттарынга онаашканы планын күүседири дээш идепкейлиг ажылдап турар. Автобаазазының коллективи 20 тоннаны белеткээр планындан ам 5 тонна ажыг сигенни белеткээн.

«Революцияның чалбыы» совхоз август 20-ге чедир мал чеми белеткээриниң планныг онаалдазын 60—70 хуудан эвээш эвести күүседир сорулганы салган. Июльдуң 20-ге чедир 950 гектарның сигенин кескен болгаш оон 732 гектардан бөлүп ажааган. 341 тонна сигенни сарааттап тургускан, 987 тонна сенажты салган болгаш 31,3 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

35 кижи составтыг бригада звеноларга үстүп алгаш, ажылдап турар. Күш-ажылчы коллективтер, чурттакчы чон, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы сиген ажылында киржип турар.

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

«Тувинская правда» солуннуң баштайгы номери үнген хүнден бээр 60 чылынга турачкаатккан Кызылдың партия, совет болгаш хөй-нииты организацияларының төлээлекчилериниң, журналистерниң байырлыг хуралы дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болган.

СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** хуралды ажыткан.

«Тувинская правда» солуннуң 60 чылының дугайында ооң редактору **В. Л. Маслов** илеткел кылган.

СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден ол болуушкун-биле холбаштыр солуннуң редакциязының коллективинге, ооң корреспондентилер активинге байыр чедирген болгаш республиканың экономиказын база культуразын хөгжүдеринге, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге солуннуң ролюн демдеглээн. Ооң даарзынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин солуннуң редакциязынга болгаш ооң хоочун ажылдакчыларынга ол тывыскан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. С. Бойду** редакциязының болук ажылдакчыларынга «Күш-ажылдың хоочуну» медальдарын тывыскан.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел бижиин, «Шын» солуннуң болгаш аныяктар солуннарының редакцияларының, Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң, Парлалга комитединиң, Журналистер болгаш Чогаалчылар эвилелдериниң байыр чедирген адрестерин солуннуң редакциязынга тывыскан.

ПОЛЬШАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

ВАРШАВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов баштаан совет партия-чазак делегациязы болгаш ПКАП ТК-ның Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский «Варшава» деп металлургия комбинадынга барып чораан. Бүдүрүлге-биле, продукцияның хевирлери-биле аалчылар таныжкан, ол продукцияның элээн хөй кезиин Совет Эвилелинче чорудуп турар.

Бүдүрүлгениң активи-биле ужуражыышкын болган, аңаа **Н. А. Тихонов** чүве чугаалаан. Силерге, силерниң нүүрүңерде Польшаның коммунистеринге, ажылчын аңгызынга, бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкодан чүректиң ханызындан изиг байырны болгаш чаагай күзээшкиннерни байырлалдың бо хүннеринде дамчыдары меңээ өөрүнчүг-дүр деп, ол чугаалаан.

Польша улус дөртен чылдар бурунгаар төөгүлүг шиитпир алыышкынны кылган болгаш социалистиг чаа ниитилелди тургузарының оруунче кирген деп, оратор онзалап демдеглээн. Польшаның хоочун чериңге, чөптүг кызыгаарларга ёзулуг улусчу, хамаарышпас күрүне тургустунган. Коммунистер партиязының удуртулгазы-биле, чонунуң маадырлыг күш-ажылы-биле политиктиг болгаш социал-экономиктиг ханы чаартылгалар боттанган.

СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге дорт белеткелдиң үезинче бистиң партиявыс кирген. Коммунистерниң, бүгү совет кижилерниң чүткүлдүг сорулгалары СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинге айыттынган турар. Келир үеже бүзүрелдиг көөрүнүң бүгү барымдаалары бисте бар. Ооң үндезини — совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылы, партияның болгаш чонунуң чаңгыс эви.

Совет-польша кады ажылдажылганың, бистиң акы-дуңма эвилелдиистиң күжүн болгаш ажыктыын эрткен дөртен чылдар бадыткаан. Ол эвилелдиң улам-на быжыг болурунга эки үндезин бисте бар.

Үе-биле шылгаттынган Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге бистиң харылзааларывыс даянып турар. Ол харылзаалар доктаамал байлак болуп, амыдыралдың бүгү талаларын амгы үеде херек кырында хаара тудуп турар. Моон соңгаар улам-на сырый кады ажылдажырынга болгаш дем-биле хөделиринге СЭКП, ПКАП болгаш бистиң чурттарывыстың чазактары бүрүн шиитпирлиг.

Бо чылдың майда болган совет-польша чугаалажыышкыннарының, К. У. Черненконуң В. Ярузельский-биле беседазының, 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң арасынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың ат салдынган узун хуусаалыг программазының ужур-дузалын ооң-биле чергелештир онзалап демдеглээр бодаан ийик мен.

Кады ажылдажылга, боттарынга дузалажылга, перспективтиг эң улуг сорулгаларны шиитпирлээринге кужениишкиннерни каттыштырарынче чүткүл чүгле совет-польша харылзааларны эвес, харын-даа социалистиг дем каттыжылгазының улустарының бүгү өгбүлезиниң харылзааларын база тодаргайлап турар. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның дээди деңнелге болган Экономиктиг Чөвүлел хуралының ажылының түңнелдери ол дугайын бүзүрелдиг бадыткап турар.

Социализмниң акы-дуңма чурттарының дем каттыштырган хөделиишкиннери, сырый каттыжыышкыны болгаш чаңгыс эви делегейниң амгы байдалында онза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, оратор айыткан. Америк империализмниң буруузу-биле делегей байдалы шыңгыы чидигленген. Империалистиг политиканың болгаш өжээн негекчи хөделиишкиннерниң айыылы, коммунизмге удур «ыдыктыг походтуң» организаторларының ыядыр арын-нүүр чогу, ийи арынныы болгаш нүгүлү мында, Польшада безин билдинип турар-дыр.

Совет Эвилели, улусчу Польша, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары империалистиг чөңгээлерге чаңгыс аай харыыны берип, нииты туруштар-биле хөделип турарын сагыш-сеткилдиң улуг ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис. Ядролуг коргудуушкундан чалданмас бис деп, тодаргай чугаалап турар бис. Тургустунган стратегтиг деңг байдалды үрээрин болдурбас бис. Бодувустуң хамаарышпас чоруувусту болгаш бурун эргевисти камгалаар чүүлдер бисте бар. Тайбыңны болгаш бистиң улустарывыстың шөлээн чорууну үзээрин оралдашкан бүгү кижилер ол дугайын утпайн чорзуннар. Делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин өскертирин акы-дуңма социалистиг чурттарның кызыгаарларынче хадаарын күзээн кижилер ол дугайын сактып чорзуннар.

Ооң-биле чергелештир, тайбынче чүткүлдүг бис, деңэргеге болгаш бир дөмей айыыл чок болурунга үндезилээш, ак сеткилдиг чугаалажыышкыннарны кылырынга белен бис. Польшаның болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының идепкейлиг деткээни совет тайбың инициативалар эки билдингир.

Европа барык дөртен чылдар дургузунда тайбың дээрниң адаанда чурттап турар. Делегей ареназынга тайбыңга ынак углалыышкынны чайгылыш чок болгаш тодаргай сорулгалыг чорудуп турар социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының ачы-хавыяазы бо талазы-биле кайгамчык улуг. Бистиң камгалал организациявыс — Варшава Керээзи бо талазы-биле чугула рольду ойнап турар.

Бистиң айыыл чок чорууувус болгаш күжүвүс, социал депшилгениң оруу-биле бурунгаар шапкын шимчээшкиннивистиң магадылалы — бистиң быжыг, чаңгыс аай эвилеливисте деп, Н. А. Тихонов онзалап демдеглээн.

Совет партия-чазак делегациязының кежигүнү СЭКП ТК-ның секретары **Е. К. Лигачев** Польшаның эң улуг үлетпүр районну Катовиц воеводствога барып чораан. Хоорайлар болгаш аар демир конструкциялар бүдүрер «Феррум» заводка база барган.

Металлургтар-биле болгаш дагжылар-биле ооң ужуражыышкыны болган. Ужуражышкынга Е. К. Лигачев чүве чугаалаан болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң изиг байырын болгаш эки-ле чаагай күзээшкиннерин ужуражыышкынның киржикчилеринге дамчыткан.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ СУДАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Мал ажылын интенсификастаарының талазы-биле алдынган хемчеглерниң түңнелинде ол адырда продуктуларны бүдүрери болгаш күрүнеге садары өскен. Ниитиниң ажыл-агыйынга эът бүдүрүүшкүнүн эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге бо чылдың бирги чартыында 7 хуу, сүт—2, чуурга — 4 хуу өскен. Мал, сүт болгаш чуурга садарының планы күүсеттинген.

Ажылдакчыларның күш-ажылын организастаары болгаш шаңнал мактаары сайзыраңгайжаан. Ажыл төлевириниң аккорд-шаңналдыг системазын ажыглавышаан, коллективтиг (бригада) керээзи-биле ажылдап турар бригадаларның, звеноларның саны көвүдээн.

Ооң-биле чергелештир, кедээ ажыл-агыйда четпестер база бар. Чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда агротехниканың деңнели ам-даа чавыс, мал чеминиң белеткелиниң темпизи куду, малдың чамдык продуктуларын күрүнеге садарының планы күүсеттинмээн.

Колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баазазы улам быжыгып турар. Техниканың хевирлериниң хөй кезиин, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш мал чеминге химиктиг немелделерни кедээ ажыл-агыйга бээриниң планы күүсеттинген.

Агроүлетпүр комплекизиниң, бүдүрүлгениң дериг-херекселдери-биле кедээ ажыл-агыйны хандырып турар адырлары-биле кады, капитал салыышкыны 1983 чылдың бирги чартыынга деңнээрге 22,4 миллиард рубльге, ооң иштинде кедээ ажыл-агыйга — 18,4 миллиард рубльге көвүдээн.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, Азык-чем программазының сорулгаларынга дүүштүр агроүлетпүр комплекизиниң адырларынга эртелеп башкарылга болгаш ажыл-агый механизми сайзыраңгайжып, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы быжыгып турар.

Бирги чартык чылда транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък сөөртүлгези 3,8 триллион тонна-километр четкен болгаш эрткен чылдың баштайгы чартыындаазындан 3,3 хуу хөй болган. Пассажир аргыштырылгазы 461 миллиард пассажир-километр четкен болгаш 2,4 хуу өскен. Бо көргүзүглер талазы-биле планныг даалгалар күүсеттинген. Ынчалза-даа улус ажыл-агыйының чүъктерин сөөртүрүнде болгаш пассажир аргыштырылгазында чамдык негелделер чедир хандыртынмайн турар.

Харылзаа бүдүрүлгелери продукция хемчээлиниң планын күүсеткен болгаш ооң 4,9 хуу өзүлдезин чедип алган.

Күрүнениң капитал салыышкыннарының күселин-биле кол фондуларны ажыглалга кирериниң 40 миллиард рубль четкен.

Чаа тудугларның, калбартыышкыннарының, чаартылгаларның болгаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни техниктиг эде дерээниниң түңнелинде улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга чаа бүдүрүлге күчүлери ажыглалга кирген. Уренгой — Төп газ оруунуң 3 муң ажыт километр дурттуг баштайгы оруу туттунган. БАМ-ның кол оруун салыр ажыл хуусаадан эрте боттанган болгаш Чөөн участогунда Тындадан Амурда Комсомольск чедир поездилер шимчээшкинин ажыттынган. Агроүлетпүр комплекизиниң адырларында күчү өскен.

Улус ажыл-агыйынга күрүнениң капитал салыышкыны 65 миллиард рубль четкен болгаш 1983 чылдың баштайгы чартыынга деңнээрге 1,1 миллиард рубль хөй болган. Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериишкининге болгаш чаартылгазынга 11 миллиард рубльди берген.

Тудугта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,4 хуу бедээн.

Ооң-биле чергелештир чамдык бүдүрүлге күчүлеринге, ылангыя электроэнергетикага, кара металлургияга, хөмүр-даш, нефть болбаазырадыр, химиктиг болгаш нефтехимиктиг үлетпүрге кол фондуларны ажыглалга кииреринин планы күүсеттинмээн. Тудуг продукциязының барааныының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш ажылдарның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле план күүселдези хандыртынмаан.

Бирги чартык чылда ажылчы чоннарның орулгалары өскен. Улус ажыл-агыйының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының айда ортумак шалыңы 1983 чылдың бирги чартыында 181 рубль турган болза, ол 185 рубль кылдыр өскен.

Хереглелдиң ниитилел фондуларындан чурттакчылар 67 миллиард рубль төлевирни болгаш дузаламчыны, азы эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге 2,7 миллиард рубль хөйнү алган. Ол төлевирлерни болгаш дузаламчыны катай санаарга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шалыңын айда шалыңы 255 рубль болган.

Чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле хемчеглерниң боттаныышкыны уламчылап турар. Совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң специалистериниң база албан-хаакчыларының шалыңын өстүрер ажыл РСФСР-ниң бүгү черлеринде. Белоруссияда болгаш Казахстанда доозулган. Мал ажылында хаара туттунган ажылчыннарның шалыңынга немей ук ажыл-агыйга үзүктел чок ажыл стажы дээш мурнунда ол зонаның тракторист-машинистеринге доктааттынган турган немелде төлевирни болгаш немелде шөлээни бээриниң чуруму РСФСР-ниң бүгү черлеринге, Украинага, Белоруссияга, Казахстанга, Молдавияга, Прибалтика республикаларынга нептереттинген.

Эвээш орулгалыг өг-бүлелерниң, өг-бүле кежигүнүнге онаштыр каттышкан орулга айда 75 рубльден ашпайн турар өг-бүлениң уругларынга дузаламчы төлевирни Ыраккы Чөөн чүктүң, чурттуң соңгу районнарында (Карель АССР-де болгаш Коми АССР-де, Архангельск болгаш Мурманск областарда), а ол ышкаш Волгоград, Новгород болгаш Псков областарда төлеп турар.

Ниити билиг школа-интернаттарның, уруглар садтарының болгаш өске-даа интернат албан черлериниң чаштарын ажаал тежээр байдал экижээн. Уругларын школа-интернаттарга тургускан дээш төлевирден бот иелер болгаш өг-бүле кежигүнүнүң айда ортумак шалыңы 60 рубльден ашпас өг-бүлелер хосталган.

Уруглардыг аныяк өг-бүлелерге чуртталга байдалын экижидеринге болгаш өг-бүле ажыл-агыйын тургузуп алырынга хуу немевес чээлини бээри чурттуң бүгү девискээринде боттандырып турар.

Ажылчы чоннар боттарының ажаалга кассаларында салыышкыннарын 5,8 миллиард рубльге өстүрген.

Күрүне болгаш кооперация садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 154 миллиард рубль четкен болгаш эрткен чылдың бирги чартыындан 7,5 миллиард рубль хөй болган. Ооң өзүлдезиниң темпизи көскүзү-биле бедээн. 1983 чылдың баштайгы чартыында 1,6 хуу турган болза, ол 5,1 хуу болган.

Чонну эът-сүт продуктулары-биле болгаш чоннуң өске-даа чугула хереглел бараннары-биле хандыраары чурттуң дыка хөй районнарында экижээн. Ынчалза-даа чартык чыл планы күүсеттинмээн, чамдык аъш-чем болгаш үлетпүр бараан нарынга чурттакчы чоннуң негелдези долу хандыртынмаан.

Чонга көргүзүп турар амыдыралдың ачы-дузазы 5,9 хуу, кедээ черге — 5,8 хуу өскен. Чартык чыл планы күүсеттинмээн.

Күрүне, хөй-нниити болгаш кооперативтиг бүдүрүлгелер, а ол ышкаш колхозтар 34 миллион дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын, азы 640 муң чаа чаагайжыды туттунган квартираны, ажыглалга кирген. Кооперативтиг чуртталга тудуунуң хемчээли өскен. Ооң аңгыда дыка хөй хуу бажыңнарны чурттакчылар боттарының акша-хөреңгизи-биле-даа, күрүне чээлизи-биле-даа тудуп алганнар.

Ниитизи-биле чуртталга бажыңнарын, ниити билиг школаларын болгаш поликлиникаларны ажыглалга кирер талазы-биле чартык чыл планы күүсеттинген. Ооң-биле чергелештир чамдык министерстволар болгаш ведомстволар ындыг объектилерни ажыглалга кирер талазы-биле даалгаларын күүсетпээн.

Хоорайларның агаарының бокталыр чоруун кызырар, суг ажыглалын экижидер болгаш хирленген сугнуң төктүр чоруун эвээжедир талазы-биле хемчеглер боттанып турар.

Улус ажыл-агыйынче 2,1 миллион специалисти чорутткан, ооң иштинде дээди эртемниг—0,8 миллион кижи, тускай ортумак эртемниг — 1,3 миллион кижи.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң деткээни ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарынга дүүштүр чурттуң өөредилге черлеринде аныяктарның өөредилге системазын план ёзугаар сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер боттанып эгелээн.

Совет Эвилелиниң чурттакчы чонунуң саны 1984 чылдың июль 1-де 275 миллион кижи болган.

(СЭТА).

Катер башкарыкчызы Николай Иннокентьевич Качаев он тос чыл улаштыр Ырбаның ыяш ажыл-агыйында ажылдап турар. Ол каш удаа чыл түңнели-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген. Юбилейлиг чылда ол бедиткен хүлээлгени алган, күженишкинниг ажылдап турар. Сугну эки билир, бедик мергежилдиг капитан ай-квартал планын үргүлчүнүң ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: катер капитаны Н. И. Качаев.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

«Тыва кобальт» комбинаттың энергия цехинде аныяк ажылчыннарга боттуг дузаны күш-ажылдың хоочуннары көргүзүп турар. Оларның бирээзинге бо цехке 14 чыл ажылдаан В. Д. Сидорова хамааржыр. Бо харыысалгалыг участокка ол чаңгыс-даа брак кылып көрбээн. Дааңган ажылынга бедик харыысалгалыг болуп турар. Ооң кызымак иштин комбинаттың дирекциязы, партия болгаш профэвилел комитеттери үнелеп келген. Валентина Дмитриевна хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг бараннар-биле хөй удаа шаңнаткан. Ол —коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы.

ЧУРУКТА: улуг машинист В. Д. Сидорова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Айтырыңар, харылап берээли

СТАЖ ЧЕТПЕСТЕ

Эртем редакция!

Эрзиниң Бай-Даг суурда чурттап орар, 63 харлыг мен. 1955 чылдан 1967 чылга чедир ажылдааш, ооң соонда аараш, ажылдаваан кижи мен. Колдуунда 1960-70 чылдарда аарып келген болгаш база-ла орта ажыл кылбадым, чаңгыс оглум бар.

Ам бо хүннерде пенсия кылдыртыр дээримге, ажылдың стажы 12 чыл четпес болду. Ынчангаш ажыл стажы четпес-даа болза, кырааны дээш пенсия алыр мен бе?

Х. СЕДИП.

Ук айтырыгга харыылаары-биле Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң ажылдакчызы З. П. Аракчаага сөс бердивис.

Пенсияны чогуур назыны четкен хамаатыларга (херээжен кижи 55, а эр кижи 60 хар) доктааттынган (20—25 чыл) ажыл стажтыг, ол дугайында документилиг кижилерге тывсыры хоойлуда көрдүнген. Кандыг-бир чылдагааны-биле стажы чок азы стаж дугайында документилерни кылдыртынмаан хамаатыларга кырааның пенсиязын тывсыры көрдүнмээн.

Силерниң чагааңардан алырга 1955-67 чылдарда колхозка ажылдаан, ооң соонда аарыг чылдагааны-биле ажылдаваан болганыңарда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1962 чылдың сентябрь 13-те үндүрген Доктаалын ёзугаар пенсия албайн турар бирги, ийиги бөлүктүң инвалидтериниң болгаш назылап кырган хамаатыларның ажылдап чораны колхозун совхозче азы бүдүрүлге, албан черинче, организацияже шилчиткен, а оларның стажы колхоз пенсиязы тывсырынга четпес болза, күрүнеден пособиени тывсыры көрдүнген. Ол пособиени кедээ (суур) Совединиң шиитпири-биле тус черниң бюджединден айда 20 рубль хемчээлдиг тывсып турар. Пособие тывсырынга херек документилерни районнуң социал хандырылга килдизин дамчыштыр кирер.

Ындыг пособиени чүгле хоойлу ёзугаар ажаап-тежээр ужурлуг төлээлери (назы четкен күш-ажыл шыдаар уруглары, ада-иези, ашаа, кадайы) чок хамаатыларга тывсыры көрдүнген.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организация, ооң ажыл-херектери

ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИТКЕШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлеринде ажыл-агый база культура тургузуушкунунуң чугула сорулгаларын шиитпирлээринге партия эге организацияларының ролюн бедидеринче улуг кичээнгейни салган. Ынчангаш Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозта партком ону амыдыралга боттандырары-биле партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер чамдык хемчеглерни алган.

Совхозта партия эге организацияларының партбөлүктерниң дайынчы аргашынаан бедидер ажылдарны чорудуп турар. Партия хуралдарын эрттирериниң шынарын экижиткен, хүлээп алган шиитпирлерниң, партийжи даалгаларның күүселдезин хынап турар, коммунистерниң дааңган ажыл-херээнге харыысалгазын бедиткен болгаш өске-даа чүүлдерни кылган. Бора-Тайга сулбырында, төпте партия организацияларының (секретарьлары Т. Ооржак, О. Доңгак) ажылы дээштиг болуп турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, планныг онаалдаларын күүсетпес, хөй-ниитиниң херээнге киришпес коммунистер мында чок.

Совхозтуң партия организациязының учёдунда чүс чээрби чеди коммунист бактаан турар. Оларны улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнүң чугула участоктарында быжыглаан болгаш партийжи даалгаларны берген. Даалгаларны бээрде оларның билииниң, мергежилиниң, сонуургалының аайы-биле хуваарын чурумчуткан, ооң күүселдезин партия хуралдарынга, партбюроларга дыңнап турар. Мал кыштаглаашкынының үезинде берге коданнарже, сүт-бараан фермаларынче чамдык коммунистерни чоруткан, олар партийжи даалганы харыысалгалыы-биле күүсеткениндеи малдың өлүп-хораары эвээжээн, сүт бүдүрери көвүдээн. Онаашкан ажылын партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип чоруур коммунистер эвээш эвес, оларга улуг гидротехник Ооржак Чүчүн, саанчы Доңгак Сереш, тракторист Ондар Дыртый-оол, хойжу Ооржак Шолбан-оол, суггатчы Алдын-оол Кызыл-оол болгаш өске-даа он-он эштер хамааржыр.

Партия организациялары планныг онаалдаларны күүседиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидеринче, продукцияның бот-үнезин немей чиигедиринче организакчы, масса-политиктиг ажылын углаан. Күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен бис. Чечектиг хойжу бригадазы, Ак-Даш, Ортаа-Тал сүт-бараан фермалары багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг аргазы— бригада керээзи-биле ажылдаарынче кирер хемчеглерни партия организациялары чорудуп турар. Бо аргаже үш суггатчы звено, бир ногаа звенозу шилчээн. СЭКП обкомунуң, партия райкомунуң бюро кежигүнү Алдын-оол Кызыл-оолдуң удурткан звенозу суггарганы 250 га черде сиген, таракның үнүжү эки. Моон соңгаар оларның дуржулгазын көвүдедир хемчеглерни ап турар бис.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче кичээнгейни салган, чүге дээрге сагылга-чурум эки турда, бүгү-ле ажыл-херектер чедишкинниг болур. Ынчангаш бистиң ажыл-агый мал болгаш чер ажылын, культураны хөгжүдер талазы-биле чамдык бурунгаар базымнарны кылган. Ол болза партия эге организацияларының дайынчы аргашынаазын, коммунистерниң харыысалгазын бедиткениниң ачызында чедип алдынган. Ындаа оожургавас ужурлуг бис. Бисте четпестер чок деп болбас. Партия хуралдары эрттиреринге баш бурунгаар белеткелди чорутпас, үндүрген шиитпирлерниң күүселдезиниң хыналдазын организаставас, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, масса-политиктиг ажылды экижидеринче кошкак кичээнгей салып турар партия организациялары, партбөлүктер ам-даа бар, ол четпестерни чайладыр хемчеглерни партком ап турар.

Совет Тываның 40 чылынга алдар кылдыр алган хүлээлгелерни күүседиринче совхозтуң ажыл-ишчилериниң күжүн партком болгаш партия эге организациялары мобилизастап турар.

Ю. БЫЗЫТПАА.

«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

МААДЫРЛЫГ КИЖИГЕ ТУРАСКААЛ БЕЛЕК

Сибирьниң Кызыл туктуг шериг округунуң төөгүзүнүң музейиниң делгелдеринде урам сиилбилге чуруктуг меңгүн портсигар немешкен. Ооң даштында «1946 чылдың март 1-ниң маадыры Я. Новиченкога Соңгу Корейниң Улусчу комитединиң Даргазы Ким Ир Сенден» кончут чараштыр сиилбээн.

Ол ховар эдилелди музейге Новосибирск областың Травное суурунуң чурттакчызы Яков Тихонович Новиченко дамчыдып берген. Ол тураскаал белек-биле хоочунун дайынчы аныяк чылдарында болуушкуннар холбашкан.

...Портсигарның даштында айыткан хүнде улусчу Корейниң найысылалы —Пхеньянга массалыг чыскаал болган. Хөй кижилерниң чыскаалының агымы чурттуң удурткучулары, совет шериг командылалының төлээлекчилери турган индириниң чаны-биле үзүк чок шуужуп турган. Хенертен чыскаалганнар аразындан бир кижи гранатаны индирже уткай шывадаан. Индир чанынга өске совет офицерлер-биле кады турган биче лейтенант Я. Новиченко шиитпирин дог-дораан тыпкан. Ол өрү халааш, ужуп бар чыткан гранатаны холу-биле сегирип алган. Долгандыр кайда-даа хөй кижи бары-биле гранатаны октавтар чер черле тывылбаан. Ынчан ол гранатаны кусаактапкаш, черге чыда хүшкен.

Я. Новиченко душ боор дириг арткан. Эрес-дидим дайынчының маадырлыг чоруунга өөрүп четтиргенин илередир дээш аңаа эмчиге чыдырда хоорайның муң-муң чурттакчылары келген. Эмчилер маадырның тынын ап шыдаан, балыгларын экирти эмнээн, ынчалзажок ол оң талакы хол чок арткан.

Оортан бээр барык 40 чыл эрткен, ынчалзажок акы-дунма Корейде Сибирь чурттуг маадырны утпаан. Корейниң Күш-ажылчы партиязының ТК-зының Чиигине секретары, КУДР-нуң Президентизи Ким Ир Сен Москваже бар чоруй, Новосибирскиже доктаагаш, уткуп турганнарның аразындан Я. Новиченкону танып каан.

Дайын соонда ооң найдары төрээн Травное суур-биле холбашкан. Коммунист мурнуку одуругга турушту кезээде ээлеп келген. Ол ам колхозта Дайын хоочуннарының чөвүлелин удуртуп турар.

ЧУРУКТА: Я. Новиченко Новосибирск областың Доволенск районунуң Травное суурунуң школачылары-биле ужуражылга үезинде.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХООЧУННУҢ ҮЛЕГЕРИ

Бай-Талдың эге чада школазын эки өөредилге-биле дооскаш, Даржаа аалынга өөрүшкү-маңнайлыг чанып келген. Ава, ачазы-биле мендилешкен дораан, бир-ле дугаарында кара-көк таалемба пөсте ораап каан шаңналын авазынче суңган. Кечим сарыг шай, сарыг-таакпы, дөрбелчин ак чигирлер, беш метр таалемба пөс — шаңналдары ол. Ак чигирни аалдың улуг, биче кижилеринге авазы чедиштир үлээн.

Даржаа аалынга келгеш, ачазынга дузалажып, аът бажы мунуп, каш хонук тараа тарыжып чорда, арево кожкомундан ону кел дээн.

— Эге чада школазын дооскан улус сумуда ховар, бижик-билиглиг кижиниң кайын аңаа олуртур, башкылалдыр азы кандыг-бир ажылга киирер дээн чадавас, албан чери келдиртирге саадаан херек чок, дүрген чору. Ажылдан ойталавас чоор, оглум — деп, Бөрзек-оол оглун чагып аъткарган.

Шала сүрээдексезе-даа, оозун билдиртпезин бодап, арево кожкомунуң бирги секретарының кабинединге Даржаа дидим кире берген. Аныяк дарга сандайындан чиик тура халып кээп баштай адын адап, хол тудуп мендилешкеш, ажыл-херек дугайында чугааже дорааңна кирипкен.

— Эге чада школазын чедиишкинниг дооскан чаа-ла он чеди харлап турар хып дээн чалыы өйүнерде эр-дир силер. Кожком чери аревэчилерни, ылангыя чаа школа дооскаңнарны ажыл-ишке кижизидер сорулганы салып турар чүве болгай. Ынчангаш силерни Бай-Тал сумузунуң арево үүрүнүң даргазынга сүмелээр дээш келдирткен бис, чүү деп бодаар силер?

— Арево кожкомунуң сүмезинден кежигүн кижи удурланып чүнү сөглээр боор, хүлээп алырдан башка — дээш, Даржаа бир-ле чүвеге ылдырттынган дег чугааны соксадып чоруй уламчылаан:

— Ажылды билбезим арай хирелиг болдур ийин.

— Шын-дыр, өөредир дугайында дем чугааладым. Ооң аңгыда кол чүүл, ажылга силерниң бодуңарның тура-соруунар, тывынгыр чоруунар негеттинер апаар — дээш, арево кожкомунуң бирги секретары Кыргыс Надылович Дмига чугаазын уламчылаан.— Күш-ажылчы базымнарынарның эгелээни-биле байыр чедирип, эки ажылдаарыңарны күзедим!

Дарганың байыр чедириишкининге кандыг-даа харыы бээр аайын тыппайн, Даржааның хейде-ле арны изиннээн. Ооң секретарь ону өске өрээлче эдертип киргеш, ажыл хүлээштирер даргазы-биле таныштырып, дүжүрүп каан.

Даржааны аныяктар үүр даргазынга бир үн-биле соңгааннар. Ол-ла дораан ажылче кирипкен. Аалынга хаая кээр болу берген. Нам үүрүнүң даргазы Лама-Хелик, суму даргазы Дадарык сүгдар Даржаага ажылдың угшиин айтып, арга-сүмезин берип турганнар. Аревэчилерден аңгыда, сумунуң бүгү аныяктарын часкы тарылга ажылдарынче, келир өөредилге чылында школаның одаар ыяш белеткелинче, чайгы үеде мал чеми кылырынче, күзүн дүкүт ажаап алырынче эвилелдээр, кежээлерде аныяктар ортузунга оюн-тоглаа организастаар дээш — ажыл-ла хөй.

Эң идепкейлиг аревэчилерни арбаннарга бөлүктээш, хуу араттарның күрүнеге эът, саржаг, дүк болгаш тараа садарының планнарын күүсеттирип, арбаннар аразында чарлаттынган социалистиг чарыштың түңнелдерин ай санында үндүрүп турган.

Арбан бүрүзү кышкы үеле өлүк садар планныг. Баштай-ла диин кежинден эгелээр. Даржаа баштаан кезек оолдар база бир одаг болуп алган аңчылар эдерип чоруурунга белеткенип турганнар.

Таптыг-ла ол үеде чүнүң ужун ийик, орта билдиипес, суму төвүнге улуг чыскаал-байырлал болур, мөге хүрежир дээн чар аалдарны эргий дыңналган. Эртенинде аъттыг, чадаг урут-дарыын ушкарып-чүктээн, эдерткен кижилер оруктарда улашкан.

Суму бажыңындан ырак эвесте мөге салыр оргулаашка чыылган чон төгериктей олуруптарга, даргалар төгериктиң ортузунга үнүп келгеннер.

— Эштер, араттар —деп, нам үүрүнүң даргазы Лама-Хелик хөрээн хозаткаш, олурганнарны эргилдир көрбүшаан чугаалаан.

— Намның төп хоразы демир удазының дамчыштыр улуг өөрүшкүлүг медээни дыңнаткан-дыр. Чүге дээрге болза, тыва улустуң үр үеде бодап чораан күзел-чүткүлү боттанган. Тыва Арат Республиканы болза, Совет Эвилели бодунуң өг-бүлезинге хүлээп алган-дыр. Ам бистер акы-дунма улуг орус улус-биле, ССРЭ-ниң өске хөй язы-сөөк, домактыг улустары-биле чаңгыс болган бис, эштер!

Лама-Хеликтиң чугаазы төңгелек чорда-ла, чон тура халышкып, ураалажып, бөрттерин дээр шаар дүндүүштелдир октап, бот-боттарының, даргаларының холдарын тудуп байыр чедиржип хөлзеп-ле үнген.

Оон бээр дөртен чылдар эртип турар. Ынчангы арево үүрүнүң даргазын ам Бай-Талдың аныяк өскени Даржаа Бөрзек-оолович Иргит, а ооң бодунуң үе-чергелери, улуг улустар өске атташтарындан ылгаштыр «Хоочун» деп адаар апарган. Шола аттар төөгүлүг дижир болгай. Хоочун деп атта база ужур-ла бар. Даржаа Бөрзек-оолович арево кожкомунга чедир аныяктар ажылы кылып, тудугга мастерниң, чолаачының мергежилин өөренип алгаш, Бай-Тайга районга коллективтиг ажыл-агыйның үндезилекчилериниң бирээзи болуп, ынчангы Сталин колхозунуң баштайгы бажыңнарын тудуп, колхозтуң баштайгы чолаачыларының санында кирген, өскен төрээн чериниң чаартылгазы, чоннуң аас-кежиктиг чаагай амыдыралы дээш ажылдап, чурттап келген күш-ажылчы базымнары ону ындыг атка чедирген. Сөөлгү он беш чылдарда сарлык кадарып малчыннап келген. Өөнүң ээзи Үру Салчаковна Мунзук-биле ийилээ аныяктарның дагдыныкчызы, чеди уругларны кижизидип өстүрген ада-ие.

Коммунист Даржаа Бөрзек-оолович Иргит Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур салып турар күш-ажылчы сорулгазының дугайында допчузу-биле мынчаар чугаалап турар:

— Дөртен чыл бурунгаар эгелээн маңы күш-ажылчы базымым-биле капсырлашкан бо улуг байырлалды төлептиг уткуур сорулганы салгаш, чүс баштан 96 бызааны камгалап өстүрер, чамдык сарлыктарны саап турагш, 50 кг саржагны белеткеп кылып алыр хүлээлгени өг-бүле алган бис. Амгы үеде байдалывыс эки. Сарлыктарның хөй кезии оолдапкан. Чаш төлү мээн. Хүлээлгевисти күүседип шыдаар бис.

Даржаа Бөрзек-оолович Иргит назы дөгүп кырызадаа, хөй-ниити даалгаларын партийжи ёзу-биле бедик көрүп, кезээде чогуур үе-шаанда күүседип чоруур. Ол район Совединиң депутады. Малчыннар ортузунга сессияларының, күүскомнарының үндүрген шиитпирлерин таныштырып, ооң күүселдезин боттандырар талазы-биле депутат хүлээлгезин ол кажан-даа утпас. Коммунист Даржаа Бөрзек-оолович Иргит, ооң өг-бүлези Совет Тываның 40 чыл оюн бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле ужуражыр дээрзинге чаңгыс чер чурттугларын оларга бүзүрелдиг.

Б. БАРБА.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиндеи шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Любовь Билчээвна **Кара-Сал** — Кызылдың үлетпүр бараалнар садыының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Серджинмаа Сундуевна **Ховалыг** — өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Лариса Александровна **Монгуш** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчизи.

Раиса Семёновна **Репина** — өг-бүле ээзи.

Ольга Аркадьевна **Сендажи** — Кызылдың үлетпүр бараалнар садыының магазининиң садыгжызы.

Лина Херлиппиевна **Серен** — республиканың уруглар эмнелгезиниң санитарказы.

Лариса Дембировна **Ховалыг** — «Тываның аныяктары» солунунуң корректору.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Бопук-Кара Эртинеевна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Хаажыковна **Соян** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Допаавна **Монгуш** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Светлана Оичатпановна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Куулаpовна **Ондар** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Галина Сүрүн-ооловна **Ооржак** — Хөндергей сес чыл дузалал школазының нянязы.

Валентина Дакпаавна **Түлүш** — Чадааның № 3 ортумак школазының херек эмгелекчизи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Бапыковна **Куулар** — райпо столоваязының ажылчыны.

Хензиин Одан-ооловна **Монгуш** — Чадааның № 2 ортумак школазының техажылчыны.

Клавдия Мергеновна **Саая** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң кадр талазы-биле инспектору.

Екатерина Дембиреловна **Сат** — Чадаана хоорайда ясли-садтың повары.

Александра Самбууевна **Хомушку** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Агбановна **Билик** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Наталья Дамбаевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Базыр-ооловна **Намчын** — райпо столоваязының ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Севиль Санаавна **Кендеи** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зинаида Шулуевна **Баадыр** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Александра Куулаpовна **Куулар** — күрстрах инспекциязының агентизи.

Өлзеймаа Борбак-Кооловна **Куулар** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Александра Васильевна **Магбын** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Клара Монгушевна **Монгуш** — Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Сейнек-ооловна **Монгуш** — Кур-Чер суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Хертековна **Бегзи** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сара Долтаровна **Ортун-оол** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Хойлак Аспанчиковна **Хомушку** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Любовь Шанчиковна **Чорунмаа** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Хертековна **Мөге-Хүрең** — Шамбалыг суурда эмнелге пунктузунуң фельдшери.

Тамара Хереловна **Саая** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Часкым Сандажаповна **Сарыглар** — «Шамбалыг» совхозтуң ясли-садының нянязы.

Татьяна Васильевна **Старцева** — Каа-Хем суурда өг-бүле ээзи.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Доора Кучанмаевна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Араажыевна **Куулар** — Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниң повары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дыт Сундукаевна **Ондар** — Хөр-Тайга ортумак школазында кижизидикчи башкы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мая Кок-ооловна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кызыл-Уруг Тюлюшевна **Маныхая** — Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Сарыгларовна **Чамзырын** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң кол бухгалтери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Арамаа Ивановна **Оюн** — Элегес ортумак школазының техажылчыны.

Ойумаа Сатовна **Түлүш** — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сара Ачербастаевна **Оюн** — Межегей ортумак школазының техажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алдын-кыс Достай-ооловна **Самбужап** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анай-Хаак Монгушевна **Кендеи** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Монгушевна **Санаа** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Галина Монгушевна **Шойдак** — Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Чамзырыновна **Донгак** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Светлана Байыровна **Доржу** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Конгар-ооловна **Кыртикей** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Ойумаа Сатовна **Түлүш** — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Саяна Кыргысовна **Хүдер** — «Мөрен» совхозтуң бухгалтери.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Нуукей Соотаевна **Баалай** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Инчикей Сагаачыевна **Бар-оол** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Херелмаа Кежиковна **Бегзи** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Ноозуң Кыргысовна **Комбу** — «Мөрен» совхозтуң саанчызы.

Тамыжап Мамаевна **Хайың** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Идам Бады-Сүгеевна **Бады-Маңнай** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Саара Сояновна **Даваа** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Михайловна **Дарыкпай** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Идамовна **Доңдук** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Аймаа Арапчаевна **Чалзырай** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Алимаа Кылановна **Хорлуу** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Балмаа Адыяевна **Араакчаа** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Янчааевна **Балчыр** — Эрзин суурда өг-бүле ээзи.

Наталья Ивановна **Додук** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Александра Кыргысовна **Күскелмаа** — күрстрах инспекциязының инспектору.

Наталья Куровна **Сады** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Өнермаа Иргитовна **Хорлуу** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың июль 18.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

БОЛГАРИЯ. Ловечиниң машина тудуушкунунуң «Балкан» деп комбинадының ажылы — социалистиг экономиктиг таарыштырылганың шугуму-биле чедиишкинниг кады ажылдажылганың тодаргай чижээ боop турар. Ында Ленинчи комсомол аттыг автозаводтуң чорудуп берип турары кезектерни болгаш четчелээр белдирлерни ажыглааш, дыка хөй чылдар иштинде «Москвичлерни» кылып үндүрүп турар. КамАЗ-тың, Львовтуң автозаводунуң, ЗИЛ-диң коллективтери-биле ол бүдүрүлге чери быжыг харылзаалыг. Ооң ачызында бүдүрүлгениң ажыктыг организастаарының бүгү чаа чүүлдерин нйи тала дораан-на калбаа-биле ажыглап турар.

Ол комбинат чиик автомобильдерден аңгыда мотоциклдерни, чадаг-тергелерни, мотокарлар моторларын болгаш өске-даа продукцияны кылып үндүрүп турар.

ЧУРУКТА: техниктиг контроль килдизиниң ажылдакчылары велоэргометрниң ажылдаарын хынап турлар.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА УТКУШТУР

УЛАН-БАТОР. Халхин-Гол хемниң чоогунга совет-моол шериглер япон агрессорларны чылча шапкан тиилелгениң 45 чылынга уткуштур социалистиг хүлээлгелерин боттандырар талазы-биле Чөөн Гоби аймактың бүдүрүлгелериниң болгаш ажыл-агыйларының коллективтери бедик көргүзүглерни чедип алган. Чижээ, Хажу-Уланның болгаш Хай-Айрагтың даг байлаан болбаазырадыр интернационалчы коллективтери бедик шынарлыг продукцияны бүдүрер талазы-биле даалгаларны ажыр күүседип турар. Чойрнуң геологтары шинчилел болгаш өртүкзээр ажылдарының планын ыракта ажыр күүсеткен. Аймактың индустриязының ажыл-ишчилери бо чылдың эгезинден бээр пландан ажыр барык 2 миллион тугрик-акшаның продукциязын бүдүрген.

ҮЛЕТПҮР РОБОТТАРЫН БҮДҮРГЕН

ПРАГА. Үлетпүр роботтарын массалыы-биле бүдүрерин Чехословакияның Горжице хоорайында электри дериглерин бүдүрер заводунда шиңгээдип алган. «Механиктиг дузалакчылар» бирээзи-ле 32 килограмм чедир деңзилиг кезектерни бүдүрер аргалыг болуп турар. Кижилерниң кадыкшылынга хоралыг бүдүрүлгеге үлетпүр роботтары кижилерни солуур. Демир таптаар болгаш кудар ажылдарга оларны калбаа-биле ажыглап турар. Робот техниказын ЧССР-ниң улус ажыл-агыйынга шиңгээдириниң кол сорулгазы — бедик бүдүрүкчүлүг, чогаадыкчы болгаш камналгалыг күш-ажылга таарымчалыг байдалдарны тургузары. Үлетпүрнүң роботтар-биле хандырарының программазы ол сорулгаларны шиитпирлээринче бурун угланган. Амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрүлгеге автоматтыг үш муң манипуляторларны шиңгээдири көрдүнген.

Үлетпүрнүң техника-биле эде дериириниң кол айтырыгларын Чехословакияның бүдүрүлгечилери совет специалистер-биле сырый кады ажылдажылганың түңнелинде чедиишкинниг шиитпирлеп турар. Амгы беш чылда нйи чурттуң эртемденнери роботтарның «үшкү салгалын» тургузарының сорулгазын дем-биле боттандырып турар. Үлетпүр роботтарын демир болбаазырадыр станоктарга, дарганнарга-пресс машиналарынга, эптелге болгаш склад ажылдарынга калбаа-биле ажыглаары көрдүнген. Химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге хөй роботтарны база ажыглаар. Ындыг роботтарны бүдүрериниң системазын Совет Эвилелинге эгезинде чогаатпан. Роботтарның янзы-бүрү кезектерин Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарда бүдүрүп турар.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА КАМПАНИЯЗЫ

ХАНОЙ. Вьетнамның шөлдеринде часкы тарылга кампаниязы кидин түлүк чорул турар. Вьетнам Социалистиг Республиканың төп статистика эргелелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, июль 15-ке чедир 880 муң гектар шөлге ристи тараан. Ол дээрге, эрткен чылдаазындан 4.9 хуу хөй болуп турар. Вьетнамның көдээ ажыл-ишчилери ногааларны, соңны болгаш техниктиг өске-даа культураларны пландан ажыр тараан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЗЫ САЙЗЫРАП ТУРАР

БУХАРЕСТ. Румынияның энергетиказы чедиишкинниг хөгжүп турар. Социалистиг тургузуушкунунуң чыдадарында чуртка 70 гидростанцияларны туткан. Оларның күчүзү 4.000 мегават ажыг болуп турар. Ол чаа станциялар республиканың гидроэнергетиктиг күчүзүнүң 31 хуузу болган.

Чуртту электрижидерниң он чыл хуусаалыг планын 1949 чылда хүлээп алган. Ол дээрге, республикага гидростанциялар тудуунуң эгези болган. Бикагтың 210 мегават күчүлүг гидростанциязы чуртка эң баштай туттунган электростанция болуп турар. Гидростанцияларны тудары чуртта үргүлчүлеп турар. Амгы үеде 46 гидроэлектростанциялар дериттинип турар. Бо чылын чуртка электроэнергиязын ажылдап үндүрери 12 миллиард киловатт-шак болур.

КАТАП ТУРГУЗУУШКУН ХҮНҮ

ВАРШАВА. Польшаның найысылалынга туктар болгаш транспарантылар долган, республиканың хоорайлары болгаш суурлары байырлал шиичи киир шиметтинген. Республиканың улуг национал байырлал — Катап тургузуушкун хүнүн уткуп турар. Дөртен чыл мурнунда Хелма хоорайга парлаттынган Национал хосталганың польша комитединиң манифези чурттуң тоогузунда чаа үе-чадаавын эгелээни. ажылчыннарның болгаш тараачыннарның республиказының тывылганын бүгү делегейге чарлаан.

Польша Улус Республиказында массалыг бүдүрүлге болгаш хөй-ниитижи эргелээшкиннер-биле, чугула социал болгаш үлетпүр тудугларын хуусаадан эрте киирери-биле ону демдеглээр чаагай чаңчыл тургустунган.

Республиканың ажылчы чону боттарының бүгү-ле күжүн ам-даа бар боор турар бергелерни узуткаарынче угландырып. ПУР-нуң экономиказын болгаш камгаланыр аргазын улам быжыглап турар.

ХОСТАЛГА ОРТУЛУУН ХӨГЖҮДЕРИНГЕ

ГАВАНА. Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле Кубаның садыг-экономиктиг кады ажылдажылгазының улуг ужур-дузалыын Кубаның даштыкы садыг министриниң бирги оралакчызы Амадо Бланко чугаалаан. Ол анаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, ооң хосталга ортулуунуң бүгү талазы-биле чедиишкинниг хөгжүүрүнге эргежок чугулазын айыткан. ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның үлүүнге Кубаның бүгү даштыкы садыының 80 ажыг хуузу онаажырын А. Бланко чугаалаан. Чурттуң социалистиг дем каттыштырылгазы-биле харылзаалары дең-деси болгаш талаларның кайызынга-даа ажыктыг боор турарын ол чугаалаан.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ШИМЧЭЭШКИНИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Веркор бедигээжинге эжелекчилер-биле тулчуушкуннарга маадырлыы-биле өлген удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилеринге тураскаал кылдыр Вассьеан-Веркор деп черге (Дром департамент) байырлыг ёзулал болган. Францияны хостааныының 40 чыл оюн бо чылда байырлаары-биле чазактың чорудуп турары ол ёзулалга национал камгалал министри Ш. Эрню, национал хуралдың даргазы Л. Мермаз, өске-даа албан кижилери, удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилери чораанңарның ассоциацияларының удуржукчулары киришкенвер.

Дөртен чыл мурнунда, 1944 чылдың июнь-июльда, эжелекчилер Веркор бедигээжинге хөделип чоруп турган партизан отрядтарын узуткаары-биле нйи дивизияны октаан. Удурланыышкын шимчээшкининиң 3.5 муң киржикчилеринден 20 муң фашистерге удур тулушкан нйи муң кижи дең эвес тулчуушкуннарга өлгеннер. Эжелекчилер херээженнерни болгаш уругларны-даа кээргел чокка, тайбың чурттакчыларны массалыы-биле шаажылаан. Чер ырындан шуут узуткап каапкан суурларның аразында дайын соонда «Хосталга» орден-биле шаңнаткан «Вассье-ан-Веркор» деп суур база бар.

«Бистер, удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилери, француз черге фашистерниң араатанзыг үүлгедиишкиннерниң дугайын амгы салгакчыларга сагындырары онза чугула деп санап турар бис — деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга удурланыышкын шимчээшкининиң хоочун киржикчизи Жан Триомф чугаалаан. — Францияны хостааныының 40 чылын демдеглеп тура, кижи төрелгетенни фашизмден хостаарынга совет улустуң киирген салыышкынының дугайын сагынмайн баар аргавыс чок».

(СЭТА).

ИЗРАИЛЬДИҢ АГРЕССЧИ БЕЛЕТКЕЛИ

ДАМАСК (СЭТА). Израиль эжелелде Иордан хемниң барыын эринде болгаш Газа секторда шеригжиткен чурттакчылыг черлериниң тудуун улам-на шапкынчыдып турар. Палестин ВАФА агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, амгы үеде Иерусалим, Наблус, Дженин болгаш Эль-Халиль, Раммалах болгаш Газа дээн ышкаш, ындыг улуг-улуг араб хоорайларның чанында израиль агрессияның барык 30 шивээлериниң тудуу долузу-биле чоруп турар.

ВАФА-ның демдеглеп турары-биле алырга, 1967 чылдың агрессиязының үезинде эжелеп алганын бүгү араб черлерни долу контрольга дүрген-не алыр дээш суурларны тударының талазы-биле кампанияны шапкынчыдып турар. Ооң-биле кады эжелекчилер ук черлерниң араб чурттакчыларын дүрген сүрүп үндүрер дээш хемчеглерни база ап турар.

ДИЛЕНИР АЯН-ЧОРУКЧУ

ВАШИНГТОН. АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң Сальвадорнуң эрге-чагыргазында киирип каан «президент» Дуарте «бөрт уштуп алгаш, долгандыр дилениринин» аян-чорууң доозуп турар. Ол аян-чоруктуң үезинде ГФР-ниң, Францияның, Бельгияның, Англияның болгаш Португалияның найысылалдарынга чораан. Сальвадор «президент» барган-на черинге «дуза» дилеп чораан. Дуарте Лиссабонга баргаш шош-содаа үндүрген, КПИ агентилелдиң медеглеп турары-биле алырга, ол Португалияның найысылалындан албан ужурунда хүлээп алыышкын-даа чокка үнүп чоруур ужурга таварышкан.

Дуарте июль 23-те Нью-Йоркта келген болгаш ооң Вашингтонга баргаш база-ла диленип-колданыр.

ЖУРНАЛДЫҢ ЧАГЫЫН ЁЗУГААР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Ньюсуик» журналдың чагыын ёзугаар Гэллаптың институдунуң чорутканы хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының түңнелинде американ соңгукчуларының 48 хуузу шаанда оралакчы президент турган Уолтер Мондейлди болгаш АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының Нью-Йорк штаттан кежигүнү Джеральдин Ферраропу АКШ-тың президентизинге болгаш оралакчы президентизинге соңгуурун деткип турарлар. Олар демократтарның Сан-Францискога болган национал съездизинге ол албан-дужаалдарга демократтыг партиядан кандидаттар кылдыр дедиштиргенин дыңнаткан. Республиканчыларны — президент Рейганны болгаш оралакчы президент Дж. Бушту соңгукчуларның 46 хуузу деткип турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Национал чаңгыс эп чазааның үндүрүп турар күженишкиннериниң түңнелинде Ливанның найысылалында болгаш өске-даа районнарында байдал чогумчалыг боол келчидар. Июль 21-ниң дүрүүзунда удурланыышкак нйи таланың бөлүктери аар боо-чепсекти эрге-чагыргаларга дужааган. Ук чериң политиктиг ажылдакчылары ону айыыл чок чорукту тургузарынче болгаш байдалды чогумчалыг болдурарынче чугула базым кылдыр үнелеп көрүп турар. Ливанның Сук Эль-Гарбеде болгаш өске-даа даглыг районнарында ырыжым-шөлээн байдал хевээр турбушаан.

Чурттуң мурнуу чүгүнде патриоттар эжелекчилерге күштүг согуушкуннарны таварыштырарын үргүлчүлеп турар. Тир хоорайга израиль шериглер кезээниң штабынче халдаашкын болган. Сайдагга патриоттар эжелекчилер-биле каттыжып алгаш хөделип турган коллаборационистерниң туружунче аткалаан. Ливанның мурнуу чүгүнде элээн каш чурттакчылыг черлерде эжелекчилер комендант шагын тургускан, массалыг тудуп хоругдааышкыннарны кылган. Набатиеда ол кежээниң сес шактан эртенгиниң беш шакка чедир күштүг. Израиль хайгыылчылар Газия дээр көдээ суурже халдап кирген, хөй тайбың чурттакчыларны тудуп алганнар.

АКШ АГРЕССИЯНЫ КҮШТЕЛДИРГЕН

МАНАГУА. (СЭТА). ТРЭ-ниң хөлезиленикчилери Никарагуаның черинде хайнныг үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турар. Матагалпа департаментиде сомосаны өлүрүкчүлер чазаглыг оруктарның бирээзинге кедег кылгаш, 20 хире боо-чепсек чок кижилерниң чораан чүък машиназын боолаан. Кара сагыштыг халдаашкын түңнелинде дөрт пассажир, оларның аразында бир бичии уруг өлген. Сес кижи балыгланган.

Тараачыннарның Эль-Кайро дээр, Гондурас-биле кызыгаарда турар суурнуң чурттакчылары хөлезиленикчилерниң атакаларын үш шак ажыг үе иштинде ойтур шапкан.

Каттыжкан Штаттар сандиножу улусчу революцияны кошкадыр, чуртка эң баштай болур ёзулуг хостуг, демократтыг соңгулдаларны болдурбас дээш Никарагуага удур агрессияны улам күштелдирип турар. Ол дугайын «Баррикада» солунга интервьюзунга национал хосталганың сандиножу фронтузунуң (НХСФ) национал удуртулгазының политиктиг комиссиязының координатору Байардо Арсе медеглээн.

БЕЙРУТ. Ливан найысылалга айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле чазак чериниң планы чедиишкинниг боттанып турар. Национал чаңгыс эп чазааның ап чорудуп турар хемчеглерин ливан чурттакчылар чаңгыс үн-биле деткип турар.

ЧУРУКТА: хоорайның кудумчуларында.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Телетайп дыңнадып, медээлеп тур

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

ЛИССАБОН. Португалияда улам ханылап турар кризис чурттуң амыдыралының бүгү талаларынга аар уржуктарны таварыштырып турар. Португалияның киноскулаларындан хары угда үш солун көзүлбестей берген. Акша-хөреңги талазы-биле улуг бергедээшкиннерге таваржып турар «Глобу», «Нотисиаш да тарди» болгаш неделя санында үнер «Пашп» солуннар боттарындан шырак солуннар-биле месилдежиишкинге шыдашпайн барган. Элээн каш муң журналистер болгаш типография ажылчыннары ажыл чоктарның санынга каттыжар.

ДАМАСК. Израиль эрге-чагыргалар Иордан хемниң эжелелде барыын эринде дескен палестиннерниң Дукхейша лагеринде командант шагын тургускан. Кожазында шеригжиткен израиль суурлардан келгеш лагерьниң девискээринче шургуп кирген, аңаа үрегдээшкиннерни кылырын оралдашкан бөлүк хулиган аныяктарга палестиннерниң удурланганынга харыы кылдыр ындыг туразында хемчегни алганын ВАФА агентилел дыңнаткан. Сионисчи идегеттер боо-чепсекти ажыглаан түңнелинде элээн каш арабтар аары-биле балыгланган. Дукхейшада массалыг чиндиишкиннерни болгаш аглап-сүрүүшкуннерни кылып турар.

МЕХИКО. АКШ-тың «Чайгы лингвистиг институду» (ЧЛИ) дээр чериң төлээлекчилери албан ужурунда хорул-даа каан-даа болза Мексикада ажылын үргүлчүлеп, чурттуң конституциязын үреп турар. Ол институт ТРЭ-ниң херек кырында салбырларының бирээзи боор турар. Ол дугайын сойгалап илереткен «Насиональ» солунуң айтып турары-биле алырга, ЧЛИ-ниң ажылдакчылары индий чурттакчыларны бижик өөредир чүве дээш, оларның ортузунга шажынчыдылге пропагандазын шуутла ажыы-биле кылып, чурттуң хоойлуларынга удур үүлгедиишкинни кылып турар.

КОПЕНГАГЕН. «Солунда бижип турар чүүлдерге шынзыгып, бүзүрээр силер бе?» — деп, ындыг айтырыгны хөй-ниитиниң үзел-бодалын, санал-оналын шинчилээриниң англи Гэллап институдунуң специалистери элээн каш капиталистиг чурттарның номчукчуларындан янзы-бүрү назылыг, профессиялыг болгаш политиктиг үзелдиг кижилерден салганнар. Данияның «Кристелигт дагблад» солуну оларны парлааш, дамчылерниң чүгле 30 хуузу ук черниң солуннарында парлаттынып турар информацияларынга шынзыгып, бүзүрээр болгаш артканнары оларны бүзүрээп херээ чок деп санап турар болган. Ол көргүзүглер Швецияга туспузунда 27 болгаш 73 хуу, Норвегияга — 41 болгаш 58, АКШ-ка — 49 болгаш 51 хуу болгулаан. Бо талазы-биле Япония «таарымчалыг» байдалда боор турар. номчукчуларның 51 хуузу солуннарга бүзүрээр болгаш «чүгле» 45 хуузу солуннарның дыңнадыгларын боттуг эвес чүүл. экн-ле дизе — эреңгей чүве кылдыр хүлээп ап турар болган.

РИМ. Итальян археологтар Скуркола Марсикана (Абруццо область) хоорайның районундан бистиң үениң мурнунда 7—8 вектерге хамааржыр элээн каш хөөрлерни тывканнар. Хөөрлерде кижи сөөктери-биле кожа баштайгы амыдыралдың чепсектериниң каасталгаларының амыдыралга ажыглаар чүүлдериниң янзы-бүрү хевирлери тывылган.

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. Бойдус камгалалының айтырыгларының талазы-биле ында ажыттынган нйиги Бразиль конференцияда хөрээннерни б о л г а ш чиуштерни камгалап арттыварының дугайында айтырыгларны чугаалажып көрүп турар.

(СЭТА).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ЫРДА КИРГЕН КИЖИ

Үш эжишки-танкистер дугайында ырны совет кижилерниң элээн каш салгалы билир болгаш аңаа ынак. Ынчалзажок ырның маадырлары херек кырында бар, ам-даа чурттап чоруур деп чүвени ховар кижилер билир турган. Оларның бирээзи — Оренбург чурттуг Василий Михайлович Агарков.

30 чылдарның төнчүзүнде ол Ыраккы Чөөн чүкке шериг албаны эрттирип турган. Хасан хөл чоогунга тулчуушкуннар эгелээрге танк экипажының командири Василий Агарков тулчуушкун шөлүнче ооң танкызын чорударын дилээн билдириишкин киирген. Ооң ол билдириишкинин дайынчы өңнүктери механик-чолаачы Н. С. Житенев биле башня командири С. М. Румянцев олар деткээн. Тиилелге соонда танкистер боттарының төрээн черлеринче тарап, тайбың күш-ажылынче шымнып кирген.

Аныяк танкистерниң билдириишкини дыка хөй комсомолчуларга үлегер болган, олар дайын мурнунда Кызыл Шеригниң хүрээлелин долдурган. «Дайынчы машинаның экипажының» патриотчу кыйгызын партияның XVIII съездизиниң киирилгенден номчаан. Ооң дугайын бүгү чурт дыңнаан.

Ол болуушкуннар шүлүкчү Б. Ласкинниң сеткилинге база дегген. Ол шүлүктү бижээн, а Покрасс алышкылар аялгазын чогааткан. Ыры бир-ле дугаарында «Трактористер» деп фильмге чаңгыланган. Ооң соонда бүгү чуртка ырлажып эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээр мурнунда В. Агарков демир-орукка ажылдап турган. Кадыг-берге болуушкуннар эгелээнде Василий Михайлович база катап билдириишкин бижээн. Москва чоогунга тулчуушкуннар үезинде ол чадаг-шеригжи боон киришкен. 1941 чылдың төнчүзүнде ол десант шериинге барган. Ынчалзажок ол баштай-ла холбажы бергени танкыларга баар изиг күзелдиг турган.

1943 чылдың чазындан эгелеп ол 3-кү гвардейжи танк шериинге парторгтаан, ооң соонда батальон командириниң политкезек талазы-биле оралакчызы боол турган. Польшаның девискээринге Висла хемни кежеринге танкистерниң мурнунга берге сорулганы салган турган Василий Агарков баштайгыларның одуруунга понтон көвүрүгнү кешкеш, эрикке быжыглаваш, гитлержилерниң халдаашкыннарын өйтүр шаап турган. Эрес-маадырлыг танкист ол тулчуушкуннарга аар балыглаткан болгаш дайынчы хамдарын оон-биле дооскан.

Кадыы экижирге, төрээн черинге — Оренбургка чедип келген. Заводка парторгтап, партия райкомунуң секретарынга, райкүүском даргалап ажылдап турган. 1973 чылда ол пенсияже үнген. Ол амгы аныяктарны алдарлыг совет дайынчы чаңчылдарга кижизидеринге үлүүн киирип чоруур.

ЧУРУКТА: В. М. Агарков шериг училищезиниң курсантылары-биле ужуражылгазының үезинде. Үш танкист дугайында ырны шупту кады ырлашкан.

А. ПОДДУБНЫЙНЫН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПРОФИЛАКТИКАНЫҢ СУЛАРААНЫНДАН

Улуг-Хем районунуң иштики херектер килдизиниң күрээ-автоинспекциязының ажылдакчылары районнуң автооруктарынга, чурттакчылыг черлерге орук озал-ондаан болдурбас дээш чамдык тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Автоинспекцияның ажылдакчылары районда хөй-ниити организацияларының коллективтериниң күжүнге даянып, совхозтарга, бүдүрүлгелерге болгаш албан организацияларга профилактика ажылын чорудар талазы-биле тускай план-графикти тургускаш, тодаргай хемчеглерни боттандырган. Ооң түңнелинде чамдык эки чүүлдер чедип алдынган болгаш орукка, кудумчуларга озал-ондакты болдурбазы дээш хөй-ниити организацияларының киржилгези сөөлгү үеде идепкейжип турар апарган. Ындыг-даа болза районнуң девискээринде орукларга озал-ондак болур таварылгалар болгаш орукка шимчээшкин чурумун үрээр чоруктар ам-даа эвээжевейн турар. Автобүдүрүлгелерниң, ылангыя ажыл-агыйларның чамдык чолаачыларының талазындан руль артынга ээзирик чоруур, орукка транспорт шимчээшкининиң нормазындан ажыр дүргедедир чоруктар багай түңнелдерге хаая эвес чедирип турар.

Бо чылдың бирги чартыында район девискээринде орукларга 20 хире озал-ондактыг таварылгалар болгулаан. Ооң түңнелинде чамдык чолаачылар болгаш пассажир чораан кижилер аар кемдээшкиннерге таварышкан, 6 хамааты амы-тынындан чарылган. Чижээлээрге, районда хөй автомашиналарлыг ажыл-агыйларның бирээзи «Найырал» совхозта чолаачылар-биле политкижизидилге ажылы сөөлгү үеде кошкаш, профилактика ажылы чавыс деңнелде туруп турар. Совхозтуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, гараж эргелекчизи орукка шимчээшкин дүрүмүн сагыыр, озал-ондакты болдурбас сорулга-биле чолаачылар ортузунга профилактика ажылын, лекция, беседаларны чорутпайн, көскү агитацияны ажыглавайн келгениниң түңнелинде сагылга-чурум сулараан. Автомашиналарның гаражтан кажан үнерин, келир шагын контрольга албайн турар. Ооң-биле холбаштыр чамдык чолаачылар машиналарын бажыңнар чанынга хондурар, боттарының хуу херээнге ажыглаар апарган. Ажыл-агыйның чолаачызы Николай Тарбан ажыл шагы доозулган соонда, контроль чогун ажыглап алгаш, «УАЗ-469» маркалыг чаа автомашинаны бодунуң туразы-биле мунуп алгаш, шимчээшкинин нормадан ажырып, Чаа Чаа-Хол биле Чаа-Хол аразында орукка, ээр черге чорааш, аңдарылган. Моон түңнелинде аңаа чораан пассажирлер болгаш чолаачы кемдээн, автомашина үрелген.

Сөөлгү үеде районда хууда ажыглалдың транспорту көвүдээн. Ооң-биле чергелештир, ылангыя орукка шимчээшкин чурумун хажыткан транспорт башкарыкчыларының саны көвүдеп турар. Хууда транспорттуг хамаатыларның талазындан орук озал-ондаа 9 удаа болган. Оларның аразындан 12 хамааты берттинип кемдээн, а дөрт кижи амы-тынындан чарылган. Ак-Туруг суурнуң чоогунда Куган-Тараа унунга «Урал» деп мотоциклди башкарып чораан Тараачын Ак-Лама орук шимчээшкининиң чурумун хажыткаш, озал-ондакка таварышкан. Ол боду кемдээн, а пассажири ол-ла черинге амы-тынындан чарылган. Эрткен 6 айларының иштинде руль артынга ээзирик чораан 123 чолаачыны илереткен. Оларның 59-унуң чолаачылаар эргезин янзы-бүрү хуусааларга казаан. А артканнарын 50-ден 100 рубль чедир торгааш, ажылдап турар организацияларынче тускай хемчег алыры-биле дыңнаткан.

Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезинден (начальниги Антоненко В.), Чаа Шагаан-Арыгның АТБ-зинден (начальниги Мельничков Н.) «Сельхозтехника» салбырындан (начальниги Прудников С.) хөй чолаачылар автомашинаны ээзирик башкарып, орукка шимчээшкин чурумун хажыдып турарлар. Ук организацияларда профилактика ажылы кошкак чоруп турар. Орукка шимчээшкинниң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле тускай штаттыг инженерлер ол организацияларда бар-даа болза, оларның кылган ажылы кошкак болуп турар.

С. ОНДАР.
районнуң иштики херектер килдизиниң КАИ начальниги.

КАИ экраны

ЧАДАГ КИЖИЛЕРНИҢ БУРУУЗУ-БИЛЕ

Чадаг кижи — кудумчуда шимчээшкинниң эң массалыг киржикчилериниң бирээзи. Ынчангаш белдирлерге, орук кежер черлерге ооң чурумундан хөй чүүлдер хамааржыр дээрзин утпаза чугула. Статистиканың санаалгазын ёзугаар алырга, кудумчуларга болган озал-ондактарның хөй кезии чадаг кижилерниң буруузундан болуп турар.

Эрткен айларның дургузунда республикага автотранспорт болгаш чадаг кижилер аразынга 29 удаа озал-ондактыг таварылгалар болгулаан. Маңаа хөй буруузунда чадаг кижилер буруулуг болганы илерээн. Олар шимчээшкин чурумун эки билир, ону өй-шаанда сагып чораан болза, ындыг таварылгалар болбайн барып болур турган.

Чижээлээрге, Кызыл — Эрзин оруунуң 14-кү километрде участогунга хамааты Широков ээзирик кылаштап чорааш, автомашинага тавартар. Түңнелинде ол амы-тынындан чарылган.

Кызыл хоорайның чамдык чурттакчыларының болгаш аалчыларының талазындан орукларга, кудумчу белдирлерге кичээнгей чок чоруур таварылгалар бар, ооң дугаарында моон мурнунда база бижээн. Ындыг-даа болза байдал шоолуг чүгээртевейн турар. Чадаг кижилерниң талазындан орук шимчээшкининиң чурумун хажыдар, кичээнгей чок болур чоруктар ам-даа бар. Ооң түңнелинде озал-ондакка таварыырын кым-даа билир. Ол талазы-биле чамдык хамаатыларны тускай хемчег ап, торгап, чугаалашкан. Оларның аразында кеземче херээнге онаашканнар база бар.

Кызыл хоорайның школачылары М. Бедарева биле О. Петракова оларның буруузу-биле орук озал-ондаа болган. Олар Кызылдың Кочетов кудумчузунга чадаг кижилер чорбас ужурлуг черлеп эртип чорда хажыызындан келген мотоциклдиң башкарыкчызы оларны таварыпас дээш эгениндан автомашина-биле үскүлешкен. Аңаа мотоциклдиң башкарыкчызы аар кемдээшкинге таварышкан. Маңаа буруулуг болганнарны торгаан. Чадаг кижилерниң талазындан кудумчу чурумун сагыырының талазы-биле тускай рейдини КАИ-ның ажылдакчылары, хөй-ниити дружинниктер чоруткан.

С. Тока кудумчузунда № 22 бажыңның чурттакчызы Т. Лазарева, Магистральная кудумчузунуң чурттакчылары хамааты Т. Коваленко, С. Ондар, С. Монгуш, пенсионер И. Кузнецов, О. Семаненко, «Пионер» кинотеатрының ажылдакчызы Огнева олар орук шимчээшкининиң дүрүмүн хажыткаш, тускай хемчегге онаашканнар.

Орукка шимчээшкин дүрүмүн уругларга өөредири база бир чугула чүүлдериниң бирээзи. Эрткен алды айларның дургузунда республикага элээн каш орук озал-ондаа болган. Кудумчуга орук озал-ондааның бир кол чылдагааны — чоок чоруп орган автотранспорт чаны-биле эртери болуп турар. Ылангыя автобустар доктаар черлерге турган транспорттуң мурну-биле эртери кончуг айыылдыг деп чүвени уругларга өөредип, тайылбырлаары чугула. Кышкы үелерге дешпээрге чайын уругларның озал-ондакка таваржыры 3 катап хөй болуп турар. Эрткен чылын чайын 29 ындыг таварылгалар болгулаан. А эрткен айда 4 удаа озал-ондакка уруглар таварышкан. Кызыл хоорайның чамдык школаларында уругларны орукка шимчээшкин дүрүмү сагыырынга шуут өөретпейн турар.

В. КЛЯВИНА.

СПОРТ

«ОЛИМПИЙЖИ ХҮН»

Чиик атлетикага Берлинде чоруп турар «Олимпийжи хүн» деп улуг маргылдааларга Москва Олимпиадазының хүлер шаңналының эдилекчизи, Киев чурттуг Юрий Тамм чедиишкинниг болган. Юрийниң октааны маска (молот) 82,02 метрни эрткен. Финн Юха Тиайнен (80, 42) болгаш делегей чемпиону Ростов чурттуг Сергей Литвинов (80, 18) оларның октаан снаряды база 80 метрни ашкан.

Диск октаарының маргылдаазынга Гизела Байер (73,10 м) ГДР-ның рекордун болгаш сезонунуң делегей эң эки түңнелин көргүзүп, тиилээн. Спортчу кылашка 50 километрни Рональд Вайгель (ГДР) 3 шак 38 мин. 31 секундада эрткеш, делегей чергелиг классты чедип алгаш, тиилээни ол.

Бо маргылдааларда 15 олимпий чемпионнары, 19 делегей чемпионнары, 17 делегей, 20 Европа рекордсменнери киржип турар.

КАЙГАМЧЫК РЕКОРДТАР

Делегейниң 18 чурттарындан суралгыг спортчулар чыылган чиик атлетикага «Олимпийжи хүн» делегей маргылдаалары кайгамчык рекордтар-биле эгелээн. Берлинниң Фридрих — Людвиг Ян аттыг стадионга 21 муң көрүкчү копьену делегейде бир-ле дугаар 100 метр ажыг ырадыр—104,80 метр октаан чаңгыс чер чурттуу Уве Хоннуң диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Том Петраноффтуң (АКШ) мурнундагы рекордун ГДР-ниң спортчузу хары угда 5,08 метрге эжиткен.

Оон чүгле 7 минута орайтады белиин халыырынга маргылдаалар болуп турган секторга база бир делегей чаа рекорду «төрүттүнген»: болгар спортчу Людмила Андонова 207 см бедикте планканы ажа халааш, Тамара Быкованың июль төнчүзүнде көргүскени рекордунга ийи сантиметрни немээн.

ХЕВИСТЕ—ЭҢ КҮШТҮГЛЕР

Хостуг хурешке делегей турнири «Найырал 84»-түң шаңналы дээш маргылдаада эң-не ат-сураглыг мөгелер киржип турар. Маргылдааларда Афганистанның, Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, КУДР-нуң, Кубаның, Монголияның, Польшаның, ССРЭ-ниң болгаш Чехословакияның 79 атлеттери чыылган.

Специалистерниң санап турары-биле алырга, ССРЭ-ниң шилиндек командазы эң-не шыырак. Бистиң 10 спортчувус ону бадыткаарын кызыдып турар. Баштайгы долгандырыгда киевчилер. Олимпий чемпионнары — ийис алышкылар Белоглавтар тиилээннер. Анатолий (52 килограмм чедир деңзиге) эрткен чылгы делегей болгаш Европа бирги чери дээш тиилекчи, Болгариядан Валентин Йордановту, а Сергей (57 килограммга чедир) Кубадан Рафаэль Торрести ойнап алганнар.

Олимпий чемпиону Санасар Оганисян (90 кг) делегей бирги чери дээш ооннар шаңналының эдилекчизи Уве Нойпертини (ГДР), ооң чаңгыс чер чурттуу — делегейниң дөрт дакпыр чемпиону Сергей Корнилаев (43 кг)—Европа чемпионадының моңгун шаңналының эдилекчизи Венгриядан Ласло Бирону тиилээннер.

ЕЛЕНА ТУТАТЧИКОВА ТЕРГИИДЭЭН

Профэвилелдерниң эки тура спорт ниитилелдериниң чадикчыларының бүгү-эвилел маргылдаазы Киев хоорайда эртип турар. Бистиң чаңгыс чер чурттуувус. Сосновка школазының өөреникчизи Елена Тутатчикова он дөрт хар чедир назылыг кыстарның аразындан бирги черни ол маргылдаага алган.

Елена Тутатчикова — Тывада эң аныяк спорт мастери. Ооң авазы Раиса Сергеевна база ча адарынга мергежилдиг спортчу. Лена спорттуң ол хевиринге иезинден өөренип алган. Лена 88 кижиниң аразындан тиилекчи болуп үнгени ол.

Тываның «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң тиилекчизи Елена Тутатчикова 30 болгаш 60 метр черге кара аткаш, кымга-даа аштырбаан. 50 метрге — ийиги. 70-ге — үшкү черни ээлээн. «М-2» деп мергежилгеге Лена 2471 санны алгаш, маргылдааның чемпиону болганы ол.

Бо чылдың август эгезинде аныяк спортчу Ферганага болур бүгү-эвилел маргылдаазынга киржир.

Бистиң корр.

Эмчиниң сүмези

ӨКПЕ ААРЫГЛАРЫНГА ХАМААРЫШТЫР

— Когуруум хаттыг, сооктаа. Хойлар база оолдапкан, кончуг бачым үе турган чүве. Бир-ле хой кадарып хүнзээш, кежээ сөөк-даям ыстаар, чараа-думаа төктүр, шыырныгар апарган мен. Дүне эъдим изиш мыыңай кедерей берген, өгге чыткан аптекадан эмнер ижипкеш, чүгээртей берген мен. Удаваанда хөрээм катылар, чөдүреримге ириңниг чараа-даа келир, бажым аарыыр, шагзыргайым кончуг, дүне келирге-ле эъдим изиир болу берген. Ажылга чардыккаш гриптен аараан кылдыр бодап, тоовайн кызып чоруп турган мен.

Чоокта бээр мал кадарып, дөъш-дөвүнде кылаштаарымга тыныштаар, чөдүрер, ириң дүкпүрер апарган мен. Өгде бар эмнер ижип-ле чораан мындыг. Мындаа хөрээмден хенертен ханныг ириң төктүп турду. Эмчи. Черле ам эки хынадып, эмнедир болза эки деп шиитпирлеп, «туберкулёзтан аарый берген ирги мен бе?» деп-даа бодап силерге шинчидер дээш келдим — деп, эмнелгеге орумда кижи келди. Тускай шинчилгени эрттиргенивистиң түңнелинде, бо кадарчы грипп соонда өкпезинге дегдирипкеш, чедир эмнетпейн чорааныындан база таапкылаар чаңчылындан ол аарыг хоочургай хевирже шилчээш, өкпениң бир талазында куяң турупкан болган. Ону камгалаар аргазы чүгле кезип эмнээшкин артканы тодараан.

Өкпениң тургузуу агаар өлче кирип, ында хан дамырларынче шилчип, мага-ботче кислород чедирилгезинче онза таарымчалыг, чаяаттынып тургустунган. Ол доктаамал ажылдавышаан, организмниң арыг кислород-биле хандырып, оон углекислотаны өй-шаанда дашкаар үндүрүп турар. Өкпениң долгандыр турар бойдус-биле харылзаазын чугаалаар дизе, бир хонукта кижи 15 муң литр хире азы 20 килограмм агаарны киир тыныштынып турарын айтып каарга-ла билдингир. Кадык кижи 1 минутада 15-20 хире тыныышкынны кылып чоруур, ол болза мага-ботка агаар эргилдезиниң доктаамал негелдезин хандырып чоруур. А өкпе аарыы тыптып, хоочураанда агаар негелдези күүсеттинмес алаар болгаш 1 минутада 28-40 чедир тыныш оргу черге дүрген кылаштаары безин бергедей бээр. Ол дугайында үстүнде чижектен безин эскердивис.

Тыныш органнарының аарыглары чамдыкта янзы-бүрү хевирлерлиг. Орта төрүмелинден тыптыр чамдык тынар кегжир, өкпе аарыглары, өкпеге дегдириишкин, өкпе ыжыы, бронхиальная астма хамааржыр. Ук аарыглар эр, херээжен, аныяк назы-хары дөгээн-даа кижилерге-даа таваржып болур. Биче чаштарның организми быжыгып чедишпээнинден, оларга өкпе дегдириишкиннери таварышканда, эртери аар байдалдыг. Кырган кижилерге моон салдары база бере болгулаарын эмчи шинчилелдери тодараткан.

Өкпе аарыглары, ылангыя (пневмония, өкпе ыжыы, чамдык куяң ириңнелиишкиннер болгаш өкпе хавынга (плевра) суг тыптырынга идигни берип турар факторлар бар, өлче сагыш салып, багай салдар чедирбес аргазын баш удур алыры кончуг чугула.

Өкпе аарыглары тыптырынга янзы-бүрү кемдээшкиннериниң салдарын айытпас аргажок. Чамдык факторларны ап көөрге мындыг. Өкпеге дегдириишкин (азы пневмония — өкпе аарыы дээн утказыг грек сөстен укталган) туберкулёз, өкпеге ириңнелиишкиннерин колдуунда-ла организмге микробтар тывылдырар. Олар аас-думчук, тынар кегжирлер дамчыштыр организмче кирер. Оон тынар бронхилерге, өкпеге турумчуп, өзүп көвүдеп, хоралыг токсиннерин ылгап, ханы өскерлиишкиннерин тывылдырарга аараан кижиниң мага-боду изип, шыырныгып, чөдүрүп, берге таварылгаларда дембээреп-даа болур. Ооң-биле чергелештир чүрек шапкыланып дүргедээр, шагшиинээ үстүр, деридер, хөрээ кагылар-даа болу бээр. Өкпениң улуг хемчээлдиг кезээ дегдиргенде кижиниң байдалы бергедээр, ол үеле чөдүрээрге хан-даа төктүп болур.

Тускай шинчилелдерниң тодаратканы-биле алырга, өкпеге дегдириишкинниг баштайгы 2-3 хүннеринден эгелеп эмнелгеге чыда эмнеткеннер колдуунда-ла шуут сегниир болгаш белен катап кирбес боол турар. Дегдирген соонда 5-10 хире болгаш эмнелгеге чыткаш эмнеткен кижилерни сегндир эмнедиринге дыка үр үе негеттинери тодараан. Эмчиге чытпас, өөнге эмнедип турган кижилерниң хөй нуруузу өкпеге ириң тыптырынга таваржыр ийикпе, хоочу хевирниң дегдириишкининге чедер. Харын ол аарыг уржуундан аңкыл кылып шыдавас апартылаары ховар эвес.

Чаа тывылган пневмонияны эмнелгеге чыда эмнетпес чорук, таакпылаар чаңчылдар, кайы-хамаан чок эмнер ижип, боду эмнеңир чаңчылдар, организмниң ниити дадыктыгарынче угланган аргаларны ажыглавазы, арагалаар чоруктар багай салдарны чедирер. Өкпе аарыын амгы үеде чедиишкинниг эмнээринге таарымчалыг эмнелгелер чылдан чылче улам-на сайзырап олурар. Дегдириишкин эрткен кижи участок азы суур, район эмнелгезинге тускай учётка чыл чедир туруп, 1-2 катап хыналданы эртери албан. Ол болза кижиге хоочу аарыг тыптырын болдурбас, баш удур хемчеглерни чорударынга ажыктыг. Ооң-биле чергелештир эмчиден кадыынга тааржыр байдалга ажылдаарының сүмезин эмчиниң комиссиязындан алыры чугула.

Өкпениң хоочурап узамдыккан аарыгларының түңнелинде, ооң агаар солчуушкунунга таарымчалыг байдалы сорбуландыр кадып, организмге кислород хандырылгазын күүседип шыдавас болу бээр болгаш ооң-биле кады чүректиң хан эргилдезиниң ажылы каржызы-биле хажыыр. Ооң түңнелинде ындыг кижилер тыныштаар, чүрээ саргыыр дүргедээр, буду ыжар, дүрген кылаштааш тыныштаар, ажыл кылып шыдавас инвалид байдалче шилчип болуурун чижектен көрдүвүс. Тыныш органнарының аарыглары өске аарыглар-биле чергелештир кижилерге бо-ла таваржып, оларның кадыын үреп, ажыл-амыдыралга нарын байдалдарны тургузуп, инвалид болур байдалга чедирер. Ону болдурбас дизе, чамдык бөдүүн аргаларны шиңгээдип алыры ажыктыг.

Бирээде, кижилерни чажындан бойдустуң соок өскерлиишкиннеринге дадыктырары, ажылдаар, чемнеңир чурумун чаңчыктырары, эртенги гимнастикага, күш-культурага, туризмге ынак кылдыр оларны кижизидери чугула. Думчук, ок-таалайның чамдык аарыгларын бичезинден үзе эмнедири шын тынарынга дузалыг. Ооң-биле чергелештир думчук-биле тынып чаңчыгар херек. Чүге дизе думчуктуң иштинге агаар доврак-доозундан арыглаттынар болгаш чылый бээр. Аас ажып алгаш тынар кижилерниң өкпезинге соок агаар, хир кирер болгаш тынар органнарга аарыгларны өөскүдер. Думчук иштиниң доврак-доозуннуг черге чорааанда дустуг, азы сода холумактыг суг-биле чуп чаңчыктырары, харындаа хүнде 2-3 катап соок, хайындырган суг-биле чуп өөредири чугула.

Ийиде, таакпылаар чаңчыл-биле демиселди күштелдирери, хоорай, суурларның болгаш ажыл-агый черлериниң агаарын арыг байдалга тургузар талазы-биле дээштиг ажылдарны чорудары. Бүгү чурттакчы чон чылда 1-2 катап өкпе-чүрээн рентгенге хынадыры чугула, ол чамдык өкпе турберкулёзун, ыжыкты эрте тодарадып кижини дораан сегнди эмнеп каарынга дузалыг. Кадык кижилерни өкпе аарыындан камгалаар профилактика аргалары мындыг янзылыг. Өкпеге дегдириишкин эрткен болгаш туберкулёзтан аараан соонда, кижилер чурттап турар черниң эмчизиниң хайгааралынга туруп, чылда чогуур хыналдаларны эртер апаар. Грипп, челбик аарыглары нептерээнде эмчиниң сүмезин ёзугаар аарыгны дагын болдурбазынче угланган эмнээшкиннерни эртери чугула. Өкпезинде хоочулуг кижилер эмчиниң тускай комиссиязының шиитпирин алгаш, кадыынга таарымчалыг ажыл-мергежилди өй-шаанда шиңгээдип алыр чүге дизе аарыгны өөскүтпес.

Бо ниити хемчеглер-биле чергелештир, өкпе аарыгларындан хоочураан кижилер витаминниг чогаа, кат-чимис, эки шынарлыг эът, сүт аймаан, ылангыя тарак, хойтпак, чылгы мал хымызын чемге ажыглаар болза эки. Тус черниң арыг агаарлыг аржааннарынга дыштаныры, өкпе аарыгларынга таарымчалыг санаторий, курорттарга эмнедири ниити комплекстиг эмнээшкинниң бир кезээ болуп турар.

О. МАРТАН-ООЛ,
терапевт-эксперт.

ТВ

ИЮЛЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.45 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.40 — 11.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Тоску вал» деп уран-чечен телефильм. 15.40 — Дөрт танкист болгаш ыт». Уран-чечен телефильмниң 19-ку сериязы. 16.40 — Черде, дээрде болгаш далайда. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.40 — Школачыларга дамчыдылга. 18.30 — Мультфильм 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Спорттуң медээлери. 20.05 — «Дьявол во плоти» — деп уран-чечен фильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 Фильм-концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — «Бирги хүн, сөөлгү хүн». Уран-чечен телефильм. 10.00 — Мультфильмнер. 10.30 — «Мерген холдар». 11.00 — Төөгүнүң арыннары. 11.50 — Уругларга фильм. 12.40 — Тележурнал. 13.10 — Немец дылы. 13.40 — «Он алдылыг болгаш оон-даа улуг назылыг». 14.25 — Татар телевидение программазы. 15.40 — 15.45 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Школа амыдыралы». 18.45 — Уругларга фильм. 19.05 — «Делегейде болуушкуннар дугайында». 19.25 — «Аяя тову». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Документалдыг фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга». Уран-чечен фильм «Братушка» 22.45 — 23.05 — Документалдыг фильм.

Солуннуң дараазында номери июль 27-де үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге биче чаъстаар, мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 7—12 градус, хүндүс 19—24 градус, чамдык черлерге 12—17 градус.

Кызылга бүргеп, аязыр, биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 10—12 градус, хүндүс 20—22 градус.

КИНО

ИЮЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Собака Баскервилей» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабские приключения» 9.20, 11.10, 15.00, «Чрезвычайное поручение» 13.00, 18.40, «Песочные часы» 16.50, 20.40 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Смерть среди айсбергов» 15.00, «Люби, люби, но не теряй головы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ИЮЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ» «Парк» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кащей бессмертный» 9.30, 12.50, «Вам и не снилось» 11.00, 14.20, «Смерть среди айсбергов» 16.10, 18.00, «Пришло время любить» (2 сериялыг) 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чингачгук — Большой змей» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуз, бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап

Чагыг № 2014

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01010

им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 173 (12563) | 1984 чылдың июль 27, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

ТУК БИСТИИНДЕ

—«Тыва коммунэнергонуң» коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка бедик көдүрлүүшкүннүг киржип турар. Бистиң бүдүрүлге ийиги кварталдың түңнели-биле СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугун алган.

Бирги чартык чылда электри энергиязын бүдүрериниң планы 109,4 хуу, чылыг энергиязыны 103 хуу күүсеттинген. Хереглекчилерге электри болгаш чылыг энергиязын чедирери база ажыр күүсеттинген.

Бүдүрүлге нийтизи-биле эрткен 6 айларда электри болгаш чылыг энергиязының чидириглерин эвээжеткен, энергияның бот-үнезин чингедирин чедип алган. Электри энергиязының чидириглери 0,1 хуу, чылыг энергиязының чидириглери 0,29 хуу кудулаан. Энергияның чидириглерин кудулатканындан, бот-үнезин чингеткениинден 12 муң рубльдиң камналгазы алдынган.

Онаашкан ажылынга харысалгалыг мурнакчылар бистиң участоктарывыста эвээш эвес. Оларга Кызылдың электри четкилеринден диспетчер А. Н. Латушкин, улуг монтер В. С. Марошкин, септелге бригадазындан электромонтер А. Ф. Чефонов, электромонтер-кабельщик С. Г. Пархоменко болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Кызылдың электри четкилери бирги болгаш ийиги кварталда эки көргүзүглерлиг ажылдаан.

Чылыдылга четкизинден № 2 участоктуң (улуг мастери А. И. Преславцев) бирги чартык чылда хереглекчилерге чылыг энергиязын чедиреринин планын 111 хуу күүсеткен. № 2 участоктуң коллективи социалистиг чарышка шаңналдыг черлерин каш удаа ап-даа турган. Мурнакчы слесарьлар В. А. Экмонов, Л. П. Сметков, сварщик Л. И. Лебедев олар чылыдылга четкизин кышкы сезонга белеткеп, септелгезин чорудуп турар.

Г. ХАРДИНА,
«Тыва коммунэнергонуң» план килдизиниң начальниги.

Мал чеминиң белеткели — шалыпчы фронт

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозта мал чеминиң белеткелин хайнышкынныг чорудуп турар. Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айында ылангыя Конгар-оол Санчаттың, Докпар-оол Кыргыстың удурткан бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган ийи звено шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Звенолар сиген кезилдезин дөңгеликтиг, суглуг, оңгулчиңгилдиг-даа черлерден ажылдаар техниказынга үрелиишкинин болдурбайн, организастыг чорудуп келген.

Совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди нийтиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээринге бичии-даа халас үени эрттирбейн, бар аргаларны чөп ажыглаар сорулгалыг салган. Ынчангаш шалыпчы айда мал чеминиң белеткээриниң темпизин улам күштелдирген.

Совхоз бо чылын 3065 тонна сиген белеткээр планныг, ол пландан 2180 тоннаны механизастаттынган 2 звено белеткээрин хүлээнген. А хойжу дөрт бригада 480 тоннаны, артканын суурнуң бүгү албан, организация черлеринге онааган. Машина-трактор мастерскаязы, тудуг, автотранспорт организациялары 50—80 тонна чедир сигенни белеткээрин планнаан.

Бо хүннерде совхозтуң сигенчи звенолары-биле черлелештир организациялар, коллективтер мал чеминиң белеткелинде массалыы-биле киржип турар.

«О. Шынаа» совхоз мал чеми белеткээриниң планын сентябрь 1-ге чедир бүрүн күүседир сорулганы салган.

С. АРТЫНА.
О. Шынаа суур.

ҮНҮЖҮ ЭКИ

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң суггаттыг шөлдеринде бо чылын тараан тараа, сигенниң болгаш кукурузаның, картофельдиң дүжүдү багай эвес. Совхоз нийтизи-биле 300 гектарга тараа культуралары, 850 гектарга чаңгыс чылдыг сигеннерни, 8 гектарда картофельди, 4 гектар ногаа аймаан тараан.

Бо хүннерде тараа культураларының, чаңгыс чылдыг сигенниң суггадын үш катап суггарып дооскан. Базырак, Бедик-Хавак болгаш Кедээ-Шөл деп черлерде сигенниң үнүжү моон мурнунда чылдарга деңнээрге багай эвес. Оон элбек дүжүттү ажаап ап болурунуң аргазы бар. Бо чылын агаар-бойдус орайга чедир соок, таарымча чок боол, тайга, хемнерниң суу орай келзе-даа, чамдык суггатчы звенолар Тываның 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш багай эвес ажылдаан. Аныяк суггатчылар Сүрүң Дайынчы, Хертек Кадр-оол, Савындай Дииң-оол Маадыр Иргит, хоочун суггатчылар Хертек Санчат-оол, коммунист Көк Серенот, херээжен суггатчылар коммунист Хорлуу Ак-оол, Күжүгет Бадарчы оларның звеноларының суггаргылаан участоктарындан тараа культураларын 12 центнерден өрү, хөй чылдыг сигеннерни 30—35 центнерден куду эвес дүжүттү ажаап ап болурунуң аргазы бар. Бо хүннерде арык-бугалар уннарындан хол-биле сиген кезер ажыл эгелээн. Ында 4 звенода 32 кижи ажылдап киришкен.

А. КАНЧЫЫР.

2,5 КИЛОГРАММНЫ АЛГАН

«Хөндергей» совхозта 268 инек, 14 муң хой, өшкү бар. Совхозта улуг-биче 800 ажыл кижи янзы-бүрү адырларда ажылдап турарлар. Оларның аразында ажыл-агыйның мурнакчы малчыннарының бирээзи Чызбак-оол Чыдын-оолович Моңгуш база ажылдап, чуртпап чоруур. Ол эрткен чылын 416 хураганы кадарып кыштаан. Оон хураганнары кыштыы хүр ашкан.

Малчын ам Кара-Ой деп черде чайлаанда көжүп чеде берген, сериин, өттүг-көктүг тайгада малын семиртип турар. Ч. Моңгуш чайлаг үнериниң мурнунда кыштаанда кажааны септеп, өдээн бөлген. Ол эрткен чайын 12 тонна сигенни белеткеп алган турган, а бо чайын ол 15 тонна чедир белеткеп алырын хүлээнген.

Кызымак малчын кыргылдаң база эки эрттирген. Бир баш тогду хураганындан 2,5 кг дүктү алган.

— Төрээн Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бүгү күжүмнү, арга-мергежилдемни салып ажылдап турар мен,— деп, ол чугаалады.

Х. ООРЖАК.
Чөөн-Хемчик район.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИР

Автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкыны бо чылдың 10 айларының планын сентябрьның төнчүзүнде күүседиринге бүзүрелдиг. Каттыжышкынның коллективи Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Коллектив сөзүн ээлээринге быжыг магадылал бар. Автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкыны Тыва автотранспорт эргелелиниң ачы-дуза чедирер бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка бирги чартык чылда тиилекчи болуп үнген. Каттыжышкынның коллективи орулга алырының планын 105,4 хуу, ачы-дуза чедирерин 109 хуу, ооң иштинде көдээ черлерге 109 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 109,8 хуу күүсеткен.

Каттыжышкынның бодунуң бүдүрүлгелериниң аразында чарышка Кызылдың автовокзалы бирги, Ак-Довурактың автостанциязы ийиги черни алган. Кызылдың автовокзалы ачы-дуза чедирилгезин 108,3, орулга киирерин 112,1 хуу, а Ак-Довурактың автостанциязы ол көргүзүглерин дес-дараалаштыр алырга 106,3 болгаш 114,5 хуу күүсеткилээн.

Бистиң каттыжышкында ажыл-херекке төлептиг улуг-хуузун киирип, эки ажылдап турарлар хөй. Оларга Кызылдың автовокзалындан кассир Г. В. Устинкова, дежурныйлар Е. В. Шагалова, М. И. Глызина, Ак-Довурактың автостанциязындан В. Я. Араштаева болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Г. ГОСПОРОВИЧ,
автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының план килдизиниң начальниги.

МУРНАКЧЫЛАР

«Кызыл тараачын» совхоз бирги чыл чартыында 207,9 тонна эътти күрүнеге дужааган, азы ол талазы-биле планын 115,5 күүсеткен. Сүттү 978 тоннаны дужааган, ол дээрге эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 48,4 тоннага хөй болуп турар.

Нийтиниң ажыл-херээнге боттарының төлептиг улуг-хуузун киирип турар мурнакчылар совхозта хөй. Билелиг сүт-бараан фермазындан саанчылар Раиса Биче-оол, Анна Дыртык-оол, Туранның төп сүт-бараан фермазындан Александра Чудина, Зоя Седипей, Надежда Мотилкина, Светлана Сат олар боттарынга быжыглаан инектен-не сүт саап алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Бызаа ажаакчыларындан эки көргүзүглерни чедип ап, кызымак ажылдап келгеннер бар. Дорлаа Санданның азыраан бызааларындан дуп-хүнде ортумаа-биле 600 грамм немелде деңзини алыр турган, херек кырында 698 граммны ап турар. Момбуй Доржу, Чысымаа Иргит хүнде-ле 800 грамм чедир ортумак немелде деңзини алган.

Бистиң корр.

ХЕРЭЭЖЕН КОСМОНАВТЫНЫҢ АЖЫК КОСМОСЧЕ ЭҢ БАШТАЙ ҮНГЕНИ

СЭТА-ның дыңнадыы

Орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-11»— «Союз Т-12» эртем-шинчилел комплекизиниң ужудуушкунунуң программазын ёзугаар 1984 чылдың июль 25-те космонавтылар Светлана Савицкая-биле Владимир Джанибеков олар ажык космос делгемиинче үнүүшкүнү кылганнар.

Үнүүшкүнүнуң кол сорулгазы нарын технологтуг операцияларны — ажылдарны кылырынга таарыштырган хол-биле башкарар чаа универсалдыг херекселди шенээри боор турган. Ол ажылга херээжен-космонавт база идепкейлиг киришкен. Москва-биле 18 шак 55 минута турда, космонавтар даштыкы эжикти ажыткаш, станциядан үне бергеннер. Шилчилишкин өрээлчигежинге олар бичии хемчээлдиг электронуг херел херекселин, башкарылга пультузун, ток хуулдурукчузун болгаш демир бүдүштүг везектерлиг планшетти белеткеп алганнар. Светлана Савицкая хол-биле ажылдаар универсалдыг херекселдиң дузазы-биле калбак демирлерни везериниң, тудуштур каннаарының болгаш оларның кырын доозуннадырып, шыварының ажылдарын дес-дараалаштыр кылып күүсеткен. Владимир Джанибеков ол үеде кино тырттырып, телерепортажты кылган. Ооң соонда космонавтылар кылыр чүүлдерни солушкан. Ында чеде берген экспедицияның командири өске хевирлерге технологтуг ажылдарны база-ла дес-дараалаштыр кылып күүсеткен. Ажылдарны кылып доосканының соонда херекселдерни болгаш кылган чүүлдерниң хевирлерни шилчилишкин өрээлчигежинге чедир эккелген.

Космонавтылар үнүүшкүнүнүң сөөлгү кезээнде станцияның даштыкы хаваазынга моон мурнунда-ла тургускан, ажык космос байдалынга үргүлчүлелдиг үеде чораан, янзы-бүрү хевирлиг материалдарлыг панельдерни адыргаш, станцияның иштинче дедир киирген.

Светлана Савицкая болгаш Владимир Джанибеков айыттынган ажылдарны чедишкиниг күүсеткениниң соонда, станцияның иштинче катап кирип келген. Оларның ажык космос делгемиинге чорааныының нийти үези 3 шак 35 минута болган.

Космонавтылар Леонид Кизим, Владимир Соловьёв, Олег Атьков болгаш Игорь Волк олар ажык космоска ажыл чоруп турар үеде станцияның системаларының болгаш тускай хептер — скафандрларның ажылдап, ажыглаттынарын хынап, Светлана Савицкая, Владимир Джанибеков-биле радиохарылзааны кылып турган.

Ажык космоска ажыл чоруп турарының үезинде орбита комплекизиниң экипажы планнаттынган графикти бүрүн-биле барымдаалавышаан, бир деңге, бүзүрелдиг хөделип турган. Космонавтыларның кадыының байдалы эки.

Херээжен космонавт Светлана Савицкая ажык космосче делегейге эң баштайгы үнүүшкүнү кылган. Космос делгемиинге ооң кылып, күүсеткен нарын шенелделери орбитаның башкарылгалыг комплекизиниң чүгле иштинге эвес, харын база ажык космоска-даа нарын ажылдарны кылыр үеде херээженнерниң ылавылаалдыг ажылдап болурунуң аргазын көргүскен.

Космоска ужар «Союз Т-12» корабльдың экипажы. Оң талазындан солагай талазынче: экипажтың командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Владимир Александрович Джанибеков, космонавт-шинчилекчи ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчу-шенекчизи Игорь Петрович Волк, борт-инженер ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Светлана Евгеньевна Савицкая.

В. ЧЕДЕРИНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«ЗАРЯ» харылзажырынче кыйгырып тур

В. Джанибековтуң, С. Савицкаяның болгаш И. Волктуң орбитада «Салют-7» станциязынга бир неделя ажылы доозулган. Ол неделяда бүдүн-чартык шак болгаш-ла, эфирге: «Маяктар», «Памирлер», мен —«Заря»-дыр мен! Харылзаажы үнүңер!»—дээн сөстер чаңгыланып келген. Космонавтыларга чер кырынга дан адарын болгаш хүн ажарын сагындырып кээр ол кыйгы ужудуушкун башкарар төпке хамааржыр. Ужудуушкун удуртукчузунуң оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының эдилекчизи В. Благов-биле СЭТА-ның корреспондентизи ужурашкаш, ол төптүң специалистериниң бөгүнгү ажыл-ижиниң дугайын чугаалап бээрин дилээн.

— Ужудуушкунну башкарарынга программаларны эң-не чиге эки күүседирин хандырар ужурлуг дыка хөй янзы ажылдар хамааржыр. Медээлер солчурунуң бүгү ажылдары станция-биле ужудуушкун башкарар төптүң аразынга чугаалажып, харылзажырының аргазы-биле боор турар. Бистер хүннүң-не «Салют-7»-биле харылзааның он алды сеансызын кылыр болгаш оларның чаңгызындан безин янзы-бүрү муң-муң медээлерни ап турар бис. Станцияда чүс-чүс системалар, приборлар, эртем аппаратуралары бар болгай. Бир эвес башкарылга төвүнде эң болбаазырангай электроннуг санаалга техниказы чок болза, ол бүгү информацияларны сайгарары канчап-даа болдунмас ужурлуг.

Бистер шенелделерни күүсеткениниң дугайында түңнелдериниң хөй кезиин харылзаа сеансыларының үезинде телеметрия шугумун ёзугаар ап турар бис. Ындыг ажылдың үезинде аппаратураларның параметрлерин база хынаар. Чижээ, бо ужудуушкун үезинде дыка хөй медицина шинчилелдерин кылып турар. Бисте экипаж кежигүннериниң кадыының байдалын эң-не шалыпкыны-биле хайгаараарының аргалары бар боор турар. Чижээлээрге, «кардиокассета» дээр шенелде бар. Космонавтарның бирээзинде ажылдаарынга шаптыктавас нарын, бичии хемчээлдиг приборнуң дузазы-биле электриниг кардиограмманы бир хүнүң бүгү дургузунда бижиткеш, ону магниттиг лентага дүжүрүп алыр. Ооң соонда харылзаа сеансызының үезинде ол хөй шак иштинде бижиттинген чүүлдү каш-ла секунданың иштинде дыка дүрген медицина хандырылгазының бөлүүнче дамчыдыптар.

Бисте амгы үеде база бир арга бар апарган: чүректиң тырттырган чуруктарын телешугум-биле ап турар бис. Космонавтыларның чүректериниң ажылдаарын «Эхография» дээр программаны ёзугаар шинчилеп турарының үезинде ону видеомагнитофонга бижидип алыр. Ооң соонда ол чурукту радиошугумнарны дамчыштыр черже «октап бадырып» турар.

Экипажтың долгандыр турар чүүлдерни шинчилээриниң программазын ёзугаар ажылдап турарының үезинде онза хөй медээлерни алыр бис. Космонавтылар хаттыг-шуурганнарлыг тайфуннарның, циклоннарның тыптып, күштелип чоруурунуң дугайында, доозун-довурактыг хат-чаъстың болгаш арга-ыяш өрттерниң дугайында медээлерни үргүлчү-ле дамчыдып турар. Ол бүгүнү УБТ дораан-на чогуур черлерже: организациялар, эртем институттарынче дамчыдып бээр.

— Экипажтар программага кандыг-бир шыңгыы өскерилгелерге күзелдии-биле чөпшээрежип турар бе?

— Бир эвес үр хуусаалыг ужудуушкун дугайын чугаалаар дээр болза, ооң эртем программазын ужудуп үнериниң ырак мурнунда-ла тургузуп каан болур. Бүгү-ле чүүлдерни хүннер болгаш шактар аайы-биле айтып каар: бөгүн —технология, даарта — геофизика — дээш, оон-даа ынай. Ынчалза-даа хенертен чамдык таварылгалар база болгулай бээр. Чижээлээрге, августуң бирги хүнүнде ужудуушкунуң 12 шакта экипаж доктаамал аппаратура-биле Памирниң меңгилерин чурукка тырттырар дээн. Ол үеде станция ол черниң кырынга чоруур ужурлуг. Ынчалза-даа ол районну хенертен булут кээп дуглай берген дижик. Ынчангаш, бир эвес чурукка тырттырарының мурнуу чарында хүн синоптиктер дээр арыг болбас деп «төлгелээн» болза, ол шенелдени соксадыр апаар. Ынчан дүрген планнаашкын бөлүү даартагы хүнге программаны дораан-на өскертир. Станцияда чеде берген экспедиция кандыгыл дээрге, ооң программазын үстү бээр таварылгалар эң эвээш болдурарын оралдажып турар бис.

— Космонавтылар шенелделерин кылырындан аңгыда, автоматикага дагзып болур хүн бүрүнүң хөй ажылдарын база күүседип турары билдингир болгай. Экипаж-биле УБТ-ниң аразынга ындыг ажылдарны канчаар хуваап турар-дыр?

— Бистер приборларны ажылдадыры болгаш соксадыры, ЭСМ-нерге айтыышкыннарны сугары дээн ышкаш, өске-даа ындыг бөдүүн ажылдарга эң эвээш чардыксыг дээш оралдажып турар бис. Чамдык нарын ажылдарны база-ла черден айтыышкыннарны ёзугаар күүседип турарлар. Чижээлээрге, станцияның шимчедикчизинге «Прогресс» корабльдерден кывар чүүлдү долдурарын космонавтыларның киржилгези чокка кылып турар. Баллистиктиг санаашкыннарны, ужудуушкунуң траекториязын таарыштырарын башкарылга төвү кылып турар.

— Ам станцияда алды космонавт бар болгай. Ындыг байдал башкарылга төвүнүң ажылынга кандыг салдар чедиргенил?

— Төптүң барык бүгү албан черлериниң ажылының улгадканы тодаргай боор турар. Алыр медээлерниң хемчээли барык ийи катап көвүдээн. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Шенелделер кылыры база көвүдээн. Алыр медээлеривис-даа көвүдээн, станцияже дамчыдар чүүлдеривис база арбыдаан. Ындыг-даа болза, мурнундагызы ышкаш, база-ла дөрт ээлчег-биле ажылдап турар бис. Ынчалза-даа УБТ-де кижи саны көвүдээн. Ол хире дыгыы программа турда, ындыг болур-даа ужурлуг.

Бригада керээзи — боттанылышкында

ЧООРТУ ШИЛЧИДЕР БИС

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Планнаашкынны экижидериниң болгаш ажылды бүдүрериниң ажыктыын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалында ажылдың материалдыг идиг бериишкиниң болгаш бригада керээзиниң калбаа-биле хөгжүдериниң организастаарын айыткан. Бо айтырыгларга хамаарышкан ажылдар «Тыва кобальт» комбинатта кол черни ээлеп турар.

Ындыг ажылдарны чедиишкиниг боттандырарының кол бырлазының бирээзи болза, бүдүрүлге бригадаларының ажылын экижидип турганш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин хандырары болур. Продукцияны бүдүрериниң хемчээлин база оон хамааржыр болганда, ооң шынарын экижидеринче кичээнгейни салыры артык эвес. Комбинаттың цехтеринде участоктарында 56 бригаданы тургускан. Ында аңгы-аңгы мергежилдиг кижилери ажылдап турар. Бригада керээзи-биле ажылдаар кылдыр чер үттекчилериниң бир бригадазын тускайлаан. Олар ол депшилгелиг арга-биле март айдан эгелеп ажылдай бергеннер. Ажылдың ындыг хевиринче автоорук тудуузунуң бир бригадазы июнь айда шилчээн.

Комбинатта бригада керээзин амдызында рудниктиң, капитал тудугнуң бригадаларынга ажыглап болур арга бар. Ынчалза-даа тудугга ону киирерингe чамдык бергелер шаптыктап турар. Тудугну ажыл-агый аргазы-биле чорудуп турарындан ол болдунмас чыгы. Кол материалдар — түүйбү, демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар, цемент чарыгдалынга акша-херекти тускайлаваан. Хандырыкчы организациялар быжыглаттынмаан. Түүйбүнүң кээри үзүктелиишкиниг. Демир-бетон кылыгларның хөй кезиин Норильск, Красноярск хоорайлардан эккеп турар. Ынчангаш тудуг бригадаларын доктаамал хандырар арга чок болуп турар.

Тудугнуң болгаш септелге-механиктиг цехте слесарьлар бригадаларынга ажылдың чаа хевирин шиңгээдип ап тура, нийти бригаданың ажыл төлевирин оларның ажылдаан үезин барымдаалап азы чижегел-саналга разрядтарын ёзугаар үлептир көөрүн чурумчуткан. Кижи бүрүзү нийти бригаданың ажыл-херээнге кайы-хире улуг кииргенин барымдаалап төлээринге шак ындыг чурум эптиг болуп турар.

Удуртукчуга сөс

Септелге-механиктиг цехтиң слесарьлар бригадазы нормалаан онаалда ёзугаар ажылдап турар. Бир эвес бригада планын күүсетпейн баар болза, анаа шаңнал акша төлевес. Күш-ажылдың ындыг хевири — сагылга-чурумну быжыглаарынга дээштиг салдарны чедирип, ажылдың күүселдезин, ооң шынары дээш харысалганы бедидип турар. 1983 чылда ажыл төлевирин кижи бүрүзүнүң киржилгезин барымдаалап үлээр бригадаларның саны 4 турган болза, бо чылын олче шилчидер ужурлуг бригадаларның 12 хуузу депшилгелиг арганы шиңгээдип эгелей берген. Нормалаан онаалда ёзугаар токарьларның 2, электри цегиниң 2 бригадазы ажылдап турар.

Ажылдың мурнакчы методтарын ажыглаарын Хову-Аксынга элээн каш чылдар мурнунда-ла эгелээн. Баштай-ла ол ажылче 1984 чылдың сентябрьда Хову-Аксы партияның чер оргумакчыларының П. С. Анисимовка удурткан бригадазы шилчээн. Ооң соонда арткан үш бригада ынчаар ажылдап эгелээн. 1983 чылга чедир ол бригадалар күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалавайн ажылдап турганнар. Чамдык кижилер мурнакчы ажылчыннарның хөлегезинге туруп алгаш, кызымак болгаш шудургу ажылдавайн, былдамыштаар хөөннүг турганы эрткен үш чылдарның практиказы көргүскен. 1983 чылдың төнчүзүнде чер ажылдарының мастери М. Г. Алексеенко удурткан бригада ажылга кижи бүрүзүнүң киржилгезин барымдаалаар методту ажыглай берген. Ажылдың төлевирин, шаңнал акшазын ынчаар хуваар кылдыр доктааткан чорук ажылчын бүрүзүнүң бот-идепкейин көдүрген. Оларның ажылга хамаарылгазы өскерилген, ажылдың шынары, сагылга-чурум экижий берген. Анаа чижек кылдыр М. Г. Алексеенконуң бригадазының көргүзүглерин деңнеп көрээл. 1980 чылда бригаданың ажылдап кылымышкыны 134 хуу турган болза, 1983 чылда 148,5 хуу болган. 1981 чылда бир ажылчын айда 290 рубль ажылдап кылган болза, амгы үеде 330—350 рубль чедип турар.

Мооң мурнунда чылдарда ажылчын кижи брак кылып, ажылдан озалдап, прогулдап-даа каарга оон ындыг-ла чиңгиг негелде салбайн турган. Ам ындыг эвес. Ажыл төлевири хуваары кижи бүрүзүнүң ажылга киржилгезинден хамааржыр апарганда, өскелерден чыда калбазын кым-даа үнелеп, бодап бээр апарган. Ынчангаш бригада керээзи кыска хуусаалыг кампания эвес болганда чүнү барымдаалаарын баш удур планнап, чугаалажып, сайгарып көрүп ап турар бис. Чаа депшилгелиг арга-ла дээш өлче коллектив бүрүзүн хары угда шилчиптейн, а чоорту. Бодамчалыг чорударын партия эге организацияларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, план килдистериниң удуртукчуларын дамчыштыр шиитпирлээр апаар бис.

В. ПЕТРОВ,
«Тыва кобальт» комбинатта партком секретары.

ХЕРЕГЛЕЛ БАРААННАРЫН ШЫНАРЛЫГ БҮДҮРЕР

Улус ажыл-агыйының мурнунда чоннуң хереглел бараанналрын эки шынарлыг, негелдеге дүүштүр бүдүрер, ооң ассортиментизин чаартыр сорулга туруп турар. Чоннуң хереглел бараанналрын бүдүрүп турар бүдүрүлгелерни алгыткан болгаш бо айтырыгже улус ажыл-агыйының өске адырларын база кииридиптирген. Сөөлгү үеде культура-амыдырал болгаш ажыл-агый херегледиинин чаа бараанналрын бүдүрерин республика типографиязы, «Тыва сеттелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводу, Тываның электри четкилери болгаш өске-даа бүдүрүлгелер чедип алган. Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле чамдык эки көргүзүглер чедип алдынган. Беш чылдың эгезинден эгелеп 43 кылыгларга Шынар демдээ тывыскан, 2 миллион ажыг рубльдиң эки шынарлыг продукциязын бүдүрген. Брактан болгаш эде кылыышкыннардан чидириглер кызырылган, «Н» индекстиг болгаш бирги сорттуң кылыгларын бүдүрерин көвүдеткен.

Кызылдың дааранылга фабриказының бүдүрген продукциязы чоннуң үнелелин чаалап ап турар. Амгы үеде ол республикада күрүнениң Шынар демдээн тывыскан продукцияны бүдүрүп турар чаңгыс бүдүрүлге болур. Бо чылын дээди категорияның продукциязын бүдүрериниң хемчээли 20 хуу чедир көвүдээн. Бо талазы-биле план 184 хуу күүсеттинген. Ылаңгыя ясли, школа назылыг уруглар плательер, сарафаннар, улуг улуска халаттар эки даараттынганын садып алыкчылар демдеглеп турар.

Бүдүрүлге технологиязын чаартпышаан, кадрларның мергежилин болгаш харысалгазын бедитпишаан, Кызылдың эът комбинадының, хоорайның сүт заводунуң коллективтери эки көргүзүглерни чедип ап турар. Брак болгаш садыг организацияларындан дедир эгидиишкин эвээжээн болгаш чем продуктуларының шынары экижээн. Бо бүдүрүлгелерде шынар башкарарының комплекстиг системаларын тургускан. Ооң ужур-дузазы болза, ажылчын бүрүзүнүң ажылының шынарынга үнелелди берип, ону материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкин-биле холбап турары. Шынарлыг ажыл дээш шаңналга немелде төлевирин шаңнал акшаны немей, брак кылганы дээш акшаны казып турарын чедип алган болза, нийти көргүзүглер экижир дээрзин үстүнде бүдүрүлгелер бадыткап турар.

Өске улуг-улуг бүдүрүлгелерде шынар экижидеринче шоолуг кичээнгей салбайн, технологтуг дүрүмнерин хажыдып, стандарттарга болгаш техниктиг негелделерге дүүшпес продукция бүдүрерин болдуруп турары четпес. Шак мындыг байдалда шынарны экижидеринче ажылчыннарның чүткүлү чок болбас аргажок. Борта чамдык чижектерден кирип көрейн. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелеринге беш айлар дургузунда 14 хыналдаларны чорудукан. Продукцияның чартындан хөй кезии шынар чок болуп турар. Хлеб болгаш булочка кылыгларын чиг, хевири багай, дензизи четпес болганын хыналдалар илереткен. Шынар чок продукция бүдүртүнүп турарының чылдагааны технологтуг дүрүмнүң кудузунда, хлеб заводунда дериг-херекселдериниң эргижирээнинде болуп турар. Техниктиг контроль килдизи негелдени кудулаткан. Ылаңгыя Чадааның, Бай-Хаактың, Турандың хлеб заводтарының продукциязының хөй кезии бракталтыңган.

Чоннуң хереглел бараанналрын бүдүрүп турар бүдүрүлгелериниң бирээзи — Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң чоннуң ус-шевер кылыгларының шенелде бүдүрүлгези. Орта кылдынган 158 суй-белектерниң 120-зи нормативтиг документацияга дүүшпээни-биле үндүр бижиттинген. Эталон көргүзүглерни бадыткаан шыйыглар чок болганындан хемчээлдер ангы-ангы, уран-чечен онзагай талазы эки көзүлбээн болуп турар. Өскээр чугаалаарга, брак бүдүрериниче калбак орук ажыттынган, кым чүнү күзээнин кылып турар. Ынчангаш продукцияга үнелел бээри, ону хынаары безин берге. Бо бүдүрүлге ак эки шынарлыг продукцияны бүдүрер ужурлуг. Ооң продукциязы чүгле бараан эвес, уран чүүл чогаалынга деңнежип турар кылдыр кылыры күзенчиг.

Кызылдың мебель фабриказында чамдык экижидилгелер бар-даа болза, кылыглар ам-даа садып алыкчыларның негелде-хереглелин хандырбайн турар. Геометрлиг хемчээлдериниң карышкаа, шпоннарны багай тырбалааны, лактап чаар ажылдарның шынар чогу, ол ышкаш чыып-эптээр ажылдарны буу-хаа кылганы фабриканың продукциязын долузу-биле брактаарынга чедирген. Бүгү технологтуг операцияларны шыңгыы контрольга алырын, кылыгларның шынар характеристиказының хемчээлин тодарадырын чедип алыр болза, продукцияның шынары экижир дээрзи билдингир. Мында пресстээриниң режимин шууг контрольдан үндүрген, ынчангаш шкафтарның хаалары ажыглал үезинде, чуга шпону адырлы берзе, анаа торлап каап болур. Чамдыкта продукция магазин четпээнде безин бо чергелиг үрелиишкиннер таварыжып турар. Эштээр цех өске цехтерниң брагын көре тура-ла, үрелик кезектерни зарии эгедээрин болдурбас болза эки. Шак мындыг четпестер мебель бүдүрүп турар өске-даа бүдүрүлгелерде таваржып турар.

Холодильник, телевизор дээн чижектиг нарын техника контрольдуң болгаш шенелде херекселдериниң приборлары чокта септеттинмес дээрзи билдингир. Рембыттехника каттыжыышкынында хемчээр херекселдер чедишпес, бар-даа болза олары үрелик болганын хыналда илереткен. Ындыг болган ужурунда септелгени дужакелбиже кылып турар. Ооң түңнелинде септеттинген аттыг техника эрте ажыглалдан үнүп турар.

Эрткен чылын чорутткан стандарттарның болгаш хемчээр техниканың байдалын хынаан 36 хыналдалардан 36-зы брактарны тодараткан азы продукцияның 86 хуузу шынар чок болуп турар. Бо чылын чорутткан 16 хыналдаларның 14-ү шүгүмчүлелдиг түңнелдерни үндүрген.

Алгы заводу, Социал хандырылга министерствозунуң өөредилге-бүдүрүлгелери, Үстүү-Енисейниң балык заводу, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, «Туваобувьбыт» каттыжыышкыны болгаш хеп бүдүүр, аштаар фабрика шынар экижидеринче углаңган хемчеглерни ап чорутпайн турар. Экономиктиг санкцияларны ажыглап турза-даа байдал хевээр артпышаан. Чамдык бүдүрүлгелерниң сайгартынган шынар чок продукциязын пландан уштуп, орулгазын бюджетче кирир санап турган. Хыналда материалдарын улусчу контроль комитединче, прокуратураже, арбитражче кирип турган. Ындыг турбуже, чамдык бүдүрүлгелерге болгаш удуртукчуларга хамаарыштыр хемчег алдынмайн келген. А брак бүдүрери үргүлчүлевишаан.

Шынар экижидери нарын айтырыг болбас арга чок. Күш-ажылды организастаарын экижидип, бүдүрүлге болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыктырып турган, шынарны экижидип ап болур. Шынар айтырыынче хөй-нииты организацияларының кичээнгейин күштелдирер болза эки. Социалистиг чарышты түңнээрде, шынарны колдадыры күзенчиг. Чарыш бүдүрүлгениң дээштиин бедидеринге, продукцияның шынарын экижидеринге болгаш мурнакчы дуржулганы нептередиринге улуг салдарлыг. Завод марказының ат-алдары дээш туржуру — ажылчын бүрүзүнүң, удуртукчу бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

Ю. МИТЮКОВ,
стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрүнениң кол инспектору.

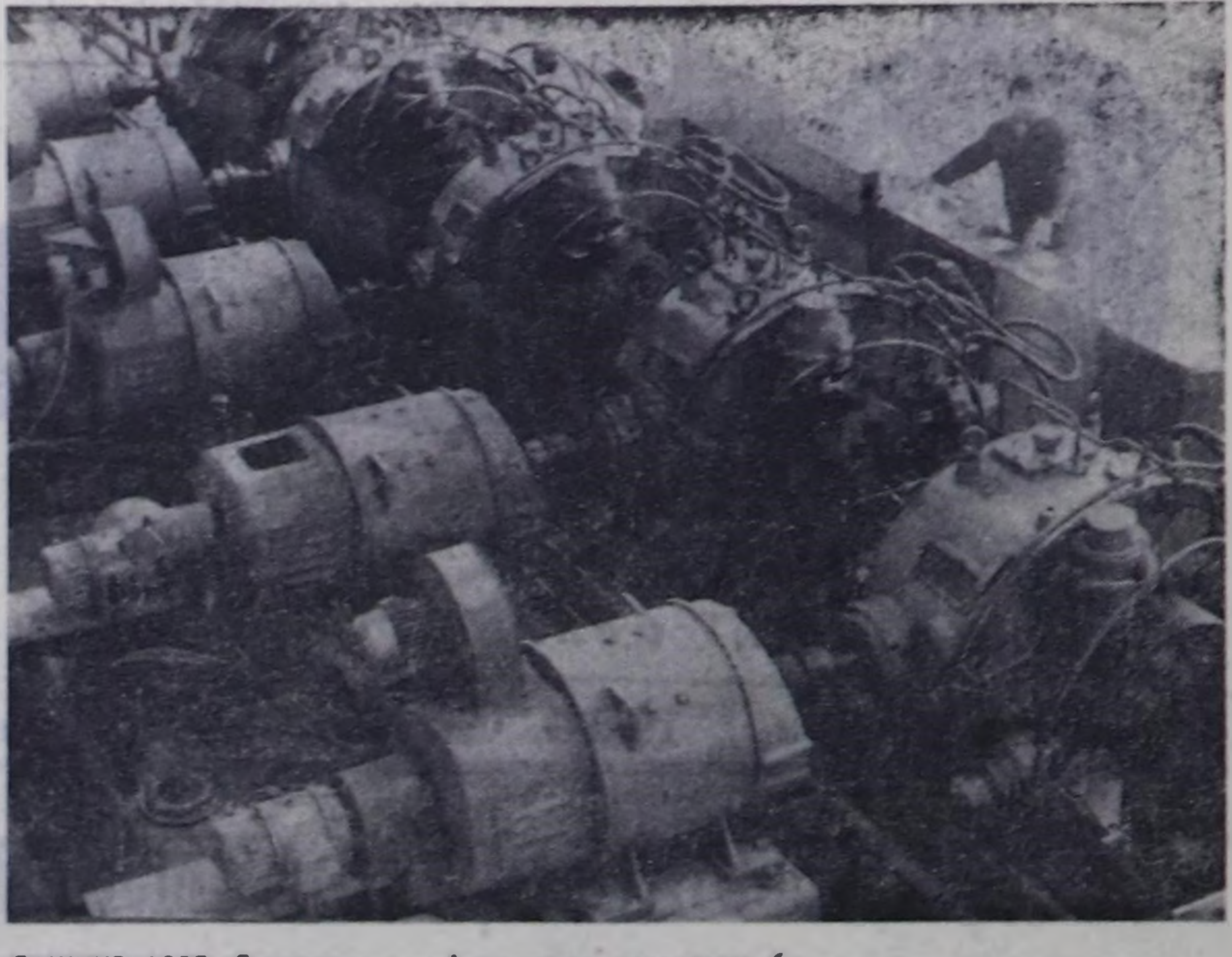

БАШКИР АССР. Белорецкиниң Калинин аттыг металлургия комбинадының коллективи Экономиктиг Дузалашпылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарга чорудуп бээр ээлчеглиг продукцияны бөлеткээн.

Мурнакчы коллектив чыл бүрүде хөй продукцияны Герман Демократтыг Республиканың улуг бүдүрүлгелеринге чорудуп берип келген. Башкирияның металлургтарының продукциязын машина, прибор тудуунга, электроника болгаш электротехника үлетпүрүнге калбаа-биле ажыглап турар.

Белорецкиниң металлургия комбинадының продукциязының кол нурузу немец өңнүктериниң бүдүргени «150» деп станга баштайгы бөлбаазырадыганы эртип турар.

Амгы үениң техниктиг бедик негелделеринге бүрүн дүүшкен бедик бүдүрүкчүлүг станнар ГДР-ниң «Грюн» фирмазындан Белорецк хоорайга кээп турар. Герман Демократтыг Республикада «Айзен унд Хюттенверк» металлургия комбинадының болгаш Белорецкиниң металлургия комбинадының аразынга кады ажылдаажылга чыл бүрүде улам-на калбарып турар. Найыралдың каңын ээзидирери, дуржулгазын болгаш мурнакчы технологияны солушары чаңчыл болган.

ЧУРУКТА: Магнитогорскиниң даг-металлургия институдунуң төлевилелин ёзугаар прокат станын ГДР-ниң «СКЕТ» комбинадынга бүдүрген.

В. ВОНОГТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДА

Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылының бирги чартынында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле багай эвес ажылдаан. Күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садар талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинген. Планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиннг боттандырар дээш хойжу бригадалар болгаш сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чарышты чыл эгезинден эгелеп дээштиг организастап келгениниң түңнелинде бо чедиишкиннер чедип алдынган. Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш совхоз СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш совхозтуң хойжу бригадаларының аразынга калбарган социалистиг чарышка Деспен салбырында «О. Шынаа кодээ Совединиң депутады Лаа Биче-оолга удурткан № 1 хойжу бригаданың малчыннары тиилекчи болган. Мурнакчы бригаданың ажыл-ишчилеринге тураскаадып Күш-ажылчы алдар тугун совхоз төвүнде көдүрген. Бо коллективтиң хойжулары 100 төрүүр хойга онаштыр 96 хураганны менди камгалап, доруктуруп өстүрген. Хойжу бригаданың ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың эгезинден бээр малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннери бедик-биле үнелээш, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму диплом болгаш 1500 рубльдиң акша шаңналын тывыскан.

Юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжының негелдезин ёзугаар 11 хойжу боттарынга алгылаан социалистиг хүлээлгелерин мракта ажыр күүсеткен. Оларга Бүрүн-Чыргал Шалык, Суван, Доспан, Кур-оол Чооду, Санаа Чимит, Александр Сумбаа, Василий Аракчаа, Анай Араажы, Лаак-оол Седен болгаш өскелер-даа хамааржыр. Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш олар 47 чедир хураганнар-биле шаңнаткан.

«О. Шынааның» малчыннары ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажырар, малга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр, Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар планныг онаалдаларын чедиишкиннг күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

С. АРТЫНА.

Төрээн чуртка эки шынарлыг хөй дукту

КЫСКА ХУУСААДА ДООЗАР

«Хемчик» совхозтуң дирекциязы, парткому, кодээ Совет күүскому болгаш ажылчын комитеди мал ажылының тускай эртемниглерин 60 чылын хөй кыргылдазынга багай эвес белеткээн. Мурнунда чылдарда кыргылданы Шыраа-Булакка азы Эрги-Барлыктың бөлүнге чорудуп турган болза, бо чылын Час-Адыр тайгазынга чаа кыргылда пунктузун хөй чуур чери-биле кады туткан. Ынчангаш Ак-Хемде, Барлык унунда, Час-Адырның бөлүнде чайлаглап турар хойжулар ырак черге хөй сүрүп, хөй артык үе-шак чарыгдавас апарган.

Совхозтан ниитизи-биле 32 кодан хөй кыргылданы эртер ужурлуг. Ажыл чаа-ла шуудап эгелей норда, тайгага уләштыр чаъстааш, элээн шаптараазыннарны таварыштырза-даа, кыргылданың темпизи кошкаваан. Сөөлгү эрткен хонуктарга чедир Час-Адырда кыргылда пунктузунуң ажылчыннары 14 кодан хойну кыргып дооскан болгаш хөй бүрүзүнден-не 2 кг чедир дүктү алган. Баштай-ла дүгү дужуп, тазарып эгелээн кодаларны кыргып эгелээн болгаш моон соңгаар дүктүң дензизи улам аартаар болгаш шынары экижирин алгаш көөрге, ажыл-агый күрүнеге бир хойдан-на 1,8 кг дүк дужаар пландың күүседип болурунуң бүгү-ле аргалары бар. Кыргылданы эрткен кодашкардан Конзай-оол Күжүгеттиң, Өрге Ооржактың, Иван Хомушкунуң кадарган ирттеризиниң бажы бүрүзүнден-не ортумаа-биле 2,2 кг дүктү алган. Кыргылда пунктузунда шуурту 60 хире ажылчыннарны доктаамал быжыглаан.

Мында күш-ажылды организастааны багай эвес болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедик. Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарыштың түңнелдерин беш хонуктаа үндүрүп, тиилекчилерге совхозтуң дирекциязының, профэвилел комитединиң мурнунда материалдыг база моральдыг деткимчени көргүзүп турар. Кыргылданың баштайгы хүннеринден эгелээш кыргыкчылар Кок-оол Саая, Бадан-оол Хомушку, Алексей Хомушку олар хүнде-ле ортумаа-биле 80 чедир хойну кыргааш, 140 кг чедир дүктү дужаан, социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келгеннер. Хол хачызы-биле кыргыкчылар Елизавета Саая, Зоя хойну кыргып турарлар. Чай-Ламажык хүнде 36—40 чедир гы дыштаныгазының үезинде эда-иезинге дузалажып турар өөреникчилер база хөй. Олардан эң алдыгы класска өөренир Шолбан Хомушку хол хачызы-биле хүнде-ле 20 хире хойну кыргып, улуг акыларынга, угбаларынга мактадып турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТА: бичии кыргыкчы Шолбан Хомушку.

Аъш-чем программазын чедиишкиннг боттандырарынга Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң кодээ ажыл-агыйының дузалал бүдүрүлгези улуг үлүүн кииририп турар. Ногаа аймаандан ангы мында чечектерни база тарып өстүрүп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи агроном Василий Лукьянович Шкоркин дузалал ажыл-агыйын сайзырадырынга идепкейлиг киржип турар. Ол эш-өөрүнүң мурнунга хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ооң удурткан ногаажылар коллективи эки ажылдаан. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш ногаажылар ортузунда чарыш калбарган. Үстүнде адаанывыс бригада чарыштарга каш удаа тиилекчи болуп келген.

ЧУРУКТА: В. Л. Шкоркин ажыл үезинде.

Сөзү болгаш фотозу А. СОДУНАМНЫЫ.

ДУРЖУЛГАДАН ӨӨРЕНИР

Ээр-Хавак кодээ Совединиң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш база Совет Тываның 40 чыл оюн болгаш совет улустуң фашистиг Германияны тиилээнинден бээр 40 чыл болур алдарлыг юбилейин күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш бо хүннерде социалистиг чарышты калбарткан. Ажыл-агыйның бүгү адырларында маңаңгызындан-даа артык күүселдиишкиниг ажылдап турар.

Советтиң девискээринде 430 ажыг өрегеде 2670 ажыг кижи чурттап, ажылдап турар. Ында ийи сес чыл школалары, үш чупар-бажың, үш клуб, дөрт ясли-сад, үш депутаттар бөлүү, 28 агитквартира дээш оон-даа өске хөй-нииты организациялары бар. Районда улуг совхозтарның бирээзи «Тээли». Ында Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы-биле кады үш улуг суур бактаап турар.

Кодээ Совет депутаттарга болгаш активке даянып алгаш, хөй талалыг өөредилге-кижизидилге ажылдарын кылып чорудуп турар. Оон тодаргай чижээнге. Советте үлегерлиг, эки ажылдыг деп мактадып турар. Найырал салбырда № 9 агитквартираның ажыл-ишчиниң дугайын бижиксейн.

Ук агитквартирада ниитизи-биле 22 өрегеде 200 ажыг кижи өөренип, ажылдап, чурттап турар. Агитквартираның даргазы аныяк коммунист А. Чалзып, пропагандизи Тээли сес чыл школазының башкызы О. Сандак. Агитквартираның ажылынга район болгаш кодээ Совет депутаттары, хоочун коммунистер Сержи Хертек, Сендек Сандак, Алдын Тандар-оол, Виктор Ламажык база суурда херээженнер чөвүлели болгаш клуб чөвүлели боттуг үлүүн кииририштирип турар.

Агитквартиралдың чурттакчылары чыл келген тудум удам өөүн көвүдеп, аныяк өг-бүлелер немежип турар. Ооң чурттакчылары кижизидилге айтырыгларын деңге шиитпирлеп, дыштанылгазын, хостуг үезин кады эрттирип, хөй-нииты ажылдарын демниг кылып турарлар. Ында ногаан ыяш, өңбазын чечектер, чиминстиг үнүштер ногаа тарывайн турар өг-бүле чок. Бажың бүрүзү телевизорлуг, газ плиталыг, дузалаа ажыл-агыйлыг. Оларның аразында быжыг корум-чурумнуг, культурлуг өг-бүле дээш социалистиг чарыш калбарган. Ону доктаамал түңнеп, тиилекчилерни өй-шаанда илередип, шаңнап, мактап турар.

Оларның кол-ла сорулгазы — чурттакчы бүрүзү-биле кижизидилге ажылын бедик деңнелге чорудары, культура айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээри, херээженнерни ажылче хаара тудары.

Агитквартирада политкичээл доктаамал эртип турар. Ылаңгыя орус дыл бөлгүмүнде улуг назылыг кижилер безин бар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун материалдарын өөренип турган. Тайбың фондузунче 35 рубльди олар шилчиткен. А школа реформазын өөренип турган, шефке алганы 7 дугаар класс-биле кады ада-иелер Ээр-Хавак сүт-бараан фермазынга барып, дузалажып ажылдааннар. Оон соонда боттарының уругларынга ойнаар чүүгүнү база кылып бергеннер. Агитквартиралдың чурттакчылары уруглардарга, хөй-нииты ажылдарынга идепкейлиг улус. Оларны бир көөрге, тайгада школа токпаа-даа хап-ла турар. Боттарының эки туразы-биле кайы-бир малчынның кажаазының кержеңия-даа хоора берген турар. Темалыг кежээлерин, ужуражылгаларны, спорттуг оюннар кежээлерин база эртирип келгеннер. Ылаңгыя «Тайбың — аас-кежик», «Шагаа», «Тоолдар» кежээлери кончуг солун эрткен. Ол ышкаш орус дыл өөренир аргыырының дааралыгын бөлгүмнери база доктаамал ажылдап турар. Улусчу чогаадылга фестивалынга ниити черни ээлээннер. Ол-ла бүгү хөй-нииты ажылдарынга эң идепкейлиг киржип, найыралдыг коллективтиң өзээн тудуп турар өг-бүлелерге Шүүдер Хомушкунуң, Чалан-оол Хомушкунуң, Ашак-оол Кончуктуң, Самба-Люндуп Чалзыптың болгаш оон-даа өскелериниң өг-бүлелерин хамаарыштырып болур. Бүгү-ле ажыл-херээн олар Совет Тываның 40 чыл оюнга алдаржыдып турарлар. Ындыг дээштиг ажылдарның түңнелинде арагалаар, корум-чурум үрээр, кем-херек үүледир, багай өөренир чоруктар көскүзү-биле кызырылган. Бо талазы-биле ук агитквартираның даргазының, пропагандистиң үлүү улуг. Оон бир чижээ чаа төрүттүгеннерниң болгаш школа доозукчуларының «Тываның 40 чылы» аттыг улуг делгем аалдазын хереглеп кылган. Ында баштайгы ыштарны бо чылгы доозукчулар О. Мөге-Назын, Р. Хомушку, Р. Күжүгет олар эккеп олурткаңнар. Ук аллеяны кылырынга комсомолчулар А. Хомушку, К. Хомушку, А. Кончук, С. Күжүгет болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен. Ам анаа кудук казарын, чечек болгаш шиви хады дыт чижектиг ине бүрүлүг ыяштарны олуртурун планнаан. Чурттакчылар боттарының хостуг үезинде үш тонна сигенни кезип белеткээш совхозка хүлээдирин дугуржулкан.

Кудумчуну бажың каастаар деп үлегер чугаа бар. Байырлалга уткуштур херим-кажаадан эгелээш бажыңнарын даштын агартыр чугайлаарын планнап турар. Ынчалза-даа чугай айтырыы берге болуп турар. Кудумчуга быжыглаан тракторнуң үрелгени-биле суурнуң кудумчуларында бок арбылаан. Бо айтырыглар талазы-биле совхозтуң дирекциязы Ээр-Хавак кодээ Соведи чоннуң негелдезин дарый шиитпирлээр боор дээрзинге идегээр апаар.

С. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

ЧАГЫГЛАРНЫҢ ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Мугур-Аксы суурда шевергин туттунган бажыңның чанынга чеде бээрге, даштыкы эжиктиң кырында «Амыдырал хандырылга комбинады» дээн бижик тодазы-биле көстүп келир. Суурнуң болгаш малчын турлагларының чурттакчыларынга ачы-дузазын чедирип турар бүдүрүлге черинге хайымныы холчок. Ылаңгыя «Туварембыттехниканың» янзы-бүрү мергежилдиг мастерлери Мөңгүн-Тайгажыларга чедип келирге, үрелген соодукчуларын, телевизорларын болгаш электри-биле ажылдаар өске-даа нарын дериглелерни септедип алырын күзээн чурттакчыларының чагыглары улам арбыдай бээр.

Мөңгүн-Тайга районнуң чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының түс-түс цехтери эрткен алды айларда чурттакчы чоннуң чагыгларының күүседириниң планныг онаалдаларын ажыл-херээнге чедиишкиннг күүсеткен. Күш-ажылчы чедиишкиннерниң идегелдиг бырызы — социалистиг чарышты цехтер, бригадалар, түс-түс мастерлерниң аразында организастааны чедимчелиг. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга көскү агитацияны ажыглап келгени идиглиг болуп турарын комбинаттың директору Татьяна Семис-ооловна Сыргымай чугаалап турар. Ээлчелиг үлүүнде кылдынган чүүлдерни база ай, квартал аайы-биле чедип алдынган көргүзүглерни Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан стендиге бижип көргүскеш, чарыштың тиилекчилерин илередип турар.

Эрткен айларның тиилекчилеринге чуруктарын тырттырар. Дааранылга баш дугу таарар цехтер санадып, шаңналдыг черлерге төлептиг болганнар. Фотограф Хеймер-оол Овудан бодунуң мергежилиниң ёзулуг мастери дээрзин Татьяна Семис-ооловна чоргаарал-биле чугаалап турар. Ооң тырттырган чуруктарының шынары эки. Хүлээп алдынган чагыгларны үезинде күүседир дээш ол бот-харыысалганы үргүлчү бедидип тырттырган чуруктарны чагыгларда көрдүнген хуусаада кылыр чаңчылдыг. Ажыл бүдүнгүр болуп келгениинден ооң чагыкчыларының саны арбыдап планныг даалгалар ай санында 110—115 хуу күүсеттинип келген. Фотограф Х. Овудан ам бо хүннерде август айның үлүүнге кииридир ажылдап үени мурнай берген.

Комбинаттың хөй кижилиг цехтериниң бирээзи — дааранылга цеги. Дужааштыр саллынган электриклиг дааранылга машиналарының лааш-шимээни чаржалажып бир-ле хөгжүм аялгазын өй чал турганзыг. Чагыглар хөй болган тудум ол таалаңчыг аялга үзүктелбейн, уран-шевер холдарлыг даараныкчыларны бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче сорук кирер.

Дааранылга цегинде ийи бригада бар. Олар аразында күш-ажылчы чарыштыг. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» — деп күш-ажылчы коллективтер аразында чарлаттынган күш-ажылчы ээлчегге идепкейлиг киржилгелиг болуурун чедип алыр дээш ук бригадалар социалистиг чарыжының дээштиин бедиткеннер. Ооң түңнелинде оларның кайызы-даа эрткен айларда алган хүлээлгелерин ажыр күүседир аргалыг болганнар.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи коммунист Клавдия Салчаковна Одай-оолдуң удурткан платье даарар бригаданың ажылы дендески чоруп, ай санының даалгаларын чедиишкиннг боттандырып келген. Ооң комсомолчу-аныяктары хоочун даараныкчылардан дудак чок ажылдап турар. Кылдынган чагыгларның шынары база эки, оларны үезинде күүседир дээш даараныкчылар бүгү күжүн берип чаңчыккан. Хоочун даараныкчы Маңмаа Донгак хууда социалистиг хүлээлгезин ай санында 115—120 хуу күүседип, аныяктарга үлегерин көргүзүп турар мурнакчыларның бирээзи.

Мугур-Аксында амыдырал хандырылга комбинадының коллективи чурттакчы чонга он үш хевириниң ачы-дузазын көргүзүп турар. Ооң алдызын боттарының бүдүрүлгезинде боттандырган. Кодээ черде чурттап, ажылдап турар чоннуң культурлуг негелдезиниң деңнели амгы үеде канчаар-даа аажок өскен. Ынчангаш кирген чагыг бүрүзүн эки шынарлыг күүседири—комбинаттың ажылдакчыларының мурнунда кол сорулга болур.

Чагыглар күүселдезин өй-шаанда бүдүрер, түс-түс ажылдакчыларының, бригадаларының аразында организастаттынган социалистиг чарыштың дээштиин бедидер дээш комбинатта партия бөлүү тодаргай ажылдарны кылып чорудуп келген. Ында ниитизи-биле чеди коммунист бар. Олар бүдүрүлгениң кол өзээн тургузуп, ачы-дуза чедирилгезин үениң негелделеринге болдурар дээш кызымаккай ажылдап турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге коммунистер, бүдүрүлгениң мурнакчылары технолог Галина Хертек, бригадир Клавдия Одай-оол, даараныкчы Клара Хертек олар төлептиг үлүүн киирип турарлар.

«Күш-ажылчы коллективтер дугайында» Хоойлуну амыдыралга боттандырар талазы-биле дээштиг ажылдар кылдынган: Ооң түңнелдери бүдүрүлге чорудулгазынга эки салдарлыг болганын комбинаттың директору Татьяна Сыргымай демдеглээн. Чылдагаан чок черге ажыл шагы үрер кижилер ам чок. Ооң уламындан хууда болгаш коллективке алган социалистиг хүлээлгелер ай, квартал аайы-биле долдур болгаш ажыр күүсеттинип келген ужуру-даа ында.

Амыдырал хандырылга комбинадының коллективи чурттакчы чон-биле быжыг харылзааны тургузарынче улуг кичээнгейни салган. Ооң тодаргай бадыткалынга өй-өйде организастаттынып турар үнүүшкүннерни кирип болур. Чон-биле харылзаа быжыг турда чагыгларның саны көвүдеп, ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли калбарар дээрзин олар эки билирлер.

Ырак-узак черлерге, чылдың кайы-даа үелеринде, кодан солуп көжүп-дужуп чоруур малчыннарның ажыл-ижи чай шөлээн чок дээрзин Мугур-Аксының комбинадының ажылдакчылары билир болгаш оларга чедип, чагыгларны хүлээп алырлар. Кажан ол чагыглар күүсеттине бээрге, ону ээлеринге аппарып бергеш, чаа чагыгларны база дагын хүлээп алырлар.

О. МИНИЯ-ООЛ.

60 ГЕКТАРНЫ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының Шөлде-Тейде Удай-оол Кан-оолдуң удурткан сигенчи звено 130 га шөлде кызыл-тастың чаагай дүжүдүн өстүрүп турар. Кызыл-тастың амгы үеде өзүмү чаагай. Звено га бүрүзүнден 10 ажыг центнер дүжүттү ажаап алырынга бүзүрелдиг.

Бора-Даг баарында 130 га люцерналың 60 гектарын кезип дооскан. Ында Иван Ооржак, Павел Ондар, Виктор Ооржак, тракторист Григорий Ховалыг бир гектардан-на 28 центнер люцернаны ажаап ап турарлар. Звенода ийи пресс-подборщик, сиген кезер ийи трактор ажылдап турар. Бо хүннерге чедир 1800 центнер люцерна пресстеп бодалдаттынган.

К. МОНГУШ
Сүт-Хөл район.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИН ЁЗУГААР

Тываның девискээринде дыка хөй аржаан суглар бар. Оларның саны чээрби ажыг турар. Эм шынарлыг минералдыг сугларлыг ийи черде—Үш-Белдирде, Чедерде курорттарны тургускан.

Дус-Хөлдүң малгажының составында хлорид, магний, натрий кирип турар. Суунда бром, лидий, йод, фтор болгаш өске-даа бүдүмелдер бар. Хүн херелдериниң шоууундан хөлдүң суунуң терең черлеринге организмге эки салдарлыг гелиотермия тыптыр. Кара-Хөл, Чедер хөлдерниң суун база дегдириишкинге, шимчээшкин органнарының аарыглары артритке, полиартритке, сөөк, чүн аарыгларынга болгаш радикулит, нефритке удур ажыглап болур. Ынчалза-даа үстүнде хөлдерге туберкулёз болгаш кеш аарыглыг улус кирип болбас. Халың хөлдүң суунуң рапазы Кара далайнынга дөмейлешкек болган.

Сугга кирип, хүнге дөгеленип, агаарлаарын дес-дараалаштыр чорудар болза эки. Эштирге чүректиң болгаш нерви системазының ажылдаары экижиир, чем хайындырары дүргедедир. Ылангыя неврозтуг, ханы четпес шимчээшкин органнары бөксыраач кижилерге ол кончуг дузалыг. Сугга 10—20 минута эштир. А бүүрек, чүрек аарыглыг кижилер эштирин арай шеглээр болза эки.

Хүн херелдериниң шоону ден-дески болур болза, нерви системазын, хан дамыр болгаш тыныш органнарын быжыглаар. Хүн ванналарын хүнде чангыс удаа чорударын сүмелеп турар. Ону эртенгиниң 10 шактан 12 шакка чедир чорудар. Чүрээнде кемниг, бестери борбаар, аарып турар кижилер хүнге дөгеленип болбас.

Тываның радон сугларындан Сүт-Хөлдүң, Бай-Талдың, Улуг-Шуйнуң ийиг эвес минералдыг суглары эм шынарлыг болуп турар. Ол сугларны чылыткаш ижип, чуннуп, компресстер кылырынга ажыглаар болза, чем хайындырарын экижидер, шимчээшкин органнарының аарыгларынга дузалаар. База ол ышкаш ханның чамдык аарыгларынга болгаш бес аарыгынга ажыктыг.

Балгазынның, Чадаананың, Тере-Хөлдүң болгаш Нарының радон сугларының эм шынары үстүнде сутлардан кудү болуп турар.

Аржааннарга, ылангыя Дус-Хөлге, анаа дыштанган чон база келир. Эм шынарлыг сугларга эмчиниң сүмезин ёзугаар кирер болза эки. Ылангыя бичии уругларны кайымаан чок аржаанга кирип болбас.

Г. ПРОКУДИНА,
республиканың санитар-чырыдылга бажыңының кол эмчизи.

КЫМ КИРЕРИЛ

Кара-Суг аржаанынга кирип турар кижилерниң саны хөй. Чамдык улус анаа дыштанып алыр дээш келир. Чогум кандыг аарыгларга дузалыгыл, оон составы кандыгыл дээрзин улус эки билбес. Ынчангаш солуну дамчыштыр ол дугайында тайылбырны бээрин дилеедивис.

Аржааның санитар байдалы экижидилгени негеп турар. «Ак-Туруг» совхозтуң удуртукчулары, кодээ Совет күүскому аржаанче шоолуг сагыш салбайн турар. Аржааннаан кижилер ортузунга лекция, беседаны оюн-концертти чуге организастап болбазыл?

М. МОНГУШ,
М. ХУУРАК,
О. САРЫМ-ООЛ.
Ак-Туруг суур.

Үстүнде чагааларга хамаарыштыр харыыларны Тываның курорт эргелели болгаш геология-шинчилел экспедициязының гидрогеологу А. Булатов берген. Республика девискээринде чүгле Шивилиг аржааны четче шинчилеттинген. 1987 чылдан эгелеп орта санаторий тудары көрдүнген. Өске аржааннарның шинчилели үргүлчүлеп турар.

Кара-Суг аржааны секундада 0,8 метр агар. Ол 50 метр черге чер адаа-биле агып чыдар. Суунуң соогу 5 градус, минералдар бир метрге 0,51 грамм оназажыр, аржааның кадыы 6,7 миллиграмм—эквивалентилиг. Оон составында кальций — магний бар. Агым черлерде литрде 19 миллиграмм кремний кислотазы, 17 миллиграмм углекислота, 0,22 миллиграмм фтор, 1,7, 10—11 грамм уран болгаш ниитизи-биле литрде 10—6, 10—7 грамм металлдар кирип турар. Сугда радоннуң хемчээли 25 элан.

Состав болгаш шынар талазы-биле Кара-Суг аржааны минералдыг сугларга хамаарыштырары берге, чүгле үр үеде киргенниң соонда, радоннуң болгаш кремний-кислотазының шынары билдинип болур. Аржаанга кирериниң мурнунда ынчангаш эмчилерниң сүмезин алыры чугула.

Аржаан девискээриниң арыг-шеверин, ында корум-чурум айтырыын кодээ Совет күсскомнары кичээнгейге алыр ужурлуг. Бойдуска кам-хайыра чок чорукту болдурбас дээш ук девискээрниң ажыл-агый удуртукчулары, хөй-ниити организацияларны хөй ажылдарны кылыры негеттинип турар.

Кижи болгаш бойдус

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТЕ

Ыраккы Чөөн чүктүң арга-ыяш ажыл-агыйының эртем-шинчилел институду ээлчегде 20 муң ажыг өзүмнер олуртур ыяш тарыыр машинаны чогаадып кылган. Ол черни илиирдээр, үндүрет, пөш, шиви, дыт, чойган болгаш өске-даа ниве бүрүлүг ыяштарны тарыыр ажылдарны кылыр. Агрегатты чүгле чаңгыс кижи башкарар.

Хабаровск чоогунга кылган шенелделер үезинде машина арга-ыяш ажыл-агыйының специалистерниң бедик үнелелин алган. Амгы үеде бистиң институттуң эртемденнери Ленинградтың эртемденнери-биле кады оон-даа артык бүдүрүкчүлүг шак ындыг машинаны чогаадып турар.

Совет Ыраккы Чөөн чүк дээрге-ле 11 миллиард кубометр ыяш шыгжамыры азы чурттуң арга-ыяш курлавырының барык 20 хуузу болуп турар.

Байкал-Амур магистралының тудуу-биле чергелештир кижи чедери берге бо черлерде ыяш белеткелиниң хемчээли аажок өскен. Амгы үеде Ыраккы Чөөн чүктүң ыяш ажыл-агыйлары чылда 30 миллион ыяшты белеткеп турар. Үшкү кубометр бүрүзүн БАМ чоогунуң ыяжындан белеткээн. Бойдуска каражазы эвээш болгаш экологтуг деңнежилгениң үрелиишкинин болдурбайн чедип ап болурун эртемденнер тодарадып санап каан. Ыяш кескен черлерге катап арга өстүрери, бо девискээрниң экономиказының шапкын хөгжүлдезинче углаангап «Ыраккы Чөөн чүк» деп комплекстиг программада көрдүнген.

Бистиң институттуң эртемденнери бо девискээрге ыяш белеткелиниң тускай картазын тургускан. Ында ыяш кезерин хораан тайга зоназын демдеглеп каан. Ындыг карталар ыяш-ажыл-агыйларының удуртукчуларының шуптузунда бар. Ол дүрүмнерни хажыткаңы дээш оларга харысалганы онаар. Экологтуг деңнежилгениң хевээр арттырар талазы-биле сүмелерни камгаар күүседип турарын улус депутаттарының чер-чер Советтери контрольга алган.

Чыл санында девискээрниң питомниктеринге болгаш теплицаларынга шивииниң, пөштүң, дыттың, чойганының, ясеньниң 100 миллион ажыг өзүмнерни тарып өстүрүп турар. Оларны чүгле ыяш кескен черлер орнунга эвес, кургаан шөл зоналарынга база олуртуп турар. Сөөлгү он чылдарда чүгле Хабаровск крайга безин 180 муң гектар черге чаа арганы тараан.

Девискээрге ыяш тарып өстүрери, бо ажылдың темпизин дүргедедири — бистиң институттуң ажылының кол углаанышкыннарының бирээзи. Чүгле сөөлгү чылдарда безин бистиң ажылдакчыларывыс аныяк ыяшты дүрген өстүрериниң чаа аргаларын практикага ажыглаарын чедип алган. Институттуң селекционерлери болгаш генетиктери изиг чайын-даа, соок кыжын-даа белен тоовас теплицага өстүрген ыяштарның пөштүң, шивииниң, дыттың, чойганның шыдамык чорууң улгаттырган болгаш эки шынарлыг үрезиннерниң үндүрүп алган.

Дазылдары хаалчак өзүмнерниң агротехниктиг олуртулгазын институт ажылдап кылган болгаш ам безин эки үнелелди ап эгелээн. Шаанда Ыраккы Чөөн чүкке ыяштарның үлетпүр олуртулгазын чазын, күзүн чүгле ийи ай хире чорудуп турган болза, чаа агротехниктиг олуртулганы бүдүн чыл дургузунда үргүлчүлеп болур. Өзүмнерниң өзүлдези база аажок.

Эрткен чылын Хабаровск крайның Биржап питомникке бистиң институттуң ажылдакчылары көвей пөштерниң шенелде олуртулгазын чедиишкинниг доосткан. Оон узуну 30 метр, ол 80 харлыындан эгелээн дүжүт бериң эгелээр. Бо пөштүң чаңгыс чочагайындан 500 грамм чедир тооруктарны чыып ап болур. Ынчалза-даа ол хире бедик ыяштан тоорук дүжүрери берге, ону механиктиг арга-биле чыыры хоруглуг, чүге дизе пөшту белен үрегдеп болур. Чүгле бедикче үнгеш ону чыып алыр. Ындыг-даа болза эң дуржулгалыг үнүкчүлер безин хүнде чүгле беш-алды ыяштарның дүжүдүн чыып шыдаар.

Институттуң селекционерлери көрей пөштүң дүжүт бээрин 60 чылга бээрледипкен. Шенелде пөш тараан аянга 17 чыл болгаш шоолут узаанда тоорук кестүп келген. Тоорук сайы дөмей-ле 80 харлыг пөштерниң дег улуг болган. Шак ындыг өзүмнер 260 гектар черде өзүп турар...

Амгы үеде институттуң ажылдакчылары ыяш кезиндезин болгаш тарылгазы деп турарын чедип алыр сорулганы салган үр үениң комплекстиг программазын ажылдап кылып турар. Олар бедик бүдүрүкчүлүг ыяш олуртур машиналарны, агротехникаптың дээштиг аргаларын, арга-арыг культураларының селекциязын болгаш генетиказын чогаадып турарлар. Бо чоруттунуп турар ажылдар чүгле арга-арыгны катап тургузарынга ажыктыг эвес, бойдуска хора чедирбейн оон байлактарын биддилиг ажыглаарынга дузалыг.

ВАСИЛИЙ ЧУМИН,
Ыраккы Чөөн чүктүң ыяш ажыл-агыйының эртем-шинчилел институдунуң директору, РСФСР-ниң алдарлыг ыяш ажыл-агый ажылдакчызы.

ДЕМНИГ КИРИШКЕШ...

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери 1984—85 чылдын кыжынында малга быжыг чем-суурну белеткээр. Малды кыштан хүр ажырар болгаш четчир мал чемин белеткеп алыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Бора-Тайга салбыры — ол совхозтуң улуг ажыл-агыйы. Салбырның эргелекчизи, ында партия, совет органнары салбырның улуг-биче чурттакчыларын мал чемиин белеткелинче организастыг кииргени. Он сигенчи звено болгаш сүт-бээрен фермазының, хойжу бригадазының, хову бригадазының коллективтери база бригадада кереэлиг дөрт бригада ажылдап, 89 кижи мал чемиин белеткелинде бо хүннерде ажылдап турар.

Салбыр ниитизи-биле 1462 тонна мал чемин белеткээри планда көрдүнген. Сөөлгү хүннерде Дыртый-оол Ондарга удурткан бригада кереэлиг звено шудургу ажылдап, 60 тонна сигенни кескеш, дөрт сарааттыг тургускан. Машпак-оол Хертекке удурткан хойжу бригада 38 га черниң сигенин кезип алган сарааттап турар. Ол бригадада чээрби кижи ажылдап турар.

Хову бригадазы (бригадири Михаил Ховалыг) бо чазын 60 га черде тарымал сигенни тараан. Оон гектар бүрүзүнден 25 тонна сиген ажаап алыр хүлээлгелиг. Олар ам 60 гектар черниң сигенин бөлүп сарааттай бергеннер.

Салбырның Борбак-Тейде механизатор Маска Ооржакка удурткан бригадазында ийи звено бар. Бирги звенода он дөрт кижи ажылдап, олар бирги чеди хонуктуң түңнели-биле 95 тонна тарымал сигенни прессте, сарааттааш, социалистиг чарыштың бирги черин алган. Ийиги черни Сергей Бызытпаа удурткан звено алган. Олар 64 га черниң тарымал сигенин кезип алган. Оон га бүрүзүнден 27 центнер сиген алыр сорулгалыглар. Ону ам кескеш, бөлүп эгелээн.

Ол-ла совхозтуң Ак-Даш салбырында Дөңгүр-оол Ондарга удурткан он кижилиг звено 15 тонна тарымал сигенни белеткээн. Ам кожазында 30 га черде люцерананы ажаап кирипкен.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитизи-биле 150 хире кижи бо хүннерде сиген белеткелинде киржип турар-даа болза, суурларда чурттакчы чоннуң кол нурууз чугула кампанияда хаара туттунмаан. Ылангыя төп салбырдан хойжулар, албан-организациялар, агитквартиралар ам-даа херек кырында мал чемин белеткелинче кирбээн. Агитквартиралар 55 тонна сиген онаарттынып турар. Борбак-Тейниң девискээринде 70 га черде тарымал сиген чечектелгеш, сүүзүну эртип, соокталып турар. Ону ам дораан ажаагаш, ийиги сугтарылгазын чорудуп, дараазында кезеринге белеткээр болгай.

Ынчангаш сиген кезилдезинче бир демниг киргеш, таарымчалыг үеде чидириг чокка ажаап алыры негеттинип келген.

О. КАН-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Куба найысылалдың тудугжулары чаа чуртталга бажыңнарын, школаларны, эмнелгелерни, магазиннерни дериившаан, күжениишкинниг ажылдап турар. Хоорай тудуунуң талазы-биле социалистиг өске чурттарның дуржулгазын чогаадыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, Гавананы улам ынай хөгжүдеринге олар чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуп турар.

ЧУРУКТА: Кубаның найысылалының ниити хевири.

Пресса Латина —СЭТА-ның фотозу.

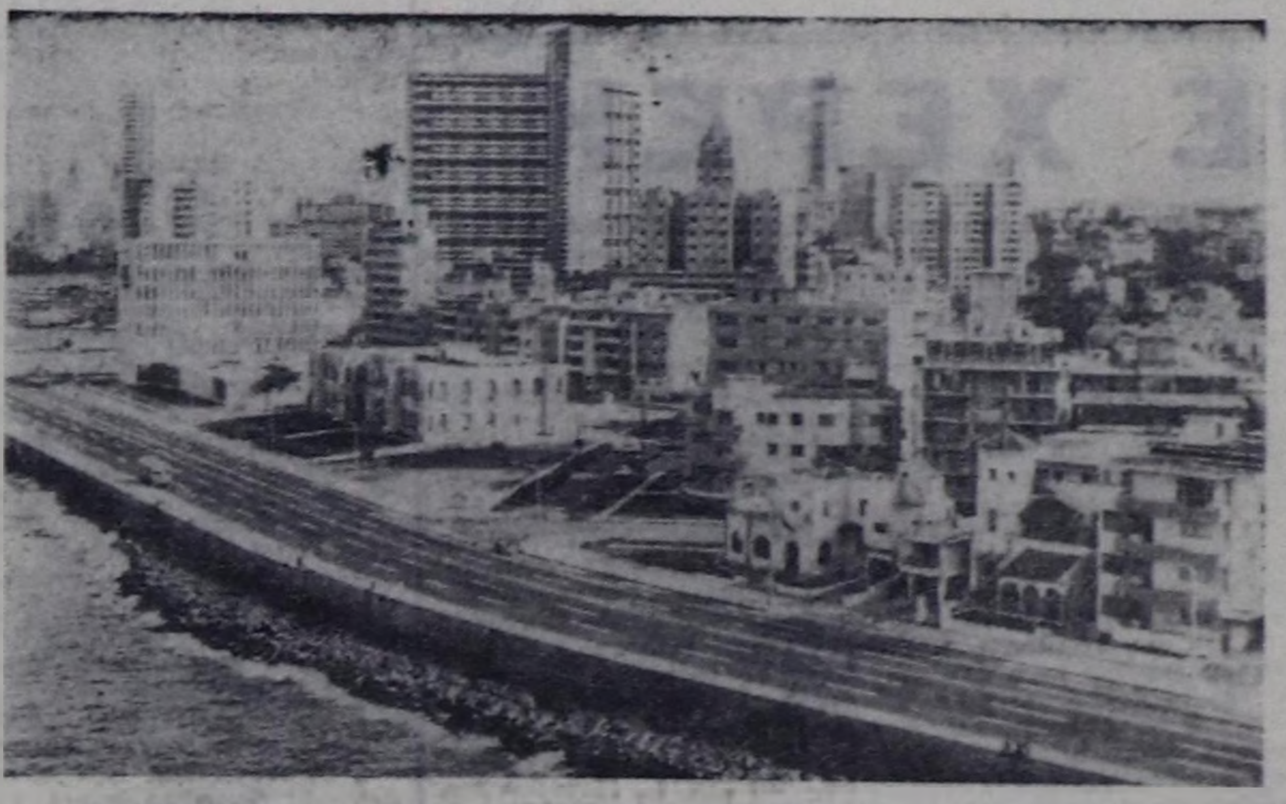

ЭЛЕТПҮР ЯРМАРКАЗЫ

БУДАПЕШТ. Венгрия Улус Республиканың Сегед хоорайында ажыттынган үлетпүр ярмарказынга Венгрияның 350 ажыг организациялары, бүдүрүлгелери, даштыкы чурттарның 200 фирмалары киржип турар. Ярмарканың стендилеринде Венгрияның үлетпүрүнүң чаа чүүлдери хөй кылдыр делгеттинген. Оларның аразында «Колибри», «Видеотон» деп телевизорлар, кодээ ажыл-агый машиналарының Дьер заводунуң бүдүрген техниказы, дузалал ажыл-агыйларга ажыглаар «бичежек техника», калбак херегледдиң үлетпүр бараанары, аъш-чемниң чаа продуктулары бар.

БҮЗҮРЕЛДИГ МАГАДЫЛАЛ

СОФИЯ. Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның аразынга дипломаттыг харылзааларны тургускандан бээр 50 чылынга тураскааткан байырлыг хурал Болгарияның найысылалынга болган.

Болгар-совет найыралдың Бүгү-чон комитединиң даргазының оралакчызы Михаил Манев байырлыг хуралга илеткел кылган болгаш делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне-биле дипломаттыг харылзааларны тургусканы Болгарияның экономиктиг, политиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге чугула рольду ойнаан деп демдеглээн. Бузулбас болгар-совет найырал бистиң чуртувустуң улам ынай чечектелиишкининиң бүзүрелдиг магадылалы болуп турар деп, илеткелчи чугаалаан.

Ийи чурттуң аразынга дипломаттыг харылзааларны тургускандан бээр 50 чылынга тураскааткан чүүлдү Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының органы «Работническо дело» солуң парлаан. БКП-ның ленинчи удуртулгазының ачызында ийи партияларның болгаш чурттарның аразынга быжыг найырал кады ажылдажылганың чаагай үндезини болуп турар.

Болгарияга социалистиг революцияның тиилелгезинге шиитпирлиг салдышкыны ССРЭ-ниң алдарлыг Чепсектиг Күштери киирген деп, солуң айыткан. Ол тиилелге ийи чурттарның улустарының аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы мөңге кылдыр быжыглаан. Ол тиилелгеже болгар улустуң оруу чиик эвес болган. Революстуг демиселдиң организакчызы болгаш сорук киирикчизи болгар коммунистерниң партиязы болган.

Болгария Улус Республиканың ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары-биле, акы-дунма социалистиг бүгү чурттарның улустары-биле демнежип алгаш, тайбының база социализмниң тиилелгези дээш демиселди чоруттун турарынга бистиң чуртувустуң бүгү хамаатылары дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар деп, солуң бижээн.

ЗАВОД БАШТАЙГЫ ШОЙНУ БЕРГЕН

ВАРШАВА. Польша Улус Республиканың Люблин хоорайында чаа металлургия заводунуң баштайгы ээлчээ ажыглаалга кирген. Оон кайгамчык улуг цегинде 500 тонна котёл баштайгы шойну берген. Бо чүүлга болуушкунну Польшаның бүгү девискээринге улуг өөрүшкү-биле уткаан. Металлургия заводу баштайгы шойну бергени чурттуң кодээ чонунга онза өөрүнчүг болган: заводтуң бүдүрген продукциязының ачызында Польша Улус Республикага чылда 100 муң тракторларны бүдүрер сорулга салдынган.

Люблинде завод —амгы үениң кайгамчык улуг бүдүрүлгези. Оон бүдүрүлге корпустарының ортаа кезээ сериглиг черде. Заводтуң бүдүрүлге күчүлери 60 гектар шөлдү ээлей турар. Чаа заводтуң баштайгы ээлчээ ажыглаалга кирген — Польшаның ажылчын ангызының чугула тиилелгезидир.

БЕШ КАТАП КӨВҮДЭЭН

БЕРЛИН. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Герман Демократтыг Республикага 185 муң янзы-бүрү аттарлыг номнар парлаттынган. Оларның ниити тиражы 3,5 миллиард экземпляр болган. Ол дээрге, 1949 чылдаазындан барык беш катап хөй болуп турар. Ынчангаш ГДР-ниң чурттакчы чону делегейде эң-не хөй чогаалдарны номчуп турар күрүне деп саван турары таварылга эвес.

ГДР-ниң болгаш даштыкы чурттарның авторларының эң эки чогаалдарын парлаары бо чыыдаан улам көвүдээр: муң ажыг аттарлыг чаа номнарны парлап үндүрер. Орус болгаш совет чогаалчылар база шуулукчуаер — Достоевскийниң, Чеховтуң, Горькийниң, Симоновтуң, Айтматовтуң болгаш өскелерниң-даа хөй чогаалдары немец дыл кырында парлаттынган. Совет шериг начальниктериниң сактыышкыннарын база парлаан.

РЕСПУБЛИКА КОНКУРУЗУ ЧЕДИИШКИННИГ БОЛГАН

ХАНОЙ. Национал чемнерниң баштайгы республика конкурузу чедиишкинниг болган. Ол конкурска Вьетнам Социалистиг Республиканың соңгу болгаш мурнуу хоорайларының база можуларының чем кылыкчылары киришкен. Конкурсту Вьетнамның курорт хоорайы — Вунгтауга организастаан. Ол хоорай чурттуң кол туризм төптериниң бирээзи. Аңаа даштыкы чурттардан келген хөй муң турисчилер вьетнам улустуң национал чемнерин дыка сонуурган.

Чем кылыр хоочуннар-биле кады конкурска Вьетнам Демократтыг Республиканың ресторанның болгаш гостиницаларының аныяк повардары база киришкен.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Э. ТАБАРИНИ ӨЛҮМДЕН ХОСТААР

ПАРИЖ. (СЭТА). Иранның улусчу партиязының (Туде) ёзулуг удуртукчуларының бирээзи Э. Табаринин ажы-тыны өлүмнүг айыылга таварышкан. Ол сураглыг иран философ, социолог, чогаалчы үр үениң иштинде чажыт ажылдаан болгаш шахтың ёзу-чурумунга удур демисежип келген. Э. Табарини бир чыл мурнунда, Туде партияга удур истеп-сүрүүшкүннер эң-не калбарган турган үеде, туткан. Иран патриот оон бодунуң эштери-биле бир дөмей албадалдың болгаш хилинчектээшкиниң оруун таварып эрткенин «Юманите диманш» бижээн. Кара-бажың камеразынга бир чыл хоругдаарга чытканының, хилинчектээшкиннерге таварыып, психологтуг байысаалганы эрткен соонда, 77 харлыг партийжи активистиң «миниишкиннерин» телевидение дамчыштыр хоп-мегечи ёзу-биле тараткан.

Аарыг, ийи удаа чүрек соктунуушкуну таварышкан Э. Табарини иран эрге-чагыргаларның ол хире араатанзыы-биле истеп, хилинчектеп турары боттарының чуртунга ёзулуг демократияны тургузар дээш чүткүп турар бүгү кижилерни кандыг шаажылаашкыннарга таварыштырып турарын көргүзүп турар-дыр—деп, «Юманите диманш» бижээн. Туденин удуртукчуларының бирээзин өлүмден камгалаарынче, ону дораан хостаарын, а ол ышкаш бүгү иран политиктиг ажылдакчыларны хостаарын чедип алырынче ол солун кыйгырган.

КОНГРЕСС АЖЫЛЫН КАТАП ЭГЕЛЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Үш недельдиг дыштаанылганың соонда АКШ-тың дээди хоойлужудулга органы—конгресс ажылын катап эгелээн.

Хуралдарның хүн чурумунуң кол чүүлү —шериг чарыгдалдарынга акша тускайлаарының дугайында Рейганның администрациязының негелделерин үзе бадылап, шиитпирлээри боор турар. 1985 чылда пентагонуу бюджетти сенаттың тулган түңге — 291 млрд долларга бадылааны билдингир. Ак бажыңның херек кырында бүгү негелделерин, хамыктың мурнунда АКШ-тың стратегтиг ядролуг күжүн улгаттырарынга болгаш космоска баазалаттынар элементилерлиг ракетага удур камгалалдың калбак хемчээлдиг системаларын тургузарының ажылдарын үргүлчүлээринге чарыгдаар акша-хөреңги дугайында негелдезин күүсеткен турган. Пентагонуң бюджедин оон ээлээн эвээш-даа болза, база-ла кажангызынга-даа деңнээр арга чок хөй кылдыр төлээлекчилер палатазы база бадылаан. Ам шериг чарыгдалдарынга акша тускайлаарының дугайында айтырыгны конгресстиң дугуржулга комиссиязынче чоруткан болгаш оон кежигүннери милитаристиг белеткелдерге тускайлаар акшаны эң-не долу хемчээлдии-биле хандырарын конгресстен ыяап-ла чедип алырын кордап турар. Ак бажыңның болгаш Пентагонунуң күткүкчүлериниң күштүг сургаашкынын ол эртер.

Ол айыылдыг программалар-биле «бюджет өрезин кызырары» дээр, ындыг төлевилелдер шуут дорт холбаалыг боор турар. Социал программаларга федералдыг чарыгдалдарны улам кызырарын болгаш үндүрүг-дадывырларны көвүдедирин көрген төлевилелдерниң бирээзинге конгресс таңманы каккан болгаш президент холунуң үжүүн салган. Ынчалза-даа, Ак бажыңның баштыңының чугаалааны-биле алырга, ол чүгле эгези боор турар.

Рейганның кабинеди террористиг дээрбечилерге деткимче кылыр 21 млн. долларны чөпшээрээрин конгресстен чедип алыр дээш күзел-бодалындан ойталавайн турар. Ол дээрбечилерниң дузазы-биле Каттышкан Штаттар Никарагуаның улузунга удур чарлаттынмаан дайынны чорудуп турар. Администрация хоойлу үндүрүкчүлеринге улам-на дээштиг «саадар чедирер» сорулга-биле Никарагуаның ол девискээрде кандыг-ла бир «агрессчи димзениишкиннериниң» дугайында хоозун-мегенүгүлдээшкинниң чогаадып алган.

Бо хуралдың төлээлекчилер палатазының бүгү составының катап соңгулары болгаш сенаттың составының үштүң бирииниң чааттыларының ноябрь соңгулдаларының мурнуу чарыында сөөлгүзү боор турар байдал конгресстиң ажылынга салдарын чедирери чугаа чок. Ындыг байдалдарда хоойлужудукчулар американнарның сагыш-сеткилин шуут тоон көрбейн баар аргазы чок болбайнган. Чүге дээрге, оларның аразында Вашингтоннуң делегейге авантюристиг политиказынга килеңнээшкинниң улгадып турарын хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганы көргүзүп турар.

А. ШАЛЬНЕВ.

ИНДИЯНЫҢ ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның парламентизиниң ээлчеглиг сессиязы ында ажыттынгаш, ажылдап турар. Оон депутаттары 1985-90 чылдарда чурттуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң ээлчеглиг беш чыл планын ажылдап кылыры-биле, күрүнениң иштики айыыл чок чоруу-биле болгаш национал чаңгыс эпти быжыглаары, Индияның делегей кырынга тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкынның быжыглаары-биле холбашкан чугула айтырыгларны чугаалажып көрүп турар.

Болур санал-онаал солчууушкуннарынга онза черни Пенджаб штатка болуушкуннар дугайында чазактың Ак дептерин чугаалажып көөру ээлээр. Ол штатка даштыкыдан деткиткен сепаратистиг дээрбечилерни узуткаар талазы-биле ээлээн хөй шиитпирлиг хемчеглерни эрге-чагыргалар алганы билдингир.

Чазактың хөделиишкиннеринге чурттуң чонунуң калбак кезектери сеткил ханымышкыны-биле уткуп-хүлээп алган.

Чагырыкчы ИНК(И) партияның парламент бөлүүнүң хуралынга чүве чугаалааш, премьер-министр И. Ганди, Пенджабка сепаратистерниң димзеннишкиннери бүгү чуртка айыылдыг боор турганын айыткан. «Ол штатка болган чүүл дээрге, Индияның уламна сандарадырының чүгле эге медээзи болган —деп, ол чугаалаан. Чурттуң таварышканы кыжаныышкын долузу-биле боттут чүүл турган. Ону барымдаалааш, чазак черниң алган хемчеглери бүгү чурттуң, оон чаңгыс эвин болгаш бүдүн-бүрүн турар чорууң камгалаарының эрге-ажыктарын ёзугаар кылдынган».

А. БОХОНЬКО.

АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

БОНН. (СЭТА). Түрк ажылчын-парлакчы Мюмин Какар 14 чыл мурнунда акша ажылдап алыр дээш кээрге, ону дораан-на амырап хүлээп алган: Барыын Германияга кандыг-даа, эң-не хирлиг болгаш эвээш төлевирлиг ажылды кылып кириптеринге белен холдар херек турган. Мюмин Какар аңаа чүнү-ле дужаагаа болдур, оларны шуптузун кылып турган. Турциядан, Грециядан, Италиядан болгаш өске-даа чурттардан барган болгаш «аалчы ажылчыннар» деп адап турары барык 5 миллион кижилер-биле бир дөмей, оон ажылы ГФР-ниң экономиктиг өзүлдезинге идиглиг боор турган.

Ам ындыг үе өскерилген. «Экономиктиг хуулгаазынның» дугайын ам кым-даа чугаалавастаан, ол «аалчы ажылчыннарны» мурнунда олче белектер болгаш аазаашкыннар-биле ээледип, көгүдүп турган болза, ам оларны көөрген чокка мөлчүп-мөлчүп, чурттан үндүр албадаарын оралдажып турар апарган. Чоокта Мюмин Какар бодунуң ог-бүлезиниң кежигүннери-биле кады ГФР-ден үнүп чоруткан. Ол эрге-шөлээ чок, дорамчылаашкынга шыдашпайн барган. Мюмин Какар чорууттарының мурнунда бодунуң хилинчектениишкиннериниң дугайын журналистерге чугаалап берген.

ЧУРТТАКЧЫ ЧОННУҢ САНЫ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финляндияның төп статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, ол чурттуң чонунуң саны 1984 чылдың апрельде 4 миллион 875 муң 816 кижи болган. Усима губерниязында эң-не хөй финнер — 1 миллион 165 муң кижи чурттап турар. Девискээр талазы-биле чуртта эң улуг губерния — Лапландияның чурттакчы чонунуң саны эң-не эвээш. Ында 200 муң бичии-ле ажыг кижи чурттап турар. Финляндияның чонунуң 60 ажыг хуузу хоорайларда чурттап турар.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Космосту милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет-американ чугаалажыышкыннарны чорудар дугайында ССРЭ-ниң саналынга бүрүн тураскааткан парлалга конференциязы АКШ-тың күрдепартаментизинге болган. Совет саналга харыыны дипломаттыг аргалар-биле бээрин Каттышкан Штаттарның шиитпирлээни күрдепартаментиниң төлээлекчизи Дж. Хьюз дыңнаткан.

«ДЕМОКРАТТЫГ» АМЕРИКАДА БОЙЛААННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Нью-Йоркта эң бедик бажыңның—делегей садыының төвүнүң кырынга Эктор Гонсалес турүп алгаш, мунгаргай апарган куду көрген. Амыдырал-чуртталгазының байдалы шыдажыр аргажок болган ужурунда Э. Гонсалес амы-тынындан чарлырын шиитпирлээн болгаш ол дугайында оон бижээн саазыны бедик бажыңның адаанга чыткан. Бедик бажыңдан ол шурап өлүр деп турда, ону полицейжилер тудуп алган. Садыг төвүнүң бажыңындан ажыл чок кижи шурап өлүрге багай боор деп бодал-биле ук бажыңның администрациязы полицейжилерни келдирткен болган.

Ажыл чок болгаш хоозураан кижилер боттарының амы-тынынга четтигер таварылгалар Нью-Йоркка болгаш Американың Каттышкан Штаттарының өске-даа хоорайларынга ховар эвес болуп турар. Парлалганың медээлерин ёзугаар алырга, чуртка хүн бүрүде амы-тынынга четтигер таварылгалар болуп турар. Ынчангаш чыл дургузунда АКШ-ка амы-тынынга четтингеннерниң саны он-он муң. Оларның эң-не хөй нурууузу—ажыл чок болгаш ядараан кижилер. Оларның аразында биче националдарның төлээлекчилери, чижээ Гонсалес ышкаш, кижилер эвээш эвес. Нью-Йорк хоорайда 300 муң ажыг ажыл чоктарның 70 хуузу—кара кештиг кижилер, индейлер.

«Рейганомика» америк улуска ёзулуг «чыргалан» болган дээр пропагандисчи чулчуруушкуннар Ак бажыңдан ховар эвес дыңналып, АКШ-тың хөй миллион ядыыларынга шоодуушкун болуп турар. «Чикаго трибюн» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, ажыл чок чоруктуң деңнели Американың Каттышкан Штаттарында амгы үеде кажангызындан-даа артык бедик болуп турар.

Албанның тускай медээлерин ёзугаар алырга безин, АКШ-та ажыл чоктарның саны 8,5 миллион четкен. Ажыл чок болганы дээш оларның чүгле 29 хуузу пособие ап турар. АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының акшаландырыышкын талазы-биле комиссиязының ажылдакчызы Ф. Канаванның дыңнатканын ёзугаар алырга, пособие ап турар ындыг «аас кежиктиглерниң» саны чыл эвес, харын-даа ай санында улам эвээжеп турар. Бо үеде ажылдыг американнар безин ажыл чок калырындан коргуп турар. Ындыг байдалды бүдүрүлге ээлери байлаар ажыттап, ажылчы чоннарның ажыл төлевирин үргүлчү кызырып турар.

АКШ-та кижиниң эргезин камгалаарынга «шынчы чорук» дугайында Ак бажыңда үргүлчү шууган, хоозун чулчуруушкуннарны кылып турар. Ынчалзажок «АКШ-тың миллионерлериниң чазаа» хөй миллион американнарның ажыл чок, ядыы байдалын херекке албайн турар. Рейганның администрациязын «миллионерлерниң чазаа» деп адап турар.

Ужудуушкун ылырының мурнуу чарыында космонавтылар Москвада Кызыл шөлге барып чораан. Солагай таладан оң талазынче — Космонавтылар белеткээр төптүң начальниги Г. Т. Береговой, космонавт-шинчилекчи И. П. Волк улуг уруу Марина-биле (солагай таладан ийиги), кадайы Валентина Александровна-биле (солагай таладан дөрткү), биче уруу Ирина-биле, борт-инженер С. Е. Савицкая болгаш экипажтың командири В. А. Джанибеков.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕТКИМЧЕ ХЕРЕК

Школаның ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарынга аныяк салгалды күш-ажылга белеткээриниң үндезини-биле экижидерин онза ужур-дузалыг деп партия көрүп турарын СЭКП ТК-ның нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары деп документизинде айыткан.

Бо чугула күрүне ужур-дузалыг реформаның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырары, чурттуң өске бүгү школалары-биле бир дөмей, Эрзин районнуң школаларында эгелээн. Школаларда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын болгаш күш-ажылдың, дыштанылганың лагерьлерин тургузуп эгелээн. Өөреникчилерни ажыктыг күш-ажылга кижизидери кол сорулгаларның бирээзи. Районнуң 4 школазында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын. 1 школада күш-ажылдың, дыштанылганың лагерин организастаан. Ында күш-ажылдың 22 каттыжыышкыннары бар. Аңаа 850 өөреникчи киржип ажылдаар.

Мурнунда улуг кичээнгей салдынмайн турган картофель болгаш ногаалар тарып өстүрериниче кол кичээнгей салдынган. Ниитизи-биле школаларның хамаарышкан девискээринде совхозтар-биле керээлер чардынган. Аңаа 19 га картофельди, 11 га янзы-бүрү ногааларны тараан. 350 тонна сиген кезер. Ону күүседири дээш школаларның өөреникчилери ажылдап турарлар.

Кайы-даа школаларның өөреникчилери районнуң ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болганда аңаа киржириң чугула сорулга кылдыр көргеш, хой кыргылдазынга, фермаларга саанчылаарынга, мал кадарарынга киржип турар.

Маңаа чамдык школалардан чижектерни көргүзүп болур. Бай-Даг ортумак школазының өөреникчилер бригадазында 4 га картофельди, 3 га черге ногааларны тарааш ажаап турар. Өөреникчилер хой кыргылдазынга идепкейлиг киришкен. Ол ажылга 76 өөреникчи киришкен. Дыка хөй өөреникчилер бо ажылга мергежилдиин көргүскеннер.

Школа болгаш амыдырал

Ол-ла школаның өөреникчилери 15 кижи бе саарын шенеп көргеннер. Өөреникчилерниң сонуургалы улуг болган. Олар каш-ла хонуктуң иштинде совхозка 500 кг бе сүдүн дужааганнар. Маңаа 12 урут саанчылап, 3 оол чылгычылап, кулун тыртып турганнар. Бе саар черге тускай клетка кажааларны совхоз тускай арга-биле кылып берген. Ол чоруктуң эмдиг белерни безин саарынга саанчы уругларга оэалгандакты болдурбазының аргазын тургускан турган. Бир хүнде белерни 5 катап саап турганнар. Бо ажыл бистиң республикада баштайгы шенелде болуп турар. Аңаа өөреникчилерниң сонуургалы-даа улуг, ниитиге ажыктыг ажыл дээрзин билдингир. Ынчалза-даа ону чылгы малды тайгаладыр семиртири дээш электеп үзүп кааны хомуданчыг болган. Ол ажылды уламчылап болурунуң аргазы турар ужурлуг. «Чаа орук» совхозтуң девискээринде Кара-Хөл деп кончуг чараш черде улуг чайлаг бар. Шаг-шаандан бээр чылгычылар чайлап чораан. Аңаа сүт-бараан фермазы чайлаглагылаар. Ол-ла хөлдүң эриинге мурнунда районнуң пионер лагери база турган. Маңаа ук ажылды чүге уламчылап болбас деп. Бо дугайында моон соңгаар өөренип көөр бир солун ажыл болур ужурлуг.

Бистиң өөреникчилеривис машина-техниканы-даа башкарып билир, янзы-бүрү тараа, ногааларны тарыырын-даа, ол ышкаш бурунгуларывыстың амыдырап-чурттап чорааны малды саары, сүттен янзы-бүрү чемнерни кылып билиринде-даа өөренип алтарлар. Бе саап, ооң сүдүнден хымыс кылырындан эгелээш, хой, өшкүлерни саггаш ооң сүдүнден быштак, өреме, саржаг кылырын-даа шенээри ажыктыг болгу дег. Чемни кылып, ону ажыглаары дээрге чурттап билири-дир. Чүгле дидим удуртулга, ажылгыр чорук херек.

Районда чүгле чаңгыс Бай-Даг школазы эвес, өске-даа Мөрен, Нарын, Кызыл-Сылдыс школаларында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары ажылдары чорудуп турар. Бо школаларда 4—6 га черде картофельдерни тус-тузунда тарыгылаан, 3—3 га черде ногааларны өстүрүп турарлар. Олар хой кыргылдазынга база эки киришкеннер. Сиген кезилдезинге база киржип турар.

Ынчалза-даа районнуң школаларында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының болгаш күш-ажыл лагерьниң ажылында чедир кылыр ажылдар дыка хөй.

Эрзин ортумак школазы районнуң эң-не баштай тургустунган улуг школаларының бирээзи. Мында райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң бижимел документизинде мынча дээн: 0,5 га черде ногаа тараан, районнуң лесничествозу-биле керээ чарган 10 га черде ыяштар олурткан, ында 30 өөреникчи ажылдап турар. Олар 100 га черниң ыяжын болгаш 10 га чыжыргананы хайгаараарлар. Туйбу заводунда 17 өөреникчи, школа сентелгезинге 152 өөреникчи киржир дээн. Совхозтар-биле харылзаа дугайында чугаалапкы дег онза чүүл чок.

Моон алгаш көөрге, бо школаның бүдүрүлге бригадазының ажылы эки башкарылбааны илдең. Эрзин суурнуң чанында Ленин аттыг совхозтуң девискээринде бүгү суу агып чыдар шөл бар. Ол шөлдү ажыглаар дугайында, совхозка-даа, школага-даа ажыктыг ажылды дугуржуп ап болур. Аңаа чуну-даа тарып болур. Бежен чылдарда Эрзин школаларынга биолог башкы келген. Ол башкының удуртулгазы-биле аңаа школаның бичии участогунга бүгү ногааларны шенеп тарыгылаан, я олар тергиин эки үнүп турган. Ол башкы чоруй баарга, ол-ла шөлден чүве үнместээн. Амгы үеде техника-даа, эртем-билиглиг башкылар-даа көвүдээн. Чүгле дидим эгелээшкин, деткимче херек.

А. АРАПЧОР.

КАРАВАЙНЫҢ КОНСТРУКТОРЛАРЫ

Ажыглыышкын бүрүзү авторлуг. «Бородинский», «Московский» деп хлебтиң билдингир сорттарының авторун СЭТА-ның корреспондентизи тодарадып чадап каан.

Чүге дээрге, каравай бүрүзүнүң «авторлары» хөй. Хлебтиң чаа сорттарының рецептизин хлебопекарня үлетпүрүнүң эргелелиниң Москваның контроль-бүдүрүлге лабораториязы чогаадып үндүрүп турар. Ону кылыры белен эвес, бүгү чүве чүгле продукцияның составын шилип алырында эвес, ооң бүдүрүлгезиниң технологиязындан улуг хамааржыр. Чижээлээрге, лабораторияның коллективи «Московский пеклеванчиктери» деп чаа сортту чогааткан. Ооң рецептизин эрткен вектиң хлеб быжырыкчыларындан үндезилеп алган. Ооң бүдүрүлгезиниң технологиязы эң-не чаа, бөдүүн. Булочнаялар чанында бичии пекарняларга 250 грамм каравайны изиг, соок-даа үеде дүрген быжырып ап болур.

Лаборатория амданныг сорттарны чүгле чогаадып турар эвес. Ооң шынарын доктаамал хайгаарап, оон ынай-даа чаартып, физика-химиктиг анализти боттандырып турар.

Москва. А. ИГНАТЬЕВ.

МАРИНА ПОПОВИЧ МЕРГЕЖИЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Шенекчи-ужудукчу Марина Попович-биле ПМА-ның корр. Вардван Варжапетяның беседазы.

Бирги класстың шенекчи-ужудукчузу Марина Попович делегейниң 101 рекордун тургускан. Ол ужар чүүл спортунуң делегей федерациязының (ФАИ) Икарның өвүр-хевирин чураан Улуг алдын медалының эдилекчизи, ындыг ужудукчулар дыка эвээш.

— Марина Лаврентьевна, силерниң ажылыңарның кол утказы чүл?

— Ховар чүүлдү бөдүүн, хүн бүрүнүң нормазы болдурары. Ужудукчунуң-даа, самолёттуң-даа кол-ла үнелиг чүүлү— идегелдиг. Ужудукчуга көңгүс чаа машинаны бергеш, аңаа бүзүрелдя көргүзер, а ону кылырынга хөй кижи канчаар-даа аажок улуг күштү үндүрген болгай. Ынчангаш мээң мергежилимде эң чугула чүүл болза, даалган херекти ылап медереп билири, чүү-даа боопп турза, даалганы күүседири болур. 650 километр дүргедээшкиниң ужудар дээш: ол дээрге 645 эвес-тир, чүге дээрге ынчан чедир шенеттинмес, ол 655 эвес-тир, ынчан машина үрелип каап болур, ол таварылгада ужудукчуну, бир эвес ол дириг артар болза, ажылындан үндүрүвүдүп болур. Элдепсинмелер. Ындыг ажыл-дыр ол. Бир эвес аңаа амыдыралга «ажылдавайн турар кижи-ле часпас» дээн сестер чөптүг болза, бистиң мергежиливиске хамаарыштыр чугаалаарга, часпайн турар кижи аңаа ажылдаар. Бистиң часыывыстың үнези кедергей аар.

— Силер хөй машиналарны шенээн, шылгаан силер, херээжен ужудукчулардан бир дугаарында «үн моондаан» ажып эрттиңер. Ол ындыг. Маңнаар, эштир, штанга көдүрер кижилерниң рекордтары кижиниң аргаларының кызыгаарын көргүзүп турар. А ужар чүүлге рекорд?

— Кижиниң-даа, машинаның-даа аргаларының кызыгаарын көргүзер. Ужар чүүл баштайгы базымнарындан-на: дүрген, бедидер, ырадыр! — дээр маргылдаа апарган Райт алышкыларның баштайгы самолёттарының үезинде чурттап чорааннар ам-даа дириг. Дүрген чоруурунуң баштайгы рекордтарын ам поездилер безин ажып турар болгай.

Рекорд мензэ, өске бүгү спортчуларга ышкаш, бодунуң аргаларының шенелдези, бодунуң билип алырынга дузалаар. Оон-биле кады ол конструкторларга, технологтарга, инженерлерге бир янзы эге базым болур, ол оларның дараазындагы ажылын тодаргайлаар.

1972 чылда чаа АН-22 — «Антей» самолёттуң шенелдезин шылгалдаазын кылып эгеледим. Ол бодунуң кедергей күчүлүү-биле, кызыгаар чок аргалары-биле мени кайгаткан. «Антейни» эң баштай черден агаарже «көдүрүп үндүрген» Юрий Курлиндеи ужудуп үнүп тура, ооң чүнү бодааның айтырганым сакты-дыр мен. «Солагай холунда 60 муң аът күжү, оң холунда 200 тонна, а херээнде миллион-миллион изиг чүректиг кижи чүнү бодаар дээр сен, чээ?» деп харыылаан ийик.

Поповичиниң экипажының АН-22-ге ужудуушкуннары делегей рекордтарының санында он чыл ажыг үеде туруп келген. Оларны Марина Поповичиниң шүлүктеринде, номнарында, шиизинде бижээн. Ужудукчунуң сценарийин ёзугаар ийи фильмни тургускан.

1982 чылда Марина Поповичиниң баштаан экипажы АН-24-ке чедеи бир рекордту тургускан, ол дээрге турбиналыг үш класстың самолёттарының бүгү делегей рекордтарын шуптузун ашканы ол болган. Ооң соонда ындыг хөй адыр хуртулуг машинаны дарый чогаадыр дугайында шиитпирин АКШ хүлээп алган.

— Мээң билип турарым-биле алырга, АН-72 самолётка хөй рекордтарны тургускан силер аа?

— Ол дээрге чүък сөөртүр, идегелдиг болгаш хөй ажаалда-тежээлде негевес, ужуп үнер болгаш хонар шөлү шоолуг узун эвес самолёт болгай, ол бистиң улус ажыл-агыйывыска кончут чугула, ылангыя Ыракы Чөөн чүкке болгаш Кыдыкы Соңгу чүкке тергиин таарыжыр. Ёзулуг-ла ишчи машина болдур ийин. АН-72 11 муң метр чедир көдүрлүр, шакта 720 километр дүрген чоруур болгаш 10 тонна хире чүъкту ап чоруур аргалыг — оларны конструкторлар кызыгаар кылдыр санаан. Ынчалза-даа чаа машинаның аргаларын немей сайгарып көргеш, ол оон-даа бедик база дүрген ужуп болур деп түңнээн. Бис ону бадыткаар ужурлуг турдувус. АН-72-ге делегейниң он чеди рекордун тургускаш, ол шынап-ла ындыг дээрзин шынзыдыпкынывыс ол.

— Бо чылдың январьдан эгелээш ФАИ ужар чүүл спортунга херээжендерниң чедиишкиннерин аңгы санавас, а чүгле ужар аппараттарының рекордтарын көөр деп доктааткан болгай. Ужар чүүл спорту эр болгаш херээжен кижилерниң деп эргелиин дүрүмчүткен спорттуң баштайгы хевири болган деп чугаалап болур. Ооң соонда силер база-ла дыка шылтарангай чедиишкиннерлиг болдуңар аа?

— Дээрге бир-ле дугаарында машиналар маргылдажыышкыны, оларның күчүзүнүң, идегелдииниң, болбаазырангайының маргылдажыышкыны болуп турар. Ынчалза-даа ужудукчудан — ооң билиглериниң, мергежилиниң, спортчу дадыгышкынындан, ооң күш-шыдалдыындан хөй чүүл хамааржыр. Ужудукчу Юрий Антипов хыдыкчы самолёт шенеп турда, машина үрелген, ынчангаш катапульта-биле самолёттан үнер ужурга таварышкан. Ол катапультаның үндүр октадыр херекселин шелген, ынчалза-даа «адыышкын» болбаан, кабинаның шили «чайлаваан». Ынчаар орта ужудукчу чудуруктары-биле шилди бар-ла күжү-биле иткеш чыдыпкан. Ооң соонда, черге, приборларның көргүзүглерин сайгарып көөрге, Антипов чаңгыс черге олура 150 килограммны көдүрүпкен болган-дыр. Ужудукчу күш-шыдалдыг кижи болур ужурлуг, ол мегелде-дир, ындыг болганда, ол спортчу болур ужурлуг.

— А силерниң өг-бүлеңерде спортту канчаар көрүп турарыл?

— Бистер багай эвес «шилиндек» команданы тургузуп, харын-даа өг-бүле олимпиадазын эрттирип болур боор бис. Эштириңге болгаш сутже шураарынга улуг уруувус Наташа тиилээр хире. Бичиизи, Оксана, гимнастикага, фигурлуг чуңгулаашкынга эки түңнелдиг болур боор; волейболга ол-биле бис ийиниң байдалывыс дөмей болгу дег, а мотоцикл, парашют спортунга, кара адарынга бирги черни мен алтар болдум бе. Өг-бүлевисте эң-не шымрак кижи — өгнүң эр ээзи Павел. Спортчу балыктаашкынга, хаактыг маңнаарынга, аар атлетикага аңаа деңнежир кижи бисте чок. Чугаажок-ла, бокска база. (Ужудукчу-космонавт Павел Попович — ССРЭ-ниң бокс федерациязының даргазы).

Каш чыл мурнунда Марина Попович дагга хаактаарының спортунга хандыкшый берген.

— Ол магалыг-ла эки спорт — деп, ужудукчу чугаалады. — Дагларга каш хонгаш, кедергей сергей, күш кирип ап болур. Харын ооң соонда кижи кылаштап эвес, а чер кырынга ужуп чоруур ышкаш чиик апаар. Сураглыг даг хаакчызы Жан-Клод Киллин бир катап мынча дээн: дагдан дүрген бадары дээрге баш бурунгаар бодап каан кес кырынга чоруру-дур. Ужудукчу кижиниң база ынча деп болур.

(ПМА).

ЧЕДИ БӨРЗЕКТИ УЗУТКААН

Бай-Тайгада «Кара-Хөл» совхозтуң хоочун аңчыларының бирээзи, пенсионер Шыырап Салчак, комсомолчу Борис Саанчы-биле бөрү аңнап чораан. Оруктуг Кара-Суг деп черден 7 бөрзек, ооң соонда удаваанда улуг бөрүнү база тыпкаш, узуткааннар.

70 харлыг аңчының кадыы эки. Ол—суурда хөй-ниитичилерниң бирээзи.

Х. САМДАНЧАП.

9:2 САНГА

Будапештиге болуп эрткен фехтованиеге делегей турнириниге Венгрияның херээжен шпажидек командазы команда аайы-биле рапиристерниң маргылдаазынга бирги черни алган. Түңнел оюнга ол команда совет спортчулары 9:2 санга тиилээн. Хүлер медаль — ГДР-ниң командазында.

УРУГЛАРНЫҢ МУЗЫКА ШКОЛАЗЫНДА

Кур-Чер суурда уругларның музыка школазы ажыттынганда чеди чыл чедип турар. Мында баян, аккордеон, фортепиано, хореография, чурулга болгаш үрер хөгжүм херекселдериниң салбырлары ажылдап турар. Школада алды тускай эртемниг башкылар бар. Школа чылда ийи катап отчёттуг концерттерин чоңга көргүспушаан, хову турлагларынче доктаамал аалдап, боттарының күжү-биле концерттерни көргүзүп келген.

Эң ылангыя школаның хореография салбырының башкызы Майя Оидаровна Монгуш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чоннуң болгаш өөреникчилерниң хүндүткелин чаалап алган. Ооң салбырында 46 уруглар, оолдар өөренип турар. Чоокта чаа эрткен республиканың уран чүүл көрүлдезинге ооң тургускан танцылары үнелелди алган. Школаның аныяк танцычылары бо чылын башкызының тургусканы «Херел» деп танцыны аянныг чараш ойнап турар.

Баян салбырын Д. К. Кан-оол база билдилиг удуртуп турар. Ооң өөреткен өөреникчилери янзы-бүрү тыва, орус ырларның аялгаларын хостуг ойнап турары солун.

Школа 4 муң рубльге чарааш, көрүштүг идик-хептерни даарадып алган. «Тиилелге» совхозтуң дирекциязы школаны шефке ап, чогуур дузаны чедирип турар.

Ук школаны доосканнар тускай шыңзылганы ап турар. Школаның доозукчулары улаштыр чурттуң аңгы-аңгы культура талазы-биле өөредилге черлеринче өөренип кирип турар болгаш ындыгларның саны чыл келген тудум өзүп орарынга школаның ролю улуг.

Чоокта чаа совхозтуң механизастаттынган № 3 отрядының турлаанга уруглар солун концертти көргүскеннер. Ооң аңгыда олар боттарының концертин «Совет Тыва», «Шамбалыг», «Бурунгаар» совхозтарның ажыл-ишчилеринге сонуургадыр планныглар.

Уругларның музыка школазының директору М. Д. Меңге-Байыр мынчаар чугаалаар:

— Эң баштай школаны ажыдып турувуста бергелер эвээш эвес таваржып турду. Дериг-херекселдер чедишпес, чамдык өөреникчилер ара каггаш чоруй баар. Үш чыл эрткенде башкыларның кызымак ажылының түңнелинде байдалывыс экижээн. Школавыста хөгжүм-херекселдери ам-даа чедишпес, ол четпес чүүлдер-биле дериттинер дээш кызып турар бис.

Музыка школазының башкыларының болгаш өөреникчилериниң үре-түңнелдиг ажылы суурнуң культурлуг амыдыралынга идигин берип турар.

З. ТЕЖИТ.

БРУЦЕЛЛЁЗТАН КАМГАЛАНЫР

Республикада бруцеллёз аарыгның нептерээни-биле холбаштыр соңгу чылдарда ол халдавырлыг аарыгның профилактиказынче онза сагышты салып келген. Бо аарыг мага-боттуң кезектеринге янзы-бүрү саддарны чедирбишаан, харын-даа хоочураар хевирден инвалидче шилчир.

Аарыг хой, өшкү, бода мал ол аарыгның тарадыкчылары-дыр. Ындыг мал-маган ажаакчылары бруцеллёзтан аарый бээр. Бруцеллёзтуң өскүдүкчүзү—бруцелла. Ук инфекция дээштыкы байдалга дыка үр үеде шыдамык чурттаар. Чижээлээрге, хөрзүнге, өдекке, аарыг инектиң өл-чамынга, довурак-доозунга ийи ай ажыг туруп турар. Сүттен кылган чемнерге, сутке 45-60 хүн, а аарыг малдың дүгүнге, эъдинге база чаа сойган кежинге инфекция 2-3 ай чурттаар шынарлыг.

Ылангыя аарыг малдар ара салып турар үеде дыка айыылдыг. Бруцеллёзтуң микробтары төрээн малдың өл-чамы-биле кады хөй-биле ылгалып үнер. Моон уламындан хөрзүн, суг, өдек, мал чеми хирленип болур. Бруцелла кижиниң карактарының, думчуктуң, аастың шаралганчак карттарын дамчыштыр мага-ботче кирер. Ол ышкаш кеште каракка көзүлбес шыйбактар дамчыштыр организмче халдаар. Аарыг малдың чиг сүдүн, оон белеткээн чемнерни ажыглаанда, ол аарыгны халдадып ап болур. Хой азы өшкүнүң чиг сүдүнден кылган брынзаны (быштак) чемге ажыглаанда хөлчок айыылдыг. Аарыг халдааш, 2—3 неделя болур. Ооң шынар демдектери янзы-бүрү. Грипп, ревматизм, малярия, гепатит аарыглар сагышка кирер. Кежээлерде эът изиг улгадыр, эртен өйүнде турар. Аарыг кижи чемге хөөн чокталыр, шагзыраар, хөлчок деридер болу бээр. Чоорту холдарының, буттарының чүстери аар аарып, ыжа бээр. Аарыг кижи орундан туруп шыдавас апаар. Соок чүстери болгаш шыгганнар системазы баксыраанындан, аарыг кижи шимчеп шыдавас, чыдар болу бээр.

Эр-кыс органнарже болгаш нерв системазынче ол аарыг халдаанда, херээжен кижи четпес уруг божуур, а эр кижиниң нерв системазының ажыл-чорудулгазы баксыраар. Нерви системазы үрелирге шыдажыр аргажок баш заартыр, уганы албаараар.

Бруцеллёз эмнеттинер аарыг. Чамдыкта үр эмнээниниң түңнелинде, каң-кадык кылдыр эмнеттинер. Бруцеллёз аарыының баштайгы демдектери билдингенде, дүрген эмчиге баары чугула. Баш бурунгаар тодараттынган аарыг челиишкиниң эмнеттинер болгаш хоочураар хевирже шилчивес. Бо аарыгга удур хемчеглерниң аразында хууда болгаш ниитиниң профилактиказын хажык чок сагыыры онза чугула.

Аарыг мал-маган турар кажааларга чемненип, таакпылап болбас. Мал кажааларынга мал согар черге, алгы заводунга, белеткел конторазынга, кыргылда пунктуларынга болгаш өске-даа черлерге ажылдаарлар тускай идик-хептиг кедер ужурлуг. Ажыл соонда ол-ла хептерни уштур, саваңныг суг-биле чунуп, дезинфекцилээр, ооң соонда арыг суг-биле чунар. Мал аразынга ажылдаар кижилер холунуң дыргактарын кезер, эът-кежинге бичии-даа шыйбактар болдурбазынче сагыш салыр ужурлуг. Аарыг малдарны төрүдерде резин хол-хаптарын кедер. Малдың эра салыпкан төлүн чуртталга бажыңынче киирип болбас, аарыг уругларже халдап болур.

Аарыг малдың сүдүн ынап хайындырар. Эъдин экидир хаарар. Бо хемчеглерниң дузазы-биле бруцелланы узуткап, эъш-чемни арыглап ап болур. Бруцеллёзка удур тарылганы чорудары спецификтиг хемчеглерниң бирээзи. Баштай ажылдап кирген 18 харлыг мал ажылдакчыларынга тарылга чорудар. Зоотехниктерге, мал эмчилеринге, бүдүрүлге черлеринде мал-маганның продукциязын кылып турарларга тарыыга кылыр. Саттыг херээженнерни, уруглары зарыг малдар аразынга ажылдаарын чөпшээрел болбас.

Эмчиниң сүмези

Республиканың ажыл-агыйларында амгы үеде хой кыргылдазы эдакталыя турар. Совхозтар дирекциялары, кол зоотехниктер, профэвилел комитединиң даргалары кыргылда үезинде бруцеллёзка удур кандыг хемчеглерни чорудкалыын хынамчалыг шүгдүнзе эки. Чүгле үстүнде эдааным харылсалгалыг эштериниң база медицина ажылдакчыларының демниг ажылының ачызында, бруцеллёз аарыын эвээжедириниң болгаш узуткаарының кеску аргазы тургустунар.

С. ПОЛУХИН,

республиканың санэпидстанциязының килдис эргелекчизи.

ТВ

ИЮЛЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Дж. Родари. Уругларга телешии. 9.30 —Концерт. 10.00 — Документалдыг чаа телефильм. 10.30 —«Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.25 —11.35 —Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.25 —Москва чоогунуң кадээзиниң дугайында дамчыдылга. 16.00 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 21-ги сериязы. 17.05 — И. Брамс. Концерт. 17.15 — Документалдыг фильм. 17.45 — Тележурнал. 18.15 —Чурук санында-ла—хүн. 18.30 — Бистиң бажыңывыста чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.15 — Мультфильмнер. 19.20—Айтырыглар, аялаашкыннар шиитпирлер. 20.05 —«Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 22.30 —«Мультаккорд». 23.00 —Документалдыг чаа телефильм. 23.25—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм 8.40 — «Кызыгааржылар» деп уран-чечен фильм. 10.05 —«Шүлүглел». А. Межиров. 11.00 — Концерт. 11.35 — Уругларга фильм. 12.35 —«Бистиң садывыс». 13.05 —Аяглан тыл. 13.35 — Документалдыг фильмнер. 14.25 —Концерт. 15.00 —Чурукчулар дугайында дамчыдылга. 15.30 — 15.35 —Телемедээлер. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уран-чечен фильм — «Ортулук чурттугдар». 19.10 —«Азия тову». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг тулнар, чаштар!». 20.05 — В. Гаршин. «Чурукчулар». 21.00 — «Үе» 21.35 Концерт. 22.30 — 23.05— Документалдыг телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъставас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр.

Дүне 12—17 градус, чамдык черлерге 7—12 градус. Хүндүс 24—26 градус, чамдык районнарга 15—20 градус чылыыр.

Кызылга аяс, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 12—14 градус, хүндүс 24—26 градус чылыыр.

Автоорукларга көстүрү эки. Эртенги шактарда туманнаар, көстүрү 1000 метрден ашпас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 12—17 градус, хүндүс 20—25 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, «Парк» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кащей бессмертный» 9.30, 12.50, «Вам и не снилось» 11.00, 14.20, «Смерть среди айсбергов» 16.10, 18.00, «Волчья яма» 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чингачгук — Большой Змей» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Трудная роль» 19.30 шакта.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Тайна мотеля «Медовый месяц» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Кызылдың аъш-чем садыынга экспедитор, садыгжылар, кассирлер, ажылчыннар, магазиннерге ажылдаар чудурукчулер, машинакчы, садыгга улуг кассир, бухгалтерлер, бухгалтерлерге өөреникчилер дүрген негеттинип турар.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунда № 29 бажың, кадрлар килдизи, телефон № 2-54-36.

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитеди чарош бижикчи чурукчуну ажылче чалап турар.

АДРЕЗИ: Кызылдың Горная кудумчузунда № 31 бажың, телефон № 2-36-81.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2015.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01013

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 174 (12564) | 1984 чылдың июль 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

КАДЫ УЖУДУУШКУННУҢ СЕСКИ ХҮНҮ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Леонид Кизим, Владимир Соловьёв, Олег Атьков, Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая оларның ажыл хүнү июль 25-те орай дүне доозулган болгаш 26-да Москваның-биле 12 шакка чедир дыштанганнар. Космонавтылар эртенги чемниң болгаш орбита комплекизиниң чамдык системаларын контрольдааның соонда кады кылыры планнаттынган шинчилелдерин үргүлчүлээн.

Июль 26-да хүн чурумунда геофизиктиг шинчилелдер хөй черни ээлеп турган. Экипаж специалистерниң даалгаларын ёзугаар бистиң чурттуң мурнуу районнарын, Каспий болгаш Кара далайларның девискээрлерин көрүп, херекселдер-биле хайгаараар болгаш чурукка тырттырар талазы-биле ажылдарны күүсеткен. Чер атмосферазының тургузуун тодарадыр, орбита комплекизиниң шуут чоогунда атмосфераның параметрлерин ылавылаар сорулга-биле «Пирамиг» фотокамера болгаш «Астра-1» дээр масс-спектрометрлиг аппаратураның дузазы-биле ээлээ каш дуржулгаларны кылган.

Космос материаловедениезиниң программазын ёзугаар космонавтылар «Электротопографтың» шенелдезиниң түңнел кезээн күүсеткен. Олар шлюз камераларындан шинчилеп турар материалдарны уштуп, оларны хынаан болгаш черже дедир чорударынга белеткээн.

Июль 26-ның программазында экспедицияның ээлээн хөй медицина шинчилгелерин, космоска ужудуушкунуң аргаларын ажылдап кылырының талазы-биле шенелделерин, кады ажылдың талазы-биле кино болгаш фото-чурук тырттырарын көрген турган.

Орбитада «Салют-7»—«Союз Т-11» болгаш «Союз Т-12» эртем-шинчилел комплекизиниң ужудуушкуну чогумчалыг чоруп турар.

Алды космонавтылар шуптузу кадык-чаагай, бир демниг, омак-хөглүг ажылдап турар.

АЖЫЛ-ИШЧИ, ИДЕПКЕЙЛИГ КҮШ

СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге сорук кирген ажылчы чон Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуурунга белеткенип турар. Ол улуг байырлалдың мурнуу чарыында ийи дакпыр орденниг Совет Тываның хөй-ниити, культура, амыдыралында бир чугула болуушкун — херээженнер чөвүлелдериниң активиниң хуралы бөгүн Кызыл хоорайга ажыттынар.

Совет Тываның 40 чылы — партияның болгаш чазактың ленинчи национал политиказының чайынналчак тиилелгезиниң база бир көскү херечизи. Эрткен дөрт он чылдар дургузунда республиканың бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдериниң күчүлүг баазазы болуп турар экономиктиг улуг аргалар тургустунган. Үлетпүрнүң ниити продукциязы 67 катап, көдээ ажыл-агыйның— 20 катап өскен, хоорайларда болгаш көдээде капитал тудуг хөгжүп, республиканың улус ажыл-агыйын электрижидери шапкын темпилиг боттанып, чоннуң коммунал-амыдырал, садыг, медицина хандырылгазы, автомобиль болгаш агаар транспорту хөгжээн. Чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле улуг чедиишкиннер чедип алдынган.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле күжениишкинниг ажыл чоруп турда, бо хүннерде республикада 307 херээженнер чөвүлелдери, оларның 5 муң ажыг активи ажылдап турар. Оларның ролю улуг болгаш харысалгалыг. Олар Тываның херээженнериниң күш-ажылчы болгаш хөй-ниити-политиктиг идепкейин көдүрбүшаан, он бирги беш чылдың болгаш оон дөрткү чылының пландарын күүседир дээш социалистиг чарышче, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнче хаара тудуп турар.

Херээженнер чөвүлелдериниң, оларның активиниң юбилей мурнунда хайныккан чогаадыкчы күш-ажылын түңнеп, сорулгаларны тодарадып тура, чоргаарланыр, өөрүүр чүүлдеривис хөй. Херээженнерниң күш-ажылчы, политиктиг идепкейин көдүрээринге, оларның амыдыралының культуразын улам бедидеринге, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга, камналгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш демиселге херээженнерниң салдары өскен. Партияның болгаш күш-ажылдың хөй-хөй хоочуннары республиканың экономиказын болгаш культуразын бедидеринге салыышкынын киирген, оларның чаагай ажыл-херээн аныяк салгал уламчылап турарлар. Оларның тускай мергежилин, хөй-ниити идепкейин бедидеринге дагдыныкчы херээженнер хөйнү кылганнар. Ам бисте дагдыныышкын шимчээшкининде 2,5 муң херээженнер киржип турар.

Республиканың экономика болгаш культура адырларында ажылдап турарларның 50 хуузу, кадык камгалалында, социал хандырылгада, улус өөредилге, культура, садыг черлеринде ажылдакчыларның хөй кезии херээженнер.

Совет эрге-чагырга херээженнерге, оларның иштинде тыва херээженнерге улуг аас-кежикти берген. Ам оларның иштинден бүдүрүлгениң чаартыкчызын, эртемденни, шүлүкчүнү, геологту, үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның эң-не кол участоктарының удуртукчуларын, партияның, күрүнениң, хөй-ниитиниң ажылдакчыларын-даа көөр бис.

Төрээн чурт херээженнерниң күш-ажылын бедии-биле үнелеп турар. Республикада алды муң хире херээженнер ССРЭ-ниң орденнериниң болгаш медальдарының эдилекчилери. Оларның хөй-хөйү он бирги беш чылдың планнарын күүсеткеш, ам 1985 чылдың үлүүнде кирген. Чижээ, Кызылдың даараныглга фабриказында чүс алдан үш херээженнер үени мурнап ажылдап турар. 48 дугаар тудуг эргелелинде В. Б. Борбак-оол, В. Б. Донгак, Л. Т. Мязина, М. В. Сафронова, Е. С. Бизяева оларның бригадалары, хөй фермаларның, хойжу бригадаларның херээженнери чартык чыл планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

Совет Тываның 40 чыл оюн чоокшулаан тудум, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга херээженнер чөвүлелдери, оларның активи улам улуг салдарны чедирер сорулгалыг. Ажыл-агыйның чугула айтырыгларынче ханылап, бүдүрүлге курлавырларын долу ажыглаар, оон ажыктыын бедидер, планныг онаалдаларны күүседир дээш күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге ажылды идепкейжидери чугула.

Херээженнер чөвүлелдери чон ортузунга идейкижизидилгелиг болгаш культура-чырыдыышкын талазы-биле сорулгаларны кажангызындан-даа артык дээштиг ниитипирлеп, херээженнерниң политиктиг медерелин, культурлуг деңнелин бедидеринче угланган ажылды күштелдирер ужурлуг. Херээженнерниң амыдырал-чурттталгазының культуразын бедидер, хостуг үезин чөп ажыглаар талазы-биле ажылда четпестерни чайладыр. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, социалистиг өнчүнү оорлап-төтчеглээр, арагалаар, ажыл кылбас чоруктарны шыңгыызы-биле көөр херек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Хөвең чиг-эдин болгаш хөвең продукциязын бүдүрерин көвүдедир, чидиринин кызырар болгаш шынарын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Черин суггарар, минералдыг чемишчидилгелер болгаш техника ажыглалының ажыктыын бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырган түңнелинде колхозтар болгаш совхозтар хөвең чиг-эдин, ылаңгыя нарын волокнолуг эң-не үнелиг сорттарын бүдүрериниң ээлээн өзүлдезин чедип алганын хуралга демдеглээн. Оон-биле чергелештир хөвең ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнели чурттуң улус ажыл-агыйының улам өзүлдеелиг негелделерин долу хемчээлге ам-даа чедир хандырбайн турар. Хөвең чиг-эдин садып алырының хемчээлдериниң улгатканы чамдык таварылгаларда хөвең волокнозун бүдүрериниң база шынарын бедидериниң чогуур бедиишкини-биле холбашпайн турар.

Хөвениң бүдүрерин улам ыңай өстүреринче, бар курлавырларны ажыглаары, күрүне стандарттарын шыгыы сагыыры, продукцияның чидирини болгаш үрелирин болдурбазы дээш хөвең өстүрер ажыл-агыйларының болгаш хөвең арыглаар үлетпүрнүң удуртукчуларының харысалгазын күштелдирериче угланган организастыг, агротехниктиг болгаш экономиктиг хемчеглерниң комплекизин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында айыткан. Хөвең чиг-эдин бүдүрер болгаш болбаазырадыр талазы-биле агроүлетпүр каттыжышкыннарын Узбек ССР-ге тургузар дугайында, а ол ышкаш хөвениң шынарын болгаш ында волокнонуң барын барымдаалап ону хүлээп алырынче шилчиир дугайында саналдарны чүүлдүг деп көрген. Хөвениң селекциялаарын экижидер, хөвең арыглаар үлетпүрүн бүдүрүлге күчүлерин улгаттырар, эргежок чугула технологтуг дериглерни белеткээр база чорудуп бээр талазы-биле даалгаларны, а ол ышкаш хөвең ажыл-агыйын хөгжүдеринге идиг бээр болгаш продукцияның шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни тодаргайлап айыткан.

Чайгы арыглаан чер андарылгазын хөй-биле ажыглаарының болгаш дендилгелиг технологияларын шиңгээдип алырының күзели-биле тараа бүдүрерин көвүдедир дугайында Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының саналын Политбюро чугаалажып көрген. Тараа ажыл-агыйының быжыг тургузуун бедидеринге болгаш бедик шынарлыг тарааның ниити чыылдазын магадылалдыг көвүдедирин хандырарынга тараа ажыл-агыйын ынчаар чорударының бедик түңнелдиниң чурттуң бүгү черлеринде чедип алдынган дуржулганың бадыткап турарын бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Оон-биле холбаштыр ажылдарның бүгү комплекизин чигезин-биле күүседири, бедик дүжүттүг сорттарны ажыглаары, чемишчидилгелерни, үнүш камгалаар чүүлдерни болгаш көдээ ажыл-агый техниказын мергежилдиг ажыглап билири онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. 1985 чылдың дүжүдүнге күзүн чажар культураларны өстүрериниң мурнакчы технологияларын шиңгээдип нептередир талазы-биле соңгааргыдып болбас хемчеглерни боттандырарын хамааржышкан эвилел болгаш республикалар министерстволарынга база ведомстволарынга, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга даасткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш оларның өг-бүлелериниң амыдырал байдалдарын улам ыңай экижидериниң айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген. Гитлерже фашизмни болгаш япон милитаризмни чылча шапкан совет улустуң Тиилелгезиниң ам болур дөртен чылы-биле холбаштыр ажылчы чоннарның киирген саналдарын бо угланыышкынга ажылдап кылып турар хемчеглерге барымдаалап көрүп турар.

Польшаның катап тургустунганының 40 чылын байырлаан үеде эш Н. А. Тихонов баштаан совет партия-чазак делегациязының Польша Улус Республиканга ааи-чоруунуң түңнелдерин чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Акы-дуңма совет-польша эвилел, ону улам-на быжыглаары СЭКП-ның болгаш Совет күрүнениң политиказының чайгылыш чок сорулгазы, социализмниң чаалап алышкыннарын хөгжүдериниң, тайбынны база улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыктарынга социалистиг бүгү дем каттыжылгазын улам ыңай сырый каттыштырарының чугула адыры болур турарын Политбюро онзалап демдеглээн.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, а ол ышкаш делегей аренازынга Совет Эвилелиниң тайбынга ынак угланыышкынын чорударының эске-даа чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база чугаалажып көрген.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

ТЕМПИЗИ ООЖУМ

(ИЮЛЬ 23-ТҮҢ МЕДЭЭЗИ, ХУУ-БИЛЕ)

Районнар	сиген	сенаж	сиген даалганы
Республика:			
1984 чылда	5.2	9.9	15.9
1983 чылда	6.7	14.7	14.7
Бай-Тайга	0.7	23.4	—
Мөңгүн-Тайга	2.2	—	—
Барыын-Хемчик	2.9	27.0	18.0
Өвүр	3.3	—	—
Сүт-Хөл	6.9	—	—
Чөөн-Хемчик	4.9	—	13.2
Улуг-Хем	7.0	11.7	7.2
Тандыы	6.7	15.0	34.7
Бии-Хем	6.3	—	12.6
Тожу	2.7	—	—
Каа-Хем	5.6	11.9	16.5
Тес-Хем	7.4	11.9	16.0
Эрзин	2.0	—	16.0
Кызыл	6.0	29.3	5.0

Бо хүннерде республикада 11752 тонна сиген белеткеттинген. Бо дээрге, эрткен чылдың деңнелинден 3315 тонна эвээш болганы ол. Бүгү күштү мал чемнериниң белеткелинче ам-даа мөөннээриниң, ажылды организастаарының деңнелин бедидериниң, арга-курлавырларны долу ажыглаарының чугулазын бо чижек көргүзүп турар-дыр.

Ниитиниң малынга сиген белеткелиниң темпизи Тес-Хем районда бедик, Улуг-Хем районда база чүгээр. А совхозтардан социалистиг чарыштың бирги черинде «Көк-Тей» чоруп турар. Ук ажыл-агый планын 18,4 хуу чедире берген. Оон дараазында Дуржулга станциязы, «Күш-ажылдың хостуу» болгаш «Алдан-Маадыр» совхозтар чоруп турар. Бо ажыл-агыйларда, ылаңгыя Лаахын Көк-оолдуң коллективинде, күш-ажылды эргелеп башкарарының дендилгелиг аргазы—бригада кереэзи калбаа-биле ажыглаттынып турар. Оларның үлегерин эдерери, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алыры чугула.

Бай-Тайга районнуң девискээринде боду бүткен-даа, тарымал-даа сигенниг черлер хөй, суггаттыг черлер база бар. Ындыг турбуже, район сиген кезер планын чаңгыс хуу безин чедирбээн. Эрзин, Мөңгүн-Тайга болгаш Тожу районнарда байдал база шоолуг эвес. Ылаңгыя сигенден өске мал чемнери белеткевес мөңгүн-тайгажылар бо хожудаашкындан шыгыы түңнелди үндүрер ужурлуг. «Нарын», «Бай-Тал» болгаш «Мурнакчы» совхозтар планының чүгле 0,4-0,8 хуузун күүседип, хамык ажыл-агыйларның соонда чоруп турар. Шупту он беш совхоз сиген белеткээр планын ийи хуу безин чедирип шыдаваан.

Сенаж салыры база эрткен чылдан ээлээн хожудап турар. Эрткен чылын мынчан он ийи муң тонна белеткеттинген ол мал чемниң амгы хемчээли 8727 тонна болуп турар. Бо хүннерде чаңгыс-ла «Тиилелге» совхоз сенаж салыр планын ажыр күүсеткен. Оон дараазында черле — планын 57 хуу күүсеткен «Барлык» болгаш 54,3 хуу күүсеткен «Совет Тыва» совхозтар. Дыка хөй ажыл-агыйлар бо чугула мал чеминиң белеткелин амдыгаа чедир эгелевээн.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың деңнелинден дөрт чүс тонна хөй белеткеттинген. Чүгле мында бичии чедиишкин бар. Ынчалза-даа планга чедир ам-даа тос муң хире тоннаны белеткээр ужурлуг бис. А үе ээзэш. «Бүрен» биле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтан өске бо талазы-биле онаалдазының чартыын күүседип алган ажыл-агый чок.

Ниитизи-биле алырга, республикада мал чемнериниң белеткели оожум болуп турар, ону бо сан-чурагайлар бадыткап турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары бо түңнелдер-биле планнарын деңнештирип, чаа сорулгаларны салыры чугула. Кижи бүрүзүнүң мал чеминиң белеткелинге киришкен турарын чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары чедип алыр херек.

БЕЛЕТКЕЛ ТҮЛҮКТЭЭН

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң шыктарында сиген кезилдези болгаш өске-даа ноган масса ажаалдазы түлүктеп турар.

Сиген кезилдезинче совхозтуң хоочун ажылчыны Михаил Малбык-оолга удурткан комплекстиг бригада бо айның 6-дан эгелеп кирген болгаш бо хүннерге чедир бригада кежигүннери 500 га черниң сигенин кескеш, чамдыызын бөлүп сарааттаан. Кескен болгаш кургаан сигенни ээлээн сарааттаары-биле бригадада 6 грабльды, 6 волокушаны болгаш 3 сараат салыр техниканы быжыглаан. Сиген кезери-биле 9, бөлүп дажыглаары-биле кады бо бригаданың эргезинде шупту 24 тракторну быжыглаан.

Шыктарда сигенни кезип эгелээн хүнден бээр ам бригада кежигүннери 200 ажыг тонна чаа сигенни сарааттап ажааганнар. Хамык ужур чүдел дээрге сөөлгү хүннерниң чаъстаашкыны сигенниң ажаарынга шаптыкты ужураштырып турар. Ындыг-даа болза кезиишкинниң үргүлчүлеп турар болгаш бичии-ле аяс хүннерин ажыглап, ол сигенни дүрген кургадыр арга-биле андара-дүңдере сайгарып, салгыннадып турар.

Мал чеминиң белеткекчилеринден сиген кезер звеноларның кежигүннери хүн нормазын ажыр күүседиринге чаңчыккан. Бригадага быжыглаан механизмнер туруушкун чок ажылдап турар, техника бүрүзү кывар-чаар материалдар-биле бүрүн хандыртынган, артык кезектер база четчир.

Сигенчилерниң ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастап, неделя болгаш-ла түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни илередип, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимче чарыштың негелдези ёзугаар шаңналдарны тывсып турар.

Эрткен неделяның түңнелин ёзугаар алырга, Борис Тюлюшке удурткан звено бирги черни алган, түс-түс механизаторлардан К. Мижит-оол, М. Оргаңдай олар сиген кезер хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип келгеннер.

— Бригада кежигүннери коллективтиг бригада аргазы-биле ажылдап турар. Тускай учётчик кым кижи канчаар ажылдап турарын, чеже гектар сиген кескенин, каш шак иштинде ажылдааның, үрелгеш каш шак иштинде анаа турганын, ажылче эртенгиниң каш шакта үнгенин, кежээ каш шакта доосканын шуптузун контрольга ап турар. Ол ышкаш норма күүселдезин база шыныгы хыналдага тургускан. Шак ындыг шыңгыы учёт болгаш контроль эки ажылдаан кижилерни илередиринге, четпестерни эдеринге дузалаар. Оон ыңай кол-ла чүве — ажылдың түңнели, ылаңгыя төнчү продукцияны шын санап алырынга улуг идиглиг. Оон база бир чугула чүүлү— күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидеринге, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, кижилерниң сонуургалын болдурарынга аажок дузалаар-дыр— деп, бригаданың хоочун бригадири Михаил Малбык-оол чугаалап турар.

Оон ыңай сигенни бөлүп, сарааттаан турар кижилерде тергиин ажылдап турар механизаторлар база бар. Оларга Михаил Кечил-оол, Александр Бүрбү хамааржыр, грабльщиктерден Михаил Доржу, Виктор Доңгак олар хүн нормазын ажырып, ажылга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турарлар.

Ол ышкаш сиген кезилдезинде хаара туттунган техниканы үрелишкин чок ажыглаарынга техниктиг ажаалданы чорудуп турар эдикчи эш Казак Каттай-оолдуң эки ажылын база демдеглээр херек. Оон эки ажылының ачызында техника шупту туруушкун чок ажылдап турар.

Совхозтуң бо мал чеми белеткээр бригадазын комплекстиг бригада деп санап турар болгаш бригада кежигүннериниң үре-түңнелдиг ажылдаарынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни тургускан деп болур.

Бригаданың планы 2830 тонна чайгаар үнген сигенни белеткээр, ынчаарга чаңгыс чылдың сигеннери-биле катай 5582 тоннаны ажаап белеткээр хүлээлгелиг. Ажылчыннарга аъш-чем хандырылгазы эки, сигенни кезип турар база бөлүп ажаап турар звенолар-ла үш поварлар чемни амданныг кылдыр, ийи-шаанда белеткеп берип турарлар. Поварлар эштер Тамара Ылын, Рада Кошкар-оол, Чинчи Шожаң-оол хүлээнген ажылынга кызымак ажылдап турарын бригаданың ажылын чырыдып турар хуудуста бижээн. Ол ышкаш аъш-чем сөөртүр, мал чемниң белеткекчилерин дажыглаар ийи машинаны база быжыглаан.

— Кол сорулга — баштай эльбек оът-сигенниг Көк-Чырааның шыктарының сигенин кезип ажаар, оон соонда Ийи-Талдың сиген шөлдеринче кирер бис. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чарышты мал чеми белеткекчилериниң ортузунга улам калбартыр тургаш, берген даалганы чедиишкинниг күүседири — ол дээрге бистиң республиканың юбилейинге күш-ажылчы белээвис болур—деп, бригадир түңнээн.

Д. ЕНДАН.

СИГЕНЧИЛЕР СЛЁДУ

Чоокта чаа Өвүр районда «Ак-Чыраа» совхозка ниитиниң малынга сиген белеткеп турар совхозтарның болгаш Хандагайты суурнуң албан организацияларындан сиген белеткелинде киржип турар ажылчыннарның слёду болуп эрткен. Аңаа совхозтарның, бүдүрүлге, организация черлериниң чартык чылда ажылдааның түңнелдерин база үндүрген. Совхозтар аразындан бүгү малдың баш санының чидирилгезин эрткен чылга деңнээрге эвээжеткен, күрүнеге эът, сүт, дүк садар планын ажыр күүсеткени дээш «Кызыл Гук» совхозка, бүдүрүлге организацияларындан оруктудуг черинге партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Сөөлүнде спортчу маргылдаалар болуп эрткен. Районга бир дугаар болган бут бөмбүгүнүң маргылдаазынга он чыңдыы команда киришкен, бирги черни «Торгалыг» совхозтуң салбыры Чаа-Суурнуң командазы, ийиги, үшкү черлерин «Коммунизмче орук» совхозтуң, районнуң милиция ажылдакчыларының командалары алган. Аъттар чарыжынга бирги болгаш ийиги черни «О.-Шынаа» совхозтуң кадарчылары Өдергей Доктугу биле Маадыр-оол Май-оолдуң, үшкү черни «Ак-Чыраа» совхозтан Ондар Баазанның аъттары алган. Районда эң-не сайзыраңгай спорттуң бир хевири тыва хүрешке киржири-биле 102 мөге девип үнген. Оларның аразында хоочун мөге Куулар Шагдыр-оолдуң киришкени солун болган. Маргылдааның түңнелинде «Торгалыг» совхозтуң зоотехниги, хостуг хүрештиң спорт мастери Андрей Семис хостуг хүрештиң спорт мастери Александр Яндай-оол-биле хүрешкеш, шүгдүп үнген. Спортчу маргылдааларның тиилекчилери өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

Болуп эрткен слёт районнуң бүгү ажылчыннарын ниитиниң малынга четчир сигенни белеткеп алырынче хей-аът киирген.

У. КОМБУЙ.

СОВХОЗКА ДУЗА

Эрзинниң «Мөрен» совхозта будук-бүрү белеткелинде хүннүң-не 60—65 кижи ажылдап турар. Июльдуң 20-ге чедир ында 30 ажыг тонна будук-бүрү белеткеттинген.

Школачылар бо ажылга идепкейлиг-биле киржип, будук-бүрү белеткелинде ажылдап турар. Хүнде-ле 3 тонна чедир будук-бүрүнү белеткеп турар. Оларның аразында Елизавета Канзай, Галина Сандан, Уля Ондар, Бады болгаш Мара Сүктермаалар болгаш оон-даа өскелер мурнакчылар.

Ол ышкаш агитквартиралар болгаш районнуң сан килдизи, райпо база өске-даа организациялар мал чеми белеткээринге киржип, совхозка улуг дузаны көргүзүп турар.

Ч. САДИ.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын күүседир, Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуражыр дээш Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдааш, бо чылдың бирги чартыында районнуң ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка бирги черни алган. Ынчангаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бо күш-ажылчы чедиишкинни чедип алырынга совхозтуң хойжулары боттарының үлүүн киирген. Хураганнар доруктуруп өстүрериниң, дүк кыргып алырының даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткен. Хойжуларның ортузунда күш-ажылчы маргылдаага Алексей Намчаа киришкеш, ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш кызымак ажылдаан, оон түңнелинде эки көргүзүглүг малчыннарның санынга кирген. Алексей Чудумович төрүүр чүс баш хойга оңаалштыр 97 хураганны менди доруктурган, бир баштан дүк кыргып алырының планын күүсеткен. Он бир чыл хойжулап ажылдаан дуржулгалыг малчын амгы үеде хоюн эки семиртири-биле сериин, оъттуг тайгаларже чайлаглап үне берген. Хоюнуң одарын хүн бүрү шын таарыштырып турар.

Бо хүннерде республикада мал чемнерин белеткээриниң шалыпчы айы чоруп турар. Аңаа идепкейлиг киржири малчын бүрүзүнүң хүлээлгези деп чүвени Алексей Намчаа билир. Ынчангаш бодунуң күжү-биле 10 тонна сигенни белеткеп алыр хүлээлгезин күүседип кирипкен.

ЧУРУКТА: хойжу А. Намчаа.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң пленуму

СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң пленуму болган. Организастыг айтырыгны аңаа чугаалажып көрген.

Арагалап турган фактылары база партийжи сагылга-чурумну кожуп шыдавайн үрээни дээш Г. С.-М. Иргитти СЭКП райкомунуң бирги секретарының хүлээлгезинден хостаан.

СЭКП обкомунуң инструкторy турган М. Н. Ооржакты СЭКП райкомунуң бирги секретарынга соңгаан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумнуң ажылынга киришкен.

ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1984 чылдың бирги чартыында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседир болгаш Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришкеннээн. 1984 чылдың баштайгы чартыында республиканың экономиказын улам мээй хөгжүдерин чедип алган.

Чоннуң чаагай чоруунуң бедиишкиниң үргүлчүлээн.

Баштайгы чартык чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдези дараазында кол медээлер-биле тодаргайлаттынып турар:

ҮЛЕТПҮР

Продукцияны сайгарар хемчээлиниң талазы-биле Күрүне планы күүсеттинген.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң эң чугула адырлар талазы-биле хемчээлин дараазында медээлер тодаргайлап турар:

	1983 чылдың 1 чартыында турганынга хамаарыштыр 1984 чылдың 1 чартыында бүдүрүлге хемчээлиниң хуузу
Электроэнергетика	
Одаар чүүлдер үлетпүрү	107
Өңнүг металлургия	104
Металл болбаазырадылгазы	102
Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр	106
Тудуг материалдар үлетпүрү	100.3
Чиик үлетпүр	116
Аъш-чем үлетпүрү	102
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	103
Полиграфия үлетпүрү	102

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу чиигедир болгаш продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу немей чиигедир талазы-биле диивлга республикада ниитизи-биле күүсеттинген.

Продукция сайгарарының чартык чылда планының күүселдези, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлде темпилери чамдык министерстволар болгаш бүдүрүлгелер талазы-биле мындыг болган:

	Продукция сайгарар талазы-биле планның күүсеттинген хуузу	1983 чылдың 1 чартыынга хамаарыштыр 1984 чылдың 1 чартыында хуузу: Бүдүрүлге хемчээлиниң талазы-биле	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле
«Тыва даг-дүгү» комбинат	105	104	104
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези	119	107	107
Тываның электри четкилери	103	143	141
«Тыва кобальт» комбинат	101	104	106
«Тудуг кезектери» комбинат	82	85	87
«Шагонартяжстрой» трестиң дузалал бүдүрүлгелер комбинады	78	79	91
Кызылдың эът комбинады	105	99.8	98
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	136	101	88
Сүт комбинады	104	100.8	97
Хлеб продуктулар эргелели	103	102	103
Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу	105	104	100.5
Дааранылга фабриказы	113	125	105
Алгы заводу	86	100.9	105
ДБН-ниң өөредилге-бүдүрүлгези	99.0	105	105
КВН-ниң өөредилге-бүдүрүлгези	103	102	104
«Тыва тудуг материалдар» каттыжыышкыны	104	106	111
«Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу	96	97	91
«Тыва кодээ тудуг» трест	100.1	100.2	100.0
Ыяш ажыл-агый министерствозу	102	105	104
Тудуг кезектер болгаш конструкциялар заводу	103	107	110
Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы	102	106	106
Чурт үлетпүр министерствозу	104	110	108
Автосептелге заводу	100.9	103	103
Күрккомсельхозтехника	100.8	102	103
Парлалга болгаш полиграфия херектериниң талазы-биле күркомитет	103	102	101

Түс черге (ийи дакпыр) чагырткан үлетпүр чартык чылда продукция сайгарарының планын күүсеткен. Эрткен чылдың баштайгы чартыы-биле деңнээрге, продукция бүдүрериниң хемчээли көвүдээн болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Чоннуң херегле барааннарын бүдүрер талазы-биле чартык чылдың планы күүсеттинген болгаш эрткен чылдың деңнелинге хамаарыштыр 5 хуу көвүдээн.

1984 чылдың 1 чартыында продукцияның эң чугула хевирлерин бүдүргени натура-биле көргүзерге мындыг болган:

Продукцияның хевирлери	1984 чылдың баштайгы чартыында бүдүргени	1983 чылдың 1 чартыынга хамаарыштыр 1984 чылдың 1 чартыында хуузу
Хөмүр-даш—муң тонна	498	107
Электроэнергия—миллион киловатт-шак	58	97
Чылыдылга энергиязы—муң гигокалорий	488	159
Эзилдирген шой—тонна	287	109
Сөөртген ыяш—шупту муң сал кубометр	171	101
Оон иштинде тудуг ыяжы	148	99.0
Дилиг материалдары—муң кубометр	64	98
Мебель—муң рубль	799	102
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг барааннар—муң рубль	1419	118
Тудуг чугайы—тонна	1523	113
Тудуг туйбузу—миллион кезек	12	99.0
Чыып эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар—муң кубметр	23	88
Сорттуг даг-дүгү—муң тонна	52	110
Хөм идиктер—муң эжеш	48	103
Кидис идиктер—муң эжеш	40	106
Дааранылга үлетпүрүнүң продукциязы ажылдап кылганының нормативтиг өртээ ёзугаар—муң рубль	973	112
I категорияның субпродуктулары-биле кады эът—тонна	2869	107
Колбаса кылыглары—тонна	755	104
Чалан сүт продукциязы—муң тонна	10.3	100.0
Мал саржаа — тонна	216	105
Далган—муң тонна	17.3	102
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары — муң тонна	10.2	98
Кондитер кылыглары—тонна	533	100.2
Эзиртиес суксун аймаа —муң дал	76	93

1984 чылдың баштайгы чартыында пландан ажыр 68 муң тонна хөмүр-даштың, 1,7 миллион киловатт-шак электроэнергияны, сорттуг 5.1 муң тонна даг-дүгүн, 4.2 муң кубметр дилиг материалдарын, 2.3 муң эжеш хөм идиктерин, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг 76.7 муң рубльдин барааннарын, 279 тонна эътти, 65 тонна колбаса кылыгларын, 31 тонна мал саржаан, 202 тонна чалан сүт продукциязын, 472 тонна далганны, 33 тонна кондитер кылыгларын бүдүрген.

Үлетпүр талазы-биле чартык чыл планын күүседирде чамдык бүдүрүлгелер доктааттынган даалгаларны күүсетпээн: 10 бүдүрүлге продукция сайгарар хемчээлиниң талазы-биле планны, 16 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планны күүседип шыдаваан, 12 бүдүрүлге үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин кудулаткан. Тудуг чугайын болгаш туйбузун, чыып эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар бүдүрер талазы-биле чартык чылдың планы күүсеттинмээн.

Бараанның продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле чартык чыл планы күүсеттинген.

1984 чылдың баштайгы чартыында эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга ажыглаар талазы-биле 37 хемчеглер Күрүне планында көрдүнген турган.

Доктааткан план 23 хемчеглер талазы-биле күүсеттинген. Хлеб продуктулар эргелели, Чурт болгаш Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары, Күрхандырылга комитеди планын күүсеткен.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

1984 чылдың дүжүдүн алыры-биле кодээ ажыл-агый культураларын 293.2 муң гектарга, оон иштинде тараа культураларын 159.9 муң гектар шөлге тараан. Сула тараан шөлдер 1983 чылдаазы-биле деңнээрге, 45 хуу калбарган. Ажыл-агыйларның бүгү хевирлериниң аайы-биле картофель тараан шөлдер 1983 чылдаазындан 10 хуу калбарган. Мал чемнери культураларының иштинден чаңгыс чылдыг сигеннер тараан шөлдер 10 хуу, хөй чылдыг сигеннер шөлү 7 хуу калбарган. Күзүн чажар культураларның тарылга планын совхозтар 98 хуу, оон иштинде тараа культураларын—100.3 хуу күүсеткен.

Тараа культураларының 73 хуузун сорттуг үрезиннер-биле, оон иштинде тарылга шөлүнүң 69 хуузун райончуткан үрезиннер-биле тараан.

1984 чылда суггаттыг тараа шөлдери 38 муң гектар азы 1983 чылдың деңнелинге хамаарыштыр 98 хуу болган.

Республиканың ажыл-агыйлары шык сиирер суггарылганы 16.2 муң гектарга чоруткан. Баштайгы суггарылганы 21.4 муң гектарга чоруткан, ол дээрге суггаттыг тарылга шөлдериниң 57 хуузу болуп турар.

1984 чылдың июль 1-ге чедир совхозтарның болгаш Дуржулга станциязының шөлдеринге 117.8 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерин чедирген, ол дээрге, 1983 чылдың июль 1-де турганындан 14 хуу хөй болган. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының совхозтары шөлдерге чедирген бүгү чемишчидилгелерин хөрзүнге ажыглаан.

Совхозтар болгаш Дуржулга станциязы 1985 чылдың дүжүдүн алыры-биле 102.5 муң гектар шөлдүң чайгы чер андарылгазын чоруткан. Чайын андарган черлерни болбаазырадырының планын 28 совхозтар, оон иштинде Улуг-Хем районнуң бүгү совхозтары күүсеткен.

1984 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, республиканың ажыл-агыйларынга чижек кылдыр ишлчиткен 2466 тракторлар бар болган, ол дээрге, 1983 чылдың июль 1-де турганындан 109 трактор азы 5 хуу хөй болуп турар. Чижек кылдыр шилчиткен 952 муң гектарның бүгү трактор ажылдары күүсеттинген азы эрткен чылдаазындан 10 хуу хөй болган. I чартык чылда бир чижек эталон тракторга онаараштыр 386 гектарны ажылдап чылтан, ынчаарга 1983 чылдың 1 чартыында 367 гектар турган. Тракторлар септээриниң планын республика 94 хуу күүсеткен.

Тараа комбайннарының септелгезин оожум темпилиг чорудуп турар. 1984 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, 646 тараа комбайннары азы бүгү бар комбайннарның 76 хуузу ажылдап болур аргалыг. Тараа комбайннарын септээр планы совхозтар болгаш Дуржулга станциязы 67 хуу күүсеткен.

Дуржулга станциязы-биле кады совхозтарда малдың баш саны (муң баш):

	Июль 1-де: 1983 ч.	1984 ч.	1983 чылдың июль 1-де турганынга хамаарыштыр 1984 чылдың июль 1-де хуузу
Мыйыстыг бода мал	109.1	109.4	100.3
Оон иштинде инектер	37.3	37.0	99.2
Хаваннар	18.4	18.5	100.9
Хой болгаш өшкү	1230.0	1188.3	97
Чылгы мал	26.1	27.7	106

Бо чылдың баштайгы чартыында республиканың совхозтарынга болгаш Дуржулга станциязынга дүктү бүдүрген хемчээли эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, 11 хуу, чуурганы—9 хуу улгаткан. Совхозтарга, Дуржулга станциязынга 1984 чылдың 1 чартыында 4 муң тонна коң эътти бүдүрген болгаш эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинге кевээр арткан. Сүттү бүдүргени элээн чавыс болган. Мөңгүн-Тайга болгаш Өвүр районнарының совхозтары 1983 чылдың баштайгы чартыында турганынга хамаарыштыр 1984 чылдың баштайгы чартыында эътти, сүттү болгаш дүктү 25—70 хуу хөй кылдыр бүдүргеннер.

1983 чылдың ол үези-биле деңнээрге бо чылдың баштайгы чартыында бир хойга онаараштыр дүктү ортумаа-биле кыргааны 11 хуу көвүдээн, инектериниң, а ол ышкаш куштуң продуктулуу кудулаан.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларының аайы-биле мал ажылының продуктуларын күрүнеге бо чылдың баштайгы чартыында садар планнарының күүсеттингени:

	I чартык чыл: 1983 ч.	1984 ч.	1983 чылдың I чартыынга хамаарыштыр 1984 чылдың I чартыында хуузу
Мал болгаш куш—дириг деңзи-биле муң тонна	7.0	7.7	110
Мал болгаш куш—кон эъди муң тонна	4.0	4.3	108
Сүт—муң тонна	14.5	14.5	100.2
Дүк—тонна	531	574	108
Чуурга—миллион борбак	12.9	13.8	107

Бо чылдың баштайгы чартыында күрүнеге дүк садарының планы 128 хуу, малдың болгаш куштуң—110 хуу, сүттүң—107 хуу, чуурганың—106 хуу күүсеттинген.

Агроүлетпүр комплекизиниң өдырларын хөгжүдеринге капитал салыышкыннары эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, 4.2 хуу эвээжээн, лимиттиң 92 хуузу ажыглаттынган.

Бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлерниң дузалал ажыл-агыйлары улам мээй хөгжээн. Олар 1984 чылдың 1 чартыында дириг деңзи-биле эътти 1983 чылдың 1 чартыында турганындан 69 хуу хөй кылдыр бүдүрген, оларда бар мыйыстыг бода малдың, хаваннарның, хой болгаш өшкүнүң баш саны эрткен чылдаазындан 20—23 хуу хөй болуп турар.

Бо чылдың баштайгы чартыында республиканың кодээ ажыл-агыйынга 272 трактор, 104 тараа комбайннарын, 373 чүък автомобильдерин берген. Бо чылдың эрткен алды айларының дургузунда минеральдыг 22 муң тонна чемишчидилгелерин алган, эрткен чылдың ол үезинде 16 муң тонна турган. Ажаа немештир республиканың ажыл-агыйлары мал чемнериниң 570 тонна фосфаттарын алган азы эрткен чылдаазындан 67 хуу хөй болган.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Акшаландырарының бүгү үнер дөстериниң күселн-биле кол фондуларны ажыглалга киргени бо чылдың баштайгы чартыында 1.6 хуу өскен. Чылда 3 миллион кезек туйбу бүдүрер цехти, 106 километр электри дамчыдар шугумну, кыры шывыглыг 15 километр автомобиль оруун ажыглалга киирген. 120 баш мыйыстыг бода малдың кажааларын, 13.9 муң баш хой кирер, 42 муң куш азыраар кажааларны кодээ ажыл-агыйга тудуп берген. 513 гектар черин суггарар кылдыр хүлээп алган, 230 гектар шөлдүң суггарылга системаларын тудкан, 30.2 муң гектар мал одарын суггат-биле хандырган. 43.2 муң гектар шөлдүң суггарылга дериишкиннерин чааарткан.

Чуртталга тудуунга капитал салыышкыннары элээн өскен. Кержэлиг ажылдарның ниити хемчээли 6.1 хуу улгаткан. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының организациялары керээлиг ажылдарының хемчээлин 5.3 хуу көвүдеткен.

Бүдүрүлге баазазын быжыглаар болгаш тудуг бүдүрүлгезиниң организастаарын сайзырангайжыдар талазы-биле ажылдар үргүлчүлээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези чиигээн.

Оон-биле чергелештир, капитал тудуунда улуг четпестер ам-даа бар болуп турар. Ажыглаалга киирер тудугларга капитал салыышкыннарының, материалдыг курлавырларының эргежок чугула мөөннээшкинин чедип алдынмаан. Кол фондуларны ажыглалга киирериниң чартык чыл планы 68 хуу күүсеттинген, чамдык бүдүрүлге күчүлери ажыглалга кирбээн. Тудугнуң барааның продукциязының, кержэлиг ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле планнарны, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер даалгаларны чамдык тудуг организациялары күүсетпээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге хамаарыштыр ортумак ажыл төлевириниң бедиишкиниң болдурган.

ЧОННУҢ МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ ЧОРУУНУҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРА ДЕҢНЕЛИНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

1984 чылдың баштайгы чартыында улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдакчыларының саны 1983 чылдың 1 чартыы-биле деңнээрге, бир хуу өскен, ажылдап турар кижи бүрүзүнүң ажыл төлевири айда ортумаа-биле 174.3 рубль болган.

1984 чылдың июль 1-де турганын ёзугаар алырга, республиканың ажаалга кассаларынга акша салыкчыларының саны 71 муң кижи четкен, оларның салыышкыннарының артыышкыны 70 миллион рубль болган.

Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы ниитизиниң чемнеилгези-биле кады 139.5 миллион рубль болуп, эрткен чылдың чогуур үезинден 6.7 миллион рубльге көвүдээн.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чартык чылда планы 100.4 хуу күүсеттинген.

Күрүне болгаш кооператив садыынга чамдык барааннарны саткан хемчээлин дараазында медээлер көргүзүп турар:

Саттынган барааннар	1983 чылдың 1 чартыынга хамаарыштыр 1984 чылдың 1 чартыында хуузу
Аъш-чем барааннары	
Хлеб продуктулар	105
Эът болгаш эът продуктулары	105
Балык болгаш балык продуктулары	103
Мал саржаа	115
Үнүш саржаа	99
Маргарин продукциязы	110
Чалан сүт продукциязы	99
Быштак	91
Чуурга	118
Чигир	103
Кондитер кылыглары	115
Шай	97
Картофель	96
Ногаалар	
Үлетпүр барааннары	119
Хеп аймаа болгаш пөс-таавы	98
Трикотаж кылыглары	107
Уктар болгаш аржыылдар	95
Хөм идиктер	105
Баалыныг, чайырлыг болгаш шил савалар	106
Мебель	114
Соодукчулар	104
Хеп чуур машиналар	110
Электриниг доозун сордурукчулары	79
Шактар	98
Фотоаппараттар	89
Мотоциклдер болгаш мотороллерлер	115
Чадаг-тергелер болгаш мопедтер	112
Радиоприемниктер болгаш радиолалар	127
Телевизорлар	115
Чиик автомобильдер	116

Республикага чагырткан үлетпүр бүдүрүлгелери чоннуң херегле барааннарын садыг организацияларынга чорудуп бээриниң чартык чылда планын 94 хуу, оон иштинде Одаар чүүлдер министерствозу 100.0 хуу, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу 94 хуу күүсеткен.

Ачы-дуза чедирерин боттандырарының чартык чылда даалгазы 103 хуу күүсеттинген, ачы-дуза чедирерин боттандырган хемчээли эрткен чылдың ол үезинде турганындан 5.2 хуу, кодээ черлерге 4.1 хуу хөй болган.

Акшаландырарының бүгү үнер дөстериниң күсели-биле 35.6 муң дөрбелчин метр ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын болгаш школа назыны четпээннерниң 100 олуттуг албан черлерин ажыглалга киирген.

Оон-биле чергелештир, чуртталга бажыңнарын база школа назыны четпээннерниң албан черлерин ажыглалга киирериниң чартык чылда планы күүсеттинмээн. Ол үе дургузунда 17 муң дөрбелчин метр ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын, школа назыны четпээннерниң 230 олуттуг албан черлерин ажыглалга чедир дужаавааан.

1984 чылда 5.3 муң оолдар болгаш кыстар бичии билигниң аттестадын алган, оларның иштинден 1.8 муң кижи ажылдавышаан, школа дооскан, 5.6 муң кижи сес чыл школазының билиин чедип алган.

Кызылдың пединститудун болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы бо чылын 423 аныяк специалистерни белеткээн, оларның иштинде 171 кижи ажылдавышаан, дээди өөредилгени дооскан. Ортумак тускай өөредилге черлерин 1055 кижи дооскан, оларның иштинден 340 кижи ажылдавышаан, билигин чедип алган.

1984 чылдың июль 1-ге чедир школа назыны четпээннерниң албан черлеринге 19.6 муң уруглар турган. Хоорай чоогунда пионерлер лагерьлеринге болгаш школа чанында күш-ажылдың база дыштанылгазының лагерьлеринге 10 муң ажыг уруглар дыштанган болгаш дыштанып турар. «Жарки» болгаш «Азас» деп турисчи баазаларга, а ол ышкаш бүдүрүлгелерниң база организацияларның дыштанылга бажыңнарынга 4 муң хире кижи дыштаныр.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

Товд аттыг совхозтуң хойжузу Сүрүн Көвер-оол биле дузалакчызы кадарчы Бойду Моңгуш 503 хойларындан бир башка онаараштыр дөрт килограмм ажыг дүкту кыргып ап, алган социалистиг хулээлгезин ажыр күүседип, Төрээн чуртка хөй дүкту берген.

ЧУРУКТА: С. Көвер-оол дузалакчызы Б. Моңгуш-биле хоюн кыргылда соолунде чайлагже сүрүп аппар чоруурлар.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ ШЫНАРЫН БЕДИДЕР

Республиканың бүгү чону бо хүннерде мал чеминиң белеткелинде чарлаттынган шалыпчы айда ниелкейлиг киржип турар. Мындыг үеде, ылангыя чаъс-чаашкынныгда, мал чемнерин белеткээриниң болгаш оларны шыгжап кадагалаарының чурумун сагыыры, мал чемнериниң шынарын бедидери бирги чергениң айтырыы болур. Мал чемнериниң шынары чавыс болур болза, чеже-даа хөйнү белеткеп алырга, оон ажыы эвээш. Ындыг мал чемнериниң сүүзүнү эвээш, хоолуу чок, оларны мал чиир хөңнү чок.

Мурнуку чылдарда республиканың ажыл-агыйларының хөй кезииниң белеткээн сигенниң, сенажының болгаш өскелдаа мал чемнериниң шынары чогуур негелдеге оранчок четпес болуп турган. Бо четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни хөй удаа ап келген. Ындыг турбуже ол четпестерни чайладырынче кичээнгей бо чылын база сула болуп артышаан. Оңу болдурбазын ажыл-агыйларның удурткучулары, мал болгаш чер ажылының тускай эртемниглери, кодээ ажыл-агый эргелелдериниң удурткучулары холга алыр херек.

Июль чээрбиниң медээзи-биле алырга, республиканың он дөрт районунуң дөртү республиканың химижидилге станциязынга анализ кылдырары-биле чаңгыс грамм-даа мал чемин дужаавааан. А өске районнардан дыка хөй совхозтар база чоруткан. Чамдык районнар болгаш ажыл-агыйлар белеткээн мал чеминиң хензиг кезиин хынаткан.

Химижидилге станциязы июльдуң чээрбинге чедир 1267 тонна сигенниң анализин кылган. Ол дээрге республикада белеткеттинген сигенниң хензиг кезиидир. Ол сигенниң 753 тоннаазы бирги класстыы, 162 тоннаазы ийиги класстың, 200 тоннаазы үшкү класстың болган, артканы класс чок. Таңды районунуң хынаткан 714 тонна сигенинин 537 тоннаазы бирги, 90 тоннаазы ийиги класстыы болуп, өске районнарындан шынарлыг болуп турар. Ылангыя Дуржулга станциязының сигениниң шынары элээн бедик. Ынчалзажок оларда класс чок сиген база бар.

Кызыл районунуң белеткээн сигениниң шынары ин-не чавыс. Ылангыя «Көк-Тей» совхозтуң анализ кылдырткан 64 тонна сигенинин 53 тоннаазы шуут класс чок болган. «Найырал» совхозтан келген сигенниң шуптузу база класс чок. Анализ кылдыртпаан ажыл-агыйларда байдал база мындыг болуп магадтыг.

Витаминниг сиген далганының шынары сигенниң-дее муң-не чүтээр, ынчалзажок хынаттынган 588 тонна далганның 50 тонна хирезиниң класс чок болганы база дүвүреңчиг. Бирги класстың далганы 263, а ийиги класстың 213 тонна болган. Тес-Хемде «Чодураа» совхоз чүгле бирги класстың витаминниг далганын бүдүрүп турар. Мындыг көргүзүглерни чедип алган өске ажыл-агыйлар чок.

С. БЕЛЯЕВА,
республиканың химижидилге станциязының начальниги.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЗЫ

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының аразында Бүгү-россия социалистиг чарыжынга 1983 чылдың түңнели-биле Тыва АССР-дең Барыын-Хемчик районнуң өөреникчилер бригадалары эки ажылы дээш тиилекчи деп санатташ, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун болгаш 2000 рубльдиң акша шаңналын алган.

Бедик шаңналды тывсырынга тураскаатткан Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңынга болган байырлыг хуралга районнуң партия, совет органнарының, улус өөредилге килдизиниң ажылдакчылары, школа, совхоз директорлары, специалистер, башкылар коллективтери, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының мурнакчылары чыылган.

Тыва АССР-ниң чырыдылга министриниң оралакчызы П. А. Морозов тиилекчилерниң төлээлекчилеринге РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Район школаларының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадалары Совет Тываның 40 чылынга уткуштур кужениишкинниг ажылдап турар. Өөреникчилерниң звенолары амгы үеде мал чеминиң белеткелинде, шөлдерде ногаа, картофель ажаап өстүрериниге идепкейлиг киржип турарлар.

Бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери бедик шаңналга улам-на сорук кирип, ону шыңгыдары дээш эки ажылдаарын, өөренирин хүлээнгеннер.

Аныяк ишчилерниң улуг-хуузунда эвээш эвес, солун ажыл-херектер онаажып турар. Оларның чамдыызын көргүзерге мындыг.

Барыын-Хемчик районнуң 5 ортумак школазында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары, 3 школада —школа лесничестволары бар. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларында 7—10 класстарның 277 өөреникчилери хаара туттунган, азы оларның ниити саныының 70 хуузу болуп турар. 4—6 класстарның 620 өөреникчи көдээ ажыл-агыйы практиказын ол бүдүрүлге бригадаларының баазазынга эрткен. Мал чеминиң белеткелинге 135 кижилиг 9 звено, хойжу 5 звенога — 36, суггатчы 5 звенога 24 өөреникчи ажылдап турган. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларынга 100 гектар тарылга шөлүн, 75 гектар одарларны бижыглаан. Олар 75 гектарга картофельди олурткаш өстүрген, оон гектар санындан-на 35 центнерни алгаш, ниитизи-биле 32,1 тонна картофельди ажаап алганнар. Кукурузаны 15 гага өстүргеш, 11 тонна дужутту, 10 гектарга ногааны тарааш, 6,2 тонна дужутту өстүрген.

Бүдүрүлге бригадаларының кужу-биле ниитиниң малынга 251 тонна сиген, 2 тонна силосту, 71 тонна будук-бүрүнү белеткээн. 10979 хойну кыргааш, күрүнеге 18,5 тонна дукту дужааган.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын удуртурунга көдээ ажыл-агыйның 7 специалистери болгаш 15 башкызы бижыглаан.

Шекпээр школазының бүдүрүлге бригадалары районда бирги черни ээлеп турар. Республиканың XII слёдунга болгаш көдээ ажыл-агый мергежилдериниң талазы-биле өөреникчилер ортузунга конкурска Шекпээр школазындан 2 өөреникчи шаңналдыг черни алганнар. 9 класстың өөреникчизи Марина Клипсан ногаа өстүрукчүлериниң республика конкурузунга найги черни, оңгу классчы Любовь Сарыглар —машина-биле инек саарының мастерлериниң арaзында конкурска үшкү черни ээлээн. Бүдүрүлге бригадазының кежигүнү саанчы Александр Куулар бодунга бижыглааны 7 инек бүрүзүнден-не 1450 литр сүттү сагган. Саанчы Урана Кызыл-оол инек бүрүзүнден-не 1457 литр сүттү сагган. Кыргыкчы Омак Сарыглар 152 хойну кыргааш, 380 кг дукту совхозка хүлээткен. 9 класстың өөреникчилери Семён Куулар, Роман Лаптан, 8 класстың өөреникчизи Оюн-оол Ооржак олар техникага хандыкшылдыг, трактор башкарып, тергиниң эки ажылдап турар.

Бистиң корр.

Херээженнер чөвүлелинде

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Сүт-Хөл район —республиканың районнарының эң аныяа. Оон экономиказын хөгжүдеринге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга херээженнер чөвүлелдери чугула черни ээлеп турар.

Херээженнер чөвүлелдери херээженнерни бүдүрүлгеге хаара тудар, оларның амыдыралының культуразын бедидер талазы-биле ажылдарны идепкейжидип, диспуттарны, тематиг кежээлерни, конкурстарны, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны организастап, хөй-ниитиниң корум-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле демиселдя чорудуп келген. Оларның арaзында организастаан социалистиг чарышка чартык чыл түңнелдери-биле бирги черни Ишкинниң, ийиги черни Алдан-Маадырның, үшкүзүн «Октябрь 30 чылы» совхозтуң, дөрткүзүн Кызыл-Тайганың херээженнер чөвүлелдери ээлээн. М. С. Ондар удурткан Ишкинниң херээженнер чөвүлели бирги чергениң диплому болгаш шилчиир кызыл тук-биле шаңнаткан. Алдан-Маадырда, «Октябрь 30 чылы» совхозта чөвүлелдер ийиги, үшкү чергениң дипломнарын, Кызыл-Тайганың херээженнер чөвүлели акша шаңналын алган.

Он бирги беш чылдың болгаш оон дөрткү чылының планнарын күүседир, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка хөй херээженнер идепкейлиг киржип турар. Районда мурнакчы 180 херээженнер бар. Херээженнерниң хөй-ниитичи политиктиг идепкейи улам бедээн. Бисте херээженнерден партия шугумунда ажылдап турарлар 15, а ийи херээженнер Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары. Бөгүн Кызылга ажыттынар республиканың херээженнер чөвүлелдериниң активиниң хуралынга Сүт-Хөл районндан он дөрт делегат киржип турар.

С. ТЮЛЮШ.

Ногаажы Антонина Ооржактың ажаап өстүргени помидорлар ам быжып эгелээн. Оон баштайгы дужудун Кызылдың садыгларынче, ясли-садтарже чорудуп турар. Садыг министерствозунуң көдээ ажыл-агыйның дузалал бүдүрүлгезиниң ажылчыннары юбилейге уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгезин алган ажылдап турарлар. Найысылалдың чурттакчыларын витаминниг янзы-бүрү ногаа аймаа-биле хандырар дээш ногаажылар кызымак ажылдаанныр. Мурнакчы ажылчын Антонина Ооржакка чаагай дүжүттү алганы дээш шаңналдарны тывыскан.

ЧУРУКТА: ногаажы Антонина Ооржак.

Сөзү болгаш фотозу А. СОДУНАМНЫЫ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВИШОНТАНЫҢ «НОГААН ЧИНИКТЕРИ»

БУДАПЕШТ. Вишонтада М. Торез аттыг хөмүр-даш разрези —Венгрияның эң улуг энергетиктиг объектилериниң бирээзи. Ында ажыглап каапкан хөмүр-даш оңгарларын оргулаар, аңаа үнүш өстүрер талазы-биле улуг ажылдарны Вишонтаның специалистери чорудуп турар. «Келети-I» участокка хөмүр-дашты алырын чоокта чаа дооскан, а оон дем девискээринге үнүш өстүрер талазы-биле ажылдарны ам эгелей берген.

Дагжыларның Вишонта хоорайжыгажын Венгрияда эң-не ногаан суур деп адап турар. Ол Венгрияның пайысылалының соңгу-чөөн талазында девискээрде туруп турар. Хөмүр-даш уургайлары турган девискээрлерде амгы үеде виноградты, тарымал тоорукту, кукурузаны өстүрүп турар. Көдээ ажыл-агый культураларының 90 хире хевирлерин ында амгы үеде өстүрүп, чаагай дүжүдүн ажаап ап турар.

АК-КӨК ОРУКТАР-БИЛЕ

ПРАГА. Чехословакияның хем транспортунуң ажылдакчылары бо чылдың баштайгы чартыының даалгаларын чединишкинниг күүсеткен. Лабс-Одер болгаш Дунай пароходстволарының суднолары республиканың суг оруктары-биле улус ажыл-агыйының янзы-бүрү 6 миллион ажыг тонна чүъктерин сөөрткен. Ол дээрге, планда көрдүнгениинден ыракта хөй болган.

Амгы үеде ЧССР-ниң хем өртээлдери соксаал чокка ажылдап, пассажирлерни үргүлчү аргыштырып, чүъктерни дажыглап турар. Чылыдылга-биле ажылдаар «Хвалетице» электростанция хөмүр-даш сөөрткен баржалар соксаал чокка кээп турар. А ол электростанция Праганың үлетпүр районун энергия-биле хандырып турар.

Хем транспортун хөгжүдеринче Чехословакияда улуг кичээнгейни угландырып келген. Амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир хем оруктары-биле чүък сөөртүлгези 40 хуу немей көвүдээр. Чехословакияның ийи пароходстволары чаа техниканы немей ап турар болгаш амгы үеде оларда 800 суднолар бар.

Суг транспортун хөгжүдериниң перспективтиг программазын чуртта чединишкинниг боттандырып турар. Ол программа ёзугаар флотту чүгле калбартыры эвес, харын-даа эргн судноларны чаартыры база көрдүнген. Чижээ, Братиславада хем транспортунуң чаа улуг өртээлиң чоокта чаа ажыглалга кииргеп. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның судноларын өртээл амгы үеде хөйү-биле хүлээп ап турар.

КУБАНЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЗЫНЫҢ ЭҢ УЛУГ ТУДУУ

ГАВАНА. Сьенфуэгос хоорайның чоогунда Хурагуа суурда атомнуг электростанцияны — Кубада эң баштайгы ындыг станцияны дерип турар. Чурттуң парлалгазы ук тудуглу «Амгы чүс чылдың эң улуг тудуу» деп адаан. Кайгамчык бедик чалым хаяларның арaзында атомнуг электростанцияның улуг корпустары бедип үнген.

Чаа электростанцияның тудуу-биле чергелештир, энергетика ажылдакчыларының 4,5 муң квартиралыг суурун база дерип турар. Ол суурга школа, бичии уруглар альбан черлери, эмнелге, стадион, магазиннер удавас ажылдап эгелээр. Улуг суднолары хүлээп алыр өртээлди база тудуп турар. Хулио Сесар Кастро Паломино аттыг политехниктиг өөредилге төвү тургустунган. Ядролуг реакторларны эптээр, ажыглаар болгаш септээр талазы-биле инженерлерни, техниктерни, бедик мергежилдиг ажылчыннарны ында белеткеп турар.

Хурагуада тудуг —интернационалдыг тудуг. Хөй совет специалистер, болгар тудугжуларның бригадазы куба өнүктери-биле кады станция тудуунда ажылдап турар.

НАЙЫРАЛДЫҢ АГААР ОРУУ

ХАНОЙ. ССРЭ-ниң найысылалы Москваның болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың найысылалы Ханой хоорайның арaзынга агаар оруун «Найыралдың делгем оруу» деп адап турар. Аку-дуңма чурттарның найысылалдарының арaзынга агаар лайнерлери чоруп эгелээнден бээр 15 чыл болган. Америк агрессияның чылдарында маадырлыг вьетнам улуска агаар оруун дамчыштыр эъш-чемин болгаш эмнерин Совет Эвилели чорудуп берип келген. Вьетнам улустуң тооргулгу тиилелгезиниң сөөлүнде тайбың тургузуушкунуң чылдарында агаар оруу улам калбарган.

(СЭТА).

ДЭЭРБЕЧИЛЕР БЕЛЕТКЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Джонстон округунуң (Соңгу Каролина штат) чурттакчылары херим-биле дуглап каан болгаш хүнүң-не 600 дааж дииниреп турар черже чоокшулаарындан безин коргар. Тенниг сывырган демир-биле кажаалаан черде боо турар болуушкуннарны сонуургаан кандыг-даа кижини өлүрүп каары-биле дижинге чедир чепсегленген таныылдар кыжаныр.

Ол лагерьде Ку-Клукс-Кланның өлүрукчүлерин белеткеп турар. Тускай даалганың «ногаан догурзактыглар» дээр америк шериглерниң серженттызы чораан, амгы үеде «Каролинаның ККК-зының рыцарьлары» организацияның баштыңы Гленн Миллер оларны өөредип турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанда байдал ыржым-шөлээн турбушаан. Атсылажыышкынның соксатканың хайгаарар комисисиянның кежигүннери Бейрутту барыын болгаш чөөн кезекке чарган шугумну, дургаар хынаашкын чоруун кылган, часпаан шаптыктаашкыннарны болгаш бижыгланыышкыннарны узуткаар ажылдарының хемчээлин тодараткан. Оңгуларның чамдыызын арыглап каапкан.

Национал чаңгыс эп чазааның хуралынга Ливанның найысылалында болгаш даглыг районнарда байдалды чогумчалыг болдурары-биле айтырыгны чугаалашкан.

Чурттуң мурнуу чүгүнде ливан Компартияның чажыт органнызазы израиль эжелекчилерге удур бүгү-улусчу удурланыышкынны калбартырынче кыйгырган. Патриоттар интервентилерге удур чединишкинниг ийи хөделиишкинни кылып, оларның дириг күш болгаш техниказынга-даа чидирилгени таварыштырган.

ТАРААЧЫННАРГА УДУР

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Парагвайның чөөн районнарын бөгүн көөр болза, өртен-хуюк чүс-чүс суурлар, туттуруп, хорутдаттырган он-он тараачыннар, оруктарда полицияның болгаш шериглиң-даа хайгылчылары ол боор турар. Стресснер генералдың америк ёзунуң эрге-чагыргалары муң-муң өлүрукчү болгаш шаажылакчы кампанияны калбартканын информация агентилелдери дыңнадып турар. Чер чок тараачыннарның чурттуң латифундистеринге хамааржыр болгаш ажыглаттынмайн чыдар черлерин ээлеп алганы эрге-чагыргаларның кылыын хайындырган. Чурттуң чөөн талазында бай-шыырак помещиктерге 500 муң ажыг гектар дүжүткүр чер хамааржып турар.

ЧЕПСЕКТИГ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

ДЕЛИ. (СЭТА). Соңгу-Чөөн Трипура штатка Индияга удур сепаратистиг дээрбечилер элээн хөй боо-чепсектиг оңчук-чоннугээниг үүлгедиишкиннерни кылган. Олар сөөлгү хонуктарда Барамулада болгаш Таварджалиде чазактың албан черлеринче халдаашкыннарны кылгылаан. Айыыл чок чоруктуң болгаш полицияның күштери Барамуладан ырак эвесте экстремистерниң кедег кылыр дээн оралдажыышкынын болдурбаан. Удур-дедир шынгыы атсылажыышкыннарның соонда, дээрбечилер аткаарлаар ужурга таварышкан.

СЕУЛГА ДУЗА

ТОКИО. (СЭТА). Эртем-техниктиг кады ажылдың айтырыгларынга холбаштыр Мурнуу Корейде ажыттынган ээлчеглиг чөвүлел хуралда Сеулдуң эрге-чагыргазынга колдуунда-ла ядролуг реактор талазы-биле япон технологияның дамчыдарының дугайын чугаалажып турар. Японияның эртем-техниктиг эргелериниң, даштыкы херектер министерствозунуң, даштыкы садыг болгаш үлетпүр министерствозунуң, өске-даа министерстволарның болгаш төп албан черлериниң төлээлекчилериниң киржип турары ол ужуражыышкын моон-биле алды дугаар боор турар.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

МЕХИКО. (СЭТА). Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары сөөлгү бүдүн чартык айда америк ёзунуң эрге-чагыргазының бир муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген.

Тура халышкан чон хөй санныг боо-чепсекти, оларның иштинде элээн каш үгер-боолар, ок-чемзекти болгаш шериг дериг-херекселдерин хунаап алганнар. Чагырыкчы ёзу-чурум Сан-Мигель, Ла-Унион, Кабаньяс болгаш Гуасапа департаментилерде тайбың чурттакчылыг черлерни агаардан араатанзыы-биле бомбалаары-биле тулчуушкун шөлүнге улаштыр-улаштыр аштырышкыннарының өжээнин негеп турар деп, «Венсеремос» радиостанция дамчыткан.

СЕРЕМЧИДЕ ХОРАМЧА ЧОК

1918 чылдың апрель 17-де В. И. Ленин Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң «Өртке удур демиселдиң күрүне хемчеглериниң организастаар дугайында» декредиинге ат салган. А 1927 чылдың апрель 15-те ССРЭ-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлели Күрүнениң өртке удур хайгаарал системазын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Күрүнениң өртке удур хайгаарал органнарының дугайында РСФСР-ге баштайгы дүрүмнү Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитединиң болгаш РСФСР-ниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар бадылаан. Фабрикаларның, заводтарның, мастерскаяларның, складтарның өртке удур айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле ол черлерниң удуртукчулары ээ-харысалгалыг болур ужурлуг дээрзин ук документиде тодараткан. Өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнериниң хажытканы дээш административтиг, хоойлу болгаш дүрүм ёзугаар харысалга онаарын ынчан-на көрүп каан турган. Өртке удур совет камгалалдың албанынга чылдар эрткен тудум чамдык өскерилгелер болгулаан.

Өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмүн хажытканы дээш хоойлу талазы-биле ээ-харысалганы РСФСР-ниң 1961 чылда бадылааны кеземче дүрүмүн ёзугаар онаар. Өртке удур дүрүмнү сагываан дээш, отту оваарымча чок ажыглааны дээш, а ол ышкаш хөй-ниитиниң, күрүнениң, хамаатыларның хөреңгизин ыш-биле өртеткени дээш кандыг хемчеглер хүлээдирин ында тодаргай айыткан. РСФСР-ниң КД-ниң 99 чүүлүн көрээлиңер. Күрүне болгаш хөй-ниитиниң хөреңгизин оваарымча чогу-биле өртеткен, а ол айыылдан кижилер амы-тынын оскунган болза, ол ышкаш кайы хамаан чок от салып турган аргазын аймаан өртеткениинден онза айыылдыг таварылга туруп келген болза, буруулуг кижини 3 чыл чедир хосталгазын казып шиидерин азы бир чыл чедир эдип чазаар күш-ажылга шиидерин көрген.

Хоруп каан черге от салгаш, өжүрбээн суугуларны хайгаарал чок арттырган болгаш өске-даа серемчилел чок чүүлдер кылгаш, өрт айыылын кым-даа үндүрүп болур. Ол ышкаш өжүрбейн октаан таакпы, азы серенги ыяжы дыка улуг халапты болдурар таварылгалар хөй тургулаан.

Чижектерден көрээлиңер. Эрткен чылын Бии-Хем районнуң «Өөк совхозтуң Малиновка фермазынга кажаа өртенген, хөй баш хой болгаш хураган оон өлген. Оон болган чылдагаанын тодарадып көөрге, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өртке удур айыыл чок чорукту сагыыр талазы-биле доктаалын ук совхозтуң директиязы кошкак күүседип турган болган. Өртке удур хемчеглер алдынмаан, ферманың мал кажаалары айыылдыг байдалга турган, ажылчыннарга ол халаптың дугайында тайылбыр ажылы чоруттунмаан болган. Оон аңгыда күш-ажылдың сагылга-чуруму база кошкак. Өрт мотористиң буруузу-биле өскээни илерээн. Ол кажаа чылыдар теплогенераторну чалбыышталган от-биле кыпсырып оралдажып турган. Теплогенераторну ажылдадып чадап кааш, ол өжүрбээн одун шала кырынче октапкаш, чанып барып удуй берген. Оон уржуундан өрт өскээн.

Өртке удур дүрүмнү сагывайн, ону харын-даа шыңгыызы-биле хажытканы дээш моторист Сүрей кеземче херээнге онаашкан.

Өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин кая-даа, ылангыя тудуг, септелге ажылдары кылып турган үеде сагыыры чугула. Ол талазы-биле янзы-бүрү инструкциялар, нормативтиг актылар ажылдап кылдынган болгаш бадылаттынган. Девискээрге таакпылаарын, кывычал чүүлдерни ажык черге кадагалаарын, от салырын ында шыңгыызы-биле хоруп турар.

Бо талазы-биле чүгле эргедужаалдыг, бүдүрүлгениң азы организацияның өртке удур дүрүмнерин сагыырынга доорт хамаарылгалыг кижилерге кеземче онаар чүүл база көрдүнген. Бир эвес удуртукчу кижи бодунун даанган ажилге ээ-харысаага чок чоруун көргүзүп, серемчилелдиг болурун албан черинге тургуспаан болза, РСФСР-ниң КД-ниң 170, 172 чүүлдери-биле кеземче хүлээдир. Кызылдың автотранспорт бүдүрүлгелериниң бирээзинге болган өрттүң уржуунда оон удуртукчуларынга партийжи болгаш кеземче херээниң ээ-харысалгаларын онааган болгай. Чүге дээрге олар өртке удур дүрүмнерин сагыырының талазы-биле ажылдакчылардан чогуур негелде кылбайн турганы илерээн.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың декабрьда хүлээп алганы доктаалында өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин хажыдып турар кижилерге, эрге-дужаалдыг ажылдакчыларга торгаал онаар эргени Күрүнениң өртке удур хайгааралдың ажылдакчыларынга берген. Бир эвес бүдүрүлгеге, организацияга, албан черинге, ажыл-агыйга, складтарга, общежитиелерге, чуртталга бажыңнарынга, а ол ышкаш тевиилеп турган объектилерге өртке удур дериг-херекселдерни тургуспаан, өрт айыылын медээлээр автоматтыг херекселдерни дериваан болза, өрт айыылы үнмээн-даа дийик, дөмей-ле торгаар.

Аңаа чижек. Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозту автомобиль гаражын ажыглаарын хоруп каан. Чүге дээрге өрт айыылы өскүдүп болур хире чүүлдер ында эвээш эвес болган. Кывар-чаар материалдарның артынчызын үр үе дургузунда үндүрбээн, артык эжиктерин ыяк дуглап каан болгаш өске-даа хажыдыышкыннар бар болган. Ол ышкаш ажылчыннарны өртке удур дүрүмнерге өөретпээн. Ындыг четпестер «Тинилелге», «Шамбалыг», «Кек-Тей», «Сукпак» совхозтарның объектилеринге база тургулаан. Бо ажыл-агыйларның удуртукчулары ол дээш чогуур хемчегге онаашканнар.

Чаа объектилер тудуп турган үеде тудуг нормаларын болгаш өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин хажытканы дээш «Кызыл тудуг» эргелелинде мастер Шара-Хөө, «Тудуг кезектери» комбинаттың участок начальниги Павлов болгаш өске-даа эштер административтиг ээ-харысалгага онаашканнар. Бо чылдың бирги чартыында ниитизи-биле ындыг хажыдыышкыннар дээш Кызылдан 130 кижиге янзы-бүрү хемчег хүлээткен. Оларның хөй кезии бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчулары болур. Кызылдың даараныылга фабриказының директору Т. Пургина, туйбу заводунуң директору С. Краснопёров, № 3 чуртталга-ажыглал участогунуң начальниги Н. Ремнёва болгаш өскелер-даа оларның арaзында бар.

Күрүнениң өртке удур хайгаарал органнарының ажылдакчылары торгаар бетинде дүрүм хажыдыкчызынга сагындырыг база кылып турар. Ынчалза-даа ону ол кижиниң ажылдап азы чурттап турар чериниң аайы-биле эш хуу сүдунга көөрү албан болур. 1983 чылда Тыва АССР-ниң өртке удур хайгаарал органнарының ажылдакчылары 300 ажыг кижиге хемчег хүлээткен, оон уламындан чамдык өскүп болгу дег өрттер чайлаттынган.

ССРЭ Конституциязының 61 чүүлүнде «ССРЭ хамаатызы социалистиг өнчүнү камнаар болгаш быжыглаар хүлээлгелиг» деп айыткан. Ону чайгылыш чок сагыыры кижи бүрүзүндек негеттинип турар. Ону сеткилиниң ханызындан медереп билген турары күзенчиг-дир.

П. КОНОВАЛОВ.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң өртке удур камгалал килдизиниң инженери.

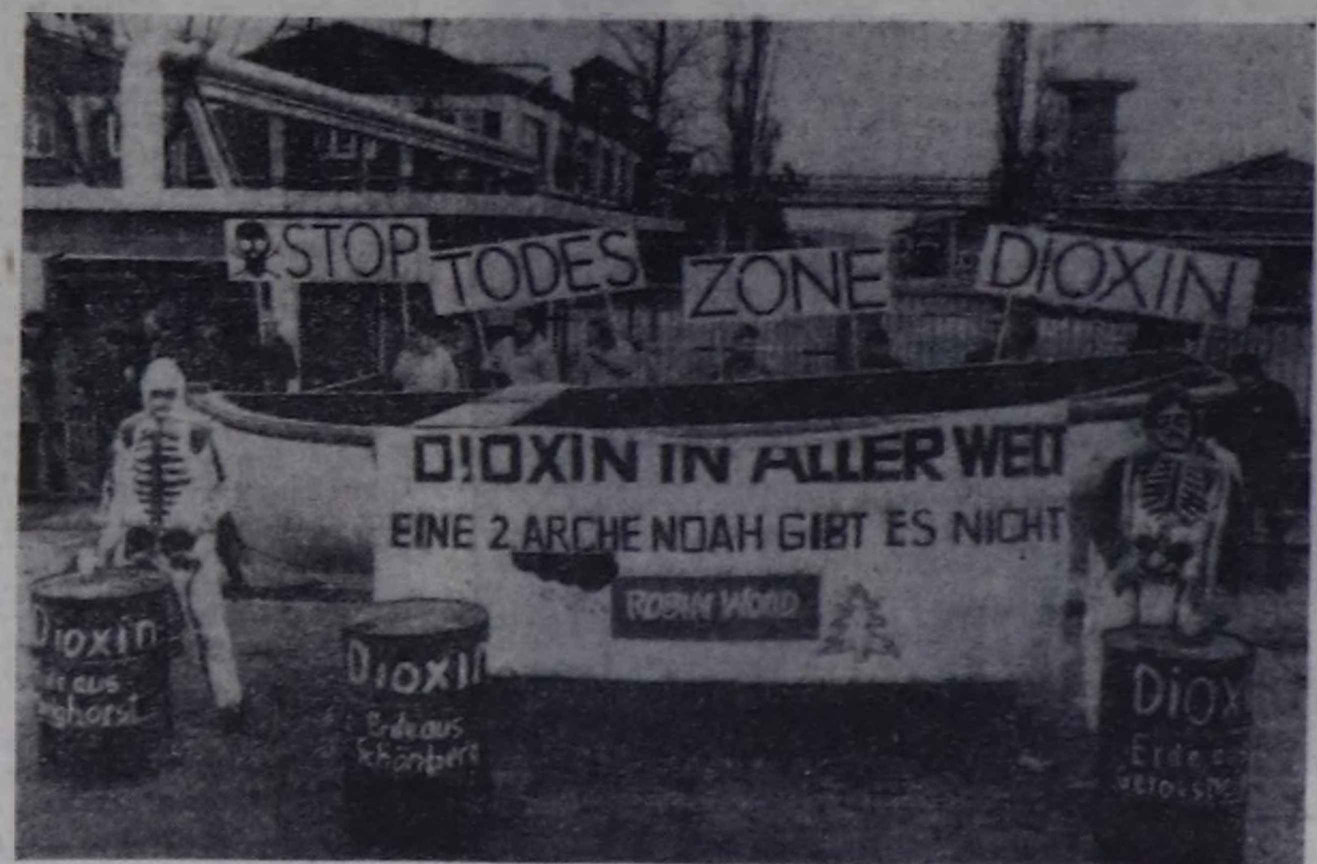

ГФР. Барыын Европаның чурттарында бүдүрүлгениң хоралыг артынчылары-биле долгандыр турар бойдус чүүлдериниң хирлендиреринин байдалы айыылдыг апарган. Чижээ, солуннарның бижип турарын ёзугаар алырга, хоранныг бүдүмелдер-биле хораннаттынганының факт-барымдаалары барык хүнүң чыгы илереттинип турар. Мырыңай чоокта чаа Гамбург хоорайның эрге-чагыргаларны хөй-ниитиниң күштүг негелдезин ёзугаар ук чериниң «Берингер» дээр химиктиг фабриказының бүдүрүлге ажылын соксадыр ужурга таварышкан. Оларның буруузу-биле бүдүрүлге артынчыларындан долгандыр турар чүүлдерниң хирленгениинден болган улуг шуугаазынга оон ээлери таварышканнар.

Фабриканың ээлериниң айтышкынының ёзугаар диоксин дээр хоранныг артынчыларны бүдүрүлге черинден хоорайның бок тогер черинче он ажыг чыл үндүрүп келген. Оон чылдагаанындан Гамбургтуң чанында агып чыдар сугларда, ол ышкаш хөрзүн-довуракта-даа диоксин дээр хоран холумаа чогуур норма-чижектен чүс-чүс катап хөй болганын тускай шинчилелдер бадыткап көргүскен. Сөөлгү үеде Гамбургка мага-бодунда четпестерлиг кылдыр төрүттүнер уругларның көвүдээниниң чылдагааны «Берингер» дээр фабриканың үндүрүп турар диоксинни боор турарын эртемденнер база тодараткан. Сөөлгү үеде «Берингерниң» кылган чүүлдериниң артынчыларын болбаазырадып ажылдап турган чеди ажылчын база өлгеннер. Оон чылдагааны база-ла диоксинден хораннанышкын болган.

Неделя санында үнер «Шпигельдең» алган чурукта: Гамбургта долгандыр турар чүүлдерниң кем-буруулуг хирлениишкининге удурланыышкынның илередиириниң чыскаалының эртип турганы.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Медээлер. Болуушкуннар. Фактылар.

БЕРЛИН. Чурттуң дыка хөй хоорайларында орус дыл башкыларынга чыл бүрү организастаар чанчылчаан курстар Герман Демократтыг Республикада ажылдап эгелээн. Чижээлээрге, Галле округтуң янзы-бүрү өөредилге черлериниң чүс ажыг башкылары амгы үеде ССРЭ-де школачыларның коммунистиг кижизидилгезин канчаар тургусканын совет специалистерниң удуртулгазы-биле таныжып, Советтер чуртунуң тайбынга мнакшылдыг даштыкы политиказының айтырыгларын чугаалажып, совет улустуң амыдырал-чурттаалгазының дугайында информацияны ап турар.

Лекциялар болгаш семинар кичээлдер, ол ышкаш янзы-бүрү темаларга беседалар үезинде орус дылды өөрениринге өөреникчилерниң сонуургалын бедидеринге идиглиг ажыктыг сүмелерни база башкылаашкынның методиказынга хамаарылгалыг үнелиг айтыышкыннарны совет башкылар ГДР-ниң башкыларынга берип турар.

КАБУЛ. Нангархар, Лагман болгаш Кунар можуларының девискээрлеринде чурттаан аймак улустарының баштыңчылары болгаш старейшиналары Джелалабадка болган хуралга киришкен. Аймактарның аңаа санал берген төлээлекчилери Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының болгаш АДР-ниң чазаның политиказын боттарының деткип турарын эрге-чагырганың черчер органнарынга бузурелин, империализмге болгаш реакцияга ... хээлиеттиргеннерниң чимзениишкиннеринден можулар чурттакчыларының тайбың ажыл-ижин боо-чепсектиг холга туткаш камгалажырынга белени илергейлээннер.

УЛАН-БАТОР. 1984 чылдың дужудун ажаап алырынга киржир аныяктар штавын Моол ревсомолдуң ТК-зының чанында тургускан. Мурнакчы көдээ ажыл-ишчилер, найысылал бүдүрүлгелериниң ажылчыннары албан-хаакчылары, студентилер, Улан-Батор школаларының үстүкү класстыглары ында кирген. Бо чылдың дужудун дээш тулчуушкунга республиканың аныяктарының киржилгезиниң программазын штаб ажылдап кылган. Дужут ажаап алышкынының үезинде массалыг социалистиг чарышты калбартыр, мурнакчыларның көргүзүлге школаларын организастаар, • көдээ ажыл-ишчилерниң культура хандырылгазын таарыштыр тургузар. Төп, Селенги болгаш Чөөн аймактарга студент механизаторларның шалыпчы отрядтарын Моолга бо чылын бир-ле дугаарында тургузар.

АНТАНАНАРИВУ. Тайбын дээш, ядролуг дайын кыжанылын болдурбас дээш демиселди идепкейжидери — делегейниң аныяктарының бирги чергелиг чугула сорулгазы болур деп, аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалының эрттирер талазы-биле Малагасийн национал белеткел комитединиң удуртукчуларының бирээзи Вильям Марубелисон медеглээн. Индий океанның тайбынның зоназы болдурар дээш шиитпирлиг турушпушаан. Малагаскар Демократтыг Республиканың оолдары болгаш кыстары ол бүгүнүң херекке улуг-хуузун киирип турарын ол демдеглээн.

Москва фестивалының деткиириниң можу комитеттерин Малагаскарга эң чоокку үеде тургузар. «Антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш!» деп ол фестивальдың лозунгун олар «Улуг ортулуктуң» бүгү булуңнарынга дыңнадып чедирерлер. Делегейниң чалыы назылыгларының Москвага болур найырал байырлалының чединишкиниг болурунга Мадагаскарның аныяктары бүгү хемчег-биле идиг бээр дең шиитпирлиг долу тура-соруктуглар.

БЕРЛИН. Агрессив империалистиг блоктерниң удурланыштыр туржур болгаш боо-чепсектиг эндере бүдүрер дээр угланыышкыны тайбынга шыңгыы кыжаныг болуп турар. Европада, Азияда болгаш планетаның өске-даа девискээрлеринде делегей байдалының амгы айыылдыг чидиглениишкининн дээш чогум-на харын империализм буруулуг. Хостуг немец профэвилелдер каттыжылышкынының төлээлекчилериниң болгаш профэвилелдериниң Бүгү-индий конгрезиниң ГДР-де ашчорук кылып келген делегациязының Берлинге болган ужуражыышкынынга ону онаалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының тайбың инициативаларынга ужуражыышкынның киржикчилери байыр чедирген. Баштайгы согуушкун таварыштырарының чаа америк ядролуг ракеталарын Барыын Европада экпеп сайгара тургузуп турары олар шиитпирлиг буруу шаан, АКШ-тың шериг күчүзүнүн Индий океан бассейнинде күштелип турары-биле холбаштыр ханы сагыш-сыралын илергейлеп, ол кавы девискээрни тайбынның зоназы болдурарын деткип чугаалаан.

(СЭТА).

ААС-КЕЖИК ДУГАЙЫНДА

Кандыг-даа иш бистиң чуртта хавыяалыг,
Кадыг, чиик деп, акша сүрүп ылгавас мен.
Албан-хаакчы, эмчи, башкы, тудугжунуу,
Аштаныкчының дегерези меңээ дөмей.
Аксым-кежии — эртенниң-не
Ажылымче даламжырым.
Аксым-кежии — кежээниң-не
Аалымче чанып саарым.
Соок тайга Тожуга-даа ивижилер,
Чоок черге Таңдыга-даа тараамылар,
Малчылар, саанчылар, малчыннар-даа,
Чагаачы-даа, хөгжүмчү-даа болу бээр мен.
Аксым-кежии — эртенниң-не
Ажылымче даламжырым.
Аксым-кежии — кежээниң-не
Аалымче чанып саарым.
Кижилерниң кыйгаан ижи турар бооргаан,
Кижилерниң шыдавазы ажылдар чок.
Космосче-даа үнер ушур тавары шса,
Хөлүм биле чүрээм черле сирлеш дивес.
Аксым-кежии — эртенниң-не
Ажылымче даламжырым.
Аксым-кежии — кежээниң-не
Аалымче чанып саарым.

К. КУДАЖЫ.

СИГЕН ШӨЛҮНГЕ

(Тоожудан үзүндү)

Шыргай арыгны эрткеш, ажык аалакка үнүп келгеннер. Ук черниң чаражын кижи көрүп ханмас. Хемче талазында кара ногаан шивилер чыскааалдыр баткан, алаактың ол чарында эзим шыпкан бедик дагларже талазындан кезек-кезек дөргүннер бадып келгилээн көңгүс чараш чер болган. Алаак шөлдүң бажында бир сараат турган. Арыг кыдыында дең кыдыында куу-ногаан майгыннар оон арай көңгүс узун чиңге сыра бажында кызыл түк болгаш волейбол четкизин ийи чагы аразында шилип каан болган. Ыжы бурулаан одагда ийи кижи чем кылып белеткеп турар хевирлиг.

Чиңгир-ногаан шөлдүң ортузунда чайгаш-даа, хөйлеңниг-даа чеди-сес хире оолдар бир ашак кижи-биле кады чергелештир туруглашкан хол кадыырлары-биле сигенни кезип бар чорааннар. Сигенни кезип каапкан шөлде кыс уруглар кургаан сигенни дырбаашбиле бөлүп, айыыр-биле кепээнер турустулай турганнар. Келген машина оолдарның чанынга кээп доктаан. Машинадан уруглар эки таныыры школага-даа, малчыннар аалынга-даа бо-ла чедип кээр бедик сыныг, чок баштыг кижи, партия райкомунуң секретары Александр Байырович Шагдыр-Чамба бо үнүп келген. Оон-биле кады оолдарның танмазы ак шырайлыг, бажының дүгү кылан кара оолдуң кулактар артынче балырыкан аныяк кижи келген болган. Олар шуттуа оолдарның чанынга келгеш мендилешкеннер. Оолдар шуптузу бир үнде заргылааннар. Ажылдап турар өөреникчилерниң ажыл-амыдыралы-биле дарга таныжып, элээн айтырыглар-даа салбылган.

— Мында кашхоюк ажылдап тур силер, оолдар?

— Беш хоюк ажылдааш, бир улуг сараат тургустувус. Шөл бажында кестүп турар ол-дур. Маңаа ам бирээни тургузар дээш ажылдап тур бис. Бисти үр ажылдатпастыр ийин, дарга.

— Хостуг үелерде спортчу маргылдаалар, оюннар организастап турар бис — деп, бир оол чугаалаан.

— Чамдыкта земден балыктап, дагларже аңнап-чорук-даа кылып тур бис — деп, база бир оол немээн. Дарга оолдар-биле чугаалашкан соонда, бир оолдуң кадыырын алгаш, костюмун ужулгаш, моонн кириикен. Чолдачы шоолуг кезип билбес, ийи-даа катап кадыыр бажын черже кирр каапкан. Дарга эдаа кадыырын каттаар тударын, кезерин айыткан. Ол шору өөрени берген. Элээн үр ажылдааның соонда улуг кижилерниң холдарындан дер агып турар апарган. Олар шөлдүң бир ужунче үнгеш, желен чериинче катап чедип келгеннер. Кесчен сигенниң чаагай чыды хөректи долдур кирип. Мыңгыр-ногаан бедик сиген-биле аразаштыр кок, сарыг, ак кызыл чечектер үнген. Бичии салгын хадыырга олар баштарын силгидадырга бүгү шөлдүң кайгамчыктыг чараш. Улуг улустуң сиген кезерин көрүп, оолдардан чыда шалбыйн хораан оолдарның бирээн эргээ каар оон секретарының чанынга келген.

— Силер дамжаның алыыр, дарга, мен уруунга улуг ргүтем — деп сүмелээн. Ындаа-даа дарганы оолдуң дыңнаанын чүве дээр чимрак сигенни шырбый шаап бар-ла чорааан. Ол дамыктыг, мурнан шөлдүн ужунга үнгеш, кадыырның сыын черже хадалдыр шашкаш, карманындан чегдинер-даа дээрге кым бээр боор дээш, оол куду көрүп берген. Дарга оолдуң чугаазын чанзаш, ыштаны сагышсеткизин ажыдып олурарын көргеш, оон дидимин сонуургаш, оолдуң хөңнүн чазай чугаалаан:

— Эр аарган кижи бергелерин ажыф ужурлуг. Өзе бээр силер. Өзе бээр. «Өскүстен елбес» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Аванга дузалажып чорууруң көңгүс эки-дир, ол-ла болгай эр аарган кажы.

— Школаны дооскаш кана өөренир сен, Мерген? — деп, чугааны хажыдывындан дыңнап турган Алдын-Херел айтырган.

— Аварыма бүлбес мен. Дуңмаларымның өөренириге, аваңга дузалажыр апаар, ажылдаар мен. Шериг чорааш келгеш, чурук, чурук өөренир черге өөренир бозал бар — деп, оол ээлдиг улуг кижи мыжаш харыылаан.

— Ажылдарыңга-даа, өөрениринге-даа дузалажыр апаар бис. Силерни школаларга келген чаа башкы бо-дур. Алдын-Херел Оюнович Самбуу дээр. Силерни эртемнерге өөредир болгаш бүгү талазы-биле дузалаар кижилерниң бирээзи-дир — деп, секретарь идеге-биле олче көрген. Оол ол тургаш, одагже базыпкан. Оолдар база дыштанып, чемнееннер дээш чоруптаннар.

Озвта келгеш ажылдаып шаан, дыштанып турар өөреникчилерниң ниити чурттап турар байдалын көрүп, оолдар-биле база дарга чугаалашкылаан. Ынчан турда уруглар база четкилеп келгилээн.

— Эки, ачай! Силерниң бараанныңарны көрүп-ле чордувус — деп узун чажын чыышкуузунга дүрген дагаш, ак шокар бөдүүн пес аржылдаан, кызыл чаактарлыг, улуг кара карактарлыг кыс бо келген.

Алдын-Херел чаңгыс черге шимчевейн [illegible] турган. Чүүке чурек шаккылааныр.

— Мээң уруум-дур, пединституттуң студентизи. Мында өөреникчилер-биле ажылдап, дыштаныр турар аймак ийни — дээш, олдуң ачы ак кижилерни таныштырганы бисту [illegible] чорук берген.

— Херелмаа Александровна — дээш, кыс холун сунган. «Ховар тавары галарда аныяк кыстар турар, чаңгыс көрген хеоээжеңнер безин эрлер-биле хол тудуп мендилежир чүве дүзүн» кылдыр эр хөлзеп бодаан.

— Мени Алдын-Херел Оюнович дээр ийни — дигеш, кыстың узун чиңге ак салаалар быг бичии холун ол ийи холдан каңмыныг-биле туткан. Ол шевергин чараш холдуң салаалары эрнин чүрээнни хылдарын шимчедип, кузедээн болгаш келир салымның онаажыкың ырларының аалгызын ойнап эгелей берген ышкаш болган.

Ийн кижи уйур-дедир көржү каапкаш, чугаалажыр чүве-даа тыппаннар. Кыс холдээминде оозун боду билип каш, хүлүмзүрүп каапкаш, өөреникчилер аразынче арлып кире берген.

Партия райкомунуң секретары өөреникчилерни чыып алгаш, оларның ажылдап турарын мактааштын, оон соонда район иштиинде чорулп турар ажыл-агыйның дугайында дончуву-биле чугаалап берген. Дарга кады келгени аныяк кижини өөреникчилербиле таныштырган.

— Алдын-Херел Оюнович Самбуу, аныяк башкылар-дыр, ол университетте көңгүс эки өөредилге-биле дооскан. Хөй чылда чедип алган эртеми-биле өөреникчилерни өөредир апаар. Ам безин силерниң күш-ажылдарыңар болгаш дыштаныгларыңар үдүртүп баштаары-биле маңаа артып каары ол.

А. АРАПЧОР.

ДӨРТЕН ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Борис Вениаминович Бриккер дайын үезинде амы-тынын алган кижилери-биле дөртен чыл эрткенде катап ужурашкан. Олар Курс областың Октябрьское суурунуң чурттакчылары Таисья, Анна болгаш Николай Цукановтар-дыр. Оларның баштайгы ужуражыышкыны 1943 чылдың чазынында болган. Полк командирниң оралакчызы турган майор Б. В. Бриккер ол суурну фашистерден хостаан кижилерниң аразынга чораан.

...Өрттенип-хуюкталып калган төрээн бажыңының орнунга чүктешкилер кырында үш бичии уруг олурган. Дайынчылар-биле кады Октябрьское сууржe кирген СЭТА-ның шериг корреспондентизи Э. Евзерихин оларны ол-ла олчаан чурукка тырттырып алган. Майор Б. В. Бриккер оларны база-ла шак ынчаар көрген. Ол өскүс болгаш чурттаар оран-сава-даа чок арткан 12,10 болгаш 8 харлыг уругларны Б. В. Бриккер бодунга ап алган. Оларның-биле кады фронтучу оруктар-биле 8 ай иштинде чоруп келген. Оон соонда Украинада бир уруглар бажыңынга оларны арттырып каар ужурга таварышкан. Бот-боттарынга эң чоок апарган кижилер оон соонда боттарының истерин чидирживпкен...

Цукановтар дайын соонда Октябрьскоега ээп чанып келген болгаш амгы үеде колхозта ажылдап турар. Таисья Николаевна бир-ле катап душ боон педагогика талазы-биле журналдан таныыры кижини көрүп каан. Оон соонда олар база катап ужурашкан.

РСФСР-ниң алдарлыг башкызы Борис Вениаминович Бриккер Волгоградтың школаларының бирээзинде ажылдап турар. Октябрьскоениң чурттакчылары шуптузу ол вайгамчык кижи-биле таныышканнар.

ЧУРУКТА: Б. В. Бриккер (ортузунда) Таисья Николаевна Цукановаиың (солагай талазында) ог-бүлези болгаш Анна Николаевна Цуканова (он талазында) олар-биле.

О. СИЗОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиказы.

ТЫВЫҢАРАМ, ТЫВЫҢАРАМ

1. Ылым ийи
(Баажызы: дириг амытанда).
2. Лаа сес.
(Баажызы: дириг амытанда).
3. Тии чок кииришкиим.
(Баажызы: малда).
4. Борбак тейде чартыы чок ог тур.
(Баажызы: кижиде).
5. Иштиинтен келген торгунуң
Иштии-даштын тыппадым.
(Баажызы: малда).

Саая АГБААН.

ШЫН ТЫПКАННАР

Бо чылдың июль 21-де № 169 «Шынга» парлаттынган тывызыктарның биргизин (өөр торлаалар), ийигизин (саргыяк), дөртүзүн (өреге), бешкизин (часкы) деп Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал салбырында Э. Дүшкүн-оол болгаш Кызыл районнуң «Тииелеге» совхозта Ч. Балдаң олар шын тыпканнар.

САЛГАЛ ДАМЧААН ЫНАКШЫЛ

Космос делгемин шинчилээр программаға дүүштүр «Союз Т-12» космос корабльин космос делгеминче салып үндүрген. Корабльди башкарган экипажтың составында корабльдиң командири Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы полковник Владимир Александрович Джанибеков, борт-инженер Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Светлана Евгеньевна Савицкая болгаш космонавт-шинчилекчи Игорь Петрович Волк.

Совет херээжен космонавт Светлана Савицкаяның ийи дугаар ужудуун үнгениниң дугайында өөрүнчүг медээ совет кижи бүрүзүнүң сеткил сагыжын хайныктырып, чоргааралын бөлдүрген. Бистиң космонавтыларывыстың хөй кезии космос делгеминге ийи, үш-даа удаа ажылдааннар. Ында кижи элдепсинер чүве чок: ажыл ажыл-ла болгай. Ынчалза-даа делегейде чаңгыс-даа херээжен космос делгеминче ийи удаа үнүп көрбээн. Ол базымны кым-бир кижи кылыр турган. Ону совет херээжен — Светлана Савицкая кылганы ол.

Светлана ук-салгалындан ужудукчу кижи. Оон адазы — Евгений Яковлевич Савицкий Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ужар чүүлдүн маршалы. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде ол шуургедекчи ужар чүүлдүн дивизиязын, оон соонда корпузун командылап турган. Дайзынның 22 самолёттарын ол дүжүр аткан. Дайын соонда чаа техниканы шиңгээдиринге идепкейлиг киржип келген. Маршал аарган даа реактивтиг самолёттарга болгаш үнден дүрген ужар шуургедекчилерге ужударын уламчылап турган. Ынчангаш Светлананың дээрге ынакшылы — салгал дамчаан ынакшыл.

Светлананың ужар чүүлге сонуургалын Евгений Яковлевич тавырыга боөп билип каан болгаш уруунуң баштайгы парашют-биле шураашкынын бүдүү хайгаарап турган. Парашют спортунга Светлана Савицкая үш делегей рекордтарын тургускан. Ол нарын ужудуушкун талазы-биле делегейниң түлган чемпиону атты чедип алган. Реактивтиг лайнерлерге болгаш үнден дүрген ужар шуургедекчи самолёттарга он беш делегей рекордун тургускан ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери Светлана Савицкая алдын медаль-биле болгаш Делегейниң ужар чүүл федерациязының он дөрт дипломнары-биле, ССРЭ-ниң он ийи спортчу алдын шаңналдарыбиле шаңнаткан.

Ужар чүүл техниказынга шенелделер кылырын Светлана күзеп чораан. Ужудукчу-шенекчилерниң школазын сес чыл бурунгаар дооскан соонда, ол күзели бүттанган. Авиа-конструктор А. С. Яковлевтиң конструкторлар бюрозунга ажылдап турган.

Космонавт апарган, Савицкая ужар чүүлден дораан-на чарлып шыдаваан. Оон эртке амыдыралы самолёттар-биле холбашкан болгай. Оларның чалгыннарындан бүгү делегейге билдингир ат-алдарны чедип алган, ынчалза-даа ол дээрниң бөдүүн ишчизи болуп артпышаан.

Светлана — техникага бзуугула сагыш-сеткилинден хандыкшаан кижи. Ол баштайгы ужудуушкунга космонавт-шинчилекчи кылдыр белеткенип турган. Ынчалза-даа ынчан-на, ол белеткел үезинде, бортинженерниң, корабль командириниң ажылын база бодунга шенеп көрген. Кандыг-бир чүүл ылап-ла тодаргай-биле билдингир чедир ол инструкторлар-методистерни айтырып-биле чүгүрүп бээр турган.

1982 чылдың августа космоске ужудуушкунунуң соонда ол чаа ажылынче долузу-биле шымнып кирген. Ол космос техниказының шинчилекчизи апарган.

С. Е. Савицкая 1975 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, хөй-ниити ажылының идепкейлиг киржикчизи, ВЛКСМ ТК-ның кежигүнү.

Экипажтың кежигүннери В. А. Джанибеков болгаш И. П. Волктуң база космонавтарның ажылының дугайында Светлана Савицкая ынчаар чугаалаар:

— Владимир Александрович ышкаш дуржулгалыг космонавт-биле ужудары хүндүлүг херек. Оон бо дөрт дугаар ужудуушкуну. Командиривис — идегелдиг кижи. А Игорь Петрович мен ужудукчу-шенекчилер школазынга кээп турумда-ла мурнакчы улуг дуржулгалыг ужудукчушенекчи апарган турган. Бистер космонавтар-шинчилекчилер бис. А шинчилел ажылы чаңгыс ужудуушкун-биле доостубас. Ужудуушкун дээрге-ле бистиң ажылывыс-тыр.

В. СЛАВЯНЦЕВ.

БИЛЬЯРД КАЖАН ТЫВЫЛГАНЫЛ?

Бильярд кылырының эң улуг органы Минск хоорайда бистиң чуртта чүгле чаңгыс бильярд фабриказында ажылдап турар.

Бильярдтың чуукдарын (шариктери) кылыр ылшты кургадырда аңаа хензиг-даа тиг арттырып болбас, оларны чазап кылыры эң нарын хөгжүм херекселдери кылыры ышкаш көңгүс берге. Ооң кол негелдези — чуукдар көңгүс дең-дески, шын чуглур ужурлуг. Ол дугайын Несвижск шивээзинде кадагалаттынып арткан XVII вектиң ховар дээн бильярды бадыткап турар. Ооң чуукдары чыраалаан ат ышкаш көңгүс дең-дески чуукдалыр.

Минскиде ук фабриканың директору Н. Деревянко ол шаандакы херекселди катап тургузарын бодап турар бис, ооң хөгжүм аалгазынга «Ляворика» деп белорус ыдыныг ырны шилип алган бис деп чугаалаар.

Бильярд хөй чүс чыл мурнунда Кыдатка тывылган. Европага ону XVI векте ойнап эгелээн. Россияга ук оюнну Петр I хаан эккелген. Ол чурт иштинге дораан нептерей берген. Ол хандыкшыл ам кыраңай кайгамчык күштелген. Оңд ук фабрикага бистиң чуртувустуң чер болганындан төнчү чок кээп турар чагыглар херечилеп турар.

Бильярдтың кезектери бичии сереңги ыяжы хиреден эгелээш, ийи метр чедир дээм дурттуг кылын планкаларга чедир чүс хире ынзы. Бильярд ойнаар столдуң кыдыкы чаактары көңгүс чымчак болгаш стол кырыдыка дески, саң дорт болур ужурлуг.

Минскиниң бильярдтары хөйге сураглаан. Ооң чазакчылары улуг органын улам бедидер сорулгалыг ажылдап турар.

СОНУУРГАКТАРГА

БАЗА БИР МАТЕМАТИК

Ортумак школаны доозарының болгаш дээди өөредилге черинче кирериниң экзаменнериң дужаавайн, чурттуң кайы-даа институдунче кирип болур эргени Севастопольдуң № 24 ортумак школазының өөреникчизи Вячеслав Хрычиковка берген. Ол Москваның күрүне университединиң механиктиг математика факультедин шилип алган.

— Өөреникчиниң билиин болгаш ооң башкыларының ажылын кажан өөреникчи кайы-бир эртемге республика болгаш Бүгү-эвилел чергелиг олимпиадаларга чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келгенде бо хире бедик үнелелди берип болур бис — деп, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң улус өөредилгезиниң кол инспекциязының инспектору Л. Ладской чугаалады.

— Бо абитуриент республика маргылдааларынга чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген, а бо чылын Бүгү-эвилел маргылдаазынга шаңналдыг черни ээлээн болгай. В. Хрычиков чурттуң шилиндек командазынга кирген. Ук команда делегейниң математика олимпиадазынга белеткенип турар.

Школачыларның делегей олимпиадазының киржикчилери база экзаменнерден хостаттырар.

В. Хрычиков Крымның «Искатель» биче академиязының Севастополь салбырының вице-президентизи. Ук академия 20 харлаанын эрттирген. Бо үениң дургузунда оон кижизиттиргеннеринден билдингир бүдүрүлге чаартыкчылары, шыырак тускай эртемниглер, эртемденнер болгулааннар хөй.

ДИШ ААРЫЫНЫҢ ВЕГИ

Эмчилерниң санап турары-биле бо үннерде чериниң чурттакчыларының 93 хуузунуң диши аарыг болуп турар. Ол дээрге эрткен үелер-биле деңнээрге оранчок хөй болуп турары ол. Чимээлээрге, югослав специалистер VII вектиң хөөрлерин шинчилээш, ынчангы чурттакчыларының чүгле 3 хуузунда кариес барын тодаратканнар. Диштиң кадыкшылынга эң-не кол чүүл — аңаа чем деп түннелге даянгаш, югослав эмчилер кариеске удур эң-не чогумчалыг болгаш үре-түңнелдиг органы сүмелеп турар. Оларның рецептизи ындыг кара хлеб, ногаа аймаа болгаш арыг-шевергин бодурунуң бөдүүн аргаларын сагыыры.

СЭТА-ның корр.

Эмискиктеп өстүргеним Ээргиниш дүктүг ангор анай. Арбай, сула чиңес мен дээш Аажок-ла могаттынар.

ТВ

ИЮЛЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Спортлотонуң» 30-гу тиражы. 8.55 — «Дьявол во плоти». Уран-чечен телефильмниң 5-ки, 6-гы сериялары. 11.20 — Чаа документалдыг фильм. 11.50 — Үнүштер дугайы. 12.35 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.20 — Чаа фильм-концерт. 14.15 — Тележурнал. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — Уруглар чаа уран-чечен телефильм. 16.05 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 17.20 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.50 — Ырлы дугайында дамчыдылга. 18.50 — Документалдыг телефильм. 19.55 — «Аркадий Райкин-биле ужуражыышкын» деп уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукеаар болзунза. 8.30 — Музыкалыг дамчыдылга. 9.00 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм — «Утундурбас хүн». 10.10 — Концерт. 11.05 — Усть-Каменогорскиниң телестудиязының программазы. 11.55 — Фильм-концерт. 12.55 — Уруглар фильм. 14.20 — «Музыка киоскузу». 14.50 — Документалдыг телефильм. 15.10 — Концерт. 16.05 — Документалдыг фильм — «Тянь-Шаньның электриктиг хүнү». 16.25 — Музыкалыг дамчыдылга. 17.50 — «Солагай». Мульт-фильм. 18.35 — М. Ю. Лермонтовтуң шүлүктери. 19.15 — Делегейде болуушкуннар дугайында дончулал. 19.30 — Сүт хаагынга чурттар аразының маргылдаазы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Калыкпыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.00 — Футбол болгаш ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Шахтёр». 23.45 — К. Федиништиң чогаалдары. 00.15 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Тбилиси) — «Зенит».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Бөгүн республикага кезек булуттаар, чамдык районнарга биче чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр, хүндүс хат 9—11 метр чедир күштелир.

Кызылга биче чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени 3—8 метр, хүндүс 9—14 метр чедир күштелир. Дүне 11—13 градус, хүндүс 19—21 градус.

КИНО

ИЮЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Возвращение с орбиты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кащей бессмертный» 9.30, 12.50, «Вам и не снилось» 11.00, 14.20, «Смерть среди айсбергов» 16.10, 18.00, «Волчья яма» 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Блондинка за углом» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Чингачгук — большой змей» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

28—29-та 19.00. Танцы шөлүнге дыштанылга кежээлери.

28-те 10.00. Боо адары — ДОСААФ-тың тирге. 14.00. Сугга эштири — № 3 школаның бассейнинге.

29-та 10.00. Чарыш, узун, бедиин халыыры. Совет Тываның 5 чылы стадионга.

Тыва күрүне филармониязынга ажылдаары-биле дараазында ажылдакчыларны чалап турар:

1. Администраторлар.
2. 1-II класстың чолаачылары.
3. Секретарь-машинкачы.
4. Бажың дашты арыглаар ажылчын.

АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 58 бажын, кадрлар килдизи.

Редакцияның адрези:

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетнур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2015.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01017.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 175 (12565) | 1984 чылдың июль 29, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Леонид Кизим, Владимир Соловьёв, Олег Атьков, Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая болгаш Игорь Волк орбита комплексизинде ажылды үргүлчүлевишаан.

Июль 27-де медицина шинчилгелерин болгаш шенелделерни кылып, чүрек-дамыр системаларының байдалын, карактың көөр аргазын, өпкериң ылгап билирин, ында чеде берген экспедицияның экипажының кежигүннери — космонавтарның ажылдаар аргазын тодараткан. Ол шинчилгелерниң түңнелдери космоска ужудуушкун байдалдарында кижиниң организминиң чоорту таарыжылгазының долузу-биле өөренип көөр арганы бээр, деңзи чок байдалдың таарымча чок салдарын болдурбазының эң дээштиг аргаларын ажылдан кылырынга дузалаар.

«Таврия» деп херексел-биле биологтуг талазы-биле эң-не арыг бүдүмелдерни болгаш чаа хевирниң эм-тан чүүлдерин алыр сорулгалыг хөй чүзү ажылдарның түңнел кезээн күүсеткен.

Ол хүн экипаж элээн каш микробиологтуг шинчилгелерни болгаш орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-11» — «Союз Т-12» комплексизиниң динамиктиг байдалдарын тодарадырының талазы-биле «Резонанс» деп техниктиг шенелдени кылган.

Медицина хыналдазының болгаш орбитадан медээлерни ёзугаар алырга, Светлана Савицкая, Леонид Кизим, Владимир Соловьёв, Олег Атьков, Владимир Джанибеков болгаш Игорь Волк оларның кадыкшылы байдалы эки боор турар.

Каты ужудуушкунунуң программазы чедиишкинниг күүсеттинип турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛДЕРИНИҢ АКТИВ ХУРАЛЫ

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политчырыдылгазының бажыңынга, республиканың херээженнер чөвүлелдериниң актив хуралы болуп эрткен. Аңаа республиканың херээженнер чөвүлелдериниң 500 ажыг активчилери, мурнакчы ажыл-ишчилер, партия болгаш совет органнарының, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның төлээлекчилери киришкен.

Херээженнер чөвүлелдериниң актив хуралын СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан. Аңаа «Херээженнерниң политиктиг медерелин болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай бедидер талазы-биле херээженнер чөвүлелдериниң организакчы база политиктиг ажылын күштелдирер дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **К. А. Маспык-оол** кылган.

СЭКП Бии-Хем райкомунуң ийиги секретары **А. А. Салчак**, Чөөн-Хемчик районнуң улус депутаттарының Хайыракан кодээ Совединиң күүсекомунуң даргазы **М. Б. Донаан**, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары **Д. С. Ондар**, Эрги-Барлыкта херээженнер чөвүлелиниң даргазы **Д. Х. Сарыглар**, Эрзин районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы. Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи **Б. И. Эренчин**, Бай-Тайганың Кызыл-Дагда херээженнер чөвүлелиниң даргазы **Ө. С. Монгуш**, Кызыл хоорайның харылзаа белдиринде херээженнер чөвүлелиниң даргазы **Н. Р. Григорьева**, Кызыл районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы **Г. П. Бессмертных**, республиканың кадык камгалал министриниң оралакчызы **Ч. Д. Таспанчик** олар актив хуралынга санал бергеннер.

Херээженнер чөвүлелиниң активиниң хуралынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** чүве чугаалааш. СЭКП февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр херээженнер чөвүлелиниң мурнунда кол айтырыгларга доктааган.

«Радость» ансамбльдың солун программалыг концертин чыылганнар көрүп, республиканың херээженнериниң чогаадыкчы ажылдарының делгелгези-биле танышканнар.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТУРАСКААЛЫНГА ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

Дүүн республиканың херээженнер чөвүлелдериниң актив хуралының киржикчилери найысылалдың төп шөлүнде В. И. Ленинге тураскаалга чечектер салган. Чечектер салышкынынга СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак болгаш өске-даа партия, совет, хөй-нийти ажылдакчылары, республиканың сураглыг херээженнери киришкен.

Бистиң корр.

Кызылдың эът комбинадында хөй-нийти ажылын идепкейлиг чорудуп турар херээженнер чөвүлели бар. Ийи чүс ажыг ажылчынның бо бүдүрүлге черинде херээжен ажылчыннар ортузунга культура-массалыг ажылдарны чөвүлел эки организастап турар. Ажылдаар цехтерниң арыг-шевергин турарынче, лекцияларны, беседаларны кылырынче, бүдүрүлге кавызының чаагайжыдылгазынче сагыш салып келген. Бо бүгү хөй-нийти ажылдарын башкарып чорударынга комбинатта партия организациязының секретары Антонида Кузьмовна Назарова, херээженнер чөвүлелиниң даргазы Александра Ануфриевна Ильенко болгаш өөн-даа өске активчилер идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: (оң талададан) Кызылдың эът комбинадында партия организациязының секретары Антонида Назарова, кадрлар килдизиниң инженери Любовь Трофимова, улуг экономист-товаровед, херээженнер чөвүлелиниң даргазы Александра Ильенко.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СОВЕТ-ИНДИЙ СЕМИНАР

ФРУНЗЕ. (СЭТА). Тайбың дээш, империализмге удур бөмбүрзектиң аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары улустар аразының амгы байдалында кажангызындан-даа артык чугула боор турар.

«Совет-индий найыралдыг болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының херээнге, тайбың дээш, ядролуг дайынның кыжанышкынынга удур демиселге ССРЭ-ниң болгаш Индияның аныяктарының салыышкыны» деп темалыг совет-индий семинарның киржикчилери ол дугайын чугаалап турганнар. Ол семинар Киргизияның найысылалынга июль 23-тен 27-ге чедир болган. Ийи чурттуң аныяк салгакчыларының найыралын болгаш кады ажылдажылгазын улам калбартып, хөгжүдеринге ол семинарның улуг ужур-дузалыын аңаа демдеглээн. Аныяктарның болгаш студентилерниң 1985 чылда Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткелге холбаштыр ол семинар кескү болуушкун болган.

ШЫННЫГ ХЕРЕК ТИИЛЭЭР

Америк империализминиң бурузу-биле боттарының Төрээн чуртунуң ийи-башка апарган чоруун узуткаарынче корей улустуң дүрүм ёзугаар чуткулунге совет кижилер бүрүнү-биле каттыжып турар. Мурнуу Корейдан даштыкы шериглерни үндүрери болгаш чуртту тайбың, демократтыг чорукка үндезилээш, катап каттыштырары дээш корей улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырарының июль 27-де доозулган шалыпчы айының үезинде ССРЭ-ниң дыка хөй хоорайларынга болгулаан митингилерге болгаш хуралдарга ол дугайын чугаалаан, демдеглеп турган.

Шалыпчы айның киржикчилери АКШ-тың болгаш оон Ыраккы Чөөн чүкте эвилелчилериниң ол девискээрде байдалды нарыыдаткан авантюристиг үүлгедиишкиннерин буруу шаан, КУДР-нуң чазааны Корея чартык ортулукта байдалды чогумчалыг болдурарынче углаан базымнарын деткиир турарын медеглээннер. КУДР Совет Эвилели, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле чаңгыс одуругга турбушаан, бүгү делегейге тайбың дээш идепкейлиг демисежип турарын сеткил ханышкыны-биле демдеглээн.

(СЭТА).

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Чепсекти эдере бүдүрерин космос делгемиңче нептередип үндүрбезиниң талазы-биле чугаалажышкыннарны эртирериниң дугайында Совет Эвилелиниң июнь 29-тагы саналынга холбаштыр АКШ-тың чазааның ийи утказыг туружун тодарадыры-биле совет тала чоокта чаа каттышкан совет-америк медеглелдин парлаарын саналдаан болгаш аңаа спутникке удур системалардан кайы-даа таланың бүрүнү-биле ойталаарын кинчээтирбишаан, космосту милитаризастаарын болдурбазының дугайында дугуржулганы ажылдан кылгаш, чарар сорулга-биле чугаалажышкыннарга ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чөпшээрешкениниң дугайында, а ол ышкаш чугаалажышкыннарның эгелээн хүнүнден эгелээш, космос чепсектерин шенээрин болгаш сайгара тургузарын ийи таланың аразынга хоруурунга чөпшээрешкениниң дугайында аңаа тодаргай айтып, чугаалаан турар ужурлуг деп көргенин дыңнаткан болгай.

Өске сөс-биле чугаалаарга, америк талага дамчыткан ындыг дыңнадыгның совет төлевилели Совет Эвилелиниң июнь 29-тагы саналының утказы-биле шынгыы дүүштүр тургустунган болгаш америк албан кижилериниң медеглелдерин ёзугаар алырга, ол саналды АКШ кандыг-даа баш удур негелде салбайн хүлээп алган ышкаш боор турар-дыр.

Оон чүү болганыл ынчаш? Америк тала бодунуң ёзулуг туружун илередири эргежок чугула апаарга, космосту милитаризастаарын болдурбазының талазы-биле Совет Эвилелиниң саналдаан чугаалажышкыннарының дугайында айтырыгны долгандыр хоозун-меге оюн кылып, ындыг чугаалажышкыннарже херек кырында эгелеп кирерин ол күзевейн турарында чигзиниг чок деп чүвени бодунуң харыызы-биле көргүскен.

Дыңнадыгның америк харыы төлевилелинде космосту милитаризастаарын болдурбазының дугайын болгаш космос чепсээнге хоругуулуну тургузарының-даа дугайын чугаалаваска, «космос» деп сөс бо-ду безин чок боор турар. Ол бүгүнүң орнунга «чугаалажышкыннарны канчаар көөрүн чугаалажыр болгаш тодарадыры-биле кандыг-ла-бир ужуражышкыннарны» кылыр талазы-биле бүлүртүң, чогум чүнүң дугайында дээрэзи билдинмес саналды сүмелеп турар.

Ындыг саналдың утказы билдингир: Совет Эвилелиниң саналдааны амыдыралчы чугула айтырыг — космос чепсээн хоруур дугайында айтырыг талазы-биле чугаалажышкыннардан ойталаар, чугаалажышкыннарның ол айтырыын бүгү-ле чүүлдерниң дугайында болгаш чогум чүнүң-даа дугайында эвес, харын нийти шуугаазын-биле солуур болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының сорулгазынга бичии-даа хамаарышпас, бодунуң коньюнктурлуг эчис сорулгаларынга ону ажыглаар дээш олдур.

Оон-биле америк тала бодунуң милитаристиг угламнышкынындан, калбак хемчээлдиг шериг программаларын соксаал чокка боттандырып чорударындан ойталаар күзел ында чок деп чүвени база катап тодаргай көргүскен-дир. Чепсегленишкинниң кызыгаарлаашкынының талазы-биле ёзулуг чугаалажышкыннарны кылып болурунуң аргазын безин Вашингтонда ындыг политиканы боттандырып чорударынга моондактаашкын кылдыр көрүп турар. Ядролуг чепсегленишкинниң талазы-биле чугаалажышкыннарны АКШ баштай Женевага ускеш, ам ооң космос талазы-биле чугаалажышкыннарны эгелээр арга чок болдуруп турар-дыр.

Ынчангаш космос делгемин милитаризастаарын болдурбазының талазы-биле чугаалажышкыннарга хамаарыштыр АКШ-тың чазааның туружу шиитпирлиг бурууну нарылышкыны болдурбайн бары шыдавас-тыр.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айы чорупп тур

БҮГҮ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАВЫШААН

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары нийтиниң малын хүр кыш ажырар дээш 16900 тонна сигенни, 9300 тонна сенажты, 920 тонна витаминниг сиген далганын болгаш өске-даа мал чемнерин белеткеп алыр сорулгалыг.

Ынчангаш бо юбилейлиг чылда районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда белен эвес сорулга туруп турар. Районнуң сиген шөлдеринде сиген кезилдези хүн келген тудум калбарып турар. СЭКП обкомунуң чарлааны мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айын чөөн-хемчикчилер бир үн-биле деткип, бо шалыпчы ай чорупп турар үениң иштинде сигенниң 60 хуузун, сенажтың 100 хуузун, витаминниг сиген далганының 90 хуузун, будук-бүрүнүң 100 хуузун белеткеп алыр деп хүлээлгени алган.

Моңу күүседип болурунуң бүгү аргалары ажыл-агыйларның ажыл-ишчилеринде бар. Совхозтарда мал чемнери белеткээр талазы-биле машина-техника-даа, ажылчын күш-даа четчир. Ынчангаш сиген кезилдезинде ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын чөп организастап, социалистиг чарышты дээштиг болдуруп, мал чеми белеткелчилериниң ортузунга организакчы, масса-политиктиг ажылды чогуур деңнелге чорудары эргежок чугула.

Совхозтарның парткомнары сиген шөлдеринде мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар ажыл-ишчилериниң ортузунга чорудар масса-политиктиг ажылдың планнарын чогаадып тургускан. Бо сорулга-биле мал чемнери белеткеп турар бригадаларда болгаш звенойларда 14 партия бөлүктерин, 15 партия-комсомол бөлүктерин тургускан. 18 парторганизаторларны, 85 агитаторну, 61 политинформаторну бадылаан. Улусчу контроль бөлүктери мал чемнери белеткээр кампанияда база идепкейлиг киржип турар. Мал чемнери белеткээр бригадаларда болгаш звенойларда улусчу контрольдуң 13 постуларын, 13 депутат постуларын тургускан. Мал чемнериниң белеткелинде нийтизи-биле 100 ажыг коммунистер болгаш ол хире санныг комсомолчулар хаара туттунган.

Нийтиниң малынга четчир санныг, хоолулуг мал чемнерин чогуур хуусаазында белеткеп алыр сорулга-биле ажыл-агыйларда мал чемнери белеткээр 7 бригаданы, 46 звенону тургускан. Бо тургустунган бригадаларның дөрт бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар. 10 звено база-ла бо депшилгелиг арганы ажыглап, мал чемнерин белеткеп турар.

Мал чемнери белеткээр бригадаларда болгаш звенойларда тургускулаан партбөлүктер, партия-комсомол бөлүктери, улусчу контроль болгаш депутат постулары сигенчилерниң ажылында бар боор турар четпестерни илередип, оларны дарый эдип алырының хемчеглерин боттандырып чорудуп турар. Сойгалаан четпестерни хана солуннарга, агитхуудустарга шүгүмчүлеп бижип турар. Бригадаларга, звенойларга берген даалгаларның күүселдезин хүн бүрүнүң контролюнга алган.

Районнуң совхозтарының сиген шөлдеринде бо хүннерде 973 ажыг кижи ажылдап, нийтиниң малынга четчир санныг мал чемнерин курлавырлап алырынга боттарының улуг-хуузун киириштирип турар. Машина-биле кезеринге таарышпас, талдар аразында, хемнер кыдыында, ортулуктарда өзүп үнген сигенни 471 кижи хол кадыыры-биле кезип турар.

Июльдуң 26-га чедир нийтизи-биле 1169 гектар черниң сигенин кескен. 1076 тонна сиген, 309 тонна будук-бүрү, 152 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Бо ажылдың чүгле эгези-дир. Мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алыр дээш совхозтар төптеринде бүдүрүлге албан черлериниң коллективтеринге, район төвү — Чадаана хоорайның бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга онаалдаларны түс-түзүнда бергилээн. Чүгле Чадаана хоорайда албан организация черлери 1100 тонна сигенни, 190 тонна будук-бүрүнү, 675 тонна саванны совхозтарга белеткеп бээр ужурлуг.

«Чыраа-Бажы» совхозта Дадар-оол Хандыевич Монгушка удурткан АВМ агрегадының ажылы эки. Нийтиниң малынга хоолулуг мал чемнерин белеткээр дээш агрегат ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Маңаа бүдүрген мал чемнериниң шынары эки. Агрегаттың ишчилериниң кижи бүрүзү онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип турар. Ол-ла совхозта Дыртыыңа Ооржактың өг-бүле звенозу мал чеминиң белеткелинде мактадыг ажылдап турар. Өг-бүлениң кежигүннери мал чеми белеткээр талазы-биле элээн каш чыл ажылдап келген. Бо өг-бүле звенозу бригада керээзи-биле ажылдап, совхоз дирекциязы-биле керээ чарып алган ажылдап турар. Сиген кезилдезиниң баштайгы хүннеринден эгелеп бо хүннерге чедир звено 61 тонна сигенни белеткээн. Мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарышка эки көргүзүглүг болганы дээш совхоз төвүнде Күш-ажылчы алдар түгүн бо өг-бүле звенозунга тураскаадып көдүрген.

«Хөндергей» совхозта Чигжит Куулярның, Эрес-оол Ондарның өг-бүле звенолары база-ла эки ажылдап турар. Хөндергей кодээ Совединиң депутаты Эрес-оол Ондарның өг-бүле звенозу Хөндергейниң Ак-Баалыкта сиген шөлүнде ажылдап турар. Оон школачы оглу Самат ачазының эдилеп турганы «Беларусь» тракторубиле сиген кестирип турар, ачазы Эрес-оол Дакаевич комбайн-биле сиген кестирип, мурнакчыларның одуруунда чорупп турар. Ол хүнде 6 гектар черниң сигенин кестирер планын ыракта ажырып турар.

Мал чемнериниң белеткелинде чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, четпестерни чок деп болбас. Малды хүрмендии кыш ажырары-биле мал чемнерин белеткээринче бүдүрүлге, албан, организация черлериниң коллективтерин хаара туткан деп үстүнде чугаалаан болгай бис. Ынчалза-даа Чадаана хоорайның албан, организациялары, бүдүрүлге коллективтери совхозтарга мал чеми белеткежиринге шүшпен киржип турарын айтыр херек. Мал чеми белеткээр талазы-биле планныг онаалдаларны берип каан-даа болза, мынчага чедир түдүм сиген-даа белеткевээн бүдүрүлге, албан черлери хоорайда дыка хөй. Мынчангаш Чадаана хоорайның бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчулары моон чогуур түңнелди үндүрүп, мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржир ужурлуг.

Нийтиниң малынга четчир, эки шынарлыг мал чемнерин белеткеп алыр дээш районнуң мал чемнери белеткээр ишчилери бүгү бар аргаларны ажыглаар үе келген.

М. ОЮН,
«Шынның» тускай корр.

ЭКИ ДООСКАН

«Улуг Октябрь» совхозта хой кыргылдазы доозулган. Совхоз кыргылданы районда өске ажыл-агыйлардан орайтадыр эгелээн-даа болза, чаңгыс неделя дургузунда 4700 хире хойну кыргып, шудургу ажылдааш, кыргылданы мурнай эгелээн ажыл-агыйларны безин эрте доозупкан. Ол дээрге кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарышты эки организастааныңың түңнели болган.

Кыргылда дооступу билек социалистиг чарышты түңнелип үндүрген. Хүнде дүк кыргыыр планын 300 хуу күүседип турган Александр Поршийн тиилекчи болуп үнген. Ол бирги черин ээлээн 80 рубль шаңнал акшаны алган. Ийиги черде — Андрей Нөрбу, үшкү, дөрткү черлерни Владимир Янчат, Виктор Иргит олар алганнар. Оларның кыргаан дүгүнүң чүгле деңзизи хөй эвес, а шынары база эки болган.

Кыргылда үезинде дерагререкселдерниң үрелишкини, аңаа турбушкуннар болуп көрбээн. Слесарь-эдикчи Сергей Лакпа, бизекчи Назар Дарма олар кыргылда агрегаттарының үзүктел чок, эки ажылдаарынга боттарының үлүүн киирип келгеннер. Ынчангаш кыргылданың кыска үе иштинде доозулганы ол. Оон аңгыда кыргаан дүктү кончуг камныг, дүрген салаларга баа харысалгалыг ажылдың бирээзи. Ол ажылды кылып турган ажылчыннар кыргыкчыларның мактадын чаалап ап келгеннер.

Хойларны кыска үе иштинде кыргылдага белеткеп, ол ажылды организастыг эртирерин бригадир К. Н. Чавырал кызымаккай чорууп көргүзүп, бедик харысалгалыг ажылдаан. Оон бадыткалы — ажылдың эки түңнелдиг болганы.

Бистиң корр.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

Авиабүдүрүлгеде Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарыш калбарган. Чартык чылды коллектив чедиишкинниг дооскан. Пассажирлер, почта болгаш чүък сөөртүр план ажыр күүсеттинген. Аңгы-аңгы экипажтар уткуштур планын боттандырган.

Ужудуушкунга шаптараазының бүргег, чаъстыг хүннер турза-даа, сөөртүлге кинизин чедиишкинниг ажылдаан. Чүгле июнь айда безин 80 тонна чүъкту, 15 тонна почтаны, 963 пассажирни пландан ажыр сөөрткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн планга немей 1 хуу өстүрер сорулга чедип алдынган.

Юбилейге тураскааткан шалыпчы ээлчегте ЯК-40 самолёттуң экипажы (командири А. Д. Кутно, ийиги ужудукчу А. В. Хмелинин, бортмеханик А. В. Борисенко) тиилекчи болган. Ужудукчулар чүгле ийиги кварталда безин 4.5 тонна кывар-чаар чүүлдү камнап алган.

Командир Г. П. Шачков, ийиги ужудукчу В. Ф. Родионов оларның башкарганы АН-2 агаар корабли 25 га черге чаштырылга ажылы чоруткан. Хамааты ужар чүүлдүң Красноярск эргелелиниң экипажтарының аразында чарышка тиилекчи кылдыр бо экипажты коллектив идип үндүрген.

Дузалал албанының ажылдакчылары Аэрофлот ачызын чоңга чедирериинге улуг үлүүн киириштирип турарлар. Хууда социалистиг хүлээлгелерин улуг диспетчерлер Н. С. Бережных, З. М. Сержантова, Л. П. Алёхина, регистратор Л. П. Виштал, рейстер четчелекчизи А. А. Пархоменко, кассир Е. М. Маркина олар күүседипкен.

А. БАГЫР.

СИГЕНЧИ ЗВЕНОЛАР

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозта 140 гектар шөлдүң сигенин кестинген. 60 тонна сигенни сараттап тургускан, 85 тонна будук-бүрүнү, 40 тонна сиген далганын белеткээн.

Сиген ажылында 8-8 кижи составтыг 15 звено ажылдап турар.

Аңгаты салбырында Биче-оол Монгуштуң механизастаттынган звенозу хөй чылдыг сигенни кезип турар. Ында 50 гектардан сигенни кескен болгаш звено 30 тонна сигенни белеткээн.

«Шекпээр» совхозка мал чеминиң белеткелинге дузалажыры-биле Ак-Довурактың, Кызыл-Мажалыктың 12 албан организация черлериниң, бүдүрүлгелериниң коллективтерин быжыглаан. Амгы үеде Кызыл-Мажалыктың эът комбинады 15 тонна сигенни белеткээр планындан 8 тоннаны кылган. «Тыва даг-дүгү турлугу» эгелеп 16 тонна сигенни белеткээр тургаш, 7 тонналы ам бо хүннерде белеткээш, совхозка хүлээткен.

Шекпээр ортумак школазының Эрес-оол Сатка удурткан өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазы мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг ажылдап турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери ам бо хүннерде сенаж салырын эгелээн.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

РОССИЯНЫҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

САРАТОВ. Областың колхоз, совхозтарының механизаторлары тараа ажаалдазының темпизин шапкынчыда бергеннер. Олар чамдык шөлдерниниң тараазын дорт, а дүжүдү улуг черлерни черге чыттыр кестирип турарлар. Ол чорук тараа ажаар комбайннарның бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Тарааны шаңнарга үр чыттырбайн, шөлден кээрге дораан арыглап, кургаткаш элеваторларда чүдүрүп чорудуп турар.

КУРСК. Бо чер чурттуг тараажылар күрүне шыгжамызынче чаа дүжүттүң тараазын дужаап эгелээннер. Тараа хүлээп алыр пунктулар долу күш-биле ажылдап кирипкен.

КАЛУГА. Тараа ажаалдазынче үш чүс хире ажаалда-транспорт отрядтары киргеннер. Хову ажылдарын кыска хуусаада бедик темп-биле чорударынга бригада керээзи улуг рольду ойнаар. Ол аргаже областың дыка хөй ажыл-агыйларының механизаторлары киргеннер.

БРЯНСК. Трубчевск районда ажаалда конвейери шалыпкын болгаш организастыг ажылдап турар. Совхоз—техникумнуң механизаторлары А. Пахомов биле В. Петренко эң эки көргүзүглерни чедип алганнар. Олар ээлчег нормазын ийиден ажыг катап ажыр күүседип турарлар. Гектар бүрүзүнден-не 25 центнерден хөй дүжүттү ажаап турар. **(СЭТА).**

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1984 ч. Июль № 7 (125)

ИДЕПКЕЙИН, ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

Республиканың улус ажыл-агыйының ялзы-бүрү бүдүрүлгелеринде, совхозтарында болгаш организацияларында улусчу контроль бөлүктерниң болгаш постуларының соңгуттурган коллективтерниң мурнунга отчёттары боор эрткилээн.

Ниитизи-биле улусчу контроль бөлүктерниң болгаш постуларының ажылының деңнели бедээн дээрзи эрткен отчёттардан билдинген. Отчёттуг үеде улусчу контроль бөлүктерниң бюроларының хуралдарынга сайгартынып, илереттинген четпестерни чайладырының, оон соонда оларны болдурбазының хемчеглери алдынып турган, чамдык материалдары партия эге организацияларынче, парткомнарже, администрацияларже чогуур хемчеглер алыры-биле шилчиткен.

Бо чылдың бирги чартыында районнарда, Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксыда, Кызылда улусчу контроль комитеттери, республиканың Улусчу контроль комитеди бөлүктерниң болгаш постуларының кииргени, саналдарны 40 ажыг айтырыгны чугаалажып көрген, 20 чыгыы удуртукчу эштер комитеттерниң шиитпирлерин ёзугаар күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга боттарының болдурганы частырыгларының талазы-биле тайылбырлар бергилээн, он ажыг удуртукчуну каржы хажыдыышкыннары дээш эрге-дужаалдарындан хостаан, өскелериниң алыр шалыңнарын казаан.

Чер-черде партия эге организацияларының удуртулгазы-биле контроль ажылын дээштиг чорудуп турар улусчу контроль бөлүктерниң болгаш постуларының саны көвүдээн.

Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязында улусчу контрольдуң бир кол бөлүү, 7 цех бөлүү болгаш 2 пост бар. Оон ангыда сезоннуг ажылдар үезинде түр постулар тургустунуп турар. Шуптузу 42 контролёрнуң барык 30 хуузу коммунистер, 80 хуузу ажылчыннар. Станцияның контролёрлары ажыл-агыйның кол-кол участоктарын доктаамал хайгааралга алган. Олар 1983 чылда, бо чылдың эрткен айларында 37 хыналданы чорудканнар.

Дуржулга станциязында улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы Л. К. Власова элээн каш чыл уламчылыр соңгуткан, оон удуртулгазы-биле кол бөлүктүң бюрозунга цех бөлүктерниң болгаш постуларының отчёттары дыңналып турар. Бо чылдың эрткен айларында үш цех бөлүү отчёдун берген.

Улус депутаттарының Сыстыг-Хем кодээ Советиниң чанында улусчу контроль бөлүү идепкейлиг ажылдап, культураның, чырыдыышкынның, кадык камгалалының албан черлерниң болгаш чоннуң амыдыралын хандырып турар бүдүрүлгелерниң ажылын улам экижидер талазы-биле бодунуң дузазын кодээ Советтиң күүскомунга көргүзүп турар. Бо улуг эвес бөлүктү Н. И. Родионов даргалап, оон ажылын эки удурткаанының түңнелинде контролёр бүрүзү соолгу айларда 5—6 хыналдага киришкен. Оларның аразындан контролёрлар П. И. Середа, А. И. Шестакова суглар эң идепкейжи, принципиалдыг чорууну көргүзүп турар. Чорудтунган хыналдаларның барык 75 хуузунуң түңнелдерин бөлүктүң хуралы сайгарган, ийизин күш-ажылчы коллективтиң хуралынга чугаалашкан, эрге-дужаалдыг 4 кижини хемчег алган.

Бии-Хемде «Хадын» совхозтуң сүт-бараан фермазы чедиишкинниг ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап турар. Квартал планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелерниң ажыр күүсеттиниин турарында ферманың улусчу контроль бөлүүнүң ачызы база бар. Коммунист Николай Семис-оол удурткан бөлүк бо чылын 18 хыналданы чорудкан. Оларның барык чартыын план күүселдезиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң болгаш корум-чурум айтырыглары ээлеп турар.

Тывада улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи — «Тыва даг-дүгү» комбинатта улусчу контрольдуң кол бөлүү эрткен чылдан бээр ажылын идепкейжиткен. Оон даргазы М. О. Кирнос цехтер бөлүктерниң болгаш бюронуң ажылын билдилиг удуртуп, контроль ажылын секторлар аайы-биле организастаан. Кол бөлүк бо чылдың бирги чартыында 6 хыналданы организастаан. Планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезиниң, камналга чурумунуң, продукцияның шынарының, бүдүрүлгениң ажыктыы бедидериниң талазы-биле айтырыглар хыналдаларга кол черни ээлээн.

Эрткен отчёттарның үезинде чоннуң киирген ажыктыг санал-оналдарын өөренип көрүп, чер-черлерде улусчу контроль бөлүктери, постулары, улусчу контролёрлар боттарының ажылын моон соңгаар улам идепкейжидери билдингир.

Улусчу контрольдуң бөлүктерниң болгаш постуларының ажылында четпестер чок деп болбас. Оларның чамдыктары хыналдаларны, рейдилерни чогуур үезинде чорутпайн, ажылда четпестерни, чедир кылдынмаан чүүлдерни, хажыдыышкыннарны илереттейн турар. Хыналдаларны, рейдилерни кылгаш, оон түңнелдерин ажылчы чоннарга чарлап, дыңнатпас, хана-солуннарга, хуудустарга биживес таварылгалар бар. Ол ышкаш хайгыылчыларның иштинде идепкей чок, хыналдаларга киришпес кижилер бар. Моон соңгаар ындыг хайгыылчыларга даалгаларны бергеш, оон күүселдезин хынаары чугула болуп турар.

Амгы үеде республиканың ажыл-ишчилериниң мурнунда мал чемнерин белеткээри, тараа ажаар алышкынынга кирер техниканы септээри, келир кышка белеткенири болгаш өске-даа улус ажыл-агыйының шиитпирлээр ужурлуг сорулгалары туруп турар. Ону чедиишкинниг боттандырарынга улусчу контролёрлар боттарының үлүүн киирер хүлээлгелиг. Ындыг болганда улусчу контроль бөлүктериниң постуларының ажылын идепкейжидери, дээштиин бедидери негеттинип турар.

М. СОДУНАМ.

Тыва АССР-ның Улусчу контроль комитединиң инспектору.

Контролёрларның ажыл дуржулгазындан

ИЖИВИСКЕ ҮНЕЛЕЛ

Улусчу контролёр болуру — улуг идегел, хүндүлүг хүлээлге. Ол дээрге, күш-ажылчы коллективтиң харысаалгалыг даалгазы. Партияның сагыш салыышкынынга дүүштүр бистиң совхозта улусчу контроль бөлүктериниң, постуларының кежигүннеринге принциптиглиг, боттарынга негелделиг, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эрге-ажыын камгалаарынга ак сеткилдиг эштерни соңгаан.

Амгы үеде совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарында дөртен чеди контролёр ажылдап, ажыл-агыйжы эвес, организас чок чорукторга эптеш чогун көргүзүп келгеннер. Совхозтуң дирекциязы, ында партия, профэвилел организациялары боттарының хөй-ниитичи хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип келген контролёрларны деткип, шаңнап-мактап, оларның ат-алдарын камгалап-даа турар. Улусчу контроль бөлүктеринге идепкейлиг ажылдааны дээш соолгу үш чылда тос контролёрну совхозтуң администрациязы шаңнап-мактаан. Хайгыылчылар ээлчеглиг шөлээзинге үш хүнну база немей ап турар. Эрткен чылын безин беш контролёр немелде шөлээзин алганнар. Бо чылын идепкейлиг хайгыылчыларга ону база тывсыр.

«ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуну», партияның болгаш чазактың өске-даа шиитпирлерин бистиң улусчу контролёрларывыс өөренип, дуржулгазын байыдып турарлар. Ол сорулга-биле улусчу контролёрларның өөредилгезин чаңгыс эвес удаа эрттирген. Контролёрларның күрүне болгаш хөй-нити органнары-биле сырый харылзаалыг ажылдаары, хыналдаларны организастаары болгаш чорудары, чоннуң чагааларыбиле ажылга хамаарыштыр хыналдалар кылыры, өске-даа айтырыгларны олар өөренген, амыдырал-биле холбаан.

Кичээнгейивисте айтырыглар хөй. Амгы үеде — сиген кезилдези, дүжүт ажаалдазынга белеткел, малдың чайгы одарладыышкыны, оон продуктулуун бедидери — бо ажылдар база хайгааралда.

Эрткен чылын контролёрлар он ажыг удаа хыналда чорудкан. Планныг оналдалар күүселдези, продукцияның шынары, социалистиг өнчүнүң камгалалы, ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарның тургустунганы, озал-ондак болдурбазы ышкаш айтырыгларже ону кол угландырган. Оларның түңнелдерин бөлүктериниң хуралдарынга, күш-ажылчы коллективтерге чугаалашкан. Илерээн четпестерге буруулуг эштерниң дыңнадыгларын алырын, четпестерни чайладыры-биле ап чорудуп турар хемчеглерни күш-ажылчы коллективтерниң мурнунга дыңнадырын практикалаан.

Бо чылын план ёзугаар хыналдаларны ай санында чорудкан. Улусчу контрольдуң кол бөлүү бодунуң секторларынга, бөлүктерге, постуларга даңнгаш, бүдүрүлге планнарының күүселдезин, бүдүрүлге-техниктиг херегдел продукцияның база херегдел бараанарын чорудуп бээр талазы-биле алган хүлээлгелерни сагып турарының байдалын, социалистиг өнчүнүң камгалалын, өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр хыналдаларны организастаан. Бо ажылдарга экономист А. Е. Попова, бухгалтерия ажылдакчызы Н. Н. Данекина, хаван ажаакчызы П. Д. Шведов, ажылчын Г. Я. Исаченко олар идепкейлиг киржип турар.

Л. СИВКОВ.

«Революцияның чалбыыжы» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

«АЖЫЛ ШАГЫН ДОЛУ АЖЫГЛААР!»

Ындыг лозунгнуң адаа-биле рейд, хыналдаларны «Тыва кобальт» комбинатта автоматика болгаш контрольдуң тол лабораториязында контролёрлар эрткен чылын-даа, бо чылын-даа доктаамал чорудуп келген. Тус-тус салбырларда улусчу контрольдуң тос постузу ажылдап, хыналдаларны план ёзугаар чорудкан.

Бистиң ажылывыс чүгле комбинатка эвес, харын бүгү Хову-Аксы суурга хамаарылгалыг, чүгүла дузалал цехтерге хамааржыр. Чижээ, садыгларда касса аппараттары, бижик парлаар машиналар, контроль-хемчээл приборлары чергелиг нарын чүүлдерни бистиң слесарьларывыс кылыр. Ындыг болганда харысаалга улуг.

Соолгу беш чылда бисте автоматика болгаш контроль-хемчээлдиң хөй санныг нарын приборлары, аппараттары немешкен. Оларның байдалын, кадагалалын, камналга чурумун постулар онза кичээнгейге алган. Хыналда бүрүзүн тускай журналга демдеглеп, четпестерни баш удур чайладырынче угланган ажылды идепкейжиткен.

Газосварщик Т. Чечек-оол, лаборант С. Бузур-оол, ажыглал участогунуң начальниги А. К. Санчи олар ышкаш контролёрларның карап көскү, четпестерге эптеш чоктар.

Ылаңгыя электри энергиязының чарыгдалы бисте хүннүң бир чугула айтырыы. Күштүг, нарын приборларга электри энергиязының чарыгдалын, оларның ажылын, кадагалалын ай санында хынап келгеннер. Артык кезектер ажыглалында четпестерни бо-ла илередип тургулаан. Ону чайладыры-биле А. Л. Николаев болгаш өске-даа цехтер начальниктери биске дузалаан. Амгы үеде электри энергиязының чарыгдалы эки.

Күш-ажыл камгалалы болгаш техниканың айыыл чок чорууну талазы-биле рейдини бо чылын спектр салбырынга чорудкаш, ында салгынналдыышкын багай дээрзин илередип, цех начальниинге айтырыгны тургускан. Контролёрлар бир ай иштинде сүрүшкеш, июнунуң төнчүзүнде аңаа чаа хоолайны салдырган соонда байдал эки.

Контролювуста бир чугула айтырыг — кышка белеткел. Бүгү салбырларда ол ажылдың байдалын чылдың ийиги чартыында хайгаараар. Реактивтерниң, артык кезектерниң байдалы, кышкы үеде ажылдаарынга бүгү-ле белеткелдер контролёрларның кичээнгейинде турар. Өртке удур ажылдың шынары, санитарлыг байдалды доктаамал хынаары база планда кирген. Кол чүүл — хыналдаларның дээштиин бедидери. Ону хөйге көскү болдурар талазы-биле четпестеривисти чайладыр бис.

С. ОЮН,
контролёр.

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчиннери мал чемнериниң белеткелиин бедик темпилиг чорудар, ниитиниң малынга четчир хевнулуг мал чемнерин курлавырлап алыр дээш республикада чарлаттынган мал чемнеэн белеткээр талазы-биле шалыпчы айда идепкейлиг киржип турар. Ылаңгыя мал чемнери белеткээр № 2 бригаданың сигенчилери кааң, аас хүннерни халас эрттирбейн, чеп ажыглап, шудургу ажылдап турар.

Ниитиниң малынга шынарлыг мал чемнерин белеткеп алырынче бригадада тургусан улусчу контроль бөлүү кол кичээнгейни угландырган. Бөлүктүң контролёрлары кестиинген сигенниң шынарын, кезиндеде ажылдап турар машина-техниканың эдилелин, сигенчилерниң күш-ажылдың сагылга-чурумун канчаар сагып турарын, мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларга белеткеп берип турар чемниң шынарын бо-ла хынай берген турар. Бо бүгү хемчеглерни ап чорудуп турарының түңнелинде кестинген сигенниң шынары эки боор турар. Улусчу контролёрлар илереттинген четпестерни эдип алыр талазы-биле боттарының санал-оналын бригада чөвүлелинге киирип турар. Улусчу контролёрлар, сиген кестирип турар трактористер Владимир Садовской, Александр Разумов болгаш сараат салыкчызы Василий Бушманов эки ажылдап турарлар.

М. ОЮН.

ЧУРУКТА: контролёрлар В. Бушманов, А. Разумов, В. Садовской.

О. ОХЕМЧИНТИҢ фотозу.

ТААРЫМЧАЛЫГ ӨГЛЕР ХЕРЕК

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң малчыннар чурттаар өглерниң бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле айтышкынын Чурт үлетпүрүнүң министерствозу канчаар күүседип турарын республиканың Улусчу контроль комитеди хынап көрген. Өглер бүдүрүлгезин көвүдедир дугайында республиканың министерствозунуң талазындан тодаргай организас-техниктиг хемчеглер алдынмаан. Чадааның үлетпүр комбинадынга чылдын-на 500 өг бүдүрер күчүлүг цехти ажыткаш, 1983—1985 чылдарда 200 өг мяжын, 600 белен өглер бүдүрерин хандырар дээн даалгаларны күүсетпээн. Соолгу бүдүн чартык чылда бүрүнү-биле деритинген чаңгыс-даа өг кылдынмаан болган. Бүрүнү-биле дерип кылган өгнүң садар өртээ безин доктааттынмаан.

Айытканывыс үлетпүр комбинады өглер мяжы, хараача, эжиктер кылыр оналгазын база-ла күүсетпээн. Ханалар кылырда кадыры кааң таа ажыглавайн, оң орнунга дилип каан ыяштарны, ханаы кежээринге кадагны ажыглап турарындан бүдүргөн ханалар хээрек. Дилген ыяштан кылган ынаалар-дээвиир базыышкынын үгбайн, сыйлып каар. Хараачаның мөгежелерин дыттан кылып, оларның хараачага үскен уштарын кадаглар-биле кадааш, хана карактай шавышкан черин көктевейн турарындан чаңгыс кожерге-ле үрелгилеп турар. Өг эжиктериниң чаактарында өг кургу баглаар дээрбектер чок. Соолгу 1,5 чылда өглер деринринге ажыглаары-биле Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединге 282 муң рубль түңнүг кииис, капрон баглар, постер келген турган. Хыналда хүнүнге чедир ол келген материалдардан Чурт үлетпүрүнүң министерствозу чүгле 82 муң рубль түңнүг материал алгаш, оон өртээзи безин бербээн.

Чадааның үлетпүр комбинады 79 өг мяжы белеткээр чагыгны 8 совхозтан алган, ынчалза-даа бөгүнге чедир ону күүсетпээн.

Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу малчыннарны эки шынарлыг өглер-биле хандырар ажылга чогуур кичээнгей салбайн турар.

Ук айтырыгны республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, бо талазы-биле Чурт үлетпүрүнүң министерствозу чедир ажылдавайн турарын айыткаш, оон министри И. П. Пешковка четпестерни дарый чайладырын дааскан.

ИДЕПКЕЙЖИТКЕН

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда айыткан эргелерни болгаш хүлээлгелерни Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң хайгыылчылары долузу-биле ажыглап турарлар. Ажыл-агыйда кол бөлүк квартал санында планын тургускаш, парткомга бадылаадыр. Улусчу контролёр бүрүзүнге даалганы берип турар. Хыналдаларны, рейдилерни план ёзугаар чорудары, оон түңнелдерин чогуур үезинде чугаалажыры чаңчыл болган.

Бо чылдың эрткен айларында чеди хыналданы кол бөлүк чорудкан. Мал кыштаглаашкынының байдалы, чаш мал толудунуң учёду, мал чемнериниң чарыгдалы, хумагалалы, техниканың эдилели, камналгазы, кывар-чаар материалдарның чарыгдалы болгаш өске-даа хыналдаларны кылган. Амгы үеде совхозта мал чемнериниң белеткели чорул турар. Улусчу контрольдуң түр постуларын бригадаларда, звеноларда тургускан, олар белеткээн сигенниң шынарын, кадагалалын, күш-ажылды организастаалының, аъш-чем хандырылгазын хынап, көрүп, четпестерни эдериниң дээштиг хемчеглерин ап турар. Хайгыылчылар хыналдаларны, рейдилерни чорударда «Комсомолчу прожектор»-биле бир демниг кылып турары эки.

Совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң бюрозу соолгу үеде чээрби дөрт харысаалгалыг кижилерниң, ажылчыннарның ажыл-агыйжы эвес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн чорукторының дугайында айтырыгларны сайгарып көрген. Беш херекти совхозтуң дирекциязынче киирген, он сес кижиге доңгулданы, сагындырыгны берген.

Ынчалза-даа совхозтуң хайгыылчыларының ажылында чамдык четпестер бар. Улусчу контролёрларның стендизи, булуңу ам-даа дериттинмээн. Хүлээнген ажылынга идепкей чок ийи-чаңгыс хайгыылчылар ам-даа бар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин алган, оларны чединишкинниг күүседиринге телептиг үлүүн киирер дээш улусчу контролёрлар ажылдап турар.

Б. КУЖУГЕТ.

КОМИТЕТТЕРДЕ

Тээли

Бай-Тайга районуу келген бараалнарны магазиннерже канчаар үлеп, үндүрүп, садып алыкчыларны канчаар хандырып турарының талазы-биле хыналданы улусчу контролёрлар чорудкан.

Чамдык ховар бараалнар склааттарга үр үеде чыдып тургулаар, оларның оон саттынып сайгартынары чаңчыл болган. Ол чүл дээрге садыг ажылдакчылары боттарын болгаш таныш-корупту хандырып турарын херечилеп турар. А херегленчилер ховар бараалнарны магазиннерге көрбес.

Районнуң товароведи С. Д. Дамбыраның айтыышкыны-биле эрткен чылдың декабрь айда-ла келген 4 муң ажыг рубльдиң бараалнары 5 ай иштинде шыгжаттынып, элээш санныг кижилерни хандырарынга ажыглаттынган. Бо чылдың март айда складка келген жемберлер бир ай болгаш магазинге кестүп келген.

Ховар бараалнарны складтарга үр шыгжап, оларның садыгларже үлелгезин шын эвес кылдын, складтардан садыглаашкын бөлдүрүп турганының талазы-биле районнуң товароведи С. Д. Дамбыра биле садыг индизиниң эргелекчизи Б. С. Хертектиң тайылбырларын район комитединиң хуралы дыңнаан. Бо хажыдыышкыннарны соксатпас болза оларга шыңгыы хемчеглерни оларын сагындырган.

Бай-Хаак

Тандының районунда Хову-Аксы суурнуң эмнелгелеринде акша-хөреңги чарыгдаарының чурумнарын каржызы-биле үрээн турары хыналдадан билдинген. Район эмнелгезинде акша төлевиринде артык чарыгдаалы эрткен чылын 18 муң рубль ашкан. Ол артык чарыгдаалар ажыл дакпырлаашкыннарын, хөлезилеттинген бригадаларга шын эвес телевирлерден тывылган.

Септелге болгаш тудуг-монтаж ажылдары кылып турган кижилерге расценкалар ёзугаар эвес, а шак барымдаалап нарядтар тургузуп турган. Чүгле 14 нарядты безин хынаарга, 680 рубль артык чарыгдаттынган болган.

Бо чылын Хову-Аксының эмнелгезинге артык шактар немей бижээнинден, ажыл дакпырлаашкыннарын, септелге ажылдарын шын эвес таваанындан 6400 рубльди артыкка чарыгдааны билдинген.

Сан-хөө чурумнарын каржызы-биле хажытканы дээш район эмнелгезиниң кол эмчизи А. Г. Герел, кол экономизи Н. Л. Никонова, кол бухгалтери О. Н. Журова болгаш Хову-Аксы суур Советиниң чанында төөчүткен бухгалтерияның кол бухгалтери А. Г. Бутуренко оларны район Советиниң күүскому доңгуткан болгаш шыңгыы доңгуткан, а районнуң улусчу контроль комитеди оларның бир-бир айда алыр шалыңнарын казырын [illegible]

Туран

№ 833 орук эргелели бо чылдың 5 айларында кылыр ажылдарының чүгле 58 хуузун күүсеткен. Мындыг чегениг байдал даараазында чылдагааннардан тургустунган дээрзин улусчу контролёрлар тодараткан: орук тудуунда автотранспорт чедишпес, оон хараазындан экскаваторларының күчүзү чүгле 10—16 хуу ажыглаттынып турар. 13 санныг экскаватор, грейдер ышкаш техниканың чүгле 7-ээ ажыглаттынып келген; тудуг материалдары удаа-дараа үстүп турар.

Ажылды организастаарын экижидер, ажылчыннарның хүн бүрүде кылыр ажылдарын бир удур белеткеп, хандырар хемчеглерни орук эргелелиниң удуртукчулары кошкак боттандырып, ала-чайгаарлаашкынга хөөнүүге алзып турарын улусчу контроль комитединиң хуралы демдеглээн. Эргелелдиң баазазында тудуг материалдарының багай шыгжаттынып, чамдыызы үрелип чыдары удуртукчуларның ажыл-агыйжы эвес чорууп херечилеп турар.

Күрүне планын үскен, харысаалга чок чорую дээш № 833 орук эргелелиниң начальниги Ю. Б. Пижаковту район комитети шыңгыы доңгуткан, кол инженер В. И. Писчанскийни сагындырган.

Кызыл хоорай

Хоорайның чурттаалга коммунал ажыл-агыйының эргелелинде каржы хажыдыышкыннар бары хыналдадан билдинген.

Эргелелдиң чагырганында туруп турар сутта душкеннерни камгалаар станцияның күселдн-биле аппаратка артык ажылдакчылар, чиик машина тудуп турар, ол-ла станцияның күсели-биле өске-даа чарыгдалдары кылган.

Эрткен чылдан бээр артык ажылдакчылар шалыңынга 1,5 муң, чиик автомашинаның ажылдаарынга 3 муң ажыг рубльди эргелел чарыгдаан. Камгалал станциязының штаттыг ажылдакчыларынга нарядтар ёзугаар немелде төлевир бээр чорукта бар. М. Б. Романов бо чылдың эгезинден бээр кол шалыңын алдыышаан, «Водоканал» эргелелинге чолаачылап турган. Ол чолаачы шалыңынын кырынга слесарьның шалыңнын 30 хуузун база немей ап турган.

Күрүне чурумун каржы хажытканы дээш чурттаалга-коммунал эргелелиниң начальниги Л. Р. Хасановадаы хоорай комитеди шыңгыы доңгуткан. Болдурганы когаралдың кезик тамдыызын эгидери-биле оон бүдүн-чартык айда алыр шалыңнын тыртарын шиитпирлээн.

Тайылбыр

БӨЛҮКТЕРНИҢ ЭРГЕЛЕРИ

Улус депутаттарының суур азы кодээ Советиниң чанынга улусчу контроль бөлүүн канчаар организастап тургузарыл, оларның эргелери вандыгыл, күш-ажылчы коллективтерге хыналда чорудкаш, оон түңнелдерниң дугайын оларга дыңнадыры албан бе деп айтырыгларга хамаарыштыр бо тайылбырны парладывыс.

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлунуң 16-гы чүүлүнде — улус депутаттарының суур азы кодээ Советиниң чанынга улусчу контроль бөлүүн оон девискээринде чурттап турар хамаатыларның аразындан, ийи чартык чыл хуусаалыг тургузар деп айыткан. Оон составынга бөлүктүң даргазы, бир-ийи оралакчызы болгаш кежигүннери кирер.

Бо айтырыгны чаа соңгуттурган улус депутаттарының суур азы кодээ Советтиң баштайгы сессиязынга шиитпирлээр. Советтиң чанында тургускан улусчу контроль бөлүү ол Советтиң бүрүн эргелеринге хамааржыр айтырыгларга дүүштүр контрольду чорудар эргелиг.

Ол-ла Хоойлунуң 7-ги чүүлүнде улусчу контроль органнары боттарының чорудкан хыналдаларының түңнелдерин болгаш аңаа хамаарыштыр алган хемчеглерниң дугайын күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң хуралдарынга, солуннар, журналдар арыннарынга, телевидение болгаш радио дамчыштыр дыңнадып турар ужурлуг деп доктааткан. Хоойлунуң бо чүүлү суурлар, кодээ Советтер чанында контроль бөлүктериниң ажыл-чорудулгазынга долузу-биле хамааржыр болгаш удуртулга болур.

Суур азы кодээ Советиниң чанында улусчу контроль бөлүү ол Советтиң девискээринде турар бүдүрүлгелерде, албан-организация черлеринде, совхозтарда улусчу контроль бөлүктери-биле сырый харылзаалыг, бир демниг ажылдаар ужурлуг.

Тайылбырны ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң Организастыг килдизи белеткээн.

КАПИТАЛ СЕПТЕЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИР

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде улусчу контроль комитединиң хайгыылчылары Ак-Довурак хоорайның чурттаалга-коммунал ажыл-агый база «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-тудуг эргелелдери чурттаалга бажыңнарының, культура одагларының болгаш өске-даа капитал септелге чорутса чогуур объектилерниң септелгезин кайы хире чорудуп турарын хынааш, ону хуралынга чугаалажып көрген.

1984 чылда план ёзугаар капитал септелгеге чарыгдаары-биле 400 муң рубльди, оон ниитизинде чурттаалга бажыңнарының септээринге 280 муң рубльди берген. Оон аңгыда чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылчыннарының күжү-биле чурттаалга бажыңнарының агар септелгезин кылырынга 120 муң рубльди тускайлаан. Оларның сорулгазы болза капитал септелгени дүрген болгаш шынарлыг чорудары болур. Ындыг турбуже ажылдың темпизи кончуг оожум чорун турарын хыналда илереткен.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-тудуг эргелели бо чылын алды социал-культура объектизиниң капитал септелгезин эгелээш, оон чаңгызын-даа доспаан. Алдыылар бажының септеп эгелээнинден бээр ийи чыл четкен. Ындыг болза-даа оон кылыр ажылдары ам-даа бар. Чунар-бажының септелгези алды ай ашкан, ажыл үргүлчүлевишаан. Урутлар библиотеказының септелгези база доозулбаан.

Чурттаалга бажыңнарының капитал септелгези оожум чорун турар. Аңаа чарыгдаары-биле көрдүнген 280 муң рубльдиң чүгле он бир муңун шиңгээдип алган. Майская кудумчузунда он алды өг-бүле чурттаар бажыңның капитал септелгезин ийи чыл мурнунда эгелээн болза-даа, орта чарыгдаар ужурлуг 48 муң рубльдиң чүгле 28 муңун шиңгээдип алганы четпес. Хөй өг-бүле чурттаар бажыңның септелгезин соксатканының түңнелинде база хайгаарал чок чоруктуң уржуундан олча-ажык болдаан ак сеткилдиг эвес кижилер шаланың маңзаларын, туйбуларын дажыглап ап турар. Оон ангыда Асбестовая кудумчузунда септелгеде кирген бажыңнарның байдалы үстүнде бажыңдан дээредевес.

Чурттаалга-коммунал ажыл-агый болгаш септелге-тудуг эргелелдериниң начальниктери М. И. Гурина биле О. С. Саая септекчилерниң күш-ажылын шын организастаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, бригадаларны эргежок чугула тудуг материалдары-биле чогуур үезинде хандырар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар болгаш өске-даа септелге ажылдарын дүргедедир, оон шынарын экижидер хемчеглерни албайн турар. Хыналдадан илереттинген четпестерни кыска хуусаада эдип алырының дээштиг хемчеглерин алырын эргелелдериниң начальниктеринге улусчу контроль комитеди дааскан.

Бөгүн—ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БҮЗҮРЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫЗЫ

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Адмирал Григорий БОНДАРЕНКО, ССРЭ-ниң ШДФ-ниң кол командылакчызының оралакчызы

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флоду Совет Чепсектиг Күштерниң составтыг кезээ болбушаан, социалистиг Төрээн чурттуң далай кызыгаарын идегелдиг камгалап турар. Күрүне ужур-дузалыг улуг сорулганы ол бодунуң бүгү төөгүзүнде алдарлыы-биле күүседип келген.

Совет эрге-чагырганы долузу-биле чаалап алырының демиселинге, делегей реакциязының чепсектиг халдаашкынындан болгаш иштики контрреволюциядан Советтерниң аныяк Республиказын камгалаарынга революсчу далайжылар өскерлиш чок киришкен.

Бистиң чуртувустуң, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң калбаа-биле демдеглеп эрттирер деп турары Тиилелгениң 40 чылын совет Шериг-Далай Флоду күш-ажылчы чединиишкиннерлиг уткуп турар. Өндүр улуг ол Тиилелгеге ШДФ-ниң үлүү улуг. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш оон соолгу хүнүнге чедир дайынчы ажыл-чорудулгазын флот идепкейлиг күүсеткен. Бистиң флодувус далайга маадырлыг тулчуп, дайзынның далай харылзаазын үзүп, бодувуун камгалап, далай десантыларын дайзынның тылынга чедирип турган. Совет далайжылар Одессаның, Севастопольдуң, Новороссийскиниң, Керчиниң, Ленинградтың, Таллинниң болгаш Заполярьениң камгалалынга оңмас алдарны чедип алган.

Делегейниң ийиги дайынының доозулганының соон дарый, империалистиг реакция Совет Эвилелин узуткаар планга катап эглип келген. «Коммунистиг айыыл» дугайында лозунгарга чагдынып алгаш, Совет Эвилелинге удур хоп-меге кылып, АКШ-ка баштаткан империалистиг күрүнелер боттарының күжүн бөлүктеп, бистиң чуртувусту болгаш социалистиг оон-даа өске чурттарны долгандыр шериг баазаларының четкизин калбартып, агрессив блоктарны тургускан.

Атлантика, Оожум, Инний океаннарның, Чер ортузу далайның суглары олар суг адааның атомнуг хемелерниң, АКШ-тың болгаш оон-даа өске империалистиг күрүнелерниң далайга аэродром кылдыр ажыглаар шериг корабльдер бөлүүнүң күжүн шенээр район кылдыр хуулдурган. Оон аңгыда оларда «ниити ажыглалдың күштери» деп адаан самолёттар ап чоруур каттыжыышкыннарны тургускулаан, оларны доктаамал дайынчы байдалга тудуп, сайзырадып турар.

АКШ бодунуң шериг-далай күжүн иштүлдүн болгаш кыжаныгның, эжелелдиң болгаш кулданыгның чепсээ кылдыр үргүлчү ынчаар ажыглап келген. Империалистерниң агрессив чуткулунуң угланыышкыны чүгле социалистиг күрүнелерже эвес, а оон-даа өске чурттарже семеп турарын илдең. АКШ-тың болгаш НАТО чурттарының калбак масштабтыг шериг белеткели Чер кырынга тайбыңга удур шыңгыы кижээндирип болгаш кыжаныг-дыр.

Шериг-Далай Флодунуң сорулгазы — бистиң чуртувусче далайдан халдаашкынны болдурбазы. Чогум-на ынчангаш бистиң флодувустуң корабльдери Төрээн чурттуң күрүне эрге-ажыынга дүүштүр доктаамал эжиндирнишкинде турар.

Ленинчи партияга баштаткан совет улус чоргаадыкчы күш-ажылы-биле дайын соонда чылдарда Делегей океанының кайы-даа девискээринге сорулгаларны күүседип шыдаар чаа онаагай шынарлыг ШДФ-ни тургускан. Амгы үениң болбаазырангай шериг-далай техниказы идегелдиг холда. Совет далайжылар ону билдилиг, мергежилдиг башкарып шыдаар, оон дайынчы аргаларын долузу-биле ажыглап билир. Төрээн эриктеринден талыгыр эжиндирнишкиннерге совет далайжылар дадыгыышкынны ап, корабльдерни башкарарының, техниканы ажыглаарының дуржулгазын бодунда мөөңнеп турар.

Совет Армия болгаш Флот эжелекчи чорукка кажан-даа ажыглаттынмайн келген болгаш ажыглаттынмас-даа. Океан делгемнерин дайын белеткээринге, шериг күжүн улгаттырарынга таарыштыр ажыглаарынга Совет Эвилел кезээде удур болгаш быжыг туруштуг-биле демисежип келген. Ынчалза-даа ол бүгү чүткүлге, сүмелерге АКШ болгаш НАТО чурттары чогумчалыг харыны мынчага бербээн.

Совет шериг политиканың, өөредигниң алыс утказын СЭКП ТК-ның Чиигис секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко тода мынчаар илереткен: «Шериг талазы-биле тергиидээгей күштүг турары бисте негеттинмес, бистер боттарывыстың туре-соруувусту өскелерге албадаарын бодавайн турар бис. Ынчалза-даа шериг күжүнүң талазы-биле чедип алдынган деңг байдалды үреттес бис. Ынчангаш бичии-даа чигзиниишкин кымга-даа турбазын. Дайынзырак авантюристерниң тенек бажын соодуп, оожуктуруптарынга четчир чепсек биске турзун дээш, бистиң чуртувустуң камгаланыр күчүзүн быжыглаар дээш моон соңгаар-даа сагыш салыр бис. Ол дээрге тайбыңның камгалаарының боттуг магадылалы-дыр».

Ол магадылалдарның бирээзи — Төрээн чурттуң далай кызыгаарын идегелдиг камгалаарынга кезээде белен Совет Шериг-Далай Флоду.

Чалгыгларга дадыккан

Төрээн чурттуң камгалакчызы... Дайзынның кара сагыштыг чимзениишкиннерин шак, минута бүрүзүнде өйтүр шавар, бодунуң чонунуң аас-кежиин камгалаар — оон бедик хүлээлге, оон хүндүлүг даалга чок. Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет күрүне Ада-чурттуң камгалалында туруп турар офицерлер, солдаттар, матростарның дайынчы херектерин бедик-биле үнелеп турар.

Сергей Дажынмай Эрзин ортумак школазын дооскаш, шериг албаның эрттирери-биле хапкан. Ол бодунуң ыдыктыг хүлээлгезин Оожум океанның далай шериинге үш чыл эрттиргеш, бо хүннерде чаа халажып чедип келген.

Коммунист, дээди класстың специализи, 2-ги чергениң старшиназы Сергей Дажынмайның далай шерииниң албаның канчаар эрттиргенинин дугайын корабль командириниң характеристиказындан ушта бижилге тода чугаалап турар.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини С. Н. Дажынмай дайынчы даалгаларны кезээде үезинде болгаш шын күүседип келген. Ол кезектиң комсомол организациязының бүгү ажылдарының идепкейлиг киржикчизи, взводтуң дайынчы агитатору, эш-өөрүнүң аразынга ат-алдарлыг матрос, корабльдиң тургузуун, дайынчы шынарларын өөренирингe бодунда бар дуржулгазын өскелерге кузелдии-биле дамчыдып берип турган.

Амгы үениң шериг албаны кижиден хөй күштү, угаан-бодалды, тура-соруктуг болурун негээр белен эвес херек. Коммунист С. Дажынмай Оожум океанның шериин чалгыгларынга дадыккан ындыг дайынчыларның бирээзи.

ЧУРУКТА: С. Дажынмай.

ООЖУМ ОКЕАННЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЛОДУ

Корабльдиң дайынчы белен чоруун быжыглаар, политиктиг болгаш дайынчы белеткелге хууда үлегер-чижээн көргүзер, эш хуунуң найыралын сайзырадыр — «Варяг» деп гвардейжи ракета крейсериниң комсомол комитединиң аныяк далайжыларының мурнунда сорулга ындыг.

ЧУРУКТА: комсомол организацияларының секретарьларының Москвага болган Бүгү армейжи хуралының киржикчизи, «Варяг» крейсериниң комсомол комитединиң секретары, гвардейжи лейтенант Сергей Смолянников корабльдиң комсомол активи-биле кичээлдеп тур.

С. КОЗЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

Чаңгыс чер чурттугларывыс

СОЛДАТТЫҢ БЕЛЭЭ

Кызылдың Садыг министерствозунуң АТБ-зинге ажылдап турган Сергей Чухломин аъттаныы тургаш, шериг албаның тергиин эки күүсеткеш чедип кээрин кады ажылдап турган эш-өөрүнге, адакезинге аазаан.

Спортка хандыкшылдыг аныяк кижиге солдат корум-чуруум ындыг-ла берге эвес болган. Эртенги сула шимчээшкиннер, арыг агаарга доктаамал кросс, чыскаал сургуулу Сергейниң сеткилинге харын-даа хөлчок таарышкан. Чажырып канчаар, спорт-биле «найыралы кошкак» оолдар бо бүгүге чанчыгып чадап, пат-ла турарлаар. «Шериг албаның эрттирерде чүгле «тергиин» демдекке эрттирер!» деп, боду танкист чораан, амгы үеде «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң чолаачызы Виталий Александровичиниң, адазының чагыын Сергей бо-ла сактып кээр.

Үе эрткен тудум ол эш-өөрү-биле кады дайынчы болгаш политиктиг белеткелге улам чанчыгып, чыскаал ырыларын чиртиледир ырлажып, хөй-ниити ажылдарын күүседир дээш чай-шөлээн чок-ла турарлар. Хөй километрге чадаг маршутардан, дайынчы походтардан ээп келгеш, олар шериг хоорайжыгажынга база-ла шак-даа хире шөлээн турбастар. Чок болза чыскаал сургуулу болур, азы янзы-бүрү моондактарлыг кичээл шөлүнге белеткелдер эрттиргеш турупттар. Пат туруткан оолдар кежээ аалдарынче чагаа бижиир безин харык чок, сыртыктарынга бажын салган соонда, тааланчыг уйгу-дыштыг дүпкү бээрлер.

Солдат амыдыралда, шериг албанында чайлыг, хостуг үе каяа турар. Сергей Чухломин чартык чыл эрттенин безин өскербейн барган. Бо үениң дургузунда Сергейниң адазы Виталий Александрович биле иези медсестра Валентина Александровна оглунуң турган кезээнден өөрүнчүг медээни ап четтигиптерлер. Ында оларның оглунуң дайынчы чединишкиннери дээш байыр чедирген болган. Сөглээн сөзүн чыл четпейн эллезин ол. Сергей Чухломин дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини, класстыг специалист. Сержант эрге-лиг Сергейни взвод командириниң дузалакчызынга соңгаан.

«Шериг херээн тергиин эки шиңгээдирип комсомолчу мээң хүлээлгем деп билир мен. Шериг амыдыралымда чедиишкиннерим төрээн Тываның 40 харлаар байырлалынга белээм болур» деп, Сергей чагаазында бижип турар.

В. КАРГАПОЛОВ.

ХООЧУННАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Кубаньның аныяктары бо хүннерде Шериг-Далай Флодун улуу-биле сонуургап, ону алдаржыткан эрес-маадырлыг чоруктарның ёзулуг ээлери-биле, төөгүге чырыткылыг арыннарны арттырган тиилелгелиг тулчуушкуннарның киржикчилери-биле ужуражылгаларны организастап эрттирген. ДОСААФ-тың дыка хөй коллективтеринге Шериг-Далай Флодунуң дайынчы оруунуң, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фашистер-биле демиселге совет далайжыларының тиилелгелериниң дугайында беседалар болгулаан.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Соломахин бо хүннерде Краснодарның бир хоочун заводунда ажылдап турар. Фашистиг Германия-биле дайын чылдарында Соңгу флотка шериг албаны эрттирип турган. Ол суг адааның далай шериинге турган. Далайжыларның дайынчы мергежилдиниң, 2-ги ранганың капитаны И. Кучеренко командылаан экипажтың дидим, эрес-маадырлыг чоруктарының дугайында хоочуннуң сактыышкынын досаафчылар сонуургааннар. Кучеренконуң далайжылары фашистерниң дыка хөй дайынчы корабльдерин сугже дүлгеннер.

Курлавырда 2-ги ранганың капитаны А. Бахтиаровтуң чугаазы база солун болган. Дайын чылдарында ол Кызыл Туктуг «Щ-402» корабльдиң экипажының парторгу турган. Хууда үлегер-чижээ-биле дайзынны ажып тиилээри дээш дидим тулчуушкуннарга далайжыларны ол хейтаъп киирип чораан.

Н. МОСКАЛЕВ.
Краснодар хоорай.

ООЖУМ ОКЕАННЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЛОДУ. Далайжылар — оожум-океанчылар Төрээн чуртунуң айыыл чок чоруу дээш кайы хире харыысалгалыын ханы медереп билип, кандыг-даа таварылгада доктаамал дайынчы белен туруш дээш кичээл бүрүзүн чүткүлдүг эрттирип турар.

Ракета салып үндүрерниң болгаш дайынчы боодалганың, күженнишкиннинг ужудуушкуннарның болгаш океан талыгырынче походтарының, дайынчы өөредилгелерниң чорудуундан идейлиг база күш-дамыр кижизидилгезинге дадыгып-быжыккан, флотчу амыдыралдың бүгү-ле бергелерин шыдажып эртип шыдаар ёзулуг мастерлер төрүттүнүп үнер.

Оожум океанның флодунуң хуу составы Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бо хүннерде белеткел ажылын улам шыңгыыраткан. Далайжылар Төрээн чуртунуң хамаарышпас чоруу дээш, тайбың, аас-кежиктиг амыдырал дээш, амы-тынын харам чокка туржуп чораан хоочуннарының дайынчы чаңчылдарын алдарлыы-биле уламчылап турарлар.

Үш Алдар орденниң эдилекчизи фронтучу адазының алдарлыг оруун гвардейниң улуг матрозу Василий Добровольский (чурукта) уламчылаан. Анаа, ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң тергиининге, радиометристерниң тергиин салбырының командири В. Добровольскийге ракетчи «Варяг» крейсериниң гвардейжи тугун көдүрер хүндүлүг эргени берген.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

УЗУН ОРУКТУ ЭРТКЕН

Амыдыралчы узун оруун, ажыл-чорудулгазын Коммунистиг партияның, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң херээ дээш төлептиг бараалгадып чоруур, партияның, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының хоочуну, курлавырда авиацияның генерал-майору Василий Георгиевич Шпагин-биле бир ужурашкан мен. Оон бээр беш чыл эрте берип-тир. Бо чылдың апрельде оон-биле база катап ужураштым. Эрткен үе хоочуннуң бажының дүгүн улам мөңгүнгелдирипкен, арын-шырайында сыгыгларын немепкен болду. Ынчалза-даа мурнукузу дег, чугаакыры, чиик адаккыры мени магадатты. Бо чылдың май 9-та, Тиилелге хүнүнде, ол 85 харлаан. Сеткилимни билгензиг мынча дей-дир: «Мээң амыдыралчы оруум — үежилерим бүгү совет кижилерниң-биле дөмей. Бир эвес мен кандыг-бир төлептиг чорукту кылган болзумза, оон чылдагааны бүгү-ле чүүлдерже мени эдерткен байдал-дыр. Онза ачы-хавыяа менде чок»...

Дайынчы оруун төрүттүнген сууру Ачинск чоогунда Новогорноеден эгелээн. 1918 чылдың күзүнүнде улуг акызы Степан-биле большевиктерниң чажыт организациязынга кирип, партизан отрядының кежигүннери болганнар. А. Д. Кравченко биле П. Е. Щетинкиниң удурткан Сибирьниң партизан армиязының оруу-биле үш муң ажыг километрни олар эрткен. Хайгыылчы, харылзаачы-даа боор чораан. Кадыр Саянны каш катап ажып, Тываны, Хакасияны, Минусинскини, Ачинскини болгаш Красноярск крайның оон-даа өске районнарын хостаарының хөй санныг тулчуушкуннарынга ол киришкен.

Василий Георгиевичиниң сактыышкыннарын дыңнап орарга, кижиниң караанга дириг төөгү көзүлдүр чуруттунуп кээр. «Бүгү-ле тулчуушкуннарны адап, сактып берге. Ынчалза-даа Тывага Белоцарск тулчуушкунун утпастыр мен»— деп, хоочун уламчылады.

Чай төнген. 1919 чылдың август 29 дунаарачыг изиг хүн болган. Ак гвардейжилерге бүзээледиптеринден сезингеш, чоок-кавы районнарда өөрүнүң кээрин манагзып, партизаннар хоорайдан үнүпкен. Хоргастанып чаштывар чер, сут чок-даа бол, партизаннар серемчилелин кошкатпайн, хоорайны хайгаарап, кургаг ховуга хүнээннер. Кежээликтей даглардан каккан сериин салгынга сергеп, шимир-биле чарыштыр партизаннар хоорайже кирипкен. Бир кезек өөрү-биле каттыжып алгаш, дүнекиниң үш шакта хоорайже ураалап киргеш, актарны Белоцарскиден үндүр сывыргаш, Улуг-Хемче чыгап кирипкен. Девидеп дескен актар коргуп-сүртээш, хөй санныг ок-чемзээн албаан, ийи үгер-боо безин бар болган. Олар-биле Степан Шпагинниң батареязын бүрүн чепсеглээш, а Василий Шпагин оларның хайгыылчызы, сөөлзүреди артиллеризи апарган...

Тулчуушкуннар чаңгыланып эрте берген, походтар доозулган. 1920 чылдың чазынында В. Шпагин Кызыл туктуг 5-ки армияның Ревшериг чөвүлелиниң шиитпири-биле бодунуң төрээн суурунга партажылдакчы кылдыр томуйлаткан: партбөлүк секретары база кодээ Совет даргазы болган.

1921 чылда Кронштадка контрреволюсчу үймээн үнген. Дуржулгалыг партизан дайынчыга оон чыда каар ужур турбаан. Поволжьеге Антоновтуң дээрбечилерин, Ачинск-Минусинск болгаш Сибирь районнарынга дээрбечи бөлүктү база базышкан.

Омскиниң шериг-политика школазы, Иркутскиге кызыл командирлер курузу. Ыраккы Чөөн чүкке шериг албаны дээш шериг амыдыралдың оруу узаап. Оон улай шериг салым-чол ону авиацияга чедирип келген. Ол Шериг-агаар академиязының дыңнакчызы апарган. Академия соонда ону авиаэскадрилья штавының начальниингe томуйлаан, а Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээнде ол Луцкиге 5-ки агаар армиязының штаб начальниги турган. Киев камгалалынга тулчуп тургаш, гитлержилерниң бүзээлелиинден каш катап үнүп, эрес-кашпагай, дидим чоруун чаңгыс эвес удаа көргүскен. Ылаңгыя Хитцы суур чоогунда Сула хемни кежип тура, үш удаа дидим атаканы кылып, командирлерниң болгаш дайынчыларының хей-аъдын көдүрген. Беш катап балыгладып, кемдеп-кергезе-даа, үжен беш дайынчызы-биле дайзынның өлүмнүг бүзээлелин чаза таварып, Мурнуу-барыын фронтунуң штавынга чедип келген. Дидим, сагынгыр чоруу дээш ол 1941 чылдың ноябрь 6-да, келир үеде Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский баштаан үш эжи — шериг начальниктери-биле Ленин орден-биле шаңнаткан... «Ол орден мээң эң-не үнелиг болгаш эргим» — деп, ол чугаалады.

Тиилелгениң өндүр хүнүн ол Берлинге уткаан.

Хоочун дайынчының ийи оглу офицерлер. Кайызы-даа адазының херээн төлептиг уламчылап турар. Полковник-инженер Анатолий Васильевич Шпагин чоокта чаа пенсияже үнген, а Владимир Киевтиң дээди авиация инженер училищезинде курсантылар командылакчызы.

В. Г. Шпагин дөртен ажыг чыл дургузунда Совет Армияга бараан бооп келген. Төрээн чурт оон дайынчы ачы-хавыяазын бедик үнелээн: ол чеди орденниң, он беш медальдың эдилекчизи. Василий Георгиевич ам-даа армия-биле быжыг харылзаалыг. Киев гарнизонунуң офицерлер бажыңының чанында «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү.

Төрээн булуңундан чеже-даа ырак бол, Сибирьге өшпес ынакшылын ол чүрээнде мөңге шыгжаан. Василий Георгиевичиге уттундурбас чоок край бар—ол Совет Тыва-дыр. Тываны ак гвардейжилерден хосташканы дээш ол 1919 чылда-ла Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы атты алган. Совет Тываның 40 харлаар юбилейин В. Г. Шпагинге база бир четтикпейн манап турары байырлал.

А. ШУМОВ,
полковник.

Кривой Рог хоорай.

ВЕРХНИЙ ХӨЛГЕ

Калининградчылар Шериг-Далай Флодунуң неделязынга эки белеткенген. ДОСААФ-тың область, хоорай, район комитеттериниң ажылдакчылары комсомол, профэвилел организациялары-биле кады ол хүннерде эрттирзэ чогуур масса-политиктиг ажылдарның планын хандыр бодап тургаш кылган.

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү калининградчыларга — онзагай байырлал. Далай — оларның хүндүлүг кожазы. Ийи дакпыр Кызыл туктуг Балтийг флодунуң далайжылары оларның төрээн хоорайының кудумчуларында ынчангаш чиртиледир марштап турар.

ШДФ-ниң неделязын Верхний хөлге байырлыг митинг-биле ажыткан. СЭКП-ниң Калининград хооркомунуң секретары В. Котов неделяны ажыдып тура, дайынчы өөредилгеге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруун, спортка ынак болуруун — балтийжи далайжыларга, а хоочуннарга кан дег кадыкшылды ол күзээн. ДОСААФ обкомунуң даргазы I ранганың капитаны В. Брасильников «Советтер чуртунуң Шериг-Далай Флоду тайбыңның болгаш социализмниң камгалалында» деп илеткелди кылган. Оон соонда Флоттуң хоочуннары аныяк далайжыларга байыр чедиргеннер. Ол хүн Калининградка далайжы-спортчуларның көргүзүглери, спорттуг маргылдаалар болган.

А. БАЛНО.
Калининград.

Бөмбүрзектиң судалы

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ. Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живков Ливанның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары Жерж Хауи-биле ужурашкан.

Делегей байдалының болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң эң чугула чамдык айтырыгларын ужуражылгаларының үезинде чугаалажып көрген. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң милитаристиг бөлүктериниң агрессчи угланыышкынының ийи партияларның чуртукчулары шиңгыы буруу шавкан. АКШ-тың администрациязының болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң агрессчи политиказы делегей байдалының амгы үеде кедергей чиндигленишкининге чедирген.

Чоокку Чөөн чүкте байдалды ужуражышкынның киржикчилери база чугаалажып көрген болгаш Израильдиң сионисчи бөлүктериниң болгаш оларның «стратегтиг эвилелчизи» — АКШ-тың дайынзырак, эжелекчи, тергиидекчи политиказын шиңгыы буруу шавкан. Ливанның девискээринден израиль шериглерин доп-дораан үндүрер дугайында негелде илергейлеттинген.

ПРАГА. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле бүдүрүлгени специализастаар болгаш кооперастаар дугайында делегейниң барык үжен дугуржулгаларын боттандырарынга Чехословакияның металлургиязының болгаш аар машина тудуунуң хөй бүдүрүлгелери киржип турар деп, ЧТК телеграф агентствозу дыңнаткан.

Ат салдынган делегей дугуржулгаларынга дүүштүр Чехословакия амгы үеде прокат дериг-херекселдериниң 38 хевирлерин бүдүреринге специализастаттынган болуп турар. Амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир чүгле Совет Эвилелинче безин 100 муң тонна мыдыг дериг-херекселдерин чорударын көрдүнген.

УЛАН-БАТОР. Моолдуң Араттың революстуг намының III съездизиниң 60 чылынга болгаш япон милитаристерни Халхин-Голга чылча шапканындан бээр 45 чылынга турааскааткан мотоэстафета МАР-да эгелээн. Ажылчыннар, студентилер, кодээниң хөй ажыл-ишчилери ында киржип турар. Олар хөй муң километр нарын оруктарны эртер болгаш дайынчы база революстуг чадчылдарның турааскаалдыг черлеринге баар.

Эстафетаның киржикчилери хоорайларның болгаш кодээниң ажыл-ишчилеринге лекцияларны номчуур, илеткелдерни кылыр, моол улустуң, ооң аныяктарының эрткен алдарлыг оруунуң, амгы үеде улуг чедиишкиннериниң дугайында чоннга чугаалап бээрлер.

(СЭТА).

МИНИСТРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африканың мурнуу чүгүнде улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкиннеринге политиктиг, дипломаттыг, материалдыг деткимчени күштелдирериниче делегейниң демократтыг бүгү улустарын, оларның чазактарын Эфиопияның даштыкы херектер министри Гошу Вольде кыйгырган. Мурнуу-Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргалары «тайбыңче чүткүлүңнүн» дугайында хоозун чулчуруушкуннарны кылып, Африканың хамаарышпас күрүнелеринге болгаш улустарынга удур дайынзырак үүлгедиглерин ургулчулеп турар деп, министр чоокта чаа парлалга конференциязынга медеглээн.

Мурнуу Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргаларын деткээн Барыын чүктүң чамдык күрүнелерин социалистиг Эфиопияның даштыкы херектер министри шиңгыы шүгүмчүлээн. Каттышкан Национал Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң Намибия талазы-биле № 435 резолюциязын чайгылыш чок күүседириин делегейниң депшилгелиг бүгү күштери Преторияның расисчилеринден болгаш оларның күткүкчүлеринден негээр ужурлуг деп, ол чугаалаан.

ШЫҢГЫЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның иштики херектер министри П. В. Нарасимха Рао парламентиге чүве чугаалаан болгаш чурттуң иштики херектеринге даштыкының холгаарлаашкынын шиңгыы шүгүмчүлээн. Пенджаб штатка өлүрүкчү дээрбечилерге удур армияның ап чорудкан хемчеглериниң үезинде даштыкы чурттарга бүдүрген хөй боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти хавырганын ол дыңнаткан. Өлүрткен дээрбечилерниң аразынга даштыкы чамдык чурттарның хамаатылары база бар болган.

Пенджаб штатка болгаш чурттуң өске-даа районнарынга өлүрүкчү, үрегдекчи үүлгедиглерге хамыктың мурнунда АКШ-тың төп разведка эргелелиниң дорт киришкенин индий парламентиниң депутаттары база демдеглээн.

ВАШИНГТОННУҢ АЙТЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). АКШ-ка саттынган чалча Дуарте 1980 чылда Сальвадорнуң шериг-хамаатылы хунтазының даргазынга кирген үеден бээр ол чурттуң 40 муң ажыг тайбың чурттакчыларын өлүрген, 500 ажыг кижиниң тудуп хоругдаан. Бо сапарны Сальвадорнуң политика талазы-биле хоругдаттырганнарының болгаш ис чок читкен кижилериниң негериниң комитединиң төлээлекчилери чарлаан.

Сальвадорнуң чалча чагырыкчылары чүгле америк дузаламчының болгаш бүгү таланың деткимчениң түңнелинде эрге-чагыргада ызыртынып турар. Сальвадорнуң тайбың чурттакчыларынга удур өлүрүкчү хаиныг үүлгедиглер АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга Рейган кирген соонда улам күштелген.

ДАНИЯНЫҢ ТУРУЖУ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Ядролуг чепсекти канчаар көрүп турары ышкаш, шак ындыг туруштуу химиктиг чепсекке хамаарыштыр Дания ээлеп турар деп, Данияның камгалал министри Х. Энгель медеглээн. Химиктиг чепсекти бодунуң девискээринге тургузарын Дания болдурбас деп, министр чурттуң парламентизинге чугаалаан.

Тайбың үеде бодунуң девискээринге ядролуг чепсекти тургузарындан ойталаары Данияның шериг политиказының кол принциптериниң бирээзи болуп турар. Дания тайбында-даа, дайын-даа үезинде ядролуг чепсек чок чурт болуп артар дугайында чарлаарын чазакка дааскан резолюцияны чурттуң парламентизи бо чылдың майда хүлээп алган.

Бо роза чечектерни «Парижтиң күзели» деп адаан. Парижте Чечектер парыгынга чоокта чаа болган делегей конкурузунга ук чечектерни делгеп көргүскен.

Кейстон —СЭТА-ның фотозу.

ЧАА ЧАЗАК

КАНБЕРРА. (СЭТА). Чаа Зеландияның лейбористиг чазаа даңгырак хүлээп алган. Чурттуң лейбористиг партиязының удуртукчузу Д. Лонги Чаа Зеландияның премьер-министри болган. Камгалал министриниң албан-дужаалын Ф. Офлинн алган. Чоокта болган парламент соңгулдаларынга лейбористиг партия моон мурнунда чурттуң эрге-чагыргазынга турган национал партияга шиңгыы ааштырыышкынны тавараштырган болгаш чаа чазакты тургузар эргени чедип алган.

Чаа Зеландияның эрге-чагыргазынга лейбористиг партияның киргенинге таарзынмас чоруун АКШ-тың Рейган баштаан администрациязы ажыы-биле чарлап турар. Чаа Зеландияның өртээлдеринге атомнуг чепсектиг америк шериг корабльдериниң келирин соксадырын соңгулда мурнунуң программазынга лейбористиг партияның төлээлекчилери чарлаан турган.

Францияда «Крезо-Луар» компанияның аар машина тудуунуң эң улуг заводунуң он-он муң ажылчыннарын чоокку үеде ажылдан үндүрер кыжаныышкын дирге-лип келген. Бүдүрүлгени кызырар дугайында бүдүрүлгелер ээлери хенертен чарлаан. Ажылчы чоннарның Бүгү-ниити конфедерациязының кыйгырыын ёзугаар «Крезо-Луарның» ажылчыннары удурланыышкынның чыскаалын кылган.

ЧУРУКТА: фирманың бүдүрүлгелериниң эжиинде чыылган ажылчыннар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Б. В. Асафьевтиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга

ШЫЛГАРАҢГАЙ МУЗЫКАНТ-БОДАЛЧЫ

ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне шаңнаалдарының лауреады, академик Борис Владимирович Асафьевтиң ады (ол июль 29-та төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болуп турар) хөйге билдингир. Ол музыка критиги, тоогучу болгаш музыка теоретиги, ол ышкаш кончуг хөй балеттерни, операларны, симфония база камера чогаалдарын тургускан композитор. Бүгү-ле чаа чүүлдер дээш демиселге орус классиканың чаңчылдары дээш туржуп чораан кайгамчык педагогтарның бирээзи база ол болуп турар.

1904 чыл. Петербург чурттуг шыдал чок дужүметтиң оглу Борис Асафьев Петербург университединиң студентизи апарган.

«20 харлыг студент, бөдүүн, бичии, агылдыр шырайлыг, поруксумээр, мынчалза-даа салым-чаяанныг» деп ооң дугайында сураглыг орус музыка критиги Владимир Васильевич Стасов ол чылдарда бижээн. «Ховар дээн эки, утаанныг кижилерниң бирээзи» деп 1915 чылда композитор Н. Я. Мясковский чугаалаан. «Эң тергиин теоретик» болгаш «кайгамчык бодалчы» деп А. В. Луначарский айыткан. «Улуг музыкант» деп 30 чылдар үезинде композитор С. С. Прокофьев демдеглээн.

1914 чылда Асафьев Игорь Глебов деп литература псевдонимниг апарган. Улуг Октябрь тиилээн соонда, ол ёзулуг литератор, композитор болу берген.

Революция соонда баштайгы чылдарда-ла Асафьев чаа, совет музыка культуразының тынтып сайзыраарынга кайгамчык, улуг улуг-хуузун киирген. Ооң инициативазы-биле А. Н. Серовтуң, П. И. Чайковскийниң болгаш даштыкы композиторларның шиилерин, балеттерин тургузуп турган. Э. Григтиң чогаалдарынга үндезилээш 1918 чылда «Сольвейг» деп балетти тургускан. «Макбет», «Венеция садыгжызы», «Оттело», «Дон Карлос», «Кара сагыш болгаш ынакшыл» деп шиилерге музыканы ол бижээн. Ооң соонда орус классика поэзиязынга база драматургияга үндезилээш бир бөлүк операларны бижээн.

Композиторнуң бижээни сураглыг балеттериниң музыказы Борис Асафьевти ёзулуг ат-сураглыг болдурган. «Парижтиң чалбыыжы» деп маадырлыг балетти ол 1932 чылда тургускан. Ук музыка ону алдаржыткан. Ол балет соонда «Бахчисарай фонтаны» бижиттинген. Ол бөгүнге чедир совет хореография уран чүүлүнде эң эки чогаалдарының бирээзи болуп арткан. «Партизан хүннери», «Кавказка туттурукчу», «Ашик-Кериб» дээш өске-даа балеттерниң музыказын композитор бижээн.

Б. В. Асафьев чүгле кайгамчык музыка чогаалдары эвес, харын 1000 ажыг критика болгаш шинчилел ажылдарын арттырган. 1941 чылдың декабрьдан 1943 чылдың мартка чедир 30 ажылды бижээн. Оларның кол темазы — орус классика музыказының чаңчылдарын сагыыры дээш демисел. М. И. Глинка дугайында улуг ажылды бижээн. П. И. Чайковский, М. П. Мусоргский, А. Г. Рубинштейн, Н. А. Римский-Корсаков, С. В. Рахманинов, А. К. Глазунов дугайында бөлүк ажылдар бижиттинген. Ол даштыкы музыка классиказынче, орус болгаш барыын европа культураларының аразында харылзаалардже сагыш салып чораан.

Композиторнуң чечен чогаал-критика ажылдарында нарын хайгааралдар, ниитилештирген түңнээшкиннер көскү. Ол кызымак чүткүлдүг, чогаадыкчы талантылыг, амыдыралдың болгаш культураның бүгү таларын соңуургал-биле көөр кижи чораан. Билиглер дээш ханы чүткүлдүг, кижилерни, номнарны, чуруктарны, бойдусту дамчыштыр бүгү чүүлдерни хандыр билип ап турган. Ёзулуг-ла салым-чаянныг, билбес чүвези чок, кижилерге чымчак сеткилдиг чоруу-биле онзаланып турган.

Борислав ПЕЧНИКОВ.
(ПМА).

Давид КУГУЛЬТИНОВ.

Бүзүрээр мен

Хову черниң арыг чаагай агаары,—
Кончуг ховар, чалыткадыр аржаан-дыр деп
Эргим черниң делгемнерин часкы өйде
Эргип-кезип каш-даа чораан, бүзүрээр мен.

Калыр дагның шыпшымындыва арай далаш
Халбактанып могап-шылаан үнүп келдим.
Артымда Элиста хоорай артып калган,
Адаамда дөө ногаан шынаа дагжап чыдыр..

Кедергей-дир, хамык чүве таныырым-дыр!..
Хензиг кулун тендиңейнип туруп келди.
Узун чиңге буттарынга быжыглаанып,
Улуг бажын незиниң эминиче үстү.

Чаштан тура чаңчыкканым эргим чаагай
Чашпаның-на ажыг чыды хаайга какты..
Шаар өрү бедиктиве чогум үнмээн
Чашкы шаамче эгли берген кижи-дир мен!

Ынчангаштың, чажымда дег час-даа эки,
Ырак дээр-даа арыг. Сигенниң-даа чыды чаагай...
Чаагай аржаан назы-харым кызырыпкаш,
Чашпан үнген ховудува агып кирди.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ очулдурган.

Москваның дыка хөй чүс чылдарда чыдып келген хөй-довурааның археологтуг шинчилээшкинни бежен чылдар дургузунда план ёзугаар чоруттунуп келген. Москва метрополитениниң аажок улуг тудугларының тургузуушкуну-биле ол ажыл эгелээн. Археологтарга, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының археология институдунуң ажылдакчыларынга, Күрүнениң тоогу музейинге болгаш Москва тоогузунуң база эде тургузуушкунунуң музейинге эрткен үениң өөрениринге москвачылар дузалажып турар.

Найысылалда Күрүнениң Ленин аттыг тоогу музейиниң «Зарядьеде XV-XVII вектерниң палатазы» дээр филиалының девискээринде чер казышкыны ийи чыл чорупт турар (чурукта).

Реставрация үезинде XV вектиң палатазының подвалынга XVI—XVII вектерниң уран шевер кылыглары, керамиказы, черепицалары, улуг хемчээлдиг тууйбулары тывылган.

Хөй чылдарда чоруттунуп келген археологтуг казымалдарның түңнелинде Москвага 180 муң ажыг бурунгу чүүлдер илереттинген. Оларның эң-не солуннары Москва тоогузунуң болгаш реконструкциязының музейинде тургустунган «Москва чүс-чүс чылдар ажылдыр» деп делгелге кол черни ээлеп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Телевидение

ИЮЛЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Документалдыг фильмнер. 9.45 — «Будильник». 10.15 —«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.15—«Кадыышыл». 12.00 — Концерт. 12.30 — Киножурнал. 12.40 — «Музыка киоскузу». 14.15 — Уругларга уран-чечен телефильмниң ийиги сериязы. 15.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.25 — Фильм-концерт. 17.00 — Бөгүн — ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү. 17.15 — Музыкалыг дамчыдылга. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.40 — «Ийи гусар» деп чаа уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-концерт. 22.10 — Документалдыг телефильм. 22.30 —Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы. 23.00 —00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. СКА—«Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.35— Бүгүдеге стадион. 9.05 — Орус чугаа. 9.35 —Концерт. 10.40 — Документалдыг телефильм. 11.00 — «Кино көрүкчүлеринге». 11.45 «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.45 — Сутта эштиринге ССРЭ маргылдаазы. 13.15 — Фильм-шии. 16.00 — Концерт. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаазы. 17.00 — Уран-чечен телефильм «Эрес чорук». 18.05 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Л. Соболевтиң уран чогаал ажылының дугайында дамчыдылга. 19.35 — Концерт. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 —«Үе». 21.35 — Суг хаагынга чурттар аразының маргылдаазы. 22.00 —22.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо»—«Днепр».

ИЮЛЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50— Футбол дугайында допчулал. 9.20 — Мультфильмнер. 9.50 — Документалдыг телефильмнер. 10.35—Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 11.35 — 11.40 — Телемедээлер.

14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Венгрия дугайында кинотайылбыр. 15.35 —Д. Шостакович. Концерт. 16.10 —Чурук саңында-ла — хүн. 16.25 — Авам школазы. 16.55 —ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Завадский Р. Гамзатовтуң шүлүктерин номчуур. 17.20 —«Горнистер, харыыланар!». 17.50 — Сээн ленинниң библиотекаң. В. И. Ленин «Улуг эгелээшкин». 18.30 —Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — «Ажыл-херектер болгаш кижилер». 19.50 —Ол сериалыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези — «СЭТА-ның медеглээринге томуйлаткан». 1-ги серия. 21.00— «Үе». 21.35 — Уран чүүлдер мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Любезнов. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.35— Футбол дугайында допчулал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аллегро с огнём». Уран-чечен фильм. 9.50 — «Будильник». 10.20 —Орус чугаа. 10.50 —Документалдыг фильмнер. 11.20 — Эртем болгаш амыдырал. 11.50—«Сумбараның аялгалары». Ашхабадтан дамчыдылга. 12.15 — Уругларга фильм. «Славная парнишка». (Болгария). 13.45— Делегей болгаш аныяктар. 14.20 — Мультфильмнер. 14.45 — «Кино көрүкчүзүнүң элериичээн». 15.30 —15.35 — Телемедээлер.

18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 —«Сылдысчыгаш». 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия тову». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.20 —Суг спортунга чурттар аразының маргылдаазы. ГДР-ден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Встретимся у фонтана». Уран-чечен фильм. 22.50 — 23.05 —Документалдыг фильм.

КИНО

ИЮЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, **«Возвращение с орбиты»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Кащей бессмертный»** 9.30, 12.50, **«Великий ум»** 11.00, 14.20, **«Алиби будет обеспечено»** 16.10, 18.00, **«Пришло время любить»** (2 серийлиг) 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Зеленый остров»** 10.00, **«Блондинка за углом»** 11.30, 13.20, 15.10, 17.00 (узаткан), 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 14.00, **«Инспектор — разиня»** 15.10, 17.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: Киносборник 11.00, **«Чингачгук — Большой Змей»** 12.10, 14.00, 16.00, 18.00 (узаткан) шактарда.

ИЮЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«И жизнь, и слезы, и любовь»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Улица младшего сына»** 9.30, 13.10, **«Прерия»** 11.20, 15.00, **«Собака Баскервилей»** 17.00, 18.50, 20.30 (узаткан), шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Алиби будет обеспечено»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Зеркало треснуло»** 18.00, 20.00 шактарда.

«РОМАНТИКТЕР» ОРУКТА

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери Сарыг-Сеп Культура бажыңының «Романтиктер» агиткультбригадазын эки билирлер. Ук агитбригада 1970 чылда-ла тургустунган. Бо эрткен үениң иштинде «Романтиктер» элээш эвес ажылды чорудуп, бодунуң көрүкчүлериниң хүндүткелин чаалап ап келген.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур сорулганы салбышаан, ажыл-ишчилерниң ортузунга интернационалчы, патриотчу кижизидилгениң пропагандазын калбарткан. Чоннуң культурлуг хандырылгазының талазы-биле районнуң культура бажыңының «Романтиктер» агиткультбригадазы тодаргай ажылдарны чорудуп турар.

«Чаңгыс эштиг өг-бүледе» деп программалыг агиткөргүзүгнү белеткээш, чыл эгезинде «Романтиктер» Каа-Хем бажыңның Сизим, Эржей, Ужеп суурларының чурттакчыларынга аалдап четкеннер. Ук суурнуң чурттакчыларын олар чүгле солун программалыг концерт-биле эвес, а өске-даа ажык-дуза чедирериниң ажылдары-биле өөрткен. Агиткультбригаданың составынга, чижээлээрге, районнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи эш В. П. Харченко, библиотекарь Л. Конных «Угаан чүдүлгеге удур» деп бөлүк лекцияларны номчуп бергеннер, а эмчи Н. А. Парказев, парикмахер Т. Журавлёва боттарының тускай эртеминиң аайы-биле дузаны чедирген. Үстүнде адаанывыс эштер чүгле тускай эртемниг ажылдакчылар эвес, а талантылыг артистердир дээрзинге ол суурларның чурттакчылары бүзүрээн.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге турааскааткан «Алдарлыг тиилелгелерниң армиязы» деп тайылбыр-концертин «Романтиктер» районнуң кодээ клубтарынга болгаш кодээ культура бажыңнарынга үндүрген. «Романтиктерниң» ол ажылын көрүкчүлер база бедии-биле үнелеп, катап-катап аалдап келириче чалап турганы.

ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдалар бүдүүзүнде агитбригада элээн ажылдарны кылып чоруткан. Сүт-бараан фермаларынга болгаш малчын турлагларга агиткультбригаданың чурукчузунуң, библиотекарының база методистериниң дузазы-биле кызыл-булуңнарны дерээн. ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениндең бээр 40 чылынга турааскааткан стендилер болгаш өске-даа көскү агитация дериттинген. Оон ангыда агиткультбригада кежигүннери кодээ клубтарының болгаш кодээ культура бажыңнарының соңгулда агитпунктуларын дерип-каастаарынга арга-сүмезин берип, чогуур дузаны көргүскен. Агитбригада соңгулда байырлалынга «Оларга чон бүзүрээр» деп программаны белеткээн. Март 4-түң хүнүнде оларның концертин Мерген, Кундустуг, Копту-Аксы, Сизим суурларының чурттакчылары соңуургап көрген. Ол ышкаш эрткен чазын Мергенге, Бурен-Аксыга, Авыйганга культура хүннерин организастап эрттирген. Аңаа «Романтиктер» улуг рольду ойнааннар. Ол хүннер чурттакчы чоннуң культурлуг амыдыралынга улуг болуушкун болган дээрзин чугаажок.

— Агитбригада доктаамал хөй эвес 7—8 киржикчилерлиг. Суурларны, фермаларны, малчын турлагларны кезип чорупт турар. Агитбригаданың тургустунган чылындан бээр бөгүнге чедир ооң ажылынга идепкейлиг киржип чоруур, аңаа сеткилинден бердинген кижилер бар. Оларның бирээзи — Иван Арчумаев. Ол бистиң культура килдизиниң чолаачызы. Ырлаар, хөгжүм херекселдериниң кандыызынга-даа ойнаар кижи. Ооң күүселделерин көрүкчүлер четтикпейн манаар. Оон ангыда хеп чуур черниң ажылчыны Людмила Лыткинаның ырларын, милиция ажылдакчызы Вера Заягина, ХБАБ-тың эргелекчизи Лидия Кабель оларның аңгы-аңгы үнерге ырлажырын көрүкчүлер соңуурган дыңнаар. Олар агиткультбригаданың кол өзээ, талантылыг артистери—деп, «Романтиктерниң» удуртукчузу Виктор Иванов чугаалады.

Часкы тарылга ажылдарының үезинде «Романтиктер» база-ла хову-шөлдерге хүнзеп турганнар. Ынчан олар-биле райподан автомагазин, эмнелгеден санэпидстанцияның ажылдакчылары болгаш хөгжүм-херекселдериниң ансамбли кады чорупт турган. Тарылгага сезону— чай чок, кыска үе. Ынчалза-даа «Романтиктер» хову ажылчыннарынга ийи катап «Кайы хирени тарыыр болдур сен, ол хирени ажаап алыр сен» деп программалыг концертин көргүскеннер. Агитбригада кежигүннери чүгле концерт көргүзеринден аңгыда дайынчы хана солуннарны, шүгүмчүлелдиг «чаңныктарны» база үндүрүп келген. Аңаа оларның чурукчузу улуг үлүүн кирип келген дээрзин демдеглээри артык эвес.

Тарылга доозулган соонда, мал чеминиң белеткели эгелээн. Хову-шөлдерде ажыл катап база кидин-тулук. «Романтиктер» сигенчилерге июль 18-тен 20-ге чедир, үш хонук иштинде концерт үндүрүп чоруур деп турда ужураштым. Сигенчилерни өөрүнчүг, солун күүселделер манап турар дээрзин чигзиниг чок.

— Часкы, чайгы, күскү үеде агиткультбригаданың ажылы аажок чай чок, бачым болур чүве. Бир ажыл доостурга өскези эгелеп турар болганда бисте дыштаныр чай кайда боор. Дериляге кылыырынга, концерт белеткээринге база хөй үе негеттинер болгай. Күскү дүжүт ажаалдазынга база концерт программазын амдан эгелеп белеткевес болза четтикпейн барып болур. Ынчангаш агиткультбригаданың артистеринде чалгаараар үе чок — деп, Виктор Иванов чугаазын доосту.

Артистер орукче үнүптүлер.

С. БАЛЧЫР.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2016.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01021

Тувинская республ. книжная библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 176 (12566) | 1984 чылдың июль 31, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш С. Е. Савицкаяны Ленин орден-биле болгаш «Алдын Сылдыс» ийиги медаль-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге космос ужудуушкунун чедишкинниг боттандырганы дээш база ол үеде көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Светлана Евгеньевна Савицкаяны Ленин орден-биле болгаш «Алдын сылдыс» ийиги медаль-биле шаннаар.

Совет Эвилелиниң Маадыры эш С. Е. Савицкаяның маадырлыг чоруунга алдар кылдыр ооң хүлер бюст тураскаалын маадырның төрээн черинге тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1984 чылдың июль 29.

Ужудукчу-космонавт эш И. П. Волкка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге космос ужудуушкунун чедишкинниг боттандырганы дээш база ол үеде көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш ужудукчу-космонавт эш Игорь Петрович Волкту Ленин орден-биле болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаннавышаан, Совет Эвилелиниң Маадыры атты аңаа тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1984 чылдың июль 29.

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш В. А. Джанибековту Ленин орден-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге космос ужудуушкунун чедишкинниг боттандырганы дээш база ол үеде көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Владимир Александрович Джанибековту Ленин орден-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1984 чылдың июль 29.

Эш И. П. Волкка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Салют-7» —«Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге космос ужудуушкунун чедишкинниг боттандырганы дээш эш Игорь Петрович Волкка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1984 чылдың июль 29.

БҮГҮ КИЧЭЭНГЕЙНИ— КАПИТАЛ ТУДУГЖЕ

Эрткен чылдың бирги чартыының деңнелинге бодаарга, капитал тудугда чамдык экижилгелер турза-даа, бо айтырыгже бүгү кичээнгейни угландырары чугула болуп турар. Доозулбаан тудугларның саны кызырылбаан. Ооң кол чылдагааны болза тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң продукциязының хемчээлиниң кудулааныңда болур. Ниитизи-биле республикада 13.5 миллион рубльдиң капитал салыышкыны шиңгээттинмээн, 9.7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары күүсеттинмээн.

Өвүр, Эрзин, Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл, Чөөн-Хемчик районнарда тудуг ажылында саадалгалар таваржып турар. 21 тудуг организациялары тудуг темпизин кудулатканының түңнелинде, 2,3 миллион рубль чидиригни бөлдурган.

Чартык чылда барааның тудуг продукциязының талазы-биле планны керээлиг тудуг организациялары 67 хуу күүсеткен. 51 тудуг организациялары керээлиг ажылдар программазын күүсетпээн, олар 7,8 миллион рубльди шиңгээдип албаан.

Чуртталга болгаш культура-амыдыралдың тудугларының чартык чыл планы 81,1 хуу, чуртталга тудуунуң планы 65,7 хуу күүсеттинген. 16,7 муң, ооң иштинде Кызыл хоорайда 6 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү дужааттынмаан. Школа тудуунуң, бичии уруглар албан черлериниң, кадык камгалалының, коммунал болгаш культура албан черлериниң тудугларының планының чартыы безин күүсеттинмээн.

Тудугну үезинде ажыглалга киирерин, ону эки шынарлыг кылыры, капитал салыышкынны шиңгээдип алыры чүге болдунмайн турарыл? Чылыгчылыг телевилел организацияларының, автор хайгааралының, Куртудугнуң, Тудуг болгаш Күрүне банкыларының ажылдакчыларының, хүлээп алыр комиссияларның ролюн бедидер, оларга негелдени күштелдирер айтырыгже кичээнгейни салыры кончуг чугула. Үстүнде адааныыс организациялар тудуг ажылынче хөй сукпайн, чүгле хүлээп алыр үеде шимченип эгелээр. Туттунуп турган тудугну телевилелдиң четпес кылдынганы-биле азы чагыкчы, хандырыкчы организацияларның материалдар болгаш дериг-херекселдер-биле, ажылчын күш-биле хандырбаанындан эде кылыышкыннар база хомудаашыннар туруп келир. Бо четпестерден чайлаары дээрге-ле кол, дузалал тудуг организацияларының чагыкчы-биле, телевилел бюролары-биле, тудуг индустриязының бүдүрүлгелери-биле харылзаазын быжыглаары, оларның бот-боттарынга негелдезин күштелдирери болур. Акшаландырыышкынны үе шаанда ажытпас, экспертиза эртпээн телевилел-смета документациязын хүлээп алыр чоруктарның түңнелинде. Кызылдың суг сордурар черинде, чаа хлеб заводунда, Чаа Шагаан-Арыгның арыглал дерилгезинде тудуг ажылы шимчевестээш турупкан. Чагыкчылар — Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары бо хүннерде безин шөөлүг шимченмейн турар.

Республиканың тудуг индустриязының күчүзү херегледерни долузу-биле хандырып шыдаар. Сөөлгү үш чылдарда оларның телевилээн күчүзү 24 хуу өскен-даа болза, тудуг ажылын механизастаары-биле чергелештир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер хамаан чок, улам кудулаан. «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын чартык чылда 1.2 миллион туүйбуну чедир бербээн. Районнарда туүйбу заводтары долу күш-биле ажылдавайн турар. Чамдык партия райкомнары, райкүүскомнар туүйбу бүдүрүлгезин экижидеринче шөөлүг сагыш салбайн турарын айтыр апаар.

Тудуг индустриязынга херек материалдарны республикаже киир сөөртүр ажылды эки организастаарын чедип алза чогуур. Чартык чылда 20 муң тонна тудуг материалдары Абакан, Минусинск, Черногорск хоорайларның станцияларында чыдып турар. Бо чылдагаан-биле кол хандырыкчы «Тудуг кезектери» комбинат туруушкунга таваржып турар. «Тыва автотранс» каттыжыышкын болгаш өске-даа автобүдүрүлгелер керээлиг дугуржулганы күүседирин чедип алыр ужурлуг.

Тудуг трестериниң, эргелелдериниң удуртукчулары, ында партия болгаш профэвилел организациялары социалистиг чарыштың көстүзүн, ооң түңнелдериниң деңнелдиин болгаш кижизидикчи утказын бедидерин чедип алыр хүлээлгелиглер. Чамдыкта хүлээлге күүселдезин контрольдавайн, чарыштың түңнелин шынар-биле, сагыш-чурум-биле холбавайн турар чоруктар бар. Көргүзүг самбыраларын озал далдуруп турар. Мурнакчыларны шаңнап-мактаар аргаларны чогаадыкчы ёзу-биле көөру чугула.

Ажылды экижидериниң бир оруу— тудуг кадрларының белеткелинче, оларны ажылга быжыглаарынче сагыш салыры. Тудугжуларның амыдырал байдалын экижидери чугула айтырыгларның бирээзи болур. Амгы үеде тудуг объектилеринде изиг чемни, эмнелге пунктуларын, амыдырал хандырылга ачы-дузазын организаставаан, тудугжуларның хостуг үезинче, культурлуг дыштанылгазынче эвээш кичээнгей салып турар. Хол-биле кылыр ажылдарны механизастаары чедип алдынмаан.

Тудуг ажылын механизастаары чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер эвес, ажылдың шынарын экижидер. Бо көргүзүглер чер албайн турар. Мурнуку чылга деңнээрге, чартык чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 17 организация кудулаткан. 16 тудуг организациялары тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин аарттаткан. Продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир планын 25 организация күүсетпээн.

Кол фондуларның ажыглалы, капитал салыышкынының шиңгээдип алыышкыны күженишкиннерни негеп турар. Тудугнуң хөгжүлдезинден улус ажыл-агыйының өске адырларының сайзыралы, социал, экономиктиг хөгжүлде пландарының күүселдези дорт хамаарылгалыг болганда, капитал тудугнуң темпизи болгаш шынары, ону материалдар болгаш дериг-херекселдер-биле чепсеглээри, кадрлар-биле ажыл бирги чергениң айтырыы болур дээрзи билдингир.

УЖУДУУШКУН ПРОГРАММАЗЫ БҮРҮН КҮҮСЕТТИНГЕН

ВЛАДИМИР ДЖАНИБЕКОВ, СВЕТЛАНА САВИЦКАЯ, ИГОРЬ ВОЛК ОЛАР ЧЕРДЕ ЭЭП КЕЛГЕННЕР

СЭТА-ның дыңнадыы

«Салют-7» — «Союз Т-11»—«Союз Т-12» эртем-шинчилел комплексте кады чорудар ажылдарның программазын дооскан соонда космонавтылар Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая болгаш Игорь Волк олар 1984 чылдың июль 29-та Москваның-биле 16 шак 55 минута турда черге ээп келгеннер. «Салют-7» орбита станциязынга ужудуушкунну Леонид Кизим, Владимир Соловьёв болгаш Олег Атьков уламчылап турар.

«Союз Т-12» корабльдиң дужурер аппарады Совет Эвилелиниң девискээрининиң айыткан районунга Джезказган хоорайның мурнуу-чөөн талазында 140 километр черге хонупкан. Эштер Джанибеков, Савицкая болгаш Волк оларның кадыкшылы байдалы эки.

Эртем-техниктиг шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң планнаттынган программазы алды космонавтылар составтыг экипажтың орбита комплекизинге ажылының үезинде бүрүн күүсеттинген.

Ажык космос делгеминче үнүүшкүнну башкарылгалыг ужудуушкуннарның төөгүзүнде бир-ле дугаарында херээжен космонавт Светлана Савицкаяның боттандырганы шылгаралгалыг болуушкун болган. Ужуражып четкен экспедицияның командири Владимир Джанибеков болгаш борт-инженер Светлана Савицкая июль 25-те станциядан дашкаар 3 шак 35 минута дургузунда чорупп турган үезинде ажык космостуң байдалдарынга технологтуг ырын чүүлдерни, ооң иштинде металл пластиналарны кестирер, каннаар, дуңзалаар болгаш шывыгны чайырлап хонгаар талазы-биле тускай чаа херекселдиң шенелделерин кылганнар.

Черниң бойдус курлавырларын шинчилээрниң болгаш бойдусту өөренип көөрүнүн программазынга дүүштүр космонавтылар Совет Эвилелиниң девискээрининиң чамдык районнарын хайгаарап көөрүн база чурукка тырттырарын күүсеткеннер. Чер агаарының тургузуун болгаш космос делгеминде планеталар аразының будумелдериниң хуваалдазын шинчилээр талазы-биле чамдык шенелделер кылдынган.

Космос технологиязының болгаш биотехнологиязының талазы-биле шенелделер экипажтың ажылынга элээн улуг черни ээлээн. Дензи чок байдалдарга алдынган биологиа талазы-биле идепкейлиг эм-не арыг будумелдерни болгаш ажык космос делгеминге үр үеде туруп келген конструкция материалдарының хевирлерни черге эккелген.

Кижиниң организминге космос ужудуушкуннарының байдалдарының салдарын улам-на өөрениp көөрүнче болгаш дензи чок байдалдың таарымча чок салдарын болдурбазының методтарын база аргаларын сайзыраңгайжыдарынче угланган эмнелге шинчилелдериниң комплекизин ужудуушкунуң үезинде боттандырган. Космос ужудуушкунунуң факторларының биологтуг янзы-бүрү объектилерге салдарын өөренир талазы-биле чамдык шенелделерни кылган.

Херээжен космонавтының киржилгези-биле экипажтың чедиишкинниг дооскан ужудуушкуну космос делгемин шиңгээдип алырының төөгүзүнде чайынналчак чаа арын болуп турар. Кылдынган шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң түңнелдери эртемниң болгаш бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга калбаа-биле ажыглаттынар болгаш космос техниказын хөгжүдеринге база космос делгемин тайбың сорулгаларга шинчилээрин сайзырадырынга делгем перспективаларны ажыдып турар.

АЖЫЛ ХАЙННЫЫШКЫННЫГ

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо чылын ниитизиниң малынга 2750 тонна сигенни, 30 тонна будук-бүрү, 500 тонна силосту, 300 тонна сенажты белеткээр планныг.

Бо хүннерде ында мал чеминиң белеткели туттук. Базырыг даа шилдерге арык-бугалар уннарындан хол-биле сиген кезер комсомолчу-аныяктар звенозу мурнап турар. Звенода он ийи аныяктар доктаамал ажылдап турар. Олар баштайгы хүннерде 7 тонна сигенни кескеш, долгар кылып аскан болгаш 18 тонна сигенни Ээр-Хавактың төл сиген кажаазында сарааттап тургусканнар. Сигенчи звенонуң кежигүннери Владимир Хертек, Ангыр Хомушку, Каво Чошкак болгаш оон-даа өскелер хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар. Чарлаттынган шалыпчы айда совхозтуң девискээринде албан, организация черлеринден болгаш совхозтан хөй кижи мал чеминиң белеткелинде киржип турар.

А. КАНЧЫЫР.

ЧОГААДЫКЧЫ ЧОРУК, БЕДИК ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

Эрткен субботада Кызылга республиканың херээженнер чөвүлелдериниң актив хуралы эрткенин дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин актив хуралын ажыткан. «Херээженнерниң политиктиг медерелин болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай бедидер талазы-биле херээженнер чөвүлелдериниң организакчы болгаш политиктиг ажылын күштелдирер дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Масшык-оол аңаа кылган.

СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге сорук кирген күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүннүң байдалынга, ССРЭ-ниң хөй националдыг акы-дуңмалышкы өг-бүлезиниң составынга Тываның эки тура-биле бактаап киргениниң 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде ол хурал эртип турарын К. А. Масшык-оол чугаалаан.

Эрткен дөрт он чылдарда Совет Тыва чечектелип, ында экономика болгаш социал-политика талазы-биле улуг чаартылгалар болган. Ону улус ажыл-агыйының бүгү адырларының сайзыралындан, чоннуң чаагай чоруу бедээниинден көрүп болур. Чижээ, улус ажыл-агыйында ажылдап турар ишчилерниң айда ортумак ажыл төлевири өртектер деңнелинче шилчидерге, бо үениң иштинде дөрт хире катап өзүп, айда чүс чеден үш рубль четкен. Ниитилел фондуларындан төлевирлерни болгаш чиигелделерни катай алырга, айда ол ийи чүс үжен сес рубль чедип турар.

Школалар чанында интернаттарның хандырылгазынга хөй түңнүг акша-хөреңгини үндүрүп турар, ында эм малчын өг-бүлелерниң сес муң хире уруглары хаара туттунган. Бисте беш чурттакчының-на бирээзи күрүне пенсиязын, пособияны, стипендияны ийикпе чиигелделерни ап турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарынга чугаазында айыткан сорулгаларны республиканың херээженнери боттарының ажылының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган. Ынчангаш херээженнер чөвүлелдериниң ажылын улам экижидери, херээженнерниң политиктиг медерелин болгаш культура деңнелин улам бедидеринче угланган организакчы, политиктиг ажылды күштелдирери негеттинип турар.

Бо ажылга херээженнер чөвүлелдериниң ролюнуң дугайында хөй талалыг, ханы анализтиг чугаа актив хуралынга болган. Херээженнер чөвүлелдериниң кол сорулгазы херээженнерни күш-ажылга, хөй-ниити-политиктиг ажылга хаара тудуп, социалистиг чарышка, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинге киржилгезин бедидери болур деп, илеткелчи демдеглээн.

Республикада үш чүс чеди херээженнер чөвүлелдери, оларның беш муң ажыг активи—улуг күш. Оларның ажылын актив хуралынга илеткелчи болгаш санал бергеннер анализтеп, бар четпестерни илередип, сорулгаларны тодаратканнар.

Херээженнер чөвүлелдериниң арасында организастаан социалистиг чарыштың негелделеринде херээженнерни ниитилелге ажыктыг күш-ажылче, социалистиг чарышче хаара тудары, политиктиг болгаш ниити билииниң деңнелин бедидери, чаа чаңчылдарны болгаш ёзулалдарны амыдыралга нептередири кол черни ээлээн. Бо дугайын улус депутаттарының Хайыракан кожээ Совединиң күүскомунуң даргазы М. Б. Долаан, СЭКП Бии-Хем райкомунуң ийиги секретары А. А. Салчак, Эрги-Барлыкта херээженнер чөвүлелиниң даргазы Д. Х. Сарыглар, Эрзин, Кызыл районнарның херээженнер чөвүлелдериниң даргалары М. И. Эренчин, Г. П. Бессмертных олар чугаалааннар.

Херээженнер ортузунга политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдың эки дуржулгазын мөөңнээн чөвүлелдер бисте хөй. Улуг-Хем районнуң Ак-Талда херээженнер чөвүлели районда эки ажылдыг. «Бедик культуралыг болгаш хөй-ниитиниң үлегерлиг корум-чурумун тургускан чурттакчылыг чер» дээш республика социалистиг чарыжынга Ак-Тал суурнуң тиилекчи болганынга херээженнерниң киирген үлүү бар. Олар чылдың-на чечектерни өстүрүп, мыштарны тарып олурткаш, ажаап, огород ажылын сайзырадып келген. Диспуттар, темалыг кежээлер, мурнакчылар-биле ужуражыышкыннар доктаамал эртип, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге чоннуң киржилгези идепкейлиг. «Ачам, авам болгаш мен —спортчу өг-бүле» деп чарышка суурнуң улуг, бичии кижилери киржип турар.

Улуг-Хем районнуң херээженнер чөвүлели өске-даа коллективтерде чөвүлелдерниң ажылын башкарып, арга-сүмени кадып, деткип, даалгалар бергеш, оон күүселдезин контрольдап, мурнакчы арга-дуржулганы нептередип, ажылда четпестерни эдер хемчеглерни ап турар. Бо районнуң херээженнер чөвүлели республика социалистиг чарыжынга эки көргүзүглерни чедип алганнарның бирээзи.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары Д. С. Ондар саналынга районда херээженнер чөвүлелдериниң ногаанчылалга болгаш чаагайжыдылгага, огород өстүреринге, спорт-массалыг ажылды организастаарынга дуржулгазын актив хуралынга чугаалааш, амгы үеде оларның шиитпирлеп турары чугула айтырыгларга доктаагаш. Ылангыя бе кижиниң урут-дарыг кижизидилгези дээш харысалгазын бедидер, бичии уругларның кадыын камгалаар талазы-биле элээн ажылды районда чоруткан. Малчыннарның амыдыралының культуразын бедидеринче угланган ажылды чугаалап тура, ол шывар брезент мышкаш чүүлдер чугула херегледдинип, ону садып алырының айтырыы шиитпирлеттинмейн турарын ол чугаалаан.

Ол ышкаш Өвүр, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнарының херээженнер чөвүлелдери амгы үеде социалистиг чарыштың тиилекчилериниң одуруунда киргени болгаш херээженнерниң билиин, күжүн социал, культура амыдыралының айтырыгларын шиитпирлээринче, планныг даалгаларны күүседиринче мобилизастап, оларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин көдүрүп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Кызыл районнуң херээженнер чөвүлелдери херээженнерниң күш-ажылчы, хөй-ниитичи идепкейин, идей-политиктиг деңнелин бедидеринче угланган ажылды күштелдирген. Ында чоннуң чурттап турар черлериниң зайы-биле ажылды чорудуп, политиктиг өөредилгезе бир муң чеди чүс ажыг херээженнер хаара туттунган. Хөй аныяк кыстар билииң бот-өөредилге-биле бедидип, механизаторлар курузун доозуп ап, чолаачылап, трактористей бергилээн.

ЧУРУКТА: актив хуралының киржикчилери. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Херээженнер чөвүлелдериниң ажылы хөй талалыг. Оларның киржилгези чокка шиитпирлеп турар ындыг айтырыг чок. Амгы үеде оларның мурнунда шиитпирлээзе чогуур чугула айтырыгларже актив хуралының киржикчилери кол кичээнгейни угландырган. Хөй херээженнер чөвүлелдери план чок ажылдап, ону кампания хевирлиг чорудуп турарлар. Саазын кырында тургустунуп, чон ортузунга политиктиг болгаш организакчы ажылдың төөү болуруң чедип албаан агиткварталар бар. Республикада ылангыя назы четпестерниң ортузунда кем-херек үүлгедиишкиннериниң хөй болуп турары чөвүлелдерниң актиин дүвүрретпес аргажок. Корум-чурум чок, эрегелээр, ажыл кылбас чоруктар-биле шиитпирлиг демисежири — чугула сорулга болурун хуралга айыткан.

Херээженнер чөвүлелдериниң мурнунда бир чугула айтырыг — экономиканы быжыглаарынче ханылап кирери. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидер, продукцияның бот-үнезин немей чиигедир талазы-биле сорулгаларны боттандырарынга олар үлүг-хуузун киирери негеттинип турар. Эрткен алды айларда республиканың бүдүрүлгелериниң 14 хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидерин, 26,1 хуузу бот-үнени чартык хуу немей чиигедирин хандырып шыдаваанар.

Шиитпирлээзе чогуур нарын айтырыглар мал ажылында-даа бар. Малдың санын немей өстүрер, баш санын камгалаар, чаш төлүн менди алыр, малчыннарның күш-ажылының байдалын экижидер болгаш амыдыралының деңнелин бедидер, аар күш үнер ажылды механизастаар талазы-биле айтырыгларже херээженнер чөвүлелдери ханылап кирер ужурлуг.

Машина-трактор парыгының ажыглалы, техниканы камныг, чөп ажыглаарын чедип ап, тракторларның ажылдап кылыышкынын бедидерин, техниканың аңаа туруушкунун кызырарын база шиитпирлээзе чогуур. Механизатор кадрлар чедишпейн турар. Херээженнер чөвүлелдери бо ажылды холга ап, аныяк кыстарны механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезиниң курстарынче хаара тудар хүлээлгелиг.

Бо беш чылда республиканың мурнунда сорулгалар улуг. Ынчангаш ажыл кылып шыдаар бүгү кижилерни ниитилел бүдүрүлгезинче хаара тудары экономиктиг болгаш мораль-политиктиг улуг ужур-дузалыг болуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазында Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң хүн бүрүде болгаш перспективтиг айтырыгларынче ханылап кирери, партия, совет организастарның удуртулгазынга чогаадыкчы чорук, бедик идепкей-биле.

(Төнчүзү 2-ги арында).

ЧОГААДЫКЧЫ ЧОРУК, БЕДИК ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

ЧУРУКТА: актив хуралының киржикчилери.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

даалгаш, херээженнер чөвүлелдери Совет Тываның 40 чылынга уткуштур улам бедик инициативалыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар дээрзинге бүзүрелдиг актив хуралынга илеткелчи илергейлээн.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин актив хуралын түңнеп, чүве чугаалаан. Республиканың ажылчы чоннары чугула болуушкун — Совет Тываның 40 чылын удавас уткуур болгаш экономикага, культурага тургузуушкунунга, амыдыралдың социалистиг хевирин тургузарынга чедип алган улуг чедиишкиннерин партияга болгаш чазакка илеткээр, бистиң хөй национальдыг Төрээн чуртувуска, хамыктың мурнунга улуг орус улуска четтиргенин илергейлээр дээрзин ол демдеглээн.

Херээженнер чөвүлелдериниң ажылы үнелелди ап турар. Олар моон-даа соңгаар үе-биле деңге базып, амыдыралчы чугула айтырыгларны шын шиитпирлежип, идепкейин улам көдүрер ужурлуг. Херээженнерниң политиктиг медерелин, амыдыралының культуразын бедидер дээш ажылды шынар талазы-биле чаа бедик деңнелге шиитпирлээр. Идей-политиктиг кижизидилге ажылын кичээңгейниң төвүнге тургузар.

Республикада малчыннарның дыка хөйү өглерде чурттап турар. Амыдыралдың культуразын бедидер дээш хөй талалыг ажылды чорудуп тура, ылаңгыя өглерин агартыр, чараштыр дерир талазы-биле ажылды чер-черге чорудар. Таңды, Улуг-Хем районнарда бо талазы-биле чамдык ажылды чорудуп турарын ол чугаалааш, өске-даа районнарга бо ажылды организастаарының чугулазын демдеглээн.

Херээженнерниң политиктиг медерелин болгаш культурлуг деңнелин бедидер дээш республикада хөй чүүлдер кылдынып турар. Чаа чаңчылдарны нептередир, аныяктарны бедик идейлиг ёзуга кижизидер, школа реформазын боттандырар, ие чаштың кадыын камгалаар талазы-биле ажылды чогуур деңнелге тургузары херээженнер чөвүлелдериниң чугула сорулгазы болуп турар.

В. МААДЫР.

Кызыл хоорайның харылзаа белдиринде оператор А. Н. Борисованы таныыс кижи ховар. Бодунуң күш-ажылын хөй чылдар дургузунда харылзаа белдиринге бараалгадып келген. Келир чылын ол пенсияже үнер. Ооң ниити ажыл стажы 37 чыл четкен.

Александра Николаевна эш-өөрүнге, аңаа келген кижилерге эптиг-ээлдек. Ажылга чаңчыктырып, өөреткен аныяктарының саның айтырарга ол шала бергедей бээр. Ооң ындыг харыызы черле чоктуг.

Оператор А. Н. Борисова Ленинчи юбилей медаль-биле шаңнаткан. «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле ооң кызымак ажылы демдеглеттинген.

ЧУРУКТА: оператор А. Н. Борисова.

М. СУНДУЯНУҢ фотозу.

ТАРАА БОЛГАШ КАҢ

СК-10 «Таганрожец» деп роторлуг чаа комбайнның завод шенелделерин амгы үеде Соңгу Кавказтың машина хынаар станциязының дуржулга ажыл-агыйының шөлдеринде кылып турар. Дуржулга ажыл-агыйының кол агроному Сергей Ковалев, Таганрогтуң Конструктор бюрозунуң кол конструктору Юрий Ярмашев болгаш шенекчи-чолаачы Николай Галинский оларның (солагай талада он талазынче) чаа машинаның аргаларын, шынарын чугаалажып көрүп турары.

* * *

Таганрогтуң металлургия заводу — адырның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Чүгле бо чылын безин ол коллектив пландан ажыр 2400 тонна прокатты, 4240 тонна хоолайларны, 1700 тонна каңны бүдүрген.

Оңза даалгаларны күүседиринге —«Дон» деп чаа комбайннарны бүдүреринге чугула тускай продукцияны белеткээринге ол бүдүрүлге чериниң каңын ажыглап турар. Тарааның болгаш каңның кады ажылдажылгазы, Кадыыр болгаш Масканың эвилели улам-на быжыгып турар.

Таганрогтуң металлургия заводунуң ийиги мартен цехиниң каң ээлдирикчилери кыска чапсар үезинде. Соок сүт ажылчыннарга кажангызындан-даа эргежок чугула болган (адаанда чурукта).

Б. КАВАШКИННИҢ, Е. НЕДЕРИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының аныяктары чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киириштирип турар.

Аныяк саанчыларның арасында социалистиг чарышка эжишкилер Татьяна Моңгуш, Татьяна Маадыр-оол тиилекчилер болган.

Шалыпчы кыстарның кайызы-даа боттарында быжыглаттынганы саар 19 баш инектеринден 157 килограмм чедир сүттү хүнде-ле саап бүдүрүп турар. Инек бүрүзүнге онаашттыр ортумаа-биле сагган сүт — 9—10 килограмм.

Аныяк ишчилер мал чемнериниң белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар.

Т. НУРСАТ.

Улуг-Хем район.

ХООЧУННУҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Н. А. Астратковтуң чурттап турар бажыңының эжиинде беш адырлыг сылдыс көстүп келген. Ол дээрге, Николай Иванович дайын киржикчилериниң бирээзи деп демдек-тир. Нарва хоорайның № 1 школазының Александр Матросов аттыг дружиназының пионерлери шефке ону алган.

Балыглаткан черлери хар-назы улгатканы-биле бо-ла аарый бээр апарган. Чамдыкта библиотека, магазин чедери, чаа солуннар-даа садып алыры берге апаар, ынчангаш пионерлериниң дузазынга фронтучунуң өөрүшкүзү улуг.

Николай Ивановичтиң уругларның сагыш салыышкынынга өөрүп четтиргенин илередип, бодунуң фронтучу альбомун школа музейинге белекке берген. Ында чуруктардан Николай Иванович-биле дайынның оруун эрткен солдаттарны тодарадырынга дузалаан. Ылаңгыя ооң чураан чуруктары улуг үнелиг болган. Н. Астратков дайынның берге чылдарында бээзин блокнот, карандашты салбайн, фронт амыдыралын, дайынчыларның овур-хевирин, бойдусту, фашистерниң үрегдээн хоорай, суурларын чуруп чораан. Ол ышкаш тайбың ажылын, амыдыралды, төрээн чериниң чараш бойдузун, эрте-бурунгу Нарваның төөгү тураскаалдарын көргүскен чээрби ажыг чуруктарны ол школага белек кылдыр берген.

Е. КАПОВ.

СЭТА-ның корр.

ЧЕДИИШКИННЕР ТУРЗА-ДАА...

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюн тележтиг ажыл-иш-биле уткуур дээш, он бирги беш чылдың дөрткү чылынче кирип тура, бедиткен социалистиг хүлээлгелерин боттарынга алган. Планныг онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүседир дээш чарышты дээштиг организастап келгенинин ачызында мал ажылының продуктуларын күрүнеге бирги чартык чылда садар планны мынчаар боттандырган. Малчыннарның, саанчыларның шудургу ажыл-ижиниң ачызында күрүнеге сүт садар план 109,4, эъттин — 174, дүктүү — 135,7 хуу күүсеттинген.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле планныг даалгавысты күүседиринге саанчылар Ичин Ондар, Кокур Санаа, Шагармаа Моңгуш болгаш өскелериниң-даа киирген үлүг-хуузу улуг. Саанчылар ортузунга хөй сүттү саап алыр дээш калбарган социалистиг чарышка инек бүрүзүнден 827 килограмм сүттү саап алган Ичин Ондар чарыштың тиилекчизи.

Совхозтуң механизаторлары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге чорутканын демдеглевесе чогуур. Механизаторлар Оюн-оол Моңгуш, Эрес-оол Сарыглар, Сергей Ооржак, Дөртен-оол Ондар, Удай-оол Моңгуш болгаш өскелер-даа бирги чартык чылда социалистиг чарыштың мурнакчылары болган. Бирги чартык чылдың планныг онаалдаларын боттандырарынга чолаачылар Мөге-Хүрең Хунай-оол, Кызыл-оол Моңгуш, Седен Доңгак, Эрес-оол Моңгуш тележтиг үлүг-хуузун киирген-нер.

Совхозтуң экономиказын улам быжыглаары-биле ажылдың депшилгелиг аргаларын ажыглап турар апарган. Бо чылдың эгезинден эгелеп коллективтиг кереэ ёзугаар ажылдаар бир бригаданы, бир звенону тургускан. Депшилгелиг арга-же шилчээн бригаданы Д. С. Шүүче, механизастаттынган звенону Д. Ш. Түлүш удуртуп турар.

Бистиң ажылывыста чамдык чедип алдынган чедиишкиннер-биле черглештир чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй. Малдан чаш төл алыр талазы-биле планын совхоз күүсетпээн. Төрүүр 100 хойга онаашттыр 54 хураган, 100 баш инектен 50 бызаа камгалап алдынганы совхозтуң мал ажылының талазы-биле тускай эртемниглериниң, совхоз дирекциязының болгаш профэвилел комитединиң четпес ажылын херечилеп турар.

Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелеривисти амыдыралга чедиишкинниг боттандырып, юбилейлиг күш-ажылчы белектерлиг уткуур, республикада чарлаттынган мал чемин белеткээрниң шалыпчы айында мал чемин белеткеп турарларның ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды дээштиг организастап тургаш, ниитиниң малынга четчир саңныг мал чемнерин курлавырлап алыр дээш шудургу ажылдаар бис.

Е. САТ,

совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

ТИИЛЕКЧИ БОЛГАН

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш чарыштың тугун бедик тудуп турарлар.

Ажыл-агый чартык чылда күрүнеге сүт садарының планын 101,1, эътти 104,5, дүктү 116,7 хуу күүседип, районда ажыл-агыйлар арасында социалистиг чарышка тиилекчи болган. СЭКП райкомунуң, улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчир кызыл тугун совхозтуң ажыл-ишчилеринге тывыскан.

Саанчылар Ольга Санаажык, Александра Доо, Хеймерек Чаш-оол, хойжулардан 100 хойга онаашттыр 100 хураганы алган Меңгер-оол Доңгак, 100 өшкүден 102 анайны алган малчын Василий Доржу оларга коллектив чоргаарланыр.

К. ХЕРТЕК.

101 ХУУ

«Шагонартяжстрой» тресте Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу И. М. Карповтуң удурткан монтажниктер бригадазы Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, юбилейлиг чылдың бирги чартыында тудуг-монтаж ажылдарының планын 101 хуу күүсеткен. Тудугжулар аңаа улам сорук кирип, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 790 муң рубльдиң ажылдарын күүседирин хүлээнгеш, кызымак ажылдап турарлар. Тудугжуларның байырлалы — удавас болур.

Тудугжунуң хүнүнге тураскаадып тудуг объектилериниң тударының болгаш ажыглалга киирериниң талазы-биле бо чылдың июль 12-ден август 12-ге чедир шалыпчы айны районда чарлаан.

Бистиң корр.

ҮЕНИ МУРНААН

Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя» деп аттыг чарышта идепкейлиг киржип турар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары чартык чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткеш, үени мурнап турар.

«КамАЗ» автомобильдиң чолаачызы Владимир Капелюшин бо хүннерге чедир план ёзугаар 280774 тонна-километрни ажылдап кылыр тургаш, 332862-ни күүседип, улус ажыл-агыйынга 970 тонна ниизы-бүрү чүъктерни сөөрткен.

Республиканың юбилейи чоокшулаан тудум автобүдүрүлгеде мурнакчыларның саны немежип турар.

Бистиң корр.

ИЕНИҢ ЧОРГААРАЛЫ КАЙЫЛ?

Совет херээжен, ие херээжен. Бистиң чургувуста олар хүндүткелдиг. Ол —ажыл-ишчи кижи, бодунуң төлүнүң аас-кежииниң чаянчызы, бүгүнүң иези, өг-бүлениң өөрүшкүзүнүң тудукчузу. Ынчангаш уруглары, оолдары аңаа кезээ мөңгеде үнелеп четпес өрелиг. Оларның дугайында хөй-хөй номнарны бижээн, ырларны болгаш шүлүглерни иелерге тураскааткан.

Херээжен ажыл-ишчи, ие херээжен, уруглар болгаш өг-бүле дугайында сагыш салыышкын — бистиң социалистиг ниитилелдиң хоойлузу болу берген. Ие кижи божуур мурнунда, божаан соонда узун хуусаалыг, төлевирлиг шөлээлерин ап, хөй уруглуг база бот-иелерге күрүне дузаламчызын көргүзүп турар. Оларның ачы-буяны бо хире үнелелдиг. Херээженнерниң ажылдап, чурттаарының байдалдарын экижидер дээш боттандырып турар хемчеглер хөй талалыг. Чурттаалга бажыңнарының, ясли-садтарының, кадык камгалал албан черлериниң четкилери калбарган. Чалыы салгалды өөредип, кижизидеринге, оларны амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээринге ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының боттанып ээлзээни улуг ужур-дузалыг.

Ие болурун бисте эң-не бедик патриоттуг, эрес-маадырлыг чорукка деңнеп. Маадыр ие деп бедик атты тывысып турар. Шынап-ла, ие херээжениниң алдар-ады, ачы-буяны ол хире улуг болгаш бедик харысалгалыг-дыр.

Бо хире чаагай үеде ол буянныг, ындыктыг атты үнелевейн, хөйнүң мурнунга бодунуң төлеп чок, чыдып калган чорууп көргүзүп, ниитилелдиң «чашпаны» болуп чоруур ийи-чаңгыс херээженнер дугайында киленниг чагаалар редакцияга база келгилээр-дир. Ону номчуп орарга, кижиниң баары ажып, сагышка хөй-ле чүүлдер киргилээр. Ол чагааларның «маадырларын» мацаа адап, ындыгларны канчаар көрүп турарывысты илергейлеп көрээлиңер.

Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажы суур чурттуг Раиса Сарыгларның дугайында хөөнге дээптер чагаа оларның арасында бар. Чаа үжен хар ажып чоруур ол аныяк кижи төрелдериниң арасынга өзүп, сес классты дооскан. Бистиң чуртувуста аныяк өскенге, херээженнерге берген эргелерни ажыглааш, ооң ындай өөренип, тускай мергежил шилип алгаш, ажылдап-даа болур, аас-кежиикче оруқ ажык турган-дыр. А Раиса Кооповна бүрүнгээр турушкуттуг базымны кылбаан. Харын хоорай, суурлар кезип, ажыктыг ажыл кылбайн тояп, туткуштанып, төлеп чок чорукче чүглүп бар чыткан.

Ол өйде безин өөрүшкү, аас-кежик ооң мурнунга чайнай берген. Бай-Тайга чурттуг аныяк оол Э-биле чурттаалганы туда бергеннер. Ийи уруглут-даа апарганнар. Төрелдериниң, аныяк өг-бүлениң өөрүшкү-маңнайы кайы хире турган.

Ынчалза-даа өг-бүлезинге арыг, шынчызын, ие кижиниң ачы-буянын уругларынга көргүзер туржук, аваның харысалга-хүлээлгезин ол утту каапкан. Өөрүшкү узак аъттың маңы дег, үр-даа болбаан. Буянныг сеткилин оскунган «ава» тумзи аразынче эштип чорупкан. Хая-даа көрүнмээн. Шынап-ла бо кижиниң чоргааралы кайыл?

Ооң соонда ийи-үш чыл шуужуп эрткен. Раиса Кооповна боду ышкаш арагачы бир-ле кижи-биле тенип чоруп турган. Шак-ла ынчан Чадаанага шеригден келген аныяк оол Ф-биле таныжып, аксы-сөзүн берип, халашкан солдаттың арыг чүрээн кандыг-бир-ле арга-биле туда берип-тир. Аныяк оол чаа душтуун мурнунда өг-бүлезин каттап уламчылап деп кайын билген дел. Куда-дойну эрттирген-даа. Чыл эрткен — ук өг-бүлеге бир оол, ийи-үш чыл эрткенде — кыс урут төрүттүнгеннер. Ынчалза-даа чүге-ле ийик Раисаның «хоочузу» киргеш, оът баштаан өшкү дег ийиги өг-бүлезинге база доктаавайн барып-тыр. Бир-ле катап улчуп чорук-чорук ийиги өг-бүлезинге муң-ие чедип келген. «Ана эки чурттаар. урут-дарыымны азыраар мен» деп сөзүн бээрге, ашаа урут-дарыын бодааш бүзүрээн. «Үр-даа болбаанда Ф. бир хүн шаапы алган. Кадайынга 48 хире рубльди санап бергеш, ажылдап чоруй барган. Кежээ чаның келирге кадайы-даа чок, от-көс чок ээн черде ажы-төлү доңган, аштаан-суксаан олурганнар». Ашааның берген акшазы, паспорту, шериг билетин, ажаалга кассазының дептери кайда боор, чок. Ол-ла хевээр уттуучал «ава» келбейн барган. Ийиги өг-бүлезинге ийи бичии чаштарны ыглыдыр каапкаш, төрээн иези мынчага чедир тояп чоруур.

Бо хире сайзырангай чагай үеде иениң алдар-адын, харысалгазын бодавас, ийи өг-бүлени, ында дөрт ажы-төлдү өскүссүреди каап тар деп чүве берге-ле-дир!

> *Боданганы*
> *ботка херек*

База бир чагаа бо. Ону Улуг-Хемниң Торгалыг суурдан чорутукан. Оон утказы мындыг. Шынап-ла элдептиг чүве. Евдокия Хуурак-оол дээрзи ук суурда чурттап турар Ирина М-ның чажындан тура өдержип өскен эжи чүвең ирги. 1978 чылда Ира Өвүрге Владимир Моңгуш деп хып дээн аныяк оол-биле өг-бүле туткан. Эжи оол шеригже чоруй баарга арыг сеткилдиг кыс ону ийи чыл манаан. Өг-бүлеге ийи уруг төрүттүнүп, аас-кежик кызыгаар чок турган.

Ынчалза-даа... Ираның чагаазында мындыг одурутлар бар: «Бичиивистен кады ойнап өскен эжим Дуся Хуурак-оолду өөм ээзи Владимир Моңгуш-биле таныштырып каан кижи мен. Амыдырал-чурттаалгавысты Дуся үзе кире бээр деп дүжевейн-даа чораан мен шынныг...»

Ираның ашаа Владимир Хандагайтыда тудуг-септелге участогунга экономистеп тургаш. Кызылче командировкалааш, он ийи хонгаш келген. Ол келирде Дусяны эдертип алган болган. Эжи келирге Ира аажок өөрээн. Ынчалза-даа оон аажызының чиктии кончуг апарган болган. Володя тургаш:

— Дуся-биле чурттаар кижи мен—дээн.

— Володяга ынак мен. Ийе, чурттаар дээш бис!—деп, ажыг сестерин. аас хүнде чаңнык дег сөглеп дүжүргеннер-даа.

Дорамчылаткан ие Ира бодун быжыг туттунуп, чүгле дан атсып алгаш, эртенинде ийи уруун эдерткеш, чанып чорупкан.

Дуся боду база-ла урут-дарыглыг ие хирезинде доп баарлыың көргүзүп, өг-бүлениң чурттаалгазын үзе кирген.

Владимир биле Дуся чүгле бир ай чурттааш, чес-холазы көстүп, чарылган. Дуся оон Тес-Хемниң О. Шыныага баргаш база «хоочузу» кирип, бир кижиниң чүрээн тудуп, өг-бүле болу берген сураглыг. Кандыг мөзүлүг кижи дээрил ону? Дусяның арын-нүүрү кайыл? Шак ындыг амыдыралда аас-кежик бар бе?

Үстүнде адааныывыс Раиса Сарыглар, Евдокия Хуурак-оол оларны сойгалап тура, оларның дузаанга алзыпкан эр кижилерни «эр-хейлер» дивейн-дир бис. Владимир Моңгуштуң арын-нүүрү, ат-алдары кайыл? Чаңгыс хүнүң чурттаалгазын бодаар кижилер чогум-на ол ышкажыл!

Черле ынчаш, бистиң арывыста арын-нүүрүн бодавас, улут-биче кижилерни хүндүлеп билбес, ыят чок херээжей кижилерниң ам-даа бары хараадангчыг. Коллективинде улуг, биче кижилерни хөме таварып чоруур, хүндүлеп билбес эмин эрттир туразы улуг, эвилен чорукка бодуун кижизиппээн херээжен кижилерниң бирээзинге Кызылдың хлеб заводунуң ажылчыны Варвара Чоодуну хамаарыштырып болур. Черле ынчаш, чамдык херээженнерниң иштинде эш-өөрүн дора бодаар, оон эрткеш арага-дарыже хандыкшыыр, чалчыттынар, кедерезе улуска хол дээр, хоойлу-дүрүмнуң негелделерин билбес кижилер таварышкылаары чажыт эвес. Өске-даа ындыг фактыларны илереткен чагаалар редакцияга келген.

Үстүнде ады үнген херээженнер кайы-бир хоорай, кожээ Советтиң девискээринде чурттап турары билдингир. А ында херээженнер чөвүлелдери, хөй-нияти организацияларлары оларның ындыг төлеп чок чорууң канчаар көрүп, чогуур хемчеглерин ап турган ирги бе? Бо дугайын чагааларның авторлары биживаэн харааданчыг. Бир эвес хемчег албайн келген болза, ындыгларны чүге бажын эттендирип турарыл? Айтырыгны шиитпирлээр тургузары — үениң негелдези-дир.

РЕДАКЦИЯДАН: Херээжен кижи, ие кижи ниитилелдиң мурнунга бедик мөзү-шынарларлыг болур хүлээлгезин күүседир ужурлуг. Бистиң хөй-хөй херээженнеривис аңаа төлептиин көргүзүп келгеннер болгай.

Бөгүн бо материалды парлавышаан, херээжен кижиниң, ие херээженниң арын-нүүрүнүң, бедик хүлээлгезиниң, чоргааралының, амыдыралчы идепкейлиг турушунуң дугайында айтырыгаан кодуруп, аңаа хамаарыштыр бодалдарын илергейлээринче номчукчуну чалады.

ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНДА

«Тыва кодээ тудуг» трестиниң Самагалдайда № 1070 КМК-зының коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле калбарган чарышка эки киржилгелиг болуп, бо чылдың бирги чартыында чединишкинниг ажылдаан. КМК бирги чартык чылда дөрт хөй кажаазы кылыр турган, 5-ти ажыглалда киирген. Ол-ла үе дургузунда 1269 дөрбелчин метр чурттаалга бажыңнарын тудар турган, 1551 дөрбелчин метрин кылып, планын ажыр күүсеткен. Ниити көргүзүглер талазы-биле № 1070 КМК «Тыва кодээ тудуг» тресте кескү черни ээлеп, оон материал-техниктиг баазазы чылдан чылче экижип орар. Ол дээрге тудугжуларның хура-соруктуг ажыл-херээниң түңнели-дир.

Маңаа чамдык чижектен немей киирейн. Бирги чартык чылда бир кижи 7170 рубльдиң продукциязын бүдүрери көрдүнген болза, херек кырында ол 7339 рубль болган. Чартык чылда бир ажылчын 1413 рубльди ажылдап алыр турган, а шынында оон ажыл төлевиринге 1420 рубльди чарыгдаан. Моон алгаш көөрге, КМК-да айда ортумак ажыл төлевири 254 рубль бооп турар. Багай эвес көргүзүглер. КМК-ның администрациязының, партия болгаш профсоюз комитеттериниң ажылчыннарның амыдырал - чурттаалгазын экижидеринче кичээнгей салып, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап келгениниң түңнели ындыг болган.

КМК коллективи бирги чартык чылда 832 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 941 муң рубльге күүсеткен. Бо чылдың бирги чартыында Тес-Хем районнуң бүдүрүлге коллективтериниң аразында чарлаттынган социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алгаш, СЭКП Тес-Хем райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Коллективте кылган ажылының шынары, тудуг материалдарының камналгазы дээш шалыпкын, үре-түңнелдиг ажылдап турар бригадалар болгаш звенолар эвээш эвес. Бригадирлер Р. И. Даниловтуң, Ч. Сыраттың тудугжулар, Н. Дугурнуң шеверлекчи бригадалары мурнуку одуругда чоруп орарлар.

КМК-ның хоочун бызанчы-бетонщиги бригадир Р. И. Даниловка баштаткан 8 кижи составтыг бригадазы чүгле бистиң КМК-дан эвес, харын даа «Тыва кодээ тудуг» тресте мурнакчы коллективтер санында кирип турар. Чартык чылда ол бригада бир кижиге оналаштыр 29 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылган. Мурнакчы коллектив РСФСР-ниң Кодээ тудуг министерствозунуң мурнакчы тудуг бригадаларының одуруунче кирген.

Колонналың ажыл-херээнде чединишкиннер-биле кады четпестерни чок деп болбас. Коллектив бүдүрүлге тудугларынга шиңгээдип алза чогуур капитал салыышкынын чедир ажыглап шыдаваан, «Чодураа» совхозта машина-трактор парыгының, «Тес-Хем» совхозта 200 инек кирер комплекстиң тудуу оожум темпиже шилчээн. Бо тудугларның шуудавайн турарында чылдагааннар бар. Демир-бетон кылыглар, цемент ышкаш чугула тудуг материалдарының чедишпезинден ол объектилер анаа туруп берген. База бир кол чылдагаан болза, бедик мергежилдиг дашчыларның, бетонщиктерниң чедишпези, бо талазы-биле кадрларны четпес белеткеп турары. Тудуг материалдарын камнаар, хумагалаары дээш ажылды чорудуп турза-даа, ону чогуур деңнелге чедир шиитпирлеп шыдаваан.

КМК-ның «О.-Шынаа», «Кызыгаар» совхозтарда, «Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбырында участоктарында тудуг материалдарын оорлаар, ону сагыштыы-биле үрээр чоруктар бар. «О. Шынаа», «Кызыгаар» совхозтарда кылдынган тудугларның шынары куду. Ол төлевилел-смета документилеринге дүүшпейн турар.

Бо коллективте сагылга-чурум үрээр, ажыл-шагы үзер, арагалаар чоруктар ам-даа читпээн. Сорулга болза ону үндезини-биле чок кылыры. Оон ыңай кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун болдурбазы — ажылда четпестерни эдип алырынга биче эвес салдарлыг болгай.

№ 1070 КМК-ның ийиги чартык чылда бүдүрер ажылдары, планныг оналдалары хөй. Районнуң дөрт совхозунда кержээлиг тудуг ажылдарын планда көрдүнген хуусаазында ажыглаалга киирер дээш Совет Тываның 40 чылынга уткуштур калбарган чарышка КМК коллективи бир демниг киржип турар.

К. СУВАНДИИ,
Самагалдайда № 1070 КМК-ның бызанчы-бетонщиги.

Ажыл кылбас кижи чем чивес

КЫНЧЫКТЫРБАС ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНАР

Бо чылын «Шын» солунуң арыннарынга бо рубрика көстүп келген. Оон материалдары ажыктыг ажыл кылбас чалгааларны, мангысталчак амыдыралдыг кижилерни илередип турар. Бодунуң билиин, күжүн Төрээн чуртунга бараалгатпайн, азырадыкчы хөөнүг чурттап чоруур мангысталчак кижилерге хамаарыштыр үнген материалдар чамдык черлерде хоойлу-дүрүм органнарынга, хөй-ниити организацияларынга дээштиг ажылды чорударының дүлгүүрүн тывыскан, а мангысталчактарны боданырынче албадаан.

Бо талазы-биле чугаага кыска түңнел бээри-биле редакция республиканың иштики херектер министри В. Б. Кара-Салдан дилээн, оон чүүлүн бөгүн парладывыс.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму хоойлу-дүрүм камгалаар органнарга хамаарыштыр база тодаргай сорулганы салган. СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко ук Пленумга чугаазынга Хоойлу мурнунга кижи бүрүзүнүң деп харысалгалыын, оон ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаарынче угланганын онзалап демдеглээн.

Республиканың иштики херектер органнарының ажылдакчыларының кылып чорудуп турар хөй талалыг ажылынга ук Пленумнуң шиитпирлери дайынчы программа болур. Ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар болгаш хулиганнаар чоруктарга удур демиселди чер-черде партия, совет органнар-биле бир демнии чорударывыска ол улуг деткимче болур дээрзин айтыр апаар.

Сөөлгү үеде «Шын» солуннуң арыннарынга «Ажыл кылбас кижи чем чивес» деп рубриканың адаанга дыка хөй материалдар парлаттынган. ССРЭ Конституциязының 60 дугаар чүүлүнде кирген одуругларны хажыдып, ажыктыг ажыл кылбайн, мангысталчак амыдыралдыг чурттап чоруур кижилерниң дугайында ук солуннуң шын айтырыг көдүргени «Шында» үнген материалдар арагачылар-биле, мангысталчак амыдыралдыглар-биле демиселди чорудар талазы-биле иштики херектер килдистериниң ажылынга улуг дузалыг болган дээрзин демдеглээр апаар.

Бо чылдың баштайгы чартыында иштики херектер органнарының ажылдакчылары мангысталчак амыдыралдыг дыка хөй кижилерни илереткеш, олар-биле тускай беседаларны кылып, боттуг ажылдарны чорудуп. Үр үениң дургузунда ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн келген кижилерни кеземче херээнге онаагаш, улус судтарынче шилчиткен. Олар РСФСР-ниң КХ-нуң 109, 341 чүүлдери-биле хосталгазын казыттырып шииттиргеннер.

Мангысталчак арга-биле чурттап чоруур кижилерни илередири — иштики херектер органнарының ажылдакчыларының дөрт хүлээлгези. Ындыг байдалда чурттап чоруур деп факт-барымдаа бар болза, ону тодарадыры-биле шагдаа черинче келдиртирин хоойлуда көрген. Ол барымдаалар бадыткаттынар болза, иштики херектер органнары мангысталчак амыдыралдыг кижиге хамаарыштыр тускай хемчеглерни алыр.

Мангысталчак амыдыралдыг кижилерни сойгалаан «Шын» солунда материалдарны чер-черде иштики херектер органнарының ажылдакчылары өөренип көрүп турар. Ынчангаш, ындыгларга хамаарыштыр дээштиг хемчеглерни алыры-биле республиканың бардык район бүрүзүнге профилактиканы эрттиргилээн, ол ам-даа уламчылаар. Ааштагдаа ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар.

Солунда парлаттынган материалдарның ээн-биле база чер-черде партия, совет органнарның удуртулгазы-биле бо чылдың бирги чартыында мангысталчак амыдыралдыгларга удур ап турар хемчеглеривис эээн дээштиг болгаш үре-түңнелдиг болган дээрзин демдеглээри чугула. 1984 чылдың бирги чартыында бо талазы-биле алган хемчеглеривис эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 41 хуу хөй болган. Оон иштинде Кызыл хоорайга 17 хуу, Улуг-Хем районга 4 катап хөй болган. Бо дээрге ажыл кылбас кижилерниң санының өскениниң эвес, а ындыгларны илерединиң тыварының идепкейжээниниң бадыткап турар саннар дээрзин айтыр апаар.

Мангысталчак амыдыралдыг кижилерге хамаарыштыр кандыг ажылдар кылып чорудуп турар бис? Оон чижээнге Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозка барган профилактика бөлүүнүң ажылын көрээлинер.

Республиканың иштики херектер министерствозунуң коллегия кежигүнүнүң киржилгези-биле тургустунган бөлүк ол совхозка кээп ажыл кылбас кижилерниң, оорлаарынга сундулуктарының, тонанчыларының, арагачыларның даңзызын тургускан. Бөлүктүң кежигүннери Торгалыг, Чодураа суурларда ниитиниң корум-чурумунуң ниити байдалын сайгарып, фермаларга, бригадаларга, школаларга чораашкар.

Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң хажыдыкчылары-биле беседаны профилактика бөлүүнүң кежигүннери кылып, амыдыралдың эки оруундан тайып бар чыдарларга дээштиг сургаал ажылын кылганнар. Ол үеде суурга 18 кижиниң арагадан эмнеткен болгаш оларның аразында ажыл чок турган кижилерни улус ажылы, агыйының түс-түс адырларынга кииргени. Ындыг байдал-биле мурнунда ажыл кылбайн, арагалап турган Ч. Монгуш, Д. Сендажы олар эмнеткен болгаш ажылга киирген.

Мангысталчак амыдыралдыг дээш кеземче херээнге онаары биле РСФСР-ниң КХ-нуң үстүнде чугаалаанывыс 109, 341 чүүлдери-биле шиидерин көрген болгай. Ынчалза-даа мангысталчак амыдыралдың тыптырынга дузалап турар база бир эге хевир бар. Ол чүл дээрге, түр үеде ажыл-агый кылбайн, кандыг-бир чылдагаан тыпкаш, ада-иезинден, дөргүл-төрелдеринден акша-төгерик негээри болур. Оон кескү чижээн чайгы, күскү үелерде Кызылга көрүп болур.

Ындыг чоруктуң тыптып кээп турар чылдагааны мындыг. Кодээ суурларда чурттап турар чамдык оолдар, кыстар чурттуң тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге кирер күзелин илередир. Ол күзелге удурланып ада-ие турбас. Акша-төгерикти чыгкаш, оглун азы уруун ырак оруунче үдээр. Оларның хөй кезии туралааны өөредилге черинче кирип алгаш өөрүшкү маадыйлыг чаным кээр.

А чамдыктары конкурс эртпейн баргылаар. Ол бичии хомудалчыг-даа болза, келир чылын база катап кирериниң шиңгаалдазын дуржаарынга шыңгыы белеткенири негээр. Ынчаар аайлашпайн барган соонда аал оранынче катап чана берген, ажыл-агыйын уламчылаарлар база бар, оларның дугайында кандыг багай сөс чугаалаар боор.

А чамдык аныяктар турар. Өөредилге черинче кирип шыдавайн баргаш, ай-айы-биле хоорай, суурларга туруп бээр. Кылган туткан ажыл-даа чок, өөренип кирген чери-даа чок ол аныяктар таныш-көрүш, төрел-дөргүл улуунуң аал-оранын кезип, ада-иезинден акша-төгерик негеп, мангысталчак амыдыралче, түр-даа үеде болза, шилчий бээр. Көдээде ада-иелер ындыг уруунуң азы оглунуң тонап чоруурун билбейн, өөренип кирген деп бодааш сеткил-биле акша-төгерикти шилчидип бээр. А демги аныяктар ону «хоглуг» амыдыралга ажыглаан, кандыг-даа сорулга чок чашканнап турар. Ындыг «дыштаныкчыларның» аразындан кемхерек үүлгедикчилери база үнүп турар.

Мынчаар тоянчы, мангысталчак амыдыралче кирериниң оруун «тып» бар чыдарларны илередир дээш иштики херектер органнарының ажылдакчылары бүгү хемчеглерни алыр. Ындыг-даа болза, ол ажылды чер-чер Советтериниң күүселдезин база холга алыры чугула. Ук Советтиң депкааларындан кым өөренип азы ажылдап чоруткаш, кайда-даа барганы билдинмес чоруп турары оларга база илдеп болгай. Ындыгларны учётка ап, тус черлерниң иштики херектер органнарынга дыңнадыры чугула.

Мангысталчак амыдыралдыг болгаш хөй-ниитиниң өске-даа корум-чурумун хажыдар чоруктарга удур демиселди бирги ээлчегде милиция органнары чорудар ужурлуг дээрзин билдингир. Бо талазы-биле ниити дуржуга Хову-Аксының милиция салбырында мөөңнеттинген. Дуржулгалыг ажылдакчы Н. Н. Курлинниң удуртканы ол салбырның ажылдакчылары ниитиниң корум-чурум камгалалын суурнуң хөй-ниити организацияларын-биле бир демниг чорудуп турар. Оон уламындан корум-чурум хажыдыышкыны мында эвээжээн, суурда мангысталчак амыдыралдыг чангыс-даа кижи чок деп дидими-биле чугаалап болур.

Мангысталчак амыдыралдыг кижилер — ниитилелге хора чедирикчилери. Олар өстүрүп, өөредип каавыл-даа бодавайн, ниитилелге ажыктыг чүнү-даа бербейн чурттап чоруурлар. Оларга удур демиселди бүгү кижилер чорударга ам түңнелдиг болур.

В. КАРА-САЛ.
Тыва АССР-ниң иштики херектер министри.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Броцлав — бурунгу шагның болгаш мөңгеде аныяк хоорай.

Бузундулардан улусчу эрге-чагырганың чылдарында катап тургустунган хоорай амгы үеде республиканың экономиказының болгаш культуразының чугула төптериниң бирээзи болган. Броцлавтың машина тудукчуларының продукциязы — чиге айтыр механиканың кылыглары, электровозтар, вагоннар, электроннуг санаалга машиналары болгаш өске-даа чүүлдер бүгү делегейге алдаржып, сурагжаан. Ол хоорай бурунгу шагның шылгараңгай чогаалдары-биле, амгы үениң уран чүүл мастерлериниң кылыглары-биле байлак болуп турар. Польшаның болгаш оон чонунуң төөгүзүнге алдарлыг эвээш эвес арыннарны Броцлав киирген, ынчаарга «Делегей хоорайы» деп хүндүлүг атты Броцлав чоргаарал-биле эдилеп турар. Ол атты Тайбынның Бүгү-делегей чөвүлели 1948 чылда хоорайга тывыскан турган. Тайбынны камгалаан культура ажылдакчыларының конгрези 1948 чылда Броцлавка болган.

ЧУРУКТА: «Броцлав — делегей хоорайы».
В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

1. БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛ

Улусчу Польшаның 40 чылын социалистиг дем каттыштырылгазы бузулбас чаңгыс эптиг болгаш сырый каттыжыышкынның байдалында демдеглээн. Варшавага болган байырлалдарга акы-дунма чурттарның делегациялары киришкен. Совет делегациязын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов баштап чораан. Польшаның соон дарый улусчу эрге-чагырганың 40 чылын социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары база демдеглээр, а келир чылдың майда бистиң ниити байырлалывысты — фашизмни ашкан Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглээр, ол Тиилелге делегей хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазынга эң ханы салдарын чедирген.

Фашизмни болгаш япон милитаризмни чылча шаканының соонда Европаның болгаш Азияның чамдык чурттарының боттандырганы улусчу-демократтыг болгаш социалистиг революциялар оларның социал болгаш национал долу хосталгазын хандырган. Ол төөгүлүг эргилдениң ужур-дузазын үнелеп чедери безин берге. Ындыг-ла үр эвес хуусаада социализм дыка хөй чурттарда бадыткаттынып тургустунган, оларның улусчалынга ол дээрге хан-дамырындан херек болуп, амгы үениң күчүлүг күжү апарган.

Польша Улус Республика база ол дем каттыштырылгазының долу эргелиг болгаш чугула кежигүнү боду берген. Чаңгыс салгалдың амыдыралының дургузунда безин Польшага кайгамчыктыг социал чаалап алыышкыннар чедип алдынган: ажыл чокталы бээр чоруктуң чок кылган, өөредилге болгаш эртем, кадык камгалалы, национал культура бедик деңнелче көдүрлээн. Польша сайзыраңгай, индустриалдыг социалистиг күрүне апарган.

Ол-ла бүгүнү польша улус эвээш эвес бергелерни ажып эртип тура чедип алган. Социализмниң турушталарын божаннадып баксырадыры, Польшаның социализмче хөгжүлдезин шаптыктаарын, ону дедир тыртарын империалистер каш удаа оралдашкан. Ону чедип алыр дээш Каттышкан Штаттар болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттары чүнүң-даа мурнунга доктаавайн турарын сөөлгү чылдарның болуушкуннары тодаргай көргүзүп турар. Экономиктиг «кызамдаашкыннарны» олар калбаа-биле ажыглаан, бодунуң хемчээлдериниң талазы-биле аажок улуг идеологтуг агрессияны өөскүдүп, социализмниң адын баксырадыры, социалистиг тургузугнуң үндезиннерин божаннадыры, Польшаның оон шыңчы өнүктеринден болгаш эвилелчилеринден чарып алыры чүүл-бүрү арга-биле кызыдып турар.

Аңгы дайзыннарынга удур демиселинге Польша чааскаан эвес. Ол болза, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү-ле экономиктиг болгаш шериг күчүзүнге, бирги ээлчегде Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузаламжылга дугайында акы-дуңмалышкының улусту кезээде каттыштырып келген керээ-биле быжыглаттынган совет-польша бузулбас эвилелге даянып турар.

Делегейде амгы дүшкүүрлүг байдалда социализмниң акы-дунма чурттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын бүгү хемчег-биле быжыглаары, делегей ареназынга оларның сырый демниг хөделиишкини онза ужур-дузалыг болуп бар чыдар. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң милитарисчи дайылдырак угланыышкынынга социалистиг дем каттыштырылгазы чурттары ядролуг дайын кыжанмышкан кижи төрелгетениң чайладып алыры че угланган боттуг, тайбын инициативаларын калбак программазын удурланыштыр тургузуп турар. Оларның тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкынның боттандырарының дээштиг чепсээ, Европага тайбыңым камгалал арттыраранының чугула фактору Варшава Керээзи болур. Ол оон бүгү киржикчилериниң айыыл чок чоруун болгаш кызыгаарларының үрелбес чогуп идегелдиг хандырып, реваншизм чимээнишкиннериңден быжыг камгалал болуп турар.

2. НИКАРАГУА ТУДУП-ДАА, ДЕМИСЕЖИП-ДАА ТУРАР

Никарагуа — төв-америк улуг эвес чурт — улусчу, демократтыг, антиимпериалистиг революциязының беш чыл оюн демдеглээн. Ол кыска хуусааның дургузунда 3 миллион никарагуа улус Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң удуртулгазы-биле сеткил өөрүнчүг чединишкиннерни чедип алган. Чуртка революция тиилээниниң соон дарый-ла бижик билбес чоруктуу узуткаарының кампаниязы эгелээн, банкыларны национализастаан, даштыкы садыгны күрүне контролюнга алган. Чон ажылдаар, черин ажыглаар, өөренир болгаш кадыын камгаладыр, чурттаалга бажыңын алыр, боттарының массалыг организацияларын тургузар эргени алган.

Ол-ла бүгү чединишкиннер иштики болгаш даштыкы реакцияга удур маадырлыг шудургу демиселге чедип алдынган. Улусчу эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден-не америк империализм никарагуаларның хосталгазын болгаш хамаарыштыр чорууш таптай базар сорулганы салып алган. Вашингтон хөлезиленикчилер шериин Никарагуага удур октааш, үптээрин, өлүрүп кырарын, үрегдээрин оларга дужааган. Рейганның администрациязы Никарагуага хамаарыштыр күрүне терроризминиң политиказын чорудуп турар. Америк империализминиң политиказындан эң дерзии албадаашкын болгаш күчү дүрүүшкүнүг кажангызындан-даа артык илергейлеттинип келген. Гитлерниң болгаш оон ноштанчыларының үезинден бээр чаңгыс-даа чазак ам Вашингтоннуң Никарагуага хамаарыштыр кылып турары ышкаш, бот-эргелиг күрүнелерге удур шуут чепсектиг хоралаашкыннарны ажыглаар дээн бодалын мынчалдыр аажок ажыы-биле болгаш ыят чогу-биле чарлап көрбээн.

Вашингтоннуң буруузу-биле чуртка онза байдалды чарлап тургузар, муң-муң ажылчыннарны болгаш тараачыннарны төрээн чурту камгалаарынче чорудар ужурга таварышкан бис, олар бөгүн Сандиночу улусчу армияның болгаш улусчу милицияның хүрээлелинге туруп алгаш, дайзыннарга ойтур шавыышкынны берип турар деп, Никарагуаның удуртукчузу Д. Ортега онзалап демдеглээн. АКШ-тың империалистиг агрессиязының уржуу-биле чүгле сөөлгү үш чартык чылдың дургузунда безин 7,5 муң никарагуа кижилер амы-тынындан чарылган. Никарагуаның экономиказы база улуг каража-коралга таварышкан, ол ногаралга 2 миллиард кордоб акша айыл турар.

Онзагай байдал турзажок, Сандиночу чазак чурттуң төөгүзүнде бир-ле дугаарында ёзулуг хостуг демократтыг соңгуулданы ноябрьда эрттирер дээн. Ол дидим базым Вашингтонга калчаалыг дембээрээшкиннин хайныктырын үндүрген. Революциязының чаалап алыышкыннарын тура-соруктуң хостуг илерели-биле быжыглаарынга никарагуа улустуң белеткениш турарынга эптежир хөөн АКШ-та чок. Хоптан, нүгүлдээрниң бо талазы-биле калбарган дерзии кампаниязын президент Рейган шуут боду баштай берген. «Коммунистиг кыжанып пештерелин болдурбас мен деп кыжанмышаан, Никарагуага удур өнчүк-чөнгээлиг кыжаныкчы чүлчүрүүшкүннарны ол ам шуут хүнүң кылып турар.

Ынчалзажок Рейган болгаш оон чалчалары чеже-даа дерзиилеп хөделир чүве болза, америк империализм төөгү дугуйунуң бурунгаар шимчээшкинниң ара доктаадып шыдавас! Бүгү делегейниң бүгү-ле ак сеткилдиг кижилери — Никарагуаның талазында. Хосталганың кежиин биле берген болгаш бүгү делегейге калбаа-биле деткиттирип турар улустуң тура-соруун сыгар дег ындыг күш чок.

3. ИЗРАИЛЬ: КРИЗИС ХАНЫЛАВЫШААН

Израильге июль 23-те парламентиге хуусаа бетинин соңгуулдазы болган. Израиль чазактың авантюристиг милитарисчи угланыышкынының түңнелинде чурттуң таваржы бергени политиктиг болгаш экономиктиг аар-берге кризистиң уламындан ол соңгуулда болган. Кожазында араб чурттарга хамаарыштыр эжелээшкиниң болгаш агрессиялыг политиказы чурттуу мунгаштаалыышкынче кирип чыткан. Ливанга удур дайынынга Израиль хөй муң кижилерни чидирген болгаш миллиард-миллиард акша-мөңгүн чарыгдалдарга таварышкан, даштыкы өрезин оон 30 миллиард доллар четкен, а аъш-чем өртектери, ачы-дуза чедирериниң бүгү хевирлериниң өртек-үнези болгаш бажың хөлезизи бо чылдың чүгле алды айларының дургузунда безин 122,5 хуу немей өскен.

Ол бүгү чүүлдер чуртка таарзынмас хөөнүг дыка күштелдирген, оон түңнелинде чагырыкчы «Ликуд» блок парламентиниң бүзүрелин ап шыдаваан болгаш соңгуулдалар эрттирер ужурга таварышкан. Ынчалзажок саналга соонда баштайгы түңнелдерниң көргүзеңин ёзугаар алырга, берлинген 98 хуу бадылаашкын чуртта тургустунган байдалды өскертип шыдаваан. Кризис харын улам ханылаан. «Ликуд» блок эрги парламентиге 48 олуттуг турган болза, чүгле 41 олутту алган. Ынчалза-даа Күш-ажылдың оппозистиг кол партиязы 47 олуттуг тургазындан 45 олутту алза-даа, бодунуң байдалын экижидип шыдаваан.

Мынчангаш, кайы-даа партия 120 депутаттыг парламентиге хөй-нуруунуу бодунга боттускайлан хандыырып ап шыдаваан.

Г. ШИШКИН.

Лос-Анджелесте Олимпиада

«Эй-Би-Си» «айтып» турар

Лос-Анджелеске марафонуң стартын август 12-де 17 шак 45 минутада кылдыр доктаатканынга оон киржикчилери спортчулар таарзынмайн килеңнеп турарын Франс пресс агентство дыңнаткан. Лос-Анджелеске хүнүң дендии изиг үезинде, агаар спортчуларның кадыынга хоралыг смог-биле долган турар. Ынчалза-даа ЛАООК старттың шагын спортчуларның маңнаарынга таарымчалыг, эртенги шактарже көжүрерин күзевейн турар. Ынчан агаар сериин, транспорт эвээш, үлетпүр бүдүрүлгелер ажылдап эгелевээн турар болгай.

Олимпий Оюннарын чырыдар эргени долузу-биле садып алган «Эй-Би-Си» телекомпания база оон-биле чөпшээрешпейн турар. Марафончуларның маргылдаазын хүннүң ийиги чартыында дамчыдары компанияга ажыктыг: ынап-ла ол үеде рекламаны көргүзери дээш хөй акшаны ол ап алган.

Тренировкалаар чер чок

Лос-Анджелесте олимпийжи үш суурджугаштарда чедип келген спортчуларга тренировкалап маңнаар чер чок болган: хоорайда тротуарлар чок, а парктар олимпийжи суурлардан дыка ыракта. Канчаар боор, чамдык спортчулар ол байдалдан үнери-биле, машиналар чоруур шоссеже шилип ап, аңаа маңнаар ужурга таварышкан. Ындыг бир тренировка үезинде, Ассошиэйтед пресс агентствонуң дыңнатканы-биле алырга, спортчуларның амы-тынынга айыылдыг озал-ондак болур часкан. Оон соонда АКШ-тың Олимпийжи национал комитединиң (ЮСОК) парлалга-секретарының оралакчызы Долорес Вуд олимпийжилерниң шоссеге маңнаарын хоруп каан. Ынчалза-даа тренировкалаарынга таарымчалыг болгаш айыыл чок черни айтып бербээн.

Чүс-чүс олимпийжилерни поликлиникаже чоруткан

Олимпийжи стартар чоокшулаан, ынчалза-даа чүс-чүс спортчуларны «олимпийжи» клиникаже чоруткан. Смог-биле капсырлашкан 35 градус изигиниң салдарында: ында чедип келген спортчуларда респиратор аарыглары нептерээн. Ол дээрге, Лос-Анджелесте смогтуң уржуктары-дыр.

Европа агентстволары таарзынмаан

Делегейниң кол медээ агентстволары Лос-Анджелесте Олимпиаданың организакчыларынга Оюннар эгелээринге чедир каш хонук арткан үеге чедир-ле харылзааның эрги кагдынган, немелде шугумну эдип, киирбээни-биле холбаштыр, удурланыышкынын илереткеннер деп Ассошиэйтед пресс агентствозу дыңнаткан. Оларның санында — Рейтер (Великобритания), Франс пресс (Франция), ДПА (ГФР) болгаш Европаның өске-даа медээ албаның төлээлекчилери бар.

Массалыг медээ чепсээниң төлээлериниң чөптүг негелделеринге чүнү харылаарын ЛАООК безин тыппаан. Бир талазында, «шупту чүве эки болур» деп ол аазап турар. Өске талазында — озалдаашкын дээш бодундан харысалганы чайладып, харылзааны эдер ажылды күүседир ужурлуг «Эй-ти-ти» компанияже чүүй каап турар. Компанияның төлээзи, ажылдар «бичии» озалдааның миннип, (июль 15-ке чедир дооскан турар ужурлуг), «шупту чүве эки болуруун» аазап турар.

Франс пресс агентствозундан сонуургаачал бир журналист «Эй-ти-ти» компанияның инженерлери-биле чугаалажып четтигипкен. Инженерлерниң санап турары-биле алырга, ол ажылдар август 10-га чедир уламчылаар чадавас, а оон соонда чүгле 2 хонгаш Оюннарны хаарының ёзулалы болур болгай.

СЭТА-ның корр.

Ливияга удур АКШ-тың агрессиязы

ТРИПОЛИ, (СЭТА). Ливияга удур агрессияны америк шериглер Сидра мугулдурунга кылган. Америк шериг-далай күштериниң шериг самолёттары бо чылдың июль 26-да үш бөлүк болуп алгаш, Ливияның суг девискээрлериниң агаар делгеминче шургуп киргенин Ливияның чепсектиг күштериниң төлээлекчизиниң медеглелинде айыткан. АКШ-тың 6-гы флодунуң корабльдеринден америк шериг самолёттары он үш шактың дургузунда Ливияның эль-Бейда, Бенгаза болгаш Сурт хоорайларының чоогунга өнчүк-чөнгээлиг ужудуушкуннарны кылган. Сидра мугулдурун камгалаарынга болгаш агрессорга ойтур шавыышкынны бээринге Ливияның чепсектиг күштери белен деп, медеглелде демдеглээн.

Америк шериглерниң дайынзырак, эжелекчи ол өнчүк-чөнгээлери чурттуң бүрүн эргезинге удур кармы агрессияның актызы-дыр деп, Ливия Джамахириязы айыткан. АКШ-тың 6-гы флодунуң корабльдеринден америк шериг самолёттары Ливияның агаар делгеминче дээрбечи ёзу-биле шургуп кирип турган дугайында КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинге дыңнадырын Ливияның даштыкы харылзаалар талазы-биле бюрозу КНО-нуң чанында бодунуң төлээлекчизинге дааскан. Америк шериг самолёттарының ол шургуушкунунуң фактызын АКШ-тың эрге-чагыргалары хүлээп көөр ужурга таварышкан.

«ХҮНЧҮГЕШТИҢ» ЭЭЛЕРИ

Школа назыны четпээннерниң албан черлериниң ажыл-чорудулгазын сайзыраңгай жыдар, оларга таарымчалыг бүгү байдалды тургузар. Оң бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг оналдаларын чединиишкинниг күүседир база Совет Тываның 40 чылы оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш районнуң ясли-лериниң, уруглар садтарының аразынга социалистиг чарыжы Кызыл районнуң улус өөредилге килдизи чыл эгезинде-ле чарлаан. Чарыштың сорулгазы — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр школа назыны четпээннерниң албан черлеринге кижизидилгениң сайзыралы дээш районнуң улус өөредилге килдизиниң, назы четпээннер албан черлериниң коллективтериниң, профэвилел комитеттериниң болгаш шефтеп турары организацияларының, бүдүрүлгелериниң идепкейин, кичээнгейин улам күштелдирери, чаштарга чогуур кижизидилгени бээри.

Шамбалыг суурда «Хүнчүгеш» уруглар садының турар бажыңы долгандыр кылган кажаа-херими-биле, херим иштинде маңза-биле уругларга таарыштыр тудуп кылган «тудуг-суурү»-биле кайы ырактан онзаланып көстүр. Ооң ээлери хой — шупту чеден ажыг кижи: алдан хирези садиктиң кижизиттирикчи чаштары, оң ажыы кижизидикчи башкылар, няньылар, поварлар, ажылчыннар.

Ийи бөлүктүң бирээзинде дөрт харлыг уруглар, өскезинде 5—6 харлыглар бар. Олар шупту совхоз ажылчыннарының, специалистерниң ажы-төлү. Хүлер ышкаш чараш хүрең арыннарында херел чайнаан чаштар кежээки чем мурнунда агаарлаашкындан кээп, арыглаанып, аштаныр турда, оларның башкылары-биле ужуражып, садиктиң ажыл-амыдыралы-биле таныштым бис.

Бичии уруглар өңгүр чүвеге, өөрүшкүлүг соске холчок ынак. Садиктиң бөлүктерге үскени ийи өрээлдиң дериг-дежимелдези, чурук каасталгазын таарыштырып кылганы сагыңгыр. Ханаларда уругларга тоолдардан өңгүр чуруктарны чураан. Чижээ, «Кызыл бөртчүгеш», «Адыг биле Машенька» дээш ышкаш тоолдардан база «Каарган биле диңги» деп басняда болгаш тыва тоолдардан чураан чуруктар чараш. Бөлүк бүрүзүнде «Бойдус булуңу», өөредилге методиктиг план, азалаларге булуң бар. Тараан чечектер соңгалар баарында, ханаларда, шкафтар кырында долу. Оларны улуг бөлүктүң уруглары боттары ажаан өстүрүп турар.

«Хүнчүгеш» район төвү Каа-Хем суурда «Малышок» уруглар сады-биле социалистиг чарыштыг, ол ышкаш кожазы «Тиилелге» совхозта «Солнышко» уруглар сады-биле дуржулга солчуп, аргыжып турар.

«Хүнчүгештиң» ээлеринде хоочуннар, аныяктарның дагдыныкчылары база бар. Няньылар Хава Даваевна Чавынчык биле Серин Ымыкаа-евна Ооржак олар чүгле ясли, садик ажылынга чээрби ажыг чыл ажылдап келгеннер. Олар коллективте эң хүндүткелдиг кижилер. Повар Зинаида Шыыраповна Шүүчениң уругларга аъданныг чем белеткээринге дуржулгазы улуг. Оларның ак сеткилдиг ажылының дугайын коллективке эрткилээн бүдүрүлге хуралдарының протоколдерүнден номчуп болур: «Чаа Чылга уткуштур садиктиң мурнакчыларынга байыр чедирбишаан, ажыл-ижинге, амыдырал - чурталгазынга экиии күзеп тур бис. Дараазында ады киргеннерни садик коллективиниң мурнундан мактаар...» дээш ында беш кижиниң адын киирген, оларның ужу бо үстүнде хоочуннар. База-ла ындыг байыр чедириишкинниң болгаш шаңналды делегейниң херээжен-нер хүнү Март 8 таварыштыр дөрт кижиге тывыскан. Ооң бо үш атты база-ла номчуур бис.

Улуг эвес күш-ажылчы бо коллектив совхоз бүдүрүлгезинге улуг-хууда киириштиң, идепкейлиг чорук дээш мактадып, шаңнадып турар. Бо чылын олар 165 хойну кыргып оналдалыг турган, 278 хойну кыргып, планныг оналдазын 135 хуу кылдыр ажыр күүсеткен. Кыргыжыдага ниия Бара-Уруг Монгуш, кижизидикчи башкылар Оксана Монгуш, Олча Монгуш олар тиилекчилер болган. Кыргылда кампаниязынга совхозта күш-ажылчы коллективтер өртүзүнгө чарлаан социалистиг чарышка бо коллектив тиилекчи болуп үнген. Ам оларның мурнунда база бир оналда бар: ниитиниң малынга 10 тонна сиген кезип белеткээр.

Школа назы четпээн уруглар албан черлериниң өртүзүнга район көрүлдезиниң түңнелин совхозтарга август төнчүзүнде, районга сентябрь 20-де түңнээр. 1 черин алганнар 100 рубльдиң өөредилге дериг херекселдерин-биле, 1 черге ниң дипломун-биле шаңнадыр... «Хүнчүгештиң» ээлери ол көрүлдеге идепкейлиг киришкеш, тиилекчилер өдүрүүнгга кирер дээш өөредилге-кижизидилге болгаш хой-ниити ажылдарынга кылыгмак белеткенип, идепкейлиг киржип турар.

В. САТ.

Чоокта чаа республика найысылалынга болуп эрткен улусчу чогаадылга фестивалынга Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи солун программалыг концертин бараалгаткаш, бирги черни алган болгай. Ол коллективтиң кежигүннеринде кымнарны чок дээр: башкылар, эмчилер, совхозтар ажылчыннары, механизаторлар, чолаачылар, школачылар...

Районнуң малчыннарынга, хову-шөлдериниң ажыл-ишчилеринге кедээ артистер оюн-тоглаазын бараалгадып, кайы-даа суурларга, хойжу коданнарга аалдап чеде бээрлер.

Уран талантызын чоңга хой чылдарда бараалгадып чорууурларның бирээзи — Кииргип Монгуш. Ооң сыгыт күүселделериниң дыңнаваан кижи районда чок дизе частырыг болбас. Чолаачы сыгытчының күүселделери көрүкчүлериниң ажыл-ишче улам хей-аът киирер.

ЧУРУКТА: К. Монгуш сыгыртып тур.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

ТААРЫМЧАЛЫГ

Республикада дыка хой районнар боттарының девискээринде пионер лагерьлерин ажыдып ап, ыңда совхозтарының ажыл-ишчилериниң уругларын дыштандырып турар. Лагерьге дыштаныр турар үезинде уруглар хой чаа солун чүүлдерни билип ап, аразында найыралы быжыгарындан аңгыда, чоок-кавыда турар совхозтар, фермаларга шефтеп, боттарының дузазын көргүзүп турар. Ооң түңнелинде оларның кедээ ажыл-агыйның мергежилдеринге сонуургалы өзүп орар.

Бистиң Сүт-Хөл район—бойдус-чурумалдыг черлериниң бирээзи. Ылангыя Сүт-Хөл чоогунуң бойдузун кижи магадап ханмас. Ынчангаш аңаа районнуң пионер лагерин тургузар болза, аажок таарымчалыг. Ол девискээрде турар ажыл-агыйлар база бар. Бо айтырыгны чогуур органнар чугаалажып, ол айтырыгны шиитпирлээри күзенчиг.

Ч. ОНДАР.

ЧЕКИСТЕРГЕ ТУРАСКААТКАН

Улуг Октябрьның социалистиг революциязы тиилээн соонда, бистиң чурттуң национал республикаларынга Совет эрге-чагырга аар-берге, кадыг шыңгыы демиселдиң байырлалында бадыткаттынып тургустунганын тооғу документилери чугаалап турар. «Узбекфильм» киностудиязының чогаадып кылганы «Чажыт сос — «Регинаның» отели» деп чаа кинода чогум на ол дугайын тоожуп көргүзүп турар болгаш Туркестанга 1920 чылдарда болган ындыг онза шыңгыы демиселдерниң болуушкуннарының бирээзинге холбаштырган.

Кинофильмниң ооң сценарийиниң авторлары Михаил Мелькунов, Артур Макаров, тургускан режиссерлары Юлдаш Агзамов, Зиновой Ройзман олар ол үеде боол турган революция тоогулуг, херек кырында материалдарга үндезилеп, чогаадып кылган.

Кинода кол маадыр чекист Расул Хусаибеков (артист Мурад Райжабов) контрреволюстуг чажыт бөлүктүң бузурелин чедип ап, миллион акша-хөреңгилиг Курбасов деп улуг бай кижи болуп алгаш, оларның аразынга конкүт чажыды-биле хөделип турар. А херек кырында Хусаибеков аныяанда-ла революстуг ажылга идепкейлиг киржип, хаан чазактың үезинде ол дээш Сибирьже шөлүттүрүп чораан, ынчангаш 1917 чылдың февральда революстуг демиселге база катап идепкейлиг киржип эгелээн. Кызыл ордуже шавар халдаашкынга-даа киришкен. Октябрь революциязы тиилээн соонда чекист болу берген.

Ол үеде контрреволюцияга удур демиселдиң хылыжы турган Бүгү Россияның Онза комиссиязының онза килдизи Хусаибековка тергиин чугула даалганы берген. Москвадан чорудуп турарын, Туркестанга хөделип турган контрреволюстуг сүлчээниң чылча шавары ооң билдилиг ажылындан улуу-биле хамааржышкан дээрзин кинонуң эгезинден көөр бис. Ол республикага контрреволюстуг эргилдени кылыры Туркестанның шериг организациязы деп адаттынган, мурнундагы хаан чазактың кыргыс ак дээрбечи офицерлериниң каттыжышкыны белеткен турарын, оларны түс черниң басмачилери болгаш Англи интервентилер деткип турары Онза комиссияга билдине берген.

Туркестанга контрреволюстуг сүлчээниң, эргилдени удуртуру-биле хаан чазактың генералы чораан ак дээрбечи Красовский (артист Леонид Кулагин) чуруку Марков деп ат-биле чажыртынып алгаш, бодунуң холбаачызы анархист өлүрүкчү Барановская (артист Светлана Коркошко-биле) кады төптеп чорутарлар. Ол-ла поездиге чораан Хусаибеков чоорту олар-биле таныжып «миллион акша-хөреңгилиг Курбасов дээр бай хөреңгилиг кижи мен» ынчангаш Совет эрге-чагырганы көөр-даа хөңнүм чок, аңаа удур мен» деп кажарлап чораш, оларның бүзүрелин ол чедип ап шыдаан.

Революцияның баштайгы чылдарында чекистерниң эткүт угаанныг, онзагай тывынгыр, эрес-дидим, маадырлыг чоруун кинода дес дараалаштыр көргүскен. Ылангыя чекист Хусаибеков Ташкентиге чедип кээрге ак генерал Красовский аңаа холбаштыр кедергей шыңгыы хыналдаларны кылып, контрреволюстуг сүлчээге удур чекистерниң чорудар демиселин билип алырын оралдажып турар.

Ынчалзажок Хусаибековтуң болгаш Туркестанның Онза комиссиязының начальниги Проценконуң, ооң дузалакчызы Уразпаевтиң мерген тывынгыр, сагынгыр, угаангыр чоруу-биле ону болдурбайн баар. Ынчаарга Хусаибеков Туркестанның шериг организациязы дээр чажыт контрреволюстуг бөлүктүң серемчилелин мегелеп шыдаан болгаш сүлчээчилер ону шуут-ла бодувустуң киживис дээр кылдыр оларның бүзүрелин чедип алган. Ынчангаш ол дайзыннарының шуут-ла ижээмниче чажыды-биле бүдүү хөделбишаан бодунуң чекист өөрү-биле доктаамал харылзааны тудар аргалыг апарган.

Чекистер боттарының мурнундагы Туркестанның шериг организациязы деп адаттынган контрреволюстуг сүлчээниң бүгү дазыл-дамырын илередип, чылча шавар, ооң кежигүннериниң дапзызын база оларның планын, боо-чепсек шыгжаан черин билип алыр соруглары салганнар. Дайзыннар дээрге база-ла оваарымчалыг, кайы-хамаан чок кижилерге бүзүревес, сезиничиг кижилерни эң каржыдерзин ёзу-биле ажылаар турган. Ынчалзажок чекистер ядыы чоннуң, Кызыл шериглерниң дузазы-биле боттарының онзагай угаангыр, эрес-дидим чоруу-биле, болуушкуннарны кончуг дүрген сайгарып көрүп, өлүмнүг айыылдың минуталарын эртип турган, ак гвардейжи офицерлерниң сүлчээзин илередип, оларны хары утда чылча шаап ушкааны кинонуң төнчүзүнде көөр бис.

С. САЛЧАК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

31. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Идегелдиң парузу». 9.25 —Фильм-концерт. 10.20 — «СЭТА медеглээринге томуйлаткан...» Оң сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 11.30 — 11.35 — Телемедээлер.

14.15 Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хереэ». 15.15 — «Александр Гриниң амыдыралы болгаш домнары». 16.25 — Уругларга фильм. «Всадник», 1-ги серия. 17.30 — Концерт. 18.00 — БАМ-ны тудуп тур бис. 18.30 — Мультфильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Чогаалчы болгаш амыдырал». 19.50 — «СЭТА медеглээринге томуйлаткан...» Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35—Телевикторина: «Чүү? Кайда? Кажан?». 22.40 — Эстрада концерти. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Встретимся у фонтана». Уран-чечен фильм. 9.35 —Документалдыг телефильмнер. 10.25 — «Горнистер, хамылмаар!» 10.55 — Мультфильмнер. 11.15 — Француз дыл. 11.55 — «Билиг—күш». 12.40 — Уругларга фильм. 13.45— Документалдыг фильмнер. 14.20 — Шыдыраа школазы. 14.50 — Концерт. 15.15 — Телеочерк. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Фильм-концерт — «Людмила Сенчина ырлап тур». 18.50 — «Даштыг-Хөлдүң ээзи». Сарлык кадарчызы, мурнакчы малчын Ким-оол Херел-оолдуң дугайында киноочерк. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 —«О тебе». Уран-чечен фильм.

АВГУСТ

1. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шаандакы-даа болза, чоок ырылар. 9.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.40 — «ТАСС уполномочен заявить...» Оң сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15— Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.05 — М. Равель. Концерт. 15.25 — Г. Абашидзениң шүлүктери. 16.00 —«Лично причастен». Артиллерияның генерал-майору, Кызыл Тук орденниң үш дакпыр эдилекчизи А. Ф. Сергеевтиң дайынчы оруунуң дугайында. 16.45 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.15 —Бүгүдеге стадион. 17.45 —Хөглүг ноталар. 18.00 — Чаа документалдыг фильм. 18.30 — «Чусороеге чай» деп документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.50 —«ТАСС уполномочен заявить...» 3-кү серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — Неделяның спорту. 22.05 — Ырлажыылы, өнүктер. 23.35 — 23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 8.40 — «О тебе». Уран-чечен телефильм. 9.55 —Буратинонуң делегейи. 10.25 — Тележурнал. 10.55 — Мультфильм. 11.15 — «Призвание». «Путь к морю». 11.45 —«Природоведениеның» почтазы. 12.15 — Уругларга фильм. 13.20 — Немец дыл. 13.50 —«Оң алды болгаш оон-даа улуг назылыг...». 14.35 —Концерт. 15.00 — 15.05 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Ойнаарактар телефильми. 18.50 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулаал. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Пятеро с неба». Уран-чечен фильм 23.05 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Тбилиси).

2. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.35 —Концерт. 10.05 — Мультфильм. 10.20 — «ТАСС уполномочен заявить...» 3-кү сериязы. 11.30 — 11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.25 — Шыдыраа школазы. 16.00 — Уругларга фильм. 17.15— Концерт. 17.45 — «Оң алдылыг болгаш оон-даа улуг...». 18.30 — Автомобиль болгаш автосонуургакчы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Эртем болгаш амыдырал. 19.30—Концерт. 19.50 — «ТАСС уполномочен заявить». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы, 21.00 — «Үе». 21.30— Литературлуг дамчыдылга. 22.10 — Аныяктар-биле ужуражылга. 22.45— Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерт. 9.20— «Пятеро с неба». Уран-чечен фильм. 10.20 — Документалдыг телефильм. 10.45 —Концерт. 11.55 — Школачыларга дамчыдылга. 12.40 — Авам школазы. 13.10 — Испан дыл. 13.40 — Саратовтуң телестудиязының программазы. 14.30 — «Город принял». Уран-чечен фильм. 15.45 — 15.50 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—Мультфильм. 18.35 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25— Концерт. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.50 — Киножурнал. 21.00 — «Үе». 21.30 —22.55 — «Междулетье». Уран-чечен телефильм. (ГДР).

3. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Пионерлер концерти. 9.25 —Документалдыг фильмнер. 10.10 — Мультфильм. 10.30 —«ТАСС уполномочен заявить». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.35 — 11.40 —Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.25 — Орус чугаа. 16.00 — «Этот фантастический мир». 17.45 — Теледопчулаал. 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Айтырыглар — шинчилелдер — шиитпирлер». 19.50 — «ТАСС уполномочен заявить». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 —23.35 — Чаа документалдыг фильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 8.45 — «Междулетье». Уран-чечен фильм. (ГДР). 10.05 — Боодалга маргылдаазы. 10.35 — Концерт. 11.25 — Бир актернуң театры. 12.40— «Черниң чыдын» деп уран-чечен фильм. (Моол кино). 13.55 — Англи дыл. 14.25 — Фильм-концерт. 14.55 — Г. Бакланов. Чогаалдарның арыннарындан. 15.40 — 15.45 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Мультфильм. 18.30 — «Спорт». 19.00 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— «Денис Давыдов». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — «Дети Дон Кихота». Уран-чечен фильм.

4. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Хөй эки бараан нар дээш. 9.55 — «Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 10.05 — «ТАСС уполномочен заявить». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 11.10 — Чуну номчуурул. 11.55 — Билир сен бе, эш... 12.55 — Чаа документалдыг фильм. 13.25 —Телеклуб «Москвичка» 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Тележурнал. 15.25 —Чурукчулар дугайында дамчыдылга. 15.55 — «Эш ыры». 16.40 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.10 — Мультфильм. 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — Чаа документалдыг фильм. 19.25 — Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 — Телемедээлер. 22.35—23.30 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Күш-культуржуларга сүмелер. 8.30 — Демир-оруунуң хүнүнге уткуштур дамчыдылга. 9.05 — Гимнастика. 9.35 — Музыкалыг дамчыдылга. 10.05 — Кижи. Чер. Өртемчей. 10.50 —Фильм-шии. 12.20— «Аян-чорукчулар клуву». 13.20 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 15.00 — Мультфильмнер. 15.30 — Мурнуу-Урал демир-оруунуң ажылдакчылары-биле ужуражышкын. 17.25 — «Бистиң өнүктеривистиң чаа чүүлдери». 17.50 — Фильм-концерт. 18.45 — «Музыка киоскузу». 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Делегейде болуушкуннар дугайында допчулаал. 20.30 —Боодалгага ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35—00.00 — «Ищите женщину». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары.

5. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.15 — Документалдыг фильмнер. 9.50 —«Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 — «Кодээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Уругларга фильм. 15.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.10 —Мультфильм. 16.30— Бөгүн—Демир оруукчунуң хүнү. 17.00 — «Куштүглер, кашпагайлар, хөглүглер...» 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 —Музыкалыг дамчыдылга. 19.35 — «Фигаро—здесь, Фигаро — там». Уран-чечен фильм. (Италия). 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-шии. 22.25 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Арарат». 23.55 — 00.05 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.35 — Документалдыг фильм. 9.00— Орус чугаа. 9.30 — Концерт. 10.30 — Документалдыг телефильм. 11.00 — Концерт. 11.30 — «Алдар-Косе и все, все, все». Телешии. 12.40 — Документалдыг телефильм. 12.55 — «Человек на полустанке». Уран-чечен телефильм. 14.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.15 — Концерт. 14.45 — Боодалгага ССРЭ чемпионады. 15.15 — Фильм-концерт. 16.20— Бистиң корреспонтентилеривис чугаалап тур. 16.50 — «Мужество». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.55 — Фильм-концерт. 18.45 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 19.30 — Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—22.35 — «Спорт для двоих». Уран-чечен телефильм. (ЧССР).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Бөгүн республикага бүргег, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—15 градус, хүндүс 23—28 градус.

Кызылга бүргег, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—12 градус, хүндүс 25—27 градус.

КИНО

ИЮЛЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «И жизнь, и слёзы, и любовь» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Улица младшего сына» 9.30, 13.10, «Прерия» 11.20, 15.00, «Собака Баскервилей» 17.00, 18.50, 20.40 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Рыцарь из княжества Гонодка» 15.00, «Алиби будет обеспечено» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Песочные часы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ЛЕТНИЙ»: «Блондинка за углом» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Каракумы, 45 в тени» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ

уран чүүлдүң республика школазынга 1984—1985 чаа өөредилге чылында тыва националдыг уругларны немей хүлээп алырын чарлап турар.

7 харлыг уругларны фортепиано, хылдыг хөгжүм (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда, уругларның музыка аялгаларын доктаадып аптар аргаларын (дыңнаарын, ритмин) хынап көөр.

Конкурсту августуң 18-те эртенгиниң 9 шактан эгелеп, дараазында адреске чорудар: **Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажың, республиканың уран чүүл училищези, өрээл № 20.**

Школага хүлээп алдынган уруглар күрүнениң долу хандырылгазында турар.

«Тыва тудуг» трестиң салбырларынга доктаамал ажылдаар дашчылар, бызанчы-бетонщиктер, дузалакчылар, бызанчылар, штукатурлар, малярлар, суугу салыкчылары негеттинип турар.

Тудугнуң бүгү тускай мергежилдерин өөредири-биле сургуулдарны «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады хүлээп ап турар. Курстарга кирерин күзээннер ажылдавышаан, өөренир.

Өөренириниң хуусаазы 3 ай. өөредилгезиниң үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр.

Бот кижилерге чаагайжыдыр кылдынган ниити чурталга черин бээр, өг-бүлелиг улустарга 6-7 ай дургузунда чаагайжыдыр кылдынган ниити чурталга черинден өрээлдерни бээр. Ажылдаарын күзээннер паспортун, шериг биледин азы келдириишкин херечилелин, күш-ажыл дептерин эккээр.

«Тыва тудуг» трестиң адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың № 76, телефону 2-32-83.

ТУРИСТЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Профэвилелдериниң область чөвүлели 1984 чылда дараазында чурттарга баар туристер бөлүктерин четчелеп турар:

Сентябрьда— Болгария Улус Республиказыже. Румынияның Социалистиг Республиказынче. Путёвканың чижек өртээ 350 рубль.

Ноябрьның 9-тан 18-ке чедир— Финляндияже. Путёвканың өртээ 520 рубль, ооң иштинде:

а) даштыкыга туристерни бүгү талазы-биле дозлур хандыраары— 429 рубль;

б) аар-саар чарыгдалдарга даштыкы акша — 33 рубль;

в) Москвадан Хельсинки аразынга ыңай-бээр самолёт-биле чорууру — 58 рубль.

Документилерни профэвилелдерниң профкомнарынга болгаш адырлар обкомнарынга бо чылдың августуң 6-га чедир четчелээр ужурлуг.

Кызылдың аъш-чем садыынга экспедитор, садыгжылар, кассирлер, ажылчыннар, магазиннерге ажылдаар чүдүрүкчүлер, машинакчы, садыгга улуг кассир, бухгалтерлер, бухгалтерлерге өөреникчилер дүрген негеттинип турар.

АДРЕЗИ Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунда № 29 бажың, кадрлар килдизи, телефон № 2-54-36.

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күркомитеди чараш бижиир чуруктукчуну ажылче шалап турар.

АДРЕЗИ: Кызылдың Горная кудумчузунда № 31 бажың, телефон № 2-36-61.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу — республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Көк-катты августуң 10-дан, кыш-кулаан — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле арга-ыяштыг черлерже чорупболурунуң эрттирилгезин түс-түс черлерниң ыяш ажыл-агыйлары болгаш лесничестволары чошкаараар.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетгүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2017.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01529.